





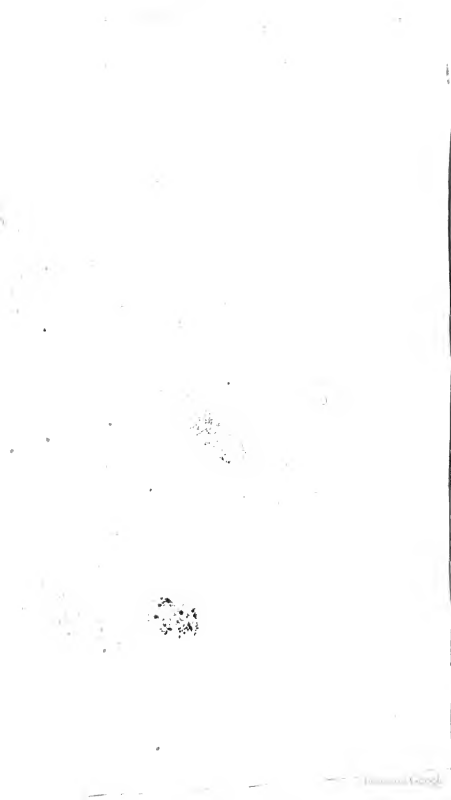
64-





C. PLINII SECVNDI
HISTORIA NATVRALIS

LIBRI XXXVII



CAII
PLINII SECVNDI

HISTORIAE NATVRALIS

EX RECENSIONE I. HARDVINI

ET

RECENTIORVM ADNOTATIONIBVS

TOMVS NONVS.

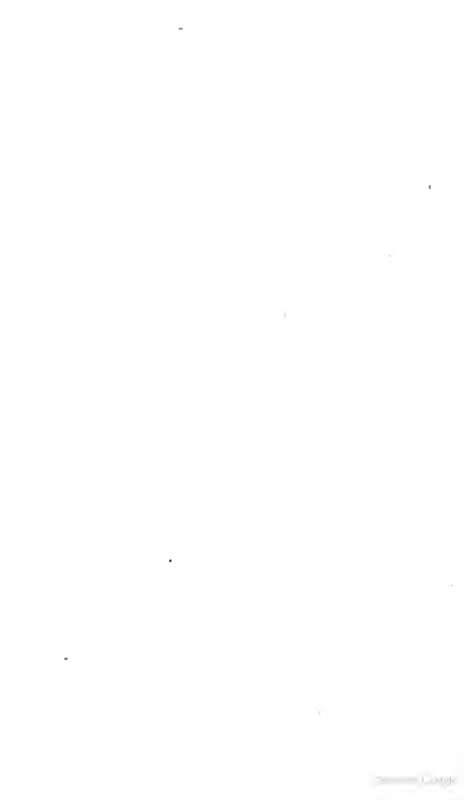


AVGVSTAE TAVRINORVM

EX TYPIS IOSEPHI POMBA

ANNO MDCCCLXXXII.





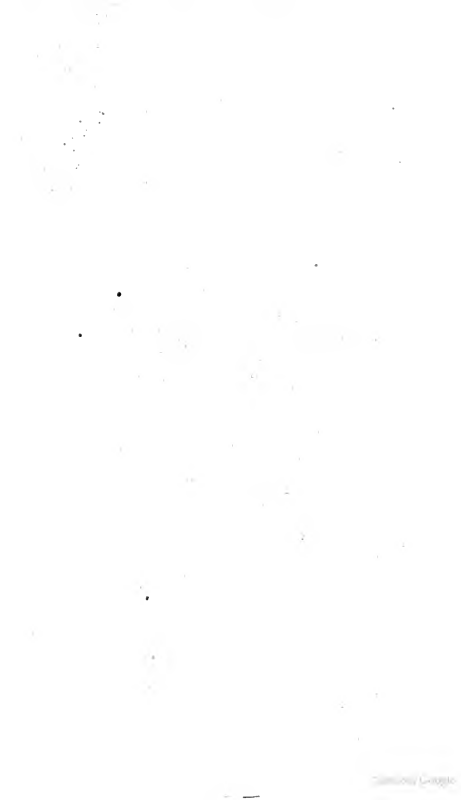
PARS SEXTA

CONTINENS

MINERALOGIAM

CVRANTE DELAFOSSE

IN NORMALI SCHOLA NATURALIS HISTORIAE
PROFESSORE.



C. PLINII SECVNDI NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXXIII.

I.

Metalla nunc, ipsaeque opes, et rerum pretia dicentur, tellurem intus exquirente cura multiplici modo: quippe alibi divitiis foditur, quaerente vita aurum, argentum, electrum, aes: alibi deliciis gemmas et parietum digitorumque pigmenta: alibi temeritati ferrum, auro etiam gratius inter bella caedesque. Persequimur omnes eius fibras, vivimusque super excavatam, mirantes dehiscere aliquando aut intremiscere illam: ceu vero non hoc etiam indignatione sacrae parentis exprimi possit. Imus in

I. *Argentum electrum, aes.* Argenti genera, usus et experimenta, Noster indicabit infr. cap. 31 sqq. Quod autem electrum statim mox appellat, non est e succinorum generibus, quae fustissime demonstrantur lib. XXXVII, cap. 11; sed metallum naturale, immo et arte factum, si auro quinta argenti portio addatur; conf. inf. cap. 23. Aeris metalla peculiariter dicentur libro XXXIV, cap. 1-5. Ed. P.

Et parietum, etc. Parietum quidem, aurum: nam, ut dicitur libri huius cap. 48: iam et ipsi tamquam vasa inaurantur. Digitorum, gemmae: quo pertinet actum illud libri II, cap. 63, § 5: Gemmas etiam et quosdam parvulos quaerimus lapides, scrobibus in profundum actis. Viscera eius extrahimus, ut digito gestetur gemma quam petimus. Quot manus atteruntur, ut unus niteat articulus!

Exprimi. Explicari. HARD.

viscera eius, et in sede Manium opes quaerimus, tamquam parum benigna fertilique, quaque secatur. Et inter haec minimum remedium gratia scrutamur: quoto enim cuique fodiendi causa medicina est? Quanquam et haec summa sui parte tribuit, ut minime parca, facilisque in omnibus quaecumque prosunt. Illa nos premunt, illa nos ad inferos agunt, quae occultavit atque demersit, illa quae non nascuntur repente. Mens ad inane evolans reputet quae

Quaque secatur, etc. Hoc est, fodiuntur. Sic Reg. 2 codex, et Pintlani. Recte, quum sequatur statim indignatio, quod admodum paucis fodiendi causa medicina sit. Editi haecous libri, quaque calcatur, male. Haseo.

Quanquam et haec summa sui parte tribuit, ut minime parca. Locus insaniabiliter corruptus, egregie, ut puto, curatus est, restitutusque in pristinum statum: In eodem nostro exemplari, non minime parca legitur, sed *fugre si archa*: scribo, *frugi si tarcha*. PINT. — *Vt minime parca.* Ea vestigijs veteris scripturae, Gronovius coniciebat legi commodius posse, ut *suggerens large*: eadem sententia. Haseo.

Illam nos premunt, etc. Pari elegantia in eodem argumento Seneca versatus, epist. xciv, p. 419: *Aurum quidem et argentum, loquit, et propter ista nunquam paucis agens ferum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quae pugnaremus, extulimus... nec erubescimus summa apud nos habere, quae furrant ima terrarum.* Haseo.

Quae occultavit. Horatii scitum illud huc pertinet: *Aurum irreperitum, et sic melius situm Quam terra ce-*

lat, etc. Od. lib. III, 3, vers. 49. Haseo.

Vt repente mens ad inane evolans. Superfluit prima vox ex vet. cod. PINT. — *Illae quae non nascuntur repente.* Quae tam lente natura gignit, ut illa aegre, non spoote parere videatur. Haseo. — *Illae quae non nascuntur repente. Mens ad inane evolans reputet quae deinde futura sit finis... exhaustiendi eam: quousque penetratura avaritia.* Sic locum hunc refinximus dnetu codicis Reg. 2, et eius quem Pintiaous habuit, totidem plae syllabis apicibusque litterarum integra fide repraesentatis: interpunctione ita servata, ut sua orationi sententia, neque, ut prius, impedita constaret. Sic eodem typi interpolati habent: *Illae quae non nascuntur: ut repente mens... quousque penetret avaritia.* H.

Mens. Mens in caelum se paulisper effernos secum reputet, quia sit finis futurus umquam exhaustiendi tellurem: et quousque penetratura sit avaritia. H. — *Mens ad inane.* Inane pro caelo, aëre, familiari praesertim potis, ac Plinio: *Per iuvania, magnum inane, Maro: Lacretius: profundum inane, saepe dixere.* H.

deinde futura sit finis saeculis omnibus exhauriendi eam: quousque penetratura avaritia. Quam innocens, quam beata, immo vero et delicata esset vita, si nihil aliunde, quam supra terras, concupisceret; breviterque, nisi quod secum est!

II. Eruitur aurum, et chrysocolla iuxta, ut pretiosior videatur, non natura. Parum erat unam vitae invenisse pestem, nisi in pretio esset auri etiam sanies. Quaerebat argentum avaritia: boni consuluit interim invenisse minium, rubentisque terrae exco-gitavit usum. Heu prodigiosa ingenia! quot modis auximus pretia rerum? Accessit ars picturae ad aurum et argentum, quae caelando cariora fecimus. Didicit homo naturam provocare. Auxere et artem vitiorum irritamenta. In poculis libidines caelare

Breviterque, nisi quod secum est. Reg. 2 et Colb. 3, *haberetque non nisi quod secum est*, forte elegantius. II. — Sic quoque Broterius scribendum censuit. Ed. P.

II. *Vt pretiosior videatur, non, etc.* In Reg. 2, *ut pretiosior videatur nomen natura.* Colb. 3, *videatur non natura.* Sane sincerius: ut sit sententia, pretiosorem videri chrysocollam vicinitate auri, quam natura sua, quum nihil aliud sit quam auri sanies. Libri hactenus editi, a ut pretiosior videatur nomen ex auro custodiens. a At illa, a ex auro custodiens, a nulli MSS. habent. II. — *Eruitur aurum, etc.* Quod nos hodieque *Aurum nativum* appellamus, ab omni aevi notum; neque est quod in eo diutius immoremur. Ed. P.

Vitae invenisse pestem. Aurum, Mox auri saniem chrysocollam vocat, ut est. Harn. — De chrysocolla fu-

sua Noster agit infra, cap. 26. Ed. PAn.

Auri etiam sanies. Nam chrysocolla sit a limoso succo per auri venam fluente, et illic densata in pumicis duritiem DAL. — *Heu prodigiosa ingenia!* Brot. ex Reg. 3 et edit. princ. *O prodiga* etc. et paulo post, a et aurum argentumque caelando carius fuerit. a Ed. P.

In poculis libidines. Iuvenalis, Satyr. II, vers. 95; a Vitreo bibit ille Priapo. a Elegans in primis in eam sententiam est Oenonae epigramma, lib. IV Anthologiae, 18, de Cupidine sculpto in caualio: *Εὐνόῳ τὸν ἵππον; τίος ἄρα;* ἀποκτὸς εἶναι Ἀθήνας; ἀπείναι μὲν ποῖ πῶς ἔστιν. a In cyathis cur sculptus Amor? vino ardeat ut cor. Est satia: ignem igni quis furne adicere est? a Lampridius in Elagabalo pag. 107: a Vasa deinde centenaria argentea sculpta, et nonnulla sche-

iuvit, ac per obscenitates bibere. Abiecta deinde sunt haec, et sordere caepere: et auri argentique nimium fuit. Murrhina et crystallina ex eadem terra effodimus, quibus pretium faceret ipsa fragilitas. Hoc argumentum opum, haec vera luxuriae gloria existimata est, habere quod posset statim totum perire. Nec hoc fuit satis: turba gemmarum potamus, et smaragdus teximus calices: ac temulentiae causa tenere Indiam iuvat: et aurum iam accessio est.

III. (1.) Utinamque posset e vita in totum abdicari, sacrum fame, ut celeberrimi auctores dixere, pro-

motibus libidinosis iniquata. s. HARD.

Murrhina et crystallina ex eadem terra effodimus. Produunt haec verba perspicue murrhina vasa e pretioso olim facta lapide, quum effodi ex aequum cum crystallinis monet. Sic crystallina simul ac murrhina iungit Mart. Ep. lxxvii, lib. III; Iulius Capitol. in M. Antonino, pag. 29, alique. Myrrhina et onychina, Aelius Lamprid. in Elagabal., pag. 112. Unde intelligase fossili materia murrhina fuisse; non fictilia ea quae porcellanea nostra aetas vocat, ut visum Cardann. Scaligeroque in Cardan. Exercit. 92, pag. 327; non e concharum genere aliquo, ut Bellochio: non ex indurata myrrha, coloribusque picta, ut Mercator, quem laudat auctor Anselmum Ecclesiasticorum, ad annum Christi 34, num. 98; non ipsum esse onychem, ut Agricola, de Natura fossil. lib. VI, pag. 296. Sed de his opportunius, lib. XXXVII, cap. 8. HARD.

Turba gemmarum. Poculis quae sint onusta gemmis. Hoc illud Iuvenalis spectat, Satyr. V, vers. 42:

» Nam Virro, ut multi, gemmas ad pocula transfert A digitis. s. H.

Et smaragdus teximus calices. Xpovodeta vasa intelligit, aureis sculpturis, crustis, imaginibus, annis ornata. DAL.

Accessio est. Id est, quod iuris consultus ait, leg. 49, § penult. nonnunquam aurum gemmis ac margaritis cedere. Cuiacius, Observ. lib. X, cap. 49. DAL. — *Et aurum iam accessio est.* Praecipua iam, inquit, irritamenta luxuriae sunt gemmae: accessoria tantum aurum argentumque, quae nunc sordent. HARD.

III. *Aurum, sacra fames.* Probabilior lectio, s. auri sacra fames s. ut alludit ad notum Virgilii carmen. PIST. — *Sacrum fame.* Sic Reg. 2, eleganter: non, ut editi, s. aurum, sacra fames. » Nam vox ea aurum abest et a Chiiff. cod. et ex antecedente capite subintelligenda est. H. — *Sacrum fame.* Brat. ex MS. Reg. 3 et ed. principe, *abdicavi auri sacra fames*: et mss. addita vocula, ex eodem exemplari, *proscissum est concivis*, etc. Ed. P.

scissum conviciis ab optimis quibusque, et ad perniciem vitae repertum: quantum feliciore aevo, quum res ipsae, permutabantur inter se, sicut et Troianis temporibus facitatum Homero credi convenit. Ita enim, ut opinor, commercia victus gratia invecta. Alios coriis boum, alios ferro captivisque rebus mutasse tradit: quanquam et ipse mirator auri, aestimationes rerum ita fecit, ut centum boum arma aurea permutasse Glaucum diceret cum Diomedis armis novem boum. Ex qua consuetudine multa legum antiquarum pecore constat, etiam Romae.

IV. Pessimum vitae scelus fecit, qui id primus

Quum res ipsae. Paulus, Dig. lib. XVIII, tit. de contrahenda emptione: « Origine emendi vendendique a permutationibus coepit, etc. » H.

Homero. Iliad. II, v. 472: Ἐθ'ν ἄρ' αἰνέοντο καρχηρόμιντες Ἀχαιοί, Ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἰθ'νι σιδήρῳ, Ἄλλοι δὲ βίβοις, ἄλλοι δ' αὐτῆσι βήεσσιν, Ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν· τίθεντο δὲ πάντα θαλαίῃ. H.

Quanquam et ipse miratus aurum (sic prius). « Quanquam et ipse mirator auri, » in vetusto exemplari, PIST. — *Et ipse mirator auri.* Ita Reg. 2, aliique MSS. non *miratus aurum*, ut editi. Plin. de Seneca, lib. IV, cap. 5, « Non utique miratore inanum. » Et Seneca epist. quadam, *mirator auri* dixit. II.

Vt centum boum arma aurea. Bovem quidam Athenae numum fuisse interpretantur, imagine bovis signatum, quem et didrachmum vocabant. DAL. — *Vt centum boum arma aurea permut.* Glaucum. etc. Iliad. II, vers. 234: Ἐθ' αὖτις Γλαῦκος Κρανίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς, ὅς πρὶς Τυδείδην διαμυθεῖα τυχεῖ ἄμει-

βε, Χρύσεια χαλκίων, ἐκπέμβουσι ἐννεαβόων. HARR.

Multa legum antiquarum pecore constat, a. Romae. Festus, verbo Ovis. « Ovis duobus, inquit, multabantur apud antiquos in minoribus criminibus: in maioribus autem, bubus: nec extra huos numerum excedebat multatio: quae, postquam aere signo uti civitas coepit, pecoraque multatitia incuria corrumpabantur, unde etiam peculatus crimen usurpari coeptum est: facta est aestimatio pecoralis multae, et boves centenis assibus, oves denis aestimatae. Inde suprema multa, id est, maxima, appellatur tria millia aeri. » Illis adde ea quae diximus lib. XVIII, cap. 3. H.

IV. *Qui id primus.* Aurum videlicet, facto ex eo anulo. H. — *Pessimum vitae scelus fecit, qui id primus induit digitis.* Sic Reg. 2, aliique. Interpolatores in libris vulgatis sic edidere, *qui anulum primus.* Satis incaute id quidem: vel sic abrupto orationis serie: nam cur ab auro, de quo agebatur proxime, ad anulum

induit digitis. Nec hoc quis fecerit traditur. Nam de Prometheo omnia fabulosa arbitror, quanquam illi quoque ferreum anulum dedit antiquitas: vinculumque id, non gestamen, intelligi voluit. Midæ quidem anulum, quo circumacto habentem nemo cerneret, quis non etiam fabulosiorem fateatur? Manus et prorsus sinistrae maximam auctoritatem conciliavere auro, non quidem romanae, quarum mere ferreum id erat, ut virtutis bellicae, insigne. De regibus romanis non facile dixerim. Nullum habet Romuli in Capitolio statua, nec praeter Numae Serviique Tullii alia, ac ne Lucii quidem Bruti. Hoc in Tarquiniis maxime miror, quorum e Graecia fuit origo, unde hic anulorum usus venit, quanquam etiam nunc Lacedaemone ferreo utuntur. Sed et a Prisco Tarquinio omnium primo filium, quum in praetextae annis occidisset

oratio transiliat, non apparet: nisi materia ipsa designetur: hoc est, aurum, cuius admonitu et anulorum quoque tota ratio pertractatur. II.

Nam de Prometheo. Quem Caucasus alligatum fabulae prodiderunt: iterum haec repelita inferius, lib. XXXVII, cap. 1. H.

Midæ quidem. Gygeæ caelesti id adscribunt, non Midæ. Tullius, de Offic. lib. III, num. 38: a Hinc inde Gyges inducitur a Platone... Ia quum palam, eius anoll ad palmam converterat, a nullo videbatur, ipse autem omnia videbat: idem rursus videbatur, quum in lucem anulum inverterat. H.

Sinistrae, Infelices. Sic omen sinisterum dicimus. Etsi manum quidem lacram intelligit, tamen in verbo Iudit: ut et infelicia id auspicii fulase admoneat. H. — *Quarum mere ferreum id erat.* Broter, ex MSS. Regg.

2, 3, et ed. pr. *quar. in more f. id e.* Frustra in recentioribus emendatum, q. *mere f.* Ed. P.

Nullum habet... statua, Staluae anulo ornari solitas, testatur etiam Cicero ad Attic. lib. IV, epist. 1, ubi ex statu, imagine, amictu, anulo, colligit eiusdem Scipionis Africani staluae esse et quae ad Opis, et quae ad Pollucis aedem posita esset. Harn.

Quorum e Graecia fuit origo. Tarquinii Prisci pater Demaratus Corinthius fuit. DAL. — *Quorum e Graecia.* Fuit enim Tarquinio Prisco Demarati Corinthii filius, eius qui in Etruriam commigravit. Aurel. Victor, lib. de Viris illustr. cap. 6; Plinius ipse, lib. XXXV, cap. 5. H.

Sed ex a Prisco Tarquinio. Haec totidem verbis Macrobius, Saturn. lib. 1, cap. 6, pag. 208. II.

In praetextae annis. Ante annum

hostem, bulla aurea donatum constat: unde mos bullae duravit, ut eorum qui equo meruissent filii, insigne id haberent, caeteri lorum. Et ideo miror Tarquinii eius statuam sine anulo esse. Quanquam et de nomine ipso ambigi video: Graeci a digitis appellare, apud nos prisci ungulum vocabant: postea et Graeci, et nostri symbolum. Longo certe tempore ne senatum quidem Romanorum habuisse aureos manifestum est. Siquidem his tantum qui legati ad externas gentes ituri essent, anuli publice dabantur: credo, quoniam ita exterorum honoratissimi intelligebantur. Neque aliis uti mos fuit, quam qui ex ea causa publice acceperant: vulgoque sic triumphabant.

aetatis quintum decimum. Vide quae de toga pura et praetexta diximus lib. VIII, cap. 74. II. — *In praetextae annis*. Ante annum quintum decimum; anno enim quarto decimo completo, bulla suspendebatur Laribus. BROT.

Bulla aurea. Festus: « Bulla aurea insigne erat puerorum praetextatorum, quae dependebat eis a pectore, etc. » Asconius Pedianus: « Bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aures, libertinis, scortae, etc. » Bulla cordis effigiem referebat. II.

Eorum qui equo meruissent. Merere equo, merere pedibus, est in militia alterutro modo stipendia facere. HARD.

Insigne id haberent. Quod iam puberes facti, solenni festo laribus suspendebant, ut puellae nobiles populus suas Veneri. Rhodig. lib. V, cap. 18. DALCQ.

Caeteri lorum. Sive bulla. Ita Macrobius, loc. cit. Vel, ut Pedianus, cum bulla tantum scortae, hoc est, e pellibus facta. Id apposite Iuvenalis

expressit, Satyra V, vs. 164: « Etruscum puero ai contigit aurum, Vel nodus tantum, et signum de paupere loro. » Lorum intellige id ligamentum, cum nodo, ex quo bulla pendebat: quale nunc gestant e serico equites Melitenses, unde crux pendet. HARD.

Graeci a digitis appellaverunt *δακτύλιον*, ἀπὸ τοῦ δακτύλου, a digito. HARD.

Ungulum. « Ungulus, inquit Festus, Oscorum linguis, anulus; » idque gemino Pacuvii testimonio comprobatur. HARD.

Symbolum. Credo id nomen anulis praesertim signaloria attributum, quod indicium signumque imprimerent ejus qui signabat, Plautus in Pseud. « Ea causa miles hic reliquit symbolum, Expressam in cera ex anulo suam imaginem. » H.

Ne senatum quidem Romanorum habuisse aur. manifestum. Post, mutatis moribus, senatorii equestrique ordinis hominibus concessum, ut aureos ferrent: caeteri, etiam inge-

Et quum corona ex auro Etrusca sustineretur a tergo, anulus tamen in digito ferreus erat, aequae triumphantis, et servi fortasse coronam sustinentis. Sic triumphavit de Iugurtha C. Marius: aureumque non ante tertium consulatum sumpsisse traditur. Hi quoque, qui ob legationem acceperant aureos, in publico tantum utebantur his: intra domos vero, ferreis. Quo argumento etiam nunc sponsae muneri ferreus anulus mittitur, isque sine gemma. Equidem nec Iliacis temporibus ullos fuisse anulos video: nusquam certe Homerus dicit, quum et codicillos mis-

nus, vetitum. Dio, lib. XLVIII, pag. 395. HARD.

Etrusca. Tertull. lib. de Corona milit. « Praefertur etiam illis Etruscae. Hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis et foliis ex auro quercinis ob lovem insignes ad deducendas tensas cum palmaris togis sumunt. » DALEC. — *Corona ex auro Etrusca.* Vide quae diximus lib. XXI, cap. 4: HARD.

Et servi fortasse. Et coronam sustinentis, qui non ingenuus, sed fortasse servus erat. Ita servus, quo nihil esse aut dici abiectius potest, et triumphans, quo nihil gloriosius, pari in anulis conditione erant. Nam de servis quidem id constat. Papius, Silvar. III, 3, vers. 144: « Mutavitque genus, laevaeque ignobile ferrum Exiit. » HARD. — *Aequae triumphantis et servi fortasse coronam sustinentis.* Brot. ex Reg. cod. 3, et editione principe, « aequa fortuna triumphantis et servi coronam sustinentis. » Rectius. Ed. P.

Aureumque non ante. Mira sane Marii modestia fuit. Nam ante illius aetatem, quum Scipio Carthaginem obsideret, tribunos romanos, quos

sepeliri Asdrubal voluit, ex aureis anulis discrevit a militum vulgo, qui ferreos tantum gestabant, ut quidem auctor est Appianus, in Punic. pag. 63. HARD. — *Non ante tertium consulatum.* Marius autem tertium fuit consul anno Urbis conditae 654, Br. *Ferreus anulus mittitur.* Anulus pronubus in Septimio Florenti dicitur. DAL.

Sine gemma. Απειρος et ἀπειρων Graecis, ἄλιθος Polluci, aliis λιτός, levis Ulpiano. Καὶ γὰρ, inquit Arist. III, φυσικῆς ἀκρόασις, δακτυλίου ἀπειρους φασὶ τοὺς μὴ ἔχοντας σφενδόνην. Huic contrarius est gemmatus Livio. Vide Rhodig. lib. VI, cap. 12; Alexand. ab Alexand. lib. II, cap. 5. DAL. — *Nec Iliacis temporibus.* Multo ante Iliaca tempora, Hebraei anulos habuere. Cf. Genes. xxxviii, 18 et 25. In picturis Herculanensibus anulum habet Theseus. Vid. Pitt. ant. d' Ercolano, t. I, tab. 5, et t. III, tab. 14, n. 6. Brot.

Quum et codicillos missitatos. Iliad. Z, de Bellerophonte et Proeto: ... πόρην δ' ὅγε στήματα λυγρὰ, Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῶ θυμοθόρα πολλά. DALEC. — *Quum et codicillos.* Vide

sitatos epistolarum gratia indicet, et conditas arcis vestes, ac vasa aurea argenteaque, et ea colligata nodi, non anuli, nota. Sortiri quoque contra provocationem duces non anulis tradit. Fabricam etiam Deum fibulas, et alia muliebris cultus, sicut inaures, in primordio factitasse, sine mentione anulorum. Et quisquis primus instituit, cunctanter id fecit, laevis-

quae diximus lib. XIII, cap. 21. II.

Et conditas arcis. Odyss Θ, vers. 424: Δούρο γύναι, φέρε χαλόν ἀριπράκτ' ἥ τις ἀρίστη. Εὐ δ' αὐτῇ θεῖς φάρος εὐπλυνῆς, ἥ δέ χιτῶνα. H.

Ac vasa aurea argenteaque. Vasa quidem colligata fuisse Hosterus non ait. nec vestes, sed arcem, in qua erant posita, colligatam firmissimo nodo, ne quid ex eo surriperetur. Ulyssem igitur sic Arete compellat, Αὐτός νῦν ἴδε πῶμα, θεῶς δ' ἐπὶ δαίμον Ἰήλον Μῆ τις τοι καθ' ὁδὸν δηλήσεται. Cui mos obsecutus Ulysses, Αὐτίκ' ἐπάρτυς πῶμα, θεῶς δ' ἐπὶ δαίμον Ἰηλε Ποσειδῶν, ὃν ποτὶ μὲν δίδως φρεσὶ πότνια κίρην. Cuiacius lib. XII, cap. 37. DALIC. — *Ac vasa aurea:* Eodem libro, vers. 443 et 447. HANB.

Sortiri quoque contra provocationem. Iliad. II, provocat Hector proceres Graeciae ad singulare certamen: illi iactis sortibus in galeam, deligunt quem opponant: Ως ἔραθ' οἱ δὲ κλέρον ἐσημῆναντο ἕκαστος. Εὐ δ' Ἴδαλον κυνὴν Ἀγχιμήνορος Ἀτρεΐδης. Idem fit et in duello Paridis, Iliad. D. Sortes autem οἱ κλέροι, calculi fuerunt, aut ex terra ficti globuli, nota quadam signati, qua suum quisque agnosceret. Sophocles in Aiace, κλέρον ἐς μέσον παθεῖς, ὕψος ἀρούρας βάλων. Sortes eae licet signatae forent, nou tamen anulo signabantur, quum

eo tempore anulus prorsus in usu non esset, nedum signatorius. Fuerunt et sortis indicia, concha, ascia, ac saepius lignum proprio quodam signo notatum, unde κλέρον dictum vult Hierodotus ἀπὸ τοῦ καλοῦ, ut et πᾶλλον, quod sortes coniectas mouerent antea quam proferrentur: quanquam alii dictum malunt a κλέω, quod κλέειν significat. Hadrian. Iun. lib. I, cap. 5. DAL. — *Sortiri quoque.* Proceres Graeciae, iactis in galeam sortibus, deligunt quem opponant Hectori ipsos provocanti ad singulare certamen: neque dicuntur eae sortes anulis fuisse signatae. Iliad. II, vers. 475. Post usus obtinuit, ut eae sortes, globulive, anulis signarentur, quo suum quisque dignosceret. Et arca, quae asservabantur eae, anulo obsignata. Testis Suet. in Tiberio, esp. LXIII: «Vicinia Urbis oracula etiam obsecrare conatus est: sed maiestate Praenestinarum sortium territus, destitit: quum obsignatas devectasque Romam non reperisset in arca, nisi relata rursus ad templum.» HANB.

Fabricam. Vulcani officinam. Iliad. Σ, vers. 400, Vulcano. Thetidem alloquente: Τῆσι παρ' εἰναιέτῃς χαλκον θεάδαλα πολλά ἰόρπας τε, γυνάμεις, ὃ' ἔλικας, κἀλκῆς τε καὶ ὀρμους, etc. HANB.

Laevisque manibus. Silius. Ital. lib.

quæ manibus, latentibusque induit: quum, si honos securus fuisset, dextra fuerit ostentandus. Quod si impedimentum potuit in eo aliquod intelligi, etiam serioris usus argumentum est, maius in laeva fuisse,

XII, de equitibus romanis ad Caonaa caesis, quibus detracti fuere anuli: s Testes hi stragis, quos signum illustre superbis Mos laeva gestare viris: tum funditur ante Ora admirantum præfulgens anulus auro, etc. s HAZO.

Latentibusque. Sub toga: quasi cunctanter ac verecunde id faceret: nam si ornatus et honoris accessionem ea re quaesisset, nec veritus esset reprehensionem proborum hominum, dextra potius ostentasset. H.

Quod si impedimentum. Quod si obiciat aliquis futuram fuisse impeditionem ad armorum usum dexteram manum, si anulo oneraretur: seriore adhuc ætate, s hoc est, multo post Troiana tempora, s laevæ quoque insertum anulum esse, argumento est, quod in laeva manu maius impedimentum fuerit, qua nempe scutum capitur. HAZO. — *Quod si impedimentum.* Aliam causam affert Attejus Capito, apud Macrob. Saturn. I. VII, cap. 43, pag. 625: s Veteres, inquit, non ornatus, sed signandi causa anulum secum circumferebant: unde nec plus habere quam unum licebat, nec cuiquam nisi libero: quos solos fides discerneret, quæ signaculo continetur. Ideo ius savorum famuli non habebant. Imprimebatur autem sculptura materiae anuli, sive ex ferro, sive ex auro foret: et gestabatur, ut quisque vellet, quacumque manu, quolibet digito. Postea usus luxuriantis ætatis signaturas pretiosis gemmis coepit insculpere ... Hinc factum est ut usus anulorum exem-

ptus dexterae, quæ multum negotium gerit, in laevam relegaretur, quæ otiosior est: ne crebro motu et officio manus dextrae pretiosi lapides frangerentur. s HAZO.

Etiã serioris usus. Olim editum: consortoris usu. Legi potest, s cum sartoris usu: s verum in antiquo codice legitur, *sartoris usu.* Turneb. Advers. lib. VI, cap. 2; Rhod. vero lib. X, cap. 4, legit, *insertorii*: idque esse interpretatur lorum anulo simile, inter quod et acutum brachium inseritur, Graecorum τὰ δαμάσκηνα. Ego lego, *consortorio*, id est, militis pugnae ac bellatoris, qui fortiter et alacriter pugnae et conflictus tempore cum hoste manus conserit. DAT. — *Etiã s. usu.* Gravis error irrepsit hic in contextum Plinianum. Legebatur enim ante nos: s Quod si impedimentum potuit in eo al. intelligi, etiam consortoris usu argumentum est, maius in laeva fuisse, quæ scutum capitur s Ex Hermolai Barbari officina prodit istud *consortoris usu.* Reg. 2 codex, Lagdunensis, Chiff. quoque, et alii probatoris notæ, s etiam sertoris usus planissime exhibent. Parmensis editio, cum Rhodigino, repetita prioris vocis postrema littera, s etiam in sertorii usu, s legit. Turnebo, Advers. lib. VI, cap. 2, et Kirchmanno, lib. de Anulis, placuit s etiam sartoris usus: s quum vox *sartoris*, pro eo qui vestes soit, sit prisca ignota: nec, si recepta ea foret, constet adhuc sententia. Gronovius, qui *sartoris* usus etiam in gemino suo codice legit

qua scutum capitur. Est quidem apud eundem Homerum virorum crinibus aurum implexum: ideo nescio an prior usus a feminis coeperit.

V. Romae ne fuit quidem aurum nisi admodum exiguum, longo tempore. Certe quum a Gallis capta Vrbe pax emeretur, non plus quam mille pondo potuere. Nec ignoro duo millia pondo auri perisse Pom-

Acad. et Vossiano, nihilominus armorum usui reponebat. Irrito omnes conatu, audaci certe veterum exemplarium neglectu. Nos, quibus religio est ab eorum vestigiis discedere, litterula unica immutata, *senioris usus* legi iussimus, ac scriptoris sensum interpretatione nostra primi patefecimus. Nam quum prius dixisset, Iliacis temporibus anulos fuisse nullos, eosque ab eo qui primus invenit, manui primum laevae insertos, forte quod dextra fuisset ad munia sua obeunda impeditior, inde colligit seriores usum anulorum fuisse, hoc est, post Iliaca tempora modo coepisse, quod tum in laeva maius impedimentum foret, qua scutum caperetur. Nihil planius. Subiicit porro id quod interpretationem nostram confirmat: «Est quidem apud eundem Homerum virorum crinibus aurum implexum: ideo nescio an prior usus a feminis coeperit.» Priorum usum seriori opponit. H.

Est quidem apud eundem Homerum. Iliad. P, vers. 52: Πλοχμὰ θ', οἳ χρυσῶ τε καὶ ἀργύρῳ ἐσπῆκοντο. «Et crines rutiloque auro, argenteoque revincti.» H.

V. *Non plus quam mille pondo potuere.* Subintellige, *eternere.* Nam quod libri vulgati adiciunt *effici*, ex interpolatorum officina est, non ex Plinii stylo, aut codicum MSS. fide.

Plutarch. in Camillo, pag. 443: *ὁμολογῶν τοῖς μὲν Ῥωμαίοις χιλιάς λίτρας καταβαλεῖν χρυσοῦ.* «Transactum est ut Romani mille pondo auri darent,» Florus, lib. I, c. 43, pag. 29: «Novissime, quum iam obsidio sua barbaros (Gallos) fatigasset, mille pondo auri recessum suum venditantes, idque ipsum per insolentiam, etc.» Livius, lib. V, cap. 48: «Inter Q. Sulpicium tribunum militum, et Brenum regulum Gallorum colloquio transacta res est, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum... tam ante in eo religio civitatis apparuerat, quod quum in publico deesset aurum, ex quo summa pactae mercedis Gallis confieret, a matronis collatum acceperant; ut sacro auro abstinere-
tur.» H.

Nec ignoro duo millia pondo auri perisse, Pompeii tertio consulatu. Hic variant codices, sed vitiiati, ut apparet, amanuensium aut eruditorum interpolatione. Propius abest a genuina lectione Reg. 2 codex, in quo legitur, «Nec ignoro duo millia pondo auri reperisse Pompeii Illito consulatu.» At consulatum Pompeius quartum numquam gessit: reperisse pro rapuisse proclivi amaneosium lapsu confectum, ex repetitione postremae syllabae vocis praecedentis, *aurei*. Colb. 3, et romana

peii tertio consulatu, e Capitolini Iovis solio, a Camillo ibi condita, et ideo a plerisque existimari duo millia pondo collata. Sed quod accessit, Gallorum praeda fuit, detractumque ab his in parte captae Urbis delubris. Gallos autem cum auro pugnare solitos, Torquatus indicio est. Apparet ergo Gallorum templorumque tantumdem, nec amplius fuisse: quod quidem in augurio intellectum est, quum Capitolinus duplum reddidisset. Illud quoque obiter indicare

anni 4470, ac Parmens. edit. « Nec ignoro M. Crassum duo millia pondo auri rapuisse suo et Pompeii tertio consulatu. » Error in re chronographica utrobique haud levis: neque enim tertius, sed secundus Pompeii consulatus in Fastis, cum M. Crassi consulatu altero iungitur. Tertium Pompeius gessit triennio post cum Q. Caecilio Metello. Quartum ut diximus, nullum vidit. Natus error ex praepostera repetitione posteriorum litterarum vocis *POMPEII*, quas esse numerales librarii falso existimaverunt. H. — *Duo millia pondo auri perisse Pompeii tertio consulatu.* Broter. ex MSS. Reg. edit. princ. etc. « Nec ignoro M. Crassum d. mill. pondo auri rapuisse suo et Pompeii secundo consulatu, » hoc est, anno Urb. 699, En. P.

Iovis solio. Livius, lib. V, p. 403: « Sed diique et homines prohibere redemptos vivere Romanos: nam sorte quadam, priusquam inlata merces perliceretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit: aufertque aurum de medio; et Gallos summoveri iubet. » Ac paulo post: « Anrum quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis inter trepidationem in Iovis cellam collatum, quum in quae

referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum, et sub Iovis cella poni iussum. » H.

Et ideo... existimari. Quoniam quantum erat Gallis appensum, tantumdem erat ibi conditum, ut ex Livio discimus. H.

Sed quod accessit. Quod autem accessit « ad mille pondo, quibus empta pax, » Gallis ablatum est, qui id praedati fuerant, detraxerantque templis in ea parte Urbis quam ceperant. H.

Torquatus. Qui torquem aureum Gallo detraxit: unde Manlio Torquato nomen, Livius l. VII, pag. 124. Adde Virgilium de Gallis canentem Aeneid. VIII, v. 657: « Galli per dumos aderant, arcemque tenebant: Aurea caesaries illis, atque aurea vestis, Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla Auro innectuntur. » Et Silium Ital. lib. IV: « Colla viri fulvo radiabant lactea torque, Auro virgatae vestes, manicaeque rigebant Ex auro, » et simili vibrabat crista metallo. » H.

Apparet. Perspicuum est et quod Gallis appensum ultro, et quod templis detractum, non amplius quam duo millia pondo fuisse.

Quod quidem in augurio. Sic libri omnes, etiam MSS. Atque hoc qui-

convenit, quoniam de anulis sermonem repetimus, aedituum custodiae eius comprehensum, fracta in ore anuli gemma statim exspirasse, et indicium ita extinctum. Ergo ut maxime duo tantum millia pondo, quum capta est Roma anno cclxiv, fuere, quum iam capitum liberorum censa essent clj millia, quingenti lxxiii. In eadem post annos ccvii, quod ex Capitolinae aedis incendio caeterisque omnibus delubris C. Marius filius Praeneste detulerat, tredecim millia pondo: quae sub eo titulo in triumpho transtulit Sylla, et argenti vi millia. Idem ex reliqua omni victoria pridie transtulerat auri pondo xv millia, argenti pondo centum et quindecim millia.

dem, inquit, augurari atque intelligere vel ex eo licuit, quod in solio Capitolini Iovis duplum eius summae, quae pax emebatur, inventum est: nempe his mille pondo. H. — Duo millia pondo auri sunt monetae nostrae lib. 4,890,000. Boor.

Statim exspirasse. Verno epoto, quod anulo includebatur. Sic Hannibal; ne Romanis traderetur, hausto quod sub anuli gemma habebat, veneno absumptus est, s. Testis Aurel. Victor. lib. de Viris illustr. cap. 42. H.

Et indicium. Et sic extinctum qui indicare certo potuisset, s. quis capuisset illa duo millia pondo auri, Pompeii altero consulatu: quum Crassum esse fama ferret. s. H.

Anno trecentesimo LXIV. Livius, lib. V, in oratione Camilli, Romam captam fuisse anno ab Urbe condita scribit trecentesimo sexagesimo quinto. DAL. — *Anno CCLXIV.* Camillus in oratione quam recitat Livius loc. supr. laud. Gallis Urbe pulsus: s. Trecentesimus sexagesimus

quintus annus Urbis, Quirites, agitur, etc. s. H.

Quod ex Capitolinae Syllanis temporibus, bello civili Iovis Capitolini aedes conflagravit, anno Urbis 672, Sylla deinde restituit, Catulus Sylla mortuo dedicavit. A Vitellianis (ut id obiter dicamus) deinde iterum deflagravit. Excitavit rursum Vespasianus, et dedicavit. Rursumque post eius obitum igni consumpta, a Domitiano extracta dedicataque est. Plutarchus, in Poplic. pag. 404. Appianus, de bell. civil. lib. I, pag. 402. Testatur Capitolium restitutum numerus Domitiani Aug. consulatus eius octavo eiusque, inscriptusque, CAPIT. RESTIT. Capitolium restitutum. H.

C. Marius. C. Marium Iuniorem vocant, senioris qui septies consul fuit, filium. Gessit post obitum patris consulatum ipse, quum esset annorum tantum quinque et viginti, Cn. Papirio Carbone tertium collega, anno Urbis 672. Non aurum modo, sed et signa e Capitolio Praeneste detulerat: nam apud P. Victorium, in

VI. Frequentior autem usus anulorum non ante Cn. Flavium Annii filiumprehenditur. Hic namque publicatis diebus fastis, quos populus a paucis principum quotidie petebat, tantam gratiam plebis ade-

descriptione Romae, regione octava, legitur, « Signum Iovis imperatoris a Praeneste devectum. » H.

VI. *Frequentior autem usus anulorum.* Veteres Hebraeos anulis usos fuisse Iosephus auctor est lib. III Antiquitatum: De anulis plura vide apud Alex. ab Alex. lib. II, cap. 49. Dat.

F. Annii fil. Ita et MSS. (Brot. ex MSS. Cn. Fulvum habet. Eo. P.) Gellius quoque, lib. VI, cap. 9. At Livius *Cneci filium* vocat, in fine libri IX, sed mendose. Fuere patriciae nobilesque gentes duae, Flavia et Annia. Flavia, ex qua Vespasianus Augustus: Annia, ex qua Annia Faustina Antonini Aug. Pii coniux. Quam igitur Flavius Annii filius dicitur, innuitur is patre libertino et libertina matre genitus, Annio patre, matre Flavia: Flavii nomine, quippe tunc nobiliore, de more posito priore loco. Servus quoniam manumitteretur, hoc est, quom donaretur libertate, libertus propterea: et quem filium procrearet, is libertinus dicebatur. Nomen etiam patroni sui, a quo manumittebatur, libertus assumebat, suoque nomini adiungebat: sed inter plebeios tamen familias censebatur. Neque alias arbitramur, quam istius generis, suis et familias plebeias apud Romanos, patriciis gentibus cognominas. E patricia gente Flavia fuit is, quem Plinius appellat, libro XIX, cap. 4. Fuit et is, cuius nummi inscribuntur. c. f. f. v. h. m. s. p. p. p. Flavii autem huius, quem Plinius Annii libertini filium vocat, hoc genus fuit:

A Flavio Patricio, Ab Annio Patricio,

Flavus libertus. Aonius libertus.

Flavia libertina. Anniius libertinus.

Ex Flavia, et Annio. -

Flavius Annii filius.

Hic namque. Narrant hanc rem scriptores quamplurimi, Cic. pro Muræna, num. 25, et ad Att. lib. VI, epist. 4; Livius in fine libri IX; Gellius, aliique, e quibus duos seligo: Valer. Max. lib. II, cap. 5, p. 400: « Ius civile per multa saecula inter sacra caerimoniasque deorum immortalium, solisque pontificibus notum, Cn. Flavius libertino patre genitus, et scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione, factus aedilis curulis vulgavit, ac fastos paene toto foro exposuit etc. » Macrobius, Saturn. lib. I, cap. 45, pag. 259: « Priscia, inquit, temporibus antequam Fasti a Cn. Flavio scribae in vitis patribus in omnium notitiam proderentur, pontifici minori haec provincia delegabatur, ut novae lunae primum observaret aspectum, visantque regi sacrificulo nuntiaret. Itaque sacrificio a rege et minore pontifice celebrato, idem pontifex kalata, id est, vocata in Capitolium plebe, quod numero dies a kalendis ad nonas superassent, pronuntiabat, etc. » H.

Fasti. Fasti dies dicti sunt, quibus sine piaculo praetoribus licebat tria verba fari, do, dico, addico, Nefasti, quibus non licebat fari. Fastorum libri erant, in quibus causae

ptus est. (alioqui libertino patre genitus, et ipse Appii Caeci scriba, cuius hortatu exceperat eos dies, consultanda assidue sagaci ingenio, promulgaveratque), ut aedilia curulis crearetur cum Q. Anicio Praenestino, qui paucis ante annis hostis fuisset, praeteritis C. Poetelio et Domitio, quorum patres consules fuerant. Additum Flavio, ut simul et tribunus plebis esset. Quo facto tanta senatus indignatione exarsit, ut anulos ab eo abiectos fuisse in antiquissimis reperiatur annalibus. Fallit plerosque, quod tum et equestrem ordinem id fecisse arbitrantur. Etenim adiectum hoc quoque « sed et phalera posita, » proptereaue nomen equitum adiectum est. Anulos quoque depositos a nobilitate, in Annales relatum est, non a Senatu

festivitatum explicabantur. Proponit fastos in albo Flavius scriba, ut quando lege agi posset, sciretur. HARR.

Appii Caeci. Eius qui vitam suo nomine munivit, et aquam in Urbem duxit: censura inflytus, et iuris doctrina. Livius, lib. IX. H.

Hostis fuisset. Eo bello, opinor, quo Etruscorum duodecim populi in escidium romani nominis inclinati; anno Urbis conditae 412, a consule Fabio, anno 444, ingenti praelio devicti sunt. Livius, lib. IX. HARR.

Quorum patres consules. C. Poetelius Libo in Fastis consul legitur, cum L. Papirio Cursore, ann. Urbis 428; Cn. Domitius Calvinus, cum Corn. Cosso Arvina, an. 432. H.

Additum Flavio. « Ut et tribunus plebis, et senator, et aedilis, curulis esset, » inquit Pomponius, in Dig. I, tit. 2 de iur. §. 7, de iure civili Flaviano. At senatorem dicere non debuit. HARR.

Ut anulos ab eo abiectos. In publico luctu anuli ponebantur ad nuntium Claudinae pacis anulos aureos positos narrat Livius, l. IX. De funere Augusti Suetonius, cap. 100: « Alii esaequiarum die ponendos aureos anulos, ferreosque sumendos censuerunt » HARR.

Etenim adiectum hoc quoque. Adiectum quidem, inquit, equitum nomen pariter cum senatu: sed propter haec verba id adiectum est, quae in Annalibus simul leguntur, sed et phalera posita: quibus verbis insigne equitum et ordo intelligitur. Secutus plane eos Annales Livius videtur: sic enim ille in fine libri IX. « Tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium anulos aureos, et phaleras deponerent. » HARR.

Proptereaue. Sic Coll. 3, recte: prius respondere, propter quae. H.

Non a senatu. Et ita sane Livius loco proxime allato. Putasse credunt



universo. Hoc actum P. Sempronio Longo, L. Sulpicio consulibus. Flavius vovit aedem Concordiae, si populo reconciliasset ordines. Et quum ad id pecunia publica non decerneretur, ex multatitia fenestrationibus condemnatis aediculam aeream fecit in Graecostasi, quae tunc supra Comitium erat. Inciditque in tabella aerea eam aedem, trecentis quatuor annis post Capitolinam, dedicatam. Ita CCCXLVIII a condita Vrbe gestum est: et primum anulorum vestigium exstat: promiscui autem usus alterum secundo Punico bello; neque enim aliter potuissent trimodia illa anulorum Carthaginem ab Hannibale mitti.

senatum non patricijs modo, sed et plebeis. Livius paulo ante: » Flavius dixerat aedilem forensis facio, Appii Claudii censura vires nacta, qui senatum primus libertinorum filijs lectis inquinaverat. » HARD.

P. Sempronio. Anno Urbis conditae 449, ut mox dicitur. H.

— Hoc actum P. Sempronio Longo, L. Sulpicio cons. Ita libri MSS. probatissimi, et editiones vetustissimae. Quamobrem nihil mutamus; tametsi Sempronio Sophus cognomen apud Livium, lib. IX, pag. 169, et in Fastis, non Longus est; et Sulpicium, quem Lucium Plinius appellat, Publium vocant Livius loco cit. et Diodor. Sic H. — Brot. ex Reg. 2 to Longo delet. Eo. P.

In Graecostasi. Quid esset Graecostasis, diximus lib. VII. Loco postulatam esse Graecostasim Plinius significat, quum aedilem, » quae tunc erat super comitium. »

Trecentis quatuor annis post Capitolinam, dedicatam. In libris recentius editis, centum quatuor. In MSS. Reg. 2, et Chiff. et in vetustis editionibus CCC quatuor. Sic paulo post,

» Ita CCCXLVIII a condita Vrbe, » eodem libri habent. Itaque quidquam immutare religio fuit, tametsi Fastis sic repositis. Hase. — Brot. ducentis quatuor, aut trecentis. Eo. P.

Post Capitolinam. Hoc est, post Capitolinam aedem dedicatam, id quod proinde factum fuisse anno Urbis Romae 444, ac proinde sub Tarquinio Prisco, Plinius hoc loco prodit. Confer cum Dionys. Halic. libro V, cap. 301. In Fastis M. MORATVS. PVLVILLVS. EX. LEGE. TEMPLVM. IOVIS. CAPITOLINI. DEDICAVIT. De aede vero Concordiae pariter Livius, loc. citatus » C. Flavius Cn. filius scriba... civile ius repositum in penetralibus pontificum evulgavit; fantasque circum forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur. Aedem Concordiae in area Volenti summa invidia nobilium dedicavit, etc. » Hase. — CCCXLVIII. Brot. ex. MSS. et Fastis, CCCXLIX. Eo. P.

Promiscui autem usus alterum. Subintelligo, vestigium. HARD. — Trimodia illa, etc. Duos tantum modios narrat Florus, lib. II, c. 46, pag. 62: » Modii duo anulorum Carthaginem

Inter Caepionem quoque et Drusum ex anulo in auctione venali, inimicitiae coepere: unde origo socialis belli, et exitia rerum. Ne tum quidem omnes senatores habuerunt: utpote quum memoria avorum multi praetura quoque functi, in ferro consenuerint, sicut Calpurnium et Manilium, qui legatus Caii Marii fuerat Iugurthino bello, Fenestella tradit: et multi L. Fufidium illum, ad quem Scaurus de vita sua scripsit: in Quintiorum vero familia aurum, ne feminas quidem, habere mos fuerit: nullosque omnino anulos maior pars gentium hominumque, etiam

missi, dignitasque equestris taxata mensura. Tres August. de Civitate Dei, lib. III, cap. 19: a De Caonensi autem malo quid dicam? ... unde Hannibal tres modios anulorum aureorum Carthaginem misit: quo intelligerent tantam in illo praelio dignitatem cecidisse romanam, ut facilius eam caperet mensura, quam numerus. Livius, lib. XXIII, famam esse veriore affirinat de unico modo. Ut est, sequitur, equites, tum gessisse anulos, aureos scilicet: quum prius id senatui tantum liceret. Et hunc promiscuum Plinius usum vocat. HARD.

Inter caepionem. Fuit is Quintus Servilius Caepio, bello sociali legatus Rutilii consulis, anno Urbis 664, qui circumventus insidiis, usque exercitu cecidit. Epitome Livii, lib. LXXXI: « M. Livius Drusus tribunus plebis socialis belli auctor creditur, inceptum a quo, donum occisus est. » Invidia caedis apud Caepionem fuit, inquit Aurelius Victor, lib. de Viris illustribus cap. 66. De utriusque inimicitiae dictum antea, libro XXVIII, cap. 41. HARD.

Socialis belli. Sive Marsici, de quo Livius in Epitome l. LXXI, LXXII et LXXIII, nos quoque superius ad librum II, cap. 85. HARD.

— *In ferro consenuerint.* Brot. ex codicibus Regg. et editione princeps, in ferro consenuerint, anulo videlicet. Ed. P.

Calpurnium. M. Calpurnium Flammum, de quo nos egimus lib. XXII, cap. 6. HARD.

Et Manilium. Sic etiam MSS. Ab Orosio A. Manilium Marii legatum appellari audio. HARD.

L. Fufidium. Sic MSS. Reg. 2, et Chiff. non Fufidium. Sic pariter inscriptiones variae apud Gruterum. Cicero quoque in Bruto, II. — *De vita sua scripsit.* Codices Regg. et editio princeps, scribit. De Scauri vita satis dixi ad Tacit. Vit. Agricol. c. 4, Brot.

In Quintiorum. Quintiorum familia Romae clara, et patricia fuit, in qua Cincipati, Capitolini, Crispini, Flaminini, diversis temporibus floruerunt. HARD. — *Quintiorum.* Brot. Quintiorum. Ed. P.

qui sub imperio nostro degunt, hodieque habeat. Non signat Oriens aut Aegyptus etiam nunc, litteris contenta solis. Multis hoc modis, ut caetera omnia, luxuria variavit, gemmas addendo exquisiti fulgoris, censuque opimo digitos onerando, sicut dicemus in gemmarum volumine: mox et effigies varias caelando, ut alibi ars, alibi materia esset in pretio. Alias deinde gemmas violari nefas putavit: ac ne quis signandi causam in anulis esse intelligeret, solidas induit. Quasdam vero neque ab ea parte quae digito occultatur, auro clusit, aurumque millibus lapillorum vilius fecit. Contra vero multi nullas admittunt gemmas, auroque ipso signant: id Claudii Caesaris principatu repertum. Nec non et servitia

Litt. contenta. At in sacris paginis, Gen. 41, dicitur Pharo stulisse anulum de manu sua, et dedisse eum in manu Ioseph. » Sigillaritium anulum hunc fuisse (sic enim Vopiscus appellat) docet Iosephus, Antiq. Iud. lib. II, cap. 3, *σφραγίδα*. Non credo. H. — *Litteris contenta solis.* Viget adhuc mos ille in Constantinopoli, et in toto Oriente. Non caelatis figuris, sed litteris signant. Baon.

Digitos onerando. Atque unicum etiam articulum. Plinius, libro II, c. 63, loco iam citato supra t, not. 2: » Quot manus atteruntur, ut unus niteat articulus? » Martialis, libro V, Epigram. 21: » Sardonychae, smaragdosa, adamantas, iaspidea uno Portus in articulo Stella, Severe, meus. » HABL.

Auro clusit. Hoc est, inclusit puro Sic in nummo Neronis vulgatissimo legitur, PACE P. R. TERRA MARIQ. PARTA. IANVM CLVSIT. Hoc est, inclusit: non autem ut vulgo creditur, clausit. Aque enim insulse IANVM dixeris,

quam Iovem, claudī. Nec IANVM ibi ipsum, pro IANO seu IANI IANO est: quum armamentarium effigies in area nummi depicta exhibeat. Sed sub istis quinque litteris totidem voces haec latent: Imperii, Armamentarium Narbone Urbis Maris CLVSIT, hoc est, inclusit: Percussum enim Narbone nummum hunc fuisse, ut alios plurimos, cogit fabrica confiteri, praeter alia argumenta. Sic aulea Tarraco in nummis suis scripserat, DEVS AVGVSTVS DEI. Hoc est, DEVS AVGVSTVS Voluit Turritum Tarraconensium Armamentarium Esse Imperii. Plinius mox paulo iterum: » Sub gemmis venena cludunt, » hoc est, includunt. Mox *millibus lapillorum*. MSS. *millibus Mallen, micis*, ut infra cap. 21, *marmorum micis* dicit. H.

Nec non et servitia, etc. Servis in usu etiam fuisse ahenos anulos et viriolas, ostendit hic locus ex Truculento Plauti, ... dic quod te rogo, Mancupio unde accepisti quos gestas ahenos anulos? at. Dignis dant, ast.

iam ferrum auro cingunt: alia per sese mero auro decorant: cuius licentiae origo nomine ipso in Samothrace id institutum declarat. Singulis primo digitis geri mos fuerat, qui sunt minimis proximi: sic in Numae et Servii Tullii statuvis videmus. Postea pollicis proximo induere, etiam deorum simulacris: dein iuvit et minimo dare. Galliae Britanniaeque

Laverniae haec sunt quae habes viriolae. » Apuleius de Asino, lib. X, ferreum servianulum his verbis memorat: » Donec iussu magistratum ministeria publica contrectatis nequissimi servi manibus, anulum famellum deprehensum cum signo saeculi conferunt. » DAL. — Nec non et servitia. Nec non etiam, inquit, servi ferreum anuli capitulum cingunt auro, sic ut ferrum vis emineat; addito alibi circulo ex auro mero, et capitulo ferreo decus addunt. Servitia dicta pro servis, ut ministeria pro ministris, alibi monuimus. His ferreum modo gestare anulum per leges moresque romanos licuit, ut supra diximus. Sed in tegendo, decorandove ferro, mirae artes. Petronius in Satyr. p. 104: » Habebat in minimo digito sinistrae manus anulum grandem subauratum: extremo vero articulo digiti sequentis minorem, ut mihi videbatur, totum aureum, sed plana ferreis veluti stellis ferruminatum. » HAAD.

Iam ferro auro cingunt. Id est, ut ferrum pro gemma sit: alias anulum totum ferreum insaurant. E mero ferro Lucretius factos ait hoc versus: » Exsultare etiam Samothracia ferrea vidis Isidorus Samothracium aureum esse, sed ferreo capitulo tradit, ut Thynicum, nimirum Bithynicum, aureum totum, Turneb. lib. XX, c.

2. Samothracios hos anulos ἀλαξήθονας vim habere credidit antiquitas, ut et Graecorum πυσιπὸς δακτυλίου, intus pervios et cassos, quemadmodum scribit Artemidorus. In caerimoniis flaminis dialis scriptum fuit, » Anulo nisi pervio cassoque ne utitor. » DAL.

In Samothrace. Insula, de qua libro IV, cap. 23. Hinc enim Samothracius anulus appellatus: qui, ut Isidorus ait, lib. XIX, cap. 3, aureus ipse, sed ferreo tamen capitulo fuit, qua parte alligi a magneto Lucretius vidit eo, versu sup. laud. » Exsultare etiam Samothracia ferrea, etc. » HAAD.

Singulis primo. Causam bulae moris asserit Attellus Capito, apud Macrob. Saturnal. lib. VII, cap. 13, proluxa oratione, quam tu consule, Attellio subscribit Apion grammaticus, in libris Aegyptiacis, ex quibus similia plane recitat Gellius, lib. X, cap. 10, p. 519. Vbi vide quae habent illi ex anatomicorum libris de nervo quendam qui e corde natum prorsum pergit usque ad digitum manus sinistrae minimo proximum. II.

Minimo dare. Eum qui minimo geritur, ob parvitatem ἀναρῆ: qui indice, κρηκίον vocati ex Polluce tradit Rhodig. lib. VI. c. 42. In digito, qui minimo proximus est, anulus gestabatur, praesertim pronubus,

in medio dicuntur usae. Hic nunc solus excipitur: caeteri omnes onerantur, atque etiam privatim articuli minoribus aliis. Sunt qui tres uni minimo congerant: alii vero et huic unum tantum, quo signantem signent. Conditus ille, ut res rara, et iniuria usus indigna, velut e sacrario promitur: et unum in minimo digito habuisse, pretiosioris in recondito supellectilis ostentatio est. Iam alii pondera eorum ostentant. Aliis plures quam unum gestare labor est. Alii bracteas infarcire leviore materia, propter casum, tutius gemmarum sollicitudini putant. Alii sub gemmis venena cludunt, sicut Demosthenes suminus

quod in eo venam esse crederet rudis antiquitas ad cur usque pertinentem. Alesand. ab Alex. lib. II, cap. 49, et lib. IV, cap. ult. quo locum apud Pollucem legit, pro ἀναγής, ἀγής: pro ἀπλάτος, ἀπλάτος. DAL. — *Galliae...* in medio, etc. Brot. ex edit. prine. et Cl. Durand. s. Galliae... medio die usae. s. Eo. P.

Quo signantem. Quo digitum signent qui obsignare consuevit: et a caeteris distinguant, qui pluribus onerantur. Hase.

Conditus ille. In arca. H.

Et iniuria. Et, quae sit iniuria, quod non ornatus tantum, sed et usus destinatus sit, vilior iam tum habetur. Hase.

Iam alii. Profusiores. Vt ille, de quo Martialis lib. V, Epigr. xi, cuius distichum priori allato, hunc plenissimum adulationis versum deinde subiungit: s. Multas in digitis, plures in carmine gemmas invenies, etc. s. H.

Aliis plures quam unum gestare labor est. Alii aestate graviore, vel etiam molis amplioris gemmas. Iuvenalis Satyr. I: s. Ventilet aestivum digitis sudantibus aurum. Nec suf-

ferre queat maioris pondera gemmae. s. DAL. — *Aliis plures.* Delicatinibus. Hase.

Bracteas infarcire. Orbis anulorum intus cavi et exenpti. DAL. — *Alii Bracteas.* Bractes tenuissima auri lamina est, ducta in circulum, qua gemma anuli continetur. Hanc circum infarcire lana similive materia studium fuit iis, qui sollicitè curabant, ne pondere fortasse gravine decidentibus anulis gemmae casu frangerentur. Hase.

Tutius gemmarum sollicitudini putant. Ne decidentibus praee nimio pondere anulis vel auri vel gemmae, gemma amittatur. DAL.

Alii sub gemmis. Vt Hannibal, de quo paulo ante diximus sup. cap. Hase.

Cludunt sicut Demosthenes. Sicut et Hannibal, et aeditus Capitolii supra hoc ipso capite. DALCAMPUS. — *Cludunt sicut Demosthenes.* Hoc est, includunt. Refert hoc quoque Plutarchus in Demosthene, p. 860, ex Eratosthene. Pausanias in Atticis, lib. I, p. 14. Hase.

Graeciae orator, anulosque mortis gratia habent. Denique ut plurimum opum scelera anulis fiunt. Quae fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nihil signabatur? At nunc cibi quoque ac potus anulo vindicantur a rapina. Hoc profecere mancipiorum legiones, et in domo turba externa, ac servorum quoque causa nomenclator adhibendus. Aliter apud antiquos, singuli Marcipores Luciporesve dominorum gentiles, omnem victum in promiscuo habebant: nec ulla domi custodia a domesticis opus erat. Nunc

Denique ut plur. opum scelera anulis fiunt. Quae propter opes scelera committuntur, anulorum occasione patrari ea videntur.

At nunc cibi quoque ac potus anulo vindicantur. Plautus, in *Ca.* act. I, sc. 2: « Obsignat cellas: referte anulum ad me. » Cicero ad Tiron. lib. XVI., ep. 26: « Sicut olim, inquit, matrem nostram facere memini, quae lagenas etiam inanes obsignabat, ne, dicerentur inanes aliquae fuisse, quae furtim essent exsiccatae. » Horatius, lib. II, Epistola, ult. laudat eum, « Caetera qui vitae servaret munia recto More, bonus sane vicinus, amabilis hospes, Comis in uxorem, posset qui gnoscere servis. Et signo laeso non insanire lagenae, etc. » Martialis, l. IX, Epigr. LXXXIX: « Nunc signat mens anulus lagenam. » HARN.

Nomenclator. Qui nomina servorum indicet: adeo magnus est in familia una servorum numerus, ut singulos appellare nominatim, labor sit. Exercitum credas esse, non familiam. Ad viginti millia servorum at. amplius in una domo fuisse refert Athenaeus, lib. VI, p. 272: Μυρίους καὶ διαμυρίους (σείδεας) καὶ ἑπὶ πλείους δὲ

πάμπολλας τέχνητας, etc. Vide quae de Demetrio Pompeii liberto dicturi sumus lib. XXXV, cap. 58. De voce *nomenclator*, multa Voss. in *Etymol.* Apud Reinesium, pag. 874, vetus inscriptio, PRAETORIVS NOMENCLATOR. Item apud Gruterum, pagina 630. HARN.

Marcipores. Marci pueri, Μάρκου παιδῆς. DAT. — *Marcipores.* Singuli, inquit, heri singulos pueros habebant, qui ab hero nomen sortiebantur: a Marco Marcipor dicebatur: a Lucio Lucipor. Priscianus, lib. VI, p. 700: « A puero composita, Publipor, Publiporis: Marcipor, Marciporis. » Sic Probus: « Ita enim antiqui pro Publilii puer at Marci puer dicebant. » Festus: « Quintipor, inquit, servile nomen, frequens apud antiquos erat, a praenomine domini ductum, ut Marcipor. » Quinillianus, lib. I. c. 4, pag. 36: « In servis, inquit, iam interdidit illud genus quod ducebatur a domino: unde Marcipores, Publiporesque. » Sic at ROSA pro *πύρα*, in cetera inscriptione, apud Reinesium pag. 865. Servos par ἀνθρώπων, seu blandiloquentiam, dictos esse pueros iam olim agrvius adnotavit, ad illud

rapiendae comparantur epulae, pariterque qui rapiant eas, et claves quoque ipsas signasse non est satis: gravatis somno aut morientibus anuli detrahuntur: maiorque vitae ratio circa hoc instrumentum esse coepit, incertum a quo tempore. Videmur tamen posse in externis auctoritatem eius rei intelligere, circa Polycratem Sami tyrannum, cui dilectus ille anulus in mare abiectus capto relatus est pisce, ipso circiter cccxx annuū Urbis nostrae interfecto. Celebratior quidem usus cum fenore coepisse debet: argumento est consuetudo vulgi, ad

Maronis, «Claudite iam rivos, pueri.»
HARD.

Gravatis somno aut morientibus anuli detrahuntur. Lethargicis, aut deficientebus. Exemplum in Tiberio apud Tranquill. c. lxxiii, ubi de genere eius obitus: «Sunt qui putent, inquit, pulvinum ei iniectum, quum extractum sibi deficienti aoludū mox resipiscens requississet.» Mortuus tamen redditus Propertius indicat, Eleg. IV, 7, 9. Suot aliquid: «Et solitum digito beryllon adederat igois.» HARD.

Circa Polycratem Sami tyrannum. Valerius lib. VI, cap. ult. et posthac lib. XXXVII, cap. 4; Herodotus libro III, Cicero, de Finibus, V. Is ab Oronte Persarum satrape in crucem actus et interfectus est. Vide Strabonem lib. XIV. DALEC. — *Anulus in mare abiectus capto relatus est pisce.* Referunt hanc historiam, Cicero, de Fioib. lib. V, p. 284; Herodot. Thalia, lib. III, num. 40, p. 478. Elegantius quam caeteri, Valer. Max. libro VI, cap. 9, p. 329: «Semel Polycrati dumtaxat vultum fortuna mutavit, perquam brevi tristitiae saepebra succussum: tunc quum admodum gra-

tum sibi anulum de industria in profundum, ne omois incommodi expers esset, abiectit: quem tamen continuo recuperavit, capto pisce qui eum devoraverat. Sed huic felicitatis semper plenius velis cursum tenere non potuit. Compreheosum enim Oroetes (scribē Oroetes, Opoitas Herodotus saepius, in Thalia; lib. III, pag. 240 et 244. Irrepsit hic error et in Tullii contextum). Darii regis praefectus, in excelsissimo Mycalensis montis vertice cruci affixit. E quo putres eius artus, et tabido cruore manantia membra, atque illam laevam, cui Neptunus anulum piscatoris manu restituerat, situ marcidam Samea amara servitute aliquandiu pressa, liberis ac laetis oculis aspexit.» Vide et Tzetzen, Chiliad. vii, v. 205, et Galen. in Suasoria, tom. II, c. 4, p. 5. HARD.

Consuetudo vulgi. Qua nempe pro arrbia dabatur anulus in emptione, quousqua pretium solveretur, quum non esset arrba alia promptior ad manum. Quem Romani morem, opinor, hausere ab Hebraeis, cuius haud obscura vestigia in monumentis sacri Moisi animadverto, quale est il-

sponsiones etiamnum anulo exsiliante, tracta ab eo tempore, quo nondum erat arrha velocior; ut plane affirmare possimus, nummos ante apud nos, mox coepisse anulos. De nummis paulo post dicetur.

VII. Anuli distinxere alterum ordinem a plebe, ut semel coeperant esse celebres, sicut tunica ab anulis senatum tantum: quanquam et hoc sero: vulgoque purpura latiore tunicae usos invenimus etiam praekonones, sicut patrem Lucii Aelii Stilonis, Praekonini ob id cognominati. Sed anuli plane medium ordinem, tertiumque, plebi et patribus inseruere: quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pe-

Iud in Genesi, cap. xxxviii, vs. 18. « Quid tibi vis pro arrhabone dari? » Respondit, « anulum tuum, et armillam, etc. » Meminit quoque moris huius Vlpianus in Digestis, lib. XIX, tom. 5, de Praescriptis verbis, § Si gratuitam tibi: « Si quis, inquit, sponsionis causa anulos acceperit. » HARD.

Nummos ante. Igitur et ante Numam: non tamen signatos: nam signare Servius coepit, ut dicetur cap. 43. At in Numae Serviiue statuis anulos fuisse ipse paulo ante admonuit, hoc capite. HARD.

De nummis paulo post dicetur. Cap. 43. HARD.

VII. *Anuli distinxere alterum ordinem.* Equestrem. HARD.

Sicut tunica. Tunica scilicet laticlavata, de qua nos abunde disputavimus in notis ad lib. IX, num. 407. H.

Ab anulis. Ab equite, cui ius anuli concessum, negatum plebi. HARD. —

Sicut tunica ab anulis senatum tantum. Postremam vocem ex Regg. codicibus post Clariss, Durand, Broterius delet. Ed. P.

Purpura latiore tunicae. Leg. *purpura latiore tunicae*, id est, assutis tunicae fasciis purpurae latioribus: quod Plinii saeculo tantum concessum fuit senatoribus. Praekonones magistratum iussa populo denuntiabant: auctionibus praerant: theatris silentium et audientiam imperabant. DAL.

Aelii Stilonis, Praekonini ob id cognominati. Vide quae diximus in auctorum Iudice, verbo *Aelius Stilo*. HARD.

Tertiumque. Qui licet dignitate ac censu medius inter senatum ac plebem, tamen in actis publicis tertius ordine nominabatur, in hunc modum: SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS. ET. EQVESTER. ORDO: ut dicetur cap. seq. HARD.

Quod antea militares, etc. Vt antea militares equi nomen equilibus fecerant, quia equo merebant, ita nunc ut equites iudices appellentur, pecuniae faciunt, « quae debent esse sestertium quadringentorum ei qui eques appellari velit. » HARD.

cuniae iudices tribuunt. Nec pridem id factum divo Augusto decurias ordinante, maior pars iudicum in ferreo anulo fuit: itque non equites, sed iudices vocabantur. Equitum nomen subsistebat in turmis equorum publicorum. Iudicum quoque non nisi quatuor decuriae fuere primo: vixque singula millia in decuriis inventa sunt, nondum provinciis ad hoc munus admissis: servatumque in hodiernum est, ne

Nec pridem id factum. Vt aureo scilicet anulo equester ordo accerueretur a plebe. HARR.

Divo Augusto decurias ordinante. Augustus ad tres iudicum decurias quartam addidit ea inferiore cenau, quae ducenariorum vocaretur, indicaretque de levioribus summis. Suetonius in August. cap. xxxii. DAL. — *Decurias ordinante.* Iudicum videlicet, non equitum, ut visum est nomenclini. Iudicum vero decuriae plures fuere, eademque variis discretis nominibus, ut mox dicitur. Decuria in hoc loquendi genere non est ὄσος. Nam singulae decuriae singula nupimum millia continebant, ipso teste Plinio. HARR.

Sed iudices vocabantur. Ex equestri tamen ordine omnes alleciti. H.

Iudicum quoque non nisi quatuor decuriae primo fuere. E singulis quaeque millibus conflatae, ut mox dicitur. Ex his quartam Augustus instituit, quum essent antea tres tantum, quam ducenariorum vocavit, ex inferiore censu allectam, quae iudicaret de levioribus summis, ut quidem prodit in eius vita Tranquillus, cap. xxxii. Hic velut ὁδοῦ πᾶπρυον fas sit geminum de iudicibus epigramma describere, et utrumque acutum, ex libro I Aethiologiae, Graecae, tit. 43. Prius est Palladae,

his verbis: Οὐδαίς καὶ καθαρός καὶ μελιχρός ἦλυθεν ἄρχων. Εὖ γὰρ ἐνός δοκίμῳ δόγματι ἀντίπαλον. Τὸ γλυκύ, τοῦ κλιπτοντος ὑπερβαλεῖν δὲ, τὸ ἀγνόν. Οργαῖνα τῆς ἀπατῆς ταῦτα δὴ ἴσθι πάθη. Alterum eiusdem istud est: Μήποτε δουλεύσασα γυνή, δέσπονα γένετο. Ἐστὶ παροιμιώδης τῷ δ' ἴσ' ὁμοίαν ἐρῶ. Μᾶτε δίκην δικασίην ἀνὴρ γηγόνως δικολέκτος. Μὴδ' ἂν Ἰσοκράτης ῥητορικώτερος ἦ. Πᾶς γὰρ ὁ μισοθαρπὴν εἰδησιμὸν, οὐδ' ἐν ἑταίρῳ Στρατότερον δικάσας, πᾶ ῥυπαρῶς δύναται. Vtrumque sic Grotius reddidit satis feliciter: prius quidem: « Nemo simul facilia populum sanctusque gubernat. Altera natura res perit alterius. Qui capiunt, faciles: rethunt qui dona, superbi: Haec duo nam virtus per mala semper agit. » Posterius autem sic: « Ne quae serva fuit, fiat matrona, cave-to: Hoc vetus est dictum; nunc ego dico novum. Qui causas dicit, causas ne iudicet umquam; Eloquio quamvis sit prior Isocrate. Nam solitus causas venali dicere lingua, Non et iudicium vendere non poterit. » H.

Servatumque in hodiernum est, ne quis e novis civibus. E peregrinis, qui in civitatis nuper essent adepti. Paulo ante quidam libri, in hodiernum diem habere dicuntur. H.

quis e novis civibus in iis iudicaret. (11) Decuriae quoque ipsae pluribus discretæ nominibus fuere, tribunorum aeris, et selectorum, et iudicum. Praeter hos etiamnum nongenti vocabantur, ex omnibus selecti ad custodiendas cistas suffragiorum in comitiis. Et divisus hic quoque ordo erat superba usurpatione nominum: quum alius se nongentum, alius selectum, alius tribunum appellaret.

Decuriae quoque ipsae pluribus discretæ nominibus. In singulis, inquit, decuriis erant ordines diversi tres, nempe tribunorum aeris, selectorum, iudicum: et, qui erant selecti ex omnibus, nongentorum. H.

Tribunorum aeris. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 24, et lib. V, cap. 2. Hos Iulius Caesar sustulit. Sueton. in Iulio, cap. xli. DALL. — *Tribunorum aeris.* Vt senatores, et equites romani, ac tribuni aerarii simul iudicarent, legem tolerat Aurelius Cotta, teste Asconio Ped. in Divinat. pag. 47. Qui pecuniam quae a populo imperata erat, tributum a singulis pro portione census exigebant, ac militi dabant, iudicabantque de litibus eo spectantibus, tribuni aerarii vocabantur. Hos Caesar dictator sustulit. Suetonius, cap. xli: « Iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestris ordinis ac senatorii: tribunos aerarios, quod erat tertium, sustulit. » Et hi ex equestri ordine assumpti. HARD.

Selectorum. Vide Raevardum, c. xi Protribunalium, et de tota hac iudicorum ratione, cap. 19 et 20; vide et Turn. lib. XXIX, c. 16. DALL. — *Et selectorum.* Non fuit hoc statim ordinis nomen, sed sortis. Nam e iudicibus praetores urbani subsortitione facta optimum quemque in selectos iudices referebant, ut testatur

Cicero pro Cluentio. Postea tamen ordinis nomen fuit, Augusti, ut videtur, principatu. Meminit huius ordinis Seneca, de Benef. lib. III, c. 7, in fine: « Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controversiam incidit, non potest ad hoc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, et equestris hereditas misit. » Fuere et hi ex equitibus. Horatius, Satyr. iv, v. 123: « Vnum ex iudicibus selectis obiciebat. » Meminit et Ovidius, Trist. lib. II, vers. 131: « Nec mea decreto damnasti facta senatus: Nec mea selecto iudice iussa fuga est. » Apud Reinesium vetus inscriptio, pag. 452, L. MAMILIO... SELECTO. ET. DECURIONI. HARD.

Nongenti vocabantur. Ministri comitiarum olim fuerunt distributores, sive distributores, qui tabellas populo per centurias ministrabant: rogatores, qui cistas per tribus deferabant colligendis suffragiis: et cistarum custodes, quos hic nominat Plinius. Gracchius lib. de Comitiis. DALL.

Ex omnibus selecti ad custodiendas cistas suffragiorum. Sorte, ut quidem temur. Horatius, Sat. iv, lib. I, v. 123: HARD.

Alius se nongentum. Communi appellatione contentus, quum alii se

VIII. Tiberii demum principatus nono anno in unitatem venit equester ordo: anulorumque auctoritati forma constituta est, C. Asinio Pollione: C. Antistio Vetere cons. anno Urbis conditae DCCLXXV, quod miremur, futili paene de causa, quum C. Sulpicius Galba, dum iuvenalem famam apud principem popinarum poenis aucupatur, questus esset in Senatu, vulgo institores eius culpa defendi anulis. Hac de causa constitutum, ne cui ius id esset, nisi cui ingenio ipsi, patri avoque paterno sestertia cccc census

selectos dicerent, quod e selectis essent: alii tribunos, quod e tribunis. Apud Gruter, pag. 436, rvmci. de. selectis. de selectis. Harn.

VIII. *Equester ordo.* Quae fuerit equitum prima institutio, quae dignitas, quod ornamentum, multis explicat Alcæ, ab Alex. lib. II, c. 29. Dal.

Forma. Census constitutus est, cui ius esset anuli ferendi. Harn.

C. Asinio. Iam annu ante, C. Sulpicin, D. Haterin cons. id integritate Tiberium auctor est Tacitus, Annal. lib. III, cap. 86. Hoc anno perfectissime Plinius significare videtur. Harn. — Anno Urbis conditae DCCLXXV. Verris nos calculos et hic, ut paulo supra, Plinius sequitur. Baor.

Iuvenalem famam. Sic etiam MSS. omnes, non *iuvilem*. Suetonius a Caio Caligula adiectum ait Saturnalibus diem iuvenalem, cap. xvii, et in Nerone, cap. xi, *iuvnalibus*, etc. Iuvenalis fama vel digna strenui iuvene est, vel ex coeclitatis iuvenum ganeis collecta. Harn.

Popinarum poenis aucupatur, etc. Poenas nempe exigendo ab iis qui popinas ganeasve exercerept. Suetonius in Tiberio, cap. xxiv, dedisse

eum aedilibus negotium ait, « popinas ganeasque inhibendi, » ut aedilem tum fuisse C. Sulpicium Galbam intelligas. Fuit is Galbae imp. frater. Vide Sueton. in Galba, cap. iii. Cave igitur hic coenis pro poenis rescribi velis. Harn.

Defendi anulis. Relicere iudicium Sulpicii, vel eo solo numine, quod de iis, qui ius haberent anuli gerendi, iudicare eum nefas esset. Sic auctor praefationis ad Titum: « Quanto nos causatius ab aliquo iudice defendimus? » Harn.

Sestertia cccc. Sestertia quadringenta, sive, quod idem est, sestertium quadringenta millia, monetae gallicae efficiunt libras, ut vocant, 40000. Martialis, lib. IV, Epigr. xlvii: « Praetorem pauper centum sestertia Gauros Orabat, nota carus amicitia, Dicebatque suis haec tantum plaudere iustus eques. » Et lib. V, Epigr. xxvi, de Chaerestrato expulso ex quatuordecim subaelliis, propter paupertatem: « Quadringenta tibi non sunt, Chaerestrato, surge: Lectus ecce venit: sta, fuge, curre, late. » Sed omnino festive ludit in Calliodorum quendam, quem negat

fuisse, et lege Julia theatri in XIV ordinibus sedendi. Postea gregatim insigne id appeti coeptum: propterque haec discrimina Caius princeps decuriam quintam adiecit: tantumque natum est fastus, ut quae sub divo Augusto impleri non potuerant decuriae, non capiant eum ordinem, passimque ad ornamenta ea etiam servitute liberati transiliant: quod antea

esse equitem, bonis cum fratre divis, lib. V, Epigr. xxvii: « Calliodorus habet censum, quis nescit? equestrem, Sexte: sed et fratrem Calliodorus habet. Quadringenta secat, qui dicit *εἴς τε μίπητε*. Vno credis equo posse sedere duos? Quid cum fratre tibi? quid cum Polluce molestò? Non esset Pollux si tibi, Castor eras. Vnus, quum sis, duo, Calliodore, sedetis. Surge, soloecismum, Calliodorè, facis. Aut imitare genus Lédæ: aut cum fratre sedere. Non potes: alternis, Calliodore, sede. » Ea potro quadringenta sestertia idem valere ac quadringenta sestertium millia, Plinius Iunior admonet, lib. I, epist. 19: « Esse autem tibi centum millium censum satis indicat, quod apud nos decurio es: igitur ut te non decurione solum, verum etiam equite Romano perfruar, assero tibi ad implendas equitis facultates, trecenta millia nummum. » H. — Quadringenta sestertium millia nostrae sunt monetae l. 77,813. Ed. P.

Et lege Julia. De lege Roscia, qua statuebatur qui sus haberent in quatuordecim ordinibus sedendi, diximus abunde lib. VII, cap. 34. Lege Iulii Caesaris, ut quidem remur, poena statuta iis qui contra auderent. Poena theatralis haec appellata apud Tranquillum in Augusto, cap. xl.

PLIN. N. H. Tom. IX

H. — *Lege Julia.* De hac lege et in quatuor ordinibus sedendi iure multa diximus ad Tac. Annal. XV, 32. Baor.

In XIV ordinibus. L. Roscius trib. pleb. legem tulit, ut equitibus romanis in theatro quatuordecim gradus primi assignarentur. Dal.

Caius. Quem Caligulam vulgo vocant: de quo Sueton. c. xvi: « Ut levior labor iudicantibus foret, ad quatuor priores quintam decuriam addidit. » Vetus inscriptio apud Reinesium, pag. 406, IVVIC. EX V. DEC. Et apud Gruterum, pag. 459, IVVICI. SEXTETO. EX V. DEC. H. e. « ex quinta decuria. » H.

Tantumque natum est fastus. Aliter in Reg. 2. cod. et Chiff. et sincerius ut arbitror: « tantumque enatum est fortis, » hoc est, fortunae ac felicitatis. Hinc veteres inscriptiones, FORTYNAE FORTIS. H.

Non capiant eum ordinem. « Nunc capiant eum ordine, » in vetusto codice, PINT.

Ad ornamenta ea. Ad anulos aureos, quibus liberti donabantur simul cum equestri dignitate. Tacitus, Historiarum libro primo: « Nec minor gratia Iulio Galbae liberto, quem aulis donatum equestri nomine Martianum vocitabant. » Idem Historiarum secundo, Asiaticum Vitellii libertum, ait donatum anulis, quod antea dixerat, equestri dignitate. Haru.

C

numquam erat factum, quoniam in ferreo anulo equites iudicesque intelligebantur: adeoque promiscuum id esse coepit, ut apud Claudium Caesarem, in censura eius, unus ex equitibus Flavius Proculus, quadringentos ex ea causa reos postularet. Ita dum separatur ordo ab ingenuis, communicatus est cum serviitiis.

Iudicum autem appellatione separari eum ordinem, primi omnium instituere Gracchi, discordi popularitate in contumeliam senatus: mox ea debellata, auctoritas nominis vario seditionum eventu circa publicanos substitit: et aliquamdiu tertiae vires publicani fuere. Marcus Cicero demum stabilivit equestre nomen in consulatu suo, Catilinae rebus, ex eo se ordine profectum esse celebrans, eiusque vires peculiari popularitate quaerens. Ab illo tempore plane hoc tertium corpus in republica factum est, coepitque adiaceri senatui populoque romano, et equester

In censura eius. Quoniam cum L. Velleio gessit, principatus sui anno octavo, lastrumque fecit LXXV.

Ex ea causa reos. Quod quoniam servi essent, aut liberi, insigne equitum gestarent. Hæd.

Ab ingenuis. A senatu et populo romano. Hæd.

Gracchi. Asconius Pedianus, in Divin. pag. 47: «Ti. Gracchus, inquit, legem tulit, ut equites romani indicarent: indicaverunt per annos XX sine infamia. Post victor Sylla leges tulit, ut senatorius ordo iudicaret, et iudicavit per annos decem turpiter, etc.» Hæd. — *Primi omnium instituere Gracchi.* Regg. codd. veteresque nummi non Gracchi, sed Gracchi præferunt. Ed. Pæd.

Tertiae vires. Tertius locus, tertia dignitas. Fuit quoniam legendum suspicaret, tertiae vires. Hæd.

Ei senatum concilians. Velut exemplum longe aliter: concilians rebus: ut forte scribendum sit, *Concilians rebus* PINT. — *Catilinae rebus.* Vestigia codicis præbatissimi Reg. 2, integra fide ætuli loco huic curationem adhibuimus: nam in eo vidimus quod et in suo Pintianus vidit, *Concilians rebus*. Plinius ipse, lib. II, cap. 52, pag. 409, in Catiliniana prodigiis dixit. Hic vero editi ad hunc diem libri, in senatum ei concilians expuncta voce rebus, adiecta altera deinde acuatim; reliquis omnino corruptis. H.

ordo. Qua de causa et nunc post populum scribitur, quia novissimo coeptus est adici.

IX. Equitum quidem etiam nomen ipsum saepe variatum est, in his quoque qui ad equitatum traherantur. Celeres sub Romulo regibusque appellati sunt: deinde flexumines: postea trossuli, quum oppidum in Tuscis citra Volsinios passuum ix m sine ullo pedum adiumento cepissent eius vocabuli: idque du-

Post populum scribitur. Tamen in nummo Augusti e Museo nostro, CONSENSV. SENAT. ET. EQ. PROQ. P. Q. R. « consensus senatus, et equestris ordinis, populi que romani. » Sed est equester hic ordo equitum romanorum Narbone, non eorum qui in Verbe. Apud Patinum, in Familiis, pag. 471, num. 3, 4, 5, 6, 7, 8, legitur, e. MARIVS TRIUMVIR. Hoc est, « Caius Marius, Titum Reipublicae, Ordinum Triumvir. » Orator procurator negotia senatus populi que romani et equestris ordinis. In eo nummo tria sunt capita viroorum veluti ordine sinistrorsum incedentium: primum nudum senile, populi romani: medium, virile, diadematum, senatus: postremum, iuvenile, nudum, equestris ordinis. Mirum pro feelo non esse hunc magistratum romanae historiae scriptoribus cognisum. In eo nummo, qui quartus est apud Patinum, scriptum est, C. MARIVS. C. F. TRIUMVIR. Duo viri togati sinistrorsum incedunt: sinistra tenent codicillos: ad pedes sua cuique arcula, ut videtur, apponita est, in qua chartas sive instrumenta publica reponeret. Caius Marius pater est cum Caio filio, qui functus eo magistratu cum patre, ei postea in eodem gerendo successit. Nam in nummis antiquis quum Caius Cui P. scribitur, ut aliud simile praeno-

men, eodem ambobus minere functos esse significatur. Augusti Caesaris vultus et nomen hi nummi exhibent parte antica. Hænn.

IX. Quæritiam ipsam equitum nomen. In vet. cod. « qui tum quidem etiam nomen ipsorum » lego, sequitur quidem etiam nomen ipsum. » PIR.

« Celeres sub Romulo regibusque appellati. Festus: » Celeres antiqui dicebantur, quos nunc equites dicimus, a Celere interfectore Romi, qui initio a Romulo iis praepositus fuit, qui primitus elacti fuerant ex singulis decuriis, deni: idemque omnino trecenti fuisse: » Sic etiam Dionys. Halicarn. Antiq. Rom. libro II, pag. 86, et Plutarchus in Romulo, p. 23. De Celere Romuli comite, vide Nasonem Fastorum libro IV, vers. 837. Deducunt alii vocem eam a graeca *χελος*, quae equilem sonat. Hænn.

Deinde flexumines. In Reg. 2, et Ch. m. flexumines. An a flectendis graviter habentis?

Trossuli, Varro in Tesculyse apud Festum: « itaque tum equum mordacem et calcitronem, horridum miles virque vltabat: nunc emunt trossuli, nardo nitili, vulgo Attico talento equum. » Marcellus trossulos dictos vult, quia torulos. DAL. — Tross-

ravit ultra C. Gracchum. Iunius certe, qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis: « Quod ad equestrem ordinem attinet, antea trossulos vocabant, nunc equites vocant: ideoque quia non intelligunt trossulos nomen quid valeat, multos pudet trossulos vocari. »

X. Sunt adhuc aliquae non omittendae in auro differentiae. Auxilia quippe et externos torquibus aureis donavere, at cives non nisi argenteis. Praeterea, armillas civibus dedere, quas non habent externi.

soli, quam oppidum in Tuscis ettra, etc. Festus: « Trossuli equites dicti, quod oppidum Tuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint. » Manent etiamnum loci vestigia, vulgo *Trosso*, vicinque *fossa*, *il vado di Trosso*, duobus passuum millibus a *moſſe Fiascone*. Hæro.

Iunius certe: scriptum reliquit his verbis, etc. Forte in libris quos in-
scripsit, de *Potestatibus*, quorum septimum laudat Vlpianus, in Dig. lib. de Offic. Quaest. De Iunio Gracchano iam supra egimus in auctorum Indice. Hæro.

Multos pudet. Propter ambiguitatem vocis, quae Pepsium minime lauit, dum caneret Satyr. I, vers. 96: « Trossulus exultat tibi per subsellia laevis. » Neque enim solum equitem significat ab oppido, ut dictum est: sed et delicatum ac molle, forsitan a græca voce τρυαλές. Quin sensu vox ea est accepta a Seneca, *epist.* 76, p. 733: « Quid ergo? Idem faciam quod trossuli isti ac iuvenes? » Et ab Hieronymo, lib. de vitando suspecto Contubernio. Adde his ea quae Vossius asseri in Etymol. verbo *Trossuli*. Hæro.

X. *Auxilia.* Auxilia (sic enim MSS. omnes, ut servitia pro servis dici monuimus saepe) sive auxiliares copiae dicuntur in bello socii Romanorum externarum nationum, inquit Festus. Cui vero externis aurei torques darentur, argentei tantum civibus, illud nimirum est, quod in illis pretium spectabatur in his solus honor et gloria rei gestae. Coronam ex auro datam externis non legimus. Illae vero de militari torque, hoc est, qui in bellum datus ab imperatore fuerit, seu praemium fortitudinis, accipienda sunt: non de quovis alio. Nam in ludicro certamine Augustum in Circo scimus torque aureo donasse Nonium Asprenatensem: sed nihil aliud ad propositum Plinianum. Quod autem Siccio Dentato torques aureos datos esse scribit Dionys. Halic. idcirco dictum ab eo remur, quod non nisi aureos nosset. Caeteri certe scriptores, quos refutamus lib. VII, cap. 29, aureos non appellant. Hæro.

Externos torquibus aureis donavere. Apud Livium libro III, Decad. V, duobus fratribus Gallorum regibus senatus munera mittit torques duos factos ex auri pondo quinque. Dat.

XI. Idem (quod magis miremur) coronas ex auro dedere civibus. Quis primus donatus sit ea, non inveni: sed quis primum donaverit, a L. Pisone traditur A. Postumius dictator: apud lacum Regillum castris Latinorum expugnatis, ei cuius maxime opera capta essent, hanc coronam ex praeda is dedit. Item L. Lentulus eos. Servio Cornelio Merendae, Samnitum oppida capto: sed huic quinque librarum. Piso

XI. *A. Postumius*. Gessiae dictaturam anno Urbis 323, auctor est Gellius, lib. XVII, cap. 21, p. 992. De eius victoria ad lacum Regillum, fuit Livius, lib. 41, p. 28. Hæro, — *Sed quis primum donaverit*: Brot. ex MSS. Regg. 1, 3; et Voss. *equidem quis primum*; et paulo supra ex ed. pr. *Quis primum donatus non primus*. Eo. P.

Regillum. In Tusculano agro, ad quartumdecimum ferme lapidem viae Lavicanæ, ad sinistram Roma Lavicum euntibus, quod oppidum hodie *la Colonia*. Sub eo oppido lacus est Regillus, ut contra Cluverium probat Holstenius, ex Strabone: Hæro.

Hanc coronam ex praeda dedit. Adde pronomen *is*, ex antiquo exemplari, « hanc coronam ex praeda is dedit » PIR.

Item L. Lentulus. Com. Manio Curio Dentato tertium, is consul fuit, anno Urbis 479. Ipse Servius Cornelius Merenda anno sequente cum eodem Curio quartum. Hæro. — *Item L. Lentulus eos. Servio Cornelio Merendae, Samnitum oppida capto: sed huic quinque librarum. Piso Frugi filium ex privata pecunia donavit: eamque coronam testamento ei praelegavit*. In Reg. 2 cod. expressit: caetera totidem syllabis apicibusque litterarum fide religiosissima

representamus, quae sunt in libris haecenus editis sic foede interpolata: « Item L. Lentulus eos. Serg. Cornelio Merendae, Samnitum oppida capto. Sed quinque librarum corona Piso Frugi filium ex privata pecunia donavit: eamque coronam testamento reipublicae legavit. » Sergii vox non pronominis vice fuit unquam apud Romanos, sed nomina. Corona quinque librarum non Pisonis filium, sed Cornelium Merendam esse donatum, vel ex Valerio Maximo conicere possumus, qui a Pisone Frugi trium tantum « librarum » coronam decorationis filium scribit. *Reipublicae* vero aut, ut Pintianus malebat, *populo romano*, legatam hanc coronam, nec Valerius, nec codices MSS. agnoscunt. Amsouensium illa vel semieruditiorum coniectura est, ex his vocibus ei *praelegavit*, efficiendum, *reip. legavit*. Denique extritam temere voculam *huc*, insertam alteram, coronam, libris omnibus inest, iure congerimur. Hæro.

Piso Frugi. Cui ab insigni frugalitate cognomen. Valer. Max. lib. IV, cap. 3, num. 10: « Fabiorum et Ogolnii continentiae Calpurnium Pisonem in consilii genere laudis aemulum fuisse res ipso documento est: copul gravi fugitivorum bello a se liberata Sicilia, eos, quorum praecipua opera

Frugi filium ex privata pecunia donavit: eamque coronam testamento ei praelegavit.

XII. (III.) Deorum vero honori in sacris nihil aliud excogitatum est, quam ut auratis cornibus hostiae, maiores dumtaxat, immolarentur. Sed in militia quoque in tantum adolevit haec luxuria, ut M. Bruti in Philippicis campis epistolae reperiantur frementes, fibulas tribunicias ex auro geri. Ita hercules: idem enim tu, Brute, mulierum pedibus aurum gestari

unus fuerat, imperatorio more donis prosequeretur: inter quos filium suum locis aliquot praelatum fortissime, titulo trium librarum aureae corporae decoravit: praefatus non oportere a magistratu e publica pecunia erogari, quod in ipsius domum cedendum esset: tantumque ponderis se testamento adolescenti legaturum promissit, ut honorem a duce, pretium a patre privatim acciperet. a HARD.

Eamque coronam testamento reip legavit. In eodem, utaque coronam ea testamento populo romano legavit, a postposita praepositione. PIST. — *Praelegavit.* Aut omnia, et priore loco legavit: vel, privatim legavit. Vnde hac voce Paulus, Dig. libro XXXI, tit. 4. De legatis, Leg. II, § 87. HARD.

XII. *Maiores dumtaxat.* E. bubulo genere. Tibullus, lib. IV, Caem. I, p. 388: a Semper Inaurato taurus cadit hostia cornu. a Tertull. lib. de Coronis, c. xvi: a Tibi, Iupiter, Bove cornibus auro decorata vovimus esse futurum. a Vetus inscriptio. *Exstrum Arvalium, apud Grul. BOVE, AVRATO, VOVIMUS, EMO, FUTURUM.* Virgilius: a Et statum ante aras aurata fronte iuvenem: a Prudentius, hymn. in S. Romanum, vers. 102: a Ille taurus ingens, fronte torca et hispida,

Scris revinctus aut per arnos florelis, Aut impedita cornibus deducitur: Nec non ei auro frons coruscat hostiae, setasque fulgor bractealis insidet. a Minores hostiae erant tantum coronatae illius Dei Moudé, cui sacrum fiebat. HARD.

Et M. Bruti in Philippicis campis epistolae reperiantur frementes fibulas tribunicias, etc. Philippis, non Philippicis, in apographo nostro, et aptiorum lectionem docimus frementis quam frementes: ut referatur ad Brutum. PIST. — Fibulas tribunicias. Sagum, sive clamydem, seu quocumque nomine alio vestimentum militare appellari lubet, fibula in homeris necebat: vulgo *agressum* dicimus. Non illud quidem aut nobilitatis insigne, aut tribunatus, ut quibusdam visum est, sed necessitate quaesitum: ornatus gratia, ut ex argento foret, vel auro. Paludamenti sive sagi iconem cum fibula videt apud Ferrar. de Re Vest. parte II, lib. II, cap. 8, p. 410. HARD.

At hercules idem tu, Brute. In eodem, ita Hercules: idem enim tu, Brute. a PIST.

Mulierum pedibus. Periscelia intelligit et aureum erurum vincula, de quibus iterum inferius cap. 54, ubi compedes scilicet appellantur: quondam

tacuisti. Et nos sceleris arguimus illum, qui primus auro dignitatem per anulos fecit; ut habeant in lacertis iam pridem et viri, quod e Dardanibus venit, itaque et Dardanum vocabatur. Viriolae Celticae dicuntur: viriae Celtibericae. Habeant feminae in armillis digitisque totis, collo, auribus, spiris: discurrant catenae circa latera, et inserta marga-

ubi compedes esse solent, immo pedi induuntur, qua cruri adnectitur. Vide Ferrarium in Analectis de Re Vest. cap. xxi, pag. 71. Haad.

Pedibus autem gestare tacuisti. Quod urbana calciamenta clavibus aureis assigerentur, Baissonius, libro II, cap. 5. 'Auro abundanti' uti Romanos feminis permisisse scribit Valerius de Instit. Antiq. lib. II, cap. 2; Livius Belli Macedonic. lib. IV. Dalec.

Cuius sceleris nos arguimus illum primus qui, etc. Scribit, s' et nos sceleris arguimus illum: qui primus auro, etc. s' ex antiquo codice. Pint.

Itaque Dardanum vocabatur. Dardanum, vel, ut alii legunt, Dardanium, aequum brachiorum ornamentum, viria ornamentum colli aureum, viriculis caelatum ac sculptum; gemmis per intervalla dispositis. Lego, s' itaque et Dardanum vocatur, sicut et viriae Celticae dicuntur et viriolae Celtibericae. Habent, etc. Ornamentum id Isidorus viris et feminis commune dexteras vocat, vulgo *bracelets*; atque ante manicam portari et ibi clavo iungi. Idem armillas victoriae et virilis fortitudinis causa dadas virilitas quondam vocatas ait, ut hio legi possit, s' Viriae Celticae dicuntur, viriliae Celtibericae. Dalec. — *Dardanum*, brachiorum ornamentum aureum. H.

Viriolae, viriae. Sic MSS. Reg. 2, Clm. caeterique: non, ut editi

hactenus libri, s' Viriae Celticae dicuntur, viriles Celtibericae. s' Sunt autem viriae et viriolae s' armillae virorum propriae, s' inquit Isidorus Orig. lib. XIX, cap. 20, s' collatae rutilibus victoriae causae ob armorum virtutem: tunc et quondam dicebantur viriliae: s' lege viriolae. Glossae: viriolae, *μαρτυρία*. Inter ornamenta mulierum viriolas censent Vlpianus, lib. XXV, § 40, ff. de auro et argento legato: Scaevola Item, aliique. Ambrosius, in lib. I. de Abraham, exponens caput Gen. 34, ubi caeteri interpretes armillas vertunt, virias reddidit: s' Has virias, inquit, quae manuum uon materiali auro ornarent, etc. s' Vide etiam alia apud Vossium in Etymol. H.

Habeant feminae. Et viri habuere, sed effeminati moribus: Caius, qui s' mansuefactus et armillatus in publicum processit, s' teste Tranquillo: Carus deinde, et alii. H.

Discurrant catenae. Cingula ex auro intelligit. H.

Et inserta margaritarum pondera s' collo dominarum auro pendeant, ut in somno quoque uniuersum concientia adsit. In Reg. 2 cod. ut in somno, unius litterulae discretionem, sed errore minime obscurum. Alii, s' ut in somno quoque, etc. s' Et prius, s' inserta margaritarum pondera, s' habent MSS. omnes et vetustae editiones; quod, ut codex Pintiianus inter-

ritarum pondera e collo dominarum auro pendant, ut in somno quoque unionum conscientia adsit: etiamne pedibus induitur, atque inter stolam plebemque hunc modum feminarum equestrem ordinem facit? Honestius viri paedagogiis id damus: balineasque dives puerorum forma convertit. iam

polatus habet, et in secreto margaritarum sacculi, et quae postrema vox glossemæ est, loco vocis primiæ, pondera H. — *Et inserta margaritarum pondera.* Brot. ex MSS. Regg. 2, 3, et ed. principio, et in secreto margaritarum sacculi, et hoc est, in secretioribus aedibus dormitorisque: et statim mox, et in collo dominarum auro. et Ed. P.

Ut in somno quoque. Ut vel per somnum occurrant animo margaritæ quas gerunt. H.

Etiamsue pedibus. Soccis, qui circulis ex auro vineti. H.

Atque inter stolam. Quemadmodum in viris aurum in amulis distinguebat a curia et a plebeo ordine equites, atque medium ordinem faciebat: ita in mulieribus aurum compege gestatum distinguebat libertinæ tum a stola, id est, matronis honestis, tum a plebe ipso: itaque medium quemdam et veluti equestrem feminarum ordinem faciebat. Cava calceorum ornatum hinc colligas in feminis equestreis ordinis hunc fuisse: non ea Plinii sententia est. nam equestreis ordinis matronæ et ipsæ longa veste, hoc est, stola matronali utæ. At libertinæ, quibusque Venus non impermissa, quum altius tunicas accingerent, ut ex Ovidio et aliis scriptoribus liquet, pedes circulis aureis cultos ostentabant. Ita egregie Ferrarius, de Re Vest. lib. III, cap. 17, p. 227. H.

Paedagogiis. Puerorum educationis qui bullas aureas e collo suspensas gestabant. *Paedagogia* pueri dicuntur, qui in deliciis habentur, vel puerorum multitudo. Dal. — *Paedagogiis.* Ut periscelia, caeteraque pedum et erarum vincula habeant aurea, paedagogiis relinquitur. *Paedagogium* coetum sonat puerorum, qui in deliciis habentur. Hinc deminuta voce pueri nobilitatem miopiæ pagii apud nos appellantur, les pages. De his inferius iterum cap. 54. H.

Balineasque, etc. Sic MSS. omnes. Balineas a balneo differre Varro admonet, quod illæ sint publicæ, privatum istud. Elegans autem puerorum forma, inquit Plinius, balineas decoctas, et honestas. *Convertere balineas* dictum per metaphoram arbitramur, pro ostendere; ut *convertere exercitum* latine dicimus, quod *Barbati facere monstram* sicut. Vel *convertere balineas* est earum speciem sic immutare, ut vix balineæ esse erendantur, ac non principum virorum potius domus ac comitatus. De paedagogiani pueri cultu Ammianus lib. XXVI, p. 320: et a calce ad plebem in paedagogiani pueri speciem purpureis opertis teginibus pedum. et Pueros credignus unguentarios, qui in balneo erant, a Plinio nunc designari. Qualis ille ad quem Horatius, lib. III, Od. 14, et 1, pete unguentum, puer. et H.

vero etiam Harpocratem, statuasque Aegyptiorum numinum, in digitis viri quoque portare incipiunt. Fuit et alia Claudii principatu differentia in solis his, quibus admissionem liberti eius dedissent, imaginem principis ex auro in anulo gerendi, magna criminum occasione: quae omnia salutaris exortus Vespasiani imperatoris abolevit, aequaliter publicando princi-

Harpocratem. Vide Suidam in dictione ἡρποκράτης. Politian. Miscell. c. lxxviii. Dal. — *Harpocratem.* Silentii deum, inter Aegyptiorum numina Ovidius, Metamorph. vers. 692, Aegyptiorum deus enumerans, hoc signat tacito nomine: « Quique praemittit vocem, digitoque silentia suadet. » HARO.

Quibus admissionem. Usus ea voce. Tranquillus in Vespasiano, esp. xiv: « Trepidum eum interdicta sula sub Nerone, querentemque quidnam ageret, aut quo abiret, quidam ex officio admissionis simul expellens, abire Morboniam iusserat. » Plinius item iunior in Panegyry. Traiani, num. 47: « An quisquam studia humanitatis professus, non quam omnia tua, tum vel in primis laudibus ferat admissionum lorum facilitatem? » Nemo ab admissionibus vel admissionales, ut habet Lampridius in Alexandro Severo: dicebantur ii, servi libertive, qui ad salutandum principem ex officio eos admitterant, quibus eo convento opus erat. His qui praefrat, *magister admissionum*, Ammiano teste, dictus, qui honoratior ad principem introducebat. Id Palatinum officium Claudii ac Neronis temporibus, ut ex dictis liquet, institutum est. Recte Seneca in de Clem. lib. I, esp. 40, « cohortem interioris admissionis » dixit: non

admissionales alii intra principis cubiculum alii ad fores eger. H. — *In solis his*, etc. Bröt. ex ed. pr. insolens his. Eo. P.

Liberti eius dedissent. Cave eum Lipsio. credas orationis structuram poscere sibi, « liberti, et ius dedissent, etc. » Sententia est, admissionum libertos scrutari solitos fuisse eos qui ad principem accederent, criminique dedisse, si quem principis imaginem in anulo gerentem offendissent. H. — *Quibus admissionem liberti.* Quibus ius ingrediendi cubiculum principis liberti eius dedissent, etc. H.

Magna criminum. Quum rei peragerentur ii, qui non impetrata hac venia, principis imaginem in anulo ex auro gestarent. Qua cautione principis imago tam tractanda foret, vide apud Sueton. in Tiberio, esp. lviii. Vide et Gothofred. in Cod. Theod. lib. IX, l. 24 de falsa Moneta, lib. IX, p. 179. H. — *Magna criminum occasione.* Tum adversus eos qui principis imaginem, non dato iure ferrent, tum, vel dato iure, qui ferrent sine debitis principis reverentia. In recensendis his criminibus frequens est Tacitus. Snot.

Aequaliter publicando principem. Data ex aequo omnibus publice venia gerendi principis imaginem, et ipsum adeundi. HARO.

pem. De anulis aureis eorumque usu hactenus dictum sit.

XIII. Proximum scelus fecit, qui primus ex auro denarium signavit: quod et ipsum latet auctore incerto. Populus romanus ne argento quidem signato, ante Pyrrhum regem devictum usus est. Librales (unde etiam nunc libella dicitur, et dupon-

XIII. Proximum. » Pessimam vitae scelus fecit, ut ipse admonuit cap. 4, qui primus aurum digitis induit: » tunc proximum ab eo scelus facisse arguitur, » qui primus denarium ex auro signavit. » Hanc.

Ex auro denarium. Nummi ex auro denarii quoque appellati. Petron. Satyr. pag. 106: » Pro calculis albis ac nigris, aureos argenteosque habebat denarios. » Et pag. 160: » Non habemus aedilem trium caprearum... plus in die nummorum accipit, quam alter patrimonium habet. Jam scio acceperit denarios mille aurei. » Didymus: Τὰ δὲ χρυσὰ σφαιρίδια πρὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ πέντηκοντα δηνάρια ἀργύρου δὴκα δὲ χρυσῶ, ἑπὶ ὡς μισθοῦ πάλι. » Mille sestertii efficiunt centum denarios argenteos; sive decem denarios aureos, quod et mille nummis vocant. » Plinius ipse denique lib. XXXIV, c. 17, Lysippum sit salutum pro mancipio cuiusque signi, quod ipse conflat, aponere singulos denarios aureos. Et lib. XXXVII, cap. 3, » sex denariis aureis. » Hanc.

Quod et ipsi latet. Primus eundem ex auro monetae quis auctor exiit, etiam apud exteras, latet. Auceum argentumque nummum Lydos primum conflativisse, auctor est Herodot. Clio, lib. I, num. 94. H.

Ante Pyrrhum... devictum. Est autem devictus anno Urbis 479, ut diximus lib. VIII, cap. 6. H.

Librales. Vique ad Pyrrhum devictum, inquit; immo et post illud tempus aliquanta, as fuit librali pondere, ex aere, sive duodecim unciarum; atque adeo semissis, sex unciarum; triens, quatuor; quadraes trium; sextans, cuius mentio inferius cap. 48, doarum. Askes libriles appellat Volusius Marcianns, pag. 881. Schol. Persii ad Satyr. II: » Fuit autem assis libralis, et dupondius; quod hodie in usu remanet. » Dianys. Halic. assen interpretatur, ὡς ἀπὸ τοῦ ὀμίστην βέρος ἀρπαξίων. Hanc.

Libella dicitur. A librali assis pondere, inquit, hodieque ipse as, seu res integra quaecumque, quam assem nuoceramus, etiam libella ex eo vocatur. Sic Tullius ad Atticum, lib. VII, epist. 11: » Fecit palam te ex libella, me ex teruncio. » subtilissime, heredem: hoc est, te omnium bonorum scripsit heredem (nam librae nomina significatur omnis hereditas: teruncius, quartus pars est librae, atque adeo et bonorum), me ex quarta parte, quam tu mihi dares. Sed et nummus argenteus, postea libellae nomine venit: non quod libram pendere, sed quod librae servae pretio atque aestimatione responderet. Varro, de Ling. Lat. lib. IV, p. 41: » Nummi denarii decuma libella, quod libram pondo as valebat, et erat ex argento parva. » Libellam argenti Plautus appellat, in captiv. act. V,

dus), appendebantur asses. Quare aeris gravis poena dicta. Et adhuc expensa in rationibus dicuntur: item impendia, et dependere. Quin et militum stipendia; hoc est, stipis pondera, dispensatores, libripendes

sc. 11, v. 27. Quam minimam pecuniolam significare volebant, assem et libellam dicebant. Exempla apud Plautum et Ciceronem obvia. Meminit tamen et scribellae Varro, loc. cit. quae libellae dimidium foret, et teruncii, pariter ex argento, quae dimidiata sembella: sed non fuere ea omnia daturus usus. Nec de libella argentea Plinius hoc loco agit. II.

Et dupondius. Ita MSS. non dupondius. Varro, loc. cit. p. 40: « Dupondius a duobus ponderibus, quod unum pondus asipondium dicebatur: id ideo quod as erat librae pondus. » Sestertii ex aere Plinius hoc loco non meminit, quod non haberet is nomen a pondere, ut as libralis, et dupondius: sed a pretio. De dupondio, l. XXXIV, cap. 2. Ante nos legebatur, et et dupondius appendebatur assis. II.

Quare aeris gravis. Livius, lib. V: « Denis nullibus aeris gravis nos condemnat: » Festus: « Rendere poenas, solvere significat: eo quod aere gravi quum uterentur Romani, penso eo, non numero, debitum solvebant: unde etiam pensio: dictae. » Significat autem Plinius aeris gravis poenam esse dictam, usque ad signatum ex argento nummum, atque adeoque ad illud tempus, quo immunitum primo pondus aeris: et intelligas non tunc modo, quale Numae temporibus fuit, sed et signatum a Servio factorisque deinceps, grave aes fuisse a pondere nuncupatum. Festus: « Grave aes dictum est a pondere: quia decem asses, singuli pondo librae, efficiebant denarium

ab hoc ipso numero dictum. » Et alibi: « Stipem: (quam ad aes grave pertinere Plinius hoc loco admonet) esse nummum signatum testimonio est, etc. » HARR.

Et adhuc. Hoc est, etiamnum durant moris huiusce vestigia. Ita enim MSS. Varro, loc. cit. pag. 40: « Ab eodem aere impendendo, dispensator: et in tabulis scribitur expensum. » Varrus, quod in sortem accedebat, impendium appellatum. Vide Cassiodorum, Var. lib. VII, ep. 32, cuius lemma est: « Formula, qua moneta committitur. » II.

Quin et militum stipendiorum, hoc est stipis ponderandae. Stipendia, non stipendiorum, in vetusto codice. Proinde certior lectio mihi videtur, « Quin et militum stipendia, et stipis ponderandae, etc. » PUG. — Hoc est, stipis. Stipendia innuit, quasi stipis pondera, esse appellata. Varro, de Ling. Lat. lib. IV, pag. 42: « Stipendium a stipe dictum est, quod aes quoque stipem dicebant. Nam quid asses librae pondo essent, qui acciperant maiorem numerum, non in aere ponebant, sed in aliqua cella stipabant: id est, componebant, quominus loci occuparet: a stipando stipem dicere coeperunt. » Codicero Reg. 2 secuti sumus: prius hic legebatur: « Quin et militum stipendiorum, hoc est, stipis ponderandae pensatores, etc. » At qui unquam usquam pensatores auditi? HARR.

Dispensatores. Festus: « Dispensatores dicti sunt, qui aes pensantes expendebant, non annuerant

dicuntur: qua consuetudine in his emptionibus, quae Mancipii sunt, etiam nunc libra interponitur: Servius rex primus signavit aes. Antea rudi usos Romae Timaeus tradit. Signatum est nota pecudum: unde

Hinc deducuntur expensa, sive dispensata, vel compensata. item compendium, dpendium, asspondium, dupondium. » Inscriptio vetus apud Reinesium, p. 586, AVO, DISPENSATOR. AO. CESSVS. PROVINCIAE. LYGOBENSIS. Augusti dispensator ad aeris prov. etc. HARR.

Libripendes, Graecis *Λυπητάται*, ut in glossis expōitur, quia nempe *Λυγῆ* latēti; hoc est, *libra* *pendunt*. Priscianus extremo libro sexto ex Caji primo Institutionum citat, » Qui libram aeneam tenent, qui appellatur libripens. » HARR.

Qua consuetudine. Raeyardus cap. 16 in Leg. XII Tabul. Brisson. lib. I, cap. 7. DAL.

Quae Mancipii sunt. Quibus » legitima, ac solemnī ritu nobis res mancipatur, asseritur. » H. — *Qua Mancipii*. In omni solutione pecuniae, quae quidem ritu Quiritium fieret, ac praesentim in mancipatione, adhibebatur libripens, qui aera penderet, cum quinque tastibus: eaqua formula retenta est, etiam remulata, hoc est, etiam tuor quin non appenderetur, sed numeraretur pecunia. Quam consuetudinem Hostius in Topica Ciceronis, ex lib. I Institut. Caji, de nexu faciendo, his verbis exposuit: » Is qui Mancipio accipit, aes tenens ita dicit: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meum esse aio: Isque mihi emptus est hoc aere aeneaeque libra. Deinde aera percussit libram, iudeoque aes dat ei a quo Mancipit; quod pretij loco. » Hinc illud Horatii, » Si proprium est quod

quis libra mercatur, et aere, Quaedam, si credis consultis, Mancipat unum. » Apud Scholiasten Horatii est, » Libra et aere comparare. » H.

Servius rex prima. Septimius Florentus Apolog. tradit Saturnum primum omnium nummum signasse, ac ideo creditum aerarii praesidem, Charisius Grammatic. 3, ex antiqui Varronis tradit nummum argenteum constatum primo a Servio Tullo quatuor scriptulis maiorem quam nummum. Victorius lib. V, cap. 13. DAL. — *Servius rex*. Cassiodorus, Var. lib. VII, forma, 32: » Servius res monetam in aere primum impressisse, perhibetur. » A Saturno antes signatum tradidit Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 17. Sed eos auctores secutus est qui miscerent omnia. HARR.

Antea rudi. Gentis quaedam et plumbae. Leontiorum e Sicilia plumbetum nummum indubitatae antiquitatis in Museo nostro servamus. Et plumbetum nummum Plautus in Trinummio habet. HARR.

Timaeus tradit. Reddit auctorem, ut solet, quoniam fidem obstringere propriam non audeat. Et longe ante a Jarno signatum fuisse auctor, cit. Macrobi. Saturn. lib. I, cap. 7, pag. 217. A. Numa Plinius ipse, lib. XXXIV, cap. 4. Est autem is Timaeus, qui de metalla disciplina scripsisse in huius libri Indice dicitur. Hoc loco Reg. 2, *Timaeus*, Chiff. et Parmensis editio recte *Timaeus*. Editi deinceps libei, *Remus*, inepte. H.

Signatum est nota pecuniarum. Alex. ab Alex. lib. IV, c. 15, varia nummi

et pecunia appellata. Maximus census ex M. assium fuit illo rege: et ideo haec prima classis. Argentum signatum est anno Urbis CCCCLXXXV, Q. Fabio con-

apud plerasque gentes ἀργύρα, et ejusdem cap. 24, et quando et a quibus primum signatum aes, aurum, argentum, multis explicat. *VAL.* — Signatum est. Bove, vel sue: Βοῦν, ἢ πρόβατον, ἢ οὗν ἀντιγράψαντες τοὺς νομισμάτων τοῖς παλαιωτάτοις, inquit Plutarch, in Poplicola, pag. 103, et in Quaestion. Rom. pag. 274. Varro, de Ru. rust. lib. II, cap. 4, p. 85: « Et quod aes antiquissimum quod est statum, pecore est notatum. » Et lib. I, de vita populi romani: « Aut bovem, aut ovem, aut vervacem, habet signum. » *HARO.*

Unde et pecunia. Spectat huc quaedamtenus quod ait Columella, in praef. lib. VII: « Nomina pecuniae et peculii tracta videntur a pecore; quod non solum Veteres possederunt, sed adhuc apud quasdam gentes idem usurpatur divitiarum genus. » Huc adde ea quae diximus lib. XVIII, cap. 3. Pecuniam idcirco fortassis pro aereo tantum nummo Veteres dixere. Lampridius in Alexandro Severo: « Scemio numquam aurum, numquam argentum, vix pecuniam donavit. » *HARO.*

Maximus census. Livius, lib. I, p. 16, primae classis censum ait fuisse, Servio rege sic alatunte, centum millium aëria. Festus, cxx. Gellius, lib. VII, cap. 13, pag. 125, ait, fuisse centum et xxv millium aeris. *HARO.* — Quum librales tunc essent asses, centum decem millia assium efficiunt gallicae nostratis monetae libras 57,750. *BAC.*

Prima classis. Ut classes centuriasque ex censu descriperit Servius

Tullius rex Romanorum, disce ex Livio, lib. I, post medium, Festus: infra classeni significatur, qui minore aëria quam centum et viginti millium aeris censi sunt. *II.*

Argentum signatum est anno Urbis CCCCLXXXV, Q. Fabio consule, quinque annis ante primum bellum Punicum. Ita libri omnes, nullo addito collega, consuli Fabio. In Reg. 2 cod. legitur, *Q. O. C. Fabio.* Unde Canterus, *Antiq. Lect.* lib. II, cap. 111, legendum hic putat, *Q. Ogulnio, C. Fabio* cons. Verum haud credibile est librarium voluisse sola littera *O* Ogulnium intelligi. Itaque nihil mutandum in ea scriptura censetur, quare omnes libri veteres exhibent. Triumviri monetarii ex gente Fabia hodieque nominis extant in Musæo Parisiensi postro, cuius ectypum Palinus exhibet, in gente Fabia, pag. 107, cum hac epigraphæ ex avera parte, *EX. A. RV. hoc est, ex argento puro,* seu potius *publico;* ex adversa sunt bigae, cum ciconia, quod Fabiae gentis insigne, subscribiturque, *C. FAB. C. R.* Sed et annum refleximos, quo consulatum imbo gessisse dicuntur, nempe *CCCCLXXXV,* quum centenarium integro codice tum MSS. tum editi distrepent, in quibus legitur, *CCCCCLXXXV,* centenarii nota videlicet abundante. Eo certe anno, quem edidignus, consules spms Q. Ogulnium Gallum, et C. Fabium Picctorem Fasti tradunt: nec quipus ante Punicum bellum primum annus alius esse potest, ab eo quem diximus. Certe in Chiff. cod. si credimus Cl. Chiffelio, lib. de Antiq. num.

sule, quinque annis ante primum bellum Punicum. Et placuit denarium pro decem libris aeris, quinarium pro quinque, sestertium pro dupondio ac se-

cap. 7, pag. 55, discrete legitur, CCCCLXXV. HASE. — Brot. Q. Ogden. C. Fabio eas. Eo. P.

Quinque annis. Sive, quod eodem ferme recidit, ut Livius ait in Epitome libri XV: «Victis Tarentinis, tunc primū populus romanus argenteo uti coepit. » Varro tamen apud Charis. *Annal. lib. I*, sic scripsit: «Nummum argenteum constitutum primum a Ser. Tullio dicunt. » Sed hac loquendi forma obscura esse famae illius auctores significat. Scio T. Municii Augustini nomen proferri, sed eius esse nego, qui consuli fuit ante fore ut quiri coeptum ait Punicum bellum: cuius sit tamen nummus ille, obscurum, II.

Et placuit denarium. Subintellige, ut infra, permutari. Sic enim MSS Reg. 2, et alii, non *denarius quinarium*, ut editi quorum vel ex eo error detegitur, quod statim *sestertium* vel ipsi quoque legant. Porro denarius argenteus (eiusmodi sunt constatares plerique), si cum moneta nostra probatissima ex argento componatur, legitima aestimatione valere dicendus est aures aereos omnino octo: quinarus, quatuor: sestertius, duas. Scio ab erudito viro, in *Maestigoph.* 11, pag. 31, et a Gassendo, in appendice ad III tom. *Philos. Epicuri*, minoris aestigari: taxari quim assibus tantum septenis, viz cum aequae: a Grunovio de *Sestert.* lib. III, cap. 9, pag. 384, sex assibus Hippiadicis, hoc est, e nostris, septem assibus, et asse dimidio integro. Sed ad pondera monetarum et pretia huiusmodi attēdē: se satis mihi videntur. Index

libra est. H. — Denarius fuit monetae nostrae assium $45 \cdot 4/2$ et paulo amplius. Brot.

Quinarium. Quinarium, in Bibliotheca Regia argenteum vidi, pondere granorum, ut loquimur, XL, cui nota quoque subscripta Q. quinarium esse designabat, quanquam vel solo pondere assis adhaerente. Nota tamen quinariorum, utator, V, quemadmodum denarii, X. Vnum eiusmodi et alterum in Museo nostro Parisiensis observamus. HASE.

Sestertium pro dupondio ac semisse. Hoc est, pro assibus duobus cum asse dimidio: Varro, lib. IV, de Ling. Lat. pag. 41: sive argento nummi. Denarii, quod denos aeris valebant: Quinarii, quod quinos: Sestertiis, quod semis tertius. Dupondius enim et semis, antiquis sestertius est. Sestertium porro hoc Plinii loco intelligit, qui sit in quacunque casu, ut vocant, a recto *sestertius*, non a neutro *sestertium*. Quam enim sestertia audis neutro genere afferri, singula scito mille nummis, sive, quod idem est, mille sestertiis aestimari, hoc est, monetae gallicae librae centum e ut ex Plutarcho intelligimus, in Fabio Maximo, pag. 476, et ex Plinio ipso superius cap. 8, equitem censum tantum sestertibus totum. Et ut semel omnia dicamus, quum decies, vicies, quadragies, centiesve, audis, centena millia sestertium masculini generis subintelligi scito oportere: hic enim Romanis loquendi mos. Sestertium vocum argenteum in Cimelio nostro habemus sane rarissimum, cum nota sesterti, IIS. H. — Sestertius fuit mo-

misce. Librale autem pondus aeris imminutum bello Punico primo, quum impensis respubliæ non sufficeret: constitutumque ut asses sextantario pondere ferirentur. Ita quinque partes factae lucri, dissolutumque aes alienum. Nota aeris fuit ex altera parte Ianus geminus, ex altera rostrum navis: in triente

netae nostralis assium $3 \frac{3}{4}$ et paulo amplius. Bkx.

Librale autem. Ita Plotianus: et Reg. 2, *librare*. Editi. *librae*. Hoc est, assis, qui libralis pondus erat, pondus est imminutum: non ipsius librae pondus, ut visum quibusdam alias eruditis. Priscianus ita locutus: « Denarius, inquit, decem libearum nummus, » hoc est, decem assium. H.

Bello Punico primo. Egrege, Festus hallucinatur, qui verbo *Sextantarii*, id accidisse bello secundo Punico asseverat. « Sextantarii, inquit, asses in usu esse coeperunt, ex eo tempore, quod propter bellum Punicum secundum decreverunt Patres, ut ex assibus qui tum erant libralis fierent sextantarii, etc. » Coeptum porro bellum Punicum primum anno urbis 490. Haso.

Sextantario pondere. Hoc est, ut singuli essent sextantis pondere, sive duarum unciarum: sic enim ex libris septi asses constabantur, quorum singuli sexta pars prioris assis, seu librae forent. Festus verbo *Grave aesi*: « Bello Punico populus nostratus pressus aere alieno ex singulis assibus libralis aënis fecit, qui tantumdem valerent. » Alcisti commentum Plinii verba sic imitantis, ut « sextantario pondere, » et mox, « quinta parte facta lucri » legat, non codicum modo conspirans consensum, sed et allatum modo testimonium refellit. Haso.

Ita quinque partes. Interdicta vetere pecunia, ex aerario publico, in quo aeris copia ingens fuit, asses cusi de novo, ita ut in singulas aëria libras seni constaretur, quum prius singuli integre librae pondus forent. Sic quinque asses in libras, sive quinque partes librae, respública lucri fecit. Nihil planius. Haso.

Nota aeris. In aëse nimirum recensendo, multis prioris illi notae, quam seri Servius impresserat. Mutato peris pondere, et notae mutatae. Vide Plutarchum, in libro quem inscripsit, de Quaest. Rom. pag. 274. H.

Ianus geminus. Bifrons. Est et in Hadriani Aug. nummo trifrons, ex aëre mediocri, apud Du-Choul, pag. 70. Sic prudentia principis commendatur, qui praeterita recolat, praesentia consideret, futuros prospiciat. Haso.

Rostrum navis. Ovidius, l. I, Fastor, vers. 229: « Multa quidem didici: sed cur navalis in aëre Altera signata est, altera forma biceps, etc. At bona posteritas populum formavit in aëre Hospitia adventum Iulificata Del. » Saturni in Iuliam adventum intellegit, et Iani hospitium. Venit hic in mentem mihi cuiusdam puerilis instituti, cuius Macrobius meminit, Saturn. lib. I, cap. 7, pag. 217: « Aes ita fuisse signatum hodieque intelligitur, inquit, in aëse Iani, quum pueri denarios in sublime iactantes, capita sua navium, lusu testa velusta

vero et quadrante, rates. Quadrans antea teruncius vocatus a tribus unciijs. Postea Hannibale urgente, Q. Fabio Maximo dictatore, asses unciales facti: placuitque denarium sedecim assibus permulari: quinarium octonis, sestertium quaternis. Ita respublica

tis, exclamant. » Quod fere ludi genus a nostris hodieque pueris frequentatum cernimus. In eo vero Macrohii loco cave denarios pro argenteis nummis accipias: sed pro asse ex aere. Quin et minutior moneta ex aere, ut quae apud Marcum, cap. XII, *λεπτή δὲ* dicuntur, « duo denarii, » *δύο δηνάρια* Luciae X, Ambrosio, « duo aera » appellantur, ap. nos *deux deniers*. H.

In triente. Festus: « Ratitum quadrantem dictum putant, quod in eo, et triente, ratis fuerit effigies: ut navis, in asse. » Triens est, auctore Varrone; lib. IV, de Ling. Lat. pag. 46, assis pars tertia, ut quadrans quarta. Hæd.

Et quadrante rates. Inde Lucilius « quadrantes ratitos », id est, ratis figurâ notatos et signatos vocat. Turn. Advers. XX, 30. Datæc.

Postea Hannibale urgente. In Reg. 2, « urgente marcumque Fabio. » Sed vox *ea marcum* nihili videtur esse, qua MSS. omnes cæteri; librique typis impressi carent, a primo ad ultimum: ab editione Romana anni 1470, et Parmensi anni 1476, et Italica translatione eiusdem anni, usque ad editionem novissimam. Et hic alter interitum Festi lapsus notandus, qui septennio tantum sextantarios asses durasse scribit: quum Punicum bellum alterum, quo consilari unciales coepti sunt, post annos amplius 20, a prioris sine sit subsequutum. H. — Brof. *urgente M. Minucium* Ed. P.

Unciales. Pondere unciae: sic duodecim in singulas libras percussit. H. *Placuitque denarium.* Vitrupius, lib. III, cap. 1. Volusius Maecianus, pag. 877, qui sub Antonino Pio vixit: « Denarius primo asses decem valebat, unde et nomen traxit: Quinarus, dimidium eius, id est, quinque asses: unde et ipse vocatur. Sestertius, duos asses et semissem, quasi semis tertius. Nunc denarius sedecim: Victoriatas et Quinarus octo: sestertius, quatuor asses valet. » Exhibet. Patinus in gente Titinia nummum, pag. 277, et in Valeria alterum, pag. 284, in quibus nota XVI, pretium denarii, eo quo sunt cusi illi tempore, indicant, nempe asses sedecim, ut priores nota X, decem signabant. Vidisse se quoque quinarium ait Anton. Augustinus, Dialog. 1, nota VIII: insignitum: in sestertiis vero IIII nunquam: quin nec illam notarum varietatem diu durasse: sed veteres notas statim revocatas. Hæd. — *Placuitque denarium sedecim assibus.* Eius rei argumentum apparet in quodam C. Titinii denario, capiti Romae, quod in altera parte signatum est, adiecta hac nota, XVI, ut in alijs multis X, nempe quia feriundae pecuniae is praefectus fuerit, quum assibus sedecim permulatus est denarius, qui pro decem antea dabatur. Vasis.

Ita respublica dimidium. Haec lucratio fuit. Antiquata vetere pecunia ex aere, argentoque, assibusque

dimidium lucrata est. In militari tamen stipendio semper denarius pro decem assibus datus. Nota ar-

sextantariis interdictis, unciales cusi sunt, hoc est, in singulas libras duodeni: quum prius seni tantum ferirentur. Conflente deinde ad aerarium publicum plebe, ut pro sextantibus novos asses acciperet, nihil damni plebs capiebat, quum eiusdem pretii, quanquam ponderis diversi asses referret: respublica, sive aerarium, dimidium lucrabatur. Rursum conflente eadem, ut aeram monetam acciperet pro argentea vetere, quae tum erat, edicto antiquata, pro denariis singulis asses sedecim nomina referebat: nullo ipsius damno, immo sex assium facto, ut apparet, lucro: nam decem tantum assibus denarius olim taxabatur: tunc vero, sedecim. Minoria hi quidem asses, ut diximus, qui recens conflati, fuere ponderis: at pretii omnino eum prioribus paria. Verum respublicae et aetarii maius lucrum fuit. Nam e sextantariis assibus decem, qui denario argenteo prius permutabantur uno, quum viginti conflavissent unciales, dediditque pro argenteo dumtaxat sedecim, quatuor interim lucri fecit; deinde aucto argentei nummi pretio ad sedecim asses, iterum senos: igitur denos omnino; hoc est, quod Plinius ait, in singulos denarios dimidium, sive denarium unum. Tantundem et in quinarios singulos, sestertiosque lucri. Expedire hunc modum nequiverit Anton. August. lib. II. Emend. cap. 7; Budaëus, lib. V, de asse, pag. 473, minimeque omnium Alciatus, lib. de Poud. et Mens. tom. VI Operum, fol. 279, ubi de apudens animum, lucrata haec omnia,

PLIN. N. II. Tom. IX

suisque mota sedibus esse, frustra conqueritur. Hæro.

Pro decem. Militibus tamen, ut libentius diutiusque mererent in exercitu, spe mercedis affecti, denarius argenteus, non sedecim, sed, ut olim, decem tantum assibus aestimatus est: hoc diurnum stipendium, asses deni scilicet, non aere, sed argenteo nummo in singulos dies persolvit. Hinc illa Pannonii militis apud Tacitum expositulatio, Annal. lib. I, pag. 97, cur decem aereos asses reciperet, non denarium, ut olim argenteum, quem sedecim deinde assibus aereis permutaret, ut sic senos asses posset lucrari. Vide Budaëum, lib. V, de asse, et Hottoman. pag. 63. Hæro.

Nota argenti. Nempe quae tum iussu senatus est impressa pecuniae novae. Festus: « Nummi quadrigati, et bigati, a figura caelaturae dieti. » Recte: neque enim ponderis fuere a prioribus, sed caelaturae ac pretii disparis. De bigatis et quadrigatis crebra apud Livium mentio, I. XXII, pag. 225, lib. XXXIV, pag. 407, etc. Ita serrati nummi, quorum idem Livius meminit, quales Museum nostrum asservat, in familia Aurelia, Claudia, Cornelia, in nummo cui epigraphæ, L. SCIPIO ASIAG. Marius, Memmia, Nevia, Pomponia, Postumia, Proclia, Sulpicia: non diversi sunt generis pretiive nummi: sed ab incisio in serrae modum nummi marginibus, serrati denarii appellati. Sed et postea praeter bigas, quadrigasque, impressae sunt et Castorum in nummis imagines, mox et familiarum insignia; aliaeque, II.

D

genti fuere bigae atque quadrigae: et inde bigati quadrigatique dicti. Mox lege Papiriana semunciales asses facti. Livius Drusus in tribūnatu plebis octavam partem aeris argento miscuit. Qui nunc Victoriatus appellatur, lege Clodia percussus est. Antea enim hic

— Brot. *notae argenti fuere*, etc. En. P.

Mox lege Papiriana. Sic editi omnes, cum Reg. 2 cod. aliisque, usque ad Dalecampium, qui *Papiria* scripsit. Nomina in *ius desinentia* apud Romanos, primariae sunt stirpis nomina; ut Iulius, Pompeius, Antonius. At desinentia in *ianus* sunt ab uxore primū petita, quae quum esset heres ex asse in sua familia, marito magnas opes, liberis optimam hereditatem afferret cum nomine. Sic Vespasianus a Vespasia coniuge, et filius natu maior, cui addicta ea hereditas fuerat, Titus Vespasiana. Sic Domitianus a coniuge Domitia: a Scia Scianus: a Valeria Valerianus; Aurelianus ab Aurēlia Severina; et sic alii omnes in nummis antiquis. Quamobrem interest hoc loco Papirianum, legis Papirianae auctorem, a Papirio distinguere. Quis iste Papirianus fuerit tribunus plebis, qui legem tulit, adhuc incompertum. Ad Papirium Turdum, qui tribunatum gessit anno Urbis 586, referre Pighius videtur, in Annal. ad an. 575, pag. 343. *Ilaro.* — *Papiriana.* Brot. *Papiria.* Eo. P.

Semunciales. Sic dupondii unciales tum fuere. Nec leviores ad Plinii usque tempora, multoque etiam postea, asses fuerunt. *Ilaro.*

Livius Drusus. Anno post Urbem conditam 863, L. Marcio Philippo, Sex. Iulio co. tribūnatum plebis gessit Drusus; medio ferme temporis

intervallo, quod intercedit sextum inter et septimum Marii consulatum, a quo aes optimū, quod argentū Drusus immiscuit, Mariani aeris nomen accepit. Vide Gothofr. in Cod. Theod. lib. IX, tit. 21, de falsa moneta, pag. 177. Sic monetae argenteae minimae, quae hunc cernuntur apud nos, aestimanturque assibus aeris tribus cum semisse, octavam habent aeris partem admixtam. Sed acta Drusi nunc deinde senatusconsulto abrogata, fuisse Cicero dicit, lib. II. de Leg. Ilaro.

Victoriatus. Volusius Maecianus, p. 877: à Victoriatus nunc tantumdem valet, quantum quinarius olim: ac peregrinus unum loco, meritis, ut nunc tetradrachmum, et drachma habebatur. Exstat in nostro Cinselio nummus C. EGNATVLEI. C. F. cum signo Victoriae, unde Victoriati nomen, et littera Q. quinarium designante; epigraphe, ROMA. Sed et denarios habemus eadem Victoriae nota, in primis vero M. Catonis praetoris, eius qui Censorii nepos fuit quo in denario Victoriae sedentis simulacrum, cum subscriptione VICTRIX. Ectypum Patinus exhibet in familia Porcia, p. 228. II.

Lege Clodia. Is est Clodius tribunus plebis, quem Milo occidit. Clodia gens diligenter a Claudia secernenda est. Illa plebeia fuit; unde iste Clodius tribunus plebis: haec patricia, ex qua Appius Claudius Caecus, et postea Tiberius Claudius, aliique.

nummus ex Illyrico advectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus Victoria, et inde nomen. Aureus nummus post annum LXII percussus est, quam argenteus, ita ut scrupulum valeret sestertiis vicenis:

Clodius graece in nummis. Clodii Albini August. ΚΛΩΔΙΟΥ: *Claudius*, ΚΛΑΥΔΙΟΥ scribitur. Est et Clodii Albini Caesaris nummus ex aere magno, in Museo D. Abbatis de Fontenu, sic inscriptus in priorē paginā: ΚΛΩΔΙΟΥ ΔΑΒΕΙΝΟΥ ΚΑΙΣΑΡ· capite nudo: «Clodius Albinus Caesar.» In altera: ΕΠΙ CTP. ΚΑΛΥΔΙΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΥΣ: «Sub praetore Claudio Aristophano.» Hic gens Claudia diligenter discriminatur a Claudia. Infra, CΜΥΡΝΑΙΩΝ. Stant nummi duo, quorum alteri in dextra aistrum, alteri in sinistra tympanum est; symbolum ludorum pro Caesare editorum. Ad pedes, gryphus, ut vocant, amphoram dextro pede tenet; argumento agri vitiferi, et vino abundantis. Hænn.

Mercis loco habebatur. Dig. ad Corn. de Fals. lib. 9, § 2, prohibetur ne quis nummos stanneos, plumbeos, emere, vendere, dolo malo vellet: quod, ut ait Volus. Metisous lib. de asse, peregrinus nummus, puta Darius, Philippicus, Siclus, Tetradrachmon Atticus mercis loco esset. Brisson, lib. 1, cap. 8. — Vbi tamen notandum, aut a Brisson. aut a librario erratum; dum id quod veterum principum solidos, quoque mercis loco fuisse ex l. 4, C. de vet. numis. pot. astruere conatur. Ea namque nil aliud cautum, quam ut venditor pretii loco veterum quoque principum nummos recipere cogatur. Illud autem aperte evincitur, nec in veterum tantum, sed quorumvis solidis ex l. un. C. Theod. l. 9, tit. 21, et

lib. 2, tit. 7, lib. 42. Quibus in locis solidorum, tam aperta mentio, ut satis demirari nequeam, quid hominibus quibusdam hodierna die in mentem veniat, uti aliud summis quoque principibus persuadere, eaque re viris bonis periculum creare conentur. Rectius utique facturi, si aut ipsi hæc diligentius investigarent aut consulerent eos, quibus hæc nota, antiquarius. In Collybo certe semper hoc ipsum necessarium esse, qui neget, Anticyras ablegandus. Dalm.

Post annum LXII. Hoc est, anno post Urb. conditam 547, qui tertiusdecimus fuit belli Pubici secundi, quomodo impensas fieri maximas et bello gerendo oporteret. Consules tum fuere M. Livius Salinator secundum, C. Claudius Nero. Hænn.

Ita ut scrupulum. Sive, ut MSS. habent, *scripulum*; quod nihil interest. Libra porro scripula continet 288. Aurei cuiusvis nummi scrupulum aestimabatur vicenis argenti sestertiis, sive, quod idem est, denariis quoque. Luculentum huius rei testimonium præbent nummi aurei duo, quos vidimus, tum in Bibliotheca Regia, tum in Museo S. Genesæ: alter nummulus est unius scrupuli pondere, hoc est, granorum, ut loquimur, unius et vicenium: epigraphe ROMA: pretium geminata littera XX planissime signatum: quod enim aliud ea nota velit, quam vicenis sestertiis, ut ait Plinius, aestimatum? Alter maior sculus pondere omnino triplo maiore

quod effecit in libras, ratione sestertiorum, qui tunc

hoc est, trium scrupulorum, seu granorum sexaginta trium: igitur sexagenos sestertios valere necesse est, sive, quod idem est, denarios quindecim: et tantumdem valere sane clamant litterae XV ibidem insculptae. HARD.

Sestertius vicenis. Quum sestertios in summa aliqua designanda audis, denariosve, cave alios intelligas apud Latinos scriptores, quam quos antiqua taxatio, et nominis originatione ipsa declarat, nisi ipsi auctores aliter accipiendas eas voces admoneant, quod est admodum infrequens. Itaque sestertium pro dupondio ac semisse denarium accipe, pro ambibus denis: quae antiqua est earum vocum acceptio, at retenta semper a romanis scriptoribus, in pretio aliquo summae signanda. Vide Anton. Aug. Dial. I veterum numismatum. II.

Quod effecit. Effecit, inquit, haec maior auri aestimatio, ut in libras auri singulas respublica lucri faceret sestertios nongentos, eorum scilicet sestertiorum qui tunc erant, hoc est, anno 547, quique iam ab anno, ut diximus, 537, quaternis assibus permutabantur. Quod si nongentos sestertios eiusmodi, qui tunc erant, lucrata respublica est, igitur sestertios 440, lucratam esse necesse est, eorum sestertiorum qui prius erant, hoc est, qui duobus assibus et semisse aestimabantur. Continentur enim hi 440, in nongentis illis, ita ut ne unus quidem aut desit, aut superet. Quare quod nunc vicenis sestertiis vulgaribus (assium scilicet duorum cum semisse, qui solent in quovis pretio indicando usurpari, ut diximus), permutatum dicitur auri scrupulum, quindecim ante necesse est fuisse la-

zatum: ut in singula scrupula lucrata respublica sit quinque sestertios, in libras, quae scrupula 288 continent, sestertios 1440. Quod autem Plinius, lib. IX, c. 4, scrupulum auri, ut lini quondam byssini, permutatum ait denariis quaternis, qui sestertios sedecim efficiunt: sua et priorum Caesarum tempora respicit, quo immutatum auri pretium fuit, quum esset maior auri copia, nec angustum esset, ut olim, aerarium. II. — *Aureus nummus post annum LXII perennius est, quam argenteus, ita ut scrupulum valeret sestertius vicenis: quod effecit in libras, ratione sestertiorum, qui tunc erant, sestertios DCCCC.* Torsit hic locus, si quisquam alius in toto Pliniano opere, summorum virorum ingenia, eorum praesertim qui de aere, ac de re nummaria volumina isto et anteriore saeculo ediderunt. In eo sese exercere omnes, irritum ad hunc diem conatu. Nulla est prope modum in hac sententia syllaba, quam labia expertem putarint, quam non varie corruerint, ut corrigerent. Nos ad intacta plane omnia (praeterquam quod ex Reg. 2 cod. alteroque Marcelli Cervini, qui Romae servatur, s quod effecit, s scripsimus, quum prius s quod efficit s legeretur, quod tamen ferme perinde est, ac per se leve) sed caeteris integris, legitimam, ut remur, neque omnino inveniibilem interpretationem dedimus. Ac primum quidem nec Glareano, lib. de aere, cap. 17, nec Hotomano, pag. 332, legi placet, s post annum LXII, s post XII multo valent. Budaeus lib. III: fol. 71, non s sestertiis vicenis s legit, sed bissema. Pancirolus, s vicenis quinis. s Mox Villalpandus, s quod efficit in senos, s

erant, sestertios dcccc. Post haec placuit x. xl signari

non s in libras s Post Agricola, lib. IV, pag. 98, et pag 276, non s sestertios dcccc, s sed s sestertios vocat, hoc est, 5760; legi iubet: sed pareant quibus ille iusserit, ut Snellius paruit, lib. de Re numm. pag. 30. Leonardus Porcius, lib. de Sestertio, fol. 43; et Budaeus, loc. cit. s denarios dcccc. s Hotomannus, p. 330, s sestertios mmmcccclxv. s Ios. Scaliger. lib. de Re nummaria, pag. 50, s denarios mcccc, s vel certe mcccc, neglectis ad rotundum absolutumque numerum, denariis xl. His omnibus, ut dixi, et codices adversantur, et nammi. Sed quod haud paullo lepidius est, his verbis, s sestertiorum qui tunc erant s Savotus estimat, rap. 7, pag. 455, signari sestertios septulo graviores, quam fuerint vulgares: quod commentum merito Gronovio risum movit, lib. III, de Sestert. pag. 393, et reliquae eruditorum turbae. Praeiverat Savoto Agricola, qui ut hunc nodum solveret, triplex denariorum gendi commentus est, de Monetis, lib. II, pag. 279. Dalecampius in notis Plinianis, Salmasius in vegrandi mole Exercitationum ad Solinum, Lipsius in opere postumo de Re nummaria, Gronovius opere mox laudato, caeterique, locum eum intactum, tamquam foveam, praetergressi sunt. Omnes ad haec verba, tamquam ad scopulum, adhaeserunt, s quod effecit in libras, etc. s rati nimirum tunc a Plinio colligi, si scrupulum auri unicum sestertii vicenis valeret, quot sestertii libra integra aestimanda foret: perinde ac si non id culvis numerandi artem callenti vel mediocriter, in promptu esset efficere. Aliud sane reconditius voluit indicare: quanta

scilicet, ut diximus, lucri accessio foret, quantum reipublicae proficeret aetarium, quum maior esset auri aestimatio, tassareturque vicenis sestertiis, quod antea minoris multo aestimaretur: nempe ut colligere culvis proclive est subducta ratione lucri, sestertiis tantum quindenis. Nam praeter planam perspicuamque sententiam, quae sua se luce toctur, id maxime persuadet, quod in caeteris pecuniae generibus, aere videlicet, argentoque, pari diligentia quantum lucri respública feriasset, ipse aperuit. s Ita quinque partes factae lucri, inquit, dissolutumque aes alienum. Et mox, in aestimatione argenti maiore, alta resp. dimidium lucrata est. s Quid similis veri, quam simile reipublicae luorum in auro signare Plinius voluisse his verbis, s quod effecit in libras... sestertios dcccc? s H.

Erant. Intellige, in libras singulas auri infecti, quod in aerario servabatur, quodque interdum distrahebatur ad vasa, operaque publica ac privata. Nulli dum enim tum nummi erant auri, nisi fortassis peregrini et externi. Quare, apud Livium, anno Verbis 543, iussere Patres deferri ad triumviros mensarios aurum, argentum, et aes omne, sed caelatum; signatumque apud externos: nempe ut illud in belli sumptus impenderent.

HARD.
Post haec placuit X. XL signari. Hoc est, denarios xl. Et sane denarios ex auro dici initio huius capitis monuimus. Post haec autem interpretor, confecto bello Punico secundo, atque adeo, si placet ita, et tercio: post redditam reipublicae pacem, devicta Carthagine. H. — Post haec placuit X. XL signari ex auri libris, paula-

ex auri libris : paulatimque principes imminuere pondus : minutissime Nero ad XLV.

timque principes imminuere pondus : minutissime Nero, ad XLV. Ita Reg. 2 cod. et alter Marcelli Cervini, itemque Piotiani, « Post hæc placuit x. ac signari. » In caeteris, quos vidimus, et in Vaticanis codd. 1952, 1953 et 1954, quorum ad nos apographa missa sunt; hæc tantum, « Post hæc placuit x. signari, » nempe aureos. Sed excidera librariis potuit denarii nota prior : quod quum geminam videretur ac præfigi litteræ x. quid hoc sibi vellet, non caperent. D. de Bouteroue, libro de Monetis Rom. p. 95, appendisse se ait aureos nummos tres, primum quarti Caesaris consulatus, alterum quinti, tertium Syllæ dictatoris : quorum quadragenarii auri libram omnino æquarent. Agnoscit legitimam scripturam, *XL signari*, et Petr. Gassendi, tom. III Philos. Epicuri. Itaque Soellium nihil moror, aut Agricola, qui x. ex coniectura rescribunt, nec Budæum, qui x., nec Scaligerum, qui *XL minus* : nec Clacovium, aut Alciatum, qui mox ad *XLVIII* reponunt, libris iuvitis : quanquam, ad fides loan. Grævio, in opere anglico de Denario, pag. 98, in Vaticano et Florentinae Bibl. codd. legitur, « minutissime Nero ad XLVII. » Sed risu dignum quod io quibusdam MSS. et in omnibus ad hunc diem editis libris legitur, « ac millia, » et ad xlv millia. » In codicibus Pijoll scilicet id animadvertum, a nobis crebro est : ut, quum vetustioris ævi librarii millia passuum signarent, in intervallis locorum indicandis, solam numeri notam apponeret, exempli gratia, ac, neglectis vocibus iis, « millia

passuum : » atque hoc ais ubique solemos est. Recentiores vero amanuenses, qui substitui voces eas operæ pretium putaverunt, etiam sæpe numero obtrudere, ubi minime omnium oportuit. Sic libro V, cap. 1, quum vetustiorē manu scriptum viderent, « a Cl. Cesare, » neoterici transcriptores, non solum has litteras et numerorum notas esse censuerunt, sed et *millia* addiderunt, teste Vossio in Melam, p. 198, « a centum quinquaginta millia Cesare. » Simile exemplum attulimus, lib. VI. Caeterum, ut huic loci finem imponam : habent libri editi, « minutissimus vero ad xlv. » Quorsum autem referatur vox ea, « minutissimus ? » In Reg. 2 cod. aliisque, « imminuisse Nero : » nos, « minutissime Nero, » cum Budæo, lib. III, de Asse, fol. 60. H.

Principes. Imperatores, quos principes ea tum appellabat ætas : quorum postremus, qui pecuniā auream ante Plii excessum mutavit, Nero fuit. Stante republica, nihil detractum de legitimo nummorum pondere : imminuere principes : omnium maxime Nero. Hæc :

Imminuere pondus. Non libras, ut Scaliger existimat, nam id semper æquale fuit : sed nummorum, qui leviores. Porro, ut id eorollarii vice addam, obreus nummus uovis Augustorum ævo denariis argenteis vicenis quinis permutabatur olim, ut ex Dione constat, et Zonara : huius hæc verba vult : *Ἐπὶ Ρωμαίων αἱ τίσοντες καὶ πέντε δραχμαὶ χρυσῶν ὀκτώσκιον ἴσιν.* Probat hoc pluribus Soellius, libro de Re Num. pag. 29. Adde Di-

XIV, Sed a nummo prima origo avaritiae, senore excogitata, quaestuosaque segnitia. Haec paulatim exarsit rabie quadam, non iam avaritia, sed fames auri: utpote quum Septimuleius Caii Gracchi familiaris, auro rependendum caput eius excisum ad Opimium tulerit, plumboque in os addito parricidio suo rempublicam etiam circumscripserit: nec iam Quiritium aliquo, sed universo nomine romano infami, rex Mitridates Aquilio duci capto aurum in os infudit: haec parit habendi cupido. Pudet intuentem tantum nomina ista, quae subinde nova graeco sermone extogitantur, expresso argenteis vasis auro ant

dymum laudatum a nobis initio huius cap. HAAR.

XIV. *Sed a nummo prima est origo avaritiae excogitata, senore quaestuosaque segnitia.* Scribe, a sed ab nummo prima origo avaritiae, senore excogitata, quaestuosaque segnitia, a ex antiquo codice. PINT.—Haec. Brot. nec paulatim. Ea. P.

Quum Septimuleius, Opimii amicum, *quon Opimion, Σεπτιμυλίων* vocat Plutarch. in Gracchiis, p. 342. Caput ipsius ait, cerebri exempto, infusoque plumbo, fuisse xvii pondorum esse, *ἐπτακαίδεκα λίτρας καὶ δίδυμους*. L. Vitellium male appellat, pro Septimuleio, Diodorus in Excerptis, pag. 378. De Opimii consulatu distinximus l. XIV, c. 16. De hac nece Gracchi iussu Opimii illata, Cicero in Catil. Orat. I. HAAR.

Parricidii sui. Quam familiarem suum Gracchum interfecit. H.

Rempublicam. Universo tum populo romano conflavit invidiam avaritiae, famam estimationemque detraxit, et quasi rempublicam ipsam damnavit. Vnde hac voce Tullius, tum sibi, tum Phil. xii, 9: *Senatus*

in Capitolium; parata de circumscribendo adolescente sententia consularis, a hoc est, ut Iudaeus ait, de eliciendo magistratura ignominioso Octavio, et imperio ei abrogando. Oculum esse, postquam senatus decrevisset, consul ut videret, ne quid detrimenti republicae caperet, Cicero refert, loc. cit. nam in tribuatu seditiosis legibus rempublicam perturbaret. HAAR.

Aquilio duci. Sic Appianus in Mithrid. pag. 484: *Τοῦ στόματος αὐτοῦ κατεχόμενα χρυσίου.* Ibi eum *Μάνιον Αἰύλιον* vocat. Vide et Plutarchum in Mario; Valer. Max. lib. IX, cap. 43, aliosque. HAAR.

Expresso. Tum exstante foris in vasis argenteae auro, tum intus incluso. HAAR.

Expresso argenteis. Expressum Tullius dixit pro eminente, exstante lib. I de Nat. Deor. *Nihil solidi, nihil expressi, nihil eminentia.* *Χρυσόδετρα* haud dubie vasa intelligit, nempe auro circumvincta: de quibus Martialis lib. XIV, epigr. xcvi, *cupis lemma*, a *Λάνες chrysendetae*. Grandia ne viola parvo chrysendeta

incluso: quibus deliciis veneunt tam inaurata quam aurea: quum sciamus interdixisse castris suis Spartacum, ne quis aurum haberet, aut argentum. Tanto fuit plus animi fugitivis nostris. Messala orator prodidit, Antonium triumphurum aureis usum in omnibus obscenis desideriis, pudendo crimine, etiam Cleopatrae. Summae apud externos licentiae fuerat, poculo aureo pulvinis subdito, Philippum regem dormire solitum: Agnonem Teium Alexandri Magni praefe-

mullo: Vt minimam libras debet habere duas: Et lib. II, Epigr. XLIII: « Immodici tibi flava tegunt chrysendela mulli. » HARD.

Deliciis. In quam delicatas ac viles usus. HARD.

Quibus deliciis veneunt tam aurea quam aurata (sic prius). Lego: « quibus deliciis veneunt tam inaurata quam aurea, » ex vet. cod.

Spartacum. Eo abstinentiae nomine Spartacum commendat etiam Appianus, de bellis Civil. lib. I, p. 424, lato in Thurinis montibus edicto, ne quis negotiator aurum argentumve in castra invèheret: ne cui suorum habere haec liceret: solum aes ferumque emereut, etc. HARD.

Fugitivis nostris. Subintellige, quam civibus. Anno Urbis 681, Spartacus alique gladiatores, effracto Capuae ludo Lentuli, ac perditorum haud exigua collecta manu, Romanos non semel fuderunt exercitus: ac tandem a Crasso praetore, et Pompeio profligati sunt, anno 683. Hoc servile bellum et fugitivorum appellatum est: cuius totam rationem Florus expedit, lib. III, cap. 20. H.

Antonium triumphurum. Ciceronis hostem. HARD.

Aureis usum. Subintellige vasis,

ex antecedentibus. H. — Brot. ex ed. pr. *aureis usum vasis.* Eo. P.

In omnibus obscenis desideriis. Ad omnes naturae necessitates, quod pudendum in Cleopatra femina foret, quanto magis in viro?

Pudendo crimine. Quod et ille fecit, ad quem Martialis lib. I, Ep. XXXVIII: « Ventris onus misero, nec te pudet, excipis auro, etc. » H.

Cleopatrae. Etiam in femina pudendum crimen. Dignum hominem, in quem coniiciatur illud Martialis lib. XI, Epigr. XII: « Te potare decet gemma, qui Mentora frangis, In scaphium moechae, Sardanapale, tuae. » Hoc est, qui pocula Mentorea nobilitata manu, ut alibi ait, diffringis, ut inde conficiatur moechae tuae matula. HARD.

Agnonem. Δαρτ Αγώνα τον Τήλον ἀργυρούς ἐν ταῖς κρηπίδαι ἡλούς πορεῖν. Plutarchus in Alexandro, p. 688. Sic etiam Clemens Alexand. Paedag. lib. II. Simile est, quod de Antiochi exercitu narrant historici: qui quidem « magna ex parte (verba sunt Valerii Maximi) aureos clavos crepidis subiectos habuit. » Simile est, quod de Ephesio Theótimo Plautus in Bacchid. act. II, sc. 3, vers. 98: « Qui, auro habebat soccis subpactum solum. »

ctum aureis clavis suffigere crepidas. Antonius apud nos in contumeliam naturae vilitatem auro fecit, proscriptione dignum, sed Spartaci.

XV. Equidem miror populum romanum victis gentibus in tributo semper argentum imperitasse, non aurum: sicut Carthagini cum Hannibale victae argenti

Forte « aureum solum, » hoc est, auream calceamenti soleam. Festo, « clava dicuntur calciamenta clavis confixa: » et fuere caligae, militares clavis suffixae, sed ut hodie rusticorum, ferreis. HARD.

Opus proscriptione dignum. Sed praeter alia equidem, etc. (sic prius). In vet. cod. « opus proscriptione dignum, sed Spartaci. Equidem miror populum, etc. » PRUT. — *Proscriptione dignum.* Rem proscriptione dignam. HARD.

Sed Spartaci. Dignus, inquit, Antonius qui ob hoc proscriberetur, non a Sylla, aliove consimili, sed a Spartaco gladiatore ac fugitivo, qui castris suis interdixit, ne quis aurum haberet aut argentum: HARD. — *Proscriptione dignum, sed Spartaci. Equidem miror, etc.* In libris vulgatis, « opus proscriptione dignum. Sed praeter alia equidem miror, » pessumdata, ut apparet, sententiae omni elegantia, quae Spartaci illa proscriptione continetur, ut interpretatione nostra prioribus notis ostendimus. Habent has voces, *sed Spartaci*, codices probatissimi, Reg. 2, caeterique, et quos vidimus, et quos tractarunt Pintianus ac Barbarus. HARD.

XV. *Sicut Carthagini.* Appianus in Punic. pag. 30, victo ait in Africa Hannibale, a P. Corn. Scipione, bello Punico secundo, imperatum Carthaginiensibus inter caeteras condiciones pacis, ut singulis annis ducenta ta-

lenta Euboica per annos quinquaginta in Urbem afferrent: *Καὶ ἐς Ρώμην ἐκάστων ἑτοῦς ἀναφέρειν Εὐβοικὰ τάλαντα διακόσια, ἐνὶ πέντηκοντα ἔτησι.* Sic et Livius. Massinissa ipse, Poenos devictos argenti quinque millibus pondo multavit, teste eodem Appiano, p. 41. Apud Liv. XXXVIII, quod Aetoli redimerent argento pacem aut nollent, aut non valerent, iniuria imposita conditio, « ut si aurum dare mallet, » facerent sane: « dum pro argenteis decem aureis unus valeret: » quum iustum esset auream unum argenteis multo pluribus aestimari. H. — *Sicut Carthagini cum Hannibale victae argenti pondo annua in quinquaginta annos.* Ita libri omnes fere tiim MSS. tum editi. Nullus certe quantus ille argenti numerus fuerit, docet. Is, quum ducentorum fuisse annuorum talentorum in quinquaginta annos prioribus notis ex Appiano docuerimus, Livioque, haud dubie annua duodecim pondo millia esse oportuisse perspicuum est. HARD.

Argentū pondo. Vt quidem Appianus Liviusque dixerunt, ducenta talenta, ut paulo supra monuimus. Tale Antiocho tributum similiter imperatum, teste Livio, lib. XXXVIII. Frustra « sedecim pondo » rescribere nititur Budaëus; lib. III, fol. 73. H. — Brot. ex. Emend. Gronovii, *XII millia pondo, etc.* Gallicae nimirum nostratis monetae librae 784,350. Eo. P.

xii m. pondo annua in quinquaginta annos, nihil auri. Nec potest videri penuria mundi id evenisse. Nam Midas et Croesus infinitum possederant. Iam Cyrus devicta Asia pondo xxxiv millia invenerat, praeter vasa aurea, aurumque factum, et in eo folia ac platanum, vitemque. Qua victoria argenti quingenta millia talentorum reportavit, et craterem Semiramidis, cuius pondus quindecim talenta colligebat. Talentum autem Aegyptium pondo lxxx patere Varro tradit. Iam regnaverat in Colchis Salauces et Esubo-

Pondo annua in quinquaginta. Polybius et Eutropius scribunt, foedere, quod ictum est, classe punia cum Amilcare duce a C. Lutatius cos. ad Aegates superata, ut in 20 annos Pneni duo millia et ducenta talenta penderent, inter caeteras pacis leges imperatum fuisse. Livius et Appianus tradunt, victo in Africa Annibale a P. Corn. Scipione pacem datam Carthaginiensibus, conditionibus quidem multis, sed ea praecipue, ut in annos 50 decem millia talentum argenti aequis pensionibus descripta solverent. Id autem efficiebat aestimato talento lib. sexaginta 600,000, pondo argenti: et in annos singulos pondo. DAREC.

Nam Midas, etc. De Midas, Cicero; de Divinat. lib. I, pag. 189. De Croesi operibus, Herod. lib. I, Clio, n. 50, pag. 49. H. — XXXIV millia. Sunt gallicae monetae librae 32,130,000. BAOT.

Aurumque factum. Factum dicitur, quod non est rude, quod elaboratum, ex quo aliquid confectum est. HARD.

Et in eo folia. Sic etiam MSS. Solia legi multo mallet. De simili vite ac platano ex auro, vide Herod.

lib. VII, Polymn. num. 27, p. 395. HARD.

Craterem Semiramidis. De quo Diodorus Sicul. Biblioth. lib. II, p. 98. HARD.

Talentum autem pondo LXXX. Romana haec talenti aestimatio fuit. Livius, lib. XXXVIII, de foedere Antiochi: «Argenti probi Attica talenta duodecim millia dato intra duodecim annos, pensionibus aequis: talentum de minus pondo lxxx romanis ponderibus pendat. Porro octoginta pondo sunt denariorum sex millia, ac viginti supra septingenta: nam in libram imputantur denarii quatuor et octoginta, ut dicitur Inferius, cap. 46; monetae Gallicae, librae 33, et asses 12. Igitur talentum unum efficit monetae nostrae libras, ut vocant, omnino 2,648. Alia est Attici talenti aestimatio, alia Euboei, Alexandrini alia. Sed de his alii consulendi. Nos de Attico dicemus lib. XXXV, cap. 40. HARD.

Patere Varro tradit. Ita MSS. Reg. 2, et alii; non, ut edis, capere. Vox est ea Senecae quoque familiaris. HARD.

Salauces et Eubopes. Sic libri omnes, etiam MSS. Est qui nihilomi-

pes, qui terram virginem nactus, plurimum argenti aurique eruisse dicitur in Suanorum gente, et alioqui velleribus aureis inclyto regno. Sed et illius aureae camerae, et argenteae trabes narrantur, et columnae, atque parastaticae, victo Sesostre Aegypti rege, tam superbo, ut prodatur annis quibusque sorte reges singulos e subiectis iungere ad currum solitus, atque ita triumphare.

XVI. Et nos fecimus, quae posterì fabulosa arbi-

nus hoc loco coniiciet legi commodius, et Saluaces Aetiae soboles, et quod minus sane nobis erridet. H.

Terram virginem. Quae et γῆ παρθένος a Philone Byzantiō dicitur, lib. de Septem Orbis Miraculis, cap. de hortu pensili. Ea virgo terra nuncupatur, ed quam quum altissime foderis, devenitur, nec fossuram ipsa sensit olim. Clemens Alesand. Strom. lib. I, pag. 274: Εἰς γῆν τοῖς νόμοις ὁ εἰς Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων καλεῖται τοὺς γεωργούς μὴ ἀπαρτεῦσαι, μηδὲ λαμβάνειν ὕδωρ παρ' ἑτέροις, εἰδὼν μὴ πρέτερον ὀρέξαντες παρ' αὐτῶν ἄγχοι τῆς παρθενίου καλουμένης, ἀνδρῶν εὐρωστὴν τῆν γῆν. In legibus itaque Plato, qui est ex Hebraea Philosophus, iubet agricolas non irrigare, neque aquem ab aliis sumere, nisi quum prius apud se foderint usque ed terram, quae virginalis dicitur, terram eridam, et aquae expertem invenerint. Alio sensu epud Gruterum, pag. 1139, 12, legas, EXIT ET COMPARAVIT LOCVM VIRGINEM, hoc est, intactum. H. — Talem terram virginem nuper reperere Hispani in America, Campos leucarum 14 curiferos in America, provincia Sonora, invenerunt anno 1771. BAOT.

In Suanorum. Ita Reg. 2, etliques; non, ut editi, *Saminorum*. De Suanis, lib. VI, cap. 4. HARD.

Velleribus aureis inclyto regno. Phryxoe vellere nihil notius. Hoc Suidas et Pseudoepaphras libros seu membranas auri conficiendi rationem docentes; totiusque artis chymicae errantia continentes, sine interpretantur. Multus est in eius explicanda fabula Had. lun. 15, lib. V. DAL.

Atque parastaticae. Sic Reg. 2, Colb. 3, etliques; non *parastatae*, ut editi. Sunt autem pilae quadretae, aut lapides pilarum modo adstantes columnarum lateribus, vulgo dicti *pilastres*. In notis quae Tigoni edscribuntur, inter partes et materias aedificiorum, p. 163: Camera. Contemperatio. Columnae. Parastretica (lege Parastatica). Marm. Mosivum. Velus inscriptio epud Alesand. Donat. Soc. Iesu, lib. III, cap. 13, pag. 250: IMP. CAES. NERVAE TRAIANI OPTIMI PRINC. GERM. DAC. IMAGINES. AEGENT. PARASTATICAS. CVM. SVIS. ORNAMENTIS. ET. CEGVLIS ... ET. CONCAMERATIONE. FRABEA. C. SVLIVA ... DEDIT. etc. HADD. — *Sesostre*. *Brater*. ex MSS. Ragg. et edit. principe, *Sesostri*. Ea. P. — *Vi prodatur annis quibusque*. Ita Diodor. Sicul. Bibl. I, p. 55. HARD.

trentur. Caesar, qui postea dictator fuit, primus in aedilitate munere patris funebri, omni apparatu arenae argenteo usus est: ferasque argenteis vasis incessivere tum primum noxii, quod etiam in municipiis aemulantur. C. Antonius ludos scenae argentea fecit. Item L. Muraena, et Caius princeps in Circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo cxxiv. Claudius successor eius, quum de Britannia triumpharet, inter

XVI. *Omni apparatu arenae. Amphitheatri. Arenam pro amphitheatro dici tralatitium esse alibi monuimus. De Munere, vide dicta a nobis, libro III, cap. 11. HARD.*

Ferasque argenteis vasis incessere tum primum visum. Mox quod etiam, etc. Scribe, a ferasque argenteis vasis incessi, vere tum primum noxiis quod etiam, etc. a elegantissima lectione. Noxios enim homines feris oblici solitus notissimum. PINT. — Feras argenteis vasis. Sic MSS. quos vidimus. Forte genus est enim gesum, telum gallicum. HARD. — Ferasque argenteis vasis incessere tum primum noxii, etc. Omnia pessumdam libri vulgati, interpunctione neglecta, verbisque aliis mutatis, et adiectis aliis: sic enim habent: a Ferasque argenteis vasis incessere tum primum visum est. Mox quod etiam in municipiis, etc. a Pintianus e suo, a incessi, vere tum primum noxiis, quod etiam, etc. a Nos Regils 2 codicis integerrimam fidem secuti sumus: etsi pro vasis, ut diximus, forsitan rectius genus scribatur: quod genus est teli gallici, maxime quum sequatur, et municipis quoque hoc ludorum genus aemulari. Dalecarpius e vetere lectione nescio qua, hastis reponebat. H. — Brot. quoque cum Gron. hastis. Fo. P.

Noxii. Bestiarum, ad feras damnati. Cyprianus, ep. 103, de spectac. a Ad poenam hominis fera rabida nutritur in deliciis, ut sub spectantium oculis crudelius insaniat. a Hoc in numero habiti sunt Christiani sub imperatoribus. Multa in eam rem congesti erudite Iulius, Bulengerus, lib. de Venat. Circi, cap. 30 et 31. H.

Scena argentea. Scena frons theatri, seu locus actorum, obstructus auleis et sipariis, unde in processionem prodibant histriones acturi, ut ait Cassiodorus. La face du théâtre, la direction du théâtre. Inscriptio velus apud Gruterum, pag. 583: T. LABRIS ARGENTORUM. LIE. ARGENTO. SCAENO. Falsa. HARD.

Et Caius. Quem Caligulam vocant. Vide Tranquillum in Caio, c. xviii. HARD.

Pegma duxit. Pegma contabuitio fuit, quae sponta sensim surgebat, et subsidebat. Seneca, ep. 88: a His annumeres machinatores, qui pegmata ea se surgentia excogitant, et tabulata tacite in sublime crescentia, et alias ex inopinato varietates: aut debiscentibus quae cohaerebant, aut quae distabant suae sponta cohaerentibus, aut iis quae eminebant paulatim in se residentibus. a HARD. — Pondo CXXIV. Brot. CXXIV M: pondo; et statim mox, VII M. pondo.

coronas aureas, vii pondo habere, quam contulisset Hispania citerior, ix quam Gallia Comata, titulis indicavit. Huius deinde successor Nero, Pompeii theatrum operuit auro in unum diem, quod Tiridati regi Armeniae ostenderet. Et quota pars ea fuit aureae domus ambientis Urbem?

XVII. Auri in aerario populi romani fuere, Sex. Iulio, L. Areljo coss. septem annis ante bellum Punicum tertium, pondo xvi dcccx, argenti xxii lxx,

et paulo inf. IX C quam Gallia, etc. Eo. P.

Inter coronas aureas. Coronarum ex auro exempla plura vide apud Iul. Buleg. l. de Triumpho, cap. 29, de triumpho docerunt. HARD.

Quam Gallia Comata: sicut titulus indicavit. Nostri apographum quam Gallia comata titulis indicavit. Puto totum locum legendum sic, « quam contulisse Hispaniam citeriorem; alteram IX, quam Galliam Comatam titulis indicavit. »

In unum diem. Qui dies propterea est aureus appellatus, inquit Dio, lib. LXXIII, a quo haec pariter narrantur. H. — *Quod Tirid. regi Arm. ostenderet.* In Reg 2, « quo Tiridati. » An « quo Tiridatem regem Armeniae ostenderet? » Faveat sane Tranquillus in Nerone, c. xii: « Non immerito inter spectacula ab eo edita, et Tiridatis in Urbem introitum retulerim, Quem Armeniae regem magnis sollicitationibus sollicitatum, quum destinato per edictum die ostensurus populo propter nubilum distulisset, produxit, quo opportunissime posuit et primo per deversum pulpitum subeuntem admisit ad genua, allevatumque dextra osculatus est: dein praecenti tiara deducta, diadema imposuit, etc. » HARD.

Aureae domus. De qua iterum lib. XXXVI, cap. 24, num. 5. II.

XVII. *Sex. Iulio, A. V. 597.* Sed inter eos consules, et eos sub quibus coeptum esse dicitur bellum Punicum tertium; Marcinum nempe Censorionem, et M. Manilium Nepotem, septem alii consulatus intercedunt integri. HARD.

Ante bellum Punicum tertium pondo CCXXVII argenti (sic prius). Vossianus, « pag. xvi dcccx, argenti xxi lxx, et in numerato lxx lxxv cccc, » i. e. pondo sedecim millia octoginta decem, argenti viginti duo millia septuaginta, et in numerato sesagies bis centena octoginta quinquae millia quadringenti. Habet eundem numerum Pintiani codex, nisi quod dccc. Gaon.

Pondo. Hoc est, auri infecti pondo sedecim millia octingenta decem: quae auri scrupulo sestertia vicenis taxato, ut supra, efficiunt gall. monevae lib. 9,682,500 (nostr. monetae lib. 45,885,450. Bs.). Argenti, viginti duo millia et septuaginta monetae nostrae librae sunt, 741,552 (lib. 1,442,550. Boor.). Et in numerata signataque pecunia, sesagies bis centena octoginta quinquae millia, et quadringenti (Lineola enim priori numero superposita, ut saepe dixi-

et in numerato LXII LXXXV cccc. Item Sex. Iulio, L. Marcio coss. hoc est, belli socialis initio, auri XVI XX DCCCXXIX. C. Caesar primo introitu urbis in civili bello, suo ex aerario protulit laterum aureorum XXV M. ar-

mus, centena millia subintelligi admonet. De sestertiis autem accipienda haec sunt, more scriptorum omnium latinorum. Efficit haec summa numeratae signataeque pecuniae libras, ut vocant, 628,540 (libras efficit 4,222,896. Baor.). — Pondo. Haece numeris quae vis subesset, quum minime intelligerent, qui Plinium transcribere, sic interpolaverunt: Pondo CCXXVI argenti nonaginta duo millia, et extra numerum CC et LXXX M. Item Sex. Iulio, L. Marcio coss. hoc est belli socialis initio, cccc XVI auri pondo. Quam insigni, ut apparet, licentia. Nos Regium 2, ut videmus, codicem sequimur: cuius fidem et is tuetur, planissima, quem Budaeus visum a se testatur, de Asse, II, f. 49. Haad.

Belli socialis initio. Seu Marsii, de quo II, 85. Haad.

Auri XVI XX DCCCXXIX. Hoc est, auri infecti pondo sexdecies centena viginti millia, et octoginta, ac viginti novem. Sic Reg. 2. Aestimatione gall. monetarum, l. ea efficiunt, ut vulgo dicimus, 933,597,504, hoc est, fere nongentos et xxxiv milliones Haad. — Monetae nostrae libras 4,512,783,405. Baor.

C. Caesar. Dictator. Quod si dives adeo fuit, cur igitur Tranquillus in Iulio, c. LIV: a In primo consulatu tria millia pondo auri furatus e Capitolio, tantumdem inaurati auri reposuit. Vide et Plutarch. in Caes. pag. 725, et in Apophth. pag. 206, et Appian. de Bell. civ. II, pag. 453. H.

Laterum aureorum XXVI M. et in numerato pondo CCC. Voia a laterum aureorum xxxv, et in numero u-a. ccc. s. Recte, modo facias numerato. Triginta quinque millia laterum vult et numeratum sestertium trecenties. Budaeus ex mescio quo codice aureorum quindecim, argenteorum 36,000 facit et in numerato quadringenties. Gruz. — *Laterum.* Latera aurea argenteosque pariter Varro vocat, de Vita Populi R. III, apud Nonium: πλινθὸς χρυσός. Herodotus, ubi de Croeso: argentum videlicet, aurumque infectum, necdum in vasa monetarumque conflatum. Nos vernaculo sermone appellamus, *Lingots d'or, ou d'argent.* — *Laterum.* Sic totidem plane apicibus syllabisque Reg 2, at quoniam Budaeus inspexit, ipso prodente, III de Asse, f. 86. Editi hoc loco mutili et interpolati: a laterum aureorum xvi m. et in numerato pondo ccc. a Sic paulo post, ubi ea eiusdem exemplaris fide scripsimus, a Perseo rege victo, e Macedonica praeda n-a. sim. ccc. a illi, a Perseo rege Macedonico devicto praedam pondo trium millium. a Budaeus, II, f. 49, partim e libris, partim e coniectura legebat, a, e Macedonica praeda, sestertium fer millies: b nos cum Regio, ut diximus, codice, ubi millies trecenties: c dissentientibus sicut alia quibusdam scriptoribus: ut sit in re non satis explorata: nam apud Livium, XLV, pag. 585: a summam praeis captivi auri argentique transfati n-a. millies ducenties fuisse Valerius An-

genteorum xxxv, et in numeratō, H-S. cccc. Nec fuit aliis temporibus respublica locupletior. Intulit Aemilius Paulus, Perseo victo e Macedonia praeda H-S. mm ccc, a quo tempore populus romanus tributum pendere desiit.

tias tradit. s Velleius, I, pag. 4, his millies centiēs sestertium aerario contulisse scribit. H. — *Aureorum* XXV. Brot. ex Regg. et edit. pr. *aur.* XV M. et mox, XXXV M. En. P.

H-S. cccc, hoc est, quadringentis centena millia sestertium. Gallicae monetae nostratis 7,782,010. Bahr.

Intulit. Est nummus argenteus in Museo nostro, et apud Patin. In Fam. pag. 7, n. 6, caput Concordiae velatum: inscriptio, PAVLYA ΛΕΠΙΩΝ. Vbi Spanhemius falso putat, *Paulum* esse praenomen, t. II, pag. 35. Princeps senatus *Paulus* ex patre, ex matre *Lepidus*, hic notatur; ac proinde utroque genere ex genta Aemilia, Augusti temporibus, ut nummi alii docent, ac proinde Augusti vice. Concordia hic significatur senatus populi (R.) (Trophaeum, quod dextra manu tangit Aemilius Paulus, sinistro nummi latere, quippe nobiliore, stans: statua praegrandi. E regione stat Perseus rex paulo minor, manibus post tergum revinctis, ac trophaeum aspicit; adstant inter ipsum et trophaeum adolescentes duo praetextati, qui sunt duo Persei liberi: restu minor alter, qui patri vicinior, iunior alter. Supra trophaeum, TEX. In imo nummi margine, PAVLYS. Ille nimirum Aemilius Paulus, alterius qui in priore nummi pagina nominatur, atavus, de quo Plinius hoc loco, et IV, 47. Litterae, TEX. trophaeo superpositae, occasionem dedere confingendi ter Paulum trium-

phasae: quum tamen hic unicum pingatur trophaeum de Perseo, sive de Macedonia capta. Lego, s Tribus ei-cillis regibus, s Perseo rege nimirum, cum duobus liberis in nummo depictis. Hanc.

Perseo rege Macedonia devicto praedam populo trium millium (sic prius). Scribo: s Intulit et Aemilius Paullus, Perseo rege victo, Macedoniae praedae sestertium his millies trecentis. s Eundem numerum Pintiani codex. Hinc ergo potius reformandi Livius et Velleius. Gron. — Brot. ex MSS. Regg. et edit. prius. *Perseo rege victo.* En. P.

H-S. mm. ccc. Hoc est, sestertium his millies et trecentis centena millia. Efficiunt ea libras monetae gallicae nostratis circiter 44,246,657. Bahr.

Tributum. Stipendium militare in antiqua republica ex tributo fuit: tributum pro portione census exigebatur: belli praeda interim ad difficillima et publicae tempora reservata qui mos ad Aemilium usque Paulum duravit: Perseumque regem devictum, A. V. 585. Renovatum Hirtio et Panza cosa, auctor est. Phutarch. s Privato sumptu se soluisse milites romanos paene ad id tempus, quo Roma capta est a Gallis, s auctor est Festus, post Livium, IV. Quod vero de tributo Plinius refert, id a Valerio Maximo similiter proditum est, IV, 3, pag. 210: s At Perseo rege devicto, inquit, Paulus quum Macedonicis

XVIII. Laquearia, quae nunc et in privatis domibus auro teguntur, post Carthaginem eversam primo inaurata sunt in Capitolio, censura L. Mummi. Inde

opibus veterem atque haereditariam Urbis nostrae paupertatem eo usque satiasset, ut illo tempore primum populus R. tributi praestandi onere se liberaret, etc. » At vice tributi, aut praeter illud, fuit in provinciis » honorarium aureum, » munus principibus dari solitum, et imperatum. Huius mentio in nummis post tempora Constantini saepe occurrit: ingeniose semper: exempli gratia; in triente auro Theodeberti, quem delineari fecit Bouterovius, p. 277, ex Camelio illustr. Harlaei. *THEODEBERTI*. » Theodebertus Imperator Augustus. » Cave enim legas *Theodeberti* in genitivo casu: quum neque in nummis latinis nomina principum in alio unquam casu, quin in recto scribantur: et alia Theodeberti numismata integrum nomen *THEODEBERTVS* exhibeant: et in *THEODEBERTI PP. AVN*: atque legi *Imperator* debeat, atque in nummis aequalis ipsius *IVSTINIANI PP. AVN*. Capite cincto gemmis. X. *Crux*: in ambitu: *IOHANNES*. Monetarii nomen id esse, non potest, quum opulicis praenomen tantum possit esse; nec scribi proinde solum in nummis debeat. Totidem vocum primae sunt eae litterae, hac sententia: » Imperatori Obtulere Honorarium Aureum Negotiatores Narbonenses Edicto Senatus. » Honorarium aureum ceteris fuisse significatur numerus aureorum, cuiusmodi est iste, qui » Theodeberti Imperatoris Augusti » nomen praefert. Certamen ingeniorum fuit illo aevo, et consequentibus saeculis, quis feliciter sui nominibus etiam virorum, saepissime postea et civitatum, ut

prius aliis latinis vocabulis, sententias exhiberent, et principi, cuius esset in nummo vultus impressus, apte convenientes, et picturae partis ad-versae, si qua esset: ita ut vel rem gestam a principe, vel delatum ei honorem » subiectis eae significarent. Sic in Placidi Valentini nummo *NONIATIVS* significat: » Bono Orae Narbonensis Insulae Fugatis, Arelatenses Triumphum Insignem Valentiniانو Struxerunt. » Sic sunt alia exempla prope innumera, quae in numismatis saeculi Theodosiani et Iustinianei, ac regum Francorum exponimus. Insignis ac perrarus in eo genere triens aureus est, apud D. de Cæsves in hac civitate, Theodeberti Aug. honori percussus, cum mentione tributi, quod subinde Edui Augustia regibusque solverent. Hinc principis caput cinctum gemmis exhibet, cum litteris, *MERCAVS*: quarum sententia est: » Mercatores Edui Theodeberto Augusto I, quinquagesimam Solverunt, » Gallice diximus, *le cinquantième denier*. Pars altera cum cruce in medio, habet has in ambitu litteras: *EDVI ATSVLS*; hoc sensu: » Theodeberto Edui Tributum Sexagesimae Inyicto Liberatori Urbis Solverunt. » *HARD.*

XVIII. *L. Mummi*, L. Mummius Achaicus appellatus, Corinthum Achaiae caput incendit, an. V. 608, quo anno capta et ingens Carthago est a P. Corn. Scipione: ambo deinde censuram simul gessere, ann. V. C. 612, lustrumque fecere 57. *HARD.*

Iude transire in cameras: in parietes quoque, Voss. » in cameras quoque

transiere in cameras quoque et parietes, qui iam et ipsi tanquam vasa inaurantur: quum sua aetas varia de Catulo existimaverit, quod tegulas aereas Capitolii inaurasset primus.

XIX. Inventores auri, sicut metallorum fere omnium septimo volumine diximus. Praecipuam gratiam huic materiae fuisse arbitror, non colore, qui in argento clarior est, magisque diei similis, et ideo militaribus signis familiarior, quoniam is longius fulget: manifesto errore eorum, qui colorem siderum placuisse in auro arbitrantur, quum in geminis aliisque rebus non sit praecipuus. Nec pondere, aut facilitate materiae praelatum est caeteris metallis, quum cedat per atrumque plumbo. Sed quia rerum uni nihil igne deperit, tuto etiam in incendiis rogisque. Quinimo quo saepius arsit, proficit ad bonitatem, aurique experimentum ignis est, ut simili colore rubeat, ignescatque: id ipsum obrussam vocant. Pri-

et parietes, qui iam et ipsi tanquam vasa inaurantur. » Vt et liber Pintiani. GRON.

De Catulo. Eo qui Capitolium dedecavit, ut diximus, XIX, 6. Hoc illius factum sua aetate alii in aliam partem accipiebant: quum non desissent, qui fusore sumptu coli deos negarent oportere. HASE.

XIX. Septimo. L. VII, 57, H.

Cedul. Haec incognita Plinius. Aurum nec pondere, nec facilitate materiae plumbo cedit: pès'eubicus pendet libras 1,326; plumbi vero libras 828. De facilitate materiae satis compertum est, et mox dicitur; immo Plinius ipse paulo inf. ait auro nihil laxius diluari: BAC. — Recentioribus experimentis auri specificeum, ut vocant, pondus est 19,257; plumbi, 11,352. ED. P.

PLIN. N. H. Tom. IX

Tuto etiam in incendiis rogisque durante materia: Duo postrema verba desiderantur in nostro apographo, et ipsa per se satis ostendunt falso adiecta esse. PIST.

Id. Illud scilicet experimentum aurifices obrussam vocant. Sic Reg. 2, alique. *Obrussa* vox usurpata Seo. in ep. et Nat. Quaesit. Tranquillo quoque in Neronis, normam significat, ad quam exigitur aurum. Inde obryzum, roelione crebra ita purgatum, nihil ut habeat alienius metalli admixtum: Schol. Thue. in l. I: χρυσὸν ἀπυρόν interpretatur πολλὰκις ἐψηθέν, ὥστε γινέσθαι ὀβρυζόν. H.

Obryzum vocant. Igne purgatissimum, purum putum. Apud Suetonium Nerone, cap. XLV: Nero, ingenti fastigio et acerbitate exegit omnium asperum (vix non detritum,

E

num autem bonitatis argumentum est, quam difficile accendi. Praetera mirum, prunae violentissimae igni indomitum, palea citissime ardescere: atque ut purgetur, cum plumbo coqui. Altera causa pretii maior, quam minimum usu deteri, quum argento, aere, plumbo, lineae producantur, manusque sorDESCANT decidua materia. Nec aliud laxius dilatatur, aut numerosius dividitur, utpote cuius unciae in septingenas et quinquagenas, pluresque bracteas, quaternum utroque digitorum, spargantur. Crassissimae ex his Praenestinae vocantur, etiamnum retinentes nomen, Fortunae inaurato ibi fidelissime simulacro. Proxima bractea quaestoria appellatur. Hispania strigiles vocat auri parvulas massas, quod super omnia solum in massa aut ramento capitur. Quum caetera in metallis reperta igni perficiantur, hoc

recenter cusum) argentum pustulatum (tam diu coctum, ut in pustulas attollatur, quod perfectas cocturae ac purgationis indicium est) et aurum obryzum. » DALLÉ.

Prunae. Reg. 2, et Pintiani cod. » prunae violentissimi ligni. » Strabo, III, 416: *Διά τοῦτο καὶ ἀχρόνως πῆκται μᾶλλον ὁ χρυσός*, etc. Causam is deinde affert, cur palea citius, quam carbone, liquefcat. Locum consule. HAN.

Palea citissime ardescere. L. XVIII, cap. 49, acerem, non paleam, ad aurificum usus decuti scribit. DALLÉ.

Lineae. Non tingit corpora quae tangi: argentum tingit parum: caetera tingunt multum, inquit Alb. M. de Min. IV, 7, p. 273. Plinius infra, 31: » Lineas ex argento nigras produci plerique mirantur. » HAN.

Bracteae. Fœlles d'or, laminae tenues, sponteque plicabiles, atque adeo

vel minima auri halitusae oris. Harum opifices inauratores bractearii appellati. Vetus inscriptio apud Gruter. p. 4074; COLLEGI BRACTEARIORVM INAVRATORVM. Falsa. HAN. — *Bracteas.* Nostri bractearii inauratores adhuc exercitiores unam auri unciam in 2,750 bracteas spargunt; et si in longitudinem extendant, filum argentum inaurant longum pedes 1,440,000. BÉOT. — In uno tanta bractearum tenuitas, ut viz 0,00009 millig. aequet. Eo. P.

Quaternum utroque digitorum. Mallem legeres *utrinque*; aut certe *utroque*, quam *utroque*. PINT. — *Utroque.* In longitudinem, et latitudinem. H.

Metallis. In fodinis metallicis. H. Hoc. Auri purissimi grana, cum arenae, in fodinis reperiuntur. » Granum inventum esse 100 marcarum simul auctor est Albertus M. I, c. HAN. — Auri nativi grana (*pépites*)

statim aurum est, consummatamque materiam pro-
tinus habet, quum ita invenitur. Haec enim inventio
eius naturalis est: alia quam dicemus, coacta. Super
caetera non rubigo ulla, non aerugo, non aliud ex
ipso quod consumat bonitatem, minuatve pondus.
Iam contra salis et aceti succos domitores rerum,
constantia: superque omnia netur, ac textitur lanæ
modo, et sine lana. Tunica aurea triumphasse Tar-
quinium Priscum Verrius docet. Nos vidimus Agrip-
pinam Claudii principis, edente eo navalis praelii
spectaculum, assidentem ei, indutam paludamento,
auro textili sine alia materie. Attalicis vero iampri-
dem intexitur, invento regum Asiae.

XX. Marmor et iis quae candesceri non possunt,
ovi candido illinitur: ligno, glutini ratione compo-
sita: leucophoron vocant. Quid sit hoc, aut quem-
admodum fiat, suo loco docebimus. Aes inaurari ar-
gento vivo, aut certe hydrargyro, legitimum erat,
de quibus, ut dicemus, illorum naturam reddentes,

etiamnunc servantur apud nos, quia
libras fere tricenae binas pendunt.
Eo. P.

Super. Etiam aqua, terræ sepul-
tum, vel pluribus saeculis, rubigi-
nem nullam contrahit. HARD.

*Tunica aurea triumphasse Tarqui-
nium Priscum Verrius tradit (sic olim).
Voss. Verrius docet. Gron.*

Agrippinam. Nempe coniugem Ne-
ronis matrem. Describit hos ludos
Dio, LX, p. 687: *Εν τινι δὲ λίμνῃ
ναυμαχίαν ὁ Κλαύδιος ἐπιθύμησε ποιῆ-
σαι... ὁ δὲ δὴ Κλαύδιος, ὁ τε Νέρων
στρωτικῶς ἐστάλησαν ἥτε Ἀγριπ-
πινὰ χλαμύδι διαχρυσίῳ ἐποσμίτο.
» In palude quadam exhibere navale
certamen Claudius cupiebat... vesti-
tum suo quisque arbitrio, militarem*

Claudius et Nero gestabant, Agrip-
pina chlamydem seu paludamentum
auro textum. »

Auro. Filo tenui deducebatur au-
rum, æoque vestes texebantur: Sidon.
Apollin. carm. 22, v. 199: « Vel sta-
mine fulvo Praegnantés fusi molitum
nesse metallum. » De Elagabalo Lam-
pridius: Indutus est omni aurea tunica
(hoc est, tota aurea ut Maro: unde
omnis Troia videri, pro tota dixit):
usus et purpurea, et de gemmis Per-
sica, ita ut gravari se diceret. » H.

Attalicis. De his dictum, VIII, 74.
Erant e lana auro intertexto. H.

XX. *Suo.* L. XXXV, 47. H.

Ut dicemus. Cap. 31 et 41 libri
huius. HARD.

excogitata fraus est. Namque aes cruciatur in primis, accensumque restinguitur sale, aceto, alumine. Postea exarenatur, an satis recoctum sit; splendore deprehendente; iterumque exhalatur igni, ut possit edomitum, mixtis puinice, alumine, argento vivo, inductas accipere bracteas. Alumen in purgando vim habet talem, qualem esse diximus plumbo.

. XXI. (iv.) Aurum invenitur in nostro orbe: ut omittamus Indicum, a formicis, aut apud Scythas gryphis erutum. Apud nos tribus modis: fluminum ramentis, ut in Tago Hispaniae, Pado Italiae, Hebro Thraciae, Pactolo Asiae, Gange Indiae. Nec ullum absolutius aurum est, ut cursu ipso trituque per-

Cruciatur. Accenditur, lynditurque. HARN.

Exareatur. Desquamatur, argone tolluntur. HARN.

Argento vivo. Argentum vivum purum et nativum, in metallorum venis repertum, quum aquae stillantes nimium rigant, et, ut idem hic scriptor ait, vomica liquoris aeterni: hydrargyros autem factum; quod e minis fit. DALEC.

Bracteas. Tenuis suti laminae, quibus aes insuratur. HARN.

Talem qualem. Cap. proxime superiore. HARN. — Broker. talem omittit. EN. P.

. XXI. *Vt omittamus Indicum atque a formicis aut gryphibus,* etc. (sic prius). Dele conjunctionem atque, et lege hoc ordine: sicut omittamus Indicum a formicis, aut apud Scythas gryphis erutum, sicut ex scripto eodice. PIER.

A formicis. Vt dictum est, XI, 36. De gryphibus vero aurum effluentibus, abripientibusve apud Arimaspos Scythiae populos, vult Herodotus. Thalia, III, n. 116, pag. 207,

et Melpom. IV, n. 13, p. 229; Pliniumque ipsum, VII, 2.

Aut gryphibus apud Scythas erutum. Voss. et Putschii liber: sicut apud Scythas grypis erutum. Videlur grypos dixisse, quod alii gryphes, Graeci γρύπες. Nec dubito quin et sic scripserit lib. VII, 2: sicut Produuntur Arimaspi, quos diximus, uno oculo in fronte media insignes, quibus assidue bellum esse circa metalla cum grypis. Lib. X, 49: sicut Pegasus equino capite volucres et grypos. GRON. — *Gryphis.* Ita MSS. non *gryphibus*. Sic Plinius iterum loc. cit. HARN.

Tago. Plinius ipse, IV, 17: sicut Tagus auriferis arenis celebratur. Ovid. de Phaethontis incendio Metam. II, v. 251: sicut Quodque suo Tagus anne velit, fluit ignibus aurum. sicut Im desuisse arenae esse dicuntur. H.

Nec ullum absolutius aurum est, cursu ipso. Voss. sicut, ut cursu ipso trituque perpolium. sicut Habent et Acad. Men. Gudianusque particulam; ut et Putschius: sed praeterea eius liber attrituque, GRON.

politum. Alio modo puteorum scrobibus effoditur, aut in ruina montium. Quare utraque ratio dicetur. Aurum qui quaerunt, ante omnia segullum tollunt: ita vocatur indicium. Alveus hic est: arenaeque lavantur, atque ex eo quod resedit, coniectura capitur. Invenitur aliquando in summa tellure protinus, rara felicitate: et nuper in Dalmatia principatu Neronis, singulis diebus etiam quinquagenas libras fundens. Gummi inventum est in summo cespite, alutatum

Alip. Pulei fossae sunt, per quas ad cuniculos iter est, mentusque subterraneos quibus ad metalli venam pervenitur. Haan.

Segullum. Nos *maunam* vocamus terram eam, quae subesse seu latere aurum indicat. Haan. — Hispaniis adhuc est *segullo*. Ep. P.

Ut nuper. Et inde simile veri est olim esse Romam transductum, quidquid auri signatum in moneta fuit. Vide Gothofr. in Cod. Th. X, l. 13, de metallis, pag. 492. Nee minima pars accessit e praeda Macedonica, simulibusque victoriis. Cassiodorus in Chronico scribit ab an. V. C. 596, M. Aemilio Lepido, C. Popilio Laenale coas metalla in Macedonia insituta. Livius, XLV: «Metalli Macedonici ingens veetigal.» E Dacia similiter persolutum auro argentoque tributum, quod fodinis abundaret, auctor est Caesar B. G. V; qui nondum in formam provinciae redacta foret. Adde dona sociorum extararumque gentium. Adde fodinas Gallicarum, e Cemenio monte, e Tarbellis, ex Alpibus in Salassis, de quibus Strabo, III et IV, et Cod. Theod. l. c. lege 9, Asturiae, Galhaeciae, Lusitaniaeque, unde commercio primum, mox belli iure Romanorum armis subactae, ac tributum

nomine plus vicena millia pondo singulis annis praestituisse, mox dicuntur hoc eap. Haan.

Quum iam inventum in summo. Hermolaus observat antiquam lectionem esse non *quum*, iam, sed *gummi* quasi hoc sensu, terram illam gummi similem, cui subest aurum, in summo cespite reperitam vocari *alutationem*. Et sic mecum faciunt MSS. Scribe: «ut nuper in Dalmatia principatu Neronis, singulis diebus etiam quinquagenas libras fundens quum minimum inventum est in summo cespite.» Nisi ei malis ad *quinquagenas*. Nam plerique et *quinquaginti*. Gron. — *Gummi inventum est.* Brot. coniiciebat voculam unam excidisse, ita ut legendum esset: «si gummi inventum est, etc.» Per gummi autem intelligendum ipsam telluris concretæ crustam, metalli nuntiam; nobis *gangue*. Ep. P.

Alutatum vocant si et auro ea tellus subest. Caeterum (sic prius). Voss. «alutatum vocal si et auro montes, etc.» De prima autem voce decernere non est. *Balucacum* veniebat in mentem a *balae* vel *baluca*, apud Iustinum, nostrum, Martialem. Item, *Alutatum*, et lib. XXXIV, 16: «in aurariis metalla, quae alutia vocant.» Sit igitur, donec certius

si et auro ea tellus subest. Caetero, montes Hispaniae aridi sterilesque, et in quibus nihil aliud gignatur, huic bono coguntur fertiles esse: quod putis foditur, canalicium vocant, alii canaliense; marmoris glareae inhaerens, non illo modo, quo in Oriente sapphiro atque Thebaico, aliisque in gem-

quid sit et melius, » Alutium vocant, si ei auro et tellus subest. Caetero montes Hispaniarum aridi sterilesque, et in quibus nihil aliud gignatur, huic bono fertiles esse coguntur: » hoc enim postremo ordinem in Vossiano. Gaor. — *Alutium*. Subintellige, appellatum ita, si auro, quod tellus ea occultet, idem telluris genus gummosum subest. — *Alveus*. Scriptura haec est sincerissimi cod. Reg. 2, caeteris anteposenda non libris modo, sed et coniecturis eruditiorum. In vulgatis hactenus exemplaribus sic legunt: » alveus, ubi id est, arenaeque lavantur... » Alveum lavari, ridiculum est. » Coniecta capitur, ut aliquando invenitur in summa tellure protinus. » Quid ergo? defussis ad summam altitudinem putis, inventoque alveo, coniectum ex eo capitur, num in summa tellure sit aurum? » Quinquagenas libras fundens, quum iam inventum in summo cespite. Alutationem vocant, etc. » Cimmericae tenebrae. Alutium quidem quid sit, aut cur ita nuncupetur, decernere haud facile est: at alutationem explanare, num expedituris operae? L. XXXIV, 47, Plinius, » in auratis metallis, quae alutia vocant, inveniri » plumbum ait: alutatum, quod MSS. prae se ferunt, inde derivari haud temere suspicari licet. Et legi quidem Hermolaus pariter; » Gummi inv. in » cespite, alutationem vocant. » Haad.

Puteis. Rotundi putei, les-puits, a Romanis effossi videntur adhuc in multis Hispaniae locis, ut *Riovento*, etc. Cf. Bowles, *Introd. à l'hist. nat. d'Espagne*, p. 37. Éd. P.

Marmoris glareae inhaerens. Id aurum marmoris arenas adhaeret: non quemadmodum sapphiro ac Thebaico lapidi, sed arenas marmoris amplectitur, quibus sordescit, H.

Modo. Sapphirus, ut dicitur XXXVII, 39, aureis punctis collucet: Thebaicus lapis XXXVI, 43, aureis guttis intersinctus. Hic arena marmoris auro inseritur. — Hunc locum sic habent libri editi et MSS. in primis Reg. 2. Salmasio tamen ea lectio non sufficit. Sic emendat in Solin pag. 4075: » Marmoris (quodnam autem? nam de marmore adhuc nihil hactenus vel leviter delibatum): » glareae inhaerens, » (cui vero? marmoreae? marmor inhaeret?) » non illo modo quo in Oriente sapphiro, atque Thebaico, aliisque in gemmis scintillat (bene habet; scintillat marmor in gemmis: nam id verbum refectri ad nomen quod proxime in recto est, et Plinii stylum sapit, et ars ipsa poicit, hoc est, grammatica): » sed micans amplexu marmoris; » lapidum et istud: mallem amplexu auri marmor micare, quod varius est. Haad.

Atque Thebaico. Tale marmor auro scintillans videre est in regis aedibus Luparse, *le Louvre*. Auri nativae venas in iis rupibus, quas *quarzeuses*

mis scintillat, sed micæ amplexum marmoris. Vagantur hi venarum canales per latera puteorum, et huc illuc, inde nomine invento, tellusque ligneis columnis suspenditur. Quod effossum est, tunditur, lavatur, uritur, molitur in farinam, ac pilis cudunt. Vocant argentum, quod exit a fornace: sudorisque, qui e camino iactatur, spurcitia, in omni metallo

granitiques, vel schisteuses vocant, reperiri notum est, et alios lapidea auri granulis intersinctos micare. Ed. P.

Hi venarum can. per marmor vagantur et latera puteorum. Aliiter in nostro apographo, « vagantur hi venarum canales per latera puteorum. » PINT.

Inde. Auri canalicii. II.

Suspenditur. Na fossorea casu obruat. HARR.

Quod effossum est, tunditur, etc. Legend. « Quod effossum est, .tunditur, lavatur, uritur, molitur ut farina, ac pilis cuditur: vocant argentum quod exit a fornace. » H. e. *ὑνίπος αὐτοπότῃ πύρροςται.* SALM. — *Ac pilis.* Pilum hoc loco instrumentum est, quo quid in pila aq mortario tunditur, pinsiturve. His aurum in farinam subigunt. Vt primum pistillis molatur, deinde lavetur, ac postremum uratur, disco ex Agatharchide, apud Photium in Bibl. cod. CCh, pag. 1341. Reg. 2 codicis in prima verba syllabasque integra fide representamus. Quantum a vulgatis discrepent exemplaribus, quam sint hæc vix nasci facienda, arbitrii legentium esto: sic enim exhibet: « Quod effossum est ... molitur in farinam. Nam quod ad pilas cudunt, apilascudem vocant. » Promptum unicuique est animadvertere has voces, « ad

pilas cudunt, apilascudem, » ex ingrata repetitione eiusdem sententiæ, « ac pilis cudunt, » nata conflataque esse. Sequitur: « argentum, » quod exit a fornacis sudore. Quæ a calino iaciatur spurcitia, in omni metallo vocatur scorix: « At caminum hic omnes MSS. præferunt: etsi catinum quoque scribi hæc aegre ferendum est. » Hæc in auro toquitur iturum ac tunditur. « Infuso prius tunditur, » quam cõquiritur: nam ideo tunditur, ut in ramenta comminuetur, quo scillis coquantur, ut in auro ipso fit. Salmatii in Solin. pag. 1079 (de quid prætermittam) hæc emendatio est. « Vocant argentum quod exit e fornace, sed auri. At quæ e camino iactatur spurcitia, etc. » II. — *Pilis cudunt.* Licet. es Reg. cod. 3, post Salmas. *pilis cudunt.* Ed. P.

Vocant argentum, quod exit e fornace. Aurum fuit arg-ple mixtum: nam, ut mox subicitur, iterum tundebatur, coquebaturque, ut aurum inde scilicet purum elicerent. Sed nimirum, ut dicitur, cap. 23: « Omni auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte. » HARR. — *Vocant argentum, etc.* Nam omni auro permixtum argentum est plus minus: hoc autem, dum aurum pruna violentissima liquescit, extra fornacis ardore e calino elicetur. DAL.

scoria appellatur. Haec in auro tunditur, iterumque coquitur. Catini fiunt ex tasconio. Hoc est terra alba similis argillae. Neque enim alia afflatum, ignemque et ardentem materiam tolerat. Tertia ratio opera vicerit Gigantum. Cupiculis per magna spatia actis cavantur montes ad lucernarum lumina. Eadem mensura vigiliarum est: multisque mensibus non cernitur dies. Arrugias id genus vocant: siduntque rimae subito, et opprimunt operatos: ut iam minus temerarium videatur e profundo maris petere margaritas: tanto nocentiores fecimus terras. Relinquuntur itaque fornices crebri montibus sustinendis. Occurrunt in utroque genere silices. Hos igni et aceto

*Haec. Strabo videtur III, id ἄλ-
κρυβν vocare. Hæro.*

*Catini fiunt, etc. Sic legend. »Ca-
tini fiunt ex tasconio; hoc est, terra
alba similis argillae: neque enim
alia flatum ignemque et ardentem
materiam tolerat.» Et quod præcedit
ita legend. »Haec in auro tunditur,
iterum, iterumque coquitur.» SALMAS.
— *Catini fiunt, etc.* Catinus vas est,
in quo materiâ coquitur. Nunc fos-
sant et coucham vocant. II. — *Tasco-
nio.* Masuel etiamque Hispanis no-
men tasco, expurgatio; nobis creuset,
copperelle. Ed. P.*

Hoc est terra alba similis argillae.
In apographo nostro, »haec est terra
alba similis argillae, » et paulo post
operatos, non operarios: neutro modo
legendum rene, sed operas, ut non
multo post: » hic voce ictive evocari
iubet operas.» PIRT. — Alia afflatum.
Br. ex MSS. Regg. et ed. pr. *alia*
flatum. Ed. P.

Eadem. Quamdiu labor is durat,
tamdiu nox est. Hæro.

*Arrugias id genus vocant. Id ge-
nus cuculorum, » unde aurum efflo-*

ditur, » arrugias vocant. Et vox ea
Plauto nota *Aululariæ* scena postre-
ma: » Numquam dabo aurum, nil
fodiati noviter *arrugiani.* » Hæro. —
Arrugias. Broterius auctor est etiam
nunc id nomen in Hispania servari,
ubi *arrugia* dicitur *metallica fodina*
profundissima. Ed. P.

Et opprimunt operarios. Voss. cod.
operatos: sed duabus supra litterulis
piclis posterior manus ostendit ma-
luisse operantes, ut est in quibusdam
MSS. Frustra: tenemus enim vetus,
quippe sensus eiusdem, propria qua-
dam huius verbi ratione: lib. XXVI,
6: » Sedere namque in scholis ope-
ratos gravior quam ire per solitudines.»
Naque aliter in II Aeneid. » sicco
subductae littore puppes. Connobis
arvisque novis operata inventus.»
Horatius, lib. I, Epist. 2: » In cute
curandaplus aequo operata inventus;»
id est, operans, in praesens occu-
pata. Operatos et libes Pintiani, quod
ille frustra mutat in operas. Gaos.

Hos igni et aceto rumpunt. Vide
quae in eam rem diximus. XXIII,
27. Hæro.

rumpunt. Saepius vero, quoniam in cuniculis vapor et fumus strangulat, caedunt fracturis *CL* libras fere agentibus: egeruntque humeris noctibus ac diebus, per tenebras proximis tradentes: lucem novissimi cernunt. Si longior videtur silex, latus sequitur fossa, ambitque. Tamen in silice facilius existimatur opera. Est namque terra ex quodam argillae genere, glareae mixta (candidam vocant) prope inexpugnabilis.

Caedunt fracturis CL libras ferri terram agentibus (sic prius). *Fracturis*, non *fracturis*, in scripto codice, et verbum *terram* non legitur ibidem. Videtur autem *fracturium* esse genus mallei praegrundis, quo saxa montium rupesque rumpantur ac franguntur. Hispani *almsadom* appellant. Esse autem *fracturium* genus mallei ipse non nullo infra monstrat dicens, *isidem malleis*. PINT. — *Caedunt*. « Non igni rumpunt » sed caedunt potius: fracturaeque silicis moles fere sunt librarum *CL* pondo. Fecimus huic loco medicinam, partim ductu veterum exemplarium, partim ex coniectura. In libris lacteus editis: « Saepius vero ... caedunt fracturis *CL* libras ferri terram agentibus: » obicura admodum, vel potius nulla sententia. Abest *vos en terram*, et *Reg. 2* cod. et ab eo quem Pintianus vidit. In Colb. 3, nullus locus, « *facturis terram agentibus* » tantum repraesentat. Nos levi mutatione syllabae *ferri* in alteram affinem *ferre*, orationi alias perobscurae lucem, ut remur, attulimus. Nam quod *fracturis* in suo exemplo legimus se Pintianus contestatur, malleique genus id putat esse, commentum est, neque illud quidem ad sententiae explanationem utile. Nec vero minus suspecta Pintiani fides in altero hu-

ius capitis loco, vitioso sane ad hunc diem maxime, cui et nos primi fecimus medicinam. Quum enim libri editi praeseferant: « Si longior videtur silex, latus sequitur. Fossam ambit quiete. Tamen in silice, etc. » Neque editi modo, sed et *Reg. 2* cod. alique: ipse in suo exemplari legisse se contestatur, *latus caeditur fossa ambiente*. At legi scribitur verius est certe quidem, propiusque ad vestigia veteris scripturae, ut edidimus, « latus sequitur fossa, ambitque: » quum et sua tum ei loci constet sententia, et illud *quiete* ex priore syllaba vocis subsequentiis tamen, natum videatur: et *fossam* pro *fossa* ex vocabulo *ambitque*. Sic Agatharchides apud Photium cod. 239, pag. 1340, ubi de Aegyptiis aurifodinis agit, cunctis agi monet, non rectas illos quidem, sed modo sursum, modo deorsum, nunc ad sinistrum latus, nunc in obliquum transversumque: *Kai tēnouvai diē tēs pētrās hypōnēmous nēstōras euk eūdēs, āllotē mēn ānōi, notē dē katōtēpōu pēlōn dē eis eūdōtōpōn xliōn, ēvōtē dē skolōn xai dīsēpōpōnēn*, etc. II.

Latus sequitur fossa. A latere delindefossa fit, ambitque fossa silicem, et evitat; quia longior est et caedi difficilis. » HARR.

Cuneis eam ferreis aggrediuntur, et iisdem malleis: nihilque durius putant, nisi quod inter omnia auri fames durissima est. Peracto opere, cervices fornicum ab ultimo caedunt. Dat signum ruina, eamque solus intelligit in cacumine montis eius pervigil. Hic voce ictive evocari iubet operas, pariterque ipse devolat. Mons fractus cadit ab sese longe, fragore qui concipi humana mente non possit, et flatu incredibili. Spectant victores ruinam naturae. Nec tamen adhuc aurum est: nec sciare esse, quum fodere. Tantaque ad pericula et impendia satis fuit causae, sperare quod cuperent. Alius par labor, ac vel maioris impendii, flumina ad lavandam hanc ruinam iugis montium ducere obiter a centesimo. plerumque lapide. Corrugos vocant, a corrivatione, credo: ni-

Et iisdem malleis. Quibus caedunt allices, ut antea dictum est. II.

Cervices fornicum. Terrena fornicum sulcra, seu fulcimenta, summa ipsorum parte, qua fornices proxime attingunt, ac sustinent, ibi caedunt: ut fulcris deficientibus mons subsidat. HARD.

Dat signum ruina, eamque solus int. in coeunthe, etc. Libri ante HARD editi, dantque signum ruinae, etc. GRONOV. Ita legendum censebat: » Peracto opere cervices fornicum ab ultimo caedunt: id signum ruinae, quod solus intelligit, etc. » ED. P.

Hic voce ictive repente operarios revocari iubet (sic prius). Brevius in vet. apographo: » Hic voce ictive evocari iubet operas. » PINT. — Voce ictive. Forte etiam voce timitive. GRON. — Hic voce ictive evocari iubet, etc. In Reg. cod. 2, » hic voce nave evocari iubet operas: » corru-

pte. Forte, » hic voce nativae. » In editis, operarios, minus probe. II.

Mons fractus cadit a sese longo fragore (sic lib. ante HARD. editi). Scribe, » Mons fractus cadit a sese longe, fragore qui, etc. » ex nostro apographo. PINT.

Et impendia. Ita nos ex coniectura: in Reg. 2, et Colb. 3, et incendia: in editis, evincenda. II. — Ex suis codicibus praeverat emendationi GRONOV. ED. P.

Alius par est labor, vel hoc maioris impendii (sic olim). Lege: » alius par labor ac vel maioris impendii, etc. » Sic enim iubet membrana castissima. PINTIANUSQUE ex vet. suo cod. » ac vel maioris impendii. » GR.

Corrugos vocant. Lego, corrivos a corrigando: vel, ut Plinius legisse videtur, corrios. DAL. — Corrugos. Et eodem fere modo nunc lavatur arena aurifera. ED. P.

mirum et hic labor est. Praecepisse libramentum oportet, ut furat in qua influat; itaque altissimis partibus ducitur. Convallis et intervalla substructis canalibus iunguntur. Alibi rupes inviae caeduntur, sedemque trabibus cavatae praebere coguntur. Is, qui caedit, funibus pendet, ut procul intuentibus species ne ferarum quidem, sed alitum fiat. Pendentes maiore ex parte librant, et lineas itineri praeducunt.

Nimirum et hic labor est. Ita Colb. 3. At Reg. 2, «ni mille et hic labores.» Coniecit Pintienus, «in mille et hic labores.» An potius scribendum, «nae mille et hic labores.» Haen.

Praecipias. Ante cepias libramentum aquae par est, ut rapido cursu feratur, quacumque flush: eam ob causam ex altissimis locis ducitur. De hoc libramento diximus XXXI, 31. Praecipere eo sensu accipi, tralatitium est. Lucret. VI: «Carbonumque gravis vis, atque odor insinuat. Quam facile in cerebrum, nisi aquam praecipimus ante.» Hoc est, nisi ante aquam haurimus. Sic et praesumere. Plinius, XXX, 51: «Ebrietatem arceat pecudum assus pulmo praestemptus.» Haen.

Vt fruaris quando influat. Locus est corruptissimus, sed quoad melius inveniatur, lego sic: «ut fiat ei qua influat.» Pint. — *Vt.* In libris editis, «ut fruaris quando influat.» In Reg. 2, «ut fruaris qua influat.» Forte, «et fieri rivus qua influat.» Sed magis erris, «ut furat la,» nempe corrugus, de quo supra quod et similior veri sit electio, et vestigiis MSS. todicum propior. Deinde, *qua influat*, ut libri conditiei habent: quemadmodum XXXI, 20: «Que cadit rivus.» Haen.

Substructis canalibus iunguntur. Per canales structiles, ut diximus XXXI, 3. Haen.

Trabibus. Canelibus, alveisque, qui sunt e trabibus ligneis. Haen. — *Sedemque trabibus cavatae praebere coguntur.* Similiter etiam nunc rupes cavantur, sive ut corridentur equae, sive ut aeri visin fodinis facilius fiat, celeriusve dissipentur per cuniculos noxii vapores (gas), aut, ut Noster dixit, «sumus qui strangulat.» En, P.

Is qui caedit. Is qui rupem sublimem caedit. Haen.

Vt procul inventibus species nefaria quidem, sed alitum fiat. Scribe ex antiquo exemplari: «ut procul intuenti species, ne ferarum quidem, sed alitum fiat.» Pint. — *Species.* Procul intuens, non feras, sed elites ibi pendere putes. In Reg. 2, *nefarium.* Sed vidit Pintianus in auro, ut edidimus, «ne ferarum quidem, sed alitum fiat,» quod et Plinii orationem sapit, et hic necesse est legi. Haen.

Et lineas itineri praefigunt. Voss. *praediunt.* Quasi velint praedire. Sic cap. 6: «Lineas ex argento praeduci slerique mirentur.» Sic enim eximius liber non produci. Lib. XXXV, 48: «Est et utilissima (crete) qua circum praeducere ad victoriae notem instituerunt maiores.» Colloquio

Itaque insistentis vestigiis hominis locus non est. Manus trahunt omne vitium in sportis. Id genus terrae urium vocant. Ergo per silices calculosve ducuntur,

Scholastica: Παράγασται οὐκ οἶδα· οὐ ἐπὶ παρὰ γὰρ παύσειν, ὡς οἶδας. «Praeducere nescin: tu mihi praeduc, quomodo scis a Gaon. — *Lineas itineri praeducunt.* Et ductis lineis praesignant iter, a qua caedenda rupes est, qua corrivandus amnis. a H.

Itaque insistentis vestigiis hominis locus non est. Quia pendent funibus in aëre, corhibus suspensi.

Manus trahunt omne vitium in sportis. Non funguntur, inquit, pedes officin suo: manus funguntur: trahunt enim vitiosam terram omnem in sportis, quam urion vocant. Locus lactenna afflicta in paucis, et promodum desperatus. In libris hactenus editis: a Manus trahuntur ad homines, ut vitium importent. a Quibus etsi probabilis sententia subesse posse videatur, magis alieno tamen efferrī loco non potest: quam hic fuga montium caedantur, non radices fodiantur, quibus iter ad manus: In Colbert. 3, a manus ad nū vitium importent: a quae sane plus habent similitudinis vtri: nam quoniam pedes ante officio fungi hic posse negavit, quae manuum deinde sint partes in hac opera, indicare haud dubis voluit. Lineola posteriori litterae vocis om superposita, omeune an omne signet, in dubio linquit. Dalecampius ea vetusto codice MS. a manna trahuntur ad omen. a Sensumque ait esse pendentem operarios obviam terram manibus trahere, ad omen et indicium, an firma sit ad sustentandas trabes, an vitiosa et tenerior. Perinde quasi id manuum vel oculorum, ac non ferramenti, hoc

est, fossorii potius instrumenti iudicium sit: aut latinae ferre possint surcs, a manus trahi ad nmen, a ubi terram manibus extrahi sententia sit: aut denique vel Oedipus ipse capere possit, quid sit a trahi magus, ut vitium importent. a Adde audacioris esse coniecturae, quae voculam ut adiciat, caeteraque loco permulet: a ut terrae vitium importent. Id genus, etc. a quum a vitium in porte, a vel a importent. Id genus terrae a libri omnes exhibeant. Reg. 3, et Lugd. a manus trahuntur ad homines, vitium in porte. a Perpenais rite singulis, nihil vendibilis nobis occurrat, quam quod proposuimus. Vitium enim hic designari necesse est illud ipsum, de quo statim subiicitur: *Id genus terrae.* Vitiosam igitur terram ac teneriorem necesse est subintelligi, quae extrahatur manibus operarum, ingeraturque in sportas, quas per manus proximis tradant, ut egerant. HARD. — *Manus trahunt*, etc. Ita hunc locum desperatissimum emendavit eruditus Harduinus, nec infeliciter. Malleim tamen *manu trahunt*; nam quoniam per funes eundem sit, et plenae sportis graves ascendant, manibus superiora funium apprehendunt, et se suaque onera trahunt. In MSS. Regia et edit. princeps, *manes*. BROT.

Vriam vocant. Sic MSS. omnes, nun ἀπαρίον, ut volunt: quoniam istud fortassis Hispani, quorum fodinae metallicae nunc explicantur, eodem significato acceperint, quo Graeci ἀπαρίον, ut ea voce terram laeam, bibulamque signarent. H.

et urium evitant. Ad capita deiectus in superciliis montium piscinae cavantur: ducentos pedes in quasque partes, et in altitudinem denos. Emissaria in his quina pedum quadratorum ternum fere relinquuntur, et repleto stagno, excussis obturamentis erumpit torrens tanta vi, ut saxa provolvat. Alius etiamnum in plano labor. Fossae per quas profluat, cavantur: agogas vocant: eae sternuntur gradatim ulice. Frutex est roris marini similis, asper, aurumque retinens. Latera cluduntur tabulis, ac per praerupta suspenduntur, canali ita profluente de terra in mare. His de causis iam promovit Hispania. In priore genere, quae exhauriuntur immenso labore, ne occupent puteos: in hoc rigantur. Aurum arrugia quaesitum

Ad capita deiectus, etc. Ad locum, unde aqua primum deiici incipit in convellem. HARO.

Emissaria. Aditus per quos aqua e stagno piscinae emittitur; nos vernacule dicimus l'ouverture d'une écluse par où se décharge un étang. Sueton. In Claud. cap. xx: *Emissarium Fucini lacus.* HARO.

Excussis obturamentis. Sublatis molibus, quae aquam colibebant. Nos pro obturamentis castrata utimur, quae adducta, omnibus aqua effluit: lever la bonde d'un étang. H.

Ut saxa provolvat (sic prius). Scrib. ex codd. *provolvat.* Terentius Andria: vixim ego hunc in niedium vixim Provolvam, teique ibidem provolvam in luto. a GARN.

Per quas. Groen. et al. ante HARO. in quas. Eo. P.

Agogas vocant. MSS. *agangas.* Neque vero hic graeca quaeruntur vocabula, ut Salmasius putat, in Solin. p. 1076, sed barbari et Hispani. H. — *Agogas vocant.* Brot. ex Regg.

codd. et edit. princ. *agangas.* Eo. P.

Eae sternuntur gradatim. *Frutex est ulix* (sic olim). Lege ex Voss. codd. s. eae sternuntur gradatim ulice. *Frutex est roris marini similis.* Quod et e suo suggestit Pintianus. GARN. — *Frutex.* Caeteris auctoribus ignotus. HARO. — *Frutex* quidam nobis dicitur *Vlex Europaeus*, asper quidem, nequissimus vero rori marino similis. Eo. P.

Suspenduntur. Canterliis, aliisque lignis machinis canales per loca praerupta suspenduntur in aëre. H.

Promovit. Propius thari admovit a puteos suos fossas et canales. H.

In priore genere. Quam aqua per canales a vertice montium deducta fluit. DAL. — *In priore.* Hoc est, quod puteis foditur: id enim primum auri inveniendi genus, superius est ab auctore explanatum, cap. 21: H.

Aurum arrugia quaesitum, etc. Hoc est, cuniculis per magna spatia actis, quibus montes cavantur: hos enim

non coquitur, sed statim suum est. Inveniuntur ita massae. Nec non in puteis etiam denas excedentes libras. Palacras Hispani, alii palacranas: iidem quod minutum est, balucem vocant. Vlex siccatus uritur, et cinis eius lavatur substrato cespite herboso, ut sidat aurum. Vicena millia pondo ad hunc modum annis singulis Asturiam atque Gallaeciam et Lusitaniam praestare quidam prodiderunt, ita ut plurimum Asturia gignat. Neque in alia parte terrarum tot saeculis haec fertilitas. Italiae parci veterè interdicto pa-

cuniculos arrugias vocant, ul dictum est antea. Haap.

Suum. Sui quasi iuris, iam purum, integrum: quod ignem non desiderat. Haan.

Inveniuntur ita massae. Etiam centum marcum, ut ex Alberto Magno supra diximus. Haan.

Palacras. Reg. 2, «Palacas, alii palacurnas. s. Ilus voce, palacras, ballucem, caeterasque, ortas e graecis fontibus credi Salmasius iubet, in Solin. p. 1076. Credant, quibus ille iusserit. Nos interim Hispanicas fuisse adseveramus, et peregrini oris. Balluciae mentio in cod. Theod. lib. X, tit. 19, de Metallis; lib. III, «de auri evendit ex metallis potestate. s. Est autem balluca, sive balluce, ut Plinius inquit, arena aurosa, seu minuta ramenta nondum excocta, quae πολλήν μίσωσιν ἔχει, ut Graeci notaverunt. Philoxenus in Glossis: *balluca*, ἀχώνευτος γὰρ ἢ χρυσώδης. Alibi: Χρυσάμμος. *Balluca*, Iustinus, lib. XLIV, cap. 1, ubi de omnibus Hispaniae: «Plerique etiam divites auro, quod in balucibus vehunt. » Hesychio, Βάλλαξ, ψῆφος est, minutus calculus: quoniam balluca aurum est in ramentis, minutisque φύγμασιν. Alteram

autem vocem *palacras*, vel *palacas*, pariter esse vernaculam, Hispanique oris ac soni, Strabo ipse haud obscure significat, apud quem haec vox diminuta occurrit, lib. III, pag. 146: Ἐν δὲ τοῖς φύγμασι τοῦ χρυσίου φασὶν εὐρίσκεισθαι ποτὶ καὶ ἡμιλιτριεῖς βώλους, ἀς καλοῦσι πάλας, μικρὰς καὶ ἄρτους δομένας. Φασὶ δὲ καὶ λίθων σχιζομένων εὐρίσκειν βολάρια θηλαῖς ὁμοῖα. » Caeterum inter auri ramenta aiunt inventas aliquando aëlibres glebas, quas ipsi palas nominant, exigua purgatione indigentes. Ferunt etiam lapidibus fissis inveniri glebolas uberibus similes. » II. — *Palacras Hispani, alii palacranas.* Broter. ex Reg. cod. 2 et 3, «Palacas Hispani vocal, alii palacurnas. s. Eo. P.

Vicena millia pondo. Auri vicena millia pondo efficiunt gallicae monetae libras 13,900,000, ut auctor est Broterius, nunc vero pecuniae summa paulo maior est. Mox *penitare*, non *praestare*, legi iubet Pintianus, sed repugnant MSS. nec commodior, ut eidem videtur, illa lectio. Gron. et al. ante Hard. *tradiderunt*, non *prodiderunt*; Plinio certe utraque familiarissima locutio. En. P.

Italiae parci tum est (sic prius). Pau-

trum, diximus: alioqui nulla fecundior metallorum quoque erat tellus. Extat lex censoria Ictimulorum aurifodinae, Vercellensi agro, qua cavebatur, ne plus quinque millibus hominum in opere publicani haberent.

XXII. Aurum faciendi est etiamnum una ratio ex auripigmento, quod in Syria foditur pictoribus, in summa tellure, auri colore, sed fragili, lapidum specularium modo: invitaveratque spes Caium principem avidissimum auri: quamobrem iussit excoqui magnum pondus: et plane fecit aurum excellens, sed ita parvi ponderis, ut detrimentum sentiret, illud propter avaritiam expertus; quanquam auripigmenti librae x, iv permutarentur: nec postea tentatum ab ullo est.

cioribus verbis et emendatius in nostro apographo, a Italiae parci vetere interdicto patrum diximus, ut qui parcium supinum a parvo deducunt et ad cogitationem sententiae auae hunc Plinii locum afferunt, nihil dicant. PIST.

Diximus. Lib. III, sub finem, cap. 24. De Salassorum sorte metallis id senatusconsultum latum est, quae capta sunt ab Appio Claudio Pulchro cos. an. V. 614, teste Strabone, IV, pag. 205; et Epitome Livii, XXXV, HARD.

Ictimulorum aurifodinae, etc. Strabo, V, pag. 218: Καὶ ἐν Οὐρεπίλλαις χρυσωρύχιον ἔσσι. Κάμην δ' ἐστὶ πλεσιόν Ικτουμόλιον, καὶ ταύτης κάμης. Erat et Vercellis aurifodina: est autem is vicus prope Ictimulos, qui et ipse vicus est. Videtur a molis lecti cuiuspiam, ibi stabulatis, loco nomen haesisse, quasi ad Icti molos. II.

Ne plus quinque millibus hominum, etc. Ne forte publicani una conditione totum aurum provinciae vel fodinae

exhaurirent. Atque ideoque fortassis in Sardiniam, quae metallarum praesertim argenteis abundavit, metalla transfretare velit, leg. 6, tit. 19, lib. X, cod. Theod. Si qua navis. H.

XXII. Est etiam una (sic olim). Voss. et al. est etiam ipso una. Pinellianus etiamnum. Gron.

Ex auripigmento. Sive arsenico, de quo lib. sq. c. 56. In Ponto quoque effodi scribit Vitruvius VII, 7, pag. 439; Diosc. V, 421, et in Mysia Hellesponti. HARD. — Ex auripigmento, Auripigmentum recentioribus dicitur Arsenic sulfuré, Sulfure jaune d'arsenic, etc. nostris vulgo, orpin, orpiment; insectoribus etiamnum et pictoribus maxime in usu est. Ed. P.

Caium. Quam Caligulam vocant. De huius aviditate pecuniae cf. Suet. XLII. HARD.

Auripigmenti librae X; IV permutarentur. Hoc est; denariis quatuor. Prius librae XIV legebatur, nullo sensu. H. — Nempe gallicae monetae

XXIII. Omni auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octava parte. In uno tantum Galliae metallo, quod vocant Albicratense, trigesima sexta portio invenitur: ideo caeteris praeest. Vbicumque quinta argenti portio est, electrum vocatur. Scrobes eae reperiuntur in Canaliensi. Fit et cura electrum argento addito. Quod si quintam portionem excessit, incudibus non resistit. Et electro auctoritas, Homero teste, qui Menelai regiam auro,

nostrae librae tres cum aliquot assibus. Brot.

XXIII. *Galliae metallo.* Auro. Albicratense vero appellari suspicatur. ab Albioecis, sive Alebre Reiorum Apollioarium, de qua diximus in lib. V. Fuisse et in Cemeni Galliae monte auri fodinus, auctor est Strabo lib. III, pag. 146; et in Tarbellis quidem eximias lib. IV, p. 190. H. *Albicratense.* Brot. ex Reg. cod. 2 et edit. principe, *Albucratense*; et hoc quidem aurum cum eo quod in Tarbellis querebatur, idem esse existimant. Fuere autem Cemeni montis aurifodinae, ubi conflunt Isara ac Rhodanus. Eo. P.

Vbicumque quinta argenti portio. Fuisse huiusmodi aurum, quod edito Ludovici XII, Galliarum regis, ob aurificibus in signa, vasa, caeteraque opera adhiberi posset impune, ac sine fraude, scribit Savotus de Nummis, P. II. cap. 9, p. 81. H.

Electrum. Gallis, de l'or bas, quasi aurum deterioris notae, propter admixtum argenti quintam portionem. Isidor. XVI, 23: «Electri tria sunt genera: unum, quod succinum dicitur. Alterum metallum, quod naturaliter invenitur, et in pretio habetur. Tertium, quod fit de tribus partibus auri, et argenti una: quas

partes, etiam si naturam resolves, invenies. Vnde et nihil interest, natum sit an factum: et utrumque enim eiusdem naturae est. » Servius quarta modo argenti portione admixta electrum fieri ait. Vide et Strab. loc. cit. Hinc nummi electri apud Lampid. in Alex. Sev. pag. 422: «Alexandri habitus nummos plurimos figuravit: et quidem electros aliquantos: sed plurimos tamen aureos. » Et electrina patera, apud Pollionem Trebellium in Quieto, pag. 492: «Pateram electrinam, quae in medio Alexandri vultum habere. » H. — *Electrum vocatur.* Tale electrum, Broterio teste, multis in nummis videre est, praesertim Carthaginiensibus. Eo. P.

Scrobes. Scrobes, quae id electri, seu auri genus, continent, in canaliensi auro inveniuntur. De canaliensi auro supra dictum est, cap. 21. H.

Fit et cura. Ex arte et industria. Plin. IX, 65: «Inval argentum auro confundere, ut electra fiant. » H.

Homero teste. Odys. Δ, vers. 74: Φράξας Νιστροπίῃ τῷ μὲν κεχαρισμένε θυμῷ, Χαλκοῦ τε στεροπῆν καὶ ὀψομυτὰ ἤχιστα, Νηυσὶ τ', ἐλέκτρον τε, καὶ ἀργύρεον, ἢ δ' ἐλεῖπντος. H.

Electri natura est, etc. Isidorus hunc locum transcripsit Orig. XVI, 3. Haab.

electro, argento, ebore fulgere tradit. Minervae templum habet Lindos, insulae Rhodiorum, in quo Helena sacravit calycem ex electro. Adicit historia, mammae suae mensura. Electri natura est, ad lucernarum lumina clarius argento splendere. Quod est nativum, et venena deprehendit. Namque discurrent in calycibus arcus, caelestibus similes, cum igneo stridore; et gemina ratione praedicunt.

XXIV. Aurea statua prima omnium nulla inanitate, et antequam ex aere aliqua illo modo fieret, quam vocant holosphyraton, in templo Anaitidis posita dicitur (quo sit situ terrarum nomen hoc significavimus) numine gentibus illis sacratissimo: Direpta est Antonii Parthicis rebus: scitumque narratur dictum

Quod est nativum. Ibid. l. c. Plin. Valer. III, 53, ad verbum. Q. Sere-nus, cap. LXII, de venenis prohibendis, pag. 162: «Produnt electri varianlia pocula virtus,» II.

Discurrent in calycibus arcus, etc. Titidem verbis Ibid. et l'fin. Val. II. cc. IIARD.

Gemina ratione praedicunt. Caele-stibus videlicet arcibus et ignem stridore. BAOT.

XXIV. *Holosphyraton.* Ολόσφυρος et ὀλοσφύρετος apud Hesych. concretus, plenus, non confusus, sed ductus malleo, σπάρος, ὑστρός, καὶ ὀδύρετος διέτερος. II.

In templo Anaitidis. Nusquam huius templi in Geographia meminit, sed lib. V, cap. 24, Anaeliae regionis Armeniae, quam praeterfluens Euphrates a Cappadocia excludit. Strabo lib. XII, templum id in Zela ὑπὸ πύλῃ fuisse tradit, a Semiramide constructo super aggere, colique id religioissime ab Armeniis. Anaitin Dianam fuisse multi

tradunt: a Strabo sub finem l. XI, Venerem potius fuisse monstrat, quoniam virgides dicatae in eius templo praestuebantur. Vide Gyraldi Historiam deorum. Anaitidis Disuae in Lydia praecipuo honore cultae meminuit praeter Herodotum Pansanias in Laconicis. DAL. — *Quod in situ, etc.* (sic prius). Videtur monstrare: «quo sit in situ terrarum numen hoc significavimus nomine, gentibus illis sacratissimum.» Frustra igitur Plinium arguit Dalecampius, quod nusquam huius templi, meminerit in geographiis. Non enim dixerat hic se alibi meminisse, sed nunc ipsum, ubi sit, significasse et denotasse nomine. Nimirum Aeneae, vel apud Anaitas. GROS.

Significavimus. Lib. V, 20. H

Direpta. Nempe ea statua deae Anaitidis. Sic etiam MSS. De expeditione infelici Antonii contra Parthos, vide Dionem et Plutarchum. II. — Aeneas Urbis conditae 748. EN. P.

unius veteranorum Bononiae, hospitali divi Augusti coena, quum interrogaretur, essetne verum, eum qui primus violasset hoc numen, oculis membrisque captum expirasse? Respondit enim, tum maxime Augustum de crure eius coenare, seque illum esse, totumque sibi censum ex ea rapina. Hominum primus et auream statuam et solidam Gorgias Leontinus Delphis in templo sibi posuit, LXX circiter Olympiade. Tantus erat docendae oratoriae artis quaestus!

XXV. Aurum plurimis modis pollet in remediis; vulneratisque, et infantibus applicatur, ut minus noceant, quae inferantur, veneficia. Est et ipsi super-

De crure eius coenare. Vt intelligamus in direptione fractae statuæ, crus huic veterano militi, qui Augustum excipiebat hospitio, obtigisse, eius partem in hospitalem coenam insumeret. Ita Gelenius: recte. II.

Gorgias Leontinus. Is apud Athenienses ob eloquentiæ vim in tanto pretio habitus est, ut dies quibus orabat, ἡμέρας vocarent, orationes vero λαμπράς. Rhodig. lib. XI, cap. 25. Male vero Plinius, *sibi posuit*: non enim ipse sibi, sed ipsi Græcia auream statuam posuit. Pausanias positam quidem ab universa Græcia, sed tantum inauratam scribit. Atheniensis lib. XI, ex Hermippo narrat, Gorgiae Delphis Athenas reverso Platonem obvium dissiæ: « Ecce formosum aureumque Gorgiam: » illumque eius vocis aculeo stimulatum respondisse, ἢ καλόν γι αἱ Αθήναι καὶ νόον τοῦτον Ἀρχιλόχον ἐννόησαν. Victorius, lib. V, cap. 9. DAL. — *Gorgias.* Non sibi ipsam, sed totam ipsi Græciam posuisse id aureæ statuæ decus, caeteri scribunt. Forte gemina fuit. Val. Max. VIII, cap. ult. « Gorgiae vero Leontini studiis litterarum acta-

lis ause enncios praestantis, adeo ut primus in convntu poscere, qua de re quisque audire vellet, ausus sit, universa Græcia in templo Delphici Apollionis statuam solido ex auro posuit: quum caeterorum ad id tempus auratas collocasset. » Sic et Plato in Gorgia, et Cicero de Orat. III. Cognomen habet a natali solo, Leontinis, Siciliæ oppido. HAZO.

LXX circiter Olympiade. Circiter ann. V. 242. HAZO.

XXV. *Ut minus noceant quae inferantur veneficia.* In veteratur, non inferantur, in scripto codice. Sunt enim et recentia venena, et inveterata, ut infra capite 6: « efficax el contra recentia venena. » FIRT.

Est et ipsi superlatu vis malefica, etc. Si superferatur, si supra caput tollatur. Sic libri omnes, etiam MSS, non, ut Gronovius emendat, *superlito*; et *inlito*. Plinius ea voce et alias unus: XXXII, 46: « Sed si castoreum fibrumve supergrediatur grvida, abortum facere dicitur: et periclitari partus: si superferatur, » hoc est, al sursum feratur, ac supra caput. Vide indecm. Val. Max. VIII, 6:

lato vis malefica, gallinarum quoque et pecorum futuris. Remedium, est abluere illatum; et spargere eos, quibus mederi velis. Torretur et cum salis gemino pondere triplici miseos, et rursum cum duabus salis portionibus, et una lapidis, quem schiston vocant: ita virus tradit rebus una crematis in fictili vase, ipsum purum et incorruptum. Reliquus cinis servatus in fictili, et ex aqua illitus, lichenas in facie sanat. Lomento eum convenit abluī. Fistulas etiam sanat, et quae vocantur haemorrhoides. Quod si tritus pumex adiciatur, putria hulcera et tetri odoris emendat. Ex melle vero decoctum cum melanthio, et illitum umbilico, leniter solvit alvum. Auro verrucas curari M. Varro auctor est.

XXVI (v.) Chrysocolla humor est in puteis, quos diximus, per venam auri defluens, crassescente limo rigoribus hibernis usque in duritiam pumicis. Lauda-

* C. autem Marius, ad auxilium servorum pileo superlato confugit: » sed sunt qui legant ibi, *ablato*. II.

Torretur et cum salis gemino pondere triplici miseos, etc. Et paulo post: » quod si tritus pumex adiciatur. » Sic Reg. 2 end. totidem litteris et Pintianus e suo. Prius inepte typi sic exhibebant: » Torretur et cum salis grumo pondere triplici misso, etc. » Et mox, » Quod si trito spuma adiciatur. » Dalecampius coniciebat, » Quod si nitri spuma. » At pumicem tritum seu farinam pumicis per se explere hulcera et ad cicatricem perducere Dioscor. auctor est, V, 425: δόνημα ἔχει... ὁπότεν τε πλῆρωσι καὶ χαλκωτέριον. Haad.

Lomento. Farina fabacea. H.

Fistulas, etc. Auri usus in medicina veteribus Graecis fuit incognitus. Arabes praecipue eius virtutes com-

mendavere, multis tamen dissidentibus, et eo magis quod effectus promissis non responderent. Vnde non sine ratione in dubium venit an aurum unquam in medicos usus hunc trahi possit. Conf. Geoffr. Mat. med. tom. 1, pag. 315 sq. Ed. P.

XXVI. Quos diximus. Cap. 21: II. — *Pér vena auri defluens*, etc. Chrysocolla illa Plinii, et priscorum, multum differt a nostra chrysocolla, *le borax* (soudé boraté, sous-borate de soude). Pliniana species est spathi viridis, *le spath vert*, *vert de montagne* (Cuivre carbonaté, Hydro-carbonates de cuivre, vert et bleu), quod in auri, aeris praecipuo aliorumque etiam metallorum sudibus reperitur. Ed. P.

Crassescente limo rigoribus, etc. Coacto humore eo vi frigoris, et in pumicis duritiam rigescente. II.

Laudatiorem. Habet haec pariter

tiorem eandem in aerariis metallis, et proximam in argentariis fieri compertum est. Invenitur et in plumbariis, vilior etiam auraria. In omnibus autem iis metallis fit et cura, multum infra naturalem illam: immixtis in venam aquis leviter hieme tota, usque in unum mensem: dein siccatis in iunio et iulio: ut plane intelligatur nihil aliud chrysocolla, quam vena putris. Nativa duritia maxime distat; luteam vocant. Et tamen illa quoque herba, quam lutum appellant, tingitur. Natura est, quae lino lanaeve, ad succum bibendum. Tunditur in pila, deinde tenui cribro

Isidor. Orig. XIX, 47. Quid quod chrysocolla fit et ex aere tantum? Quare si in metallis aurariis argentariisve oritur, venas eas cum latente aere permixtas esse necesse est. Auraria porro metalla, et aurariae appellantur: unde vetus inscriptio apud Grut. p. 4: SVBPROC. AVRARIAR. sub procurator aurariorum. Et pag. 594: PROC. AVRARIARVM. HARD.

Nativa. Nativa factitiam istam chrysocollam duritia superat. H.

Et tamen. Ea nihilominus, quum lutea appelletur, herba tamen quae lutum nuncupatur, ipsa tingitur. Vt lutum (sic enim MSS. omnes habent) seu herbam luteam eandem esse negem, atque isatin, sive nitrum, de quo XXII, 2, illud in primis in causa est, quod luteo colore illa inficit, isatis caeruleo. Quare caerulo mixta herba lutum, viridem maxime colorem efficit. Testis Vitruvius: « Qui non possunt chrysocolla propter caritatem uti, herba quae lutum appellatur, caerulum inficiunt, et utuntur viridissimo colore. » Vide egregiam super eo argumento Ruellii concertationem, de Nat. stirp. II, p. 434. H. — *Illam herbam, quam lutum appellant.*

Lutum nobis est *Reseda luteola* (Do-decand. trigyn. gen. 4188 Pers. Cappad. affin. Juss.), de qua iam alias egimus. Ed. P.

Illam quoque herbam, quam luteam appellant, etc. Voss. *quam lutum.* Vt et infra: « Luteam putant a luto herba dictam. » Vbi praecepit Salmasius ad Solin. pag. 255. Et tamen libri veteres, quibus intensius, *lotum* aut *loton*: hic noster plane *luto*. Statim, « Natura est, quae lino lanaeve ad succum bibendum. » Voss. *succum.* Voluit, opinor, *fucum*, id est, colorem. Gaon.

Natura. Chrysocollae. H.

Tunditur. Pilam alibi monuimus esse vas concavum, in quo quid pin-situr, tunditurque. Nunc *mortarium* vocant. Similem fere parandae probandaeque chrysocollae modum affert Diosc. V, 404. HARD.

Dein tenui cribro secernitur. Voss. et Pintiani liber *cribro* cernitur. Lib. XVIII, 41: « Posteaque gypsi pars quarta inspergitur, atque, ut cohaesit, farinam cribro subcernunt. Quae in eo remansit, excepticia appellatur, et grandissima est. Rursus quae transiit, arctiore cernitur et secundaria

cernitur: postea molitur, ac deinde tenuius cribra-
tur. Quidquid non transmeat, repetitur in pila, dein
molitur. Pulvis semper in catinos digeritur; et ex
aceto maceratur, ut omnis duritia solvatur: ac rursus
tunditur, dein lavatur in conchis, siccaturque. Tunc
tingitur alumine schisto, et herba supra dicta, pin-
giturque, antequam pingat. Refert quam bibula do-
cilisque sit. Nam nisi rapuit colorem, adduntur scy-
tanum atque turbystum: ita vocant medicamentum
sorbere cogentia.

XXVII. Quum tinxere pictores, orobitin vocant,
eiusque duo genere faciunt: luteam, quae servatur
in lomentum: et liquidam, globulis sudore resolutis.
Haec utraque genera in Cypro fiunt. Laudatissima in
Armenia, secunda in Macedonia, largissima in Hi-
spania. Summa commendationis, colorem in herba

vocatur. s. Lib. XXXV, 6, de Indico:
s. quum cerpitur, nigrum; al in di-
luendo mixturam purpureae caerule-
que mirabilem reddit. s. Sic bene Sal-
masius, quum et in Voss. sji cernatur.
GAGN.

Ac deinde tenuius sic cribriatur. De-
trahé particulam sic ex antiquo co-
dice, et paulo post, lomento non lo-
mentum, ibidem. PERR.

Repetitur. Iterum in pila tunditur.
HASD.

In conchis. Concha vasis genus est
concavum, ac superius patulum a
concharum similitudine nominatum.
Cato de Re Rust. 43 r. s. In cellam olea-
riam haec opus sunt: dolia olearia...
conchas maiores duas, et minores
duas. s. Infra Plinius, 41, ferream con-
cham vocat. HASD. — Tingitur alu-
mine schisto, et herba supra dicta. De
alumine schisto (*Alumine sulfatis*,
sulfate d'alumine) fusius agitur XXXV,

52; de tinctoria herba, *Roseda luteo-
la*, paulo supra dictum. ED. P.

Scytanum atque turbystum. In vel.
cod. *schytanum*; quae fuerint ea me-
dicamenta non satis constat. ED. P.

Sorbere. Colorem bibere. H.

XXVI. *Orobitin* vocant. Quod in
grana formarent *épôsses*, hoc est,
ervi similitudine. Haec grana Plin.
globulos statim vocat. HASD.

In lomentum. In pulverem seu fa-
rinam. HASD.

Laudatissima. Sic Diosc. V, 404,
et Isidor. Orig. XIX, 47. Nunc in
Hungaria, Bohemia, Silesia, Miania,
alibique effoditur. Vide Museum Wor.
I, 3, cap. 10. HASD.

*Summa commendationis est, ut co-
lorem herbae*, etc. (sic prius). Caret
optimus rois est ut, dein praefert co-
lore in herba. Scrib. s. colorem in
herba. s. Noster lib. XVIII, cap. 5:
s. Frumenta hieme in herba sunt,

segetis laete virentis quam simillime reddat: visumque iam est Neronis principis spectaculis arenam Ciroi chrysocolla sterni, quum ipse concolori panno aurigaturus esset. Indocta opificum turba tribus eam generibus distinguit: asperam, quae taxatur in libras denariis VII: mediam, quae denariis quinis: attritam, quam et herbaceam vocant, quae X. III. Sublinunt autem arenosam, priusquam inducant,

verno tempore fastigantur in stipulam. » Ovidius Metam. lib. V, » primis segetes moriuntur in herbis; » lib. VIII: » segetes proculcat in herba. » Et in epistola Paridis: » et adhuc tua messis in herba est. » Gron. — Summa. Maxime commendatur ea, quae, etc. Dioscor. loc. cit. τῇ χρῶσι χαταχῶσι; πρασιῶσαν, » quae porri laete virentis colorem quam simillime reddat, » probat in primis. Sic etiam Isidor. loc. cit. Fuit olim in pretio apud pictores haec chrysocolla porracea; nunc obsolevit: et in locum eius irrepsit Azurium ultramarinum, *l'outremer*, quod e transmarinis locis affertur, plerumque e Cyprio. HARD. — Colorem in herba segetis. Talem colorem egregie reddit orobitis Sinensis; ut videre est in pictura quae penes me est. Hunc colorem dicimus, *le vert d'émeraude*. BROU.

Neronis. Etiam et Caligulae principatu, minio et chrysocolla Circum constratum fuisse, Trauquillus est auctor in eius vita, cap. XVIII. HARD. — Chrysocolla sterni. Iuxta Cl Tar- gion. Tozzetti, *Viaggi*, tom. II, p. 39, illa chrysocolla est, *le tab: eoulenir d'or*. BROU. — Vna forsitan ex iis quas *silicates composés* nostrates vocant, nempe mica; vulgo, *or de chat*. Ed. P. — *Inducta opificum turba* (sic prius). Quod ibi negotium fuerit opificibus

introducitis, videndum. Ex veteribus libris haud dubie scrib. puto: » Indocta s. turba tribus eam generibus distinguit. » Etsi haud ignorem eleganter quoque dici posse, *turba distinguunt*. Sed praeualet Voss. libri auctoritas Idem fere voluit Pintianus. Gron. *Indocta*. Totidem plane apicibus syllabisque Reg. 2 cod. In editis corruptissime: » quum ipse concolori panno aurigaturus esset, introducta opificum turba. Tribus eam, etc. » Monet Dalecamp. in suo vetusto codice legi *inducta*: atque ita sane Col- bert. 3. At ille Reg. 2, *indocta*. Nosque verbis iis a superiore sententia diuulsis, cum sequente ea coneximus: ut putamus, apte. Sic enim pari forma loquendi Plinius antea usus XXXI, extremo cap. ult. ubi de spongiis: » Medici inscitia ad duo nomina eas redegere, etc. » II.

Denariis VII. Sic Reg. 2, sine ullis notarum compendiis. In libris hactenus editis praetermissa vox ea *denariis* est. Sunt porro denarii septem monetae gallicae, asses aerei sex et quinquageni. Denarii quinque, asses quadraginta. HARD. — Denarius fuit monetae gallicae assium. 15 1/2 et paulo amplius. BROU.

Quae X. III. Hoc est, denariis tribus. Gallicae monetae, assibus quatuor et vicens. HARD.

atramento, et paraetonio. Haec sunt tenacia eius et colori blanda. Paraetonium, quoniam est natura pinguisimum, et propter laevorem tenacissimum, atramento aspergitur, ne paraetonii candor pallorem chrysocollae afferat. Luteam putant a luto herba dictam, quam ipsam caeruleo subtritam, pro chrysocolla inducunt, vilissimo genere atque fallacissimo.

XXVIII. Vsus chrysocollae et in medicina est ad purganda vulnera cum cera et oleo. Eadem per se arida siccatur et contrahit. Datur et in angina, orthopnoeae, lingenda cum melle. Concitat vomitiones: miscetur et collyriis ad cicatrices oculorum: ac viridibus emplastris, ad dolores mitigandos et cicatrices trahendas. Hanc chrysocollam Medici acedin appellant, quae non est orobitis.

Haec. Haec facilius chrysocollae acriores illigantur. Hæad.

Paraetonium, quoniam est natura pinguisimum. » Paraetonium, inquit idem lib. XXXV, cap. 6, spumam maris esse dicunt solidatam cum limo, et ideo conchas minutas inveniri cum eo. » Haec ille. Sed si ita foret, spumae marinae natura siccissimae et aridissimae, nec tenax esse paraetonium, nec pingue sineret. Ac sic existimandum, paraetonium cretam esse littoralem, candidissimam, glutinosam, et pinguem, quae tamen effodi non possit absque limo, spuma, et conchulis a mari invectis, quod in causa fuit, ut limum cum spuma mixtum esse putarent DAL. — Paraetonium. Sic dictum a Paraetonio urbe porticuque Marmaricae, ubi reperiebatur. Nobis, *blaque d'Egypte, traie (chaux carbonatée)*; de eo fusiis Noster XXXV, 12 et 18. Eo. P.

Luteam putant a lutea herba. A luto herba dictum. Turn. Adv. libro VI,

cap. 17. Virgilius, Ecl. IV, w 41: « ..æroceo mulsit vellera luto. » DAL. — Luteam. Sic Reg. 2, non lutea. De ea paulo ante egimus. II.

Quam ipsam, etc. Sic Vitruvius quoque proximè antea laudatus a nobis, cap. 26. HARD.

XXVIII. Ad purganda vulnera. Sic Diosc. V, 304. HARD.

Lingenda. Sic post Pinianum Harduin. miscendu Gronovius et alii. Eo. PAR.

Concitat, Diosc. loc. cit. Εστι δὲ καὶ τῶν ἱματιῶν κινεούτων, καὶ ἀναιρίαις διναμένων. » Est vero ex eorum genere quae vomitionem concitant, et necem inferre possunt. » H.

Cicatrices. Extendendas. Diosc. loc. cit. Δύναμιν δὲ ἔχει ἡ χρυσόκόλλα σπαστικῶν οὐλῶν, etc. II.

Acedin appellant. Vel quae ad medicinam tantum usurpetur; vel ἀκατον, ἀτένον, inclaboratam, rudem, nulla industria curatam. Vide num legendum Acciniam, Acosium Apolli-

XXIX. Chrysocollam et aurifices sibi vindicant agglutinando auro: et inde omnes appellatam similiter utentes dicunt. Temperatur autem ea Cypria aerugine, et pueri impubis urina, addito nitro. Teritur Cyprio aere in Cypriis mortariis: santernam vocant nostri. Ita ferruminatur aurum, quod argentosum vocant: signumque est, si addita santerna nitescit. E diverso aerosum contrahit se, hebetaturque, et difficulter ferruminatur. Ad id glutinum fit, auro et septima parte argenti ad supradicta additis, unaque contritis.

nem memorat Pausanias in Eliacis. Dalec.

Quae non est orobitis. Orobitis diluta est et liquida: acesis autem acida. Azetis curatio est, ab *ἀξέται*, *auro*. Harp.

XXIX. *Chrysocollam et aurifices sibi vindicant*, etc. Alterum hoc est chrysocollae genus, nempe fictitium. Creditur haec vulgo borax officinarum: falso. Caret enim istud aerugine, quam chrysocolla Veterum requirit. Diosc. V, 92: *Εστὶ δὲ τις καὶ ἀπὸ τῶν χρυσοχόων γίνονται: ὡς διὰ θύλας καὶ δοιδυχοῦς Κυπρίου χαλκοῦ, εἴτε δὲ αὐτοῦ πικιδίου, ὃ τὸ χρυσοῦ κολλῶσι.* » Fit et ab aurificibus serugo quaedam qua aurum ferruminant, ducta scilicet urina pueri impubis in mortario eupreo pistilli ope ex eadem materis confecti. » Haec Plinii chrysocolla est. Nitrum nec Dioscorides addit, nec Galenus: sed Plinia nam santernam nitro addito potiore esse vel eo nomine, Fallopius animadvertit, V, 31. Harp. — *Agglutinando auro.* Loco chrysocollae ferruminando auro nunc adhibetur borax, et praeorum chrysocolla melius agglutinat. Baor.

Et inde omnes appellatam, etc. Mallem omnem legi. Vt sit sententia, ab eo effectu chrysocollam omnem traxisse nomen videri iis, qui similem in usum omni chrysocolla utuntur. Harp. — *Cyp. aerugine.* Cypria aerugo, nobis oxide de cuivre; vulgo, *verdet*, *vert de gris*: de ea alias agemus. Galenus nitrum, vulgo *natron* (*sous-carbonate de soude*) omittit: monet tantum santernam aeffivo tempore praeparari, urinam in mortario Cyprio per plures dies terendo, donec niellia erassitiem adepta sit. Santerna in aeruginum numero reponitur a Diosc. loc. sup. laud. Eo. P.

Cyprio aere. Sic Reg. 2, et alii: non, *Cyprio in aere*. Pistillum ex Cyprio aere intelligit. H.

Quod argentosum, etc. Argento mistum. Sic margarosum infra, cap. 56. Aerosum, XXXIV, 2, et mox hoc ipso loco. Harp.

E diverso. Admixtum aeri. H.

Ad supradicta additis. Ad aeruginem cypriam, urinamque pueri impubis, adiecto nitro, ut dictum est initio cap. Harp.

XXX. Contexti par est reliqua circa hoc, ut universa naturae contingat admiratio. Auri glutinum est tale. Argilla ferro, cadmia aeris massis, alumen laminis, resina plumbo et marmori: sed plumbum nigrum albo iungitur, ipsumque album sibi oleo. Item stannum aeramentis, stanno argentum. Pineis optime lignis aes ferrumque funditur: sed et Aegyptia papyro: paleis aurum. Calx aqua accenditur, et Thracius lapis: idemque oleo restinguitur. Ignis autem aceto maxime et visco et ovo. Terra minime flagrat. Carboni maior vis exusto, iterumque flagranti.

XXXI. (vi.) Ab his argenti metalla dicantur, quae sequens insania est. Nonnisi in puteis reperitur, nullaque sui spe nascitur: nullis, ut in auro lucentibus scintillis. Terra est alia rufa, alia cineracea. Excoqui non potest, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbi. Galenam vocant, quae iuxta ar-

XXX. *Auri.* Quale nimirum dictum est sup. 7. At ferrum argilla glutinatur, aeris massae cadmia, laminae alumine, etc. a Sed et alios plures modos, inquit Brasavolus in examine tetrarum, pag. 482, ferrummandi metalla scimus, ab his quos Plinius commemorat, arte inventis semper addente. » Locum consule. HARG.

Sed plumbum nigrum. De plumbo nigro, candidoque et stanno, cf. lib. XXXIV, capp. 47, 48 et 49. Ep. P.

Et Thracius lapis. Nicander in Ther. pag. 3, inter ea quae suffliti abigunt serpentes: Η σύς Θρήσσαν ἐνι γλή-
ξας νυπὶ λίαν, ἢ θ' ὀδυνὶ βραχύνουσα
σιλόσσεται, ἰσθλα δ' αὐτὸν τυτθόν,
ὅτ' ὀδμήσεται ἐν ἰσθμῶντι δὸς διαίου.
Quae Gorræus sic reddidit: » Thre-
cium pariter Vulcanus trade lapillum,
Qui lymphis madidus flamma collu-

cet: at idem Protinus affuso flammam
restinguli ollivo. » De Thracia lapide
refert eadem auctor libri de Simpl.
med. ad Patern. Opp. Galeni 1, XIII,
pag. 994; Diosc. item, V, 147; Ga-
lenus ipse de Facult. Simpl. med. IX,
2, pag. 257, ex Nicandro. H.

XXXI. *Sequens.* Altera, post auri
insaniam. H. — *Argenti metalla*, etc.
Argentum eruitur a terra, nunc pu-
rum paene ac siacorum, quod nati-
vum vocant; nunc cum mineralibus
ac metallis aliis permixtum: v. gr.
cum arsenico, stibio, etc. (*argent ar-
senifère, arseniure d'argent*) » cum
sulfure et stibio (*argent-antimoine
sulfuré, sulfure d'antimoine et argent*),
quae nostro terra est rufa; cum sul-
fure (*argent sulfuré, sulfure d'ar-
gent*), quae terra est cineracea, etc.
Saepissima quoque auri, stanni, plum-
bi, etc. mineris coniunctum maiori

genti venas plerumque reperitur. Et eodem opere ignium descendit pars in plumbum, argentum autem superne innatat, ut oleum aquis. Reperitur in omnibus paene provinciis, sed in Hispania pulcherri-
mum: id quoque in sterili solo, atque etiam mon-
tibus: et ubicumque una inventa vena est, non
procul invenitur alia. Hoc quidem et in omni fere
materia: unde metalla Graeci videntur dixisse. Mi-
rum, adhuc per Hispanias ab Hannibale inchoatos
puteos durare, sua ab inventoribus nomina habentes.
Ex quibus Bebulus appellatur hodieque, qui ccc pondo
Hannibali subministravit in dies, ad mille quingentos
iam passus cavato monte, per quod spatium Aquitani
stantes diebus noctibusque egerunt aquas lucerna-
rum mensura, amnemque faciunt. Argenti vena, quae
in summo reperta est, crudaria appellatur. Finis an-
tiquis fodiendi solebat esse alumen inventum: ultra

vel minori copia reperiri solet. Ed. P.
— *Excoqui.* Lib. XXXIV, 47, sub fi-
nem. — *Galenam.* Ad excoquendum
argentum plumbis etiam nunc utimur.
Conf. Lib. XXXIV, 53: « Est et mo-
lybdaena, quoniam alibi galenam voca-
vimus, plumbi et argenti vena com-
munis, etc. » Nobis quoque galena.
Ed. P.

Vnde metalla. Quod per ἄλλων,
alia simul cum aliis, aut per ἄλλα
post alia inveniantur. Harp.

Bebulo appellatur. Quoniam Hanni-
bal uxorem duxisset Castulone, nunc
Castlona, hanc procul urbe Linares,
videatur ibi fuisse Hannibalis putei.
Quam multi vero ibi fuerint aperti
vide apud Cl. Bowles, *Introduction à
l'Histoire naturelle d'Espagne*, pag.
411. Argenti ccc pondo auri nostrae
monetae librae 49,608; ergo pu-

teus ille subministrabat in annum l.
7,166,920. Harp.

Aquitani, etc. Sic libri omnes etiam
MSS. Verum quoniam de Hispaniae, non
de Galliae argenti fodinis sermo sit,
haud dubie *Acaitani* legi satius fue-
rit, quae colonia conventus Cartha-
giniensis memorata superius, III, 5.
Harp.

Lucernarum mensura. Ut quamdiu
accensae olei certo modo lucernae ar-
deant, in eo labore sint: quoniam lu-
cernae deficiunt, recentes ac integri
succedant, qui eundem laborem
obeant. Dal.

Finis. Etiam hodieque fomores in
eruendo argento provehant operam,
donec aluminis mineram inveniant:
reperitoque hoc succo concreto, venae
argenti finem ibi esse intelligunt.

nihil quaerebatur. Nuper inventa aeris vena infra alumina alba, finem spei fecit. Odor ex argenti fodinis inimicus omnibus animalibus, sed maxime canibus. Aurum argentumque quo mollius, eo pulchrius. Lineas ex argento nigras produci plerique mirantur.

XXXII. Est et lapis in his venis, cuius vomica liquoris aeterni argentum vivum appellatur; venenum rerum omnium. Exest ac perrumpit vasa per-

Kircher. Mund. sub. X, 4, pag. 204. Haan.

Nullum finem spei fecit. Desideratur primum verbum in codice antiquo. PIR.

Odor ex argenti fodinis inimicus. etc. Testis Lucretius apud Festum: «Scapteula, locus ubi argentum effoditur, in Macedonia, dictus a fodiendo: namque graece σκαπτειν effodere dicunt. Lucretius: Quales expiret scapteyla subter odores.» A σκαπτειν et ὄλη, quae voces in unam conflatae, materiam fossilem sonant, sit Σκαπτησὺλη, de qua Stephana. II. — *Odor... inimicus.* Vere quidem ob arsenicum, *l'arsenic.* BAOT.

Lineas. Isidor. XVI, 18. Plinius ipse supra 19: «Quum argento, aere, plumbo, lineas producantur. II.

XXXII. Cuius vomica liquoris aeterni. Qui fudit ac vomit ex se liquorem numquam concrecentem, sed perpetuo fluidum. Haan.

Argentum vivum appellatur. Argentum vivum (Aristot. de Anima, lib. I, ἀπυρρος χυρός) duplex: alterum nativum, alterum factitium. Nativum quoque duplex: alterum Dioscoridi per se in metallis reperitur. Plinio vomica est liquoris aeterni, fluentis e lapide in venis auri et argenti: Vitruvio ad plagas ferramentorum, dum

anthrax foditur, emittitur guttis crebris: alterum in tecto fodinarum argenti stillatim concrescit Dioscoridi. Factitium, unicum tantum: hydrargyron peculiari nomine id auctor vocat. Conficitur id ex minio Dioscoridi, lapide argenteis areis permixto: ex anthrace, Vitruvio, vena ferrei aut subruhi coloris, quae circa se rubrum pulverem habet. Est autem et ea quoque minii genus. Suus porro modus conficiendi est Vitruvio, suis Dioscoridi, sed simili fere industria nempe minio calfacto. DAL. — *Arg. vivum.* Nobis, *Mercurij natif.* De hydrargyro Noster agit inf. cap. 41. ED. PAR.

Venenum. Argentum vivum appellatur, quum sit venenoso: nec vitam, sed oecum afferat. Dioscor. V, 140: «Sunt et qui argentum vivum, inquit, per sese in metallis inveniri affirmant.» H. — *Venenum.* Argentum vivum per se venenum non est, quippe quod impiae sumi intus possit; sed calfacti metalli vapores inimicissimi, sicut et substativae, quas *oxides*, *sublimés*, etc. hydrargyrichimiae rei peritiores appellant. EO. P.

Exest. Isid. Orig. lib. XVI, cap. 18, de argento vivo: «Servatur autem, melius in vitreis vasibus: nam caeteras materias perforat.» In argenteis

manans tabe dira. Omnia ei innatant, praeter aurum: id unum ad se trahit. Ideo et optime purgat, caeteras eius sordes expuens crebro iactatu ficitilibus in vasis, vestibus iniectis. Sed ut ipsum ab auro discedat, in pelles subactas effunditur, per quas sudoris vice defluens; purum relinquit aurum. Ergo et quum aerâ inaurantur, sublitum bracteis pertinacissime retinet. Verum pallore detegit simplices aut praetenues bracteas. Quapropter id furtum quaerentes, ovi liquore candido usum eum adulteravere:

quoque ac plumbeis, stanneisque asservari tuto auctor est Diosc. loc. cit. HAAR.

Omnia. Vitruv. lib. VII, cap. 8, p. 141, de argento vivo: « Quum in aliquo vase est confusum, inquit, si supra id lapidis centenarii pondus imponatur, natat in summo: neque eum liquorem potest eo onere suo premere, neque elidere, nec dissipare centenarlo sublato, si ibi auri scrupulum imponatur, non natabit, sed ad imum per se deprimetur. Ita non amplitudine ponderis, sed genere singularum rerum gravitatem esse, non est negandum. » Vitruvium totidem verbis Isidor. expressit, Orig. XVI, 18.

Vestibus. A vestibus, inquit, iniectis in vasa ficitilia, et ibi crematis, auri sordes separat argentum vivum iis immixtum. H. — Ideo. Ex coniectura nos primi vestibus iniectis edidimus. In libris ad hunc diem vulgatis. « ita vitis abiectis, ut ipsum ab auro discedat. In pelles subactas, etc. » non unico aut interpunctionis, aut interpolutionis vitio, In Colbert. 3, « ficitilibus in vasis, ita iniectis. Sed ut ipsum, etc. » Reg. 2, « Ficitilibus in vasis aritis iniectis. Sed ut ipsum. » Sic et Piantiani codex, Vi

vestibus iniectis scriberemus, Vitruvius persuasit, qui rem eandem, nisi fallimur, explanat dilucide magis, VII, 8, 141: « quumque in veste, inquit, intextum est aurum, eaque vestis contrita, propter vetustatem, usum non habet honestum: panni in ficitilibus vasis impositi supra ignem comburantur. Is cinis coniecitur in aquam, additur ei argentum vivum: id autem omnes micas auri corripit in se, et erigit, secum colore aqua defusa, quum id in pannum infunditur, et ibi manibus premitur, argentum per panni raritates propter liquorem extra labitur, aurum compressione coactum intra purum invenitur. » H. — *Vestibus iniectis.* Harduini emendationem paulo audaciorem habet Beoterius, qui post Piantianum rescripsit, *alutis iniectis*: cui emendationi favere videtur Reg. MS. 5, *ita vitis iniectis*. Aluta autem illa, seu talutia, de quibus iam supra dictum est cap. 21, sunt auri sordes. Eo. P.

Retinet. Alligat aeri bracteas aureas. HAAR.

Quapropter. Quaerentes furtum tegere, ac simplices pro gentilis, vel tenuiores pro crassioribus bracteis in aere inaurando adhibentes, pro argento vivo nativo ac fossili, hydrar-

mox et hydrargyro, de quo suo dicemus loco. Et alias argentum vivum non largum inventum est.

XXXIII. In iisdem argenti metallis invenitur, ut proprie dicamus, spumae lapis candidae nitentisque, non tamen translucetis, stimmi appellant, alii stibium, alii alabastrum, alii larbason. Duo eius genera, mas et femina. Magis probant feminam: horridior est mas, scabriorque, et minus ponderosus, minusque radians et arenosior: femina contra nitet, friabilis, fissurisque, non globis, dehiscens.

XXXIV. Vis eius adstringere et refrigerare: principalis autem circa oculos: namque ideo etiam plerique platyophthalmon id appellavere, quoniam in calliblepharis mulierum dilatet oculos. Et fluxiones

gyrum sublinunt, aut candidum ovi.
HABD.

Suo. Infra cap. 41. HABD.

XXXIII. In iisdem. Stibii fodinas in Senensi agro, comitatu S. Florae, et in Germania pluribus locis, etiamnum reperiri testantur Brasavolus, Matthiolus, Fallopius, alique, quos laudat Caesius de Miner. II. 4, cap. 40, p. 215. Sed frequentius illud, quod factitium; nunc antimonium vocant: cuius usum Veteribus incognitum medici peritiores aiunt. H. — Stibio utebantur Veteres praecipue ad oculares medicinas, quae collyria sicca dicebantur, ut testantur Dioscorid. Galehus, etc. vim vero stibii emeticam, aut etiam cathartica omnino videntur ignorasse. Ed. P.

Spumae. Lapis spumae concretae similis. HABD.

Simmi. Diosc. V. pag. 99: Τοῦτο οἱ μὲν στίβη, οἱ δὲ πλατύοφθαλμον, οἱ δὲ λάρβασον, οἱ δὲ στίβμιν ἰνδίασαν. H. — Plures novimus stibii species: nativum scilicet, quod raro reperitur,

crudum (antimoine sulfuré, sulfure d'antimoine), quod priori multo frequentius est, etc. Ed. P.

Duo. Sic auctores sup. citati.

Femina. Et hoc genera in primis a Diosc. commendatur, l. c. HABD.

XXXIV. Vis. Haec totidem verbis Diosc. l. c. HABD.

Platyophthalmum id appellavere. Pulchriores olim feminas putaverunt, quibus latiores essent oculi, et, ut apud Homerum legitur, βρώνιδες: quum autem rasa supercilia colore stibii nigro inunguntur, quod passim fit a mulieribus graecis formae studio deditis, oculi latiores videntur. Inde platyophthalmon stibium est dictum. Ion, Omphalea reginae Lydiae dum acutis formae ornamenta persequitur, recenset μέλαιναν στίβμιν ὀμμερρογάρων. Eo loco utuntur mulierculae, quas vere et eleganter dixerunt Veteres, προσωπίδα ἔχουσιν καὶ οὐ προσωπα: DAL.

In calliblepharis mulierum, etc. Cal-

inhibet oculorum, exulcerationesque, farina eius ac thuris, gummi admixto. Sistit et sanguinem e cerebro defluentem. Efficacior et contra recentia vulnera: et contra veteres eorum morsus inspersus farina: et contra ambusta igni, cum adipe; ac spuma argenti; cerussaque, et cera. Vritur autem offis bubuli fimi circumlitum in clibanis: dein restinguitur mulierum lacte; teriturque in mortariis, admixta aqua pluvia. Ac subinde turbidum transfunditur in aereum vas, et mundatur nitro. Faex eius intelligitur plumbosissima, quaeque subsedit in mortario abiiciturque. Dein vas, in quo turbida transfusa sunt, opertum linteo per

libelephari appellatione fucus palpebrarum intelligitur. GAON.

Dilatet. Stibium nigro tingit colore: idcirco id mulieres ciliis illinunt: quae de causa et γυναικῶν a Dioscor. in Nothis vocantur. H. — Stibium Arabibus nunc dicitur ad Ka-hol. Feminae adhuc eo pingunt oculos; qui mos antiquissimus est, teste Ieremia, IV, 30. Cl. Shaw vidit pulverem illum stibii et laevem arundinem qua utebantur prisci, ut inter papillam oculi et palpebras stibium inducerent, et sic oculos diftarent, reperta in sepulchris deserti: quod Arabes vocant Sakara. Shaw, Voyag. tom. I, pag. 382. BAOT.

Sistit. Diosc. l. c. HAAD.

Efficacior et contra recentia vulnera. Scribe, « efficax et contra recentia vulnera, » ex scripto codice: nunt enim recentia et inveterata venena, ut supra notatum est. PINZ.

Et contra ambusta igni. Plinio dicam scribit (not. seq.) Dalec. quod quum graecus auctor a quo hausisse haec videtur, diserit στίβον, ipse verterit adipem, quum farinam aqua subactam ea voce intelligi multo ac-

quius fuerit. At Dioscoridis ipsius haec verba sunt, V, 99: ἰδίως δὲ τὰ κατὰ κράτος ὀφθαλμοὺς ἐξ ἀρχαιοῦσθαι, σὺν στίβῳ κατὰ κράτος νεαρῶ, etc. a Privatum ambusta igni in crustulas erumpere non palitur, cum recenti adipe illitum, etc. a Certe aptior ad illinendum adeps, quam farinae massa subactae: nec de ea νεαρὸν στίβον dici legere me memini, nec credo posse: de adipe recenti legitime dicitur. Denique non Plinius modo, sed et Serapion quoque adipe stibium circumlini pariter solitum scribit: et e recentioribus Fallopius de Nat. fossil. V, 29. H.

Cum adipe ac spuma argenti. Verendum ex Dioscoride, sed massa farinae aqua subactae, τῷ στίβῳ. Vide lapsum eundem Plinii animadvertum supra lib. XX, c. 9. DAL. — Vid. not. sup.

Vritur. Hunc fere urendi modum docet Oribas. XIII, p. 234. H.

Dein restinguitur. Diosc. similiter, V, 99: ἐξαιρέθης δὲ σβέννυσθαι γὰρ λακτι ἀρρενιστόχου γυναικός, ἢ σὺν πάλαιον. a Exemplum restinguitur

noctem relinquitur, et postero die quod innatat, effunditur, spongiaque tollitur. Quod ibi subsedit, flos intelligitur, ac linteolo interposito in sole siccatur, non ut perarescat: iterumque in mortario teritur, et in pastillos dividitur. Ante omnia autem urendi modus necessarius est, ne plumbum fiat. Quidam non fimo utuntur coquentes, sed adipe. Alii tritum in aqua triplici linteo saccant, faciemque abiciunt, idque quod defluxit, transfundunt, quidquid subsidat colligentes: emplastris quoque et collyriis miscent.

XXXV. Scoriam in argento Graeci vocant helcysma. Vis eius adstringere et refrigerare corpora. Additur emplastris, ut molybdaena, de qua dicemus in

lacte mulieris, quae marem peperit, aut vino vetere. HARD.

Ante omnia autem urendi modus. Hoc saeculo cum artificum ehrysocolle excoctum, et, ut aiunt, calcinalum, pituitum et atrum bilem purgat violentissime. DAL.—Ante. Diosc. l. c. Καίεται δὲ ἐν ἀνθράκων ἰνιστάδην καὶ ἀγνῶσθῆν ἄχρι πυρώσεως. Εὖν γὰρ ἰνιστάδην καὶ, μολιβδαῖται. Viritur vero prunis impositum, sufflajumque, quoad ignescat: al enim amplius uratur, plumbi instar eliquescit. Parum feliciter vertisse videtur Plinius τὸ μολιβδαῖται, *ne plumbum fiat*. Quis enim non statim existimet, stibium diutius ustum, in plumbum degenerare? HARD.

Sed adipe. Illic vero Plinium, homonymia vocis delusum, στέρξ apud scriptorem graecum, a quo haec mutatum est, pro adipe perperam accepisse, quum pro massa urinae aqua subactae accipi oportnerit, paene persuasum habet. Diosc. enim, V, 99 Ὁστάρται δὲ στέρξαι περιστάθῃν, καὶ ἐκχυθῆν τῇ ἀνθράκῃ, ἄχρῃς αὖ

ἀνθράκῃ τὸ στέρξαι. Viritur autem farina subacta circumlitum, et carbonibus obrutum donec crusta carbunculetur. Quibus postremis verbis apparet vocem στέρξ hoc loco non adipem, sed farinam subactam significare: nam etiam ea indult coquendo, quae carbunculantur, quum torretur igni. Felicius certe interpretas Oribasii, XIII, p. 231 Cre-matur stibium crusta, ex farina circumlitum, et carbonibus obrutum, donec crusta in carbonem abeat: ab igne emotum lacte mulieris, quae marem peperit, aut vetere vino restinguitur. HARD.

XXXV. Scoriam in argento Graeci vocant. Dioscor. V, 101: Ἐ δὲ τοῦ ἀργύρου σκωρία καλεῖται ἰκνύρα, nempe quoniam id recrementum adeo lentum est, ut instar visci trahatur, quum eximitur e catinis, ab ἔλκω, traho. HARD.

Vis eius adstringere, etc. Dioscor. l. c. HARD.

Additur emplastris. Totidem verbis Diosc. l. c. HARD.

plumbo, cicatricibus maxime glutinandis, et contra tenesmos dysenteriasque, infusa clysteribus cum myrteo oleo. Addunt et in medicamenta, quae vocant liparas, ad excrescentia hulcerum, aut ex attritu facta, aut in capite manantia. Fit in iisdem metallis et quae vocatur spuma argenti. Genera eius tria: optima quam chrysitin vocant: secunda, quam argyritin: tertia, quam molybditin. et plerumque omnes hi colores in iisdem tubulis inveniuntur. Probatissima est attica, proxima Hispaniensis. Chrysitis ex vena

De qua dicemus in plumbo. De molybdaena, seu galena, conf quae dicturi sumus infra lib. XXXIV, cap. 53. Ed. P.

Quae vocant liparas. De his egimus XXIII, 84. Haen.

Ad excrescentia hulcerum. Ad carnes in hulceribus excrescentes, ad hulcera ex attritu facta, etc. H.

Spuma. Ἀσπίγγυρος Dioscorid. V, 402. Nostris, litharge. H. — *Spuma argenti.* Fit ex spuma ex solo plumbo, quod cum aliis metallis, ac praecipue cum argento, ad faciliorem fusionem purificationemque miscetur. Fervente mixtura, plumbum violentia ignis extensum levitatem acquirit, argento supernatet, et fit spuma. Baor. — Lithargyros nihil aliud est quam quod chimici oxide de plomb, vel plomb oxide vocant. Huic quandoque aureus splendor, et est chrysitis; argenteus, et est argyritis, etc. Fit plumbi colligusti cum hac aëris parte, quam oxigène appellant, mixtura. Ev. P.

Quam chrysitia. A colore aureo, seu flavo, quum argenti venae plurimum aëris admixtum est.

In iisdem tubulis. Reg. 2, et Colb. 3, in iisdem tubulis. Male. Fusores

hodie panes vocant, seu massas, ossisque; tubulos antiqui. Vide formam tubulorum expressam in iconae apud Agricolum de Re met. X, pag. 384. Haen.

Probatissima est attica. Sic Diosc. V, 402. Haen.

Chrysitis. In his rebus distinguendis Plinius fallitur. Chrysitis ab auro minime dicta est, sed quia maiorem ignium vim passa, colorem fulvum contraxit: vel quia fit ex mixtura plumbi et auri, vel ex mixtura aëris. Lithargyros fit ex arena plumbaria, 4.º ex lapide plumbario, 2.º ex plumbea laminis, 3.º ex mixtura plumbi et argenti, 4.º ex mixtura horum trium. Aoracola. — *Chrysitis.* Ex ipsa argenti vena seu terra arenave, unde argentum extrahitur, coctura. Excoqui enim terra haec non potest, ut dictum cap. 34, nisi cum plumbo nigro, aut cum vena plumbi, quae iuxta argenti venas plerumque reperitur: unde terra ea molybdaena nominatur. Oribae. XIII, f. 228: «Lithargyros, hoc est, argenti spuma, quaedam ex arena fit, quae molybdis nominatur, in fornace usque, dum tota in ignem penitus transierit, excocta: quaedam vero ex

ipsa sit, argyritis ex argento; molybdis plumbi ipsius fusura, quae sit Puteolis, et inde habet nomen. Omnis autem sit excocta sua materia ex superiori catino defluens in inferiorem, et ex eo sublata verruculis ferreis, atque in ipsa flamma convoluta, ut sit modici ponderis. Est autem, ut ex nomine ipso intelligi potest, fervescens materiae spuma. Distat a scorïa, quo potest spuma a faece distare. Alterum purgantis se materiae, alterum purgatae vitium est. Quidam duo genera faciunt spumae, quae vocant sterelytida et peumenem: tertium molybdaenam, in plumbo dicendam. Spuma ut sit utilis, iterum coquitur, contractis tubulis ad magnitudinem anulo-

argento, quaedam ex plumbo. Appellatur vero, quae flavo coloris est et splendet, chrystitis; quae est etiam pitior: livida vero, argyritis, etc. Diog. V, 102: Λιθάργυρος, ἡ μὲν τις ἐκ τῆς ἰσχυροτάτης καλουμένης ἀργύρου γυνάτας, χρωρομένης ἄχρη τελευτῆς ἐκπύρεται: ἡ δὲ ἐκ ἀργύρου ἡ δὲ ἐκ μολύβδου. a Spuma argenti quaedam sit ex arena, quam molybditum vocant, in formam confusa, donec perfecte igni incandescat: altera ex argento, tertia ex plumbo. HAAO.

Et inde habet nomen. Vt Puteolana nominetur. HAAO.

Verruculis. Id quomodo fiat, et quae sit forma verruculi, quo ignescens spuma convolvitur, vel ex icone intelliges, quam Agricola exhibet, de Re met. X, p. 384. H.

Et ex nomine ipso. Nam si spuma est, e fervescens materia exire necesse est. In editis legabatur, fervescens et futinae: sed has voces, et futinae, nec Reg. 2, nec Coll. 3,

representant: et superfluum est scilicet. HAAO.

Alterum. Spuma purgantis se materiae vel faex, purgatae: ut in viro probè intelligitur. HAAO.

Sterelytida. Stereotida, quod solida massa sit: et pneomenem, quod situ in tubulos dilatetur. Agricola de Nat. Fossil lib. IX. — Sterelytida. In his nominibus variant codices. Salmas. in Solino, p. 1082, legit, cerchnitida et pegnymenem. Kerytine ut sit ea spuma argenti, quae soluta instar pulveris, quam Pollux xovap-τὸν vocet: Πηγνυμένη, quae concreta fixaque sit, non in pulverem patris. HAAO.

In plumbo, etc. Lib. XXXIV, cap. 53. HAAO.

Anulorum. Ita etiam MSS. Avellanarum nucum magnitudine dixit Dioscorid. V, 102, de spuma argenti: Κυβισας δὲ αὐτὴν εὖτε χατακόψας εἰς παρῶν μέγεθος, καὶ ἰσχυρῶς ἐν ἄνδρατος, ἐκπύρεται τὴν ἄχρη πυρώσας, καὶ περιμάζας τὴν περιεμμένην ἀνα-

rum: ita accensa foliis, ad separandos carbones cineremque, abluatur aceto aut vino, simulque restinguitur. Quod si sit argyritis, ut candor ei detur, magnitudine fabae confracta, in fictili coqui iubetur ex aqua, addito in linteolis tritico et hordeo novis, donec ea purgentur. Postea sex diebus terunt in mortariis, ter die abluentes aqua frigida: et quum desinant, calida, addito sale fossili, in libram spumae obolo. Novissimo die condunt in plumbeo vase. Alii cum faba candida ac ptisana coquunt, et in sole siccant. Alii in lana candida cum faba, donec lanam non denigrent. Tunc salem fossilem adiciunt, subinde aqua mutata, siccantque diebus xl calidissimis aestatis. Nec non in ventre suillo in aqua coquunt, exemptamque nitro fricant, et ut supra terunt in mortariis cum sale. Sunt qui non coquant, sed cum sale terant, et adiecta aqua abluant. Vsus eius ad collyria, et litu

θαρσύναν ἀνορθῶν. » Vrsi porro argenti spumam in hunc modum: ipsum in frusta dividito, quae iuglandium magnitudinem aequent: haec prunis imposito, et iis foliis accendito, ut conflagent: tum absterge quae insidet spurcitia, recondito. » HAAS.

Quod si sit argyritis. Totidem verbis haec Diosc. loc. cit. et Orib. XIII, f 228, b. HAAS.

Donec ea purgentur. Dioscor. Εἴη δὲ ἕως ἄν παύσῃεν αἱ ἐπιθαί. » Coquito, donec rumpatur hordeum. » Oribas. » donec disrumpatur. » Sed purgari hoc loco, idem est, quod disrumpi et dehiscere hordeum, hoc est, sua divelli tunicula. Sic XV, 25, purgabilei nuxes appellat, quae suo exui echino seu calyce facile possunt. HAAS.

Postea sex diebus, etc. Dioscor. et Orib. li. cc. HAAS.

Obolo. Dioscor. loc. cit: ad libram argenti spumae quinas salis fossilis uncias adhibet. Oribasius, ad libram spumae salis, tantundem, hoc est, libram. HAAS.

Non denigrent. Foran rectius, denigret. Dioscor. loc. citat. ἕως τὸ ἴσων μύραιν βάρηται. H: — Denigrent. Brot. ex Reg. 3 et edit. principe, denigret. Ed. P.

Vsus. Diosc. loc. cit. Ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ ὀφθαλμοῦ, καὶ εὐλας ἀπαλαῖ, καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς πρόσθια, καὶ ὀπίσθια ἐκτελεῖται. » Conferet et ad oculorum medicamenta, et ad cicatricum foeditates tollendas, itemque ad facies rugosas et maculosas. » Et ad denigrandum praeterea capillum, ex Theodoro Prisc. I, 1. HAAS.

ad muliebrum cicatricum foeditates tollendas, maculasque, et abluendum capillum. Vis autem siccare, mollire, refrigerare, temperare, purgare, explere hulcera, tumores lenire: talibusque emplastris supra dictis ignes etiam sacros tollit cum ruta, myrtoque, et aceto: itemque perniones cum myrtis et cera.

XXXVI. (vii.) Invenitur in argentariis metallis minium quoque, et nunc inter pigmenta magnae auctoritatis, et quondam apud Romanos non solum

Vis autem siccare, etc. Dioscor. et Oribas. loc. cit. totidem fere verbis. HARD. — Lithargyri externae adhibiti frequens usus in medicina. Exsiccat moderata, abstergit cum modica adstrictione, cava explet, hulcera ad cicatricem perducit, etc. inde in omnibus fere emplastris usurpatur. Conf. Geoff. Mat. med. tom. I, pag. 277. Eo. P.

Talibus. Nempe, quas liparas vocant, de quibus cap. sup. diximus. HARD.

Ignes etiam sacros tollit. Ad mendandum huic morbo spumam argenti cum succo porcerum betarumque adhibet Th. Prisc. I, 24.

Cum myrtis. Vetus Dal. codex, *cum myrtis*, hoc est, *cum oleo myrtis*: quae nobis sincerior multo scriptura videtur: quod Cels. V, 19, in lenibus hinc emplastris myrteum pariter oleum adsciscit. « Lenia quoque quaedam, inquit, emplastra sunt, quas *λεπαράς* fere Graeci nominant, etc. » Et mox: « Aliā compositio generis eiusdem: cerae, spumae argenti, plumbi crementi... cicini olei et myrti, singulorum heminae. » Iterumque: « emplastra eiusdem generis ad leniendum apta... Cerati ex oleo myrtis facti... aut spumae argenti, etc. » Ut nardum pro nardino oleo,

aliaque similia crebro usurpari alias admonuimus: sic et myrtus usu venit pro myrteo. HARD.

XXXVI. *Invenitur in arg. metallis minium*. Minii duas species Noster distinguit; unam, de qua nunc agit, quae vulgo nobis dicitur *cinabre* (*Mercurie sulfure, de mercure*); alteram, quam inf. paulo tractabit, nobis *minium natif* (*Plomb oxidé rouge*), quae multo vilior est. Conf. c. 40. Eo. P. — *Iovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio*, etc. Virgilio, Eclog. X, v. 27, Pan sanguineis ebuli baccis ac minio rubet. Pausaniae in Achaëis, τὸ τοῦ Διούσου ἀγάλμα ὑπὸ κενναβήρεως ἐπηνησιμένον ἐστίν. Plutarchus, ἐν Ῥωμαϊκῇ ταχὺ γὰρ ἐξανθεῖ τὸ μίθριον, ὃ τὰ παλαιὰ τῶν ἀγαλμάτων ἔχρωζον. Baed. I. III, cap. 43. — Alex. ab Alex. lib. I, cap. 20, scribit, Aethiops pugnantes dimidiam partem corporis nino, dimidiam gypso tingere solitos. DAL. — *Iovis*. Plinius idem, XXXV, 45, effigiem Iovis aut in Capitolio dicatam a Prisco Tarquinio fictilem fuisse, et ideo miniari solitam. De caeteris diis Arnobius, contra gentes VI, « Inter deos videmus vestros, leonis torvis simam faciem, merò oblitam minio, et nomine Frugiferi nuncupari. » H.

maximae; sed etiam sacrae. Enumerat auctores Verrius, quibus credere sit necesse, Iovis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantumque corpora: sic Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in uoquentia coenae triumphalis, et a censoribus in primis Iovem minandum locari. Cuius rei causam equidem miror: quanquam et hodie id expeti constat Aethiopum populis, totosque eo tingi procures, huncque ibique deorum simulacris colorem esse. Quapropter diligentius persequemur omnia de eo.

XXXVII. Theophrastus xē annis ante Praxibulum Atheniensium magistratum (quod tempus exit in urbis nostrae CCXLIX annum) tradit inventum minium a Callia Atheniense, initio sperante aurum posse excoqui arena rubente in metallis argenti; hanc fuisse originem eius. Reperiri autem iam tum in Hispania, sed durum et arenosum: item apud Colchos in rupe

Triumphantum. Ioh. Tzelzes Chik. XIII, Hist. 561, vers. 44: Οπως τον θριαμβησαντα χρυσαντες κινναβηται, Η και σινναβητα δι' τη' αρμενικης ιερουσι. Quomodo triumphaturum illinentes minia, vel sinopide, in currum imponant. s. HARR.

Aethiopum. Simile est quod de Gothis refert Isidor. Orig. XIX, 23: s. Nonnullae etiam gentes non solum in vestibus, sed et in corpore aliqua sibi propria quasi insignis vindicant; ut videmus citros Germanorum, granos et cinnabar Gothorum. s. H.

XXXVII. *Theophrastus.* Haec Theophrast. lib. περὶ λίθων, p. 12, quae hoc capite 37 toto continentur totidem verbis. HARR.

Ante Praxibulum Atheniensium. Praxibulo Athenis republ. admini-

stravit. DAL. — *Magistratum.* Archonta Atheniensium. H.

CCXLIX. In libris editis aliquando magno exaralia, legitur duntaxat CCXLIX. Itaque, mutare quidquam aq. Plinium, libris eius iuvitia, falsi coarguere in ratione temporum non audent. Hunc locum praepostere emendat Casaub. in Theophr. Char. pag. 47. H. — CCXLIX. Sic ed. princeps. Brot. post Barbarum emendat, CCCXLIX. Eo. P.

Reperiri autem iam tum in Hispania. Theophr. loc. cit. Αὐτοποις μὲν τὸ περὶ Ἰβηρίαν πελοπόννησον καὶ λιθόδεας. Quod de Iberia Colchica Dalcampius perperam accipit. — Reperiri, etc. Sic etiam libri MSS. Quid si porro legas, s. Reperiri autem nativum in Hispania? s. Theophr. enim

quadam inaccessa, ex qua iaculantes decuterent: id esse adulterum: optimum vero supra Ephesum Cilbianis agris. Arenam cocci colorem habere: hanc teri, dein lavari farinam, et quod subsidat, iterum lavari. Differentiam artis esse, quod alii minium faciunt prima lotura: apud alios id esse dilutius, sequentis autem loturae optimum.

XXXVIII. Auctoritatem colori fuisse non miror. Iam enim Troianis temporibus rubrica in honore erat, Homero teste, qui naves ea commendat, alias circa picturas pigmentaque rarus. Milton vocant Graeci: minium quidam, cinnabari. Ynde natus er-

περὶ λίθου, Αὐτογυῖς, inquit, etc. Hæc.

Cilbiana. Dictum de his V, 81. Vitruv. VII, 8, p. 440: « Ingreddiar nunc minii rationem explicare. » Ad autem sagris Ephesiorum Cilbianis primum memoratur esse inventum: cuius et res et ratio satis magnas habet admirationes. Foditur enim gleba quæ ἀνθράξ dicitur, antequam lra: ctationibus ad minium perveniat, vena, uti ferreo magis, subrasa colore, habens circa se rubrum pulvorem. Quum id foditur, ex plagis feramentorum crebras emittit lacrymas argenti vivi, etc. » Hoc porro metallicum minium, expetitur olim a pictoribus propter floridum colorem, nunc peritarum est: sed quod lethalius est, officinae substituit suum, ut vocant aliqui, cinnabarium: hoc a chymistis paratur ignis artificio, constatque argento vivo et sulphure ustulatis: vulgo, *vermillon*, *cinnabre artificiel*. Hæc.

Hanc teri, dein lavari farinam. Vitruv. loc. cit. « Revertar nunc ad minii temperaturam. Ipsæ enim glæbæ, quum sunt aridæ, pilis ferreis

confunduntur, et moluntur: et lotionibus, et coctis crebris efficitur, ut adveniant colores, etc. » H.

Differentiam. Hæc paulo aliter Theophr. l. c. Hæc.

XXXVIII. *Homero teste.* Iliad. B, v. 637: Τῶ δ' ἄμ' αὖ, νῆες ἔκοντο δ' αὖ δ' αὖ μίλτον ἀργυροῖ. Vbi Scholiast. adnotat μίλτον ἀργυροῖ dici, quod μίλτον, hoc est, rubrica pictas haberent pro-
ταῖς, τὰς πρῶτας βεβαμμέναις. H.

Milton vocant Graeci: minium quidam, etc. Milton Graecorum non est minium, *le cinabre*; sed est Ochra rubra, *Ocre rouge*. Vid. Clar. Hist., *Traité de Théophraste sur les pierres* pag. 177. Bnoq. — Rubrica, seu Ochra rubra, terra est argillacea, e silice et alumine compacta (*siliceante aluminæ*), ferroque (*oxide de fer*) colorata; cinnabaris ex hydrargyro fil et sulphure ustis; nisi ipsa hydrargyri venae areas (*Mercuré sulfuré, cinabre natif*); donec cinnabaris fiat, excoquat. Eo. P.

Quidam. Quod indicium cinnabari colore referret. Hæc.

Ynde natus error. Scilicet medicorum, qui pro cinnabari iadica in

ror, indico cinnabaris nomine. Sic enim appellant illi sanie[m] draconis elisi elephantorum morientium pondere, permixto utriusque animalis sanguine, ut diximus. Neque alius est color, qui in picturis proprie sanguinem reddat. Illa cinnabaris antidotis medicamentisque utilissima est. At hercule medici, quia cinnabarin vocant, pro ea utuntur hoc minio, quod venenum esse paulo mox docebimus.

XXXIX. Cinnabari veteres, quae etiam nunc vo-

medicamenta minium addeba[n]t, incitis nominis, ut Plinius ait, XXIX, 8, quum minium sit venenum. H.

Cinnabaris nomine. Fallitur Plinius. Cinnabari verum, est noster sanguis draconis, arboris in Fortunatis insulis nascentis, quas Canarias vocant. DAL.

Sic enim appellant illi. Iam praecorum temporibus Arrianus in Periplo novit cinnabari lacrymam esse arboris: γίνετα δ' ἐν αὐτῇ καὶ κιννάβαρι τοῦ λεγόμενου, ἰνδικῶς, ἀπὸ τοῦ δένδρου, ὡς δένδρου συνλεγόμενον. Brod. lib. III, cap. 4. Cadamustus esp. 4 suae navigationis, fructum eius arboris similem esse tradit ceraso, coloris caerulei: arbores certo anni tempore. Incidi: anno vero proxime sequenti fluere lacrymam. Insulae, quae arbores eas fert, incolae siliam draconum vocant, et advenas eas adeuntes per locum tali nomine deterrent. DAL. — *Sanie[m].* De cinnabari, quae sit sanguis draconis, mera fabula est, ut Scaliger. recte monet Exerc. 127, et Constant. in Lex. verbo Κιννάβαρι. Neque enim est hoc κιννάβαρι sanguis draconis, ut Plinio affirmanti Solinus credidit cap. xiv, pag. 47, et Ibid. XIX, 16: sed lacryma arboris in officinis nunc quoque sanguis draconis vocatur, ex eo-

lore nimirum, et cinnabarium. Vnde haec de draconis elisi sanguine fabula orta sit, Caesius docet, de Miner. II, 4, c. 3, pag. 191, qui suctores sententiae a nobis allatae de lacryma arboris, quae cinnabaris sit, laudat quamplurimos, Agripolan, etc. H. — Sanguis draconis ex variis arborum speciebus, succus rubrum stillantibus, obtinetur, quae nundum omnes notae sunt. Linnæo est lacryma *Pterocarpi Draconis* (*Diadelph. decand.* gen. 1669 Pers. *Legumin. Juss*), vel etiam *Pterocarpi Santalin*; aliis succus *Dracamae Draconis* (*Hexand. monogyn.* gen. 813 Pers. *Asparag. Juss.*), etc. Conf. Geoffr., Mat. med. tom. II, p. 559 sqq. Linn. Mat. med. p. 200 sq. ed. Schreber. Bo. P.

Diximus. Lib. VIII, 12. H.

Illu cinnabaris antidotis medicamentisque utilissima est. Mirum Plinium credidisse draconis bestiae maxime venenatae cruorem salubrem esse. DAL. — Et nos utimur cinnabari indico, quum inter praestantissima sit remedia, quae extrinsecus et intus adstringant. Baor.

At hercule medici, etc. Id supra dictum, XXIX, 8. Errorem hunc pariter Diosc. arguit V, 109.

Paulo mox. Cap. 41. H.

XXXIX. Cinnabari. Hae picturae

cant' monoeromata, pingebant. Pinxerunt et Ephesio minio, quod derelictum est; quia curatio magni operis erat. Praeterea utrumque nimis acre existimatur. Ideo transiere ad rubricam, et sinopidem, de quibus suis locis dicam. Cinnabaris adulteratur sanguine caprino; aut sorbis tritis. Pretium sinceræ, nummi quinquaginta.

XL. Iuba minium nasci et in Carmania tradit: Timagenes et in Aethiopia. Sed neutro ex loco invehitur ad nos, nec fere aliunde, quam ex Hispania. Celeberrimum ex Sisaponensi regione in Baetica, miniario metallo vectigalibus populi romani, nullius rei diligentiore custodia. Non licet id ibi perficere excoquique. Romam perfertur vena signata, ad dena

uno ac simplici colore constabant, ac fere rubro, qui maxime convenit cum humano colore. De monochromatis dicemus XXXV, 6. H.

Ad rubricam. Apud Hérat. II, Satyr. VII, v. 98: «Praelia rubrica picta, aut carbone.» H. — Ideo, etc. Broter. ex Regg. codd. 2 et 3, idcirco. Ed. P.

Suis locis dicam. Lib. XXXV, cap. 43 seq. HARD.

Nummi. Hoc est, sestertii quinquaginta in libras singulas. H. — Galliae monetæ lib. sunt 9. Ed. P.

XI. Iuba minium nasci et in Carmania tradit; Hermogenes et in Aethiopia (sic olim). Scribe: » et in Carmania nasci tradit, Timagenes in Aethiopia. » Nobilem rhotorem et historicum Alexandrinum, Asculi Pollionis contubernalem intellige. Idem reperit in suo codice Pintianus: sed male scribendum coniecit inde, Timagenes. GROS.

Timagenes. De eo diximus in au-

ctorum Indice. Sic porro codices MSS. Reg. 2, et Pintiani: non, ut editi, Hermogenes. H.

Celeberrimum ex Sisaponensi regione. Exstat adhuc in Baetica, l'Andalousie, fodina illa minii, mine d'Almaden, cuius descriptionem curiosissimam edidit Cl. Bowles, pag. 39 sq. De ea quoque diligenter scripsit Cl. de Jussieu, *Mémoire de l'Académie des Sciences*, ann. 1709. Ba.

Non licet ibi perficere. Vitruv. VII, 9, pag. 142: «Quæ autem in Ephesiorum metallis fuerant officinae, nunc Italiae sunt ideo Romam, quod id genus venæ postea est inventum Hispaniae regionibus; ex quarum metallis glebas portantur, et per publicanos Romae curantur. Eæ autem officinae sunt inter aedem Floræ et Quirini. » Nampe urbis Romæ regione sexta, ubi P. Victor templum Floræ local, et templum Quirini. H.

Perfertur. Broter. ex Regg. codd. 2, 3, deferitur. Ed. P.

millia fere pondo annua. Romae autem lavatur: in vendendo, pretio statuta lege, ne modum excederet, H-S. LXX in libras. Sed adulteratur multis modis, unde praeda societati. Namque est alterum genus in omnibus fere argentariis, itemque plumbariis metallis, quod sit exusto lapide venis permixto, non ex illo, cuius vomicam argentum vivum appellavimus (is enim et ipse in argentum excoquitur): sed ex alijs simul repertis. Steriles etiam plumbi deprehenduntur suo colore, nec nisi in fornacibus rubescentes exustique tunduntur in farinam. Et hoc est secundarium minium perquam paucis notum, multum infra naturales illas arenas. Hoc ergo adulteratur minium in officinis sociorum: item Syrico. Quonam modo Syricum fiat, suo loco dicemus. Sub-

H S. LXX. Sestertiorum nota desideratur in libris hactenus editis, unde disulso numero quidam X. LX emiciebant, hoc est, denarios LX. At sestertiorum notam habent codices MSS. HARD.

Vnde praeda societati. Baeticae populos nomine peculiari *Socios P. R.* vocat. Inde *garum sociorum*, quod fiebat ad Scombrariam promontorium Baeticae. Societatem tamen, publicanorum, quetum exponere satius; a quibus minium Romae curatum Vitruvius scribit. DAZZ. — *Societati.* Nempe societati publicanorum de quibus Vitruvius loco antea allato, *corps, compagnie, vel communauté.* Nugantur, qui de sociis populi romani, hoc est, Baeticis, haec accipiunt. H.

Namque est alterum genus. Minii nimirum. Minium illud Diosc. est, V, 409: *Τὸ μὲν γὰρ ἀμύμον σκινά, ζατος ἐν ἰσπανίᾳ ἐκ γίδου τινὸς μεμυγμένου τῇ ἀργυρίδι φάμμεν.* H.

Cuius vomicam, etc. Supra cap. 32:

Est et lapis in his venis argentariis, cuius vomica liquoris aeterni argentum vivum appellantur; venenorum rerum omnium. s. HARD.

Steriles. Lapidem in plumbariis metallis: qui ne in plumbum quidem excoqui possint. H.

Et hoc est secundarium. Nostris perinde incognitum. H. — *Alterum genus.* Alterum hoc minii genus, nomen apud nos aereat, *Minium natif* (*Plomb oxidé rouge*); secundarium vocat Noster, quod deterius est cinabari ac vilius. ED. P.

Multum infra naturales. Cilbiani supra Ephesum agri, aut Siapontensis in Baetica, HARD.

Hoc. Secundarium minio. H.

In officinis sociorum. Publicanorum: nam ut superius dictum est, erant officinae eae Romae: nec licebat id in Baetica perficere, vel excoqui. HARD.

Suo loco, Lib. XXXV, 24. H.

lini autem Syrico minium compendii ratio demonstrat. Et alio modo pingentium furto opportunum est, plenos subinde abluentium penicillos. Sidit autem in aqua, constatque furantibus. Sincero cocci nitor esse debet. Secundarii autem splendor in parietibus sentit uliginem. Quanquam hoc rubigo quaedam metalli est. Sisaponensibus autem miniariis suae venae arena sine argento excoquitur auri modo. Probatur auro candente: fucatum nigrescit: sincerum retinet colorem. Invenio et calce adulterari. Ac simili ratione ferri candentis lamina, si non sit aurum, deprehendi illico. Solis atque lunae contactus ini-

Pingentium furto opportunum. Intec colores, quos pictori domynus praestabat, ut dicitur XXXV, 12, minium fuit, quoniam id perrarum erat. Pictores itaque saepe ex eo furabantur, repleti penicillis, mox aqua ablutis, veluti alio utendum coloretum fuisset: nam minium statim sidente in aqua: ubi integrum furantibus permanebat. Vel ex hoc loco intelligas aqua dilui colores solitos ab antiquis, non, uti modo, oleo: nam nec niles esse possunt, semel oleo sincti: neque ex penicillis elui ulla vi aequae possunt. H.

Secundarii autem splendor. Parietum uligo, sive humiditas, multum aufert splendoris secundario minio. HARD.

Suae venae arena. In metallis rariis, inquit, quae sunt Sisapone, vena est minii propria et peculiaris, nullo, ut fere alibi, argento admixto. HARD.

Sine argento excoquitur. Nullo argento mixto: nam plerumque minium in argentariis metallis invenitur. DAB.

Probatur. Vel si aurum desit, ut mox ait ipse, lamina ferri candentis: sic enim probatur, minia calcem admixtam habeat. Vitruvius rem paulo dilucidius sic explanat, VII, 9, pag. 442: «Viliatur minium admixta calce. Itaque si quis velit experiri id sine vitio esse, sic erit faciendum: Ferrea lamina sumatur: in ea minium imponatur: ad ignem collocetur, donec lamina candescat: quum e candore color immutatus fuerit, citique iter, tollatur lamina ab igne: et si refrigeratum restituitur in pristinum colorem, sine vitio se esse probabit: sic si tunc permanserit nigro colore, significabit se esse vitiosum.» HARD.

Si non sit aurum, Philander comment. in lib. VII, cap. 8. Vitruv. legit, si non sit purum. Ego nihil muto, sensumque hunc esse arbitror: Si aurum desit, quia minii bonitas probetur, ferri candentis lamina id faciendum. DAL.

Solis atque lunae, etc. Vitruv. loc. cit. «Minium efficitur tenebris natura, et viribus imbecilla. Itaque quum

micus: remedium, ut parieti siccato cera Punica cum oleo liquefacta candens setis inducatur; iterumque admotis gallae carbonibus aduratur ad sudorem usque: postea candelis subigatur: ac deinde linteis puris, sicut et marmora nitescunt. Qui minium in officinis poliunt, faciem laxis vesicis illigant, ne in respirando perniciosam pulverem trahant; et tamen ut per illas spectent. Minium in voluminibus quoque

est in expositionibus conclavium, tectoriis inductum, permanet sine vitio suo colore. Apertis vero locis, quo sol et luna possit splendore et radios immittere, quum ab his locis tangitur, vitiat, et amissa virtute caloris, denigratur. » H.

Remedium. Vitruv. loc. cit. » At si quis subtilior fuerit, et voluerit expositionem miniatum suum colorem retinere, quum paries expolitus et aridus fuerit, tunc ceram Punicam igni liquefactam, paulo oleo temperatam setis inducat. Deinde postea carbonibus in ferreo vase compositis, eam ceram opprime cum pariete calefaciendo sudare cogat, statque ut peraequetur. Postea eam candela linteisque puris subigat, uti aigns marmores nudis cnesunt. Ita obstant ceræ Punicae lorica non patitur, nec lunae splendorem, nec solis radios, lambendo eripere ex his positionibus ceram. » HARR.

Setis. Confectio e seta penicillis extendatur. Gallice, *des broses*. H. — Tales repertae ceratae picturae in-Herculaneis ruinis; at quum inconsulte ignis fuisset picturis, illis admotus, evanescere. BAÏR. — *Candelis subigatur.* Candelae illae videntur fuisse cylindri cerei, ut sunt candelae nostrae ceræ, *les bougies*.

Vidimus supra lib. XIII, cap. 27, repositos esse Numae libros candelis vinctos. BAÏR.

Sicut et marmora nitescunt. Quemadmodum suo pitori restituantur marmora, abstersa fuligine, quae a sacrificiorum ignibus ac fumo adhaeserat. Hoc esse illud arbitror, quod Iuvenalis ait Sat. X, v. 55: » Genus lacerare marmor: » et alii Turpibus, et alii eum sequuntur interpretes, in aliam sententiam trahant; sed nostram interpretationem fulcit alter eiusdem poetae locus, Sat. XII, v. 88, ubi appellat: » Fragili simulacra nitentia cera. » HARR.

Minium poliunt. Haec totidem verbis Diosc. V, 109, et post eum Orbius XIII, pag. 228. HARR.

Minium. Fortassis illud est cinnabari quod CP. imperatores usi in subscriptionibus olim fuere: ut in sexta synodo, *imperator per cinnabarinum*. Alii M. Crusius in Turcogr. pag. 191, vidisse se Concilium CP. in quo subscriptio Ioh. Cantacuzeni esset ex cinnabari: episcoporum vero ex atramento. Vidimus et nos in Cimelio Colbertino Ioh. Palaeologi CP. imp. subscriptionem eiusmodi, in decreto unionis, considerations digno. H.

scriptura usurpatur, clarioresque litteras, vel in auro, vel in marmore, etiam in sepulcris facit.

XLI. (viii.) Ex secundario invenit vita et hydrargyrum in vicem argenti vivi: paulo ante dilatum. Fit autem duobus modis: aereis mortariis pistillisque trito minio ex aceto: aut patinis fictilibus impositum ferrea concha, calyce coopertum, argilla superillita: dein sub patinis accensum foliis continuo igni, at-

Scriptura usurpatur. Olim legum tituli, atque primae litterae rubrica pingebantur, unde Iuvenal. Sat. XIV, maicrum leges rubras dixit, et Pers. Sat. V, 90, *Masuri rubricam*. Atque inde titulos librorum dictos volunt, nimirum a *tituli* similitudine. Est autem *titulus* Festo, flaminicarum capitis ornamētum exstructum in altitudinem, quod sit villa purpurea innexa crinibus. Ovidius: «Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.» Martialis, «Rasum pumice, purpura cultum.» *Miniatores* hinc dicuntur, qui librorum inscriptiones, et capita minio ornant; Mag. lib. I, cap. 14. DAL. — Minium illud passim occurrit in vetustissimis codd. Minii adhuc multus Constantinopoli usus in epistolis, libris, sepulchris. BROT.

XLI. *Ex secundario invenit*, etc. Invento minus quidem ingenioso et utili, non aspernando tamen. In secundario pane idem locutionis genus. DAC. — *Ex secundario.* Ex secundario minio, cuius natura sup. cap. explicata est. Diosc. V, 410: Ὑδράργυρος δὲ σκευάζεται ἀπὸ τοῦ ἀμμίου λεγομένου, καταχρηστικῶς δὲ καὶ τοῦτου κινναβάρως λεγομένου. Orhasii interpres, XIII, f. 234: «Hydrargyros, hoc est, argentum vivum sit ex minio, quod falso cinnabaris

dicitur. » Delicias facit Dalecampius quum haec verba sic interpretatur: «Ex secundaria, inquit, hoc est, invento minus quidem ingenioso et utili; non aspernando tamen. » H. — Secundarium hoc minium ipsa hydrargyri venae arena est, nobis *sulfure de mercure*. EO. P.

Hydrargyrum in vicem argenti vivi. Minia duo distinguit Plinius. Distinguit quoque argentum vivum et hydrargyrum: Illud reperitur in argenti fodinis, purum, sine mixtura et fluidum, *mercure virge*. Hoc autem fit ex minio in pulverem redacto, et ignis vi separatur, *mercure factice*. BROT.

Aereis mortariis, etc. Quod enim ex minio sic trito exprimitur, id argentum vivum est. Docet hunc modum Theophr. περὶ λίθων, p. 12 sq. HARN.

Aut patinis. Totidem verbis Diosc. V, 410: Θέντες γὰρ ἐπὶ λοιπάδους κεραμέας κόγχων σιδηροῦν ἔχοντα κιννάβαρι, περικράζουσιν ἀμικτα περιλείψαντες πηλῷ, εἴτα ὑποκαίουσιν ἀνθραξιν ἢ γὰρ προσέζοντα τῷ ἀμικτικῷ αἰθέλι. ἀποσπένδουσιν καὶ ἀποφυχθεῖσα, ὑδράργυρος γίνεται. » Imposita siquidem patinae fictili concha ferrea minium continentē, calycem seu operculum adaptant, quod undique luto superillunt, deindeque carbonibus

quæ ita calycis sudore deterſo, qui ſit argenti colpre et aquæ liquore. Idem guttis dividi facilis, et lubrico humore confluere. Quod quum venenum eſſe conveniat, omnia quæ de minio in medicinae uſu traduntur, temeraria arbitror: præterquam fortassis, illito capite ventreve, ſanguinem ſiſtendum, dum ne quid penetret in viſcera, ac vulnus attingat: aliter utendum non equidem cenſeam.

XLII. Hydrargyro argentum inauratur ſolum nunc prope, quum et in aera ſimili modo duci debeat. Sed eadem fraus, quæ in omni vitæ parte ingenioſiſſima eſt, vilioſiorem excogitavit materiã, ut docuimus.

XLIII. Auri argentiſque mentionem comitatur lapis, quem coticulam appellant, quondam non ſolitus inveniri, niſi in flumine Tmolo, ut auctor eſt Theophrastus: nunc vèro paſſim: quem alii Heractium,

succendunt. Tum quæ calyci adhæreſcit fuligo, deſaſ, refrigerataque in argentum vivum cõit. a Sic etiam Orib. loco citato, et Lidor. Orig. XVI, 18. Haen.

Sudore, Euligias, quæ ſperculo adhæſit. Haen.

Quod quum venenum, etc. Potum vini pernicioſum habet: auro enim pondere interna perrodit. Dioscorid. loc. citat. ubi adverſus id venenum remedia prodit. Haen. — Venenum. Hydrargyrum quidem diu inter venena habitum. Nunc nobis in præſtantiffima et vulgaſſima remedia ceſſit. Intum in Oriente feminas græcas, ut pingueſcant, hydrargyrum haurire nos docuit Clariss. Gallod, *Voyage manusc. du Levant*. Bæor.

Sanguinem ſiſtendum. In vomitu ſanguinis: idque vehementi frigidityate. Dal. — Siſtendum. Gron. et al. ante Hard. sang. ſiſtit. Ed. P.

XLII. Q. et in aera, etc. Quum et ad aera inauranda ſublîmi hydrargyrum pariter oporteret. H. — Ad inaurandum argentum, aëſ, etc. etiam nunc hydrargyro utimur. Ed. P.

Vilioſiorem excogitavit materiã. Næmpe liquorem ovi candidum, ut docuit paullo ſuperius, c. 32. H.

XLIII. Quem coticulam appellant. Coticula lapis eſt, quo ſit auri vel argenti eſperimentum: *pierre de touche*. Haen.

Theophrastus. Lib. *περί λίθων*, p. 9. Haen.

Paſſim. Et apud Germanos, prope Hildeshæmum. Haen.

Alii Heractium, alii Lydium vocant. Fallitur Plinius; lapis hic Lydus, quo aurum et argentum probatur, nunquam dictus eſt Heractus. Satm. — Alii. Vt a Lydis. Lydium, ſic ab Heraclea Lydiæ Heractium. Zenobius in *Paroem.* cent. 4, num-

alii Lydium vocant. Sunt autem modici, quaternas uncias longitudinis, binasque latitudinis non excedentes. Quod a sole fuit in his, melius quam quod a terra. His coticulis periti, quum e vena ut lima raperint experimentum, protinus dicunt quantum auri sit in ea, quantum argenti vel aeris, scripulari differentia, mirabili ratione, non fallente.

XLIV. Argenti duae differentiae. Batillis ferreis candentibus ramento imposito, quod candidum permaneat, probatur. Proxima bonitas rufo, nulla nigro. Sed experimento quoque fraus intervenit: servatis in virorum urina batillis, inficitur ita ramentum obiter dum uritur, candoremque mentitur. Est aliud experimentum politi, et in halitu hominis, si sudet protinus, nubemque disculiat.

XLV. (ix.) Laminas duci, et specula fieri non nisi

23 : Ηρακλείας λέγουσι ταύτην ἑσως μηχανήνιν λέγουσι τὴν ἐπισπωμένην τὸν αἰθρον· ἡ δὲ ἰτέρα, παρακλήσις ἀργύρου. κίχληται δὲ αὐτὸς ἀπὸ Ηρακλείας τῆς ἐν Ἀσδία πόλεως. Salmassius, in Solin. pag. 1103, dum Plinium falli ait, fallitur. HARD. — *Lydius*. Nobis quoque, *pierre-de-Lydie* (*Sohiate siliceus*); hodieque ad probandum aurum vel argentum utilis. Ed. P.

Quaternas uncias longitudinis. Hoc est, pollices quaternos. Nam ut rem integram quamcumque assens Veteres appellaverunt, sic partes illius, ut assis, unciam nuncuparunt. Sunt autem in assē uncias dupdenas, totidemque in pede pollicea. HARD.

Quod a sole fuit. Quae pars soli obiecta fuit. Τὴ ἀπὸ τοῦ ἥλιου, inquit Theophr. loc. citat. ubi huius experimenti causam affert. H.

Hic. Quos spectatores et expectatores dixit antiquitas. HARD.

Quum e vena ut lima raperint experimentum. Quum e vena metallica abreptam aliquam partem coticula ea, seu lima quadam ultriverint, ad experimentum capiendum, protinus dicunt quantum auri vel argenti sit in ea vena, vel aeris aliq, vis ut stupulo uno aberrent, ratione quidem incredibili, stannum non fallente. HARD.

XLIV. *Batillis*. Batillum instrumentum ferreum est, quo prunas, cineresque tollimus, transferimusque alio: *une pelle à feu*. HARD.

Nubemque disculiat. Sudoremque quum protinus deponat. H.

XLV. *Specula fieri*. Tale speculum videre est in picturis Herculanensibus, *Pittura antiche d'Ercolano*, tom. III, tab. 26. BARR.

ex optimo posse creditum fuerat. Id quoque iam fraude corrumpitur. Sed natura mira est imagines reddendi, quod represso aere atque in oculos represso fieri convenit. Eadem vi in speculis usu polita crassitudine, paulumque propulsa dilatatur in immensum magnitudo imaginum. Tantum interest represso illum respuat, an excipiat. Quin etiam pocula ita figurantur, exculptis intus crebris cœn speculis, ut vel uno intente, populus totidem imaginum

Non nisi ex optimo posse creditum.

Argento scilicet, de quo sup. cap. Plaut. in Mostell. act. I, sc. 3, v. 101, specula ex argento facta indicat: « sc. Cape igitur speculum... Linteum cape, atque exterge tibi manus: rui. Quid ita obsecro? sc. Ut speculum tenuisti, metuo ne oleant argentum manus: Ne usquam argentum te accepisse suspicetur Philolaches. » H.

Convenit. Constat. HARD.

Eadem vi in speculis. Quae pariter erant ex argento conflata. Nunc fere sunt ex optima durissimi ferri temperatura, quae nostris *de l'acier*. H.

Paulumque propulsa. Detrita usu et cavata. Inde est, quod et in speculis concavis maior cominus imago apparet. HARD.

Tantum interest, etc. Tantum interest, an planum sit speculum, quod represso illum aeris respuat: an cavum, quod eundem veluti sinu suo et concavitate excipiat. HARD.

Expulsi (sic olim). Vet. *exculptis* Seneca Quaest. natur. l. I, cap. ult. « Specula totis paria corporibus auro argentoque caelata sunt, deinde gemmis adornata, et pocula. » DAL.

Vi vel uno intente, populus totidem imaginum fiat. Purgamentum calceverat Pintianus, quum legendum forte scriberet *paculum*, non *populus*.

Quasi docendus esset tō *populus* eleganter pro quovis maiore numero aut multitudine poni. At legi apud hunc ipsum lib. XXXV, 2: « ut essent imagines, quae comitarentur gentilitia funera; semperque defuncto aliquo, totus aderat familiae eius, qui umquam fuerat *populus*. » Apud Ovidium, Met. lib. VI, Niobe *populum* natorum suorum appellat. Et quinquaginta filios Artaxerxis *populum* appellat Trogus Pompeius, lib. X. Seneca epist. 105: « ut garrulitatem suam custodiat, et contentus sit unius auribus, *populum* faciet, » id est, multos consocios. Vbi rursus insuave *poculum* miscet Pintianus. Sed huic, quo de agimus, loco nihil congruentius et tuendo et illustrando, quam verba Senecae ipsius (vid. inf.) — *Populus*. Eleganti translatione multitudinem imaginum; *populum* vocat. Ita Seneca Nat. Qu. I, 5: « Sunt quaedam specula ex multis minutisque composita: quibus si unum ostenderit hominem, *populus* appareat; unaquaque parte, faciem suam exprimente. Haec quum sint coniuncta et simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas: et ex uno turbam efficiunt. Caeterum catervam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. »

fiat. Excogitantur et monstifica, ut in templo Smyrnae dicata. Id evenit figura materiae: plurimumque refert concava sint et poculi modo, an parmae Threçidicae, media depressa an elata, transversa an obliqua, supina an recta, qualitate excipientis figurae torquente venientes umbras. Nec enim est aliud illa imago, quam digesta claritas materiae excipientis umbram. Atque ut omnia de speculis peragantur hoc loco, optima apud maiores fuerant Brundisina, stanno et aere mixtis. Praelata sunt argentea. Primus

Frustra igitur Pontianus hunc locum sollicitat, ut poculum pro populo responat. HAARD.

Excogitantur et monstifica. In templo Herae Arcadicae speculum fuit, tectorio parietis inclusum, in quod qui aspiciebant suam imaginem aut parum perspicue, aut rursus nihil cernebant: deorum tamen circumposita signa, et solum ipsum dilucide contuebantur. Pausanias in Arcadicis. DAT. — *Excogitantur.* Quae obiecta sibi corpora vulsusque, sub monstifica effigie representant. Seneca Nat. Qu. I, 5: s. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt quae videre ratimescas, tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, servata similitudine in peius. Sunt quae quum videris, placere tibi vires tuas possint: in tantum loca si crescunt, et totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt quae dexteras facies ostendant, sunt quae sinistras, sunt quae torquant, vel evertant, etc. s. HAARD.

Figura materiae. Ex diversis speculi figura, quod, ut statim subiungit auctor, concavum est aut convexus, medio depressum aut elatum, transversum aut obliquum, etc. EU. P.

An parmae Threçidicae. Vel *Threçis gladiatoris*, cuius arma fuisse parma, sive lunata pelta, et sica, quam ἄρπη Clemens Alexandrinus vocat lib. I Strom. *saltem aspinam* Iuvenalis: vel e Thracis inventa: nam in glossis Philoxeni: Parma, Θρακικὸν ὄπλον. Alexandrinus scribit: Θρακικὰς πρώτους τύποις ἄρπη, τοῦτ' ἔστιν ἡμισφύλην μάχαιραν, καὶ πρώτους πέλταις ἐνὶ τῶν ἱππῶν χροήσασθαι. Lipsius, Saturn. I. II, cap. 9. DAT. — *An.* Parmae Thracum propria, acutum breve, ut ait Nonius. Festus: s. Thraçes gladiatores, a similitudine parmularum Thraciarum. s. Cicero, Phil. V: s. Myrmillo pugnavit in Asia, quem ornasset Threçidurís comitem et familiarem suum. s. HAARD.

Venientes umbras. Umbras vocant, simulacra rerum ipsa s. nostris corporibus missa et profusa in corpus laeve et splendidum et densum. Epicuri haec sententia est, de ratione speculorum. HAARD.

Quam digesta claritas materiae, etc. Quam exactus corporis densi laevis ac splendor. Sunt enim duo omnium fere consensu necessaria ad speculorum naturam: nempe corporis laevis, quae nunquam est sine splendore; alterum est, densitas. In

fecit Praxiteles Magni Pompeii aetate. Nuper credi coeptum, certiorum imaginem reddi, auro opposito aversis.

XLVI. Tingit et Aegyptus argentum, ut in vasis Anubem suum spectet; pingitque, non caelat argentum. Transit inde materia et ad triumphales statuas; mirumque, crescit pretium fulgoris excaecati. Id autem fit hoc modo: miscentur argento tertiae aeris Cyprii tenuissimi; quod coronarium vocant, et sulphuris vivi, quantum argenti. Conflantur ita in fictili circumlito argilla. Modus coquendi, donec se ipsa opercula aperiant. Nigrescit et ovi indurati luteo, ut tamen aceto et creta deteratur. Miscuit denario triumphis Antonius ferrum. Miscentur aera falsae monetae. Alii e pondere subtrahunt, quum sit iustum LXXXIV e libris signari. Igitur ars facta denarios

Reg. 2, et quam digesta claritate materia et accipientis umbram: et forte sincerius, si modo accipiens legis, pro accipientis. HASE.

Praxiteles. De eo inferius, c. 55. HASE.

Auro opposito aversis (sic prius). Vt nostro saeculo Venetiis bracteam argenteam vitreis speculis aversa in parte impingunt. DAL. — Opposito. Sic Reg. 2, et alii, non opposto: hoc est, in aversa parte posito. H. — Credi coeptum, etc. Falso; nisi ex lamina argenti tenuissima specula fierent. ED. P.

XLVI. Anubem. Aegyptiorum deus Ἄνουβις est, quem Mercurium esse multi volunt. Canino is capite in nummis vulgo, sed falso, creditur. HASE.

Fulgoris excaecati. Obscurioris minus clari. HASE.

Tertiae. Subintellige partes. H. —

Gronov. et al. ante Hard. *tertia pars aeris*. ED. P.

Opercula. Fictilia. HASE.

Vt ... aceto et creta deteratur. Scilicet abeat nigredo ea. H.

Miscentur aera. Sic Reg. 2; non, ut in libris haecenus editis, *Miscuit aeri*. HASE.

Quum sit iustum, etc. Quot ex auri libra Constantini Magni aevi aurei solidi fiebant. Tacito carpit auctor aevi sui morem, minimeque id tum agi significat, quod ius postulare. Ea aetate certe imminutum denarium pondus, qui tractant eius aevi numismata, probe norunt. Interim in libras iustum fuisse signari denarios IV, et LXXX, Celsus quoque admonet, cuius verba retulimus XXI, cap. ult. Theodosii Magni aevi sic detractum a pondere fuisse, ut ex argenti libra sexageni modo denarii conflarentur, ex ipsius constitutione

probare, tam iucunda lege plebi, ut Mario Grati-
diano vicalim totas statuas dicaverit: myrumque, in
haec arium sola vitia discuntur, et falsi denarii
spectatur exemplar; pluribusque veris denariis adul-
terinus emitur.

XLVI. (x.) Non erat apud antiquos numerus ultra
centum millia: itaque et hodie multiplicantur haec,
ut decies centena millia, aut saepius dicantur. Foe-
nus hoc fecit, nummusque percussus: et sic quoque
aes alienum etiamnum appellatur. Postea Divites co-
gnominati; dummodo notum sit, eum qui primus
acceperit hoc cognomen, decoxisse creditoribus suis.
Ex eadem gente M. Crassus negabat locupletem esse,

discimus; Cod. Theod. XV. tit. 9.
a l. de expensis ludorum. » H.

Mario. Seneca de ira; III, 48, p.
393: » M. Mario, cui vicalim po-
pulus statuas posuerat, cui thura et
vino populus romanus supplicabat.
L. Sylla perfringi crura, erui oculos,
asputari manus iussit: et quasi fustes
occideret; quoties vulnerabat, pau-
latim et per singulos artus laceravit.
Quis erat huius Imperii minister?
quis nisi Catilina iam in omne la-
cinus manus exercens? » Rem ille
nummariam in praetura consulerat:
et erat Ciceroni arcta necessitudine
coniunctus. Ita Ascon. Pedianus in
Orat. Cic. in Senatu, p. 39. Adde et
Florum, III, 21, p. 148. Erat Mario
gens patricia; itaque quum Marium
Gratidianum audis tribunum plebis,
ac proinde plebeium, hanc Grati-
diani viri plebei, sed locupletis, et
e primoribus, et semper a gente
Maria filium fuisse intellige. H.

Vicalim. Hoc est, singuli vici sin-
gulis statuas, et quidem integras,
posuerunt. Lib. XXXIV, 32; *omnibus*
vicis, disit. H. — Totas statuas. *Broi.*

PLIN. N. H. Tom. IX

es Regg. codd. 2 et 3, tota; edit.
prin. totas, ut Gronov. et al. ante
Hard. Ed. P.

XLVII. *Et decies centena millia.*
Concis magis oratione dicimus de-
cies septentium vici intelliguntur de
cies centena millia septentium. » H.

Aes alienum etiamnum appellatur.
Es quo magis percussus coepit, aes
alienum coepit esse et appellari. An-
tes nec erat; nec vera esse poterat,
aut appellari aes alienum. H.

Primus acceperit hoc cognomen.
Quiprimus eius nominis in libris oc-
currit, h est P. Licinius Crassus Di-
ves, qui juvenis Pontifex Max. crea-
tus, tunc censuram gerens, post con-
sulatum ann. V. 549, et bellum item
cum Hannibale senatus decreto obti-
nuit. Liv. XXV. Antiquioremo ali-
quem Plinius intelligit, cuius in mo-
numentis antiquorum memoria iam
nulla esset, obscurum est. H.

M. Crassus negabat. Refert hoc
idem Plutarch. in eius vita. Sed ex-
tensior in, id est, exercitum dicit.
Ciceronem Porad. 6. H. — *Dion no-*
λογόματος, et φιλοπράτων fuisse

nisi qui redditu annuo legionem tueri posset. In agris sestertium xxx possedit. Quiritium post Syllam ditissimus. Nec fuit satis, nisi totum Parthorum esurisset aurum: atque in memoriam quidem optimum occupavit: iuvat enim insectari inexplibilem istam habendi cupidinem. Multos postea cognovimus servitute liberatos opulentiores; pariterque tres Claudii principatu, Pallantem, Callistum et Narcissum. Atque ut hi omittantur, tamquam adhuc rerum potiantur, C. Asinio Gallo, C. Marcio Censorino cons. a. d. vi kal. febr. C. Caecilius Claudius Isidorus testamento

eum tradit. Rhodig. lib. XX, c. 23. Dat.

Sestertium *MM*. Hoc est, his millies sestertium nummum, sive his millies centenum millium sestertiorum: quae summa gallicae monetae libras efficit 20,000,000, seu viginti milliones. Plut. in Crasso, pag. 543, reperisse eum in censu ait, priusquam ad bellum Parthicum iret, talenta septies millia et centena: Attica scilicet, quorum singula, ut hodie rationes posuimus, libras efficiunt gallicae monetae, 2,400. H. — *Sestertium MM*. Gallicae monetae nostrae sunt, teste Prot. librae 38,940,950. Eu. P. *Parthorum*. Notum illud Flori de Crasso, III, 11, pag. 428: «Caput eius recisum cum dextera manu, ad regem reportatum ludibrio fuit; naque indigno. Aurum enim liquidum in rictum oris infusum est, etc.» H.

Atque in memoriam etc. Sententia est, recordaturos homines unquam futuros, Parthorum atrum optimum obtinuisse Crassum, quod is esuribat, quum in dempetu os est infusum. Convitium est hominis infelicitati alterius insultantis, quam ille sibi inexplibili pecuniae cupiditate accersive-

rit. Nam sequitur, «iuvat enim insectari, etc.» Sic totidem plane apicibus syllabisque Colb. 3. In Reg. 2, «atque in memoriam quidem optimum occupaverit.» Editi multa deterius, tum verbis interpolatis, neglecta interpolatione verborum, sententiusque pervertitis: «Atque ut notum quidem optimi (alii *optimum* coniecerant) occupaverit (iuvat etiam insectari inexplibilem istam habendi cupiditatem) ignitos postea, etc.» H.

Pariterque tres Claudii principatu, Pallantem, etc. Hoc est, simul eodemque tempore tres. Narcissus ab epistolis, Pallas a rationibus fuit. Suet. Claud. xxviii. De Callisto, Sen. ep. 47: «Stans ante limen Callisti dominum suum vidi, etc.» De tribus istis simul Tacitum vide, Annal. XI, p. 466. Eleganter idem Annal. XII, p. 491: «Claudius libertos, quas rei familiari praefecerat, sibi et legibus aequavit.» De narcissi opibus vide Dionem; IX, pag. 688. H.

C. Asinio Gallo, C. Marcio Censorino cons. Augusti principatu, Urbis anno 746 ambo gessere consulatum, ex Fastis. Haad.

suo edixit, quamvis multa civili bello perdidisset, tantum relinquere servorum quatuor millia centum sedecim: iuga bovum tria millia sexcenta, reliqui pecoris cc quinquaginta septem millia: in numerato H-S. DC. Funerari se iussit H-S. XI: Congerant excedentes numerum opes, quota tandem portio erunt Ptolemaei? quem Varro tradit Pompeio res gerente circa Iudaeam, octona millia equitum sua pecunia toleravisse: mille convivas, totidem aureis potioris, mutantem vasa cum ferulis, saginasse. Quota vero ille ipse (neque enim de regibus loquor) portio fuit Pythii Bithyni, qui platanum auream, vitemque nobilem illam Dario regi donavit: Xerxis copias, hoc est, septies centena LXXXVIII millia hominum excepit epulo, stipendium quinque mensium frumentumque pollicitus, ut e quinque liberis senectuti suae in defectu unus saltem concederetur? Hanc

H-S. DC. Hoc est, sestertium veteris, subintelligendo, ut lineola numero superposita admonet, centena millia; quae monetae gallicae efficiunt libras, seu flor. 6,000,000: Quae vero proxime sequuntur, sestertium undecies, libras item florentiae 440,000. Sueton. de Nerone, 1: «Funeratus est impensa ducentorum millium.» Et Valer. Max. de Menenio Agrippa, IV, 4: «Sestantiis collatis funeribus funeratus est.» H. — *H-S. DC.* Gall. monetae librae 11,673,015; et statim mox H-S. XI, seu monetae nostrae librae 113,981. Eo. P.

Pythii Bithyni. Alibi Lydum fecerit, Herodot. VII, p. 395. Eustath. in Il. B, pag. 366; Ἰθύνος ὁ Ἀρῶν, ἀνὴρ Ἀυδὸς παραπλοῦστος, etc. Ἰθύνος item dicitur Igh. Tactae, Chil. III, hyst. 65, v. 35; et chil. IV, v. 545: καὶ τὸν Ἀυδὸν τὸν Ἰθύνον, etc. Suidae

item in Ἀναξίαν. Plut. Ἰθύνος lib. de Virtut. mul. p. 262. Ἰθύνος Stephano, verbo Ἰθύνου. Hard.

Qui platanum auream vitemque nobilem illam Dario regi donavit. Herod. Polymn. VII, n. 29: Ἀρχίον ἰδοῦσιν οὐτὸ ἐν πλατανῶν τῇ χρυσῇ καὶ τῇ ἀμύγῃ, etc. Hæro.

Xerxis copias, etc. Herod. lib. cit. et Tactae, Chil. IV, v. 547. H.

Septies centæ, LXXXVIII m. hominum, etc. Atqui terrestrium copiarum numerum longe maiorem existisse, auctor est Herod. lib. cit. n. 60, nempe ut complecteretur cxxx miryadas, ἑξῶς ἑκατὸν καὶ ἑκὰς μύριας, hoc est, decies septies centena millia hominum. Hard.

Et e quinque liberis senectuti suae unus saltem concederetur. At quem pater elegit, nempe natu maximum, in partes duas distractum ab utroque

quoque ipsū aliquis comparat Croeso regi. Quae, malum, amentia est, id in vita cupere, quod aut etiam servis contigerit, aut ne in regibus quidem invenerit finem!

XLVIII. *Populus romanus stipem spargere coepit*, Sp. Postumio, Q. Marcio coss. Tanta abundantia pecuniae erat, ut eam conferret L. Scipioni, ex qua is ludos fecit. Nam quod Agrippae Menenio sextantes aeris in funus contulit; honori id necessitatibusque propter paupertatem Agrippae, non largitionis esse dixerim.

XLIX. (XI.) *Vasa ex argento mira inconstantia humani ingenii variat, nullum genus officinae diu pro-*

viae latere Xerxes praeiit, et hac victimis lustravit exercitum. Seneca de ira, III, 17; Herod. loc. cit. d. 39, et Plut. loc. cit. pag. 263. H. — *Senectuti meae in delectu*. Brot. ex codd. Regg. 2 et 3, s. in delectu senectutis suae. Ed. P.

XLVIII. *Populus romanus stipem spargere coepit*, etc. Voluntaria haec largitio pecuniae publica fuit; at multis ante annis ex edicto, quando, ut Livius refert XXV, p. 267, s. Ludos praetor in Circo maximo quum facturus esset, edixit, ut populus per eos ludos stipem Apollini, quantum commodum esset, conferret. § H.

Sp. Postumio. Ann. V. 568. De his consulis Livius, XXXIX, p. 494. HARD.

Ludos fecit. Livius loc. cit. s. Scipio ludos eo tempore, quum bello Antiochi vocasse se dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus civitatibusque per dies decem fecit, etc. s. Fuit is L. Scipio, P. Cornelii Africani frater. HARD.

Nam quod Agrippae, etc. Nonius

Marcellus in voce *Densatio*, ex Ciceronis lib. VI, de Republ. illa de re haec cit. s. Meministi concursu levisimae multitudinis, et aere congesto, funus desubito esse curatum. DATAC — NAMP. Liv. II, p. 33: s. Eodem anno Agrippa Menenius moritur ... Huic ... sumptus funeri dedit. Extulit eum plebs sextantibus collatis in capita, s. hoc est, sexta parte assis, seu uncii duabus: as enim duodenus constabat, nam inde sexlaoti nomen. Hoc ipsum eleganti oratione narrat et Val. Max. IV, 4, num. 2. Item Seneca de Consol. ad Hely. c. 42. Fuit Agrippa inter Patres ac plebem publicae gratiae sequester, reconciliatio animi, postquam ob creditorum impotentiam, anno 264, plebs trans Anienem in montem Sacrum recessisset a patriciis. Quare quum pueret Patres virum tantum collecta virginitate stipem funerari, iussu venatus, sumptus ex oeriem ad funus decretum est. Auctor Dionys. Hal. Antiq. Roman. lib. VI, p. 416. Sic Fabius ipse Maximus aere collato

bando, nunc Firmiana, nunc Clodiana, nunc Gratiana: etenim tabernas mensis adoptavimus: nunc anaglypta, in asperitatemque excisa, circa linearum picturas quaerimus. Iam vero et in mensas repositoriis imponimus, et ad sustinenda obsonia interradimus latera: et interest, quam plurimum lima perdidit. Vasa coquinaria ex argento Calvus, orator.

funeratus est, ita prodente Valer. Maxim. IV, 8, pag. 289. H.

XLIX. *Firmiana*. Sic ex MSS. post Pintianum Hard. *Furniana* Gron. et al. Ed. P.

Nunc Gratiana. Martial. IV, Ep. xxxix: «Argenti genus omne comparasti, Et solus veteres Myronis artes, Solus Pausanias manus, Scopaeque, Solus Phidiae torrens caeli, Solus Menoetios habes liberos. Nec desunt tibi vera Gratiana, nec quae Callisto linuntur auro, Nec mensis anaglypta de paternis.»

Etenim tabernae. Tabernarum nomina mensae adscribunt, quod habent e suis quaeque tabernis vasa. H.

Anaglypta. Vel ἀναγλύπη, hoc est, aspera signis pocula, ut Virgilius cecinit. H. — *Anaglypta*, vel ἀναγλύπη, des circiter. Ed. P.

Circa linearum picturas. In vasorum et poculorum ambitu pictas lineas quaerimus. H.

Repositoriis imponimus. Repositoria, nunc mensarum fulera tā ἐπιστόμια, nunc quae fercula et obsonia sustinent. Dal. — *Repositoria*. Vasa aut argentea in mensas proferri, imponique repositoriis, id est, discis maioribus seu tabulis ligneis, rotundis, solidisque, ut ex Fenestella mox Plinius edocet, cap. 52. Eodem in usu fuisse, quo nuper ea, quae gallice dicebantur, des porte-assiettes.

Ex metallo sunt in familiis laetioribus ruri, e viminet Prius legebatur. Iam vero et mensas, vocula in, litterae, in qua sequens vocabulum incipit, vicinitate absorpta. Pétrot. in Sal. pag. 117: «Laudationem ferculum est insequutum, plane non pro expectatione magnum: novitas tamen omnium convertit oculos. Rotundum enim repositorium duodecim habebat signa in orbe disposita, superque proprium convenientemque materiae structor imposuerat cibum.» H. — *In mensas*. Bruter. et al. ante Hard. et mensas, omitta nempe praepositione. Ed. P.

Latera. Signorum scilicet, ut Petronius ait: loca altius, seu vasorum, quae cibis onusta repositoriis imponebantur. De voce *interradere*, egimus XII, 42. H.

Et interest, etc. Interest ad lautitiam, luxumque habere, vasa, latebris interradis, hoc est, plurimae utimantur a luxuriosis hominibus ea, quibus lima radendo ac poliendo plurimum argenti detraserit. Aurum interradisse sic antea dixi XII, 43, quae de voce nos ibi prolata egimus. H.

Vasa coquinaria ex argento Calvus orator fieri queritur (sic olim). Voss. ex argento fieri Calvus orator queritur. Manus sequitur qui fecit. Sincerus antiqualis. Est enim *quirere*, tanquam ad rem indignam Quiritium

fieri quiritat; at nos carrucas ex argento caelare invenimus: nostraeque aetate Poppaea coniux Nero-
nis principis delicatioribus iumentis suis soleas ex
auro quoque induere.

L. Libras XXXII argenti Africanus sequens heredi
reliquit: idemque quum de Poenis triumpharet,

fidem invocare. Livius, lib. XXXIX:
« Prae ululatu tympanorumque et
cymbalorum strepitu ulla vox qui-
ritantium exaudiri poterat. » Valer.
Maxim. IV, 2: « Vidi eodem habitu
quiritatoque praetorium virum Per-
pernam, etc. » Gron.

At *noxcarrucas*. Vehicula. Carrucae
mentionem nescio ante Plinium quis-
quam fecerit. Apud Sueton. deinde, in
Nerone, c. xxi; Ammianum, lib.
XIV; Vopisc. in Aureliano, aliasque
legitur. Apud Hesychium, κάροϋχα,
ἀροχ. Martialis. III, Ep. lxi: « Aurea
quod fundi pretio carruca paratur, »
Mutavit deinde consuetudo, et postea
diversis temporibus regressa. Vopiscus
in Aureliano: « Currus regii tres fue-
runt: in his unus Odenati argento et
auro operosus, atque distinctus, etc. »
Inclusis nimium insertisque ligno
caelatis ex auro argentoque imaginibus
ac figuris. Tranquillus in Claudio,
xvi: « Fuerunt et illa in censura eius
notabilia, quod singulum argentum,
sumptuose fabricatum, ac venale ad
Sigillaria, redimi, concidique coram
imperavit. » Ulp.

Delicatioribus. Multis, ut Schaefferus
recte interpretatur, de Re vehiculari
vett. I, 8, pag. 91. Refert hoc quoque
Dio, LXII, pag. 741. Inde videss
carpenta cum multis in nummis
Agrippinae, matris Caligulae, Domitillae,
Vespasiani coniugis; Faustinae, con-
iugis Antonini, etc. De Nerone ipse
Tranquillus, xxx: « Numquam ear-

ruela minus mille fecisse iter traditur,
soleis mulierum argenteis, etc. » H.

*Soleas ex auro quoque induere sole-
bat* (sic prius). Voss. ignorat *re so-
lebat*, aliique. Intelligitur enim ex
praecedenti, *invenit*. Esi autem co-
dex optimus induere, subscipito tamen
Salustio induere legenti ad Pallium
Terullianum. Sueton. Octav. xxi: « Si
manet sibi calcibus perperam ac sinister
pro dextro induceretur. » Claudio,
viii: « Solebant et stertentis manibus
socii induci. » Caesar de bello Galli-
co, lib. II: « scutis ex cortice factis aut
viminibus intestis, quae subito pel-
libus induerunt. » Gron. — *Inducere*.
Ita enim MSS. non *inducere*, ut qui-
dam reponunt; quamquam et ista vox
quoque usurpata a Plinio, II, 3, et a
Suetonio, ut dictum est. H.

L. Libras XXXII argenti Triginta
tres, et auri duas: fantae abstinen-
tiae, ut annis quinquaginta quatuor
quibus vixit, nihil vendiderit, eme-
rit, aedificavit: ab uxore Sempronii,
ut rumor fuit, veneno sublatas. Ale-
xand. ab Alex. lib. I, cap. 18. Dicit.
— *Libras*. Scipio, qui et Aemilianus,
a quo Numantia et Carthago excisae.
Plutarch. in Apophth. p. 199: Αἰρεῖς
ἀργύρου τρεῖς καὶ χρυσίου δύο, *Argenti libras xxxii,
auri duas*. Auctor libri de Vir. Illust.
53, totidem argenti libras fuisse ait:
auri duas et scilicet. Ab hoc Scipione
Africano Aemiliano duxit originem,
qui inde postea fuit interque Gordia-

quatuor millia cccclxxx pondo transtulit. Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum aemula, quot mensarum postea apparatu victa! Numantia quidem deleta, idem Africanus in triumpho militibus x. vii

mus Africanus Augustus: neque enim a regione nasci *Africanus* aliquis, sed *Afer* latine diceretur. Africani cognomen est a regione subacta. Vtriusque nummum unum ex argento singularem vidimus: in prior parte nomine et xplm patris inculpto; IMP. M. ANT. GORDIANVS. AFR. AVG. capite laureato: in posteriore, filii vultu: CAES. M. ANT. GORDIANVS. AFR. AVG. Ille Gordianus e prioris uxore, Africanus a patre dictus; iste Gordianus ex matre, Africanus ex patre et avo et alavia. Pater imperator scribitur: filius ob reverentiam patris capite nudo est, et eo titulo abstinet. Unum enim esse in uno exercitu imperatorem convenit. Itaque hic taptum Caesar est: sed idem tamen *Augustus*, ob regimen provinciarum, quod haereditario iure gereret. Nummi huius singularis elligim in caeca expressam habemus. In aliis nummis anis, aequae ac pater IMP. imperator dicitur. Veremur tamen ob eam ipsam causam, quod Augustus hic appellatur, nec tamen IMP. quod ab illius saeculi consuetudine abhorret; veremur, inquam, ne nos species et elegans, et ad similitudinem vetustatis proxime accedens nummi fabrica deceperit; atque recens ille et adulterinus; fictus ab inconsiderato nummorum adulteratore, qui nesciret Gordianum filium, aequae ac patrem in aui nummis esse semper IMP. imperatorem. Ex eadem gente fuit postea et IMP. CAES. AEMILIANVS. P. F. AVG. IIASD.

Quatuor millia. Brot ex MSS. Regg.

edit. principe et Cl. Dörand. *quatuor millia*. Ed. P.

Quot mensarum postea apparatu victa? Significat multas postea fuisse menses Romae, in quibus singulis plus fuerit argenti depositum per sollemnia convivia, quam tunc redactum est ex totius Carthaginiis opibus. Aut si de singulis nimium est, paucarum admodum mensium apparatus Romae luxuriantis plus effecisse librarum argenti, quam tum temporis omnis Carthago. Lib. XXXVI, 15: M. Lepido, Q. Catulo coss. ut constat inter diligentissimos auctores, domus pulchrior non fuit Romae, quam Lepidi ipsius: at hercule intra annos xxxv eodem centesimum locum non obtinuit. Computet in hac aestimatione, qui volet, marmorum nobilem, opera pictorum, impendia regalia, et cum pulcherrima laudatissimisque certantes centum domos; posteaque eas ab innumerabilibus aliis in haec diebus victas: Addit Numantino triumpho Scipionem singulis militibus donativum septem denarios tribuisse. Gaon.

Africanus in triumpho militibus X. VII dedit. Hoc est, denarios septem: monetae gallicae, asses sex et quinqueageos. Hoc donativi nomine militibus singulis datum. Quantum intersit typos inter, interpolatos a semidoctis hominibus, codicesque integerrimos, quoque sequuti sanus, in primisque Reg. 2, cuius scriptoram religiosissime representamus totidem apicibus syllabisque, legentium esto

dedit. O viros illo imperatore dignos, quibus hoc satis fuit! Frater eius Allobrogicus primus omnium pondo mille habuit. At Livius Drusus in tribunatu plebis, x. Nam propter quinque pondo notatum a censoribus triumphalem senem, fabulosum iam videtur. Item Catum Aelium, quum legati Aetolorum in

iudicium. Sic enim typi omnes, « Idemque quum de Poenis triumpharet, quater millies cccclxx m. pondo transiit. » Incredibile merito visum id P. Giacconio est, de triclinio, p. 17: « Hoc argenti tota Carthago habuit, illa terrarum aemula, quod nunc in mensarum est apparatus. » Falsum, in aerario potius fuit. Sed alia longe est scriptoris sententia, « Postea victa Numantia et deleta (cur vero extrita vocula *quidem*, non apparet), idem Africanus in triumpho militibus XVII millia pondo dedit. » Non a nostro solum, sed et a Pintianæ codice absunt eae voces *millia pondo*: nec vero, nisi absint, intelligo quæ sit ea militum abstinencia, digna illa acclamatione, quæ statim sequitur, si tam largo fuerint donativo compensandi. HARD. — *Militibus X. VII dedit.* Gronov. et al. *XVII millia pondo.* Septem denarii illi sunt paulo plus quam gallicae monetae librae 5. Ep. PAR.

Frater. Cui ex Allobrogum victoria nomen haesit Allobrogici, quod et Familiae deinde toti haereditarium reliquit. Sic Magni cognomen Sextum Pompeium Magni F. aliosque ex nuptiis scimus accepisse: H.

In tribunatu plebis, X. Ita Reg. 2. « Hoc est, decem mille pondo argenti. Prius legebatur, *XI millia.* H.

Nam propter quinque pondo. In suppellectile denas eum habuisse libras dictum est superius, XVIII, 8. Et

Gellius, IV, 8: « Cornelium Rufinum bis consulem et dictatura functum censor Fabricius senator movit, ob luxuriae notam: quod decem pondo libras argenti facti haberet. » Et XVII, 21: « C. Fabricius Luscinius, et Q. Aemilius Rupus, censores Romae fuerunt, et P. Corn. Rufinum, qui bis cons. et dictator fuerat, senatu moverunt; causamque isti notae subscriperunt: quod eum comperissent argenti facti coenae gratia decem pondo libras habere. » Non plus habere scilicet, quam quinque, licuit. Contigit id ann. V. 478. Vide et Val. Max. II, 9, n. 4; Liviumque in Epit. XIV. HARD. — *Fabulosum iam videtur.* « *Εἰς ποσὸν* » loquitur. In tanta morum nostrorum luxuria, nemo est, qui verum credat, aut credidisse videtur. Ep. P.

Item Catum Aelium, quum legati Aetolorum in consulatu, etc. Consentit Plinio Val. Max. cuius haec verba, IV, 3: « Curii et Fabricii Q. Aelium Tuberonem cognomine Catum discipulum fuisse merito quis existimaverit: cui consilium gerenti, quum Aetolorum gens omnis usus vasa argentea, magno pondere, et exquisita arte fabricata per legatos misisset, qui superiori tempore gratulandi causa ad eum profecti retulerant fictilia se in eius mensa vasa vidisse, monitos, ne continentiae, quasi paupertati succurrendum putarent, cum suis sarcinis abire iussit, etc. » Plinio, Va-

consulatu prandentem in fictilibus adissent, missa ab his vasa argentea non accepisse, neque aliud habuisse argenti ad supremum vitae diem, quam duo pocula, quae L. Paulus socer ei ob virtutem, devicto Persæ rege, donasset. Invenimus legatos Carthaginensium dixisse nullos hominum inter se benignius vivere, quam Romanos: eodem enim argento apud omnes coenitavisse ipsos. At hercules Pompeium Paulinum Arelatensis equitis romani filium, paternaque gente pellitum, quod xii pondo argenti

lerioque magis credo, hunc Tuberonem Catum appellentibus, quemque dequum appellationis causa existerit, quam Merulae, Reinsioque, affirmantibus id falso ab utraque pronuntiatum esse. Quot petiere monumenta, ex quibus, si quidem illi extarent, constaret, horum similitudine stemmatum tota ratio, coniecturarumque inanitas rideretur! Haec.

• L. Paulus socer ei ob virtutem, devicto Persæ, etc. Val. Max. IV, 4, p. 9: « Eadem gens, inquit, nullum ante scrupulum argenti habuit, quam Paulus, Persæ rege, devicto, Q. Aelio Tuberoni genero suo quinque pondo argenti ex præda donaret. Taceo enim quod princeps civitatis filiam ei nuptum dedit, cuius penitēs tam levi pecunia videbat, etc. » Item Plutarch. in Paulo Aemilio, pag. 270, phiala quinque pondo donatam ab ipso sit generum Aelium Tuberonem, ob navalem egregie in bello Macedonico operam: Αἰλίου Τούβερωνος τῷ γαυρῷ περὶ τὸν πόλεμον τῆς Μακεδονίας. Quod iterum repetit in Apophth. p. 498. Haec.

Eodem enim argento. Communi et mutuo, Haec.

Paternaque gente. Ex avita procerum iudiciumque gente, paterno sanguine, in Gallia prognatum indicat: quorum insignes vestes essent pellitae: uti hunc Praesidium curias Insula pontion est manita vestire. Quo sensu Claudianus de bello Gothic. Carm. V, 481: « Cringeri sedere patres, pellita Getarum Curia. » Adponet haec vox potius, ut numidum obiter hic exponam, quem refert D. Vailant in Famil. pag. 434, cuius prior aera exhibet has voces: P. L. FABRICII. altera serpentem in gyro convolventem se, et espat erigentem, cum subiecta epigraphe: PATERNUS. Id vero cognomen esse Fabricii viri eruditus existimat, absque ullo teste, et magno, ut arbitramur, errore: Tu lege, si me audias: « Protector Augustodunensium Traianus Edoa Restituta. Negociatorum Vota Suscepit: » pro suis, nimirum salute; quam Epidaurius anguis repræsentat. H.

Pellitum. Sic Reg. 2 codex et alii. In Coll. 3. « paternaque gente appellatum. » In editis multo deterius, « paterna quoque gente pulsum. » Vidit et e suo codice Gronovius legi oportere: « paternaque gente pellitum; » sed delicias facit, quum de

habuisset apud exercitum, ferocissimis gentibus oppositum scimus.

LI. Lectos vero mulierum iam pridem totos operiri argento, et triclinia quaedam, quibus argentum addidisse primus traditur Carvilius Pollio, eques romanus, non ut operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punica. Eadem et aureos fecit. Nec multo post

Pellitis Sardiniae populis id accipi iubet, quos Livius, XXIII, Pellitos Sardos vocat. Nec magis digni venia Claudiani interpretes, qui ad locum a nobis in prioribus notis allatum, curiam pellitam interpretantur, multa veste contra caeli inclementiam probe munitam: quam id ibi vestium genus non munitimen, sed decus sit, et honoris insigne. Sic vetus auctor S. Lupicini Abbatis Iurensis: « Nonne cernis... nutare muriceos pellito sub iudice fasces? » Sic Francos quosque reges frigoris metu scilicet, pellitos exhibet Venantius, IX, Poem. 51: « Pelligeri veniens Chlodovechi gente potenti. » Claud Rufinus sane, ut pileati, sic pellit cognomen, decoris et honoris fuit. Atque *Pileati* apud Gothos dicti potissimum inquit Iordanus, de rebus Geticis, cap. 7, « qui inter eos generosi stabant, ex quibus ei reges et principes ordinabantur. » De hac postrema pileatorum appellatione, multa Ducangius, in Glossario, erudite, ut solet. Denique facti hoc egregie ad Plinii sententiam explanandam, quae in eo est posita, ut levius eius viri crimen vellet existimari potuisse, qui aur pondus argenti habuerit, quum esset equitis romani filius, et ea paterne gentis pellitis. HARD. — Vestis pellita, la fraulruga Major.

LI. Et triclinia quaedam, quibus argentum addidisse primus. Non conationem ipsam intelligit, seu conelave, sed mensam ipsam cum lectis tribus, unde mensae inditum triclinii nomen. Sic Vitruvius triclinia pro mensis accipit, VI, 10, p. 118. Connationem vapo obno, appellat, quae Cicero conglavia de Orat. II, quinquam, et ipsa a bonis auctoribus triclinia scimus appellata. HARD.

Carvilius. Vide lib. IX, 13. H.

Aut Deliaca specie faceret (sic prius). Idem et aureos fecit (sic prius). Leg. punica, non punica, cergea. Cicero pm. Muraena, n. 75. « Sicavi pelliculis haedinis lectulos Punicanos et exposuit vasa Samia, » Valerius Maximus, lib. VII, 4: « Lectulos Puplicanos pellibus haedinis stravit, et pro argenteis vasis Samia exposuit. » Sic quoque Pintiani codex. Gaon. — *Punica*. Ita Reg. 2, non *Punica*, ut libri hactenus editi. HARD.

Eadem et aureos fecit. Eadem specie, nempe Punica, etiam aureos lectos fecit. Vel hinc apparet, Deliacum opus, non ex aere Deliaeo confectum intelligi oportere, sed artificis gentis eius proprio ac peculiari. Forte haec sunt χρυσόπικτρας αἰσῆς αἰσινάδας, quarum meministi Clem. Alex. Paedag. II, 3, p. 160. H.

argentei Deliacos imitati sunt. Quae omnia expiavit bellum civile Syllanum.

LII. Paulo enim ante haec facta sunt, lancesque e centenis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romae fuisse constat, multosque ob eas proscriptos, dolo concupiscentium. Erubescant Annales, qui bellum civile illud talibus vitis imputare. Nostra aetas fortior fuit: Claudii principatu servus eius Drusillanus nomine Rotundus, dispensator Hispaniae citerioris, quingenariam lancem habuit, cui fabricandae officina prius exaedificata fuerat: et comites eius, octo DCCCL librarum: quaeso, ut quam multi eas conservi eius asferrent, aut quibus coenantibus? Cornelius Nepos tradit ante Syllae victoriam duo tantum triclinia Romae fuisse argentea. Repositoriis argentum addi sua memoria coeptum,

Quae omnia expiavit. Luit, eluit, putavit. Similis haec Tullii vox in Anton. Philipp. I, n. 85: «Tua scelera dii immortales la nostras milites expiaverunt.» Et apud eundem passim, supplicio scelus expiare. II.

LII. Qui bellum civile illud talibus vitis, etc. Tam levibus at cum aetatis nostrae sceleribus comparatur. Mox sequitur, «Nostra aetas fortior fuit; quae sunt dicta claudens;» II.

Dispensator. De hac voce diximus ex Festo, cap. xiii. Thesaurarius nostra aetas vocat. Prisca, tribunos aetarios; quibus, ut Varro ait de Ling. Lat. IV, erat attributa pecunia, ut militi redderent. Haan.

Quingenariam lancem, etc. E quingentis argenti libris. Sic vasa centenaria argentea apud Lampridium in Elagabalō, pag. 407, quae centum librarum forent. Sic ballistae centenariae, quae sexa centum pondo ia-

cerent: talitarius, quae talenti pondo. In Plautina fabula, quae Captivi inscribitur, catenas singulares, quae sunt singularium librarum, «editiones interpretantur, act. I, sc. 2, vers. 3:» his indito catenas singulares: Istas maiores, quibus sunt Ancti, demito.» Quingenariam Drusillani promulsidem, hanc lancem vocat Tertullianus, lib. de Pallio, sub finem, pag. 146, significatione grammaticis vulgo ignota; ut animadvertit Hadr. Junius, X, 5, et post eum Salmasius in eum Tertulliani librum, pag. 407. Vide Budaeum de hoc Plinii loco agentem, III, 90. II.

Octo DCCCL librarum. Sic Reg. 2, non, ut editi, octo quinquaginta. Sententia est, octo lances in comitum eius supellectile fuisse; quae libras DCCCL universae penderent: singulae scilicet centum ac septem libras. Haan.

Fenestella, qui obiit novissimo Tiberii Caesaris principatu. Sed et testudinea tum in usum venisse. Ante se autem paullo, lignea, rotunda, solida, nec multo maiora, quam mensas fuisse. Se quidem puero, quadrata, et compacta, aut acere operata, aut citro coepisse. Mox additum argentum in angulis, lineasque per commissuras. Tympana vero se iuvene appellata stateras, et lances, quas antiqui magidas appellaverant.

LIII. Nec copia tantum argenti furuit vita, sed

Sed et testudinea. Vide IX, 13. Repositoria hoc loco Plinius intelligit, non ipsa triclinia, ut Fulvio Nrsino visum in Append. Pitt. Cisconii, pag. 111. HARP.

Nec multo maiora, quam mensas fuisse. Nec langiora multo, nec latiora mensis. HARP.

Aut acere operata. Laminis aceria aut citri extrinsecus adglutinatis tecta. Vide XIII, 29. HARP. — *Aut citro operata, aut citro.* Nos vernaculo sermone dicimus, *placidi en érablé ou en citre*, etc. Ed. P.

Lincaque. Lineas ex argento, quas per omnes commissuras ducerentur. HARP.

Stateras. Stateras magidasque vocabulo nihil aliud intelligi arbitramur, praeter lances rotundas, quas imponebantur mensis, tollerenturque, ut collibitum esset, quales sunt etiam fere, quibus solemus res omnes venales appendere. Vide Constant. in Lex. sorbo, Μάγισ. HARP.

LIII. *Nec copia tantum argenti furuit vita.* Nec tantum ut copiam haberet argenti maximam, insuperavit vita consuetudoque hominum: sed etiam in pretio rerum manufactarum:

Idque iam pridem: ne nostra primum aetas huius criminis rea peragatur. Sic Reg. 2 cod. et Pintiani. Sic P. Ciacconius ex coniectura de triclinio, pag. 18. Perperam in editis, s Nec copia tantum argenti fuerit vitae, sed validius paene manipretium. s Quod manu factum erat, et quod datum pro eo, manipretium vocabatur, s a manibus, et pretio. Verba sunt Varronis de Ling. Lat. V. In Plinianis codicibus *manipretium* ubique scribitur. Plinius ipse, XXXIV, 17: s Solitum enim ex manipretio cuiusque signi denarios deponere aureos singulos. s Item Vlpianus, lib. Dig. tit. de Verh. sign. leg. *Mulieris*: s Plerumque plus est in manus pretio, quam in re. s Sic Ovidius: s Materiam superabat opus: s manus enim pro opere. Magnus pretia dixit Tertullus de Idolol. caeteri contracte manipretium. Cicero in Verr. III, s Machinae manipretium. s Ad quem locum Asconius: s Manipretium dicitur, ubi non tam materiae ratio, quam manus atque artis ducitur. v Galli nos vulgo dicimus, *la façon*. HARP. — *Furuit.* Male MSS. Regg. *fuerit*, vel *fuerat*. Broterius, *fuerit*. Ed. P.

validius paene manipretiiis: idque iam pridem, ut ignoscamus nobis. Delphinos quinis millibus sestertium in libras emptos C. Gracchus habuit. Lucius vero Crassus Orator duos scyphos Mentoris artificis manu caelatos sestertiis c. Confessus tamen est, numquam se his uti propter verecundiam ausum. Constat eundem sestertium vi millibus in singulas libras vasa empta habuisse. Asia primum devicta luxuriam

Delphinos. Vasorum genus. Fuerunt et Delphicae abaci, e quibus vinum ministrabatur. Delphinos olim mensis in ornatum subitici solitos Graeci adnotarunt: ut cantharos et Cheirones abacis. Iuvenalis: «Ornamentum abaci, nec non et parvulus infra Cantharus, et recubans sub eodem marmore Chiron.» DALEC. — *Delphinos.* Delphini sunt ornamenta tricliniorum, aut vasorum, delphinorum similitudine. Vide Du-Caugium in Glossario. H. — *Quinis millibus sestertium in libras.* Prius legebatur, *quinis millibus sestertiis*, quod de sestertiis, sive neutrius, ut vocant, generis, sive masculi, recte dici ars non potuit, hoc est grammatica. De sestertiis porro posterioris generis accipi haec oportere auctor est Plutarchus in Graecis, pag. 825, ubi obiecit Graccho Drusum ait, quod delphinos argenteos comparasset, emptos in singulas libras, denariis mille quingentis et sexaginta, sive, quod idem, quinis sestertium millibus. Oi περί Δροῦσον ελεγχον, οἱ δὲ δελφίνας ἀργυροῦς ἐπὶ πλείο τιμῆς εἰς ἐκαστὴν λίτραν δραχμῶν χιλίων καὶ διακοσίων πεντήκοντα. HANB. — *Quinis millibus sestertium.* Gallicae monetae libris 972: BNOT.

Sestertiis C. Sestertia centum, sive quod idem est, sestertium centena

millia. HANB. — Gallicae monetae librae 49,453: ED. P.

Sestertium VI millibus. Hoc est, monetae nostrae gallicae libris 1,167: ED. P.

Vasa empta habuisse. Reg. 2, Colb. 3, et Plutiani cod., *una emptalia*, non *vasa empta* prae se ferunt. Gronovius *una emblemata* coniecit. Erant autem ἐμβληματὰ ornamenta vasorum, dicta ἀπὸ τοῦ ἐπεμβλῆσθαι, quod vasis adicerentur, et revellerentur, quum libitum erat. HANB. — *Asia primum devicta luxuriam misit*, etc. Livius, lib. XXXIX, pag. 489: «Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est, etc.» «Asia facta Romanorum, ait Iustinus, in fine XXXVI, cum opibus suis vitia quoque Romam transiit.» Asia hinc gemina indicatur: altera, Asia minor hodie dicitur, ubi devictus Antiochus est: altera quae Syria saepius appellatur, ubi Antiochus regnabat, Plinius, XIII, 5: «Antiochus rege Asiaque devicta. Urbis anno 565.» Testis etiam est geminae huius victoriae nimmus argenteus denticulatus in Museo nostro, et apud Patitium in fam. pag. 99. Caput Iovis laureatum exhibet, ac sinistro latere litteram K. In parte aversa, Scipio est in quadrigis: sinistra tenet signum militare, dextra fulmen. Infra, I.

misit in Italiam. Siquidem Lucius Scipio transtulit in triumpho argenti caelati pondo mccccl. Et vasorum aureorum pondo md anno conditae Urbis quingentesimo sexagesimo quinto. Eadem Asia donata multo etiam gravius afflixit mores, inutiliorque victoria illa haereditas Attalo rege mortuo fuit. Tum enim haec emendi Romae in auctionibus regiis vercundia exempta est, Urbis anno sexcentesimo vigesimo secundo, mediis quinquaginta septem annis erudita civitate amare etiam, non solum admirari, opulentiam externam: immenso et Achaicae victoriae momento ad impellendos mores, quae et ipsa hoc intervallo, anno Urbis sexcentesimo octavo parata, signa et tabulas pictas invexit, ne quid deesset:

ACIP. ASIA. G. punctis sic notata: Lucius Scipio: Asia gemina. In quibusdam nummis, teste Vrsino, sine interpunctione scriptum est ASIAQ. Id vero alii Asiagenes, Ασιαγενες, alii Asiages, interpretati quos, porum certe feliciter. Nam, ut acute Sirmundus admonuit, in Not. ad Sidorium, p. 128, unde in nummo romano et graecum et insolens vocabulum? Et vetus tamen hic error est. Nam et Livio tribuitur, ex vetustis codicibus, in quibus Asiagthi, et excerptis Diodori Peireskianis, in quibus Ασιαγενες legitur. Verum haud dubie legi oportet Asia Gemina, capta vel devicta scilicet a L. Scipione. Quamobrem in nummo quadrigae sculptur, certissimum geminae victoriae argumentum: nam pro simplicis victoria, ut iam supra diximus, tantum bigae sculpterentur. Nulla fingi certe potest causa probabilis, quamobrem Ασιαγενες, Asia genitus, dicatur homo romanus, et ex nobilissima quidem gente in Urbe. H.

Eadem Asia donata. Ita Reg. 2, et Colh. 3, et quos Buidatus inspexit, ipso prodente, III, l. 85, non donata, ut editi hactenus libri. Attalus, Pergami in Asia rex, populum rom. moriens haereditatem instituit. Hanc Asiae donationem Plinius spectat. H.

Inutiliorque victoria illa. Quam videlicet L. Scipio Antiochum devicit. Haid.

Urbis anno sexcentesimo, etc. Ita Reg. 2. In editis libris ad hunc diem, mendose, anno V. DCCXXVI, mediis LXXI quis, qui numerus nec cum ratione temporum, nec secum ipse constat. Haid.

Achaicae. Fecit Corintho, per L. Mummius Achaicum, ann. Urb. 605. Haid.

Ad impellendos mores. Labefactandos, impellendos in praecipua. Sic Macrobius, Aen. IV, 22: «animumque labantem impulit.» H.

Invexit. Gronov. et al. ante Haid. inauxit. Ed. P.

pariterque luxuria nata est, et Carthago sublata: ita congruentibus fatiis, ut liberet amplecti vitia, et liceret. Petiere et dignationem hinc aliqui Veterum. C. Marius post victoriam Cimbricam cantharis potasse Liberi patris exemplo traditur, ille arator Arpinas, et manipularis imperator.

LIV. (XII.) Argenti usum in statuas primum divi

Et liceret. Liceret quidem quum a metu ablato aemulae urbis, luxuriosi felicitas Vitis incepit, a ut praevisionis Nasica a Floro dicitur, M., 45, p. 85. Liberet autem, quum omne luxuriae genus Asiae victoria in Verberis invexisset. Haad.

Petiere et dignationem. Quaesivere et gloriam sibi a vitia aliqui Veterum: ut C. Marius, qui, etc. In Reg. 2: a Petere et indignationem hinc aliqui Veterum. a Quibus verbis adiecta litterula, ut esset petiere, pro petere, quod Lipsius ante occupavit, sententiam huic loco maxime accommodatam elicimus. Perperam antea legebatur, a et liceret peccare: et dignatione hinc aliqui Veterum. a H. — Non, ut velim, interpretatur. Vult enim quosdam etiam e praeis dignitatem sibi adstruere totatos electione ista et curiosi cura, vasorum, inter quos Marijani. Et ego electionem istam et curiosam curam vasorum potius destruere dignitatem censuerim quam angere. Plinium autem dicere: ex ipsa vitis tum grassantibus et instantia in vasis pretiosis comparanda, quosdam sibi gloriam paruisse, dum ea soli aut cum paucis aspernantur: sic M. Marium post Cimbricam victoriam, non in scyphis Mentoreis, non in auro, sed rusticis et servilibus in cantharis bibisse: neque hoc sordidum putasse pocu-

lum, quo et Liber potus usus: unde et apud educatorem eius dormientem a gravis atrita pendebat cantharus ensa. a Boet.

C. Marius post victoriam Cimbricam a potasse. Val. Max. III, 6, n. 6: a Inq. C. Marii paene insolens factum: nam post hugurthinum, Cimbricum, et Teutonicum triumphum, cantharo semper potavit, quod Liber pater inglytum ex Asia docens triumphum, hoc usus poculi genere ferebatur: ut inter ipsum haustum vini, victoriae civi mas victorias compararet. a Arnobius paene extremo lib. VI: a Quid in Liberi dextra pendens potioris cantharus? a Vas est vinarium Baccho, Liber pater: sacrum ac peculiare: ut docent Athenaeus et Macrobius. Haad.

Ille arator Arpinas. Tullius municeps Mario gloriari solitus est. H.

Manipularis imperator. Electus de manipulo. Haad.

LIV. Argenti usum in statuas primum divi Augusti, etc. Traquillus lo Aug. vii: a Argenteas statuas olim sibi positas conflavit omnes, exque iis aureas cortinas Apollini Palatino dedicavit. a Quae forma vultus in statua Augusti fuerit, non liquet: nulla enim superest. At in nummis antiqua paene omnibus valet adlatio, quae decorum eum, ejusdemque imberbia formae eum ac juve-

Augusti in adulatione temporum transisse, falso existimatur. Iam enim triumpho Magui Pompeii reperimus translata Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam statuam: item Mithridatis Eupatoris, et currus aureos argenteosque. Argentum succedit aliquando et auro, luxu feminarum plebis compedes sibi ex eo facientium, quas induere aureas

nilla exhibuit, quoniam esset annorum septuaginta, qua fuit, vix vicenario maior. Vnus superest tantum ex aere mediocri, cuius contemplandi et explorandi nobis copiam fecit eruditus Germanus: tradita etiam ultro gemina nummi effigie. Augusti vultui aut mala forma et rusticana, adiectus est lituus, symbolum iuguratus: cum epigrapha latina caesus. In postica parte vultus est senilis et gravis, barba crispata ac spissa, qualis in nummis Lacedaemoniorum et Gazae regis pingitur cum nomine ΑΥΚΟΥΡΟΣ. Sed hic capite est laureato: infra littera graeco Α, quae prima nominis ΑΥΚΟΥΡΟΣ est: ut significetur Augustum fuisse Lycurgum alterum, hoc est, optimarum legum in Italia conditorem, ut fuit olim Lacedaemone Lycurgus: cui et nomen, quod populares aude ad rectum vitae cultum suis legibus transulisset, post obitum dicere delubrum Spartiae, ut Herod. lib. I narrat. Sic in numismate altero, quod ad VII, 34, protulimus, idem Augustus eadem fere nummi forma cum Platone confectus, ob sapientiam. Hinc ΚΑΙΣΑΡ ΣΕΒΑΣΤΟΣ: inde ΠΑΤΩΝ. In isto exprimitur, quod dictum ei ab Horatio est, lib. II, Ep. 1, v. 4: Quum tot sustineas et tanta negotia solus, Res Italas armis tuteris; moribus ornes, Legibus emendes, etc. Prior

tantum littera graeca nominis Lycorgi apponitur: indicante solerter nummi officine, satis esse, si ab eruditis agnosceretur Lycurgus ex prima nominis littera, integro nomine non expresso, ob odiosam eius significationem. Est enim ΑΥΚΟΥΡΟΣ, pro λυκούργος: quod idem valet ac lupi ira, vel lupus iratus. Hase.

In adulatione. Gronov. et al. ante Hard. s. ad honorem div. Augusti. in adulationem temp. s. En. P.

Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, etc. Eius qui Mithridatis avus fuit. Eleganter Seneca, ep. cxxxviii, de statu in triumpho translatis: s. Sacrilegia munda puniuntur, magna in triumphis feruntur. s. H.

Item Mithridatis Eupatoris, et currus aureos, etc. Autem Mithridatis statuam octo cubitorum in triumpho Pompeii latam, auctor est Appianus, in Mithrid. p. 252. Eiusdem alteram senum pedum exhibitam a Lucullo, Plutarch. in eius vita, p. 616. H.

Succedit aliquando. Gronov. et al. additis dualis voculis, succedit ex re aliq. En. P.

Luxu feminarum plebis compedes sibi ex eo facientium, quas, etc. Compensum calceosum crustum vocat, qui, ut in feminis equestri ordinis aurcus fuit, supra cap. 3, sic plebeiis argenteus, auro illis ad eum luxum non permissus. Dal.

mos tritior vetat. Vidimus et ipsi Arellium Fuscum (motum equestri ordine, ob insignem calumniam, quum celebritate assectarentur adolescentium scholae), ex argento anulos habentem. Et quid haec attinet colligere, quum capuli militum, ebore etiam fastidito, caelentur argento, vaginae catillis, baltei laminis crepitent? Iam vero paedagogia ad transi-

Mos tritior vetat. Id est, iam vulgatus, et passim receptus. Inuit argenteas compedes a plebe gestatas, quum iam aureae fastidiri coepissent, perversa lusuria, iam trito tamen et pervulgato more. A MSS. exemplaribus non discedimus, quos negligere videntur ii qui vel *mos tritior*, quod nemo intelligat, vel *mos patriciorum*, vel *mos Quiritium*, haud satis consulto reponere conantur. De compedibus iis egimus, c. 42. HASE.

Vidimus. « Vidimus et ipsi Arellium... ex argento anulos habentem, » quum aureos fastidiret, seminarum more. HASE.

Arellium. Hic eius Arellii filius, quem Q. Fuscum Seneca pater, Contr. I, 7, p. 94, multisque aliis locis Arellium Fuscum patrem appellat; et rhetorem. Locum hunc, quem, uti edidimus, ita typi omnes manuscriptique codices repraesentant, ut enodarent, frustra desudarunt Barbarus, Pintianus, Gronovius, alique. Nos et interpunctione loco adhibita, et interpretatione simplici, planum, ut quidem remur, fecimus. HASE.

Quum celebritate assectarentur adolescent. scholae, etc. Quippe quod turbam adolescentium ingentem traheret, qui cum in scholis audiebant: hic comitatus fuit ei causa insignis calumniae. HASE.

Quum capuli militum, etc. Prisci heroës gladios habuerunt clavis ar-

genteis confixos. Homer. Iliad. B, de Agamemnone, Ἀπὸ δ' ἔρ' ὤμων βάλιστο ξίφος ἀργυρόνδαν. DAL. — *Fastidito.* Gron. et al. ante Hard *fastidio.* EN. P.

Vaginae catillis. Ita Reg. 2, et editi libri ante Hermolaum, quo auctora typi deinceps *batillis* exhibent. Dictas autem catillas arbitror pro catellis, hoc est, brevibus catenis. Qua de voce Vossium consule in Etymol. HASE.

Batillis (sic olim). Batulum et ὄρο-
χορτοῦν batillum, ferreum instrumentum, quo pruna colligitur, quasi patulum. Horat. Sat. I, 5, 35: « Languimus, Iovani ridentes praemia scribae, Praetextam, et latum clavum, prunaeque batillum. » Ab eius instrumenti similitudine Veteres *batillas* vocaverunt laminas argenteas, utrimque ad laterum margines curvas, quibus pugionum et ensium vaginas operiebant. DAL.

Ad transitum virilitatis, etc. Virilis semina. Anulo argenteo, seu fibula paedagogiorum, hoc est, puerorum pudenda perstringebant, interdum vocis, interdum valetudinis causa: cuius infibulationis modum Celsus edocet, VII, 25. Pueri Caesarum, sive ut apud Gruter. p. 4037, RVNA. POMVS. AVGVSTVS. paedagogia non a Plinio modo dicuntur, sed et a Seneca, de beata Vita, et ab Vlpiano, leg. *Quaesitum est, dig. de instr. fued. vel instr.*

tum virilitatis custodiantur argento: seminae laventur, et, nisi argentea, solia fastidiant: eademque materia et cibus, et probris serviat. Videret haec Fabricius, et stratas argento mulierum balineas, ita ut vestigio locus non sit, cum viris lavantium: Fabricius, inquam, qui bellicosos imperatores plus quam pateram et salinum ex argento habere vetabat. Videret hinc dona fortium fieri, aut in haec frangi. Heu mores! Fabricii nos pudet.

LV. Mirum in auro caelando inclaruisset neminem, argento multos. Maxime tamen laudatus est Mentor, de quo supra diximus. Quatuor paria ab eo omnino

leg. Ab Ammiano Marcell. *paedagogiani*. Galli diminuta voce; *pages*, vocant, ut supra monuimus, c. 12. HARD.

Eodemque mat. et cibus. Et vasis, quibus feruntur olusonia, et matulia, quibus lotium exepi solet. HARD.

Ita ut vestigio locus non sit. Prius probum est lavare cum viris: alterum lavare in balnearum solis sic argento stratis et lubricis, ut in iis consistere vestigium non possit. DAL. — *Ita.* Quum sint balnearum solia, inquit Dalecampius, strata argento perpolito et lubrico, consistere in iis vestigium non potest. Nugae. Quis enim lubricum adeo ex argento pavimentum putet, ut fallat vestigia? Plinius ita stratas argento balineas dicit, ut iam nulla pars earum arena sit, cui imprimi pedis vestigium queat. HARD.

Videret. Videret ex argento balineas probriaque dieato peti praemia argentea, quae viris fortibus debeantur: aut haec ad illos usus frangi. HARD. — Similia fere, sed multo vehementiora noster J. J. Rousseau, in celeberrima illa Fabricii prosopopoeia: *Fa-*

bricius, qu'édit pensé ta grande ame? etc. sed haec nemo non novit. Eo. P. — *Fabricii nos pudet.* Fabricii abstinentiae nos iam pudet. Luscinius ille de quo superius disimus, c. 50, unicuique pauperrimo censu par, inquit Val. Max. IV, p. 209. Idem 4, n. 3, p. 217: « In Caji vero Fabricii, et Q. Aemilii Papi principum saeculi nostri domibus argentum fuisse conficitur oportet: uterque enim patellam decorum et salinum habuit: sed eo lautior Fabricius, quod patellam suam cornico pediculo sustineri voluit. » Consilium ambo gerere simul ann. V. 472, et 466 censuram, post consulatum, ut quidem Fasti ferunt. HARD.

LV. Diximus. Lib. VII, 39. H.

Quatuor paria. Vasorum, sive scyphorum. Ita Reg. 2 et Pintiani codex: quae divulsa perperam, distractaque et interpolata, huiusmodi nec satis coherentem efficiunt in libris ad hunc diem vulgatis sententiam: nempe hoc modo: « Ae iam nullum exstare dicitur. Ephesiae Dianae templum iacet, Capitolium incendiis, Varro, etc. » Quorsum, quæso, spectat E-

facta sunt: ac iam nullum exstare dicitur, Ephesiae Dianae templi, aut Capitolini incendiis, Varro et aereum signum eius habuisse, scripsit. Proximi ab eo in admiratione Acragas, et Boethus, et Mys⁷ fuere. Exstant hodie omnium opera in insula Rhodiorum: Boethi apud Lindiam Minervam: Acragantis in templo Liberi patris in ipsa Rhodo, Bacchae Centaurique caelati in scyphis: Myos in eadem aede, et Silenus, et Cupidines. Acragantis et venatus in scyphis magna fama. Post hos celebratus est Calamis et Antipater: quique Satyrum in phiala gravatum somno collocavisse verius, quam caelasse dictus est, Stratonicus. Mox Cyzicenus Tauriscus. Item Ariston et Eunicus Mitylenaei laudantur, et Hecataeus: et circa Magni Pompeii aetatem Praxiteles, Posidonius Ephesius, Laedus Stratiates, qui praelia armatosque caelavit: Zopyrus, qui Areopagitas, et iudicium Orestis, in duobus scyphis H-S. XII aestimatis. Fuit

phesini incendii mentio, aut Capitolini, quom de signis statuisque agitur? Illud nimirum est, innuere velle Plinium in utraque ea sede aervata haec signa olim, in utraque pariter perlisae. De priore certe huius sententiae parte ipse haud obscure, VII, 39: «Testimonium perhibet Mentori Capitolinus, et Diana Ephesia, quibus fuere consecrata artis eius vasa.» De posteriore sanatus ope nostra hic locus, reliquum nullum facit dubitandi locum. Hano.

Et Boethus Βοῦθος Carthaginiensis statuarius, de quo Pansanias in Eliacis prioribus, sive V, p. 319. H.

Et Mys. Meminit huius Pansan. Attic. I, p. 51. Martial. item VIII, ep. 11: «quis labor in Phiala? docti Myos, anne Mironis? Mentoris haec

manus est; an, Polyclete, tua?» Et XIV, xcv, cuius lemma, «Phiala aurea caelata: Quamvis Callaico rubeam generosa metallo, Glorior ante magis: nam Myos iste labor.» H.

Calamis. Dicemus de eo inferius, et de Stratonice. Hano.

Mox Cyzicenus Tauriscus. Meminit huius iterum Plinius, XXXVI, 4, ubi a Trahiano marmorum caelatore diversum esse admonet. Hano.

Praxitelés. Argentarius, de quo Cleero de Divio. I, p. 189. Diversus a statuaria altero, de quo XXXIV, qui CCC ferme annis hunc antecessit. Hano.

Laedus. Reg. 2, Ledis Thracides. An Leonatides? Hano.

In duobus scyphis H-S. XII aestimatus. Ego interpretor sestertium duo-

dein Pytheas, cuius binae unciae x vaenierunt. Vlysses et Diomedes erant in phialae emblemate, Palladium surripientes. Fecit idem et cocos magiriscia appellatos, parvulis potoriis, sed e quibus ne exemplum quidem liceret exprimere, tam opportuna iniuriae subtilitas erat. Habuit et Teucer crustarius famam: subitoque ars haec ita exolevit, ut sola iam vetustate censeatur, usque adeo attritis caelaturis, ne

decies, id est, censu senatorio ait, Budaeus. At Ciacconius: quae notae si duodecies sestertium designant, triginta scutatorum millia faciunt: si vero, quoniam de Graecis ibi sermo est, *AXII*, id est, talentis duodecim est legendum, scutati sunt 7,200. Salmasius corrigit, « sestertiis quinque, hoc est, pondus XII aestimatis. » Quod equidem miror vehementer, quum prorsus abhorreat a consuetudine latine loquentium. Simplicissima intelligenda duodecim millia nummum, seu trecenti Philippi. Hoc et materiae, et manus pretium; sed materiae non magnum pondus fuisse in scyphis suis liquet. Gao. — *H-S. XII.* Ita Reg. 2, librique editi. Ciacconii coniecturas nullo probabili argumento nixas, hoc loco, ad alla properans, non moror. H. — *H-S. XII aestimatis.* Duodecim sestertiis, gallinae monetae libris 2,334. Eo. P.

Cuius binae unciae X. vaenierunt. Ita MSS. omnes, non viginti, ut editi, hoc est, decem sestertiis, vel decem sestertium, nullibus: quae gallicae monetae libras efficiunt omnino mille, maiore, ut apparet, pretio, quam superiores scyphi. H. — *Cuius binae unciae X. vaenierunt.* Bret. ex MSS. Regg. 2 et 3, « cuius duae unciae, etc. » In MS. Voss. et ed. prin-

cipe, « duae unciae xx vaenierunt. » Sestertia decem sunt gallicae monetae librae 1945. Duae autem unciae intellige pedis romani uncias duas, vel, ut vulgo loquimur, duos pollices. Nempe diameter emblematis fuit duarum unciarum. Vlysses et Diomedes Palladium subripientes aenepumero occurrunt in gemmis antiquis. Ex Brot. nott. ad h. l. Eo. P.

Fecit idem et cocos magiriscia appellatos. *Μαγιστήριον*, a *μαγειρος*, coquus, deminuta voce. Haro.

Tam opportuna iniuriae. Sic libri omnes, etiam MSS. Hoc est, adeo facile laedebantur. Sic *contumelias opportunum* dixit et Senet. de Consol. ad Helv. 43. Cels. II, 9: « Opportuniores hae partes iniuriae sunt, quae iam male habent. » Haro.

Habuit et Teucer crustarius famam. Vocem eam *crustarius*, Reg. 2 codex praetermisit, cui voci si quis nosse velit quae vis subsit, consulat Gothof. in cod. Theodos. XV, tit. 7, p. 375. A crustis vasisque potoriis crustatis nomen in primis habent crustarii. Sunt autem crustae, genus emblematis, quod vasculis inserebatur: idemque, quum vellent, detrahebatur, quemadmodum et emblemata. Tullius in Verrem, VI: « Crustae aut emblemata detrahuntur. » H.

figura discerni possit, auctoritas constet. Argentum medicatis aquis inficitur, atque etiam afflatu salso, sicut in mediterraneis Hispaniae.

LVI. In argenti et auri metallis nascuntur etiamnum pigmenta, sil et caeruleum. Sil proprie limus est. Optimum ex eo quod Atticum vocatur. Pretium in pondo libras x. n. Proximum marmorosum dimidio Attici pretio. Tertium genus est pressum, quod alii Syricum vocant ex insula Syro. Iam quidem et ex Achaia, quo utuntur ad picturae umbras. Pretium in libras, H-S. bini. Dupondiis vero detractis,

Argentum medicatis aquis inficitur, etc. Quae sunt sapore aliquo, aut medica vi praeditae, quales sunt quae minerales vocantur. HAEN.

LVI. *Sil proprie limus est.* Terra lutea, quam *ὄξπας* Graeci ex re ipsa vocant: ocre *jaune*, sed praecipuae nota atque splendoris: unde sil lucidum appellatur, XXXV, 47. Vide Agricola in Bermanno, pag. 452 sq. HAEN. — *Sil proprie limus. Sil argillis* (*Silicates alumineux*) adnumeratum, etiamnunc pictoribus in usu est. EO. P.

Optimum ex eo quod Atticum vocatur. Ita Diosc. lib. V. c. 108. HAEN. *Atticum vocatur.* Cl. Hillius, p. 192, vult sil atticum Romanorum esse *le cinabre factice*, quod a nostro cinabari factitum prorsus diversum est. At hic apud Plinium, ut apud Vitruvium, lib. VII, cap. 14, sil atticum est *l'ocre attique*. BAOT.

Pretium in libras XXXII. Voss: a pretium in libras XII. a *Legs*: a pretium in pondo libras * 41, a hoc est, denarii duo. GROS. — *Pretium in pondo X II.* Ita Reg. 2. Hoc est, denarii duo: gallicae monetae, asses

gedecim. In libris haecenus editis, a Pretium in libras XXXII, a sine ulla pretii nota. HAEN.

Proximum marmorosum. Lapidosum. Dioscor. lib. V, c. 108. ochram probat in primis *ἀλίδον*. H.

Pressum. Obscurum, nobilem, fuscumque, *σποτυνός, ἀμαυρός*, ocre *d'un jaune brun*. Presso saturum opponitur, *κατασφύττ.* HAEN. — *Pressum.* Terrae argillaeae, quas recentiores vocant *ocres*, plus minusve colorem lucidum aut obscurum e ferro (*peroxidale, hydroxide de fer*) trahunt. EO. P.

Pretium in libras huius sestertii bini. Dupondiis vero detractis (sic olim). *Tō huius* non est in Vossiana. Caeterum quod lucidum vocant, eius pretium esse vult in libras sestertium unum et dimidiatum: tantum enim restat dipondio binis sestertiis detracto. Perperam Dalecampius, fere sestertio uno, nam sestertius, inquit, valet asses duos sive pondo et semissem. Immemor saeculi, quo vivebat Plinius. Sestertius quum primum cederetur, tantum valuit; Plinii aevo quatuor assibus semuncialibus muta-

quod lucidum vocant, e Gallia veniens: hoc autem et Attico ad lumina utuntur: ad abacos non nisi marmoroso, quoniam marmor in eo resistit amaritudini calcis. Effoditur et ad xx ab Vrbe lapidem, in montibus. Postea vritur, pressum appellantis qui adulterant. Sed esse falsum exustumque amaritudine apparet, quoniam resolutum in pulverem est. Sile pingere instituere primi Polygnotus et Micon, Attico dumtaxat. Hoc sequuta aetas ad lumina usa est: ad umbras autem Syrico et Lydio. Lydium Sardibus emebatur, quod nunc obmutuit.

LVII. (xiii.) Caeruleum arena est. Huius genera tria fuere antiquitus: Aegyptium, quod maxime probatur. Scythicum, hoc diluitur facile, quamque teritur, in iv colores mutatur, candidiorem nigrio-

batur. GROS. — *H-S lini*. Sive asses romani quinque. HARD. — E nostris videlicet assibus 7 3/4. EO. P.

Dipondius. Assibus videlicet duobus. HARD.

E Gallia. E Biturigibus Cubis: unde nunc quoque, *oers de Berri*. HARD.

Ad lumina utuntur. In picturis, *le jour d'un tableau, les parties colorées*. HARD.

Ad abacos. Dicemus de eius vocis insolentiore significato, quem hoc loco habet, XXXV, 1 et 13. H. — *Abacos*. Abaci illi, *les compartiments*. BROU.

Micon. Graecis, Μίκων, et Πολύγνωτος. De his dicemus libris sequentibus. HARD.

Quod nunc obmutuit. Reg. 2, *omittunt*. Credo, pro *omittunt*. H. — *Obmutuit*. Broter, ex editione principis, *omittunt*. EO. P.

LVII. *Caeruleum*. Ols: levit istud

ismudum, inque ejus locum succrisit alterum simile, quod ex cyano lapide Lazuli parant, vocantque ultramarium, *outremer*. H. — *Arena est*. Caeruleum illud, *le verd azur*. BROU. — *Caeruleum*. Nobis carbonate, *hydrocarbonate bleu de œuvre, azurite*, de quo dictum. EO. P.

Huius genera tria fuere. Theophrastus duo nativi caerulei genera agnoscit, Scythicum, Cypriumque: scilicet tertium, Aegyptium scilicet. Sic enim ille περί λθων, pag. 11: Καὶ κυανός, ὁ πρὶν αὐτογόνος ὁ δὲ κυαναστός, ὡς περ ἐν Αἰγύπτῳ. Γένη δὲ κυανοῦ τρεῖς ὁ Αἰγύπτιος, καὶ Σκύθης, καὶ τρίτος ὁ Κύπριος βέλτερος δ' ὁ Αἰγύπτιος εἰς τὰ ἄκρατα λευόματα, ὁ δὲ Σκύθης εἰς τὰ ὑπερστέρα. Κυαναστός δ' ὁ Αἰγύπτιος. H.

In IV colores mutatur. Theophr. loc. cit. pag. 11 sq. Φασι δὲ οἱ τὰ φάρμακα τριβόντες, τὸν πρὶν κυανόν εἰς ἑκτον ποιῆν χρώματα τέτταρα

remve. Praefertur huic etiamnum Cyprium. Accessit his Puteolanum et Hispaniense, arena ibi confici coepta. Tingitur autem omne, et in sua coquitur herba, bibitque succum. Reliqua confectura eadem quae chrysocollae. Ex caeruleo fit, quod vocatur lomentum, perficitur id lavando terendove: hoc est caeruleo candidius. Pretia eius, x. x. in libras; caerulei, x. viii. Vsus in creta, calcis impatiens. Nuper accessit et Vestorianum ab auctore appellatum. Fit ex Aegyptii levissima parte: pretium eius x. x. in libras.

τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τῶν λευκωτάτων λευκωτάτων τὸ δὲ δεύτερον, ἐκ τῶν παχυτάτων μελάντων. « Ail e caeruleo trito fieri quatuor colores: nempe binos, hoc est, magis minusve candidum e caeruleo tenuissimum, e crassissimo totidem, hoc est, magis aut minus nigrum. » II.

Candidiorem. Addidere Plinii interpolatores, *crassiozem tenuioremve*, ex Theophrasti verbis, opinor, perperam intellecta. Non habent eas voces codices ulli. HARR.

Et in sua coquitur herba. Peculiaris fuisse generis eam herbam indicat. Nos gladium esse seu isatim arbitramur, de qua alibi Plinius, XXII, 2. II — *Herba.* Quae nobis *Isatis tinctoria*, dicta vulgo, *pastel*. En. P.

Quae chrysocollae. De confectura chrysocollae dictum est cap. 26 huius libri. HARR.

Lomentum. Αἰσχυρά, nunc caeruleum lotum, tritumque, et magis dilutum significat. H. — *Lomentum.* Caerulei illius ita loti et triti partes tenuissimae sunt; et hoc est, *L'azur raffiné*. BROU.

Pretia eius, X. X. in libras. Hoc est, denarii decem. Prius legebatur, « Pretia eius XXIII in libras: caetu-

lei XVIII, » pro X. XVIII, hoc est, denariis octo. II. — X. X. in libras. BROU. X. XI, denarii undecim, qui sunt monetae gallicae librae 8, cum assibus 14. En. P.

Vsus in creta, calcis impatiens. Testorio e creta, non item e calce, caeruleum commode illinitur. II.

Vestorianum. Ita Reg. 2, et alii. Prius *Nestorianum* legebatur. At Virruv. VII, 41, pag. 444: « Caerulei temperationes Alexandriae primum sunt inventae: postea idem Vestorius Puteolis instituit faciendum. » Iridorus item Orig. XIX, 17: « Venetum caeruleum temperare primum Alexandria reperit. In Italia ex arvenae palvere et nitri flore idem faciunt. Sed si Cyprium in fornace adustum huic permixtioni addes, Vestoriani similitudo erit. » Vestorium suum Cicero non semel vocat ad Attic. IV, epist. xiii, et xvi; et VI, 2. Apud Gruter. in Inscr. pag. 245: VICVA VESTORIANA. Haud dubie a Vestorii officina nomen factum. HARR.

Pretium eius X. X. in libras. Denarius unus in libras: monetae gallicae aures octo. Prius typi sic edebant, LX in libras. II.

Idem et Puteolani usus, praeterque ad fenestras : vocant coelon. Non pridem apportari et Indicum est coeptum, cuius pretium x. viii. in libras. Ratio in pictura ad incisuras, hoc est, umbras dividendas ab lumine. Est et vilissimum genus lomenti, quidam tritum vocant, quinis assibus aestimatum. Caerulei sinceri experimentum in carbone, ut flagret : fraus, viola arida decocta in aqua, succoque per linteum expresso in cretam Eretriam. Vis eius in medicina, ut purget hulcera. Itaque et emplastris adiiciunt : item causticis. Teritur autem difficillime sil. In medendo leviter mordet, astringitque, et explet hulcera. Vritur in ficitilibus, ut prosit. Pretia rerum, quae usquam posuimus, non ignoramus alia in aliis locis esse, et omnibus paene annis mutari, prout navigationes constiterint, aut ut quisque mercatus

Vocant coelon. MSS. Reg. 2, alii, *cyllon vocant.* HAAD. — *Coelon.* Brot. emendat, *cyanon.* Eo. P.

Pretium X. VIII in libras. Denarii octo, monetae nostrae librae 6, cum 4 assibus. Eo. P.

Ad incisuras. Commissuras ipsae appellat, XXXV, 41, ubi de picturae arte : « Tandem se ars ipsa distinxit, et invenit lumen atque umbras differentia colorum alterna vice sese excitante. Deinde adiectus est splendor, alius hic quam lumen ; quem quia inter hoc et umbram esset, appellavere totum commissuras vero colorum et transitus, harmonen. » Quid enim commissura et transitus colorum, quam luminis et umbrarum, quae ex varietate colorum sunt, divisio ? Id qui ex arte efficiunt, apud nos dicuntur, *arrondir une figure, lui donner du relief par le moyen des jours et des ombres.* H.

Fraus, viola arida decocta. Ut in caerulei experimento Plinius, sic etiam in sile probando Vitruvius violam adsciscit, VII, 14, pag. 148 : « Itaque tinctorum, inquit, quom voluit sili Atticum imitari, violam aridam concilientes in vas cum aqua, conservescere faciunt ad ignem : deinde quom est temperatum, conciliunt in lintum, et inde manibus exprimentes, recipiunt in mortarium aquam ex violis coloratam, et ex ea Eretriam perfundentes, ei iam terentes, efficiunt siliis Attici colorem. » HAAD.

Item cautiois. Modice exedere Dioscor. sit V, 406. HAAD.

Teritur difficillime sil. In antiquo exemplari, a teritur autem difficillime ; a verbum vero sili non legitur ibidem. PINT.

In medendo. Dioscor. V, 406, de ochra, sive sile. HAAD.

sit, aut aliquis praevalens manceps annonam flagellet: non obliti Demetrium a tota seplasia Neronis principatu accusatum apud consules: poni tamen necessarium fuit, quae plerumque erant Romae, ut exprimeretur auctoritas rerum.

Annonam flagellet. Alii incendere, urere, excandescere, vexare dicunt, hoc est, inferre caritatem annonae. HARD.

A tota seplasia. Capuae forum et vicus fuit, in quo unguentarii nego-

tiabantur, ut alibi diximus. Hoc loco unguentarios urbis Romae atque pigmentarios putamus intelligi, appellatione deducta ab eo Capuae vico; qui fuit huius mercibus attributus. H.

C. PLINII SECVNDI NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXXIV.

I. Proxima dicantur aeris metalla, cui et in usu proximum est pretium: immo vero ante argentum, ac paene etiam ante aurum, Corinthio: Stipis quoque auctoritas; ut diximus. Hinc aera militum: tribuni aerarii et aerarium, obaerati et aere diruti.

I. *Aeris-metalla.* Raudus prisei illi vetustissimique Romani aera vocaverunt, une dicta Randuscula porta, quod aere mugita foret. In ea fuit Genutii praetoris, eaque aeneum historis scriptorum celebris. Alex. ab Alex. lib. IV, c. 16, Καλχόν, Graecis, παρὰ τὸ χάλιν τὴν ἀλκὴν, quod eorum qui confodiuntur vires ae robur dissipet, vocatum fuisse Tzetzes scribit, DALEC. — *Proxima dicantur aeris.* Gron. et al. ante Harð. *proxime*, etc. Ed. P.

Vt diximus. Nempe l. XXXIII, 13 et 48. Harð.

Hinc aera militum. Apud Gruter. pag. 508, inscriptio vetus: AERA. STIPENDIOQUE. Altera p. 565: MIL. AES.

XII, miles aerum, hoc est, stipendiorum duodecim. Tertia pag. 451: PRAEF. MILIT. AERARI. Harð.

Tribuni aerarii. Festus: « Aerarii tribuni a tribuendo aere sunt appellati. Aerarium ante populus romanus in aede Saturni habuit. » Vnde vetus inscriptio, apud Gruter. VIII. vii. III AERARI. SATVRNI. « Ocsumvir tertium Aerarii, Saturni. » H.

Obaerati, et aere diruti. Festus: « Dirutum aere militem dicebant antiqui, cui stipendium ignominiae causa non erat datum: quod aere diruebatur in fiscum, non in militis sacculum. » In libris ad hunc diem vulgatis, et obarrati ab aere dicti. In Reg. 2, traiectis litteris, obaerati aere

Docuimus, quamdiu populus romanus aere tantum signato usus sit. Sed et alia vetustas aequalem urbi auctoritatem eius declarat a rege Numa collegio tertio aerariorum fabrum instituto.

II. Vena quo dictum est modo effoditur, ignique perficitur. Fit et e lapide aereo, quem vocant cadmiam. Celebritas in Asia, et quondam in Campania, nunc in Bergomatium agro, extrema parte Italiae; feruntque nuper etiam in Germania provincia re-

eruditi. Nihil certius emendatione nostra, quam non Festus modo confirmat, cuius verba supra recitavimus, sed et Varro de vita populi romani, II. 1. « Stipendium appellabatur, quod aes militi semestri, aut annum dabatur: cui datum non sit propter ignominiam, aere dirutus esset. » Vna voce et Tullius in Verrem or. VII, n. 33: « Aleatoris Placentini castra commemorabuntur, in quibus quum frequens fuisset, tamen aere dirutus est: » hoc est, aere sive stipendio debito multatus, privatusque. II.

Docuimus. Lib. XXXIII, 13.

Sed et alia vetustas, etc. Sed et alia vetusta causa aeris signati usum et auctoritatem aequalem Urbis natalibus facit. Sic Reg. 2, Iohannis Chiffletii codex, teste Claudio fratre, de Antiquit. num. VIII, 59. Interpolatores in libris ad hunc diem vulgatis, usus esset, et alia quae vetustas tradidit, cum aequale, etc. Nempe ut perspicuae per se orationi tenebras offunderent. HARD.

Collegio. Ad sacerdotum augurumque collegia. HARD.

Aerariorum fabrum. Qui ex aere illo monetae, sigillariaque exprimebant, operaque eiusmodi publice proponebant. Idem, ut videtur, in ve-

tustis inscriptionibus *Flaturarii* appellati. HARD.

II. Vena. In argento videlicet, c. 31 superioris libri. HARD.

Fit et e lapide aereo. Infra c. 22: « Ipsa lapis, ex quo fit aes, cadmia vocatur. » Lapis eiusmodi ab aere in fornacibus conflato (aes rubrum hodie vocitant) tam avidè sorbetur, ut massa aeris 72 librarum, hoc admixto lapide centenaria evadat. Snellius de Re numm. pag. 6. Hyginus fab. 272: « Cadmus Agenoris filius aes Thebis primus inventum condidit. » Cadmia igitur ab eo forte nomen traxit. Nostri vocant, *calamine*. II. — *Cadmiam*. Cadmia illa, quam nostri *calamine* (*Zinc oxidé silicefere*, *Hydrosilicate de zinc*) vocant, in cupri venis reperitur, et apud nos etiam simul igne coquitur. Eo. P.

Celebritas in Asia. Exemplar antiquum, *celebritas Maria*: puto legendum *Mariae*, aut *e Maria*. Apparet autem Mariam locum esse Baeticae, non longe a Corduba, a quo fortasse nomen invenerunt Mariani montes, qui Tarraconensem a Baetica determinant. Cuius mentio etiam a geographis non fit, colligitur tamen ex his quae a Plinio inf. referuntur, ita esse ut disi. PIER.

pertum. (II.) Fit et ex alio lapide quem chalciten vocant in Cyp̄ro, ubi prima fuit aeris inventio: mox vilitas praecipua, reperto in aliis terris praestantiorē, maxime aurichalco, quod praecipuam bonitatem admirationemque diu obtinuit. Nec reperitur longo iam tempore, effeta tellure. Proximum bonitate fuit Sallustianum in Centronum Alpino tractu, non longi et ipsum aevi: successitque ei Livianum in Gallia. Vtrumque a metallorum dominis appellatum: illud ab amico divi Augusti: hoc a coniuge, velocis defectus. Livianum quoque certe admodum exiguum

Quem *chalciten* vocant, Arist. Hist. Anim. V, 48, p. 608: Εξ δὲ Κόνῃς οὗ ἡ λίθος χαλκίτις καίεται. Festus: «Aerosam appellaverunt antiqui insulam Cyp̄rum, quod in ea plurimum aeris nascatur.» Haas.

Vbi prima fuit aeris inventio. In Chalcide, Euboiae oppido, aes primum fuisse repertum, auctor est Solinus ex Callidemo, II, p. 30. ff.

Aurichalco. Vide Rhod. lib. XIX, cap. 9; Brod. lib. VI, cap. 23; Scalig. in Festum, dictione *Aurichalcum*. Apud interpretem Apollonii; Aristoteles et Herychius aurichalcum esse negant. Dal.—*Aurichaleo.* Quod, ut Isidor, ait, Origg. XVI, 49, et splendorem auri, et duritiam aeris possideat. Festus vero *Aurichalcum*, verius, *orichalcum* dici putat, sicut in montosis locis invenitur: mons enim graece ὄρος appellatur. De ea voce plura vide apud Vossium in Etymol. Haas.

Nec reperitur. Nec forte uspiam exstitit, praeterquam apud poetas, et in fabulis, ut Aristoteli persuasum olim fuisse auctor est Apollonii Scholastes. Plaut. in Mil. act. III, sc. 1,

v. 64, tres homines frugi, aequi ponderis cum aurichalco existimat: «Cedo tres mihi homines aurichalco contra cum istis moribus.» Certe quum reperiri saltem Plinii iam aevo desierit, non illud esse vel ex eo capite evincitur, quod nos du *laiton*, vernaculo sermone appellare consuevimus. Non simplex aliquod metallum fuisse orichalcum Stephanus inquit, verbo Ἀνδραπα, sed ex lapide quodam cum aere cocto, fieri solitum: Ἀνδραπα πῶλις, ἐν ᾗ λίθος, ὃς καίματος καὶ κραθεὶς χαλκῷ, ὀρείχαλκος γίνεται. Lapidem eum cadmiam esse fossilem Kircherus noster arbitratus est, Mundi sub. X, 4, pag. 218. Cui sententiae Festus suffragatur: «Cadmea terra, inquit, quae in aes concilicatur, ut fiat orichalcum.» Haas.—*Aurichalcum* ex Stephani verbis, nihil aliud esse videtur quam duorum metallorum (*cuius*, *zinc*) simul excoctum mixtura; nostris vulgo *cuius jaune*, *laiton*. Ed. P.

Illud ab amico divi Augusti. Sallustio Crispo fortassis, quem participem secretorum Augusti Tacitus

invenitur. Summa gloria nunc in Marianum conversa, quod et Cordubense dicitur. Hoc a Liviano cadmiam maxime sorbet, et aurichalci bonitatem imitatur in sestertiis dupondiarisque, Cyprio suo assibus contentis. Et hactenus nobilitas in aere naturalis se habet.

III. Reliqua genera artificio constant, quae suis locis reddentur, summa claritate ante omnia indicata. Quondam aes confusum auro argentoque miscebatur, et tamen ars pretiosior erat: nunc incertum est peior haec sit, an materia: mirumque, quum ad infinitum operum pretia creverint, auctoritas artis extincta est. Quaestus causa enim, ut omnia, exerceri coepta est, quae gloriae solebat. Ideo etiam deorum

vocat, *Annal.* I, pag. 6. Meminit et Seneca de Clem. I, 40. H.

In *Marianum*. A Mario septies consul, ut diximus lib. sup. cap. 13, quemadmodum a Sallustio Livisque genera aeris alia nomen acceperunt. Vel, quod alicui forsitan similis veri videatur, a Marianis montibus prope Cordubam, nunc *Sierra Morena*. H. — Ibi duae fodinae aeris; altera caerulea, altera viridia. Bacr.

Cadmiam max. sorbet. Si Livianum aes exceperis, Marianum aes maxime omnium sorbet, sibi adglutinat, commiscetque lapidem cadmiam, quum in eundem, in quo conflatur aes, fornacem immittitur. H.

In *sestertiis dupondiarisque*. Fuere igitur et ex aere sestertii, sicuti dupondii et asses: ex dispari tantum aeris genere conflati: sestertiis dupondisque, Mariano: Cyprio assibus adjudicatis. De dupondio ex aere sestis Petron. in Satyr. p. 40: «Præter unum dupondium Sicilicumque, quibus lupinos destinaveramus mercari,

nihil ad manum erat.» Ne porro Plinium hallucinatum esse existimem, usus illius aevi, quem probe ei perspectum hac in re fuisse nemo inficias ierit: ne corruptos codices putem, conspirans exemplarium consensus vetat: adeoque ne et Gronovio assentiar, de Sestertio, III, p. 329, ita conficienti, *sestertius dupondiusque*. Vide quae de universa re monetaria veterum Romanorum cura singulari diximus, in eo volumine, quod *Nummi antiqui Populorum et Urbium illustrati*, inscripsimus. H. — In *sestertiis*. Fueruntne sestertii aerei; nullos certe novimus nisi argenteos. At, ut opinor, per sestertios hic intelligendi sunt quadrasses, qui idem valebant ac sestertii. Quadrassis enim et sestertius valent monetae gallicae nostrae asses 3, cum denariis 4. Dupondarius aut dupondius valet ferme monetae nostrae asses 2. Bacr.

III. Ideo etiam deorum adscripta operi. Vulcani. Lactantius de falsa

adscripta operi, quum procures gentium claritatem et hac via quaerent: adeoque exolevit fundendi aeris pretiosi ratio, ut iamdiu ne fortuna quidem in aere ius artis habeat. Ex illa autem antiqua gloria Corinthium maxime laudatur: hoc casus miscuit, Corintho, quum caperetur, incensa: mireque circa id multorum affectatio fuit: quippe quum tradatur, non alia de causa Verrem, quem Cicero damnaverat, proscriptum cum eo ab Antonio, quam quod Corinthiis se ei cessurum negavisset. At mihi maior pars eorum simulare eam scientiam videtur, ad segregandos se a caeteris magis, quam intelligere aliquid ibi subtilius: et hoc paucis docebo. Corinthus capta est Olympiadis CLXI anno tertio, nostrae Urbis DCVIII: quum ante saecula fictores nobiles esse desissent, quorum ista omnia signa hodie Corinthia appellant. Quapropter ad coarguendos eos ponemus artificum aetates. Nam urbis nostrae annos ex supra-

Relig. I, 48, pag. 60: «Artes quoque suis inventoribus immortalitatem peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano fabrica.»

Hoc casus miscuit. Incensur urbe. Florus eleganter, II, 46, de Corintho: «Quantas opes et cremaverit, hinc scias quod quidquid Corinthii agris toto orbe laudatur, incendio superfluisse comperimus. Nam et aeris notam pretiositatem ipsa opulentissime urbis fecit iniuria: quia incendio permixtis plurimis statujs atque simulacris, aeris, auri, argentique venae in commune fluxere.» II.

Proscriptum cum eo. Brol. *proscript. eius ab*; edit. princeps, *proscriptum cum eae.* Ed. P.

Maior pars eorum, etc. Quorum circa signa Cor. affectatio fuit, ut

paullo ante dixit: qui signis eiusmodi in primis capiebantur. H.

CLVI anno tertio. Sic libri omnes etiam MSS. CLYL. Sed hic numerus haud dubie ibi in mendo cubat incidit enim Urbis ann. 608 in annum tertium 461 olympiadis. Quare Ienarii nota X mutata perperam fuerat in notam quinarum V. II. — *CLVI.* Sic quoque edit. princeps; male. Broterius, *olympiadis CLVIII*, non *CLXI*, ut Hard. placet, Ed. P.

Quam ante saecula. Ante annos cxi, hoc est, olympiade cxi, ut dicitur cap. 49. Etiam MSS. codices sic prae se ferunt. Coniciebat autem Gelenius legi multo commodius posse, *quam ante saeculo*, hoc est, ante centum annos, quam Corinthus caperetur. HARD.

dicta comparatione Olympiadum colligere facile erit. Sunt ergo vasa tantum Corinthia, quae isti elegantiores modo in esculenta transferunt, modo in lucernas, aut trulleos, nullo munditiarum respectu. Eius tria genera: candidum, argento nitore quam proxime accedens, in quo illa mixtura praevaluit: alterum in quo auri fulva natura: tertium in quo aequalis omnium temperies fuit. Praeter haec est, cuius ratio non potest reddi, quanquam hominis manu facta dederit fortuna temperamentum simulacro signisque, illud suo colore pretiosum ad iocineris imaginem vergens, quod ideo hepatizon appellant, procul a Corinthio: longe tamen ante Aegineticum atque Deliacum, quae diu obtinuerunt principatum.

IV. Antiquissima aeris gloria Deliaci fuit, mercatus in Delo conceleberrante toto orbe, et ideo cura officinis, tricliniorum pedibus fulcrisque. Ibi prima nobilitas aeris. Pervenit deinde ad deum simulacra, effigiemque hominum, et aliorum animalium.

V. Proxima laus Aeginetico fuit. Insula et ipsa, nec aes gignens, sed officinarum temperaturn nobilitata. Bos aereus inde captus in foro boario est Romae. Hoc erit exemplar Aeginetici aeris: Deliaci au-

Aut trulleos. Trulleus, sive Irulleum, sive trulla, pro matula hoc loco accipitur, ut apud Martialem, IX, epist. xcvii: «Clinicus Herodes Irullam subduserat aegro; Deprensus dixit, Stulte, quid ergo hibus? » Subintellige: nisi vis ei urinam redde-
re. Fuitum ingeniose dissimulat, quasi idcirco tantum matulam sustulisset, ut offerret aegro. H.

Munditiarum respectu. Brot. ex MSS. Regg. et edit. principe, munditiar. despectu. Ed. P.

Quod ideo hepatizon appellant. *Ἡπατίζον*, iocineris colorem referens. HARD.

IV. *Antiquissima aeris gloria Deliaci fuit.* Maxima est Tartessiaci ex Hispania apud Pausaniam in Eliasia. DALEC. — *Deliaco.* Deliaci vasa et Corinthia laudat in primis Cicero, in oratione pro Sexl. Roscio Amerino, num. 453. HARD.

V. *In foro boario.* Regione Urbis octava, ex P. Victore, in descriptione urbis Romae. HARD.

tem Iupiter in Capitolio in Iovis Tonantis aede. Illo aere Myron usus est, hoc Polycletus, aequales atque condiscipuli. Aemulatio iis et in materia fuit.

VI. (III.) Privativam Aegina candelabrorum superficiem dumtaxat elaboravit, sicut Tarentum scapos. In his ergo iuncta commendatio officinarum est. Nec pudet tribunorum militarium salariis emere, quum ipsum nomen a candelarum lumine impositum appareat. Accessio candelabri talis fuit: Theonis iussu praeconis Clesippus fullo, gibber praeterea et alio

Aemulatio autem et in materia fuit. (Sic Gronov. et libri ante Hard. vulgati). Scribo: « Aemulatio iis et in materia fuit. » Polycleto et Myroni. Tō autem delet et Pintianus. Gronov.

VI. Scapos. Candelabrorum truncos, ac ramulos: *branches de lustre, tiges de flambeau*. Superficies autem appellatur superior ea planities, cuius in medium foramen candela inseritur. Haas.

Tribunorum militarium salariis. Tanti candelabra emere, et quantum in legione tribuni accipiunt, et ut cecinit Iuvenal. Sat. III, v. 132. Porro quod miles qui pedibus mercedem, accipere solitus erat stipendium, id centurio duplum referebat, eques triplex, quadruplum tribunus, uti ex Livio, XXXV, de triumpho Pauli, et ex Appiano colligitur de Bello civili, II, pag. 491. Erat autem peditis diurnum stipendium denarius unus, ut disimus XXXIII, 13, unde computatione facta quantum esset tribunorum salarium annum licet aestimare, nempe denarium 1,460. H. — Gallicae monetae librum 1,128. En. P.

Quum ipsum nomen, etc. Quum res ipsa quae tanti amitur, tam vilis sit ipsa per se, ut a candelis nomen accipiat. Haas.

Accessio candelabri talis fuit. Ex aere Aegyptico. Locus hic alebrosissimus visus est Hermolao, qui se extricare ex eo non potuit. Sententia est, quam tamen, nonnisi veniam ante praefatus, aperire vix ausim; adeo pudet inquinare chartas, auresque et animos legentium vel leniter inficere poenitet. Quum auctio fieret, inquit, praeco Theon candelabrum Corinthio pretioso accedere et adiungi voluit servum nihil, parvissimo corpore, fullonem Clesippum. Id candelabrum cum appendice homuncionis comparavit et sestertius Gegania, vidua nobilis ac locuples. Eam emptionem tum frequenti convivio ostentat, productus quoque, ut et vltia corporis manifestiora iocos praebarent, nudari iussus est Clesippus: libidinis impudentia correpta domina, recepit cum innox in torum, manu misit, maritum, haeredemque sumpsit. Ille aes, cui nisi applicitus adhaesisset, nunquam pervenisset ad res tam opimas, non secus ac salum

foedus aspectu: emente id Gegania sestertius quinquaginta: eademque ostentante convivio emptum, ludibrii causa nudatus, atque impotentia libidinis receptus in torum, mox in testamentum, praedives, numinum vice illud candelabrum coluit, et hanc Corinthiis fabulam adiecit: vindicatis tamen moribus nobili sepulcro, per quod aeterna supra terras Geganiae dedecoris memoria duraret. Sed quum esse nulla Corinthiis candelabra constet, nomen id praecipue in his celebratur, quoniam Mummi victoria Corinthum quidem diruit, sed compluribus Aethiae oppidis simul aera dispersit.

VII. Prisci limina etiam ac valvas ex aere in templis facitavere, Invenio et a Cn. Octavio, qui de Perseo rege navalem triumphum egit, factam porticum duplicem ad Circum Flaminium, quae Corinthia sit

suum veneratus est, ac totam hanc fabulam Corinthiis vasis cum vulgo adscripsit. Providit tamen interim et bonis moribus, vel quum nobile sepulcrum erexit Geganiae, per quod dedecus illius supra terras in omne aevum duraret. Geganiarum familia Romae nobilis, apud Plutarchi in Numa, pag. 66 sq. item apud Livium et Dionysium. H.

Sestertius quinquaginta. Sive sestertium quinquaginta millibus. H. — *Sestertius quinquaginta.* Quinquaginta sestertium millia efficiunt monetae nostralis gallicae libras 9,726. Ed. P.

Mummi victoria. De eo diximus lib. XXXIII, cap. 63, et alibi saepius. H. ad.

VII. *Prisci limina etiam ac valvas,* etc. Qu. et Cn. Ogulnius, sediles curules, foeneratorum aliquot bonis multatis, ex eo quod in publicum redactum est, aenea limina in Capi-

tollo, etc. posuerunt. Livius decod. I, lib. I. Fuit et Romae porta Raudecula, serata, de qua huius libri cap. I. Dal.

Cn. Octavio, qui de Perseo rege nav. triumph. egit. Qui an. V. 586, L. Aemilio Paulo secundum, C. Licinio Crasso coas. praetor classem sortitus, cum Aemilio Paulo consule in Macedonia contra Persem regem profectus est. Quo capto, ipse de eodem calendis decembribus triumphum navalem egit. Auctor Tit. Livius, lib. XLV, pag. 586. H. ad.

Porticum duplicem ad Circum Flaminium, etc. P. Victor, in descriptione urbis Romae, regione nona, in qua Circus Flaminius fuit: «Porticus Corinthia. Cn. Octavii, quae prima duplex fuit. » Duplex dicitur, ob duplicem ordinem columnarum. Festus: «Octaviae porticus duae appellantur: quarum alterum theatro

PLIN. N. II. Tom. IX

K

appellata a capitulis aereis-columnarum. Vestae quoque aedem ipsam Syracusana superficie tegi placuisse. Syracusana sunt in Pantheo capita columnarum a M. Agrippa posita. Quin etiam privata opulentia eo modo usurpata est. Camillo inter crimina obiecit Sp. Carvilius quaestor, quod aerata ostia haberet in domo.

VIII. Nam triclinia aerata, abacosque, et monopodia Cn. Manlium Asia devicta primum invenisse triumpho suo, quem duxit Urbis anno DLXXVII, L. Piso auctor est. Antias quidem L. Crassum heredem L. Crassi oratoris, multa etiam triclinia aerata vendi-

Marcelli propiorem, Octavia soror Augusti fecit: alteram theatro Pompeii proximam Cn. Octavius Cn. F. qui fuit aedilis curulis, praetor, consul, decemvir aeriis faciendis, triumphavique de rege Persae, navali triumpho et quam combustam reficiendam curavit Caesar Augustus, Memipit et Velleius initio libri secundi. HARR.

Vestae quoque aedem. Huius aedis formam rotundam veteres nummi exhibent, familiae Cassiae, apud Patinium, p. 67, et nummi Juliae Domnae inscripti, vasa multa. Rotundam fuisse ait etiam Ovid. *Pastor.* VI, vers. 265, quod vasa eadem sit quae terra, globata ad pilae similitudinem: « Forma tamen templi, quae nunc manet, ante fuisse Dicitur: et formae causa probanda subest, etc. » Et paulo post: « Arte Syracusia suspensus in aëte clauso stat globus immensi parva figura poli. Et quantum a summis, tantum excessit ab imis Terra: quod ut fiat, forma rotunda facit. Pars facies templi: nullus procurrit in illo Angu-

lus: a pluvio vindicat imbre tholus, » HARR.

In Pantheo. Quod ille perfecit, Augusto novum, M. Iunio Silano cos. Auctor Dio, LIII, p. 515. H.

VIII. *Nam triclinia aerata.* Mensas, ut diximus XXXIII, 51, H.

Abacosque. Abacus menae genus fuit, ex opere intestino, cui vasa aurea, supellesque similis imponeretur, ut buffet. HARR.

Et monopodia. Mensas unico pede fultas, paventibus. H.

L. Piso. Liv. quoque, XXXIX, p. 409: « Extermo anni (567) ad tertium, Nonas Martias Cn. Manlius Volso de Gallis qui Asiam incolunt, triumphavit. Luxuriae peregrinae origo ab exercitu Asiatico invecta in Urbem est: ii primum lectos aeratos, vestem stragulam pretiosam, monopodia et abacos Romam advexerunt, etc. » HARR.

L. Crassi. De quo diximus XVIII, 3. Is Licinium Crassum Scipionem, ex filia nepotem adoptavit, haeredemque instituit, vicum summo ingenio, teste Tullio in Bruto. H.

disse. Ex aere factitavere et cortinas, tripodum nomine Delphicas, quoniam donis maxime Apollinis Delphici dicabantur. Placueret et lychnuchi pensiles in delubris, aut arborum modo mala ferentium lucentes: qualis est in templo Apollinis Palatini, quod Alexander Magnus Thebarum expugnatione captum in Cyne dicaverat eidem deo.

IX. (iv.) Transiit deinde ars ubique vulgo ad effigies deorum. Romae simulacrum ex aere factum Cereris primum reperio ex peculio Sp. Cassii, quem regnum affectantem pater ipsius interemerat. Transiit et ab diis ad hominum statuas, atque imagines multis modis. Bitumine antiqui tinguebant eas, quo magis mirum est placuisse atro integere. Hoc nescio an romanum fuit inventum: certe etiam Romae non habet

Et cortinas. Cortinam hoc loco mensam interpretamur, quae pecula antineret, cui Delphicae nomen ex eo quod similia esset mensae illi, cui Delphis insidebat Pythia oracula faciens. Vetus interpres Horatii, in illud Sat. I, 61 » et lapis albus Pocula cum cyatho duo sustinet. » » Lapis », inquit, mensa μαρμαρέα, quam Delphicam vocant. » Et idem fortassis vetus Scolastes Iuvenalis ad v. 204, Sat. III: » ornamentum abaci: quod nos, inquit, Delphicam dicimus. » Abacum Delphicant, Glossa Philoxeni, appellant et μαρμαρέον, quod ex ea poculorum mensa convivis ministrarent. Etymologus: Δελφικά τὸν ἐπιπόδα Πυθαίων, ἐπεὶ πρῶτον ἐν Δελφοῖς γέγονεν. Nimirum primum Delphicam Delphis fiebant: posteaque quivis abaci eius formam id nomen habuere. Martial. XII, ep. LXVII: » Argentum atque aurum non simplex Delphica portat. » Groter. p. 3445, ex Sirmondio: DELPHICAE AERAE CVM OMNI CVLTV EX-

ORATAE. De Delphicis multa Procopius ip. Vandal. I. Acceptiorem aliam eius vocis vide apud Cl. Du. Gangium, in Noth. ad Alexiad. p. 411. H.

Lychnuchi, Δυχνούχοι, candelabra. Et haec Tranquillo quoque usurpata vix in Julio, cap. XXXVII. Meminit candelabri Euphorion ep. Athen. XV, p. 700, in quo tot lucernae asiderent, λύχνοι τοσοῦτοι, quot dies anni sunt. HARD.

Apollinis. Quod ab Augusto dedicatum ann. V. 726, ipso sextum, et M. Agrippa cons. Tranquillus in Aug. cap. XXXIX. P. Victor in Descr. Romanae, reginae Verba decima: » Aedes Apollinis, ubi lychni pendebant instar arboris mala ferentis. » H.

IX. Sp. Cassii. In regnum affectans, ubi primum magistratu abiit, damnatus; necatusque est. » Sini qui patrem auctorem eius supplicii lerant, inquit Livius, II, pag. 35, cum cognita domi causa verberasse ac necasse. peculiumque filii Cerei con-

vetustatem. Effigies hominum non solebant exprimi, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium, primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiae: ubi omnium qui vicissent, statuas dicari mos erat. Eorum vero, qui ter ibi superavissent, ex membris ipsorum similitudine expressa, quas iconicas vocant. Athenienses nescio an primi omnium Harmodio et Aristogitoni tyrannicidis publice posuerint statuas. Hoc actum est eodem anno, quo et reges Romae pulsus. Excepta deinde res est a toto orbe terrarum humanissima ambitione. Et iam omnium municipiorum foris statuæ ornamentum esse coepere, prorogarique memoria hominum; et honores legendi aevo basibus inscribi, ne in sepulcris tantum legerentur. Mox forum et in domibus privatis factum atque in atriis. Honos clientum instituit sic colere patronos.

securavisse, signum inde factum esse et inscriptum, ex cassia familia datum. Affirmat hoc ipsum Val. Max. V. 8, n. 2. Dion. Halicarn. Antiq. Rom. VIII, pag. 546. Alii e rupe deiectum aiunt. H.

Tingebant. Gron. et al. pingebant eas bitumine. Ed. P.

Fuit. Brot. fuerit. Ed. P.

Quas iconicas vocant. Εἰκονικὰ ἀγάλματα vocat. Athenaeus, I, si memini. Iconicum simulacrum Tranquillus in Caligula, cap. xl. Erant eiuscemodi statuæ iis hominibus, quorum speciem referebant, pares. Maiores vocabantur *Augustae*: *Colossi* longe maximae. Curæ id Hellanodiceis fuisse, Lucianus est auctor, ἐν τῷ ὑπὲρ εἰκόνων, sub initium, ut εἰκόνες ἰσομέτρητοι essent, ne augustiores scilicet, maioresque humana, Hiero-

nicarum figurae a sculptoribus exprimerentur. Et Plato in Phaedro; Ὑπερχροῦμαι χρυσῇν εἰκόνα ἰσομέτρητον εἰς Δελφοῦς ἀναθῆσαι. H.

Harmodio et Aristogitoni. Si Pisistrati filio Hipparcho interempto, servitute Athenienses liberaverunt. Pausanias in Atticis. Hanc historiam vide prolixè recitatam apud Thucyd. lib. VI. DAL. — *Harmodio.* Vide Plutarch. in Antiphonte, de decem rethoribus, aliosque. A Praxitele elaboratas esse has statuas Plinius auctor est, cap. 49 libri huius. H.

Aevo. Posteris. H.

Mox forum et in domibus. Quaslibet privatas aedes totidem fora credas esse, tot sunt instructae signis singulae. Simili translatione populum imaginum superius dixi, XXXIII, 45. HARD.

X. (v.) *Togatae effigies antiquitus ita dicebantur.* Placere et nuda tenentes hastam, ab epheborum et gymnasiis exemplaribus, quas Achilleas vocant. Graeca res est, nihil velare: at contra romana ac militaris, thoracae addere. Caesar quidem dictator loricate sibi dici in foro suo passus est. Nam Lupercorum habitu factae, tam novitiae sunt, quam quae nuper pueri induitae. Mancinus eodem habitu sibi statuit, quo deditus est. Notatum ab auctoribus, et L. Accium poetam in Camenarum aede maxima forma statuem sibi posuisse, quum brevis

X. *Togatae effigies antiquitus ita dicebantur.* Ascon. Pedian. in orat. Cicer. pro M. Scauro, sub. finem, Catonem ait togatum sine tunica exercuisse iudicium, in forumque sic descendisse; inque dixisse; idque reperisse ex veteri consuetudine, secundum quam et Romuli aetate statuae in Capitolio, et in Rostris Camilli, fuerunt togatae sine funicis. Meminit et Plinius alter in Paneg. Traiani, n. 55: Visuntur eadem materia Caesaris statuæ, qua Brutorum, qua Camillorum. t. H.

Quas Achilleas. Notum Achillis decus et tutamen, hasta. H.

Graeca res est, nihil velare. Nummi statuæque testes, in quibus nuda plane corpora. H.

Caesar quidem dictator, etc. Lucius Scipio statum clamydatam et erepidatam in Capitolio poni voluit, quoniam eo habitu aliquando usus fuisset. Valer. lib. III, cap. 6. DALÉC.

Caesar, Qualem in plurimis imperatorum statuis nummisque cernimus. HARD.

In foro suo. Forum Caesaris prope templum Iulii fuit, regione Urbis

octava, apud P. Victorem. Et Dion. vide XLIII, p. 224. H.

Nam Lupercorum habitu, etc. Qui pellis capriose solum amictu tecti, caetero nudi, Romae imperatibus discurrerant: unde Maro vocat Aen. VIII: nudosque Lupercos. H.

Paenulis indutae. Paenula veitis fuit aduersus imbras et frigora, circumque corpus ambiens, *εμπριπύων τὸ σῆμα*, inquit Artemidorus. Vide Vossium in Etymologico. H.

Mancinus eodem habitu, etc. Qui cum Nuthantini ipsorum arbitrio foedus percussit, auctore Tib. Graccho quaesore suo. At eo sordere peruenatum improbat, Maecibus Nuthantinis est deditus, pudus victiciaeque ponti terguin manibus. Plutarch. in Graccho; Aur. Victor de Vir. illustr. Val. Max. I, 7; Cic. de Offic. III. HARD.

L. Accium poetam. Diximus de eo in auctorum Indice. H.

Camenarum aede. A Falsio Nobiliore exstructa. DAL. — *Camenarum.* Id regione Urbis prima, iuxta portam Capenam, *Vicus et aedes Camenarum* fuit, teste P. Victore. H.

admodum fuisset. Equestres vero statuæ romanam celebrationem habent, orto sine dubio a Gracchis exemplo. Sed illi cœletas tantum dicabant in sacris victores. Postea vero et qui bigis, vel quadrigis vicissent. Unde et nostri currus nati in his qui triumphavissent. Seruum hoc, et in his non nisi a divo Augusto seiuges, sicut et elephanti.

XI. Non vetus et bigarum celebratio in his qui prætura functi curru vecti essent per Circum. Antiquior columnarum, sicut C. Maenio, qui devicerat priscos Latinos, quibus ex foedere tertias prædæ

Vero. Gronov. et al. ante Hard. utique. Ed. P.

Romanam celebrationem habent. Apud Romanos præcipua in commendatione fuisse. H.

Sed illi cœletas tantum dicabant. Kallatis appellatae statuæ eorum equestres, qui non bigis aut quadrigis in certamine uterentur, sed uno insiderent equo. Proprie xliiæque ipse est, qui ab uno viro agitur ad regitur. Sententia igitur, fuisse receptum apud Græcos primum, ut statuæ equestres dedicarent illi, qui victores existissent in ludis sacris cœlete. Postea factum, ut dicarent quoque ligas vel quadrigas sculptas marmore, vel fusas ære, qui vicissent isto genere. Inde consuetudinem venisse Romanis, ut et qui triumphassent, dedicarent statuas triumphales, puta quadrigas; sed hunc morem inventum sero: et adhuc serius, ut triumphales seiugas: hoc enim primum auctorem habere D. Augustum. Hunc Plinii locum Onuphrius male intellexit, quum seiugas in ludis circensibus ex eo colligit primum ab Augusto missas: quum sit sententia longe dispar, statuam scilicet, trium-

phalem eum equis seiugibus ab eo positam. Seiuges tamen in Capitolio narratos à Cn. Cornèlio positos reperio, apud Livium, XXXVIII, p. 479, ann. V. 566, hoc est, ante Augusti excessum annis ducentis. H.

Vnde et nostri currus nati in his, etc. Sic MSS. Reg. 2, Colbert. 3, et alii. Libri autem editi: *Vnde et nostri currus in his, etc.* HARD.

Seiuges. Equi seni uno curru iuncti. BIGAS, TRIGAS, QUADRIGAS, SEIUGES et SEPTEVIGES habet inscriptio vetus apud Gruterum, p. 337. R.

XI. *Antiquior columnarum, sicut C. Maenio.* L. Furius Camilli in consulatu collegæ, de quo Livius, VIII, p. 146, qui Lavinios et Veliteros, et Antiatas devicit: uti tum ex eodem Livio discimus, l. e. tum ex inscriptione Capitolini lapidis apud Grut. p. 297: C. MAENIVS P. P. P. N. COL. DR. ANTIATIVS. LAVINIVS. VELITERIVS. PRIORE K. OCTOS. AN. CORVI. Meminit columnæ Maeniadæ Nonius, cap. 1, num. 33. HARN.

Priscos Latinos. Latium vetus. Livius loc. cit. de Camillo et Maenio cos. » Nec quievit ante, quam ... Latium onine subegret. » Et paulo

romanus populus praestabat, eodemque in consulatu in suggestu Rostra devictis Antiatribus fixerat anno Urbis ccccxvi. Item Caio Duillio, qui primis navalem triumphum egit de Poenis, quae est etiam nunc in foro. Item P. Minucio praefecto annonae, extra portam Trigeminam, unciaria stipe collata, nescio an primo honore tali a populo, antea enim a senatu erat: praeclara res, nisi frivolis coepisset initiis. Namque et Atti Navii statua fuit ante Curiam, cuius basis conflagravit Curia incensa Publii Clodii funere.

post, in oratione a Camillo ad populum habita: «Oppida latina omnia praesidia tenentur vestris.» H.

In suggestu. Locas excelior fuit, unde oratio haberi ad populum posset. Livius, VIII; pag. 142: «Naves Antistum partim in navalia Romae subductae, partim incensae; rostrisque eorum suggestum in foro exstructum adornari placuit. Rostraque id templum appellatum.» Florus, I, 41: «Exstant et pars de Antio spolia: quae Maenius in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit: si tamen illa classis; nam sex fuere rostratae; sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit.» Hase.

Item C. Duillio. De eo Florus, II, 2, pag. 49: «Victor ergo apud Liparum, mersa et fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum.» Actum id belli primi Punicum anno quinto, Urbis 493. Inscriptionem columnae huic rostratae oppositam, singulari opere P. Ciaconius explicuit. C. Duillius appellatur a Tacito quoque, Annal. II, pag. 56, et in Epitome Livii, XVII, et in lapide Capitolino apud Grut. p. 497: Hase.

Item P. Minucio. Vide XVIII, 4, ubi res eadem ism delibata. H.

Unciaria stipe collata. Aereo nummo, cuius pretium foret dimidius as: asses enim tum testantario pondere scriebantur, ut dictum est XXXIII, 13. Hic obiter adnotabis Eminent. Annalium scriptoris apud Grut. ad an. Ch. 69, n. 9, ubi Gail. Godelevaei notas in Livium sequutus, ex hoc Plinii testimonio efficere nititur, mendicos vilesque personas ad portam Trigeminam convenire solitas, ut stipem rogarent: quum nihil Plinius aliud velit, quam stipe honoris causa collata, extra portam Trigeminam praefecto annonae posteam statutam fuisse. Augusto ipsi principi stipem vidimas esse collatam lib. sup. 48. H. — *Unciaria stipe:* Quae nempe monetae nostrae assenti fere unum aequabat. En. P.

Atti Navii. Dialmus de eo supra, XV, 20. Augur is fuit, Tarquinius Prisci aeo, ut Livius refert, I, p. 44. Hunc novacula cotem discidisse ferunt. «Statua Atti posita, inquit Livius, capite velato, quo in loco res acta est, in Comitio, in gradibus ipsius, ad laevam Curiae fuit, etc.» Hase.

P. Clodii. Vide Ciceron. pro Milone, n. 94. Hase.

Fuit et Hermodori Ephesii in comitio, legum, quas decemviri scribebant, interpretis, publice dicata. Alia causa, alia auctoritas, M. Horatii Cocleitis statuæ, quæ durat hodieque, quum hostes a ponte sublicio solus arcuisset. Equidem et Sibyllæ iuxta Rostra esse non miror, tres sint licet: una, quam Sextus Pacuvius Taurus ædilis plebis instituit: duæ, quas M. Messala. Primas putarem has, et Atti Navii, positas ætate Tarquinii Prisci, nisi regum antecedentium essent in Capitolio. (VI.) Ex his Romuli est sine tu-

Fuit et Hermodori Ephesii. Apud Strabon. lib. XIV. Artemidorus narrat, Hermodorum virum inter Ephesios frugi, ab illis eiec tum quod bonus esset, ideoque dignos Ephesios omnes qui strangularentur, quum edicto publico civitate pellerent bonos et integros viros. Dac. — *Fuit.* Dig. I, tit. 2, de Orig. Inr. § 2, de legibus XII Tabularum: a Harum ferequarum, inquit Pomponius, auctorem fuisse decemviris Hermodorum quemdam Ephesium exulantem in Italia, quidam rephilerunt. — Hunc exulare iussuin, quod vir probus esset, Cicerone testatur, Tuscul. V. H.

Alia causa et alia auctoritas maior in Horatii (sic Grouov. et pl. ante Hard.). Tres supervacuas voces recidi iubet liber optimus, Grou. — *M. Horatii.* Positam in comitio statuem auctor est Gellius, IV, 5, pag. 282; alteram in æde Vulcani Plutarchus in Poplicola, p. 406. H.

A ponte sublicio solus arcuisset. Rem eam narrat prolixè et eleganter Val. Maxim. III, 2, n. 3: — Etruscis in Urbem ponte sublicio irrumpentibus, Horatius Cocles extremam eius partem occupavit, solumque hostium agmen, donec post tergum suum

pons abrumperetur, insatigabili pugna sustinuit. Atque ut patriam periculo imminenti liberatam vidit, armatas se in Tiberim misit, etc. — Pons publicus Romæ dictus est, quia e publicis, hoc est, tignis seu palis constructus erat. Vide et Livium, II, pag. 25, et Dionys. Halicarn. V, p. 296. Hard.

Sextus Pacuvius Taurus. Non is qui et tribunus plebis fuit, Augusti principatu, et laudatur a Macrobio, Sat. I, 12, p. 249, sed vetustior aliquis. H. — *Instituit.* Gr. et al. ante Hard. restituit. Ep. P.

M. Messala. Nec hic Menelæus Corvini oratoris F. de quo nos egimus in auctorum Indicè, qui gessit consulatum Augusti principis temporibus, ann. V. 751, sed ex eadem gente antiquior. Hard.

Nisi regnum antecedentium. Dio, XLIII, p. 236, octo fuisse in Capitolio statuas dicit: septem positas regibus: octavam Bruto, regum exactori. Caesaris postea dictatoria, iuxta Brutum locatam. Hard.

Ex his Romuli est. Viriusque, Romuli nimirum et Camilli statuæ, meminit Accon. Ped. loco a nobis allato, initio superioris cap. Hard.

nica, sicut et Camilli in Rostris, et ante aedem Castorum fuit Q. Marcii Tremuli equestris, togata, qui Samnites bis devicerat, captaque Anagnia, populum stipendio liberaverat. Inter antiquissimas sunt et Tulli Cloelii, Lucii Roscii, Spurii Nautii, C. Fulcinii in Rostris, a Fidenatibus in legatione interfectorum. Hoc a republica tribui solebat iniuria caesis, sicut et P. Iunio et Tito Coruncanio, qui ab Teuca Illyriorum regina interfecti erant: Non omittendum videtur, quod Annales annotavere, tripedaneas his statuas in Foro statutas. Haec videlicet mensura hono-

Castorum. Hoc est, Castoris et Pollucis. P. Victor regione VIII: «Templum Castorum ad lacum Iuturnae.» Vide Dion. XXXVII, p. 33: «Geminis fratribus aedes in foro constituta,» inquit Suet. in Julio, cap. x, quae tantum Castoris appellatur. H.

Q. Marcii. Lapis Capitolinus apud Grut. pag. 297: Q. MARCIUS: Q. P. Q. N. TREMVVS COS. DE ANAGNINIS HERNICISQ. PRID. KAL. QVINT. ANNO scil. post Urbem conditam 448. Livius, VII, pag. 468: «Marcus de Hernicis triumphans in Urbem rediit; statuaque equestris in foro decreta est, quae ante templum Castoris posita est.» HARD.

Tullii Cloelii. Ita Reg. 2, non, ut editi, *Coelii*. Exstat in Cinelio collegii nostri Parisiensis nummus Clouliae seu Cloeliae gentis inscriptus T. CLOVLI, hoc est, *Tullii Cloutii*, non *Titi*. Cicero in Philipp. IX, n. 5: «Atque huic et Tullio Clivio (lege *Cloelio*), et L. Roscio, et Sp. Antio (lege rursus *Nautio*), et C. Fulcinio qui a Veientium rege caesi sunt, non sanguis qui profusus est in morte,

sed ipsa mors ob rempublicam obita honori fuit.»

A. Fidenatibus. Cicero loco citato de his ipsis agens num. 4: «Lartus Tolumnius rex Veientium quatuor legatos populi R. Fidenis interemit: quorum statuae in Rostris steterunt, usque ad nostram memoriam.» Fucere Rostra in foro romano, regione Urbis octava. HARD.

P. Iunio. Fratribus ex familia Iunia Cornificanorum. In Reg. 2 cod. *Coruntiano* legitur. In lapide Capitolino apud Gruterum, p. 296; *CONVICANIVS*. HARD:

Qui ab Teuca. Teutana a Floro appellatur, II, 5: «Illyrii, seu Liburnii sub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arsiam Titumque flumen, longissime per totum Adriani maris latus effusi. Hi regnante Teutana muliere, populationibus non contenti, licentiae scelus addiderunt. Legatos quippe nostros, ob ea quae deliquerant, iure agentes, nec gladio quidem, sed ut vicinas, securi percutiunt, etc.» H. — Brot. non *Teucam*, sed *Teusam* appellat. Ed. P.

rata tunc erat. Non praeteribo Cn. Octavium ob unum scilicet verbum: « hic regem Antiochum, daturum

Cn. Octavium. Plinius errat, qui hunc *Cn. Octavium* appellat, et historiam, sive facta duplicia miscet ac confundit. Non nemo qui Plinium recessit et adnotavit, frustra est in viro defendendo. Tu, si voles fontem ipsum erroris eius reperies in Ciceronis Philippica nona, Livius. — Immo *C. Popillium*. Quod suadent Polybius, Cicero, Livius, Valerius. Zonaras tamen *M. Popillium* etiam nominat. Sed errorem eius redarguant facile testes, quos dixi, omni exceptione maiores. Vos. — *Cn. Octavium*. Fuit iste Octavius e maioribus Octavii Caesaris, qui Caesar Augustus est appellatus. Hic eruditi omnes Plinio dicam scribunt, quod *Cn. Octavium* vocet eum, quem *C. Popillium* caeteri scriptores appellant: Valer. Max. VI, 4, p. 387. Livius, XLV, pag. 575: « Popillius pro caetera asperitate animi, virga quam in manu gerebat, circumscripit regem: ac, Pristquam circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Obstupescens tam violento imperio, parumper quum haesitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum dextram Popilius regi tamquam socio et amico porrexit. » Velleius Item, I, p. 4; Plut. in Apophth. p. 202; Appian. in Syriac. p. 134. Quasiobrem hallucinatum esse Plinium omnes affirmant, qui nomina permutarit. Verum absolvere Plinium aliqua ex parte Tullius potest videri; qui rem, utaque narrat. Sic enim ille de Octavio, Phil. IX, num. 4: « Cn. Octavii clari et magni viri, qui primus in eam familiam, quae postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, sta-

tuam videmus in Rostris. Nemo enim tum novitati invidet: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii in qua periculi suspicio non subesset. Nam quum esset missus a senatu ad animos regum perspicendos, liberorumque populorum maximeque ut nepotem Antiochi regis, eius qui cum maioribus nostris bella gesserat, classes habere, elephantos alere prohiberet: Laodicea in Gymnasio a quodam Leptine est interceptus. Reddita est ei tum a maioribus status pro vita: quae multos per annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantae familiae memoriam sola testaret. » Idem vero de Popilio, Philippica proleptica superiore, n. 23: « Proh dii immortales! ubi est ille mos, virtusque maiorum? C. Popilius apud maiores nostros, quum ad Antiochum regem legatus missus esset, et verbis senatus denuntiasset, ut ab Alexandria diocederet, quam obsidebat: quum tempus ille differret, virgula stantem circumscripit; dixitque se non ante reserentiurum senatum, nisi prius sibi respondisset, quid sciturus esset, quam ex illa circumscriptione excederet. » H.

Ob . . . verbum . . . *Antiochum*. Sic Reg. 2 totidem syllabis, sine ullis notarum compendiis. In editis, ob unum verbum; Colb. 3, ob unum verbum, quo regem, etc. Gronovius in awo, ob unum. id. verbum, interpretaturque, ob unum senatus consultum verbum, illud nempe, quod mox sequitur, oculatissimo loco: non Improbabili sane coniectura. H.

Antiochum, dat. Antiochum Magnum, Syriæ regem quintum. H.

se responsum » dicentem, virga quam tenebat forte circumscripsit, et prius quam egrederetur circulo illo, responsum dare coëgit. In qua legatione interfecto senatus statum poni iussit quam oculatissimo loco in Rostris. Invenitur statua decreta et Taracinae Caiæ, sive Suffetiae virgini Vestali, ut poneretur ubi vellet: quod adiectum non minus honoris habet, quam feminae esse decretam. Meritum eius in ipsis ponam Annalium verbis: « Quod campum Tiberinum gratificata esset ea populo. »

XII. Invenio et Pythagoræ, et Alcibiadi, in cornibus comitii positas, quum bello Samniti Apollo Pythius fortissimo gratiae gentis iussisset, et alteri sapientissimo, simulacra celebri loco dicari: ea stare donec Sylla dictator ibi curiam faceret: mirumque est, illos patres Socrati cunctis ab eodem deo sapientia praelato Pythagoram praetulisse, aut tot aliis virtute Alcibiadem, aut quemquam utroque Themistocli. Columnarum ratio erat, attolli supra caeteros mortales: quod et arcus significant novitio invento. Primus tamen honos coepit a Graecis: nullique arbitror plures statuas dicatas, quam Phalereo Demetrio

Oculatissimo loco. Celeberrimo, qui oculis omnium patet.

XII. *Bello Samniti.* Quod ann. V. 411, Campanorum rogatu suscepere Romani. Illi enim a Samnitibus victi, Romanis deditionem fecerunt. II.

Ea stare: donec Sylla dictator ibi curiam faceret. In parte interiori fori romani, in cornibus comitii, exaedificatam a Sylla curiam hic locus edocet. In libris hactenus editis, « celebri loco dicari, donec Sylla, etc. » caeteris praetermissis, quae nos restituiamus ex festigiis codicis Reg. 2,

in quo vidimus, « dicari ea est et elecedone Sylla, etc. » certa plausu emendatione. HARN.

Socrati cunctis ab eodem deo sapientia praelato. Vide supra VII, c. 31. HARN.

Aut quemquam utroque. Viraque laude. HARN.

Quam Phalereo Demetrio Athenia. A Casandro Macedonum rege Athenis praefecto. Vide Strabonem libro IX. DAL. — *Phalereo Demetrio.* Egi-mus de eo in auctorum indice. H.

Athenis. Siquidem cccclx statuere, nondum anno hunc numerum dierum excedente, quas mox lacera- vere. Statuerant Romae etiam in omnibus vicis C. Mario Gratidiano tribus, ut diximus, easdemque sub- vertere Syllae introitu.

XIII. Pedestres sine dubio Romae fuere in aucto- ritate longo tempore. Equestrium tamen origo per- quam vetus est, cum feminis etiam honore commu- nicato. Cloeliae enim statua est equestris, cœu pa-

Siquidem CCCLX statuere, . anno hunc num. dier. excedente. Ita Reg. 2, Colb. 3, omnesque editi. Varro apud Nonium sic scriptum reliquit: « Ille Demetrius aeneas tot aptu' est, Quot hec annis habet absolutus. » Modum anni graeci fuisse tum temporis die- rum dumtaxat CCCLX, tum ex his, similibusque testimoniis, tum ex Cleo- buli aenigmata, quod apud Laetium est, colligi putant nonnulli recte posse: est enim eiusmodi latine red- ditum: « Bissenos genitor natos habet unus: at horum Ter sunt eulque decem natae, variante figura. Quippe aliis color est albus, niger inditus illis: Immortale genus quum sint, moriuntur utraque. » Ille enim ae- nigma, tam annos diebus consuei tre- centis et LX, quam singulos menses tricenis perspicue significat. Hinc vero intelligimus in Iota Graecia, usque ad tempora Caesaris dictatoris fuisse menses singulos tricenum die- rum: ita ut annus non excederet numerum dierum CCCLX, ut Plinius refert: tertio autem quoque anno embolismum tempus conveniens, quin- decim videlicet sedecimve dierum intersererebatur, τῶν ὀψων σίστην, ut ait Herodot. II, n. 4, hoc est, ut suis tempestatibus menses responde- rent: hiberni hiemi, aestati aestivi.

In hoc enim Aegyptios Graecis fuisse sapientiores censet Herodotus; quod illi non quindecim dies adlicerent tertio quoque anno, sed annis sin- gulis dies quinque. Conf. Petav. de Doctr. temp. I, 8, p. 46, et qui ab eo dissidet Sam. Petition Miscell. VIII, p. 491. Habb.

Quas mox lacerare Strabo, IX, et Laert. in Perpetrio, V, delectas confectasque sunt in matulas et ob- sceniores vasa. II.

Tribus. Romanae tribus, II.

Ut diximus. Lib. XXXIII, cap. 46. Habb.

XIII. *Pedestres.* Romuli statuae pe- destres oranes, inquit Plut. in eius vita, p. 27. H.

Cloeliae. Hanc equestri statua do- natam, postquamque eam in summa Sacra Via, qua in Palatium adsten- debatur, Livius est auctor, II, 26. Seneca de Consol. ad Marciam, xvi, pag. 774: « Equestri insidens statuae, in Sacra Via celeberrimo loco, Cloelia exprobat juvenibus nostris pulvinum adscendentibus, in ea illos Virie sic ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus. » Datam ei statuari eque- strem Valf. Max. arbitratur, III, 2, n. 2, quoniam « inter caeteras virgines omnes hosti Porcenae data, nocturno tempore custodiam egressa, equum

rum esset toga eam cingi: quum Lucretiae, ac Bruto, qui expulerant reges, propter quos Cloelia inter obsides fuerat, non decernerentur. Hanc primam cum Coclitis publice dicatam crediderim: Atto enim ac Sibyllae Tarquinium, et reges sibi ipsos posuisse verisimile est: nisi Cloeliae quoque Piso traderet ab his

conscendit, celerique traiecit fluminis, non solum obsidione, sed etiam metu patriam puella solvit, viris lumen virtutis praefereundo. H. — *Cloeliae enim statua est.* Pint. cod. vet. s. honore communicato Cloeliae statua equestri: s. Eo. P.

Quum nec Lucretiae, nec Bruto (sic prius). Legi ea vet. nostro codice: quum Lucretiae ac Bruto, qui expulerant reges, propter quos Cloelia inter obsides fuerat, non decernerentur. s. Cum Coclitis s. scil. status. Sic lib. XXXVI, 5: s. nuper etiam in Lunensium lapicidinia. Sed in Parinorum mirabile proditur. s. Gron. — *Quum Lucretiae.* Ita Reg. 2 et alii. Quum Lucretia autem simul et Brutus dicantur expulisse reges, fictam hinc esse discito fabulam, a Livio proditam, de Lucretia, quae se ab illatum sibi stuprum a Tarquinio filio peremerit. H. — *Cum Coclitis.* Gron. et al. s. Hanc pr. et Horatii Cocl. s. Eo. P.

Ante enim ubi q. Sibyllae Tarquinium (sic prius). Redundare eo ubi ex archetypo suo statuit Pintianus. Voss. s. Atto enim ac Sibyllae Tarquinium. s. Sine dubio, rectius: nam Atto Navio et Sibyllae status a Tarquinio postas iam, disit et praecedenti capite extremo. Gron. — *Atto.* Atto Navio auguri, de quo cap. 41. Est argenteus in thesauro Regio nummus, et apud Patin. in familia Manlia, pag. 464, capite cirrato muliebri; infra s. SYLL.)(Tripus, super quo utetus

est, insigne sacerdotii, inter soles duos, quibus imperare Roma significatur Orienti et Occidenti. s. ROSQVAT. III vii. s. Lucius Torquatus triumphans, s. et idem sacerdos Apollinis. In nostro corona laurea, non caput muliebre, sed alteram nummi aream cingit. Qui Sibyllam hic pingi putant, magno ducuntur errore. Nam si Sibyllam velle monetarius intelligi, cur SYLL. tantum scriberet, non integrum nomen SYBILLA? Operosissime ei fuit litteram A postremam adicere? Caput est civitatis, quales pingi eae a monetariis Narbonensibus solebant: et plane haec similis est ei quae CAER; hoc est, Caesellio, in Lepidi nummo legitur. Cur vero hic Sibylla pingeretur: quod nomen unius feminae proprium fuit, cuius hic Plinius meminit, sub Tarquinio rege? Asferri causa probabilis non potest. Est hic SYLL. scriptum pro eo quod est, *Severus Impositus Byzantii Legionis*, rediens hanc dubie a victoria Parthica. Hanc coronam lauream denotat. Severi nomine sunt alii nummi inscripti, BYZANTION. Littera L hic geminatur ad pluralem numerum legionum significandum: ut in nummo inscripto avia superius diamus. Al est Sibylla in hoc Plinii loco, aeque ac lib. XIII, 27, proprium feminae nomen, ut Susanna ac Genovesa: non appellativum, aut commune. Visatum illud olim, tum apud alios, tum

vetustatem. Effigies hominum non solebant exprimi, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium, primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiae: ubi omnium qui vicissent, statuas dicari mos erat, Eorum vero, qui ter ibi superavissent, ex membris ipsorum similitudine expressa, quas iconicas vocant. Athenienses nescio an primi omnium Harmodio et Aristogitonī tyrannicidis publice posuerint statuas. Hoc actum est eodem anno, quo et reges Romae pulsi. Excepta deinde res est a toto orbe terrarum humanissima ambitione. Et iam omnium municipiorum foris statuæ ornamentum esse cœpere, prorogarique memoria hominum, et honores legendi ævo basibus inscribi, ne in sepulcris tantum legerentur. Mox forum et in domibus privatis factum atque in atriis. Honos clientum instituit sic colere patrones.

sculpsisse, signum inde factum esse et inscriptum, ex causa familia daturum. Affligit hoc ipsum Val. Max. V. 8, §. 2. Dion. Halicarn. Antiq. Rom. VIII, pag. 546. Alii e rupe delectum aiunt. H.

Tingebant. Gron. et al. *pingebant* eas bitumine. Ed. P.

Fuit. Brot. *stetit.* Ed. P.

Quas iconicas vocant. Εἰκονικὰ ἄγαλματα vocat Athenæus, I, si nemi. Iconicum simulacrum Tranquillus in Caligula, cap. XL. Erant eiuscemodi statuæ iis hominibus, quorum speciem referebant, pares. Maiores vocabantur *Augustæ*: Ceteri longe minores. Cuius id Hellanodici fuisse, Lucianus est auctor, ἐν τῷ ἐνέπαιον, sub initium, ut εἰκονὶς ἱσοµετρῶται essent, ne augustiniores scilicet, maioresque humans, Hiero-

nicearum figuræ a sculptoribus exprimerentur. Et Plato in Phædro; Ἰεροσχευήσας χρυσῶν εἰκόνα ἱσοµετρῶται εἰς δαίµον; ἀναθέσθαι. H.

Harmodio et Aristogitonī. Ji Pisistrati filio Hipparcho interempto, servitute Athenienses liberaverunt. Pausanias in Atticis. Hanc historiam vide prolixè recitatam apud Thucyd. lib. VI. DAL.—*Harmodio.* Vide Plutarch. in Antiphonte, de decepti oratoribus, aliosque. A Prasitele elaboratas esse has statuas Plinius auctor est, cap. 19 libri huius. H.

Ævo. Posteris. H.

Mox forum et in domibus. Quaslibet privatas aedes totidem fora credas esse, tot sunt instructæ signis singulae. Simili translatione populum imaginem superius dixit, XXXIII, 45. Hæro.

X. (v.) Togatae effigies antiquitus ita dicebantur. Placuisse et nudae tenentes hastam, ab epheborum et gymnasiis exemplaribus, quas Achilleas vocant. Graeca res est, nihil velare: at contra romana ac militaris, thoracae addere. Caesar quidem dictator loricatorum sibi dicari in foro suo passus est. Nam Lupercorum habitu factae, tam novitiae sunt, quam quae nuper prodire paenulis indutae. Mancinus eodem habitu sibi statuit, quo deditus est. Nolatum ab auctoribus, et L. Accium poetam in Camenarum aede maxima forma statuum sibi posuisse, quum brevis

X. *Togatae effigies antiquitus ita dicebantur.* Aetna. Pedian. in orat. Cicer. pro M. Scauro, sub finem, Catonem ait togatum sine tunica exercuisse iudicium, in foris quoque sic descendisse, iisque dixisse; idque reperiase ex veteri consuetudine, secundum quam et Romuli aetatis statuase in Capitolio, et in Rostris Camilli, fuerunt togatae sine tunicis. Meminit et Plinius alter in Paneg. Traiani, n. 55: Visuntur eadem materia Caesaris statuase, qua Brutorum, qua Camillorum. I. II.

Quas Achilleas. Notam Achillis deus et iutamen, hasta. II.

Graeca res est, nihil velare. Nummi statuaseque testes, in quibus una plane corpora. II.

Caesar quidem dictator, etc. Lucius Scipio statuam clamydatam et crepidatam in Capitolio poni voluit, quoniam eo habitu aliquando usus fuisset. Valer. lib. III, cap. 6. Dalec. — *Caesar.* Qualem in plurimis imperatorum statu nominisque cernimus. HARD.

In foro suo. Forum Caesaris prope templum Iani fuit, regione Urbis

octava, apud P. Victorem. Et Dion. vide XLIII, p. 224. II.

Nam Lupercorum habitu, etc. Qui pellis caprinae solum amictu lecti, caetero nudi, Romae Lupercalibus discurrerant: unde Maro vocat Aen. VIII: nudosque Lupercos. II.

Paenulis indutae. Paenula vestis fuit adversus imbras et frigora, circum quoque corpus ambiens, ἀντιπύλαι τὸ σῶμα, inquit Artemidorus. Vide Vossium in Etymologico. II.

Mancinus eodem habitu, etc. Qui cum Numantini ipsorum arbitrio foedus percussit, auctore Tibi Gracchi quaestore suo. At eo foedere per senatum improbatum. Manibus Numantinis est deditus, nudus vinculisque post tergum manibus, Plutarch. in Graccho; Aur. Victor de Vir. illustr. Val. Max. I, 7; Cic. de Offic. III. HARD.

L. Accium poetam. Diximus de eo in auctorum Iudice. II.

Camenarum aede. A Fabio Nobiliore exstructa. DAL. — *Camenarum.* In regione Urbis prima, iuxta portam Capenam, Vici et aedes Camenarum fuit, teste P. Victore. II.

admodum fuisset. Equestres vero statuæ romanarum celebrationem habent, orto sine dubio a Graecis exemplo. Sed illi celestas tantum dicabant in sacris victores, Postea vero et qui bigis, vel quadrigis vicissent. Unde et nostri currus nati in his qui triumphavissent. Serum hoc, et in his non nisi a divo Augusto seiuges, sicut et elephantum.

XI. Non vetus et bigarum celebratio in his qui praetura functi curru vecti essent per Circum. Antiquior columnarum, sicut C. Maenio, qui devicerat priscos Latinos, quibus ex foedere tertias praedae

Vico. Gronov. et al. ante Hard. utique. Ed. P.

Romanam celebrationem habent. Apud Romanos praecipua in commendatione fuisse. H.

Sed illi celestas tantum dicabant. Klatitz appellatae statuæ eorum equestres, qui non bigis aut quadrigis in certamine intererant, sed uno insisterent equo. Proprie seiuges equus ipse est, qui ab uno sessore agitur ac regitur. Sententia igitur, fuisse receptum apud Graecos primum, ut statuæ equestres dedicarent illi, qui victores exstiterant in ludis sacris celestis. Postea factum, ut dicarent quoque ligas vel quadrigas sculptas marmore, vel fusas aere, qui vicissent isto genere. Inde consuetudinem venisse Romanis, ut et qui triumphavissent, dedicarent statuas triumphales, puta quadrigas; sed hunc morem inventum sero: et adhuc serius, ut triumphales seiugas: hoc enim primum auctorem habere D. Augustum. Hunc Plinii locum Onuphrius male intellexit, quum seiugas in ludis circensibus ex eo colligit primum ab Augusto missas: quum sit sententia longe dispar, statuum scilicet, trium-

phalem cum equis seiugibus ab eo positam. Seiugas tamen in Capitolio auro a Cn. Cornèlio posito reperio, apud Livium, XXXVIII, p. 479, ann. V. 566, hoc est, ante Augusti excessum annis ducentis. H.

Unde et nostri currus nati in his, etc. Sic MSS. Reg. 2, Colbert. 3, et alii. Libri antea editi: *Unde et nostri currus in his, etc.* Haad.

Seiuges. Equi seni uno curru iuncti. BIGAS, TRIGAS, QVADRIGAS, SEIVGAS ET SEPTREIVGAS habet inscriptio vetus apud Gruterum, p. 337. H.

XI. *Antiquior columnarum, sicut C. Maenio.* L. Furi Camilli in consulatu collegae, de quo Livius, VIII, p. 146, qui Lavinios et Veliternos, et Antiatas devicit: uti tum ex eodem Livio discimus, i. e. tum ex inscriptione Capitolini lapidis apud Grut. p. 297: C. MAENIVS S. P. P. N. COS. DE ANTIATIBVS LAVINIIS VELITERNIS, PISTIS E. OCTOR. AN. COXVI. Meminit columpae Maenianae Nonius, esp. 1, num. 33. Haad.

Priscos Latinos. Latium vetus, Livius loc. cit. de Camillo et Maenio cons. Nec quievere ante, quam ... Latium omne ambegere. Et poulo

romanus populus praestabat, eodemque in consulatu in suggestu Rostra devictis Antiatribus fixerat anno Urbis ccccxvi. Item Caio Duillio, qui primus navalem triumphum egit de Poenis, quae est etiam nunc in foro. Item P. Minucio praefecto annonae, extra portam Trigeminam, unciaria stipe collata, nescio an primo honore tali a populo, antea enim a senatu erat: praeclara res, nisi frivolis coepisset initiis. Namque et Atti Navii statua fuit ante Curiam, cuius basis conflagravit Curia incensa Publii Clodii fuhere.

praest, in oratione a Camillo ad populum habita: « Oppida istina omnia praesidia tenentur vestris. » H.

In suggestu. Locus excelsoior fuit, unde oratio haberi ad populum posset. Livius, VIII, pag. 142: « Naves Antiatum partim in navalia Romae subductae, partim incensae, rostrisque earum suggestum in foro exstructum adornari placuit. Rostraque id templum appellatum. » Florus, I, 41: « Exstant et parva de Aotio spolia: quae Maenius in suggestu fori, capta hostium classe, suffixit: si tamen illa classis; nam sex fuere rostratae; sed hic numerus illis initiis navale bellum fuit. » Haseo.

Item C. Duillio. De eo Florus, II, 2, pag. 49: « Victor ergo apud Liparum, mersa et fugata hostium classe, primum illum maritimum egit triumphum. » Actum id belli primi Puyici anno quinto, Urbis 498. Inscriptiorem columnae huic rostratae oppositam, singulari opere P. Ciconius explicuit. C. Duillius appellatur a Tacito quoque, Annal. II, pag. 56, et in Epitome Livii, XVII, et in lapide Capitolino apud Grut. p. 497. Haseo.

Item P. Minucio. Vide XVIII, 4, ubi res eadem iam delibata. II.

Unciaria stipe collata. Aereo nummo, cuius pretium foret dimidius as: asses enim tum sextantario pondere feriebantur, ut dictum est XXXIII, 13. Hic ubi adnotabam Eminent. Annalium scriptoris ἀποστροφή ad an. Ch. 69, n. 9, ubi Gail. Godelevaei notas in Livium sequutus, ex hoc Plinii testimonio efficere nititur, mendicos vilesque personas ad portam Trigeminam convenire solitos, ut stipem rogarent: quum nihil Plinius aliud velit, quam stipe honoris causa collata, extra portam Trigeminam praefecto annonae positam statim fuisse. Augusto ipsi principi stipem vidimus esse collatam lib. sup. 48. H. — *Unciaria stipe:* Quae nempe monetae nostrae asemi fere unum aequabat. En. P.

Atti Navii. Diximus de eo supra, XV, 20. Augur. is fuit, Tarquinii Prisci aavo, ut Livius refert, I, p. 14. Nunc novacula cotem discidisse ferunt. « Statua Atti posita, inquit Livius, capite velato, quo in loco res acta est, in Comitio, in gradibus ipsis; ad laevam Curiae fuit, etc. » Haseo.

P. Clodii. Vide Ciceron. pro Milone, n. 94. Haseo.

Fuit et Hermodori Ephesii in comitio, legum, quas decemviri scribebant, interpretis, publice dicata. Alia causa, alia auctoritas, M. Horatii Cocleitis statuæ, quæ durat hodieque, quum hostes a ponte sublicio solus arcuisset. Equidem et Sibyllæ iuxta Rostra esse non miror, tres sint licet: una, quam Sextus Pacuvius Taurus ædilis plebis instituit: duæ, quas M. Messala. Primas putarem has, et Atti Navii, positas ætate Tarquinii Prisci, nisi regum antecedentium essent in Capitolio. (VI.) Ex his Romuli est sine tu-

Fuit et Hermodori Ephesii. Apud Strabon. lib. XIV. Artemidorus narrat, Hermodorum virum inter Ephesios frugi, ab eis eiecum quod bonus esset, ideoque dignos Ephesios omnes qui strangularentur, quum edicto publico civitate pellerent bonos et integros viros. Dæ. — *Fuit.* Dig. I, tit. 2, de Orig. Jur. § 4, de legibus XII Tabularum: « Harum ferendarum, inquit Pomponius, auctorem fuisse decemviris Hermodorum quemdam Ephesium exulantem in Italia, quidam rehulerunt. » Hunc exulare iussim, quod vir probus esset, Cicero testatur, Tuscul. V. H.

Alia causa et alia auctoritas maior in Horatii (sic Gronov. et al. ante Hard.). Tres supervacuas voces recidi iubet liber optimus. Gron. — *M. Horatii.* Positam in comitio statuam auctor est Gellius, IV, 5, pag. 282; alteram in sede Vulcani Plutarchus in Poplicola, p. 406. H.

A ponte sublicio solus arcuisset. Remam narrat prolise et eleganter Val. Maxim. III, 2, n. 3: « Etruscis in Urbem ponte sublicio irrumpentibus, Horatius Cocles extremam eius partem occupavit, totumque hostium agmen, donec post tergum suum

pons abrumperetur, infatigabili pugna sustinuit. Atque ut patriam periculo imminenti liberatam vidit, armatus se in Tiberim misit, etc. » Pons sublicius Romæ dictus est, quia e sublicis, hoc est, tignis seu palis constructus erat. Vide et Livium, II, pag. 25, et Dionys. Halicarn. V, p. 296. Hard.

Sextus Pacuvius Taurus. Non is qui et tribunus plebis fuit, Augusti principatu, et laudatur a Macrobio, Sat. I, 12, p. 249, sed vetustior aliquis. H. — *Instituit.* Gr. et al. ante Hard. restituit. Ed. P.

M. Messala. Nec hic Messalæ Cornii oratoris F. de quo nos egimus in auctorum Indice, qui gessit consulatum Augusti principis temporibus, ann. V. 751, sed ex eadem gente antiquior. Hard.

Nisi regum antecedentium. Dio, XLIII, p. 236, octo fuisse in Capitolio statuas dicit: septem positas regibus: octavam Bruto, regum exactori. Caesaris postea dictatoris, iuxta Brutum locatam. Hard.

Ex his Romuli est. Vtriusque, Romuli nimirum et Camilli statuæ, mentionit Ascôn. Ped. loco a nobis allato, initio superioris cap. Hard.

nica, sicut et Camilli in Rostris, et ante aedem Castorum fuit Q. Marcii Tremuli equestris, togata, qui Samnites his devicerat; captaque Anagnia, populum stipendio liberaverat. Inter antiquissimas sunt et Tulli Cloellii, Lucii Roscii, Spurii Nautii, C. Fulcinii in Rostris, a Fidenatibus in legatione interfectorum. Hoc a republica tribui solebat iniuria caesis, sicut et P. Iunio et Tito Coruncanio; qui ab Teuca Illyriorum regina interfecti erant: Non omittendum videtur, quod Annales annotavere, tripedaneas his statuas in Foro statutas. Haec videlicet mensura hono-

Castorum. Hoc est, Castoris et Pollucis. P. Victor regione VIII: «Templum Castorum ad lacum Iuturnae.» Vide Dion. XXXVII, p. 33: «Geminis fratribus aedes in foro constituta,» inquit Suet. in Julio, cap. x, quae tantum Castoris appellatur. H.

Q. Marcii. Lapis Capitolinus apud Grut. pag. 297: Q. MARCI: Q. F. Q. N. TREMVVS COS. DE ANAGNINIS HERNICISQ. PRID. KAL. QVINT. ANNO scil. post Urbem conditam 448. Livius, VII, pag. 468: «Marcus de Hernicia triumphans in Urbem rediit; statuaque equestris in foro decreta est, quae ante templum Castoris posita est.» HARD.

Tullii Cloellii. Ita Reg. 2, non, ut editi, *Coellii*. Exstat in Cinselio collegii nostri Parisiensis nummus Clouliae seu Cloelliae gentis iuscriptus T. CLOVIA, hoc est, *Tullii Clouli*, non *Titii*. Cicero in Philipp. IX, n. 5: «Atque huic et Tullo Clivio (lege *Cloelio*), et L. Roscio, et Sp. Antio (lege rursus *Nautio*), et C. Fulcinio qui a Veientium rege caesi sunt, non sanguis qui profusus est in morte,

aed ipsa mors ob rempublicam obita honori fuit.»

A Fidenatibus. Cicero loco citato de his ipsis agens num. 4: «Lartius Tolumnus rex Veientium, quatuor legatos populi R. Fidenis interemit: quorum statuae in Rostris steterunt, usque ad nostram memoriam.» Fugro Rostra in foro romano, regione Verbia octava. HARD.

P. Iunio. Fratribus ex familia Iunia Coruncanorum. In Reg. 2 eod. *Coruntiano* legitur. In lapide Capitolino apud Gruterum, p. 296; *COVNCANIVS*. HARD.

Qui ab Teuca. Teutana a Floro appellatur, II, 5: «Illyrii, seu Liburnii sub extremis Alpium radicibus agunt, inter Arsam Titumque flumen, longissime per totum Adriani maris latus effusi. Hi regnante Teutana muliere, populationibus non contenti, licentiae scelus addiderunt. Legatos quippe nostros, ob ea quae deliquerant, iuro agentes, nec gladio quidem, sed ut victimas, securi percutiunt, etc. » H. — Dicit non *Teucam*, sed *Teusam* appellat. Ed. P.

rata tunc erat. Non praeteribo Cn. Octavium ob unum scilicet verbum: « hic regem Antiochum, daturum

Cn. Octavium. Plinius errat, qui hunc *Cn. Octavium* appellat, et historiam, sive facta duplicia miscet ac confundit. Non nemo qui Plinium recensuit et adnotavit, frustra est in viro defendendo. Tu, si voles fontem ipsum erroris eius reperies la Ciceronis Philippica nova, LARSUS. — Immo *C. Popillium*. Quod suadent Polybius, Cicero, Livius, Valerius. Zonaras tamen *M. Popillium* etiam nominat. Sed errorem eius redarguant facile testes, quos dixi, omni exceptione maiores. VOSS. — *Cn. Octavium.* Fuit iste Octavius e maioribus Octavii Caesaris, qui Caesar Augustus est appellatus. Hic eruditi omnes Plinio dicam scribunt, quod *Cn. Octavium* vocet eum, quem *C. Popitium* caeteri scriptores appellant: Valer. Max., VI, 4, p. 387. Livius, XLV, pag. 575: « Popillius pro eaetera asperitate animi, virga quam in manu gerebat, circumscripsit regem: ac, Priusquam circulo excedas, inquit, redde responsum senatui quod referam. Obstupescit tam violento Imperio, parumper quum boesitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum dextram Popilius regi tamquam socio et amico porrexit. » Velleius Item, I, p. 4; Plut. in Apophth. p. 202; Appian. in Syriac. p. 131. Quamobrem hallucinatum esse Plinium omnes affirmant, qui nomina permutarit. Verum absolvere Plinium aliqua ex parte Füllius potest videri; qui rem, utriusque narrat. Sic enim ille de Octavio, Phil. IX, num. 4: « Cn. Octavii elari et magni viri, qui primus in eam familiam, quae postea viris fortissimis floruit, attulit consulatum, sta-

tuam videmus in Rostris. Nemo enim tum novitati invidebat: nemo virtutem non honorabat. At ea fuit legatio Octavii in qua periculi suspicio non subesset. Nam quum esset missus a senatu ad animos regum perspicientes, liberorumque popularium maximeque ut nepotem Antiochi regis, eius qui eum maioribus nostris bella generat, classes habere, elephantos alere prohiberet: Laodiceae in Gymnasio a quodam Leptina est interceptus. Reddita est ei tum a maioribus status pro vita: quae multos per annos progeniem eius honestaret, nunc ad tantae familiae memoriam sola restaret. » Idem vero de Popilio, Philippica proxima superiore, n. 23: « Prohi dii immortales! ubi est ille mos, virtusque maiorum? C. Popilius apud maiores nostros, quum ad Antiochum regem legatus missus esset, et verbis senatus denuntiasset, ut ab Alexandria discederet, quam obsidebat: quum tempus ille differret, virgula statim circumscripsit; dixitque se non ante renuntiaturum senatui, nisi prius sibi respondisset, quid facturus esset, quam ex illa circumscriptione excederet. » H.

Ob . . . verbum . . . *Antiochum*. Sic Reg. 2 totidem syllabis, sine ulla notarum compendiis. In editis, ob unum verbum; Colb. 3, ob unum verbum, quo regem, etc. Gronovius in suo, ob unum id. verbum, interpretaturque, ob unum senatusconsulti verbum, illud nempe, quod mox sequitur, oculatissimo loco: non improbabili sane coniectura. H.

Antiochum, dat. Antiochum Magnum, Syriæ regum quintum. H.

se responsum » dicentem, virga quam tenebat forte circumscripsit, et prius quam egrederetur circulo illo, responsum dare coëgit. In qua legatione interfecto senatus statum poni iussit quam oculatissimo loco in Rostris. Invenitur statua decreta et Taracinae Caiæ, sive Suffetiae virgini Vestali, ut poneretur ubi vellet: quod adiectum non minus honoris habet, quam feminae esse decretam. Meritum eius in ipsis ponant Annalium verbis: « Quod campum Tiberinum gratificata esset ea populo. »

XII. Invenio et Pythagoræ, et Alcibiadi, in cornibus comitii positas, quum bello Samniti Apollo Pythius fortissimo gratiae gentis iussisset, et alteri sapientissimo, simulacra celebri loco dicari: ea steterunt donec Sylla dictator ibi curiam faceret: mirumque est, illos patres Socrati cunctis ab eodem deo sapientia praelato Pythagoram praetulisse, aut tot aliis virtute Alcibiadem, aut quemquam utroque Themistocli. Columnarum ratio erat, attolli supra caeteros mortales: quod et arcus significant novitio invento. Primus tamen honos coepit a Graecis: nullique arbitror plures statuas dicatas, quam Phalereo Demetrio

Oculatissimo loco. Celeberrimo, qui oculis omnium pateat.

XII. Bello Samniti. Quod ann. V. 411, Campanorum rogatu susceperunt Romani. Illi enim a Samnitibus victi, Romanis deditionem fecerunt. H.

Ea steterunt, donec Sylla dictator ibi curiam faceret. In parte interiori furi romani, in cornibus comitii, exaedificatam a Sylla curiam hic locus edocet. In libris haecenus editis, et celebri loco dicari, donec Sylla, etc. et caeteris praetermissis, quae nos restitimus ex caeteris codicibus Reg. 2,

in quo vidimus, et dicari ea est et electedone Sylla, etc. et certa plane emendatione. HARR.

Socrati cunctis ab eodem deo sapientia praelato. Vide supra VII, c. 31. HARR.

Aut quemquam utroque. Viraque laude. HARR.

Quam Phalereo Demetrio Athenia. A Cassandro Macedonum rege Athenis praefecto. Vide Strabonem libru IX. DAL. — Phalereo Demetrio. Egi-mus de eo in auctorum indice. H.

Athenis. Siquidem cccclx statuere, nondum anno hunc numerum dierum excedente, quas mox lacera- vere. Statuerant Romae etiam in omnibus vicis C. Mario Gratidiano tribus, ut diximus, easdemque sub- vertere Syllae introitu.

XIII. Pedestres sine dubio Romae fuere in aucto- ritate longo tempore. Equestrium tamen origo per- quam vetus est, cum feminis etiam honore commu- nicato. Cloeliae enim statua est equestris, ceu pa-

Siquidem CCCLX statuere; . annu hunc dier. excedente. Ita Reg. 2, Colb. 3, omnesque editi. Varro apud Nonium sic scriptum reliquit: «Hic Demetrius aeneas tot aptu' est, Quot lucas annis habet absolutus.» Modum anni graeci fuisse tum temporis die- rum dumtaxat CCCLX, tum ex his, similibusque testimoniis, tum ex Cleo- buli aenigmati, quod apud Laertium est, colligi putant nonnulli recte posse: est enim eiusmodi latine red- ditum: «Bissenos genitor natos habet unus: at horum Ter sunt culque decem natae, variante figura. Quippe aliis color est albus, niger inditus illis: Immortale genus quam sunt, moriuntur utraque.» Hoc enim ae- nigma tam annos diebus confici tre- centis et LX, quam singulos menses tricenis perspicue significat. Hinc vero intelligimus in tota Graecia, usque ad tempora Caesaris dictatoris fuisse menses singulis tricenum die- rum: ita ut annus non excederet numerum dierum CCCLX, ut Plinius refert: tertio autem quoque anno embolimum tempus conveniens, quin- decim videlicet sedecimque dierum intersereretur, τῶν ὀπίωσι σιῶσιν, ut ait Herodot. II, n. 4, hoc est, ut suis tempestatibus menses responde- rent: hiberni hiemi, aestati aestivi.

In hoc enim Aegyptios Graecis fuisse sapientiores censet Herodotus; quod illi non quindecim dies adlicerent tertio quoque anno, sed annis sin- gulis dies quinque. Coef. Petav. de Doctr. temp. I, 8, p. 16, et qui ab eo dissidet Sam. Petitus Miscell. VIII, p. 194. HARR.

Quas mox lacerare Strabo, IX, et Laert. in Demetrio, V, deiectas conlatasque aiunt in mitulas et ob- sceniora vasa. II.

Tribus. Romanae tribus. II.

Ut diximus. Lib. XXXIII, cap. 46. HARR.

XIII. *Pedestres.* Romuli statuæ pe- destres omnes, inquit Plut. in eius vita, p. 27. II.

Cloeliae. Hanc equestri statua do- natam, positamque eam in iuntha Sacra Via, qua in Palatium adsten- debatur, Livius est auctor, II, 26. Seneca de Consol. ad Marciam, XVI, pag. 774: «Equestri insidens statuæ, in Sacra Via celeberrimo loco, Cloelia exprobat juvenibus nostris pulvinum adscendentibus, in ea illos Urbe aie ingredi, in qua etiam feminas equo donavimus.» Datam ej statuari eque- strem Val. Max. arbitratur, III, 2, n. 2, quoniam «inter caeteras virgines olsea hosti Porcenae data, nocturno tempore custodiam egressa, equum

rum esset toga eam cingi: quum Lucretiae, ac Bruto, qui expulerant reges, propter quos Cloelia inter obsides fuerat, non decernerentur. Hanc primam cum Coclitis publice dicatam crediderim: Atto enim ac Sibyllae Tarquinium, et reges sibi ipsos posuisse verisimile est: nisi Cloeliae quoque Piso traderet ab his

conscendit, celerique traiecit fluminis, non solum obsidione, sed etiam metu patriam puella solvit, viris lumen virtutis praefereundo. » H. — *Cloeliae enim statua est.* Pint. cod. vet. » honore communicato Cloellae statua equestri: » Eo. P.

Quomodo nec Lucretiae, nec Bruto (sic prius). Lege ex vet. nostro codice: » quum Lucretiae ac Bruto, qui expulerant reges, propter quos Cloelia inter obsides fuerat, non decernerentur. » Cum Coclitis » scil. statua. Sic lib. XXXVI, 5: » nuper etiam in Lunensium lapidinis. Sed in Pariorum mirabile proditur. » Gron. — Quum Lucretiae. Ita Reg. 2 et alii. Quum Lucretia autem simul et Brutus dicantur expulisse reges, fictam hanc esse discito fabulam, » Livio proditam, de Lucretia, quae se ob illatum sibi stuprum a Tarquinio filio peremerit. H. — Cum Coclitis. Gron. et al. » Hanc pr. et Horatii Cocl. » Eo. P.

Ante enim ubi qd Sibyllae Tarquinium (sic prius). Redundare rō ubi ex archetypo suo statuit Pintianus. Voss. » Atto enim ac Sibyllae Tarquinium. » Sine dubio rectius: nam Atto Navio et Sibyllae statuas a Tarquinio positas iam dixit et praecedenti capite extremo. Gron. — Atto. Atto Navio auguri, de quo cap. 11. Est argenteus in thesauro Regio nummus, et apud Patin. in familia Manlia, pag. 161, capite cincto muliebri; infra SYLL. ») Tripus, super quo viceus

est, insigne sacerdotii, inter soles duos, quibus imperare Roma significatur Orienti et Occidenti. L. TORQUAT. III. vii. » Luchus Torquatus triumvir, » et Idem sacerdos Apollinis. In nostro corona laurea, non caput muliebre, sed alteram nummi aream cingit. Qui Sibyllam hic pingi putant, magno ducuntur errore. Nam si Sibyllam vellet monetarius intelligi, cur SYLLA tantum scriberet, non integrum nomen SYLLA? Oportetne ei fuisse litteram A postremam adicere? Caput est civitatis, quales pingi esse a monetariis Narbonensibus solebant: et plane haec similis est ei quae CAE, hoc est, Cabbellio, in Lepidi nummo legitur. Cur vero hic Sibylla pingeretur: quod nomen unius feminae proprium fuit, cuius hic Plinius meminit, sub Tarquinio rege? Asserri causa probabilis non potest. Est hic SYLLA scriptum pro eo quod est, Severus Impositus Byzantii Legionis, » rēditione haud dubie a victoria Parthica. Hanc coronam lauream denotat. Severi nomine sunt alii nummi inscripti, BYZANTION. Littera L hic geminatur ad pluralem numerum legionum significandum: ut in nummo inscripto SYLLI superius diamus. At est Sibylla in hoc Plinii loco, neque ac lib. XIII, 27, proprium feminae nomen, ut Susanna ac Genovefa: non appellativum, aut commune. Vultum illud olim, tum apud alios, tum

positam, qui una obsides fuerant, redditis a Porsenna in honorem eius. E diverso Annjus Fetialis, equestrem, quae fuerit contra Iovis Statoris aedem in vestibulo Superbi domus, Valeriae fuisse Publicolae consulis filiae: eamque solam refugisse, Tiberimque tranavisse, caeteris obsidibus, quae Porsennae mittebantur, interemptis Tarquinii insidiis.

XIV. Lucius Piso prodidit, M. Aemilio, C. Popilio 11 consulib. a censoribus P. Cornelio Scipione, M. Popilio, statuas circa forum eorum qui magistratum gesserunt, sublatae omnes, praeter eas quae populi aut senatus sententia statutae essent. Eam vero quam apud aedem Telluris statuisset sibi Sp. Cassius, qui regnum affectaverat, etiam conflatae a censoribus. Nimirum in ea quoque re ambitioni providebant illi viri. Exstant Catonis in censura vociferationes, mū-

apud nostrates, ut in vetustis rationibus regis, ad calcem historiae Juvenalis de Ursinis, p. 796: « A Se-hille le Veyer dame de Lesnoi, femme de messire Tanneguy du Châtel; chevalier, conseiller et chambellan de monsieur le regent, et maréchal de ses guerres, deux mille livres pour soutenir son état, le 2. juillet 1420. » HARD.

Reddita. Livius, pag. 26, de Porsenna: « Laudatam virginem (Cloeliam) porte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet legeret: productis omnibus elegisse impuberes dicitur, etc. HARD.

E diverso. Sic dissidentes scriptorum sententias recitat et Plutarch. in Poplicola, pag. 197, aliis hanc Cloeliae statuam, Valeriae aliis adiuvantibus. Quod iterum repetit de Virt. mul. p. 250: *Ανέκτιστο γούν ἱερὸς τῆς γυναικός, ἐν τῇ αὐτῇ τῇ; ἱερῇ; λεγομένη;*

της, ἣν οἱ μὲν τῇς Κλοελίας, οἱ δὲ τῇς Οὐαλαρίας λέγουσι εἶναι. H.

Iovis. Regione urbis decima. Alia est ab ista quae in regione. XIV trans Tiberim Valeriana statua ab eo collocata legitur. H.

XIV. *M. Aemilio.* Ann. Urb. 596 M. Aemilius Lepidus, C. Popilius Laenas secundum, consulatum gessere: censuram P. Corn. Scipio Nasica, M. Popil. Laenas, Caili frater, iustumque fecere LIV ex Fastis: Ex hac Popilia gente multo postea ortum duxit FL. POP. REPOTIANVM P. F. AVG. et eiusdem filia Helena, in nummo argenteo perraro appellata, *HELENA. N. F. Helena Nepotiani filia*, alteraque, *FAVSTA. N. F. Fausta Nepotiani filia*, apud D. BAUDELOT. H.

Apud aedem Telluris. In quarta Urbis regione templum Telluris a P. Victore statuitur. De Spurio Cassio egimus. c. 9, HARD.

lieribus romanis in provinciis statuas poni. Nec tamen potuit inhibere, quo minus Romae quoque ponerentur, sicuti Corneliae Gracchorum matri, quae fuit Africani prioris filia. Sedens huic posita, soleisque sine amento insignis, in Metelli publica porticu quae statua nunc est in Octaviae operibus.

XV. Publice autem ab exteris posita est Romae C. Aelio tribuno plebis, lege perlata in Stenium Statilium Lucanum, qui Thurinos bis infestaverat: ob id Aelium Thurini statua et corona aurea donaverunt. Iidem postea Fabricium donavere statua, liberati ob-
sidione: passimque gentes in clientelas ita receptae: adeo discrimen omne sublatum, ut Hannibalis etiam statuae tribus locis visantur in urbe, cuius intra muros solus hostium emisit hastam.

Africani prioris. Scipionis Africani maioris vulgo dietl. Vide Plutarch. in Gracchis ipso initio. In nummis antiquis casus Graeci nominativus semper ORACCVS, scribitur, non GRAECVVS, quavis apud Plut. Γράκκος sit. HARD.

Sine amento. Sine loto. H.

In Metelli publica porticu. Pingitur haec porticus in numismate eximio argenteo, e Gasa Seren. ducis Ceomanensis, et in Museo P. CHAMILLART, cum hae epigraphae, Q. METELLVS PIVS. HARD.

XV. C. Aelio. Ad summos postea magistratus evecta gens Aelia fuit: ex qua nimirum Aelius Seianus, et Aelius Nerva Caesar, qui in Graeco nummo est, nunc e Gasa Parmensi, ΑΙΛΙΟC Ν. ΚΑΙ-ΚΑΡ: ΑΙΛΙΟC ΝΕΡΩΝΑC ΚΑΙCΑΡ: et Aelius Hadrianus Augustus, et Aelius Caesar Antoninus, alique. Ex affinitate eum Caesaribus nobilitatem adepti est una familia ex Aelia gente: ex qua se ob eam cau-

sam Aelium Caesarem, non Aelium simpliciter et absolute, Antoninus Pius appellat. H.

Legē perlata. Qua is damnaretur ut publicus hostis. DAL.

Stenium Statilium Lucanum. Statilium Statilium mendose pro Stenio Statilio vocat Val. Max. I, 8, n. 6. Lucanorum Brutiorumque ducem in eo bello, quo gemini populi Thuriinae urbis petebant excidium. Apud Gruter. pag. 830: STENIVS, et STENIA, non STURIVS. HARD.

Fabricium. Luscium cognomine, de qua lib. XXXIII, c. 50 et 54. H.

Passimque. Sic patrum habere M. Tullium Ciceronem Capuanum, statuasque ei insuratas posuere, ipso prodente, orat. in Pison. et pro Sextio. Sic Bononienses in Antoniorum: in Claudiorum clientela Lacedaemonii fuerunt, teste Suet. in Tib. vi. II. — Gron. et al. *passimque clientes in clientelas ita recepti.* Ed. P.

Cuius. Conferenda haec cum iis

XVI. (VII.) Fuisse autem statuariam artem familiarum Italiae quoque et vetustam, indicant; Hercules ab Evandro sacratus, ut produnt, in foro boario, qui triumphalis vocatur, atque per triumphos vestitur habitu triumphali. Praeterea Ianus geminus a Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumento colitur, digitis ita figuratis, ut trecentorum quinquaginta

quae Livius habet lib. XXVI, p. 282. HARR.

XVI. *Produnt.* Grmn. et al. ante Harr. *ferunt.* Ed. P.

In foro boario. Regione Urbis octava. HARR.

Ianus geminus a Numa rege dicatus. Procopius, lib. I belli Gothici, sacellum aereum Iani in medio foro fuisse tradit, e regione Capitoli, supra locum, quem aetate sua tres Parcae vocabant, tantae amplitudine, quanta aetatis ad excipiendam imaginem quinque pedes altam. Varro XII aras Iani fuisse sacras tradit, in quavis regione urbis una, sed duas prae caeteris cultas: alteram in foro boarii, alteram in Romano ad arcum Fabianum. DALEG. — *Ianus.* In eadem regione Urbis octava, P. Victor sic habet: s Iani duo, celebris mercatorum locus. Regia Numae, templum Vestae... Templum Iani, etc. s H.

Qui pacis bellique argumenta. Quae Iani imago colitur, quoniam index est pacis ac belli. Livius de Numa, I, 8: s Ianum ... indicem pacis bellique fecit: apertus, ut in armis esse civitatem: clausus, pacatos circa munes populos significaret. s H.

Digitis ita figuratis. Ita nimirum, s ut ungues indicis et pollicis in manu dextera blandi coniungantur amplexu, s verba sunt Bedae in libello de Iudigitatione, t. I: s Haec enim nota trecenta significat: sexaginta, index

pollicis superpositus, in laeva manu: quinque demum, in eadem manu annularis, seu proximus a minimo erectus. s Ita Beda. Meminere illius figurae Macrobi. Sat. I, 9, pag. 426: s Simulacrum Iani plerumque fingitur manu dextera trecentorum, et sinistra sexaginta et quinque numerum retineus, ad demonstrandum anni dimensionem, etc. s Suidas, p. 424: Ιανουάριος... οἱ δὲ πλάττουσι αὐτὸν ἐν τῇ δεξιᾷ χερὶ τ', τῇ δὲ ἀριστερᾷ ξ' κατέχοντα, ὥστε τὸν ἐνιστῆναι. s Ianuarius... Alii fingunt ipsam dextera tenere numerum CCC, sinistra vero LXY, ut annum repraesentet ex 365 diebus constantem. s Codinus item in Constantinopoli πρὸ ἀρχαίων Ιάνου. Denique N. col. Smyrnaeus, libello quem conscripsit ea de re, ἑρπασὸν τοῦ θαυματούτου μύθου, Morellus edidit, capite ex eo praecipua excerptis Cassinus noster, in Eloquent. Parall. IX, de Pronunt. et Gestu 8, pag. 565. Nos vero rem simplicius exponimus. Existimamus enim tres priores digitos ita curvatos, ut litteram c ter exhiberent, ac proinde numerum trecentorum: quibus deinde digitum volae appressum, et litterae x similitudinem, ac proinde quinquagenarium numerum: digitum denique minimum leniter inflexum, ut v, quae forma quinarum est, repraesentaret. HARR.

Quinquaginta. Ita probatissimi MSS.

quinque dierum nota per significationem anni, temporis et aevi se deum indicaret. Signa quoque Tuscanica per terras dispersa, quae in Etruria factitata non est dubium. Deorum tantum putarem ea fuisse, ni Metrodorus Scepsius, cui cognomen a romano nominis odio inditum est, propter duo milia statuarum Volsinios expugnatos obiiceret: mirumque mihi videtur, quum statuarum origo tam vetus in Italia sit, lignea potius, aut fictilia deorum simulacra in delubris dicata, usque ad devictam Asiam, unde luxuria. Similitudines exprimendi quae prima fuerit origo, in ea quam plasticen Graeci vocant, dici con-

et libri omnes editi: eo quod anonymus Numa, qui simulacrum hoc dedicavit, octetv dierum esse solummodo sciverit. Primus, opinor, Mantius, in editione sua anni 1559, *quingenta* mutavit in *sexaginta*. H.

Per significationem anni. Ita MSS. et edit. princeps. Haec tamen Torrentio Broterioque reddenda videtur; et ab antiquissimo illius codice aberant. E. P.

Aed. Eodius in Constantiopolis, p. 13: *ὡς αὖτε πατέρα τοῦ Ἰσίδρου*. H.

Signa quoque Tuscanica. Phialas quoque aureas in Tuscia elaboratas laudat Critias poeta apud Athen. I, pag. 28: *Τυρσηνὰ δὲ ἀργυρὰ χρυσεύωνος φιάλη*. Durius signa et Tuscanicis proxima, ait Quintil. XII, 40, pag. 894: ut rigidiora fuisse Tuscanica innotat. Idem pag. 897, statuas graecae Tuscanicis anteponit. H.

Cognomen a romano nominis odio. Misoromaei, ut diximus in auctorum indice. Haad.

Lignea potius aut fictilia deorum simulacra. Priscorum inopiam et sui

temporis luxum scite Varro describit lib. I de Vita pop. rom. = Ilare aedis quae nunc est, multis annis post facta fuit: quia omnia regis temporibus delubra parva facta sunt, ut in caetero cultu quae sunt consentanea, quod sint paupertas sine elegantia atque castimonia. Quid inter hos testes intersit, qui ex marmore, ebore, auro nunc sunt, poles animo advertere et horum temporum divitias, et illorum paupertates. = Idem quod Plinius, Pausanias in Cotinthiacis, quo loco templi Apollinis Lycii meminit. In Arcadicis quoque earum imaginum materiam fuisse tradit ebenum, cypressum, cedrum, quercum, similacem, lotum: at Cyllenii Mercurii fuisse e citro. DAL. — *Aut fictilia deorum simulacra.* Ipsa Iovis effigies in Capitolio a Tarquinio Prisco dicata fictilis fuit, ita prodente Plinio, lib. XXXV, cap. 45. H.

Quam plasticen Graeci vocant, etc. Ficticem. Ars est ex argilla vel creta rerum similitudines exprimens. Haad.

PLIN. N. H. Tom. IX

L

venientius erit: etenim prior, quam statuaria, fuit. Sed haec ad infinitum effloruit multorum voluminum opere, si quis plura persequi velit: omnia enim quis possit?

XVII. In M. Scauri aedilitate tria millia signorum in scena tantum fuere temporario theatro. Mummius devicta Achaia replevit Urbem: ipse excessit non relicturus filiae dotem. Cur enim non cum excusatione

Sed haec ad infinitum, etc. Statuaria, ex aere. HARD.

XVII. *M. Scauri.* De eo multa Ascon. Ped. in orat. in Cic. pro eo: multa Plinius similiter de genere eius, de morib. et aedilitate, XXXVI, 24. HARD.

Temporario theatro. Vix uno mense duraturo, ut dicitur XXXVI, 2; quum stent in Urbe caetera. Temporariam eius theatri moram Plinius ait fuisse, loco proxime citato. H.

Mummius. Achaicus ille, de quo nos alias saepius. Aur. Vict. de Viris Ill. 60: «Mummius Corinthum signis tabulisque spoliavit: quibus quum totam repletset Italiam, in domum suam nihil contulit.» Sic epitome Livii, LII, Frontin. Strateg. IV, 3: «L. Mummius qui, Corintho capta, non Italiam solum, sed etiam provinciam tabulis statuisque exornavit, adeo nihil ex tantis manubiis in suum convertit, ut filiam eius inopem senatus ex publico dotaverit.» Est in Aeneide locus ab interpretibus haecenus praepostere intellectus, VI, v. 830 sqq. «Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monoeci Descendens, gener adversis instructus Eois. Ne pueri, ne tanta animis advescite bella: Ne patria validas in viscera vertite vires: Tuque prior, tu parce, genus

qui ducis Olympo: Prolixe tela manus, sanguis meus. Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho Victoraget currum, caesis insignis Achivis. Eruct ille Argos, Agamemnoniasque Mycenae, Ipsumque Aeacidem, genus armipotentis Achillei: Vltus avos Troiae, templa et temerata Mineravae.» Ille quum dicit prius appellatum e duobus proxime commemoratis, hoc est, socerum, qui Iulius Caesar, designat: Nam in hac recensione virorum illustrium, ordinem temporum servat diligenter. Itaque post Caesarem et Pompeium praepostere ac ridicule Mummius Achaicum, qui centum ante annis obiit, denotaret; et satis negligenter quidem, non appellato eo de nomine, quum caeteros omnes appellet. De populis triumphasse Caesarem ipsum hic dicit, quodum maiores in obsidione Troiae fuere. Hi sunt Achivi et Corinthii. Argos in Peloponneso, et Mycenae, et Phthiotis, quae ditio fuit Aeacidae; hoc est, Neoptolemi, in Thessalia. De Corintho quidem, et Peloponneso ei adhaerente, triumphasse Caesarem dicit, quoniam Corinthi coloniam condidit, ut, nummi ipsius haud pauci tentatur. De Phthiotide et Thessalia, bello Pharsalico. Nam Pharsalici campi in Thessalia sunt. HARD.

ponator? Multa et Luculli invexere. Rhodi etiamnum tria millia signorum esse, Mucianus ter consul prodidit: nec pauciora Athenis, Olympiae, Delphis superesse creduntur. Quis ista mortalium persequi possit? aut quis usus noscendi intelligatur? Insignia tamen maxime, et aliqua de causa notata, voluptarium sit attigisse, artificesque celebratos nominavisse: singulorum quoque inexplicabili multitudine, quum Lysippus ad *MD* opera fecisse dicatur, tantae omnia artis, ut claritatem possent dare vel singula. Numerum apparuisse defuncto eo, quum thesaurum effregisset haeres: solitum enim ex manipretio cuiusque signi denarios seponere aureos singulos. Evecta supra humanam fidem ars est successu, mox et audacia. In argumentum successus unum exemplum afferam, nec deorum hominisve similitudinis expressae. Aetas nostra vidit in Capitolio, priusquam id novissime conflagravit a Vitellianis incensum, in cella Iunonis, canam ex aere vulnus suum lambentem: cuius eximium miraculum et indiscreta veri similitudo, non eo solum intelligitur, quod ibi dicata fuerat: verum et nova

Multa et Luculli. Lucius et Marcus, fratres. Ille Mithridatico bello, Macedonico iste triumpho nobilis. Vide Plut. in Lucullo, et Cic. br. in Pison, HARD.

Quum Lysippus ad sexcenta X opera fecisse prodatur (sic prius). Voss. *quum Lysippus ad CIC opera fecisse datur.* Scribo, *fecisse videtur*, vel *dicatur*. Plantiani liber, *MD fecisse tradatur*. Gron. — Brot. ex Reg. cod. 5. *DCX opera*, et sic additum in margine M. S. Reg. 2 et 3. Caeterum codd. idem 2 et 3, et edit. princ. nobiscum faciunt. Ep. P.

Solitum. Lysippum videlicet, de quo VII, 38. HARD.

Ex manipretio. In nostro veteri apographo scribitur *manipretio*, non *manipretio*; sicque esse legendum ex Varrone (de L. Lat.) constat. PIER. — *Manipretio*: De ea voce diluvius lib. superiori, cap. 53. Vulgus ait, pro *manufactura*, pour la façon. HARD.

Denarios. De horum pretio egimus XXXIII, 13. H. — *Seponere*. Gron. et Al. *deponere*; et mos hominum, non hominis. Ed. P.

A Vitellianis incensum. Vide Dionem, LXV, pag. 471. Tacitum in primis Hist. III, pag. 80 sq. HARD. — *A Vitellianis incensum.* Anno Urb. conditae 822. Ed. P.

satisfactione : nam summa nulla par videbatur : capite tutelarios cavere pro ea, instituti publici fuit.

XVIII. Audaciae innumera sunt exempla. Moles quippe excogitatas videmus statuarum, quas colos-seas vocant, turribus pares. Talis est in Capitolio Apollo, translatus a M. Lucullo ex Apollonia Ponti urbe, xxx cubitorum, quingentis talentis factus : talis in campo Martio Iupiter, a D. Claudio Caesare dicatus, qui vocatur Pompeianus a vicinitate theatri : talis et Tarenti factus a Lysippo xl cubitorum. Mi-

Capite. Vi vel periculo capitis id aliquid canis integrum praestarent si, quibus credita sedis tutela esset, res publica sanxerat. HARD.

Tutelarios. Tutelae redemptores, qui pro custodia mercedem accipiebant, praestabantque se suo periculo tuturos. Vide Grot. in *Florum* sparsione ad Ius Iustin. p. 63. II. — *Pro ea.* Sic etiam Gron. et al. *pro eo* Brot. Ed. P.

XVIII. *Colos-seas.* Gron. et al. autem HARD. *colos-seas.* HARD.

Talis est in Capitolio Apollo. Refert hoc ipsum Strabo totidem verbis, VII, pag. 319. Vict. in *descrip.* Romae, regione Urbis octava : « Apollo translatus ex Apollonia a Lucullo, triginta cubitum. » HARD.

Ex Apollonia. Ea scilicet, de qua IV, 27. HARD.

Quingentis talentis. Monetae gallicae librae sunt 2,284,375. Ed. P.

In Campo Martio. Nona Urbis regione. HARD.

Qui vocatur Pompeianus. In Reg. 2 et Colb. 3, qui devoratur Pompeiani theatri vicinitate : quibus verbis potest subesse haec sententia, theatri eius proximitate minui, deprimi, minusque grandem apparere Iovem hunc colossum. Sed nec eam loquendi

formam Pliniano stylo dignam ; ac, vel, si foret, alieno positam loco censemus. In *Parmensi* edit. qui adeo vocatur, Lectioni saepe pervulgatae egregie favet P. Victor in *descript.* Urbis Romae, et ab eo vicissim lucem accipit. Sic enim ille, regione nona : « Theatrum Balbi capiti loca triginta millia nonaginta quinque. Claudius Caesar dedicavit, et appellatur a vicinitate Iupiter Pompeianus... Theatrum Pompeii, etc. » Qui locus et per se, si fallimur, mutilus, et praeputere interpunctus editorum incuria, vel ex hoc Plinii loco intelligitur, quo Iovem ipsum Pompeianum a Claudio dedicatum, et a vicinitate, quaecumque demum ea sit, traxisse nomen admonemur. Itaque apud P. Victorē legi haud dubie satius multo fuerit : « Theatrum Balbi... Iupiter, quem Claudius Caesar dedicavit, et appellatur a vicinitate Iupiter Pompeianus, etc. » HARD.

Talis et Tarenti factus. Lege, *talis et Hercules Tarenti*, etc. ex Strabone, lib. VI. Colossum eum Fabius Maximus, capto vi Tarento, Romam transtulit, et ut donarium in Capitolio speravit. Strabo quidem Iovis colossei, omnium colossum, qui tum exstant, post Rhodium maxi-

rum in eo, quod manu, ut ferunt, mobilis (ea ratio libramenti est) nullis convellatur procellis. Id quidem providisse et artifex dicitur, modico intervallo, unde maxime flatum opus erat frangi, opposita columna. Itaque propter magnitudinem difficultatemque moliendi, non attigit eum Fabius Verrucosus, quum Herculem, qui est in Capitolio, inde transferret. Ante omnes autem in admiratione fuit Solis colossus Rhodi, quem fecerat Chares Lindius, Lysippi

rhi, in foro Tarenlinorum positi, meminit: sed nec opus id Lysippi fuisse tradit, neq. Romam devectum. DALC. — *Talis*. Jupiter nimirum, non Hercules, ut et credidit Dalecampius: Herculem enim, ut mox dicitur, Fabius Romam Tarento transtulit, Iove ibi relicto. HARD.

Mirum. In eo colosso id mirum, quod quum moveri possit manu, ea tamen librae ratio est, ut ventis et tempestatibus resistat. HARD.

Flatum. Ventum. H. — *Difficultatemque moliendi*. Sic etiam Gr. et al. *diff. movendi* Brot. Ed. P.

Fabius Verrucosus. Q. Fabius Maximus dictator, Cunctatorque, cui verruca ex summo labio extuberans Verrucosi nomen dedit: Plut. in Fabio, pag. 474. Q. Seren. lxx, pag. 164: « Interdum existit turpi verrucâ papilla: Hinc quondam Fabio verum cognomen adhaesit, Qui solus patriae cunctando restituit rem. » H.

Quum Herculem. Ita Plutarch. in Fabio, pag. 487, et Strabo, VI, p. 278. Dedicatum hoc deinde simulacrum est, positumque in Capitolio, ann. V. 450, P. Sempronio Sôpho, P. Sulpicio Sayerrione, cons. ut Livius refert, IX, p. 169. De eo Hercule, quem finxit Lysippus pervenustum Gessini Epigramma legimus in

Anthol. IV, 8: Ηράκλεις τοῦ σοι πρόθοος μέγας, ἦτα Νέμιος Χλαῖνα, καὶ ἡ τῶων ἱμπλεος ἰοδόκη; Ποῦ σοβαρὸν μέμηκα; τίς ἐπλασεν ὧδε κατηφῆ; Λύσιππος; χαλκῶ δ' ἐγκατέμιξε ὀδύνην. Αχθὴ γυμνωθεὶς ὀπλων σὸ; τίς δέ σ' ἐπερσεν; Ο πτερόεις (ὄντως εἰς βαρὺς ἀθλὸς) ἔρω; « Alcide, quo clava tibi, telisque pharetra Dives, et e. Nemea raptus amictus ablit? Fasius ubi? quis te tam tristi fronte figurat? Lysippus: paret multus in aere dolor: Arma tibi moeres detracta: quis abstulit illa? Vnum certamen, sed grave, praepes Amor. » HARD.

Solis. Describitur is egregie a Philone Byzantio de septem Mir. pag. 44. Vide et Anthol. VI, ep. 4.

Chares. Inchoarat is sane: sed quum errasset in ratione subducendae impensae, opere fuchoato, sibi necem intulit. Auctor Sext. Empir. advers. Math. VII. Itaque perfecit alius, ex eodem oppido Rhodi Lindo. De quo Simonidis exstat epigramma in Anthol. IV, 6: Τὸν ἐν Ρόδῳ κολοσσὸν ὀκτάκις δέκα Λάχως ἵκοιτο πηχέων ὁ Αἰνείας. Grot. ita reddidit: « Laches colossum Lindius fecit Rhodi, Qui se per ulnas octies tollit decem. » Eustath. ad Dion. Perieg. v. 505, pag. 72, ait esse Χάρκτος ἔργον. Servat

supra dicti discipulus. Septuaginta cubitorum altitudinis fuit. Hoc simulacrum post quinquagesimum sextum annum terrae motu prostratum, sed iacens quoque miraculo est. Pauci pollicem eius amplectuntur. Maiores sunt digiti, quam pleraeque statucae. Vasti specus hiant defractis membris. Spectantur intus magnae molis saxa, quorum pondere stabiliverat constituens. Duodecim annis tradunt effectum ccc talentis, quae contulerant ex apparatu regis Demetrii relicto, morae taedio. Sunt alii minores hoc in eadem urbe colossi centum numero: sed ubicumque singuli fuissent, nobilitaturi locum: praeterque hos deorum quinque, quos fecit Bryaxis. Factitavit colossos et Italia. Videmus certe Tuscanicum Apollinem in bibliotheca templi Augusti, quinquaginta pedum a pol-

Charetis nomen alterum in Anthologia epigramma; III, 42, quo bucula ab eo posita contra Constantinopolim laudatur. HARD.

Septuaginta cubitorum altitudinis fuit. Sic libri omnes, etiam MSS. Epigramma antea laudatum, LXX, sed sunt qui in eo ἐπτάκις legant, et Κάρις pro Ἀγύρις. Altum fuisse pedes centum et quinque ait Festus, verbo *Colossus*. HARD.

Post quinquagesimum sextum. Nempe anno secundo Olympiadis cxxxix, auctore quidem Eusebio in Chronicis unde sequitur positum Olymp. cxxxv anno tertio. Ruinam in septimum post annum differt Polybius, lib. V, hoc est, in Olympiadis sex annu primum. HARD.

Sed iacens quoque miraculo est. Iacuit ferme annis nongentis: donec anno post Christum natum 653, Saracenorum rex Masruia capta Rhodo, mercatori cuidam vendidit. Auctor est Cedrenus nongentos camelos frag-

mentis asportandis vix pares fuisse. HARD.

CCC talentis. Atticis nimirum. Monetae gallicae libras efficiunt, 4,370,625. BRÖR.

Relicto. In Reg. 2 et aliis, relicto morae taedio obsesse a Rhodo. Forte, relicta morae taedio obsessa Rhodo. Solvisse Demetrium obsidionem Rhodi, foederis specie, auctor est Plutarchus in eius vita, p. 899. Demetrius is Poliorcetes fuit, primum Asiae, mox et Macedoniae rex. H.

Sunt alii minores. Sic Isid. Orig. XIV, 6. HARD.

Bryaxis. Βρύαξις ὁ δημοφύργος ὁ Ἀθηναῖος, ἀγαλατοφύργος; *statuarius.* Clem. Alex. Protr. pag. 31. Laudatur et a Columella in praefat. pag. 40. H.

Templi Augusti. Templi ab Augusto conditi, quod Apollini dedicavit. Sueton. in Aug. xxix: » Templum Apollinis in ea parte Palatinae domus excitavit, quam fulmine ictam desiderari a Deo aruspices, pronun-

lice, dubium aere mirabiliorem, an pulchritudine. Fecit et Sp. Carvilius Iovem, qui est in Capitolio, victis Samnitibus sacrata lege pugnantibus, e pectoralibus eorum, ocreisque et galeis. Amplitudo tanta est, ut conspiciatur a Latiario Iove. Reliquiis limae suam statuam fecit, quae est ante pedes simulacri eius. Habent in eodem Capitolio admirationem et capita duo, quae P. Lentulus consul dicavit: alterum a Charetè supra dicto factum: alterum fecit Decius comparatione in tantum victus, ut artificium minime probabilis artificis videatur. Verum omnem amplitudinem statuarum eius generis vicit aetate nostra

tigrant. Addita porticus cum Bibliotheca latina graecaeque, etc. » H.

Sp. Carvilius. Sp. Carvilius Maximus, aedilitatem eulem adeptus est, et cum L. Papirio Cursore duos consulatus gessit, totidemque egit triumphos. Aedilitatis meminit Livius, X, pag. 473, ad Urbis annum 455. Triumphus de Samnitibus, idem pag. 487, sub libri X, finem. H.

Sacrata lege pugnantibus. Quodam sacramento initiatis militibus. Livius de eo bello, X, pag. 484: « Sequitur hunc annum, et consul insignis, L. Papirius Cursor, quā paternis gloriis, quā suis et bellum ingens, victoriaque, quantum de Samnitibus nemo ad eam diem praeter L. Papirium patrem consulis, pepererat: et opes deorum etiam adhibuerant ritu quodam sacramenti vetusto velot initiatis militibus; delectu per omne Semojum habitu nova lege: ut qui iuniorum non convenisset ad imperatorum edictum, quique iniussu abisset, caput, Iovi sacratum esset... Iurare cogeatur diro quodam carmine in execrationem capitis fami-

liaeque et stirpis composito, nisi essent in praedium, quo imperatores duxissent... Ea legio, linteata ab integumento concepti hosti, quod sacrata oobilitas erat, appellata est: his arma insignia data, et cristatae galeae, ut inter caeteros eminent, etc. » H.

A Latiario Iove. Iovis statua in Albano monte collocata, in quo septem et 21 Latinorum civitates cum Romanis communia sacra Iovi faciebant. Unde Latinae feriae appellatae. Dionys. Halic. lib. II. Lucan. I, v. 498: « Et residens celsa Latialis Iupiter Alba, a Cie. pro Mil. n. 86: « Vos enim Albani tumuli... Tunc ex tuo edito monte Latialis, sancte Iupiter, etc. » Tatianus adversus Graecos *Δατύριος Δία* vocat: Lactant. de falsa Relig. I, 24, *Latiarem*. Hase. — Br. *Latiari*. Ed. P.

Reliquiis limae. Estremo artis opere, et ramentis ex aere derasis. H.

P. Lentulus. Is quem Cicero et deum et salutis suae auctorem vocat, quod consul eum revocari enixe contendit. Hase.

Decius, Statuarius. H.

Zenodorus, Mercurio factō in civitate Galliae Arvernis, per annos decem, H-S. cccc manipretio. Postquam satis ibi artem approbaverat, Romam accitus est a Nerone, ubi destinatum illius principis simulacrum, colossus fecit, ex pedum longitudine, qui dicatus Solis venerationi est, damnati sceleribus illius principis. Mirabamur in officina non modo ex argilla similitudinem insignem: verum et ex parvis admodum surculis, quod primum operis instar fuit. Ea statua indicavit interisse fundendi aeris scientiam, quum et Nero largiri aurum argentumque paratus esset, et Zenodorus scientia fingendi caelandique nulli veterum postponeretur. Statuam Arvernorum quum faceret, provinciae Vibio Avito praesidente,

Mercurio. Vetus inscriptio apud Grut. p. 53, 11: MERCURIO. ARVERNO. VICINI. HARD.

H-S. cccc manipretio. Hoc est, sestertium quadringenties, ubi subintelligendum, sestertium quadringenties centenis millibus, superposita numero nota admonet. H. — Brot. ex MSS. Regg. et edit. principe, *H-S. cccc manipretio*, lineola videlicet, quam superposuit Harduinus, deleta: Quadringenti autem mille sestertii per decem annos, efficiunt monetae gallicae libras 778,420: Quod sufficiens est tantae statuae manipretium. Ed. P. — Statim mox Brot. idem ex MSS. Regg. 3, 5, et ed. pr. *Is, postquam*, etc. Ed. P.

CX pedum longitudine Tranquill. in Nerone, cap. xxxi, ait fuisse centum et xx: « Vestibulum eius domus fuit, in quo colossus centum viginti pedum staret ipsius effigie, »

Qui dicatus Solis, etc. Colossus ille

Soli dicatus est post obitum Neronis. Rectius putem, *qui dicatus Soli*, etc. Hieron. in cap. iii Habac. « Ille colossus erectus sub Nerone relictus a Vespasiano, ac dempto capite Neronis, et Solis adiecto, cum septem radiis, Soli dicatus fuit, etc. » De hoc colosso Martial. in Spectac. Epigr. II; iterumque, I, ep. lxxi: « Nec te detineat miri radiata colossi, Quae Rhodum moles vincere gaudet opus. » Hinc errasse Spartanum intelliges, qui Soli dictum fuisse ab Hadriano retulit, in eius vita. P. Victor in quarta Urbis regione locat: « Colossus altus centum duo semis, habens in capite radios septem: singuli pedum xii semis. » HARD.

Surculis. Virgultis. H. — Surculi illi, *petitis modèles, esquisses*. DAUR.

Vibio. Hunc Tacitus perperam Dubium pro Vibio vocat. Nomen est romanum Vibius: Dubius, ne barbarum quidem. HARD.

duo pocula Calamidis manu caelata, quae Cassio Silano avunculo eius, praeceptoris suo Germanicus Caesar adamata donaverat, aemulatus est, ut vix ulla differentia esset artis. Quantoque maior in Zenodoro praestantia fuit, tanto magis deprehendi aeris obliterationo potest. (VIII.) Signis, quae vocant Corinthia, plerique in tantum capiuntur, ut secum circumferant, sicut Hortensius orator Sphingem Verri reo ablatam. Propter quam Cicero illo iudicio in altereatione neganti ei se aenigmata intelligere, respondit debere, quoniam sphingem domi haberet. Circumtulit et Nero princeps Amazonem, de qua dicemus: et paulo ante C. Cestius consularis signum, quod secum etiam in praelio habuit. Alexandri quoque Magni tabernaculum sustinere traduntur solitae statucae, ex quibus duae ante Martis Vltoris aedem dicatae sunt, totidem ante regiam.

XIX. Minoribus simulacris signisque innumera prope artificum multitudo nobilitata est. Ante omnes tamen Phidias Atheniensis, Iove Olympiae facto, ex ebore quidem et auro: sed et ex aere signa fecit.

Germanicus. Filius Drusi Germanici imperatoris, qui Tiberii imp. frater fuit. HASE.

Deprehendi. Deprehendi potest aeris fundendi scientiam obliterationem esse. HASE.

Aeris. Sincerum vas incrustant, qui hoc loco artis pro aeris obtrudunt. HASE.

Sicut Hortensius, etc. Refert hoc et Plut. in Apophth. Rom. H.

Dicemus. Capite sequenti. H.

C. Cestius. Geaserat consulatum Tiberii principatu, M. Servilio Noniano collega, ann. V. 787, ut ex Tacito discimus. H.

Martis Vltoris aedem. Fuit ea in foro Augusti, regione octava. Regiam vero; Nunc domum seu Regiam intelligi oportet, eadem Verbis regione. HASE.

XIX: *Iove Olympiae facto*. De eo Iovis simulacro nulla Pausanias in Eliac. priorib. sive V, pag. 303. Inscriptio haec fuit ad Iovis pedes posita: ΦΕΙΔΙΑΣ, ΧΑΡΜΙΔΟΥ, ΥΙΟΥ, ΑΘΗΝΑΙΟΥ, Μ' ΕΠΟΙΗΣΕ. PHIDIAS, CHARMIDAS, P. ATHENIENSIS, FIL. FECIT: HASE.

Sed et ex aere. Testis inter caeteros Prudensius, περί σφραγίδων, hymn. 10 in S. Romanum, v. 294: » Μίρον

Floruit autem Olympiade LXXXIV, circiter ccc nostrae Urbis anno. Quo eodem tempore aemuli eius fuere Alcámenes, Critias, Nestocles, Hegias. Et deinde Olympiade LXXXVII Agelades, Callon, Polyclethus, Phradmon, Gorgias, Lacon, Myron, Pythagoras, Scopas, Parelus. Ex his Polyclethus discipulos habuit Argium, Asopodorum, Alexim, Aristidem, Phrynonem, Dinonem, Athenodorum, Damiam Clitorium:

quod ipsum non sacras Mentorem. Nec templum et aras ipse Phidias habet: Fabri deorum, vel parentes numinum: Qui si caminis institissent segnius, Non esset ullus Iupiter constans. HARD.

Olympiade LXXXIV. Ita Reg. 2, non, ut editi LXXXIII. Incidit autem Olympias LXXXIV, Plinio calculo, in annum Urbis 298. Itaque nihil scribi potuit accuratius. fl. — Brot. tamen ex MSS. Regg. et ed. pr. LXXXIII. Eo. P.

Alcámenes. Αλκαμένης Phidias aemulum et coaevum ei fuisse scribit et Tzetzes, Chil. viii, hist. 493, v. 342. Κρίτιος Atticus fuit, de eo Pausanias, Attic. I, pag. 14, et VI, sive Eliac. post pag. 347. Nestocles nobis adhuc ignotus. Hegias, Ηγίας, Atheniensis statuarios, Agelades, de quo mox, fere aequatus dicitur a Pausania, VIII, sive Arcad. pag. 525. Alius ab isto, qui Hegesias Quintil. nominatur XII, 40, pag. 894: « Similis in statua differens. Nam duriora et Tuscanica proxima Callon atque Hegesias: iam mioms rigida Calamia, molliora adhuc supradictis Myron fecit, etc. » Ille in votere inscriptione apud Relines pag. 284: ΑΓΑΣΙΑΣ ΔΟΣΙΘΕΟΥ ΕΦΕΣΙΟΣ ΕΠΟΙΕΙ. HARD.

Agelades. Αγελάδαν Αργείον, statuasque Cereris ab eo elaboratas laudat Pausanias in Arcad. VIII, pag.

525. Alter ab isto Γελάδης est, Phidias non aemulus, sed magister, de quo Tzetzes, Chil. vii, Hist. 454, v. 930, et Ch. viii, Hist. 492, vers. 326. Κάλλων Aeginetes fuit, Tectaei et Angelionis discipulus, qui a Diopoeo et Scyllide artem eam didicerant Pausan. in Corinth. II, pag. 146. De Polycleto inferius dicitur. De eo multa Pausanias, II, sive Corinth. p. 135, et alibi passim. Φράδμων (sic enim legendum, non Phragmon), plastas Argivus ab eodem Pausania laudatur, VI, sive Eliac. post. pag. 358, et a Columella de Cultu hortor. X, p. 347. Sed unde huc irreperit, nescio. Deslderatur enim id nomen in Reg. 2, et Colb. 3. De Myrone infra, et de Pythagora. Λαόνης denique Parius, Pausanias in Arcad. p. 529, et Hor. IV, Od. 8, v. 6. Γοργίας, Αδκων, Περώνης, vel Παρόνης potius, ut in Colb. 3, nobis incogniti. fl. — Brot. ex MSS. Regg. et ed. pr. Parelus; et mox Demum, non Damiam. Eo. P.

Argium. Αργίον, Αρωπόδωρος, adhuc obscuri. Alexis Canthari statuarii pater a Pausania laudatur, VI, pag. 348, Eliac. post. De Aristide iterum inferius. Sequuntur Φρύων, Διώνης, quorum mentio nusquam occurrit. Αθηνόδορος, καὶ Δαμίας, ambo statuarii, et Arcades ambo, pariter ex Clytore oppido, laudantur a Pausania, Phocic. X, p. 625. II.

Myron, Lycium. Nonagesima quinta Olympiade florere Naucydes, Dinomenes, Canachus, Patrocles. Centesima secunda, Polycles, Cephissodotus, Leochares, Hypatodorus. Centesima quarta, Praxiteles, Euphranor. Centesima septima, Echion, Therima-

Myron. Subintellige ex antecessoribus, Myron discipulum habuit Lycium. — Sententiam huius loci esse disimus, ut Polycleto Argium, ceterosque, sic Myroni Lycium discipulum existisse. Libri omnes hactenus editi *Myronem Lycium* prae se ferunt, ut videatur esse sententia aequae Polycleto discipulum Myronem fuisse e Lycia oriundum, atque ceteros ante recensitos. Sed praeterquam quod MSS. codices Reg. 2, et Colb. 3, adversantur, in quibus *Myron Lycium* legitur: et Myronem ex superius iam recensitis esse perspicuum est, et Lycium paulo post Myronis discipulum fuisse verbis conceptis affirmatur, hoc ipso capite infra. HARO.

Nonagesima quinta Olympiade florere, etc. *Flore*, non *florere*, in scripto codice: cui lectioni favet quod paulo infra sequitur, « centesima quarta decima Lysippus fuit, quem et Alexander Magnus: » sic enim legendum ex eodem, non, et cum eo *Alexander Magnus*. PINT.

Naucydes. Ναυκύδης statuarius, Mothonia F. non semel laudatur a Pausania Corinthiac. II., p. 426, etc. Διωνύσιος (sic enim scribendum, non Diomedes, ex ipso Plinio inferius) laudatur a Tatiano in Or. contra Graecos, pag. 482. Eius opera a Pausania recensentur, Attic. I, pag. 44. Κάρυχος Sicyonius statuarius fuit, Polycleto Argivi discipulus, inquit Pausanias Eliac. post. VI, pag. 367, et Achaic. VII, pag. 433. De eo Ci-

cero in Bruto, p. 535. Παρροκλέους et Κάρυχος opera, quasi coniunctis animis viribusque elaborata, laudat idem, X, sive Phocic. p. 626. H.

Polycles. Πόλυκλῆς; ortu Atticus, Stadii Atheolensis discipulus, apud Pausan. I, Eliac. post. pag. 354. Κεφισσόδοτος (sic etiam MSS. Reg. 2, Colb. 3 et alii, non *Cephissodotus*), statuarius Atheniensis, cuius opera laudat Pausanias, tum alibi, tum Boeot. IX, pag. 566, Ασυχάρους in Attica I, p. 6, aliisque passim. Τυροκόπου, in Accad. VIII, p. 497, et in Phoc. X, p. 627. HARO.

Cephissodotus. Plutarchus in Phocione Cephissodotum plastern eius uxoris fratrem fuisse scribit. DAL.

Praxiteles. Cuius opera non a Pausania modo, sed ab aliis scriptoribus commendantur. De eo inferius. Cum ceteris eiusdem artis maxime peritis, a Martiale, IV, ep. xxxix: « Argenti genus omne comparasti, Et solus veteres Myronis artes; Solus Praxitelis manus, Scopasque, Solus Mentoreos habes labores, etc. » De Euphranore inferius, XXXV, 40. Laudatur a Pausania, I, p. 6. Εχίων et Θερσίμαχος adhuc obscuri. Nisi pro *Echion*, ex Vitruvio in Praef. III, p. 37, *Chion* legas, quem Corinthium ait fuisse: et inter antiquos statuarios in paucis arte nobilem. Sed iidem, Echion et Therimachus, iterum laudantur inferius, XXXV, 36. HARO.

chus. Centesima quartadecima, Lysippus fuit, quum et Alexander Magnus. Item Lysistratus, et frater eius Sthenis; Euphronides, Sostratus, Ion, Silanion: in hoc mirabile, quod nullo doctore nobilis fuit ipse. Discipulos habuit Zeuxim et Iadem. Centesima vicesima, Eutychides, Euthycrates, Dahippus, Cephissodotus, Timarchus, Pyromachus. Cessavit deinde ars, ac rursus Olympiade centesima quinquagesima quinta revixit, quum fuere longe quidem infra praedictos, probati tamen, Antaeus, Callistratus, Polycles, Athenaeus, Callixenus, Pythocles, Pythias, Timocles. Ita distinctis celeberrimorum aetatibus insignes raptim transcurram, reliqua multitudine passim dispersa.

Lysippus. Sicyonius fuit. De eo nos alibi diximus, VII, 38. Pausanias vero in Corinth, II, pag. 102; Plinius infra. H. — *Quum et Alexander Magnus.* Gron. et al. ante Hard. et cum eo *Alex. Magn.* De Lysippo et Alexandro Magno conf. Excurs. I ad calcem huius libri. Eo. P.

Item Lysistratus. Ipse quidem a caeteris scriptoribus neglectus: quum eius frater Σθένης Olynthius orta laudatur a Pausania in Eliac. post. VI, p. 374. De Euphronide nihil constat. Ζωσιππός Χίος statuarius, apud Pausan. loc. cit. p. 360. Ius caeteris indictus. Σιλανίων Atheniensis fuit, teste eodem Pausania, l. c. pag. 350. Laudatur et a Tatiano, Orat. contra Graecos, pag. 182, et a Themistio Orat. 5, pag. 64. Praecepta symmetriarum conscripsisse dicitur, auctore Vitruvio in Praef. VII, p. 125. H.

Discipulos. Reg. 2, et Colb. 3: « Ipse discipulum habuit Zeuxiadem. » HARD.

Eutychides. Εὐτυχίδης, de quo inferius, XXXVI, 4, et hoc ipso capite

infr. Εὐθυκράτης laudatur a Tatiano, Or. contra Graecos, pag. 182. Dahippus (sic enim restituiimus, pro Lahippus, ex ipso Plinio paulo inferius, ubi quos modo ex temporum ratione, ibi ex serie alphabeti appellat), Δάμππος pariter Pausaniae in Eliac. post. VI, pag. 366 et 374, ubi aius opera enumerantur. Vterque Lysippi filius, ut dicitur inferius. Κίπρσδοτος alter a superiore, pariter cum illo laudatus a Tatiano Or. contra Graecos, pag. 182. Timarchus, ἑρτός Τιμαρχίδης ἀγαλακτοποιός, de quo Pausanias in Phoc. X, pag. 678. De Pyromacho itarum Plinius inferius. H. — *Dahippus.* Brot. ex Ragg. 2, 3, et ed. pr. *Lahippus.* Eo. P.

Antaeus. Ex his Καλλιέπαιος a Tatiano laudatur loc. cit. p. 183. Τιμοκλῆς a Pausan. in Phoc. X. Καλλιέπαιος teste Photio in Bib. codicid. ζα-γρ-α-φον καὶ ἀνδρικοποποιῶν ἀσκαρῶν, pictorum et statuariorum descriptionem. Reliqui deinde Ανταῖος, Πολυκλῆς, Αθηνάιος, Ποθοκλῆς, Ποθίας, amplius etiamnum quiescendi. H.

Venere autem et in certamen laudatissimi quanquam diversis aetatibus geniti, quoniam fecerant Amazonas: quae quum in templo Ephesiae Dianae dicarentur, placuit eligi probatissimam, ipsorum artificum, qui praesentes erant, iudicio, quum apparuit eam esse, quam omnes secundam a sua quisque iudicassent. Haec est Polycleti, proxima ab ea Phidiae, tertia Ctesilai, quarta Cydonis, quinta Phradmonis.

Phidias praeter Iovem Olympium, quem nemo aemulatur, fecit et ex ebore aequae Minervam Athenis, quae est in Parthenone adstans. Ex aere vero

Praeter Iovem. De Iovis Olympii simulacro non invenustum exstat epigramma in Anthol. Graec. IV, 61. Εἰς τὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἄγαλμα: Ἡ θεὸς ἦλθ' ἐπὶ γῆν ἐξ οὐρανοῦ εἰκόνα θεῖων, Φειδία, ἣ σὺν' εἰς τὸν θεὸν σφόμενος. Hoc est, interprete Grotio: «De Iovis Olympii imagine: Iupiter ad terras, an ad aethera Phidia venit, Ut viso fieret, talis imago deo? » De Minerva Atheniensi tria sat elegantia eodem libro, cap. 42: Ἰουλιανὸν πρῶτον: Ἰουλιανοῦ, ἀπὸ ὑπάρχων εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἑνοπίον Ἀθηνᾶν. Ἐλπίζει Τριτογένεια κορύσσειν ἄσπερ μέσση; Εἴξε Ποσειδάων, φείδετο Κερρόπιος. «Iuliani ex praefecto Augustali, de Minerva Athenis armata: Curruceia Pallas capis arma in Cecropis urbe? Neptunus cessit iam tibi: parce tuis. » Alterum Antipatri Sidonii, de Venere Paphia simul, et hoc Minervae signo: Ἀφρογενεὺς Παφίης ζάθεον περιδέρκεο κάλλος, Καὶ λείξεις, αἰνῶ τὸν Φρύγα τῆς κρήσεως. Ἀθλίδα δερκόμενός πάλι Παλλάδα, τοῦτο βοήσεις; Ως βοῦτης ὁ Πάρις τήνδε παρτρόχασεν. «Aetherium Paphiae decus aspice: iam, puto, dices: Subscribo Phrygii iudicis arbitrio. Athlida sed

videas idem si Pallada, dices: Hanc qui praeteriit rusticus ille fuit. » Tertium denique Hermodori: Τὰν Κνιδίαν Κυθέρειαν ἰδὼν ξένη, τοῦτ' οὐκ εἶποις Αὐτὰ καὶ θνατῶν ἄρχη καὶ ἀθανάτων. Τὰν δ' ἐνὶ Κερκοπίδαις δαρυθαρότα Παλλάδα λούσσαν, Αὐδάσεις, ὄντως βουκόλος ἦν ὁ Πάρις. «Cnidian Venerem si videris hospes, Tu rege mortales, tu rege sola deos. Pallada si videas hastam quae vibrat Athenis, Dices, credo, Paris nil nisi pastor erat. » De eodem iterum signo Ovid. de Ponto, IV, el. I, v. 31: «Arcis ut Actaeae, vel eburnae, vel aenea custos Bellica Phidiaca. stat dea facta manu. » Eburnae Tzetzes, quoque meminit, Chil. viii, v. 492 et 322, ἀερεαῆς, v. 334. II. — *In Parthenone.* Templum fuit in arce, cui a Minerva nomen, quam παρθένον *virginem*, vocabant. Νὰός ὃν Παρθενῶνα ὀνομάζουσιν, inquit Pausan. in Attic. I, p. 2 et 43. Cicero in Parad. «Non enim est tale, ut in arce, pobi possit, quasi Minerva Phidiae, sed tantum ut ex eadem officina exiisse videatur. » stare autem id Minervae signum veste stolata, auctor est idem Pausanias: Τὸ δὲ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς

praeter Amazonem supra dictam, Minervam tam eximiae pulcritudinis; ut formae cognomen acceperit. Fecit et Cliduchum, et aliam Minervam, quam Romae Aemilius Paulus ad aedem Fortunae huiusque diei

ὁρθόν ἐστιν ἐν χιτῶνι ποδῆσαι, etc.
HARD.

Amazonem. De qua iam dictum cap. sup. sub finem: et hoc ipso capite paulo ante, HARD.

Vi formae cognomen acceperit. Fuit ea igitur, dicta Καλλιόπορος, aut καλλιόστα. Plura Minervae signa Pausanias commemorat in Attic. I, p. 51, et in Boeot. IX, pag. 548, etc. H. — *Formae.* Gronov. et al. ut a forma cogn. Ed. P.

Fecit et Cliduchum. Pausanias in Eliacis picturae aneminit, in qua fuerunt Pluto, Liber pater, Proserpina, et Nymphae duae, quarum altera pilam tenuit, altera clavem. Plutonis enim clavem insigne esse, quod inferorum sedes ita clausa sit, ut reditus nemini pateat. Ex eo loco Pausaniae coniectandum κλειδοῦχον vocari, aut Nympham illam, aut Plutonem ipsum clavigerum. DATEG. — *Cliduchum.* Κλειδοῦχον, clavigerum. H.

Ad aedem Fortunae huiusque diei. Hoc est, uniuscuiusque diei: decima Urbis regione haec fuit. — Postremis verbis duobus carent libri editi. In Reg. 2 aliisque; *huiusce diei*: quae verba Pintianus quum spuria crederet, ut aedem Nortiae Etruscae deae coniciebat. Lepide sane. Retinenda illa, *huiusce diei*, Turnebus censebat, Adv. XVI, 42; Leopardus item in Emend. Gronovius in Nott. alique; eo Plutarchi loco permoti, in Mario, pag. 420, quo Catulus aedem vovisse in bello Cimbrico dicitur « Fortunae illius diei, » καθιέρωσαν τὴν τύχην τῆς ἡμέρας ἐκείνης. At vera scriptura

est, *huiusque diei*; sic enim Romani dixerunt, *Fortunam huiusque diei*, pro *uniuscuiusque*. In kalendario veteri apud Gruterum, p. 424: *FORT. HUIVSQVE. DIEI.* Neque hic modo, sed apud Tullium restituenda vox ea est, de Legib. II, pag. 333, ut eius verba aperte declarant, quum ait: « Recte etiam Spes a Calatino consecrata est, Fortunaque, vel huiusque diei (vulgo *huiusce* legitur), nam valet ad omnes dies; vel Respiciens, ad opem ferendam: vel Fors, etc. » Omnium enim dierum, nedum unius, seu certe alicuius, sive huius aut illius diei Fortunam huiusmodi appellatione signari Cicero liquido demonstrat, propter eam, quam adiungit rationem: « Nam valet in omnes dies. » Quae ratio non constaret, si ad unum aliquem diem eius nummis potestas arctaretur, et tam angustis limitibus circumscriberetur. Sane hanc vim vocis eius esse, *huiusque*, ut *uniuscuiusque* significet, docuit dudum Marius Victorius Afer, de Orthographia, cuius verba recitare operae pretium fuerit: « Et huiusce, et huiusque recte scribuntur, sed suo loco utraque. Nam ab hocce fit huiusce. Huiusque autem aliud significat, id est, uniuscuiusque. » Apud P. Victorem, in descriptione Urbis, regione decima, legimus, VICVS HUIVSQVE DIEI, haud dubie pro VICVS HUIVSQVE DIEI. Nam complures urbis Romae vicos a finitimis Fortunae templis nomen traxisse ex P. Victore liquet. Sic Fortunae Obsequentis vicum in prima regione statuit: Respicientis,

dedicavit. Ideo duo signa, quae Catulus in eadem aede posuit palliata: et alterum colossicon nudum: primusque artem toreuticen aperuisse atque demonstrasse merito iudicatur.

Polycletus Sicyonius Ageladae discipulus, Diadumenum fecit molliter iuvenem, centum talentis nobilitatum: idem et Doryphorum viriliter puerum. Fecit et quem canona artifices vocant, lineamenta artis ex eo petentes, velut a lege quadam: solusque hominum artem ipse fecisse, artis opere iudicatur. Fecit

in decima, aliosque alibi: huncque ipsum locum Onuphrius sic edidit, ex MSS. VICVS; HVIVSQUE DIEI. FORT. AED. Quae postrema verba aedem Fortunae significant. Multa ex his delibavit ante nos Brisson. de Form. I, pag. 2. In inscriptionibus tamen interdum, ut apud Reinesium, pag. 398: ANTISTITES. HVIVSCE LOCI pro huiusque loci legimus. HARD.

Colossicon. Ita MSS. Credo idem esse quod colosseum. HARD.

Primusque artem toreuticen aperuisse. Consummatae perfectaeque iam artis rationem monstrasse intellige, quae prius erat inchoata tantum et rudis: nam Anacreon, qui Olympiade LXXII ponitur, hoc est, ante Phidiam annis fere 90, *τορευτικῆς* meminit, fierique sibi postulat a Vulcano poculum, in quo nec arma sint, nec astra caelata, sed vitibus uvae insertae, etc. H. — *Artem toreuticen aperuisse, etc.* Ars toreutice, *l'art du bas-relief*. Iam fuerat et multo ante Phidiam toreutice; at eam exquisitiore arte aperuit et demonstravit Phidias. Sic multi extiterant sculptores, et tamen sculpturae artem aperuit et demonstravit Michael Angelus. BAOT.

Polycletus. Πολύκλειτος: Pausaniae, caeterisque. HARD.

Diadumenum fecit molliter iuvenem.

Mitratum, vittatum, fasciatum intelligit, quales fuerunt Persarum nobiles, ἀπὸ τοῦ διαδένειν τὴν κεφαλὴν μίτρα. Quidam legunt *Diadēnium*, non, id est, diademate, sive regio capitis insigni ornatum. Doryphori autem regis Persarum spiculatorēs fuerunt, hastati stipatores, ac satellites, quos Dario 45,000 mille fuisse Curtius tradidit, propemodum muliebriter vestitos, et luxu magis quam armis conspicuos. DALEC. — *Diadumenum.* Διαδούμενον, diademate diademate redimitum, mitralium, vittatum, molliterque agentem: ut alterum e contrario *δωρυφόρον*, quasi hastatum militem, gerentemque se viriliter. *Δωρυφόρους*, inquit Herodian. V, οὓς δὲ πραιτωριάνους καλοῦσι, praetoriani milites. Id nomen satellitio regis Persarum fuit. Doryphori a Polycleto ficti meminit Cicero in Bruto, n. 296. HARD.

Centum talentis nob. Monetae gallicae librae sunt 456,875. ED. P.

Fecit et quem canona artifices vocant. Hoc est, simulacrum ad artis leges omnes normamque exacte elaboratum. *Νανὼν* Graecis regula seu norma dicitur. De hoc suo canone

et dstringentem, et nudum talo incessentem: duosque pueros, item talis nudos ludentes, qui vocantur Astragalizontes: et sunt in Titi imperatoris atrio: quo opere nullum absolutius plerique iudicant. Item Mercurium, qui fuit Lysimachiae: Herculem, qui Romae: Alexetera arma sumentem: Artemona, qui Periphoretos appellatus est. Hic consummasse hanc scientiam iudicatur, et toreuticen sic erudisse, ut Phidias aperuisse. Proprium eiusdem, ut uno crure

lepidum est Polycleti dictum, apud Aelian. Var. Hist. XIV, 8. H.

Fect et dstringentem. MSS. *dstringentem*: hoc est, attingili sese in balneo defricantem, sudoremque ac sordes detergentem. Αποξύουσιν Graeci appellant, ut dicetur inferius. Haen. — Brot. ex MSS. Regg. 2 et 3, *dstringentem*. Ed. P.

Incessentem. Provocantem ad ludum. Haen.

Astragalizontes. Ab ἀστραγάλισιν, talis ludere. H. — Agleem et Hilecran ita ludentes videre est in picturis Herculanensibus, *Pitture antiche d'Ercole*, tom. I, tab. f. Bæd.

Herculem. Meminit huius signi Cl. de Orat. II, pag. 360. H.

Alexetera. Adiutorem, defensorem, propulsores iniuriae, cuius conatum in ermis capiendis tabula exprimit. In libris omnibus ad hunc diem vulgatis legitur, «Herculem qui Romae Antaeum a terra sustentem,» interpolatione digna plagi. In MSS. Reg. 2 caeterisque codd., «Herculem qui Romae ha caetera arma sumentem,» Quibus e verbis Pintienus eliciebat, «Qui Romae, in excetram arma sumentem,» exetere hydram significari notum esse simul admonebat. Gronovius, «ab Otrera arma sumentem,» Perum ambo feliciter,

Plane enim lectum quoddam nunc simulacrum intelligitur, ab his diversum quorum prius Lysimachiae alterum Romae fuit: quam belle enim in eo verbo, qui Romae, desinit oratio, quo membro priori posterius exacte opponitur? Deinde ad alta dum signa, transiit, quae Graecis, ut solet averbis effert: sic enim prius ἀστραγάλιστον et διαδούμανος, et δορυφόρος, et mox περιφόρος appellatur. Ἀλεξέτης autem quid sit, qui graecos fontes vel leviter degustant, sciunt: et nos supra diximus. Haen.

Artemona. Περιφόρος Artemoni, artificis ποικιλιῶν egregio, cognomen habuit, quod claudus esset, et ad opera lectica deferretur. Sic Ephorus apud Plutarchum in Pericle, p. 167. Heraclides contra Ponticus ex Anacreonte refert ibidem virum nullem hunc fuisse, meticulousum, domi fere residem, cuius supra caput, ne quid superne decideret, servi duo clypeum aeneum tenent: lectulo pensili circumferri solitum: inde περιφόρον nuncupatum. Haen.

Et toreuticen. Artem quae sculptura latine, et caelature dicitur. H.

Vt uno crure insistere signa. Tale signum aeneum visum mihi. Ea tota

insisterent signa, excogitasse: quadrata tamen ea esse tradit Varro, et paene ad unum exemplum.

Myronem Eleutheris natum, et ipsum Ageladae discipulum, bucula maxime nobilitavit, celebratis versibus laudata: quando alieno plerique ingenio magis, quam suo, commendantur. Fecit et canem, et discobolon, et Persea, et Pristas, et Satyrum admi-

ratio consistit in lineae perpendiculae inventione. DAL.

Quadrata tamen ea. Tum placebat magis aetatis virilis robur, quam iuventutis elegantia: inde quadrata illa corpora. Tale autem corpus laudat Celsus, II, 1: « Corpus autem habillissimum quadratum est, neque gracile, neque obesum, etc. » BŒR.

Myronem. De quo dictum est initio huius capituli. Natus Eleutheris Boeotiae oppido, Atheniensium tamen idem civitate donatus: unde et Atheniensis semper a Pausania appellatur, ut Eliae. post VI, pag. 345. Commigrasse Athenas Eleutheris cives omnes aiunt, ibique receptos. HARN.

Bucula. Ovid. de Ponto, IV, Eleg. 1, v, 34: « Vi similis verae vacca Myronis opus. » In hanc Myronis buculam epigrammata graeca diversorum poetarum plenissima elegantiae ac leporis, ferme quadragena reperies in Anthologia, IV, 4. Latina undecim apud Ansonium ab Epigr. LVII ad LXVIII. Illud quod ibi est ordine primum, iuvat hic referre ob elegantiam: « Bucula sum, caelo genitoris facta Myronis Aerea: nec factam me puto, sed genitam. Sic me taurus inquit: sic proxima bucula mugit: Sic vitulus sitiens ubera nostra petit. Miraris, quod fallo gregem? gregis ipse magister, Inter pascentes me numerare solet. » Vide

et Ioh. Tzetzen, Chil. VIII, Hist. 194, v. 374. Felicius tamen caeteris omnibus ludit in eam Myronis buculam V. Cl. Menagius, qui non homines modo artificio suo fefellisse Myronem, sed et lunonem quoque ipsam, cecinit hoc eleganti disticho: Τὴν χαλκῆν Ἡρῆ ποτὲ πόρτεν ἰδοῦσα Μύρωνος Ζηλοτύπησεν, ἰδεῖν Ἰναχὺς οἰομένη. HARD.

Fecit et canem. Opere nempe mirabili, qualem et Leucon e marmore finxisse perhibetur, a Macedonio, in Anthol. VI, epist. 2: Τὸν κύνα, τὸν πάσης κράτερης ἐπιτίμημονά θήρης ἔξεσε μὲν Δεύκων, ἄνθετο δ' Ἀλκιμένης. Ἀλκιμένης δ' οὐχ εὐρετὶ μέμψεται ὡς δ' ἰδ' ὁμοίην εἰκόνα, παντοίῳ σχήματι φανομένην, Κλειτὸν ἔχων, πέλας ἦλθε, λέγων Δεύκωα κτεύειν τῷ κυνὶ καὶ βαίνειν· πᾶσι γὰρ ὡς ὕλκων. « Indagare canem solitum genus omne ferarum Effinxit Leucon, dedicat Alcimenes vitio culpaque carentem Elligiem cunctas corpore ferre notas: Vincla tenens queis colla liget, iam dic age, Leucon, Currat, ait: latrans nam tua iussa manet. » HARD.

Et discobolon. Δισκοβολόν, hoc est, qui discum iacit, quae statua mire expressit nixam, et conatum hominis discum iacere molientis. Quint. II, 13, pag. 145: « Quid tam distortum, et elaboratum, quam est ille disco-

rantem tibiās, et Minervam: Delphicos pentathlos pancratiastas: Herculem etiam, qui est apud circum

bolos Myronis? Si quis tamen ut parum rectum improbet opus, nonne ab intellectu artis abfuerit? etc. s. H.

Et Persea. De huius Myronis opere Pausan. in Attic. I, pag. 41; Perseon scilicet, cum Medusae capite. H.

Et Prietas. Πρίεττι, inquit Pollux, τομαίς, qui serra aliquid secant, acinduntque, des sieurs de bols. H.

Et Satyrum. Argumentum huius tabulae, Minerva, quae quum inflaret tibiās, conspecta in Maeandro amne pris deformitate, abiectas fregit. Illas autem admirabundus Satyrus Marsyas excepit, et inflare didicit. Ovid. Fastor. VI, v. 697, ubi Minerva sic loquitur: «Prima terebrato per rara foramina buxo, Vt daret, effeci, tibiis longa sonus. Vox phaeusi: liquidis faciem referentibus undis, Vidi virgineas intumuisse genas. Ars mihi non tanti est: valeas, mea tibiā, dixi: Excipit abiectam cespitis ripa sua. Invenitam Satyrus primum miratur; at usum Nescit, et inflatam sentit habere sonum, etc. » Satyri in ea tabella effigiem describit elegans epigramma in Anthologia graeca, IV, 42: Ἀγαθίου Σχολαστικου, εἰς εἰκόνα Σατύρου πρὸς τῇ ἀκοῇ τὸν αὐλὸν ἔχοντος, καὶ ὡς περ ὁμοιωμένου. Ἀπομύτως, Σατυρίσσει, δὲναξ τοῖς ἥχων ἰάλλει; H. τί παρὰ κλέδας οὕτως ἄγει καὶ ἄμυγ; Oς δὲ γέλωι σίγησεν ἰσως δ' αὖ φθίγγετο μῦθος, Ἀλλ' ὑπὸ περιστολῆς εἴχεται ληυδόνι. Οὐ γὰρ πρὸς ἔρκεαν ἰκάνω δ' ἑσπείζετο σιγῇ, Θυμὸν δ' ὅσον τρέψας πεπτιδὸς ἀσχολίη. Grotius interpres: « Agathiae scholastici, de imagine Satyri tibiā auri adinventis, velut auscultandi? Sola tua an per se lotus, Satyrice, sonabit? Nam cur

apposita est auribus illa tuis? Ecce silet ridens. Loqueretur, credo: voluptas Ecce est tanta, cui non sit ut ipse memor. Eloquium nec cetera negat: sed non vacat illi Tibia dum sensus distinct, usque, loqui. » H.

Delphicos pentathlos. Qui Delphis omni certaminum genere valeret. Πεντάθλος Graeci vocant, Latini quinquertiones, qui in ludo artes gymnasticas quinque exercerent. Constabat autem πένταθλον, sive quinquertium illud, cursu, saltu, disco, iaculo, lucta. Simonides in Anthol. Epigr. I, cap. 11: Ἰσθμια καὶ Νυβοῖ Δισκῶν ἑ Φίλωνος ἑνὶ καὶ Ἀλμα, ποδωκίτων, δίσκου, ἀκοντα, πάλην. « Victorum Delphis Diophonta Philonis, et Isthmi Discus habet, saltus, lucta, pedes, iaculum. » Idem, quum se pentathlo obtulissent, si pancratio quoque, quod in gravibus agonibus numerari solet, decertarent, pancratiastae vocabantur, πανκρατισταί, hoc est, qui manibus, pedibusque, quasi omni ope, amictusque ut dicitur ungulis, connixi certabant, ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς ποσὶ πρυτανευούσας. Fecit porro Myron et currem in Piseo certamine, in quo ars velocior natura intelligitur, ut festivum coligit epigramma, in Anthol. IV, 2. Harn.

Herculem ... qui est apud circum maximum, etc. P. Victor, in descriptione urbis Romae, regione undecima: « Circus maximus ... Hercules olivarius ... Aedes Pompeii. » Tullius sub iult. lib. IV in Verrem, meminit huius simulacri: « Verum ut ad illud sacrarium redeam, signum erat hoc quod dico, Cupidinis et minotore: ex altera parte Hercules egregie

maximum in aede Pompeii Magni. Fecisse et cicadae monumentum ac locustae carminibus suis Erinna significat. Fecit et Apollinem, quem a triumviro Antonio sublatum restituit Ephesiis Divus Augustus, admonitus in quiete. Primus hic multiplicasse varietatem videtur, numerosior in arte, quam Polycletus, et in symmetria diligentior: et ipse tamen corporum tenuis curiosus, animi sensus non expressisse; capillum quoque et pubem non emendatius fecisse, quam rudis antiquitas instituisset.

factus ex aere: is dicebatur esse Myronis, ut opinor, et certe ita est. » HARD.

Fecisse et cicadae monumentum. Aut ipsum Erinnae carmen est, aut ei certe simile, quod de eo ipso monumento, Anytae ab aliis, ab aliis Leonidae adscribitur. Anth. Gr. III, 12: Ἀντίης, οἱ δὲ Ἀσκάδου, - τίς ἀπέδωκε. Ἀπρίδι τῇ κατ' ἔρουσαν ἀνδόνι καὶ δρυοκίτῃ Τέττιγι ξύον τύμβον ἔσπεξε Μυρῶν, Παρθένιον στήθεσσι κόρα δάσπευ' ὀδυσσά γὰρ αὐτῆς Παύλῃ· ὁ δὲ σπινθήρς φέρετ' ἔχων αἰδῶς. Interprete Grotio: » Anytae, sive, ut alii, Leonidae: Laeta cicada comis, locustaque roris aedon, Huic volis tumulum ponti utrique Myro Tristitiam fletu virgo testati, quod illi Mora pariter busus abstulit atra duos » Quod quidem carmen dubitationem inlicit non leviem, num de Myrone puella vates iocunde accepserit, quod de Myrone statuarum intelligi oportuit. HARD.

Erinna significat. Teia, vel, ut alii volunt, Lesbica vates, Sappho aequalis. Meminere istius Eustathius, in *hymni catalogum*: Stobaeus, Serm. vii, de Fortitudine: Propertius, II, el 3: » Carminaque Erin-

nes non putat aequa suis » Eustat Erinnae Ode graeca, in laudem urbis Romae, apud Stobaeum, Serm. de Fortit. In ipsam Erinnae Epigr. perelegans, Anthol. I, 67, n. 14: Ἀσκάδιον Ἠρίνης τόδε κτήριον ἀδύ τι μικρὸν, ἀλλ' ὅσον ἐν Μουσέων κρηάμενον μέγα. Οἱ δὲ τρικλέοι τούτης στήθιοι, ἴσοι Ὀμήρῳ, Τῆς καὶ παρθενικῆς ἐνσεπαιδακτέους. Ἡ καὶ ἐν' ἡλικίῃ, μητρὸς πόθῳ, ἢ καὶ ἐφ' ἑσπῇ Εὐστῆται, Μουσέων λάτρις ἐραττομένη. Στήθεσσι δ' Ἠρίνης ὅσον μάλιστα ἀμείνων, Ἡρίνη Σαπφὸς τόσον ἐξ ἑξαμέτρων. » Eustathius Erinnae non magna mole, sed quoniā Phididum redidit dulcia mela savi: Haec plus tercentum quoniam versibus aequat Homerum, Annos tota decem virgo, superque novem. Nec tamen interea quae possint omnia Musae, Aut colus, aut telae, matre premente, dabant. Si cupis, Erionam Sappho testudine vincat: Dum tantum Erinnae cedat in hexametris. » Similia plura in eam vide Anthol. III, 25. HARD.

Numerosior in arte. In excogitandis quae ad variandam artem spectant, ingenuior, solertiusque: vel plurimum potius statuarum factor. II. — *Multiplicasse varietatem*, et. Varietas, nobis

Vicit eum Pythagoras Rheginus ex Italia, pancratiaste Delphis posito. Eundem vicit et Leontinus, qui fecit stadiodromon Astylon, qui Olympiae ostenditur et Libyn puerum tenentem tabellam, eodem loco, et mala ferentem nudum. Syracusis autem claudicantem: cuius hulceris dolorem sentire etiam spectantes videntur. Item Apollinem, serpentemque eius sagittis

quoque dicta, *la varietà*. Haec egregie dicta a Plinio; et artis incrementa optime illustrant. Modò vidimus omnia Polycletem pæne ad unum exemplum fecisse. Nunc Myron varietatem multiplicat. Haec omnia miscet, turbat, et corrumpit Cl. Falconet, qui, quod semel monuisse satis sit, iniquissima et indigna artifice censura hos Plinii libros perstrinxit. Bæor.

Pythagoras. Πυθαγόρας Πυθικός Pausanise quòque Eliac. post. VI, p. 350, s. philosopho eius nominis, et patria, et ætate, et arte diversissimus. Hæro.

Pancratiaste. Quæ vis huic voti subsit, paulo ante diximus. Fuit hic, ni fallit coniectura, Euthymus Locrus, qui Olymp. LXXVI pugilatu vicit: de quo dictum est VII, 48. Huius enim statuam a Pythagora Rhegiao positam, auctor est Pausanias loc. c. Hæro.

Leontinus, Pythagoras scilicet alter, Leontinis Siciliæ oppido oriundus. Prius *Leontius* legebatur, quo nomine statuarius apud scriptores cæteros nemo occurrit. Et vero de Pythagora altero sermonem esse hoc loco, tum ipsa per se oratio prodit, tum maxime Pausan. Eliac. post. VI, pag. 366, ubi Astyli Crotonistæ statuam, quæ Leontino nunc describitur, opus esse Pythagoræ admonet, quamquam ille curas fœcit, non in-

dicat. Sed quom alterius, quam Rhegini esse vel ex Plinio perspicuum sit: esse autem Pythagoræ Pausanias verbis conceptis significet, quin Leontini sit, minime iam dubium est. Tres igitur eo nomine statuarii fuisse, Rheginus, Leontinus, Samius: quod Plinius ipse declarat, mox subiungens: s. Fuit et alius Pythagoras Samius. Hic supradicto facie quoque indiscreta similis fuisse traditur. Rhegini autem discipulus. s. Sestratus. s. Quibus verbis Pythagoram tergeminum aperte signat: Samium, mox alterum supradictum, cui similis Samius fuisse perhibetur: postremum, Rheginum. Hæro.

Stadiodromon. Σταδιοδρόμων, qui in stadio cursu certat. De Astylo Crotonista cursore, Plato de Legib. VIII, alique. Ter is Ολυμπιονίκης fuit. II.

Libyn puerum. Quam puer hic appellatur, miror Dalecampium existimasse Mneseam Cyrenseum intelligi, cuius caelatam effigiem a Pythagora Rhegino Pausanias prodidit, Eliac. post. VI, pag. 367, quum vir ille dicatur, et gravi accinctus armatura. Hæro.

Eodem loco. Olympiæ videlicet, in Elide. Hæro.

Claudicantem. Alcámenes etiam claudicationem Vulcani expressit. Vnl. Max. lib. VIII, cap. et. II.

confici: citharoedum qui Dicaeus appellatus est, quoniam quum Thebae ab Alexandro caperentur, aurum a fugiente conditum, sinu eius celatum esset. Hic primus nervos et venas expressit, capillumque diligentius.

Fuit et alius Pythagoras Samius, initio pictor, cuius signa ad aedem Fortunae huiusque diei septem nuda, et senis unum, laudata sunt. Hic supradicto facie quoque indiscreta similis fuisse traditur: Rhegini autem discipulus et filius sororis fuisse Sostratus.

Lysippum Sicyonium, Duris negat, Tullius fuisse discipulum affirmat, sed primo aëriarium fabrum, audendi rationem coepisse pictoris Eupompi responso. Eum enim interrogatum, quem sequeretur antecedentium, dixisse demonstrata hominum multitudine, naturam ipsam imitandam esse, non artificem.

* Qui Dicaeus appellatus est. *Δικάειος*, iustus, quod pecuniam in sinum eius statuæ conditam, summa ea fide servasset. Similem huc historiam vide apud Athenæum, I, pag. 49. Revocat id in memoriam Xenocratis epigramma lepidum ex Anthol. IV, tit. 42, de Mercurio ligneo aurum asservante: *Ερμῆς ξύλινος τις ἐπὶ πύχιστο, καὶ ξύλον ἔστω. Εἰτά μιν αἰψάς, χαράδις βάλῃ. Τοῦ δ' ἀπὸ χροσός, ἔρρευσεν χρυταγύτος. Ἰδὲς πόρε πολλὰ κέρδος.* a Mercurium ex ligno vir adit præce: nil nisi lignum ille erat: in terram vi magos delicit: aurum Profluit e fracto. Dat saepe laetitia iterum. u Haao.

Aurum. Profugiens ex urbe quidam, in sinum eius statuæ conditam, celatamque pecuniam, rediens integram intactamque reperit. H.

Fuit et alius Pythagoras. De quo Laërt. in vita Pythagoræ, VIII, pag.

225: *Καὶ ἄλλος ἀνδραγαθοῦς Σάμιος.* Quare Dalecampio cave credas, qui contra omnium exemplarium fidem, contra scriptoris mentem, ex Pausania Parium pro Samio reponi posse credit, quoniam Pythagoræ Paril pictoris apud istum mentio in Bototiciis. Haao.

Huiusque diei. De hac voce superius diximus, hoc ipso capite. Haao. — *Diei.* Gronov. et al. *huiusque diei.* Eo. P.

Hic supradicto. Pythagoræ Leontino. Haao.

Sostratus. De quo supra. H.

Lysippum Sicyonium. Hanc eius patriam omnes agnoscunt. Tacites in primis Chil. viii, hist. 200, pag. 447. Haao.

Duris. Duris negat fuisse discipulum cuiuspiam: sed a se ipso sit didicisse: Tullius contra affirmat. H.

Plurima ex omnibus signa fecit, ut diximus, fecundissimae artis, inter quae dstringentem se, quem Marcus Agrippa ante thermas suas dicavit, mire gratum Tiberio principi: qui non quivit temperare sibi in eo, quanquam imperiosus sui inter initia principatus, transtulitque in cubiculum, alio ibi signo substituto: quum quidem tanta populi romani contumacia fuit, ut magnis theatri clamoribus reponi Apoxyomenon flagitaverit, princepsque, quanquam adamatum; reposuerit. Nobilitatur Lysippus et temulenta tibicina, et canibus ac venatione. In primis vero quadriga cum Sole Rhodiorum. Fecit et Alexandrum Magnum multis operibus, a pueritia eius orsus. Quam statuam inaurari iussit Nero princeps, delectatus admodum illa. Dein quum pretio perisset gratia artis, detractum est aurum: pretiosiorque talis existimatur, etiam cicatricibus operis atque concisuris, in quibus aurum haeserat, remanentibus. Idem fecit

Diximus Supra cap. 47. II.

Dstringentem. Stigili se fricantem, in balneo, ut supra diximus, ἀποξυόμενον. HARD — Brot. ut supra, *dstringentem.* HARD.

Ante thermas. Apud P. Victorem, *Thermae Agrippae*; regione Verbis nota. HARD.

Quanquam imperiosus, etc. Vide Tranquillum in Tiberio, cap. XVI sqq. HARD.

Quadriga cum Sole Rhodiorum. Quilis in nummis Rhodiorum exprimitur, capite radiato. De hoc Solis curru, vide Dionem Chrysost. or. Rhod. HARD.

Fecit et Alexandrum. Horat. lib. II, Epist. ad August. « Edicto vetuit ne quis se praeter Apellem fingeret, aut alius Lysippo duceret aera Fortis

Alexandri cultum simulantia. » DAL.

— *Fecit.* Archelaus in Anthol. IV, 8: Τόλμαυ Αλεξάνδρου καὶ διὰν ἀναμάρτητον μέγαν Ἀπόλλωνος τοῦ ἐπὶ χαλκῷ ἔχει δὲνδράμιον Ἀυδάτοντι δῶκεν ὁ χαλκός, ἔ: διὰ λείψανον, γὰρ ὅπ' ἐποὶ τίθηται, Ζεῦ, σὺ δ' Ὀλύμπου ἔχει. « Aequal Alexandri cultumque, animumque ferocem Lysippus: tantum posse quis aera putet? Aereus iste Iovem spectans clamare videtur: Subdo mihi terras: tu, pater, astra tene. » HARD.

Dein quum pretio perisset gratia. Quum esset ea statua facta pretiosior auro addito, vilior peritorum iudicio habita postea est. II.

Concisuris. Gron. et al. ante Hard. dant *concisuris.* Ed. P.

Hephaestionem Alexandri Magni amicum, quem quidam Polycleto adscribunt, quum is centum prope annis ante fuerit. Idem Alexandri venationem, quae Delphis sacrata est: Athenis Satyrorum turmam: Alexandrum amicorumque eius imagines summa omnium similitudine expressit. Has Metellus Macedonia sub-

Alexandri Magni amicum. Vido Val. Max. IV, 7, p. 235. H.

Quum is centum prope annis, etc. Scilicet Polycleto, qui Olympiade floruit LXXXVII; Hephaestionem cum Alexandro Olympiade. CLIV. H.

Athenis Satyrum: turmam Alexandri, in qua amicorum eius imagines, etc. Sic totidem apicibus syllabisque, Reg. 2, Colb. 3, Pintiani codex, alique fortassis. Sed interpolati. In ceteris enim melioris notae codicibus MSS. qualis est Reg. n. 4763, et in libris omnibus editis, nullo excepto, legitur: « Athenis, Satyrorum turmam: Alexandrum amicorumque eius imagines, etc. » Et vetus interpres Italus, Chr. Landini, ann. 1476, sic vertit optime: « In Athene fecit una turma di Satiri: et statue d'Alexandro et di sua amici molto simillidalloro. » Turmam hic interpolatores intelligi voluere, de qua Velleius, I, p. 5: « Hic est, inquit, Q. Metellus Macedonicus, qui porticus, quae fuere circumdatae duobus aedibus sine inscriptione postis, quae nunc Octaviae porticibus ambiuntur, fecerat: quique hanc turmam statuarum equestrium, quae frontem aedium spectant, hodieque maximum ornamentum eius loci ex Macedonia detulit. Cuius turmae hanc causam referunt: Magnum Alexandrum impetrasse a Lysippo, singularem talium auctorem operum, ut eorum equitum, qui ex ipsius turma ad Granicum flumen ceciderant, ex-

pressa similitudine figurarum, faceret statuas, et ipsius quoque illis interponeret. » Quinque et viginti fuisse Macedones, qui in primo pugnae conflictu ceciderint, quorum aeneae statuae a Lysippo factae cum ipsius Alexandri simulacro, auctor est Arrianus de Exped. Alex. I, pag. 47. Interpolavere hunc locum semierditi, quibus displicuit dici *turma* de satyris, qui sunt certe semper pedes. Perinde quasi *turma* non nisi de equitibus latine dicatur. At praeter hoc Plinii testimonium, vulgatus Interpres veteris Testamenti, vetus idemque optimus (nostro quidem iudicio) latinitatis doctus, si verborum aptetur proprietates, de pedibus persaepe *turmas* et *turmas* dixit, ut 2 Parall. XXI, 8, et alibi. H. — Brot. ex MSS. Regg. et editione principe, *Athenis satyrum Turmam Alexandri in qua amicorum eius, etc.* Et sic scribendum iampridem docuerat Pintianus ex vet. cod. Ed. P.

Alexandrium. Turmam statuarum equestrium quinque scilicet ac viginti equitum, qui ex Alexandri turma ad Granicum flumen ceciderant; hic quidam voluere intelligi, de qua Velleius, I, cap. 12, et Arrianus, de Exped. Alex. I, pag. 47. Cf. notam superiorem. HAZO.

Summa omnium similitudine. Propt. III, 8: « Gloria Lysippo est animosa effingere signa. » H.

Metellus. Qui Macedonia domita,

acta transtulit Romam. Fecit et quadrigas multorum generum. Statuarie arti plurimum traditur contulisse, capillum exprimendo, capita minora faciendo, quam antiqui: corpora graciliora, siccioraque, per quae proceritas signorum maior videretur. Non habet latinum nomen symmetria, quam diligentissime custodivit, nova intactaque ratione quadratas veterum staturas permutando: vulgoque dicebat, ab illis factos, quales essent, homines: a se, quales videren-

ann. V. 686, Macedonici nomen inde tulit. HARD.

Capillum exprimendo. Expressit autem feliciter in primis in Octasinnis simulacro; quod finxit ille, ut Posidippus refert in Anthol. IV, 14, non ineleganti epigrammate: Τίς, πῶθιν ὁ μάλιστα; Ζωνώνιος. Οὐνομα δὲ τίς; Λύσιππος· σὺ δὲ, τίς; καὶ γὰρ ὁ πανδοκράτωρ. Τίττε δ' ἐν ἄκρα βέβηκας; αἰὶ προχέων· τί δ' ἐλ' ταρσούς; Ἰσοκλῆς ἔχεται διαρρεῖς; ἔνταμ' ὑπὸνέμιος. Χαιρὶ δὲ δεξιτερῇ τί φίλος; ἑυρόν; ἀνδράσι δαίγμα. Ως ἄμπερ πύργος ὀξύτερος τέλειται. Ἡ δὲ κόμη, τί κατ' ὄψιν; ὑπαντιάσαντι λαβέσθαι. Νῆ δὲ τὰ ξόπιθεν· πρὸς τί παλαιὰ πῆλαι; Τὸν γὰρ ἀπαθ' πτανοῖσι παραβέβηκάν με ποσσίν, Οὐ τίς ἐθ' ἱερῶν δρᾶζεται ἐξόπιθεν. Τοιοῦ ὁ τεχνίτης με δειπλάσας εἰσέκεν ὑμῶν Ζεῦ, καὶ ἐν προθύροις θῆκε διδασκαλίην. «Tu qui es, hic qui ſtas? Occasus. Quis tibi fictor? Lysippus. Cuias? De Sycione astus. Nitere eū pedibus summis? Ann currere Pennæ Cur pedibus? Venti turbine rapta volu. In dextera cur ista novacula? Monstrat acutam Haec esse et ferro me magis et chalybe. Cur iu fronte coma est? Apprendar ut obvia. Sed cur Omnis abest glabrō crinis ab occipite? Nempe

quod eripui quum me semel alite cursu, Nemo erit clapsam qui revocare queat. Hanc operam fictor propter vos sumpserat, hospes, Pro monito starem sc̄mper ut ante fores » HARD.

Non habet latium nomen symmetria. Non est igitur visa Plinio digna latino ore vos, *commensus*, qua voce graeci fere vocabuli *eummetrias* ratione servata, Vitruvius haud semel utitur: in primis III, 1: « Ut etiam in nprum perfectionibus, singulorum membrorum ad universam figuræ speciem habest *commensus* exactiorem. » Neque geminum illud verbum arripit, quod, ut *symmetriam* significaret, Plinius aliter adhibuit, II, 5, congruentia aequalitasque: « Etenim si avulsam statuæ caput, inquit, aut membrum aliquod inspiceres, non tu quidem ex illo posses congruentiam aequalitatemque deprehendere: posses tamen ludicare an id ipsum satis elegans esset. » Nos *proportionem* et *correspondentiam* dicimus. HARD. — *Non habet l. nomen.* Bene Plin. nec enim *commensus*, aut *accommodatio*, eandem vim habent. BROT.

Quales essent, etc. Vide quæ de gratiæ pictura dicturi sumus, XXXV, 36. HARD.

tur esse. Propriae huius videntur esse argutiae operum, custoditae in minimis quoque rebus.

Filios et discipulos reliquit laudatos artifices, Dalhippum, et Bedam, sed ante omnes Euthycratem: quanquam is constantiam patris potius aemulatus, quam elegantiam, austero maluit genere, quam iucundo placere. Itaque optime expressit Herculem Delphis, et Alexandrum, Thespin venatorem, et Thespiadas: praelium equestre: simulacrum Trophonii ad oraculum: quadrigas Medae complures: equum cum fiscinis: canes venantium.

Argutiae. Elegantis operum. Ipse mox de Euthycrate Lysippi filio: a Quoquam is constantiam patris potius aemulatus, quam elegantiam, etc. » HARR.

Dalhippum. Non *Lalhippum*, ut supra monuimus. H. — Brot. ut supra, ex MSS. Regg. et edit. principe, *Lalhippum*. Ed. P.

Et Bedam. Alter a Vitruvio Bedas Byzantius in statuariorum quoque insignium albo ponitur, in Praef. lib. III, pag. 37. De Euthycrate superius diximus. HARR.

Thespiadas. Musas novem a Thespiis, Boeotiae oppido, ubi in primis colebantur, sic appellatas. Thespiades deae, apud Ovid. Metam. V, v. 310. HARR.

Simulacrum Trophonii. Summus artifex is fuit in aecandis saxis, qui subterraneum sanum in Lebadea Boeotiae regione construxit, quod vulgo Trophonii sanum, ut diximus in Geographicis IV, ab artifice cognominatum est. Ibi oracula complura reddi olim solita. Locum hunc ope codicum Mas. sanavimus, quum prius legeretur, *equestre praelium ad Trophonii oraculum*. Simulacrum porro

Trophonii fuisse eiusmodi arbitramur, quale a Suida describitur: Τὸν δὲ Τροφόνιον ἔχοντα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδαροῦ αὐτοῦ Ἀγαμέδους, καὶ διωκόμενον ὑπὸ Αἰγαίου, εὐχόμενον εἰς χάσμα ἱππέσιν, οὗ δὴ καὶ τὸ μαρτυρῶν ἐστίν. » Trophonium sicut, fractis Agamedis caput tenentem, persequente Aegaeo, in hiatum, ubi nunc eius oraculum est, voto facto incidisse. » HARR.

Equum cum fiscinis. Fiscina seu fiscella fit e viminibus fomiculisque contextis, qua hominum equorumque, et mulorum ora faucisque eapistrantur. Fiscellas Plinius ipse appellat, XVIII, 49. In hunc forte Lysippi equum, exstat argutum Philippi Macedonis epigramma, in Anthol. IV, 7: Ἰδὼς ὁ πόδας χαλκοειδέα τεύχεα Κορωνίων ἔσθηναι· δριμύ γὰρ βλέπων Ἰφάνχην καὶ διηνεμωμένης Κορυφῆς ἐθίρας οὐρίων ἐς δρόμον. Δοκίμω, χαλκινός ἐστις ἠνιοστρόφος Ἐναρμόσι γένουσι, κάπνισαντρήσει, Ὁ σὸς πόδας, Ἀύστη, καὶ παρ' ἑλπίδας τὰχ' ἐνδραμίζεται· τῇ τέχνῃ γὰρ ἐμπνέει. » Videtur ut altum cornipes superbia Docta dolatus arte? sic collum erigit, Sic aere cernit, deque tuto vertice Vento

Huius porro discipulus fuit Tisicrates, et ipse Sicyonius, sed Lysippi sectae propior, ut vix discernantur complura signa; ceu senex Thebanus, Demetrius rex, Peucestes Alexandri Magni servator, dignus tanta gloria.

Artifices, qui compositis voluminibus condidere haec, miris laudibus celebrant, et Telephanem Phoeceum, ignotum alias, quoniam in Thessalia habitaverit, ubi latuerint opera eius; alioqui suffragiis ipsorum aequatur Polycleto, Myroni, Pythagorae. Laudant eius Larissam, et Spintharum pentathlon, et Apollinem. Alii non hanc ignobilitatis fuisse causam, sed quoniam se regum Xerxis atque Darii officinis dediderit, existimant.

Praxiteles quoque marmore felicior; ideo et clarior fuit. Fecit tamen ex aere pulcherrima opera: Proserpinæ raptum: item Catagusam et Liberum pa-

fluentes fundit in cursum iugas. Si quis lupata, credo, maxillis eques imponat, armos et premat calcariibus, Tuus repente, spem supra mortalium, Lysippe, curret, quippe iam spirat, labor..» HARD.

Tisicrates. Τισικράτης, II.

Demetrius rex. Poliorcetes; Asiae primum, mox et Macedoniae tyrannus. HARD.

Peucestes. Qui in obsidione oppidi Oxydracorum, ut Curtius refert IX, 47, pag. 368: »tribus iaculis confossus, non se tamen scuto, sed regem Alexandrum tuebatur.» In obsidione primarii Mallorum oppidi contigisse caeteri narrant, Strabo, Plutarchus, Arrianus, Lucianus in Dialogis mortuorum: H.

Tanta gloria. Tam eximiae honore statuae, tantoque artifice dignus. H.

Larissam. Pelasgi filiam, quae arci

Argivorum, ac duabus Thessaliae orbibus nomen suum impertiit. Auctor Pausan. in Corinthiacis. H.

Et Spintharum. Prius *Spinarum* legebatur: quae vox apud Graecos nusquam occurrit. Proprium viri nomen est, Σπινθάρης, apud Plutarch. lib. de Audit. p. 39: Pausan. in Att. I, pag. 36; item in Phocic. X, pag. 649: Suidam, tom. II, pag. 792: HARD.

Praxiteles. Propert. III, 8: »Phidias signo se Iupiter ornat eburno, Praxitelem Parius vindicat arte lapis: HARD.

Item Catagusam. Κατάγουσαν, Cererem scilicet, quae raptam Proserpinam reducit in domum. Unde κατὰγουσιν, *reduces*. Hic miras, measque asserunt nugae interpretes, Ovidium consule, qui Metamorph. V, v. 565, Iovem ait ita litem de Proser-

trem, et Ebrietatem, nobilemque una Satyrum, quem Graeci periboeton cognominant. Signa etiam, quae ante Felicitatis aedem fuere, Veneremque, quae cum ipsa aede incendio cremata est Claudii principatu, marmoreae illi suae per terras inclytae parem. Item Stephusam Spilumenen, Oenophorum: Harmodijum et Aristogitonem tyrannicidas, quos a Xerxe Persarum rege captos victa Perside Atheniensibus remisit Magnus Alexander. Fecit et puberem Apollinem sub-

piniae raptu composuisse ut haec agnis anni mensibus apud Plutodem, totidem apud matrem incoletet. II.

Nobilemque. Vix eademque pictura Ebrietatem Satyrumque descriptos esse significat. II.

Periboeton. Περιβόητον, celebrem et nomioantissimum. Pausan. io Attic. I: Εστὶ δὲ ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Πρυτανείου καλουμένη Τρίποδες... Σάτυρος γὰρ ἐστὶν, ἐν ᾧ Πραξιτέλης λεγεται φρονεῖσαι μύζα. a Via est a Prytaneo, Tripodes dicta. Ibi Satyrus exstat, quo Praxiteles se lactasse gloriat, a Meminit huius Satyri a Praxitele elaborati, Athen. XIII, pag. 594. Alterius e marmore Parisi, in quo et Liber Pater cum Satyro, Paus. in Attic. I, pag. 81. II.

Signa etiam quae ante Felicitatis aedem. Ea signa intelligit, quae L. Mummius ex Achaica praeda detulit ann. Urb. 608. Cicer. in Verrem VI, de Signis, n. 4: a Itaque ille L. Mummius, quum Thespiis ea, quae ad aedem Felicitatis sunt, caeteraque ex illo oppido signa tolleret, etc. a Fuit regione secunda Urbis, ubi et Curia Hostilia. Dio, XLIV, II.

Marmoreae. Tum Cnidiae, tum Coae. DAL. — *Marmoraque.* Veneri e marmore, de qua diximus XXXVI, 4. HAAD.

Stephusam. Στέφουσαν, mulierem coronas plectentem. II.

Spilumenen. Σπυλομένην, atum surdidam. Talian. in Or. cont. Graecos, pag. 183, ipsos irridet, ob meretricium caeterarumque mulierum statuas, quas illi haberent in pretio: et in exemplum. avertit haec in prima; καὶ Σπυλούμενόν τι γύναιον Πραξιτέλης ἐξημισυόρησεν. Vnde Turnebi commentum irridetur, Advv. XVI, 12, p. 487, existimaotia legi hic oportere coniunctim, Spilumenen oporan, hoc est, autumum sordidam, quum de mulierum simulacris sermo habetur. Et Turnebo ante exemplaria quoque scripta adversantur: nec minus alii, qui Spilumenen hic legi volunt. II.

Oenophorum. Οἰνοφόρον, mulierem quae vinum fert. II.

Harmodijum. De his c. 9. II.

Magnus Alexander. Non ipse quidem, sed qui Alexandro succedit, Seleucus, si Valer. Maxim. audimus: sic enim ille II, 40, pag. 238: a Harmodij et Aristogitonis, qui Athenas tyrannide liberare conati sunt, effigies aenea Xerxes ea urbe devicta, in regnum suum transtulit: longo deinde interiecto tempore, Seleucus in pristina sedem reportandas curavit, etc. a Nec Seleucus quidem ipse,

repenti lacertae eominus sagitta insidiantem, quem Sauroctonon vocant. Spectantur et duo signa eius diversos effectus exprimentia, flentis matronae, et meretricis gaudētis. Hanc putant Phrynen fuisse, deprehenduntque in ea amorem artificis, et mercedem in vultu meretricis.

Habet et simulacrum benignitas eius. Calamidis enim quadrigae aurigam suum imposuit, ne melior in equorum effigie defecisse in homine crederetur. Ipse Calamis et alias quadrigas bigasque fecit, equis sem-

sed Antiochus Seleuci F. si Paustinae fides in Attie, I, pag. 14. Quia-
quis autem is fuerit, qui demum ea
signa Athenis restituerit, praestitisse
id cum Alexandri iussu credimus.
Plinio Arrianus suffragatur de Ex-
ped. Alex. III, pag. 396: Ἡλλὰ δὲ
καὶ ἄλλα κατέληφθε αὐτοῦ, ὅσα Σέρ-
ξης ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος ἄγων ἤλθε· τὰ
τε ἄλλα; καὶ Ἀρμυδιόν, καὶ Ἀρι-
στογυτίονος χάλακα εἰκόνη, καὶ ταύτας
Ἀθηναίους πέμπει ὁπίσω Ἀλεξάνδρου,
καὶ νῦν κείνται Ἀθήνησιν ἐν Κερα-
μαίῳ αἱ εἰκόνας. Quod iterum repetit
idem VII, pag. 483. H.

*Fecit et puberem Apollinem... quem
Sauroctonon, etc. Σαυροκτόνον* a σαῦ-
ρος, lacerta, et κτείνω, occido. Vocem
eam *Apollinem* admonitu endie. R.
2, Colb 3, vet. Dal: aliorumque, in
libris hactenus vulgatis praetermis-
sum, restituiimus. Favere lectioni
videtur etiam Marius, hoc signum
describens XIV, ep. CLXXII, cui titu-
lus, a Sauroctonos Corinthius: Ad te
reptanti, puer insidiosa, lacertae
Perce: eculi digitis illa perire iussit
Cupit ea nimirum nobili suo perire,
nec a tam nobili puero, deo utique,
illata. Simile confusse signum Py-
thagoras Leontious dicitur hoc ipso
capite, Apollinem scilicet, serpen-

temque sagittis illius confectum.
Haeo.

Phrynen. Praxitelis ipsius amantem,
cuius in gratiam et Amoris simula-
crum ille finxit, inscripsitque basi
epigramma, a Simonide concinatum
in Anthol. IV, 12, et apud Athen.
Πραξιτέλης δὲ ἐπαύχετο διακρίψασθαι
ἑρῶτα. Ἐξ ἰδίου ἴκων ἀρχέτυπον πρα-
ξιτέλης Φρύνη μετὲν ἑμῶν διδούς ἑμέ.
Φείδρα δὲ ἔαλλεν Οὐκ ἔτι τοῖς ἑσῶν, ἀλλ'
ἀπενεχόμενος. Grotius sic reddidit:
a Quam bene Praxiteles siosit, quem
aensit Amorem! De corde exemplar
sumperat ille suo: Meque mei pre-
tium Phryne dedit: inde sagittis Nil
opus est: videat si modo, sat ferio.
Haeo.

Habet et simulacrum benignitas eius.
Fecit et Praxiteles effigiem alteram,
qua benignae suae indolis dedit ar-
gumentum. Nam Calamidis quadri-
gae aurigam sua manu elaboratum
imposuit, etc. II.

Ipsa Calamis. De Calamide, Ci-
cero in Bruto p. 535; Pausan. Eliac.
post. VI, p. 365. Prop. III, El. 8:
a Exactis Calamis se mihi iacetat
equis. Ovid. de Ponto IV, el. 1,
v. 33: a Vindicat ut calamis laudes
quos fecit equorum. II.

per sine aemulo expressis. Sed ne videatur in hominum effigie inferior, Alcmena nullius est nobilior.

Alcámenes Phidiae discipulus et marmorea fecit, et aereum pentathlon, qui vocatur Encrinomenos. At Polycleti discipulus Aristides quadrigas bigasque. Tisicratis Leæna laudatur. Scortum haec lyrae cantu familiare Harmodio et Aristogitoni, consilia eorum de tyrannicidio, usque ad mortem excruciat a tyrannis, non prodidit. Quamobrem Athenienses et honorem habere ei volentes, nec tamen scortum celebrasse, animal nominis eius fecere: atque ut intelligeretur causa honoris, in opere linguam addi ab artifice vetuerunt.

Bryaxis Aesculapium et Seleucum fecit. Bedas ado-

Alcmena. Hærculis mater. H.

Alcámenes. Hactenus de celabrioribus statuariis habitæ oratio: cæteri deinceps ex alphabeti serie appellandi. Αλκμήνης Pausaniæ crebro memoratus, non sine peculiari operum eius commendatione, in Atticis, Arcadiciis, etc. De eo rursum inferius XXXVI, 4 et iam supra disimus. H.

Encrinomenos. Εγκρινόμενος, qui athletic annueneratur, at in eorum numerum recipitur, ἐγκριτῆς ἀθλητῶν, athletic qui probat ut recipiantur et accenseantur. Cicero lib. 1 de Offic. «Atqui hoc idem Sophocles si in athletarum probatione dialisset, iusta reprehensione caruisset.» Tornæus. Dal. — *Encrinomenos.* Εγκρινόμενος, in primis approbatus, cæteris præcelsus. Haro.

Tisicratis. Typi hæcenas præstularunt. Et *Iphicratis.* At idam supra Tisicratam laudavit. H. — Bepi, ex ed. pr. *Iphicratis.* Eo. P.

Scortum. Refert hæc quoque de Leæna Athen. XIII, pag. 596. Item

Pausan. Attic. I, pag. 48. Conf. quoque VII, 23. H.

Animal nominis eius. Næpæ leænam. Plut. de Garrul. pag. 305 ubi rem proluxa narrat at eleganter quidam: Ἀθηναῖοι δὲ χαλκῶν ποικίλων βοτ' ἔκριναν, ἑγλαίσσον, ἐν πύλαις τῆς ἀκροπόλεως ἀνέθηκαν, etc. Calamidia id opus fuisse, ex aliorum asseveratione, ac probabiliore forma, refert Pausan. in Attic. I, p. 40. H.

Bryaxis Aesculapium et Seleucum fecit. Sic libri omnes, etiam Mr. Temperata tibi tamen non queo, quin coniecturam, quæ occurrit animo, suspicionemque prædam: et *Seleucum* scilicet, quem et *Seleucum* legi fortasse commodius possit. Nam Pausanias in Attic. I, pag. 75: Τοῦ δὲ Ἀσκληπιοῦ ἑγλάμη Βρόχις καὶ αὐτὸ, καὶ τὰ Ὑγιαν ἐποίησεν. «Aesculapii varo et Hygieæ (hoc est, Sanitatis, sive Salutis), signa fecit: quæ Megaris erant. Ex eodem uterque fonte, Pausanias Pliniusque, hausisse istud possunt videri. Alias appellari con-

rantem. Batton Apollinem, et Iunonem, qui sunt Romae in Concordiae templo.

Ctesilaus vulneratum deficientem, in quo possit intelligi, quantum restet animae: et Olympium Peri-

unctum ambo soliti Aesculapius et Hygia. Vetus inscriptio apud Gruterum pag. 67: AESCULAPIO. ET. HYGIAE. Apud Reinesium pag. 452: AESCULAPIO. EPIDAURO. D. PP. ET. SALVTI. Et p. 456: AESCULAPIO. ET. SANITATI. Epidauri vel socia, vel, ut aliis placet, filia Hygia fuit. Hinc templum Salutis Romae, teste Vitruvio I, 2. Fana Salutis duo, regione sexta: et vicus Salutis, et Porta Salutaris ab ea nominata: et apud Varronem de Ling. Lat. IV: « Collis Salutaris, in Quirinali colle. » Sed ne quid tamen in contextu Pliniano moveam, praeter consensum codicum, a quibus desciscere religio est, idem Pausanias prohibet, qui Athenis aeneam Seleuci statuum in Poecile porticu fuisse commemorat Attic. pag. 44; etsi artificem non appellat. De Atheniensium vero civitatis ornamentis fere Plinius eo loci agit. II. — *Aesculapium et Seleucum*. Ingeniose quidem coniecit Harduinus, *Aesculapium et Salutem*; al et infra inter opera nomina artificum laudatur *Seleucus rex*. Nihil ergo inutandum. EROT.

Bedas fecit adorantem Batton Apollinem (sic prius, interpunctione mutata). Dalecampius intelligit Battum senem Ovidio in lapidem indicem versum. Cur non potius Aristotelem Battum, conditorem Cyrenarum, qui auspice Apolline coloniam eo deduxit a Thera? Sed potius *Batton* nomen est artificis, qui Apollinem et Iunonem fecit, ut vidit excellentissimus Reinesius, Var. II, 7. GROX. — *Bedas adorantem*. Subintellige, fecit,

ex antecedente sententia. Coniunctum haec legenda Dalecampius arbitratus est, *Bedas adorantem Batton*, etc. quum sit ibi *Batton* in recto, statuarii nomen, qui sacrificantem, sive, ut nunc Plinius ait, adorantem fecisse rursum traditur inferius. AL.

In Concordiae. In regione Urbis octava. II.

Olympium Periclem. Forma eius fuit e suggestu populum alloquentis, manibus iunctis, quoniam concionaturus semper Deos precabatur: quod vel ex Liv. lib. XXXIX, discimus: « Quum post solenne, inquit, carmen precationis, quod praefari prius, quam populum alloquantur, magistratus solent, etc. » DAL. — *Olympium*. Id ei cognomen haesit, vel ob eximiam dicendi vim, qua tonare in concionibus, ac fulmen cedere videretur, vel ob insignem domi militiaeque potentiam, aliasve ob causas, quas affert Plutarch. in eius vita, pag. 456 Val. Max. V, 40: Non sine causa igitur tantum roboris animus ad Olympii Iovis cognomen ascendit. Datum est etiam cognomen Olympii romanis imperatoribus omnino tribus: Hadriano, Commodo, Severo Alexandro. Hadriani Augusti sunt in Gaza Regia, et alibi nummi inscripti: AAPIANOC OAYMHIOC, KAICAP AAPIANOC OAYMHIOC, KAICAP OAYMHIOC AAPIANOC. Commodi in Thesouro Regio: M. AY. OAYMH. KOMOΔOC. *Marcus Aurelius Olympius Commodus*. Denique Severi Alexandri, in collectione Mss. D. de Peiresc. pag. 409, OAYMH. AYP. CEOPYHIOC.

olem dignum cognomine: mirumque in hac arte est, quod nobiles viros nobiliores fecit. Cephissodotus Minervam mirabilem in portu Atheniensem, et aram ad templum Iovis Servatoris in eodem portu, cui pauca comparantur. Canachus Apollinem nudum, qui Philesius cognominatur in Didymaeo, Aeginetica aëris temperatura. Cervumque una ita vestigiis suspendit, ut linum subter pedes trahatur, alterno morsu digitis calceque retinentibus solum, ita vertebrato dente utrisque in partibus, ut a repulso per vices resiliat. Idem et Celetizontas pueros. Chaereas, Alexandrum Magnum, et Philippum patrem eius fecit.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΕΒ. *Olympius Aurelius Severus Alexander Augustus. Caput laureatum* (* Caput Iovis. ΤΕΤΑΡΤΟΙ. Anno quarto eiusdem Alexandri imperii. Appellatione ea Graeci donasse videntur Augustos, qui in maioribus suis duces haberent Divos Augustos; quasi iam essent ipsi e nomine natalium iure coelli haeredes. Sic Adrianus Divum Titum habuit proavum, Divum Nervam avum, maternum: Commodus fuit Divus Marcus pater, et Divus Pius avus. Aurelio Severo Alexandro abavus Divus Marcus, Divi Pii filius. In aëream Periclis statuam Epigramma exstat in Anthologia V: Ὑπάρχει μὲν δ' ὁρῶν σε, Περικλεῖς, ὅτι καὶ αὐτὸς Χαλκῷ ἀναυδῆται θεμνηγόρου ἦθος ἀνάπτεται. Οὐ γὰρ Κερκρόπιόντι θεμιστιῶν πολέταις, ὡς μόνον ἐν τῶν Πέλοπιόν. Forte, ὃ μόνον. » Multum te, Pericles, miror, quod in aëre videndus, hic etiam aëres vultumque habitumque diserti: Quales eras quondam vel legum suavis Athenis, Vel belli in Pelopia populos. H. *Cephissodotus. Fecit is Megalopoli Dianam e Pentelico lapide. Pausan.*

lib. VIII, et in Helicōne Musas. Daler. *Philesius cognominatur. Φιλέσιος, amabilis. H. — Apollinem. Creditur esse l'Apollon de Florence. Boett.*

In Didymaeo. Hoc est, in eo loco, quod Branchidarum et Apollinis Didymaei oraculum appellatur, de quo Plinius, V, 31, Pausan. in Boeot. IX, p. 557, Apellinem ex aere in Branchidis a Canacho factum in primis laudat: Ο μὲν γὰρ ἐν Βραγχιδῆς, χαλκῷ, Κανάχου ποίημα. Hæd.

*Vt linum subter pedes trahatur, etc. Vt filum intra pedes duci trahique possit, alternis vicibus mox digitus, mox calcem credas, huerere solo: dentes ita sunt vertebratis ossibus similes, nucleisque ac flexiles, in utrisque partibus, sive dextris, sive sinistris, ut si unum pellas, statim alii per vices statim, » hoc est, si laevos pellas, dextri: si dextros, laevi resiliant. » H. — *Vt a repulso. Vel. apud Daler. ut ad repulsum. Ed. P.**

Idem celetizontas pueros fecit (sic prius). Voss. Idem et celetizontas pueros, sine τῷ fecit, quod satis est mox poni, Gron. — Idem. Subintel. lege fecit, ex antecedentibus. Hæd.

Desilaus Doryphoron, et Amazonem vulneratam. Demetrius Lysimachen, quae sacerdos Minervae fuit annis sexaginta quatuor. Idem et Minervam, quae Musica appellatur, quoniam dracones in Gorgone eius ad citharae tinnitu resorant. Idem equitem

τιζοντας vocant, equum singularem regentes, quem αἰνία Graeci, Tranquillus desultorium nuncupat. H. — Celetisontas saepe videre est in antiquis gemmis. Baur.

Chaereas. Chaereas et Diandus Polydori Thessali discipulus architecturae peritus cum Alexandro militasse apud Vitruvium legimus, X, 9, p. 231, et apud Athen Polύειδος ὁ Θερμαλός, οὗ οἱ μαθηταὶ συντετρατεύοντο Διδάσκαρον, Διδῶν καὶ Χατρίαν. Chaerilum statuarii Olympium, apud Pausan. Eliae. post. p. 325. H.

Desilus. ἀνσῖλος. Si enim MS6. Reg. 2., Colbert. 3a. alique non, ut edditi, *Chinilaus*: cuius habita paulo ante mentio; in eorum numero quorum nominibus praefigunt littera e. HARD.

Demetrius. Meminit eius Quintilianus, XII, 10, pag. 895, ubi de statuariis: et Demetrius, inquit, tamquam pini in ea reprehenditur (nempe in veritate exprimenda), et fuit simplicitudinis, quam pulchritudinis amantior, et De hac Lysimache. Pausanias in Attica. I, p. 49. H.

Quae Musica appellatur. Minervae Musicae apud Senecam mentio, qui Athenienses ait Antonio adulato dixisse velle se despondere ei Minervam suam Musicam: quibus ille respondisse fertur, ducturum se quidem, sed dotis nomine imperare se illis talenta mille. Haseo.

In Gorgone. Gorgon Medusae frequens occurrit in nummis et in gemmis Baur.

Item equitem Simonem. Dignum notatu interim id est, quod nuncimus docet ab Occore allatus p. 198, necdum a quoquam explicatus in NOT. TRAIANO AVG. (C. IMPERATORI. Vir tunica brevi amictus stans inter equos dupes, quos dextra sinistrasque freno tenet. Quum titulus picturae non respondeat, si vox unica credatur esse IMPERATORI, certo id ipsum argumento est, aliquam ibi latere sententiam, quae solis singularum vocum primis litteris syllabisque exprimitur. Legendum sic igitur: s IMPERATORUM PRIMUS EQUITATUM ROMANUM AUXILIAREM TRAJANUS ORIENTI INTULIT. Vir equum regens, qua forma hic pingitur, etiam cernitur in nummo Getae inscripto, CASTOR; et equitem equitatumque designat; ob illud Floratii, *Castor gaudet equo*: post illud Homericum: Κάτοπος ἰπποδάμοιο. Alium praeterea nummum ibidem refert Oros., in quo «quadrigae triumphales, inquit, pulcherrimus: in capitibus equorum singulis palmae; et figura insidens curru, dextra flagrum aut sceptrum potius, sinistra palmam tenet.» Epigraphe eadem, IMPERATORI. Hunc sibi visum fuisse D. Mezzanoba testatur, pag. 164, in Museo locupletissimo nummis antiquis D. Caesaris Leopoldi Patricii Austriaci. Spanhemius, pag. 636, visum sibi ait Antonini Pii nummum inscriptum, IMPERATORI: sed oculis fallentibus pro IMPERATOR II, ut in aureo et Gaza regia, et alibi in aere magno. — Si novem. In libris unani-

Simonem, qui primus de equitatu scripsit. Daedalus et ipse inter fictores laudatus, pueros duos distringentes se fecit. Dinomenes, Protesilaum, et Pythodemum luctatorem.

Euphranoris Alexander Paris est: in quo laudatur, quod omnia simul intelligantur, iudex Dearum, amator Helenae, et tamen Achillis interfector. Huius est Minerva Romae, quae dicitur Catuliana, infra Capitolium a Quinto Lutatius Catulo dicata: et simulacrum

huc ad hunc diem vulgatis, *Sarmentum*. In Reg. cod. 2, *Sermonem*. Colb. 3, *Seronem*. Nos interim cum Dalecampio, *Simonem* ex Xenophonte rescripsimus, cuius haec verba in lib. περί ιππικῆς: Συγγράφη μὲν οὖν καὶ Σίμων περὶ ιππικῆς: ὃς καὶ τὸν κατὰ τὸ Ελευσινίαν Ἀθῆναι ἵπτον χαλκοῦν ἀνέθηκε, καὶ ἐν τῷ βαθρῷ τὰ ἐκείνου ἔργα ἐξέτύπωσεν. » De re equestri igitur scripsit etiam Simon, qui ei equum ex aere Athenis iusta Eleusiniū dedicavit, atque in basi opera quoque sua expressit. » Immo teste Hierocle in Hippiatricis, totam rem equestrem ibi expresserat. Sic enim ille in prooemio: Τὰ τε Σίμωνος ἀνέθηκε τοῦ παλαιοῦ, τῆς ἱππασίας αὐτοῦ ἐρόπους ἐν τῷ παρ' Ἀθηναίοις Ελευσινίῳ χαράξαντες, καὶ σημήναντες ἐν τοῖς σχήμασι, etc. H.

Daedalus. Statuarius Sicyonius fuit, de quo multa passim Pausan. in Eliac. post. sive VI. HARB. — *Inter fictores*, Fictor, *artiste qui travaille en argile*. BROU. — *Distringentes*. BROU. ut semper, *dstringentes*. EN. P.

Dinomenes. Diximus de eo superius. HASN.

Protesilaum. Vnum e Graecorum ducibus in expeditione Troiana, ab Hectorē interfecit. HASN.

Pythodemum luctatorem. Πυθῖδα.

PLIN. N. H. Tom. IX

μὲν. In luctatoris similem effigiē elegans Philippi epigramma exstat in Anthologia, III, 2: Τὸν ἐκ Σινώπης εἰ κλύεις Δαμόστρατον, Πίτυν λαβόντα τὴν κατ' Ἰσθμὸν ἐξάκις, Τοῦτον δὲ δαρκαῖ· οὐ κατ' εὐγυρεν πάλην Ψάμμος πεσόντος κῶτον οὐκ ἐσθάγισεν. Ἰδ' αὖ πρόσωπον θηρόθυμον, ὡς ἐτι ζῶσι παλαιὴν τὴν ὑπὲρ νίκας ἔριν. Ἀγέει δ' ὁ χαλκός, ἃ βάσις με λυσάτω, Χῶς ἔμπνοος νῦν ἔσδομον κόνισματι. » Notus Sinopes si tibi Demonstratus, Cui pinus Isthmi sexies vinctus caput, Hunc cernis ipsum: cuius in luctamine Lapsus arenae nulla signavit nota. Vides ut ori torvitas constet vetus, Et ille quondam nisus ad victoriam? Aes dicit ipsum: Liberer tantum basi: Ceu vivus ecce septimae luctae paror » HASN.

Euphranoris Alexander Paris est. Idem pictor fuit excellens, lib. XXXV, cap. 11; facta est et supra hoc ipso capite huius mentio. Pinxit is Athenis porticum vicinam portici regiae, cuius imagines multis refert Paus. lib. I. DAL.

Simulacrum Boni Eventus. Varro de Re Rust. lib. I, Bonum Eventum numerat inter deos Consentes. Eius templum fuit prope thermas Agrippae, quarum adhuc reliquias supersunt. DAL. — *Eventus Boni*. In num-

N

Boni Eventus, dextra pateram, sinistra spicam ac papaver tenens. Item Latona puerpera, Apollinem et Dianam infantes sustinens, in aede Concordiae. Fecit et quadrigas bigasque, et Cliduchon eximia forma: et Virtutem, et Graeciam, utrasque colosseas, mulierem admirantem et adorantem. Item Alexandrum et Philippum in quadrigis. Eutychides Eurotam, in quo artem ipso amne liquidiores plurimi dixerunt. Hegiae Minerva Pyrrhusque rex laudatur: et Celetizontes pueri, et Castor et Pollux ante aedem

mis Titi, Getaeque, Bonum Eventum signatum vidimus, Iuvenem nimirum, plane ea forma, insignibusque his decoratum, quae memorantur a Plinio. Hunc agricolae imprimis venerantur, teste Varrone, ut sata grandire beneque evenire aineret. Fuit templum Boni Eventus Romae prope Thermas Agrippae, regione nona. Salvianus, VII: « Si quando nobis prosperi aliquid praeter spem nostram et meritum deus tribuit, aliis adscribit hoc Fortunae, alius Eventui, nemo Deo. » II.

In aede Concordiae. Regione Urbis octava. HARD.

Et Cliduchon. Al. Daduchon legunt: al. clavigerum interpretantur: al. Clidicum, regem Athenarum, Pausaniae memoratum in Attica. DALEC.

Et Virtutem. MSS. Reg. 2 et Colb. 3: et virtutem egregiam. Moxque, « mulierem, admirantem, et adorantem » non « ministrantem et adorantem, » ut in libris vulgatis. Prius enim illud praestari simul qui possit, intelligo, admirari nimirum quem simul adores: alterum quo pacto in aere exprimi queat, haud satis intelligo.

Graeciam. Graeciae picturam Pau-

sanius memorat lib. V; eiusdem imaginem lib. VI. DAL.

Eurotam. Annem Laconici agri, de quo IV, 8. HARD.

Artem... liquid. Ingeniose dictum. Videre est illud Eutychidae opus incisum in onyche. Eurotas sedet dextra tenens arundines, sinistra urnae, unde fluit amnis, laevis; infra ΕΥΡΩΤΑC. Ficoroni Gemmae antiquae litterariae, tab. VI, num. 4. BAOT.

Hegiae. Ηγίου statuarii, de quo supra, ubi et de Hegesia simul. II.

Castor et Pollux... Hegesiae. Voss. Tonantis Hagesiae. Ita ergo scribendum, « et Castor, et Pollux ante aedem Iovis Tonantis, Hagesiae, » nempe statuarii, laudantur. Quintilianus, Instit. lib. XII, c. 10: « Nam duriora et Tuscanicis proxima Calo atque Hagesias, tam minus rigida Calamis, molliora adhuc supra dictis Myron fecit. » Lapis in aedibus Witzii viri consularis Amstelredami ex Asia advectus: ΓΑΙΟΝ ΒΙΑΔΙΗΝΟΝ ΓΑΙΟΥ ΥΙΟΝ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΝ ΡΩΜΑΙΟΝ ΟΙ ΕΝ ΑΘΑΝΙ ΕΡΤΑΖΟΜΕΝΟΙ ΕΥΕΡΓΕΣΙΑΣ ΕΝΕΚΕΝ ΤΗΣ ΕΙΣ ΕΑΥΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΚΑΝ ΑΓΑΘΙΑΣ ΜΗΝΟΦΙΑΟΥ ΕΦΕΣΙΟΥ ΕΠΟΙΕΙ ΑΡΙΣΤΑΝΔΡΟΣ ΣΚΟΛΑ ΠΑΡΙΟΣ

Iovis Tonantis, Hegesiae. In Pario colonia Hercules Isidori.

Eleuthereus Lycius Myronis discipulus fuit, qui fecit dignum praeceptore puerum sufflantem languidos ignes, et Argonautas. Leochares aquilam, sentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentem unguibus etiam per vestem: puerum Autolycon

ΕΠΕΣΚΕΥΑΣΕΝ. Agnoscit et Heri-
molaus *Agesiae*, et ex eo facit *Hegesiae*. Itaque miror quis id nomen deleverit. Gron. — *Hegesiae*. Pictoris nomen in libb. ante Hard. vulgg. deest. Ed. P.

Ante aedem Iovis. P. Victor in descriptione Romae, regione octava, «Capitolium... templum Iovis Opt. Max. Aedes Iovis Tonantis ab Augusto dedicata in Clivo Capitolino,» HARD.

In Pario colonia. Hellesponti, de qua V, 40. HARD.

Isidori. Statuarii. HARD.

Eleuthereus. Hoc est, Eleutheris oriundus, Boeotiae oppido. De Lycio Myronis discipulo diximus sub initium huius cap. Libri omnes hactenus editi, «Buthyreus Lycius Myronis discipulus fuit.» Pintianus coniciebat *Buthytes*, quasi *bovis immolator*, lepido sane commento. Lycium statuarii proprium nomen esse series ipsa elementorum admonet, quae nomina nunc repraesentat ab simili littera incipientia. Myronis discipulum fuisse etiam paulo ante Plinius affirmavit; immo et filium, Pausan. in Eliac. lib. VI, p. 331, ac caeteri scriptores: Myronem ipsum Eleutheris natum, Plinius idem superius. Quid propius vero videri possit, quam eandem seu filii, seu discipuli, patriam nunc signatam, et *Eleuthereus* temere in *Buthyreus* a librariis esse

conversum? Quin et Lycium quoque ipsum Eleutheris oriundum conceptis verbis prodidit Athenaeus, XI, pag. 488: *Ἦν δὲ οὗτος (Λύκιος) τὸ γένος Βοιωτίας ἐξ Ελευθερῶν, υἱὸς Μύρωνος τοῦ ἀνδριαντοποιοῦ, ὡς Πολέμων φησὶν ἐν πρώτῃ Ἀκροπόλει*. Vidit hoc ante nos Leopard. in Emend. XI, 49. HARD. — Conf. quoque Casaubon. ad Athenaeum, loc. supr. laud. Ed. P.

Leochares. De quo supra, sub initium huius cap. — Typi omnes ad hunc diem *Leocras* mendose repraesentant, quum *Leocharis* mentio superius habita sit raptim, quae nunc revocatur, ut eius opera sigillatim percenseantur. Meminit et fictoris, et signi ipsius etiam Tatianus Or. contra Graecos, pag. 483: *Τίνας δὲ χάριν διὰ Λεωχάρους Γανυμήδη τὸν ἀνδρόγυνον, ὡς τι σπουδαῖον ἔχοντες κτῆμα, τιτιμήκατε;* «Cur propter Leocharis artificium, Ganymedem illum effeminatum, tanquam eximium aliquid habentes, colitis?» H.

Parcentem unguibus. Scite Martial. I, Epigr. VII: «Aetherias aquila puerum portante per auras Illaenm timidis unguibus haesit onus.» Aquilam pictor adiecit, de qua nihil habet Homerus in Iliade. HARD.

Autolycon. Visum a se id signum testatur Pausanias, in Bocot. IX: *Ἀυτολύκῳ τῷ περχρατιάσαντι, οὗ δὴ καὶ εἰκόνα ἰδὼν οἶδα ἐν τῇ Πρωτανείῃ τῇ Ἀθηναίων*, etc. Et in Attic. I:

pancratio victorem, propter quem Xenophon Symposion scripsit: Iovemque illum Tonantem in Capitolio, ante cuncta laudabilem: item Apollinem diadematum. Lyciscus Lagonem puerum subdolae ac fucatae vernilitatis. Lycus et ipse puerum suffitorem.

Menaechmi vitulus genu premitur, replicata cervice; ipseque Menaechmus scripsit de sua arte.

Naucydes Mercurio, Discobolo, et immolante arietem censetur. Naucerus luctatorem anhelantem fecit. Niceratus Aesculapium, et Hygiam, qui sunt in Concordiae templo Romae.

Πλησίον δὲ πρυτανείων ἐστὶν, ἐν ᾧ ἀνδριάντες ἄλλοι καὶ Αὐτολύκος ὁ παγκρατιαστής. Quid sit pancratium diximus superius.

Xenophon. In Symposio, sub ipsum initium, p. 874: Καλλίας δὲ ὁ Ἱπποκρίτου ἐρῶν ἐτύγχανεν Αὐτολύκου, παιδὸς ὄντος, καὶ νεκροῦντά αὐτὸν παγκράτιον ἔκριν ἔργον εἰς τὴν θέαν. » Autolycum adhuc puerum, quem amore complectebatur, forte tunc quinquertii victorem ad ludorum spectacula deducebat. » H.

Lyciscus. Meminit huius statue Martialis, IX, ep. 11, pag. 497, ubi se cum egregiis sculptoribus confert: cum formosis puerorum iconibus, quas illi finxerit, sua poemata; ingentia vatis insula poemata cum operibus luteis: » Nos facimus Bruti puerum, nos Lagona vivum: Tu magnus luteum, Gaure, giganta facia. » HARD.

Vernilitatis. Vernilis ingenii et fere acurrilis. Familiaris etiam Quintiliano vox. HARD.

Lycus. Vt Lyciscus ipse, sic et Lycus puerum fecit, sed suffitorem, aive suffumitorem, θυμῶντα, vaporantem, adolentem, incendientem odores. HANN.

Menaechmi. Dianae Laphriae signum, quod Patris fuit, is finxit ex auro et ebore. Pausan. DALEC. — Menaechmi. Statuarii huius patriam et scripta retulimus in auctorum indice. Naupactum ei solum natale fuisse scribit Pausanias in Achaic. VII, pag. 433; aetatem, Callioi Aeginetae statusrio, et Canscho Sicyonio, de quibus nos supra, prope supparem. HARD. — Menaechmi vultus. Ita ex MSS. Vossian. et aliis post Gronovium rescripuit HARD. quum in libris aotea vulgatis legeretur vitulus. Sic de eodem signo Br. » Quod Menaechmus in vitulo fecit, hoc Michael Angelus, forte Menaechmum imitatus, expressit in Goliath, qui Davidia genu premitur, replicata quoque cervice. Et ne ab antiquitate recedam, sic vitulus, forsitan Menaechmi, premitur genu, et replicata cervice morti proximus videtur in Carda apud Cl. Gori, Inscrip. antiq. tom. I, tab. VIII, n. 5. » ED. P.

Naucydes. Laudatur in a Pausania, ut superius diximus, et a Tatiano, Orat. contra Graecos, pag. 181. H.

Naucerus. Ναύκερος, an Ναύκληρος. HANN.

Niceratus. Νικήπατος, statuarius a

Pyromachi quadriga regitur ab Alcibiade. Polycles Hermaphroditum nobilem fecit. Pyrrhus Hygiam, et Minervam : Phoenix Lysippi discipulus, Epithersen.

Stipax Cyprius uno celebratur signo, Splachnopte. Periclis Olympii vernula hic fuit, exta torrens, ignem oris pleni spiritu accendens. Silanion Apollodorum fudit, fictorem et ipsum, sed inter cunctos diligentissimum artis, et inimicum sui iudicem, crebro perfecta signa frangentem, dum satiari cupiditate artis non quit, et ideo insanum cognominatum. Hoc in eo expressit, nec hominem ex aere fecit, sed iracun-

Tatiano laudatus, l. c. dicitur Εὐκτῆμονος Ἀθηναίου filius. H.

Et Hygiam. Υἱαῖον, quae Aesculapii filia, ab Hippocrate in suo iureiurando simul cum patre invocatur. Latine *Salutem* aut *Sanitatem* dixeris. In nummis Nicaeensium M. Aurelio principe cuspis, e Cimelio regis christianissimi ΘΕΑ ΥΓΕΙΑ. ΝΙΚΑΙΕΙΣ. Alter eiusdem ΥΓΕΙΑ ΑΜΑΚΤΡΙΑΝΩΝ. HARD.

In Concordiae templo. Regione Urbis octava. H.

Pyromachi. De Pyromacho et Polycle, supra. Pyromachus idem videtur esse, qui Φυρόμαχος inter statuarios appellatur in Anthol. IV, 42. Aesculapii simulacrum a Pyromacho conflatum laudat Diod. in Excerpt. p. 336. H.

Epithersen. Επιθήρτην τὸν Μητροδώρον, pugilem eximium, de quo Pausan. in Eliac. post. VI, 45.

Splachnopte. Philadelphus in Suetonii Augustum, cap. vi, scribit in exemplari quodam se legisse, *Sparganopte*: quae vox fasciatum puerum significat. DAL. — *Splachnopte*. Puero ignes sufflante et torrente exta, ἀπὸ

τοῦ τὰ σπλάγχνα ὀπτᾶν. H. — De hoc puero eiusque signo iam dixit Noster l. XXII, cap. 20. Ed. P.

Silanion. De eo superius dictum, idem Σαπρῶ ἐχαλοῦργησεν, ut est apud Tatian. Orat. contra Graecos p. 482. HARD.

Fudit. Ex aere. H. — Gron. et al. ante Hard. fecit. Ed. P.

Dum satiari cupiditatem nequit artis (sic prius). Verior lectio nostri codicis, « dum satiari cupiditate artis nequit. » PINR.

Sed iracundiam. Simile est acumen Pauli Silentarii, de Bacchae effigie in Byzantio, in qua furorem ipsum in lapide expressum ait Antholog. IV, 3: Εἰς Βάκχην ἐν Βυζαντίῳ· Ἐκφρονᾶ τὴν Βάκχην οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ τέχνη Θήκατο, καὶ μανίην ἐγκατέμιξε λίθῳ. Interprete Grotio: « Baccha quod insanit, non hoc natura, sed ars est: Vivit enim lapidi mixtus ab arte furor. » Et Philippi de Medea: Ω, τίς τεχνίτης τόδε γ' ἔπλασεν, ἢ τίς ὁ γλύπτης, Ὃς λίθῳ ἐς μανίην ἤγαγεν εὐτεχνίῃ. « Quis tantum potuit caeli scalpripe labore, Intravit lapidem mixtus ut arte furor? H.

diam : et Achillem nobilem. Item Epistaten exercentem athletas : Strongylion Amazonem, quam ab excellentia crurum Eucnemon appellant, ob id in comitatu Neronis principis circumlatam. Item fecit puerum, quem amando Brutus Philippensis cognomine suo illustravit.

Theodorus, qui labyrinthum fecit Sami, ipse se ex aere fudit, praeter similitudinem mirabilem fama magnae subtilitatis celebratus. Dextra limam tenet, laeva tribus digitis quadrigulam tenuit, translatae Praeneste, tantae parvitatis, ut totam eam currumque et aurigam integeret alis simul facta musca.

Xenocrates Tisicratis discipulus : aut, ut alii, Euthycratis, vicit utrosque copia signorum, et de sua arte composuit volumina.

Epistaten. Επιστάτην, seu viri id proprium nomen fuerit, seu magistrum tantummodo, praefectum, praesidemque trigarii significet, sive equorum agitatore et trigarium. H. — *Epistaten.* Viri nomen ; sed praefectum significat. BROU.

Strongylion. Στρογγυλίον, quem Pausanias eo nomine commendat in primis Boeot. IX, p. 583, quod boves et equos unus omnium felicissime exprimeret. Dianam quoque fudisse dicitur, Attic. I, pag. 74 : Musas Boet. IX. HARD.

Eucnemon. Εὐκνημον, quod pulchris tibiis esset. De hac Amazonis statua dictum sub finem superioris cap. H.

Brutus. Is qui ad urbem Philippus victus est ab Octavio et Antonio. De hoc Bruti puero Martialis, epigrammate a nobis proxime laudato. HARD.

Theodorus. Theodori Samii memi-

nere Pausanias pluribus locis in Lacon. III, p. 483, etc. Herod. Clio, n. 54, p. 49, alique. Plinius ipse, VII, 57 ; Laërt. in Aristippo II, pag. 58, Rhoeci filium vocat, qui Ephesino templo subternendos fundamenti vice carbones censuit. HARD. — Pausan. laudat Theodorum, filium Teleclis, et Rhoecum, filium Philaei, utrumque Samium, qui primi aes cudere et conflare docuerunt. DALEC.

Laeva... quadrigulam. De his minutissimis operibus vide quae iam dicta sunt VII, 24. EO. P.

Translatam. In triumpho Sullae, devicto Mario iunior. Vide XXXIII, 5. HARD.

Simul facta musca. Similiter ex aere fusa. HARD.

Xenocrates. Diximus de eo in Auctorum Indice. II.

Plures artifices fecere Attali et Eumenis adversus Gallos praelia; Isigonus, Pyromachus, Stratonicus, Antigonus, qui condidit volumina de sua arte. Boëthi, quanquam argento melioris, infans eximie anserem strangulat. Atque ex omnibus, quae retuli, clarissima quaeque iam sunt dicata Vespasiano principe in templo Pacis, aliisque eius operibus, violentia Neronis in urbem convecta, et in sellariis domus aureae disposita.

Praeterea sunt aequalitate celebrati artifices; sed nullis operum suorum praecipui. Ariston, qui et argentum caelare solitus est, Calliades, Ctesias, Cantharus Sicyonius, Dionysodorus Critiae discipu-

Attali. Attalus Pergami rex, omnis ac socius populi romani dictus est. Gallos, sive, ut Pausanias ait, Attie. l. p. 43, Γαλάτας, qui nempe Galatiae vicinas regiones effuse populabantur, multis praeliis ombo vincere. Gallurum internecionem in Mysia, ubi eos Attalus delevit, ab eodem principe status aeneis compluribus in arce Athenis fuisse exhibitam, docet idem paulo post. II.

Pyromachus. De Pyromacho, antea. Stratonicus idem forte, quem Stratonem Pausanias vocat, Corinth. II, p. 427, ubi Aesculapii et Hygiae signa ab eo facta laudat in primis. II. II. II.

Antigonus. Carystius ille, de quo in Auctorum Indice. II.

Boëthi. Carthaginiensis statuarii, cuius pusio laudatur, selens ad Veneris pedes, in Eleorum templo, teste Pausania, Eliac. pr. V. Ηλείου επιχρυσόν καθέσται γυναικὸν πρὸ τῆς Ἀφροδίτης. Boëthos δὲ ἐτέρευσε αὐτὸ καρχηδόνιος. II. II.

Dicata Vespas. Brol. ea eod.

Regg. et edit. principe, dicata a Vespasiano. En. P.

In templo Pacis. Regione Urbis octava. II. II.

Violentia Neronis in urbem conv. Quem quingentas ea aere statuas e Graecia summas asportasse, nuctor est Pausanias in Phoc. X, p. 620. De sellariis domus aureae dicemus XXXVI, 24. II.

Calliades. In libris haetenus editis, *Callias.* Reg. eod. 2, *Callides.* Nos *Calliades* a Tatiano admoniti, qui Καλλιᾶδου statuarii meminit, in Oratione contra Graecos, pag. 483. II. II.

Ctesias. Κτησίας. Ita Reg. 2; non ut editi *Clesias.* II.

Cantharus Sicyonius. Σικωνίου Κανθάρου opera laudat Pausan. Eliac. posteriorib. VI, pag. 376, et alibi. II. II.

Critiae. Κριτίου Ἀττικοῦ opera laudantur Pausania in Attic. et Eliac. post. Εὐφορίων ἐν ποτηριογλύπτῃ, in poculorum sculptore, laudatur a Theocriti Scholiaste, ad Idyll. II, v. 4: ut is non caelandi modo artem le-

lus, Deliades, Euphorion, Eunicus, et Hecataeus, argenti caelatores; Lesbocles, Prodorus, Pythodiscus, Polygnotus: iidem pictores nobilissimi. Item ex caelatoribus Stratonicus, Scymnus, qui fuit Critiae discipulus.

Nunc percensebo eos, qui eiusdem generis opera fecerunt, ut Apollodorus, Androbulus, Asclepiodorus, Alevas, philosophos: Apellas et adorantes feminas: Antigonus et Perixyomenon, tyrannicidasque supradictos: Antimachus, Athenodorus feminas nobiles: Aristodemus et luctatores bigasque cum

nuisse, sed et tradidisse de ea arte praecepta videantur Εὐνικός, Εκαταίος, nondum alibi a nobis reperti. H.

Lesbocles. Δισβολής, Πρόδορος, Πολύδοτος, pariter obscuri In Reg 2, *Pythodiscus* non legitur. Itaque num ea duobus nominibus confundi unicum oporteat, *Pythodorus*, quem statuarium Thebanum fuisse Pausanias admonet, Boeot. IX, amplius considerandum. H.

Polygnotus. Thasius, Aglaophonte palre, ut docet epigramma Simonidis, relatum a Pausania Phoc. X, p. 662, ubi eius etiam clarissima opera enumerat.

Item. E caelatoribus item, inquit, fuere simul pictores eamii, Stratonicus et Scymnus. De Stratonico diximus paulo ante. Σκύμνος adhuc ignotus. H.

Vt Apollodorus, etc. Απολλίδωρος, Ανδρόβουλος, Ασκληπιόδωρος, Αλεύας. Ex his Αλεύας apud Theocritum occurrit, Idyll. XVI; sed ab isto, de quo Noster, diversus. H.

Philosophos. Ili, inquit, proxime appellati, philosophorum simulacra fecere. Iuvat ex Sidouio discere, quae forma cuiusque foret, l. IX, ep. 9:

Per gymnasia pinguntur Areopagica, vel Prytaneum, Speusippus cervicis curva, Aratus panda, Zenon fronte contracta, Epicurus cute distenta, Diogenes barba comante, Socrates coma cadente, Aristoteles brachio exserto, Xenocrates crure collecto, Heraclitus fletu oculis clausis, Democritus rictu labris apertis, Chrysippus digitis propter numerorum iudicia constrictis, Euclides propter mensurarum spatia laxatis, Cleantes propter utrumque comosis. †

Apellas et adorantes feminas. Hermolus, anhelas et adorantes: vel phibeas et adorantes. Voss. *Apellas sed adorantes se feminas.* Forte, † Apellas Ledam et ornantes se feminas. Gaox.

Perixyomenon. Vt Polycletus, Lysippus, Daedalus. Dal. — *Perixyomenon.* Qui per circuitum ant comit, aut scabit, extergitve se: ut ἀποξύμενος, de quo supra, qui distingit se. Hlao.

Tyrannicidasque. Harmodium et Aristogitonem, de quibus supra diximus. Hlao.

Aristodemus. Statuarii Αριστοδέμου

auriga, philosophos, anus, Seleucum regem. Habet gratiam suam huius quoque Doryphorus.

Cephisodoti duo fuere: prioris est Mercurius, Liberum patrem in infantia nutriens. Fecit et concionantem manu elata: persona in incerto est. Sequens philosophos fecit. Colotes qui cum Phidia Iovem Olympium fecerat, philosophos. Item Cleon, et Cenchramis, et Callicles, et Cephis: Chalcosthenes et comoedos, et athletas.

Dahippus Perixyomenon, Daiphron, et Democritus, et Daemon, philosophos.

meminit Tatianus in Orat. contra Graecos, p. 183. HARD.

Doryphorus. Hoc est, hastatus miles, quem Aristodemus ea aere fudit. De hac voce sup. egimus. H. — *Doryphorus.* Tales doryphoros saepe occurrere in gemmis antiquis testatur Brot. ad h. l. En. P.

Cephisodoti duo fuere. Cephisodotus Athenis Pacem fecit Plutum in sinu habentem, eodem fere argumento quo Xenophon et Callistonicus Fortunam Thebis sinxerant, Plutum in sinu gestantem, quasi vel mater eius foret, vel nutrix. Pausan. lib. IX. Dat. — *Cephisodoti.* Sic MSS. non *Cephisodoti*, ut editi. De utroque superius egimus. Prior Olympiade cix floruit. HARD.

Liberum patrem in infantia nutriens. Sic apud Eleos e matre Phrasiteles fecit Mercurium, qui Bacchum infantem gestaret. Pausan. lib. VI. Dat.

Persona in incerto est. Quis ille sit, quem Cephisodotus sic concionantem manu elata fuderit, in incerto est. HARD.

Sequens philosophos fecit. Alter nempe Cephisodotus, qui floruisse dicitur, sub initium huius c. Olympiade cxi. HARD.

Colotes. In libris hactenus editis, *Colothas*. Reg. 2, *Colytes*. At Pausan. Eliac. pr. V, pag. 525, Κολλώτης. H. — *Colotes.* Non est hic discipulus Praxiteles de quo Pausanias, V, 20; sed Phidiae, ut ait ipse Plinius infra lib. XXXV, cap. 34. Quod non advertit eruditus Harduinus. BROT.

Item Cleon. Subintellige: philosophos fecit. Κλέωνος Σικωνίου ἀνδριαντοπειού meminil Paus. Eliac. post. VI, pag. 344. Καλλιχίδους item Megarensis, pag. 356. II. — *Cleon.* Is quoque finxit apud Eleos Venerem, et duos Ioves. Pausan. lib. V, Eliac. prior. item Dinolochum, Alecctum Arcadem, et Lycinum, athletas; Hyammonem, Damocritum. Pausan. lib. VI Eliac. poster. DALZ.

Callicles. Megarensis, Theocosmi filius. Is Diagoram pancratiasten fecit. Pausan. lib. VI. Dat.

Dahippus. Finxit is et Callonem, et Nicandrum athletas. Pausan. lib. VI. Dat. — *Dahippus*, Lysippi filius, ut sup. dictum est. II, *Perixyomenon*. In MSS. Regg. 2, 3, 5, *perlayomenon*; in ed. principe, *parlayomenon*. Male emendatum in recentioribus, *perixyomenon*. Emendandum certe fuit, *paralyomenon*, παραλύμενον,

Epigonus omnia fere praedicta imitatus praecessit in tubicine, et matri interfectae infante miserabiliter blandiente. Eubolidis, digitis computans.

Micon athletis spectatur: Menogenes, quadrigis.

Nec minus Niceratus omnia, quae caeteri, aggressus, repraesentavit Alcibiadem, lampadeque accensa matrem eius Demaraten sacrificantem.

Tisicratis bigae Piston mulierem inposuit: idemque fecit Martem et Mercurium, qui sunt in Concordiae templo Romae. Perillum nemo laudat saeviore Phalaride tyranno, cui taurum fecit, mugitus

un homme qui tombe en défaillance. Inde παράλυσις, la paralysie. Talem et forte ipsum Dahippi paralyomenon, in cornuola incisum, vid apud Cl. Borioni, *Collectanea Antiq. roman.* tab. 71. Quam gentem nemo adhuc feliciter explicavit, nec explicare potuit, corrupto hoc Plinii loco. Baor.

Daiphron. Δαίφρων, Δημόκριτος, cuius opera laudantur a Pausania, Eliac. post. VI, pag. 347, ubi Pausanionis discipulus fuisse traditur, Pausanion Amphionis, Amphion Ptolechi, Ptolechus ipse Critiae, de quo nos supra. Haad.

Eubolidis. Effictam ab eo statuam ait, viri digitis computantis, spectatissimam laudatissimamque fuisse. Crediderim *Eubulidae* potius scribi oportere, quem statuarium insignem fuisse, celebratis eius operibus, Pausanias ait Arcad. VIII, p. 479. H.

Micon. Syracusanus is, Nicocratis filius, Hieronla statuam equestrem ac pedestrem fecit. Pausanias, lib. VI. Dal. — *Micon athletis spectatur.* Sic Reg. 2; non *spectatus*, ut editi. Sic infra: *Eudorus scenis spectatur*, XXXV, 40. Mirum um Syracusanus ille, de quo Pausanias, Eliac. post. VI, pag.

365 (quod falso credidit Dalecampius); sed alter Aegineta, de quo idem, Eliac. princ. V, pag. 338, etc. Haad.

Niceratus. De quo supra dictum fuit. Haad.

Demaraten. Δεμάρητις Plutarchus appellat, in Alcibiade, p. 491; Libanius item, Declam. ix. H.

Tisicratis bigae Piston mulierem inposuit. Ita codices omnes, Reg. 2, caeterique, non, ut editi, *Pisicrates bigae Piston*, etc. Sententia est, ut Calamidis quadrigae Praxiteles aurigam suam inposuit, quemadmodum dictum est supra: sic Pistonem Tisicratis bigae mulierem inposuisse sua manu. De Tisicrate dictum saepe superius. Haad.

Perillum. Περύλαον Graeci vocant. Vide Diodor. in Excerpt. pag. 345. Atheniensis fuit. Caetera de eo vulgata. Vide Val. Max. IX, 2, p. 429. Ovid. de Arte amandi, I, v. 655: »Et Phalaris tauro violenti membra Perilli Terruit: infelix imbuli auctor opus.« Convellere hanc porro de tauro aeneo famam, fabulisque accensere, conatum ait Tisibacum historicum, Polybius in Excerpt. pag. 59. H.

hominis pollicitus igne subdito, et primus eum expertus cruciatum, iustiore saevitia. In hoc a simulacris deum hominumque devocaverat humanissimam artem. Ideone tot conditores eius elaboraverant, ut ex ea tormenta fierent? Itaque una de causa servantur opera eius, ut quisquis illa videat, oderit manus.

Sthenis Cererem, Iovem, Minervam fecit, qui sunt Romae in Concordiae templo. Idem flentes matronas, et adorantes, sacrificantesque. Simon canem et sagittarium fecit. Stratonicus caelator ille philosophos: Scopas utraque.

Athletas autem, et armatos, et venatores, sacrificantesque, Batton,ENCHIR, Glaucides, Heliodorus, Hicanus, Lophon, Lyson, Leon, Menodorus, Myiagrus, Polycrates, Polydorus, Pythocritus, Proto-

Sthenis. Σθένης Autolycum fudit ex aere, cum qui Sinopen condidit, a Lucullo Romam advectum. Testis Plutarch. in Lucullo, p. 506. Et a Pausania laudatur, ut supra diximus. II.

Simon. De Simoue Aegineta fictore, Pausan. Eliac. prior. V, pag. 341. HARD.

Stratonicus caelator. Iam supra appellatus. HARD.

Scopas utraque. Hoc est, et Simonis, et Stratonici opera fudit ex aere. Recte Barbarus in secundis castigationibus ita emendat, pro uterque. II.

Batton. Βάττων, εὐχίτηρ, Atheniensis statuarius, Eubuli hoc F. ap. Paus. Arcad. VIII, p. 479. Γλαυκίδης, qui et Γλαυκίδης fictor Aegineta, apud eundem, Eliac. post. VI, pag. 360 sq. Παύδαρος, Ικάνος, Λύσιος, Λύσιον qui ῥημάτων, hoc est, populum Atheniensem finxit: auctor Pausanias, Attic. I, pag. 6. Αἰών, Μενόδαρος Athe-

niensis, qui Cupidinem fecit Theopiensem, teste eodem, Boeot. IX, p. 581. Μυρρῖνος patria Phoeus, ut Vitruvius prodit in praef. li I, pag. 37, non minore ingenio solertiaque, quam Polycletus. Πολυκράτης, Πολύδαρος, Μυόκριτος, de quo supra: Προτογένης, de quo XXXV, 36. Πατροκλῆς ille Crotoniata, de quo Paus. Eliac. post. VI, pag. 379. Ηρόδας, qui, ut opinor, architecturam pariter exercuit, scripsitque de Symmetriis volumen, teste Vitruvio in praef. VII, pag. 125. Ποσειδώνιος, Περιχλόμενος et Φίδων antho inter statuarii nobiles laudati a Tatiano in Or. contra Graecos, p. 183. Τίμωνος, de quo Paus. Corinth. II, p. 146. Θεόμνηστος Sardinus fictor, Eliac. post. VI, p. 371. Τιμαρχίδης Atheniensis statuarius, Phoc. X, pag. 678. Τίμων, Τισίας, Θράσιον, cuius opera vidisse se Strabo testatur, XIV, p. 641. II.

nes, idem pictura clarissimus, ut dicemus: Patrocles, Polis, Posidonius, qui et argentum caelavit nobiliter, natione Ephesius: Periclymenus, Philon, Simenus, Timotheus, Theomnestus, Timarchides, Timon, Tisias, Thrason.

Ex omnibus autem maxime cognomine insignis est Callimachus, semper calumniator sui, nec finem habens diligentiae, ob id Cacizotechnos appellatus, memorabili exemplo adhibendi curae modum. Huius sunt saltantes Lacaenae, emendatum opus, sed in quo gratiam omnem diligentia abstulerit. Hunc quidam et pictorem fuisse tradunt. Non aere captus, nec arte, unam solummodo Zenonis statuam Cypria in expeditione non vendidit Cato, sed quia Philosophi erat, ut obiter hoc quoque noscatur tam inane exemplum.

Protopogenes idem pictura clarissimus. Esquisitus Vossianus: *picturae clarissimae*, ut lib. XXXV, 4: « Fabii clarissimae gentis. » Gron.

Periclymenus. Male MSS. Regg. et editio princeps, *Periclemus*. Est Periclymenus, qui, teste Tatiano, fecit mulierem triginta infantem uno partu enisam. Bvov.

Callimachus. Huius opera Pausanias recenset, Attic. I, p. 23 et 48. II.

Cacizotechnos. Κακίζετης, ut et Pausanias ait, Attic. I, p. 48. *Cacotechnos* Vitruvius disit IV, 4. In Reg. 2 cod. *Cacotexitechnon*, κακωτεχίτηνον, quod artem corrumpere videretur, nimia diligentia. Similis huic iste, de quo superius hoc ipso cap. « diligentissimus artis, et inimicus sui ludae, etc. » Hard.

Saltantes Lacaenae, emendatum opus. Aptius legitur *commendatum*, quom emendatum, inquit Pintian. Haud ego,

vel ob unum Petronii locum: « late-rique adplicat meo mulierem omnibus simulacris emendatiorem. » Sed et supra Plinius: « Capillum quoque et pubem non emendatius fecisse. » Gron.

Cypria in expeditione. De illa expeditione, auctioneque suppellectilia regiae, vide Plutarchum in Catone minore. DALAC. — Cato. Cato minor, sive Vlicensis. Clodius tribunus pleb. Cyprum adjudicavit populo romano ad quam possidendam missus est Cato. Vide Ciceron. Epist. Fam. XV, 4; Velleium, II, n. 45, et Plutarch. p. 276. Hard.

Sed quia philosophi erat. Quos diligebat, quum proavus eius Cato maior Graecos omnes odisset. Plinius, VII, 61, de utroque Catone: « Quanta morum commutatio! Ille semper aliqui universos ex Italia pellendos censuit Graecos: at pronepos eius Vlicen-

In mentione statuarum est et una non praetereunda, licet auctoris incerti, iuxta Rostra, Herculis tunicati, Eleo habitu, Romae, torva facie, sentienteque suprema in tunica. In hac tres sunt tituli: L. Luculli imperatoris, de manubiis: alter, pupillum Luculli filium ex S. C. dedicasse: tertius, T. Septimium Sabinum aedilem curulem ex privato in publicum restituisse. Tot certaminum tantaque dignationis simulacrum id fuit.

XX. Nunc revertemur ad differentias aeris et mixturas. In Cyprio coronarium tenuatur in laminas: taurorumque felle tinctum, speciem auri in coronis histrionum praebet. Idemque in uncias additis auri

sis Cato, unum ex tribunatu militum philosophum, alterum ex Cypria legatione deportavit. H.

Tam inane exemplum. Levitatis exemplum, quod eos diligebat, ul diximus, quos proavus odisset. H.

Licet auctoris incerti. Non ita bene MSS. Regg. edit. princ. et Cl. Rezonius, *quoniam auctores incerti*. Brot. *quoniam auctoris incerti*. Eo. P.

Iuxta Rostra. In foro Romano, regione Urbis octava. H.

Eleo habitu. Turneb. Advv. XVI, 42, legit *Octaeo habitu*: nempe tunica illa molesta, quae tunc veneni imbuta, visceribus eius inhaesit, tantosque cruciatus excitavit. ut in ardentem pyram conicere se maluerit, quam acerbum dolorem perferre diutius. H.—*Eleo.* Brot. ex Turnebo. *Octaeo habitu*, quoniam contextus exhibet *Octae*, operatum errore. Eo. P.

Sentienteque. Leg. *saviente*. Non temere fuit Hercules ita formatus, apud Athen. lib. XII. Stesichorus Himeræus primus omnium clavam, leonis pellem, arcum tribuit Herculi:

Xanthus vero Stesichoro velustior, e cuius versibus in opus suum multa Stesichorus transtulit, habitu Homérico, nempe praeorum heroum depinxit: qua figura a statuario illo tunicatus, et Eleo cultu representatus fuerat. Dal. — *Sentienteque suprema.* Sentiente in ea tunica supremum finem.

L. Luculli. Eius, qui adversus Mithridatem bella gessit. H.

Ex privato in publicum. Quum in privatos usus cessisset haec statua, eam Sabinus in publicum restituit. Brot.

Tot certaminum, etc. Tot viris claris honorem statuae illius sibi vindicantibus. Hadd.

XX. *In cyprio coronarium.* Haec totidem verbis Isidor. XVI, 49. *Corousrium* Galli vocant, *cliquant*, mimorum coronis adhiberi solitum. Savotus de Numm. P. II, 47, p. 124. Hadd.

Taurorumque felle tinctum. A solo igne trahere hunc colorem Savotus est auctor, l. c. p. 125. H.

scrupulis senis, praetenui pyropi bractea ignescit. Regulare et in aliis fit metallis, itemque caldarium. Differentia, quod caldarium funditur tantum, malleis fragile, quibus regulare obsequitur, ab aliis ductile appellatum, quale omne Cyprium est. Sed et in caeteris metallis, cura distat a caldario. Omne enim purgatis diligentius igni vitis, excocis, regulare est. In reliquis generibus palma Campano. Simile in multis partibus Italiae, provinciisque. Sed octonas plumbi libras addunt, et bene recoquunt propter inopiam ligni. Quantum ea res differentiae afferat, in Gallia maxime sentitur, ubi inter lapides candefactos funditur. Exurente enim coctura nigrum atque fragile conficitur. Praeterea semel recoquunt: quod saepius fecisse, bonitati plurimum confert. (1x.) Id quoque notasse non ab re est, aes omne frigore magno melius fundi. Sequens temperatura statuaria

Praetenui pyropi bractea ignescit. Hoc est, ut Isidorus explicat loc. cit. « Praetenui bractea ignescit, et imitatur flammam, unde et pyropum dicitur. » Graeci πυρρον vocant, quod est aspectu rutilo. H. — Pyropus, le clinquant. BROU.

Regulare. Quod in regulas ducitur, quod malleis tunditur, ut ductile fiat, et regulare sicut contra fusile, quod tantum funditur, quale caldarium est. Isidorus l. c. Alibi quam in aerariis Cypri fodinis fieri nunc Plinius admonet. HARD.

Differentia. Totidem verbis Isidor. l. c. HARD.

Sed et in caeteris metallis. In aliis a Cyprio fodinis aerariis. H.

In reliquis generibus. Isidor. loc. c. HARD.

Sed octonas plumbi lib. addunt. Ad

centena scilicet aeris proflati pondo, ut mox dicitur. H.

Bene recoquunt. Gronov. et al. ante HARD. bene recoq. ED. P.

Id quoque notasse, etc. Isidem verbis Isidor. loc. cit. Ab his vocibus Pliniani editores capitis initium fecerunt, cui et addidere lemma, *Differentiae aeris et mixturae*, quod multo ante praefigi oportuit eo loco, unde nos caput vicesimum auspicati sumus, ut ipsa commonstrat Pliniana oratio. In MSS. porro *frigori magno* legimus. H. — *Frigore*, etc. Ignis semper acrior hieme quam aestate; et quo maius frigus, eo ignis acrior, ut constat experimentis Cl. Micheli. BROU.

Sequens temperatura statuaria est, etc. Ad statuas faciendas, et ad duccendas tabulas aeneas, altera haec opportuna aeris temperatura est. H.

est, eademque tabularis, hoc modo: massa proflatur in primis, mox in proflatum additur tertia portio aeris collectanei, hoc est, ex usu coëmpli. Peculiare in eo condimentum attritu domiti, et consuetudine nitoris veluti mansuefacti. Miscentur et plumbi argentarii pondo duodena ac selibrae, centenis proflati. Appellatur etiamnum et formalis temperatura aeris tenerrimi, quoniam nigri plumbi decima portio additur, at argentarii vigesima: maximeque ita colorem bibit, quem graecanicum vocant. Novissima est, quae vocatur ollaria, vase nomen hoc dante, ternis aut quaternis libris plumbi argentarii in centenas aeris additis. Cyprio si addatur plumbum, colos purpureae fit in statuarum praetextis.

XXI. Aera extersa rubiginem celerius trahunt, quam neglecta, nisi oleo perungantur. Servari ea optime in liquida pice tradunt. Vsus aeris ad perpetuitatem monumentorum iam pridem translatus est, tabulis aereis, in quibus publicae constitutiones inciduntur.

Massa proflatur. Flando resolvitur. HARD.

Peculiare in eo condimentum. Peculiaris coloris emendatio, elegantia, gratia. DAL. — *Attritu domiti, et consuetudine nitoris, etc.* Quando ex crebro attritu domitum est, et quemdam veluti nitorem trahit. HARD.

Miscentur. Colossi equestres, similesve statuæ, non ex solo aere conflantur; sed pars aliqua stanni Cornubiensis admiscetur, ut facilius aes fusum fluat: tunc appellari solet *bronze*. Si cum centum libris aeris misceantur viginti pondo stanni purgatissimi, vocatur metallum, ut in campanis tormentisque ignivomis fieri solet. Simile huic fere est, in quo

plumbum argentarium admisceri solitum Plinius ait hoc loc. quod idcirco *album aes* appellat, XVI, 22. HARD.

Formalis. Ad formas faciendas, *pour faire des moules.* HARD.

XXI. *Aera extersa, etc.* Totidem verbis Isidor. XVI, 49 HARD.

Servari. Isidor. loc. cit. H.

Tabulis aereis. Priscos illos Graecos ac Latinos, leges, foedera, aliaque in aereis tabulis insculpsisse, translatum est. Livius, III, 57: «Leges decemvirales, quibus XII Tabulis nomen est inditum, in aes incisas, in publico proposuerunt.» Servius in illud Maronis Aeneid. VI: «Fixit leges pretio atque refixit: Fixit autem

XXII. (x.) Metalla aeris multis modis instruunt medicinam, utpote quum hulcera omnia ibi ocyssime sanentur. Maxime tamen prodest cadmia. Fit sine dubio haec et in argenti fornacibus, candidior ac minus ponderosa, sed nequaquam comparanda aërrariae. Plura autem genera sunt. Namque ut ipse lapis, ex quo fit aes, cadmia vocatur, fusuris necessarius, medicinae inutilis: sic rursus in fornacibus existit, aliamque nominis sui originem recipit. Fit

Ideo, inquit, quia incisae in aëreis tabulis leges affigebantur parietibus: Cic. Phil. III, 36: »Antonius falsas leges in aes incidendas et in Capitolio figendas curavit.« Hiuc et leges ipsae aëra appellatae. Idem Tullius Epist. ad Fam. XII, 1: »Cuius aëra refigere debebamus, eius etiam chiographa defendimus.« Et III in Catil. 49: »Quum et legum aëra liquefacta sunt.« Tamen vetustiore aëro incisae in ligno leges. Testis Gellius, II, 42: »In legibus Solonis illis antiquissimis, quae Athenis aëribus ligneis incisae sunt, etc.« Vnde has legum tabulas ab Atheniensibus Axonas esse nuncupatas, Plutarchus in Solone tradit. HAARD.

XXII. Cadmia. Factitia. DAL. — De Cyprio aëre, cadmia nativa vel factitia, cf. Exc. II ad calcem huius libri. Ep. P.

Fit. Totidem verbis haec Iud. loc. cit. et Dioscor. V, 84: Γεννᾶται δὲ καὶ ἐκ τῶν ἀργυρίων λευκότερα καὶ λευκότερα οὖσα: κατὰ δὲ τὴν δύναμιν ἴστρον. Gallis: calamine: Reperitur in Gallia, et in Leodiensi agro. HAARD.

Namque ut ipse lapis. Non est is

proprie cadmia, sed cadmia tamen a nonnullis vocatur. Plinius hoc lib. cap. 21: »Fit aes, et e lapide aëroso, quem cadmiam vocant.«

Medicinae inutilis. Pallitur Plinius: multis enim is remediis pollet. DAL. — Inutilis. Per se nimirum, neque unctione praeparatus. Alioqui enim medici, ut Nymphodorus, et Iollas, atque ex eorum placitis Plinius ipse sub finem huius capituli exustum cribratumque in varios medicinae usus recondunt. HAARD.

Sic rursus in fornacibus existit. Sic rursus alia in fornacibus, in quas lapis ille conticitur, ad fusuram aeris, cadmia gignitur, aliamque habet originem eodem servato nomine. Ita Reg. 2, caeterique MSS. ut connectatur haec sententia cum superiore. In libris hactenus editis: Namque ipse lapis... Hic rursus existit: insolubis proorsus: nam quo tandem sensu, lapis existere in fornacibus dicitur? HAARD.

Aliamque nominis sui originem. Tuac dicitur la tuthie. Illam quoque numeramus inter optima et lenissima medicamenta, quae deterguunt et siccant. BROT.

autem egesta flammis atque flatu tenuissima parte materiae, cameris lateribusve fornacum pro quantitate levitatis applicata. Tenuissima est in ipso fornacum ore, qua flammæ eructantur, appellata capnitis, exusta, et nimia levitate similis favillae. Interior optima, cameris dependens, et ab eo argumento botrytis cognominata: ponderosior hæc priore, levior porro sequuntur. Duo eius colores: deterior cinereus, puniceus melior, friabilis, oculorumque medicamentis utilissima. Tertia est in lateribus fornacum, quæ propter gravitatem ad cameras pervenire non potuit. Hæc dicitur placitis, et ipsa ab argumento, crusta verius, quam punex, intus varia, ad psoras utilior,, et ad cicatrices trahendas. Fluunt ex

Fit autem egesta. Dioscor. V, 84, totidem ferme verbis: Γεννᾶται δὲ ἡ καπνίτις ἐκ τοῦ χαλκοῦ καμινώμενου, προσικνούσης τῆς λεγούσης τοῖς τοῖχοις καὶ τῇ κορυφῇ τῶν καμίνων. « Gignitur et cadmia e fuligine, quæ dum excoquitur aëres, egesta flammis, flatuque, lateribus camerisque fornacum applicatur. » Vide etiam auctorem de Simpl. med. ad Palern. Opp. Gal. tom. XIII, p. 987. HARD.

Appellata capnitis. Καπνίτις, fumosa. HARD.

Interior. Dioscorid. loc. cit. Καθ' ἡμέρας ἀρίστη μὲν ἐστὶν ἡ Κυπρία, καλούμενη δὲ βότρυτις, hoc est, racemosa. In ollicionis luthiæ Alexandrina dicitur, quoniam ex Aegypto Syriaque advehitur; a luthia tamen Arabum diversa. Canepar. Descript. I, c. 3; pag. 40. HARD.

Levior porro. Postremam vocem Brot. ex MSS. Regg. et edit princ. delet. Ed. P.

Oculorumque. Dioscor. loc. cit. et Oribas. XIII. HARD.

PLIN. N. II. Tom. IX

Placitis, et ipsa ab argumento. Placitis: et in ipsa argumentum. Planities: crusta verius æquamium intus varia ad luxuriam utilior. « MSS. vitiosum; e quibus commoda tamen hæc lectio duci potest: » Placitis, et ipsa ab argumento. Plana enim crusta est verius quam squania, intus varia, ad ulcera, utilior. « DAL. — Hæc dicitur placitis. Dioscor. loc. cit. Ἐστὶ δὲ καὶ πλακώδης τις λεγόμενη, quasi crustosa. HARD. — Et ipsa ab argumento. Brot. ex Reg. cod. 5; et in ipsa argumentum planities, crusta, etc. Ed. P.

Quam punex. Punicosam enim cadmiam optimam esse oportere, auctor est Diosc. loc. cit. qui exuri iubet ad medicinae usum, donec punicea videatur: μᾶλιστα χρισσομένη: τὴν ὀψιν γίνεσθαι. HARD.

Et ad cicatrices. Κατεσθλοῦν δύναμειν, inquit Diosc. loc. cit. II.

Trahendas. Delendas. II.

Fluunt et ex ea duo alia genera. Hæc duo genera totidem notis de-

O

ea duo alia genera : onychitis extra paene caerulea, intus onychitae maculis similis. Ostracitis tota nigra, et e caeteris sordidissima, vulneribus maxime utilis, Omnis autem cadmia in Cypri fornacibus optima, iterumque a medicis coquitur carbone puro; atque ubi in cinerem rediit, exstinguitur vino animineo, quae ad emplastra praeparatur: quae vero ad psoras, aceto. Quidam in ollis fictilibus tusam urunt, ac lavant in mortariis, postea siccant. Nymphodorus lapidem ipsum quam gravissimum spississimumque urit pruna, et exustum Chio vino restinguit, lunditque, mox linteo cribrat, atque in mortario terit, mox aqua pluvia macerat, iterumque terit quod subsidit, donec cerussae similis fiat, nulla dentium offensa. Eadem Iollae actio: sed quam purissimum lapidem eligit.

XXIII. Cadmiae effectus siccare, persanare, sistere fluxiones, pterygia et sordes oculorum purgare, scabritiem extenuare, et quidquid in plumbi effectu dicemus. Et aes ipsum ad omnia eadem uritur: praeterque, albugines oculorum et cicatrices. Ulcera

scribit et Diosc. V, §12: Ονυχίτις, καὶ ὀστράκιτις, sive testacea. Illa ab intercurrentibus lineis, seu maculis, onychitae lapidi similibus, διαφόσεως ἔχουσα ἑνερπείς ὀνυχίτη λίθος: ista a superficie terrea, sive testacea, nomine habet: γινώσκει δὲ ἡ ὀστράκωδὴ πρυγνυμένη ἑνερπείτις. Haad.

Onychitis. Sic et Dioscor. ὀνυχίτη λίθος. Gron. al. ante Haad. et Brout. ex cod. Reg. 5 et edil pr. onychis, non onychitae. F. O. P.

Omnis autem oculum, etc. Dioscor. loc. cit. et post illum Oribas. XIII, c. 227, totidem omnino verbis. H.

Quidam, Dioscor. et Oribas. II. cc. Haad.

Lapidem. Ex quo fieri aes, quemque cadmiam appellari diximus, sub iudicium huius cap. Haad.

Nulla dentium offensa. Ita ut, quum mauditur, dentibus cedat, Dioscor. loc. cit. Haad.

Eadem Iollae actio. Sic et Iollas facit. Haad.

XXIII. Cadmiae effectus siccare, etc. Dioscor. loc. cit. ὀνυχίτην δὲ ἔχει στυπτικὴν, καυθευμένην ἀντισηρωματικὴν, καθαρτικὴν ὀφθαλμῶν, etc. Vis ei adstringere, etc. s. H.

Et aes ipsum ad omnia eadem. Hoc est, ut Diosc. explicatius tradit, V, 87, ad siccandum, purgandum, extenuandum, ulcera ad cicatricem

quoque oculorum cum lacte sanat, idque Aegyptii collyrii modo terunt in coticulis. Facit et vomitiones e melle sumptum. Vritur autem Cyprium in fictilibus crudis cum sulphuris pari pondere, circumlito spiramento, in caminis, donec vasa ipsa percoquantur. Quidam et salem addunt, alii alumen pro sulphure, alii nihil, sed aceto tantum aspergunt. Vstum teritur mortario Thebaico, aqua pluvia lavatur, iterumque adiecta largiore teritur, et dum consadat, relinquitur: hoc saepius, donec ad speciem minii redeat. Tunc siccatum in sole in aerea pyxide servatur.

XXIV. (XI.) Et scoria aeris simili modo lavatur, minore effectū, quam aes ipsum. Sed et aeris flos medicinae utilis est. Fit aere fuso, et in alias for-

perduenda, oculorum vitia extendenda, etc. HARD.

Vritur. Aes scilicet Dioscorides, V, 87, uri sic iubet clavos aereis dissolutarum navium, in fictilibus crudis compositos, substrato sulphure, cum salis pari pondere, et iisdem his vicissim insparsis: olla deinde operculata, etiam circumlito, creta figulari spiramento, inditur fornaci, donec figlinum plane percoquatur: *παρασθεῖσα δὲ ἡ χύτρα, καὶ ὑποχρησθεῖσα πῦρ κρηματικῶς δίδεται εἰς κάμινον*, etc. Frustra camini legit hic Budaeus, Plinio ac Dioscoride retrahantibus. HARD.

Quidam et salem addunt. Quae capite reliquo continentur, totidem fere verbis habet Dioscorides, V, 81 et 87, sub finem. HARD.

Aqua pluvia lavatur minore effectū (sic prius). Duo postrema verba redundant, ex vetusto exemplari; recte: nam infra in initiis proximi ca-

pitis repetuntur, proprium ibi locum habentia. PIER.

Et dum consadat. Dum nihil spumae sordiumque supernatet, sed purum consadat, Diosc. V, 74. H.

XXIV. *Et scoria.* Haec totidem verbis Dioscorid. V, 87, sub finem. Scoriam Galli vocant, *crasse, ou loppe de broïze*. HARD.

Fit aere fuso, et in alias fornaces translato. Fit aere fuso, quum in receptacula fluit, per fistulas ad ea pervenientes colatur. Nam aqua gelidissima affusa, id quod fit ut sorde expurgetur, repentina densatione expiuntur grana milio similia, quae florem vocant. Inepte haec Plinius: multo accuratius Diosc. Quidam legunt, *et fit aere fuso flatu crebriore*, et in receptacula e fornace translato. Ibi excutuntur, etc. DAREC. — *In alias fornaces.* Vel e fornacibus in receptacula delapso per tubulos ad ea pertinentes, ut dicit Dioscor. V, 88.

naces translato: ibi flatu crebriore excutuntur velut milii squamae, quas vocant florem. Cadunt autem, quum panes aeris aqua refrigerantur rubentque. Similiter ex eis fit, quam vocant lepida, et sic adulteratur flos, ut squama veneat decussa vi clavis, in quos panes aerei ferruminantur. In Cypri maxime officinis omnia. Differentia haec est, quod squama excutitur ictibus iisdem panibus: flos cadit sponte.

Vitroque enim modo peragitur. H. — De Scorja aeris, et flore, cf. Exc. II ad calc. huj. lib. Ed. P.

Excutuntur. Eo flatu folium crebriore excitantur squamae milii similes, *πρυγγοῦδε τι*, inquit Dioscor. V, 88. Auctor libri de Simpl. med. ad Paternum, Opp. Galen. tom. XIII, pag. 987: «Ipsum flos est in specie milii, etc.» Sic etiam MSS. non exeuntur, ut scribi Salmasius iubet, in Solin. p. 1076, Hard.

Milii squamae. Apludae, corticesve qui milium obvolvunt. H.

Florem. Itoldig. lib. XIX, cap. 70, scribit florem cum vocari paleas aeris ramentulas. Quam recte et latine, is viderit. Det.

Quum panes aeris. Massae candentis aëria. Quis repurgandis metallorum inquinamentis praesunt, inquit Dioscor. V, 88, aquam purissimam aëri affundunt, et us refrigerandi gratia. Haec vero repectius decoctione ac concretione, velut coepit et emicat graquum milio simile, quum vocant florem. Γένεται δὲ οὕτως: ἔταιν ἐν μεταλλικαῖς χύταις... διακαθαίρου-τες τὴν ἀκαθάρτην οἱ πρὸς τοῦτοις ὄντες, ὅπως ἐπιχέουσι ἀραιωρίστα-τος αὐτῶν, ψόξαι πρὸς κερύμενοι ὑπὸ οὖν τῆς αἰνιδικῆς πυκνώσεως καὶ συ-γκολληθεῖς, ὥστε οὐ δύναται καὶ ἐκπεσεῖν τὸ πρὸς κερύμενον (χαλκοῦ αἶδος). Hard.

Similiter ex eis fit, etc. Praeterea fit e panibus laminisve aeris lepis, qua flos adulteratur: et sic squama venit, alius non venalis, sed vilis: decutitur autem ea mallei ictibus et clavis, quibus conficiendis massae seu laminas aereae indurantur. H.

Quam vocant lepida. Attridix, hoc est, squamam aeris. Hard.

Et squama veneat decussa, etc. Hanc Plinii locum integerrimum repraesentamus, qualis in codice R. altero exstat, quum hactenus interpolatum libri vulgati exhibebant in hunc modum: «ut squama veneat pro eo. Est autem haec decussa vi clavis, per quos panes aerei ferruminantur: Vidit et e suis codicibus Salmasius in Solin. pag. 177, ut edidimus, ita legi oportere: Plinii tamen sententiam, quam interpretatione nostra perpicillam, ut quidem remur, fecimus, assequi se negat posse. Etiam in Parmensi editione, Brisienai, et aliis ante Frobenium, in quos panes aerei, non per quos diserte scribitur. Hard.

Clavis. Qui ex aere pro navibus conficiendis parabantur. Idcirco haec squama clavis appellata a Dioscor. V, 89: Ἀετὶς δὲ ἡ μὲν ἐκ τῶν κυ-πρίων χαλκοεργικῶν ἡλκων παχύνει, καλουμένη δὲ ἡλίτις, καλὴ. Graecis ἡδὲ clavis est. Hard.

Ferruminantur. Parantur et indu-

XXV. Squamae est alterum genus subtilius, ex summa scilicet lantugine decussum, quod vocant stomoma. Atque haec omnia medici (quod pace eorum dixisse liceat) ignorant, pars maior et nomina: in tantum a conficiendis medicaminibus absunt, quod esse proprium medicinae solebat. Nunc quoties incidere in libellos, componere ex his volentes aliqua, hoc est, impendio miserorum experiri commentaria, credunt seplasiae omnia fraudibus corrumpenti. Iam quidem facta emplastra et collyria mercantur; tabesque mercium, aut fraus seplasiae sic exteritur.

notur. Plinius, XXXVI, 67: « Vitrum sulphuri concoctum ferrum in lapidem, » hoc est, indurcescit conerescitque. H — In Cypri. Gron. et. al. cypriis. Eo. P.

XXV. Squamae. Orib. XII, p. 233: *Χαλκὸς λευκός*, ubi est, squama aeris, laudatissima est, quae ex Cypri officinarum clavis excussa crassaque est, et bellis a clavis dueto nomine appellatur... squama vero, quam stomoma (*στόμουμα*) vocant: habet eandem vim quam aeris squama, etc. » Celsus, VI, 6, io Cleopis collyrio: « Squamae aeris, quod *στόμουμα* appellant pondo x i, » hoc est, denarius unus. Non viderunt haec auctorum testimonia Saracenus, Dalecampius, et qui eod sequitur Salmasius in Solin. p. 1084, qui Plinium hallucinatum hoc loco putant: neque aliud esse *στόμουμα* asseverant, quam ferrum illud durissimum, quod *aciardum* Glossae, Galli vocant *de l'acier*. II. — Squamae est alterum genus. De squama aeris duplici; cf. Eac. II ad calc. huj. lib. Eo. P.

Lantugine. Panum acreorum. H.

Nomina. Gronov. et al. ante Ilard. nominibus. Eo. P.

Credunt seplasiae. Unguentariis pigmentorumque negotiatoribus, ut dictum est cap. ult. libri superioris in fine. Non unguenta sedius seplasia corrupti olim, quam hunc Plinii locum interpolavit critici. Nos totidem apicibus syllabisque representamus, quot sunt in Reg. cod. 2, et Colb. 3, nec quidquam hic coniecturae tribui opus esse ducimus. In libris hactenus editis: « Credunt seplasiae ea omnia, haec quidem fraudibus corrumpenti; factaque impridem emplastra et collyria mercantur, tabesque mercium. Fraus seplasiae sic exteritur, » Salmasius e libris suis priora, quae fecimus ratione, et ipse refingit: caetera ex ingenii coniectura, sic persuodit, io Solin. pag. 1051: « tabesque mercium aut fraus seplasiae sic queritur eis. » Ilard.

Tabesque mercium. Tabidaeque sic merces officinarum, aut seplasiae fraus usu teritur, et ab aegris abstemitur. Troia est: Purgari vel sic ait officinas tabidis situque corruptis mercibus, seplasiae fraudem omoem exterj ac: deleri, quoniam vel putrida medicamenta, vel adulterata a sepla-

Et squama autem, et flos uruntur in patinis fictilibus aut aereis, deinde lavantur, ut supra, ad eodem usus; et amplius ad narium carnosia vitia, itemque sedis; et gravitates aurium, per fistulas in eas flatu impulsa; et uvae oris, farina admota. Tollit et tonsillas cum melle. Fit et ex candido aere squama longe Cypria inefficacior. Nec non urina pueri prius macerant clavos, panesque. Quidam vero excussam squamam terunt, et aqua pluvia lavant. Dant et hydropicis eam duabus drachmis in mulsi hemina, et illinunt cum polline.

siaria, coëmans medici imperiti, quos ea per sese conficeret par fuit. II.

Fit supra. Vi de caduia dictum est cap. 22; de Cyprio aere, cap. 23, et ad eosdem, ad quos illa valere dictum est, iussu. II.

Ad narium carnosia vitia: Dioscor. V, 83: Εὐχάσι δὲ καὶ τὰ ἐκ πυρρῶν ἐκφυῖα καὶ σάρκωδεις, καθαιρῶνται τῷ αἵματι καὶ τῷ οὐρῶνι. narium carnosia vitia, itemque sedis. Ἐκφυῖα carnositas, carnis praeter naturam incrementum. In his utique vitis primum obtinent polypii locum de quibus Theod. Priscianus ita pronuntiat, I, 11: «Polypis equinentibus seris florem, et linpidem ex quo combures, et ex eo pulvere sanabis loca.» Hahn.

Et gravitates aurium. Diosc. totidem verbis loc. cit. II.

Et uvae oris. Quam et oculumellam vocant. Sic Reg. 2, Prius et ludera oris teg-batur. At Dioscorid. loc. cit. Στάλας δὲ καὶ κισσῶνας. Vidit hoc et Pinellus in suo codice. Farinam porro, quae hic admovenda dicitur, squamam ipsam aerea et florem intelliges Sic et Chalchita, cap. 29, farina sua tonsillas compescit. II.

Tollit et Tonsillas. Diosc. loc. cit. HAHN.

Fit et ex candido aere squama, etc. Carallionem huic loco adhibuimus, tum ex codice Reg. 2, et Colb. 3, in quibus haec, uti edidimus, totidem syllabis leguntur; tum ipsius Dioscoridii admodum, ita scribentis V, 89: Φαῶν δὲ ἢ ἐκ τοῦ χαλκοῦ λευκοῦ, λεπτῇ καὶ ἀθηνῆς ὑπάρχουσα. Libri hactenus fere editi contraria sententia: Cypria longe efficacior, prae se ferunt: praeter Parmenseis editionem, quae cum scriptis codicibus plane congruit. Paulo post, ubi ex eorundem codicum fide edi curavimus: «Ocysissime vero contingit coronariorum recisamentis in acetum addijit:» typi habent, «ocysissime vero contrahit coronarium aeruginem, recisamentis, etc.» quae non scriptoris, sed interpolantis manum a stylumque respiciunt. II.

Dant et hydropicis. Bibeodam scilicet ac praeterea illinunt. Scrib. Larg. Comp. cxxxii: «Ad hydropicos, quum iam distenti sunt propter aquae multitudinem... squamae aëris, quam λιπὴν Graeci vocant, ponda victio-

XXVI. Aeruginis quoque magnus usus. Sed pluribus fit ea modis. Namque et e lapide, ex quo coquitur aes, deraditur: et aere candido perforato, atque in cadis super acetum suspenso, aereo obturatis operculo: multo probatiore, quam si hoc idem squamis fiat. Quidam vasa ipsa candidi aeris fictilibus condunt in aceto, raduntque x die. Alii vinaceis contegunt, totidemque post dies radunt. Alii delimitatam aeris scobem aceto spargunt, versantque spathis saepius die, donec absumatur: eandemque scobem alii terere in mortariis aereis ex aceto ma-

riati, data cum apil seminis pari pondere ex aqua multa cyathis quatuor: plurimum autem aquae delicit. s. H. — Squamæ aëris apud nos usus, sed cautus admodum, ad pedum foetorem coercendum. Geoffr. I, 305. Ed. Pab.

XXVI. *Aeruginis*. Nostris, *vert de gris* (*acétate de cuivre*); cf. Exc. II ad calc. huj. lib. Ed. P.

Namque et e lapide. Eo scilicet ex quo fieri aes, quem et cadmiam appellari a quibusdam diximus, cap. 22. Oribas. Collect. lib. XIII, pag. 227: «In Cypris quoque metalla aeruginem gigni ferunt: lapidibus quibusdam aes habentibus, in quibus efflorescit aerugo... sed illam et paucam esse, et optimam, s. Haussit li'ec ille; ut pleraque solit, ea Diosc. V, 91. Nativa porro haec aerugo est: sequitur facilis. H. — *Et e lapidi* Brot. ex MSS et edit. priore. *et lapide*. Sic infra cap. 33, *derasum parietibus*; et cap. 45, *deraditur humido ferro*. Ed. Pab.

Ex aere. Hic prior aeruginis conficiendae modus, qui et a Diosc. traditur V, 91: Εξ πύθωνος, inquit, etc. s. In cadum, aut aliud consimile

vas, acetum quam acerrimum infunditq, atque illi superposito vas aeneum, praesertim concameratum: plurimum, platum i. sit vero id probe deterasum, nullumque habeat spiramentum. Decima deinde die subdito operculo, aeruginem iuhaerentem deradito. s.

Super acetum. Nos aceto non utimur, sed tantum vinaceis, more de rûdins. Brot.

Multo probatiore. Erit autem aerugo ea multo probior, etc. H.

Quam si hoc idem squamis fiat. Nam et e squami, et e scobe delimitata aeris aerugo conficitur: *πύθωνος δὲ καὶ ἐκ πύθωνος ποτὶσται ἢ λεπίδος*. Diosc. loc. cit. H.

Quidam. Diosc. totidem verbis loc. cit. post Theophrast. περί λήθων, pag. 42; Orib. XIII, pag. 226; auctor de Simplic. med. ad Patern. Opp. Gal. I. XIII, pag. 994. Lamellis aereis idem affici et ipsi tradunt, et Vitruv. quoque, VII, 12, pag. 445. H.

Alii vinaceis. Diosc. et auctor I. ad Patern. II. ca. II.

Alii delimitatam, etc. Diosc. et auctor proxime cum eo laudatus.

Eandemque scobem alii, etc. Au-

lunt. Ocyssime vero contingit coronariorum recisamentis, in acetum additis. Adulterant marmore trito maxime Rhodiam aeruginem, alii punice, aut gummi. Praecipue autem fallit atramento sutorio adulterata. Caetera enim dentoprehenduntur, stridentia in frendendo. Experimentum in batillo ferreo: nam quae sincera est, suum colorem retinet: quae mixta atramento, rubescit. Deprehenditur et papyro, galla prius macerato: nigrescit enim statim aerugine illita. Deprehenditur et visu, maligne virens. Sed siue sinceram siue adulteratam, aptissimum est siccata in patina nova uri et versari, donec favilla fiat: po-

rior lib. ad Patern. l. c. H.

Ocyssime vero contrahit coronarium aeruginem recisamentis (sic prius). Vos, eod. » Ocyssime vero contingit coronariorum rec. etc. » Optime. Contingit est existit nempe aerugo. Dixerat, » Aeruginis quoque magnus usus, sed pluribus ea fit modis. » Coronarii, qui coronas faciunt, l. XXI, 2: » Syctione ingenio Pausae, pictoris atque Glycerae coronariae dilectae illi. » Eodem lib. cap. 9: » alii asphalton, maiore folio, quo utuntur coronarii, » et cap. 42: » Coronarii quidem et spinae flore utuntur, » Gaos. Coronariorum. Existit iam aerugo » recisamentis sereis, quae abiciuntur ii qui coronas ex aere faciunt, quod coronarium idcirco appellatum est, cap. 20. H. »

Adulterant marmore trito, etc. Totidem verbis Diosc. V, 91; et Orihas. XIII, p. 227. H. — Aut gummi. Quidam rariorem deteriorem, admixto gummi, pro fictitia priore vendunt, inquit Diosc. Sed vitiosum id genus improbat. Dal.

Praecipue autem fallit, etc. Diosc. et Orih. II, cc. H. »

Caetera enim dento, etc. Orihas. l. c. » Quin dentibus quoque cognoscitur: nam quae sincera est, levis, et non aspera, illis codic. » Totidem verbis et Diosc. V, 91: H.

Stridentia in frendendo. Dioscorides, δὴ τῶν ὀδόντων ἰσχυρίσας, dentium appressa. Dal.

Experimentum in batillo. Ferreum id instrumentum est, quo prunae colliguntur, ad similitudinem palae: tunc pelle a feu. Laminam pro batillo Diosc. adhibet, quod eundem usum habet: caetero Dioscoridis rationi prorsus Pliniana congruit: Τὸ δὲ χαλκασθόν, inquit, ἀπάλλυσται τῷ πυρὶ, etc. » Atramentum sutorum igne deprehenditur: namque si laminas aut fictili aeruginem ita adulteratam insperseris, et horum alterutrum ferreni cineri aut prunis imposueris, multo colore rubescet, quae atramento sutorio mixta fuerit, etc. » H.

In patina nova uri. Haec totidem verbis Diosc. V, 92. H.

Donec favilla fiat. Donec colorem cinereum quodammodo referat, inquit Diosc. εἰς δὲ πύραυλον, καὶ ὑποπόδιον τῆς χροῆς. H.

stea teritur et reconditur. Aliqui in crudis fictilibus urunt, donec figlinum percoquatur. Nonnulli et thus masculum admiscunt. Lavatur autem aerugo, sicut cadmia. Vis eius collyriis oculorum aptissima, delacrymationibus mordendo proficiens. Sed ablui necessarium penicillis calidis, donec rodere desinat.

XXVII. Hieracium vocatur collyrium, quod ita maxime constat: temperatur autem id Hammoniaci unciiis quatuor, aeruginis Cypriae duabus, atramenti sutorii, quod chalcanthum vocant, totidem: misyos vero una, croci sex. Haec omnia trita aceto Thasio colliguntur in pilulas, excellentis remedii, contra initia glaucomatum et suffusionum, contra caligines, et scabritias, et albugines, ac genarum vitia. Cruda autem aerugo vulnerariis emplastris miscetur. Oris gingivarumque hucerationem mirifice emendat, et labiorum hulcera cum oleo. Quod si et cera addatur, purgat, et ad cicatricem perducit. Aerugo et

Aliqua. Diosc. l. c. II.

Cadmia. De qua cap. 22. H.

Collyriis. Oculorum cicatrices exteri, ea ac attenuari auctor est Diosc. l. c. A Galeno in collyriis oculorum saepissime adhibetur, κατὰ τὸν IV. HAN.

Delacrymationibus. Sic Plinius reddit quod Graeci ἀποδακρυτικὸν vocant: est autem ἀποδακρυτικόν, quod delacrymationes sistit, vel elicit. Dicitur. — *Delacrymationibus.* Lacrymis clemendis. Diosc. l. c. ὀφθαλμοὺς δὲ πᾶς ἰός στέφειν... δάκρυον ἔχειν, etc. H. — *Penic. calidis.* Sic MSS. Regg. et editio princ. Ed. P.

XXVII. *Hieracium vocatur collyrium.* Hieracium quidam vocari contendunt, quasi ὀφθαλμικός, quod ἰεράκις accipitres, hieracium scalpendo, et

succo tingendo oculos, obscuritatem quum sensere, discutiant. Supra lib. XX, cap. 7. Dalec. — *Hieracium.* Ab Hierace confectore nomen habere videtur. Cels. VI, 6: «Hieracis collyrium: Id quoque quod Hieracis nominatur... habet myrrae P. X. I; Hammoniacy P. X. II; Aeruginis rase P. X. III, etc. » Similius est, quod Caesarianum ibidem appellatur: « Habet atramenti sutorii P. X. J; Mysi P. X. I; Piperis albi P. X. V; Cadmia lotae P. X. III, etc. » Plura vero his assilia Galenus affert, κατὰ τὸν lib. IV, cap. 8, pag. 434 sqq. H.

Contra initia Glaucomatum, etc. Quae reliquo deinceps capite hoc continentur, totidem ea verbis exstant apud Dioscorid. V, 92. H.

callum fistularum erodit, vitiorumque quae circa sedem, sive per se, sive cum Hammoniaco illita, vel collyrii modo in fistulas adacta: eademque cum resinae terebinthinae tertia parte subacta, lepras tollit.

XXVIII. (XII.) Est et alterum genus aeruginis, quam vocant *scoleciam*: in Cyprio aere hoc, trito alumine et sale, aut nitro pari pondere, cum aceto albo quam acerrimo. Non fit hoc nisi aestuosissimis diebus circa Canis ortum. Teritur autem, donec viride fiat, contrahatque se vermiculorum specie, unde et nomen. Quod vitium ut emendetur, duae partes

XXVIII. Est et alterum genus aeruginis, quam vocant *scoleciam*. Licet apud omnes auctores; quorum scripta extant, legimus τὸν σκοληκίδιον, aeruginem vermiculatam, huius tamen erroris tam publici et recepti solum Plinium auctorem esse puto, legendumque σκοληκίδιον, in placetulas, ac veluti rotundos, exiguosque panes formatam. Locus Dioscoridis qui Plinium fecellit, est: ἕως τῆ πρὶν χροῖα ῥόδου; τῇ δὲ συστάσει γλοιώδης γίνεται, καὶ οὕτως ἀνὰ πλάσας κάλλιμας ῥοδιακοῦς ὁμοῖον; ἀποτίθεται: « donec aeruginis colore sit, ac strigimentorum crassitie: tum placetulas Rhodiis similes formato ac recoadito. » Plinius verò, « Teritur autem; donec viride fiat, contrahatque sese vermiculorum specie, etc. » tacito de ῥοδιαστρίσ Rhodiorum vocabulo, quoniam explicare non posset, Rhodii vermes quales essent. Praeterea Dioscor. non expectandum esse iussit, quoad sese contrahat in vermiculos, ut Plinius intellexit, sed quum assis spissa est, manibus formari sic κάλλιμας ῥοδιούς, quidam exponunt, non placetas ex insula Rhodo, sed pastillos ex rosis

ocularios, ad quem usum, aeruginis quoque illi pastilli fiebant. DAL. —

Scolecia. In libris hactenus editis, *scoleciam*. Reg: 2, *scolega*. At index loci huius, *Scolex aeris*. Dioscor. V, 92: ἵς σκοληκίς, *aerugo vermicularis*, a vermiculorum specie. H.

In cyprio aere. In mortario cyprii aeris hoc invenitur; Εἰς θύραν Κυπρίου χαλκοῦ, ἔχουσιν δὲ καὶ δοιδύρα ἀπὸ τῆς αὐτῆς παρσίμυθου ὕλης, ἔχουσιν δὲ αὐτοῦ λευκοῦ καὶ σπινθός, etc. In mortarium cyprii aeris, quod et pistillum ex eadem materia factum habeat, aceti sibi acrisque beminam dimidiam infundito, etc. s

Non fit. Diosc. loc. cit. H.

Donec viride fiat. Donec aeruginis colorem referat, et strigimenti spissitudinem contrahat, inquit Dioscorid. loc. cit. ἕως τῆ πρὶν χροῖα ῥόδου; τῇ δὲ συστάσει γλοιώδης γίνεται. H.

Unde et nomen. Hanc appellationis illius causam, etsi est verissima, Dioscorides non attigit. Nam quod et ille, et cum sequutus Oribas. XIII, pag. 227, de vermiculis Rhodiicis asserunt, neque huc pertinet, et valde vereor, ut sincerum sit. H. — Conf.

quae fuere aceti, miscentur urina pueri impubis. Idem autem in medicamentis et santerna efficit, quae diximus aurum ferruminari, ususque utriusque, qui aeruginis. Scolecia fit et per se, derasa ab aerario lapide, de quo nunc dicemus.

XXIX. Chalcitin vocant lapidem, ex quo ipsum aes coquitur. Distat a cadmia, quod illa super terram ex subdialibus petris caeditur, haec ex obrutis. Item, quod chalcitis friat se statim, mollis natura, ut videatur lanugo concreta. Est et alia distinctio quod chalcitis tria genera continet, aeris, et misyos, et soryos, de quibus singulis dicemus suis locis. Habet autem aeris venas oblongas. Probat mellei coloris, gracili venarum discursu, friabilis, nec la-

supra notam huj. cap. primam init. Ed. P.

Miscitur. Tertia nempe urinae parte ad duas aceti partes addita. Aliter Diosc. l. c. *Ενέργης δὲ καὶ εὐχρους γίνεταί ἄγαν, ἐὰν ὄξους μὲν λάβῃ μέρος ἓν, οὐρου δὲ παλαιοῦ μέρος δύο, τὰ δ' ἄλλα, ὡς προείρηται.* «Efficax autem et valde boni coloris redditur, si duae partes urinae veteris cum una aceti adiiciantur, et reliqua, uti dictum est, peragantur.» H.

Idem. Totidem fere verbis Diosc. V, 404: de santerna conf. quae dicta sunt XXXIII, 29. Ed. P.

Diximus. Nempe anteriore libro, cap. 29: HARD.

Scolecia. MSS. *scolea.* Fieri autem et per se ait, hoc est, et aliud genus esse, non cura et arte factitium, ut quod proxime ante explicuit, sed sponte proveniens ac nativum. Haec aerugo vermicularis a Diosc. fossilis appellatur, V, 92, *ὡς σκώληξ ὀρυκτός.* HARD.

XXIX. *Distat a cadmia.* Ab aroso

illo altero lapide, ex quo fieri aes diximus, cap. 2 et 22. H.

Subdialibus petris. Sub dio expositis. HARD.

Dicemus. Capite tricesimo, quod sequitur, et tricesimo primo. H. — *Chalcitis tria genera continet*, etc. De chalcitide, misy et sory, cf. Exc. II ad calc. hui. lib. Ed. P.

Habet autem aeris venas. Hoc est, aeris similes. Diosc. V, 445: *Χαλκίτιν προκρίτειον τὴν χαλκοῦσιν... τὰς ἑπὶ μακρῆς καὶ ἀποστειλθεύσας ἔχουσιν.* «Optima chalcitis aeris speciem refert... intercurrentibus venis oblongis, splendentibusque.» Auctor lib. de Simpl. med. ad Patern. Opp. Gal. t. XIII, p. 787: «Chalcitis gleba est naturalis, quae est in Cypro insula, quae in metallis invenitur, colore subaureo, intus venas habens diffusas, etc.» HARD.

Aeris venas oblongas. Longas et splendentes venas. Diosc. aeris nulla facta mentione. DAL.

Friabilis, nec lapidosa. Probat et

pidosa. Putant et recentem utiliore esse, quoniam inveterata sory fiat. Vis eius ad excrescentia in h ulceribus, sanguinem sistere, gingivas, uvam, tonsillas farina compescere. Vulvae quoque vitiiis in vel lere imponitur. Cum succo vero porri verendorum additur emplastris. Maceratur autem in fictili ex aceto circumlito simo diebus XL, et colorem croci trahit. Tunc admixto cadmiae pari pondere, medicamentum efficit, psoricon dictum. Quod si duae partes chalcitidis tertia cadmiae temperentur, acrius hoc idem fiet: etiamnum vehementius, si aceto, quam vino temperentur. Tosta vero efficacior fit ad eadem omnia.

XXX. Sory Aegyptium maxime laudatur, multum

Diosc. loc. cit. ὑδρουντον, ἑλιδόν τε, καὶ ἐν παλαιῇ. Haas.

Sory fiat. Sory ipsum vetustate mutari in chalcitin, auctor est Galen. de Simplic. med. IX, pag. 266, atque haec tria tenuitate tantum discrepare: crassissimumque esse sory, tenuissimum misy: mediam chalcitin. Sic etiam Aetius de Re med. II, 65, pag. 57. Haas.

Vis. Sic Diosc. totidem fere verbis, V, 145: Ἐστὶ δὲ καὶ τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου· ποῦ δὲ καὶ πρὸς ἐρυσιπέλας, ἑρπητας, ἀιμαρροαγίας τὰς ἐξ ὠτίων· καὶ πυκνῶν αὖ πρὸς τοῦ χυλοῦ. Ἐν δὲ πρὸς τὴν ἐνουλίδας, καὶ νομᾶς, καὶ παρλομᾶς. Est et in genere leviter exedentium. Quin etiam efficax est ad erysipela et herpetas, itemque sanguinis e vulva et naribus eruptiones cum porri succo. Et inter ea quae corpora exedunt, chalcitin Celsus enumerat, V, 7. Et cap. 22: Ad putrem carnem continendam, ne ultra serpat, eamque leniter exedendam... auripigmentum cum chalcitide, etc. De

sistendo sanguine, uvaeque compescenda, etiam Plin. Val. III, 24. H.

Maceratur autem in fictili ex aceto, etc. Dioscorid. ad verbum, V, 116. Haas.

Psoricon. Ψορίκων Diosc. loc. cit. et Galeno de Fac. simpl. med. p. 272, ubi simili ferme ratione hoc medicamenti genus concinnat: Dioscorides vero plane eadem. Nomen habet, quod contra scabrities et asperitates cutis, quas ψώρας Graeci dicunt, vim habeat. Cels. VI, 6, t. Ad oculos scabros: Nulla per se materia est, quae psoricum nominetur: sed chalcitidis aliquid, et cadmiae dimidio plus ex aceto simul conteruntur: idque in vas fictile additum, et contextum ficulneis foliis sub terra reponitur: sublatumque post dies XX rursus teritur, et sic appellatur. H.

Etiamnum vehementius, etc. Oribas. XIII, pag. 231. Haas.

XXX. Sory. Diosc. V, 119: Σόρυ... εὐρίσκειται ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν ἄλλοις δὲ τόποις, ὡς ἐν Αἰθίῳ, καὶ Ἰσπανίᾳ, καὶ Κύπρῳ· προεργασίαν καὶ

superato Cyprio, Hispaniensi, et Africo: quanquam oculorum quoque curationi quidam utilius Cyprium putant: sed in quacumque natione optimum, cui maximum virus in olfactu, trituque pinguiter nigrescens, et spongiosum. Stomacho res contraria in tantum, ut quibusdam olfactu modo vomitiones moveat. Et Aegyptium quidem tale: alterius nationis contritum splendet, ut misy; et est lapidosius. Prodest autem et dentium dolori, si contineatur, atque coluat: et oris hulceribus gravibus, quaeque serpunt. Vritur carbonibus, ut chalcitis.

XXXI. Misy aliqui tradiderunt fieri exusto lapide

τὸ Αἰγύπτιον, etc. Nostis, *Couperose cendrée*. HARR.

Oculorum quoque curationi. Sic ad ocularia medicamenta Cyprium quoque misy Aegyptio anteposit Diose. V, 117. HARR.

Optimum, cui, etc. Diosc. totidem verbis l. c. HARR.

Stomacho res contraria. Dioscorid. loc. cit. HARR.

Contritum splendet, etc. Vt misy splendet, dicitur cap. 34. In libris haecenus vulgaris, a contritum splendet. Et misy est lapidosius. Prodest autem, etc. « Luxata penitus, nec cohaerente salii oratione i. immo et falsa: nam et lapidosius esse misy, quam sory, affirmat, quod falsum esse in not. proxime seq. docemus: et prodesse illud dentium dolori, quae dos est sorea, non a Plinio modo, sed etiam a Dioscoride laudata, V, 119. In Reg. 2 eod. « contritum splendet et misy et est lapidosius: quae vestigia sunt minime obscura sinceræ lectionis. Sory Aegyptium Diosc. loc. cit. frianti nigrum apparere ait: quod inter friandum autem splendet, ut misy, alterius

generis et invalidum illud esse: τὸ δὲ λαμπρὸν ἐν τῷ θραυσθῆναι ἐμπρὶς μίττι, ἐντρογενὲς τε καὶ ἀσπιδὲς σιαντὸν αἶμα. Neque porro ab his verbis, *Et misy est lapidosius*, incipit instituta de misy oratio: sed a subsequenti multo post sententia, *Misy aliqui tradiderunt, etc.* unde cap. 31. *aspirati sumus.* H.

Et est lapidosius. Sory videlicet: de quo Galenus de Fac. simpl. med. IX, pag. 276: Οὐ τῶνται τὸ αἶμα, διὰ τὸ λεωδεστέραν τε καὶ σφοδρότεραν εἶναι τὴν πύξιν. « Sory non liquescit, quoniam lapidosius est, vehementiusque compactum. » H.

Prodest. Et h. c. de sory Dioscorides quoque prodidit, V, 119: λάρτα δὲ καὶ ὀδονταλγία: ἐπιθάλμαντες τὰ βρώματα, καὶ τοὺς ὀνοειδοὺς δὲ ὀδονταλγίας κρατύνει. « Dolori dentium cavernis eorum inditum medetur: eodem labantes firmat. » H.

Vritur. Diosc. loc. cit. H.

XXXI. *Misy.* Diosc. V, 117. Natria, *couperose jaune*, seu vitriolum romanum. HARR.

Exusto. Quem chalcitiam vocant, ut dictum est initio cap. 29.

in scrobibus; flori eius luteo miscente se ligni pinei favilla. Revera autem e supradicto fit lapide, concretum natura, discretumque, et optimum in Cypriorum officinis: cuius notae sunt friati aureae scintillae, et quum teratur, arenosa natura, sive terrea, chalcitidi similis. Hoc admiscent, qui aurum purgant. Utilitas eius infusi cum rosaceo auribus purulentis: et in lana impositi, capitis hulceribus. Extenuat etiam scabritias oculorum inveteratas. Praecipue utile tonsillis, contraque anginas, et suppurata. Ratio, ut sedecimi drachmae in hemina aceti coquantur addito melle, donec lentescat. Sic ad supradicta utile est. Quoties opus sit molliri vim eius, mel adspergitur. Erodit et callum fistularum, ex aceto soventium, et collyriis additur. Sistit et sanguinem, hulceraque quae serpant, quaeve putrescant. Absumit et excrecentes carnes. Peculiariter virilitatis vitiis utile: et feminarum profluvium sistit.

XXXII. Graeci cognationem aeris nomine fecerunt et atramento sutorio: Appellant enim chalcanthum. Nec ullius aequae mira natura est. Fit in Hispaniae puteis stagnisve, id genus aquae habentibus. Decoquitur ea, admixta dulci pari mensura, et in piscinas

Cuius notae sunt, etc. Dioscor. loc. cit. Μίσυ δὲ παραληπτέον τὸ Κύπριον, χρυσοφανές, σκληρόν, καὶ ἐν τῷ θραυσθῆναι χρυσεῖον, καὶ ἀποστρέφον ἀστεροειδῶς. « Misy assumendum natione Cyprium, auri speciem prae se ferens, ac durum; quodque diu friatur, aureis micet scintillis, ac stellae modo splendescat. » H.

Ex aceto. Is qui ex aceto fistulas sovent misy. HAND.

XXXII. Graeci cognationem. Hanc nominis affinitatem, idem alibi gentilitatep vocat: cuius occasione, ut

alias monuimus, de rebus agit alioqui disparibus, nec alia re, nisi vocis sono connexis.

Appellant enim chalcanthum. Χαλκανθός Nostri, du vitriol, de la couperose. H. — Cf. de Calcantho Exc. II ad calcem huj. lib. Ed. P.

Fit et in Hispania e puteis stagnisve (sic prius). Rectius in vel. cod. *sic in Hispaniae puteis s'agnisve.* DAL. — *Fit.* Haec totidem verbis Isid. Orig. XVI, 2. Dispar aliquantum Dioscor. ratio est, V, 114. HAND.

Decoquitur ea. Idemque ἐφθόν dici-

ligneas funditur. Immobiles super has transtris dependent restes lapillis extētae, quibus adhaerescens limus, vitreis acinīs imaginem quamdam uvae reddit. Exemptum ita siccatur diebus xxx. Color est caeruleus, perquam spectabili nitore, vitrumque esse creditur: diluendo fit atramentum tingendis eoriis. Fit et pluribus modis; genere terrae eo in scrobes cavato: quarum ex lateribus distillantes hiberno gelu stirias, stalagmian vocant: neque est purius aliud. Sed ex eo candidum colorem sentientem violam, lonchoton appellant. Fit et in saxorum catinis, plu-

tur, aliis praestantius ad nigras tintoras, ad usum inedicinae invalidius. Diosc. Dalz.

Vitrumque. Sic Reg. 2, et al. Ob perspicuitatem scilicet; Dioscor. loc. cit. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἡντινός, τὸ χρῶμα καὶ διαφανές. Inde chalcanthio apud nos, vitrioli nomen, vitriol. H.

Fit et pluribus modis. Lege: Fit et pluribus modis, genere terrae eo in scrobes cavato; quarum ex lateribus distillante hiberno gelu stirias, stalagmian vocant. Salm.

Generis. Atramentosi metalli, quod chalcitium, missy, sory, melantheriam continet. Dalz. — *Generis.* Quale in Hispaniae putris supradicta reparitur. Ita Reg. 2, et Colb. 3. Editi hoc tantum, genere eo, obscura ac mutila oratione. Isidorus loc. cit. tantum: Fit et in scrobibus cavatis, quarum ex lateribus decedentes guttae coalescunt. Haab.

Hiberno gelu stirias. Vel. hiberno tempore stiriae gelantur; improprie gelantur, pro concrescunt vi caloris exsiccatae: nam hieme calidissimae sunt metallorum, fidinae. Dalz.

Stalagmian, Στάλαγμα, hoc est chalcanthum stillicium. Στάλαξις

et στάλαξις a Dioscorid. appellatur, lib. V, cap. 14. Haab.

Sed ex eo candidum colorem. Lege: Sed est candidum, et colore violae simile. Violaceum id paulo post nominat. Dalz. — *Sed ex eo, etc.* E. stillicio chalcantho. Λογιστὸν est Dioscorid. loc. cit. aliisque. Sic totidem plane syllabarum apicibus, Reg. 2 et Colb. 3. Flisiani editores, quum violam scribere, λευκοίον statim, quod violae albae nomen est, pro lonchoton commodè substitui posse arbitrati sunt. At Diosc. V, 114, ex Petersio medico λογιστὸν vocat, quaecumque demum vocis eius origines sit: Oribasius item, XIII, pag. 233. Et Neophytus: λογιστὸν, τὸ χάλκανθον. Salmasio tamen non idcirco assentimur, legi ita hunc locum. Iubenti, in Solin. pag. 459, ex sola ingenii coniectura: Sic ex eo quod dependet ut linciola, lonchoton appellantur libris invitis omnibus. Haab.

Fit et in saxorum catinis. Fit et in saxis excavatis, aqua pluvia, quae per venas chalcagithi labitur, limo corvato, ac gelascente. H.

via aqua corrivato limo gelante. Fit et salis modo, flagrantissimo sole admissas dulces aquas cogente. Ideo duplici quidam differentia, fossile aut factitium appellant hoc: pallidius, et quantum colore, tantum bonitate deterius. Probant maxime Cyprium in medicinae usu. Sumitur ad depellenda ventris animalia drachmae pondere cum melle. Purgat et caput dilutum, ac naribus instillatum; item stomachum, cum melle aut aqua mulsa sumptum. Medetur et oculorum scabritiei, dolorive, et caligini, et oris h ulceribus. Sistit et sanguinem narium: item haemorrhoidum. Extrahit ossa fracta cum semine hyoscyami. Suspendit epiphoras, penicillo fronti impositum. Efficax et in emplastris ad purganda ulcera, et excrescentia ulcerum. Tollit et uvas, vel si decocto tangantur. Cum lini quoque semine superponitur eupl astris ad dolores tollendos: quodque ex eo candicat, in eo usu praefertur violaceis, si gravitati aurium per fistulas inspiretur. Vuln era etiam per se illitum sanat, sed tinguit cicatrices: nuperque inventum, ur sorum in arena et leonum ora inspargere illo: tantaque est vis in adstringendo, ut non queant mordere.

Pluvia aqua. Quae per venas alimentosas labitur. *Uat.*

Admissas dulces aquas cogente. In scrobes excavatas aquae supradictae e puteis huiusmodi admittuntur, mox sole coguntur: ut salem dixit antea Seri, XXXI, 39, aqua e puteis in salinas indigata. Sic etiam Isid. loc. cit. *HARD.*

Sumitur ad depellenda ventris animalia. Ελμινθας πλατειάς άνκισιν Α α' βάρως καταπινόμενον, ή κατά μέ λτος εκπινόμενον. *HARD.*

Purgat et caput. Dioscor. totidem verbis loc. cit. *HARD.*

Medetur et oculorum scabritiei, etc. Scabritiae, non scabritiei, in antiquo codice, semperque sic leges. Sequitur confestim: « dolorique, nec non et caligini, et oris h ulceribus. » In eodem, « dolorive, et caligini ac oris h ulceribus. » *PLIN.* — *Medetur* Marc. Emp. cap. viii, p. 55. *H.*

Extrahit ossa fracta. Diosc. Εύπ. I, 166: Ανάγει δ' όστέα και άγίστη σι ... χάλκανθον, σύν ύσσηνύμον σπέρ ματι. *HARD.*

Nuperque inventum, ursorum in arena, etc. Totidem verbis Isid. XVI, 2. *HARD.*

XXXIII. (XIII.) Etiamnum in aerariis reperiuntur, quae vocant pompholygē et spodon. Differentia, quod pompholyx lotura paratur, spodos illota est. Aliqui id quod sit candidum levissimumque, pompholygē dixere: et esse aeris et cadmiae favillam. Spodon nigriorem ponderosiorēque esse, derasam parietibus fornacum, mixtis scintillis, aliquando et carbonibus. Haec aceto accepto odorem aeris praestat, et si tangatur lingua, saporem horridum. Convenit oculorum medicamentis, quibuscumque vitiiis occurrens, et ad omnia, quae spodos: hoc solum distat,

XXXIII. *Etiamnum in aerariis.* In forasibus videlicet, in quibus des uritur. HAAR.

Pompholygē. Πομφολύξ levior est evolatur ad fornices, quibus bullarum instar adglutinator: unde nomenclaturam traxit, quoniam πομφόλυξ Graecis bulla est. Nostris, la fleur de la calamintae. Non est officinarum tuthia, ut recte probat Savotus de Nummis, pag. 106 sq Spodion vero ponderosius, quare ad fornices non ascendit, sed vel cineris instar, unde nomen, humi decidit, adhæret parietibus. Longe disparis naturae spodion officinarum est, quod ex ustis sit ebore. Savotus loc. cit. p. 108. H. — De Pompholyge cf. Exc. II ad calc. hui. lib. Eo. P.

Lotura paratur. Forte expurgatur legendum, ex Diosc. V. Purr.

Aliqui. Quos sequutus est Dioscor. V, 85, apud quem haec lotideum verbis essant, de pompholygia apodii-que discriminat et apud Orib. XIII, 234, qui ex Dioscorid. hausit: et de Galen de Fac. simpl. med. IX, 3, p. 269. HAAR.

PLIN. N. H. Tom. IX

Et cadmiae favillam. Sic libri omnes, etiam MSS. Sic Dioscorid. et Galen. H. cc. ubi pompholyga aiunt esse, ἀναρροήματα αἰδάλων, καμινωμένων τῆς καδμίας. H.

Aceto accepto. Hoc est, aceto subacta. Diosc. loc. cit. Εν τῷ ὄξει παραθεῖται ἀπορροῶν περὶ ἔχοντα χαλκοῦ. ἔτι δὲ βορραπίζοντα ἐν τῷ ὑδατί, s odorem aeris praestat... gustu ore-num respicit. HAAR.

Saporem horridum. Veluti coeni. Diosc. Vid. loc. sup. DAL.

Convenitque oculorum medicamentis, quibuscumque vitiiis occurrens (sic prius). Delrahe omninunctionem: quae et occurreret lege non occurrens, ex apographo nostro. FERT. — *Convenit.* Pompholyx nimium. Ita Galen, de Facult. simpl. med. IX, 3, pag. 269. HAAR.

Et ad omnia quae spodos. Vi exemplum in re una statuum, spodos cap. sq. utilis dicitur huiusmodi quae manant, Graeci ἐχόμενα vocant: ad eundem usum commendat pompholygē Theodor. Prisc. I, 5, de achoribus. HAAR.

P

quod huius elutior vis est. Additur et in emplastra, quibus lenis quaeritur refrigeratio et siccatio. Utilior ad omnia quae vino lota est.

XXXIV. Spodos Cypria optima. Fit autem lique-scentibus cadmia, et aerario lapide. Levissimum hoc efflatur et ocys, evolatque e fornacibus, et tectis adhaerescit, a fuligine distans candore. Quod minus candidum ex eo, immaturae fornacis argumentum est: hoc quidam pompholygem vocant. Quod vero rubicundius ex iis invenitur, acriorem vim habet, exulceratque adeo, ut quum lavatur, si oculos attingat, excaecet. Est et mellei coloris spodos, in qua plurimum aeris intelligitur. Sed quodcumque genus lavando fit utilius: purgatur ante penna, dein crassiore lotura. Digitis scabritiem exterunt. Media vis eius est, quae vino lavatur. Est aliqua et in genere vini differentia. Leni enim lota collyriis oculorum

Elutior. Imbecillior spodiū via. Sic Horat. II, Sat. v, vs: 46: « Irriguo nihil est frutius horto. » Hoc est, nihil insipidius, quam hortensia quae multis aquis irrigantur. HARD.

Additur et in emplastra. Gal. loc. cit. HARD.

XXXIV. Spodos, Orib. XIII, pag. 231. H. — De Spodo conf. item Esc. II ad calcem hui. lib. Ed. P.

Et aerario lapide. Aeroso lapide, ex quo fieri res dictum est, cap. 2 et 22, HARD.

Levissimum. Sic Reg. 2 et alii. Editū perperam, *levissime* haec. Simoon Insipiensis, cap. de pompholyge, legit, « levissimo statu, evolatque, etc. » HARD.

Acriorem vim habet. Nondum exul cadmiae, aerossive lapidis scrimonia. DASE.

Purgatur ante pen, de n crassioe

lotura. Legendum ex Diosc. lib. V, cap. 85: « Purgatur autem in crassiore panu lotura. Quidam digitis scabritiem exerunt. Maxima vis eius est, etc. » quamvis c. 48 huius libri in lotura spodiū plumbei scribitur, « Quidam pulverem pennae detergere nialunt, ut terere in vino odorato. » DASE. — *Purgatur.* Sic libri editi, manuque scripti. Simoon Insipiensis, qui totum hoc de pompholyge caput exscripsit, mendose, « purgatur ante prima: deinde crassior: lotura digitis scabritiem exerunt. » HARD.

Digitis scabritiem exterunt. Quatuor nostri, ut Pintian. *scabritie* ex-cernuntur. GEOR.

Collyriis oculorum minus vigiliis fatigatorum opta potatur (sic prius). « Collyriis oculorum minus nullis putatur, » in archetypo nostro: cactera superfluunt. PIER.

minus apta putatur. Eadem efficacior hylceribus quae manant, vel oris quae madent, et omnibus medicamentis, quae parantur contra gangraenas. Fit et in argenti fornacibus spodos, quam vocant lauriotin. Vtilissima autem oculis affirmatur, quae fiat in aurariis: nec in alia parte magis est vitae ingenia mirari. Quippe ne inquirenda essent metalla, vilissimis rebus utilitates easdem excogitavit.

XXXV. Antispodon vocant cinerem fici arboris, vel caprifici, vel myrti foliorum cum tenerrimis ramorum partibus, vel oleastri, vel cotonei mali, vel lentisci. Item ex moris immaturis, id est, candidis, in sole arefactis: vel e buxi coma, vel pseudocyperri, aut rubi, aut terebinthi, vel oenanthes. Taurini quoque glutinis, aut linteorum cinerem, similiter pollere inventum est. Vruntur omnia ea crudo fictili in fornacibus, donec figlina percoquantur.

XXXVI. In aerariis officinis et spagma fit, iam

Fit et in argenti fornacibus. Auri- que et plumbi. Diosc. DAL.

Lauriotin. Λαυριώτιν a Laurio Atticae pago, ubi argenti metalla fuere. Pausanias statim initio I, sive Attic. Ηλέοντι δὲ ἐς τὸ πρόσω Λαυριόν τέ ἐστιν, ἐνθα ποτὲ Ἀθηναίοις ἦν ἀργύρου μέταλλα. Hinc γλαυκες Λαυρωτικαί apud Erasmum Chil. II, Cent. 8, Adag. 31. H. — *Lauriotin.* Quadruplex igitur Nostro spodii genus: aerarium, seu cyprium; argentarium, quod et lauriotis; aurarium, de quo inf. cap. 52. Eo. P.

XXXV. *Antispodon.* Ἀντίσποδον dicuntur, quae deficiente saepenumero spodio, in eius locum opportune sufficiuntur. De his eadem plane tradit et Diosc. V, 86, ut Orib. XIII, pag. 234. HARD.

Cotonei Cren cydonii. Eo. P.

Item ex moris immaturis. Dioscor. et Orib. II, cc. HARD.

Pseudocyperri. Quidam apud Diosc. legunt *pseudocypri*. DAL.

Taurini. Auctores proxime appellati. HARD.

XXXVI. *Et spagma.* Sic etiam MS. An *pseigma*, ψῆγμα potius, quae vox graece ramenta et micas significat, quae appellatio huius aeris paleae accommodata satis videtur? HARD. — *Spagma.* Sic etiam edit. princ. Brot. *pseigma fit*, etc. Eo. P.

Spagma fit, etc. Ψῆγμα hoc loco est velut apluda, acer, palea aeris, quae vehementiori statu extra fornacem eicitur, tanquam aeris ramentum, aut recisa derasaque particula. Dioscorid. cap. de flore aeris, τὸ τῶν πρλκίων ἤλων Ψῆγμα, ramentum veterum clavorum, a quibusdam voca-

liquato aere atque percocto, additis etiamnum carbonibus, flatuque accensis: ac repente vehementiori flatu expuitur aeris palea quaedam. Solum, quo excipiat, esse stratum debet.

XXXVII. Facile ab ea discernitur, quam in iisdem officinis diphrygē vocant Graeci, ab eo quod his torreatur: cuius origo triplex. Fieri enim traditur ex lapide pyrite cremato in caminis, donec excoqnatur in rubricam. Fit et in Cypro ex luto cuiusdam specus arefacto prius, mox paulatim circumdatis sarmentis. Tertio fit modo in fornacibus aeris faece subsidente. Differentiae siquidem, quod aes ipsum in catino defluit, scoria extra fornaces, flos supernatat, diphryges remanet. Quidam tradunt in fornacibus globos lapidis qui coquantur, ferruminari: circa hunc aes fervere, ipsum vero non percoqui, nisi translatum in alias fornaces, et esse nodum quendam materiae. Id quod ex cocto supersit, diphryges vocari. Ratio

tum fuisse tradit florem aeris. DAL.

XXXVII. *Diphrygem*. Dioscor. V, 429, τὸ διφρυγίς, scilicet ἀπὸ τοῦ δις φρυγέσθαι, quod bis torrefiat: hinc quod et arefiat a sole, et ab igne torreatur. HARD.

Quam origo triplex. Totidem ea plane verbis a Dioscoride explanata loc. cit. et ab Oribas. XIII, pag. 226. HARD.

In rubricam. In rubricae colorem: ὅταν ἡ χρῆς γαυρότης γένεται. Diosc. loc. cit. HARD.

Mox. Subintellige, isto tostove. HARD.

Tertio. Hoc est; tertium nihil aliud est, nisi sedimentum aeris in fornace adusti. HARD.

Diphryges. In fundo, seu faece, subsidenti: εἰς τὴν χύμην ὑπὸ

μὲν τοῦ πρῶτου αὐτῆς. Diosc. loc. c. HARD.

Quidam tradunt in fornacibus globos lapidis qui coquantur. » Quidam tradunt, in aeris globos lapidis aegigientis sole coctos fermentari: circa hos aes fervere; ipsum vero percoqui translatum in alias scrobes, et esse udum: quod autem materiae excocto superest, diphryges vocari, » ea Diosc. et vel. nostro cod. DAL.

Ferrum-nati. Coalescere. II.

Nodum quendam materiae. Duriorē materiā. HARD.

Id quod excocto supersit, diphryges (sic prius). Voss. » id q. ex cocto supersit, diphryga vocant. » Plautus in Stich. » Edepol te vocem libenter, si superficial loca. » Acad. quo-

eius in medicina similis supra dictis: siccare, et excrescentia consumere, et perpurigare. Probatur lingua, ut eam siccet tactu statim, saporemque aeris reddat.

XXXVIII. Vnum etiamnum aeris miraculum non omittemus. Servilia familia illustris in Fastis, trientem aereum pascit auro et argento, consumentem utrumque. Origo atque natura eius incomperta est mihi. Verba ipsa de ea re Messalae senis ponam: « Serviliorum familia habet trientem sacrum, cui summa cum cura magnificentiaque sacra quotannis faciunt: quem ferunt alias crevisse, alias decrevisse videri, et ex eo aut honorem, aut diminutionem familiae significari. »

XXXIX. (xiv.) Proxime indicari debent metalla ferri, optimo pessimoque vitae instrumento. Siquidem hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuvenescere. Hoc exstruimus tecta, caedimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, caedes, latrocinia, non cominus solum, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato: quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem, ut ocys mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quamobrem cul-

que, *diphryge* vocant. Sed *διφρυγί*; Diosc. *Gron.*

Supra dictis. Aeri, scoriae, cadmiae, flori. Haec totidem verbis Diosc. loc. cit. *Δύραμιν δι ἔχει στυπτικὴν τε, καὶ ἀνακαθαρτικὴν ἐπιτετραμένως, σμηκτικὴν τε καὶ ξηραγτικὴν καὶ κατασταλτικὴν ὑπερσφοδύσει;*, etc. » Vis ei adstringere, valide perpurigare, ex-

tergere, siccare, carnis excrescentias cohibere, etc. »

Probatur lingua. Diosc. loc. cit. ad verbum. *HARD.*

XXXVIII. *Illustris.* Ob multos consulatus, ac triumphos, qui notantur in Fastis. *H.* — *Diminutionem.* Brot. ex Reg. 2, *Diminutionem.*

pa eius, non naturae fiat accepta: Aliquot experimentis probatum est posse innocens esse ferrum. In foedere, quod expulsis regibus populo romano dedit Porsenna, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agricultura uterentur. Et stylo scribere intutum, ut vetustissimi auctores prodiderunt. Magni Pompeii in tertio consulatu exstat edictum, in tumultu necis Clodianae, prohibentis ullum telum esse in urbe.

XL. Et tamen vita ipsa non defuit honorem mitiorem habere ferro quoque. Aristonidas artifex quum exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio praecipitato residentem poenitentia, aes, ferrumque miscuit, ut rubigine eius per nitorem aeris relucente, exprimeretur verecundiae rubor. Hoc signum exstat Thebis hodierno die. Est in eadem urbe et ferreus Hercules quem fecit Alcon, laborum dei patientia in-

XXXIX. *Ne ferro nisi in agricultura, Voss. in agri cultu, et hoc Plinii. Libet enim disertis illa translata variare. Cicero in Verrem, lib. III: » Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris? »* GEOR.

Et stylo scribere intutum, etc. Leges: » Etiam stylo scribere vetum vetustissimi auctores prodiderunt. » Tangit et Iurilius ad Symmachum I. II, ep. XXXI GEOR. — Intutum Minime tutum. Sic etiam MSS. Sunt qui vetitum malint. Intutum Tacito semel, saepius Ammiano usurpata vox. H. — Et stylo. Brot. ex ed. pr. et cum stylo. Ed. P.

XL. *Deiit. Voss. defuit. Vt Tacitus, Hist. lib. IV: » Nec deerat egenus quisque e plebe et piissimi servitiorum prodere ultro diles dominos. » Item: » Nec deerat ipse stipatus armatis, domos hortosque per-*

mutans, apparatu, incessu, excubiis, vim principis complecti. » GEOR.

Honorem. Ad mitiores usus adscribere, exempli gratia, ad status, de quibus statim dicitur. H.

Aristonidas. Αριστωνίδης. H.

Learcho filio praecipitato residentem. Athamas furens Learchum ex Ino filium, saxo illum necavit, idem factorum de matre et altero filio Melicerta, nisi eo in ulnas recepto praecipitem Ino se in mare iecisset. Quare hic praecipitatum Learchum, saxo inflictum, et sic occisum intelligere oportet, non autem scopulo deturbatum. DAL. — Learcho. Exstat apud Naonem fabula, Metam. IV, 467. HANO.

Alcon. Meminit huius in Laconia Panamias, et Hippocoontis filium vocat: Naao quoque Metam. XIII, 683: » illi fabricaverat Alcon Myleus, et

ductus. Videmus et Romae scyphos e ferro dicatos in templo Martis Vltoris. Obstitit eadem naturae benignitas, exigentis a ferro ipso poenas rubigine; eademque providentia nihil in rebus mortalibus, faciente, quam quod infestissimum mortalitati.

XLI. Ferri metalla ubique propemodum reperiuntur, quippe insula etiam Italiae Ilva gignente: minimaque difficultate cognoscuntur, ipso colore terrae manifesto. Sed ratio eadem excoquendis venis. In Cappadocia tantum quaestio est, aquae an terrae fiat acceptum, quoniam perfusa certo fluvio terra, neque aliter ferrum e fornacibus reddit. Differentia ferri

longu caelaverat argumento. s Nisi forte hic Nasonis Alcon argentarius faber est, ab illo ferrario diversus. Hæo.

In templo Martis In foro Augusti, regione Urbis octava. H.

Obstitit. Ne hunc ferro mitiorem honorem vita haberet, de quo dictum est initio huius capituli, obstitit pro sua benignitate natura, tum inducta ferro rubigine velut in poenam, tum simili eius providentia nihil faciente in rebus mortalibus, quam quod est infestissimum mortalitati, et plenum laboris. Quare a mitioribus illis artibus ferrum traducendum ad falces, ligones aliaque instrumenta, quibus arbusta serimus, ponimus pomaria, caedimus saxa, etc. H. — Obstitit. Gron. et al. obstitit. En. P.

Faciente MSS. facientis. H.

XLI. Ilva. Vide quae dicta sunt III, 12. Servius in illud Maronis, Aeneid. X, s est Ilva trecentos, insula inexhausta Chalybum generosa metallis, s amplius aliquid apud Plinium legisse hic videri queat; si ha-

benda ei fides est. verba eius sunt huiuscemodi: s *inexhaustis* Chalybum generosa metallis: quanto exhausta fuerit, tanto generosior, hoc est, *πολύροος*. Ergo *in exhaustis* non est una pars orationis; namque dicit Plinius Secundus: Quum in aliis regionibus effusis metallis terrae sint vacuae, apud Ilvam hoc esse mirum, sublata renascuntur, et cursis de eadem loca effodiantur. Varro et aliud dicit, nasci quidem Illic ferrum, sed in stricturam non posse cogi, nisi transvectum in Populoniensem Tusciae civitatem, ipsi insulae vicinam. s Haec Servius, cuius in laudandis auctoribus haud satis est explorata fides. H. — Ilva. Plurimum hodieque ferri ex celeberrimis Ilvae (*Île d'Elbe*) fodinis eruitur, huius et optimi quidem metalli (*fer pligiate, peroxide de fer*) feracissimis, quanquam et per totam fere Europam reperitur. En. P.

Ratio eadem. Quae aeris explicata.

Differentia. Isidor. XVI, 20. H. — De ferri differentis conf. Esc. III ad cale. hnj. lib. En. P.

numerosa. Prima in genere terrae caelive. Aliae molle tantum, plumboque vicinius subministrant: aliae fragile et aerosum, rotarumque usibus et clavis maxime fugiendum, cui prior ratio convenit. Aliud brevitate sola placet, clavisque caligariis: aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae vocantur haec omnes, quod non in aliis metallis, a stringenda acie vocabulo imposito. Et fornacum maxima differentia est: nucleisque quidem ferri excoquitur in his ad indurandam aciem: aliquae modo ad densandas incudes, malleorumque rostra. Summa autem differentia in aqua est, cui subinde candens immergitur. Haec alibi atque alibi utilior nobilitavit loca gloria ferri, sicut Bilbi-

Clavisque caligariis. Leonem exhibet caligae, libro singulari, de caliga Veterum, Nigronius noster, sub suam operis. H. — Tacit. Ann. I, 41. — Militari vocabulo Caicum caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi stultia eo tegmine pedum induebatur. — En. P.

Stricturae vocantur, etc. Stricturae Nonio scintillae ferri fervantis, quod stricte, id est, celeriter emittantur, aut quod candore nostrorum oculos percellant. Virgil. Aen. VIII, « Stricturae chalybeumq; fornacibus ignis avelat » Stricturae massae ferri fusi et confecti, quae in fornace candentes fervent, et nitent. Dag. — Stricturae. Stricturam vocant antiqui massam ferri seu laminam, quod in massam unam stringitur, ac coalescit. Sic Varro accepit, eo loco quem ex Servio paulo ante retulimus. Nonio stricturae sunt et scintillae ferri candentis: non Plinio. HARD.

Nucleusque. In quibusdam, inquit, fornacibus ferrum excoquitur, quod durissimum est, ac veluti metalli nu-

cleus, ad indurandam aciem, hoc est, eam ferri partem, quae sentit. Sic temperatur id quod barbari Glossaeque aciarium vocant, de Fœder. Sic totidem syllabis apicibusque Reg. 2 cod. Editi hactenus libri: « In iis equidem nucleus ferri .. aliquo modo. » Et Salmasii conjecturam, ne quid praetermissum videar, nunc exponam. Sic igitur ille in Solino, p. 4081: « In aliquibus ferrum excoquitur, nisi ad indurandam aciem. » Ac nisi intelligi pro non nisi iubet, id minus probante Gronovio, qui ipsum non nisi rescribi in contextu mavult. HARD.

Summa. Et hunc locum Irid. Orig. XVI, 20, exscripsit. H.

Cui subinde candens immergitur. Varios modos purgandi dorandique ferri tradit Magius, lib. II, cap. 8. DAMEC.

Bilbilis. Hodie Villa Vieja, in Baulo monte, propè Calatañed, Aragoniae regno. Martialis, cuius id fuit natale solum, lib. X, ep. ciii: « Municipem augusta mihi quos Bilbilis alto

lin in Hispania et Turiassonem, Comum in Italia, quum ferraria metalla in his locis non sint. Ex omnibus autem generibus palma Sérico ferro est. Serès hoc cum vestibus suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico: neque alia genera ferri ex mera acie temperantur: caeteris enim admiscetur mollior complexus. In nostro orbe aliubi vena bonitatem hanc praestat, ut in Noricis: aliubi factura, ut Salmone aqua, uti diximus. Quippe quum in exacuendo oleares co-

Monte creat, rapidis quos Salo cingit aquis, etc. » Lib. IV, LV: « Nos Celtis genitos, et ex Iberis Nostra nomina duriora terrae Grato non pudeat referre versu: Saevo Bilbilin optimam metallo, Quae vincit Chalibaeque, Noricosque. » Nannus Augusti in Cimelio regis Christianissimi, Tiberii quoque et Caligulae: MV. AVGVSTA SILBILIS. *Municipium Augusta Bilbilis.* Aquarum vero dote, non fodinarum, quae nullae ibi sunt, ferro gloriam parari, ut Plinius ait, etiam Martialis testatur, qui Salonis nomen his fuisse sit. Adicit enim verbis proxime recitata ex lib. IV, ep. LV: « Et ferro platam suo sonantem, Quam fluetu tenui, sed inquieto Armorum Salo temperator ambit. » Et lib. XIV, ep. XXIII: « Pugio-quem curvis signal brevis orbita venit, Stridentem gelidis hunc Salo tinnit aquis. » Annem hunc Salonem a vicino oppido Bilbilin Iustinus vocat. Idcirco hunc eisdem poëtae locum, I, ep. 1: Videbis altam, Licinianae, Bilbilin Equis et armis nobilem. » Hieron. Surita, teste Antonio Augustino, in mendo cubare aiebat, legique oportere *Aquis*. Atque eo quidam epigrammate sequitur mox, « Salone, qui ferrum gelat. » H.

Turiassonem. Brol. *Turiassonem*: sic quoque nummi antiqui. Hispanis ho-

die dicitur *Tarazona*. Ep. P.

Ex omnibus autem, etc. Ildorus haec quoque, ut superiora, loc. cit. Ferrum hoc Sericum iam obsolevit. HARD.

Pellibusque mittunt. Tigridum, pardorum, pantherarum: et, ut coniector, moschi, cum saule sua odoratissima. DAE.

Ex mera acie temperantur. Mera acies, quod merum *aciarium* barbari Glossaeque, ut diamus, Graeci ἀκραιφνής στόμαχος vocant.

Caeteris enim admiscetur, etc. Typi ad hunc diem omnes sic interpungebant: « caeteris enim admiscetur. Mollior complexus in nostro, etc. » Quod vitium non oratio modo ipsa retegil, sed et Ildorus, qui hunc locum exscripsit XVI, 20, atque ita, ut edidimus, interpunxit. H.

Mollior complexus. Mollioris temperaturae ferrum. HARD.

Et in Noricis. Glebam idcirco Noricam commendat Rutilius in Itin. I, pag. 309. Cultros Norico ferro, Petron. in fragm. p. 267. Noricum enses, Horatius. HARD.

Uti diximus. Proxime aule, his verbis: « Summa autem differentia in aqua est, etc. » HARD.

Oleares cotes. Quae perfundi oleo

tes aquariaeque differant, et oleo delicatior fiat acies: mirumque, cum excoquatur vena, aquae modo liquari ferrum, postea in spongas frangi. Tenuiora ferramenta oleo restinguere mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis humanus se ulciscitur. Contactum namque eo, celerius subinde rubiginem trahit.

XLII. De magnete lapide suo loco dicemus, concordiaque quam cum ferro habet. Sola haec materia vires ab eo lapide accipit, retinetque longo tempore, aliud apprehendens ferrum, ut anulorum catena spectetur interdum: quod imperitum vulgus appellat ferrum vivum, vulneraque tali asperiora fiunt. Lapis hic et in Cantabria nascitur, non ille magnes verus caute continua, sed sparsa bullatione, ita appellant: nescio an vitro fundendo perinde utilis: nondum

solent, cuiusmodi sunt eae, quibus novaculae acciuntur. HARO.

Postea in spongas frangi. Postquam liquatum est, induratumque, non aequaliter, ut raphani, sed spongiarum more, et inaequaliter frangitur. Spongiae igitur massae sunt prius liquati ferri, postesque indurati: non spuma, quae dum ferri vena funditur, per os examini exit. ut Salmasius iubet intelligi in Solid. pag. 4032. HARO. — *In spongas.* Spongas vocat massas liquati ferri, eiectas vel extractas fordace, quae instar spongiae molles sunt, ac fragiles priusquam durentur ictibus, aut aquae gelidae inmergantur, aut adiecto medicamento fusoribus in aciem excoquantur. DAL. — *Tenuiora.* Ibid. totidem verbis, Orig. XVI, 20. H.

Trahit. Ibid. loc. cit. H.

XLII. De magnete. Qui vulgo nostris, *aimant* (fer oxidulé, fer ma-

gnétique), Conf. lib. XXXVI, cap. 25. HARO.

Vires. Vet. cod. *virus*, non *vires*; pulcherrime. PIST. — Immo pessime. GAON.

Anulorum, etc. Fortasse: sicut acularum catena spectetur, a Acus enim seibus quasi necluntur. GAONOV. — Reg. 2, *acolorum*. Forte, *acularum*. At ex anulis catena, quam ex aculis commodius neclitur. H.

Sed sparsa bullatione. Magneticos lapillos bullarum instar per agros spargi significat, non a continua rupe excidi. In editis hactenus libris, *bullatione* legebatur. At Reg. 2, Col. 3, alique, *bullatione*, ut edidimus. H. — Lapis forte qui nobis dicitur, *fer oxidulé, magnétique, titanifère*. Eo. P.

Nescio an vitro, etc. Vitro enim fundendo magnetem addi, dicitur XXXVI, 66. HARO.

enim expertus est quisquam: ferrum utique inficit eadem vi. Magnete lapide Dinocrates architectus Alexandriae Arsinoës templum concamerare inchoaverat, ut in eo simulacrum eius e ferro pendere in aëre videretur. Intercessit mors et ipsius, et Ptolomaei, qui id sorori suae iusserat fieri.

XLIII. Metallorum omnium vena ferri largissima est, Cantabriae maritimae parte, quam Oceanus alluit, mons praerupte altus, incredibile dictu, totus ex ea materie est, ut in ambitu Oceani diximus. (xv.) Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, corrumpi-

Ferri utique inficit aciem, ut magnes. Eodem lapide Dinocrates (sic prius). Scribe: a Ferrum utique inficit eadem vi. Magnete lapide Timochares, etc. a quamvis alibi Dinocratem appellet, de quo Salm. ad Sol. pag. 1189. Tō ut pro vi saepe notavimus. Ptolomaeus, ferrum utique inficit: tā aciem ut magnes pro supervacuis delet. Gronov. — Inficit. Sic imbuat, ut periode ac magnes ipse, ferrum alterum trahat. H.

Magnete. Haec totidem verbis Isidor. Orig. VI, 20. Idem de simulacro quodam in templo Sarapidis, quod magneti laquearibus templi infixo adhaereret ita, ut pendere videretur in aëre, refert Augustin. de Civit. Dei, XXI, 6 Suidas item, verbo Μαγνήτις. Hinc orta de sepulchro Mahometi fabula.

Din. architectus. Editi hactenus libri *Dinocrates*. Reg. 2 et Ch. *Timochares*: unde nos *Dinocrates* effinximus, ut lib. cap. 11, etsi quidam ibi a nobis citati scriptores, *Dinocratem*. At Ausonius hoc ipsum de camera magnetica narrans, quod Plinius hoc loco refert, *Dinocharem* appellat: Idyll. IX, vel, ut alij X, vers. 310:

a Conditor hic forsitan fuerit Ptolemaeos aulae Dinocrates: quadro cui in fastigia cono Surgit: et ipsa suas consumit pyramis umbras: Iussus ob incesti qui quondam foedus amoris Arsinoën Pharii suspendit in aëre templi. a Vide etiam Augustinum, de Civ. Dei, XXI, 6. HARR.

Arsinoë. Quae Ptolemaei Philadelphii et soror, et coniux fuit, ut diximus VI, 32. HARR.

Et in eo simulacrum eius. In Alexandria Aegypti laquearibus templi Serapis magnes infixus, statuam aeneam, in cuius capite ferrum inclusum est, sic tenuit, ut media nec solum attingeret, nec culmen. Ferrum Mahometis sepulchrum in Medina Talmabi, Arabiae Petrae oppido, magnetis vi tractum suspendere Turcae conati sunt. DAR.

XLIII. *Cantabriae maritimae parte.* Vena illa ferri largissima est, mine de Sommorostro dans la Biscaye, de qua diligentissime scripsit Cl. Bowles: *Introduction à l'histoire naturelle d'Espagne*, pag. 322. BARR.

Diximus. Lib. IV, cap. 34 in fine. HARR.

Ferrum. Ab his verbis Pliniani edā-

tur. Rubens non est habile tundendo, neque antequam albescere incipiat. Aceto aut alumine illitum sit aeri simile. A rubigine vindicatur cerussa, et gypso, et liquida pice. Haec est temperatura a Graecis antipathia dicta. Ferunt quidam et religione quadam id fieri. Et exstare ferream catenam apud Euphratem amnem, in urbe quae Zeugma appellatur, quā Alexander Magnus ibi iunxerat pontem, cuius anulos qui resecti sunt, rubigine infestari, carentibus ea prioribus.

XLIV. Medicina e ferro est et alia, quam secandi. Namque circumscribi circulos, terve circumlato mucrone, et adultis et infantibus prodest contra noxia medicamenta: et praefixisse in limine e sepulcro evulsos clavos adversus nocturnas lymphationes. Pungique leviter mucrone, quo percussus homo sit, contra dolores laterum pectorumque subitos, qui punctionem afferant. Quaedam ustione sanantur: privatim vero canis rabidi morsus. Quippe etiam praevalente morbo, expavescentesque potum, usta plaga illico liberantur.

torez novum caput suspicati titulum ascripsero: *De temperatura ferri*. Quem praefigi oportere cap. 44, et argumentum, et Plinius Index, quem edidimus, indicat. Locum hunc porro totidem verbis Isidorus exscripsit, Origg. XVI, 20. HARD.

Rubens. Isidor. loc. cit. H.

A rubigine. Isidor. l. c. II.

Antipathia. *Avτiπαθiα*, vis contraria rerum, naturalis rerum differentia, disidiumque, ut inter ignem et aquam. HARD.

Alexander Magnus. Vide quae diximus V, 21. H. — *Iunxerat*. Gron. et al. *vinxerat*. Ed. P.

Infestari. Subintellige, *ferunt*, ex antecedentibus. H. — *Carentibus* ea

prioribus. Fuitne prisca inventa ars ita ferrum fundendi aut temperandi, ut rubiginem non sentiret? BAOR.

XLIV. *Lymphationes*. Has Graeci vocant *νυμφοληψiα* *νυκτερινα*, ut et *νυμφοληπτει*, lymphatos, sancticos, furentes, quasi correptos Nympharum spiritu. Credidit enim vetustas furore perpetuo exagitari, qui Nymphae speciem ex aquis prodeuntem aspexissent. Ante praelium commissum cum Persis ad Plataeas multos ad Cithaeronem nympholeptos et sancticos fuisse tradit Plutarchus in Aristide. DAT. — *Lymphationes*. De lymphaticis egimus XXV, 24. H.

Quaedam ustione sanantur. Haec

Calefit etiam ferro candente aqua, in multis vitiis, privatim vero dysentericis.

XLV. Est et rubigo ipsa in remediis, et sic Telephum proditur sanasse Achilles, sive id aerea, sive ferrea cuspe fecit. Ita certe pingitur eam decutiens gladio. Sed rubigo ferri deraditur humido ferro clavis veteribus. Potentia eius ligare, siccare, sistere. Emendat alopecias illita. Utuntur et ad scabritias genarum, pusulasque totius corporis, cum cera et oleo myr-

medicina etiam nunc apud nos potissimum commendatur. Ed. P.

Calefit. Diosc. V, 93, calefieri sic ait, ut coeliacis prosit, dysentericis, lienosis, etc. Vt epilepticis, Cael. Aurel. Chr. I, 4, de epilepsia: «Dehinc squamulas ferri, cum aqua in qua fuerit candens ferrum praetinctum.» Vt lienosis etiam Cels. IV, 9: «Post cibum, inquit, aqua a ferrario fabro, in qua candens ferrum subinde tinctum sit: haec enim vel praecipue lienem coërcet: quod animal adversum est in his animalibus, quae apud hos fabros educata exiguis lienes habent.» Vt vesica laborantibus, Scrib. Larg. comp. cxtvi: «Ad tumorem, inquit, et dolorem vesicae, et exulcerationem, benefacit aqua, in qua ferrum candens demissum est. Hoc ego traxi ab aquis calidis, quae sunt in Tuscia ferratae, et mirifice remediunt vesicae vitia. Appellantur itaque vesicariae.» H. — Et haec hodieque medicina coeliacis, etc. usitatissima. Ed. P.

XLV. *Sic Telephum proditur sanasse Achilles.* Supra, lib. XXV, cap. 5, Achilles herba: notum est vulgatum illud: ὁ τρώας ἰήσεται. Dat. — Et sic. Vide XXV, 19. Exstat in Anthol. Graeca Macedonii consulis amatorum epigramma, cuius argu-

mentum ab hoc Achillis Telephique factio petiit, lib. VII, quamquam hic ante a me praefandus hominis auri- bus: Ελκος ἔχω τὸν ἔρωτα, ῥέει δέ μοι ἔλκος ἔχωρ δάκρυον, ὠτειλῆς οὐποτέ περσομένης. Εἰμὶ καὶ ἐκ κακότητος ἀμήχανος· οὐδὲ Μαχάων Ἠτιά μοι πάσσει φάρμακα δυνάμενῳ. Τηλεφός εἰμι, κόρη· σὺ δὲ γίνεο πιστὸς Ἀχιλλεύς. Κάλλει σὺ παῦσον τὸν πόθον, ὡς ἔβαλες. Quod feliciter ita Grotius vertit: «Est mihi vulnus amor: sanies de vulnere manat Lacryma: siccari plaga profunda negat. Nec revalescendi spes est super: ipse Machaon Nil virus tantum quo medicetur, habet. Telephus eni tibi sum: mea tu mihi te fac Achillem: Et flammam seda quam tua forma facit.» HARD. — *Rubigo.* De ferri recrementis cf. Exc. III ad calc. hui. lib. Ed. P.

Potentia eius ligare, etc. Ita MSS. omnes: non, ut editi, *Vis eius . . . restringere.* Etsi Diosc. V, 93: ἵός δὲ σιδήρου στυφεῖ, ῥοῦν δὲ γυναικίῳν προστεθείς ἰσχυεῖ. HARD.

Alopecias. Diosc. loc. cit. II.

Utuntur. Dioscor. totidem verbis: Πρὸς τε παρωνυχίας, καὶ περὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ τραχίαν βλέφαρα εὐχρηστος, καὶ κονδυλώματα. HARD.

liquato aere atque percocto, additis etiamnum carbonibus, flatuque accensis: ac repente vehementiori flatu expulitur aeris palea quaedam. Solum, quo excipiat, esse stratum debet.

XXXVII. Facile ab ea discernitur, quam in iisdem officiniis diphrygem vocant Graeci, ab eo quod bis torreatur: cuius origo triplex. Fieri enim traditur ex lapide pyrite cremato in caminis, donec excoquatur in rubricam. Fit et in Cypro ex luto cuiusdam specus arefacto prius, mox paulatim circumdati sarmentis. Tertio fit modo in fornacibus aeris faece subsidente. Differentiae siquidem, quod aes ipsum in catino defluit, scoria extra fornaces, flos supernatat, diphryges remanet. Quidam tradunt in fornacibus globos lapidis qui coquantur, ferruminari: circa hunc aes fervere, ipsum vero non percoqui, nisi translatum in alias fornaces, et esse nodum quemdam materiae. Id quod ex cocto supersit, diphryges vocari. Ratio

tum fuisse tradit flos aeris. *Dal.*

XXXVII. *Diphrygem.* Dioscor. V, 429, τὸ διφρυγίς, scilicet ἀπὸ τοῦ δις φρυγέσθαι, quod bis torreatur: sive quod et arefacto a sole, et ab igne torreatur. *Hard.*

Cuius origo triplex. Totidem ea plantae verbis a Dioscoride explanata loc. cit. et ab Oribas. XIII, pag. 226. *Hard.*

In rubricam. In rubricae colorem: ὅταν ἡ χρῆς μὲν τὴν γίνεται. Diosc. loc. cit. *Hard.*

Mox. Subintellige, uto lostove. *Hard.*

Tertio. Hoc est; tertium nihil aliud est, nisi sedimentum aeris in fornace adusti. *Hard.*

Diphryges. In fundo, seu faece, subsidenti συμπέσεται ἐν τῇ χώρῃ ὑγνῇ

μὲν τῇ πύλῃ αὐτῆς. Diosc. loc. c. *Hard.*

Quidam tradunt in fornacibus globos lapidis qui coquantur. » *Quidam tradunt, in servis globos lapidis aes gignentis sole coctos fermentari: circa hos aes fervere: ipsum vero percoqui translatum in alias fornaces, et esse udum: quod autem materiae excocto superest, diphryges vocari, »* ex Diosc. et vet. nostro cod. *Dal.*

Ferrum nari. Coalescere. *H.*

Nodum quemdam materiae. Duriorum materiam. *Hard.*

Id quod excocto supersit, diphryges (sic prius). Voss. vid q. ex cocto supersit, diphryga vocant. » *Plautus in Stich:* » Edepol te vocem libenter, si supersit locus. » *Acad.* quo-

eius in medicina similis supra dictis: siccare, et excrescentia consumere, et perpurgare. Probatur lingua, ut eam siccet tactu statim, saporemque aeris reddat.

XXXVIII. Vnum etiamnum aeris miraculum non omittemus. Servilia familia illustris in Fastis, trientem aereum pascit auro et argento, consumentem utrumque. Origo atque natura eius incomperta est mihi. Verba ipsa de ea re Messalae senis ponam: « Serviliorum familia habet trientem sacrum, cui summa cum cura magnificentiaque sacra quotannis faciunt: quem ferunt alias crevisse, alias decrevisse videri, et ex eo aut honorem, aut diminutionem familiae significari. »

XXXIX. (xiv.) Proxime indicari debent metalla ferri, optimo pessimoque vitae instrumento. Siquidem hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuvenescere. Hoc exstruimus tecta, caedimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, caedes, latrocinia, non cominus solum, sed etiam missili volucrique, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato: quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem, ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quamobrem cul-

que, *diphryge* vocant. Sed *διφρυγῆς* Diosc. *Gaon*.

Supra dictis. Aeris, scoriae, cadmiae, flori. Haec totidem verbis Diosc. loc. cit. *Δύσασιν δὲ ἔχου στυπτικὸν τε, καὶ ἀνκαθαρικὸν ἐπιτεταμένως, σμηκτικὸν τε καὶ ξηραντικὸν καὶ κατασταλτικὸν ὑπερσφοδύσει,* etc. » Vis ei adstringere, valide perpurgare, ex-

tergere, siccare, carnis excrescentias cohibere, etc. »

Probatur lingua. Diosc. loc. cit. ad verbum. *Haso*.

XXXVIII. *Illustris.* Ob multos consulatus, ac triumphos, qui notantur in Fastis. II. — *Diminutionem.* Brol. ex Reg. 2, *Diminutionem*.

pa eius, non naturae fiat accepta: Aliquot experimentis probatum est posse innocens esse ferrum. In foedere, quod expulsis regibus populo romano dedit Porsenna, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agricultura uterentur. Et stylo scribere institutum, ut vetustissimi auctores prodiderunt. Magni Pompeii in tertio consulatu exstat edictum, in tumultu necis Clodianae, prohibentis ullum telum esse in urbe.

XL. Et tamen vita ipsa non defuit honorem mitiorem habere ferro quoque. Aristonidas artifex quum exprimere vellet Athamantis furorem Learcho filio praecipitato residentem poenitentia, aes, ferrumque miscuit, ut rubigine eius per nitorem aeris relucente, exprimeretur verecundiae rubor. Hoc signum exstat Thebis hodierno die. Est in eadem urbe et ferreus Hercules quem fecit Alcon, laborum dei patientia in-

XXXIX. *Ne ferro nisi in agricultura. Vos. in agri cultu, et hoc Plinii. Libet enim disertis ista tractatibus variare. Cicero in Verrem, lib. III: « Quid est enim Sicilia, si ei agri cultionem sustuleris? »* GROS.

Et stylo scribere institutum, etc. Leget: « Etiam stylo scribere vetitum vetustissimi auctores prodiderunt. » Tangit et Iustus ad Symmachum l. II, ep. XXII GROS. — Institutum. Nimitum tutum. Sic etiam MSS. Sunt qui vetitum malint. Institutum Tacito semel, saepius Ammiano usurpata vox. H. — Et stylo. Brot. ea ed pr. et cum stylo. Eo. P.

XL. *Denit. Voss defuit. Vi Tacitus, Hist. lib. IV: « Nec deerat egenissimus quisque e plebe et paucissimi servitorum prodeire ultro dites dominos. » Item: « Nec deerat ipse stipatus armatis, domos hortosque per-*

mutans, apparatu, incessu, escubiis, vim principis complecti. » GROS.

Honorem. Ad mitiores usus adiacere, exempli gratia, ad statuas, de quibus statim dicitur. H.

Aristonidas. Αριστονιδης. H.

Learcho filio praecipitato residentem. Athamas furens Learchum ex Ino filium, sazo illisum necavit, idem facturis de matre et altero filio Melicerta, nisi eo in ulnas recepto praecipitem Ino se in mare leciisset. Quare hic praecipitatum Learchum, sazo inflictum, et sic occisum intelligere oportet, non autem scopulo deturbatum. DAL. — Learcho. Exstat apud Nasonem fabula, Metam. IV, 467. Hano.

Alcon. Meminit huius in Laconia Pausanias, et Hippocoontis filium vocat: Naso quoque Metam. XIII, 683: sibi fabricaverat Alcon Mylæus, et

ductus. Videmus et Romae scyphos e ferro dicatos in templo Martis Ultoris. Obstitit eadem naturae benignitas, exigentis a ferro ipso poenas rubigine: eademque providentia nihil in rebus mortalibus faciente, quam quod infestissimum mortalitati.

XLI. Ferri metalla ubique propemodum reperiuntur, quippe insula etiam Italiae Ilva gignente: minimaque difficultate cognoscuntur, ipso colore terrae manifesto. Sed ratio eadem excoquendis venis. In Cappadocia tantum quaestio est, aquae an terrae fiat acceptum, quoniam perfusa certo fluvio terra, neque aliter ferrum e fornacibus reddit. Differentia ferri

longo caelaverat argumento. Nisi forte hic Maronis Alcon argentarius faber est, ab illo ferrario diversus. H. a. n.

In templo Martis In foro Augusti, regione Urbis octava. H.

Obstitit. Ne hunc ferro mitiorem honorem vita haberet, de quo dictum est initio huius capituli, obstitit pro sua benignitate natura, tum inducta ferro rubigine velut in poenam, tum simili eius providentia nihil faciente in rebus mortalibus, quam quod est infestissimum mortalitati, et plenum laboris. Quare a mitioribus illis artibus ferrum traducendum ad fales, ligones aliaque instrumenta, quibus arbusta serimus, ponimus pomaria, caedimus saxa, etc. H. — Obstitit. Gron. et al. obstitit. En. P.

Faciens MSS. facientis. H.

XLI. Ilva. Vide quae dicta sunt III, 42. Servius in illud Maronis, Aeneid. X, est Ilva trecentos, insula in exhaustis Chalybum generosa metallis, a amplius aliquid apud Plinium legisse hic videri queat; si ha-

benda ei fides est. verba eius sunt huiusmodi: *a in exhaustis* Chalybum generosa metallis: quanto exhausta fuerit, tanto generosior, hoc est, πολυγύωγ. Ergo in exhaustis non est una pars orationis: namque dicit Plinius Secundus: Quam in aliis regionibus effusis metallis terrae sint vacuae, apud Ilvam hoc esse mirum, sublata renascuntur, et rursus de iisdem locis effodiantur. Varro et aliud dicit, nasci quidem Illic ferrum, sed in stricturnam non proae cogi, nisi transvectum in Populonium Tusciae civitatem, ipsi insulae vicinam. Haec Servius, cuius in laudandis auctoribus laud satis est explorata fides. H. — Ilva. Plurimum hodieque ferri ex celeberrimis Ilvae (*Île d'Elbe*) fodinis eruitur, huius et optimi quidem metalli (*fer pligiste, peroxide de fer*) feracissimis, quanquam et per totam fere Europam reperitur. En. P.

Ratio eadem. Quae seris explicata.

Differentia. Isidor. XVI, 20. H. — De ferri differentiis conf. Esc. III ad calc. huj. lib. En. P.

numerosa. Prima in genere terrae caelive. Aliae molle tantum, plumboque vicinius subministrant: aliae fragile et aerosum, rotarumque usibus et clavis maxime fugiendum, cui prior ratio convenit. Aliud brevitate sola placet, clavisque caligariis: aliud rubiginem celerius sentit. Stricturae vocantur hae omnes, quod non in aliis metallis, a stringenda acie vocabulo imposito. Et fornacum maxima differentia est: nucleusque quidem ferri excoquitur in his ad indurandam aciem: aliquae modo ad densandas incudes, malleorumve rostra. Summa autem differentia in aqua est, cui subinde candens immergitur. Haec alibi atque alibi utilior nobilitavit loca gloria ferri, sicut Bilbi-

Clavisque caligariis. Leonem exhibet caligae, libro singulari, de caliga Veterum, Nigronius noster, sub fluem operis, II. — Tacit. Ann. I, 41? Militari vocabulo Caium caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. s. Eo. P.

Stricturae vocantur, etc. Stricturae Nonio scintillae ferri ferventis, quod striele, id est, celeriter emittantur, aut quod candore vestros oculos percellant. Virgil Aen. VIII, s. Stricturae chalybium et fornacibus igois anhelat s. Stricturae massae ferri fusi et confecti, quae in furnace candentes fervent, et nitent. DALC. — *Stricturae.* Stricturam vocant antiqui massam ferri seu lamellam, quod in massam unam stringitur, ac coalescit. Sic Varro accepit, eo loco quem ex Servio paulo ante retulimus. Nonio stricturae sunt et scintillae ferri candentis: non Plinio. HARD.

Nucleusque. In quibusdam, inquit, fornacibus ferrum excoquitur, quod durissimum est, ac veluti metalli nu-

cleus, ad indurandam selem, hoc est, eam ferri partem, quae aeat. Sic temperatur id quod barbari Glossaeque *aciarium* vocant, de Poesler. Sic totidem syllabis apicibusque Reg. 2 cod. Editi hactenus libri: « In iis equidem nucleus ferri... aliquo modo. » Et Salinasii conjecturam, ne quid praetermisisse videar; nunc exponam. Sic igitur ille in Solino, p. 1084: « In aliquibus ferrum excoquitur, nisi ad indurandam aciem » Ac nisi intelligi pro non nisi iubet, id minus probante Gronovio, qui ipsum non nisi rescribi in contextu mavult. HARD.

Summa. Et hunc locum Isid. Orig. XVI, 20, exscripsit. H.

Cui subinde candens immergitur. Varios modos purgandi durandique ferri tradit Magius, lib. II, cap. 8. DALC.

Bilbilis. Hodie Villa Vieja, in Baebulo monte, prope Calataiud, Arragoniae regno. Martialis, cuius id fuit natale solum, lib. X, ep. cxi: s. Municipis augusta mihi quos Bilbilis alio

lin in Hispania et Turiassonem, Comum in Italia, quum ferraria metalla in his locis non sint. Ex omnibus autem generibus palma Sérico ferro est. Seres hoc cum vestibis suis pellibusque mittunt. Secunda Parthico: neque alia genera ferri ex mera acie temperantur: caeteris enim admiscetur mollior complexus. In nostro orbe aliubi vena bonitatem hanc praestat, ut in Noricis: aliubi factura, ut Sulmone aqua, uti diximus. Quippe quum in exacuendo oleares co-

Monte creat, rapidis quos Sala cingit aquis, etc. » Lib. IV, LV: » Nos Celtis genitos, et ex Iberis Nostra nomina duriora terrae Grato non pudeat referre versu: Saeco Bilbilin optimam metallo, Quae vincit Chalibaeque, Noricosque. » Nummus Augusti in Cimelio regis Christianissimi, Tiberii quoque et Caligulae: MV. AVGVSTA NIGVLIS. *Municipium Augusta Bilbilis.* Aquarum vero dote, non fodinarum, quae nullae ibi sunt, ferro gloriam parari, ut Plinius ait, etiam Martialis testatur, qui Salonia nomen his fuisse ait. Adilcit enim verbis proxime recitatis ex lib. IV, ep. LV: » Et ferro plateam suo sonantem, Quam fluctu tenui, sed inquieto Armorum Salo temperator ambit. » Et lib. XIV, ep. XXIII: » Pugio-quem curvis signat brevis orbita venis, Stridentem gelidis hunc Salo tinxit aquis. » Annem hunc Salonem a vicino oppido Bilbilin Iustinus vocat. Ideo hunc eiusdem poetae locum, l. ep. I: Videbis altam, Liciniane, Bilbilin Equis et armis nobilem. » Hieron. Surita, teste Antonio Augustino, in mendo cubara aiebat, legique oportere *Aquis*. Atque eo quidem epigrammate sequitur mos, » Salone, qui ferrum gelat. » H.

Turiassonem. Brot. *Turiassonem*: sic quoque nummi antiqui. Hispanis ho-

die dicitur *Taratona*. Ed. P.

Ex omnibus autem, etc. Isidorus haec quoque, ut superiora, loc. cit. Ferrum hoc Sericum iam obsolevit. HABO.

Pellibusque mittunt. Tigrisum, pardorum, pantherarum: et, ut conietor, moschi, cum saule sua odoratissima. DAB.

Ex mera acie temperantur. Mera acies, quod merum aciarium barbari Glossaeque, ut diximus; Graeci ἀκραιφνές, στίμματα vocant.

Caeteris enim admiscetur, etc. Typi ad hunc diem omnes sic interpungebant: » caeteris enim admiscetur. Mollior complexus in nostro, etc. » Quod vitium non oratio modo ipsa relegit, sed et Isidorus, qui hunc locum exscripsit XVI, 20, atque ita, ut edidimus, ioterpuoxit. H.

Mollior complexus. Mollioris temperaturae ferrum. HABO.

Ut in Noricis. Glebam idcirco Noricam commendat Rutilius in Itin. I, pag. 309. Cultros Norico ferro, Petron. in fragm. p. 267. Noricum enses, Horatius. HABO.

Uti diximus. Proxime ante, his verbis: » Summa autem differentia in aqua est, etc. » HABO.

Oleares cotes. Quae perfundi oleo

tes aquariaeque differant, et oleo delicatior fiat acies: mirumque, cum excoquatur vena, aquae modo liquari ferrum, postea in spongas frangi. Tenuiora ferramenta oleo restingui mos est, ne aqua in fragilitatem durentur. A ferro sanguis humanus se ulciscitur. Contactum namque eo, celerius subinde rubiginem trahit.

XLII. De magnete lapide suo loco dicemus, concordiaque quam cum ferro habet. Sola haec materia vires ab eo lapide accipit, relinetque longo tempore, aliud apprehendens ferrum, ut anulorum catena spectetur interdum: quod imperitum vulgus appellat ferrum vivum, vulneraque tali asperiora fiunt. Lapis hic et in Cantabria nascitur, non ille magnes verus caute continua, sed sparsa bullatione, ita appellant: nescio an vitro fundendo perinde utilis: nondum

solent, cuiusmodi sunt eae, quibus novaculae accidunt. HARD.

Postea in spongas frangi. Postquam liquidum est, induratumque, non aequaliter, ut raphani, sed spongiarum more, et inaequaliter frangitur. Spongiae igitur massae sunt prius liquati ferri, posteaque indurati: non apuma, quae dum ferri vena funditur, per os camini exit. ut Salmasius iubet intelligi in Solid. pag. 4032. HARD. — In spongas. Spongas vocat massam liquati ferri, eiectas vel extractas fordace, quae instar spongiae molles sunt, ac fragiles priusquam durentur ictibus, aut aquae gelidae immergantur, aut adjecto medicamento fusoribus in aciem excoquantur DAT. — Tenuiora Ibid. totidem verbis, Origg. XVI, 20. H.

Trahit. Ibid. loc. cit. H.

XLII. De magnete. Qui vulgo nostris, aimant (fer oxidulé, fer ma-

gnétique). Conf. lib. XXXVI, cap. 25. HARD.

Vires. Vet. cod. virus, non vires; pulcherrime. FIAT. — Immo pessime. GAOS.

Anulorum, etc. Fortasse: ut acularum catena spectetur. Acus enim acubus quasi necluntur. GAOSOV. — Reg. 2, acolorum. Forte, acularum. At ea anulūs catena, quam ex aculis, commodius neclitur. H.

Sed sparsa bullatione. Magneticos lapillos bullarum instar per agros spargi significat, non a continua rupe excidi. In editis hactenus libris, bullatione legebatur. At Reg. 2, Colb. 3, alique, bullatione, ut edidimus. H. — Lapis forte qui nobis dicitur, fer oxidulé, magnétique, titanifère. Ed. P.

Nescio an vitro, etc. Vitro enim fundendo magnetem addi, dicitur XXXVI, 66. HARD.

enim expertus est quisquam: ferrum utique inficit eadem vi. Magnete lapide Dinocrates architectus Alexandriae Arsinoës templum concamerare inchoaverat, ut in eo simulacrum eius e ferro pendere in aëre videretur. Intercessit mors et ipsius, et Ptolomaei, qui id sorori suae iusserat fieri.

XLIII. Metallorum omnium vena ferri largissima est. Cantabriae maritimae parte, quam Oceanus alluit, mons praerupte altus, incredibile dictu, totus ex ea materie est, ut in ambitu Oceani diximus. (xv.) Ferrum accensum igni, nisi duretur ictibus, corrumpi-

Ferri utique inficit aciem, ut magnes. Eodem lapide Dinocrates (sic prius). Scribe: «Ferrum utique inficit eadem vi. Magnete lapide Timochares, etc.» quamvis alibi Dinocratem appellet, de quo Salm. ad Sol. pag. 1189. Tō ut pro vi saepe notavimus. Ptolemaeus, ferrum utique inficit: tā aciem ut magnes pro supervacuis delet. Gromov. — Inficit. Sic imbuit, ut perinde ac magnes ipse, ferrum alterum trahat. H.

Magnete. Haec totidem verbis Isidor. Orig. VI, 20. Idem de simulacro quodam in templo Serapidis, quod magneti laquearibus templi infixo adhaereret ita, ut pendere videretur in aëre, refert Augustin. de Civit. Dei, XXI, 6 Suidas item, verbo Μαγνήτης. Hinc orta de sepulchro Mahometi fabula.

Din. architectus. Editi hactenus libri Dinocrates. Reg. 2 et Ch. Timochares: unde nos Dinocrates effinximus, ut lib. cap. 11, etiam quidam ibi a nobis citati scriptores, Dinocratem. At Ausonius hoc ipsum de camera magnetica narrans, quod Plinius hoc loco refert, Dinocharem appellat: Idyll. IX, vel, ut alii X, vers. 310:

«Conditor hic forsitan fuerit Ptolemaeos aulæ Dinocrates: quadro cui in fastigiis cono Surgit: et ipsa suas consumit pyramis umbras: iussus ob incesti qui quondam foedus amoris Arsinoëis Phari suspendit in aëre templi.» Vide etiam Augustinum, de Civ. Dei, XXI, 6. Hæd.

Arsinoëis. Quae Ptolemaei Philadelphii et soror, et coniux fuit, ut diximus VI, 32. Hæd.

Et in eo simulacrum eius. In Alexandria Aegypti laquearibus templi Serapis magnes infixus, statuum aeneam, in cuius capite ferrum inclusum est, sic tenuit, ut media nec solum attingeret, nec culmen. Ferrum Mahometis sepulchrum in Medina Talnabi, Arabiae Petrae oppido, magnetis vi tractum suspendere Turcae consti sunt. Dat.

XLIII. Cantabriae maritimae parte. Vena illa ferri largissima est, mine de Sommorestro dans la Biscaïe, de qua diligentissime scripsit Cl. Bowles: Introduction à l'histoire naturelle d'Espagne, pag. 322. Bitor.

Diximus. Lib. IV, cap. 34 in fine. Hæd.

Ferrum. Ab his verbis Pliniani edi-

tur. Rubens non est habile tundendo, neque antequam albescere incipiat. Aceto aut alumine illitum fit aeri simile. A rubigine vindicatur cerussa, et gypso, et liquida pice. Haec est temperatura a Graecis antipathia dicta. Ferunt quidam et religione quadam id fieri. Et exstare ferream catenam apud Euphratem amnem, in urbe quae Zeugma appellatur, quā Alexander Magnus ibi iunxerat pontem, cuius anulos qui resecti sunt, rubigine infestari, carentibus ea prioribus.

XLIV. Medicina e ferro est et alia, quam secandi. Namque circumscribi circulos, terve circumlato mucrone, et adultis et infantibus prodest contra noxia medicamenta: et praefixisse in limine e sepulcro evulsos clavos adversus nocturnas lymphationes. Pungique leviter mucrone, quo percussus homo sit, contra dolores laterum pectorumque subitos, qui punctionem afferant. Quaedam ustione sanantur: privatim vero canis rabidi morsus. Quippe etiam praevalente morbo, expavescentesque potum, usta illico liberantur.

tores novum caput auspicali titulum scripsere: *De temperatura ferri*. Quem praefigi oportere cap. 44, et argumentum, et Plinius Index, quem edidimus, indicat. Locum hunc porro totidem verbis Isidorus exscripsit, Origg. XVI, 20. HARD.

Rubens. Isidor. loc. cit. H.

A rubigine. Isidor. l. c. II.

Antipathia. *Αντιπάθεια*, vis contraria rerum, naturalis rerum dissimilitudo, dissidiumque, ut inter ignem et aquam. HARD.

Alexander Magnus. Vide quae diximus V, 21. H. — *Iunxerat*. Gron. et al. *vinxerat*. EO. P.

Infestari. Subintellige, *ferunt*, ex antecedentibus. H. — *Carentibus ea*

prioribus. Fuitne priscis inventa ars ita ferrum fundendi aut temperandi, ut rubiginem non sentiret? BROT.

XLIV. *Lymphationes*. Haec Graeci vocant *νυμφολήψεις νυκτερινὰς*, ut et *νυμφολήψεις*, lymphatos, fanaticos, furentes, quasi correptos Nympharum spiritu. Credidit enim velustas furore perpetuo exagitari, qui Nympharum speciem ex aqua prodeuntem aspexissent. Ante praelium comminatum eum Persis ad Plataeas multos ad Cithaeronem nympholeptos et fanaticos fuisse Iradil Platarchus in Aristide. DAT. — *Lymphationes*. De lymphaticis egimus XXV, 24. H.

Quaedam ustione sanantur. Haec

Calefit etiam ferro candente aqua, in multis vitiis, privatim vero dysentericis.

XLV. Est et rubigo ipsa in remediis, et sic Telephum proditur sanasse Achilles, sive id aerea, sive ferrea cuspide fecit. Ita certe pingitur eam decutiens gladio. Sed rubigo ferri deraditur humido ferro clavis veteribus. Potentia eius ligare, siccare, sistere. Emen-dat alopecias illita. Utuntur et ad scabritias genarum, pusulasque totius corporis, cum cera et oleo myr-

medicina etiam nunc apud nos potissimum commendatur. Eo. P.

Calefit. Diosc. V, 93, calefieri ait, ut coeliacis prosit, dysentericis, lienosis, etc. Vt epilepticis, Cael. Aurel. Chr. I, 4, de epilepsia: « Dehinc squamosus ferri, cum aqua in qua fuerit candens ferrum praetinctum. » Vt lienosis etiam Cels. IV, 9: « Post cibum, inquit, aqua a ferrario fabro, in qua candens ferrum ubinde tinctum sit: haec enim vel praecipue lienem coëcet: quod animadversum est in his animalibus, quae apud hos fabros educata esigua lienes habent. » Vt vesica laborantibus, Scrib. Larg. comp. cxi. vi: « Ad tumorem, inquit, et dolorem vesicae, et exulcerationem, benefacit aqua, in qua ferrum candens demissum est. Hoc ego trasi ab aquis calidis, quae sunt in Tascia ferratae, et mirifice remediunt vesicae vitia. Appellatur itaque vesicariae. » H. — Et haec hodieque medicina coeliacis, etc. usitatissima. Eo. P.

XLV. Sic Telephum proditur sanasse Achilles. Supra, lib. XXV, cap. 5, Achilles herba: notum est vulgatum illud: ὁ πρῶτος ἔθεται. Dat. — Et sic. Vide XXV, 19. Estat in Anthol. Graeca Macedonii consulis auctorium epigramma, cuius argu-

mentum ab hoc Achilles Telephique sacro petitur, lib. VII, quanquam hic ante a me praefendus bonus auri-bus: Ελκος ἔχω τὸν ἑρποντα, ῥέει δέ μοι ἔλκος ἔχωρ δάκρυον, ὡτιλῆς οὔποτε τερσομένης. Εἰμὶ καὶ ἐκ κακότητος ἀμήχανος οὐδὲ Μάχων Ηπείροι πᾶσαι φάρμακα διουμένων. Τέλεφος εἰμι, ἄρρη' οὐ δὲ γίγνομαι πιστὸς Ἀχιλλεύς. Κάλλει σὺ πᾶσιν τὸν πόθον, ὡς βέλεις. Quod feliciter ita Grotius vertit: « Est mihi vulnus amor: sanis de vulnere manat Laeryma: siccori plaga profunda negat. Nec revalescendi spes est super: ipse Machaon Nil virus tantum quo medicetur, habet. Telephus en tibi sum: mea tu mihi te sive Achillem: Et flammam seda quam tua forma facit. » HARD. — *Rubigo.* De ferri recrementis cf. Esc. III ad calc. hui. lib. Eo. P.

Potentia eius ligare, etc. Ita MSS. omnes: non, ut edili, *Vis eius ... restringere.* Etsi Diosc. V, 93: ἰός δὲ σιδήρου στόγι, ῥοῦα δὲ γυναικίδια προστιθεῖς ἰσχυί. HARD.

Alopecias. Diosc. loc. cit. II.

Utuntur. Dioscor. totidem verbis: Πρὸς τὰ παραινυχίας, καὶ πτερύγια, καὶ τρυχία βλεφάρων εὐχρηστος, καὶ κονδυλώματα. HARD.

teo: ad ignos vero sacros ex aceto: item ad scabiem, paronychia, in lintheolis. Sistit et feminarum profluvia imposita velleribus, Plagis quoque recentibus vino diluta, et cum myrrha subacta, et condylomatis ex aceto prodest. Podagras quoque illita lenit.

XLVI. Squama quoque ferri in usu est ex acie, aut mucronibus: maxime simili, sed acriore vi, quam rubigo: quamobrem et contra epiphoras oculorum assumitur: sanguinemque sistit, quum vulnera maxime ferro fiant. Sistit et feminarum profluvia. Imponitur et contra lienum vitia. Hemorrhoidas compescit, hulcerumque serpentia. Et genis prodest, farinae modo adpersa paulisper. Praecipua tamen commendatio eius in hygreplastro ad purganda vulnera fistulasque, et omnem callum erodendum, et rasis ossibus carnes recreandas. Componitur hoc modo: picis oboli sex: Cimoliae cretae drachmae

Ad ignes vero sacros, etc. Diosc.
Επιχρῶμενος δὲ σὺν ὄξει ἰουσιπλάτα
καὶ ἑλανθῆματι ἰάται. HAEO.

Sistit. Dioscor. loc. cit. H.

Condylomatis. Dioscor. l. c. H.

Podagras. Dioscor. loc. cit. H.

XLVI. *Squama.* Haec forte λανθῶν σκαμῶματος, Dioscor. V, 90, quam barbari vocant squamam aciarum, quae ex ferro excutitur, dum tunditur in officinis. HAEO.

Et genis. Palpebris. HAEO.

In hygreplastro. Υγρόπλαστρον, emplastrum liquidum, non siccum. HAEO. — *Omnem. Brot. ex MSS. et ed. pr. omne callum. Ed. P.*

Et rasis ossibus. Et nudis ossibus carnes inducendas. HAEO.

Picis oboli sex. Mirum quantum hoc loco editi codices, et manu exarati dissident. In exemplari Reg. 2, et eo quod Pintianus vidit, «Pari

obolis et cimoliae cretae drachmae sex: seria tunc drachmae duae: squamae ferreae totidem: cretae sex: olei sextarius.» Hoc est, si priorem vocem pari escipias, caetera sunt paria, et gemina cum his quae nos edidimus. At typi vulgati quantum inde absunt. «Componitur hoc modo: obolis ex cimolia creta duobus, drachmis sex ex aere, totidem ex squama ferri, totidem cerae, ex olei sextario.» Nihil audacius dici et excogitari potest, quam sit ea emendandi licentia. Pro pari autem, quae vos nunci hoc loco non est, quid propius quidve aptius foret hoc loco, non vidimus, quam picem: quam in emplastris plane similibus adhiberi a Celso vidimus, V, 19. Nisi forte cuiusdam aut solis, aut aevi ariditas magis. H. — *Drachmae sex. Brot. drachmae sex;* et tamen ex Reg. cod. 5 sic legendum

sex: aeris tusi drachmae duae: squamae ferreae, totidem: cerae, sex: olei sextarius. His adicitur, quum sunt repurganda vulnera aut replenda, ceratum.

XLVII. (xvi.) Sequitur natura plumbi. Cuius duo genera, nigrum, atque candidum. Pretiosissimum candidum, a Graecis appellatum cassiteron, fabuloseque narratum in insulas Atlantici maris peti, vitilibusque navigiis circumsutis corio advehi. Nunc certum est, in Lusitania gigni, et in Gallaecia: summa tellure arenosa, et coloris nigri: pondere tantum ea deprehenditur. Interveniunt et minuti calculi, maxime torrentibus siccatis. Lavant eas arenas metallici, et quod subsidit, coquunt in fornacibus: invenitur et in aurariis metallis, quae aluta vocant: aqua immissa eluente calculos nigros paulum candore variatos, quibus eadem gravitas quae auro: et ideo in calathis: in quibus aurum colligitur, remanent cum eo; postea caminis separantur, conflaturque in

censet: «Obolis ex cimolia creta duobus, drachmis duabus ex aere, totidem e squama ferri, totidem ferri, totidem cerae, ex oleo sextarius.» Harolentur, qui operam perdere volunt. Ed. P.

XLVII. *Atque candidum.* Savotus de Numm. ant. P. II, 2, pag. 46, plumbum candidum censet illud esse, quod nos vulgo stannum Anglicanum, seu molle diciamus. Ad stipulatur eidem Aldenandus de Metall. I, 7, pag. 160. HARR.

Cassiteron. Κασσίτερος Homero saepissime. HARR.

In insulas Atlantici maris. Cassiteridas intelligi, quae Lusitaniam et Gallaeciam spectant. DAL. — Stanni minera (dutoxide d'étain) nostris diebus ex Angliae fodinis (Cornwall) potissimum extrahitur. Ed. P.

Vitilibusque. Qualia Britannorum olim fuisse ex Timaeo vidimus, IV, 30. Vide, quae disimus VII, 57. H.

Nunc certum est. Haec totidem verbis Isid. Orig. XVI, 24. H.

Interveniunt et minuti calculi. Isidor. loc. cit. HARR.

Lavant eas arenas. Plane ad verbum haec Isidor. loc. cit. H.

Subsidit. Brot. ex MSS. Regg. et edit. princeps, *subedit*: Ed. P.

Invenitur et in aurariis. Isidor. loc. cit. HARR.

Quae aluta vocant. Sic Reg. 2. In Colb. 3, *alutia*. In vulgatis, *elutia*. H. — Brot. ex Reg. 5, *alutia*; edit. princeps, *alucia*. Ed. P.

Postea caminis separantur. Nam aurum in camino perdurat, nec liquatur: plumbi autem vena facile funditur. DAL.

album plumbum resolvuntur. Non fit in Gallaecia nigrum, quum vicina Cantabria nigro tantum abundet: nec ex albo argentum, quum fiat ex nigro. Iungi inter se plumbum nigrum sine albo non potest, nec hoc ei sine oleo. Ac ne album quidem secum sine nigro. Album habuit auctoritatem et Iliacis temporibus, teste Homero, cassiteron ab illo dictum. Plumbi nigri origo duplex est: aut enim sua provenit vena, nec quidquam aliud ex se parit; aut cum argento nascitur, mixtisque venis conflatur. Eius qui primus fluit in fornacibus liquor, stannum appellatur: qui secundus, argentum: quod remansit in fornacibus, galena, quae est tertia portio additae venae. Haec rursus

Quum vicina Cantabria, etc. Isidor. loc. cit. Haas.

Quum fiat ex nigro. E vena argenti, plumbique nigri communi, ut statim dicitur. H. — *Ex nigro.* Ex plumbo nigro, quum abundantissima est galena, *la galène*, fit ex libris centum galenae uncia una cum semisse, vel duae unciae argenti. Vid. Lehmann. *Art des mines*, tom. I, pag. 128. Ba. — Galenae (*sulfure de plomb*) semper aliquid argenti miscetur. En. P.

Iungi. Galli vocant *souder*. Plinius supra, XXXIII, 30: «Plumbum nigrum albo iungitur, ipsumque album sibi oleo.» At nunc in solidandis fistulis, quibus aqua Parisiis in loca varia derivatur, plumbo nigro nigrum vidimus sine albo iungi: et olei vice resinam adhiberi. Vidit et Savotus de Nummis antiq. P. II, 3, pag. 55. Haas.

Teste Homero. Il., A, v. 25; Il. V, v. 551, et alibi passim. H.

Plumbi nigri. Illud est, quod hodierno die simpliciter plumbum appellamus. Nigrum dicitur, quod mi-

grore tractantium manus inficit. Quae hoc capite deinceps continentur, ea totidem plene verba exscripsit Isidor. Origg, XVI, 21. Haas.

Eius qui primus fluit. Hoc est, huius posterioria plumbi, quod cum argento nascitur. Hoc sincerum veterum stannum fuit. H. — *Stannum appellatur.* Si accurate haec Plinius descripsit, stannum illud non est quod dicimus *l'étain*. Bior. — Cf. de stanno et plumbo Euseb., IV, ad calc. hui. lib. En. P.

Qui secundus. Secunda coctura, quum rursus igne conflatur, ac discernitur argentum a plumbo. H.

Quod remansit in fornacibus. Quod prima fusura stanno, et quod secunda argento, cum scoria quaedam innatabat (redit illud ad tertiam venae seu metallicaee terrae portem, quae fuerat in fornacem injecta): illud, inquam, rursus conflatum, dat plumbum nigrum. Haas.

Galena. In hoc nomine a Plinio et praecia adhuc discrepamus. Nobis galena est ipsum plumbi metallum,

conflata; dat nigrum plumbum deductis partibus duabus.

XLVIII. (XVII.) Stannum illitum aeneis vasis, saporem gratiorem facit, et compescit aeruginis virus: mirumque, pondus non auget. Specula quoque ex eo laudatissima, ut diximus, Brundisii temperabantur, donec argenteis uti coepere et ancillae. Nunc adulteratur stannum addita aeris candidi tertia portione in plumbum album. Fit et alio modo; mixtis albi plumbi nigrique libris. Hoc nunc aliqui argentarium appellant. Idem et tertiarium vocant, in quo duae nigri portiones sunt, et tertia albi. Pretium eius in libras x. x. Hae fistulae solidantur. Improbiores ad tertiarium additis aequis partibus albi, argentarium vocant; et eo quae volunt incoquunt. Pretia huius faciunt in pondo c lx x. Albo per se sincero pretia sunt x. x; nigro septem. Albi natura plus aridi habet: contraque, nigri tota humida est. Ideo album nulli

quod e terra eruitur. BRUT. — Conf. sup. not. 43 fin. Ed. P.

Deductis partibus duabus. BRUT. ex cod. Reg. et editione princeps, *deducti partibus non duabus*. Nescit cur particula negativa in recentioribus editionibus sit omissa. Nobis certe diversa est plumbi fundendi ratio. Quum purissima est galena, centum pondo reddunt libras plumbi a 60 ad 70. Ed. P.

XLVIII. *Stannum*. Totidem verbis *Isid.* Orig. XVI, 22. H.

Fit diximus. Lib. XXXIII, c. 45: « Optima specula apud maiores fuerant Brundisina, stannum et aere mixtis. » HARR.

Nigrique. Subintellige, partibus libris. HARR.

Idem et tertiarium. Stannum vni

PLIN. N. H. TOME IX

gare, quo utimur, tertio hinc Pliniano fere respondere, ait Savotus de Numm. P. II, 4. HARR.

In libras X. X. Hoc est, denarii decem. Sic perro MSS. Reg. 2 et alii. In editis perperam, *in libras triginta*. Et mox, *in pondo*, hoc est, in libras c lx x, non ut editi, *centum triginta in libras*. Item, *pretia sunt X. X. nigro, septem in libras*: non vero, *pretia sunt triginta, nigro sedecim* H. — Denarii deni sunt gallicae nostrae monetae librae 7: mox sexaginta denarii librae 46 cum assibus 43. BRUT.

Hoc fistulae solidantur. Hoc plumbo fistulae, quibus aqua ducitur, solidantur: on soude les tuyaux. H.

Et eo quae volunt incoquunt. Incoquere plumbo albo aes argentumve,

Q

rei sine mixtura utile est. Neque argentum ex eo plumbatur, quoniam prius liquescit argentum. Confirmant, quod si minus albo nigri, quam satis sit, misceatur, erodi ab eo argentum. Album incoquitur aereis operibus Galliarum invento, ita ut vix discerni possit ab argento, eaque incoctilia vocant. Deinde et argentum incoquere simili modo coepere equorum maxime ornamentis, iumentorumque iugis, in Alexia oppido: reliqua gloria Buturigum fuit. Coepere deinde et esseda, et vehicula, et petorrita exornare: similique modo ad aurea quoque, non modo argentea staticula inanis luxuria pervenit: quaeque in scy-

culi vasi aereo vel argenteo liquefactum plumbum illud argentarium superludicare, ut accipiat argenti colorem. Galli vocant, *étamer*. H.

Plumbatur. Solidatur, ferruminatur, plumbo conglutinatur. H.

Eoque in coctilia vocant. Sequitur aetas, nosque etiamnum, argentata dicimus. HARO.

Equorum maxime ornamentis. Frena hodie sic stanno incoquimus, sive argentamus: *étamer les branches d'un mors*. HARO.

In Alexia. Plutarcho in Caesare, p. 721, *Ἀλεξία* est. Item Vellicio, Dionis, caeterisque, Caesari VII, Alexia, oppidum Mandubiorum, dicitur: uno in Ducatu Burgundiae, dioecesi Augustodunensi, retinet prae-
sens nomen, *Alix*: circumiacensque pagus, *l'Auxois*. HARO. — BroL. ex MSS. Reg. et ed. principe, in *Alexia*. Eo. P.

Esseda. Vehiculi genus, familiare in primis olim Belgis: unde Belgica *esseda* Maroni dicta. HARO.

Et petorrita. Et alterum vehiculi genus, de quo fusc Voss in Etymol.

Auson. ep. 8: « Cornipedes rapiant imposta petorrita mulae » H.

Staticula. Staticula Plinio sunt imagines et emblemmata, quibus et currus et scyphos etiam incrustare atque exornare antiqui solebant. Cicero, sigilla sunt Or. VI in Verr. num. 48: « Apposuit patellam in qua sigilla erant egregia ... Sigillis avulsis reliquum argentum reddidit. » Scyphi vero his ornati, sigillati dicti ibidem, n. 32. Alioqui staticulum, sive staticuleum, pro statua seu imagine a Tertulliano et Hieronymo saepius usurpatum, ante nos adoptare alii. Consule Schefferum, de Re vehiculari vet. I, 206, et V. Cl. Du Cange in Gloss. verbo *Staticuleus*. Staticula pro icunculis emblematis accepta olim ab antiquis scriptoribus, exploratum, ut diximus paulo supra, apertissimumque est. An etiam *el staticulus*, virili, ut sunt, genere, eo significato venerit (etsi aliam praeterea vocis illius acceptionem fuisse ex Macrobio didicimus), ut aliquando subdubitemus, fecit hic Plauti locus in Persa, act. V, sc. 2,

phis cerni prodigium erat, haec in vehiculis atteri, cultus vocatur. Plumbi albi experimentum in charta est, ut liquefactum pondere videatur, non calore, rupisse. India neque aes, neque plumbum habet, gemmisque suis ac margaritis haec permutat.

XLIX. Nigro plumbo ad fistulas laminasque utimur, laboriosius in Hispania eruto, totasque per Gallias: sed in Britannia summo terrae corio adeo large, ut lex ultro dicatur, ne plus certo modo fiat. Nigri generibus haec sunt nomina: Ovetanum, Caprariense, Oleastrense. Nec differentia ulla scoriae, modo sit excocta diligenter. Mirumque in his solis metallis, quod derelicta fertilius revivescunt. Hoc videtur facere laxatis spiramentis ad satietatem infusus aër, ae-

v. 43: « Nequeo, leno, quin tibi saltem staticulum dem, olim quum Hegea faciebat: vide vero, si tibi salis placeat, sa. Me quoque volo redere, Diodorus quem olim faciebat in Ionia. » Turnebum scio *staticulam* eo loci pro saltationis genere accepisse, Hegeam et Diodorum fuisse saltatores, de quibus alibi nihil quidquam legerit. Verum quum in his signis quae eximio praesertim opere effecissent, subscribere sua nomina statuarii tum solerent, *Ηγίας έποίησε, Ηγίας faciebat*, aliique similiter: fueritque id Atheniensi statuario nomen, de quo superius egimus sub initium cap 49, an ad illius modo opera Plautus alludat, amplius considerandum censeo. Et Diodori sculptoris Plato meminit in Auth. IV, 42, in epigrammate eleganti de Satyri effigie: *Τόν Σάτυρον Διόδωρος έκοίμισεν, ούκ έρόσησεν. Ην νόηξής, έγερσίς: άργυρος ύπνον έχει.* « Soperat Satyrum, non sculpsit, hunc Diodorus: Argēturum dormit: punge,

vigil facies. » Alterius quoque Diodori pictoris, si tamen alius a sculptore, Leonidas in eadem Anthol. II, 19. Statunculam femineo, ut appellint, genere Gregorius Turonensis, aliique dixerunt. HARD.

India. Isidorus haec quoque ad verbum, Origg. XVI, 21. HARD. — *Neque aes, neque plumbum.* Et aes, et plumbum habet India, sed tunc non effudit, quum facilius commodiusque haec gemmis ac margaritis permutaret. BAOT.

XLIX. Nigro. Isidor. loc. cit. II. — *Fistulae, des tuyaux.* ED. P.

Ovetanum. Ab Oveto Asturum oppido (*Oviedo*). Libri hactenus editi perperam exhibent, *Iovetanum*. Caprariense ab insula cognomine prope Maioricam, de qua III, 41. Oleastrense ab Oleastro, Baeticae oppido, de quo III, 3; nam tota ea regio, ut ibi dicitur, cap. 4, plumbi metallis scatet. II — *Paucae* nunc in Gallia plumbi fodinae, plures in Hispania, nume-

que ut feminas quasdam fecundiores facere abortus. Nuper id compertum in Baetica Santarensi metallo, quod locari solitum x. cc. m. annuis, postquam oblitteratum erat, cclv. locatum est. Simili modo Antonianum in eadem provincia pari locatione pervenit ad pondo cccc. vectigalis. Et mirum, aqua addita non liquescere vasa e plumbo constat: eadem in aqua calculus aereusve quadrans si addatur, vas peruri.

L. (xviii.) In medicina per se plumbi usus est cicatrices reprimere: adalligatisque lumborum et renum parti laminis frigidioris natura inhibere impetus Veneris: visaque in quiete Venerea sponte naturae erumpentia usque in morbi genus, his laminis Cal-

rosissimae vero in Anglia et Scotia, etc. Ed. P.

Santarensi. Fodina metallica, cui unde id nomen obtigerit, incompertum. Antonianum ab Antonio triumviro metalli domino, haud obscurum est: ut Sallustianum acri, et Livianum dici meminimus cap. 2 libri huius. II. — *Santarensi.* Nunc novius Scalabim, *Santarem*; quae non est in Baetica, sed in Lusitania, Tago flumini apposita. Baor.

Locari. Sic totidem fere syllabis Reg. 2. Quod editores hactenus depravant: » Quod locari solitum decem libris per cc. ante annos, postquam oblitteratum erat, xv. locatum est. » H. — Ducepta millia denariorum sunt gallicae nostratis monetae lib. 155,625. Baor.

CCLV. locatum est. Incerti valde sunt hi numeri. In MSS. Regg. 2, 3, et ed. princeps, *XXIII. locatum est.* In MS. Reg. 5, quod forte verius, » postquam oblitteratum erat, reddit *xxxxii.* » Octoginta duo millia denariorum sunt gallicae nostratis mo-

netae librae 63,806. Denariorum autem quinquaginta quinque millia efficiunt libras 198,421. Baor.

Ad pondo cccc. Hoc est, ut mos est scribendi Veterum, ad libras quadringentis mille. H. — Brot. ex editione princeps, *ad pondo cccc. vectigalis*, lineolam videlicet superpositam delendo. Ed. P.

Et mirum. Haec duo verba ignorant melioris notae codices: et delevit Broterius. Ed. P.

Vas peruri. Brot. ex Regg. 2, 3, et ed. princeps, *si addatur*, etc. et mox *to vas* omittit. Ed. P.

L. *Visaque.* Oribasius de Vict. rat. » Lamina plumbi, inquit, lumbis superposita prohibet somniantibus seminem... Custodire vero oportet, ne his nimis in frigidis laedantur renes. » Sic etiam Theod. Priscianus II, P. 1, 44. Haor.

Vasque in morbi genus. Nimiam scilicet profusionem seminis ex naturalibus, ut Celsus vocat IV, 21. De *ἡπισταμπή* item Theodorus loc. cit. ubi inter remedia: » Si passionis hu-

vis orator cohibuisse traditur, viresque corporis studiorum labori custodisse. Nero (quoniam ita diis placuit) princeps lamina pectori imposita sub ea cantica exclamans, alendis vocibus demonstravit rationem. Coquitur ad medicinae usus, patinis fictilibus, substrato sulphuris minuto, laminis impositis tenuibus, opertisque sulphure et ferro mixtis. Quum coquitur, munienda in eo opere foramina spiritus convenit: alioqui plumbi fornacium halitus noxius sentitur, et pestilens, et canibus ocysissime; omnium vero metallorum, muscis et culicibus: quamobrem non sunt ea taedia in metallis. Quidam in coquendo scobem plumbi lima quaesitam sulphuri miscent: alii cerussam potius, quam sulphur. Fit et lotura plurimi usus in medicina, quum se ipso teritur in mortariis plumbeis addita aqua caelesti, donec crassescat. Postea supernatans aqua tollitur spongiis: quod crassissimum fuit, siccatum dividitur in pastillos. Quidam limatum plumbum sic terunt: quidam etiam plumbaginem admiscent: alii vero acetum, alii vi-

ius molestia, inquit, diutius perseveraverit, ut tensio et desiderium impatientissime protendantur, laminam plumbi renibus et partibus vicinis appono etc. » HARD.

Calvus. E Licinia gente. H.

Nero. Hoc ipsum, aliaque vocis alendae subsidia adhibuisse Neronem, auctor est et Sueton. in eius vita, xx. HARD.

Coquitur ad medicinae usus. Totidem fere verbis haec pariter Diosc. lib. V, 96, et Oribas. lib. XIII, pag. 231. HARD.

Substrato sulphuris minuto. Hoc est, sulphuris momento. Ita MSS. non sulphure. HARD.

Foramina spiritus. Nares Dioscor. Σκεπάσας τοὺς ῥῶθονας βλαβερὰ γὰρ ἢ ἀπορορᾷ. HARD.

In metallis. In fodinis metallicis non sunt ea animalia. HARD.

Quidam. Diosc. loc. cit. Πνίσματα μολιβδίου βελών κατὰ θείου, etc. Mox deinde plumbaginem appellat, argenti venam plumbo mixtam. HARD.

Fit et lotura. Plumbi scilicet, quod lavatur ea quae subiicitur ratione, quam et Dioscor. totidem verbis prodidit, V, 95. HARD.

Postea supernatans aqua, etc. Dioscor. loc. cit. HARD.

Quidam. Dioscor. loc. cit. H.

num, alii adipem, alii rosam. Quidam in mortario lapideo, et maxime Thebaico, plumbeo pistillo terere malunt: candidiusque fit ita medicamentum. Id autem quod ustum est plumbum, lavatur, et teritur, ut cadmia. Potest adstringere, sistere, contrahere cicatrices. Vsus enim ex eodem, et in oculorum medicamentis, et maxime contra procidentiam eorum, et inanitatem hulcerum, excrescentiave, rimasque sedis, aut haemorrhoidas, aut condylomata. Ad haec maxime lotura plumbi facit: cinis autem usi ad hulcera serpentia, aut sordida: eademque, quae chartis, ratio profectus. Vritur autem in patinis per lamina s

Plumbeo pistillo. Plumbeum modo Diosc. loc. cit. modo lapideum adsciscit. HARD.

Lavatur, et teritur, ut cadmia. In libris haetenus editis, « lavatur, ut tibi et cadmia: » haud poenitens sane lectione nam de lotura stibicis, dictum est XXXIII, 34. Verum in MS. Reg. 2 caeterisque, « lavatur et istius et cadmiae. Potest adstringere, etc. » Vnde Plinius couliciebat, « lavatur. Et istius, ut cadmiae, potestas stringere. » Sed, ut caetera si leant, nec istius, nec stringere, Plinii orationem sapit. Lavari autem, ut cadmiam, praetermisso tibi, dici nunc satis duximus, a Dioscoride admoniti, qui V, 96: *Διὶ δὲ*, inquit, *πλύνειν αὐτὸν ὡς τὴν καδμίαν καὶ αὐτοῖσι θάξαι*. Quare pro *et istius et cadmiae*, nos *et teritur ut cadmia* scripimus, quod fieri quidem Plinius suo loco prodidit, hoc est cap. 22. HARD.

Potest adstringere. Haec totidem fere verbis Diosc. loc. cit. *Δύναται δὲ ψύχειν, στυγεῖν, παρρηλάττειν, μολιπτεῖν, πληροῦν τὰ κοιλώματα, στέλλειν τὰ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς βέλματα*, etc.

« Potest refrigerare, adstringere, spiracula cutis obducere, mollire, cava explere, sistere oculorum fluxiones, etc. » HARD.

Procidentiam Cels. VI, 6: « Nonnunquam ingens inflammatio tanto impetu erumpit, ut oculos sua sede propellat: proprie enim *πρόπτωση* id, quoniam oculi procidunt, Graeci appellant. » HARD.

Et inanitatem hulcerum, etc. Sic Reg. 2. Hoc est, cava explet huloera, sistitque eorundem hulcerum carnes excrescentes. Sic Diosc. V, 95: *Δύναται δὲ... πληροῦν τὰ κοιλώματα, στέλλειν... τὰ ὑπερσχεύοντα τῶν ὀφθαλμῶν*. Prius legebatur, *et inanitatem, et hulcerum excrescentia*: ut labor esset investigare, quod morbi genus esset, inanitas oculorum, medicis adhuc ignotum.

Quae chartis. De chartae in medicina usu, dictum est XXIV, 51. H.

Vritur. Quae capite reliquo cootinentur, totidem ea verbis expressit Dioscor. V, 96. Sed quid causae sit cur ustionem a coctione Plinius nunc socernat, quum eadem fieri utramque

minutas cum sulphure, versatum rudibus ferreis aut ferulaceis, donec liquor mutetur in cinerem. Dein refrigeratum teritur in farinam. Alii linatam scobem in fictili crudo coquunt in caminis, donec percoquatur figlinum. Aliqui cerussam miscent pari mensura, aut hordenm, teruntque, ut in crudo dictum est, et praeferunt sic tritum plumbum spodio Cyprio.

LI. Scoria quoque plumbi in usu est, optimaque, quae ad luteum maxime colorem accedit, sine plumbi reliquiis, aut sulphuris specie, et terra carens. Lavatur haec in mortariis minutim fracta, donec aqua luteum colorem trahat, et transfunditur in vas purum, idque saepius, usque dum subsidat, quod utilissimum est: eosdemque effectus habet, quos plumbum, sed acriores. Mirari succurrit experientiam vitae, ne faece quidem rerum, excrementorumque foeditate intentata tot modis.

LII. Fit et spodium ex plumbo eodem modo, quo ex Cyprio aere diximus. Lavatur in linteis raris aqua

que ratione doceat, amplius considerandum est. HARD.

Rudibus. Sic MSS. omnes, et editi: non *rudibus*, ut cuidam visum. Dioscor. l. c. hoc tantum, *λίτη σιδήρεη*, ferro seu ferrea rude versato. Plin. 54: «Misceturque rudiculis, donec rubescat»: ubi Diosc. V, 103, *σπ-θηρι* dicit, hoc est, ferulacea rudicula. HARD.

Fit in crudo. In crudo plumbo, neque uto: uti dictum est paulo ante, his verbis: «Fit et lutura plurimi usus, etc. s. HARD.

LI. Scoria. Diosc. totidem verbis, V, 97, II. — Scoria quoque plumbi. De scoria plumbi, spodio, molybdaena, cerussa, cf. Esc. IV ad calcem huj. lib. Ed. P.

Sine plumbi reliquiis. Μηδὲν ἔχουσα μόλιθ' ὀξυδής, nihil plumbei habens, Diosc. l. c. HARD.

Sulphuris specie, et terra carens. Apud Diosc. *ψευδοσιδηρᾶν*, cerussae specie. Magis sequor Plinium, qui legit, *σιδηρᾶν*: nam id magis convenit cum *μολιθ' ὀξυδής*, optium, densa, fractu contumax, cerussa prorsus similis, nihil plumbei habens, luteo fere colore, vitri modo splendida. DALMG.

Lavatur. Ad verbum haec pariter Diosc. l. c. HARD.

Sed acriores. Quoniam magis adstringit: *ἀννᾶται δὲ τὰ αὐτὰ τῷ κεκαυμένῳ μόλιθῳ, σιδήρεσσιν μέλλον.* Diosc. l. c. HARD.

LII. *Diximus.* Cap. 31. H.

caelesti, separaturque terrenum transfusione, cribratumque teritur. Quidam pulverem pennis detergere malunt, ac terere in vino odorato.

LIII. Est et molybdaena quam alio loco galenam vocavimus, vena argenti plumbique communis. Melior haec, quanto magis aurei coloris, quantoque minus plumbosa, friabilis, et modice gravis. Cocta cum oleo, iocineris colorem trahit. Adhaerescit et auri, et argenti fornacibus: et hanc metallicam vocant. Laudatissima quae in Zephyrio fiat. Probantur minime terrenae, minimeque lapidosae: coquantur lavanturque scoriae modo. Vsus in liparas, ad lenianda refrigerandaque hulcera: emplastrisque, quae non alligantur: sed illita ad cicatricem perducant, in teneris corporibus mollissimisque partibus. Compositio eius est libris tribus, et cerae libra una, olei tribus heminis, quod in senili corpore cum fratribus additur. Temperatur et cum spuma argenti,

LIII. *Est et molybdaena.* Appellatione molybdaenae auctor comprehendit tum venam argento communem, et plumbi, tum plumbarium lapidem, tum etiam plumbarium arcem. DAL. — Μολύβδαίνα et μολύβδαίνα, latine plumbum. Galenam superius appellavit, lib. XXXIII, 31. HARD.

Melior. Totidem verbis Diosc. V, 100: Μολύβδαίνα δὲ ἀρίστη ἐστὶν ἡ ἀθαργγοφανής, ξανθή, ὑποστρέφουσα, καὶ πρῶτα ἐν τῷ λειοτριβεῖσθαι, ἐκθεῖσθαι τε ἐλάττω ἀπαιτούσης τοῦ χρῶματι γίνεσθαι. Γινώσκται δὲ ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. HARD.

Laudatissima. Alterum hoc genus esse indicat, nec metallicum, ut prius, sed factitium, hoc est, curi ac diligentia praeparatum. De gemina

enim molybdaena sequitur, « Probantur minime terrenae, e.c. »

In Zephyrio. Ciliciae oppido, haud procul Cosyco monte, ubi laudatissimam reperiri molybdaenam, sed fossilem tradit Diosc. l. c. II.

Probantur. Totidem verbis haec Dioscorides loc. cit. et Orib. XIII, p. 231. HARD.

Fus in liparas. Hoc est, in emplastra lenia, quae liparas vocant. Diosc. loc. cit. Μίγνεται δὲ ἐπιτηδεύοντων αὐτὴ καὶ ταῖς λιπαραῖς καὶ ἀνεπιδήκτοις ἐμπλάττοις χαντήρις. Sunt qui legant ἀνεπιδήκτοις, emplastris quae non mordent: atque ita sane, V, 19, in emplastra lenia, seu liparas, plumbi recrementum adisciscit, quam σκαρίαν μολύβδου Graeci vocant. HARD.

Illita. Diosc. et Orib. II. cc. II.

et scoria plumbi, ad dysenteriam, et tenesnum, fovendo calida.

LIV. Psimmythium quoque, hoc est, cerussam, plumbariae dant officinae. Laudatissimum in Rhodo. Fit autem ramentis plumbi tenuissimis super vas aceti asperrimi impositis, atque ita distillantibus. Quod ex eo cecidit in ipsum acetum, arefactum molitur et cribratur, iterumque aceto mixto in pastillos dividitur, et in sole siccatur aestate. Fit et alio modo: addito in urceos aceti plumbo, obturatos per dies x, derasoque ceu situ, ac rursus reiecto, donec deficiat materia. Quod derasum est, teritur et cribratur, et coquitur in patinis, misceturque rudiculis donec rubescat, et simile sandarachae fiat. Dein la-

Et tenesnum, fovendo calida. Sic ut clystere metallica ea infundantur, abdomen vero seu venter mitigandi doloris causa, aqua calida foveatur. DAL. — *Fovendo.* In MSS. Reg. et editione princeps, *foveuda calida*, quod nec male est; calida enim debet esse, ut foveatur venter. BROU.

LIV. *Psimmythium.* Ψιμύθιον Dioscor. V, 403. H. — *Cerussam.* Est plumbi (*sous-acétate de plomb*) et carbonis (*gaz carbonique*) mixtura (*carbonate de plomb*), quae nostris dicitur, *céruse blanc de plomb*. ED. P.

Laudatissimum in Rhodo. Dioscor. loc. cit. Κάλλιστον δὲ ἡγήσαντο τὸ ἐν Ρόδῳ σκευασθὲν, ἢ ἐν Κορίνθῳ, ἢ ἐν Λακεδαιμονίᾳ· δευτερεύει δὲ τὸ ἐκ Δι-καρχίας, proxima quae Puteolis. Nostris temporibus in omnibus Europae regionibus conficitur. H.

Fit autem ramentis plumbi. Bracteas e plumbo ramenta vocat. Dioscor. loc. cit. πολιδένην πλίνθον, *massam plumbeam*. Agricola Fossil. IX, pag. 357,

plumbum dilatatum, sic ut quaelibet bractea pondo sit unius librae. Caetero haec totidem verbis Dioscor. loc. cit. HARD.

Derasoque ceu situ. Et deraso quasi situ, sive lanugine, quae plumbo ex aceti humore haesit, rursusque deiecto plumbo in urceos aceti. Agricola, l. c. p. 358. Qui radunt bracteas, decimo quoque die reserant dolium... si viderint bracteas vi aceti non esse consumptas, denuo dolium claudunt, idque faciunt usquedum bracteae totae dissipentur. Tum liquor purus, qui supernat, colatur: glutinosum vero, quod in dolii fundo residet, in aliud vas transfusum in sole siccatur: dein mola trusatili teritur, aut alio modo comminuitur, postea cribratur. HARD.

Et simile. Vnde sic parata cerussa, et a Vitruvio sandaracha dicitur, quod est ei colore similis. A quibusdam sandyx nominatur. Haec verbis totidem Dioscor. loc. cit. H.

atur dulci aqua, donec nubeculae omnes eluantur. Siccatur similiter postea, et in pastillos dividitur. Vis eius eadem, quae supradictis: levissima tantum ex omnibus: praeterque ad candorem feminarum. Est autem lethalis potus, sicut spumae argenti. Postea cerussa ipsa si coquatur, rufescit.

LV. Sandarachae quoque propemodum dicta natura est. Invenitur autem et in aurariis, et in argentiis metallis; melior quo magis rufa, quoque magis virus redolens, ac pura, friabilisque. Valet purgare,

Vis. Nempe, quae plumbo, plumbeique scoriae et *anolybdenae*. H.

Praeterque ad candorem feminarum. Martial. II, epig. xxi: «Cerussata timet Sabella «idem.» Et VII, 24: «Et cerussata candidiora cute a Sed haud paulo elegantius Lucianus in Antholog. II, 9: Την χερυλίνην βάρητις, γῆρας δὲ σὺν εὐπρεπὲς βάρητις, Οὐδὲ παριάνων βυτίδας ἐκταυόσας. Μὴ τοίνυν τὸ πρόσωπον ἅπαν ψιφύλλῳ κατὰπλάττει, ὥστε προσωπίδων, καὶ οὐχὶ πρόσωπον ἔχειν. Οὐδὲν γὰρ πλέον ἐστὶ. Τί μαίνεται; εὐπρεπὲς φῶλος καὶ ψιφύλλος τίς ἐστι τὴν Ἐκάδην, Ἑλένην. «Tinge comas, si vis: tingi negat ipsa senectus: Nec dabitur rugas explicuisse genis. Parce, precor, vetulum cerussa pingere vultum: Personam videor cernere, non faciem. Stulta, labor totus perit hic tibi: fucus, et nimis Hoc genus, ex Hecuba non facient Helenam.» Quae vero feminae cerussa pro fuce utuntur, inquit Brasavolus in Exam. met. pag. 424, quam veneni maleficium cerussa habeat, huius inde lectorem trahunt, dentiumque putredinem: et ante tempus facies universa rugis aratur. HARD. — Brot. ex Regg. 3, 5, ad *causl. feminarum adhibetur*, quae

postrema vox et in edit. principe deest. Eo. P.

Est autem lethalis potus. Dioscor. loc. cit. Εστὶ δὲ καὶ τὸν ἀναγκαζόν. Quos morbos aliter cerussae potus, idem explanat in Alex. c. xxii. II.

LV. *Sandarachae.* Hoc est, vis ac p testas: nempe quoties in compositione medicamentorum, id autem toto hoc opera saepissime contigit, adhibita sandaracha est; Σανδαράχη Dioscoridi, V, 122. Galeno de Fac. simpl. med. IX, 3, pag. 269, etiam σανδαράχη. Sandarache, vel arsenic rouge HARD. — Brot. et edit. princ. sandarache, Eo. P.

Invenitur. Ibid XIX, 17, haec totidem verbis. HARD.

Quoque magis virus redolens. Quoque magis sulphuris virus redolens, θεωρῶν ἀποσπᾶν ἔχουσιν. Dioscoridi. DAL. — Quoque. Ibid. loco citato. At Diosc. V, 122, rufam, friabilemque pariter anteponit, et quae sulphuris virus redoleat, ἐστὶ δὲ θεωρῶν ἀποσπᾶν ἔχουσιν. Quod et Brasavolus confirmat, de Exam. Gum. pag. 391. HARD.

Valet purgare. Cels. V, 51: «Purgant aerugo, auripigmentum, quod ἀρσενικόν a Graecis nominatur: huic

sistere, exalfacere, perrodere. Summa eius dos septica. Explet alopecias ex aceto illita. Additur oculorum medicamentis. Fauces purgat cum melle sumpta. Suspiriosis tussientibusque iucunde medetur; cum resina terebinthina in cibo sumpta. Sufflita quoque cum cedro, ipso nidore iisdem medetur.

LVI. Et arsenicum ex eadem est materia. Quod optimum, coloris etiam in auro, excellentius: quod vero pallidius aut sandarachae simile est, deterius existunatur. Est et tertium genus, quo miscetur au-

sutem et sandarachae in omnia eadem vis. » HANB.

Summa eius dos septica. Et sandarachae pariter et arsenico Diosc. loc. cit. *δύναται σκεπτικῇ* attribuit, hoc est, vim putrefaciendi, absumendi-que carnes excrescentes. Etiam vim ei *καυστικῇ* inesse ait Aetius, ut et arsenico, II, 77, ex MS. graeco. II.

Explet alopecias. Marc. Emp. vi, p. 47; Theod. Prisc. 4, 2, et Plin. Val. I, 6. At Diosc. loc. cit. non ex aceto, sed ex resina. HANB.

Additur oculorum medicamentis. Cerussa sane usta, quam et sandaracham quidam vocitarunt, crebro in medicamentis oculorum a Celso adhibetur, VI, 6. Ad pediculos palpebrarum, sandaracham semel ibidem. HANB.

Fauces purgat. Vocem canorem facit, limpidamque. Inquit Dioscor. loc. cit. *φωνὴν τε ἀποκαθαίνει ἐκλεχόμενη σὺν μέλιτι.* HANB.

Suspiriosis. Ex ovo morbilli, inquit Marc. Emp. xvi, pag. 148, et Plin. Val. I, 58. Cum resina in catapotio sumpta, καὶ ἀσθματικῶς σὺν ῥητίνῃ καταποτίως δίδεται, Dioscor. loc. cit. HANB.

Sufflita. Diosc. loc. cit. Καὶ ὑποθυμιάται σὺν ῥητίνῃ, καὶ πρὸς παλαιοῦ

βήχῃ, διὰ στεγνῶς ὑπομένον τοῦ ἀτμοῦ τοῦ στόματι. » Quin et adversus veterem tussim cum resina sufflatur, nidore per fistulam in os attracto » HANB.

LVI. *Et arsenicum.* Hoc est, ut ait Isid. XIX, 47, et Diosc. V, 21, in iisdem metallis, quibus sandaracham, gignitur. *Ἀρσενικὸν κατὰ τὰ αὐτὰ γεννᾶται μέταλλον τῇ σαρδάρῃ.* Latini, ut auctor est Scribonius, Comp. civ, auripigmentum vocant. Nostri, *orpim, orscuic.* HANB. — *Arsenicum.* Brot. ex MSS. Regg. *arsenicum.* Ed. P.

Quod optimum. Dioscorid. V, 121: *Ἀριστον δὲ ἡγνῆτόν τὸ πλακώδες καὶ χρυσεῖον τῇ χρυσῇ.* » Optimum existimatur crustosum, auri colore micans. » Idem alterum, quod sandarachae simile est, secundum locum tenere ait. H. — *Excellentius.* Brot. ex MSS. Regg. Pintian. et edit. princ. *in auro excellentius.* Neque enim latinitas, nec sensus in vulgata lectione satis constant. Legunt quidam, *coloris etiam, ut auro, excell.* forte rectius. En. P.

Aut sandarachae similis est, deterius existimatur. Voss. » simile est, deterius iudicatur. » GROS.

Est et tertium genus. In quo cum colore auri miscetur sandarachae color. H. — *Tertium genus.* Quid sit

reus color sandarachae. Vtraque haec squamosa. Illud vero siccum, purumque, gracili venarum discursu fissile. Vis eadem quae supra, sed acrior. Itaque et causticis additur, et psilothris. Tollit et pterygia digitorum, carnesque narium, et condylomata, et quidquid excrescit. Torretur, ut validius prosit, in nova testa, donec mutet colorem.

tertium genus illud Pliniosum, fatetur scire se Geoffr. Tractat. de Nat. med. tom. I, cap. de Arsenico; eiusdem tamen meminit Dioscorid. loc. proxime laud. Eo. P.

Vtraque. Genus hoc utrumque, et quod pallidius est, et quod tertium genus appellavit, squamosum, hoc est, squamatim in crustas fissile; τὰς πλάκας λεπτομένως ἔχον ὡς αἱ ἐπιχειμένας ἀλλήλαις. Dioscor. loc. cit. HARR.

Squamosa. Dioscor. squamatim in crustas dividitur, alias fere semper aliis incumbentes. DAL.

Illud vero siccum. Excellentius illud genus, quod priore loco indicatum est. HARR.

Vis eademque quae supra. Quae sandarachae. Dioscorid. V, 122, et Celsus, V, 5. HARR.

Et psilothris. Nam pilos detrahit: ψιλοῖ δὲ τρίχας, Dioscor. V, 121. H. — Dioscor. V, 122, arsenici duplex tractat genus: unum citrinum, quod Latinis ancipimentum est; rubrum alterum, sive colore referens sandaracham, cuius item meminit, cap. 123. Plura recentiores norunt arsenici genera (*arsenio natif*, *arsenio oxidé*), aliis plerumque mineralibus mixta (*arsenioides d'argent*, *d'anti-*

moine, *de cobalt*, etc.) et in primis sulphure. Arsenicum nempe Dioscor. loc. cit. nobis est vulgo, *orpiment* (*sulfure jaune d'arsenic*); secundum genus graecus auctor habet, de quo amplius considerandum nonnulli iudicant; sandaracham vero plerique ad id referunt, quod nostri vocant *roul-gor* (*sulfure rouge d'arsenic*), quamquam et sunt qui sandaracham Vellerum nobis adhuc incognitam putent. De arsenici usu in medicina conf. Excursus V ad calc. huius libri. Eo. P.

Et quidquid excrescit. Dioscor. loc. cit. Εἶσι δὲ τῶν στελλόντων. Clavos etiam pedum reprimi eo, auctor est Marcell. Empiric. cap. xxxiv, p. 234. HARR.

Torretur. Tollidem verbis Dioscor. loc. cit. Ἐν' ὀστράκῳ κενῷ ἐπιτάσσμενος αὐτό, θίς ἐπὶ διαπύρου ἀνθρακος, καὶ στρέψε συνεχῶς ὡς δ' ἂν πυρῶδῃ καὶ μεταβλήῃ, ψύξας καὶ λιπῶς ἀποτίθισο. « Testae novae inditum carbonibus igitis imposito, assidueque versato, donec igne flagret, coloremque mutet: deinde refrigeratum tritumque recondito. » H.

Donec mutet colorem. Pigmentum id sandaracha factitia est, de quo cap. 6, lib. seq. XXXV. DAL.

EXCVRSVS I.

DE ANNIS ALEXANDRI MAGNI.

Ad ea Plinii verba lib. XXXIV, cap. 19,

*Centesima quartadecima Olympiade, Lysippus fuit,
quum et Alexander Magnus.*

Sententia horum verborum est, tunc floruisse Lysippum, quum et Alexander Magnus floreret; non autem tunc floruisse illum, aut ipso anno, quo iste supremum diem clausit, ut necesse est dicere, si vulgarem Olympiadum calculum sequutus est Plinius; aut ut olim conjiciebamus paulo timidiore, primo ipso Alexandri anno; sed iam ipso ab aunis aliquot, nempe ab annis sex, ut mox constabit, regnum Macedonicum administrante. Nam sic etiam si teste opus est in re perspicua, interpretes gallicus verba Plinii intellexit, quae sic transtulit: *En la cent quatorzième Olympiade, Lysippus était en être, durant le règne d'Alexandre-le Grand.* Haec verba certe non primum, ne dum supremum, sed annos principis decurrentes designant. Annos autem omnino triginta regnasse Alexandrum nummi antiqui clamant, tametsi id olim non animadvertimus, veriti longius ab antiquariorum praeconcepta opinione discedere. At nunc demum detecta rei veritate, annos principatus omnino tricenos Alexandro Magno cum nummis antiquis constanter asserimus; et in eo annorum ipsius numero statuendo mirifice cum illis consentire sacras literas, calculum Olympiadum Plinianum, defectum denique lunae a Plinio ea die annotatum, qua Darium vicit Alexander. Nam haec certe numismata vidimus Alexandri Magni cum numero annorum ipsius principatus.

1. Caput Alexandri Magni leonina pelle tectum (ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Iupiter sedet, dextra aquilam, sinistra hastam gerit. In cathedrae intercolumnio, Φ *Phthiam* denotat, sive *Phthiotida* in Thessalia. Latere dextro, Δ annum *quartum* significat. Argenteus est maximae molis, in Thesaurio Regio.

2. Caput idem (ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Iupiter sedet. In cathedrae intercolumnio ΑΡ *Arethusam* significat in Macedonia. Latere dextro os leonis, et Ε anno *quinto*. Argenteus itidem tetradrachmus est.

3. Caput idem (ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Iupiter sedet. In ipso intercolumnio cathedrae, litera iacens Ω annum *octavum* Alexandri designat. Latere dextro literis implexis ΜΥΡ *Myrina* est, in Lemno insula civitas, de qua Plinius IV, 23.

4. Caput Alexandri M. tectum galea (ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ. Victoria stans palmam sinistra gestat, dextra coronam ostendit. Latere dextro Η annum

octimum designat. Ad pedes Victoriae in cordis, literis implexis ΜΡ *Myrina* est, ut proxime. Aureus hic nummus perpukher est apud D. DE CLAVES.

5. Caput Alexandri M. leonina pelle tectum, naso adunco et incurvo)(Jupiter sedens, dextra aquilam, sinistra hastam gerit. Latere sinistro nummi epigraphe, ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. In imo cathedrae intercolumnio, in qua Iupiter sedet, littera Θ annum novum Alexandri designat. Et hic nummus tetradrachmae pondere argenteus, in Cimelio nostro Parisiensi.

6. Caput Alexandri Magni leonina pelle tectum)(Jupiter sedet, ut proxime. ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Latere dextro nummi, ΔΙ, hoc est, anno quarto decimo. Est hic argenteus formae mediocris, in Cimelio domus professorum nostrae in hac civitate.

7. Caput Alexandri Magni leonina pelle tectum; appositis ad latera literis ΙΙΙ. hoc est, anno decimo octavo)(Clava cum pharetra, et nomine ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Est ex minimo aere perelegans apud Cl. V. D. BAUDOUIN.

8. Caput Alexandri Magni galeatum, absque epigraphe)(Victoria dextro-versum incedens coronam ostendit, ut victoriam scilicet Persicam Occidentem et Macedoniae annuntiet; quo ipso dextro latere malum Punicum, sive granatum, et sub eo littera Α, quae primum imperii Persici annum indicat: a tergo Victoria quasi relinquentem litteram Κ, quae est in sinistro nummi latere, et vicesimum Alexandri, in Macedonia utique, annum designat. Abest Alexandri nomen: existimante sane ingenioso opifice, frustra nomen apponi, quo tempore nec alius in orbe princeps nummos ex argento cuderet, praeter Alexandrum: et omnia in isto numismate victoriam Persicam praedicarent: nempe galeatum caput, Victoria retro apposita, mologravatum Persici imperii nota, annus ibi denique primus cum vicesimo compositus. Nam cumnam posset principi hae notae convenire, praeterquam uni Alexandro? Nam mologravatum pro indice regni Persici ibi esse, quod ferax horum fructuum ea regio sit, testis offerri potest Plutarchus; qui pomum huiusmodi magnitudine insigne oblatum fuisse Artaxersi refert in eius vita, pag. 4013. Favet et Herodotus VII, n. 41. Est hic nummus sane perrarus ac singularis, ex argento, primae molis, in hac civitate Parisiensi, in locupletissimo Cimelio D. DE HAY: a quo numismatis expressam in cera imaginem accepimus.

9. Caput Alexandri Magni leonina pelle tectum)(Jupiter sedet, ut in prioribus nummis. Latere sinistro ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Dextro Κ <: connexa duabus literis Κ et Α, quibus annus Alexandri vicesimus primus notatur. Existulus hic nummus ex argento, mediocris moduli, sed eleganti fabrica est, apud D. DE BOZE. Alius ibi similis formae, habet litteram Κ, dumtaxat, hoc est, annum vicesimum.

10. Caput Alexandri Magni leonina pelle tectum)(Jupiter sedet, ut in nummo priore. Latere nummi sinistro ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ: dextro ad crura Iovis, ΚΓ, hoc est, anno vicesimo tertio: supra ad eiusdem genus, ΑΞ: hoc est, Αρλινδόνιον in Boeotia. Sic enim in nummis eiusdem Alexandri Magni: ΚΑΕ, Κλαυδίου est. Neque extra Graeciam fere cusa huius principis nomine numismata sunt. Est hic maximi moduli nummus argenteus apud D. ABbatem FLOREN. Habemus huius praeclari numismatis et duorum sequentium, hoc est, duodecimi et xii expressam in cera effigiem, eiusdem amici crura. Est apud P. DE VITRY argenteus denarius similis, cum anno ΚΓ: et intra

sellam ME; hoc est, *Megar*is in Boeotia. Nummi impressam in cera effigiem habemus.

11. Caput Alexandri magni tectum pelle leonina) (Jupiter sedet, ut in nummo priore. Latere nummi sinistro, ΔΔΕΞΑΝΔΡΟΥ. Dextro, ΚΑ: hoc est, anno *vicesimo quarto*. Est apud P. de VITRY nummus maximae molis argenteus, cuius habemus in cera impressam imaginem.

12. Caput Alexandri Magni tectum pelle leonina) (Jupiter sedet, ut in nummo priore. Latere nummi sinistro, ΑΑΕΞΑΝΔΡΟΥ. Latere dextro ad Iovis genua, ΚΕ: hoc est, anno *vicesimo quinto*. Est in Thesaurο Regio maximae molis argenteus. Apud D. de BOZE idem est, sed cum superpositis numero annorum hia literis, ΑΞ, hoc est, ΑΣΠΛΗΘΕΩΝ:

ΚΕ

anno xlv Alexandri Magni. In olio, quem exhibet sylloge numismatum Londini edita anno 1708, superposita est literis numeralibus ΚΕ, litera Φ: quae Phthiam, vel Phthiotida denotat, in Thessalia.

13. Caput Alexandri Magni leonina pelle tectum) (Jupiter sedet, ut in nummis superioribus. Latere sinistro, ΔΔΕΞΑΝΔΡΟΥ. Latere dextro Α, hoc est anno *tricesimo*. Est hic argenteus similiter egregiae fabricae, et maioris moduli, in Thesaurο Regio, et apud D. de BOZE. In Museo nostro argenteus est mole denarii, qui in intercolumnio cathedrae, in qua Iupiter sedet, eandem habet literam Α, h. e. annum *tricesimum*.

Quid porro hi numeri in nummis principum notati, quam annos ipsorum principatus designant? Fuit nimirum Alexander claritatis ac celebritatis tantae, ut dignus visus sit monetariis ex quo praegigneretur mos annos principum consignandi in nummis. Exinde certe in numismatis successorum eius eadem observata ratio est: prius non comparet.

Nunc igitur annorum Alexandri Magni gemina chronologia digerenda hic est, et subiicienda oculis: vulgaris altera, altera vera; hoc est, cum sacris hbris, ut diximus, cum calculo Olympiadum Pliniano, cum numismatis veteribus, et cum siderum observatione, quam Plinius diligenter descripsit, eximie consentiens.

<i>Anni ante Chr.</i>	<i>Anni ab U C.</i>	<i>Olympiadum calculus vulgaris cum vulgari chronol.</i>	<i>Olympiadum calculus Plinianus et vera chronologia.</i>
342.	412.	CIX. 3.	CXII. 3. Primus Alexandri annus in Macedonia paulo ante mensem sept.
341.	413.	4.	4.
340.	413.	CX. 1.	CXIII. 1.
339.	415.	2.	2. Annus Alexandri Δ quartus in nummo vetere a sept. huius anni.
338.	416.	3.	3. Annus Alexandri Ε quintus, in nummo vetere a sept. huius anni.
337.	417.	4.	4.

336.	418.	CXI. 1.	CXIV. 4.	Centesima quartadecima Olympiade fuit Ly-sippus cum et Alex.
		primus		M. Plin. XXXIV, 49.
		Alexan.		
		annus		
335.	419.	2.	2.	Annus Alex. II octavus, in nummo vetere ge-mino, a sept. huius anni.
334.	420.	3.	3.	Annus Alex. III nonus, in nummo vetere a sept. huius anni.
333.	421.	4.	4.	
332.	422.	CXII. 1.	CXV. 1.	
331.	423.	2.	2.	Darium vincit Alex.
330.	424.	3.	3.	
329.	425.	4.	4.	Annus Alex. III quartus-decimus, in nummo vetere a sept. huius anni.
328.	426.	CXIII. 1.	CXVI. 1.	
327.	427.	2.	2.	
326.	428.	3.	3.	
325.	429.	4.	4.	Annus Alex. III decimus octavus, in nummo ve-tere a sept. huius anni.
324.	430.	CXIV. Alex. obiit Babylona die 19 iulii.	CXVII. 1.	Nobili apud Arabiam M. Alexandri victoria luna defecisse noctis secunda hora prodita est, ead- emque in Sicilia ex- oritur. Nempe die viii maji. Plinius II, 72. Mox Alexander primus regnavit in Graecia 1. Macch. I, 4, hoc est, in Syria, quam graeci reges, post Alexan- drum pariter graecum; Persis eiectionis, obtine- runt. Neque enim in ea Graecia regnare potuit Alexander, nisi devicto Dario. Ergo in ea Grae- cia regnavit annis duo- decim, 1. Macch. I, 8,

				quorum hic annus pri- mus est.
323.	434.	2.		2. Annus Alexandri K vice- simus: idemque A pri- mus in Perside: a se- ptembri anni huius incipiens, ex nummo vetere.
322.	431.	3.		3. Annus Alex. KA vice- simus primus, a septembri huius anni, ex nummo vetere.
321.	433.	4.		4.
320.	434.	CXV. 1.	CXVIII 1.	1. Annus Alexandri KT vi- cesimus tertius, ex num- mo vetere a sept. anni huius incipiens.
319.	436.	2.		2. Annus Alex. KA vice- simus quartus, ex nummo vetere, a septembri hu- ius anni incipiens.
318.	436.	3.		2. Annus Alexandri KE vi- cesimus quintus, a sept. anni huius: ex nummis veteribus.
317.	437.	4.	4.	
316.	438.	CXVI 1.	CXIX. 1.	
315.	439.	2.	2.	
314.	440.	3.	3.	
313.	441.	4.		4. Annus Alexan. A tricesi- mus, a septembri anni huius: ex nummis tribus veteribus.
312.	442.	1.		1. De Alex. M. t Macch. I, 6: s Et post haec decidit in lectum, et cognovit quia morere- tur. Et vocavit pueros suos nobiles, qui secum erant nutriti in iuven- tute: et divisit illis re- gnum suum, quum adhuc viveret. Et re- gnavit Alexander in Graecia Syriaca annis

duodecim; » et mortuus est, mensae circiter iunio. In hunc locum egregia est Menochii nostri, ac plena iudicii, et spiritus vere Christiani vox: » Negant hoc profani Scriptores, inquit, sed gravior et potior apud nos sacrae scripturae auctoritas, quae ita factum affirmat » Triumphasset, si sciret cum sacris literis, solis ac lunae, Pliniique, ac veterum numismatum testimonium facere.

311.

443.

2. Annus primus Seleucidarum a sept. mensae superioris anni.

2. Annus primus Graecorum a septembri mensae superioris anni, † Macch. I, 9, de Alexandro M. » Et obtinuerunt pueri eius regnum, unusquisque in loco suo; et imposuerunt omnes Seleucus, Ptolemaeus, et alii, sibi diademata, statim post mortem eius. Seleuci filii et Ptolemaei post eos annis multis, et multiplicata sunt mala in terra. » Hinc aera Graecorum, cuius hic annus primus est, ob obitu Alexandri coepit, hoc est, tertio circiter post mense sive septembri.

In allatis autem numismatibus insigne prae caeteri est numisma octavum, quod geminam notationem temporis exhibet: alteram anni in Perside primi; alteram anni in Macedonia vicesimi, qui in annum illum primum Persici Imperii incidebat. Prohibet autem praeterea nummus decimus tertius, in quo annus est tricesimus adnotatus, ne aliis aut ipse, aut nummi caeteri affigantur annis, quam quibus eisdem tribuimus. Demonstrat enim annum quidem regni tricesimum vidisse Alexandrum, sed non excessisse, siquidem annus sequens primus annus est aerae Graecorum. Nisi forte quis existimet, non annos regni, sed aetatis Alexandri in nummis ipsius signari: id quod

nemo certe in hoc genere exercitatus probaverit, quum omnino sit insolens ; et risum de se iam pridem praeberit, qui id similiter de annis, qui sunt in graecis Commodi imp. nummis signati, asseruisset. Nihil igitur dici potest consentaneum magis cum ratione temporum, ac vera rerum gestarum serie, quae initio libri primi Machabaeorum describuntur, quam ista veterum numismatum inter se et cum illa narratione consensio est. HARD.

EXCURSUS II.

DE AERE ET EIVS RECREMENTIS.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXIV, cap. 22

Namque ut ipse lapis, ex quo fit aes, cadmia vocatur, etc.

Aes vel cuprum vulgare : Χαλκός Graecorum : in venis purum quandoque reperitur, et varia figura, bracteolarum scilicet, stiriarum, virgularum, ramusculorum, globulorum, vel massularum : sed saepius in pyrite aut in peculiari minera reconditur. (*Protoxide, oxide noir de cuivre, cristallisé, dendritique, mamellonné, filiforme, etc. Cuivre pyriteux, carbonaté, sulfuré, etc.*)

Aeris vena non ubique eadem est. Alia enim flavescens : alia purpurea, seu violacea : alia cinerea : alia nigra ; saepe eum scintillis aut venis aureis, et tinctura viridascnte permixta.

Aes raro solum in sua minera continetur, sed alia metalla habet adiuncta, argentum ferrum, plumbum ; et magna sulphuris combustibilis copia separatu difficili ut plurimum involvitur. (*Cuivre antimonifère, argenifère, bis-mulfère, sulfuré, etc.*) Pro diversis rebus quae cum eupro permiscantur, eius minera diverso modo tractatur.

Vena quae primo sulphure turget, comburitur iteratis calcinationibus, donec totum sulphur exhalatum fuerit. Torrere id vocant artifices.

Gosariensis minera eupri in fragmenta pugnerasillie contusa, igne aperto, caesis lignis et nonnullis carbonibus admixtis, comburitur. Deinde torrefacta minera in frustula minutiora contusa iterum calcinatur : tandem minutissime contusa tertiam subito torrefactionem ; postea funditur in lapidescentem materiam rubram, quae cupri lapis dicitur. Tum quater iterum torrefit, iterumque liquatur ; et aes nigrum praebet : deinde torrendi vices iterum octo sustinet. Tunc quidem aes ab omni sulphure purgatum est, sed argentum continet, quod sic extrahitur.

Aeri argentifero quatuor circiter plumbi partes admiscantur, plus minusve, prout plumbum quod adhibetur purius est, vel argenti ferax. Haec intenso calore simul liquantur, et in formas effunduntur ad panes conficiendos. Panes metallici in fornace separatoria duobus lapidibus dimidio digito a se invicem seiunctis imponuntur, et superimpositis carbonibus igne mediocri candescunt ; ita ut plumbum argento consociatum colliqueretur, et ex aere in catinum subiectum defluat, aere tantum in fornace remanente, non liquato, sed spongiosam massam referente. Aeris haec massa argento carens, aes pauper dicitur, et excoquitur ac funditur, donec aes malleabile, et utilis aptum fiat.

Hoc in ultimo labore scorias quaedam instar Lithargyri se produunt, aëre, argento, plumboque gravidæ; quæ deinde, admixto Lithargyro, funduntur ad metallorum separationem perficiendam.

Aes propter summam durtilitatem et nitorem frequentioris est usus domesticæ. Verum ad usum medicum rarissime adhibetur, saltem interne. Hocce enim metallum inter venena recensetur, præsertim ærugo. Aedulia animæ, vel etiam aqua aliquandiu in cupreis vasis servata, admodum noxia evadunt. Ventriculi et intestinorum dolores et tormina, vomitiones enormes, frequentes et inanes deliciendi conatus, intestinorum exulcerationes, interdum anhelitus difficultatem, et apasmodicas membrorum contractiones, ac triste lethum, pro maiori vel minori huius veneni quantitate, produciunt.

Chalcitis, misy et sory corpora fossilia sunt inter se origine et viribus coniunctissima, quæ potissimum in Cypris ærifodinæ in montibus Solorum reperiebantur. Galenus lib. de *Simplicium Medicamentorum facultatibus*, narrat se his in fodinis vidisse quædam in longissimum porrectas veluti zonas, alias super alias numero tres, quarum infima erat ipsius soryos, super quam altera erat chalciteos, suprema misyos.

Præterea idem Galenus observat chalcitin per tempus in misy transmutari. Frustum enim chalciteos, quod ipse in Cypris fodinis collegerat, post annos circiter triginta in misy, quoad extimam superficiem conversum reperit, dum quod in medio erat, perfecta erat chalcitis nullamduam alterationem experta. At vero ex levi quadam mutatione quam in sory, quod ab eodem tempore servabat, deprehendit id ipsum forte longo tempore in chalcitin mutari posse suspicatur.

(Hæc batenus Geoffraeus, Tract. de Mat. med. tom. I: de chalcitide vero, misy et sory, sic talium rerum vir inter paucos peritissimus, nostras BAONCHART, *Diction. des sciences naturelles*).

Chalcite. Pline dit que ce minéral est celui qui donna le cuivre; qu'il se trouve dans le fond des mines; qu'il est friable: même mou; qu'il ressemble à un duvet serré. La meilleure chalcite est couleur de miel; elle est traversée de veinex de cuivre; elle est friable, mais n'est point pierreuse.

Il est évident que cette pierre était un minéral de cuivre, et probablement un minéral de fer et de cuivre pyriteux, mêlé de cuivre malachite soyeux et susceptible de se décomposer; mais il n'est pas possible de rapporter cette dénomination à aucun variété déterminée de minéral de cuivre.

Pline décrit dans cette substance des altérations, et lui attribue des propriétés médicinales adstringentes, qui ne peuvent laisser de doute qu'elle ne contiut ou ne donnât des sulfates de fer ou de cuivre, qu'il nomme sory et misy.

La chalcite était aussi une pierre couleur de cuivre que Pline ne fait que nommer dans l'énumération des pierres qui ont des ressemblances ou des rapports avec divers objets.

Misy. On a beaucoup disserté sur cette substance dont Pline a noué l'histoire avec celle de la chalcite et du sory. Il est probable que c'était,

comme ces deux derniers, un sulphate métallique ou vitriol ; mais il est bien difficile de dire de quel métal, et il est plus probable que c'était l'état ou mélange de sulphate, provenant de la décomposition des pyrites, et par conséquent, de sulphates de fer et de cuivre. La couleur jaune qu'il lui attribue convient assez aux efflorescences de sulphate de fer qu'on observe sur les schistes alumineux.

Sory. On convient généralement que le sory des anciens était ce qu'on appelle un sel vitriolique, c'est-à-dire, un sulfate métallique. Le sory faisait partie du *chalcitis*, minéral de cuivre pyriteux. Il résultait souvent du *chalcitis* ancien ou vieilli ; il venait ou d'Egypte ou de Chypre. Celui d'Egypte était le plus vanté ; celui de Chypre était au second rang. Le sory exhalait une odeur désagréable, devenait noir, avait une consistance spongieuse, un aspect gras quand on le broyait ; son odeur était si nauséabonde qu'elle excitait un vomissement.

Il nous semble qu'il y a rarement dans les auteurs anciens des substances mieux décrites et mieux caractérisées que ne l'est ici le sory, et qu'on ne peut se refuser à y reconnaître un sulfate de cuivre, peut-être avec excès d'acide, et, par conséquent, un peu déliquescant et résultant de la décomposition du cuivre pyriteux, *chalcitis*.

J'ai reçu des environs de Cuença en Espagne, un sulfate de cuivre naturel, en masse, d'un blanc verdâtre sale, qui avait tous les caractères du sory, sa consistance spongieuse, son aspect gras dans le broyage, et son odeur nauséabonde.

(Nunc de variis cupri recrementis iterum inducimus Geofraenum disserentem luculenter et docte, ut solet, quamquam cautus nimis ac meticulosus in generibus definiendis videri potest.)

Varia cupri recrementa a Veteribus præparata, et in medicamentis usurpata fuerunt, qualia sunt aerugo, flos acris, aes, ustum et squama aeris : ex his aerugo fere sola in usum venit.

Aerugo, seu viride aeris Offic. ὁ ἔσπερος Græcorum, gallice *verdet*, *vert-de-gris*. Est rubigo quaedam viridis ex laminis cupreis abrasa. (Conf. infra carbonate de cuivre, sous acétate de cuivre.)

Aerugo pictoribus et infectoribus inservit. A medicis vero rarissime interne exhibetur, sæpius vero externe. Hucera detergit et exsiccet, carnes fungosas et superfluas consumit, callos excidit. Vsurpatur in balsamo viridi Metensium D. Charas, in unguento viridi, unguento Aegyptiaco, unguento Apostolorum, etc.

Flos aeris Offic. Χαλκοῦ ἔσπερος Græcorum, nihil aliud est quam aes in granula tenuissima, milii instar, redactum. Dum enim aes fustum in formas delabitur, antequam coëat in massam duram, aquae frigidae affusione haec minutissimis granula undique erumpunt et dissiliunt.

(Χαλκοῦ ἔσπερος Græcorum illud minime confundendum est cum calchantho eo, de quo Plinius hoc ipso lib. agit, quod nostri vocant *vitriol bleu*, *sulfate*, vel *hydro-sulfate de cuivre*, de quo conf. infra.)

Aes ustum Offic. Χαλκός καυμένος Græcorum. Est cuprum in calcem erocumve redactum, vel solum, vel cum sulphure et sale interspersis diu-

turniori calcinatione in furno reverberii combustum. Exsiccat et adstringit cum quadam acrimonia.

Squama aeris Offic. *Aspi; χαλκῷ* Graecorum. Ab aere usto parum discrepat; sunt enim combustae aeris particulae, quae ex eo, dum malleis percutitur, dissiliunt. Haec squama, vel etiam eius loco aurichalci limatura cum sulphure et radice lreus pulverata calceis interspersa, tetrum pedum foetorem reprimunt; sed non semper innoxie. Si enim foetidus ille sudor incaute reprimatur, maiora nonnunquam funestaque ingruunt mala.

Cadmia vox est quae variis rebus imposita fuit. Dioscorides *Κάδμειαν* nominat recrementa quaedam aerae, quae ex aere in fornacibus candente oriuntur. Galenus hac voce duplicem substantiam designat: unam quae sit ex aere, eandemque cum cadmia Dioscoridia; alteram nativam e Cypro insula oriundam, quam *λιθώδη*, lapidosam dicit. Plinius eandem cadmiam ex aere factitiam cum Dioscoride et Galeno agnoscit; sed insuper alteram recenset nativam, quam aerosam nominat, ex eo quod aeris minera sit, ex qua cuprum excoquatur. Eadem est fortasse cum cadmia lapidosa Galeni.

Metallurgi cadmiam dixere lapidem enlaminarem, quo ad aurichalcum ex aere conficiendum utuntur. Tandem Germani cadmiae nomen *cobalto* tribuere. Eam ob rem Agricola cum recentioribus triplicem cadmiae speciem constituit; metallicam unam (quae cobaltum ipsum, *le cobalte*, de quo hic agere supervacuum), fossilem alteram, tertiam fornaceam: quam divisionem retinebimus.

Cadmia nativa, Cypria, *καδμεία λιθώδης*, Galeni: lapis aerosus, Plinii. Substantia fossilis est, seu potius quaedam cupri minera, ex qua Plinius narrat cuprum fusione extrahi variis in Asiae et Italiae locis. Eadem est fortasse quam Galenus in Cypro reperisse narrat, licet tamen non dixerit cuprum ex ea confici posse. Hodie nobis ignota est, aut saltem cum caeteris cupri mineris confunditur.

Lapis calaminaris, Offic. Substantia est fossilis, mediae consistentiae inter lapidem et terram, colore diverso, modo cinereo seu ex albo pallente, modo subluteo, modo ex nigro rubente. Haec spæculia ferrugineis granorum piperis figura et crassitie tota conspersa est, et venis albis distincta. Verrucosae foditur in agro Bituricensi, et apud Andegavenses prope Salmurium. Illa vero in Germania et praesertim in agro Aquigranensi reperitur.

Haec cadmia veteribus Graecis ignota fuisse videtur; saltem ad usum medicum non adhibebatur, quum a Dioscoride et Galeno nulla eius facta fuerit mentio. Hodie a medicis nonnunquam praescribitur, ad huiusmodi humida exsiccaanda et sananda, ad infantium excoarctationes procurandas, vel sub pulveris tenuissimi forma, vel unguentis admixta.

(Cadmiam Cypriam, seu lapidem aerosum, multi tamen, neque, ut videtur, immerito ad nostratam cadmiam fossilem referunt, quae *cadmie fossile*, *Pierre calaminaire*, vel *hydro-silicate de zinc, calamine*, nostris appellatur. Haec est cadmia quae aeri mixta, *aurichalcum* (*laiton, enivre jaune*) conficit; quamquam Plinius cap. 2 huius libri peculiarem aurichalci mineram affert, quae iam non, dum ea scriberet, effodiebatur, si unquam effossa fuit.)

Cadmia fornacum, seu factitia, duplex est; cadmia factitia Veterum, et cadmia factitia Recentiorum, seu Tuthia Officinarum.

Dioscorides, Galenus et Plinius per cadmiam factitiam nihil aliud intellexerunt praeter recrementum, quod ex aeris mingra, dum in cuprum funditur, folium statu avolat, et fornacis parietibus camerisque adhaeret; cuius variae sunt species pro diversis eius concretionis figuris, pro eius tenuitate vel crassitie, et colorum varietate (*caputis* videlicet, *botryis*, *placitis*, *onychitis*, *ostracitis*).

Verum hae omnes cadmiae species nunc in officinis ignotae sunt. Nec Arabes eas norunt; Immo parum solliciti de substantiis quae sub cadmiae nomine a Dioscoride, Galeno et Plinio descriptae fuerant, et quae in Cypri tantum officinis fusorii reperiri poterant, eadem nomina aliis rebus assignare: inde orta est confusio multa.

(Recentiorem plerique tamen cadmiam fornaceam, sive *tuthiam* Officinarum eandem cum cadmia factitia Veterum pronuntiant, neque pompholygos genera a Dioscoride memorata, ab iis quae nostri vulgo vocant, nihil album, *fleurs de sine*, etc. differre arbitrantur.)

Cadmia Recentiorum: cadmia fornacum Agricola: tuthia vulgaris Officin. non cupri, sed aurichalci recrementum est, seu potius est recrementum lapidis calaminaris enim cupro fusi, quam veterum cadmia ex solo cuprooriebatur. Tuthia itaque officinarum est lapis calaminaris ex aere fuso sublimatus ad superiorem fornacis partem, ubi ad ferreas hastas concrevit in crustam densam, quae postea excutitur in frustula semitubulata, arborum corticibus similia, sonora, intus laevia, sublutea, externe granulis admodum minutis conspersa, colore cinereo aliquantum ad caeruleum vergente.

Tuthia inter ophthalmica remedia praestantiora recenetur: abstergit enim, et exsiccat sine morsu. Vnde in h ulceribus corneae adnatae et palpebrarum feliciter praescribitur, in oculorum pruritu, in ophthalmiis inveteratis, et ad lacrymantes vel fistulosos oculos sistendos.

Pompholyx et Spodos, vel Spodium Dioscoridis et Galeni in officinis nunc ignota sunt. Dioscorides et Galenus narrant Pompholygen duplici ratione confici posse, vel sit ex aerea materia in fornacibus fusa, cuius favilla in candidissimum et levisimum pollinem concrevit; vel conficitur ex cadmia sola eximie foliis prodata.

Pompholygos duo genera constituit Dioscorides: unum ad aeris colorem vergens, subpingue; alterum candidissimum, summamque levitatem nactum.

Candida pompholyx fit, inquit Dioscorides, quoties in perficiendo aere, fabri praestantiorum facere volentes, detritam cadmiam cumulatius insperserint (sive per hanc cadmiam auctor intelligat novam mineram, sive factitiam cadmiam, nempe metalli fuliginem); nam tenuissima favilla quae copiose effertur, in pompholygen coit. At vero conficiebatur quoque ex sola cadmia in fornacibus combusta, nempe minutis cadmiae fragmentis in ignem coniectis qui ante aerarium iacebat tollem. Egesta enim suffluta tenuis materia pars et levis, camera ad hoc parata excipitur. At vero quod

reflectens in pavimentum recidebat, spodos est seu spodium. Nigricat et plerumque ponderosus est, terra et spurcitie in acervatione refertum. Et revera erat quasi purgamentum quoddam, quod ab aerariarum officinarum pavimentis et fornacibus everratur; unde spodos pompholyge looge deterior censebatur.

Haec substantiae in aerariis officinis quaerendae forent, ubi aeris Cyprii vel rubri minera copiose funditur. Nunc vero non amplius ad nos devehuntur.

Spodos et spodium Graecorum quid sit ex supradictis patet, nempe cinis vel potius flos metallicus impurus, qui in officinis aerariis colligebatur. A pompholyge parum discrepat. Plinius tamen eius plura genera constituit: spodon nempe aerariam, quae praestantissima est; argentariam, lauriotin vocari dicit a Saurio Atticae monte, in quo argenti erant fodinae; aurariam, quae in auri purgatione colligitur; et plumbariam, quam post Cypriam aerariam commendat Dioscorides.

Spodium Graecorum intus nocivum erat; quapropter externe tantum adhibebatur.

Arabes praeter haec spodii metallici genera, spodii nomine, quod cinerem significat, abutentes, alia adhuc constituere aut substituere; cineres nempe plantarum, vel animalium quorundam. Haec succedanea a Graecis antispoda vocata fuerunt.

Quaedam a Dioscoride referuntur, ut folia myrti cum floribus et baccis immaturis calcinata et lota, oleastri folia, taurinum gluten, lina succida et aspera pice aut melle irrigata et combusta, et caetera huiusce modi.

(Quod ad cupri eiusdem recrementorum medicinas pertinet, in quibus recensendis Plinius ipse noster multus est, operae pretium iudicavimus nonnulla excerpere lectu quidem non iolucunda, seitu vero dignissima, quae D. GYRASANT de aere, aerisque usu scripsit.)

Principales propriétés physiques du cuivre. Jouissant, lorsqu'il est pur, de tout l'éclat de l'or, il en fournit en outre, dans nos nombreuses combinaisons, les couleurs métalliques les plus brillantes, le vert, l'azur et les plus belles nuances du brun. C'est par cette raison sans doute que les plus anciens chimistes avaient appliqué au cuivre le nom de *Péous*. Ils prétendaient vraisemblablement, en consacrant ainsi ce métal à la déesse de la beauté, ou en le plaçant sous l'influence de l'une des planètes les plus éclatantes, indiquer par cette fiction combien il méritait de fixer tous les regards. A ces qualités physiques, il réunit celles bien plus précieuses d'être presque aussi dur et tenace que le fer, infiniment plus malléable, plus ductile et plus soore. Un autre avantage qu'il possède à un très-haut degré, c'est de s'unir facilement avec beaucoup de substances métalliques, et de former avec elles des alliages très-utiles dans les arts. Le cuivre combiné dans différentes proportions, soit par la fusion avec le zinc, soit par la cémentation avec la pierre calcaire, donne le similor ou l'or de Manheim, le tombac, le pinchbeck, le métal du prince Robert; et particulièrement le cuivre jaune, qui prend le nom de *laiton* lorsqu'il est passé à la filière. Ce même métal

allié superficiellement avec une lamé très mince d'étain, nous protège lui-même contre les dangers auxquels notre négligence nous expose dans les besoins ordinaires de la vie. Il fournit aussi avec l'étain l'airain fulminant et le métal sonore des cloches. Si la proportion d'étain est encore plus considérable que dans ces alliages, et que le cuivre soit uni en outre avec le bismuth ou l'arsenic, on obtient un métal de couleur d'acier, susceptible d'un beau poli, qu'on nomme *cuivre blanc*, et qu'on emploie à la fabrication des miroirs de réflexions pour les expériences d'optique. Le cuivre se soude très-bien au fer, auquel il adhère fortement quoiqu'il ne se combine pas avec lui. Il est toujours allié dans le commerce avec l'or et l'argent, d'après des proportions déterminées, en conséquence desquelles sont fixés les différens titres des monnaies. Plus la quantité du cuivre est considérable, plus il rend l'argent fusible et solide; aussi se sert-on particulièrement de cet alliage pour les objets d'argenterie qui exigent beaucoup de soudure. Le cuivre se combine aussi avec l'or et l'argent réunis, et le cuivre de Corinthe, dont les anciens faisaient un si grand cas, était, à ce qu'il paraît, un alliage de ces trois métaux.

Le cuivre rouge et ses principaux alliages, tels que le cuivre jaune, le bronze, l'airain, etc. répandent, par le frottement, une odeur nauséabonde et vireuse; leur saveur est désagréable et comme styptique. Ils sont à l'état métallique bons conducteurs de l'électricité du galvanisme et du calorique. A l'air, surtout humide, ils s'oxydent facilement, deviennent d'abord d'une couleur brune; irisée ou chatoyant, et se recouvrent enfin de vert-de-gris. Le cuivre et la plupart de ses alliages sont, dès qu'ils sont oxydés, très-attaquables par les acides, les sels, les graisses oxygénées et l'ammoniaque. Ils forment, avec les acides, des dissolutions et des sels de couleur ordinairement verte ou bleue, d'une saveur âcre et caustique; et avec l'ammoniaque, des dissolutions d'un beau bleu. Avant de faire connaître les effets des sels cuivreux sur l'économie animale, nous rappellerons ici les principaux caractères de ceux qui peuvent être de quelque intérêt pour le médecin.

Carbonate de cuivre, vert-de gris naturel, aerugo. Il se forme spontanément avec une grande facilité à la surface des vases de cuivre rouge, de laiton, d'airain, ou des alliages de cuivre et d'argent; on l'obtient par l'art, soit en précipitant le sulfate de cuivre par le carbonate de potasse, soit en faisant passer un courant de gaz acide carbonique au milieu de l'eau dans laquelle on a délayé de l'hydrate ou de l'oxide de cuivre. Ce sel est absolument insoluble dans l'eau froide, et même dans l'eau chaude pure, dans laquelle il reste en suspension; mais il se dissout promptement avec effervescence, dans la plupart des acides, et sans effervescence dans les graisses oxygénées et l'ammoniaque. Les carbonates de cuivre à l'état natif sont connus sous le nom de *malachites*. La couleur dont on se sert dans le commerce pour la fabrication des papiers peints, et qui est désignée sous le nom de *cendre bleue*, est, suivant Pelletier, un mélange de carbonate de cuivre et de chaux.

Sous-acétate de cuivre, vert-de gris du commerce, ou verdet, aes viride. On le prépare dans le midi de la France, principalement à Montpellier et

à Grenoble, en superposant des lames minces de cuivre sur des lits de rafles de raisin, imbibées de vin : on le ramasse ensuite en râclant ces lames, et on l'enveloppe dans des sacs de peau. Ce sel est d'un vert clair semblable au vert-de-gris naturel ; il est pulvérulent, gras et comme soyeux au toucher. Il se sépare dans l'eau en deux parties à peu près égales, que Proust considère comme deux espèces de sous-acétate, dont l'une est entièrement dissoluble, et l'autre reste suspendue à l'état de poudre fine très-verte. Cette portion insoluble desséchée, fait en partie effervescence avec l'acide sulfurique, et contient du carbonate et de l'oxide de cuivre. Le vert-de-gris est décomposable par l'action du feu qui en dégage l'acide acétique, et par l'acide sulfurique et la potasse.

Acétate de cuivre, verdet distillé, cristaux de Vénus, cristalli Veneta. Pour l'obtenir on se sert du verdet du commerce, auquel on ajoute une suffisante quantité d'acide acétique. Ce sel cristallise en pyramides tétraèdres tronquées. Il est d'une belle couleur verte. Exposé à l'air, il s'effleurit. L'eau froide le dissout difficilement ; mais cent parties d'eau bouillante en dissolvent environ un cinquième de leur poids. Il est également dissoluble dans l'alcool. Ce sel est décomposable par l'action du feu, l'acide sulfurique, l'eau de chaux, et la potasse. Lorsqu'on fait passer un courant de gaz hydrogène sulfuré à travers une dissolution de ce sel dans l'eau, le cuivre desoxidé se précipite à l'état d'un sulfure noir, et il reste un acide ayant la propriété de l'acide acétique. On s'est servi de la décomposition de l'acétate de cuivre par l'action du feu pour obtenir, en le distillant, l'acide acétique très-pur et très-concentré, qu'on nomme *vinaigre radical, acetum radicale, spiritus aeruginis.*

En faisant dissoudre l'acétate de cuivre dans l'ammoniaque, et en faisant évaporer à une chaleur douce, on obtient un acétate ammoniacal de cuivre, sous la forme de petits cristaux ; d'une belle couleur bleue, très-déliquescents à l'air. Ce sel, à double base, pourrait être avantageusement employé en médecine, ainsi que l'acétate potassé de cuivre, qu'on prépare en faisant bouillir dans l'eau trois parties de tartrate acide de potasse purifié et une partie d'acétate de cuivre. On fait ensuite évaporer jusqu'à siccité. Le sel concret qui en résulte est verdâtre, très-déliquescent et se résout à l'air humide en une liqueur d'une belle couleur verte, d'une saveur âcre et caustique, à laquelle M. Chausier donne le nom de *solution d'acétate potassé de cuivre.*

Sulfate acide de cuivre, vitriol bleu, vitriol de Chypre, conperose bleu, capturn vitriolatum, sulfas cupri. Cristaux d'un bleu foncé, dont la forme primitive est un parallépipède obliquangle, qui passe quelquefois à l'octaèdre et au dodécaèdre, et dont les bords des bases sont souvent tronqués. Ce sel est d'une saveur styptique et âcre, soluble dans quatre parties d'eau à quinze degrés cent. et dans moitié moins lorsque la température de ce liquide est à quatre-vingt-huit degrés cent. Il s'effleurit légèrement à l'air, et s'y recouvre d'une poussière d'un gris jaunâtre. L'action du feu le prive d'abord de son eau de cristallisation, et le convertit en une poudre blanche, bleuâtre, et ensuite en un oxide noir après que l'acide s'en est séparé. Le sulfate

acide de cuivre rougit les couleurs bleues végétales, et est décomposé par les alcalis et les terres. On le prépare en grand, soit par l'évaporation de quelques eaux minérales qui le contiennent en dissolution, soit par la combustion des sulfures natifs de cuivre, ou bien en les exposant à l'air après les avoir humectés avec de l'eau.

Indépendamment de la conperose, on emploie encore en médecine le sulfate ammoniacal de cuivre, *sulfas ammoniacae cupratus*, *cuprum ammoniacum*, qui est le spécifique antiépileptique de Weissmann. On prépare ce sel en faisant dissoudre du sulfate de cuivre dans l'eau pure; après avoir filtré cette dissolution, on y verse peu à peu de l'ammoniaque jusqu'à saturation, et on y ajoute de l'alcool rectifié jusqu'à ce que la liqueur cesse de se troubler; il se précipite alors une substance saline d'un beau bleu brillant qu'on fait promptement sécher sur un papier et que l'on conserve dans un flacon bien bouché, parce que l'action de l'air humide effleurit légèrement ce sel en le faisant passer à la couleur verte.

Tous les anciens usages du cuivre se sont perpétués jusqu'à nous; ils se sont même beaucoup multipliés et étendus à mesure qu'il est devenu plus commun et qu'on a mieux connu les moyens de le travailler. Depuis les épingles et les clinquants des jouets d'enfants jusqu'aux chefs-d'oeuvre de brin, le cuivre, à l'état de métal, est l'objet ou l'instrument d'un nombre prodigieux de travaux dans les arts, et se retrouve dans la plupart de nos ateliers. Il n'est pas moins utile lorsqu'il est combiné avec les acides. Les sulfates, les acétates, l'arsénite de cuivre, et plusieurs autres, sont employés dans la peinture, dans la teinture, et pour colorer les émaux et les porcelaines. Enfin le cuivre, soit pur, soit allié avec différentes substances métalliques, ou à l'état salin, est, de tous les métaux, après le fer, celui qui est le plus en usage pour les besoins de la vie.

Les inconvénients et les dangers auxquels nous expose ce métal, surtout pour la préparation des aliments et des médicaments, n'ont pu l'emporter sur les avantages qu'il nous procure, et qui sont consacrés par l'empire puissant de l'habitude depuis des milliers de siècles. Aussi a-t-il résisté aux attaques répétées que lui ont portées pendant le siècle dernier plusieurs philanthropes et médecins distingués, particulièrement Rousseau, Miasa, Thiéry, Desessarts, qui voulaient qu'on proscrivît en entier ce métal pour les ustensiles de la cuisine et de la pharmacie. Mais dans les nombreuses discussions qui ont eu lieu à ce sujet, les ennemis déclarés du cuivre ont souvent été entraînés par un esprit d'exagération au delà de la réalité, comme le prouvent les observations les plus exactes qui nous serviront ici de guide pour éclaircir cette question.

Propriétés médicamenteuses du cuivre. Le cuivre est une des premières substances métalliques dont on ait fait usage, en matière médicale, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur. Suivant quelques traditions, les plus anciens peuples de l'Asie l'employaient dès la plus haute antiquité. On le retrouve aussi dans la médecine des Egyptiens, d'où il a vraisemblablement passé chez les Arabes et chez les Grecs. Cependant ce remède était depuis long-temps à peu près abandonné, lorsque Süsser, Van Helmont, Boyle et Boërhave le tirèrent de l'oubli auquel voudraient encore le condamner des praticiens

trop timides. La plupart des préparations cuivreuses sont en effet des substances énergiques plus ou moins vénéneuses, comme nous l'avons vu, et dont on ne doit faire usage qu'avec une extrême précaution; mais c'est un inconvénient attaché aux remèdes les plus actifs tirés des minéraux, et cette raison seule ne peut les exclure de la pratique médicale, lorsqu'ils produisent de bons effets, étant sagement administrés.

On a employé avec succès les préparations cuivreuses, à l'intérieur dans beaucoup de maladies différentes: mais toutes les médications qu'on a obtenues par leur moyen peuvent se rapporter à trois sortes d'effets principaux, suivant la manière de les administrer. Lorsqu'on les donne à assez forte dose instantanément, on produit une irritation vive sur les organes de la digestion, d'où résultent des vomissements et des évacuations alvines; mais à des doses répétées et continuées pendant quelque temps, on obtient une excitation générale des systèmes nerveux et sanguin. Enfin, en faisant un usage journalier des sels cuivreux à des doses assez fortes pour solliciter constamment quelques évacuations et augmenter en même temps l'action des solides, ces médicaments agissent alors secondairement sur le système lymphatique, comme altérants et dépuratifs, pour me servir de l'ancien langage des écoles.

Préparations cuivreuses comme émétiques et purgatives. C'est sous ce rapport qu'on a commencé à en faire usage. On se servait pour remplir ce but, d'une espèce d'oxide de cuivre, connu depuis long-temps sous le nom d'*oes usum*. Cette préparation, qu'on a encore conservée dans quelques pharmacopées, est faite au moyen d'une calcination de cuivre seul, ou mélangé avec le nitre, le sel commun ou le soufre, d'où lui est venu le nom de *erosus Veneris*. Arétée conseillait ce médicament comme vomitif ou purgatif, combiné avec plusieurs substances aromatiques ou émétiques elles-mêmes, telles que la moutarde, le cardamome, les fleurs de narcisse, etc. Il le donnait dans l'épilepsie, même chez les enfants; et en effet, dans le cas où cette maladie dépendait d'un état gastrique, ce médicament, comme tous les éméto-cathartiques, devait être très-utile. Les paysans des confins de la Silésie se servent encore de ce moyen comme purgatif; mais il cause souvent des violentes coliques; et maintenant que nous possédons des remèdes beaucoup plus sûrs et moins dangereux, on l'a entièrement abandonné.

EXCURSVS III.

DE FERRO.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXIV, cap. 41.

Differentia ferri numerosa. Prima in genere, etc.

* Vti nullum metallum adeo humanis usibus necessarium est quam ferrum, ita quoque nullum est quod ubique fere locorum maiori ubertate proveniat; ita ut vix in orbe regio compariatur, ubi id non praesto sit. Plurimae sunt huius fodinae in Gallia nostra: licet praestantiora sint ferrum et acies, quae in Germania effodiuntur. (De variis ferri generibus, iam satis in prioribus notis disimus.)

Utilissimum metallum ferrum est, quo vita humana carere vix potest. Nam praeter tot ac tanta instrumenta quae ex hoc metallo conficiuntur, praestantissima suppeditat remedia adversus morbos quamplurimos. Antiquis Graecis salubres ferri intus sumpti vires non ignotae fuerunt. Ferri rubigini a Dioscoride vis restrictoria tribuitur, et praesertim ad sistenda uterinae sanguinis profluvia. Ab eodem commendatur vinum vel aqua in qua ferrum ignitum extinctum fuit, ad coeliacos, dysentericos, lienosos, choleras laborantes, et dissoluto stomacho sanandos.

Duplex in ferro virtus a medicis agnoscitur, aperiendi nempe, et adstringendi. Menstruus enim suppressa promovet; hepatis, lienis et viscerum obstructions resolvit, haemorrhagias sistit, et diarrhoeas, laxata viscerum fibras adstringendo, sanat. Dicitur praeterea alexipharmacum mali hypochondriaci, et panacea cachexiarum. Quidam vim aperiendi quibusdam Martis praeparationibus tribuunt, vim adstringendi vero alii: sed omnes ferri praeparationes adstringunt simul et aperiunt, licet aliae longe efficacius, aliae vero debilius.

Ad usum medicum ferrum chalibe longe praestat; et limatura ferri sincera, tenuissima et velut in aleool redacta, omni praeparationi a multis anteponiatur ad menses promovendos, et ad viscerum obstructions reserandas.

(Multae aliae sunt e ferro medicinae, Officina vulgo dictae crocus Martis, safran de Mars, vitriolum Martis, vitriol vert, couperose, sal Martis, etc. de quibus idonei auctores consulendi.)

Ex Tract. de Mat. med. Geoffraei, tom. I, p. 296 sqq.

EXCURSVS IV.

DE PLVMB0 ET STANNO.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXIV, cap. 47.

Eius qui primus fuit in fornacibus liquor, stannum appellatur, etc.

Græci, Latini, Arabes, plumbum et stannum designantia vocabula sæpe confundunt, et Indifferenter usurpant. Quam plurimi *σταννίον* Græcorum stannum interpretantur: Plinius tamen *σταννίον* de plumbo albo docet accipendum, quod etiam a stanno diversum facit. Quia immo stannus facit genus plumbi nigri, et ex eadem vena stannum illud, argentum et plumbum fluere scribit. Verum aut vana est hæc differentia inter plumbum album et stannum a Plinio constituta: aut stannum veterum nihil aliud erat, quam plumbi pars purior et nitidior, vel etiam mixtura plumbi albi et nigri, aut plumbi nigri et argenti.

Plumbum purum in fodinis rarissime reperitur. Excoquitur ex plumbaria vena, quæ diversa est: modo enim terra est, nigra, cærulea, flava, aut cineracea, acintillis quandoque minutis splendens conspersa; modo lapis splendore plumbeo ex quadratis veluti tessellis constans inhaerentibus saxe candido aut rufo: nonnunquam etiam superius albis, flavis, aut viridibus admiscetur.

Plumbi minera nonnihil argenti fere semper continet; et quibusdam in regionibus, ut in Angliæ provincia quæ *Cardigan* dicitur, plumbaria vena argenti adeo ferax est, ut ex mineræ libris duobus millibus, decem, quindecim, et nonnunquam viginti argenti libræ extrahantur.

Flures sunt plumbi mineræ in Hispania, Italia, et Germania. In Gallia quoque non desunt, sed ex his metallum difficillime extrahitur. Frequentiores et divites sunt in Angliâ fodinæ.

Ob eximias huius metalli dotes, Paracelsus illud quartam medicinæ columnam nuncupavit. Per se refrigerat, incrassat, repellit, absorbet, et humorum acrimonia demulcet. Venerem libidinem arcere creditur, sanguinis phlogoses, partiumque inflammationes conspescere. Verum nervis prorsus inimicum est et noxium. Intus sumptum stomachi gravitatem cum torminibus diris invehit, alvum et urinam suppressit, membrorum tremorem et spasmodum excitat, difficilem respirationem affert ac tandem suffocationem. Quod quidem a quamplurimis, tristi quidem experientia, comprobatum fuit, qui noxias gravissimas et sæpe immedicabiles perpassi sunt a potu vinorum, quæ acidiora vel accescentia per lithargyrum immixtum nefando mangonio

edulcata fuerunt. Plumbum itaque et omnia eius praeparata usui potius externo quam interno destinanda esse procal dubio censemus.

Inter plumbi praeparata recensenda sunt primo ea quae recrementa dicuntur; calx nempe seu cinis, minium, lithargyrus, plumbum ustum, et cerussa: deinde chymicae praeparationes, quae usui medico inserviunt, scilicet acetum saturni, sal seu saccharum saturni, balsamum, et eiusdem spiritus ardens ac oleum.

Calx, vel cinis plumbi, et minium sic praeparantur. Plumbum in patella terrea lata non vitriata, super carbones disposita, funditur. Metallum fusum spatula ferrea tandiu agitur, donec totum abeat in pulverem subnigrum vel cinereum, qui calx, vel cinis plumbi dicitur. Si paulo diutius continetur ignis, pulvis flavus evadit, et a pictoribus gallico idiomate *massicot* nuncupatur. Tandem in furno reverberii calcinatus fit rubicundissimus, et in officinis minium dicitur.

(Cala aut cinis plumbi, nostris, *oxide de plomb*; minium, *plomb oxidé rouge*, *tri-oxide de plomb*.)

Hae plumbi praeparationes humorum acrimoniam obtundunt, inflammationem sedant, hucera maligna corrigunt, expurgant et ad cicatricem ducunt. Minium usurpatur in unguento rubro seu de minio, in emplastro pro fracturis D. Chasras, in emplastro styptico, et emplastra matricali roborante eiusdem.

Iam alibi observavimus minium veterum diversum esse ab officinarum minio.

Illud enim idem erat ac cinnabaris nostra, seu rubra et rutilans hydrargyri minera: hoc vero nihil aliud est nisi plumbum vehementi igne calcinatum.

(Cinnabaris nostra, *mercure sulfuré*, *sulfure de mercure*.)

Lithargyrus et spuma argenti Offic. *λίθαργυρος* Graecorum: martech et merdssengi Arabum. Duplex fuit apud Graecos coloris tantum ratione, sicut et apud nos: lithargyrus aurii, qui chrysis, quia flavo colore splendet; et lithargyrus argenti, qui argyris, quia albicante aut argenteo.

Frequens est lithargyri externe adhibiti usus in medicina. In omnibus fere emplastris usurpatur, quorum corpus seu basis cum oleis constituit. Lithargyrus enim, sicut et caetera plumbi recrementa ab oleis et pinguibus substantiis solvuntur; et simul emplasticam consistentiam sumunt. Exaiceat moderatissime, et abstergit cum modica adstrictione, cava explet hucera, ad cicatricem ducit, et ad femorum interfrigines valet.

Plumbum ustum Offic. *μόλυβδος κτρυμνωτός* Graecorum. Est pulvis gravis, fuscus, factus ex plumbi laminis tenuissimis cum sulphure pulversto stratum super stratum alternatim dispositis in olla vitrea et vi ignis continuo agitando calcinatis, donec in pulverem tenuissimum prorsus redigantur. Aqua limpida pluries ablutitur hio pulvis, et exsiccat. Utile est medicamentum ad hucera maligna blande corrigenda, expurganda, et ad cicatricem perducenda.

Ex Geoffraei Tract. Mater. med. tom. I, p. 271 seqq.

EXCURSUS V.

DE ARSENICO

Ad ea Plinii verba, lib. XXXIV, cap. 56,

Itaque et causticis additur, et psilothris.

L'arsenic est un métal cassant et acidifiable, d'une couleur noire et brillante, lorsque la cassure est récente, mais se ternissant très promptement à l'air : la pesanteur spécifique de l'arsenic métal est de 8,038, il brûle avec une flamme bleue et en répandant une odeur d'ail très-forte ; cette odeur et la propriété que sa vapeur a de blanchir le cuivre, sont les deux principaux caractères qui le font reconnaître ; il est si volatil au feu, qu'il se sublime avant d'être fondu. La nature le présente quelquefois à l'état natif dans les mines de Saxe, de Bohême, d'Angleterre, et de Sainte-Marie en France ; mais plus souvent on le rencontre uni au soufre, au cobalt, au cuivre, au fer, au nickel, ou à l'état d'oxide.

L'arsenic servant à peu d'usages dans son état métallique, on ne trouve ordinairement dans le commerce que l'oxide noir d'arsenic, qui n'est qu'une mine de cobalt arsénical vendue par certains droguistes sous le nom de *cobalt testacé*, *poudre pour tuer les mouches*, ou l'oxide blanc d'arsenic, plus exactement nommé *acide arsénieux* : cet acide est une matière blanche, pesante, ayant un aspect vitreux, une saveur très-âcre qui resserre la gorge ; on la vend en masses plus ou moins volumineuses paraissant formées de plusieurs couches ; il est soluble dans les proportions de quatre-vingts parties d'eau à la température de douze degrés de Réaumur, sur une d'arsenic, et de quinze parties d'eau à la température de quatre-vingts degrés ; on obtient cet acide par la sublimation, en grillant des mines arsénicales de cobalt dans une cheminée dont le tuyau est incliné pour retenir plus facilement l'acide qui se volatilise, etc.

L'acide arsénieux est un des plus violents poisons que l'on connaisse, et la police ne saurait trop surveiller la vente de cette substance redoutable qu'un œil mal exercé peut confondre avec le sel, avec le sucre ou d'autres substances alimentaires, et qui a donné lieu à tant d'accidents funestes, suite de l'erreur ou de la malveillance.

Les symptômes qui caractérisent l'empoisonnement par l'acide arsénieux

sont une saveur austère, un resserrement du gosier, un ptyalisme, des vertiges et des douleurs atroces d'estomac; les lèvres, la langue le palais et la gorge s'enflamment; le malade éprouve une fièvre ardente, une soif inextinguible, quelquefois des nausées, l'hoquet, des palpitations suivies d'une grande prostration de forces; la respiration devient difficile, la face prend une teinte livide, le corps s'enfle, les extrémités deviennent insensibles: quelquefois il survient un priapisme, une démangeaison sur toute la peau qui se couvre de taches rousses: l'haleine est infecte; les déjections sont fétides; l'urine est sanguinolente; le délire s'empare du malade, il pousse des soupirs, il a des syncopes fréquentes, il meurt.

Malgré l'effroi que doit inspirer un pareil tableau, des médecins ont été assez hardis pour essayer l'arsenic comme remède dans plusieurs maladies; mais ce n'est pas l'acide arsénieux pur qu'ils emploient: ils ont sans doute été conduits à cette tentative par l'exemple de quelques peuples qui se purgent, en faisant séjourner des boissons acides dans des vases de résigal ou sulfure d'arsenic. Les Japonais et les Chinois, dit Romé de Lillie, ont adopté cet usage. Le docteur Thomas Fowler, médecin de l'hôpital de Staffort; MM. Arnold, médecin du dispensaire de Leicester, et Withering, médecin de l'hôpital de Birmingham, ont, disent-ils, employé avec succès la dissolution d'acide arsénieux à très-petites doses dans les fièvres intermittentes: le docteur Girdlestone assure avoir guéri des maladies de peau et avoir détruit des vers intestinaux avec l'arséniate de potasse (*London medical and physical Journal*).

Parmi les divers modes d'administration indiqués par les auteurs, pour donner l'arsenic avec le moins de danger possible, on a surtout préconisé la méthode de Fowler; mais la préparation proposée récemment par le docteur Fodéré est préférable: elle consiste à prendre deux onces d'acide arsénique obtenu par la distillation, jusqu'à siccité, de l'acide nitro-muriatique; seize onces d'eau distillée bouillante; du carbonate de soude bien pur, bien cristallisé et réduit en poudre, en quantité suffisante pour saturer l'acide jusqu'au point de verdir légèrement plutôt que de rougir la teinture de tournesol: on filtre, on fait évaporer et on conserve les cristaux dans un flacon bien bouché et dans un endroit sec, parce que ce sel attire l'humidité de l'air.

Le docteur Fodéré met un grain de ce sel par once d'eau bien pure; il donne tous les matins à jeun, un gros de cette dissolution dans un verre de tisane ou d'infusion quelconque.

Pour rassurer sur les craintes que pourrait donner l'usage d'un remède aussi dangereux, le docteur Fodéré observe que l'once d'eau ne contenant qu'un grain d'arséniate de soude, le gros n'en contient qu'un huitième de grain; que l'acide arsénique absorbant, par sa neutralisation, environ un tiers en sus de son poids de soude, et le sel qui en émane contenant beaucoup d'eau de cristallisation, il en résulte que chaque gros de dissolution contient tout au plus un vingtième de grain d'acide arsénique; et qu'en donnant deux fois par jour, le malade n'en prend réellement par jour, qu'un douzième de grain; ce qui est bien au-dessous des doses ordinaires du sublimé corrosif, poison très-actif avec lequel nous sommes aujourd'hui très-familiarisés.

Malgré ces calculs rassurants ; on peut répondre qu'il n'y a point de parité à établir entre le mode d'action du sublimé corrosif et celui de l'acide arsénique. On ne saurait trop dire et répéter, d'après les observations des médecins cliniques les plus dignes de foi, que presque tous les malades qui ont été guéris par les préparations arsénicales sont morts quelques mois après, soit de phthisie, soit d'inflammations chroniques de la membrane muqueuse de l'estomac ou des intestins, ainsi que s'en est assuré un de nos meilleurs observateurs, M. BROUSSAIE.

CADET DE GASSIGNET, *Dict. des Scienc. méd.* tom. II.

C. PLINII SECVNDI

NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXXV.

I.

Metallorum, quibus opes constant, agnascentiumque eis natura indicata propemodum est: ita connexis rebus, ut immensa medicinae silva, officinarumque tenebrae, et morosa caelandi fingendique, ac tingendi subtilitas simul dicerentur. Restant terrae ipsius genera lapidumque, vel numerosiore serie, plurimis singula a Graecis praecipue voluminibus tractata. Nos in iis brevitatem sequemur utilem instituti modo, nihil necessarium aut naturale omit- tentes. (1.) Primumque dicemus quae restant de pi-

I. Agnascentiumque eis. Broter. ex Reg. 3, nascentiumque in eis. Sic supra Plinius lib. XXXIII, c. 36: « in auri et argenti metallis nascuntur etiam pigmenta » Ed. P.

Officinarumque. Medicorum insci- tia, de qua libro sup. c. 25, et XXXIII, 38. HARD.

Caelandi. Ex argento, XXXIII, 55. *Ciseler.* HARD.

Fingendique. Ex aere, XXXIV, 9. HARD.

Ac tingendi. Cinnabari, minioque, XXXIII, 36 sq. II.

Utilem instituti modo. Rationi pro- positi nostri accommodalam. Frustra Plotianus coniciebat, « utilem insti- tuto: modo nihil necessarium, etc. » HARD. — Broter. ex MSS. Regg. 2 et 3, *utilem instituto; hoc modo*, etc. Ed. P.

ctura, arte quondam nobili, tunc quum expetere-
tur a regibus populisque, et illos nobilitante, quos
esset dignata posteris tradere: nunc vero in totum
marmoribus pulsa, iam quidem et auro; nec tantum
ut parietes toti operiantur, verum et interrasso mar-
more vermiculatisque ad effigies rerum et animalium
crustis. Non placent iam abaci, nec spatia montis
in cubiculo delitentia: coepimus et lapidem pingere.
Hoc Claudii principatu inventum: Neronis vero,

Quos esset dignata, etc. Quorum
effigiem pictura censuisset posteris
tradendam. H.

*Nunc vero in totum marmoribus
pulsa.* Nunc vero cessit pictura mar-
moribus, etiam et auro, a quibus iam
parietes vestiuntur, a neque ita solum
ut parietes toti solito marmore inte-
gular: verum etiam ut intersecto
marmoris segmenta alia inserantur,
quae referant effigies rerum et ani-
malium, vermiculato opere. H.

*Vermiculatisque ad effigies rerum et
animalium crustis.* Vermiculata dicun-
tur opera tessellata, quia minutis tes-
sellis, quasi vermiculis sint variegata,
distinctaque. Tritum illud Lucitii est:
«Quam lepidae lexes compostae, ut
tesserulae omnes Arte pavimento,
atque emblemate vermiculato.» H.
— *Interrasso marmore vermiculatisque.*
Haec sunt musiva opera, les mosai-
ques, quae non Romae tantum et in
Italia, sed in toto orbe romano fuisse
pervulgata. Baor.

Non placent iam abaci. Abacos vo-
cat crustas tabulae quadratas e mar-
more, quae parietum ornamenta er-
rant, his tectorii vice inserta, a simi-
litudine dicta ligneorum abacorum.
Videbantur nimirum antiqui ad tectoria
parietum, praeter albarium opus, at-

que marmoratum, sectis in quadrata,
in sexangula, in triquetra, marmo-
ribus, alabastrite, porphyrite, inspi-
de, et id genus lapidibus, atque vi-
tro. Hae sic adactae crustationes no-
minabantur, et abaci. Vulgo, com-
partiments. H. — *Abaci.* Ut tradunt
grammatici, ἀβὰς οὐ μόνον ἐπὶ σκευ-
δός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λίθου ὁμοιογενέ-
ων τοῖς ἐνλίθοις ἀβάζι. Vitruvius lib.
VII, cap. 3: «Itaque veteribus parie-
tibus nonnulli crustas excidentes pro
abacis utuntur, ipsaeque tectoris aba-
corum et speculorum divisionibus (ni-
mirum formarum quadratarum et ros-
tundarum) circa se prominentes ha-
bent expressiones.» Turneb. l. XXVI,
cap. 3; Casaub. ad Sueton. pag. 40.
DAL.

*Nec spatia montis in cubiculo deli-
tentia.* Nec e spatioso monte excisa
marmora in cubiculum addere iam
placeat. Ita clare MSS. omnes et editi
quam scripturam nostra quoque, quae
planissima est interpretatio, tuetur ac
defendit: nequequam gonificiente Sal-
masio in Hist. Aug. pag. 443: «Nec
specula (vel specula) montis in cubi-
culo nitentia.» De marmore enim
solum hic sermo, non de speculati
lapide. HARD.

maculas, quae non essent, crustis inserendo, unitatem variare, ut ovatus esset Numidicus, ut purpura distingueretur Synnadicus qualiter illos nasci optarent deliciae. Montium haec subsidia deficientium: nec cessat luxuria id agere, ut quam plurimum incendiis perdat.

II. (11.) Imaginum quidem pictura quam maxime similes in aevum propagabantur figurae: quod in totum exolevit. Aerei ponuntur clypei, argenteae

Maculas quae non essent. Nam maculosum variumque marmor placebat: quod si natura tale non esset, arte fiebat. Species nimirum musivarii operis, seu verniculationis duas attingit: paulo ante alteram, quae crustis marmorum diversicolorum verniculas animalium effigies referret. Nunc alterum his verbis, *maculas quae non essent*, quae marmoris maculas alieno marmori insereret, et orbes ac ovatas ἀλλοίως (sic enim mathematici vocant) marmori includeret. Seneca, ep. LXXXVII, cuius initium, « In ipsa Scipionis Africani villa: » « Pauper sibi videtur, inquit, ac sordibus, nisi parietes magnis et pretiosis orbibus refulsetunt: nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt: nisi illis undique operosa, et in picturae modum variata circumlito praetexitur: nisi vitra absconditur camera, etc. » Quas ovatas Plinius figuras, Seneca orbes vocat. Vide XXXVI, 5 sq. H. — *Crustis inserendo.* Brol. ex MSS. Regg. Voas. et edit. princ. in *crustis inserendo*, et sic libri ante Hard. vulgg. Eo. P.

Unitatem variare. Lapidem qui unius erat coloris, nullis distinguere ac variare coloribus. H.

Vt ovatus esset. Ovatum intelligo,

maculis notatum ovata figura ductis. DAL.

Numidicus. Lapis nimirum, seu marmor Numidicum, de quo XXXVI, 8. De Synnadico lapide (sic eum Romani vocabant, quem indigenae Docimitem), a Synnadi urbe Phrygiae, de qua Plinius V, 29, vide Strabonem, XII, pag. 577: ἐπίκεινα δ' ἐστὶ δόκιμα πέτρα, καὶ τὸ λεγόμενον τοῦ Συνναδικοῦ λίθου οὕτω μὲν Περμαίσι καλοῦσιν, etc. H.

Vt purpura distingueretur. Vt purpureus color Synnadico marmori insereretur. HARS.

Montium haec subsidia. Inventa haec in subsidium montium, e quibus maculosi lapides non amplius eruantur. HARS.

Incendiis. Quibus obnoxiae domus in Urbe. HARS.

II. *Aerei.* Nunc pictura omissa imaginum, viris summis clypei statuuntur, faciesque argenteae quae nullam fere referant similitudinem eius quem signat inscriptio: quum nulla sint pictura illuminatae figurae: capita statuarum permutantur item, ut alterius esse existimentur, quam antea essent. Sic Commodus imperator teste Lampridio in eius vita, p. 52: « Coloni caput dempsit, quod Neronis esset,

facies surdo figurarum discrimine, statuarum capita permutantur, vulgatis iam pridem salibus etiam carminum. Adeo materiam malunt conspici omnes, quam se nosci. Et inter haec pinacothecas veteribus tabulis consuunt, alienasque effigies colunt, ipsi honorem non nisi in pretio ducentes, ut frangat haeres, furis detrahat laqueus. Itaque nullius effigie vivente,

ac suum imposuit, et titulum more solito subscripsit, etc. » De aereorum autem clypeorum dedicatione cum statu, tum in aliis veteribus monumentis mentio exstat, tum in inscriptione hac Nepesina, quam Gruterus retulit, pag. 444: *NESTORI. AVG. NEPETE. HIC. LVDOS. FECIT. ET. DEDICATIONE. STATVÆ. PATRONI. QVAM. IPSE. POSVIT. ET. CLVPEI. SVI. ITERVM. MVNICIPISVS. NEPESINIS. EPVLYM. DEDIT* Jul. Capitolinus, de Antonino Pio, p. 48: « Clypeum Hadriano magnificentissimum posuit. » Trebellius Pollio, in D. Claudio, pag. 203, ubi de Claudio Caesare, cui Nero successit: « Illi clypeus aureus... in romana curia collocatus est, ut etiam nunc videtur, etc. » Item Gruterus, pag. 374: « *M. BAEBIO. DECVRIONES. FVNVS. PVBLICVM. STATVAM. EQVESTREM. CLYPEVM. ARGENTVM. HARD.* — *Aerei.* Aurei quoque et argentei. Argenteus Scipionis clypeus; in Rhodano repertus, item Hannibalis, exstant Parisiis in bibliotheca Regia. Ed. P.

Surdo figurarum discrimine. Obscuro nec picturis illuminato. H. — *Surdo.* Obscuris et confusis figuris. BROT.

Statuarum capita permutantur. Exemplilia illa fuisse discimus ex Suetonio in Tiberio, cap. xxii. DAL.

Salibus. In illam capiti permutationem iactata a plebe carmina, sa-

les, locosque, Plinius hic significat. HARD.

Pinacothecas. Pinacothecae, armaria in quibus tabulae pictae, caelatum argentum, stragulae vestes, signa et alia domus ornamenta reponerantur. DAL. — *Pinacothecas.* Loca spatiosa Veterum imaginibus exornata, *des galeries de tableaux.* Vitruvius, VI, 5, cui lemma praefixum, « De tricliniis, et oecis, et pinacothecis, et eorum dimensionibus: Pinacothecae, inquit, uti exhaedrae, amplis magnitudinibus sunt constituendae. » Sic exhaedrae loca sunt similiter spatiosa, quae sedes habent, in quibus philosophi, rhetores, caeterique qui studiis delectantur, disputare sedentes possint, *des salles de conversation.* Qua de voce uberrime Gothofredus egit, in cod. Theod. XV, tit. I, lxxii, pag. 326. HARD.

Honorem. Honorem in solo imaginum pretio ponentes, quas haeres frangat, quas fur dolo subripiat. H. — *Nonnisi in pretio.* Gronov. et al. ante Hard. *nonnisi pretio*; et statim mox Brot. *furisque*, addita ex Regg. codd. copula. Forte legendum, *furisque.* Ed. P.

Itaque nullus effigie, etc. Itaque quum nullus existat, qui viva dici eorum effigies possit, imagines relinquunt, quae eorum divitias, non quae vultus, moresque, et facta ex-

imagines pecuniae, non suas, relinquunt. Idem palaestras athletarum imaginibus, et ceromata sua exornant, et vultus Epicuri per cubicula gestant, ac circumferunt secum. Natali eius vicesima luna sacrificant, feriasque omni mense custodiunt, quas icadas vocant, hi maxime qui se ne vivos quidem nosci volunt. Ita est profecto; artes desidia perdidit: et

primant: « opum suorum, non virtutum, monumenta relinquunt. » H.

Ceromata. Ceromata, κοιστήριον locum ubi athletae pulvere conspergebantur, ut prehendi firmius possent; alii ἀλυστήριον malunt, ubi cera oleo diluta ungebantur. D. — *Ceromata.* Κήρυμα nunc locus est palaestrae, aut gymnasii, in quo ceromate, hoc est, unguento quod ex cera fiebat oleo subacta, perungebantur athletae. Ea voce etiam usus Seneca de Breuitate vitae, xi, p. 733. H.

Vultus Epicuri per cubicula gestant. De hoc more eleganter more suo Casaub. ad Suet. p. 69. DAL. — *Et vultus.* Cicero de Fin. V, n. 3: « Nec tamen Epicuri licet oblivisci, si cupiam: cuius imaginem non modo in tabulis familiares, sed etiam in poculis et anulis habent. » Atque hinc quidem sixastērēs vir eruditus nuper putabat dictos Epicurens esse, ἀπὸ τῆς sixastēs, quod magistri imagine numquam constituerentur, quod abesse a vero, tum ea quae mos docemus, proditura sunt apertissime: tum vero illud in primis, quod ab sixastēs, sixastērēs dicendi, non sixastērēs forent. H. *Circum ferunt secum.* Anulis insculptos, hoc fausti ominis sibi generique suo existimantes. DALC.

Natali. In honorem natalis eius: non quod in eum diem natalis eius incidit, quem septimo Gamelionis

diei assignat Apollodorus apud Diogenem, nec ipse Epicurus in testamento suo satis aperte prodit, quis ille fuerit: sed quod ea luna fieri ille commemorationem natalis sui optaverit, alioque praeterea die, Gamelione mense. HAA.

Quas icadas. Εἰκάζας. Est autem sixastēs dies lunae vicesima. Cicero de Finib. II, n. 101, refert Epicurum « cavisse, ut haeredes sui darent, quod satis esset ad diem agendum natalem suum quotannis mense Gamelione: itemque omnibus mensibus vicesimo die lunae darent ad eorum epulas, qui una secum philosophati sint. » Graeca ipsa testamenti verba videntur apud Diogenem Laërtium in Epicuri vita, X, pag. 274, ubi iubet inter alia praestari ad haeredibus: εἰς τὴν γινόμενῃ σὺνοδῷ ἑκάστῳ μηνὲς τὰς sixastēs, ad solemnem conventum, qui vicesima quaque die mensis fieri solet. Hinc Epicureus ille sixastērēs vocatur apud Athen. VII, Εἰκαστήριος δὲ τις sixastērēs, etc. Porro quum sixastēs mensium omnium Atticorum, vel interprete Tullio, vicesimi sint lunae dies, inde Petavius colligit Varr. Diss. IV, 7, in Vranol. p. 157, lunares omnes menses castitiae, et quidem civiles: quod non aliis quam popularibus mensibus natales hominum dies adscribuntur, ut et testamenta. Quod et Is. Tsetses adnotat

quoniam animorum imagines non sunt, negliguntur etiam corporum. Aliter apud maiores in atriis haec erant quae spectarentur, non signa externorum artificum, nec aera, aut marmora: expressi cera vultus singulis disponebantur armariis; ut essent imagines, quae comitarentur gentilitia funera; semperque defuncto aliquo totus aderat familiae eius, qui umquam fuerat, populus. Stemmata vero lineis discurrebant

in Comm. ad Lycophronis versum, Οἰστρὸν γὰρ, οἰστρὸν, etc. Επειδὴ οἱ παλαιοί, inquit, κατὰ σιδήρην τοὺς μῆνας ἐφύρπιζον· διὰ δὲ τῶν μηνῶν ὁ χρόνος ἀναρτῶνται. » Quandoquidem veteres menses ad lunam computabant: annus autem mensibus absolvitur. » II. — *Hi maxime.* Broter. ex Regg. codd. *hi maxime.* Eo. P.

Expressi cera vultus. Tritum illud Iuvenalis, Sat. viii, vs. 19: » Tota licet veteres exornent undique ceras Atria, nobilitas sola est atque unica virtus. » HARO.

Disponebantur armariis. Haec etiam scribit Polybius, qui et armaria, *vaῖδρα*, id est, vadicula vocat, quo nomine et Suetonius usus est. DAL. — *Armariis.* Ligneis quibusdam thecis, unde exsequiarum tempore depromebantur, quae autem in atriis ornamento erant. HARO.

Vt essent imagines. Non integri illae quidem corporis, sed oris tantummodo simulacrum effingentes, summorumque humerorum pectoris tenus, *des bustes*. Paternae vero maternasque gentis imagines nobilium funeribus adhibebantur. Epit. Livii XLVIII: » M. Aemilius Lepidus, qui princeps senatus ab sextis iam censoribus erat lectus, antequam expiraret, praecepit filiis, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent: »

in reliquum funus ne plus quam aeris denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum virorum funera solere. » De Germanici funere Tacitus II: » Funus sine imaginibus et pompa per laudes et memoriam virtutum eius celebre fuit. » Hunc morem Propertius detestatur lib. II, eleg. 13: » Nec mea tunc longa spatietur imagine pompa. » HARO.

Stemmata. Stemmata intelligo in quacumque imagine, eius qui expressus fuerat, praenominis, unminis, cognominis appellationem: honorum quos gessisset titulos: et progenies gradum ac ordinem in tritavis, abavis, proavis, etc. Sic autem dicta fuerunt, quod earum rerum inscriptio ac monumentum ornaretur coronis circumpletis, ut sit etiam hodie. DAL. — *Stemmata vero l. discurrebant*, etc. Stemmata sunt minores et orbiculatae figurae quae ad latera ducta lineis adscitae, in aliqua tabula, genus illius et avos signant, cuius imagi in superiore tabellae parte expressa et effigiata carnitur. Sic tabulas hodieque genealogicas, ut mos est appellandi eas, vulgo delineant. Seneca de Benef. III, 28, pag. 47: » Qui imagines in atrio exponunt et nomina familiae suae longu ordine, ac multis stem-

ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, et monumentis rerum in magistratu gestarum. Aliae foris et circa limina domitarum gentium imagines erant, affixis hostium spoliis, quae nec emptori refigere liceret, triumphabantque etiam dominis mutatis ipsae domus: et erat haec stimulatio ingens, exprobrantibus tectis, quotidie imbellem dominum intrare in alienum triumphum. Exstat Messalae oratoris indignatio, qua prohibuit inseri genti suae Levinorum alienam imaginem. Similis causa Messalae seni expressit volumina illa, quae de Familiis condidit, quum Scipionis Pomponiani transisset atrium, vidis-

matum illigata flexuris, in parte prima aedium collocant, etc. v. H.

Tablina. Locus ubi tabulae, sive codices asservabantur. Festus: «Tablinum proxime atrium locus dicitur, publicarum rationum causa factus: quod antiqui magistratus in suo imperio tabulas rationum ibi habebant.» HARD.

Domitarum gentium imagines. Prius legelatur, *animorum ingentium imagines.* Pintianus coniciebat, *alienarum gentium.* Alius, *minorum gentium.* In Reg. 2, *amitorum gentium.* In Colbert. 3, *damiorum.* Vnde haud dubia coniectura, *domitarum* fecimus, quum sit nos ille hodieque receptus, qui iam tum in uso fuit, ut hostibus detracta spolia, signaque, affixa domibus, domitarum gentium symbola sint et argumenta. Livius, X: «Quorum domos spoliis hostium affixis insignes loter alias feceritis.» Lib. XXIII: «Qui spolia ex hoste fixa domi haberent.» Sueton. in Nerone, XXXVIII, ubi de Verbis incendio: «Tunc praeter immensum numerum insularum, domus

priscorum ducum arserunt, hostilibus adhuc spoliis adornatae, etc.» Vidit hoc quoque Gronovius. H.

Refigere. Revellere, detrudere fixa in sublimi loco. Cicero epist. ad Famil. XII, 4: «Cuius aera refigere debebamus, eius etiam chiographa defendimus?» Et Philipp. XII, n. 12: «Num figantur rursus hae tabulae, quas vos decretis vestris refixistis.» Virg. Aen. VI, 622: «Fixit leges pretio, atque refixit.» Prius *refringere* legebatur, vitiose. In Reg. 2, *refugere.* HARD.

Levinorum. E gente Valeria, ex qua et Messalae prodierunt: sed familiae diversae. HARD. — *Levinorum.* Brot. *Laevinorum.* In nummis enim Fastisque Capitolinis VALERIUS LAEVINVS Eo P.

Quum Scipionis Pomponiani. Id ei cognomen a Pomponio obligasse significat, homine praedivite, cuius filius duxisset uxorem: et cuius testamento factus haeres Scipio fuerat, ut Pomponiani nomen assumeret. Eidem autem Scipioni, fortassis a parente acceptum etiam Salutionis

setque adoptione testamentaria Salutiones (hoc enim ei fuerat cognomen), Africanorum dedecore irreperentes Scipionum nomini. Sed pace Messalarum dixisse liceat: etiam mentiri clarorum imagines, erat aliquis virtutum amor: multoque honestius, quam mereri, ne quis suas expeteret. Non est praetereundum et novitium inventum. Siquidem non solum ex auro argentove, aut certé ex aere in bibliothecis dicantur illi, quorum immortales animae in locis iisdem loquuntur: quin immo etiam quae non sunt, finguntur, pariuntque desideria non traditi vultus, sicut in Homero evenit. Quo maius (ut equidem ar-

cognomen haesit, ob vultus similitudinem, ut dictum est VII, 40. — *Pomponiani*. Sic MSS. Reg. 2, Colb. 3, caeterique: Parmensis quoque editio, et aliae vetustiores Hermolao. Cur id nomen in *Africani* postea immutarent, incertum. Factum sane temere et imperite. Mox vero ex iisdem MSS. edidit, « Salutiones (hoc enim ei fuerat cognomen), Africanorum dedecore irreperentes Scipionum nomini. » Quum libri vulgati praeseferant, « Salutionis (hoc enim ei fuerat cognomen) Africanorum dedecore notam irreperentem, etc. » At MSS., et ea voce notam omnino carent, et *irreperente Scipionum nomini* exhibent. HARD.

Salutionis. Iulius Caesar ad eludendas vaticinationes, quibus ferebatur nomen Scipionum in Hispania felix ac invictum esse, quum in ea resgeret, despestatissimum quemdam ex gente Corneliorum secum habuit in castris, cui ob opprobrium vitae Salutionis cognomen erat. Sueton. in Iulio, cap. LIX. DALZ.

Hoc enim ei fuerat. Brot. ex MSS.

Regg. Voss. edit. principe, *hoc enim fuerat*, rē ei deleta. Ed. P.

Africanorum. Qui et ipsi Scipiones, erant ex Corneliorum Scipionum gente. HARD.

Etiam mentiri clarorum imagines. Etiam inserere genti suae imagines clarorum virorum, sed aliense gentis, argumento erat virtutes illorum quodammodo amari: multoque id est honestius, quam ita homines vivere, ut nemo post obitum eorum imagines expetat. HARD.

In bibliothecis. De hoc more eleganter Seneca, de Tranq. cap. VIII, pag. 682, quem consule. Sueton. in Tiberio, LXX: « Fecit et graeca poemata, imitatus Euphorionem, et Arrianum, et Parthenium: quibus poetis admodum delectatus, scripta eorum et imagines publicis bibliothecis inter veteres et praecipuos auctores dedidit. » HARD.

Non traditi vultus. Cuius vera non exstat effigies. HARD. — *Non traditi*. Brot. ex MSS. Regg. et edit. principe, *non traditos vultus*; nec male. Ed. P.

Sicut in Homero evenit. Homerū

bitror) nullum est felicitatis specimen, quam semper omnes scire cupere, qualis fuerit aliquis. Asinii Pollionis hoc Romae inventum, qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rem publicam fecit. An

pictura elegans (nam et pictura quaedam poësis est) exstat in Anthologie Graeca, l. V, cuius initium, *Εκπρεπὴ χαλκῶν Ομηρὸς ἰδίσκων*, etc. Grotius letine sic reddidit: «Aes vita vegetum nobis ostendit Homerum: Non enim, non sensus abest; sed aplius illa Vocis eget: mirum quo vis processerit artis: Quia Deus hoc nobis dedit oes, et in aere figuram? Non etenim, si quid dignum est me iudice credi, Hoc vir opus faciens aliqua desedit ad ignem: Dive sed ipsa suis manibus Tritonia finxit, Corpora inesseri quondam non immemor: ipsa Quippe per os magni cantus edebat Homeri, Consorts, Phoebe, tibi. Sic quem vice patris adoro, Maeonides stetit hic. Senium praefere videtur Dulce, sed hoc senium est, et ab illo ditior ori Gratia: conveniant gravitas et amabile quiddem: Blanda verecundo maiestas lucet in ore: Innatat in curve canas cervice corymbus Vertice descendens, et circumfunditur aurea. Mento barbe cadens spatulo diuascitur amplo, Molibus illa pilis multoque volumine, nec se Cogit in angustum, sed late excurrit, et infra Et vestis simul est ca pectoris, et decus oris. Nuda comia frons est: et adest sapientia fronti. Vnde sibi mores ducat puer: exstat utrimque Umbra supercilii: namque ars hoc provide vallum. Adiderat, vacul suberant quia luminis orbes. Aspiciens coecum non posses credere: tantè Obscuris oculis admixta est gratia: falix Hoc vitium est, lobesque oculorum profui arti,

Vt magis ex imo veniens lux corde pateret. Nonnihil introrsum sese cavat utraque mela, Vtraque suleatur ruga, sed utrique venustus Est pudor, in socia recipit qui sede pudorem. Errat apis circum divino vatis In ore, Pierios paritura favos. Mamus eltera palmam Alterius portat, baculus sustentat utramque, Videnti mos qualis erat: sed et arrigit auris Dextera se, Phoebum cupiens eudire loquentem, Aut de Pierio nympham grege, volvere secum Multa animo manifesta fides: namque edita cura Ex edyto mentis nunc huc, nunc vertitur illuc, Texat ut armisonae Sirenis nobile carmen.» H.

Asinii Pollionis hoc Romae inventum. Diximus de eo in Auctorum Indice. Sed laidorum audi, Origg. VI, 5: «Romae primus librorum copiam advexit Aemilius Paulus, Perse Macedonum rege devicto: deinde Lucullus e Parthica praeda. Post hoc Caesar dedit M. Varroni negotium causa maxime bibliothecae conservandae. Primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, graecas simul etque latinas, additis auctorum imaginibus in etrio, quod de Dalmatarum manubis magnificentissimum instruxeret.» HARR.

Bibliothecam dicando Dedicando, consecrando, publici iuris faciendo. Plinius iunior l, epist. 8, meminist sermonis eius, quem epud municipes suos habuit, bibliothecam dedicaturus. a HARR.

Rem publicam fecit. Publici iuris fecit. HARR.

priores coeperint Alexandriae et Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine instituere, non facile dixerim. Imaginum amore flagrasse quondam testes sunt et Atticus ille Ciceronis, edito de his volumine, et Marcus Varro benignissimo invento, insertis voluminum suorum secunditati, non nominibus tantum septingentorum illustrium, sed et aliquo modo imaginibus: non passus intercidere figuras, aut vetustatem aevi contra homines valere, inventor muneris etiam diis invidiosi, quando immortalitatem non so-

An priores coeperint. Scribit Galien. Comm. I in Hipp. de Natura hum. inter Alexandriae et Pergami reges, contentione fuisse, quis plura veterum volumina compararet. Tum vero multos ab hominibus pecuniae avidis falsis auctorum nominibus libros inscriptos esse, quo vetustatis plurimum iis et auctoritatis accederet. In Pergamensi bibliotheca fuisse ducenta voluminum millia, auctor est Plutarch. in Antonio. In Alexandria, usque ad septingenta, Gellius VI, cap. ult. sub finem. Conflagravit ea casu bello civili, quum Caesar in urbe ipsa Alexandria bellum cum incolis gereret. H.

Non facile dixerim. Antecessit horum aetatem Aristotelis ac Theophrasti cura in bibliotheca adornanda, a Neleo deinde Corisci filio coempta: a quo postea libros eos mercatus Ptolemaeus Philadelphus, Alexandriam transtulit, teste Athenaeo, I, pag. 3. Clearchi quoque primi Heraclense Ponticae tyranni, eius qui Platonis et Isocrae auditor fuit: is enim bibliothecam struxit, quam laudat impense Memnon apud Photium, cod. 224. HARR.

Imaginum amore flagrasse quondam. Brot. ex Dalec. cod. *flagrasse*

quosdam; alit. emendandum est, *amorem*, ut Gron. alique ediderunt, nisi quis *homines quondam* subintelligi velit. Ed. P.

Edito de his volumine. De imaginibus quae solerent in bibliothecis collocari. Volumen illud a Cicerone scriptum, cui nomen fecit *Atticus*, penitus interdidit. H. — *Atticus ille Ciceronis.* Non est Ciceronis cuiusdam libri titulus, ut eruditus vir commentus est, sed Pomponius ipse Atticus, Ciceronis *amicus*, ut iam Brot. vidit. Sic *Agrippina Claudii*, subintell. *uxor*; neque Nostro ita infrequens locutio, quae Graecis usitatissima. Ed. P.

Benignissimo invento. Inveotum illud sane fuit, ut imagines in Varonianis libris calamo delineatae viderentur. BAOR.

Inventione muneris etiam diis invidiosus (sic prius). Melius in eod. *inventor muneris etiam diis invidiosi.* PINT.

Immortalitatem. Augustis suis principibus immortalitatem, hoc est, famam sempiternam, Veteres optavere. Sic in nummo Claudii Gothici, ex aere minimo, in Cismelio D. Abbatia Fauvel sic inscripto: *nuvo c civs Aio*: legebamus iam olim *nuvo Clau-*

lum dedit, verum etiam in omnes terras misit, ut praesentes esse ubique et claudi possent.

III. (III.) Et hoc quidem alienis ille praestitit. Suorum vero clypeos in sacro vel publico privatim dicare primus instituit (ut reperio) Appius Claudius, qui consul cum Servilio fuit anno Urbis cclix. Posuit enim in Bellonae aede maiores suos: placuitque in excelso spectari, et titulos honorum legi. Decora res, utique si liberorum parvulis imaginibus ceu nidum aliquem sobolis pariter ostendat: quales clypeos nemo non gaudens favensque aspicit.

IV. Post eum M. Aemilius, collega in consulatu Quinti Lutatii, non in basilica modo Aemilia, verum et domi suae posuit, id quoque Martio exemplo.

Ad Civem Sui Arelatenses Immortalitatem Optant: quem in alio numismate dixere illdem frui iam aequie OPTIMORVM MERITORVM. H.

Et claudi possent. Quidam MSS. ubique *credi possent*. Male. *Claudi* hic est, in bibliothecis delineri, asservari, includi virorum summorum imagines: qui ope pieturae non modum esse praesentes ubique subinde possint: sed et simul ubique claudi. H. — *Claudi*. Brot. ex MSS. Regg. et edit. princ. *ubique et credi possent*. Ed. P.

III. *Appius Claudius*. Appius Claudius Sabinus, qui prius Clausus vocabatur, gessit consulatum eo anno cum P. Servilio Prisco. Auctor Livius II. In clypeorum porro eiusmodi dedicationibus epulas dari civibus solitas docent inscriptiones aliquot veteres, apud Grut. pag. 441 et 496. Hæd.

In Bellonae aede. Regione nona Urbis: s. Aedes Bellonae versus portam Carmentalem: ante hanc pedem

columna index belli inferendi. s. P. Victor. Hæd.

Utique. Ita sane, si liberorum parvae imagines in eodem clypeo depictae simul ostendant quasi nidum aliquem sobolis: quae clypeorum forma est iucundissima visu. H. — *Si liberorum parvulus*. Gronov. et al. ante Hæd. *si liberorum turba parvulis*, etc. Ed. P.

IV. *M. Aemilius*. M. Aemilius Lepidus, Lepidi triumviri pater, gessit consulatum, Syllanis fere temporibus (nam aeta Syllae rescindere conatus est, Q. Lutatius Catulo contra obistente) an. V. 671. De eius obitu dictum est supra lib. VII, cap. 36. H.

Basilica modo Aemilia. Basilica haec vetus Pauli Aemilii fuit, in quarta Urbis regione. Sed et in nova quoque, quae in octava fuit, clypeos appensus eiusmodi fuisse nummi docent, quos XXXVI, 24, laudaturi sumus, ubi de nova Pauli basilica dicemus. Hæd.

Martio exemplo. Bellico, Cave Mar-

Scutis enim, qualibus apud Troiam pugnatum continebantur imagines: unde et nomen habuere clypeorum: non ut perversa grammaticorum subtilitas voluit a eluendo. Origo plena virtutis, faciem reddi in scuto cuiusque, qui fuerit usus illo. Poeni ex auro factitavere et clypeos, et imagines, secumque in castris tulere. Certe captis eis talem Asdrubalis invenit Marcius, Scipionum in Hispania ultor: isque clypeus supra fores Capitolinae aedis usque ad in-

cii exemplo interpretare, de quo paulo post agitur: sed bellico exemplo intelligi, hoc est, virginitatem eius rei a bello usque Troiano petitam. HAAR.

Continebantur imagines. Quales in Achillis clypeo ab Homero prolixè describuntur, II. 2, v. 478 sqq. Et in Aenese scuto similiter, a Marone, Aen. VIII. Vel potius imaginem vultus eius, cuius erat scutum, thorace tenus depicta: Trebellius Pollio, in Claudio Gothicò, p. 203: « Illi clypeus aureus, vel, ut grammatici loquuntur, clypeum aureum senatus totius iudicio, in romana curia collocatum est, ut etiam nunc videtur: expressa thorace vultus eius imago. » HAAR.

Unde et nomen habuere clypeorum. Vult clypeos dici, quasi *glypeos*, ἀπὸ τοῦ γλύπτειν, quod est sculperè, quod caelantur in sculptis imaginibus. Sospiter Charisius Inst. Gramm. I, pag. 59: « Clypeus masculinum in significatione scuti ponitur, ut Labienus ait: neutro autem genere imaginem significat... Plinius Dubil Sermonis secunda, indistincto genere dicitur, sed littera differt. ut pugnatorium per *i* clipeum dicamus, quod est a *clepere*, id est, caelare dictum: ima-

ginem vero per *u* clipeum, a *cluendo*. Sed haec differentia mihi displicet propter communem *i* et *u* litterarum: nam et maximus dicimus, et maxonius: et optimus, et optunus: nec tantum ulla differentia discernimus. » HAAR.

Acluendo. Id est, pugnando. Inde fit clypeare, armare, e tanquam clypeo tegere, ut et galeare. Pacuvius in Hermione apud Nonium: « Currum linquit, chlamyde astu contorta clypeat brachium. » Servius putat ἀπὸ τοῦ κλύπτειν, quod tegerent et celarent corpus, clypeos dictos. Dac.

Marcus. L. Marcius, de quo II, 3, disimus. Hoc lucin praenomen indices MSS. non exhibent: editi libri perperam Quinti praefixerunt. De hoc L. Marcio, vide Livium, XXV, p. 276 sqq. ubi haec Livius: « Apud omnes magnum nomen L. Marcii ducis est... monumentumque victoriae eius de Poenis usque ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Marcium appellatum, cum imagine Asdrubalis. » HAAR.

Scipionum. Cneii et Publii, qui adversus Asdrubalem decertantes, in Hispania obierunt. Vide Livium, XXV, pag. 276; Val. Max. VIII, 15, n. 11. HAAR.

cendium primum fuit. Maiorum quidem nostrorum tanta securitas in ea re annotatur, ut L. Manlio, Qu. Fulvio coss. anno Urbis DLXXV M. Aufidius tutelae Capitolii redemptor, docuerit patres argenteos esse clypeos, qui pro aereis per aliquot iam lustra assignabantur.

V. De picturae initiis incerta, nec instituti operis quaestio est. Aegyptii sex millibus annorum apud ipsos inventam, priusquam in Graeciam transiret, affirmant, vana praedicatione, ut palam est. Graeci autem alii Sicyone, alii apud Corinthios repertam, omnes umbra hominis lineis circumducta. Itaque talem

Ad incendium primum. Syllanis temporibus, bello civili, ut disimus, XXXIII, S. Es Fulvio consule, qui postea memoratur, genus trasi et Fulvia Plautilla Aug. Antoini Severi Aug. coniux; et Augusti duo fratres, Fulvius Iulius Quietus, et Fulvius Iulius Macrianus. Sic enim illa in nummo graeco inscribitur, qui est apud D. de Boze: ΑΥΓ. ΦΟΥΑ. ΙΟΥ. ΚΥΗΤΟC C. hoc est, Σεβαστός. Iste, ΑΥΓ. Φ. ΙΟΥΛΙ. ΜΑΚΡΙΑΝΟC. E. CEB. Εὐσεβὴς Σεβαστός, Pius Aug. Haan.

Tutelae capitolio redemptor. Qui certo pretio Capitolii tutelam susceperat, ut illud aurtum tectum, iote-grumque tineretur. Liv. XXIV, pag. 254: «Quum censores ob inopiam aerarii se iam locutionibus abstinerent aedium sacrarum tuendarum, etc.» Haan.

Docuerit. Senatores admonerit, clypeos argenteos esse, qui aerei dumtaxat a censoribus, qui lustra faciebant, aestimabantur. H.

Argenteos. Fuit praeterea aliud clypeorum genus, quod nimirum muneris loco mittebatur Principibus vel

Augustis. Eiusmodi ille fuit aureus magnus, pondi minarum mille, a quem Simon Iudae Macchabaei frater populo romano misit, a ad statuendam cum eis societatem s, s, Macch. XIV, 24. Pondus id fuit centum millium denariorum argenteorum. Eiusdem generis clypeos videre est pictos in nummo Antonini Pii ex aere magno in Gaza Regia, et apud Angeloni, p. 171, ex aere mediocri in Museo nostro. Clypei duo sunt insigni arte elaborati. Hinc S. inde C. *Senatusconsulto.* Infra ANCILLA. Haec esse arma caelestia, sive caelo lapsa, magna fabulositate quidam sixerunt. Hic certe non sunt. Nam quid ad Antoninum arma caelestia pertinent? Sententia hic latet totidem vocum, quot sunt litterae: «Augures Narbonenses Clypeos Insignes Legaverunt Imperatori Antonino.» De huiusmodi clypeis dicemus adhuc inferius Haan.

V. *Graeci autem alii Sicyone.* Idem Plinius inferius, cap. 40, de pictore Pausia: Sicyone et hic vitam egit: diuque fuit illa patria picturae. a H.

Omnes. Omnes Initia picturae in hoc posita esse aiunt, ut umbra ho-

primam fuisse: secundam singulis coloribus, et monochromaton dictam, postquam operosior inventa erat: duratque talis etiam nunc. Inventam linearem dicunt a Philocle Aegypcio, vel Cleanthe Corinthio. Primi exercuere Ardices Corinthius, et Telephanes Sicyonius, sine ullo etiamnum colore, iam tamen spargentes lineas intus. Ideo et quos pingerent, ad-

minis, aut alterius similiter rei lineis tantummodo describeretur sine ullo colore: idem ferme tradit Athenagoras in legat. pro Christ. auctoremque eius picturae Sauriam quemdam nominat. pag. 16: *Καὶ σκαυραπίας μιν εὐρηθῆναι ὑπὸ Σαύριον; ἱκανὸν ἐν ἡλίῳ περιγράφειν*. u. Umbratilem enim picturam, equi umbra in sole circumscripta Saurias invenit. u. Velutissimam hanc picturam linearem *σκαυραπίας* vocant, quo nomine hodie designamus adumbrationem primam in picturae operibus, quae veluti initium est, exordiumque reliquorum. u. Primis tantum lineis, u. ut ait Quintilianus, IV, 2, pag. 517, illa constabat: atque, ut idem alibi, u. lineas modo extremas umbrae, quoniam corpora in sole fecissent, circumscribebant. u. Solebat hoc genus picturae *monogrammatum* vocari, quod una simplicique linea constabat. Nonius, c. 4, p. 168: u. Monogrammi dicti sunt homines inaeque peritiae ac desolores: tractum a pictura, quae prius quam coloribus corporatur, umbra fingitur. u. Ad eam alludit picturam Cicero de Nat. Deor. II, quoniam monogrammos Deos vocat. Hæd.

Secundam. Alterum hoc genus picturae, colore tum scilicet, sed colore unico, quæ tabulae toti aequaliter inducitur. Hæd.

Et monochromaton. Μονοχρόματον.

PLIN. N. H. Tom. IX

tes, vel *μονόχρους*, ab uno colore. Picturam hanc monochromaton Quintilianus appellat simplicem colorem; XII, 10, pag. 893: u. Clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus, atque Aglaophon, quorum simplex color tam aut studiosos adhue habet, etc. u. Monochromata Delecampius cum monogrammis, quae fuerit coloris expertia, male confundit. Hæd.

Vel Cleanthe Corinthio. Alter hic a Cleanthe Corinthio, cuius picturas laudat Strabo, lib. VIII, pag. 343. Hæd.

Etiamnum colore. Broter, ex MSS. Regg. et edit. principio, *etiamnum hi colory.* Ed. P.

Spargentes lineas intus. Altera hæc linearis pictura est, rudior illa perfectior, quæ primo loco explicata est: nam illa lineis tantum fiebat comprehendentibus exteriorem pingendae rei ambitum: hæc plurimas addebat alias intus pro umbræ ratione aparsas. Nominatur hæc alias etiam *graphis*, graeco imitatione. Vitruvius, I, 4, ubi loquitur de Architecto: u. Debere ait graphidos scientiam habere, quoniam facilius exemplaribus pictis, quam velit operis speciem, deformare valeat. u. Neque enim solent exemplaria aedificiorum aliter, quam pictura lineari confici. Hoc vero inventum picturae linearis Cratonis Athenagoras attribuit, loco ante cit. Hæd.

T

scribere institutum. Primus invenit eas colorare, testa, ut ferunt, trita, Cleophrastus Corinthius. Hunc, aut eodem nomine alium fuisse, quem tradit Cornelius Nepos sequutum in Italiam Demaratum, Tarquinii Prisci romani regis patrem, fugientem a Corintho iniurias Cypseli tyranni, mox docebimus.

VI. Iam enim absoluta erat pictura etiam in Italia. Exstant certe hodieque antiquiores Vrbe picturae Ardeae in aedibus sacris, quibus equidem nullas aequae demiror tam longo aevo durantes in orbitate tecti, veluti recentes. Similiter Lanuvii, ubi Atalanta,

Adscribere institutum. Per initia adeo rudis pictura fuit, ut ex lineis vultus hominis aut animalis agnosci non posset, nisi nomen adscriberetur. Aelianus Var. Histor. X, 10: Οὐδὲς ἔφα' ἀνθρώπου εἰκάζων τὰ ζῷα, ὅτις ἐκτετακέναι αὐτοῖς τοὺς γράμματα, τοῦτο βούλεται, ἐκείνη ἰστορία. HARD.

Primus invenit eas colorare, etc. Nimirum simplicissimus color conveniebat rudimentis artis: quandoquidem absolutissimi etiam artifices, Apelles et eius aetatis alij, non nisi quatuor coloribus pinxisse leguntur. GELLEN.

Testa, ut ferunt, trita. Rubro igitur colore. HARD.

Cypseli. Qui Corinthiorum tyrannus fuit, Ectionis F. de quo Herod. Clio, I, n. 14, p. 6: Κύπριος ὁ ἑταίρωτος. HARD.

Docebimus. Cap. 43. HARD.

VI. *Quibus equidem nullas aequae.* Nempe nullas demiror aequae ac illas quae durant, etc. Hae loquendi formulae iam Noster usus est, I. XXIV, c. 32: «Gutta aequae propoli ex aqua efficax,» id est, sunt pares guttae vires in usu medico, ac propoli. Sic Plautus in Amphitr. act. I, se. 3, vs.

137: «nullus est hoc meticolosus aequae.» Eo. P.

In orbitate tecti, veluti recentes. Id sane merito Plinius miratur. Ars autem illa prorsus ignota est nostris pictoribus, quorum colores tam cito determinantur; at notissima fuit antiquissimis pictoribus, siquidem P. SICAAM vidit in Aegypto picturas Ardeatinis picturis multo antiquiores, in eadem tecti orbitate, et splendidissimas. Immo et nota fuit in regionibus nunc barbaris. P. MARQUETTE, quum anno 1673 fluvium *Mississipi* exploraret, et pervenisset ad altissimas rupes immincentes fluvio *Pekittanoal*, qui in praedem influit, vidit duo grandia monstra, visu horrenda, assidue tamen picta, coloribus viridi, rubro et subnigro, in hac ferme inaccessa rupium altitudine. Fuerunt artes illi excoltae antiquissimis temporibus? Ipse vidi Romae, in Castro praetorio, multa monochromata, sub imperatoribus romanis, quum adhuc vigerent artes, eleganter picta; licet tot abhinc saeculis aëris temporumque iniuriis obnoxia, adhuc tamen conspicua. DNOT.

Lanuvii. In templo Iunonis Sospitae quam illi colebant capite caprina

et Helena; cominus pictae sunt nudaë ab eodem artifice, utraq; excellentissima forma, sed altera ut virgo: ne ruinis quidem templi concussae. Caius princeps eas tollere conatus est, libidine accensus, si tectorii natura permisisset. Durant et Caere, antiquiores et ipsae: fatebiturque, quisquis eas diligenter aestimaverit, nullam artium celerius consummatam, quum Iliacis temporibus non fuisse eam appareat.

VII. (IV.) Apud Romanos quoque honos mature huic arti contigit. Siquidem cognomina ex ea Pictorum traxerunt Fabii clarissimae gentis, princepsque

pelle tecto, qualis eius imago signata est in quodam romano denario, additis his literis I. S. M. A. id est, Iuno Sospita, vel, ut est apud Festum, Sispita, Magna Regina. Eius praeterea simulacrum hastatum et scutatum cum repandis calcis fuisse tradit Cicerō lib. de Nat. Deor. Varrus.

Atalanta, et Helena. Haec belli Troiani causa; illa apri Aetoliam devasantis, ut ferunt fabulae, vulnatrix: a Meleagro deinde adamata. H. — Brot. *Atalanta.* Eo. P.

Cominus pictae. Pictae ut cominus aspiciantur; quod maiorem artis diligentiam postulat: quae magna debuit esse, quum utraq; esset excellentissima forma, et distingueretur virgo. Haec autem erat Atalanta. Brot.

Caius princeps. Sic codices nostri omnes de Pintiauis. Ex inepta superiorum vocum repetitione, fecerunt Plinii editores, a Pontius legatus Cui Principis. s. Harb.

Durant et Caere. Urbe Etruscae, de qua lib. III, in Geographicis. H. — Quae dicitur nunc Cerveteri. Mox Brot. antiquiores ipsae, opus nemp copula. Eo. P.

Quum Iliacis temporibus. Quibus temporibus in Achillis clypeo caelaturam exstitisse vidimus paullo ante. H. — *Non fuisse eam.* Picturam fuisse Iliacis temporibus non constat Graecorum libris; at eam multo antiquiorem fuisse constat Aegyptiorum monumentis. Ars ergo non fuit adeo celeriter consummata. Brot.

VII. *Pictorum.* Caput princepsque gentis C. Fabius, M. F. qui primus Pictor e re ipsa cognominatus, quod eodem Salustius pinxit, quam C. Iulius Dubuleus censor locarat dedicaratque an. V. 450, quum eam consul Samnium bello vovisset. Auctor Livius, X, pag. 470. Filius ei fuit C. Fabius Pictor, qui post annoz xzxv in consulatu numismam argenteam primo cudi iussit, ut diximus XXXIII, 43, an. V. 485. Ex hac ortum familia constat Q. Fabium Pictorem, quem in Auctorum Indice, Romanorum omnium historiae conditorum antiquissimum esse diximus. Post eadem Cannensem, quae contigit ann. V. 538; missus est Delphos ad Apollinena legatus. Vide de tota ea Pictorum familia plura apud Ger. Ioh.

eius, cognominis ipse, aedem Salutis pinxit anno Urbis conditae ccccl, quae pictura duravit ad nostram memoriam, aede Claudii principatu exusta. Proxime celebrata est, in foro boario aede Herculis, Pacuvii poetae pictura. Ennii sorore genitus hic fuit: clarioremque eam artem Romae fecit gloria scenae. Postea non est spectata honestis manibus: nisi forte quis Turpiliū equitem romanum e Venetia nostrae aetatis velit referre, hodieque pulchris eius operibus Veronae exstantibus. Laeva is manu pinxit, quod de nullo ante memoratur. Parvis gloriabatur tabellis; extinctus nuper in longa senecta, Antistius Laeo praetorius, etiam proconsulatu provinciae Narbonensis functus. Sed ea res in risu et contumelia erat. Fuit et principum virorum non omittendum de pictura celebre consilium. Qu. Pedius nepos Qu. Pedii consularis triumphalisque, a Caesare dictatore cohaeredis Augusto dati, quum natura mutus esset, eum Messala orator, ex cuius familia pueri avia erat, picturam docendum censuit, idque etiam divus Augustus comprobavit. Puer magni profectus in ea arte

Vossium de Hist. Lat. I, 3. HARN.

Aedem Salutis. Regione Urbis sexta: « Templum Salutis in colle Quirinale, » inquit P. Victor in dese. Romae. HARN.

In foro boario. P. Victor, regione Urbis octava: « Forum Boarium... Aedes Herculis Victoris... in foro boario, cognomine rotunda et parva. » HARN.

Pacuvii poetae pictura. A Pacuvio poeta, eodemque pictore elaborata. HARN.

Ennii. Numanlini belli temporibus claruit, « Tragoediae scriptor clarissimus, gravitate sententiarum, ver-

borum pondere, et auctoritate personarum, » ait Fabius, X, 1. H.

Postea non est spectata. Post illud tempus non est animadversum artem eam tractari honestorum virorum manibus. H. — Mox Brot. ex Regg. codd. 2, 3, et ed. princ. nostrae aetatis e Venetia. Ed. P.

Antistius Laeo. Dixi de eo in auctorum Indice. HARN.

Nepos Qu. Pedii. Qui sorore C. Iul. Caesaris prognatus consulatum cum Octavio consobрино gessit, Hirtio et Pansa apud Mutinam cecidit: haereditatisque Caesarianae parte sua Octavio cessit. Hoc de eo refertur

obiit. Dignatio autem praecipua Romae increvit, ut existimo, a M. Valerio Max. Messala, qui princeps tabulam picturae praelii, quo Carthaginenses et Hieronem in Sicilia devicerat, proposuit in latere Curiae Hostiliae, anno ab Urbe condita cccxc. Fecit hoc idem et L. Scipio, tabulamque victoriae suae Asiaticae in Capitolio posuit: idque aegre tulisse fratrem Africanum tradunt, haud immerito, quando filius eius in illo praelio captus fuerat. Non dissimilem offensionem et Aemiliani subiit Lucius Hostilius Mancinus, qui primus Carthaginem irruperat, situm eius oppugnationesque depictas proponendo in foro, et ipse adsistens populo spectanti singula enarrando: qua comitate proximis comitiis consulatum adeptus est. Habuit et scena ludis Claudii

Tullius, Paternulus, Suetonius, Ap-
pianus, Dio. HARR.

A. M. Valerio Max. Messala. Ann. Urbis 490, M. Valerius Maximus, et M. Otacilius Crassus consules creati adversus Hieronem, et Poenos missi, feliciter res gesserunt, multis oppidia mediterraneis aut receptis, aut expugnatis. In ea expeditione Messala capta, Valerius Messala cognominatus est. DAT. — *Qui princeps.* Broter. ex Reg. cod. 5 et edil. principe, *quam princeps.* Ed. P.

Curiae. P. Victor in descript. Romae, regione secunda: « Regia Tullii Hostilii, templumque, quod is in Curiam redegit, ordine a se aucto, id est, Patribus minorum gentium. » HARR.

Anno. Ante Purisiani 491, ut diximus VII, 60. HARR.

L. Scipio. Asiaticus, Africanus prioris frater. HARR.

Quando filius eius. Africanus scilicet. Vide Livium, XXXVII, pag. 459, et

Val. Max. II, 40, n. 2, pag. 134. Hunc a militibus interceptum rex Antiochus, bello quod cum Romanis gerebat, honoratissime excepit, regaliaque muneribus donatum, uliro et celeriter patri remisit. II. — *Quando.* Gron. et al. *quoniam.* Ed. P.

Aemiliani. Scipionis Africani sequentis, qui ab Aemilia coniuge, Aemiliae Pauli filia dictus est Aemilianus, ut Domitianus a Domitia, et alii similiter. HARR.

Consulatum adeptus est. Cum M. Aemilio Lepido, Urbis anno 609, quum anno superiore 608 capta Carthago esset. Is est Hostilius Mancinus, qui Numantinis deditus iussu senatus, a suis desertus ante Numantiae portas, nec receptus ab hostibus, illacrymabile utrisque spectaculum praebuit, ut ait Orosius, V, 4. HARR.

Ludis. De his ludis, ornatuque picturarum, Val. Max. II, 4, n. 6, pag. 99: « C. Pulcher scenam varietate colorum adunbravit, vacuis ante pi-

Pulchri magnam admirationem picturae, quum ad regularum similitudinem corvi decepti imagine advolarent.

VIII. Tabulis autem externis auctoritatem Romae publice fecit primus omnium Lucius Mummius, cui cognomen Achaici victoria dedit: namque quum in praeda vendenda, rex Attalus vi sestertium emisset tabulam Aristidae, Liberum patrem, pretium miratus, suspicatusque aliquid in ea virtutis, quod ipse nesciret, revocavit tabulam, Attalo multum

cura tabulis extantam. Harn. — *Ludis Claudii Pulchri*. Ann. V. C. 654. Ep. P.

VIII. *Rex Attalus VI millia sestertium emisset Aristidis tabulam Liberum patrem continentem*: (sic prius). Voss. « in praeda vendenda rex Attalus XVI, emisset tabulam Aristides Liberum patrem pretio miratus » Dicitur cetero, *denarium sex millibus*. At eadem de re lib. VII, 38: « Aristidis Thebani pictoris unam tabulam centum talentis rex Attalus licitatus est. » Vbi si valere altera summa debet, scribendum, « unam tabulam talento licitatus est. » Quod si verius pretium est centum talenta (nam et hoc capite supra ubi de operibus eiusdem Thebani agit, « qua in arte valuit ita, ut Attalus rex tuam tabulam eius centum talentis emisse tradat »), hic, « denarium sexcentis millibus » reponendum, ut secum Plinius concordet. Etenim talentum sine alia descriptione, et talentum Atticum, sex millia denarium vel drachmum, Varrone, Plinio, Verrio Flacco, Servio testibus, viginti quatuor sestertia Seneca et Prisciano: decem talenta, denarium vel drachmum sexaginta millia, sestertia ducenta quadraginta: centum talenta,

denarium drachmumve sexcenta millia, sestertium quater et vicies: Vult praeterea liber optimus: *tabulam Aristidae Liberum Patrem*, sine 70 continentem, quod et alii nostri tres aspernantur et liber Pintiani. Dicitur enim per epexegein, quam vulgo *oppositionem* vocant: « Liber Pater, tabula Aristidae. » Sic lib. XXXV, 11: « Eodem tempore fuit et Cydria, cuius tabulam Argonautas H. S. CXIV Hortensius orator mercatus est. » *Pretio* quoque forsitan retinendum, ut legas: « Namque quum in praeda vendenda rex Attalus denarium sex millium (sive malis *aracentorum millium*) emisset tabulam Aristidae Liberum Patrem pretio, miratus suspicatusque aliquid in ea virtutis, quod ipse nesciret, etc. » Gron. — *VI sestertium*. Hoc est, sexies centenis sestertium millibus. Harn. — *VI sestertium*. Brot. ex Voss. post Gronovium, et Plinii loc. sup. laud. *Attalus distinxisset, et X. VI emisset*, hoc est, denarium sexcentis millibus, seu gallicae monetae libb. 456,875. En. P.

Quod ipse nesciret. L. Mummius, qui Corinthum diruit, « tam rudis fuit, inquit Velleius, I, p. 5, ut capta

querente, et in Cereris delubro posuit, quam primam arbitror picturam externam Romae publicatam. Deinde video et in foro positas vulgo. Hinc enim ille Crassi oratoris lepos agentis sub Veteribus, quum testis compellatus instaret: Dic ergo, Crasse, qualem me reris? Talem, inquit, ostendens in tabula pictum inficetissime Gallum exserentem linguam. In foro fuit et illa pastoris senis cum baculo, de qua Teutonorum legatus respondit, interrogatus, quanti eum aestimaret, sibi donari nolle talem vivum, verumique.

Corintho, quum maximorum artificum perfectas manibus tabulas astatas in Italiam portandas locaret, iuberet praedicti condicentibus, si eas perdidissent, novas eos reddituros. HAED.

Et in Cereris delubro. Regione Urbis undecima, HAED.

Ille Crassi oratoris lepos. Simile plane quod de C. Iul. Caesare narratur a Tullio, de Orat. II, n. 266: « Ut meum illud, inquit Caesar, in Helinium Manelam: Iam ostendam cuiusmodi sis: quum ille, Ostende quaeso: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano acuto Cimbrico, sub Novis, distortum, electa lingua, buccis fluentibus. Risus est commotus; nihil tam Manciae simile visum est. » Et a Fabio, Instit. VI, 3, pag. 472: « Ut fecit C. Iulius, qui quum Helmio Manciae saepius obstrepenti sibi diceret: Iam ostendam qualis sis: isque plane instaret interrogatione, qualem se tandem ostensurus esset, digito demonstravit imaginem Galli in acuto Mariano Cimbrico pictam, cui Manciae tum simillimus est visus. Tabernae autem erant circa forum, ac acutum illud signi gratia positum. » HAED.

Agentis sub Veteribus. Partem fori eam sicut fuisse, in qua qui pecuniam foenori dabant, accipiebantve, consistebant et verabantur. Tabernas veteres legimus apud Plautum, in quibus mensarii, sive mensularii, sive collybiae, sive argentarii, argentariam permutationem, negotiaque maiora exercebant. Alii: *sub veteribus rostris.* DALZG. — *Sub Veteribus.* Tabernis scilicet circa forum positis, uti non modo ex Fabii allato proxime loco conuicimus, sed etiam ex Livio, III, pag. 58: « Prope Cloacinæ, ad Tabernas, quibus nunc Novis est nomen. » Sub his, non sub Veteribus, id a Iul. Caesare dictum fuisse, Tullius est auctor. Non debent hic Rostra vetera intelligi, quonquam pro *Rostris Veteribus* laudatum a Druso Augustum, apud Tranquillum legimus, cap. 6, sed *Maniana Vetera*, de quibus nos iterum inferius, cap. 37. Ibi et Curiae Veteres fuisse suspicamur: de quibus Varro de Ling. Lat. « Curiae duorum generum: nam et ubi curarent sacerdotes res divinas, ut Curiae veteres: et ubi senatus humanas, ubi Curia Hostilia fuit. » Et Livius, XLIV, pag. 566: « Aedes P. Africani pone Veteres ad Vortu-

IX. Sed praecipuam auctoritatem fecit publice tabulis Caesar dictator, Aiace et Medea ante Veneris Genetricis aedem dicatis. Post eum M. Agrippa, vir rusticitati propior quam deliciis. Exstat certe eius oratio magnifica, et maximo civium digna, de tabulis omnibus signisque publicandis: quod fieri satius fuisset, quam in villarum exsilia pelli. Verum eadem illa torvitas tabulas duas Aiace et Veneris mercata est a Cyzicenis x. iii. In Thermarum quoque calidissima parte marmoribus incluserat parvas tabellas, paulo ante quam reficerentur, sublatas.

X. Super omnes divus Augustus in foro suo celeberrima in parte posuit tabulas duas, quae belli pictam faciem habent et triumphum. Idem Castores ac Victoriam posuit, et quas dicemus sub artificum

manu signum. » Fuit porro Vortumni sedes in octava regione, in qua et Forum et Rostra, ex P. Victore. H.

IX. *Aiace et Medea.* Attigit hoc ism antea Plinius, VII, 39, ubi duas illas tabulas a Caesare dictatore emptas octoginta talentis, seu Gallicae monetae, ut ait Brot. libris 373,500. Eo. P.

Ante Veneris Genetricis aedem. Regione Urbis octava. Quid sit *Veneris Genetrix* diximus ad lib. II, p. 89. Hano.

Signisque publicandis. In publico exponendis. Hano.

X. III. Ita MSS. omnes. Hoc est, deonarium tribus millibus: sive quod idem est, tertium duodenis millibus. H. — X. III. Brot. superposita linea, X. III, hoc est, ter centis deonarium millibus, seu Gallicae monetae libris 228,437. Eo. P.

In Thermarum, etc. Thermae sunt Agrippae, quae in regione Urbis octavae sunt. Brot.

X. *In foro.* Forum Augusti, in regione Urbis octava. Hano. — Vet. apud Dalec. in *fori sui col. parte.* Eo. P.

Belli pictam faciem habent et triumphum. Post victoriam Actiacam: De hanc tabulis totoque triumphus apparatu Dio, LI, pag. 459. H. — *Belli faciem pictam.* Sic MSS. Regg. et edit. princeps. Duae illae tabulae erant Apellis, ut infra dicitur c. 36. De belli autem tabula Servius: » In foro Augusti introeuntibus, ad sinistram fuit bellum pictum, et Furor sedens super arma, aeneis victus, eo habitu quo poeta dixit. Illam enim tabulam Virgilius expressit Aeneid. I, 291: » dirae ferro et compagibus aeternis Claudentur belli portae. Furor impius iotus Saeva sedens super arma, et centum vinctus aeneis Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento. » Altera tabula erat Alexander in curru triumphans. Brot.

mentionem, in templo Caesaris patris. Idem in Curia quoque, quam in Comitio consecrabat, duas tabulas impressit parieti: Nemeam sedentem supra leonem, palmigeram ipsam, adstante cum baculo senne, cuius supra caput tabula bigae dependet. Nicias scripsit se inussisse: tali enim usus est verbo. Alterius tabulae admiratio est, puberem filium seni patri similem esse, salva aetatis differentia, supervolante aquila draconem complexa. Philochares hoc suum opus esse festatus est: immensa, vel unam si quis tantum hanc tabulam aestimet, potentia artis, quum propter Philocharem, ignobilissimos alioqui Glaucionem filiumque eius Aristippum, senatus populusque romanus tot saeculis spectet. Posuit et Tiberius Caesar minime comis imperator, in templo ipsius Augusti, quas mox indicabimus.

XI. (v.) Hactenus dictum sit de dignitate artis mo-

In templo Caesaris. P. Victor in descript. Romae, regione octava: v. Templum Iulii Caesaris in Foro. » HAN.

In Comitio. Comitium, inquit Asconius in III contra Verrem, locus est prope senatum, quo coire equitibus et populo rom. licet. HAN.

Nemeam. Nemea silva Peloponnesi fuit, in qua leonem Hercules interfecit: unde Nemeaea sacra postea celebrata. Vt porro urbes ipsa ac regiones, sic muliebri statu habituque silvas antiqui pinsero, cum insigni aliquo: ut exempli gratia, Nemeam eum palma, ac leone. Pictam ab Aristophonte Nemeam, quae Alcibiadem in complexu suo teneret, prodidit Plutarch. in Alcibiade, pag. 199. HAN.

Nicias. Pictor Atheniensis, de quo inferius, c. 40. HAN.

Inussisse. Hoc est, plaxisse encastica ratione, de qua dicemus infra cap. 39. Inscrisit is igitur geminae huius tabulae suum nomen in hunc modum: Ο ΝΙΚΙΑΣ ΕΝΕΚΑΥΤΕΝ. Atque adeo a tribus operibus, quae absolute fuisse inscripta, ille facit, indicavit praefatio ad Titum, duo haec sunt Nicias: tertium Lyaippi, de quo inferius, cap. 39. HAN.

Philochares. Φιλοχάρης. H.

Glaucionem. Pictor in ea tabula: homines eneteroqui ignobiles: quorum laus tota ab ea pictura, commendatioque petitur. Cave Aristippum existimes philosophum eum Cyrenaeum esse, cuius vitam Laërtius describit, II, 49, quum huius patrem Suidas Αριστίππον vocet. HAN.

Quas mox indicabimus. Cap. 40 huj. lib. HAN.

rientis. Quibus coloribus singulis primi pinxissent, diximus, quum de pigmentis traderemus in metallis. Qui monochromatea genera picturae vocaverint, qui deinde, et quae quibus temporibus invenerint, dicemus in mentione artificum, quoniam indicare naturas colorum, causa instituti operis prior est. Tandem se ars ipsa distinxit, et invenit lumen atque umbras, differentia colorum alterna vice sese excitante. Deinde adiectus est splendor, alius hic quam lumen: quem quia inter hoc et umbram esset, appellaverunt tonon: commissuras vero colorum et transitus, harmogen.

XI. Quibus coloribus singulis. Cinabari, minio Ephesto, rubrica, sinopide, ut dictum est, XXXIII, 39. HARD.

Monochromatea genera. Haec genera tabularum uno colore picta nobis hodie dicuntur, camaeum. ED. P.

Et quae quibus temporibus; etc. Broter. ex Regg. codd. et edit. princeps, et quae invenerint, et quibus temporibus. ED. P.

Lumen. Haec propria picturum vocabula; opacitas, quae atro colore efficitur, umbra; claritas, quae candido colore praestatur, lumen. DAL. — Nobis quoque, les ombres, la lumière. EN. P.

Differentia colorum alterna vice sese exaltante. Diversis coloribus alternatim se excitantibus. His verbis signat se iam non de monochromatis picturis amplius agere, sed de polychromatis. Quod Latini siunt, umbris in pictura colorum claritatem excitari, Galli sic reddunt: les ombres d'une peinture rehaussent l'éclat des couleurs. HAAN.

Splendor. Coloris vigor: graece τόπος. Est enim in omnibus coloribus languor quidam in defectu, cui

oppositus est vigor, seriens ac percellens oculos acrimonia coloris. A luce et colore plurimum differt. Nam quum lux conficiatur albo, hic sit suo genere coloris etiam in monochromatis picturis: in rubris rubro, in caeruleis caeruleo. Nec tamen rubrum tantum est, aut caeruleum: sed huius illiusque quoddam veluti fastigium, quum validius intenduntur, vegetumque fulgorem accipiunt. Atque illud fuit post nativos colores demum, post licem umbramque inventum, singulari praeparatione, purificatione, mixtione, uniusque cum altero colore inductione eruditis, quam falsationem vulgo vocant. Ita fere Schefferus, lib. de Arte pingendi, p. 438. HARD.

Alius hic quam lumen. Non igitur luminis intensio est, ut Vossio placuit, lunioque: maxime quum Plinio teste inter hoc, id est, inter lumen, umbramque sit: nam quod est inter utrumque, ex his alterum esse non potest, nedum alterius intensio, sive incrementum. H. — Appellaverunt tonon. Nos quoque dicimus, le ton. BA.

Commissuras. Incisuras vocavit

XII. (vi.) Sunt autem colores austeri, aut floridi. Vtrumque natura, aut mixtura evenit. Floridi sunt, quos dominus pingenti praestat, minium, Armenium, cinnabaris, chrysocolla, Indicum, purpurissum. Caeteri austeri. Ex omnibus alii nascuntur, alii fiunt. Nascuntur sinopis rubrica, paraetonium, melinum, Eretria, auripigmentum. Caeteri finguntur, primumque quos in metallis diximus, Praeterea e vilioribus, ochra, cerussa usta, sandaracha, sandix, Syricum, atramentum.

XXXIII, cap. ultim. nunc cum Graecis ἀρμυρήν. Consistit in eo haec commissura, ut unus color cum altero apte committatur, ut paulatim minuuntur, misceanturque sic, ut transire unus in alterum in confusio videatur. Quod nisi apte fiat, neque luci, neque umbrae sua ratio constabit. HARD. — *Harmogen.* Harmoge illa, nobis quoque est *l'harmonie*. BROU.

XII. *Austeri.* Austerum colorem Graeci vocant τὸ βαρὺ καὶ πικρὸν χρώμα. Galli, *couleur chargée, foncée, qui n'a point d'éclat*. Floridum illi, ὀξύ χρώμα, isti *couleur vive, éclatante*. HARD.

Quos dominus pingenti praestat. Qui picturam, seu tabulam faciendam locat. Hic colores qui modo appellantur, emebat de suo, praestabatque pictori, propter magnitudinem pretii. HARD.

Indicum, purpurissum. Vt indicum spuma est ignatans cortinis, in quibus glastum coquitur pannis tingendis, sic purpurissum spuma est collecta effervescente purpura, quum ex ea tinctura conficitur. Loco purpurissi pictores nunc utuntur lacca mixta cum caeruleo. DAL.

Ex omnibus alii nascuntur, alii fiunt. Alii, inquit, colores nativi sunt, alii fictitii. Transcripsit hunc locum ex Plinio Isidorus, XIX; ex Isidoro Papias, in Vocabulario, sed uterque mendose: « Colores autem aut nascuntur, aut fiunt. Nascuntur, ut sinopis, rubrica, paraetonium, melinum, fretia (Papias, *frecia*), auripigmentum. » Vbi nemo non intellegit vocem esse nihili *fretia* pro *Eretria*, amanuensium vitio substitutam. HARD.

Nascuntur sinopis, rubrica, etc. Is. XIX, 17. HARD.

Quos in metallis diximus. Vt aergo, de qua superiore libro egimus. HARD.

Praeterea e vilioribus, ochra. Legendum ex vet. cod. « Praeterea e vilioribus ochra usta, rubrica: cerussa, sandyx, scyricum: sandaracha: atramentum. » Ochra quidem nativa prorsus est, quod aperte-Victorius testatur: verum ex ea sit rubricae genus, ut ex cerussa sandyx et scyricum. DAL.

Cerussa. Quae et adulterina sandaracha tum appellatur, ut dicejtur cap. 22. HARD.

XIII. Sinopis inventa est primum in Ponto: inde nomen a Sinope urbe. Nascitur et in Aegypto, Balearibus, Africa: sed optima in Lemno, et in Cappadocia, effossa e speluncis. Quae saxis adhaesit, excellit. Glebis suis colos, extra maculosus: hacque usi sunt veteres ad splendorem. Species sinopidis tres, rubra, et minus rubens, et inter has media. Pretium optime in libras x. iii. Vsus ad penicillum, aut si lignum colorare libeat. Eius, quae ex Africa venit, octoni asses: cicerculum appellant. Quae magis caeteris rubet, utilior abacis. Idem pretium eius, quae pressior vocatur, et est maxime fusca. Vsus eius ad bases abacorum. In medicina vero blandus, em-

XIII. *Sinopsis inventa est.* Rubricam sinopicam *πύλον συνωπικόν* vocat Diosc. V, 444, et Theophr. lib. *περί λίθων*. *DALAC.* — *Sinopsis.* Genus est rubricae laudatissimae. Vitruvius, VII, 7, p. 439: « Rubricae copiose multis locis eximuntur, sed optimae paucis, ut in Ponto Sinope, et Aegypto, et in Hispania Balearibus, non minus etiam Lemno, cuius insulae vectigalia Atheniensibus S. P. Q. R. concessit fruentos, » H.

Inde. Hanc vocem ex Reg. 5 et edit. princ. delet Brot. Ed. P.

Et in Cappadocia: Aetius, II, 5, p. 49: *Πρωτεύει δὲ πάντα ἡ Συνωπικὴ πὺν καλουμένη, γινόμενη καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ.* Diosc. loc. cit. *Συλλέγεται δὲ ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ ἐν σπηλαίοις τινι.* H. — *In Cappadocia.* Vnde purgata Sinopen defertur. Diosc. *DAL.*

Glebis suis colos. Intus colos est glebis unicus ac simplex, *ὁμόχρους*, inquit Dioscor. extra varius, instar macularum. Haan.

Species, etc. Isid. ad verb. Orig. XIX, 47. Haan.

In libras X. iii. Broter. es Voss.

post Gronovium in libras X. II, h. e., denarii duo, seu gallicae monetae asses 22. Sinopsis autem nobis dicitur, *sinope, bol rouge, vel rouge brun.* Ed. P.

Octoni asses. Subintellige pretium in libras. H. — Gallicae monetae asses circiter 8. Ed. P.

Cicerculum. Vnde cicerculus color, qui vulgo *griseus* appellatur, *gris, gris-brun.* Ioh. Bapt. Confectius in Coll. Privil. Mend. ubi de Honorio IV. Papa: « Fratribus Carmelitanis bispida et inculta palla indutis, capam albam super tunica et scapulari cicerculi coloris concessit. » Haan.

Utilior abacis. Abaci hoc loco figurae quadratae vocantur, ad parietum ornamenta, variis distinctae coloribus: vulgus apud nos *compartiments* nuncupat. De his cap. 4.

Idem. Octoni asses. Haan.

Quae pressior. Coloris magis obscuri, magisque fusc. Presso saturum opponitur, ut alibi monuimus. H.

In medicina vero blandus, etc. Dioscor. V, 444. Haan.

plastrisque, et malagmatis, sive sicca compositione eius, sive liquida, facilis: contra hucera in humore sita, veluti oris, sedis. Alvum sistit infusa: feminarum profluvia, pota denarii pondere. Eadem adusta siccatur scabritias oculorum, e vino maxime.

XIV. Rubricae genus in ea voluere intelligi quidam secundae auctoritatis. Palmam enim Lemniae dabant, minio proxima haec est, multum antiqui celebrata, cum insula, in qua nascitur. Nec nisi signata venundabatur: unde et sphragidem appellavere. Hac minium sublinunt adulterantque. In medicina, praeclara res habetur. Epiphoras enim oculorum mitigat et dolores circumlita. Aegilopas manare prohibet.

Sive sicca compositione. Sive sicca ex ea emplastra fiant, sive diluatur. El pastillos exsiccantes adstrictoriosque componi ex ea, auctor est Diosc. loc. cit. Haseo.

In humore. In locis humidis.

Alvum sistit infusa. Clystere ἰστανθὶ καὶ κοιλίαν ἐν ὧν λαμβανόμεν καὶ ἐν κλύσματι. Diosc. I. c. H.

XIV. *Rubricae.* Rubrica, terre rouge: quoniam in genere quidam sinopicae secundum locum assignabant: lemniae, primam auctoritatem. Haseo.

Rubricae genus in ea voluere intelligi quidam secundae auctoritatis Lege: « Rubricae genus in ea vuluere maxime intelligi. Quidam secundae auctoritatis, palmam enim Lemniae dabant. Minio proxima haec est, multum antiquis celebrata cum insula in qua nascitur, nec nisi signata venundabatur. Unde et sphragidem appellavere. » Vide Salmas. p. 4456.

Nec nisi signata. Dioscorid. V, 413, de terra lemoia: Ἦν οἱ καὶ ἀνθρώποι ἀναμίσκοντες καὶ σφραγίζαν.

τὴν εἰκὸν αὐτῆς, Σφραγίδα καλοῦσιν αὐτῆς. « Hanc deinde iucolae coetam in pastillos, caprae imagine signant; unde et sphragida aegos, hoc est, caprae sigillum appellavere. » Dianae imagine signari Galenus ait de Fac. simpl. med. IX, p. 246, quod Dianae scilicet capra sacra foret. Quae terra lemnia sigillataque Dioscoridi et Galeno dicitur, eadem rubrica lemnia a colore nominata est. Vide Aldrovand. de Metall. II, 47, p. 263. Nunc Turcici imperii sigillum signatur. Iconem Bellonius αὐτόπτης; exhibet, Obs. I, p. 22. Vide etiam librum inscriptum, *Mélanges d'histoire et de littérature*, tom. II, p. 319 et 320. II. — *Signata.* Effigie caprae Diosc. imagine Dianae Galen. Quoniam rubram effodere, Dioscorides hominum sermonibus credidit hircinum sanguinem admisceri, Dal. — *Signata.* Nunc quoque dicitur, terre sigillée. Argillae species est (silicate alumineux), nullius fere apud nos in medicina usus. Ed. P.

Sanguinem reſicientibus ex aceto datur bibenda; bibitur et contra lienum renumque vitia, et purgationes feminarum. Item et contra venena, et serpentium ictus terrestrium marinorumque, omnibus ideo antidotis familiaris.

XV. Ex reliquis rubricae generibus, fabris utilissima Aegyptia et Africana, quoniam maxime sorbentur picturis. Nascitur autem et in ferrariis metallis.

XVI. Ex ea fit ochra, exusta rubrica in ollis novis luto circumlitis. Quo magis arsit in caminis, hoc melior. Omnis autem rubrica siccatur, ideoque et emplastris convenit igni etiam sacro.

Sanguinem reſicientibus. Ita Galeus loc. cit. pag. 249. Aetius item, II, 4, pag. 48, cum oxyrato, *περὶ ἔκφυρστος*. Quia et aspectu eius terrae sanguinem cohiberi scribit Theod. Prisc. II, P. 12, 9, vel per se, vel ex aceto si illucatur. Ad stringendi vim pariter ut Lemnia, ea habet quae nunc apud nos e Lusitania devehitur: pariterque a signo eidem impresso, sigillata dicitur.

Item et contra venena. Haec totidem verbis Dioscorid. V, 143: Galenus et Aetius II. cc. Bellonius item in Obs. I, 23. HARD.

XV. *Fabris utilissima.* Non item medicinis. Diosc. V, 142: *Ἡ δὲ τετραπικὴ πολλὸς ἔστι κατὰ πάντα τῆς ζωοπικῆς. Ἀπὸ τῆς δὲ ἡ Αἰγυπτιακῆ, καὶ Καρχηδονικῆ, etc.* = Rubrica fabrilis, etc. = HARD.

Sorbentur. Colorem, quo a fabris rubrica ea gemina tingitur, eeleriter utraque sorbet. Sic creta cap. 26, = rubiam cogitur sorbere. = Digna risu Salmassii coniectura legentis, *directuris*, quam vocem nec latine aures, nec loci huius sententia ferat. II.

Nascitur autem et in ferrariis metallis. Sic et Reg. 5 et edit. princeps. Gronov. et al. ante Harduin. = *Pietur* autem apte nascitur et in ferrariis metallis. = Brot. ex MSS. Regg. 2 et 3, Hermol. Pintian. alia interpunctio: = *Nascitur autem et in ferrariis metallis ochra; ex ea fit exusta rubrica, etc.* = Ita ut haec: *nascitur autem, etc.* sequenti cap. adnectantur; bene. Ed. P.

XVI. *Ex ea fit ochra, etc.* Haec totidem verbis Isidor. Orig. XIX, 47. Cardanus item de Subt. V. Sed et ochra vicissim exusta similitudinem quamdam fieri rubricae auctor est Diosc. loc. citat. Et Theophr. *περὶ λαβών. Γίνεται πολλὸς καὶ ἐκ τῆς ὀχρᾶς κατακαυμένης.* H. — *Ex ea fit ochra.* Immo ex ochra exusta fit rubrica, at ex rubrica non fit ochra. Brot. *ex ea fit exusta rubrica*, quod placet; sic enim cum graecis auctoribus Noster consentit. Cf. not. super. Ed. P.

Quo magis arsit in caminis, etc. Isid. loc. cit. HARD.

Omnis. Diosc. V, 144, de rubrica

XVII. Sinopidis Ponticae selibra, silis lucidi libris x et melini Graeciensis duabus mixtis tritisque una per dies xii, leucophoron fit, hoc est, glutinum auri, quum inducitur ligno.

XVIII. Paraetonion nomen loci habet ex Aegypto: spumam maris esse dicunt solidatam cum limo: et ideo conchae minutae inveniuntur in eo. Fit et in Creta insula, atque Cyrenis. Adulteratur Romae creta Cimolia decocta, conspissataque. Pretium optimo in pondo sex x. i. E candidis coloribus pinguisimum, et tectoriis tenacissimum propter laevorem.

XIX. Melinum candidum et ipsum est, optimum

universae: *Δύναμιν δὲ ἔχον Ξηρανεῖ-
κὴν, ἐμπλαστικὴν. Διὸ καὶ ἐμπλά-
στους τραυματικαῖς μέγιστα. H.*

XVII. *Silis lucidi.* Hoc est, ochrae, ut diximus XXXIII, 56.

Graciensis. Graciense pro graeco usurpavit etiam Gellius lib. XIX, c. 10, ut et graecanicum I. XXXIV, c. 9. Dal.

Leucophoron. Sic MSS. omnes, editique: tum hoc loco, tum XXXIII, 20, tum demum in Indice: frustra quibusdam *chrysophoron* rescribentibus. Haad.

XVIII. *Paraetonion nomen loci habet ex Aegypto.* Haec totidem verbis Vitruvius, VII, 7, p. 139. De paraetonio, V, 6. Non aliud est, quod in nostro hoc orbe, ut in Saxonia invenitur, et paraetonium appellatur: creta nempe littoralis, candidissima, glutinosa, pinguis, quae colligis sine limo et marina spuma non potest: in qua et conchas minutulas delitescere interlum notatur. Vide Agricolum de Nat. foss. II, pag. 202. In causa id fuit, cur spumam maris esse parae-

tonium dicerent cum limo solidatam. Haad.

Creta C. decocta. Ita dicitur a Cimolia insula, *Cimoli*, vel *l'argentière*. Est argilla (*silicate aluminæ*) candida et pinguis, quam quoque appellamus *argile cimolite*. Ed. P.

Pondo sex X. I. Hoc est, in sex libras denarius unus. Sic reg. 2 et alii. Editi hactenus libri perperam, in *pondo sexdecim*. H. — Denarius unus nostrae monetae gallicae asses circiter 16. Ed. P.

E candidis. Plinius supra, XXXIII, 27: « Paraetonium, quoniam est natura pinguisimum, et propter levorem tenacissimum, atramento inspergitur, ne paraetonii candor pallorem chrysocollae offerat. » Haad.

XIX. *Melinum.* Totidem verbis Isid. loc. cit. Melinum metallum appellat Vitruv. VII, 7. Dioscor. V, 180; Meliam terram albi colore cineream Eretriam imitari: *Ἡ δὲ Μελία τὴν μὲν χροὶαν καὶ αὐτὴ ὅτιν ἐμπε-
ρὴς Ἐρετριῶν τῇ σποδοειδί.* Sed Eretria terra gemina est, teste Dioscor

in Meló insula. In Samo quoque nascitur: sed eo non utuntur pictores propter nimiam pinguitudinem. Accubantes effodiunt ibi, inter saxa venas scrutantes. In medicina eundem usum habet, quem Eretria creta. Praeterea linguam tactu siccatur. Pilos detrahit et mitigat. Pretium in libras sestertii singuli. Est et colos tertius e candidis, cerussae, cuius rationem in plumbi metallis diximus. Fuit et terra per se in Theodoti fundo inventa Smyrnae, qua veteres ad navium picturas utebantur. Nunc omnis ex plumbo et aceto fit, ut diximus.

XX. Vsta casu reperta incendio Piraei, cerussa in

V, 471; aliter vehementer alba. H.

Sed eo. Samio nempe metallo, teste Theophrast. περί λείων, p. 43: Διὰ τὸ λεῖος ἔχειν, καὶ πυκνότητι, etc. At uluntur Melino, teste eodem Theophrast. et Diosc. II. cē. H.

Effodiunt ibi. In Samo. Theophr. loc. cit. HARO.

In medicina. Diosc. haec totidem fere verbis, de terra Melis, V, p. 480, HARO.

Eundem usum habet. Sanguinis silendi. DAL.

Linguam tactu siccatur. Aluminoso gualu Diosc. DAL. — Siccatur. Nos vernacule dicimus, *happer à la langue*. EO. P.

Et mitigat. Estenuat, λεπύνει τὰς τρίχας, Diosc. loc. cit. HARO.

In plumbi metallis diximus. Lib. XXXIV, 54. HARO.

Fuit. Fuit, inquit, et ad colorem candidum terra quaedam apta cerussae plane par, et eo quoque nomine, nec tamen ex plumbo, sed ex ipsa tellure per se nota, quasi nativa cerussa. VITRUV. VII, 7, pag. 139, terram, seu cretam viridem vocat: «Creta viridis, inquit, pluribus locis

nascitur: sed optima Smyrnae. Hanc autem Graeci Θεοδότιον vocant, quod Theodotus nomine fuerat, cuius in fundo id genus cretae primum est inventum.» Fuit nimirum, ut Fajlopius animadvertit V, 18, diversus cerussae colos, apud antiquos: quum alia candidissima foret, alia minus: alia rubescens, alia livida, quae forsitan viridis a Vitruvio appellatur. HARO.

In Theodoti fundo. Cerussa illa nativa forte minera plumbi est (*plomb carbonate*), quae, modo pura sit, cerussae fictitiae apud nos aliquando miscetur. EO. P.

Aceto fit. Nunc omnis cerussa fit ex plumbo et aceto, ut dictum est supra lib. XXXIV, cap. 54. BARO.

XX. Vsta casu reperta. Idem fere Theophr. lib. περί λείων de ochra in rubricam mutata incendio Isburnae. DAL. — Vsta. Quam pictores ustam vocant, ex cerussa fil cremata. Affinis est sandarachae adulterinae, de qua cap. 22, sed multo praestantior. Officinae nunc minium vocant, et mine de plomb. II. — Conf. de cerussa EXC. IV ad calc. superior. lib. EO. P.

oreis cremata. Hac primus usus est Nicias supra dictus. Optima nunc Asiatica habetur, quae et purpurea appellatur. Pretium eius in libras x. vi. Fit et Romae cremato sile marmoroso, et restincto aceto. Sine usta non fiunt umbrae.

XXI. Eretria terrae suae habet nomen. Hac Nicomachus, et Parrhasius usi. Refrigerat, emollitque. Explet vulnera, si coquatur, ad siccanda praecipue utilis, et capitis doloribus, et ad deprehendenda

Nicias supra dictus. Cap. 10. H.

In libras X. VI. Deparii sex. Ita Reg. 2 aliique probati codd. In editis perperam, aeris quinque. Harb. — Galliae monetae libras 4 com assibus 13. Ed. P.

Cremato sile marmoroso. Hoc est, cremata ochra, ut diximus XXXIII, 56. Vitruv. VII, 11, pag. 45: «Vasa vero, quae satis habet utilitatis in operibus tectoriis, sic temperatur: gleba nili boni coquitur, ut sit in igne capdens: ea autem aceto extinguitur, et efficitur purpureo colore.» Harb.

XXI. *Eretria.* Ab Eretria Euboeae oppide, de quo IV, 21. H. — *Eretria.* la terre rouge d'Eretrie Boet.

Refrigerat. Dioscor. V, 171: Δύναμιν δὲ ἔχει στυπτικὴν, καὶ ψυχτικὴν, κούφος μαλακτικὴν, καὶ κοιλιαμάτων πληρωτικὴν, καὶ ἐνάλμιον κολλητικὴν. Harb.

Ad siccanda praecipue utilis. Brot. ex MSS. Regg. et edit. princ. «ad siccanda otitis; praecipua et capitis doloribus.» Ed. P.

Ad deprehendenda pura. Ad deprehendendum nunc in thorace pus delitescit. — Terram Eretriam aut thoraci impositam, utilem esse ad de-

prehendendum, nunc in thorace pus lateat; quod quum Dalecampius medicus non intelligeret, in margine admonuit, ad deprehendenda obscura forte legi commodius: hoc est, ut in notia adiecit, ad ea deprehendenda, quae non patent oculis, quae in calva sub cute latent case vulnerato. Obstat vero praeter omnium exemplarium consensum Hippocrates, qui eadem quae Plinius prodidit. Eius haec verba sunt de Morbis, III, n. 27, pag. 116: Ἡ δὲ ὑπὸ πάχους τὸ ὕγρον μὴ κλυδάζεται... μὴ εξαπατάτω, ἀλλ' εὖ ἰσθὲ πλήρη ὄντα τὸν θώρακα πύον. Εξ τῆς ἐστριαδᾶ γούυ ὕγρον καὶ λίην τετριμμένην, καὶ χλιαρὴν ἰσθιάσας ὀδόντιον λεπτόν, περικάλυψον κύκλῳ τὸν θώρακα καὶ ὅπου ἂν πρῶτον ἐπιδραίνται, ταύτη χρητάνυσαι, ὥς ἐγγυτάτω τῶν φρενῶν, φυλασσόμενος αὐτῶν τῶν φρενῶν, etc. «Quod si praecrassitudine humor non fluctuet... ne te tamen ista decipiant; sed thoracem pure plenum esse probe noris. Proinde in Eretria terra liquida, et valde trita, tepidaque, linteum tenue tingito, eoque thoracem circum circa tingito: et qua parte primum rescatum fuerit, ex secato aut urito (sub ea enim pus delitescit), quam proxime ad septum

pura. Subesse enim ea intelligunt, si ex aqua illita non arescat.

XXII. Sandaracham et ochram Iuba tradit in insula Rubri maris Topazo nasci: inde nunc pervehuntur ad nos. Sandaracha quomodo fieret, diximus. Fit et adulterina ex cerussa in fornace cocta. Colos esse debet flammeus. Pretium in libras, asses quini.

XXIII. Haec si torreatur aequa parte rubrica admixta sandycem facit. Quanquam animadverto Virgilium existimasse herbam id esse, illo versu :

transversum, cavendo tamen ne hoc ipsum laedas, etc. H. HARD.

Subesse enim ea, etc. Pura videlicet. H. — *Non arescat*. Hippocrates contra, si cito arescat, H.

XXII. *Sandaracham*. Isidorus totidem verbis, XIX, 47. Et alibi nasci tradit Diosc. V, 121. HARD.

In insula Rubri maris. Est ante urbem Berenicem Topazus, nunc Zephorgeto. BROR.

Inde nunc pervehuntur ad nos. Sic MSS. omnes. Editi contra, « sed inde non pervehuntur ad nos. » HARD.

Sandaracha. Vbi nempe effodere-
tur, dixit anteriore libro, c. 35. Cf. etiam de sandaracha (*sulfure rouge d'arsenio*) quae dicta sunt Exc. Vad calcem eiusd. lib. Ed. P.

Fit et adulterina ex cerussa. Haec Isidorus totidem verbis loc. citat. a Plinio, ut arbitramur, aut a Vitruvio, VII, 42, pag. 446: « Cerussa inquit, quum in fornace coquitur, mutato colore ad ignis incendium, efficitur sandaracha: id autem incendio facto ex casu didicerunt homines: et ea multo meliorem usum praestat, quam quae de metallis per se nata foditur. » HARD.

Colos esse debet flammeus. Paulus ex Festo: « Sandaracha genus coloris. Navius: Merula sandaracino pre. » Habet autem merula rostrum luteum. HARD.

XXIII. *Haec si torreatur*. Cerussa scilicet in fornace cocta, sive sandaracha, lisdem verbis Isidor. loc. citat. scriptoresque alii permulti, quos laudat sequiturque Caesius, de Mineral. II, 4, cap. 8, pag. 210, H. — Cf. de Psimmythio vel cerussa Exc. IV ad calc. anterior. lib. Ed. P.

Quanquam animadverto Virgilium. Iudicium Plinii doctis non placet. Quamvis enim pecoris Virgilius in eo versu meminerit herbis vescentis, non propterea tamen sandycis color ad herbam referendus est; nec magis quam muricis in carmine adiuncto, Eclog. IV, 45: « Ipse sed in pratis aries iam suave rubenti Murice, iam croceo mutabit vellera luto. » Est ergo sandyx coloris, non herbae nomen. DAL. — *Herbam id esse*. Hesychius florem sandycis ait habere colorem similem ceruo, à l'écarlée: Σάνδυξ, δένδρον θαμνώδες, οὗ τὸ ἄνθος χροιάν κόκκω ἐμφερῆ ἔχει, ὡς Σωσίβιος. Ignotus est, fictusque hic

Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.

Pretium in libras, dimidium eius, quod sandarachae. Nec sunt alii colores maioris ponderis.

XXIV. Inter factitios est et Syricum, quo minium subliui diximus. Fit autem sinopide et sandyce mixtis,

XXV. Atramentum quoque inter factitios erit, quanquam est et terra geminae originis. Aut enim salsuginis modo emanat, aut terra ipsa sulphurei

scutex. Velus Glossarium Puteanl, ita referente Salmasio in Hist. August. pag. 369: «Sandyx herba tincturae apta, quam vulgus garanciam vocat.» Falco: est eodem garancia erythrodanos. Hæro. — *Herbam.* Virgilius loc. laud. significat agnos esse vestientes vellere coccino. Ideo sandyx Virgilio est color, vel si herba, est erythrodanos, de qua iam egimus, XXIV, 56. Mox Brut. ex MSS. et ed. pr. alii duo colores. Vid. Virg. nost. ed. t. I, p. 134. Eo. P.

XXIV. Syricum. Συρικόν Aetio, II, 59, caeterisque scriptoribus, librisque Plinii MSS. non Syricum, ut libri hactenus editi habent laud. XIX, 17: «Syricum rubri coloris pigmentum, ex quo et librorum capita pinguntur. Ipsum est et phoeniceum appellatum ita, eo quod in Syria colligatur, in littoribus maris, ubi Phoenices habitant. Est autem inter factitios, nam saepe fit sinopide et sandyce mixtis.» Hæro.

Diximus. XXXIII, 40. Hæro.

Fit autem sinopide et sandyce mixtis. Sic Isidorus loc. citat. Alij Aetius, II, 59, p. 56. Sincerae cerussa si crematur, in Syricum transmutatur, quod medici vocant sandycem: quod cerussa cremata subtilior redditur, etc. MS. Graecus: Καίματος καὶ τὸ καλὰν φειμύδιον; τίς

τὸ καλούμενον Συρικὸν μεταβάλλεται, ὅτι οἱ ἱατροὶ αὐτὴν ἐνὶ οὐρανῷ λευκοπράττειν δὲ, etc. II.

XXV. Atramentum quoque inter factitios erit. Atramentum tribus modis pictores clarissimi faciunt: primum quidem ex fuligine olei nucum utri: deinde ex ebore cremato: tertio, quod est praestantissimum, ex ossibus persicorum istis. Dal. — *Atramentum Le noir.* Hæro.

Quanquam est et terra geminae originis. Praeter factitium, inquit, est et nativum, et fossile atramentum, gemina ratione e terra natum, noir de terre. Totidem verbis, atque adeo explanatus Diosc. V, p. 318: Τῆς δὲ μελαντηρίας, ἢ μὲν τις τῶν ὀρυγμάτων στομίαις, ἀπ' ὧν ἂν μεταλλανθῇ ὁ χαλκός, ἐκπύσσεται ἀλευρίδος τροπὸν· ἢ δὲ ἐκ τῆς ἀνδρὶν ἐπιφανείας τῶν προσηρμῆσις τόπων, ἧτις καὶ γινώσκῃ ἐστίν... Διαφέρει δ' αὐτὴς ἢ θυόχρους, etc. Hæro.

Aut enim salsuginis modo emanat. Melanteriam, quae atramentum metallicum et nativum est, duplicem significat: alteram raram, levem, et mollem, lanugini aut salsugini similem, teste Agricola lib. IV de Fossilibus: alteram glebaeque, duram, et solidam, et, ut inquit Dioscorid. terrenam. Eam, quae sulphurei coloris est, caeteris omnibus praefert

coloris ad hoc probatur. Inventi sunt pictores, qui e sepulchris carbones infectos effoderent. Importuna haec omnia ac novitia. Fit enim et fuligine pluribus modis, resina vel pice exustis. Propter quod officinas etiam aedificavere, fumum eum non emittentes. Laudatissimum eodem modo fit e tedis. Adulteratur fornacum balinearumque fuligine, quo ad volumina scribenda utuntur. Sunt qui et vini faecem siccata excoquant: asfirmantque, si ex bono vino faex fuerit, Indici speciem id atramentum praebere. Polygnotus et Micon celeberrimi pictores Athenis, e vinaceis fecere: tryginon appellant. Apelles commentus est ex ebore combusto facere, quod elephantinum vocavit. Apportatur et Indicum ex India, inexplor-

Dioscor. quoniam efflorescere super ea solet velut sulphureus quidam pulvis gustu misyos. DAL.

Carbones infectos effoderent. Carbones eum cineribususti cadaveris in urnam coniectos. DAL.

Fit enim et fuligine pluribus modis. Haec totidem verbis Dioscor. V, 483; Oribas. XIII, f. 230, b. Isidor. Origg. XIX, 47. Multo uberius conficiendi modum Vitruvius edocet, VII, 10, p. 443. Hanc fuliginem nostri vulgo vocant *noir de fumée*. H. — *Fit enim et fuligine.* Brot. ex MSS. Regg. Pint. Dalec. etc. *fit enim e fuligine.* Es haec atramentum hodie conficitur oleotemperatum, quod typographicum vocant. Hanc vero mixturam, sicut et artem typographicam, antiqui prorsus ignorare. En. P.

E tedis. Diosc. loc. cit. *ἐκ τεδίων*. Genus esse arboris picem ferentis tedem antea diximus. HAAB.

Sunt qui et vini faecem. Fit hodieque et sic a pictoribus Italia, usta vini faece, quam ille *Faecia di botte* vo-

cant. Vitruvius, VII, 10, pag. 444: « Non minus si faex vini arefacta, et cocta in foenace fuerit, et ea contrita cum glulino in opere inducetur, perquam atramenti suavem efficiet colorem: et quo magis ex meliore vino parabitur, non modo atramenti, sed etiam indici colorem dabit imitari. » Sic pariter Isid. loc. cit. HAAB.

Indici speciem. De Indico inferius cap. 27: HAAB.

Tryginon appellant. Τρύγινον, faecatum: nam τρύγς faecem et mustum sonat. HAAB.

Ex ebore combusto. Atque hic etiam nunc mos est pictoribus nostris: neque ex ebore tantum cremato parant, sed et ex ossibus peraicorum ustis. — H.

Apportatur et Indicum ex India. Atramentum arificet, tam nobis hodieque, quam Plinio olim ignotum. At non Leoni Allatio, qui penes se habuisse testatur atramentum e Sinica regione advectum, nigerrimum, lucidissimumque, sed inexploratae sibi preparationis, ut ipse ait in Anim.

ratae adhuc inventionis mihi. Fit etiam apud infectores ex flore nigro, qui adhaerescit aereis cortinis. Fit et e tedis ligno combusto, tritisque in mortario carbonibus. Mira in hoc sepiarum natura: sed ex his non fit. Omne autem atramentum sole perficitur, librarium gummi, tectorium glutino admixto. Quod autem aceto liquefactum est, aegre eluitur.

XXVI. E reliquis coloribus, quos a dominis dari diximus, propter magnitudinem pretii, ante omnes est purpurissum e creta argentaria: cum purpuris

ad Antiq. Etrusc. n. 79, p. 144. Plinimum igitur Salm. frustra coarguit in Solin. p. 255. HARB. — *Apportatur et Indicum ex India.* Broter. ex MSS. Regg. 2, 3, et Pintian. postrema duo verba delet, quae tamen exhibent Reg. cod. 5 et edit. princeps. Ed. P. — Optimi atramenti origo ea India videtur repetenda. Anno 620 ante Christum, rex Coresae, quum annuum tributum Sinarum imperatori penderet, misit lucidissimas atramenti tabulas factas e fuligine arborum pinearum et glutino cornu cervini. Quum artem ignorarent Sioenses, ut atramentum, quod nunc habent, excogitarent ac perficerent, multum insudavere. Absolutum perfectumque fuit tantum anno circiter post Chr. nat. 900. Vide du Halde, *Description de la Chine*, tom. II, p. 246. BÉOT.

Ex flore nigro, qui, etc. Isidor. XIX, 47. HARB.

Fit et e tedis ligno combusto. Vitr. VII, 40, pag. 143: et Sarmenta, aut tedae schidiae comburentur: quum erunt carbones, extinguantur: deinde in mortario cum glutino terantur. Ita aut atramentum tectoribus non invenustum. HARB.

Mira in hoc sepiarum natura. Se-

ptemtrionales populi nigro-sepiae, addito istillulo aluminis, atramenti loco scribunt, nec incommode. DAT.

Sed ex his non fit. Non fit, sed nascitur: vel non fit, quod nempe sit pictoribus usui. Persius, Sat. III, sine controversia atramenti e sepia meminit: «Nigra quod infusa vane-scat sepia lymphis.» Et Ausonius: «Notasque furvae sepiae.» Afros sepia sibi atramentum parasse aiunt glossae veteres, Cornutus, Cassubonus, caeterique. HARB.

Librarium gummi. Reg. 2, *comme*: hoc est, adiecto gummi: in sexto, ut aiunt, casu, voce ea efferri olim aie solita Vitruv. loc. cit. «Fuligo: quae circa parietem et camerae curvaturam adhaerescit, inde collecta, partim componitur ex gummi subacto ad usum atramenti librarii: reliqua tectores, glutinum admiscentes, in parietibus utuntur.» HARB.

Tectorium. Librarium est, quod exscribendis libris: tectorium, quod parietibus illineandis, incrustandisque adhibetur. HARB.

XXVI. *Diximus.* Cap. 42. Gronov. et al. ante HARB. *E liquidis.* Ed. P.

Purpurissum. Haec totidem verbis Isid. Orig. XIX, 47. De creta argen-

pariter tingitur, bibitque eum colorem celerius lanis. Praecipuum est primum, fervente alieno rudibus medicamentis inebriatum. Proximum, egesto eo addita creta in ius idem. Et quoties id factum est, levatur bonitas pro numero, dilutiore sanie. Quare Puteolanum potius laudatur, quam Tyrium, aut Gaetulicum, vel Laconicum, unde pretiosissimae purpurae. Causa est, quod hygino maxime inficitur,

taria dicitur inferius c. 58, dictumque iam supra XVII, 4. Ex liquore purpurae imbuta, purpurissum vocabatur, ab eo colore quem acceperat, reddebatque. Ad fucandam faciem, ut cerussam olii, sic et purpurissimum adhiberi noscitur. Plautus in *Most.* act. I, sc. III, vers. 401: «mi. Cedo cerussam. Sc. Quid cerussa opusum? Pu. Qui malus obliuim. Tu tu igitur cedo purpurissum. Sc. Non do: scita es tu quidem. Nova pictura interpolare vis opus lepidissimum. Non istanc aetatem oportet pigmentum ullum attingere: neque cerussam, neque melinum, neque ullam aliam officinam.» Et in *Trucul.* act. II, sc. II, v. 45: Quiaque iatas buccas tam belle purpurissatas habes.» Haro.

Est primum. Ibid. loc. cit. totidem verbis. Haro.

In ius idem. In eundem liquorem. Ita nimirum se res habuit: dum purpura in alieno coqueretur, cretae istius partes immittebantur eo, ut inebriarentur: celeriusque quam ipsae lanae linne succum bibebant. Hunc succum, hoc ius Graeci ζέζυζ vocant. Ibid. loc. cit. in *ius idem.* Haro.

Levatur. Sic etiam MSS Isidor. loc. citat. *elevatur*, rectius. Minoris bonitatis est ac pretii color ille, quam creta secundo additur, quam quam primo: tertio, quam quam secundo,

et sic deinceps, quia quo saepius additur, eo dilutior fit color. Haro.

Dilutiore sanie. Hoc est, liquore purpurae magis diluto, minus saturo. Haro.

Puteolanum. Nunc quoque in Puteolano litore, ubi illud quod *Marc mortuum* accolae vocant, prope Misenium promontorium purpurae expiantur: sed eibus tantum, nec iam tingendis lanis expetitur. Vide Fab. Columellam de *Purpura*, p. 18. H.

Hygino maxime inficitur. Hygini nunc tinctura est e cocco prius, deinde e purpura Tyria, supra lib. IX, cap. 41; nunc tinctura e rubia croci loco, et purpura, vel purpurae loco, hygino. Viruvius lib. VII, c. 11. Est autem hyacinthum hoc arbuscula, quam lib. XVI, esp. 18, vaccinium Plinius appellat, et lib. XXI, c. 26, falso hyacinthum exponit, quia hyacinthum Graecorum Latini quidam vaccinium interpretarentur. Vulgus Malaleb vocat. Ex huius arbusculae nigro fructu succus exprimitur ad purpuream tincturam aptissimus. Virgilius scilicet idem *vaccinia nigra* dixit, et interpres Nicandri ποτὶν σίναξ ζαυθὸν τῷ χρόματι (nam tale lignum est) xxi πικρὸν (talis est fructus) πρὸς ἰσχυρὸν ἐκτίτάνον. Dal. — *Hygino.* Colore videlicet, de quo IX, 65, et XXI, 67. Haro.

rubiamque cogitur sorbere. Vilissimum a Canusio. Pretium huic a singulis denariis in libras, ad triginta. Pingentes sandyce sublita, mox ovo inducentes purpurissum, fulgorem minii faciunt. Si purpuram facere malunt, caeruleum sublinunt, mox purpurissum ex ovo inducunt.

XXVII. Ab hoc maxima auctoritas Indico. Ex India venit, arundinum spumae adhaeresciente limo: quum teritur, nigrum: at in diluendo mixturam purpurae caeruleique mirabilem reddit. Alterum genus eius

A Canusio. Auctor libri de Simpl. med. ad Patern. inter Galeni opera, tom. XIII, pag. 997: «Purpurissum, inquit, quod et focum aliqui dicunt, glebulae sunt quadratae et pusillae, in modum tessellarum, quae ab insectoribus tinguntur colore roseo. Tale est maxime Canusium: sequens Puteolanum. » HARO. — Canusium, Apuliae oppidum, nunc *Canosa*. Eo P.

Ad triginta Pro coloris scilicet ac pigmenti bonitate, ac temperatura. HARO. — Triceni denarii sunt gallicae monetae librae 23. Eo P.

Mox ovo. Ex ovi candido, sive albumine, quo usi videntur antiqui ad temperandos colores. HARO.

Caeruleum sublinunt. Hodie pictores caeruleo sublinunt, deinde lacram inducunt. DAL. — *Caeruleum.* De quo XXXIII, 57. HARO.

XXVII. *Ex India venit.* Indicum nihil aliud esse, quam pigmentum confectum in Guzarate ex Indico glasto, Garcias auctor est, lib. II, cap. 26. *Anil* Turcae vocant, Indi *Gali*, plerique *Nil*. Dioscorides fabulose, ut plerique alia, inquit, pigmentum hoc sponte nasci in arundinibus Indicis, οὗον ἐκτραγὰν, veluti spumo-

sum ac ebulliens quoddam electamentum. DAL. — *Ex India.* Totidem fere verbis Dioscor. V, 107: Τὸ δὲ δὲ λεγόμενον Ἰνδικόν, τὸ μὲν αὐτομάτως γίγεται, οὐκ ἐκτραγὰν δὲ τῶν Ἰνδικῶν καλαμῶν... ἄριστος δὲ ἄγχιθον εἶναι τὸ κυριώτερον, etc. Nobis id hodie Indici genus incompertum, ut aevo Pliniano perrarum. Eius vice paratur ex arte geminum: alterum ex isati seu glasto, mola macerata, formataque in panes. Illi mox in cortinis contectoria ebullientes efficiunt coloris caerulei spumam, quae postea siccata Indicum subministrat, *de l'Inde*. Alterum ex simili herba quam *indigo* vocant, ex Guatimala novae Hispaniae regione ad nos allata. H. — Ἰνδικόν Diosc. loc. laud. nobis est *Indigofera tinctoria* (*Diod.* dicant. gen. 4741 Pers. *Legumin.* Juss.), *indigo*, insectoribus nunc usitatissima. Habitat in India orientali. Cf. Spreng. Hist. Rei herb. I, 184. Eo P.

Mixturam. Ibid. XIX, 47.

Alterum genus eius est. Totidem verbis Diosc. loc. cit. Τὸ δὲ βαρύνον ἔστιν, ἐκχυθὲν πορφυρὸς ἐκχυρόμενος τοῖς χαλκίοις, δὲ ἀποτραγὰς ἐκτραίνουσιν οἱ τεχνῖται. « Alterum dant insectorum officinae,

est in purpurariis officinis innatans cortinis: et est purpurae spuma. Qui adulterant, vero Indico tingunt stercora columbina: aut cretam Selinusiam: vel anulariam vitro inficiunt. Probatur carbone: reddit enim, quod sincerum est, flammam excellentis purpurae: et, dum fumat, odorem maris. Ob id quidam e scopulis id colligi putant. Pretium Indico, x. x in libras. In medicina Indicum rigores et impetus sedat, siccatque hulcera.

XXVIII. Armenia mittit, quod eius nomine appellatur. Lapis est hic quoque chrysocollae modo

estque purpureus quasi flos aereis innatans cortinis, quem derasum artifices siccant. » HASU.

Stereora columbina, aut cret. Selinusia vitro inficiunt (sic prius). Legend. » Qui adulterant, vero Indico tingunt stercora columbina, aut cretam Selinusiam vel anulariam vitro inficiunt. » Creta Selinusia vel anularia vitro infecta indicum imitatur, cuius color *κρυανώδης*. Salmas. pag. 255, a. HASU.

Aut cretam Selinusiam. Vitruv. VII, 14, pag. 149: »Item propter inopiam coloris indici, cretam Selinusiam aut anulariam, vitro quod Graeci isatin appellant, inficientes, imitationem faciunt Indici coloris.» Locum hunc ita legendum recte admonuit Turnebus Advv. VI, 17, pag. 180. De vitro, seu isati herba, egimus XXII, 2. H.

Vel anulariam. De eo cretae genere dicitur cap. 30. H. — *Vitro.* Gron. et al. ante Hard. ultro. Eo. P.

Odorem maris olet (sic prius). Dele verbum *olet*, praecessit enim paullo ante verbum *reddit*. PIER.

X. X. in libras. Denarii decem. Ita porro Mss. non ut editi, *denarii*

viginti: connexis praepostere his duabus denarii notis, quas divelli a se invicem oportuit. H. — Denarii deni sunt gallicae monetae librae 7 cum assibus 15. BA.

In medicina, etc. Diosc. V, pag. 107: *Ἐστὶ δὲ τῶν στυρότων διαφρώς καὶ ῥησώστων φλεγμονή, καὶ οἰδήματα ἀνακαθίστη δὲ καὶ καταστέλλει ἔλκη.* » Inter medicamenta est, quae leniter adstringunt, et inflammationes lenioresque rumpunt. Hulcera quoque purgat et reprimunt. H.

XXVIII. *Armenia mittit*, Armenium Trallianus et sequenti medicum tam Graeci quam Arabes observarunt, aequae valenter ac caeruleum, veratunisque nigrum, melancholicum humorem vacuare. DAL. — *Quod eius nomine appellatur.* Armenium scilicet, *Αρμένιον*, Dioscor. V, 105. *Αρμένιον, ὃ οἱ ζωγράφοι χρῶνται*, Aelio lib. II ex Ms. H. — Nobis, *bol d'Arménie*. BAS.

Chrysocollae modo infectus. Lapidem hunc aequae ac chrysocollam lino herba indici iudical, pinguis ipsam antequam pingat. Vide quae dicta sunt XXXIII, 26. H.

infectus: optimusque est, qui maxime vicinus est, communicato colore cum caeruleo. Solebant librae eius tricenae nummis taxari. Inventa per Hispanias arena est, similem curam recipiens. Itaque ad denarios senos vilitas rediit. Distat a caeruleo candore modico, qui teneriorem efficit colorem. Vsum in medicina ad pilos tantum alendos habet, maximeque in palpebris.

XXIX. Sunt etiamnum novitii duo colores, et vilissimi: viride quod Appianum vocatur, et quod chrysocollam mentitur, ceu parum multa sint mendacia eius. Fit et ex creta viridi, aestimatum sestertiis in libras.

XXX. Anulare quod vocant, candidum est, quo

Optimusque est, qui maxime vicinus est. Qui proxime ad chrysocollae colorem accedit. Ita Reg. et Colb. 3, non, ut in editis legitur, *Optimumque est, quod... viret.* H.

Tricenae nummis taxari. Hoc est, xxx sestertiis: nostrae monetae librae 5 cum assibus 16. Ed. P.

Itaque ad denarios senos. Sive ad sestertios xxiv, de tractis ex priora indicatione sestertiis sex. H. — Denarii senī, gallicae monetae. librae 4 cum assibus 13. Gron. et al. ante Hard. *utilitas non vilitas.* Ed. P.

Distat a caeruleo. Affinitatem esse inter Armenium caeruleumque maximam, atque eodē Lazuli lapidis nomine ab Arabibus appellari, ductor est Fallopius IV, 33. H. — Mox Brot. *teneriorem hunc efficit col.* Ed. P.

Vsum in medicina. Diosc. V, 33: *Εστί δὲ καὶ τῶν ἐν βλαφάραις τριχῶν αὐτῆτιζον.* Haro.

XXIX. *Viride quod Appianum.* E terra Appiana. An ab Appio, loci illius Domitio, ubi ea primum in-

venta, an Appianum, ab Appio, cuius ea colorem referret, incertum est. Laudatur a Celso V, 27, *Viride Alexandrinum*, quod idem forte cum Appiano. In agro Veronicensi terra viridis effoditur, pictoribus expetita H.

Et quod chrysocollam lateam mentitur, ceu parum multa sint mendacia eius (sic prius). Detrahe verbum *luteum*, et adde verbum dicta: *ceu parum multa dicta sint mendacia eius.* P. P. R.

Fit et ex creta viridi. Elus cretae viridis, quae colore et viribus est multum infra chrysocollam, Agric. lib. II de Nat. fossil. Dicit. — *Ex creta viridi.* Creta viridis seu prasiana Isidor. Orig. XIX, 47. H.

Aestimatum sestertiis. Hoc est, singulis sestertiis sive assibus ferme quatuor, in singulis libris: Ed. P.

XXX. *Anulare.* Haec totidem plane syllabis Isidorus Orig. XIX, 17 ex Plinio: et ex Isidoro Papias. Haec anularia creta, superius indicata esp. 27. Haro.

muliebres picturae illuminantur. Fit et ipsum ex creta, admixtis vitreis gemmis ex vulgi anulis, unde et anulare dictum.

XXXI. (vn.) Ex omnibus coloribus cretulam amant, udoque illini recusant, purpurissum, Indicum, caeruleum, Melinum, auripigmentum, Appianum, cerussa. Cerae tinguntur iisdem coloribus ad eas picturas, quae inuruntur, alieno parietibus genere, sed classibus familiari, iam vero et onerariis navibus: quoniam et pericula expingimus, ne quis miretur et rogos pingi; iuvatque pugnatueros ad mortem, aut certe caedem, speciose vehi. Qua contemplatione tot colorum tanta varietate subit antiquitatem mirari,

XXXI. *Ex omnibus.* Ex supradictis coloribus, tectorio quod fuerit creta recente inductum, vel udam, illini recusant, qui sequuntur colores. H.

Cretulam amant. Ipse Plinius supra XXXIII, 57, de caeruleo speciatim agens: «Vos in Creta calcis impatiens. Et in indice huius loci: «Qui colores udo non inducantur:» subiitellige, udo tectorio, sive albario, ac recenti: quod gallici sermonis consuetudine appellamus, *peindre à fresque*. E contra hi qui modo appellantur colores, cretulam siccam sibi substernei amant. HAAD. — *Cretulam amant.* Cretulam siccam, ut *enduit* acc, amant, odoque tectorio illini recusant. BAOT.

Ad eas picturas. Ad picturas encusticas, quo picturae genere pingi parietes non possunt: possunt classes, navesque. HAAD.

Quae inuruntur. Encustice pingendi ratio fit aut ceris, aut coloribus, aut metallis igne liquescentibus; ceris, ut in navium pictura, quum sculptae variis figuris tabulae, cera diversis

etiam coloribus picta oblinebantur: coloribus, ut in figulis, Italicis praecipue, ac operibus Opimiano vitro, quod *email* vocant, depictis: metallis, ut in genere artificii quod *damaquiner* appellant. Pertineant et ad encusticen imagines in ebore ferro caudenti delineatae, postes carbone insperso nigrescentes. DAL. — *Quae inuruntur.* Haec est pictura encustica, *l'encoustique*, quam recentioribus curis revocavit, scriptisque et experimentis illustravit Cl. nostras de Caylus. BA.

Aliquo parietibus genere. Picturas, inquit, quae inuruntur, parietes non ferunt. HAAD.

Sed classibus familiari. Ovid. Fast. IV, 275: «et picta coloribus usis Coelestem malrem concava puppis habet.» HAAD.

Et pericula expingimus. Naves, quibus qui vehuntur, periclitantur de vita, extra pingimus. HAAD.

Et rogos pingi. Quis ille, qui ab Herodiano describitur, IV, H.

Speciose vehi. Pictis videlicet navibus. HAAD.

XXXII. Quatuor coloribus solis immortalia illa opera fecere: ex albis Melino; ex silaceis Attico, ex rubris Sinopide Pontica, ex nigris atramento, Apelles, Echion, Melanthius, Nicomachus, clarissimi pictores, quum tabulae eorum singulae oppidorum venirent opibus. Nunc et purpuris in parietes migrantibus et India conferente fluminum suorum limum, et draconum; et elephantorum saniem, nulla nobilis pictura est. Omnia ergo meliora tunc fuere, quum minor copia. Ita est, quoniam, ut supra diximus, rerum, non animi, pretiis excubatur.

XXXII. *Quatuor coloribus solis.* Ita Philostratus de vita Apollonii, H. 40, pag. 48. Cicero in Bruto, n. 70. Similis in pictura ratio est, in qua Zeuxim, et Polygnolum, et Timantherum, et eorum qui non sunt usi plus quam quatuor coloribus, formas et lineamenta laudamus. At in Echione, Nicomacho, Protogene, Apelle iam perfecta sunt omnia, et nascio an reliquis omnibus idem eveniat. Nihil etenim simul et inventum, et perfectum. Apud eundem Tullium, in eo paradoxo; cuius initium, *Laudetur vero hic Imperator*: ubi legitur, *Actaeonis tabula*; ea hoc Plinii loco optimisque Plinii exemplaribus, *Echionis* legendum censemus. Melanthium pictorem laudat Quintilianus, XII, 10, p. 894; Nicomachum Vitruv. in praef. III, p. 37. HART.

Ex albis Melino, ex silaceis Attico, etc. Si album Melinum, non ex eo nomen habere potuit color *μήλιος*, qui luteus est. SALM. — *Ex albis melino.* Ex omnibus albis coloribus, Melino solo usi sunt: ex silaceis, solo Attico, etc. A terra autem melia, de qua dictum est cap. 49, Ab hoc autem discrepat *μήλιος χρώμα*, qui color

idem cum luteo: neque a Melo insula nomen habet; sed ἀπό τῶν μέλιων sumpsit appellationem. H.

Ex silaceis. Qui color flavus fuit: nam sil et ochra sunt idem, ut saepius monuimus. HART.

Venirent. Emerentur. HART.

Nunc et purpuris, etc: Nunc etiam purpuras habemus, quibus etiam parietes tinguntur... nulla tamen hodie nobilis pictura est. HART.

Fluminum suorum limum. Indicem: quod e limo esse adhaerescete arundinum spumae, superius indicavi, cap. 27. HART.

Saniem. Sanguinem draconis elephantorum morientium elisi pondere, ut dictum est XXXIII, 38. HART. —

Saniem. Error est, quem de cinabari iam vidimus supra lib. XXXIII, cap. 38. Cinabaris nativa, *le cinabre natif* (nobis *Mercuris sulfure*), et lodinis eruitur. Sanguis vero draconis, *le sang de dragon*, est resina ab arbore stillans, quae Linnaeo *Pterocarpus Draco*, vel etiam *Pterocarpus Santalinus*, aliis *Draconena Draco*, aliis *Calami* quaedam species habetur. Conf. Linn. Matr. med. pag. 200 sq. ed. Schreber. Eo. P.

XXXIII. Et nostrae aetatis insaniam ex pictura non omitam. Nero princeps iusserat colosseum se pingi cxx pedum in linteo, incognitum ad hoc tempus. Ea pictura quum peracta esset in Maianis hortis, accensa fulmine cum optima hortorum parte conflagravit. Libertus eius quum daret Antii munus gladiatorium, publicas porticus investivit pictura, ut constat, gladiatorum, ministrorumque omnium veris imaginibus redditis. Illic multis iam saeculis summus animus in pictura. Pingi autem gladiatoria munera, atque in publico exponi coepta a C. Terentio Lucano. Is avo suo, a quo adoptatus fuerat, triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianae posuit.

Pt supra diximus. Cap. 2: »Honorem non nisi in pretio ducentes... imagines pecuniae, non suas relinquunt.» Frustra locum hunc solliciti Pintianus ut legat: »res non manu pretiis aestimabuntur.» HARR.

XXXIII. *Incognitum.* Incognitam ad id tempus aut fuisse eam, quae nunc pervulgata est, pingendi in lineis rationem, inventamque propter magnitudinem picturae. Ante id tempus materis, in qua pingebatur, tabulae fuere lignae, prius dealbatae creta: et laeice praesertim semine, propterea quod non temere finditur, ut dictum est XVI, 23. II. — Brot. pauli supra ex MSS. Regg. et edit. principe, *inuan. in pictura*, non *ex pictura*. Ed. P.

In Maianis hortis. In edit Parm. in *Lamianis hortis*. Aline quaedam, in *Marianis*, nos *Maianis*, ex Reg. 2 rescripsimus. Apud Gruter, pag. 589: *PROC. HISTORVM. LAMIANORVM. ET. MALANORVM.* Et pag. 602: *VILLICO. HISTORVM. MALANORVM. II.*

Publicas porticus investivit purpura.

Sic Hermolaus e codice veteri (nec aliter tres nostri) quum esset occupavit. Sed ille toties optimus inventus Voss. *porticus curavit*. Puta decoravit, ut sequenti cap. »digna loca picturis condecoravit.» Lib. XXXVI, 5: »Agrippae Panthenum decoravit Diogenes.» Geor.

Investivit. Ita Coll. 3, at Reg. 2, occupavit. Mox ut constat, frustra iterum solliciti Pintianus, ut *inusta* repohat. Veras, inquit sutor, constat ibi depictas imagines, gladiatorum, ac ministrorum.

Summus animus in pictura. Geuerosa magnificentia, primarius viris ac excellentibus digna cura, et liberalitas. DAI. — *Summus animus.* Apud Aristos, inquit, iam a multis saeculis non fuere viri vere summo animo: fuere tantummodo in pictura. Frustra Dalec. censuit in publicis porticibus pictura vestiendis, dignam summis animis excellentibusque viris curam intelligi. HARR.

In nemore Dianae. Nemoris Dianae meminil et Vitr. IV, 7, p. 77.

XXXIV. (viii.) Nunc celebres in ea arte quam maxima brevitate percurram: neque enim instituti operis est talis exsecutio. Itaque quosdam vel in transcurso, et in aliorum mentione obiter nominasse satis erit, exceptis operum claritatibus, quae et ipsa conveniet attingi, sive exstant, sive interciderere. Non constat sibi in hac parte Graecorum diligentia, multas post Olympiadas celebrando pictores, quam statuarios, ac toreutas; primumque Olympiade nonagesima, quum et Phidiam ipsum initio pictorem fuisse tradatur, Olympiumque Athenis ab eo pictum: prae-

Sic appellabant templum Dianae Ariciae in nemore positum, Strabo, V, pag. 239: Τὸ δὲ Ἀρεϊκίον, ὃ καλοῦσι Νῆπος... Τὸ δὲ Ἀρεϊκίον τὸ ἱερὸν, etc. Ovidius: «Ecce suburbanae templum nemorensae Dianae.» Et sacerdos eius rex Nemorensis appellabatur. De Aricia Latii oppido diximus in Geograph. III. Hæro. — In nemore Dianae. Ea lucus Dianae in suburbano Tusculani agri, *Frascati*, esse; de quo dictum supra lib. XVI, cap. 94. Cf. Tacit. Annal. lib. XII, cap. 8. Baor.

XXXIV. *Talis.* Brot. ex MSS. Reg. Dalec. et ed. principe, *ampla exsecutio.* Ed. P.

Vel in transio. Brot. ex Reg. 5 et ed. princ. *velut in transio.* Ed. P.

Operum claritatibus. Operibus clarioribus; ut alibi *herbarum claritas*, pro *clarioribus herbis.* Ed. P.

Tam multas post Olympiadas celebrando pictores, quam statuarios auctores (sic prius). Qui sunt isti auctores statuarii? Voss. «statuarios auctores ut has primumque.» Lege sine dubio: *quam statuarios ac toreutas.* Quos alibi *caelatores* vocat, et artem illorum *toreuticam*: cap. 40: *πρι-*

musque artem toreuticam speruisse atque demonstrasse merito iudicatur. In auctoribus librorum XXXIII et XXXIV, Mennechmus, «qui de toreutice scripsit.» Et nota *toreutata*. Sic invenit, sic expedit hunc locum et Pintianus: sed *tò tam*, in quo ille collocando laborat, quatuor nostri non agnoscunt. Et certe Plinii niens illud repudiat, quemadmodum (quae altera Pintiani coniectura est.) *tò quam deus non patitur.* Miratur enim fuisse qui scriberent, nobiles statuarios et toreutas claruisse aliquot Olympiadibus antequam pictores, et hos coepisse demum nosci Olympiade nonagesima, quum constet Phidiam, etc. Gron. — Τορευτῆς, caelatores, vel etiam sculptores, ait Falconet. Ed. P.

Quum et Phidiam ipsum, etc. Quem floruisse Olymp. LXXXIV, superiore libro indicavit, cap. 19. Hæro.

Olympiumque Athenis ab eo pictum. Quæris quis sit iste *Olympius*? Pericles, Lib. XXXIV, 8: «Et Olympium Periclem dignum cognomine.» Iterumque: «Pericli Olympii vinctula hic fuit.» Diodorus Siculus lib. XII: Τὰυτὰ δὲ παῖς; συντάξας δὴ τὸν

terea in confesso sit, octogesima tertia fuisse Panaenum fratrem eius, qui clypeum intus pinxit, Elide, Minervæ, quam fecerat Colotes Phidiae discipulus, et in faciendo Iove Olympio adiutor. Quid quod in confesso perinde est, Bularchi pictoris tabulam, in qua erat Magnetum praelium, Candaule rege Lydiae Heraclidarum novissimo, qui et Myrsilus vocitatus

διονόταξ τοῦ λόγου, δι' ἣν αἰτίαν ἀνομάσθη Οὐλύμπιος. Lib. XIII: Ησυχαστὴς ὁ Παριχλίδης τοῦ προσηγορευθέντος κατὰ τὴν δύναμιν Οὐλύμπιου. Hermogenes in Partitionibus: Εἶτα μέντοι οὐδὲ καὶ καὶ γὰρ καὶ Περικλῆς Οὐλύμπιος ἐκλήθη. Et lib. I, de Inventione: Ησυχῆς σκηπτὸς ἐπὶ τῇς Ηρακλίδους εἰκόνα, καὶ συμβολαῖα τις μνησθεὶς αὐτὸν Οὐλύμπιον καλεῖν. Valerius Maximus I V, 10: «Non sine causa igitur tanti roboris agnomen ad Olympii cognomen ascendit.» Sic praeclare Christoph. Colerus electo vocabulo Iovis, quod hic quoque imperiti obluserant. GROS.—*Olympiumque*. Hoc est, Iovem. In libris ad hunc diem vulgatis, *Clypeumque Athenis*. In Coll. 3, *Olympiumque Iovem*. Hanc vero vocem postremam Iovem ceteri non agnoscunt, *Olympium* itaque retinuius ac de Iove, ut oportuit, interpretati sumus, a Plinio ipso innot admoniti, qui mox subiicit, «Coloten Phidiae discipulum, et in faciendo Iove Olympio adiutorem fuisse.» Igitur vox ea *Olympius*, quamvis sola ponatur, Iovem designat: ut in Ps. LXVII, 45, vox illa *caelestis*, Deum verum denotat: «Dum discerni Caelestis reges,» hoc est, qui in caelo habitant. H.—Non Iovem, sed Periclem, cognomine Olympium, ipse Brot. post Gronovium intelligit. Ed. P.

Panaenum. In libris hactenus editis, *Panaeum*, male. Pausan. Eliac. prior. V, pag. 306. sq. Πάναινος μὲν δὲ οὗτος ἀδελφὴς τῆς Φειδίου, καὶ αὐτοῦ καὶ Ἀθήνησιν ἐν Ηρακλίδῃ τῷ Μαραθῶνι ἔργον ἐστὶ γιγχαμμένηον. Haseo.

Elide. Sic libri omnes tum editi, tum manus exarati Reg. 2, Colbert. caeterique: Parm. editio, aliaeque ante Hermolaum, qui sic interpolat: «Clypeum fatus pinxit: et in Argide Minervae.» Ipso refragante Plinio, XXXVI, 55: «In Elide arces est Minervae, in qua frater Phidiae Panaenus tectorium induxit, etc.» H.

Colotes. Mensam illa fecit apud Eleos, super qua victoribus coronae deponuntur. Dal.—Colotes. Κολώτης, Parium fuisse, Pasitelli discipulum ait Pausan. Eliac. priorib. V. Haseo.

Et in faciendo Iove Olympio. Quem Phidias fecit, ut dictum est XXXIV, 49. Haseo.

Bularchi pictoris tabulam. Dictum est de ea tabula superius VII, 39. Sui hi Magnetis in Asia. Haseo.—*Candaule rege*. Brot. ex Regg. codd. a *Candaule*. Ed. P.

Heraclidarum novissimo. Heraclidarum smitta Lydiae principatum obtinuit, ab Hercule ducta gentis origine usque ad Candaulem, quem Gyges occidit, ut refert Herodot. lib.

est, repensam auro? Tanta iam dignatio picturae erat. Id circa aetatem Romuli acciderit necesse est: duo enim de vicesima Olympiade interiit Candaules: aut, ut quidam tradunt, eodem anno, quo Romulus, nisi fallor: manifesta iam tum claritate artis atque absolute. Quod si recipi necesse est, simul apparet multo vetustiora principia esse; eosque qui monochromata pinxerint (quorum aetas non traditur), aliquanto ante fuisse: Hygiemonem, Diniam, Charmadam, et qui primus in pictura marem seminamque discrevit, Eumarum Atheniensem, figuras omnes imitari ansum: quique inventa eius excoluit, Cimonem Cleonaeum. Hic catagrapha invenit, hoc

I, n. 7, p. 4, et n. 12, p. 16. Meronadae deinde successerunt, quorum primus Gyges, Croesus postremus exstitit. Hanc.

Qui et Myrsilus. Herodotus, Clis, I, n. 7, pag. 3: Κανδύλης, τῶν αἰ Ελλήνων Μυρσίλου καλεῖσθαι, ὑπάρχοντες Ἰαπυγίων, etc. Hanc.

Quo Romulus. Olymp. xvi in dicitur calculo Pliniano, in annum Urbis 34: Romuli autem obitus post annum unum aut alterum videtur a Plinio collocari. Hanc.

Claritate artis atque absolute. Sic et libri ante Hard. editi. In MSS. Regg. claritate artis adeo absoluteque; Dalec. vet. voc. artis tantum non absolute. Unde Brot fecit, claritate artis adeo non absolute; nec male: absurda enim erat vulgata lectio, et contra Plinii mentem infra asseverantis multo serius artem suam absolute atque consummatam. Conf. cap. 36. E. P.

Hygiemonem. Υγιέμων, Διάναν, Χάρμαδαν. Sic Reg. 2 et Colbert. 3. In editis hactenus libris, Hygieomonem, Diniam, Charmadam, Υγιέμωντα;

Διάναν, Χάρμααν, quas perinde graeca sunt. Hanc.

Discrevit. Gr. discretevit. E. P.

Cimonem. Exstat in hunc Cimonem epigramma elegans in Anthol. IV, 6, in pictores et statuarios: Οὐκ ἄδικός ἐστιν ἔργον Κίμωνος ταῦτα· παντὶ δ' ἐν ἔργῳ Μῦθος, ὃν οὐδ' ἦρας δαίδαλος ἐξέφυγεν. Hic Cimon pinxit minime rudis: omne sed est qui Catpet opus: nec tu, Daedalus, liber eras. Apud Aelian Var. Hist. VIII, 18, laudatur Cimon Cleonaeus pictor: hic pro Cimon, Hanc.

Catagrapha. Λίον κατὰ γράφον, Catullo, in passere, varie depictum. Athenaeo lib. II: τῶν βροχάζων καλῶν μόνων, ὃ μὲν ἀρρῆν κατὰ γράφον. Turneb. lib. XXV, cap. 27. Dal.

Hic catagrapha invenit. Quae a luteo cernuntur imagines, ut rectro, quae a frontis. Des figures de profil. Aliud est catagraphon lion, apud Catullum carm. xiv, est enim ibi linteum tantum variis figuris notatum, textumque: quoniam Graecis κατὰ γράφον, deformatum est, describere, delineare, variis rerum formis, de non-

est, obliquas imagines: et varie formare vultus, respicientes, suspicientesque, et despicientes. Articulis etiam membra distinxit. Venas protulit; praeterque in veste et rugas, et sinus invenit. Panaenus quidem frater Phidiae, etiam praelium Atheniensium adversum Persas apud Marathona factum pinxit. Adeo iam colorum usus increbruerat, adeoque ars perfecta erat, ut in eo praelio iconicos duces pinxisse tradatur, Atheniensium Miltiadem, Callimachum, Cynegirum: Barbarorum Datim, Artaphernem.

namque etiam variis coloribus: quo sensu Athen. IX, pag. 387, aslagenem ait esse *κατάπαρον τὰ πρὸς τοὺς αὐτοὺς*. Pictura Antigoni, quae vultum latere tantum uno ostendebat, vere obliqua et *κατάπαρος* fuit, ut dicitur cap. 36. HARD.

Articulis Articuli, les articulations des membres: BROT.

Panaenus. Hanc eius picturam in Paucile porticu Atheniensi collocatam, ex Pausania paulo ante vidimus. Vnda illa appellata Persio Sat. III, « Braccatis illita Medis Porticus. » Similem et ibi picturam Polygnotti, sive Miconis positam esse refert Aelianus, Hist. Anim. VII, 4; sed Polygnotti fuisse, auctor est Suidas, verbo *Πολύγνωτος*. HARD.

Apud Marathona. Boeotiae oppidum, ubi trecenta Persarum nulla devicta, anno tertio Olympiadis LXXII. HARD.

Adeoque ars perfecta erat. Haec in edil. princ. desunt, et Brot. omittit. Actionis nempe distincta membra, prolatae venae, in veste rugae ac sinus, probant quidem colorum usum increbruisse, minime vero artem fuisse perfectam. Et ipse Plinius, de

Apollodoro qui xci Olympi floruit: « neque ante eum tabula ullius ostenditur, quae teneat oculos. » Isocr. *de p.* 36. Eo. P.

Iconicos duces. Sive, iconicas duces imagines: hoc est, ut ipse Plinius interpretatur XXXIV, 9, eorum imagines, qui ter superavissent, ex membris ipsorum similitudine expressa. HARD. — Iconicae imagines, *des portraits rassemblés*. At Marathonium praelium contigit anno tertio Olympiad. LXXII; anno sequenti mortuus est Miltiades. Vel invenis ergo pinxit Panaenus, vel duces ex aliorum imaginibus expressit. BROT.

Miltiadem, etc. Μιλτιάδην, Καλλιμαχόν, Κυνέγιρον, qui quo singuli eventu pugnaverint, ex Plutarcho discite in Parall. p. 305, itemque ex Herodoto, Erato, VI, p. 365, 370 sq. fa. Tzeize, Chil. I, v. 868, et Iustino, II, 9. In Cynegiri effigiem elegantia duo exstant epigrammata, in Anthol. IV, 8. Alterum ex his, quod brevius est, asserre non pigeat: Οὐ σε, μάκαρ Κυνέγιρε, τὸν ὧς Κυνέγιρον ἔγραψε Φάσις, ἐπὶ βριαρατὲς ἔδωκε σὺν πάλμας. Ἀλλὰ σοφὸς τις ἔνν' ὁ ζωγράφος, οὐδὲ σε χερσὶν Νέσπετε, τῶν

XXXV. (ix.) Quinimmo certamen picturae etiam florente eo institutum est Corinthi ac Delphis; primusque omnium certavit cum Timagora Chalcidense, superatus ab eo Pythiis: quod et ipsius Timagorae carmine vetusto apparet, chronicorum errore non dubio. Alii quoque post hos clari fuere ante nonagesimam Olympiadem, sicut Polygnotus Thasius, qui primus mulieres lucida veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurimumque picturae primus contulit. Siquidem instituit os adaperire, dentes ostendere, vultum ab antiquo rigore variare.

χειρῶν οὐκ ἔχεν ἄδαντον. Grotius ita reddidit: « Te Phasis, Cynegire, tamen non ut Cynegirum, instructum siquidem fecit utraque manu. Sed sapuit pictor, manibus qui noluit orbem Pingere, qui manuum nomine morte caret. » Alterum est Pauli Silentarii, a Grotio pariter sic latine redditum: « absceidit a summa pendentes puppe securis Sanguine Medorum quae inaduere manus; Quinim trepidam, Cynegire, ratem velut ancora curvo Dente t-nax digiti detinere tui. Iam quoque desectae de corpore, tigna carinae Mordebant, magnus terror Achaeenensis. Nunc ipsas Medus quis habet: victoria mansit Mopsopiis, manibus debita nempe tuis. » HARD.

Barbarorum Datim, Artaphernem. Vide Aemilium Probum in vita Militiadis, ac Trogum Pompeium lib. II, et Herodotum VI, cui Datis dux Darii Medus notione fuit, Artaphernes autem Darii nepos ex fratre Artapherne. PINT. — *Datim.* Δάτιν, καὶ Ἀρταφέρνῃ, classis Darii regis Persarum ambo duces. HARD.

XXXV. *Florente eo.* Panaeno videlicet pictore. HARD.

PLIN. N. H. TOM. IX

Pythiis. Cf. Strab. IX. DALEC. — *Pythiis.* Πύθοια, Ludi Apollinares, in honorem Apollinis celebrari soliti, ob eandem Pythonis serpentis, ab eo interempti: Ovid. Metam. I, v. 446. In nummis passim inscripta cernas, ΠΥΘΙΑ. HARD.

Polygnotus Thasius. Polygnotus, de quo apud Plutarchum in Cimone scripsit Melanthius poeta: Αὐτοῦ ταῖς δαπάναισι θεῶν ναοὺς ἀγορῶν τε Κερκροπῖαν κίσμησ' εἰκόσιν ἡμιθέων. « Deorum templa forumque Athenis ornavit sumptu suo heroum imaginibus. » Idem in varia porticu dum Troadas pingeret, Elpinices uxoris ac sororis Cimonis, parum pudicae, cum qua stupri commercium habuerat, faciem pro Laodicea expressit. DAL. — *Polygnotus.* Cuius patrem, patriam ac picturam de Ilii excidio singularem exhibet Simonidis epigramma: Γράψε Πολύγνωτος, Θάσιος γένος, Ἀγλαοφῶντος Υἱός, περὶ θομένην Ἰλίου ἀρόπολιν. « Sacra Polygnotus Thasio salus Aglaophonte, Argivum pinxit Pergama capta manu. » Pausan. in Phocic. X, p. 662. Sic etiam Harpocration, pag. 248; Aelianus Var. Hist. IV, 3. HARD.

X

Huius est tabula in porticu Pompeii, quae ante curiam eius fuerat: in qua dubitatur, ascendentem cum clypeo pinxerit, an descendentem. Hic Delphis aedem pinxit: hic et Athenis porticum, quae Poecile vocatur, gratuito, quum partem eius Micon mercede pingeret: unde maior huic auctoritas. Siquidem Amphictyones, quod est publicum Graeciae concilium, hospitium ei gratuita decrevere. Fuit et alius Micon, qui minoris cognomine distinguitur: cuius filia Timarete et ipsa pinxit.

XXXV. Nonagesima autem Olympiade fuere Agla-

In porticu Pompeii. Habebat theatrum Pompeii, nona regione Urbis, exiguo disitis intervallo, porticum, Regiam sive Basilicam, et Curiam. Vide Dionem, XLIV. Curia occiso in ea Caesare occlusa est. HAAR.

An descendentem. Huic Plinij loco plurimum conviciatur Cl. Falconet. Cur tamen piogi non potest miles, qui in urbis obsidione murumque superans, ambiguum relinquit, ascendatne, an descendat? BROU.

Hic Delphis aedem pinxit. De hac pictura fuit Pausan. Phoc. X, pag. 662. H. *Aedem pinxit.* Illa aedes Delphis dicebatur *Δείχην*, id est, confabulationis locus. Ibi Troiae excidium pinxit Polygnotus. Patet ex Pausaniae loc. citat. descriptione, in illa tabula non fuisse egregiam artem, sed prope rudia, ac velut futurae mox artis primordia, ut loquitur Quintilianus, Inst. Orat. XII, 10. BROU.

Quae Poecile vocatur. Ποικίλη, hoc est, varia, a picturarum varietate, quas Polygnotus fecit. Meminit Pausan. in Attic. I, pag. 27. Laërtius in Zenone, VII, Εν τῇ Ποικίλῃ στοᾷ, τῇ καὶ Παισιανᾷ καλουμένῃ, ἀπὸ

δὲ τῆς γραφῆς τῆς Πολυγνώτου Ποικίλῃ. Vide Suidam, verbo Ποικίλη. Similis fuit et Sicyone Ποικίλῃ στοᾷ, de qua librum conscripsit Polemon, teste Athenaeo, XIII, p. 577. H.

Gratis. Idem Laërtius, loc. cit. Plutarchus in Cimone, p. 481, Suidasque testantur. HAAR.

Micon. Graecis Μίκων, iam cum Polygnoto superius appellatus XXXIII, 56. Atheniensem fuisse Pausanias ait. HAAR.

Vnde maior huic auctoritas. Certe illa auctoritas fuit Polygnoti, non Miconi; quum Polygnotus gratuito pinxisset, et Thasius fuerit, non Atheniensis; unde hospitium ei gratuita decreta. Nec quis haereat, quod dicatur, huic auctoritas. Iam bis supra hic occurrit. Praeterea et apud optimos scriptores hic ad remotius nonnquam refertur, ut iam observavi ad Tacitum, Hist. lib. II, cap. 77. BROU.

Amphictyones. De bis VII, 37. H. Timarete. Τιμαρῆτη. H.

XXXVI. *Aglaophon.* Athenaeus, pag. 261, vers. 16, lib. X, scribit, Alcibiadem tabulas duas pictas ab Aglaophonte in publico posuisse. In

phon, Cephissodorus, Phrylus, Evenor pater Parrhasii; et praeceptor maximi pictoris, de quo suis annis dicemus: omnes iam illustres, non tamen, in quibus haerere expositio debeat, festinans ad lumina artis: in quibus primus refulsit Apollodorus Atheniensis nonagesima quarta Olympiade. Hic primus species exprimere instituit, primusque gloriam penicillo iure contulit. Eius est sacerdos adorans, et Ajax fulmine incensus, qui Pergami spectatur hodie: neque ante eum tabula ullius ostenditur, quae teneat oculos.

Ab hoc artis fores apertas Zeuxis Heracleotes in-

altera Pythias et Olympias ipsum coronabant: in altera super Nemese sedentis genibus Alcibiades fuit pulchrior facie, quam vel mulierem deceret. *Dalæc.* — *Aglaophon.* Alter hic ab illo Polygnoti patre, de quo ante diximus. De isto, qui nunc a Plinio appellatur, Quintilianus egit XII, 10, pag. 893: «Primi, quorum quidem opera, non vetustatis modo gratis visenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur, Polygnotus, atque Aglaophon: quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa prope rudia, ac velut futurae max artis primordia, maximis qui post eos exstiterunt, auctoribus praeferantur... Post Zeuxis, etc.» *Hasn.*

Evenor. Pausanias, I, 51: Παρρᾶσιος ὁ Εὐήνορος. Harpocration, pag. 236, ex Iuba, quem auctorem Plinius in hoc opere sequitur: Ἰῶβας ἐν ὀγδόῃ περὶ ζωγράφων, φησὶ Παρρᾶσιον εἶναι υἱὸν μαθητὴν Εὐήνορος, Επίσκου δὲ τὸ γένος. *Hasn.*

De quo suis annis Nempe Olymp. xcv. *Hasn.*

Omnes iam. Brot. ex Reg. 5 et ed. princ. omnes hi iam ill. *Ed. P.*

Apollodorus Atheniensis. Plutarchus in libello, cui titulum fecit, Bellone an pace illustriores Athenienses fuerint, pag. 346: Ἀπολλόδορος ὁ ζωγράφος, ἀθροίσων πρῶτος ἱευνῶν εὐορᾶν καὶ ἀποχρῶσιν σκιάς, Ἀθηναῖος ἦν. «Apollodorus pictor, qui primus hominum reperit colorum mixturas, et umbrae usum, Atheniensis fuit.» Plinius species hoc loco appellat, oris et habitus venustatem. *Hasn.*

Quarta. Brot. ex cod. Reg. 5 et edit. princ. *tertia*, et sic libb. ante Hard. vulgg. *En. P.*

Neque ante eum tabula ullius ostenditur. Mirum hoc, quum opera Phidiae supra tanti fecerit. *Dalæc.*

Zeuxis. De Zeuxidis patris consentiunt Aelian. Varr. Hist. IV, 22; Cicero de Invent. II, aliique. Tacites nihilominus, Chil. viii Histor. 169, Ephesium facit. Quae porro ea Heraclea sit, in tanta cognominum urbium multitudine, quae praeclaris illius monumentis atque picturis gloriantur ex aequo, statuere haud in promptu est. Crotoniatis operam suam in Italia quum navasse Zeuxis a Tullio dicitur

travit, Olympiadis nonagesimae quintae anno quarto, audentemque iam aliquid penicillum (de hoc enim adhuc loquimur) ad magnam gloriam perduxit, a quibusdam falso in octogesima nona Olympiade positus, quum fuisse necesse est Demophilum Himeraeum, et Neseam Thasium; quoniam utrius eorum discipulus fuerit, ambigitur. In eum Apollodorus supra dictus versus fecit, « artem ipsis ablatam Zeuxin ferre secum. » Opes quoque tantas acquisivit, ut in ostentatione earum, Olympiae aureis litteris in palliorum

loc. cit. sit autem Heraclea in eodem tractu Crotoni vicina, haud scio an auspiciari liceat, oriundum ex ea fuisse. De Zeuxide (nam et id obiter inseri iuvat) versiculus vulgo fertur, in quo Latinae omnes litterae reperiuntur: « Zeuxis erat pictor, quem fiebat dura Phrygum gens. » HARD.—*Heracleotes*. Ab Heraclea Italiae, Tarentinorum colonia, prope ostium fluvii Aciris, nunc *Agri*. BROU.

Olympiadis nonagesimae quintae, etc. Incidit id tempus in ann. V. 345. HARD.

De hoc enim adhuc loquimur. Genus pingendi duplex: alterum penicillo, encausto alterum: illud coloribus, ceris istud et inustione fiebat. De priore tantum genere loqui se modo Plinius admonet. De posteriore inferius, cap. 41. HARD.

In octogesima nona Olympiade. Vaticanus codex, et Reg. male LXXIX, pro LXXXIX, ut alii habent cum vetustis editionibus. Nam Romana anni 1470, in octogesima nona Olympiade habet, aliaeque omnes. HARD.

Artem ipsis. Forte ipsius, Apollodori scilicet. HARD.

In ostentatione earum ... in pallio-

rum tesseri intertextum nomen suum ostentavit (sic prius) MSS. *insertum*. Sed quis aequis auribus in Plinio accipiet, in ostentatione ... ostentavit? Coniicio: « Opes quoque tantas acquisivit, ut in ostentationem earum Olympiae aureis litteris in palliorum tesseri insertum nomen suum gestaret. » *Tesseras* intelligo notas et titulos, quibus dominus noscitur: ut nunc quoque in sudariis, indusiis, mappis et huiusmodi lino primis litteris nomina possidentium aen et alio colore pinguntur. Rem confirmat, quod legimus apud Fl. Vopiscum in Carino: « Matris tunicam dedit mimae, lacernam patris mimo... Inscriptum est adhuc in choraulae pallio Tyrianthino (quo ille velut spolio nobilitatis exultat) Messalae nomen et uxor. » Zeuxidis quoque litteras auro solido et unciali potius fuisse quam intextas aut aen pictas crediderim: hoc enim potius congruit ostentatori pecunioso. Neque hinc abhorre *tesserae* vocabulum Iustinus docet lib. III: « Ut non de salute, sed de sepultura solliciti, tesseras insculptis suis et patrum nominibus dextro brachio deligant: ut si omnes adversum praelium consumpsisset, et temporis spatio con-

tesseris intextum nomen suum ostentarit. Postea donare opera sua instituit, quod ea nullo satis digno pretio permutari posse diceret, sicuti Alcmenam Agra-gantinis, Pana Archelao. Fecit et Penelopen, in qua pinxisse mores videtur; et athletam: adeoque sibi in illo placuit, ut versum subscriberet, celebrem ex eo,

fusa corporum lineamenta essent, ex indicio titulorum tradi sepulturae pos-sent. » Polyaeus in eadem re, lib. I Strateg. ἵνα δὲ ὑπὸ τῶν οἰκιστῶν ἐν τῇ τῶν νεκρῶν ἀνακρίσει γνωρίζοιτο ἕκαστος, ἐπὶ τὰς σκυταλίδας τοῦνομα γραψάντων. Iustinus igitur quoque licet tabellas indicet, facile tamen hinc colligas quodvis pittacium, mas-sulam, laciniam, limbum, denique quamcumque materiam, cui nomen possit incidi, inscribi, addi, atque adeo ipsam partem vestis, quae no-men aut notas continet, *tesseram* vel *titulum* recte dici. Gron. — *In palliorum tesseris.* Tesseras Gronovius intelligit notas, et titulos, quibus dominus noscitur: ut nunc quoque in sudariis, indusiis, etc. nomina possidentium primis litteris acu et alio colore pinguntur. Laudat adductum supra Vopisci locum Iu-benius de Re vest. I, 10. Sed tesseras ille arbitratur esse quadratas tabellas palliis intextas, quibus litterae, quae nomen domini referrent, essent in-scriptae: atque, ut opinor, rectius. Nam et in orbiculis olim nomen de-scriptum legimus. Anastasius in Leone IV: « Atque super ipsum altare fecit vestem auro textam, candidis per totum margaritis fulgentem, et in dextra laevaue tabulas gemmatas habentem, cum aureis per circuitum orbiculis, quibus insigne ipsius prae-sulis nomen est descriptum. » Sic vestibus sacris hodieque gentilitias

tesseras intextas cernimus. Sic in palliis equitum torquatorum, textum opere phrygio ordinis sui insigne. II. — *In palliorum tesseris.* Aliter Raphael in tabulis suis, palliorum tes-seris nomen suum saepe inscripsit, RAPHAEL. ΡΑΦΑΗΛ. RAPHAEL. BR. — *Intextum ... ostentarit.* Brot. ex MS. Reg. 2, et edit. principe, *insertum ... ostentaret.* Ed. P.

Diceret. Quum, ut recte Quintilia-nus, XII, 7, pag. 883, « Pleraque hoc ipso possint videri vilia, quod pre-tium habent. » HARD.

Alomenam Agragantinis. Sic omnes MSS. non *Agrigentinis.* Fuit oppido nomen graecum Acragas, Latinis Agrigentum, ut Plinius ipse in Geo-graphicis admonuit. Crotoniatis contra magno pretio conductus Helenam pinxit, ut Cicero refert de Invent. cap. 1. II. — Brot. ex Reg. cod. 5 et edit. principe, *Agrigentinus.* Ed. P.

Archelao. Macedoniae regi, ante Alexandrum Magu, annis fere 65. HARD.

In qua pinxisse mores. Ita libri omnes, non *amores*, ut Hermolaō visum. Mores exprimere in tabella, artis est eximiæ dos praeclara: atque id picturae genus ἡθικόν Veteres ap-pellabant. De eo Martialis, X, ep-xxxii: « Ars utinam mores, animumque effingere posset: Pulcrior in terris nulla tabella foret. » HARD. — *Mores.* Sic Reg. cod. 5 et edit. princeps; in

« Invisurum aliquem facilius, quam imitaturum. »
Magnificus est Iupiter eius in throno adstantibus diis:
et Hercules infans dracones strangulans, Alcmena matre coram pavente et Amphitryone. Deprehenditur tamen Zeuxis grandior in capitibus articulisque: alio-

MSS. Regg. 2 et 3, *amores*, ut Bar-
baro placebat. Eo. P.

Invisurum aliquem facilius, etc. Plutarch. lib. de Gloria Atheoicens. pag. 346, ab Apollodoro pietore, de quo superius dictum, verum hunc primo usurpatum scribit: Νομίσσεται τις μᾶλλον, ἢ μιμῆσθαι. «Facilius haec euphabet quis, quam imitabitur.» Carolus Dati italice reddidit: «Fia ehi l' invidii più, che ehi l' imiti.» HANN.

Magnificus est Iupiter, etc. Sic libri omnes. Pintiano magis placet, *magni factus est*: nobis, non item. Pingi porro solitum in throno lovem testis est Albricus philosophus lib. de imag. Deorum, cap. 2, de Iove: «Iupiter Saturni filius, inquit, cui eselum et caeli regnum in sortem cessit, pingebatur in throno eburneo, in sua maiestatis aede sedens: acceptrum regium in manu tenens, scilicet sinistra, etc.» HANN.

Hercules infans dracones strangulans. Plautus in Amphite. «Devolant angues iubati deorum in impluvium duo Maxumi; continuoq; estollunt ambo capita.» Et paulo post: «Postquam conspexit angues ille alter puer, Citus e cunis exsiliit, scit recta in angues impetum; Alterum altera eos manu prehendit perneciter.» DAT.—*Hercules*. In Anthol. Graec. IV, 8, elegans esset epigramma in eam rem: Οὐδὲ δρακονταῖους περιμήκεις ὄδριμε θῆρας, Πραχλεις, θαλάτων ἰγ-

χιδαταῖς φάρμακας. Εξέτι νεπιέχοιο, χόλον ζηλέμονος Ἡρως Ἀμπαυσον, μοχθῶν γυνῇ καὶ ἐκ βρέφιος. Οὐ γάρ σοι κρητὲρ χαλκπέλατος, οὐδὲ λείπεται, Ἀλλ' ὅπως εἰς αὐτὴν Ζησός, ἔπαθλον ἔργῳ. Hoc est, interprete Grotio: «De effligie Herculis infantis duos prementis angues: Stringe sevis longia fauces, animose, profundas, Alcide: valida comprime monstra manu. Jam nunc intrepida adsuesce laboribus infans, Iunoniaque odiis discite satisfacere. Non crater te namque vocat, nec ab aere lebetes Dona, sed ad superi limina regia iter.» HAAO.

Deprehenditur Zeuxis grandior in capitibus articulisque. Exilliora corporum membra faciebat, quam ut capitibus articulisque responderent. Sic omnes libri editi cum Reg. 2, Colb. 3, aliisque. Deprehendi hoc loco idem est, ac videri: quod de Euphranore inferius: «Hic primus expressisse dignitates heroum... Sed fuit universitate corporum exillior, capitibus articulisque grandior.» De Zeusi Quintilianus, XII, 10, pag. 893: «Nam Zeuxis plus membris corporis dedit, id amplius atque augustius ratus: atque, ut existimant, Homerum sequutus, cui validissima quaeque forma, etiam in feminis placet.» In Vaticano *reprehenditur*: quod defendi poterat simili sententia Quintiliani loc. cit. pag. 895, ubi de statuariis: «Demetrius, inquit, reprehenditur, tanquam in ea nimius, etc.» H.

qui tantus diligentia, ut Agragantinis facturus tabulam, quam in templo Iunonis Lacinae publice dicarent, inspexerit virgines eorum nudas, et quinque elegerit, ut quod in quaque laudatissimum esset, pictura redderet. Pinxit et monochromata ex albo.

Aequales eius et aemuli fuere Timanthes, Androcydes, Eupompus, Parrhasius. (x.) Descendisse hic in certamen cum Zeuxide traditur. Et quum ille detulisset uvas pictas tanto successu, ut in scenam aves advolarent, ipse detulisse linteum pictum, ita veritate repraesentata, ut Zeuxis, alitum iudicio tumens, flagitaret tandem remoto linteo ostendi picturam; atque intellecto errore concederet palmam ingenuo pudore, quoniam ipse volucres fefellisset, Parrhasius autem se artificem.

Agragantinis facturus tabulam, q. in templo, etc. Qui tabulam faciendam locarant, quam in templo Iunonis Lacinae, quod prope Crotonem in Italia fuit, ex voto facto dedicarent. Simile Zeuxidis factum refert et Cicero de Inv. II, cap. 1, quum vellent Crotoniatae templum illud ipsum Iunonis egregiis picturis locupletare: atque ita ex selectis quinque virginibus Helenam finxisse tum dicitur. Quamnam Agrigentinis picturam expresserit, non constat. De Iunonis Lacinae ara II, 144. p. 123. H. — *Agragantinis.* Brot. ut semper alias, *Agrigentinis.* Ed. P.

Pinxit et monochromata ex albo. Hoc est, tabellas simplicis coloris. Ante ipsum in tabellis cretatis pingebant rubro, expressis umbris. Ille in tabellis nigris pinxit albo, expresso lumina, quod erat difficilius. Aristoteli λευκωγραφειν videtur id Scheffero dictum, lib. de Arte pin-

gendi, pag. 77, ubi ibi interpretes explicant, *delineare creta.* H.

Timanthes. De Timanthe inferius. De Androcyde, Athen. VIII, p. 341, qui eum in pingendis piscibus fuisse eximium ait. De Eupompo et de Parrhasio infra dicitur. Hæu.

Androcydes. Androcydes pinxit Thebanorum victoriam duce Charone equestri praelio ad Plataeas. Plutarch. in Pelopida. Inter omnia eius opera maxime laudatos fuisse pisces, quos circa Scyllam pinxit, auctor est idem, lib. IV Sympos. quæst. 2; pinxisse vero tam ingeniose, quod esu piscium maxime delectaretur. Dal.

Cum Zeuxide traditur. Ridentem obisse Zeuxidem quum vetulam a se pictam aspiceret, tradunt. Apud Festum hi versus extant citati ex vetere quodam poeta: « Nam quid modi facturus risu denique? Nisi pictor fieri vult qui risu mortuus est. » Dal.

Fertur et postea Zeuxis pinxisse puerum uvas ferentem, ad quas quum advolasset avis, eadem ingenuitate processit iratus operi, et dixit: « Vvas melius pinxi, quam puerum: nam si et hoc consummassem, avis timere debuerat. » Fecit et figlina opera, quae sola in Ambracia relictæ sunt, quum inde Musas Fulvius Nobilior Romam transferret. Zeuxidis manu Romæ Helena est in Philippi porticibus: et in Concordiæ delubro Marsyas religatus.

Fertur et postea Zeuxis pinxisse puerum. Confer ista cum iis quæ Seneca pater de hac ipsa re affert, in *Controv. lib. V, 34.* Hærd.

Advolasset. Gronov. et al. ante Hærd. *advolassent aves.* Ed. P.

Iratus operi. Seneca *Controv. lib. X, 5,* narrat uvas deletas a Zeuxide, servatumque puerum ut meliorem, quamvis non ita similem. DALB.

Fulvius. Anno V. 666. Eumenius Rhetor in oratione pro restaurandis Scholis, n. 7: « Aedem Herculis Musarum in Ciro Flaminio Fulvius Ille Nobilior ea pecunia censoria fecit, non id modo sequutus, quod ipse litteris, et summi poetæ amicitia duceretur: sed quod in Graecia quum esset Imperator, acceperat Herculem Musagetem esse, id est, comitem ducenque Musarum: idemque primus novem signa, hoc est, omnium Camænarum ea Ambraciensi oppido translata, sub tutela fortissimi numinis consecravit, etc. » De expeditione Fulvii in Ambracienses vide Livium, XXXVIII, pag. 482. Nummus antiquus Pomponiæ gentis, HERCULES MUSARVM, in quo Hercules cum lyra: ea parte altera caput Numaë Pompili, a quo gens Pomponia duxit originem. Hinc imperiti finxere « Aedem Herculis Musarum, » vel

« Herculis et Musarum: » quum sententia iis litteris expressa sit: « HERCVLES Signis MVSARVM Ambraciensibus Romuli Urbem Muneravit. » Ad transferenda utique aenea signa novem Herculeæ opus fuit hæretorum vi. Hinc fictus et apud Gruterum, ΗΡΑΚΛΗΣ ΜΟΥΣΑΓΕΤΗΣ. Hærd.

Helena est. Eam picturam seortum vocatum fuisse, τὴν ἑταιραν, quod ad eam spectandam neminem Zeuxis admitteret, qui certam pecuniæ summam non persolvisset, Aelianus, *Histor. lib. IV, cap. 12.* Nicostratum pictorem eam tabulam cum stupore aspexisse, refert idem auctor, *Hist. lib. XIV, cap. 47.* Scitu vero dignum quod scribit Valer. Max. *lib. III, c. 7,* Zeuxin expectandum non putasse quid de eo opere sensuri homines essent, sed protinus hos versus ex Iliadis Γ adiecit: Οὐ νέμεις Τρώας τε καὶ εὐκνήμδας Ἀχαιούς· τοιγὰρ ἀμφὶ γυναικὶ πᾶν χρόνον ἄλγεα πάσχουσιν· Αἰνῶς ἀθανάτοισι θεαῖς εἰς ὤπα ἵσθιν. DAL.

In Philippi porticibus. Porticus Philippi Marcii in regione Urbis nona a P. Victore statuitur, in qua et in Herculis Musarum aedem instauravit. Martialis, *lib. V, epigr. 1:* « Vites censo porticum Philippi: Si te viderit Hercules, peristi. » Hærd.

Parrhasius Ephesi natus, et ipse multa constituit. Primus symmetriam picturae dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venustatem oris, confessione artificum in lineis extremis palmam adeptus. Haec est in pictura summa sublimitas. Corpora enim pingere et media rerum, est quidem magni operis: sed in quo multi gloriam-tulerint. Extrema corporum facere, et desinentis picturae modum includere, ra-

Et in Concordine delubro. Regione Vrbis octava. HARR.

Parrhasius. Sic Athen. XII, pag. 543; Strabo, XIV, p. 642; Tzetzes, Chij. VIII, Hist. 498. Senece pater loc. citat. ab Atheniensibus donatum civitate innuit: ut et interpret Horatii ad Carm. IV, Od. 4. HARR. — *Parrhasius.* Gron. et al. *Parasius.* Eo. P.

Primus symmetriam picturae dedit. Picturae Parrhasius, ut statuariae Euphranor: de quo ipse inferius cap. 40: s Euphranor Isthmiius ... Freil et colossos ... Hic primus videtur expressisse dignitates heroum, et usurpasse symmetriam. s Vel usurpasse hic dicitur, seu retulisse in usum, quod alter invenerat. HARR.

Argutias vultus. Huc pertinet quod Melicus Simonides dixit: ζωγραφίαν εἶναι πείνησιν σιωπῶσαν καὶ σιγῶσαν, πείνησιν δὲ ζωγραφίαν λαλοῦσαν καὶ φθεγγομένην. Viet. lib. XXII, c. 24. DAL. — *Argutias.* Elegantiam, vim, leporam, gratiam. Plinius, XXXIV, 49, de Lysippo: «Proprie cuius videntur esse argutiae operum, custoditae in minimis quoque rebus. s Sic Virgil. in Georg. *Argutusque caput*, dixisse meminimus. H.

Summa sublimitas. Ita Reg. 2, Colb. 3, caeterique: libri editi *subtilitas*. Et Quintil. XII, 40, pag. 893: *existi-*

masse subtilius lineas Parrhasium traditi: tamen praeter MSS. fidem, quod sequatur proxime, s est quidem magni operis: et rarum in successu artis magis aridet, *sublimitas*. H.

Extrema corporum facere. Polyclethus eleganter et argute dicere solebat, molestissimum opus esse quum ad ungues pervenisset, nempe maximam difficultatem olivici quum summa operi imponenda est, ut ad ungum quod factum est perpoliatur, ne quid liet, asperiusve protuberet ac emineat. Ara enim quum ab Informi rudimento et atypoto incipiat, particulatim formam addit, perfectaque et absoluto opere manum addit, sed labore maximo, quamobrem χαλεπώτατόν ἐστιν ἔργον ὅταν ἐν ὀνυχὶ πηλὸς γένηται. Hadr. Iun. lib. IV, c. 48. DAL. — *Extrema.* Summa commendatio picturae est, ut corpora in tabula extremis lineis tanta subtilitate praecedat, ut quum desinere ibi corpus certum sit, visum tamen omnino fallat, et ambire sese extrema ipsa videatur, aliaque post se promittere: hoc est, ut reversa id corpus emineat, et quod in superficie planum est, foris exaltare videatur. Intelligimus pariter lineas extremas extimisque, quibus depicta corpora includuntur. HARR.

rum in successu artis invenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, et sic desinere, ut promittat alia post se; ostendatque etiam quae occultat. Hanc ei gloriam concessere Antigonus et Xenocrates, qui de pictura scripsere: praedicantes quoque, non solum confitentes. Alia multa graphidis vestigia exstant in tabulis ac membranis eius, ex quibus proficere dicuntur artifices. Minor tamen videtur, sibi comparatus, in mediis corporibus exprimendis. Pinxit et Demon Atheniensium, argumento quoque ingenioso. Volebat namque varium, iracundum, iniustum, inconstantem: eundem exorabilem, clementem, misericordem, excelsum, gloriosum, humilem, ferocem, fugacem-

De pictura. Brot. ex Regg. eodd. 2, 3, *de picturis*; teste Laërtio in Chrysippo, περί πινυμένων scripserat Antigonus. Ed. P.

Alia multa graphidis vestigia. Γραφίς est pictura linearis, ut iam diximus. Haec graphidis exemplaria, *des dessins, des crayons*, vulgus vocat. HARD.

Minor tamen videtur. Graciliores fecisse medias corporum partes videtur, si cum universo corpore conferrentur: ut contra Zeuxis in capitibus, quemadmodum dictum est supra, grandior deprehensus. HARD.

Pinxit et Demon Atheniensium. Δῆμον, hoc est, populi Atheniensis, seu civium in communi concilio concessisse multitudinem. Iuvat tamen hoc loco integram adscribere annotationem Caroli Dati in hunc Plinii locum ex libro Italico, quem inscripsit, *Vite de' Pittori antichi*, pag. 73: « Con qual arte o invenzione l'arrasio potesse esprimere tanta

varietà d'inclinazioni e d'affetti, io certamente non saprei dire: e sin ora confesso ingenuamente di non me l'esser saputo immaginare. Ma chi si contentasse di vedere in cambio della pittura una bella descrizione del Genio d'Atene, ricorra a Plutarco, nel primo de' precetti per amministrar la repubblica. Pausania nelle cose dell'Attica dice che Leocare scultore fece la statua del popolo Ateniese. Giuseppe Ebreo Ant. Giud. XIV, 46; Meurs. II, 11. Aten. Attic. Aristolao figliuolo e scolare di Pausia dipinse la plebe d'Atene. » Plin. XXXV, 11. *Imago Atticae plebis*: « Ma questa forse fu una cosa simigliante a quella frequenza di donne dipinta pure in Atene da Enione Maronita, del quale poco sopra il medesimo Plinio, » Athenis frequentiam, quam vocavere Polygynaekon. HARD. — *Demon.* Ingenuosa fuit illa tabula, et Socrate Parhasii amico digna. In tabula quoque Raphaëlis, quae Paulum in Areopago concionantem exhibet, multos et diversissimos sensus videre est. BROT.

que, et omnia pariter ostendere. Idem pinxit Thesea, qui Romae in Capitolio fuit: et Navarchum thoracatum. Et in una tabula, quae est Rhodi, Meleagrum, Herculem, Persea. Haec ibi ter fulmine ambusta, neque oblitterata, hoc ipso miraculum auget. Pinxit et Archigallum: quam picturam amavit Tiberius princeps: atque, ut auctor est Decius Eculeo, cx sestertiis aestimatam, cubiculo suo inclusit. Pinxit

Idem pinxit Thesea. Quae pictura cum simili Euphoris tabella componitur, cap. 40. Picturae huius argumentum explanat vetus epigramma in Anthologia graeca, lib. IV, 8: Εἰς ἀνδριάντα Θησεῖος, καὶ τοῦ Μαραθωνίου ταύρου. Ταῦμα τέχνης ταύρου τε καὶ ἀνέρος, ὃν ὁ μὲν ἀλκὰν Θῆρα βίη βρῖθει, γυνὴ τιτανόμνηος· Ἰναρ δ' αὐχενίους γνάμπτων, παλάμῃσιν ἐμαρψε Λαιῆ μυκτῆρας, δεξιτέρῃ δὲ κέρα. Ἀστραγάλους δ' ἐλέλιξε, καὶ αὐχένα θῆρ ὑπὸ χερσὶν ἀκμονάμενος κρατεραῖς, ὠκλάσεν εἰς ὀπίσω. Εἶστι δ' οἷσασθαι τέχνης ὑπο τῷδ' ἐνὶ χαλκῷ Θῆρα μὲν ἐμπνέειν, ἄνδρα δ' ἰδρῶτι βῆναι. Grotius interpres: « De imagine Thesei, et tauri Marathonii: Artis opus mirae: vir, et ingens corpore taurus: Ille premit, tendens fortia membra, bovem: Cervicisque fibras urget dum poplite, nares Laeva tenet, cornu flexile dextra manus. Iam domitus collo luxatis verticulis bos Deficit, et labens in sua crura sedet. Quis spectans spirare serum non dicat in aere Sudantemque suo rore madere virum? » HARD. — *Pinxit Thesea.* Egregia est Thesei tabula in picturis Herculanensibus. *Pittura antiche d'Ercolano*, t. I, tab. 5, quae forte ex Parrhasiana fuit expressa. BNOT.

Navarchum thoracatum. Classis praefectam. Quidam legunt *Nearchum*,

tyrannum, qui Zenonem philosophum et torqueri, et necari iussit. Valer. cap. et lib. III; Diog. Laërt. in Zenone. Nearchi ducis Atheniensis meminit Thucydides. Quidam *Nicarchum* legunt memoratum a Xenophonte. DAL.

Meleagrum. Pinxit et alteram Parrhasius, Meleagri cum Atalanta tabulam, tes'e Tranq. in Tib. xlv, de qua mox dicemus. HARD.

Pinxit et Archigallum. Sic appellatur sacerdotum Magnae Matris deum antistes. Tertull. in Apologetic. cap. 25, pag. 24: « Archigallus ille sanctissimus, die nono kal. april. quo sanguinem impurum lacertos quoque castrando libabat. » Similis argumenti alteram *Parrhasit tabulam* Tiberius amasse dicitur, auctore Tranquillo, cap. cit. « in qua Meleagro Atalanta ore morigeratur, legatam sibi sub conditione, ut si argumento offenderetur, decies pro ea sestertium acciperet: non enim modo praetulit, sed et in cubiculo dedicavit. » Valde inclinat animus, ut eandem esse picturam existimem, quam Tranquillus, et quam Plinius ait a Tiberio adamatam. HARD.

LX. Sestertiis. Sive LX sestertium millibus: gallicae monetae libris 41,671. ED.P.

et Cressam nutricem, infantemque in manibus eius; et Philiscum, et Liberum patrem adstante Virtute, et pueros duos, in quibus spectatur securitas, et aetatis simplicitas: item sacerdotem adstante puero cum acerra et corona. Sunt et duae picturae eius nobilissimae: Hoplitites alter, in certamine ita de-

Infantemque in manibus eius. Sic MSS. omnes. Pelicerius in Notis MSS. quas citat. Cor. Dati, conieiebat, «infantesque in mmmis eius,» emendatione haud valde necessaria: quum sit eadem utrobique sententia. Maro, Aen. V, simile expressit argumentum picturae: «Olli serva datur, operum haud ignara Minervae, Cressa genus Pholæ, geminique sub ubera nati.» Cressam autem, hoc est, Cretensem vocat, quasi ex tali regione veniret quae praecepuas feminas mitteret, ut exposuit Donatus. HAAD.

Et Philiscum. Eam fortassis quem apes in agris coluisse, et scripsisse de iis auctor est Plinius, XI, 9, vel tragordiarum scriptorem potius, de quo inferius cap. 20. Fuit aliquando suspicio, legi pro *Philisco Philocteten* oportere: quod exstat perelegans in picturam eam Parrhasii epigramma in Anthol. IV, 8: Καὶ τὸν ἀπὸ Τρηχίνος ἰδίῳ πολυώνυνον ἤρω Τόνδε Φιλοκτήτην ἔγραψε Παρθένιος. Εὐ τε γὰρ ὀρθάλμει; ἰσχυλύνει κοῖφόν ὑποκί δάκρυ, καὶ ὁ τρύχων ἐντός ἐνισσι πόνος. Ζωογράφων ὦ λῶστε, σὺ μὲν σογός, ἀλλ' ἀναπαύσαι ἄνδρα πόνων ἤδη τὸν πολύμοχθον ἴδου. «Vidit et huic, credo, miserrum Pocante creatum Parrhasius: forma est tam bene picta viri. Quippe subest oculis arenithus abdita quaedam Lacryma, neque dolor tam ferus Intus agit. Eximium nemin te, pictor, In arte negabit: Desinere illius sed mala tempus erat.»

HAAD. — *Philiscum.* Philiscum Abydennum memorat Xenophon lib. VII Rerum Graec. missum ab Ariobarzane ingenti pecunia, ut Thebanos ac Lacedaemonios ad pacem hortaretur. Aelianus, Histor. lib. IX, cap. 42, Alcaeum et Philiscum Epicureos Roma pulsos fuisse tradit. Quidam Philiscum volunt unum e triginta tyrannis, quos Atheniensibus Lysander imposuit. Philisci meminit et Aelianus, Hist. lib. IX, cap. 44, Alexandrum praecepta dantis, quem hic significari puto. DAL.

Et Liberum patrem. Bacchum eximie pictum a Parrhasio scribit quoque Suidas, verbo *Οὐδὴν πρὸς Διώνυσον*. Quam picturam Corinthii quum viderent, spreto aemulorum eius operibus, exclamasse admirabundos ait, «Quid haec ad Parrhasii Liberum?» «Τὶ πρὸς τὸν Διώνυσον;» HAAD.

Cum acerra. Acerra videtur fuisse arcula thuraria, in qua thus incendi ad sudimentum solet. Ovid. Fast. IV, 934: «Cumque neri pathera thuris acerra fuit.» Virumque pariter iungit et Tullius de Legg. II, cap. 24, § 60: Haec praeterea sunt in legibus de unctura... ne sumptuosa aspersio, ne longae coronae, ne acerrae praeterantur. HAAD.

Hoplitites. Ita Reg. 2. In editis ridicule, *hoplites*; nam de feminis accipi ista non possunt. Οπλιτῆς, qui Polluci ὀπλιτοδράμος, dicebatur is qui armatus currebat: quod in

currens, ut sudare videatur: alter arma deponens, ut anhelare sentiat. Laudantur et Aeneas, Castorque ac Pollux in eadem tabula: item Telephus, Achilles, Agamemnon, Vlysses. Fecundus artifex, sed quo nemo insolentius et arrogantius sit usus gloria artis: namque et cognomina usurpavit, Abrodiactum se appellando, aliisque verbis principem artis, et eam ab se consummatam. Super omnia Apollinis se radice ortum: et Herculem, qui est Lindi, talem a se pictum, qualem saepe in quiete vidisset. Ergo magnis suffragiis superatus a Timanthe Sami, in Aiace armorumque iudicio, herois nomine se moleste ferre dicebat, quod iterum ab indigno victus esset.

Olympiis fiebat, et aliis sacris certaminibus. Vide Platonem de Legg. VIII. HAAR. — *Hoplites alter*. Brot. ex codd. Regg. et editione principe postremum verbum delet. Eo. P.

Fecundus artifex. De Lysippo superius XXXIV, 19: « Fecundissimam artis, qui plurimam ex omnibus signa fecit. » Infra de Antidoto, cap. 40: « Ipse diligentior, quam numerosior. » De Protagora: « Et ideo minor fertilitas. » HAAR.

Abrodiactum se appellando. Mollem, delicatum, lautum. Idem Aelian. Histor. lib. IX, c. 11, refert eum purpurea veste usum fuisse, caput aurea corona redimire solitum, scorpionem gestare aureis claviculis circumdatum, caelestiumque ansas ligulis aureis obstruere, ut non immerito se *Αβροδιάκτος* cognosceret. DAL. — *Cognomina usurpavit, Abrodiactum se appellando*. Estat Parrhasii epigramma apud Athenaeum, XII, pag. 543, quod ille picturis suis inscribere solitum ferunt: *Αβροδιάκτος ἀνὴρ ἀπὸ τῶν τε σέβων τοῦ ἔργου Παρθένου,*

κλεινῆς πατρίδος ἐξ Εφέσου. « Haec pinxit mollis, virtutis cultor, et idem Clara Parrhasius ex Epheso patria. » HAAR.

Aliisque verbis. Quae recitat idem Athenaeus, loc. citat. *Φημί γὰρ ἦδη Τίχνης εὐρεῖσθαι τέμματα τῆςδε σαφῆ Χειρὸς ὅς' ἡματέρης' ἀνυπέβλητος δὲ πέπαγεν Οὐρός' ἀμώμετον δ' οὐδὲν ἔγεντο βροτοῖς.* « Iam dico profecto Huius adest artis meta reperta mihi. Hoc nostrae valere pias: praestantia fingunt: inculpati tunc nulla reperta viris. » HAAR.

Et Herculem, etc. Totidem huc verbis refert Athenaeus, l. e. Parrhasiique in eam rem carmen recitat: *Οἷος δ' ἐννύχιον φαντάζετο πολλὰν ποικίλιν Παρθένου δὲ ὕπνου, τοῖος δ' ἐστὶν ὄρεν.* « Talis adest specie, qualem per somnia vidit Parrhasius pictor, culta figura Dei. » HAAR.

In Aiace armorumque iudicio. In tabula quae Aiace et Vlyssis contentionem exhiberet, de Achillis armis. Haec totidem plane verbis Athenaeus loc. cit. HAAR.

Pinxit et minoribus tabellis libidines, eo genere petulantis ioci se reficiens.

Nam Timanthi vel plurimum adfuit ingenii. Eius enim est Iphigenia, oratorum laudibus celebrata, qua stante ad aras peritura, quum moestos pinxisset omnes, praecipue patrum, et tristitiae omnem imaginem consumpsisset, patris ipsius vultum velavit, quem digne non poterat ostendere. Sunt et alia ingenii eius exemplaria, veluti Cyclops dormiens in parvula tabella: cuius et sic magnitudinem exprimere cupiens, pinxit iuxta Satyros, thyrso pollicem eius metientes. Atque in omnibus eius operibus intelligitur plus semper, quam pingitur: et quum ars summa sit, ingenium tamen ultra artem est. Pinxit et heroa absolutissimi operis, artem ipsam comple-

Pinxit et minoribus tabellis libidines. Pictoribus poetisque vulgare hoc vitium, homine semper indignum. Huiusmodi libidines in sua villa non esse pictas sibi gratulatur Sidonius Apollinarius, Epist. II, 2: « Non hic per nudam corporum pulchritudinem turpis prostat historia, quae sicut ornat artem, sic devenustat artificem. » Baor.

Eius enim est Iphigenia. De hac pictura Val. Max. VIII, 41, pag. 400: « Quid ille alter aequae nobilis pictor, luctuosum immolatae Iphigeniae sacrificium refereus, quum Calchanta tristem, moestum Ulysem, clamantem Aiacem, lamentantem Menelaum, circa aram statuisse, caput Agamemnonis involvendo, nonne summi moeroris acerbissimam, arte exprimi non posse confessus est? » Vide et Tullium in Orat. n. 73, et Fabium, qui hoc elegantius prodidit, II, 43, p. 145. Haru.

Patris ipsius vultum velavit. Pictor,

quamvis id eius industriae tribuatur, ac posteritas in eam partem sit interpretata, Euripidis ingenium sequutus, ita fecisse videtur... Εμπαινον στήθεας κάρα, δάκρυα προΐεν, ὀμμάτων προθείς πέπλον. Dac. — *Vultum velavit, quem digne non poterat ostendere.* Vana multa adversus illud velamen effutiere CIL. Voltaire et Falconet, quae refutare puderet. Quanto melior iudex artesque Raphaël! Ipse in tabula, qua mulieres Christum mortuum adorantes expressit, Mariae caput velavit; sed ea est veneratione, tali corporis habitu, ut reverentior moestiorque excogitari minime possit. Non per invidiam conviciisque antiquorum, sed per eorum laudes et imitationem, ad summam gloriam est via. Baor.

In omnibus eius operibus. Broter. ex MSS. Regg. 2, 5, Pint. Dalec. et edit. princ. in unius huius operibus. En. P.

Artem ipsam complexus viros pin-

xus viros pingendi: quod opus nunc Romae in templo Pacis est.

Euxenidas hac aetate docuit Aristidem praeclarum artificem: Eupompus Pamphilum Apellis praeceptorum. Est Eupompi victor certamine gymnico palmam tenens. Ipsius auctoritas tanta fuit, ut diviserit picturam in genera tria, quae ante eum duo fuere: Helladicum, et quod Asiaticum appellabant. Propter hunc qui erat Sicyonius, diviso Helladico tria facta sunt, Ionicum, Sicyonium, Atticum.

Pamphili cognatio, et praelium ad Phliuntem, et

gendi. Vt alii in mulieribus effingendis, sic ille in viris eximius. II.

In templo Pacis. Quod proxime forum romanum Vespasianus condidit, auctore Tranquillo, cap. ix. H.

Euxenidas. Εὐξενίδης. II.

Aristidem. Athenaeus, XIII, scribit, Aristidem, Pausaniam, Nicophanem pictores, dictos πορτογράφους, quod scorta et meretrices venuste pingerent. Alius fuit Aristides Nicomachi frater et discipulus, memoratus infra hoc capite. DAL.

Pamphilum Apellis praeceptorem. Apellis hunc praeceptorem pariter faciunt Plutarchus in Arato, et Suidas, verbo Ἀπέλλης. HARD.

Propter hunc. Eupompum videlicet. HARD. — Qui erat Sycionius. Id est, quod scribit Plutarchus in Arato, Sicyone floruisse gloriam et elegantiam pictoriae artis, quoniam illic tantum splendorem inviolatum retineret. Quamobrem Apellem eo se contulisse in mercedemque talentum solvisse, ut cum pictoribus in ea civitate consuetudinem haberet, simulque et in artis, et in existimationis societatem veniret. Aratum praeterea Melanthis et Pamphili tabulas emere solitum,

quas ob artis praestantiam nobiles Ptolemaeo regi donaret. DAL.

Tria facta sunt, Ionicum. Ionia Graecorum fuit colonia in Asiam deducta: Athenae autem caput erant verae Helladis, in qua est et Sicyon, altera post Athenas picturae patria: unde mox generibus ipsis cognomina sunt facta, Atticum, Sicyonium, et Ionicum, olim Asiaticum appellatum. GELEN. Sicyonium. Sicyone in primis haesit picturae gloria. Plutarchus l. c. pag. 1032. HARD. — Sic nobis sunt l'Ecole romaine, lombarde, vénitienne, flamande, française, etc. BAOT.

Pamphili cognatio. Subintellige, est: ut supra, est Eupompi victor. In libris hactenus vulgatis, Pamphili pictura est, sed ab interpolatore adiectae hae voces desunt in MSS. HARD.

Cognatio. Τὴν φρατρίαν innuit, sodalitatem, sodalitiū, tribum, contubernium, conventiculum, curiam, ἀπὸ τῶν κοινῶν φρετῶν. Atheniensis populus divisus erat in duodecim tribus. Harum singulae in tres φρατρίδες, sive curias, aut cognationes. DAL. — Cognatio. Una haec pictura fuit, quae sociale bellum adversus Phliasios ex-

victoria Atheniensium: item Ulysses in rate. Ipse Macedo natione, sed primus in pictura omnibus litteris eruditus, praecipue arithmetice et geometricae, sine quibus negabat artem perfici posse. Docuit neminem minoris talento annis decem; quam mercedem ei

primeret, quorum fidem in tuenda societate laudat in primis Xenophon. Hist. Graec. lib. VII, pag. 624 seqq. Castellum Phlius in Achaia fuit, IV, 6, huius Pliniani operis. HARN.

Ad Philiuntem. Cuius magistratu ac ductu ad Philiuntem commissum id praelium sit, aut quo saeculo, non reperio. Suspiciuntur quidam Pericle res gerente id accidisse, quum Sicyonia ad Nemeam praelia fuis ac fugatis trophaeum erexit. Est autem Sicyoni Phlius conterminus. Quidam id accidisse putant Lacedaemoniis a Nicia superatis ad Pylum, et a Cleone postea in Sphaacteria captis. Athenienses certe eius felicitatis illustrandae causa aeneam imaginem victoriae in arce dedicaverunt, auctore Pausania, lib. IV. Alii coniectantur id evenisse, quum Timotheus Laconicam populus classem Lacedaemonum in fugam vertit. Alii quum Iphicrates superatas Lacedaemonum copias disiecit, et fugam arripere coegit. Invenio quidem apud Thucydidem aula linem libri quinti, Argivos Phliasium agrum vastantes, exceptos insidiis a Phliasii et casibus suis eoque conflictu desideratos circiter octoginta: tum etiam eodem tempore Athenienses, qui in Pylo erant Lacedaemoniis praedae multum eripuisse, quod huic loco recte convenit. Caeterum magis placet hic significari praelium ad Philiuntem cum Pellenacis commissum victoribus Phliasii magna hostium clade, a Xenophonte descri-

ptum, lib. VII Rerum Graecarum. DAL.

Victoria Atheniensium. Victoriam *ἄνταρον* significari puto, nempe alia destitutam, cuius meminit Pausanias in Atticis. Sic autem fingebant Athenienses, quasi ab eorum domatu nunquam recessura, aut evolutura esset: quemadmodum alii Fortunam compedibus vinciant, ut semper apud se propitiam detinerent, veluti captivam. DALC. — *Et victoria.* Repugnantibus omnibus libris, in quibus *et victoria* legitur veremur hic et *hictoria* scribere, quod nobis olim placuerat. H.

Ulysses in rate. Ulyssis tandem misertus Jupiter, per Mercurium Calypsoni imperavit, eum ut dimitteret. Confecta igitur rate, mari se iterum is commisit. Id videlicet est, quod Pamphilus pinxit. DALC.

Ipse Macedo natione. Ex oppido Amphipoli, in confinio Macedoniae Thraciaeque, ut Suidas est auctor. HARN.

Arithmeticae. Sunt haec substantiva, ut vocant, nomina: non adverbialia, ut Rob. Stephano visum. Quin et in Chilletian. codice *arithmeticae et geometricae* legi aiant, sed mendose, ut remur. Vide quae diuinus XXX, 2. HARN.

Minoris talento annis decem. Sententia videtur esse, exegisse Pamphilum singulis annis talenta singula: neminem vero, nisi cuncta eloctum dimisisse ante decennium: quo tem-

Apelles et Melanthius dedere. Et huius auctoritate effectum est Sicyone primum, deinde et in tota Graecia, ut pueri ingenui ante omnia graphicen, hoc est, picturam, in buxo docerentur, recipereturque ars ea in primum gradum liberalium. Semper quidem honori fuit, ut ingenui exercerent, mox ut honesti: perpetuo interdicto ne servitia docerentur. Ideo neque in hac, neque in torentice, ullius qui servierit opes celebrantur.

Clari etiam vii Olympiade exstiteri Echion et Therimachus. Echionis sunt nobiles picturae. Liber pater, item Tragoedia et Comoedia: Semiramis ex

poris spatio tota edisceretur ars. Haas.

— *Annus decem Brot. emendat, mi-
noris talenti animo, ex his quae se-
quuntur, i quam mercedem ei Apel-
les et Melanthius dederit.* Patet
enim ex Plutarcho in Arato, pag.
1032 Apellem dedisse: tamen huius
talentum Atticum, utique, seu vo-
luntae monetae libras 4,668. Ep. P.

Et Anax. Paphilli. Haas.

78. *Ante omnia.* Vel, eadem sen-
tentia, ex MSS. codicum aede, ipso
Pintippo teste, ante omnia. Haas.

Graphicen. Sic MSS. omnes,
non *diagraphicen*. Ipseque ars deli-
neandi est, buxo olim ad id electa
palladium propter laetorem mate-
riae, vinnique densitatem, quod pul-
chre colorem libere, nec lineas
fluctu resideret. Haas.

— *Liberalium.* Liberales artes di-
cuntur, quae coluntur ingenuis, libe-
risque dignae sunt ingenuis hominibus.
Haas.

— *Perpetuo interdicto.* etc. Vide
quae in hoc rem esse hic congerit
Gothofredus in Cod. Theod. XIII.
lit. 4, in qua pistorum immunitas.

si modo sint ingenui, uti caveatur,
recensentur potestatem accipimus. Haas.

Echion et Therimachus. Inter sclo-
res huius Olympiadis appellati supe-
riori, lib. XXXIV, 19. Haas.

*Semiramis ex ancilla regum ad-
mixtus.* Eam yernoo regit ancil-
lam se concubinae Ninus ipsas for-
mam caput amavit, et stupri consue-
tudinem obstrictus sic dilexit, ut nihil
potenti denegaret. Itaque quum po-
tenti concubisset, ut in sup. solo his
sedens diceret, rursusque unis omnes
parent, regio imperii se potestate
cultumque illa produxit, et quam qua-
dam levis impudenti obtemperarent
omnes, satellitibus et stipendiis re-
gis ediebat, ut sum comprehenderent,
vinculos, idcirco. Ita ex dicto
diuturnum principatum adepti est.
Muret. Varior. lib. VI, cap. 47. Dat.
— *Semiramis.* Ctesiam Plinius aucto-
rem sequi creditur quo quo apud Se-
mitarum regum adepti sit, quum
esset humilis fortunae femina, descri-
bit luculenter apud Diodor. Sic. Bibl.
II, p. 407. Haas.

Plin. N. H. 20m. IX

Y

ancilla regnum adipiscens, anq̃ lampadas praeferens, et nova nupta verecundia notabilis.

Verum omnes prius genitos futurosque postea superavit Apelles Cōus, Olympiade cxii. Picturae plura solus prope, quam caeteri omnes, contulit, voluminibus etiam editis, quae doctrinam eam continent. Praecipua eius in arte venustas fuit, quum eadem aetate maximī pictores essent: quorum opera quum admiraretur, collaudatis omnibus, deesse iis unam Venerem dicebat, quam Graeci Charita vocant: cae-

Anna lampadas praeferens. Manifestum est ex ea tabula notam fuisse antiquis luminum et umbrarum rationem, *le clair-obscur.* BARR.

Apelles Cōus. Cōum Apellem fuisse Coensium quoque nummi testantur, ille in primis quem Seguinus edidit, p. 18 secundae editionis. Ex una parte virum nudum exhibet, dextro brachio ad latus reflexo: puerum sinistra gestat leoninae pelli insidentem. Viros significat in ea insula robustus esse, et ad Herculeus labores suscipiendos a puero institui. Epigrapha: ΚΟΙΛΩΝ. Ex altera parte ΚΑΑΜΟΧ. Caput virile, nudum, senile et barbatus. Sententia sub his litteris latens haec est: versu graeco iambico comprehensa: Κόσος Ἀνδρῶν Ἀχαρνῶν Μορῶν Ζωῆς. a Cōus Apelles nobilitas, qui delineabat subtiliter. a Spectat haec epigrapha certamen Apellis cum Protogene, de quo mox Plinius dicit. Testantur ei alii. Ephesioin tamen appellant Strabo, lib. XIV; Aelianus, Hist. An. IV, 50; Tzetzes, Chyl. viii, Hist. 197; alii, quod ab Ephesiis scilicet, ut notis erat, donatus civitate fuerit. — Ita plane MSS. omnes Reg. 2, Coll. 3, et quem Pintianus vidit, et quos Becliechensis Scydrensis sequutus

est: praeterea quod si propinquit exhibent, non propter haud dubie mendose. At longe corruptius libri ad hunc diem vulgati: a Apelles eoque olympiade cxii in pictura pro- vectus, ut plura solus prope, quam caeteri omnes, contulit. a At ubi hic Apellis patris, qui in assignanda unicuique a reliquis diligentissimus est Plinius? Deinde in pictura pro- vectus, Plinianam orationem vix respicit: sapit illa maxime, a picturae plura contulit. a Lib. XXXIV, cap. 49, de Lysippo: a Statuarum arti plurimum traditur contulisse. a Lib. XXXV, cap. 35, de Polygnoto: a Plurimumque picturae primus contulit. a Cap. 36, de Apollodoro: a Primusque gloriam penicillo iure contulit. a H.

Vnam. Gronov. et al. ante HAN, unam illam Venerem. Ed. P.

Graeci Charita — ἡ χάρις, Xapita, Quisilisthus gratiam vocat, et pulchritudinem. Est nimirum in picturis, praeter naturae imitationem, quae pars picturae prima est, quidam quod visum moveat, quod oculos delectet, idque non repugnans quidem naturae, sed ab ea tamen paulisper recedens, et accommodatus aetate iudicantium iudicio se volupitati. Id

tera omnia contigisse, sed hac soli sibi neminem parem. Et aliam gloriam usurpavit, quum Protogenis opus immensi laboris ac curae supra modum anxiae miraretur. Dixit enim, omnia sibi cum illo paria esse, aut illi meliora: sed uno se praestare, quod manum ille de tabula non sciret tollere: memorabili praecepto, nocere saepe nimiam diligentiam. Fuit autem non minoris simplicitatis, quam artis. Nam cedebat Amphioni de dispositione, Asclepiodoro de mensuris, hoc est, quanto quid a quo distare deberet.

Scitum est, inter Protogenem et eum quod accidit. Ille Rhodi vivebat: quo quum Apelles adnavigasset, avidus cognoscendi opera eius fama tantum

quod ex Lysippo intelligimus, quem dicere solum Plinius ait, lib. XXXIV, cap. 49: «A veteribus factos quales essent homines, a se, quales viderentur esse.» Illud similitudinis, istud pulchritudinis esse Fabius dixit, loc. cit. p. 895, quum Demetrium affirmat in veritate exprimens nimium fuisse, eoque nomine reprehendi, quod erat «similitudinis, quam pulchritudinis, antior.» II.

Protogenis opus immensi laboris. Haec sane est Talysi tabula, de qua mox infra dicitur, quam ut perficeret, septem annos explevit Protogenes. Ea visa, prae admiratione ita obstupuit Apelles, ut vox eum desiceret: deinde dixit ingentem esse laborem et inclytum opus, delicti tamen gratiis, ob quas picturae suae caelum attingerent. Cf. Plutarchum in Demetrio, p. 398. Baer.

Quid manum ille de tabula non sciret tollere. Cicero in Orat. n. 73, in quo Apelles «pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent quid esset ratio.» II.

Dispositione. Dispositio situs est figurarum omnium ac personarum, quibus tabula constat, sic aptus ac institutus, ut suo quidque loco, non alieno, collocetur. *L'ordonnance d'un tableau.* Haer. — Num cedebat Amphioni de dispositione. In MSS. Regg. *Amphion de dispositione cedebat.* Brot. codicum manu exaratorum vestigia sequitur, emendat, *Mcclauthio de dispositione cedebat.* Etenim Amphion ille Plinio caeterisque scriptoribus ignotus. Quintilianus vero, Inst. Orator. lib. XII, cap. 10: «Cura Protogenes, ratione Pamphilus et Mcclauthius, facilitate Antiphilus, ingenio et gratia, quam in se ipse maxime faciat, Apelles est praestantissimus.» Ep. P.

De mensuris. Mensura proportio est, convenientiaque partium, non in membris quidem corporis unius, sed in toto opere, ac partibus tabellae. Plinius infra de hoc ipso Asclepiodoro: «Eadem aetate fuit Asclepiodorus, quem in symmetria admirabatur Apelles.» Haer.

sibi cogniti, continuo officinam petiit. Aberat ipse, sed tabulam amplae magnitudinis in machina aptatam picturae, anus una custodiebat. Haec Protogenem foris esse respondit: interrogavitque, a quo quaesitum diceret. « Ab hoc » inquit Apelles: arreptoque penicillo lineam ex colore duxit summae tenuitatis per tabulam. Reverso Protogeni, quae gesta erant, anus indicavit. Ferunt artificem protinus contemplatum subtilitatem, dixisse Apellem venisse: non enim cadere in alium tam absolutum opus: ipsumque alio colore tenniozem lineam in illa ipsa duxisse: praecepisseque abeuntem, si redisset ille, ostenderet, adiceretque hunc esse quem quaereret: atque ita evenit. Revertitur enim Apelles, sed vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nullum relinquens amplius subtilitati locum. At Protogenes victum se confessus, in portum devolavit, hospitem quaerens: placuitque sic eam tabulam posteris tradi, omnium quidem, sed artificum praecipuo miraculo. Consumptam eam priore incendio domus Caesaris in

Officinam petiit. Hroter ex MSS. Regg. et edit. princ. *officinam petiit.* Ep. P.

In machina. Le chevalot. H.

Lineam. Lineam cave credas in pictura idem ac in geometrica esse, longitudinem sine latitudine. Est penicilli ductus, quem Graeci *γραμμὴν* vocant, ut *γραμμῆς* pictores, opusque *γραμμή*. Nos tractum penicilli vocamus: hinc omnibus lineis absolutum opus de consummato dicimus, quod est ex pictura desumptum, *γράμματος*. Linearum porro tenuitate opus est, in multis lineamentis effugendis, in capillamento exempli gratia, in venis, similibusque exacte formandis: hic enim non pressiore

nisa, sed delicata ac suspensa manugeri rem oportet. Status in Here. Vind. « Linea quam veterem longe fateatur Apellem. » Hano. — *Lineam ex colore duxit.* Supt qui velint ab Apelle ductam tantum rectam lineam quam secuit Protogenes, et deinde iterum secuit Apelles. At quum vir in arte et eruditione summus, Michael Angelus, existimaverit lineam illam fuisse unum *contour*, ipseque uno impetu talem lineam cum summa omnium admiratione circumdlexerit; ab eius audentia vix licet discedere. Vide quoque Cl. de Piles, *Vies des Peintres*, p. 116. Boet.

Priore incendio. Memini Tranquillus in Octavio, lvi: « la testi-

Palatio audio: spectatam olim tanto spatio nihil aliud continentem, quam lineas visum effugientes, inter egregia multorum opera inani similem, et eo ipso allicientem, omnique opere nobiliorem.

Apelli fuit alioqui perpetua consuetudo, numquam tam occupatam diem agendi, ut non lineam ducendo exerceret artem: quod ab eo in proverbium venit. Idem perfecta opera proponebat pergula transeuntibus, atque post ipsam tabulam latens, vitia quae notarentur auscultabat, vulgum diligentiore in iudicem, quam se praeferens: feruntque a sutore reprehensum, quod in crepidis una intus pauciores fecis-

tionem Palatinae domus incendio absumptae, etc. Interpolatus hic locus foedissime in libris vulgatis ad hunc diem sic legitur: «Consumptam eam constat priore incendio domus Caesaris in Palatio, avide ante a nobis spectatam, spatiosiore amplitudine nihil aliud continentem, etc.» In Reg. 2, eod. «Consumptam . . . in Palatio audio, spectatam nobis antepatiosae nihil aliud continentem, etc.» Si prius illud incendium est, ut esse necesse est, quod Octavii principatu contigisse diximus, tabulam eam quae tum consumpta traditur, spectatam a se Plinius gloriari inire nequit: quare spectatam olim maluimus: tanto autem spatio etiam, Pinstianus approbat. HARD.

Inopi. Ab omni pictura nudum: quin lineas modo tenues, nullam effigiem contineret. HARD.

Quod ab eo in proverbium venit. Translatio versa: «Nulla dies abeat, quin lineae ducta supersit:» Quem ex Horatio falso Salmasius citat in Sölin. pag. 3; vide Erasmus Chil. t. cent. 4, Adag. 12. «Nolum hodie lineam duxi.» HARD.

Pergula. Sunt, qui in pergula legant, Lucilius Salarum xx, citatus a Lactantio, I, 22. «Pergula pictorum veri nihil, omnis ficta.» Pergula locus est accommodatus exponendis rebus vaginalibus, in edito positus. Cod. Theod. XIII, IV, l. 4: «Pictoriae professores . . . pergulas et officinas in locis publicis sine pensionibus obtineant.» Graeci *βραγίων* vocant. Et artium caeterarum professoribus pergulae quoque buiusemodi fuere profitendae arti. De mathematicis testis Suetonius in Augusto, ubi de Theogene. De grammaticis, idem lib. de illust. Gramm. ubi de Crasippo. HARD.

Vulgum diligentiorē iudicem. Hæreticet illud Cleeronis de Orat. III, n. 51: «Mirabile est, quoniam plurimum in faciendo interit inter doctum et rudem, quoniam non multum differat in iudicando.» Et lib. de Opt. gen. or. n. 4: «Ad picturam probendam adhibentur etiam laici facies, cum aliquis solertia iudicandi, scilicet de absolute arte non potest nisi artifex iudicare.»

set ansas: eodem postero die, superbo emendatione pristinae admonitionis cavillante, circa crus, indignatum prospexisse, denuntiantem, ne supra crepidam iudicaret, quod et ipsum in proverbium venit. Fuit enim et comitas illi, propter quam gravior Alexandro Magno erat, frequenter in officinam ventitanti: nam, ut diximus, ab aho pingi se, vetuerat edicto. Sed et in officina imperite multa disserenti silentium comiter suadebat, rideri eum dicens a pueris qui colores tererent. Tantum erat auctoritati iuris in regem, alioqui iracundum; quanquam Alexander honorem ei clarissimo praebuit exemplo: namque quum dilectam sibi ex pallacis suis praecipue, nomine Campaspen, nudam pingi ob admirationem formae ab Apelle iussisset, eumque tum pari captum amore

erratis, etiam homo rudis, etiam vulgus potest. HARD.

Ansae. Ansae vocat, crepidarum vincula nequeque. Ea voce pariter usus Val. Max. in hac ipsa prodenda re, VIII. 42, pag. 402: «Mirisce, inquit, et ille artifex, qui in opere suo moneri se a sulore de crepida et ansulis passus, de crure etiam disputare incipientem, supra plantam ascendere vetuit.» Tibull. I, el. 8: «Ansaeque compressos colligat arcia pedes.» Gregor. M. Moral. II: «Sed ecce quaestioni quaestioem luagiros, et quasi, dum anasem solvere nitimur, nodum ligamus.» H.

Diximus. Lib. VII, c. 38, H.

Multa disserenti. Alexandro videlicet. HARD.

Rideri eum dicens. Plutarch. de Discrimine adulatoris et amici, pag. 58, et de Tranquill. animi, p. 451, id ab Apelle dictum Megabyzo, non Alexandro, refert. Aelian. Var. Hist.

II, 2, a Zeusside eidem Megabyzo. HARD.

Clarissimo praebuit exemplo. Brot. ex Gron. MSS. Voc. et Reg. 5, perhibuit, quae locutio satis Nostro frequens, ut constabit ex Indice. Ed. P.

Ex pallacis. Graeca ea vox est, παλλακή, et concubinam sonat. Vsurpata quoque Tranquillo in Vespas. c. XXI: «Quieti vacabat, accubante aliquo pallaciarum, quas in defunctae locum Caenidis plurimas constituerat.» HARD.

Campaspen. Παγκράτης vocat Aelianus, Var. Hist. XII, 34: Lucianus quoque in Dial. cui titulus, *Imagines*. HARD.

Tum pari captum amore semisset. Alexander conspectis captivis multis et corporis magnitudinis et forma praestantibus, *Προσίδες*, inquit, sisiv *ἐπαύτων ἀληθόνες*. Victor. lib. II, cap. 5. DALMG. — *Eumque tum pari captum*, Brot. in MSS. Regg. Valic.

sensisset, dono eam dedit: magnus animo, maior imperio sui: nec minor hoc facto, quam victoria aliqua. Quippe se vicit, nec torum tantum suum, sed etiam affectum donavit artifice: ne dilectae quidem respectu motus, ut quae modo regis fuisset; modo pictoris esset. Sunt qui Venerem Anadyomenen illo pictam exemplari putant;

Pintian. et edit. prius. *cumque, dum parer, amore captum.* Eo. P.

Anadyomenen. Venerem ἀναδυομένην Apella pictam, Venerem Cnidiam Praxitelis sculptam fuisse ad exemplar Phryneae χλαυσιγύστες, sive στροφέ, quod in Eleusiniorum panegyri spectante universa Graecia nudasset corpus, et in mare soluta coma descendisset, scribit Athenaeus. Verba Rhodig. lib. XIV, cap. 15, sunt haec: « Postea Phrynē miramur, non Hyperidia actione, quamquam admirabili, sed conspectu corporis, quod illa speciosissimum alloqui, deducta nudaverat tunica, periculum liberatam: interpositio mori decreto, ne quis misericordiae captandae gratia epilogis interetur. Haec vero est, de qua Propert. ita canit: « Nec quae deletas potuit componere Thebas, Phryne; tam multa facta beata virgine statum fuisse apud Delphos aureas scribit Libanius. Commeminit in praecipitis sanctitas etiam Plutarchus, eam diem solitam prodens, ubi iam consenuisset, ac haecida toto foret corpore, τὴν πρῶτα κλισίως πωλεῖν διὰ τὴν δόξαν, id est, pluris faciem vendere ex opinione quam de ipsa conceperant homines. Hanc denique dixere Graeci lecythum habere in malis: quod eponens Suidas, velut in sinu plane servans Graecorum omnia, ad faciei retulit tumorem: credo, quia sit lecythus pro-

tuberans vas: etiam si de corporis habitu, hoc est, a parvitate, Olpem piscatorem nuncupatum, conieciant Graecorum nonnulli; quoniam Olpe lecythum indicet. Ego ad formae elegantiam referendum contenderim. Ut illam intelligamus naturali specie praesignem, accessit commendationem, et peregrinas haud magis perire nugas conquisivit: quod lecythum Plinii Caecilii testimonio, et Marci Tullii in epistola ad Atticum, pro orationis etiam splendore, ac excussa in arribendo cura novimus accipi. Erat enim oleo dictum vas lecythus; sed et argentiis, quaeque; unde et Lecythophorus puer Polluci. Verum et trochaicum dimetrum catalecticum, quod Euripidion dicunt, etiam Lecythium vocatur vel ex Aristophanis scommate, vel trochaici bombi ratione: quem exhibet lecythium quaeque. « Haecenus Rhodiginus, qui loco citato paulo post: « Scribit Apollodorus Phryne fuisse duas; alteram quorum Clausigelos cognominarunt; alteram vero Serpeticam. Clausigelos verbum apud Xenophontem est libro Rerum Graecarum septimo, πάντας δὲ τοὺς παρόντας τότε γὰρ τῷ ὄντι χλαυσιγύστες ὄντων, id est, praesentes autem universos tunc saepe solantior habebat rursus. Herodicus celestiatam rheletibus Phrynem στροφέ, id est, Sestum vultatam, tradit, quod alluminaret

Apelles et in aemulis benignus. Protogeni dignationem primus Rhodi constituit. Sordebat ille suis, ut plerumque domestica: percontantique quanti liceret opera effecta, parvum nescio quid dixerat: at ille quinquagenis talentis poposcit: famamque dispersit, se temere, ut pro suis venderet. Ea res concitavit Rhodios ad intelligendum artificem; nec nisi augentibus pretium, cessit.

Imaginem adeo similitudinis indiscretæ pinxit, ut

dispoliareque adeuntes. Ἰάδου, altissimare est. Quum avarior quispiam subblandiens diceret, «Aphrodisium Praxeteli es; es tu, inquit Phryne, amor Phidiae. Demum libet lucubratiōis huic, quum videmur, ducente stylo, in feminis declamasse; quas tamen alibi stinxis celebrare laudibus non xapavimus, inserere breve quiddam ex Graecorum sanctuariis, non bonas lacerando, sed a malo-malus deterrendo: Θησαυρός ἐστὶ τῶν κακῶν καὶ τῶν γυν. Θησαυρός ἀνδρῶν ἀγνιστοῖρα καὶ τῶν. Θήλασσα, καὶ πῦρ, καὶ γυνὴ καὶ τρία. Thesaurus est malorum mulier mala. Foris omnibus immititur mulier mala. Mase, ignis, mulier, mala tria. Hactenus Rhodiginus. Anadyomenes meminit Pausanias in Corinthiaca. Ille. — Anadyomen: Ἀναδυμένην Ἀποφύην, Venorem e mari excurrentem, ad imaginem potius Phrynes meretricis ab Apelle pictam, scribit Athenaeus, XIII; pag. 591. Estat in eam picturam Ausonii epigramma, 104: «Exeruat pelagi naper genitalibus undis Cyprin Apellae cernit laboris opus, etc.» Et Ovid. de Ponto, IV, el. 4, v. 29: «Vt Venus artificis labor est et gloria Coi Aequeoreo maddis quae premit imbrē comas, et Vetus inscriptio, si tamen vetus, apud

Reines. pag. 127: VENER. PELAG. Veneri Pelagiae. HARD.

Dignationem. Auctoritatem conciliavit et famam. HARD.

Sordebat ille. Brot. ex MSS. Regg. et edit. princeps, sordebat suis, postrema nempe voce ille omisa. Eo. P.

Et plerumque domestica. Eleganter in eam sententiam Plinius Jun. VIII, Ep. 20: «Ad quae noscenda iter ingredi, transmittere mare solimus, ea sub oculis posita negligimus: seu quia ita natura comparatum est, ut proximorum incuriosi, longinqua se citemur: seu quod omnium rerum cupido languescit, quum facilis occasio est: sen quod differimus, tamquam saepe visuri, quod datur videre, quoties velis cernere, etc. a H.

Quanti lecitatur opera effecta. (sic prius.) Voss. liceret; nam et venditor licere dicitur. Suetonius Callig. xxxviii: «Munitum a Caio praetorem, ne praetorium virum crebro capitis motu nantem sibi praeteriret, nec licendi finem factum.» Martialis, lib. VI, epig. 66: «Vendebat modo praeca Gellianus. Parvo quatinus pretio diu liceret.» Sic etiam codex Pintianus. Gron.

At ille Apelles. HARD.

Quinquagenis talentis. Altica talenta

(incredibile dictu) Apion grammaticus scriptum reliquerit, quemdam ex facie hominum addivinantem (quos Metoposcopos vocant) ex iis dixisse aut futurae mortis annos, aut praeteritae. Non fuerat ei gratia in comitatu Alexandri cum Ptolemaeo: quo regnante, Alexandriam vi tempestatis expulsus, subornato fraude aemulorum plano regio invitatus, ad regis coenam venit: indignantique Ptolemaeo, et vocatores suos ostendenti, ut diceret a quo eorum invitatus esset, arrepto carbone extincto e foculo, imaginem in pariete delineavit, agnoscante vultum plani regis, ex inchoato protinus. Pinxit et Antigoni regis imaginem altero lumine orbam, primus excogitata ratione vitia condendi: obliquam namque fecit, ut quod corpori deerat, picturae potius deesse videretur: tantumque eam partem e facie ostendit, quam totam poterat ostendere. Sunt inter opera eius et expirantium imagines. Quae autem nobilissima sint, non est facile dictu.

Venerem exeuntem e mari divus Augustus dicavit

intellige: galliae monetae libras 233,437. Ed. P.

Metoposcopos, Μετωσκοπος, qui hominum ingenium diiudicat ex fronte, lineamentisque corporis, atque inde futura augurantur. Vnus etiam ea voce Tranquilus. HARD.

Cum Ptolemaeo. Legi F. qui primus post Alexandri obitum Aegyptum tenuit. HARD.

Plano. Vox haec impostorem astutum significat, qui artem proficitur imponendi etiam spectantibus. «Hic ille planus improbissimus» inquit Cicero pro Cluentio, n. 72. H.

Regis. Hanc vocem Brot. ex MSS. Regg. et edit. princ. omittit. Ed. P.

Pinxit et Antigoni regis imaginem,

Quintil. II, 13, pag. 145: «Habet in pictura speciem tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantum altero ostendit, ut animi oculi deformitas lateret.» HARD.

Primus. An pictura scilicet. Sic in statu Periclia artifices, ut Plutarchus adnotat, pag. 153, vitium texere oblongioris paulo capitis, addita galea. HARD. — *Primus*. Brot. ex Reg. cod. 5, et edit. principe, *prius*; bene. De estagaphis obliquisve imaginibus, *des profits*, dictum supra est, cap. 34, ubi hanc vitia condendi rationem longe ante Apellem, repertam, Cimonia Cleonaei exemplo, Plinius ipse testatur. Ed. P.

Venerem exeuntem e mari. Anado-

in delubro patris Caesaris, quae Anadyomene vocatur, versibus graecis tali opere, dum laudatur, victo, sed illustrato. Huius inferiorem partem corruptam qui reficeret, non potuit reperiri. Verum ipsa iniuria cessit in gloriam artificis. Consenuit haec tabula carie: aliamque pro ea Nero principatū substituit suo, Dorothei manu. Apelles inchoaverat aliam Venerem Cois, superaturus etiam suam illam priorem. Invidit

μὲν, de qua supra cap. 42. H.

In delubro patris Caesaris. Quod in Foro fuit, regione in octava. Strabo, XIV, pag. 657: *Ἦν δὲ καὶ ἡ ἀναδυομένη Ἀποδότην, ἡ οὖν ἀνακαίρει τῷ θεῷ Κεῖστρον ἐν Πόλει, τοῦ Σεβαστοῦ ἀναδότης τῷ πατρὶ τῆν ἀρχηγέταν τοῦ γένους αὐτοῦ, etc. H.*

Versibus graecis. Exstant in Anthologia, IV, 42, epigrammata graeca quatuor de hoc argumento, sic τὴν Ἀποδότην, ἀναρχομένην ἀπὸ βαλδωνος, Antipatρί, Archias, Democρίστ, Iuliani et Leonidae. Tu es, si otium est, consule. Habe interim ea latine ex Grotio: Antipatři quidem Sidorius. » Maternis primum de fluctibus emergentem Cyprin Apellaei cerne laboris opus. Vt manibus mulceas reapersos arguere crines De madidia spumam cogit abire comas. Non tibi de forma post hac certabimus, ipsae Dicant, si videant, nata sororque Iovis. » Archias: » Fallimur? an Venerem nudam spectavi Apelles? Quum de caeruleo surgeret ortu mari? Sic illam pelagi pinxit da rore madentem: Ecce comam tenera tergit utraque manu. » Democritus: » Nuda Venus pelagi primum quum surgeret undis, Auratas spuma de maris uda comas, Taliter Aegaeon siccatit ab aequore tractam Caesariem tenera pulcra per ora manu. Exstant uberi-

bus qua fas tenus: hanc, ita vel Mars Si videat subitus, pectora turbet amor. » Iuliani ex Praefecto Augustali: » En Cytherea recens maris a genitalibus undis: Lutinæ, ingenium fecit Apellis, opus. Sed cito te tabula remove, ne te irriget imbre Quae pluit absternis spuma marina comis. Si sic nuda Venus stetit in certamine mali: Troia quod interit, Pallas iniqua fuit. » Leonidae denique Tarentini: » Adhuc ab ipso matris orientem sinu, Adhuc strepentem spumem Cyprin solo, Videns Apelles, inclytum formae decus, Non aemulatus arte: sed vicum dedit. Videsse summis manibus ut stringat comam, Nicetique puris fulgurans oculis amor, Matura tangi turgeant ut ubera? Nunc ipsa dicat Pallas et coniux Iovis: Actum est, nec ultra, Iupiter, contendimus. » Ex quibus carminibus, aut certe haud absimilibus, Plinius victum Apellis opus, sed illustratum dicit. HAAR.

Victo, sed illustrato. Ita quidem libri omnes scripti et editi. At certe emendandum est, non victo. Exstant quidem in Anthologia, IV, 42, plura epigrammata de hoc Venere, quibus illustrata fuit, sed minime victa. BA.

Cois: De hac Ovidius: » Si numquam Venerem Cois pinxisset Apel-

mors peracta parte: nec qui succederet operi ad praescripta lineamenta inventus est. Pinxit et Alexandrum Magnum, fulmen tenentem, in templo Ephesiae Dianae; viginti talentis. Digiti eminere videntur, et fulmen extra tabulam esse. Legentes meminerint omnia ea quatuor coloribus facta. Tabulae pretium accepit aureos mensura, non numero.

les, Mersa sub aequoreis illa lateret aqua. s. Dat.

Invidet mors. Cicero de Offic. III, n. 10: s. Vt nemo pictor esset inventus, qui Veneris eam partem, quam Apelles inchoatam reliquisset, absolveret: quia enim pulchritudo reliqui corporis imitandi apem auferbat. s. Et Famil. I, ep. 9: s. Vt Apelles Veneris caput, et aethrae pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit: sic quidam homines in capite meo solo elaboraverunt, etc. s. Haas.

Pinxit et Alexandrum Magnum. De hac pictura dicere solitum ferunt Apellem, duos Alexandros esse: alterum Philippi ἀλέξανδρον, Apellis alterum ἀλέξανδρον. Plutarch. Or. 2, de Fort. Alexand. p. 335. Haas.

Viginti talentis. In libris editis, atque in ipso Reg. 2 cod. sed imperita recentioris alicuius interpolatoris manu, erasa quae suberat voce, legitur *viginti talentis auri*. Talenta auri sicubi poëtae dixere, ut. Maro, non semel, de ingenti auri pondere accipimus, non de certa mensura pecuniae, quae auro potius quam argento, constat: sed auri illi addidere scilicet, quod eius tabulae manipretium auro solummodo dicatur. Talenta Attica argenti intelligi: quorum vicina monetae gallicae efficiunt libras 45.000. H. — *Viginti talentis.* Brot. ex MSS. Regg. 2, 3, et edit. principis,

viginti talentis auri, quae gallicae monetae libras efficiunt 1,350,000. Ed. P.

Legentes meminerint, etc. Vide quae diximus cap. 32. Haas.

Quatuor . . . facta. Abest vox ea postrema a codice Reg. 2. In Colb. 3, *quatuor coloribus constare.* Haas.

Tabulae. Ita sanissime Colb. 3. In Reg. 2 et Pintiani cod. minus sincere: s. Tabula in nummo aureo mensura accepit, non numero. s. Parm. ed. s. Immense tabulae pretium accepit aureos mensura, non numero. s. Quid sit manipretium, alicubi diximus. Sententia porro est, tanto antea numerum tabulam esse repensam, quantum ipsius spatium, quanta amplitudo foret: ut de alia pictura similiter dictum est VII, 39. Florat. Sat. I, 4: s. Dives, ut metiretur ovinos, s. H. — *Tabulae pretium accepit aureos mensura.* Brot. ex MSS. Vatic. Dalecamp. et edit. principe, *immense tabulae pretium accepit*, etc. s. Haec Alexandri Magni tabula, eius aurata cooperta, fuit alta pedes circiter sedecim, lata pedes decem. Illam altitudinem latitudinemque implent viginti talenta auri, seu nostrae gallicae monetae libras 1,350,000. Inde autem potest quam temere recentiores editores superius omiserint auri; quum nec Apelle, nec Alexandro, nec loco digna fuisset tabula viginti talentorum

Pinxit et Megabyzi sacerdotis Dianae Ephesiae pompam: Clitum equo ad bellum festinantem galeam poscenti armigerum porrigentem. Alexandrum et Philippum quoties pinxerit, enumerare supervacuum est. Mirantur eius Habronem Samii, et Menandrum regem Cariae Rhodii. Item Ancaeam: Alexandriae Gorgosthenem tragoedum: Romae Castorem et Pollucem,

argenti, seu gallicae monetae librarum 93,375. » Ex Brot. not. ad hunc loc. Ed.

Pompam. Pompam Dianae Ephesiae, cui Megabyzus sacerdos praeeset. Quint. V, 12, pag. 406: « Statuarum artifices, pictoresque clarissimi, quum corpora quam speciosissima fingendo pingendove efficere cuperent . . . non Bagoam aut Megabyzum aliquem in exemplum operis sumunt sibi, etc. » Μεγαβύζου Xenophon. Αναξ. V, pag. 359, interpretatur, τὸν τῆς Ἀρτέμιδος νεώτοπον, « qui Dianae sacra perageret. » Strabo, XIV, p. 641, Μεγαβύζου, ἱερέα. Plinius, sacerdotem. Unde suspicari licet, quid sit, quod in nummis frequenter occurrit, ΝΕΩΚΟΡΩΝ et ΔΙΟ ΝΕΩΚ, quod nos alibi singulari opere de nummis antiquis explanavimus. HARB.

Clitum. Κλῆτρον, inter Alexandri amicos non postremum, mox ab eodem inter pocula interemptum, Arrian. de Exped. Alex. IV, pag. 560. HARB.

Galeam poscenti armigerum porrigentem. Certè hæc tabula a superiore est distincta; aliter Plinius scripsisset, eique galeam poscenti. Id non attendere Cll. Durand. et Falconet. Brot. — Gron. et al. ante HARB. et ei galeam poscenti. Ed. P.

Habronem. Sic MSS. recte, non Abrocin. Habron Argivus, ex Suida,

cui a mollitie nomen inditum: unde in splendide viventes iactatur paroemia, Ἀβρωνος Βίος, *Habronis vita*. Fuit et alter Habron sophista. Lycurgi oratoris P. de quo Plutarchus, in decem Rhetorum vitis, pag. 843. HARB. — *Habronem.* Brot. ex MS. Reg. 5, et editione principe, *Abrotem*; et sic quoque Gron. et al. ante HARB. Rectius. Ed. P.

Et Menandrum. Caeteris scriptoribus incognitum. HARB. — *Menandrum.* Quidam legendum volunt *Minoem*, quem in Caria primum regnasse, Strabo auctor est lib. XIV. Alii *Idricæ* legunt, quem Hecatomni filium fuisse et Mausoli fratrem, idem tradit. Alii vero legendum censent, *Minoem et Idricæ reges Cariae Rhodii*. Invenio et apud eundem auctorem, lib. XI, Menandrum quemdam natione graecum; multas in India provincias subegisse, et victorias suas longius protulisse, quam Alexandrum. Menander Atheniensium dux et Nicias collega Thucydidi celebratur, lib. VI. DAL.

Item Ancaeam. Qualis et ab Aristophonte pius dicitur inferius, cap. 40, not. 71. HARB. — *Ancaeam.* Vel Tegeatem, Lycurgi filium, Argonautam: vel Samium Neptuno genitum, etiam Argonautam, ab apro in vinea occisum, de quo proverbium, « Multa cadunt inter calicem supremaeque labra. » DAL.

cum Victoria et Alexandro Magno. Item Belli imaginem, restrictis ad terga manibus, Alexandro in curru triumphante. Quas utraque tabulas divus Augustus in fori sui partibus celeberrimis dicaverat simplicitate moderata. Divus Claudius pluris existimavit, in utrisque excisa facie Alexandri, divi Augusti imaginem subdere. Eiusdem arbitrantur manu esse et in Antoniae templo Herculem aversum: ut, quod est difficillimum, faciem eius ostendat verius pictura, quam promittat. Pinxit et heroa nudum: eaque pictura naturam ipsam provocavit.

Est et equus eius, siye fuit, pictus in certamine: quod iudicium ad multas quadrupedes provocavit ab hominibus: namque ambitu aemulos praevalere sentiens, singulorum picturas inductis equis ostendit: Apellis tantum equo adhinnivere, idque et postea

Item belli imaginem. Qualis est furoris, apud Moron. Aen. I, v. 298: «Furor impius intus Saeva sedens super arma, et centum vinctus ab his Post tergum nodis, fraudat horridus ore truenso.» II.

In utrisque excisa. Brot. ex MSS. Regg. et edit. primo: *utrisque excisa*, omissa nempe praepositione. Ex P.

Et in Antoniae templo. Huius Antoniae templum, quo Vitis situ fuerit, incompertum. Fuit illa Antonii triumphi filia: ex honore Augusti, Claudii Caesaris Augusti parens: in nomine Antonia ex patre, Augusta ex matre. HAN.

Herculem aversum. Hercules aversus, *Herode in par derrière*. Tanta erat ars in illa tabula, ut faciem non promitteret, sed ostenderet, adeo in averga parte intelligebatur antica. Brot.

Pinxit et heroa nudum. Sic etiam

Reg. 2. Suspicabatur olim Pinxit et *Herona nudam*: quod Heronis ad Leandrum, vicissimque huius ad illam litterae inter Heroidum epistolas sint apud Nasonem. Sed nec vox *Herona ipsa* per se placet, et Plinius ipse supra similiter de Timante: «Pinxit et heron absolutissimi operis, artem ipsam complexus viros pingendi.» HAN.

In certamine. In pictura certamine, cum sociis artis. HAN.

Quod iudicium ad multas quadrupedes. In quo certamine indices habere quadrupedes, quam homines maluit. HAN.

Inductis equis. Quos in medium et veluti in scenam induxerat. HAN.

Apellis tantum equo adhinnivere. Valer. Max. VIII, 11, p. 406: «Quo excusabilior est error equi, qui visa pictura equae, hinnitum edere coactus est.» HAN.

semper illius experimentum artis ostentatur. Fecit et Neoptolemum, ex equo adversus Persas; Archelaum cum uxore et filia, Antigonum thoracatum cum equo iaccedentem: Peritiores artis praeferunt omnibus eius operibus eundem regem sedentem in equo: Dianam sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus videtur idipsum describentis. Pinxit et quae pingi non possunt, tonitrua, fulgetraque: Brontem, Astrapen, Ceraunoboliam appellant.

Inventa eius et caeteris profuere in arte. Vnum imitari nemo potuit, quod absoluta opera atramento illinebat ita tenui, ut idipsum percussu claritates colorum excitaret, custodiretque a pulvere et sordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed et cum ratione magna: ne colorum claritas oculorum

Fecit et Neoptolemum. Neoptole-
mum intelligit, qui cum hasta et
clypeo Alexandrum sequutus, post
eius obitum Armeniam commovit et
aliquanto post commissio praelio, ab
Eumene cum Cratero occisus est.
Plutarchus in Eumene. Fuit et alius
Neoptolemus Olympiadis pater, de quo
Pausanias, lib. I. Dicitur. — *Fecit*, etc.
Plutarch. in Eumene, pag. 385. In
nummo, aureo didrachmo, e Gaza
Regia, quem Seguinus vulgavit, pag.
54, caput Iovis Dodonaei est, corona
quercus rediitulum, sine epigraphie.
In aversa parte, fulmen, cui vidus
solis superpositum est, regiae digni-
tatis symbolum: infra, spiculum,
designans Epirum. Epigraphie: ΑΑΕ
ΞΑΝΑΡΟΥ ΤΟΥ ΝΕΟΠΤΟΛΕΜΟΥ
Alexandri nimiana, qui Neoptolemi
filius. Hase.

Archelaum. Vel physicum Anaxa-
gorae discipulum, Socratis praece-
ptorem, vel Macedoniarum regem. Dicitur.
— *Archelaum.* Macedoniarum regem:

quem Socrates aiebat, minas argenti
se in domum suam impendisse, Zen-
xide Heracleota conducto, qui pictu-
ris eam ornaret, in se ipsum nihil,
Aelian. V. II. XIV. 17. Hase.

Dianam sacrificantium virginum.
Virgines illae ab Homero non dicun-
tur sacrificantes, sed ludentes, *μα-
ζωρας*, sed venationes ac ludos, sa-
crificia Dianae grata esse bene notum.
Eo P.

Homeri. Odyss. Z, v. 102: Οὐ
δ' Αστραὶς ἰόντι, etc. Virgilius item
Aen. I. Hase.

Fulgetraque. Gron. et al. ante Hase,
fulguraque. Eo P.

Brontem, Astrapen, Ceraunoboliam
appellant. Hae verba Graeculi sicciores
potius quam Plinii: puto. Piat. —
Brontem. Βροντήν, *Astrapen.* Αστροπήν, *Κε-
ραυνόβολην.* Sic Reg. 2. Hase.

Atramento illinebat. Galli dicunt
vernir, *appliquer le vernis.* II.

Cum ratione. Sed et istud cum ra-
tione se modo fiebat. II.

aciem offenderet, veluti per lapidem specularem in-
tuentibus e longinquo: et eadem res nimis floridis
coloribus austeritatem occulte daret.

Aequalis eius fuit Aristides Thebanus. Is omnium
primus animum pinxit, et sensus hominis expressit,
quae vocant Graeci ethe; item perturbationes: du-
rior paulo in coloribus. Huius pictura est, oppido
capto ad matris morientis e vulnere mammam adre-
pens infans: intelligiturque sentire mater et timere,
ne emortuo lacte sanguinem lambat. Quam tabulam
Alexander Magnus transtulerat Pellam in patriam
suam. Idem pinxit praelium cum Persis, centum ho-
mines ea tabula complexus, pactusque in singulos
minas denas a tyranno Elatensium Mnasone. Pinxit
et currentes quadrigas, et supplicantem paene cum
voce: et venatores cum captura: et Leontionem pi-
ctorem: et Anapaumomenen, propter fratris amorem.

Aequalis. Apellis scilicet. Meminit
Aristidae Thebani Polemion, libro de
tabulis quae Sicyone fuerunt, apud
Athenaeum, lib. XIII, p. 567. HART.

Is omniunt primus animum pinxit.
Arte et industria: alii priores casu
tantum et rarius. HART.

Quae Graeci vocant ethe. Πῶν, mo-
res. Spectat huc aculeatum in prinis
Pisonis epigramma, Anth. II, c. 43,
in hominem egregie deformem: Ψυ-
χὴν μὲν γράφει χαλεπὸν, μορφὴν δὲ
χαράξει Παῖδιον· ἀλλ' ἐπὶ σοὶ τοῦμ-
παλιν ἀμφοτέρω. Τῆς μὲν γὰρ ψυχῆς
τὸ διαστρόφον, ἐξ ὧ ἀγούσα. Ἐν τοῖς
φαινομένοις ἡ φύσις ἐπὶ γὰρ ἀσάτο. Τὸν δ'
ἐπὶ τῆς μορφῆς ὀδυρόν, καὶ σώματος
ὄδριν, Πῶς ἂν τις γράφῃ, μὴ ὀδε-
ῖν ὁδίων; a Ardua res animium,
facilis depingere formam: In te sed
se rem constat libere secus. Nam
pravos animi mores natura latere,

Exponens oculis obvia signa, vetat.
Sed foedum corpus, confusa sed ora
videre Quam metuunt omnes, pingere
nemo potest. HART.

Ne emortuo. Reg. 2, ne mortuae fa-
ctae. Colb. 3, ne mortuae sangui-
nem infans lambat. H.

Mnas denas. Mna centum drach-
marum est, drachma denarii pondere,
ac fere pretio. HART. — *Mnas denus.*
Mnae denae sunt gallicae nostrae mo-
netae librae 778 cum assibus aliquot.
Tabula autem centum homines com-
plexa, empti est mois mille, gallicae
monetae libris 77,842. BNOT.

Elatensium. In Locris. Vide IV, 12.
De Mnasone cursu inferius. H.

Anapaumomenen. Ἀναπαυομένην τοῦ
βίτου, hoc est, vita defunctam. By-
blidem intelligit Cauni fratris amore
mortuam. Vide Ovid. Metam. IX,
455. Libri editi, mortuam, frustra

Item Liberum patrem, et Ariadnen, spectatos Romae in aede Cereris: tragoedum, et puerum, in Apollinis: cuius tabulae gratia interit pictoris inscitia, cui tergendam eam mandaverat M. Junius praetor sub die ludorum Apollinarium. Spectata est et in sede Fidei in Capitolio imago senis cum lyra puerum docentis: Pinxit et aegrum sine fine laudatum. Qua in arte tantum valuit, ut Attalus Rex unam tabulam eius centum talentis emisse tradatur.

Simul, ut dictum est, Protopogenes floruit. Patria ei Canus, gentis Rhodis subiectae. Summa eius pau-

hic addunt. HAZO. — Egregia fratris sororisque stans imper reperta est in Hadriani villa. BAPT.

Ariadnen, Minois filiam, quam Bacchus duxit uxorem, quum huius dei admonitu, Theseus a quo primum abducta fuerat, hanc dimisisset. Geminum, non de praeterea quidem, sed de statua Ariadnes, exstat in Anthologia epigrammā perelegans, IV, 9: *Ὁς ἔσπευς ὁ γλῶττας αἶψα διὰ τὴν Βάχχου ἱερὰς ἐκείνης, ὡς πῖπας ἔχων, ἀταλὰς αἶψα.* Non te sculpsit homo: sed qualem tupe iocentem Vidorant, expressit marmore. Bacchus amans. *Ἐπίσχετο, λελείπας πῶς φάσιν τὰς Ἀριάδνας, Μὴ καὶ ἀναδρώσῃ θοῆς διὰ τοῦ μύθου.* Saepe ait quarevis Ariadne tangere noli: Thesea me properans quaerere, pensilist. HAZO.

In aede Cereris, Regione Verba undecima. HAZO.

In Apollinia, Verbis regione decima. HAZO.

Junius, Cuius Cicero meminit in or. pro Cluentio. HAZO.

Apollinogenus, Quis singulis annis exhibebant Romam stato die, circa nobis quintilis. Uorum ludorum ritus ritusque Macrobius explicat SAT.

I, 12, pag. 277. HAZO. — *Die ludorum Apollinarium*. Celebrabantur die 3. Iulii. In Calendris Flewertiensi, hic pag. IV. LVII APOLLINARES. Per novem dies edebantur. Inde in eodem Calendario III ID. IV APOLLINARES, CXXXIII, id est, circenses minus viginti quatuor. BAPT.

In aede Fidei, Cic. de Off. III, n. 104: *Qui iurandum violat, is Fidem violat*, quam in Capitolio Iovis Opt. Max. maiores nostri esse voluerunt. HAZO.

Qua in arte. Nampo aegros pingendi. HAZO. — *Centum talentis emisse*: Sive nostrae gallicae monetae libris 456,825. EO. P.

Patria ei Canus. In Caria. PAMASI, Attic. I, pag. 6: *Ἡρώτοριον Κανόνος*. Sic pariter Plutarch. in Demetrio. Sic quoque Xantho secundum Isidor. Cariae oppidulo, prope Cadmum, et Constant. Porphyrog. I, Thes. 14, p. 42. HAZO.

Summa. Quilist. XII, p. 891: Protopogenem cura, ut Apellem gratias praestantiadum ait fuisse. HAZO. — *Summa eius*. Postquam uicem Broet. ex MSS. Herg. et edil. principē de-

pertas initio, artisque summa intentio, et ideo minor fertilitas. Quis eum docuerit, non putant constare. Quidam et naves pinxisse usque ad annum quinquagesimum: argumentum esse, quod quum Athenis celeberrimo loco Minervae delubro propylaeon pingeret, ubi fecit nobilem Paralum et Hammoniada, quam quidam Nausicaam vocant, adiecerit parvulas naves longas in iis, quae pictores parerga appellant: ut appareret a quibus initiis ad arcem ostentationis opera sua pervenissent. Palmam habet tabularum eius Ialysus, qui est Romae, dicatus in

let; et mox delubri, non delubro.
ED. P.

Minor fertilitas. Minime secundus artifex. HARD.

Quidam et naves pinxisse. Quod et de Heraclide dicitur. HARD.

Propylaeon. Προπύλαιον, porticulum, vestibulum. HARD.

Paralum, etc. Navium haec nomina sunt. Prior ab heroë eius nominis, cuius grammatici meminere omnes: altera ab Hammone Iove, cui dona nave ea debebantur: eadem Νηυσικήν, eodem quo Alcinoi filia nomine, nuncupata. In libris fere haecenus editis, auctore Barbaro, *Hemionida*. At in Regg. *Amoniadam*, Col. 3, *Hamoniadam*. Parm. ed. *Hammoniadam*: quae nostrae emendationi omnia egregie favent. Quinque fuere sacrae triremes: ab initio binae tantum: processu temporis tres additae sunt: priorum altera Salaminia, vel Delia; altera Paralus vocabatur Posteriorum alia Antigonis, alia Ptolemais, alia Hammonis. Haec sic dicta fuit, quod per eam victimas Iovi Hammoni mitterent. Vlpianus in Comm. ad Medianam Demosthenis: Υπερὸν δὲ καὶ ἄλλαι τρεῖς ἰγένοντο,

PLIN. N. II. Tom. IX

Ἀντίγονις, Πτολεμαῖς, Ἀμμωνιάς, ἐπειδὴ τῇ Ἀμμωνίᾳ δὲ αὐτῆς τὰς θυσίας ἐπεμπον. Τοῦτων δὲ τῶν ἱερῶν τριήρων αὐτὴ ἡ πόλις ἐπεμελεῖτο, etc. Etymologici auctor: Πάραλος, ἱερὰ τριήρης, ὥσπερ καὶ Ἀντίγονις, καὶ Δημοκρινιάς, etc. verbo, ἱερὰ τριήρεις. Meminit huiusce Parali navis Cicero in Verr. Or. IV, n. 135. Nomen habet ab auctore Paralo, de quo VII, 57. HARD.

Parerga. Πάρεργον, operis appendix, accessioque dicitur: quod alicui rei praeter propositum additur: ut si pictor lunonem pingens, ornandae tabellae gratia, arbusculas, aviculasque, aut aliquid huiusmodi, corollarii vice, addiderit. Has autem adiecit naviculas, ut a quibus initiis ad maiorum navium absolutionem pervenisset, ostenderet. HARD.

Ialysus. Strabo, XIV, p. 652: Καὶ αἱ τοῦ Προτογένους γραφαί, ὃ τε Ἰάλυσος, καὶ ὁ Σάτυρος παριστῶς στήλῃ. Cicero ad Attic. lib. II, ep. 21: «Et ut Apelles si Venerem, aut si Protogenes Ialysum illum sum coeno oblitum videret, etc.» Venerem cum Ialysus qui componit, non urbis nomen esse, ut quidam putarunt, sed viri,

Z

templo Pacis: quem quum pingeret, traditur madidus lupinis vixisse, quoniam simul famem sustinerent et sitim, ne sensus nimia dulcedine obstrueret. Huic picturae quater colorem induxit, subsidio iniuriae et

Isalysum indicat haud obscure: quem Solis nepotem Cicero vocat de Natura Deor. III, n. 54, a quo nomen urbis in insula Rhodo datum. In ea pictura conficienda annos septem insumpsisse Protagenem, auctor est Aelianus, Illustor. Var. XII, 41, et Plutarch. in Demetrio. HARD.

In templo Pacis. Incendio Romae absumptam scribit Plutarch. in Demetrio, pag. 898. HARD.

Huic picturae quater colorem induxit, subsidio iniuriae et vetustatis. Hermolai est. Codd. vett. ut antea edebatur: «induxit contra subsidia iniuriae et vetustatis.» Novum iis hoc visum, qui *subsidium* ubique fere pro auxilio et adiumento poni meminerant. Sed Plinius *subsidia* potuit dicere, quo sensu Vegetius *subsessus*, quasi pro insidiis aut inopinata vi: vel pro vi atque impetu serioris temporis. Nam *subsidia* sunt robur secundum et posterum, primam aciem excipiens et sustinens. Multi, qui principia constanter toleravere aut etiam impulere, post principii cessere: vel, ut clarius dicam, qui primae aciei hostili restiterant, aut etiam eam loco moverant, victi sunt a *subsidiis*, postquam res ad triarios rediisset. Praesentem iniuriam, omnibus custodiam praestantibus, recens tabula facile effugit; ab aetate vitium non metuit, haud ita tuta ab sequutura iniuria, quum post longam diem securius habetur, ab sequuturo situ: et haec sunt, «subsidia iniuriae et vetustatis.» Si tamen id durum cuiquam videatur, possumus scribere: «contra

obsidia iniuriae et vetustatis.» Sic Columella, II, 8: «dum tamen anus scdula vel puer adhibeatur custos vagantium, ne obsidiis hominum aut insidiosorum animalium diripiantur.» Item lib. IX, 7: «contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibuli prodeuntibus inhians apibus affert exitium, eaeque pruciores intereunt, quum licet vitare pestis obsidia per aliud vadentibus effugium.» Eodem libro, cap. 9: «nisi curatoris obsidio protinus excepti sunt, diffugiunt.» Nec minoris elegantiae *obsidio* apud Plantum, Ciceronem, Plinium. Iste Asin. act. II, scen. II, v. 14: «Ilerum in obsidione linquet, inimicum animos auxerit.» Alter Epist. ad Familiar. lib. VI, n. 5: «nec putant ei nummos deesse posse, qui ex obsidione foeneratores exemerit.» Tertius in Paneg. «nec mediocre pacis decus habebatur submota campis irruptio ferarum, et obsilicnae quadam liberatus agrestium labor.» GRONOV. — *Quater colorem intulxit.* Hodiernos, credo, pictores latet hoc artificium. HARD. — *Huic picturae quater colorem induxit.* Ut diutius servarentur tabulae, vixit in Oriente nullis etiam post saeculis ille usus, quem nos docuere repertae in antiquissimis Christianorum templis pictae sanctorum imagines tabulaeque, ea arte bis terque repetitae. Qui eas videre, ut accepi ab eorum epistolis, docent inducto tectorio pictam fuisse tabulam: super pictam tabulam inductum fuisse alterum tectorium, et iterum pictam fuisse tabulam: sic etiam tertio repe-

vetustatis, ut decedente superiore inferior succederet. Est in ea canis mire factus, ut quem pariter casus pinxerit. Non iudicabat se exprimere in eo spumam anhelantis posse, quum in reliqua omni parte (quod difficillimum erat) sibi ipse satisfecisset. Dis-
 plicebat autem ars ipsa, nec minui poterat, et videbatur nimia, ac longius a veritate discedere, spumaque illa pingi, non ex ore nasci; anxio animi cruciatu, quum in pictura verum esse, non verisimile vellet: absterserat saepius, mutaveratque penicillum, nullo modo sibi approbans. Postremo iratus arti, quod intelligeretur, spongiam eam impegit in viso loco tabulae, et illa reposuit ablatis coloribus, qualiter cura optabat, fecitque in pictura fortuna naturam. Hoc exemplo similis et Nealcem successus 40

titem: Prologenes etiam et quarto Ex Brot. noll. ad hunc lib. Eo. P.

Subsidio Subsidio contra iniuriam vetustatis. HANB. — *Subsidio iniuriae*, etc. MSS. veti. et editi. princeps, contra subsidia, etc. sive ullo fore sensu. Broter. omisa praepositione, subsidia iniuriae, etc. Eo. P.

Et quem pariter canis pinxerit. Cum arte, vel cum artifice. In libris hactenus editis, canis et ars. Sed has voces et ars MSS. omnes pro nuthis habent. HANB. — Broter. quoque eas voces delet. Eo. P.

Exprimere in eo spumam anhelantis posse. Brot. post Gron. ex codd. Regg. aliaque et editione principe ultimum delet verbum, quod nobis sane superfluum constat. Eo. P.

Absterserat. Spongia. HANB.

Quod intelligeretur. Quod in ea pictura unumquodque artis videretur. H.

In viso loco. Molestiae illi ac difficili tabulae parti. HANB.

Qualiter cura optabat. Quo plane

modo animi illius intentio peroptabat. H. — *Optabat.* Brot. ex Doler, MSS. Regg. editione principe, etc. qualiter cura optaverat. Eo. P.

Fecitque, etc. Expressit in tabula fortuna casusque spumam, qualem natura ipsa faceret. HANB.

Hoc exemplo similis. Nealces pictor a Plutarcho laudatur in *Arato*, pag. 1032. Huius in spuma equi successum, tacito pictoris nomine, refert Val. Max. VIII, 11, pag. 401: « Praecipuae artis pictor, inquit, equi naribus spumas adiacere cupiens, tantus artifex in tam parvula materia multum se diu frustra tenebatur. Iodignatione deinde accensus spongiam omnibus imbutam coloribus forte iuxta se positam apprehendit, et veluti corrupturus opus suum, tabulae illis: quam fortuna ad iussu equi nares directam, desiderium pictoris coegit explere. Itaque quod adumbrare non valuit, casus imitatus est. » Sic et Plut. de *Furi. Alex.* Apelli si-

in spuma equi, similiter spongia impacta, sequutus dicitur, quum pingeret poppyzonta retinentem equum. Canem ita Protogenes monstravit et fortuna. Propter hunc Ialysum, ne cremaret tabulas Demetrius rex, quum ab ea parte sola posset Rhodum capere, non incendit; parcentemque picturae fugit occasio victoriarum. Erat tunc Protogenes in suburbano hortulo suo,

millem easum adscribit Sext. Emp. Pyrrh. Hypot. I, 12, pag. 7. H. — Hoc exemplo similia. Brot. ex MSS. Regg. Voss. et edit. princ. hoc exemplo, eius similia. Eo P.

Quum pingeret poppyzonta retinentem equum. Canem ita Protogenes monstravit et fortuna, etc. Hic quoque locus est habitus pessime. Primum satis fuit dicere Plinio, quum pingeret Poppyzonta. Id nomen tabulae, ut Anaiyomene Apellis, Antiphili Aposeopeuan; Aristidis Anapomomenen. Satis intelligitur, quum appellatur ποπύζων, praesto ei equum fuisse: sunt enim ποπύζματα κολακίαι αἰς τοὺς ἀρχαίους ἵππους, ut interpretantur Graeci. Deinde scribo e vestigiis MSS. Retinent Parii equum. Quod est, personam ποπύζοντος perisse nescio quo casu; esse partem, qua equus erat pictus, superesse apud istos. Parius, e colonia Pario: lib. XXXIV, 8: «In Pario colonia laudatur Hercules Isidori. » Lib. XXXVI, 5: «Eiusdem et alter nudus in Pario colonia Propontidis, par Veneri Cnidiae. » Stephanus: Πάριον, πόλις ἐν Ἑλλησπόντῳ πληθύνει ἀπὸ Παρίου τοῦ Ιαλείου τοῦ ἑθνικὸν Πάριος· ὁ πολίτης Παριανός. Λέγονται καὶ Παριανοί. Noster hoc libro, c. 11: «Polygnotti et Nicamoris et Arcefilai Pariorum. » Denique lego: «Ita Protogenes monstravit et fortunam, » quum alii artifices et docto-

res tantummodo artem monstrent. Praeivit nimirum Neslei ad exprimendum fortuito coniectu coloris, quod ars se posse perficere desperabat. Omnem locum ex optimo sic lege: «Hoc exemplo eius similis Nealcem successus in spuma equi similiter spongia impacta sequutus dicitur, quum pingeret Poppyzonta. Retinent Parii equum. Ita Protogenes monstravit et fortunam. » Gsow. — Quum. Ποπύζωντα hoc est, adulantem equo nondum perdomito, tenui sibilo ore emissio; vel demulcentem, blandeq.ue manibus attractantem. Vtitur eo verbo Sophocles, ποπύζεις καὶ ζευγλάτας, quemadmodum observat Jul. Pollux, Onom. VII, pag. 370. Quin idem quoque in primo, pag. 54, sibi equum poppyzamo dicit, hoc ipsum usurpans vocabulum. Frigidum est, quod hic quidem legunt, «Poppyzonta. Retinent Parii equum: » etsi in Reg. 2 legitur, retinent parcentem. Hase.

Propter hunc Ialysum. Refert haec totidem ferme verbis Plutarchus in Demetrio, p. 898, idemque in Apophth. p. 185; Aelianus, Var. Hist. lib. XII, cap. 41; multoque expressius Cellius, lib. XV, cap. 31, p. 855. H. — Ne cremaret tabulas. Brot. ex MSS. Reg. 2, et edit. principe, ne cremaret tabulam. Eo P.

Demetrius rex. Poliorcetes dictus. Hase.

hoc est, Demetrii castris. Neque interpellatus prae-
liis inchoata opera intermisit omnino: nisi accitus a
rege interrogatusque, qua fiducia extra muros ageret,
respondit, scire se cum Rhodiis illi bellum esse, non
cum artibus. Disposuit ergo rex in tutelam eius sta-
tiones, gaudens quod posset manus servare, quibus
iam pepercerat: et ne saepius avocaret, ultro ad
eum venit hostis, relictisque victoriae suae votis,
inter arma et murorum ictus spectavit artificem: se-
quiturque tabulam eius temporis haec fama, quod
eam Protogenes sub gladio pinxerit. Satyrus hic est, ⁴²
quem Anapauomenon vocant, ne quid desit temporis
eius securitati, tenentem tibiae. Fecit et Cydippen,
Tlepolemon: Philiscum tragoediarum scriptorem me-

Inchoata opera. Plutarchus in De-
metrio, p. 898, ait Protogenem tunc
pinxisse suum Ialysum; quod falsum
est ex Plinio et Aulo Gellio, lib. XV,
c. 31. Ialysus erat intra urbem Rho-
dum: Protogenes vero diversabatur
in suburbano hortulo suo, et inchoata
alia opera ac maxime Satyrum pin-
gebat. BROU.

Sed accitus a rege interrogatusque.
Pro sed, in vetustis legitur nisi,
quod idem est. Loquendi genus nec
Ciceroni, Terentio, Plauto, Sallustio
infrequens. DALEC.

Scire se cum Rhodiis .. bellum esse.
Simile Nealcis pictoris dictum refert
Plutarchus in Arato, p. 1032. H.

Sequiturque. Et tabulam alteram eo
tempore factam fama haec comitatur,
quod eam Protogenes inter arma
militum ensesque pinxerit. HARD. —
Eius temporis. Broter. ex MSS. Regg.
et edit. princ. illius temporis. ED. P.

Satyrus Strabo, lib. XIV, p. 652:
Καὶ αἱ τοῦ Πρωτογένης γραφαί, ὅ
τε Ἰάλυσος καὶ ὁ Σάτυρος πάρεστις

στούλῳ, etc. » Tum Protogenis pictu-
rae, Ialysus et Satyrus columnae
adstans, etc. » HARD.

Anapauomenon. Requiescentem vo-
cant: ac ne quid deesse videatur,
quo securitas illorum temporum ex
pictura quoque intelligatur, Satyrus
tibiae tenet. HARD.

Tenentem. Gr. et al. ante HARD.
tenens. ED. P.

Cydippen. Cydippe et Acontius noti
sunt ex Ovidio. DAL. — *Cydippen.*
Graece Κυδίππην. HARD.

Tlepolemon. Sic etiam MSS. Hunc
bello Troiano Sarpedon interfecit,
Herculis filium, regem Rhodiorum.
Inter epigrammata ab H. Stephano
Anthologiae adiecta, istud est: Ἐπὶ
Τληπόλεμον κείμενον ἐν Ρόδῳ. Α ὁ
Ἡρακλῆιδην ῥηξήνορα θυμολόντα Τλη-
πόλεμον κατέχει κυματόεσσα Ρόδος.
» De Tlepolemo sepulto Rhodi: Bel-
ligerum, quo nec leo fortior, Her-
cule natum, Tlepolemum tegit haec
aequore cincta Rhodus. » HARD.

ditantem, et athletam, et Antigonom regem, et imaginem matris Aristotelis philosophi: qui ei suadebat ut Alexandri Magni opera pingeret, propter aeternitatem rerum; Impetus animi et quaedam artis libido in haec potius eum tulere. Novissime pinxit Alexandrum, ac Pana: fecit et signa ex aere, ut diximus.

- ⁴³ Eadem aetate fuit Asclepiodorus, quem in symmetria mirabatur Apelles. Huic Mnason tyrannus pro duodecim diis dedit in singulos mnas tricenas: idemque Theomnesto in singulos heroas mnas centenas.

Et athletam. Quia omnes aliae certae sunt et notae personae, *Alcetam* malim legere, illum Perdiccae fratrem. GRON.

Et Antigonom regem. Demetrii Poliorcetae patrem, Asiae regem. HAAR.

Imaginem matris Aristotelis. Nomen illi Pythias, Πυθιάς, auctore Laërtio fuit, V, p. 117. HAAR.

Qui et. Protogeni. Sic MSS. Reg. 2 et alii. Prius, *qui etiam*, in editis legebatur. HAAR.

Impetus. Impetus ac libido in eam mentem huic potius impulit, ut opera Alexandri pingeret, quam philosopho obsecundandi studium. H.

Pana. Maximae venerationis deum, ac in bellicis conflictibus potentissimum ob panicos terrores, quibus immissis acies profligat. Vide Politianum, Miscell. c. 38. DAG.

Ut diximus. Lib. XXXIV, cap. 19. Scriptor idem et libros de pictura edidit duos, *πρὸς γράμματα; καὶ σχήματα*, teste Suida. HAAR.

Asclepiodorus. Ἀσκληπιόδοτος, pictor Atheniensis, de quo Plutarchus de Gloria Athen. pag. 346, Plinius supra de Apelle: « Nam cedebat Am-

phioni de dispositione: Asclepiodoro de mensuris, hoc est, quando quid a quo distare deberet. » H.

Huic Mnason. Elatensium scilicet tyrannus, de quo supra, c. 19. H.

Mnas tricenas. Mnas singulae, ut supra diximus, centenis denariis aestimantur. Itaque tricenae, tribus denarium millibus; sive quod idem est sestertium millibus duodecim. H. — Mnas tricenae efficiunt gallicae monetae libras 2,331 cum assibus aliquot. Pro duodecim diis datae sunt gallicae nostrae monetae librae 24,900. BRON.

Theomnesto. Θεομνήστης Sardiniae fictori, ut quidem videtur, de quo diximus lib. XXXIV, cap. 19; nam et huic in pictura clarum fuisse, uti Protogenem suspicantur.

Mnas centenas. Sive denarium decem millia: vel quod eodem recidit, sestertium millia quadraginta. H. — *Mnas centenas.* Broter. ex MSS. Regg. et edit. principe, *mnas vicenas*, quae sunt gallicae nostrae monetae librae 4,556. Celeberrimus Guido Reni, vulgo *le Guide*, in singulas quae erant in suis tabulis figurae, teste

His adnumerari debet Nicomachus, Aristodemi filius ac discipulus. Pinxit hic raptum Proserpinae, quae tabula fuit in Capitolio in Minervae delubro super aediculam Iuventatis. Et in eodem Capitolio alia, quam Plancus imperator posuerat, victoria quadrigam in sublime rapiens. Hic primus Vlyssi addi-

derit centum nummos romanos accipiebat. Ed. P.

Aediculam Iuventatis. Victor in Descript. Romae regione octava, prope Capitolium: *delubrum Minervae: aedificia Iuventae.* Dicta est antiquis, *Dea Iuventas, et Iuventa:* non *Iuventus.* Sic etiam MSS. omnes. Proferit Medicobarbus, pag. 211, e museo suo numinum aereum Aurelii Caesaris, cum lae lemmata in altera parte, *IUVENTAS* sc. Dea stans ad aram sacrificat. Est et in museo nostro argenteus. Significat a iuvene M. Aurelio Cesare rempublicam plei administrari; quem Antonino Aug. Pio dedit senatus, velut in regendo imperio vicarium: natura vero peculiaris vigore animi et corporis robore doctavit: nam totius boni natura largitris inventuti, *Iuventas* appellatur. HARD.

Plancus. L. Munatius Plancus, de quo Plinius, XIII, 5 II.

Hic primus Vlyssi addidit pileum. Hieroglyphicon suctor est apud Graecos pileum fuisse indicium nobilitatis, ideoque additum imagini Ulyssis, quod ab utroque parente esset nobilissimus. Ovidius: « Nam mihi Laertes pater est, Arcesius illi, Iupiter huic: neque enim quisquam damnatus, et casus. Est quoque per matrem Cyllenius addita nobis Altera nobilitas. » In antiquo denario Romano, cuso e Manilio Limetano, qui

suam familiam a Telegono Circes et Vlyssis filio Tusculi conditore ortam esse indicabat, impressus est altera parte Mercurius cum galero alato et caduceo; altera Vlysses pileatus, cum scipione, et cane dominum agnoscente et adblandiente, cum his litteris Q. MANIL. LIMETAN. Vrsinus, 150. DALER. — *Pileum.* Vlysses pileatum, effigie quoque canis a quo agnoscitur, nummus argenteus exhibere creditur Mamiliae gentis in museo nostro, qualens Patius sculpsit, p. 163, sed magno errore. Nihil aliud ea effigie significatur, quam C. Mamili Limetani imperatoris providentia et cura factum esse, ut tuta ab hostium vel latronum incurSIONIBUS itinera haberent mercatores. Nam et hi quum se dant viae, canem habent comitem. Eam ob rem et Traianus imperator Mamilium restituisse dicitur in nummo argenteo, ibidem: quoniam simili beneficium rempublicis affecisset. In aversa unius parte Mercurius pingitur, qui praestit mercaturae; cum caduceo, pacis symbolo. HARD. — *Vlyssi addidit pileum.* De hoc pileo D. Hieronymus, epist. 120: « Quartum genus est vestimenti, rotundum pileolum, quali pileum in Vlyseo conspicimus, quasi sphaera Media sit divisa, et pars una ponatur in espite; non habet scumen in summo. » Vlysem ita pileatum vide in nummis Mamiliae gentis (de quibus supra). BERT.

dit pileum. Pinxit et Apollinem et Dianam, Deumque Matrem in leone sedentem : item nobiles Bacchas arreptantibus Satyris : Scyllamque, quae nunc est Romae in templo Pacis. Nec fuit alius in ea arte velocior. Tradunt namque conduxisse pingendum ab Aristrato Sicyoniorum tyranno, quod is faciebat Telesti poetae, monumentum, praefinito die, intra quem perageretur : nec multo ante venisse, tyranno, in poenam accenso : paucisque diebus absolvisse, celeritate et arte mira. Discipulos habuit Aristidem fratrem, et Aristoclem filium, et Philoxenum Bretrium, cuius tabula nullis postferenda, Cassandro regi picta, continuit Alexandri praelium cum Dario. Idem pinxit lasciviam, in qua tres Sileni comessantur. Hic cele-

Deumque matrem. De matre deum vide quae diximus ad lib. II, cap. 6. HAAS.

Nobiles Bacchas. Mulieres quae Baccho sacrificia faciebant. H.

Scyllamque. Monstrum navigantibus infestum, uti et Charybdia. Ex aere quoque fusu effabre testatur epigramma perelegans in Antholog. IV, 11 : εἰς Σκύλλαν χαλεπὴν. Εἰ μὴ χαλκὸς ἔλαμπεν, ἰμήνους δ' ἔργον ἔκκετος ἔμμεναι Ἡφαίστου δαδδαλοῖο τέχνης, Αὐτὴν ἂν τις Σκύλλαν οἶτατο τηλόθι λαύσσειν. Εὐτάμην, ἐκ πόντου γαῖαν ἀμειψάμενην. Τόσσον ἰπισσιείη, τόσσον πότον ἀντία φαίνε, Οἷον ἀπὸ πειλόγους συγκλονέουσιν νέας. » Aere nisi fulgeret opus, si tale quid esset, Qualia Daedaliae Mulciber artis habet, Eminus aspiciens Scyllam quis crederet ipsam Migrato terras nunc habitare mari : Tam furit horrendum, tantas inaequit in iras, Ceu foret in maribus iam crepiturae ralis. » Eius formam aliter Homerus describit, Odyss. M, capitis sex, bisensis

pedibus, triplici dentium ordine : aliter Maro, Aen. III : » At Scyllam caecis colibet spelunca latebris Ora exsertantem, et naves in saxa trahentem. » Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo, Pube Ienus : postrema immani corpore pistrinx, Delphinum caudas utero commissa laporum. » HAAS.

Ab Aristrato. Aristratius is vixit sevo Philippi. Pinxerunt eum Melanthii pictoria discipuli, triumphali currui insidentem cum victoria, magna eius tabulae claritate, cui et manus opposuisse dicitur Apelles. Plutarchus in Arato. DAL.

Telesti poetae. Fuit is Selinuntius, ut opinor, e Sicilia : ποῖητά eius, seu fabulas laudat Athenus, lib. XVI, pag. 616 sq. et 637. HAAS.

Cassandro regi picta. Macedoniae regi. HAAS.

Lasciviam. Τὴν ἀσπίλγειαν, λαγνείαν, iocosam ludibundamque petulantiam, κῶμην. DALSC. — *Lasciviam.* Lasciviae ac mollitiei imaginem. HAAS.

ritatem praecceptoris sequutus, breviores etiamnum quasdam picturae vias et compendiaras invenit.

Adnumeratur his et Nicophanes elegans et concinnus, ita ut venustate ei pauci comparentur. Cothurnus ei et gravitas artis. Multum a Zeuxide et Apelle abest Apellis discipulus Perseus, ad quem de hac arte scripsit. Huius fuerat aetatis Aristides Thebani discipulus. Fuerunt et filii, Niceros, et Ariston, cuius est Satyrus cum scypho coronatus. Discipuli, Antorides et Euphranor, de quibus mox dicemus.

In qua tres Sileni comessantur. Sic libri omnes. Sileni Bacchi ministri dicuntur, Σαλῆνοι, teste Strabone, X, pag. 468. Nomen habere a Sileno Nysiorum rege, qui subsidium Baecho tulerit, auctor Diod. Sicul. in Bibl. lib. IV. Hinc Catullus, LXIV, 253: « Cum thiaso Satyrorum, et Nysigenis Silenis. » Propert. II, eleg. 32: « Sileuque senex et pater ipse chori. » HARN.

Quasdam picturae vias et compendiaras invenit. Broter, ex MSS. Reg. et editione princeps, « quasdam picturae compendiaras invenit. » Compendiaris enim apud antiquos substantive usurpabatur, ut videre est apud Varronem, Senecam, Epist. XXVII, et Petronium in Satyric. Compendiariae illae videntur esse, les grotesques, quae ita nobis appellantur quod in cavernis, grottes, repperit aint, teste Raphaële Borghinio. Earum usum egregie revocavit Raphaël; et antiquis multum placuere, ut patet ex tot eorum monumentis, quae supersunt, et picturis Herculanensibus. Ex Brot. nott. ad hunc locum. Eo. P.

Ita ut venustate ei pauci comparentur. Sic totidem plane syllabis, nec pluribus, MSS. Reg. 2, et Pintiani.

Libri editi ediciunt haec multa, sed spuria: « Ita ut vetusta opera pingere propter aeternitatem rerum, impetuosius animi, et cui pauci comparentur. » HARN.

Cothurnus ei et gravitas artis. Pingendi ratio grandis, excelsa, nobilia. Galli dicunt, *la manière grande et noble*. Cothurnos induebant tragœdi, quum in theatro fabulam acturi erant: unde pro alto et exaggerato dicendi, aliudve faciendi genere accipiuntur. Horatius in Arte: « Hunc socii cepere pedem, grandesque cothurni. » HARN.

Huius fuerat aetatis Aristides. Ita egregie Reg. 2, quum in editis hactenus libris omnia perturbata, immutataque sic legantur: « Ad quem de hac arte scripsit, qui huius fuit aetatis. Aristidis Thebanus discipuli fuerunt, etc. » De Aristide Thebano dictum superius. Huic discipulum fuisse cognominem nunc Plinius asseverat. HARN.

Fuerunt. Huius filii, hoc est, Persei, non Aristidis. HARN.

Niceros et Ariston. Νίκερος et Ἀρίστων. Ita Reg. 2 et alii. In libris editis Aristippus. Ariston is videtur esse, de quo XXXIV, 49. HARN.

Discipuli. Eiusdem Persei, cuius

XXXVII. Namque subtexi par est minoris picturae celebres in penicillo, e quibus fuit Pyreicus: arte paucis postferendus: proposito, nescio an destruxerit se: quoniam humilia quidem sequutus, humilitatis tamen summam adeptus est gloriam. Tonstrinas, sutrinasque pinxit, et asellos, et obsonia, ac similia: ob hoc cognominatus Rhyparographos, in iis consummatae voluptatis. Quippe eae pluris veniere, quam² maximae multorum. E diverso Maeniana, inquit Varro, omnia operiebat Serapionis tabula sub Veteribus. Hic

filiū proxime appellat. HARR.

XXVII. *Minoris picturae. Modicae amplitudinis, de petit volume.* HARR.

Pyreicus Meminit Propertius, lib. II, eleg. 8, ex emendatione Bernaldi: « Pyreicus parva vindicat arte locum. » Prius apud Propertium *Parthius* legebatur. In Plinianis codd. MSS. *Pyreicus* et *Præcius* leguntur. Quid statui certe de ea voce oporteat, haeremus. HARR.

Proposito, nescio an destruxerit se. Concinnior lectio detriverit, quam destruxerit. DAL. — Proposito. Proposito vero suo, in humilibus operibus haerendo, nescio an non ipse adversatus sit: nam licet res humilia pinxerit, per eas tamen ingentem in eo rerum humilium genere gloriam picturae est adeptus: nec humilia seriem humilium pictor fuit. » II.

Ob hoc cognominatus Rhyparographos. Lege: *Rhopographos*. *Ρυτογραφία* opponitur *μυκρογραφία*, quae in rebus insignis et argumentis nobilibus exsequendis versatur. SALMAS. — *Rhyparographos.* Ita clare Reg. 2, cum libris omnibus editis, post Herimolum. *Ρυτογραφός* intelligitur, sordidarum atque humilium rerum pictor. HARR. — *Rhyparographos.* Sic

nobis sunt *les bambochales*, festivum, sed tenuis picturae genus. BAOT.

Maeniana. Pergulae projectae fuere in foro Romae, unde pictorum tabulae venales pendebant, ut supra diximus. Nomen habet a Maenio, a quo et columna Maenia appellata, Cod. Theod. lib. XV, tit. 4; lib. XLV: « Tabulata intercolumniis adfixa: unde videlicet populus spectare poterat. Labeo l. G. *Projecta*. Nominis causam docet Acon. in Divin. » Maenius quum domum suam venderet Catoni et Flacco censoribus, ut ibi Basilica edificaretur, exceperat ius sibi unius columnae, super quam tectum proiceret ex provolantibus tabulatis: unde ipse et posterī eius spectare munus gladiolorum possent: quod etiam tum in foro dabatur. Ex illo igitur columna Maenia vocitata est. » Festus: « Maeniana aedificia a Maenio sunt appellata. Is enim primus ultra columnas extendit tigna, quo ampliarentur superiora. » Hoc loco Maeniana Varro, pro tabulis, quae ibi venales proponebantur, accepit. HARR. — *Maeniana, des balcons, des balustrades.* BAOT.

Serapionis tabula. Pictoris, *σεννογράφου.* HARR.

Sub Veteribus. Sub Veteribus fori

scenas optime pinxit, sed hominem pingere non potuit. Contra Dionysius nihil aliud, quam homines pinxit, ob id Anthropographus cognominatus. Parva et Callicles fecit: item Calades comicis tabellis: utraque Antiphilus. Nam et Hesionam nobilem pinxit, et Alexandrum ac Philippum cum Minerva, qui sunt in schola in Octaviae porticibus: et in Philippi, Liberum patrem, Alexandrum puerum, Hippolytum tauro

tabernis, pergulisve, ut diximus c. 8. His etiam veterum Maenianorum nomen fuit, uti ex Cicerone discimus, Acad. Qu. IV, num. 70: «Veterum, ut Maenianorum sic Academicorum umbram sequutus est.» De Veteribus Plautus in Curcul. act. IV, scen. 4, vs. 49: «Sub Veteribus, ibi sunt qui dant, quippe accipiunt foenore.» HARD.

Contra Dionysius nihil aliud, quam homines pinxit, patria is Colophonius fuit, ut quidem Aelianus prodidit, Var. Hist. IV, 3. HARD. — Anthropographus. Brot. ex MSS. Reg. 5 et edit. princ. *Anthropographos*. Ed. P.

Parva et Callicles fecit. Idem fortassis et fitor Megarensis, cuius opera laudantur in primis a Pausania, Eliac. poster. VI. HARD.

Calades. Καλάδης, quo nomine is fuit qui leges Atheniensibus dedisse fertur, Αθηναίοις, ὡς λέγεται, νόμους γράψας, et ab iis idcirco statuae honorem obtinuisse. Qui hunc Pausaniae locum accuratius pensarit, intelliget is profecto vanam illius coniecturam esse, qui sic emendat, κάμους γράψας, hoc est, comessantium tabellas: ut eum ipsum signari a graeco scriptore sudeat, cuius comicae tabulae a Plinio commendantur. Dignum scilicet statua opus. Et quis tabulas comicas sic interpretari velit? Illic libri

editi Calaces habent: MSS. Calates. HARD. — Calades. Sic emendatum ex coniectura Meursii. Broter. ex MSS. Regg. Voss. et ed. princ. Calates. Ed. PAR.

Comicis tabellis. Quae personas praesentent, quales in Comoedorum fabulis inducuntur. HARD.

Antiphilus. Αντίφιλος ζωγράφος Tzetzae, Chil. VIII, Hist. 497, v. 395. Pictorem hunc ab eximia facilitate laudat Quintil. XII, 40, p. 894. II.

Hesionam. Quam expositam ceto Hercules liberavit, occiso monstro. DALEC. — Hesionam nobilem pinxit, Laomedontis filiam, Priami sororem. Consule mythologos, et Maronem, Aeneid. VIII, 457. HARD.

In schola in Octaviae porticibus. Schola in posticibus, locus et statio quaedam instar litterarii ludj, in quem philosophi, et reliquis doctrinis exculsi homines convenire solebant, ut publicis disputationibus ac colloquiis exercerentur. DAL. — In Octaviae porticibus. Nomine sororis Octaviae porticum Augustus condiderat, ut auctor est Sueton. xxix. Fuit regione Urbis nona, prope theatrum Marcelli; complectebatur ea templa duo, Junonis et Apollinis, curiam, scholam, bibliothecam. II.

Et in Philippi. In porticu Philippi, de qua diximus c. 36. II.

emisso expavescentem: in Pompeia vero Cadmum et Europen. Idem iocoso nomine Gryllum ridiculi habitus pinxit. Vnde hoc genus picturae grylli vocantur. Ipse in Aegypto natus didicit a Ctesidemo. ⁴Decet non sileri et Ardeatis templi pictorem, praesertim civitate donatum ibi, et carmine, quod est in ipsa pictura his versibus:

*Dignis digna loca picturis condecoravit,
Reginae Iunonis Supremi coniugis templum,
Marcus Ludius Helotas Aetolia oriundus,
Quem nunc et post semper ob artem hanc Ardea laudat.*

⁵Eaque sunt scripta antiquis litteris latinis: non fraudando et Ludio, divi Augusti aetate, qui primus

In Pompeia. Prope theatrum Pompeii, regione Urbis nona, et porticus Pompeiana fuit, de qua Vitruv. V, 9, pag. 92. HARD.

Idem iocoso nomine Gryllum ridiculi habitus pinxit. Lege, *deridiculi*, ut codex Pinjanti. VI Plautus, Amphit. II, 2: « Quid in me deridiculi gratia sic salutas? » Milite, II, 2: « Is deridiculo est, quaque lacedit omnibus. » Pseud. IV, 5: « Mihi illud verba per deridiculum dare. » Tacit. Annal. lib. III: « Deridiculo fuit senex foedissimae adulationis tantum infamia usus. » GEOROV. — *Gryllum ridiculi habitus.* Idem pinxit hominem habitu ridiculo, nomenque tabulae finxit, Gryllum. HARD. — Brot. post Geon. ex MSS. *deridiculi*: Ed. P.

Hoc genus picturae Grylli vocantur. Gryllos illos dicimus, des caricatures. Tales videre est in picturis Herculanensibus, *Pitture antiche d'Ercolano*, tom. III, tab. 26. BRÖT.

Ardeatis templi Cuius picturas au-

liquiores esse urbe Roma dictum est superius, cap. 6: « Exstant certe hodieque antiquiores Urbe picturae Ardeae. » HARD.

Dignis digna loca, etc. Sic Grut. addidit, in Inscript. pag. 4065, ex vetusto lapide: DIGNIS. DOCTILOQUEIS. FIGURIS. CONDECORAVIT. REGINAE. IUNONIS SUPREMI. CONIUGIS. TEMPLUM. MARCVS. LVDIVS. ELOTAS. AETOLIA. ORIYNDVS. QVEM. NVC. ET. POST. SEMPER. OB. ARTEM. HANC. ARDEA. LAVDAT. HARD. — *Dignis digna loca.* Bröter. ex MSS. Regg. et edit. princ. *dignis digna loco picturis*, etc. Ed. P.

Supremi coniugis. Hoc est, Iovis. Ita MSS. Reg. 2, Colberi. 3, alique: non, ut editi hactenus libri, *supremae*. HARD.

Helotas. ELIOTAS, Locedaeoniis transugae appellati. Statbo, lib. VI, p. 278. HARD.

Antiquis litteris latinis. De his egimus VII, 58. HARD.

Non fraudando et Ludio. Neque praetermittenda Ludii commendatio

instituit amoenissimam parietum picturam, villas et porticus, ac topiaria opera, ludos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optaret, varias ibi obambulantium species, aut navigantium, terraque villas adeuntium asellis aut vehiculis. Iam piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes, sunt in eius exemplaribus: nobiles, palustri accessu villae, succollatis sponsione mulieribus, labantes trepidique feruntur: plurimae praeterea tales argutiae facetissimi salis: idemque subdialibus maritimas urbes pingere instituit, blandissimo aspectu, minimoque impendio. Sed nulla gloria artificum est, nisi eorum qui tabulas pinxere: eoque venerabilior apparet antiquitas. Non enim parietes excolebant dominis, tantum, nec domos uno in loco mansuras, quae ex incendiis rapi non possent. Casula Protogenes contentus erat in hortulo suo. Nulla in Apellis tectoriis pictura erat. Nondum libebat pa-

est. Familiaris locutio Plinii, ut constat ex Indice. H. — *Amoenissimam parietum picturam*, etc. Antiqui id genus picturae, *les payages*, attigerant, ut videre est apud Vitruvium VII, 5. At ubi id Romae pervulgavit Ludius, unus ubique invaluit, ut patet ex quam plurimis picturis Herculanensibus. BROT.

Optaret. Gronov. et al. ante Hard. optaret. Ed. P.

Nobiles palustri accessu villae, succollatis sponsione, etc. Nobiles ut baiuli, per accessum palustrem cuiusdam villae, colla mulieribus ex sponsione onerati vacillantes ac veluti oneri metuentes incedunt. Hunc locum ex fide Reg. cod. 2, Colb. 3, alin-
numque refinximus: quum prius ita legeretur, interpolante Barbaro: *vul-
tuum vindemiantes.* Sunt in eius

exemplaribus nobiles, palustri accessu villae, succollantium specie mulieres, labantes trepidaeque feruntur. v In Reg. 2, Colb. 3, et Parm. edit. *sponsione.* Gronovius *personis* pro *sponsione* scribit. Vox porro *succollare* latina est, et Tranquillo quoque nota. H. — *Trepidique feruntur.* Broter. ex MSS. Regg. 2, 5, *trepidique feruntur.* In MS. Reg. 3 et editione principe, *trepideque feruntur.* Pleraque haec argumenta, quae Plinius memorat, in Herculanensibus picturis tractata videre est. Ed. P.

Subdialibus. In iis, quae sub dio sunt, inambulationibus. H.

Venerabilior apparet antiquitas Broter. ex MSS. Regg. Dalec. et editione principe, *venerabilior antiquitatis prudentia apparet.* Ed. P.

rietes totos pingere. Omnis eorum ars urbibus excubabat, pictorque res communis terrarum erat. Fuit et Arellius Romae celebrer paulo ante divum Augustum: nisi flagitio insigni corrupisset artem, semper alicuius feminae amore flagrans, et ob id deas pingens, sed dilectarum imagine. Itaque in pictura eius scorta numerabantur. Fuit et nuper gravis ac severus, idemque floridus, humilis rei pictor Amulius. Huius erat Minerva, spectantem adspectans, quacumque adspiceretur. Paucis diei horis pingebat, id quoque cum gravitate, quod semper togatus, quanquam in machinis. Carcer eius artis domus aurea fuit: et ideo non exstant exempla alia magnopere. Post eum fuere in auctoritate Cornelius Pinus, et Accius Priscus, qui Honoris et Virtutis aedes imperatori Vespasiano

Omnis eorum ars urbibus excubabat. Orbi mallei legeres, quam urbibus, nam sequitur confestim, et pictorque res communis terrarum erat. Pict. — *Omnis.* Reg. -2, omnia eorum. Malim ego, omnibus. H. — *Omnis eorum ars.* Brot. ex MSS. Regg. et ed. princ. omnium eorum ars. En. P.

Res communis. Rem communem vocat, propter tabulas, quae domi, atque in locum alium transferri possent: ut ex Achaia L. Mummius transtulisse permulta superius vidimus. HARD.

Spectantem adspectans. Brotler. ex MSS. Regg. et edit. princ. spectantem spectans. Id minime mirabile, licet multi quotidie id adhuc mirantur. Caput enim pictum in aequo, una in facie plane, spectantem spectat, quacumque adspiciatur: immo spectantes singulos, quacumque adspiciant, spectat. Id autem contingit, si pictor in se conversos tenet eius,

quem pingit, oculos. Ex Brot. nott. ad hunc lib. En. P.

Quanquam in machinis. Ut sunt ii, qui vel in scala sublines, vel suspensi in corbis, summa aedium tabulata, camerarumque fornices picturis exornant. His quanquam in machinis penderet ille, nunquam tamen induxit animum ut pingeret, nisi togatus. H. — *In machinis.* Machinas illas dicimus, les échafauds, les échelles des peintres. Brot.

Carcer eius artis domus aurea fuit. Nam in ea domo, velut in carcere, pictores, ne effugerent aut dilaberentur, conclusos retineri Nero lubebat. DALÉC. — *Carcer.* Praeclara eius artificia opera domo Neronis aurea inclusa fuere. De aurea domo dicturi sumus lib. seq. cap. 24. H.

Honoris et Virtutis aedes. Fuerunt aedes geminae, proximae inter se iuetae. Symmachus, l. ep. 14: Bene ac sapienter maiores nostri, ut sunt

Augusto restituenti pinxerunt : sed Priscus antiquis similior.

XXXVIII. (xi.) Non est omittenda in picturae mentione celebris circa Lepidum fabula. Siquidem in triumphatu quodam loco deductus a magistratibus in nemorosum hospitium, minaciter cum iis postero die expostulavit, somnum ademptum sibi volucrum concentu. At illi draconem in longissima membrana depictum circumdedere loco : eoque terrore aves tum siluisse narratur, et postea cognitum est ita posse compesci.

XXXIX. Ceris pingere, ac picturam inurere quis excogitaverit, non constat. Quidam Aristidis inventum putant postea consummatum a Praxitele. Sed aliquanto velustiores encausticae picturae exstiterē, ut Polygnoti, et Nicanoris, et Arcesilai Pariorum. Lysippus quoque Aeginae picturae suae inscripsit

alia aetatis illius, aedes Honori atque Virtuti gemellas iunctim locarunt : comitenti, quod in Ie (Ausonium alloquitur) vidimus : ibi esse praemia honoris, ubi sunt merita virtutis. a P. Victor in prima regione Urbis, iuxta portam Capenam, a Vicus Honoris et Virtutis ab aedibus vimirum proximis sic appellatus. Sunt Galliae, et Vitellii et Vespasiani nummi inscripti novos et viatva. II.

XXXVIII. Narratur. Brot ex MSS. Reg. et editione principe, narratur. En. P.

XXXIX. Ceris pingere. Ceris discoloribus pingebant antiqui; picturamque inurebant : quod quomodo fieret, dicemus inferius, c. 41. Interim de discoloribus ceris Varro testis de Re Rust. II. : a Pictores loculatas magnas habent arculas, ubi discoloris sunt ceræ. a II.—Quis. Brot. qui

primus excogitaverit. En. P.

Quidam Aristidis inventum putant. Eius qui Polycleti discipulus fuit, de quo XXXIV, 49. De Praxitele ibidem. Haad.

Arcesilai Pariorum. Pinxit is in Piraeo cum liberis suis Leosthenem, qui Atheniensium et Graecorum aliorum dux vici Macedonas ter, in Boeotia, ad Thermopylas, et ad Zamiam fluvium. Pausanias in Atticis, I, p. 2. Dal.

Lysippus. Hoc igitur tertium opus ex his est, quae absolute inscripta fuisse scribitur in praefatione ad Titum, ille fecit : non pendente titulo; ille faciebat : hoc est non Αἰσώπης ἱστῶν, sed ΑΥΓΙΝΗΟC, ΕΝΕΚΑΥΕΝ. H.—Inscripsit ἱστῶν, luussit. Haec est encaustica pictura, l'encaustique. Hoc saeculo ex excelluit Cl. Zoxno. Baut.

ἐνέκαυσεν : quod profecto non fecisset, nisi encaustica inventa.

XL. Pamphilus quoque Apellis praeceptor non pinxisse tantum encausta, sed etiam docuisse traditur Pausan Sicyonium primum in hoc genere nobilem, Brietis filius hic fuit, eiusdemque primo discipulus. Pinxit et ipse penicillo parietes Thespiis, quum reficerentur quondam a Polygnoto pieti: multumque comparatione superatus existimabatur, quoniam non suo genere certasset. Idem et lacunaria primus pingere instituit, nec cameras ante eum taliter adornari mos fuit. Parvas pingebat tabellas, maximeque pueros. Hoc aemuli eum interpretabantur

XI. Pamphilus. De quo egripus supra cap. 36. Harn.

Pausan Sicyonium. Idem fortassis qui et Pauson Eius festivum silectum refert Aelianus, Histor. lib. XIV, cap. 45. DAL. — Pausan. Παιωνίου pictoris opera laudat Pausan. in Corinth. II, pag. 231. Horat. II, Sat. 7, v. 95: « Vel quum Pausiaca torpes, insone, tabella. »

Pinxit et ipse Penicillo parietes Thespiis. Pausias scilicet. Sic libri editi: in MSS. Thepis: quid si Delphis potius? Nam de Polygnoto Thasio, cuius refici nunc pictura dicitur, Plinius ipse supra cap. 35: « Hic Delphis aedem pinxit, » cui et Pausaniam adstipulari diximus. II. — Thespis. Broë. ex MSS. Regg. et edit. princeps, Thebis. En. P.

Quoniam non suo genere certasset. Non in quo maxime excellebat genere picturae. Pausias enim encausto, Polygnotus penicillo excelsit. Encausto pingere, et penicillo pingere, differunt: ceris illud, istud coloribus. Harn.

Nec cameras ante eum taliter, etc. Cameræ lacunaribus ornabantur, aut musivo opere pingebantur. Ipsa lacunaria vel deaurari solebant, vel pingi coloribus, quod Pausias primo inventum fuit. Auctor questionum Veteris et Novi Testamenti, qu. 406: « Sicut enim ad ornamentum domus pertinet, si camera eius habeat auro distincta laquearia, etc. » Isidor. XIX, 42: « Laquearia sunt, quae cameram subtegunt et ornant, quae et lacunaria dicuntur: quod laeus quosdam quadratos vel rotundos ligno vel gypso, vel coloribus habeant pictos, eum signis intermicantibus. » Quem Isidori locum immerito Salmasius reprehendit, in Nott. ad Fl. Vopiscum, pag. 393, ubi negat lacunaria cameris umquam supposita fuisse. Atqui hoc Plinius disertè confirmat. Et Constantinus M. in epistola, quam Eusebius recitat; lib. III, de eius vita, cap. 32: Τὴν δὲ τῆς βασιλικῆς καμάραν, ποτίσας λακωνάρων. ἡ δὲ ἐν ἱερῶς τινος ἐργασίας γενέσθαι σοὶ δοκῇ, πρὸς σοῦ γυναικὶ βούλομαι. Et γὰρ

facere, quoniam tarda picturae ratio esset illa. Quamobrem arti daturus et celeritatis famam, absolvit uno die tabellam, quae vocata est hemeresios; puero picto. Amavit in iuventa Glyceram municipem suam, inventricem coronarum: ceterandoque imitatione eius, ad numerosissimam florum varietatem perduxit artem illam. Postremo pinxit illam sedentem cum corona, quae e nobilissimis eius tabula appellata est stephaneplocos, ab aliis stephanopolis, quoniam Glycera venditando coronas sustentaverat paupertatem. Huius tabulae exemplar, quod apographon vocant, L. Lucullus duobus talentis emit Dionysiis Athenis.

Pausias autem fecit et grandes tabulas, sicut spectatam in Pompeii porticibus boum immolationem. Eam enim picturam primus invenit, quam postea

λακωνία εἶναι μᾶλλον, διηγεῖται καὶ χροσὴ καὶ λακωνισθῆναι τὸ λακωνικόν. Porro cameram Basilicae utrum laqueantem, an alio quopiam operis genere faciendam censeas, certior a te fieri velim. Nam si laqueata fiet, auro quoque poterat exornari. H. — Lacunaria, les plafonds; camerae, les appartemens. Brot.

Hemeresios. Ημερήσιος, diei unius pictura. Hano.

Amavit in iuventa Glyceram municipem suam. Sicyoniam igitur. At Glycere meretrix, quae Praxitelis amica a Strabone dicitur, IX, p. 410, Thespiensis e Boeotia fuit. H.

Inventricem. Sic libri omnes, etiam MSS. non vitricem, ut fingit Salmasius in Solin. pag. 246, inaudita prorsus in Latino voce, quum vitricem dici potius ars pateretur, quamquam aegre. Hano.

Pinxit illam. Brot. ex MSS. Beg.

PLIN. N. H. TOIN. IX

et ed. princ. pinxit ipsam. Ed. P.

Eius. Brot. ex MSS. Regg. et ed. princ. vocem hanc delet. En. P.

Stephaneplocos. Ita Reg. 2, non *stephanoplocos*: quanquam et istud aequae graece dicitur. Στεφανηπλόκος, *textrix coronarum*; στεφανόπωλις, *venditrix coronarum.* Hano.

Apographon vocant. Quod ad exemplar effingitur, ἀπογραφεῖν Graeci dicunt, *unc copie.* Hano.

L. Lucullus. Is qui post bellum Mithridaticum, conversus ad otium, tradidit se luxui, magnificentiaeque villarum, signorum et tabularum ornamentis Romanos omnes superavit. Hano.

Duobas. Atticis nimirum: gallicae monetae librae sunt 9,337. Ed. P.

Dionysiis. Festis ludisque Dionysiacis, qui magno apparatu ab Atheniensibus celebrantur. Eadem Bacchanalia appellata. In libris hactenus

A a

imitati sunt multi, aequavit nemo. Ante omnia quum longitudinem bovis ostendere vellet, adversum eum pinxit, non transversum: et abunde intelligitur amplitudo. Dein quum omnes, quae volunt eminentia videri, candicantia faciant, coloremque condant nigro: hic totum bovem atrii coloris fecit, umbraeque corpus ex ipso dedit, magna prorsus arte, in aequo exstantia ostendens, et in confracto solida omnia. Sicyone et hic vitam egit, diuque fuit illa patria picturae. Tabulas inde e publico omnes propter aes alienum civitatis addictas, Scauri aedilitas Romam transtulit.

4. Post eum eminuit longe ante omnes Euphranor Isthmius, olympiade centesima quarta, idem qui inter fictores dictus est a nobis. Fecit et colossos, et marmora, ac scyphos scalpsit: docilis ac laboriosus ante omnes, et in quocumque genere excellens, ac sibi aequalis. Hic primus videtur expressisse dignitates heroum, et usurpasse symmetriam. Sed fuit universitate corporum exilior, capitibus articulisque grandior. Volumina quoque composuit de symmetria et coloribus. Opera eius sunt, equestre praelium, duodecim dii: Theseus, in quo dixit, eundem apud Par-

editis, a *Dionysio*. At MSS. Reg. 2, et Pintiani, *Dionysius*. HARD.

Condant. Gron. et al. ante Hard. *condiant nigro*. EN. P.

Et in confracto solida omnia. Et quum veluti fracta sint omnis corporis membra omnia, solida tamen omnia videantur. HARD.

Scauri aedilitas. De qua lib. XXXVI, cap. 24. HARD. — *Aedilitas*. Anno Velis conditae 678. EN. P.

Inter fictores dictus est. lib. XXXIV, cap. 19. HARD.

Sed fuit universitate corporum exi-

lior, etc. Corpora tota fecit exiliora, grandiosa capita. Quod vitium et in Zeuxide notatum superius, cap. 36: »Deprehenditur tamen Zeuxis grandior in capitibus, articulisque, a H.

Equestre praelium. Laudatur id Euphranoris opus et a Pausania, Attic. I, pag. 5. Equestre illud praelium ait fuisse, in quo ex Atheniensibus Gryllus, Xenophontis filius, e Boeotis Epaminondas in primis claruere. H.

Duodecim dii. De hac pictura Pausanias loc. cit. Elegantius vero Val. Max. VII, 11, pag. 46. Illis illi Enosi

rhasium rosa pastum esse, suum vero carne. Nobiles eius tabulae Ephesi, Vlysses simulata vesania bovem cum equo iungens; et palliati cogitantes: dux gladium condens.

Eodem tempore fuit et Cydias, cuius tabulam Argonautas H-S CXLIV Hortensius orator mercatus est, eique aedem fecit in Tusculano suo.

Euphranoris autem discipulus fuit Antidotus. Huius est clypeo dimicans Athenis, et luctator, tibicenque inter pauca laudatus.

Ipse diligentior, quam numerosior, et in coloribus, severus, maxime inclaruit discipulo Nicia Atheniensi, qui diligentissime mulieres pinxit. Lumen et umbras custodivit, atque ut eminent e tabulis picturae,

versibus continentur: «Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars; Mercurius, Iovi, Neptunus, Volcanus, Apollo.» HAAS.

Eundem apud Parrhasium rosa pastum esse. Tradit eadem et Plutarch. de gloria Athen. I., p. 546: Ἀντίπρ Εὐφράνωρ τὸν Θρασία τοῦ ἐκντοῦ, τῷ Παρθασίῳ παρέβαλε, λέγουσι τὸν μὲν ἐκντοῦ πάντα βεβρωμέναι· τὸν δὲ ἐκντοῦ χρᾶ βότα. Vnde Pintiani emendatio exsufflatur, libris invitis omnibus ita scribentis, rose pastum esse, non rosas. HAAS.

Et palliati cogitantes: dux gladium condens. Sic Reg. 2; caeterique probatioris libri primitivi, typique. Frustra sunt, qui ex nescio quo exemplo plari inducunt, «Et Palamedes dux fasce gladium condens.» Plinius inferius iterum, de Timomachi pictura: «Palliati, quos dieluros pinxit, alteram stantem, alterum sedentem.» H.

Et Cydias. Κυδίας Eustathius in Dion. v. 526, ubi hunc pictorem e

Cyntho, quae Cycladum una est, oriundum esse ait HAAS.

H-S CXLIV. Hoc est, sestertium centum quadraginta quatuor millibus. Gallicae monetae librae sunt 28,042. Ed. P.

Ipse diligentior, quam numerosior. Diligens, inquit, pictor Antidotus fuit: sed non plurimas idem tamen pinxit: non uti Zeuxis, de quo supra: «Fecundus artifex.» Sic lib. XXXIV, cap. 49: Myron «numerosior arte quam Polycletus» dicitur. HAAS.

Et in coloribus severus. Brot. ex MS. Reg. Pint. et edit. principe, in coloribus severior. Ed. P.

Nicia Atheniensi. Νικίας ζωγράφος Ἀθηναῖος, Plutarcho de gloria Athen. p. 346. Nicomedis filium scit Pausanias Attic. lib. I, p. 57, et in pingendis etiam animalibus eximium tradit: Ἀθηναῖος Νικίας ὁ Νικομήδους ζωὴ ἀριστος γράφει τῶν ἐκ ζωῶν. Vide et quae de eo referat Aelian. Var. Hist. lib. III, cap. 31. H.

maxime curavit. Opera eius, Nemea advecta ex Asia Romam a Silano, quam in curia diximus positam. Item Liber pater in aede Concordiae: Hyacinthus, quem Caesar Augustus delectatus eo secum deportavit Alexandria capta: et ob id Tiberius Caesar in templo eius dicavit hanc tabulam: et Diana. Ephesi vero est Megabyzi sacerdotis Ephesiae Dianae sepulcrum: Athenis Necromantia Homeri. Hanc vendere voluit Attalo regi talentis sexaginta, potiusque patriae suae donavit, abundans opibus. Fecit et grandes picturas, in quibus sunt Calypso, et Io, et An-

Nemea. Nemeam, quae sedentem in complexu suo Alcibiadem tenebat, Aristophontem pinxisse Plutarchus refert in Alcibiade. DAT. — *Nemea.* Iustinus de ea, libri huius cap. 10. HARD.

A Silano. A Licinio Nerva Silano, cuius nomen in nummis Antiochenis legitur: ΕΠΙ ΣΙΑΝΟΥ ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ. Fuit is pater Silani, qui nepos neptis Augusti fuit, ut Plinius ait, VII, 41. II. — *Silano.* Sic post Gronovium HARD. antea, *Syllano.* Teste Broterio, est C. Silanus, proconsul Asiae, de quo Tacit. Anhal. III, 66. EO. P.

Diximus positam: Cap. 10. H.

In aede Concordiae. Regione Urbis octava, HARD.

Hyacinthus. Iussit in hanc tabulam Martialis, lib. XIV, ep. cxxxv, cuius lemma: «Hyacinthus in tabula pictus: Flectit ab invisio morientia lumina disco, Oebalius, Phoebe culpa dolorque, puer.» HARD.

In templo eius. Templum Augusti in foro romano fuit. HARD.

Megabyzi sacerdotis. Diximus de eo superius, cap. 36. HARD.

Necromantia Homeri. Hanc vendere voluit Attalo, etc. Legit Victorius,

lib. V, cap. 15, *Necromantian.* Plutarch. de vita secund. Epicur. pag. 1003, *Necyan.* A Ptolemaeo rege, non ab Attalo, eius picturae manipretium, 60 talenta oblata fuisse Plutarchus scribit, ac praeterea Niciam, dum illam pingeret, tantopere studio suo delectatum, ut saepius servos interrogaret, num prandisset. DAT. — *Necromantia.* Vaticinium mortuis evocatis, locumque ubi id umbrae reddunt, vox ea sonat, νεκρομαντία. Ciceroni Tusc. I, n. 37, voxvix Homeri appellatur: eaque pars Odysseae A intelligitur, qua inferos Vlyses descendisse fingitur, umbrasque ibi esse alloquutus. HARD.

Talentis sexaginta. Atticis nimirum: quae gallicae monetae librae efficiunt, 280, 125. EO. P.

Calypso: Calypso, quae naufragum Vlysem hospitaliter recepit. Io a Iove adamata, et in vaccam conversa. Andromeda, quam ceto expositam Perseus periculo liberavit. Huius picturae argumentum explorat geminum epigramma, in Anthol. IV, 9, ex quo adiectum intelligimus et Gorgonis caput, cuius ope virginem Perseus liberavit: simulque Cassiopam Andromedae matrem, quae Ne-

dromeda : Alexander quoque in Pompeii porticibus præcellens, et Calypso sedens. Huic quidem adscribuntur quadrupedes. Prosperrime canes expressit. Hic est Nicias, de quo dicebat Praxiteles interrogatus, quæ maxime opera sua probaret in marmoribus : quibus Nicias manum admovisset : tantum circumlitioni eius tribuebat. Non satis discernitur, alium

reidas a alligandam scopulo filiam, ut a ceto voraretur, concitaret, quod eam Nereidas antecellere forma iactitaret. Prius est Antiphili: Αἰθιώπων ἡ βῶλος· ὁ δὲ πτερόεις τὰ πέλιδι, Περσὺς. Α δὲ λῆθι πρόσδετος Ἀνδρομήδῃ. Ἀπρωτομά, Γοργονὺς λιθοθερίας· ἄθλιον ἔρωτος Κῆτος· Κασσιόπας, ἀλάλας εὐτακίῃ. Χ' ἂ μὲν ἀπὸ σκοπέλου χαλῆ πῶδας ἐβάδι νάρκα, Ναιθρόν· ὁ δὲ μυαστὴρ νυμφονομῇ τὸ γέρας. s Aethiopia regis est : qui fert talaria, Persus : haec adiuncta feris cautibus, Andromede. Gorgonis hoc sectum caput est : certamen amoris Bellus : Cassiope, garrula fertilis. Liberat illa pedes longa torpedine segnes A scopulo : potitur virgine victor amans. s Alterum Arabii Scholastici : Κυρεὺς Ἀνδρομήδην, ἡ ζωγράφος ἀνέθεο πέτραις ; καὶ γὰρ ἀπ' ὀρθακμῶν ἡ κρέτης ἀμφιβόλος· Κῆτος δὲ σπιλάδουσιν ἐπὶ γυμπτῇ χαράχῃ, Η. ἀπὸ Νηρῶς γελτονος ἐξανέδν ; Ἐγνων ταῦτα· σοφὸς τις ἀνὴρ κάμει. Δεινὸς ἀληθὺς Τεύχετο καὶ βλεψάρων καὶ πραπίδων ἀπάτην. s Cepheus Andromeden, an pictor rupe ligavit ? Namque oculus non quit cernere, credat utrum. Picta super scopulos ostenditur horrida pistris, An de vicino tollitur illa mari ? Agnoisco vix signa manus : O magnus in arte, Lumina qui potuit fallere, quique animos ! s Quæ porro communi-

scendæ huius de Andromeda fabulae, causa exstiterit, cetumque vere navigii, non belluae nomen fuisse ; aliaque huc spectantia, prolixè Conon explicat in Bibl. Photii, cod. CLXXVI, Hist. 40, pag. 448. Hæro.

In Pompeii porticibus. De quibus cap. 37. Hæro.

Huic quidem. MSS. fidei, quædosc. Sunt qui Phidiae reponant, vitiosius. In quadrupedibus pingendis palam tulisse Niciam suetor est Pausanias paulo antea a nobis laudatus. Hæro.

De quo dicebat Praxiteles, etc. Dicebat, inquam, ea sibi opera maxime probari, quibus Nicias manum admovisset. Simili textura verborum usus ipse cap. 8 : s De qua Teutonorum legatus respondit interrogatus, etc. s Hæro.

Circumlitioni eius tribuebat. Marmora coloribus tenuissimis illinebant, qui percussu claritatem marmoris excitarent, custodirentque a pulvere et sordibus. Galk dicunt, vernir. Seneca, ep. LXXXVI ; cuius initium est : s In ipsa Scipionis Africani villa, pauper sibi videtur ac sordidus... nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt : nisi illis undique operosa et in pieturae modum variata circumlitione prætexitor. s H.

Non satis discernitur, alium eodem nomine, etc. At satis discerni tempo-

eodem nomine, an hunc eundem quidam faciant olympiade centesima duodecima.

- 9 Niciae comparatur, et aliquanto praefertur Athenion Maronites, Glaucionis Corinthii discipulus, et austerior colore, et in austeritate iucundior, ut in ipsa pictura eruditio eluceat. Pinxit in templo Eleusine Phylarchum, et Athenis frequentiam, quam vocavere Syngenicon. Item Achillem virginis habitu

rum ratione ambo a se invicem videntur, quoniam illius aetas, qui olympiade cxi vixit, ab Attali temporibus distet annis fere ac, cui regi is, qui nunc laudatur, vendere dicitur tabulam voluisse. H. — Si idem sit Antidotus qui floruit olympiade cxi, et is qui Attalo regi Neoromantiam vendere noluit, tunc certe senior fuit. Attalus enim regnum auspiciatus est anno tertio olympiadis cxxiv. Brot.

Maronites. Ab oppido Thraciae Maronea, de quo IV, 18: Ἀθηνῶν ὁ τοῦ Γλαυκίου. Hase.

Phylarchum. Phylarchum, cuius heroicum sacellum Minervae Pronae vicinum Delphis fuisse Pausanias scribit lib. X. Persis irruentibus is Phocensibus auxilium tulit. Phylarchum historicum memorat Plutarchus in Arato, et lib. de Isid. ac Osir. Aelian. vero, Hist. Anim. lib. VI, cap. 29. Δαίε. — *Phylarchum.* Historicum, ut videtur, cuius in auctorum Indice meminimus. H.

Athenis frequentiam. Brot. ex MSS. Regg. et editione principe, ut *Athenis frequent.* Et. P.

Syngenicon. Συγγενικόν, cognationem. Ita cum Pintiano scripsimus, quod in MSS. Reg. 2, aliisque, *Syngenicon* vidimus. Et quod paulo post cognatio pariter nobilium, picturae

argumentum offertur. Num. item 38, *Oenias Syngenicon* pinxisse dicitur. Editi ante nos libri, *polygynaecon*, πολυγυναικόν, quae vox mulierum frequentiam sonat. Hase.

Item Achillem virginis habitu occultatum. Narrat hanc historiam Hyginus, fab. xcvii. — Thetis Neris, quoniam sciret Achillem filium suum, quem ex Peleo habebat, si ad Troiam expugnandam isset, periturum, commendavit eum in insulam Scyrum ad Lycomedem regem: quem ille inter virgines filias habitu femineo servabat, nomine mutato.... Achivi autem quoniam rescissent ibi eum occultari, ad regem Lycomedem oratores miserunt, qui rogarent, ut eum ad interiorum Danae mitteret. Rex quoniam negaret apud se esse, potestatem eis fecit, ut in regia quaserent. Qui quoniam intelligere non posset, quis esset eorum, Ulysses in regio vestibulo munera feminae posuit, in quibus clypeum et hastam, et subito tubicinem iussit cavere, armorumque crepitum et clamorem feri iussit. Achilles hostem arbitrans adesse, vestem mulierem dilaniavit; atque clypeum et hastam arripuit. Ex hoc est agnitus, susque operas Argivis promisit, et milites Myrmidones. Hase.

occultatum, Vlysse deprehendente. Et in una tabula, sex signa: quaque maxime inclaruit, agasonem cum equo: Quod nisi in inventa obiisset, nemo ei compararetur.

Est nomen et Heraclidi Macedoni. Initio naves ¹⁰ pinxit: captoque rege Perseo Athenas commigravit, ubi eodem tempore erat Metrodorus pictor, idemque philosophus, magnae in utraque scientia auctoritatis. Itaque quum L. Paulus devicto Perseo petisset ab Atheniensibus, ut sibi quam probatissimum philosophum mitterent ad erudiendos liberos, itemque pictorem ad triumphum excolendum, Athenienses Metrodorum elegerunt, professi eundem in utroque desiderio praestantissimum: quod ita Paulus quoque iudicavit. Timomachus Byzantius Caesaris

In una tabula sex signa. Corrupte MSS. Regg. 2, 3, et Vossian. ut *signa*, et sic edit. princeps: unde Gron *VI signa*, vel *sex signa*. Brot. ex Cl. Durand. emendatione, in *una tabula insigni*, quaque, etc. En. P.

Initio naves pinxit. Id quoque de Protogene superius dictum, cap. 36. HARD.

Metrodorus idemque philosophus. Carneadis auditor is fuit Athenis, ut auctor est Cicero de Orat. I, n. 45. De architectonice scripsit, ut in auctorum Indica diximus. Item de poetis, ut auctor est Plutarchus, lib. adv. Epicur. pag. 1094. Visit Persei Macedoniae regis temporibus. H.

Timomachus... Medeam. In hanc pictoris eius tabulam, ut caeteros similem, egregie luit Antiphilus Byzantius, in Anthol. IV, 9; cuius epigramma latine Ausonius reddidit, Epigr. cxxi: « Medeam vellet quum pingere Timomachi mens Volveutem in vatos crudum anlung facinus: Im-

manem exhaust rerum in diversa laborem, Fingeret affectam matris ut ambiguum. Ira subest lacrymis: miserati non caret ira: Alitrum videas ut sit in alterutro. Conctanter satis est: nam digna est sanguine mater Nestorum: tua non dextera, Timomache. » Et Epist. cxiu, cuius hic exitus est: « Laudo Timomachum: matrem quod pinxit in enssem Cunctantem, prolis sanguine ne maculet » De priore vero, seu de Aiacis insipientis pictura ab eodem Timomacho elaborata, incerti scriptoris epigramma exstat, Anthol. IV, 6 i Αἴας Τιμομάχου πλόν ἢ πατρός. Ηρακλεος τέχνη τὴν φύσιν ὁ γράφας εἶδ' ὅς περ νόμον. Καὶ συνελυσσέθη χεῖρ ἀνδρὶ καὶ τὰ κεραστὰ δάκρυα τοῖς λύπης πάντας ἔμειε πόνοισι. In libris editis Αἴαν Τιμομάχου corrupte legitur: « Ajax Timomachi magis es, quam patris: in arte Natura est: rabiem videras ille tuam. Cumque viro furista simul manus: omne doloris

dictatoris aetate Aiace[m] et Medeam pinxit, ab eo in Veneris Genetricis aede positas, octoginta talentis venundatas. Talentum Atticum x. vi taxat M. Varro. Timomachi aequ[e] laudantur Orestes, Iphigenia in Tauris, Lecythion agilitatis exercitator, cognatio nobilium: palliati, quos dicturos pinxit, alterum

Ingenium trucibus miscuit in lacrymis. Haab. — *Aiace[m] et Medeam*. Sic ex MSS. Gron. legebatur antea, *Aiace[m] ei pinxit et Medeam*. Ed. P.

Octoginta talentis venundatas. Hic exclamare lubet cum Seneca, Epist. xcvi: « Quid inter pueros et nos interest? nisi quod nos circa tabulas et status insanimus, carius inepti? illes reperti in littore calculi laeves, et aliquid habentes varietatis delectant, etc. » II. — *Octoginta talentis*. Monetae nostrae gallicae libris 373,500. Ed. P.

Talentum. Hoc est, denarium sex millibus. Festus similiter Atticum talentum definit sex millibus denarium. Gellius, III, 17, tria talenta Attica ait efficere xxxiii millia sestertium, hoc est, xvii denarium millia. Seneca et Priscianus talentum Atticum aiunt esse xxiv sestertia, sive quatuor et viginti sestertium millia: hoc est, sex millia denarium: quae ter ducta efficiunt illa Gellii xxxiii sestertia. Talentum illud magnum a Plauto vocatur. Mina, sive mina, ut a Plinio centum denariis definitur, diximus in fine lib. XXI. Hanc porro nostram ac Plinianam talenti ac minae aestimationem egregie confirmat Herodotus, insigni loco certe III, p. 241, ubi de pretio, quo conductus est Democedes medicus aetate sua celebratissimus: « Aeginetae, inquit, anno sequente conduxerunt eum talento: Athenienses anno tertio centum minis:

Polycrates quarto anno talentis. » Qua in oratione semper, ut par est, merces crescit. Aliud est talentum minus, cuiusmodi talenta accipienda etiam sunt auri, tempore Davidis in sacris libris; et apud Homerum, tum in Iliade, T, 217; W, 257; 751; et O, 233; tum in Odyssea, O, 393. H. — *Talentum Atticum X. VI taxat*. Sive sex devarium millibus; gallicae nempe monetae libr. 4,668 3/4. Ed. P.

Orestes. Quem furiae Clytaemnestrae matris ab eo interemptae agitant. Haab.

Iphigenia in Tauris. Agamemnonis filia, quam quoniam parens immolare vellet, Diana virginem miserata, cervam pro ea supposuit: Iphigeniamque per nubes in terram Tauricam detulit; ibique templi sui sacerdotem fecit. Hyginus, Fab. xcviij et cxx. Advenientem illuc postea fratrem Orestem agnovit ipsa, captumque ab incolis ob sublatum furto Dianae simulacrum, morti eripuit. Vide Euripidem in ea fabula quam de hoc argumento inscripsit, *Iphigenia in Tauris*. Picturam hanc Nicomachi, credo, describit incertus auctor epigrammatis in Anthol. IV, 8: Μαίνεται Ιφύγένεια: πάλιν δέ μιν εἶδος ὀφείσθου. Ες γλυκερὴν ἀνάγει μυστρίν ὀμυροσύνης Τῆς δὲ χοινομάχης, καὶ ἀδελφεὸν εἰσορῶσης Οἰξτῶ καὶ μὲν βίβρα συνελήγεται. « Iphigenia furit: sed eam conspectus Orestae Mitigat, et memorem sanguinis iubet:

stantem, alterum sedentem. Praecipue tamen ars ei fuisse in Gorgone visa est.

Pausiae et filius et discipulus Aristolaus e severissimis pictoribus fuit: cuius sunt, Epaminondas, Pericles, Medea, Virtus, Theseus: imago Atticae plebis, boum immolatio. Sunt quibus et Mechopanes eiusdem Pausiae discipulus placeat diligentia, quam intelligant soli artifices, alias durus in coloribus, et sile multus. Nam Socrates iure omnibus placet. Tales sunt, cum Aesculapio filiae, Hygia, Aegle, Panacea, Iaso, et piger, qui appellatur Ocnos, spartum torquens, quod asellus arrodit.

Illius iratae pariter, fratremque videntis, Esagitant oculos hinc furor, hinc pietas. HARD.

Favise in Gorgone. A Perseo imperfecta. HARD.

Pausiae et filius. Brot. ex Regg. et edit. principe, *Pausias filius.* Ed. P.

Imago Atticae plebis. Hoc est, Ἀθηναίων Atheniensium, quae pictura explicatur egregie a Plinio, c. 36. H.

Boum immolatio. Quae de pictura dictum est superius. HARD.

Mechopanes. An *Metrophanes* potius? HARD.

Alias durus in coloribus, sed et multus (sic prius). Vossian. «durus in coloribus, et sile multus;» quod etiam ex aliis ad marginem ponunt; neque aliter legendum: Intelligit *sile* e pigmentis. L. XXXIII, 13: «In argenti et auri metallis nascuntur etiam pigmenta, sile et caeruleum.» Lib. XXXV, 6: «silia lucidi libris decern.» *Sile multus*, qui eo pigmento multo uteretur. Vidit idem Pintianus. GAON. — *Et sile multus.* Ita Reg. 2 alique: editi; mendose, *sed et multus.* H. — Vitium illud appellamus, *donner dans le jaune*; quod multis pictori-

bus vulgare, forte ex aliquo oculorum vitio. BROT. — *Sile.* De sile conf. sup. lib. XXXIII, cap. 36. Ed. P.

Nam Socrates. Pictoris id nomen, de quo inferius iterum, XXXVI, 4. HARD.

Talesque sunt eius picturae cum Aesculapio (sic olim). MSS. omnibus abest vox *picturae*. Sufficit enim Plinio: «Tales sunt eius cum Aesculapio filiae, etc.» *Fabulae* vel *picturae* intellectum voluit. Lepidum est nomen, quod Dalecampius ad vocem *Iaso*, notat, Iasona cum Aesculapio Apollinis filio et Achille Peleia Chirone centauro educatum et medicinam didicisse ex Arati et Apollonii Scholiastis tradit. Tapquam eadem ait persona ὁ ἱάσων ἱάσωνος, et ἡ ἱάσων ἱάσωνος. GAON. — *Hygia.* Schol. Aristoph. pag. 69, Aesculapii filiae, ἱάσων, ἡ ἱάσων, ὕγια, ἄλγυν. HARD. — *Tales sunt cum, etc.* Brot. ex Voss. et edit. princ. *talesque sunt eius, cum, etc.* Ed. P.

Ocnos. Eius meminit Plutarchus libro περὶ σόφιστικῆς, elegantissima cum-stupidis et fatuis comparatione. Eum pinxit et Polygnutus in templo

- 34 Hactenus indicatis in genere utroque proceribus, non silebuntur et primis proximi. Aristoclidēs, qui pinxit aedem Apollinis Delphis. Antiphilus puero ignem conflante laudatus, ac pulchra alias domo splendescēte, ipsiusque pueri ore: item lanificio, in quo properant omnium mulierum pensa: Ptolemaeo venante. Sed nobilissimo Satyro cum pelle pantherina, quem Aposcopeuonta appellant. Aristophon Ancaeo vulnerato ab apro, cum socia doloris Astypale: numerosaque tabula, in qua sunt

Delphis. Propertius: » Dignior obliquo funem qui torqueat Oeno Aeternusque tuam pascat, aselle famem. » Vide Suidam in ὄνου πίναξ. Cratidius finxit apud inferos quemdam funiculum torquere, asinum vero quod tortum est, abrodere et abscindere.

DAL. — Ocnos, Ocnos, pigrum ac timidum sonat: quae appellatio huic apte convenit, qui obigere asellum non audeat. Describit hanc picturam Pausanias Phociae. X: Ἀνὴρ ἐστὶ καθήμενος, ἐντέτακτα δὲ Ocnon εἶναι λέγει τὸν ἄνθρωπον· πεπονηται μὲν πλέκων σχοινίον· παρίστανται δὲ θέλει αὐτὸς ἐπιστάμενος τὸ πινυμένον· αἰ τοῦ σχοινίου. Τοῦτον εἶναι τὸν Ocnon φησὶ γὰρ πᾶσι τὸν ἄνθρωπον, γυναῖκα δὲ εἶχει δαπανηρὰν καὶ αὐτὸν συλλέγει το ἐργαζόμενος. εὐ πολὺ ἂν ὕστερον ὑπὸ ἐκείνης ἀνέλετο. » Vir quidam sedens, titulus autem indicat eum Ocnum esse. Ipse funiculum torquet, adstante asella, quae quod tortum fuerit assidue abrodit. Hunc Ocnon alunt hominem fuisse industrium, operisque intentum: sed uxorem ei fuisse sumptuosam ac prodigam: ut quidquid is suo labore contraderet, id mox absumeretur ab illa. » H.

In genere utroque. In utroque genere pingendi: sive ceris et encaustis

sive coloribus ac penicillo. HARD.

Antiphilus. Alius hic ab eo, de quo supra cap. 37. HARD.

Ptolemaeo venante. Ptolemaei regis venatione picta, quam venaretur elephantos. HARD.

Aposcopeuonta appellant. Αποσκοπεύοντα, ut Reg. 2 et alii MSS. sive, ut editi, ἀποσκοπεύοντα, hoc est, collimantem, intuentem scopum. Vide Athen. XIV, pag. 629, et Hesychium verbo Σκοπεύματα. H. — Aposcopeuonta Αποσκοπεύοντα, alii interpretantur collimantem, intuentem scopum: alii, quod verius crediderim, manum fronti obtendentem, ne nimia lux solve noceat. Ioannem spatulolum sic aposcopeuonta in admirabili Transfigurationis tabula expressit Raphael. Beoz. — Aposcopeuonta. Silius de Panc: » Obtendensque manum solem interfescere fronti Arcet, et umbrato perlustrat pascua visu. » DAL.

Ancaeo vulnerato. Lycurgi filio, quem Calydonius aper vulneravit. Recitat hanc historiam Paus. Arcadic. VIII, pag. 528, et Hyginus Fab. CCXLVII. HARD.

Astypale. Vxorē, a qua Astypalaea dicta est. DAL.

Priamus, Helena, Credulitas, Vlysses, Deiphobus, Dolus. Androbius pinxit Scyllin ancoras Persicae classis praecedentem. Artemon Danaën, mirantibus eam praedonibus, reginam Stratonicen, Herculem et Deianiram: nobilissimas autem, quae sunt in Octa-

Dolus. Ita MSS. Reg. 2, Colb. 3, et Pintiani. Sunt qui *Dolon* ibi legi malint, Priami filium, quem Diomedes occidit. Male: nam uti Priamum Helenamque Credulitas perdidit: sic Vlysses Deiphobumque Dolus nobilitavit: atque idcirco in tabula eā suum quibusque vitium est adiunctum: *HARD.*

Scyllin. Σκύλλιν Σικυωναῖον eximium urinatore, qui classis Persicae vento iactatae ancoras praecidit, multaque ex ea naufragio servata sibi comparavit. Auctores sunt Pausanias, Phocic. X, et Strabo, IX, p. 443. Item Apollonidas in Epigrammate graeco Antholog. 1, 69: Σκύλλης ὅτε Σέρξον δολεχὸς στόλος Ἑλλάδα πᾶσαν ἤλαυνεν, βυθίην εὖρατο ναυμαχίην, Νηρῶος λαθροῖσι ναυπολώσας τελέεσσι, καὶ τὸν ἀπ' ἀγκύρης ὄρμον ἔκτειρε νεῶν. Αὐτάνδρος δ' ἐπὶ γῆς ὤλισθανε Περσὶς ἄνακτος Ὀλλυμένη, πρώτη πείρα Θεμιστοκλέους. Belligeram Xerxis tremere quum Graecia classem, Invenit Scyllis praelia tecta mari: Nam vada furtivo delapsus ad ima natatu, Vincula, quae curvis dentibus apta, secat: Sic ratibus pe-reunt pulsus in littora Medi, Materies famae prima Themistocleae. *HARD.* — *Ancoras Persic. class. praecedentem.* Broter. ex Reg. 2. et 8, ordine mutato, *ancoras praecid. Persic. class.* Ed. P.

Artemon. Ἀρτέμων. H.

Danaën, mirantibus eam praedonibus. De quibus nempe vates Venu-sius, III, 'Od. 16: « Inclusam Da-

naën, turris aenea, Robustaeque fores, et vigilum canum Tristes excubiae munierant satis Nocturnis ab adulteris: Si non Acrisium, virginis abditae Custodem pavidum, Iupitor et Venus Risissent: fore enim tutum iter et patens Converso in pretium deo. Aurum per medios ire satellites, etc. » H. — *Praedonibus.* Vet. *piscatoribus.* Nam quum arca inclusam una cum filio Perseo Acrisius pater in mare abiecisset, a Danaë piscatoribus reperta est. Pausan. lib. II. *DAL.*

Reginam Stratonicen. Stratonice Straboni, lib. XIII, Ariarathis Cappadocum regis filia, Eumenis Attalo geniti uxor, et Attali tertii mater. Fuit et Stratonice regis Deiotari uxor, proba et modesta, memorata a Plutarcho, libro de Virtutibus mulierum. Stratonicen Demetrii et Philae filiam Seleucus duxit, eamque Antiocho filio suo insane amanti uxorem tradidit. Plutarch. in Demetrio. Valerius, lib. VII, cap. 5. *DAL.* — *Stratonicen.* Reginam in Asia, ubi Ephesus fuit, ut mox Plinius ipse docet. *HARD.*

Deianiram. Vestem marito Herculi porrigentem, centauri tinctam sanguine, qua ille induta flagrare coepit. Hygin. fab. xxxvi. H.

Nobilissimas autem quae sunt in porticibus Octaviae operibus (sic prius). Annolant ex eius operibus, malum malo sanantes. At Voss. Pint. alii-que: « quae sunt in Octaviae operibus: » excluso τῶ porticibus, quod inane et

viae operibus: Herculem ab Oeta monte Doridos exuta mortalitate consensu deorum in caelum euntem: Laomedontis circa Herculem et Neptunum historiam. Alcimachus Dioxippum, qui pancratio Olympia citra pulveris tactum (quod vocant aconiti) vicit: Coniti Nemeaea.

supervacuum. L. XXXIV, cap. 6: «quae status nunc est in Octaviae operibus» Lib. XXXVI, cap. 5: «Veneremque eius esse in Octaviae operibus.» Et rursus: «Capido obiectus a Cicerone Verri, ille propter quem Thespiae viscebantur, nunc est in Octaviae scholis positus.» GRON.—*Nobilissimas*. Subintellige picturas. In Octaviae operibus, hoc est, porticibus et scholis, de quibus egimus cap. 37. HARD.

Herculem. In Oetaeo monte pyram struxerat Herculi Philoctetes, in quam se ille coniecit, exutaque mortalitate caelum conscendit. Hyginus, loc. cit. HARD.

Laomedontis circa Herculem et Neptunum historiam. «Neptunus et Apollo dicuntur Troiam muro cinsisse. Ilis rex Laomedon vovit, quod regno suo pecora eo anno datum esset, immolaturum. Id votum avaritia fefellit.... Ob eam rem Neptunus cetum misit, qui Troiam vexaret. Ob quam causam rex ad Apollinis misit consultum. Apollo iratus ita respondit: Si Troianorum virgines celo religatae fuissent, finem pestilentiae futurum. Quum complures consumptae essent, Hercules et Telamon, quum Colebos Argonautae irent, eodem venerunt, et cetum interfecerunt: Hesioneque patri, paetis legibus reddunt, ut quum inde redissent, secum in patriam eam abducerent.... Quod et ipsum Laomedon fraudavit...

Itaque Hercules ad eos navibus comparatis, ut Troiam expugnaret, venit, et Laomedontem necavit, etc.» Hygin. lib. LXXXIX. HARD.

Alcimachus, etc. Legendum: «Alcimachus, Dioxippum, qui pancration Olympiae circa pulveris tactum, quod vocant ἀκονί, vicit. Coeus scammata.» *Pulveris tactus* est ἢ ἐς ἀπὸ, et ἀκονίς. SALM.

Dioxippum. Olympionicum pugilem, de quo Aelian. Var. Hist. X, 22: et XII, 58. HARD.

Olympia. Subintellige, certamina. Non enim, *Olympias vincere*, sed *Olympia* Latini dixerunt, imitatione Graecorum. Sic et Olympia coronari Horat. I, ep. 4, v. 50: «Quis circum pagos et circum compita pugnae Magna coronari contemnat Olympia: cui spes, Cui sit conditio dulcis sine pulvere palmae.» Ennius apud Ciceronem de Senect. «Sicut fortis equus, spatio qui saepe supremo Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.» Apuleius de Dogm. Platonis: «Tantosque progressus exercitatio contulit ei, ut Pythis, Isthmiae, de lacta certaverit.» Graeco videlicet more, ut in Anthol. lib. I, cap. 4, ep. 5: Ἀνδρὰς ἠύλας Πυγμῆς ἐνὶ Λα Νικηφόρος Ὀλύμπια. «Quum tot viros Pugnans domaret Nicophon Olympia.» Et lib. III, cap. 2, ep. 4: Πύθια πύξ, in Pythis certaminibus pugil. Inscriptio vetus apud Reines. pag. 205: ΖΩΙΑΔΟΣ, ΖΩΙΑΟΥ, ΠΥΘΙΑ, ΝΙΚΗ;

Ctesilochus Apellis discipulus petulanti pictura in-
notuit, Iove Liberum parturiente depicto mitrato,
et muliebriter ingemisciente inter obstetricia dearum:
Cleon Cadmo: Ctesidemus Oechaliae expugnatione,
et Laodamia. Clesides reginae Stratonices iniuria.

CAC. ΘΕΟΙC. De pancratio diximus
XXXIV, 19. HARD.

Citra pulveris iactum, Erasmus in
proverbio, citra pulverem, legit, *citra
pulveris iactum*. Turneb. esp. et lib.
XVI. Vide Hieron. Mercurialem, de
Arte gymnastic. lib. I, cap. 8. DAL.
— *Tactum*, Sic. Reg. 2, Colb. 3, et
alii: non *iactum*. H.

Quod vocant *aconiti*. *Axoniti*, hoc
est, aine pulvere, fere sine pugna:
translatione sumpta ab sthletis, qui
its facile superant, ut ne pulverem
quidem excitent, vel excitato foeden-
tur. Suidas: *Axoniti*, χωρίς κόπας,
ἀνε ἀγώνος καὶ μάχης, ἢ εὐμαρῶς,
ἀπὸ μεταρροπῆς τῶν ἀθλητῶν τῶν οὐ-
τως εὐμαρῶς περιγινόμενων, ὥστε
μηδὲ κοπίσασθαι. Sine pulvere dixit
Horstius, loc. cit. Impulveream vi-
ctoriam appellat Gellius, lib. V, cap.
6 Plura vide apud Constant. in Le-
xlon, verbo *Axoniti*. HARD.

Coniti Nemeaea. Non, ut Olympis,
sine pulvere, sic et Nemeaes victi,
Nemea sive Nemeses, νημεῖα, νη-
μεῖα, νημεῖα, sacra Graeciae certa-
mina, a silvis Peloponnesi Nemea,
sic appellata, nemo ignorat. Quam
belle sic ludum Iodo, victoriae vi-
ctoriam Plinius opponit? cum Olympi-
is Nemeses confert, et facili ac
sine pulvere victoriae alterum labo-
riosius comparatum. In libris hacte-
nos vulgatis: *Coenus stemmata*: at
neque pictoris nomen est Coenus, nec
satis idoneum picturae, quale hic
requiritur, argumentum, stemmata:
multo vero minus *scammata*, quae

Salmasius hoc loco obtrudit, in Exer-
cit. ad Solin. p. 36. HARD. — *Coniti
Nemeaea*. In edit. princ. tenus *stem-
mata*. In Regg. MSS. 2, 3, 5, Gron.
et sl. ante Hard. *Coenus, stemmata*;
quam lectionem revocavit Brot. cui
videtur sudsclor Hermolai Barbari
emendatio, *coniti Nemeaea*, quum
vox *coniti* Graecis prorsus ignota fue-
rit. *Stemmata* autem sunt *des allian-
ces*; ut supra mox et infra, *Synge-
nicon, un assemblée de famille*. Ed. P.

Cleon Cadmo: Ita MSS. omnes.
Typi, *Admeto*. Csdmum Castalii
fontis custodem draconem interemisse
fabulae ferunt: Hygin. Fab. vi. Id
forte huius picturae argumentum. Cleo-
nis Sycionii factoris meminit quoque
Pausanias laudatus a nobis, supr. lib.
XXXIV, esp. 19. HARD.

Oechaliae expugnatione. Situs huius
Oechaliae, quam Hercules diruit, ipso
Strabone teste, lib. IX, pag. 438, in
incerto est: quum plures sint urbes
cognomines. Vide et eiusdem Stra-
bonis lib. XIV, pag. 638. Hercules
quum Iolen Euryti regis filiam in
coniugium peteret, pater negaret,
Oechaliam expugnavit. Hyginus, Fab.
xxiv. Virgil. Aen. lib. VIII, vers. 290,
de Hercule: «Vt bello egregias idem
disiecerit urbes, Troiamque, Oecha-
liamque.» HARD.

Laodamia. Pyram conscendente,
qua cremata est. Hygin. Fab. civ.
HARD.

Clesides Klasiōnēs. H.

Reginae Stratonices. De qua supra
diximus. HARD.

Nullo enim honore exceptus ab ea, pinxit volutantem cum piscatore, quem reginam amare sermo erat: eamque tabulam in portu Ephesi proposuit: ipse velis raptus est. Regina tolli vetuit, utriusque similitudine mire expressa. Craterus comoedos Athenis in Pompeo pinxit.

- 26 Eutychidis bigam regit Victoria, Eudorus scena spectatur: idem et ex aere signa fecit.

Hippias, Neptuno et Victoria. Habron Amicitiam et Concordiam pinxit, et deorum simulacra. Leontiscus Aratum victorem cum trophaeo: psaltriam. Leon Sappho.

Iniuria. Innotuit iniuria, quam intulit reginae. HAZD.

Volutantem. Ita clare Reg. 2, Collh. 3, typique nemnes. H. — *Volutantem.* MS. Reg. 5, *voluptantem*; Vet. apud Dalec. *voluptantem*, et sic Broter. edidit. En. P.

Ipsa velis raptus est. Ipse navim interim conscendit. HAZD.

Craterus. Broter. ex MSS. Regg. et edit. princ. *Cratinus*; sic etiam infra, Irene Cratini pietoris filia et discipula. En. P.

In Pompeo. Athenis in ipso urbis introitu aedificium fuit, in quo pompae parabantur, vasque asservari solita ad pomparum solemnia. Atque ex ea re Πομπαιον est appellatum, ut auctor est Iul. Pollux, lib. IX, cap. 5, pag. 428, ex Demostenis oratione in Phormionem. Statuae illic erant clarorum virorum, ut Socratis, teste Laertii in eius vita: et Isocratis, teste Plutarcho de decem Rhet. Picturae quoque, ut vel ex hoc Plinii loco intelligitur. HAZD. — *In Pompeo.* MSS. Regg. 2, 3, edit. princ. *in Pompeio*, et sic Gron. et al. forte rectius. En. P.

Eutychidis. Idem fortassis, ut et

Eudorus, statuarus fuit, de quo diximus XXXIV, 19. HAZD.

Eudorus scena spectatur. Εὐδωρος. Scenam pinxisse eximie dicitur, quam barbari vocant, decorationem theatri. HAZD.

Hippias, Neptuno. Subintellige, spectatur, ex antecedenti. Porro *Hippias*, et mox *Habron*, sibi hic optere, non, ut hactenus, *Iphis et Abroon*, partim MSS. quos sequimur, in quibus *Hypis* et *Habron* scribitur: partim ipsa elementorum series admonet, quae appellari quemquam hic vetat, egius ab A littera nomen suspicetur. vel I, ante Habronem. *Iniuria* fictorem eiusque opera Pausanias commendat in Eliae. poster. VI. Αἶψα apud Graecos viri nomen esse superius vidimus. HAZD.

Aratum. Occiso Sicyoniorum tyranno, quum Achaeorum Imperator summus esset, profligatis hostibus, triumphantem. DAC. — *Aratum victorem.* De Aristippo. Vide Plutarchum in Arsti vita, p. 1010: H.

Leon Sappho. Lesbiam vatem, satia celebratam. Exstat in eam distichon Platonis haud obivium, et idem

Nicearchus Venerem inter Gratias et Cupidines: Herculem tristem insaniae poenitentia. Nealcēs Venerem, ingeniosus et solers in arte. Siquidem quum praelium navale Aegyptiorum et Persarum pinxisset, quod in Nilo, cuius aqua est mari similis, factum volebat intelligi, argumento declaravit, quod arte non poterat. Asellum enim in littore bibentem pinxit, et crocodilum insidiantem ei.

Oenias Syngenicon.

18

Philiscus officinam pictoris, ignem conflante puero. Phalerion Scyllam.

Simonides Agatharchum, et Mnemosynen. Simus iuvenem requiescentem in officina fullonis, Quin-

tamen perelegans in Anthol. I, tit. 67: *Εννέα τὰς μούσας φασὶν τινες ὡς ὀλεγώρως! Ἦνι δὲ καὶ Σαπφῶ Ἀεσθόβεν ἢ δεκάτη.* » Esse novem quidam Musas dixere, sed errant: Ecce tibi Sappho Lesbica, quae decima est. » HARD.

Herculem tristem insaniae poenitentia. Ab Iunone insania ei obiecta, Megaram uxorem, et filios interfecit. Postquam suae mentis compos factus, ab Apolline petit dari sibi responsum, quomodo scelus purgaret. Hygin. Fab. xxiiv. HARD.

Nealcēs Venerem. Scitum Nealcis dictum, quum eximiam Aristrati tyranni picturam deleri vellet Aratus, pugnandum cum tyrannis, non cum eorum imaginibus. DAV. — *Nealcēs.* Νεάλλας pictorem, amicum Arati, laudat Plutarchus in Arato, p. 4032. HARD.

Crocodilum insidiantem ei. Asellum etiam et crocodilum insidiantem ei, teste Brot. videre est, in Herculemensibus picturis, tom. I, tab. 48. Eo. P.

Oenias Syngenicon. Subintellige, pinxit: hoc est, cognationem, ut dictum est supra. Pictoris nomen Οἰνίας Graecis scribitur. II.

Phalerion Scyllam. Hominem sursum, caninis capitibus cinctam, inquit Isidorus, Origg. XIX, 16. Vide quae diximus supra c. 36. H.

Agatharchum. Eum, opinor, intelligit, quem Vitruvius in Praef. lib. VII, p. 124, Aeschylō docente, ait primum Athenis tragicam scenam fecisse, et de ea commentarium reliquisse. Aut Syracusanae classis praefectum cuius mentio ap. Thucydidem, VI. HARD.

Mnemosynen. Μνημοσύνη, Iovis filia, Musarum parens, ex Hesiodo in Theog. HARD.

Quinquatrus celebrantem. Quae Πενταθήνηαι Graecis, Latinis Quinquatrus appellantur, teste Charisio, lib. I. Sunt autem Πενταθήνηαι Hesych. ἡ τῶν Ἀθηναίων ἑορτὴ καὶ ἄγων, festum Minervae apud Athenienses longe celeberrimum, et quinquennale. H. — *Requiescentem in officina fullonis,*

- quatus celebrantem: idemque Nemesis egregiam.
- 49 Theodorus et inungentem: idem ab Oreste matrem et Aegisthum interfici: bellumque Iliacum pluribus tabulis: quod est Romae in Philippi porticibus: et Cassandram, quae est in Concordiae delubro: Leontium Epicuri cogitantem. Demetrium regem. Theon Orestis insaniam, Thamyram citharoedum. Tauriscus Discobolum, Clytaemnestram, Paniscum, Polynicen regnum repentem, et Capanea.

Quinq. celebrantem. Broter. ex MSS. Regg. et edit. princ. *iuvencem requiescentem: officinam fullonis* *Quinquatus*, etc. Eo. P.

Nemesis. Νέμεσις deam insolentiae et arrogantiae vindicem Graeci vocant. Vide lib. XXXVI, c. 4. H.

Et inungentem. Αἰσχύρην, unctorem, qui palaestritas ungit in gymnasio, qui etiam Aliptes a Cicerone dicitur, in ep. ad Lentulum. In libris hactenus editis mendose, *Theodorus enim empingentem*. H.

Ab Oreste. Is Clytaemnestram matrem, et Aegisthum Thyestis filium, cognatum suum, interfecit. Vide Ilyia. Fab. cix et ccliv. H.

In Philippi porticibus. De his esp. 36. Hase.

Et Cassandram. Qualis forte a Marone describitur, Aeneid. II, v. 403: « Ecce trahatur passis. Priamēia virgo Crinibus, a templo Cassandra, adytisque Minervae. Ad caelum tendens ardentia lumina frustra, etc. » Hase.

Leontium Epicuri cogitantem. Scortum ea fuit, Epicuro familiare, et eius omnibus sectatoribus prostitutum, de quo Athenaeus, lib. XIII; Diog. Laërtius in Epicuro. Dalec. — Est haec picturae nomenclatura, non pictoris, ut Barbarus credidit, et tabula haec

Theodori operibus annumerari debet. Fuit autem Leontium Epicuri coniux, philosophiae magistra et ipsa, unde et in hac tabula cogitans pingitur. Scripsit libros contra Theophrastum, ut quidem diximus in Praef. ad Titum, auctore Cicerone, de Nat. Deor. lib. I, num. 94. H.

Demetrium regem. Poliorceten. H.

Theon. Quintilian. lib. XII, cap. 40, pag. 894, pictorum ingenis doctesque percensens: « Cura, inquit, Protopogenes, facilitate Antiphilus: concludendis visionibus, quas *παρτασις* vocant, Theon Samius praestantissimus. » Laudatur et ab Aeliano, Var. Hist. Tib. II, c. 44. H.

Orestis insaniam. Occisa matre. H. *Thamyram citharoedum.* De eo diximus lib. VII, cap. 57. H.

Discobolum. De ea voce, l. XXXIV, cap. 49. Hase.

Paniscum. Paniscus nunc exiguus Pan, qualem solebant in parvis tabellis pictores fingere, quasi per iocum: nunc theatralis personarum larva. Dalec. — *Paniscum.* Exiguum Panem: sive Panis assecram, qui deus Arcadiae a Marone dicitur. Vt a Satyro, *Satyriscus.* Apuleius, lib. V. Asin. bur. pag. 518: « Tibias inflaret Satyrus, et Paniscus ad fistulam diceret. » Sueton. in Tiberio, xlvii:

Non omittetur inter hos insigne exemplum. Nam-
que Erigonus tritor colorum Nealeae pictoris in tan-
tum ipse profecit, ut celebrem etiam discipulum re-
liquerit Pasiam, fratrem Aeginetae sictoris. Illud vero
perquam rarum ac memoria dignum, etiam suprema
opera artificum imperfectasque tabulas, sicut Irim
Aristidis, Tyndaridas Nicomachi, Medeam Timoma-
chi, et quam diximus, Venerem Apellis, in maiori
admiratione esse, quam perfecta. Quippe in iis linea-
menta reliqua, ipsaeque cogitationes artificum spe-
ctantur: atque in lenocinio commendationis dolor
est: manus, quum id agerent, extinctae deside-
rantur.

« Paniscorum et Nympharum habitus,
etc. » HARR. — Talibus Paniscis aquas
inter libidines Graeci et Romani de-
lectabantur, constat ex veteribus mo-
numentis. BARR.

Polynici regnum repetitum. Oe-
dipodia filius ex Iocasta, regem The-
baeorum. Regnum is ab Eteocle fratre
repetiit, et Thebas oppugnavit. Ca-
paneus contra Iovis voluntatem The-
bas se capturum dicit: et quum mu-
rum ascendere, fulgure ab Iove
est percussus. Hygin. Fab. iuxta: Non
in tabulam quidem, sed in statuum
Capanei extat epigramma non inve-
nustum in Antholog. lib. IV, cap. 8:
Εἰς ἀνδριάντα Κανέου· ex quo ta-
men picturae huius argumentum in-
telligas: Εἰ τοῖς ὀφθαλμοῖς Κανέου
ἐνέκειντο πύργους, Ἀρμύριον δὲ πύργον
ἐλκεῖται μεθ' αὐτοῦ. Εἴην δὲ ἄνθρωπος
βίη, καὶ ὡς τὸν αἰθέρα γὰρ οὐ
καὶ οὐρανὸς ἐκείνου τοῖον ἔστιν ἄνθρωπος.
Hoc est, interprete Gratiano
« Si furor in Thebas tantus Capanea
tulisset. Quam de recte gradus de-
cleret alicui: Capia forent satis invita

moenia: tantum Nec foret auri du-
com tangere flammis Iovis. » H.

Aegynetae sictoris. Proprium id
viri nomen videtur, non gentis, ut
patris. Et *Pasiam* legi inter pla-
cueret magis, quam *Pasiam*. H.

Tyndaridas Nicomachi. Castorem
et Pollucem. Vel addita quoque He-
lene, Tyndaridae tres, quos uno ver-
iculo complexus est Synesius in An-
thol. lib. IV, cap. 4: Οἱ τοῖς Τυνδα-
ρίδαι, Καστορ, Πόλυξ, Ἥλῆν.
« Pollux, atque Helene, cum Castore,
Tyndaridae tres. » De Nicomacho
supra dictum. HARR.

Medeam Timomachi. Filios quos
ex Iasone suscepit necantem, praed-
dolore, quod, repudiata se, Creu-
sam duxisset Creontis filiam. Hunc et
Alacem eiusdem Timomachi Caecus
dictator umi octoginta talentis. Supra
lib. VII, cap. 32: et paulo ante hoc
ipso capite. DARR.

Atque in lenocinio commendationis,
etc. Ac dum iuvat commendare artem,
piget alicuius inusul fato dolore. H.

21 Sunt etiam non ignobiles quidem, in transcurso tamen dicendi: Aristonides, Anaxander, Aristobulus Syrus, Arcesilaus Tisicratis filius, Corybas Nicomachi discipulus, Carmanides Euphranoris, Dionysiodorus Colophonius, Diogenas qui cum Demetrio rege vixit, Euthymedes, Heraclides Macedo, Mydon Soleus Pyromachi statuarii discipulus, Mnesitheus Sicyonius, Mnasitimus Aristonidae filius et discipulus, Nessus Habronis filius, Polemon Alexandrinus, Theodorus Samius, et Stadius, Nicosthenis discipuli: Xenon Neoclis discipulus Sicyonius.

22 Pinxere et mulieres: Timarete Miconis filia, Dia-

Etiam non ignobiles. Brot. ex MSS. et edit. princ. *mut. etiam inunc, non ignobiles.* Ed. P.

Arcesilaus. Pictoria Illius apud Pausaniam mentio, commendatioque operis, Attic. lib. I, pag. 2. De Tisicrate superius lib. XXXIV, cap. 49. H. — *Arcesilaus.* Gronov. et al. ante Hard. *Arcesilas.* En. P.

Corybas. Κορύβας. De Nicomacho supra diximus. HARD.

Carmanides. Forte Καρμαντιδής, quod nomen et Gorgias patri fuit, apud Pausan. Eliac. post. VI, p. 376. De Euphranore supra. H.

Cum Demetrio rege. Poliorcete. H.

Heraclides Macedo. Laudatus hoc ipso cap. supra. HARD.

Mydon Soleus. Id est, Solensis. Sunt enim Σόλοι Ciliciae oppidum et alterum eiusdem nominis in Cypri. GELER. — *Pyromachi.* De Pyromacho lib. XXXIV, cap. 49. Libris omnibus inquit *Philomacho* conatur ex Suida, verbo *Προνοίας* rescribere *Leopardus*, Emend. lib. III, cap. 21, alique eum sequuti. HARD. — Brot. *Philomachi.* Ed. P.

Aristonidae filius. Statuarii, de quo lib. XXXIV, cap. 40. H.

Habronis. De quo diximus p. 348, n. 39, et 382, n. 1. HARD.

Theodorus Samius. Alius fuit Theodorus Samius inventor fundendi aeris, memoratus a Pausania lib. III, cap. 8, 9: DALEC. — *Theodorus.* De quo iam dictum XXXIV, 49. H.

Stadius. Σταδίου, et idem plastes Atheniensis, Apud Pausan. in Eliac. poster. lib. VI, p. 354. H.

Pinxere et mulieres. His quae a Plinio appellantur adiungi merito potest, et Helena Timonis Aegyptii filia, quae gestam sui temporis Issicum praelium penicillo pinxit: quae pictura in Pacis templo a Vespasiano imp. collocata est, teste Ptolemaeo Hephaestione, apud Photium in Bihl. cod. cxc, pag. 481: Η ζωγράφος Ελένη Τιμωνός του Αιγυπτίου θυγάτηρ, ἥ τις ἐν Ἰσσῷ μάχην, ἐκείνους ἀμαζούσαν τοὺς χρονοὺς, ἐγράφη, καὶ ἐν τῷ τῆς Εἰρήνης τεμένει ἐνὶ Οὐισπασιανῶν ἀνέκειτο ἡ γράφη. HARD.

Timarete. Ita Reg. 2, Colb. 3, et alii, non *Niconis*, ut prius. *Τιμαρέτη*

nam in tabula, quae Ephesi est antiquissimae picturae. Irene Cratini pictoris filia et discipula, puellam quae est Eleusine: Calypso senem et praestigiatorem Theodorum: Alcisthene saltatorem: Aristarete Nearchi filia et discipula, Aesculapium. Lala Cyzicena perpetua virgo, Marci Varronis iuventa, Romae et penicillo pinxit, et cestro in ebore, imagines mulierum maxime, et Neapoli anum in grandi tabula suam quoque imaginem ad speculum. Nec ullius velocior in pictura manus fuit: artis vero tantum, ut multum manipretio antecederet celeberrimos eadem aetate imaginum pictores, Soplin et Dionysium, quorum tabulae pinacothecas implent. Pinxit et quaedam Olympias: de qua hoc solum memoratur discipulum eius fuisse Autobulum.

XLI. Encausto pingendi duo fuisse antiquitus genera constat, cera, et in ebore, cestro, id est, vi-

Mixvov pictoris Atheniensis de quo superius cap. 35. HARD.

Irene, Εἰρήνη Κρατίνης, statuari Spartiatæ, de quo Pausan. Eliac. poster. VI, cap. 360. HARD.

Et Neapoli anum. Ita ex conjectura certissima hunc locum sanavius, quam prius Neapolitanum absurde legeretur. Appositæ enim vel ætæ locum apponit loco, positas Neapoli tabulas, iis quæ Romæ servarentur. Sic lib. sup. cap. 19. Aristodemus amicum calavit. HARD.

Manipretio. Ceteris aestimabantur enim tabulae, quam caeterorum pictorum. Manipretium, la façon. H.

Soplin. Σωπλίν. Ita MSS. non Soplon. HARD.

XLI. Encausto. Εγκαυστοί, picturae genus, dictum ab urendo. H.

Encausto. Nobis, l'encaustique. Eo. P.

Cera. Hoc primum encausticae picturae genus, discolorebus ceris, ut diximus, cap. 39. De hac pingendi ratione multi multa prodidere. Nobis res ita persæta oculus videtur: in tabulis ligneis ducebantur lineares, ut ita dicam, sulci qui figuram referrent picturae mox futurae. Ductus illi postea implebantur insillata infusaque cera diversæ coloris, pro ratione imaginis: quæ cera descendebat altius, imprimebaturque tabulae subditis ignibus. Martial. IV, 27. Encaustus Phaethon tabula depictus in his est: Quid tibi via dipylon, qui Phaethon? Locis. Altudit ad casum incendiumque Phaethontis; qui iterum et in encausticae pictura videtur. Idcirco διπύλον, his usus vocatur: quod dici certe non posset, nisi prius quam admovebatur ignis, Phaethontis imago absoluta foret. Aliam rationem encus-

riculo, donec classes pingi coepere. Hoc tertium accessit, resolutis igni ceris penicillo utendi, quae pictura in navibus nec sole, nec sale, ventisque corrumptur.

XLII. Pingunt et vestes in Aegypto inter pauca mirabili genere, candida vela postquam attrivere illinentes non coloribus, sed colorem sorbentibus me-

stices explicandae alii asserunt. Vide Ludov. de Montfaucon, libro quem inscripsit, *Gallus Romae hospes*, tit. de Pictura, p. 14. HARN.

Et in ebore. Altera haec ratio encausti sic se habuit, nullo scriptorum compluri refragante. Stylo ferreo igne candefacto inurebant ebori, cornibusve, lineas, quibus quas vellent, imagines exprimebant. Itaque, quod pingendum erat, graphice primum in ebore adumbrabant; deinde servata ratione luminis et umbrarum, eboris candore ad lumen utebantur; tonum vero et umbram, non iam amplius cera, ut in priori genere, sed vulgari colore ac simplici exhibebant. HARN.

Cestro, id est, viricula. Glossae Philoxeni: *Κέστρον: viriculum*, hoc est, styli ferrei genus. Virique encausti generi hic cestron ascribitur, hoc est, candens, acuminatumque ferrum, quod ducendis lineis strisque, sive in ebore, sive in lignea tabula inserviat. Quare mox tertium encausti genus, quo classes pingi coepere, ab utroque illo distinguit, quod non cestro, ut illa duo, sed penicilla fiat. Quod in primo genere, quod sit ceris, usus cestri fuit, fieri id certe non potuit, nisi qua diximus ratione, ductis in tabula lignea styli ope lineis ac figuris, prius quam instillarentur ceras. Et hoc ostendit nomen ipsum cestri. Esse enim a

κύ, quod idem denotat ac κηλάνη, id est, cavo, vulgo creditur. H.

Hoc tertium accessit. Tertium genus encausti, non stylo, ut priora duo, sed penicillo, quo liquaefactae ceras et colore tinctae, diffundebantur. Attingisse haec locertus auctor videtur, editus a V. Cl. Steph. Baluzio, Misc. IV, pag. 417, in epistola, cui lemma inscriptum: «Quid sit ceroma: Nonnulli ceroma, inquit, intellexerunt esse artificium quoddam iuxta morem antiquum pingendi, cui, ne facies et pulchritudo picturae vetustate temporum aboleretur, ceras mixtura apponebatur, modico igni huic temperamento adiecto, ut aqua mensura colorum cerasque concordante, nec venustas et gratia coloribus, nec ceras perpicuitas deesset. Hoc genus pingendi etiam a Boëtio viro doctissimo commemoratum adhuc suo tempore viguisse dubium non est.» Boëtii locus is est in praef. librorum Arithmeticae, quos Symmacho Patricio usurpavit. Hanc κροχύτρον γράφον Graeci dicere, quos inter Chrysostomus, uti refertur in Concilio Niceano II. Describit hoc genus picturae Procopius de aedif. Instin. I, ubi de camera ecclesiae loquens: *Εμβαλόντων δὲ ταῖς γράφαις ἡ ὁραθὴ πύλη, οὗ τὸ κροχὺ ἐτακύνθη τε καὶ διακύνθη*, etc. Nicephorus CP. in Breviario historico, ad annum 768, *κεκοσμημέναι* vocat *αἱ κροχύτρον*

dicamentis. Hoc quum fecere, non apparet in velis: sed in cortinam pigmenti ferventis mersa, post momentum extrahuntur picta: mirumque, quum sit unus in cortina colos, ex illo alius atque alius sit in veste accipientis medicamenti qualitate mutatus. Nec postea ablui potest: ita cortina non dubie confusura colores, si pictos acciperet, digerit ex uno, pingue dum coquit. Et adustae vestes firmiores sunt, quam si non urentur.

XLIII. (XII.) De pictura salis superque: contextuisse his et plasticen conveniat. Eiusdem opere terrae fingere ex argilla similitudines, Dibutades Sicyonius figulus primus invenit Corinthi, filiae opera: quae capta amore iuvenis, illo abeunte peregre, umbram ex

Sic. Nunc vetus illa encastice penitus obsolevit: successitque ei illa ratio, quam vulgo dicimus *émall*. Et quae urendo sit plumbo in vasis sigillis, quod vulgo, *plomber*, vernis, *clamer*, *flaco*.

XLIII. *Sed in cortinam pigmenti ferventis mersa.* Verba haec satis monstra ex codd. Hispaniâ et regio restituere patet. Gonsalvus ad Petronium scribendo: *sed in cortina singl. in ferventes aquas mersa.* Sed error debebat hanc olim lectionem vulgatam fuisse, quam omni sensu carentem ex melioribus libris, ut nunc habetur, Gelenius mutavit. Quae enim *aquas ferventes* tantum vim tingendi habent? Vasa in cortinam pigmentum ut ferventis mersa: Quae significant satis clare repositum a Gelenio. Vela illinantur medicamento colorem trahente: dein mersantur in cortina, sive ahendo, in quo non aqua mersa, sed pigmentum fervet: ibi medicamentum illud velis

illud sorbet colorem, et quidem varium, ex pigmento licet unus coloris. *Græc.*

Digerit ex uno. Multos facit colores in velis, licet unicum in se contineat. *Harb.*

XLIII. *Plasticen.* *Modum* Plinio Vitruvioque, siccitæ ars ex argilla vel creta, rerum similitudines expiement. *Harb.*

Eiusdem opere. Eiusdem terrae opera, ex qua nascuntur colores ad picturam. *Harb.* — *Opere terrae.* In MSS. Regg. et edit. princip. terra. *Ed. P.*

Dibutades. Is ex argilla fingebat simulacra eximia, quae propter artificis ingenium, artisque solertiam, alij etiam ex aere coelatis anteponebantur. Citat huius rei auctorem Aristoteliem de Part. anim. I, 5. *Ridlanus*, *Anthrop.* I, pag. 3. sed falso: nam de Dibutade apud Philosophum, si bene memini, nec vult, uti ajunt, nec testatum est. *Harb.*

facie eius ad luternam in pariete lineis circumscripsit: quibus pater eius impressâ argillâ typum fecit, et cum ceteris fictilibus induratum igni proposuit: eumque servatum in Nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret, tradunt. Sunt qui in Samo primos omnium plasticen invenisse Rhœcum et Theodorum tradunt, multo ante Bacchiadas Corintho pulsos. Demaratum vero ex eadem urbe profugum, qui in Etruria Tarquinium Priscum regem populi romani genuit, comitatos fictores Euchira et Euphrammum: ab iis Italiae traditam plasticen. Dibutadis inventum est, rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere: primusque personas tegularum extremis imbricibus

Servatum in Nymphæo. Νυμφαίου lanum est, delubrumve Νυμφαίων. HARD.

Mummius. Anno Vrbis 608, ut dictum est lib. XXXIV, 3. H.

Rhœcum et Theodorum. Quos aeris eudendi ac conflandi artem docuisse, auctor est Pausanias, Arcad. VIII, pag. 479: Ζαφίρου Ποίξον Φιδάσιον, καὶ Θεόδωρον Τυτέδον, εἰς τὰ τοῦ ἐμπόρου χαλκῶν ἐν τῷ ἀριστίοτατος τέλει. Ab Herodoto quoque Ποίξος Samius laudatur in Thalia, seu lib. III, c. 60. HARD.

Ante Battiadæ Corintho pulso. Lego, multo ante Bacchiadæ. Nam quod scribit Pausanias, l. II: « Ale- tes eiusque postea Corintho regna- runt ætates quinque, usque ad Bac- chin Prumnidis filium: a quo Bac- chiadæ petates totidem regnum te- merunt: deinde Prytanæi ex eodem genere quos occupata tyrannide Cy- pselos Eurionis filius oppressit. » Illicarnassæus, lib. III, aperte nōrēt Demaratum e familia Brachidiūm (leg. Bacchiadum) usurpata a Cy- pselo tyrannidē, cum suis opibus

Tarquinios cominigrasse. De Bacchi- adia gulta Herodotus, lib. I. Dicit — Adululatur et huc sectioni NIS. PIST. — Ante Bacchiadæ. Sic HEG. 2, non Battiadæ, ut inepte bœtina editi Bacchiadæ diu Corinthi tenuisse impetium, chronologi norunt: do- cetque Pausan. Corinth. II, pag. 92, et Aelian. Var. Hist. I, 19. H.

Demaratum. Narret hanc Dema- rati fugam Dion. Hal. Antiquit. Ro- man. lib. III, pag. 184. Multo vero elegantius Valer. Max. III, 4, n. 2. HARD.

Profugus. Ob seditiones. Lividor, lib. I. DAL.

Euchira. Eutheri Corinthii, disci- puli Syadrae et Charadrae Spāria- norum, praeceptoris Clearchi Rhe- gini, meminit Pausan. lib. VI. Idem et Euchiros statuarit, lib. VIII, sed Atheniensis, Eubulidae filii. Dicit. — *Euchira* Graecis Εὐχίρα et Εὐχίρας appellatur. HARD.

Aut ex rubrica cretam. Reg. I, sicut et rubra creta fingere. H.

Primusque personas tegularum ex- tremis imbricibus imponit. Legend.

imposuit, quae inter initia protypa vocavit. Postea idem ectypa fecit. Hinc et fastigia templorum orta: propter hunc plastae appellati.

XLIV. Hominis autem imaginem gypso e facie ipsa primus omnium expressit, ceraque in eam formam gypsi infusa emendare instituit Lysistratus Sicyonius, frater Lysippi, de quo diximus. Hic et similitudinem reddere instituit; ante eum, quam pulcherrimas facere studebant. Idem et de signis effigiem

* Primasque personas regularum extremis imbricibus, quae inter initia protypa vocavit; postea idem ectypa fecit. Simulacra quae exerta non sunt, nec tota extra prominent, *πρότυπα* vocavit. SALM. — *Personas*. Simulacra. HAAS.

Protypa. Πρότυπα. Sic futuri operis praecedentem typum, et formam apeciminis gratia Graeci vocant. Architectus quidem suscepti operis, ex ligno formam efficit atque praestruit: ut antequam artificium coeptum sit, errata aliqui futura deprehendat, atque anticipet: atque id *modellum* vocant. Sculptor vero cera: plastaeque creta proplasma fingit. SALMAS. in Solin. pag. 1046, *protypa* legi iubei, intelligitque simulacra quae non tota prominent, neque exstant, *des ouvrages de demi-bois*: ectypa contra, quae prominent, solidaeque sunt. Qua quidem interpretatione nihil rari potest, quod a Plinii sententia, quod a germana vocis *ectypa* significatione, magis abhorreat. HAAS. — Broter. et Hagg. et ad. princ. *protypa*. Ed. P.

Postea idem ectypa fecit. *Extrema*. In plasticis primum finguntur rerum similitudines atque imagines: ex argilla, gypso, et id genus: atque haec sunt ei *τύποι*, seu *πρότυπα* explicata proxime a nobis. Ex appressis autem

typis sunt ectypa, quae sunt typorum conceptacula, formae Plinio: et in sculptura, ectypae sculpturae vocantur: ut in signatoris anelis, ectypisquae gemmis, quibus designantur imagines, quae Graeci *εξοπαιγμάτια* nuncupant. Plin. XXXVII, c. 31. * Haec sunt gemmae, quae ad ectypas sculpturas aptantur. * Seneca de Benef. III, 26, pag. 47: * Coenabot Paulus praetorius in convivio quodam, imaginem Tiberii Caesaris habens ectypam ex eminente gemma... At servus eius... ei ebris anulum extraxit, etc. * HAAS.

Hinc et fastigia templorum orta. Ea processit ars, crevitque in tantum, ut et fastigia templorum non sine argilla fiant, nec sine praecedentibus protypis. HAAS.

XLIV. *Imaginem gypso e facie*. Vt hodie fit e mastiche et cera. DAL.

Emendare instituit. Imaginem ceream, quam gypsea forma reddidisset, absolvere diligentius ac emendatius. Quidam legunt a cereamque in eam formam gypsi infusam emendare, etc. * DAL.

Diximus. Lib. XXXIV, c. 19.

Idem et de signis, etc. Et de signis appressis ectypas efflicere formas et excitavit, ex quibus deinde expressa

exprimere inveniit: crevitque res in tantum, ut nulla signa, statuave, sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuisse scientiam, quam fundendi aeris.

XLV. Plastae laudatissimi fuere Damophilus et Gorgasus, iidemque pictores; qui Cereris aedem Romae ad circum maximum utroque genere artis suae excoluerunt, versibus inscriptis graece, quibus significarunt a dextra opera Damophili esse, ab laeva Gorgasi. Ante hanc aedem Tuscanica omnia in aedibus fuisse, auctor est M. Varro. Ex hac, quum reficeretur, crustas parietum excisas tabulis marginatis inclusas esse: item signa ex fastigiis dispersa. Fecit et Chalcosthenes cruda opera Athenis, qui locus

effictaque simulacra prodirent, id est, antiquissima. **HARD.**

Antiquiorem hanc fuisse scientiam.

Antiquitatem artis non novisse Graecos Romanosque patet ex Sacra Scriptura. Sed et exstare multa Aegyptiorum monumenta antiquiora Dibulade constat pluribus signis statuisque ex aere et ex argilla quae ad nos pervenere, et quorum multas penes me sunt antiquissimae. **BROT.**

XLV. *Damophilus.* Alium esse eam a pictore Demophilo credimus; cuius superius mentio facta est, cap. 36. **HARD.**

Gorgasus. Alius fuit Gorgasus, Machaonia et Anticleae filius, Aesculapii nepos, cui et fratri Nicomacho Isthmii templum erexit; in quo ut morbos sanantibus diis et victimas caeduntur, et donaeria mittuntur. Pausan. lib. IV. **DALG.**

Cereris aedem Romae. Regione Urbis undecima. **H.** — *Aedem.* Aedem illam roverat A. Postumius dictator adn. Urbis condita 258, ante Christ.

NAT. 496. EO. P.

Utroque genere artis suae. Plasticæ, et pictura. **HARD.**

Ante hanc aedem. Ante quam Cereris aedes extrueretur, ex aere signa in aedibus sacris fuisse, auctor est Varro. **HARD.**

Tuscanica. De his, XXXIV, 16. **HARD.**

Crustas parietum excisas. E parietum crustis, sive tectorio; partes excidebant, quas ob picturæ excellentiam tabulis includebant, quarum margines prominentiores forent: item signa et ob elegantiam artis ex fastigiis aedibus illius in privatas domos esse dispersa narrat idem Varro. **H.**

Tabulis marginatis. Sive quod idem est, formis ligneis. Simile enim est, quod ipse de eiusmodi pictis parietum crustis inferius recitat, cap. 49. Vitruvio probatum; a Lacedaemone quidem excisum latericulis parietibus plectæ; ligneis formis inclusum Romanam deportare. **HARD.**

ab officina eius Ceramicos appellatur. M. Varro tradit sibi cognitum Romae Posim nomine, a quo facta poma et uvas, ut non posses adspectu discernere a veris. Idem magnificat Arcesilaum, Lucii Luculli familiarem, cuius proplasmata pluris venire solita artificibus ipsis, quam aliorum opera. Ab hoc factam Venerem Genetricem in foro Cæsaris, et priusquam absolveretur, festinatione dedicandi positam. Deinde eidem a Lucullo H. S. LX signum Felicitatis locatum, cui mors utriusque inviderit. Octavio equiti romano cratera facere volenti, exemplar a gypso factum talenti. Laudat et Pasitelem, qui plasticen matrem statuariae, sculpturaeque, et caelaturae esse dixit:

Ceramicos appellatur. Κεραμικός locus Athenis, in quo sepeliebantur qui in bello perierant. Erat et alter, in quo diversabantur meretrices. Ab arte figulina, ἀπὸ τῆς κεραμικῆς τέχνης, nomen inventum, ut Suidas quoque testatur; vel uti Pausan. Attic. I, p. 5, a Ceramō heroe, Liberi Patris ac Ariadnes filio. Haseo.

Romae Posim nomine, e quo factas Romae uvas. Gelenii est. Voss. *fao pomae. tavas.* Hinc alii fecere, *factas Romae tubas.* Acad. Men. Gud. *facta pometia vasa.* Sed reddendum erat, *facta poma et uvas.* Sequitur in Acad. Men. Gud. « item piscis adspectu a veris discernere. » Vossian. « item piscis adspectu discernere a veris. » Nusquam, ita ut non sit. Censeo piscibus nihil esse loci, et scripisse auctorem? « ut non posses adspectu discernere a veris. » Gaon. — *Posim.* Qui Graecis Πόσις, Latinis idem plerumque Posidonius appellatus. Libri ad hunc diem editi « a quo factas Romae uvas, » frigide, quum Romae proximè antecesserit. Mos, « item piscis, ita ut non sit

adspectu, etc. » Rectius esset non diceret, quum de remotissimis Varrois temporibus nunc agatur. At Reg. 2, « a quo facta pometia vvas, item possis adspectu discernere a veris. » Sic et alii pariter codices. Haseo. — Brot. ex edit. pr. « item piscis quos adspectu d. a. ver. vix posses. » Eo. P.

Lucii Luculli. De quo diximus supra, cap. 40. Haseo.

Proplasmata. Προπλασματα, sive πρότυπα, de quibus cap. 43, *dei modelles.* Haseo.

Festinatione. Dedicavit Caesar dictat. Dio, XLIII, p. 225. H.

H. S. LX. Sestertius, sive sestertium sexagies centum millibus. Libras aut nostrates 280, 125. Eo. P.

Talento. Talenti pretii, quod librar. nostratum efficit 4,668. Eo. P.

Laudat et Pasitelem. Non illum Colotae magistrum de quo Prusien. Eliac. pr. V, pag. 325, sed alterum cognominem, de quo nos in Auctorum Indice. Haseo.

Matrem statuariae. Brot. ex MSS. Regg. et ed. pr. *matrem caelaturae, et statuariae, sculpturaeque.* Eo. P.

et quum esset in omnibus his summus, nihil unquam fecit, antequam sinxit. Praeterea elaboratam hanc artem Italiae, et maxime Etruriae: Turianumque a Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Iovis in Capitolio dicendam. Fictilem eum fuisse, et ideo miniari solitum: fictiles in fastigio templi eius quadrigas, de quibus saepe diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiae nomen in Vrbe retinet. Hae enim tum effigies deum erant laudatissimae. Nec poenitet nos illorum, qui tales deos coluere. Aurum enim et argentum ne diis quidem consuebant.

XLVI. Durant nunc plerisque in locis talia simulacra. Fastigia quidem templorum etiam in urbe crebra, et municipiis, mira caelatura, et arte aequae firmitate sanctiora auro, certe innocentiora. In sacris quidem etiam inter has opes hodie non murrhinis

Antequam sinxit. Antequam protypum seu proplasma ex argilla sinxit. HARD.

Turianumque. Sparsa haec videntur et interpolata. Natus certe Turianus ille ex repetitione superioris vocis *Etruria*. Reg. 2 pro his habet: *Etruria tuscanensis accitum*. Quibus ex verbis quid elici boni possit, non video. H. — *Turianumque*, etc. Brot. *maxime Etruriam accitum a Fregellis*. « Exstant adhuc multa vasa Tuscanica; et quum reperiantur in Campania, praecipue officinae videntur fuisse ubi Nola, prope Vesuvium, Capua et Campana, inter Cumas et Puteolos. Quae de re plura vide apud d'Hancarville, *Antiquités étrusques, grecques*, etc. tom. I, pag. 21, in praefatione. » Ex Brot. gott. in hunc lib. Eor. P.

Et ideo miniari solitum. Vide quae

diximus, XXXIII, 36. Iuvenalis: « Fictilis et nullo violatus Iuppiter auro. » HARD.

Diximus. Lib. VIII, 4. H.

Materiae nomen in Vrbe retinet. Dicebatur enim Hercules fictilis. Mart. XIV, ep. cxxviii, cuius lemma est, « Hercules fictilis: Sum fragilis: sed tu, moneo, ne sperne sigillum: Non pudeat Alciden nomen habere meum. » HARD.

XLVI. *Fastigia.* Cicero de Divin. I, n. 16: « Quum Summanus, qui tum erat in fastigio Iovis Optimi Maximi, qui tum erat fictilis, e caelo ictus esset, etc. » HARD.

Aequae firmitate certiora auro (sic prius). Nos firmitates auctiora. Haud dubie, firmitate auctiora, quod restitutum ab Hermolao, male mutavit Gelenius, Gronov. — Sanctiora. Sic

crystallinisve, sed fictilibus prolibatur simpuviis. Inenarrabili terrae benignitate, si quis singula aestimet; etiam ut omittantur in frugum, vini, pomorum, herbarum, fruticum, medicamentorum; metallorum generibus, beneficia eius, quae adhuc diximus: vel assiduitate satiant figlinarum opera, doliis ad vina excogitatis, ad aquas tubulis, ad balineas mammatis,

Reg. 2, et Colbert. 3, non ventiora. HARD.

Simpuvius. Non fictilia tantum, sed et lignea fore simpuvia. Nonius 15, n. 12: *Simpuvium* est vas ligneum. Varro, *respi pūnc*: Non vides ipsos deos, si quando volunt gustare vinum, derepere ad hominum fana: et tamen tum ipsi. Libero simpuvio vinitari? *Simpulum* idem Varro appellat de Ling. Lat. lib. IV, pag. 31. Et Festus: *Simpulum*: vas parvum: non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libabant: unde et mulieres rebus divinis deditae, *simpularices* dicuntur. *Glossae*: *Simpulum*, *κύπελλος*. In Notis quae vulgo Tironis dicuntur, pag. 124, *Simpulum* pro *simpulura*. Iuvenal. Sat. VI, v. 340: *Aul quis. Simpulum ridete Numae, nigrumque catinum*: *Aul* Vaticano fragiles de monte patella? *Aulus* erat? *Prudentius* in hymno S. Laurentii, v. 514, id imitatus: *Quidquid Quiritum, muerat Orare simpulum Numae*. *Sunt qui ulrobique simpuvium legant.* HARD.

Quae adhuc diximus. Quae hactenus diximus libris superioribus. H.

Doliis. Dolia vino condendo fictilia erant, et plerumque picta, ut dictum est lib. XIV. Locum hunc ope Reg. codicis 2 ita refinximus, nihil illius integerrimi exemplari scriptura discrepante ab ea quam representamus: praeterquam quod *fundamen-*

tiqae; pro *frontatiqae* praefert. Libri vero hactenus aditi susque deque omnia vertunt, interpolant, ac pessumdant, hoc scilicet modo: *S* Vel quae assiduitate satiant figlinarum opera imbricibus, tubulis tegulisque ad balineas hamatis, vel ad lecta coctilibus laterculis frontatisque, aut quae rosa sunt, atiam fictilibus doliis ad vina excogitatis, et ad aquas. Propter quae Numa, etc. *S* H. — *Doliis.* Brot. ex Regg. 2, 3, et edit. princeps, *imbricibus, doliis*. Imbrices sunt canales fictiles arcuati, quorum adhuc viget usus in tectis. Eo. F.

Ad aquas tubulis. Tubulis fictilibus aqueductus constabant. Vide lib. XXXI, 34. HARD.

Ad balineas mammatis. Mammata fictilia, tubos interpretor, in mammae speciem rotundatos, per quos et hypocausto in balineas calor transmearet. De his Seneca, ep. 94: *Quaedam noctes demum proditiis memoria scimus: speculariorum usum, perlucens testa, clarum transmittentium lumen: ut suspensuras balnearum, et impressas parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor; qui una simul et summa foveret aequaliter.* Horum laborum vestigia adhuc quam plurima conspici in Diocletiani et Caracillae gymnasiis, auctor est Hieron. Mercur. art. Gymn. I, 40, pag. 27. His a mamma nomē, ut a fronte subsequentibus. HARD.

ad tecta coctilibus laterculis frontatisque: ob quae Numa rex septimum collegium figulorum instituit: 2 Quin. et defunctos sese multi fictilibus solis condi maluerunt: sicut M. Varro, Pythagorico modo, in myrti et oleae atque populi nigrae foliis. Major quoque pars hominum terrenis utitur vasis. Samia etiamnum in esculentis laudantur. Retinet hanc nobilitatem et Arretium in Italia: et calicum tantum, Sur-

Ad tecta. Ad tectorum parietes. HARO.

Frontatisque. Parietes, inquit, a lateribus sunt: et minoribus quidem, quos laterculus vocant: et maioribus, qui frontati nominantur, quod duplici fronte utramque muri partem per ipsam muri crassitudinem totam pertingant. Vasa hac voca est Vitruius quoque, II, 4. HARO.

Septimum. Vide Plutarch. in Numa, pag. 74. HARO.

Sese multi fictilibus solis condi maluerunt. Solis ex veteri codice legendum ait Salmasius ad Solin. pag. 1204, tanquam Dalecampius non id praecepisset. Et ita sane Gud. Acad. Men. Sed in Vossiano neutra vox, tantumque, e vase multi fictilibus condi maluerunt. Et sane vox solis ex superioribus post rō. fictilibus repetita videtur. Nam condi fictilem est dictum, ut fictilibus coenare, Geor. — *Fictilibus solis.* Ita Reg. 2, Colb. 3, alique: non, ut typi, solis. Vidit et Magius Misc. II, 18. Philander in Vitr. IX, 3, et Dalecampius quoque, ita legi oportere. Solla vero sunt molles aeras, sive sarcophagi, quibus corpus integrum condabatur. Vitiur ea voce Florus, XIV, de morte Cleopatrae, 40; Curtius, X; Sueton. in Nerone, 50: 6 Solium porphyretici marmoris. a De fictilibus solis, mo-

bilibusque, accipienda haec Gruteri inscriptio, 607: CVM ANTE NOS DIES. CONITOR. ET. PLIVM. AMISERM. ET. PRESSVS. NECESSITATE. CORPORA. BONVM. FICTILL. SARCOPHAGO. CONMERODAVISM. DOMICVM. LOCVS. QTEM. EMERAM. GEOPICARETER. HARO.

Varro pythagorico modo. Voss. Men. Gud. Pythagorio, vel Pythagorici. Sic apud Ciceronem passim reddiderunt Aristoteles, et Aristoteli, ubi nunc e melioribus scriptis est Aristoteles et Aristoteles. H. — *Pythagorico modo.* Vide Alex. ab Alex. lib. III, cap. 2. Plutarcho in Laeonice institutis Lycurgus sensit; ne quid cum esdayeribus sepelirent praeter puniceam vestem, et oleae folia, in quibus omnes seque cadavera componerent. Hinc Pythagoras Lacedaemona profectus ut Lycurgi leges cognosceret, morem eum forsassis inveniit. Magnus, I. II. De. — *Pythagorico modo.* Brot. post Grægorium ex Voss. cod. Pythagorico modo. EO. P.

Samia etiamnum in esculentis laudantur. Hinc vasa Samia apud Tullium saepe occurrunt, eademque Samia simpliciter appellata: ut in Verrem, « Nos Samiis delectamur, etc. » Samia vasa apud Plautum Capt. act. II, sc. 2. H.

Arretium. Sic libri omnes editi et

rentum, Asta, Pollentia: in Hispania Saguntum, in Asia Pergamum: Habent et Tralles opera sua, Mutina in Italia: quoniam et sic gentes nobilitantur. Haec quoque per maria terrasque ultro citroque portantur, insignibus rotae officinis. Erythis in templo hodieque ostenduntur amphorae duae propter tenui-

MSS. Turgebus tamen, Advv. lib. XXVI; 40, legi iubet, et *Eretum*, quent vicum Sabi norum esse Stephanus ait, hodie *Monte Rotondo*: *Ἠριτος*, πόλις *Σαβίνων*. Vnde heminae Ereti Persius commendat, Sat. 1. At non hic heminae sed vasa, ut Samia, sic et Arretina habere nobilitatem dicantur: neque a Plinio modo, sed et a Martiale non semel. Nam 1, ep. LIV: « Sic Arretinae violant crystallina testae. » Et XIV, ep. LXXXIX, cuius lemma est: « Vasa Arretina: Arretina nixis ne spernas vasa moneamus: *Λατὺς* erat Tusciae Porsena fictilibus. » Tusca fictilia vocat, quod sit Etruriae sive Tusciae oppidum Arretium, *Arezzo*, ubi hodieque primae commendationis sigilla sunt Arretina. De calicibus Arretinis exstat illud Virgilio. carmen adscriptum, inter epigrammata a Pitheco edita, pag. 361: « Arretinae celix, mensis decorato paterna, Ante Maii medici quam bene sanus erat. » HARP.

Et calicum tantum. Vt vasorum fictilium, inquit, in esculentis nobilitatem retinet Arretium in Italia: ita, sed calicum tantum nobilitate commendantur, in eadem parte terrarum, Surrentum, Asta, Pollentia, in Hispania Saguntum, etc. Libri omnes editi fere, in primisque Elzev. editio, hic interponunt, « et calicum tantum: Surrentum, etc. » Vt ad Arretium, de quo proxime antea, non

ad Surrentum pariter, caeteraque quae sequuntur oppida, calicum de ista pertineat, et quidem sola. Atqui ad Arretium spectare vasa quae in esculentis adhibentur, calicesque nuperius demonstravimus: calices Surrentinos, Saguntinosque, et Pollentinos laudari a Martiale audio: vasa estaria, non memini unquam me legere. Itaque ille primum XIV, ep. CII, cui titulus: « Calices Surrentini: Accipe non vili, calices de pulvere natos, Sed Surrentinae haere torenumae rotae. » Saguntinos deinde libri eiusdem ep. CXXII, cui lemma praefixum, « Calices Saguntini: Quae non sollicitus teneat, servetque minister, Summe Saguntino pocula ficta luto: » Pollentinos denique XIV, ep. CLVII, allato a nobis, lib. VIII, 78. Et de Surrentina, Pollentinaque simul terra, fingendis calicibus potioris expetita, exstat vetus epigramma graecum Macedonii, sane non inelegans, in MS. nostra. *Συρρέντων τρηχία, μυρρίνων χάρις κούρι, καὶ Πωλλεντίνων γαῖα μελχρστάτη. Ἐστὶ γὰρ αἱ τρηχίδες τοι, ἀπ' ὧν βρομώδης πολὺν φύρσεν Βάχχου τριζυγίης χάριτας.* « Vaguentum redolens Surrenti asperissime pulvis. Et Pollentinae mellea glebae plagae: Vos ego semper amo, de quibus tibi sumere Iunum Miscendum Bromio Gratia trina solet. » H.

Erythis. In Ionia. Conf. lib. III, cap. 31. HARP.

tatem consecratae, discipuli magistrique certamine, uter tenuiorem humum duceret. Cois laus maxima: Adrianis firmitas: nonnullis circa hoc severitatis quoque exemplis. Q. Coponium invenimus ambitus damnatum, quia vini amphoram dedisset dono ei, cuius suffragii latio erat. Atque ut luxu quoque aliqua contingat auctoritas siglinis, tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa coenarum lautitia. Una erat muraenarum, altera luporum, tertia myxonis piscis, inclinatis iam scilicet moribus, ut tamen eos praeferre Graeciae etiam philosophis possimus. Si quidem in Aristotelis haeredum auctione LXX patinas

Cois laus maxima: Adrianis firmitas. Vide an legendum sit *Adrianis* potius quam *Adriana*. PIR.—*Adrianis*. Ab Adria Italiae oppido: Sic ipse de gallinis, X, 74: «Adrianis laus maxima.» H.

Q. Coponium. Cicero, lib. I, de Divinat. C. Coponli meminit, qui bello civili Caesaris ac Pompeii Rhodiae classis praefuit cum imperio praetorio, hominis prudentis ac docilis. Meminit et Coponli viri praetorii gravissimi Velleius Paterculus, sed non huius rei narratione. Alex. ab Alex. citat quidem hanc historiam de Coponio, sed unde Plinius sumpsit, non indicat. Vide illum, III, 41. et 47. Invenio et sub Augusto Coponium et Annium Rufum Iudaea praefectos fuisse. DALIC.—*Q. Coponium.* Ex Coponia gente Titum, Marcum, Caium, apud vetustos scriptores reperimus. Quantum adhuc notum: notus eo tantum nomine est, quod, ut Cypriani verbis utar, «multis emit sordibus, ut fulgeret.» HARN.

Cuius suffragii latio erat. Lege ex

codd. manuscriptorum vestigiis: «cui suffragii latio erat,» Livius, lib. II: «ut plebi sui magistratus essent ab croasneti, quibus auxilli latio adversus consules esset,» Quamquam dimilitudo litterarum potuit hausisse syllabam, neque improbo vulgatum. GAOS.—*Cuius suffragii.* Brot. ex Gros. *cui suffragii.* EO. P.

Tripatinum. Nomen inventum a patina tergemina. Vt porto lancibus cibi simplices opponebantur, ut carnes assae, fructusque: sic patinis continebantur pisces, tyrotaricha, et similia. Atque ut lanodis Graecis, ita patinae quoque habent operculum, quo lances carent. Vnde Patremis, «Dignum patella operculum.» H.

Tertia myxonis piscis. Sive bacchi, de quo XXXII, 25, et IX, 28. HARN.

LXX patinas Venisse traditur. Ita MSS. non LX. Laertius, V, in Aristotelis vita, pag. 147, *λανθάνειν* relat, patinas plurimas, minime de finitio numero repertas post obitum ait. HARN.

venisse traditur. Nam nos quum unam Aesopi tragoe-
diarum histrionis in natura avium diceremus sester-
tiis c stelsse, non dubito indignatos legentes. At
Hercules, Vitellius in principatu suo x sestertiis
condidit patinam, cui faciendae fornax in campis
exaedificata erat: quoniam eo pervenit luxuria, ut

Nam nos quum unam Aesopi tra-
gædiarum histrionis in natura avium
diceremus sestertiis C. stelsse, etc.
Quibus ea verbis multa discimus:
primum fictilem fuisse illam Aesopi
patinam: deinde centum tantum ses-
tertiis constitisse: præterea pretium
illud quo patinas tassata est, pro ma-
nupretio datum esse sigulo qui eam
ex humo duxit, non pro avibus quas
in ea posuit Aëtopus: pretium igitur
illius patinae, quod pro ea extruenda
sigulus accepit, centum sestertia fuisse,
sive sestertiorum nummum centum
millia; quae summa aureorum no-
strorum facit hic mille et quingen-
tos. Salin. in Tertull. Pall. pag. 485
sqq. — Nam nos, etc. In Aesopo
histrione patinam unam ferre via po-
tuimus: in philosopho LXX quis ferat?
Haro.

In natura avium. Lib. XVIII, 72.
Haro.

Vitellius. A. Vitellius imperator cum
Vespasianus successit. Ante Vespas-
ianum qui praecesserunt Augusti,
principes a Plinio tantum appellantur,
numquam fere imperatores: qua causa,
Incertum. At illud in confesso esse
oportet, principibus imperatoribusque
ipsis superiorem semper existisse rem
publicam: principes appellatos fuisse,
quoniam essent senatus principes, ut
fuerunt in Hollandia, *Stadhouderi*: im-
peratores, quod exercitiis republi-
cae praecessent, quos Galli dicimus,
généralissimes. Testes præter alios

innumeros numerum sunt quatuor: Ha-
driani, Commodi, Gordiani, et Probi;
in quibus Augusti stantes nudo ca-
pite, ab Roma sedante et galeata, or-
bem romanum regendum accipiunt:
adstantibus vel Pace cum Victoria;
vel praetorianis militibus. Hadriani
nummus est ex aere magno, in Mu-
seo nostro et apud Angeloni, pagin.
447: Commodi ex aere maximo, in
Gaza Regia: Gordiani Pii Fellicia, ex
aere simili apud D. Vaillant, p. 229:
denique Probi ex eodem aere, in
Theatro Regio. Alia sunt eius rei
argumenta plurima, sed non huius
loci. Haro.

X H-S condidit patinam. Sic Reg.
2; et alij; non, ut editi, *CC sestertiis*.
Sic etiam Budaeus in vetustis exem-
plaribus vidit, ipso ita prodente, lib.
IV, 112: Hoc est, decies sestertium,
sive, quod idem est, decies centenis
millibus sestertium. De hac patina
Suet. in vita Vitellii, xxi. « Famo-
sissima super caeteras fuit coena ei
data adventitia a fratre... Hanc quo-
que exsuperavit ipse dedicatione pa-
tinae, quam ob immensam magnitu-
dinem clypeum Minervae, αἰγίδα πο-
λλεύου, dictitabat. In hoc scarorum
iecimora, etc. » Et c. xvii, ubi de con-
vitiis, quibus a plebe molles inces-
sabat, patinarum nuncupatum tra-
dit. Haro.

Patinam. Eam patinam ob immen-
sam magnitudinem, αἰγίδα πολλεύου,
Minervae clypeum vocavit, quia fuit

etiam fictilia pluris constant, quam murrhina. Propter hanc Mucianus altero consulatu suo, in conquestione, exprobravit patinarum paludes Vitellii memoriae; non illa foedior, cuius veneno Asprenateo Cassius Severus accusator obiciebat, interiisse 5 cxxx convivas. Nobilitantur iis oppida quoque, ut Rhegium, et Cumae. Samia testa Matris Deum sacer-

runt scarorum iecinora, phasianorum et pavonum cerebella, phoenicopteorum linguae, thinaenarum lactes, et id genus alii prodigiosi cibi. Suetonius in Vitellio, loc. cit. DAL.

Mucianus. Licinium Mucianum significat praefectum exercitus Syriaci, qui a Vitellio defecit, et strenue Vespasiani causam ac partem opibus suis omnibus iuvit ac defendit. Suetonius in Vespasiano, cap. vi et xiii; Tacit. Hist. lib. II. DAL.

Altero consulatu suo. Anno V. G. 823. ED. P.

Exprobravit patinarum paludes Vitellii memoriae, etc. Quia tum iam supplicium dederat Vitellius; ut sit sensus: foedior, fuisse in Vitellio principe tam immanem profusionem, quam in Asprenate privato veneficium. GELEN. — *Patinarum paludes.* Patinarum autem paludes figurate dixit, allusione Pontinae paludis, quum patina ipsa fictilis esset et lutea. De Pontina, seu Pomptina palude, quem locum olim triginta trium urbium Mucianus ter consul prodidit, Plinius, III, cap. 9. HARD.

Non...foedior, cuius veneno. Quoniam non esset illa Vitellii imperatoris patina foedior, quam illa Asprenatis hominis privati, cuius veneficio ei Cassius obiecit, etc. H.

Asprenate. Nonium Asprenatem intelligit arcta amicitia junctum cum

Augusto, de quo Sueton. in Octavio, cap. xliii et lvi. Cassii Severi meminisse et Sueton. in Vitellio, cap. 11, et Quintil. et Tacit. lib. de Clar. Orator. Meminit et Asprenatis Hirtius in Commentariis. DAL. — *Asprenate.* Suet. in Aug. lvi: « Quum C. Nonius Asprenas arctius ei iunctus (Augusto) causam veneficii, accusante Cassio Severo, diceret: consuluit senatum, quid officii sui putaret, etc. » HARD.

Et Cumae. Mart. lib. IV, ep. cxlv, cui lemma inscriptum: « Patella Cumana: Hanc tibi Cumano rubicundam pulvere testam, Municipem misit casta Sibylla suam. » II.

Samia testa Matris Deum sacerdotes. Arnobius lib. V, advers. Gent. ex Timotheo vetustissimo theologo narrat, Atyen, furiarum plenum, perbaccatum, lactatum; quum se humi proiecisset sub pinu, arrepta testula, quam Agdestis instigator amentiae gestabat, virilia sibi praesecuisse, etc. Inde factum ut Galli eius imitatione genitalia sibi testa demeterent, sed Satria, quoniam eius vulnus innoxium fuit, et ad prosciudendum acies, quam aliarum, celerior. Catullus in Galliambo de Berecynthia et Atti scribit, Attin devolvisse acuto sibi pondera silice, non testa. *Sanium*, testum et acutum; unde *saniare*, acuer. Vide Nonium et Victor. lib.

doles, qui Galli vocantur, virilitatem amputare, nec aliter citra perniciem, M. Caelio credamus, qui linguam sic amputandam obiecit gravi probro, tamquam et ipse iam tunc eidem Vitellio malediceret. Quid non excogitavit ars? fractis etiam testis utendo sic, ut firmitus durent tuis calce addita, quae vocant Signina. Quo genere etiam pavimenta excogitavit.

XLVII. (XIII.) Verum et ipsius terrae sunt alia

et cap. XVII, et lib. XX, c. 40. Dat. — *Samia*. Testatur id quoque Martialis, sed obsceno carmine, III, ep. LXXX. Haab.

Virilitatem amputant, nec aliter citra perniciem, si M. Caelio credamus (sic prius). Vossian, et Pintiani codd. « virilitatem amputare, nec aliter citra perniciem, M. Caelio credamus. » Quasi adderet, vel intellectum vellet: quis enim velit experiri? Prodigiosam hic explicationem sunt commenti, M. Caelium quum novas tabulas ferret, traduxisse nobilium et locupletum luxum iam clavis et manifestis exemplis, ut eo iam saeculo videretur suis criminationibus proscindere luxuriosissimum Vitellium, qui postea imperavit: propterea nobiles Caelio circa Thurios victo (qua metragyrtae virilitatem) Samia testa linguam praecidisse: deinde eum interemisse. Quod exemplum postea Antonium in proscripto Cicerone sequutum esse. Ἡπάντες δὲ τορπέναι, quantum est erudite ineptire? Caelius in altercatione gravi probro obiecit homini temporis eiusdem, Vitellio adversario suo, dignum esse, cui lingua ob maledicentiam Samia testa praecideretur, immemor quid ipse tot temporis faceret. Itaque legendum: « tanquam et ipse non tunc ei-

dem Vitellio malediceret. » Sed Caelius sine dubio aliquid gravius et lingua mitigari solitum Vitellium significabat. Ga.

Linguam amputandam obiecit gravi probro. Caelius dicebat, linguam amputandam eius pudendi criminis reus, quod Baetico Martialis obiecit loc. c. quod libidinis genus et in Vitellio tacite arguit hoc loco Plinius: itemque Tranquillus, c. III et IV. H.

Quae vocant Signina. A Signia Italiae oppido, de quo lib. III, in Geographicis diximus. Signini operis mentio apud Columellam lib. I, cap. 6. Signino alveo deductas Ravennam aquas prodidit Cassiodor. Varr. Epist. V, 38. H. — Non absimilem videmus alveum, quo Iulianus Caesar aquas a fonte *Araeol* ad Thermas suas Lutetiam deduxerat. Baot.

XLVII. *Verum et ipsius terrae sunt alia segmenta* (sic prius). Codd. manu exarati, *commenta*; forte *momenta*. Cap. sequenti extremo: « Nam ad reliquos usus vitae in coriis lanisque perficiendis quanti sit momenti, significatum est. » Gaeo. — *Commenta*. Sic Reg. 2, caeterique MSS. recte: nunc terrae ipsius commenta laudantur, ut proxime ante artis. H. — *Alia commenta*. Alii usus; aliae utilitates. Baot.

PLIN. N. H. Tom. IX

Cc

commenta. Quis enim satis miretur, pessimam eius partem, ideoque pulverem appellatum in Puteolanis collibus, opponi maris fluctibus: mersumque protinus fieri lapidem unum inexpugnabilem undis, et fortiozem quotidie, utique si Cumano misceatur caemento? Eadem est terrae natura et in Cyzicena regione: sed ibi non pulvis, verum ipsa terra qualibet magnitudine excisa et demersa in mare, lapidea extrahitur. Hoc idem circa Cassandriam produnt fieri:

Quis enim satis miretur, etc. Plinius haec tractatur a Vitruv. sed eadem tamen, II, 6, pag. 24: « Est etiam genus pulveris, quod efficit naturaliter res mirandas. Nascitur in regionibus Bithyniae, et in agris municipiorum, quae sunt circa Vesuvium montem: quod commixtum eum calce et caemento, non modo caeteris aedificiis praestat firmitate, sed etiam moles, quae construuntur in mari, sub aqua solidescunt. Hanc,

Ideoque pulverem appellatum, etc. Haec totidem verbis Is. Origg. XVI, 1. Etiamnum pulverem eum Itali Gallicque *pozzolane* nuncupant, tectoriis parietum utilissimum. Seneca, Nat. Qua. lib. III, pag. 872: « Puteolani pulvis, si aquam attigit, saxum est. » Sidon. Apollin. Paneg. Anthemii Aug. pag. 280, de amplitudine agens urbis Byzantinae: « Porrigis ingentem spatiosis moenibus urbem, Quam tamen angustam populus facit. Itur inaequor Molibus, et veteres tellus nova contrahit undas. Namque Dicarchae translatus pulvis arenae intratis solidatur aquis, duraque massa Sustinet ad- vectos peregrinos in gurgite campos. » Vide etiam Dionem, XLVIII, p. 389. Hanc. — *Pulverem appellatum in Puteolanis collibus. Puteolis, Pozzuolo,*

in Campania, et in omni Bajani sinus ambitu, pulvis ille reperitur, Italia *pozzolana* dictus, nobis *pozzolane* et *trass*. Sunt autem pumiceae quaedam ex montibus ignivomis acrotae, in pulverem sponte vel hominum manu redactae, quarum multa sunt genera. Tales quoque Romae in catacumbis, in Etruria, in Gallia, praecipue in Arvernorum montibus, ubi quondam volcanici ignes exarsero, et ad Rhevi fluminis ripas (*Andernaeh*) inveniuntur, parietum tectoriis, molium in aquis substructis, canalibus, vivariis, aquaeductibus, et operibus caeteris id genus utilissimae. Ep. P.

Mersumque protinus fieri lapidem. Et apud nos etiam nunc frequentissimo in uso sunt varia caementorum genera, *mortiers*; e testis lateribusve coctis ac tunis, addita calce (*chaux maigre, chaux hydraulique*), quam protinus sub aqua solidescunt. Et his in rebus nuperiori aetate multos summam diligentiam apud nos adhibuisse architecturae periti norunt. Ep. P.

Si Cumano misceatur caemento. Cummaum caementum quidam fieri volunt ex lopho vel pumice in sulphuris metallis unto. Dal.

et in fonte Gnidio dulci, intra octo menses terram lapidescere. Ab Oropo quidem Aulida usque quidquid terrae attingitur mari, mutatur in saxa. Non multum a pulvere Puteolano distat e Nilo arena tenuissima sui parte, non ad sustinenda maria fluctusque frangendos, sed ad debellanda corpora palaestrae studiis. Inde certe Patrobio, Neronis principis liberto advehebatur. Quin et Leonnato, et Cratero, ac Meleagro Alexandri Magni ducibus sabulum hoc portari cum reliquis militaribus commerciis reperio. Plura de hac parte non sum dicturus, non Hercules magis, quam de terrae usu in ceromatjs, quibus exercendo iuventus nostra corpora, vires animorum perdidit.

XLVIII. (xiv.) Quid? non in Africa Hispaniaque ex terra parietes, quos appellant formaceos, quo-

Aulida. Gronov. et al. ante Hard. *Aulidem.* Ed. P.

E Nilo arena tenuissima. Qualis advecta Romam, teste Suet. in Nerone, cap. xlv: «Ex annonae quoque caritate luctantium accrevit invidia. Nam et forte accidit, ut in publica fame, Alexandrina navis nuntiaretur pulverem luctatoribus aulicis advexisse.» HARD.

Palaestrae studiis. Nam palaestritae et luctaturi corpora pulvere adspersioni. HARD.

Patrobio. Meminere huius Neroniani liberti, Dio, lib. LXIII, pag. 747, et Suetonius in Galba, cap. xx. HARD.

Quin et Leonnato, et Cratero, etc. De his Alexandri ducibus, vide Arrianum, in expedit. Alex. Aelianum, Var. Hist. lib. IX, cap. 3, et Iustinum, lib. XIII, cap. 44. Αλεξανδρος, Κράτιος, Μελίτρος. H.

XLVIII. Non in Africa. Broier. et

MSS. Reg. et editione principe, non et in Africa. En! P.

Formaceos, etc. Probat hanc lectionem. Sirmondus noster in Nott. ad Sidon. p. 43, adicitque structiles rivorum canales, quibus aqua ducitur, formas pariter nuncupari, quod appressis formis utrimque tabulis instructantur: quo sensu aquas formarum dixit Cassiodorus, Variar. Epist. III, 34. El. ep. 53 «Romam formarum inundatione ditissimam.» Et lib. V, cap. 38: *Formam Ravennatensem.* Denique lib. VII, inter formulas, sexta est «formula Comitum formarum Verbis.» Et vetus inscriptio, quam Fabrellus affert de Aquaed. pag. 20, sed spuria: IMP. CAES. M. AURELIUS ANTONINVS PIVS AQVAM. NASCIAM. VARIIS. KANIBVS. IMPEDITAM. PYROATO. FONTE. EXCISIS. ET PERFORATIS. MORTIBVS. RESTITVTA. FORMAM. AQVATVTO. SYIAM. FONTE. NOVO ANTONINIANO. IN SACRAM. VEREM. EVAM. PROVDICENDAM. CVRAVIT. Isid. XV, 9: «For-

niam in forma circumdatis utrimque duabus tabulis inferciuntur verius, quam instruuntur, aevis durant, incorrupti imbris, ventis, ignibus, omnique caemento firmiores? Spectat etiam nunc speculas Hannibalis Hispania, terrenasque turres iugis montium impositas. Hinc et cespitum natura, castrorum vallis accommodata, contra fluminum impetus aggeribus. Illini quidem crates parietum luto, et lateribus crudis exstrui, quis ignorat?

XLIX. Lateres non sunt e sabuloso, neque arenoso, multoque minus calculoso ducendi solo: sed

matum, sive formarium in Africa vel Hispanis parietes de terra appellant, quomodo in forma circumdatis duabus utrimque tabulis inferciuntur verius, quam instruuntur. » Palladius, I, 34, de monitionum horti generibus: » Alii luto, inquit, inter formas clauso parietes figuratos ex lateribus imitantur. » Hispani *tapias* vocant eiusmodi parietes. HARO.

Speculus. In quibus speculatores *ἡμυποδῶσαι*, sive *ἡμυποδῶσαι* manentes, et collocati, advenientium hostium ordines, acies, numerum prospiciebant, ut suis denuntiarent. Turn. lib. XXVII, cap. 7. DALSC. — *Speculas Hannibalis Hispania, terrenasque turres.* Harum Hannibalis turrium facta superius mentio, II, 73: In Africa Hispaniaque Hannibalis turrium, etc. » HARO.

Illini quidem crates parietum luto. Hodieque multis in locis Galliae parietes crates, luto, et argilla pingui, e qua lateres fiunt, oblitis exstruuntur. DAL.

Et lateribus crudis. Vt ignis et fornacum impensae parcat: ut inter sese melius congruantur erudi, et ideo molliores lateres: ut caemento

exiguo sit opus: ut brevioris temporis spatio murus perficiatur. Ita Dalecampius. HARO.

XLIX. *Lateres non sunt e sabuloso.* Haec explanatius paulo Vitruv. II, 3, pag. 21: » Itaque primum de lateribus, quae de terra duci eos oportet, dicam. Non enim de arenoso, neque calculoso, neque sabuloso luto sunt ducendi: quod ex his generibus quatuor sunt ducti, primum sunt graves: deinde quum ab imbris adsparguntur, dilabuntur, et dissolvuntur: paleaeque, quae in his ponuntur, non cohaerescunt propter asperitatem. Faciendi autem sunt ex terra albida, cretosa, sive de rubrica, aut etiam masculo sabulone, etc. » Sabulum, vel sabulonem vocant arenam, non quidem tenuiorem, minutioremque, ut in Thesauro R. Stephani scribitur, sed crassiorem, villioremque: quod recte docet Agricola de Nat. fossil. VII, pag. 321. » Sabulum crassius est, quam arena: quod vel durum est, vel molle: illud mare, hoc feminam appellant: masculum utilius sternendis viis, etc. » HARO.

Neque arenoso. De arenae generi-

e cretoso et albicante, aut ex rubrica: vel si iam ex sabuloso, e masculino certe. Finguntur optime vere: nam solstitio rimosi fiunt. Aedificiis non nisi bimos probant. Quin et intritam ipsam eorum, prius quam fingantur, macerari oportet. Genera eorum tria: Lydion, quo utimur, longum sesquipede, latum pede:

bus dicitur inf. lib. XXXVI, cap. 55. HARD.

Finguntur optime vere. Vitruv. loc. cit. pag. 22: «Ducendi autem sunt per vernum tempus et autumnale, ut uno tenore siccescant. Qui enim per solstitium parantur, ideo visiosi sunt, quod summum eorum sol acriter quum percoquit, efficit ut videantur aridi: interius autem sunt non sicci: et quum postea siccescendo se contrahunt, perrumpunt ea quae erant arida: ita rimosi efficiuntur imbecilli. » Sic etiam Palladius, lib. VI, in Maio, tit. 42, pag. 120. H.

Aedificiis non nisi bimos probant. Sic praeclare Sig. Gelenius. Salmasio ad Solin. p. 1232, non sana videtur locutio, *bimos lateres* dicit, qui ante biennium ducti sunt: praeterea damnum eam lectionem a veteri codice, in quo sit, « quos aedificiis non idoneos probant » quod etiam non sincerum et vix latinum; denique coniectat, *quos a biennio probant*. Nimirum nomen veteris codicis virum decipit, quum sic exhibeant et Cod. Men. Academicusque; hoc est, peiores. At Vossianus: « rimosi sunt aedificiis non si bimos probant. » Sic prorsus, in quo vitium hoc unum, quod non, si pro non nisi festinans librarius subiecit. Et hoc non modo sanum et latinum, sed etiam Plinio frequens. Lib. XIII, 42, de palmis arboribus: « Ergo plantaria instituunt anniculas: quo transferunt et interdum bimas. »

Lib. XVIII, 24: « Semen optimum anniculum, bimum deterius, trimum pessimum, ultra sterile. » Lib. XXXVI, 23, *colx trima*. Sic *noces bimas et anniculas*, Cato, cap. xvii de Re rust. Horatius Carm. I, 49: « Verbenas, pueri, ponite, thuraque, Bimi cum paterna meri. » Gaes. — *Aedificiis*. Haec rursus traduntur à Vitruvio I. c. ubi causam huiusce placiti aperit: « Maxime autem, inquit, utiles erunt, si ante biennium fuerint ducti: namque non ante penitus possunt siccescere, etc. » H.

Quin et intritam ipsam eorum. Totidem speciebus Reg. 2 et alii. Intrita porro, quae vox et alibi occurrat apud Plinium, materia est, ex qua lateres finguntur, intrita et subacta. H.

Lydion. Sic Reg. 2 caeterique MSS. non, ut editi, *didoron*. Haec paulo aliter Vitruv. loc. cit. « Fiunt autem laterum genera tria: unum, quod graece *didoron* appellatur, id est, quo nostri utuntur, longum pede, longum semipede. » In vetusto Vitruvii codice legisse se Philander ait, quod graece *Lychum*, sed *Lydium* debuit dicere, « longum sesquipede, latum pede: » quam scripturam ipso approbat. Pergit vero mox Vitruvius: « Caeteris duobus Graecorum aedificia struuntur. Ex his quum pentadoron, alterum tetradoron dicitur. Dron autem Graeci appellant palmum, quod munerum datio graece *δῶρον* appellatur: id autem semper geritur per

- ² alterum tetradoron: tertium pentadoron. Graeci enim antiqui doron palmum vocabant, et ideo dora munera, quia manu darentur. Ergo a quatuor et quinque palmis, prout sunt, nominantur. Eadem est latitudo. Minore in privatis operibus, maiore in publicis utuntur in Graecia. Pitanae in Asia, et in ulterioris Hispaniae civitatibus. Maxilva et Calento, sunt lateres, qui siccati non merguntur in aqua. Sunt enim e terra pumicosa, quum subigi potest, utilissima. Graeci, praeterquam ubi e silice fieri poterat structura, parietes lateritios praetulere. Sunt enim aeterni, si ad perpendiculum fiant. De eo et publica

minibus palmum. Ita quod est quoque versus quinque palmorum, pentadoron: quod quatuor, tetradoron dicitur: et quae sunt publica opera pentadoron: quae privata tetradoron struuntur. At non itein nomen a mensura primum genus habet, Vitruvius teste, ipsoque mox Plinio. H.

Doron palmum vocabant. Palmis quatuor pollicem fuit: pes duodenarius. HARD.

Maxilva et Calento. Maxilva Ptolemaeo Baeticae oppidum. Calentum Plinio, II, 3, pag. 269, ubi oppidanos Calleses appellari diximus. Ita Reg. 2 aetherique codices, totidem apicibus. In libris haecens editis, *Massia et Calento*, mendose. Sed multo corruptionem Vitruvii locum ex Pliniano emendabis. Maxilvam enim in Callicae civitatem Massiliam interpolatores eius libei transformaverunt: « Est autem in Hispania ulteriore Calentum, et in Gallia Massilia, in Asia Pitana, ubi lateres quum sunt ducti, et affecti, projecti nascunt in aqua. Natate autem eos posse ideo videtur, quod terra est, de quo ducuntur, pumico-

sa. » Lege, *Calentum et Maxilva*: deme caetera. H. — *Calento.* Broter. ex Regg. codd. 2. et 3, in *ulteriore Hispania, civitatibus Maxilva et Calento.* In montibus qui dicuntur *Sierra-Morena*, locus est *Cala* appellatus, ubi videntur fuisse civitates illic Maxilva et Callentum. EN. P.

Utilissima. Vitruvius id explicans; loc. cit. pag. 23: « Sic autem, inquit, magni habent utilitates, quod neque in aedificationibus sint onerosi (de lateribus pumicosis agit) et quum ducuntur, a tempestatibus non dissolvuntur. » HARD.

Parietes lateritios. Quae deinceps sequuntur, usque ad ea verba, « Romae non sunt talia aedificia, » ad calcem scilicet huius capituli, totidem paene apicibus syllabisque apud Vitruvium leges, lib. II, cap. 8. H.

Sunt enim aeterni. Tales adhuc parietes Romae videre est in Pantheo, in palatio Caesarum, in templo Pacis, etc. Quae arte ibi incepti sint lateres explicat eruditus Ciampin. Veter. Monument. tom. I, p. 70. BROTH.

opera et regias domos struxere: murum Athenis, qui ad montem Hymettum spectat: Patris, aedes Iovis et Herculis, quamvis lapideas columnas et epistylia circumdarent: domum Trallibus regiam Attalicam item Sardibus Croesi, quam gerusian fecere: Halicarnassi, Mausoli: quae etiam nunc durant, Lacedaemone quidem excisum lateritiis parietibus opus tectorium, propter excellentiam picturae, ligneis formis inclusum, Romam deportare in aedilitate, ad comitium exornandum, Muraena et Varro. Quum opus per se mirum esset, translatum tamen magis mirabantur. In Italia quoque lateritiis murus Arretii et Mevaniae est. Romae non fiunt talia aedificia, quia sesquipe-

De eo et publica opera, etc. De eo latere scilicet. Sic post Pintianum et Gronovium Hard. quum prius legere-
retur, *ideo, et in publica opera adducitur.* Vitruv. loc. cit. «Et publica opera, et privatae domos, etiam regias e latere structas licet videre,» Ep. P.

Patris. Patrae Achaiae oppidum, de quo in Geograph. lib. IV. Sic libri editi omnes, et manu exarati, quorum ex fide (post Gron. tamen) alterum Vitruvii locum sanamus, II, 8, pag. 29: «De lateribus vero, dummodo ad perpendicularum sint stantes, nihil deducitur: sed quanti fuerint olim facti, tanti esse semper aestimantur. Itaque nonnullis civilibus, et publica opera, et privatae domos, etiam regias, e latere structas licet videre. Et primum Athenis murum, qui spectat ad Hymettum montem: et Pentelensem. Item parietes in aede Iovis et Herculis lateritiis cellas, quum circa lapideas in aede epistylia sint, et columnae.» *Lege, Item Patris:* sic enim apposite oppidum oppido, Athania Patrae opponuntur II.

Et epistylia. Επιστύλιον, trabs est

summis columnis imposita. Nestrate *architraea* vocant: fictitiis voce partem e graeco ἀρχή et e latino *trabs*: quasi praecipuam trabem. II.

Domum. Vitruvius: «Trallibus, domum regibus Attalicis factam.» II.

Quam gerusian fecere. Γερουσία senatum, senatuique collegium sonat. Vitruv. loc. cit. «Croesi domus, quam Sardiani civibus ad requiescendum aetatis otio, seniorum collegio gerusian dedicaverunt.» In nummis ΤΕΡΟΥΣΙΑ ΙΕΡΑΘΩΕΙΤΩΝ. II.

Romae non fiunt talia. Et hoc pariter traditur a Vitruvio, II, 31, pag. 34: «Leges publicae non patiuntur maiores crassitudines, quam sesquipedales constitui, loco communi... Lateritii vero parietes sesquipédali crassitudine non possunt plusquam unam sustinere contignationem. II.

Quia sesquipédalis paries. Romae vero in urbis maiestate, civumque infinita frequentia ut coenacula plura fierent, ad pedes sexaginta domorum aedificia tollere permittebatur, quod scribit Aurelius in *Testino*: vel ad pedes septuaginta decreto Augusti,

dalis paries non plus quam unam contignationem tolerat: cautumque est, ne communis crassior fiat, nec intergerivororum ratio patitur.

L. (xv.) Haec sint dicta de lateribus. In terrae autem reliquis generibus vel maxime mira natura est sulphuris, quo plurima domantur. Nascitur in insulis Aeoliis inter Siciliam et Italiam, quas ardere diximus. Sed nobilissimum in Melo insula. In Italia quoque invenitur, in Neapolitano Campanoque agro, collibus qui vocantur Leucogaei. Ibi e cuniculis effossum, perficitur igni. Genera quatuor: vivum, quod Graeci apyron vocant, nascitur solidum, hoc est, gleba: quo solum ex omnibus generibus medici utuntur. Solum (caetera enim liquore constant, et con-

quod. Strabo, lib. V, pag. 235. Brissonius lib. et cap. 1. Dax.

Intergerivdrum. Ita Reg. 2 eseteriqua, non *intergerinorum*. Et Festus: « Istergerivi parietes dicuntur qui inter confines struuntur, et quasi intergeruntur. » Nostratea appellant, *mar mitoyen*. HARD.

L. *Nascitur in insulis Aeoliis.* Isid. Orig. lib. XVI, cap. 1. — *Nascitur.* Maxima sulphuris copia ad innumeros fere vitae usus suppetit, tunc ex iis locis, quos vulgo *solfatares* appellant, tum ex montibus ignivomis; quosquam rarius in terris occurrit, quas multis abhinc saeculis iam non ardere comperimus. Nunc coneretur vel sublimatum, ut aiunt, ac paene purum reperitur; nunc plurimis mineralibus aliis confusatum (*sulfures, sulfates*); nunc in aquis (*eaux minérales sulfureuses, hépatiques*) dissolutum, etc. EN. P.

Quas ardere diximus. Geogr. lib. III, cap. 14. HARD.

In Melo insula. Dioscor. V, 424.

II. — *Melo.* Ibi etiam nunc semper fumant sulphureae fumariae, teste Galaud. apud Brot. nott. ad hunc lib. EN. P.

Leucogaei. De colle Leucogaeo diximus XVIII, 29. H. — *Colles Leucogaei.* Nunc, *la Solfatara*. BA.

Ibi e cuniculis effossum. In libris editis, *Quod est cuniculis*: In Reg. 2 aliisque, *Leucogelibus cuniculis*. H.

Genera quatuor. Isid. I, c. H.

Apyron. Απρον, quod ignem minime expertum est. Cels. V, 18: « Malagma ad strumas. Sulphuris ignem non experti, quod Απρον vocant: » H. — *Apyron.* Sulphur vivum, *soufre visé, soufre vierge ou natif*. Nos autem sulphure vivo, sed loto, in medicina utimur. Brot.

Quo solum ex omnibus. Isidor. loc. cit. H. — *Gleba: quo solum*, etc. Gr. et al. ante Hard. *glibbowm* ex solo. EN. P.

Solum. Vocem hanc Brot. ex Regg. MSS. et edit. principe, sicut et si-

ficiuntur oleo incocta) vivum effoditur, translucetque, et viret. Alterum genus appellant glebam, sul-
lonum tantum officinis familiare. Tertio quoque ge-
neri unus tantum est usus ad suffiendas lanas, quo-
niam candorem tantum molliemque confert. Egula
vocatur hoc genus. Quarto autem ad ellychnia maxi-
me conficienda. Caetero tanta vis est, ut morbos co-
mittiales deprehendat nidore, impositum igni. Lusit et
Anaxilaus eo, candens in calice novo, prunaque sub-
dita circumferens, exardescens percussu pallorem
dirum velut defunctorum offundente conviviis. Natu-
rae parentheos delet, nec Gr. agnos-
cit. Ed. P.

Caetera enim liquore constant Hoc est sulphur fassum, soufre en masse, en cailloux, soufre commun. Ed. P.

Oleo incocta. Nunc aqua minora impendio incoquitur. HARD. — Sulphur e minera extractum, si non-
dum rite purgatum sit, funditur de-
ovo in vasis sacris, et adiecto olei
lini aliquentulum decoquitur, etc.
Geoffr. Mat. med. I, 174. Ed. P.

Vivum aegem effoditur. Dioscorides
teptumustum, et non ustum refert.
Vatum Plinius in tres species rursus
dividit. DARE. — *Vivum.* Isidor. toti-
dem verbis loc. sup. cit. HARD.

Alterum. Ad verbum Isidorus haec
pariter, loc. cit. HARD.

Sulphonum tantum officinis. Follones
illi, les dégraisseurs. Frequentes
erant eorum officinae, quum popu-
lus romene vulgo togis albis uteretur,
quae facile maculebantur, et inde
saepius erept eluendae. BAOT.

Tertio quoque generi. Isidor. loc. e.
HARD. — *Ad suffiendas lanas.* Sulphurei vaporis (Gas acide sulfuris)
etiennunc apud nos frequentissimus
usus, ad candorem laneis sericisque
pannis conferendum. Ed. P.

Ad ellychnia maxime. Isidor. loc.
cit. HARD.

Caetero tanta vis est, etc. Si uratur,
nidor prodigui sicut morbo com-
mittiali obnoxii statim enim corripiuntur eo. Isid. loc. cit. HARD.

Lusit et Anaxilaus eo. Sulphure
scilicet. Ludere hanc solitam magicis
imposturis, scribit frenseus, laudatus
a nobis in Auctorum Iodice, verbo
ANAXILAE. Epiphanius quoque ady.
Haer. I, 34, p. 232. Ludorem patro
et ludendi vox in hac arte propria:
Minutius Felix, de Magis: « Quid-
quid miraculi ludant, per demones
faciunt. » HAED.

Candens in calice novo. Candens
sulphur scilicet. In libris editis, in
calice novo. MS. Reg. 2, in calice vino.
Isidor. Orig. lib. XVI, cap. 4, in
calice vini. Sed magis erridet vulgata
scriptura, multis de causis. HANN. —
In calice novo. Brot. ex hidor loc.
cit. in calice vini. Regg. 2, 3, 5, in
calice vino. Ed. P.

Conviviis. Sic libri omnes. Dictum
figurate pro convivio H. — Idem nos
praesternum cum epitithi vini et camphora, camphre, accensio. BA.

Natura eius colassit, etc. Dioscor.
V, 124: Οξυμυρι δὲ, καὶ διαπορεῖ,

ra eius calfacit, concoquit: sed et discutit collectiones corporum: ob hoc talibus emplastris malagmatisque miscetur. Renibus quoque et lumbis in dolore cum adipe, mire prodest impositum. Aufert et lichenas a facie cum terebinthi resina, et lepras. Harpacticon vocatur a celeritate avellendi: avelli enim subinde debet. Prodest et suspiriosis linctum. Purulenta quoque extussientibus: et contra scorpionum ictus. Vitiliginis vivum nitro mixtum, atque ex aceto tritum et illitum tollit: item lendes in palpebris, aceto sandarachato admixto. Habet et in religionibus locum, ad expiandas suffitu domos. Sentitur vis ejus

καὶ πεπαιγεί ταχέως, « Calfacit, discutit, concoquitque, seu maturat, celeriter, » HARD.

Malagmatisque. In malagmate quidem ad strumas, a Celso adhibetur. loc. cit. HARD.

Renibus. Q. Serenus, a. xxvi. de lumbis et renibus sanandis, p. 134: « Aut adipi mixtum lumbis inducito sulphur. » HARD.

Aufert. Diosc. totidem verbis, V. 424, et Galen. de Fac. simpl. med. IX, 3, pag. 262. H. — *Lichenas.* Ab ὀγκῶν igitur aëro ad cutaneous affectus tanquam efficacissimum remedium, sulphur comprobata fuit; neque injuria: scabiei enim, poarum, lichenas et alia id genus, tum intus exhibitum, tum extus oppositum sanat; sed ejus vapor acidus (gas acide sulfuræ) suffitu præcipue apud nos in usu est. Eo. P.

Harpacticon. Ἀρπαικτικόν, quod festinanter eripi oportet; aliter enim creat hunc. Baor.

Prodest et suspiriosis. Diosc. loc. c. Εὐχῆς τε, καὶ ἐμπύου, καὶ ἀσθματικῶς ὥφελει ἐν αἷς λαμβανόμενον, καὶ

ὑποθυμίωνεν... ἴσται καὶ σκorpion πληγὰς μετὰ ῥήτινῃ. H.

Vitiliginis. Dioscor. loc. cit. αἶραι δὲ καὶ ἀλφούς. HARD.

Aceto sandarachato admixto. Aceto in quo diluta sandaracha fuerit. H.

Ad expiandas suffitu domos. Ad abigenda scilicet ex aedibus noxia. Neque domos tantum, sed et homines ipsos sufficit sic mos fuit: quod Propertius ita expressit lib IV, eleg. 9, sub finem: « Imperat et totas iterum mutare lacernas, Terque meum tetigit sulphuris ignis caput. » Ovid. Fast. lib. IV: « Caerulei sunt poro de sulphure fumi, etc. Juvenal. Sat. II, v. 157: « cupere lustrari, si qua darentur Sulphura cum tedis. » Ante hos graecus vates, Odys. X, 481: Οἷα θεῶν, γὰρ, κακῶς ἄρος, αἶμα δὲ μοι πῦρ, ὅρα δεινῶς μέγαρον.

« Affer sulphur, atus, malorum medelam; offer et ignem, ut domum suffumigem. » Vbi Eustathius: θεῶν θυμιάματος τίς, etc. idque mos esse Graecorum, seu sulphur, doret. H. — *Ad expiandas suffitu domos.* Sic in insula Melo est hiatus terrae, etius ambitus

et in aquis ferventibus. Neque alia res facilius accenditur: quo apparet ignium vim magnam etiam ei inesse. Fulmina et fulgura quoque sulphuris odorem habent: ac lux ipsa eorum sulphurea est.

LI.^o Et bituminis vicina est natura, alibi limus,

est ferre decem pedum, qui sulphureum vaporem exhalat, quo pestes multique morbi avertuntur; et, si forte pestis ingrat, hiatum illam paulo altius effodiunt, statim vapor per domos diffunditur, et abigitur pestis. Calland. apud Brot. Nott. ad hunc lib. Ed. P.

Sentitur vis eius. Via nampe medica, in aquis calidis et sulphuratis. Plin. lib. XXXI, cap. 32: « Est autem utilis aqua sulphurata sepevis, algminata paralyticis, etc. » H.

Fulmina. Et fulgurita quoque ipsa. Seneca Nat. Qu. II, 21, pag. 852: « Quid quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? » Haro.

LI. Bituminis vicina est natura. Bituminis plura genera: 1.^o Naphta, petroleum (*naphtha, pétrole*), quod subtile, inflammabile, fragrans, candidum, savum, rufum, aut nigricans. Apud Italos multum commendatur petroleum quod in agro Mutinensi. Modene, variis in fontibus ac puteis hauritur; etiamnunc ad lucernarum lumina quibusdam in locis (*Parma*, etc.) vicem olei praestat. Putei autem ad usum 30 vel 40 altitudinem effodiuntur, donec scaturigo reperiat aqua cum oleo permixta: qui in collis infima parte excavantur, oleum rufum uberrimam suppeditant; qui vero in superiore, candidum, sed minori copia. Nec Gallia nostra petroleo caret: non longe a Boeterris, *Beziers*, prope vicum Gabianum, *Gabian*, oleum

rufum e saxorum quorundam (*molasse*) rimis effluit, quod sedulo colligitur, nec virtute caeteris inferius est. 2.^o Pissasphaltos (*pissasphalte, poix minérale*) asphaltos est petroleo mixta, rufa vel nigra, tenax, meliad inter naphtham et bitumen consistentiae, quae calore liquescit, frigore densatur, etc. Sic appellatam ait Dioscor. I, 101, quod odorem picis bitumini mixtae redolet. E rupibus stillat, vel è terra scaturit plurimis in locis; per intervallum temporis totis longum servata, indurecit quidem; sed nonnihil pinguitudinis retinet, nec unquam ad bituminis duritiem esciccat. Cum limo argilloso mixta multum (*molte*) consistit, quae in ferruminandis myrorum lapidibus calcis usum praestat. 3.^o Asphaltos (*asphalte, bitume de Judée*) solida est, fragilis, obscure rufa vel nigra, splendens, igne liquescens, etc. Super masce mortuam, quod ex ea lacus Asphaltites (*Mer morte; lac asphaltique*) dictum est, colligitur; vero simile est ex huius lacus fuenta ingentem bituminis huius copiam scaturire, quod propter specificum pondus aqua innatat. Primum quidem, ut caetera bituminum genera, molle est, lentum, et adeo sequax ut vis avelli queat; sed per tempos ipsatur, sique etiam picis sicca durius. Multas species alia sunt varietates hic tractare. Conf. de succinis lib. XXXVII, cap. 2. Ed. P.

alibi terra: limus e Iudaeae lacu, ut diximus, emēgens: terra in Syria circa Sidonem oppidum maritimum. Spissantur haec utraque, et in densitatem coeunt. Est vero liquidum bitumen, sicut Zacynthium, et quod a Babylone invehitur. Ibi quidem et candidum gignitur. Liquidum est et Apolloniaticum: quae omnia Graeci pissasphalton appellant ex argumento picis et bituminis. Gignitur etiam pingue, liquorisque

Ut diximus. Lib. nempe V, c. 15. HARD.

Circa Sidonem oppidum. Dioscor. I, 99. HARD.

Zacynthium. Zacynthium, Babylonique, et Apolloniaticum bitumen laudant pariter Dioscor. loc. cit. et Vitruv. VIII, 3, p. 159.

Ibi quidem et candidum. Hoc optimum est, *le naphthé blanc*; non Babylone tantum reperitur, sed et in agro Mutinensi, *Modène*. Conf. not. 1. Eo. P.

Pissasphalton. Πισσαφαλτον Dioscoridi, lib. I, cap. 100. H.

Ex argumento picis et bituminis. Quod mixtum bitumini picem redolet. Mixtum vero utriusque odorem intellige, non naturam. Sed et eadem pissasphalton, quae pix et bitumen, si ambo haec fuerint permixta, pollet, teste Dioscor. I, 101. H.

Gignitur et pingue liquorisque oleacei (sic prius). Sic sane iam Andreas. Pintiani libri: et *im*pingue dicique liquoris oleacei: unde ille legendum retur: *pingue viceque liquoris*; vel paullo post: *olunturque eo ad lucernarum lumina vites olei.* Sed quo ille argumento coniecturam suam confirmat, id ego illi maxime contrarium puto. Salmasius ad Solin.

pag. 126, ex libro vetari offert: *et pingue dicique liquoris in Sicilia*; iubet autem scribi: *gignitur et pinguedine liquoris in Sicilia*. Agragantino fonte inficiens rivum. Hanc vero vocem nequa Afranii auci nec Plauti eiceo permittiverim. Primum non si, *et Cupido*, postquam id genus mutavit et nomen proprium factum, dicitur *Cupidineus*; nec si Apuleius finxit *livedo* et *livedineus*, idem et Plinium *pinguedineus* a *pinguedo* disisse crediderim. Dein *pinguedinem* nunquam disisse Plinium apparet ex eo, quod ubicumque antea hoc es vox legebatur, in melioribus libris repertum est *pinguitudo*. Vos optimus hic nos desistit, in quo deest unum solum. Vellem scire quid timeret Chiffletianus. Qui si cum Pintiani codice consentiret, scriberem: *gignitur etiam pingue, luteoque liquoris oleacei, in Sicilia, Agrigentinos fontes inficiens rivo.* Gignitur. Reg. 2, ut Pintiani cod. *gignitur etiam pingue dicique liquoris in Sicilia.* Nusquam *oleacei* vidimus. Coll. 3, *gignitur et pinguis liquoris in Sicilia.* Dum sanius occurrat aliquid in vulgata lectione interrim acquiescimus. Solin. v, p. 21. In lacu Agrigentino oleum supernat: hoc pingue haeret arundinum comis. HARD.

oleacei, in Sicilia Agragantino fonte inficiens rivum. Incolae id arundinum paniculis colligunt, citissime sic adhaerescens. Utuntur eo ad lucernarum lumina, olei vice: item ad scabiem iumentorum. Sunt qui et naphtham, de qua in secundo diximus volumine, bituminis generi adscribant. Verum ardens eius vis ignium naturae cognata, procul ab omni usu abest. Bituminis probatio, ut quam maxime splendeat, sitque ponderosum ac grave: laeve autem modice, quoniam adulteratur pice. Vis, quae sulphuris, sistit, discutit, contrahit, glutinat. Serpentes nidore fugat accensum. Ad suffusiones oculorum et albugines Babylonium efficax traditur: item ad lepras, lichenas pruritusque corporum. Illinitur et podagris.

Arundinum paniculis. E comis arundinum. HARD.

Utuntur eo ad lucernarum lumina. Antigon. Chrysi. in Histor. Miscibil. Ταῦτα δ' ἐν τοῖς λύχνοις κάσθαι, καὶ θύνασθαι γόματα καὶ ψόρυς ἰσθαι. Diosc. I, 99: Γίνεται δὲ καὶ κατὰ τὴν Αἰγυπτιακὴν χώραν τῆς Σικελίας ὑγρὰν ἐπὶ νύκτιναις ταῖς ἀθήναις, ὃ χρῆσται εἰς τοὺς λύχνους ἀντιθέων, etc. HARD.

Item ad scabiem iumentorum. Solinus, et Antigonus, proximo citati. Virgilius item Georg. III: «Turpis oves tentat scabies.» Mos: «Et spumas miscuit argenti, vivaque sulphura. . . nigrumque bitumen.» H.

In secundo volumine. Lib. II, cap. 409, H. — *Bituminis generi adscribant.* Et quidem recit. Conf. supra not. 4. En. P.

Ab omni usu abest. Medicinae. Tamen ad suffusiones oculorum, et ad albugines adhibetur a Dioscoride, I, 104. HARD.

Bituminis probatio. Martialis vene-

tem lulum appellat: «Resina Venetola vel rescare luto.» fortassis quod afferretur ex locis Venetorum tractui vicinis. DAL. — *Bituminis.* Dioscorides totidem verbis, I, 99, H.

Laeve autem modice, quoniam, etc. Quoniam, quum sordibus asperum est, adulteratum pice intelligitur. Dioscorides loc. cit. H. ἡ ῥυτιδιὰς ἐν αὐτῇ δαδούται γὰρ πίσσης μυγμυμένης. H.

Vis quae sulphuris. Diosc. I, 104: Διὰ τὴν ἰσὺν πᾶσα ἀσφαλὶς ἀσπληγμάτων, κολλητικὴν, διασπορητικὴν, μαλακτικὴν. H. — *Vis, etc.* Vis bituminis in medicina satis frequens apud antiquos, ut apparet ex Dioscoride: id vero apud recentiores secundum aspectus, tetrum odore, rarissime usurpatur medicamentum; nec immerito, quum vitium adhuc incertarum sit. En. P.

Babylonium. Ad caligantes oculos Iudaicum praefert Theod. Prisc. I, 40, cum herba parietaria, aequis ponderibus admixta. HARD.

Illinitur et podagris. Dioscor. loco

Omnia autem eius genera incommodos oculorum pilos replicant. Dentium doloribus medentur simul cum mītro illita. Tussim veterem et anhelitus cum vino potum emendat. Dysentericis etiam datur eodem modo, sistitque alvum. Cum aceto vero potum discutit concretum sanguinem, et detrahit. Mitigat lumborum dolores, item articulorum. Cum farina hordeacea impositum, emplastrum peculiare facit sui nominis. Sanguinem sistit. Vulnera colligat. Glutinat nervos. Utuntur etiam ad quartanas bituminis drachma, et hedyosimi pari pondere cum myrrhae obolo subacti. Comitiales morbos ustum deprehendit. Vulvarum strangulationes olfactum discutit cum vino et

cit. Αφύει δὲ καὶ ποδάγραις, καὶ ἀρθρίταις, καὶ λήθαργικαῖς, etc. H.

Dentium doloribus medentur. Dioscor. loc. cit. Ὀδύεται ἀλγυκὰ κατὰ τὰς φάρυγγας καὶ πρὸς τὸν στόμα. Nec illitū modo, sed et suffitu dentium dolorem levanti, teste Marc. Empir. cap. xii, p. 94. Haas.

Tussim veterem: Dioscor. loc. cit. Marc. Empir. cap. xvii, p. 123. H.

Dysentericis etiam datur eodem modo. Hoc est; cum vino: Marc. Empir. cap. xxvii, pag. 192, ex aqua praebet. Dioscor. loc. cit. Infusū glystere liquatum cum glissis lubet: Ἐκλύεται καὶ ἐν δυσεντερικῶν σὺν πικρῶν τανύων. Haas.

Cum aceto vero. Dioscorid. loc. cit. Καὶ θρόμβους αἵματος διαλύει σὺν ὄξυ ποδύρα. Et grumos sanguinis solvit cum aceto potum: H.

Concretum sanguinem. Inde mos tractus medicis, dandi lapsa ex alio, collisis, obtritīs, mutuiam, quae pissasphaltum est. Dalec. — Mutuiam asphaltos et pissasphaltos dicebantur, quoniam his bituminibus Aegyptio-

rum vulgus cadavera sua conservanda (momiae) condigere solebant. Ed. P.

Mitigat lumborum dolores. Dioscor. loc. cit. Haas.

Peculiare facit sui nominis. Ἀπὸ ἀπάλτου. HARD.

Glutinat nervos. Praecipuos videlicet. HARD.

Hedyosimi. Ἡδύοςιμος Graecis dicitur, quae menta Latinis. H. — Hedyosimi. Nobis Memha sativa, de qua lib. XIX, cap. 47; lib. XX, cap. 53. Ed. P.

Comitiales morbos ustum deprehendit. Dioscor. loc. cit. Ἐλέγχει δὲ καὶ ἐνληπτικὰς ὑποθυμιαστικὰς, etc. H.

Vulvarum strangulationes. Dioscor. loc. cit. Περὶ δὲ πρὸς πύλας ὑπερπλάς, καὶ προτρώσις, προτρώμενη, καὶ σπρῶσμενη, καὶ ὑποθυμιαστικὰ. H. — Vulvarum strangulationes. Naphis, seu petroleum, in uteri suffocatione egregio cum succo ad guttas aliquot intas assumitur, et infantibus ad vermes evocandos praeparatur; in meningum suppressione predest,

castoreo. Procidentes suffusa reprimat. Purgationes seminarum in vino potum elicit. In reliquo usu aeramentis illinitur, firmitque ea contra ignes. Diximus et tingui solitas ex eo statuas, et illini. Calcis quoque usum praeiuvat, ita ferruminatis Babylonis muris. Placet et ferrariis fabrorum officinis tingendo ferro, clavorumque capitibus et multis aliis usibus.

III. Nec minor aut ab eo dissimilis est aluminis

etc. Conf. Geoff. Mater. med. tom. I, pag. 157 sq. Ed. P.

Procidentes suffusa reprimat. Vulvas scilicet. Sic Reg. 2. et Pintianus codex. In editis, haud satis sincere, *procidentis sedis*. Adhuc Dioscوريدes verbis allatis perocissus. HARD.

Purgationes seminarum. Dioscorid. loc. cit. *ἡ τοῦ σπέρματος ὁδὸς καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ὁδὸς*. HARD.

Aeramentis illinitur. Aeramenta sunt opera ex aere facta, ut ferramenta ex ferro. HARD.

Diximus. Lib. XXXIV, c. 9: « Bitumine antiqui tingebant eas. »

Calcis quoque usum praeiuvat. Calcis vicem praebet bitumen, conglutinativis eo Babylonis muris. H.

Ita ferruminatis Babylonis muris. Quodcumque mirum est, existant adhuc murosque ita ferruminatorum rudera. Existat et laevis bituminis, cuius circitus est ferme duorum millium passuum. Haec accurate descripsit pentastus testis P. Emmanuel, carmelita discalceatus, in Epist. MSS. Bior. — Bitumine etiam nunc utimur ad pannos impregnandos, qui levis leguli vicem praestant, ad obtinenda domorum tecta (*terrazas*), quae sic fiant pluviae imperviae; ad duccendos lateres, qui iuxta positi, substrato tite taemento, ita ferro calido fer-

ruminantur, ut aquas non transmittant; quae de cunctis in quibusdam Galliae locis (*Pont de Chateau, Seyssel, etc.*) bitumen arenosum, sive arena mixtum, extrahitur. Ed. P.

Tingendo ferro. Illinendo ferro, Nostri dicunt, *vernir*. HARD.

III. Nec minor aut ab eo dissimilis est aluminis opera. Quod Graeci *αἰνις*, Latini alumen, nobis alui (*Alumine sulfate, sulfate double d'alumine et fer*) dicitur, salis genus est, vel nativum, vel arte elaboratum. Alumen naturale, vel liquidum, vel concretum. Liquidi species duae ab Antiquis observatae sunt: purum unum et idem Galeno *ρῶτον*, vilis et vulgaris, limpidi vel lactei coloris, semper succo madens; impurum alterum, et idem *παράρῳν*, sordibus inquinatum, pallidum, etc. Concretum vero a Veteribus figura distinguitur, nam vel *αἰνις*, vel *σχηρὸν*, et est aluminis cuiusque glabrosi veluti flos, cuius etiam duo modi sunt. Vel enim glebarum aut asserum instar compactum est, aut sigillatim in capillamenta quaedam finditur, unde *πυρῆς*, capillare, dicitur. Vel est rotundum, et *σφαιρῶδες* appellatur; cuius triplex differentia, vel enim rarius est, aut bullarum modo intumuit, aut for-

opera, quod intelligitur salsugo terrae. Plura et eius genera. In Cypro candidum, et nigrum, exigua coloris differentia, quum sit usus magna: quoniam insciendis claro colore lanis, candidum liquidumque utilissimum est, contraque fuscis aut obscuris, nigrum. Et aurum nigro purgatur. Fit autem omne ex aqua limoque, hoc est, terrae exsudantis natura. Corrivatum hieme, aestivis solibus maturatur. Quod fuerit ex eo praecox, candidius fit. Gignitur autem in Hispa-

minibus fistulosis, quondam spongiae speciem praefert; vel est fere rotundum, et astragali simile, *δορυγυλῶς στρυκταπῆς*; vel lateris simile est, *πλεθῆτις*; aut ex epistis constat, *πλεθῆτις*. Alumen arte elaboratum Antiquis prorsus ignotum, apud nos usitatissimum est; extrahitur fere ex quodam lapidis genere (*Alumite, alumine sous-sulfate alcaline*), qui prope Centumcellas agri Romani, in Tofsa, aluminis fodinas constituit; et alibi. Naturale vero alumen, cuius frequentissimus erat apud Antiquos usus, nobis potius ignoscitur, quamquam sponte in officinis salinisve nonnumquam efflurescit, duoque genera, *εὐχέρον* nempe ac *τραχέρον* in insula Milo saepius occurrit, in Sardinia (*Segarto*), in Italia prope Puteolos (*la Solfataria*), in Aegypto prope Syenen, etc. En. P.

Salsugo terrae. Sic Isidor. lib. XVI, cap. 2, Haab.

Quoniam insciendis claro, etc. Quare Theophr. Prisc. 1, 1, alumen appellat, quo lustratores utuntur. II. — *Lanis.* Insectoribus praecipue apud nos aluminis usus; quippe quo putores primum tingunt, quos pretiosiori pigmento post lustratos voluit, ut vividius inde splendeat color, et pertinacius adhaerent. En. P.

Et aurum nigro purgatur. Vtuntur eo et aurifices ad inanrandum. H.

Corrivatum hieme. Isidor. loc. cit. Haab.

Praecox candidius fit. Isidor. loc. cit. Haab.

Gignitur. Dioscor. V, 123: Γεννᾶται δὲ καὶ ἐν Μίλῳ, ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐν Ἀσσυρίᾳ, ἐν Σαρδονίᾳ, καὶ ἵππεσσι τῆς Φρυγίας, Ἀσίᾳ, Ἀρμενίᾳ, etc. De Lipara nominatim Diodor. Sic. lib. V, p. 293. Est vero Strongyla Liparae vicina, ut dictum est in Geograph. III, 14. Alumen Melinum a Celso laudatur, VI, cap. post. Haab.

Huius quoque duae species. Isidor. loc. cit. Haab.

Liquidi probatio. Dioscor. V, 123: Τῆς δὲ ὑγρᾶς τὴν μέλιθεα διαφανή προκαταίει, καὶ χαλακώσῃ, ομαλῆς τε... ἔτι δὲ αἰθρῶν, καὶ πυρρᾶς ἀποκρίνεται. Liquidum praefertur, maxime pellucens, lacteum, planius, et aequabile (alio estosis fricanium, quod idem est, Plinius pro eo dixit) minime lapidosum, et quendam caloris ignicolum exspiciens. Aliud ab hoc aluminis liquido nostrum alumen est, quod vocant, *alun de roche*; quod indicium Veteribus arbitramur. Quae nunc in officinis aluminis genera ve-

nia, Aegypto, Armenia, Macedonia, Ponto, Africa: insulis Sardinia, Melo, Lipara, Strongyle. Laudatissimum in Aegypto, proximum in Melo. Huius quoque duae species, liquidum, spissumque. Liquidi probatio, ut sit limpidum, lacteumque, sine offensis fricantium, cum quodam igniculo caloris. Hoc phorimon vocant. An sit adulteratum, deprehenditur succo punici mali. Sincerum enim mixtura ea nigrescit. Alterum genus est pallidi et scabri, et quod inficiatur galla: ideoque hoc vocant paraphoron. Vis liquidi aluminis adstringere, indurare, rodere. Melle admixto sanat oris hulnera, papulas, pruritusque. Haec curatio fit in balineis duabus mellis partibus, tertia aluminis. Virus alarum sudoresque sedat. Sumitur pilulis contra lienis vitia, pellendumque per urinam sanguinem.

neant, disce ex Constantino, verbo *Στυπτηρία*. HARD.

Hoc phorimon vocant. Ita libri omnes. Galenus κατὰ τὴν. VI, 3, pag. 495: *Ἡ ὕγρα, ἣν καλοῦσιν ἐνίοι φορίμον, εὐνοσιώτατην τε καὶ εὐποριστοτάτην ὑπάρχουσαν ἐν πάσι χορίσις.* «Alumen liquidum, quod alii phorimon appellant, quod vilis pretii, et facile parabile ubique existit.» Neophytus: *Φορίμν, ὕγρα ἡ στυπτηρία*. II.

Et quod inficiatur galla. Sic Reg. 2 ceterique: et editi, *quod inficiatur galla*. Reetius fortasse, et quod inficiat ut galla (et sic Vet. apud Dalec. Ed. P.) Id enim mos censetur optimum, quod Iractantium manus nigritia non inficit. HARD.

Ideoque hoc vocant paraphoron. Παράφορον, dolosum proprie vox ea sonat: hoc vero loco adulteratum, nec sincerum. Cave Salmasium audias, qui in Solin. p. 1166, παράφορον legi iubet, vocem toti Graeciae inauditam. HARD.

PLIN. N. H. Toin. IX

Vis liquidi aluminis adstringere, etc. Diosc. V, 123: *Δύναμιν δὲ ἔχουσι θερμαντικὴν, στυπτικὴν. . . τήκουσαν δὲ καὶ τὰς ἀπὶ τῶν βλεφάρων σάρκας, καὶ τὰ ἄλλα ὑπερσαρνώματα.* «Vim habet escalfaciendi, adstringendi . . . palpebrarum carnes, similesque excrescentias erodendi atque absumendi.» HARD.

Melle admixto. Diosc. totidem verbis loc. cit. HARD.

Virus alarum sudoresque sedat. Marcell. Emp. c. xviii, pag. 128; Diosc. loc. cit. II. — *Virus.* Alumen ustum carnis excrescentias absumit; et ad alarum, inguinum, et pedum foetorem cohibendum, linteis conspersum frequenter usurpatur. Geoffr. Mater. med. tom. I, pag. 143. Cautissime tamen hoc remedio utendum, ne periculosiores lis, quos ita curaveris, subsequantur morbi. Ed. P.

Pellendumque per urinam sanguinem. Gron. et al. ante Hard. *pellendumque pruritus ac per,* etc. Ed. P.

Dd

Emendat et scabiem nitro ac melanthio admixtis.
 4 Concreti aluminis unum genus schiston appellant
 Graeci, in capillamenta quaedam canescentia dehi-
 scens. Vnde quidam trichitin potius appellavere. Hoc
 fit e lapide, ex quo et chalcitin vocant: ut sit sudor
 quidam eius lapidis in spumam coagulatus. Hoc genus
 aluminis minus sistit humorem inutilem corporibus.
 Sed auribus magnopere prodest. Infusum, vel illi-
 tum, vel oris h ulceribus, dentibusque, si saliva
 cum eo contineatur. Et oculorum medicamentis in-
 seritur apte, verendisque utriusque sexus. Coquitur
 in patinis, donec liquari desinat. Interioris est alte-

Melanthio. Sive gith; nobis *Nigella sativa*, la niclle, de qua diximus lib. XX, c. 71. Ed. P.

Concreti aluminis. Totidem verbis Diosc. loc. cit. Ἀρίστη δὲ ὑπάρχει ἡ στυπτηρία σχιστὴ ... οὐ πεπισμένη βωληθὼν ἢ σχιδακηθὼν, ἀλλ' ἐξαμμένη κατὰ μονάδας πολιαῖς θριξίν ἐμπερῶς. οἷα ἐστὶν ἡ λεγομένη τριχίτις, γεννωμένη δὲ ἐν Αἰγύπτῳ. «Optimum vero alumen scissile... quod nec glebulose aut assulose compactum, sed sigillatim quasi in capillamenta canescentia deliscens: quale est, quod trichites, hoc est, capillare appellatur, et in Aegypto provenit.» Et scissile alumen Celsus appellat lib. V, cap. 2. H.

Vnum genus schiston. Conf. huj. cap. not. I; et Cl. Tournefort, *Voyage du Levant*, tom. I, p. 187 sqq. Nobis, *alun de plume*. Ed. P.

Hoc fit e lapide, ex quo et chalcitin. Nempe ex eo lapide quem chalciten vocant in Cypro, ut dictum est XXXIV, 2, unde et idem alumini nomen haesit. Salmasius in Solin. p. 1166, contra omnium codicum fidem, contra scriptoris mentem, sola ingenii ductus

coniectura, sed nunc maxime fallaci, legi sic suadet: «Hoc fit e lapide gleboso, bolitin vocant, ut sit sudor, etc.» HARD.

Minus sistit hum. inutil. corporibus. Gron. et al. ante Hard. *siccata minusque sistit*, etc. Broter. ex MSS. Regg. et edit. princ. *inutilem corporis*. Ed. P.

Sed auribus magnopere prodest. Marcell. Emp. lib. de Medicam. c. 12, r. 75: «Alumen cum aceto teres, et sin. ul omnia concoques ad tertias: hoc medicamen tepidum auriculae infusum, pus optime purgat, vermes necat: aquam etiam, si intraverit, educit.» Et pag. 81: «Alumen mulso optime dilutum, et lana iustillatum, dolorem aurium sanat.» HARD.

Dentibusque. Theod. Prisc. I, 14: «Solo pulvere aluminis scissi putres dentium cavernas impleas.» Cels. VI, 9: «Alumen scissile in id foramen iniectum, dentem citat, etc.» H.

Oculorum medicamentis. Diosc. loc. cit. HARD.

Verendisque. Καὶ πρὸς αἰδοῖς ἐπιχρίστος. Diosc. loc. cit. H.

Interioris. Quod altius in terram abditur. HARD. — *Interioris.* MSS.

rum generis, quod strongylen vocant. Duæ eius species, fungosum atque omni humore dilui facile: quod in totum damnatur. Melius punicosum, et foraminum fistulis spongiæ simile, rotundumque natura, candido propius: cum quadam pinguitudine, sine arenis, friabile, nec inficiens nigritia. Hoc coquitur per se carbonibus puris donec cinis fiat. Optimum ex omnibus quod Melinum vocant ab insula Melo, ut diximus. Nulli vis maior neque adstringendi, neque denigrandi, neque indurandi. Nullum spissius. Oculorum scabritias extenuat: combustum utilius epiphoris inhibendis. Sic et ad pruritus corporis. Sanguinem quoque sistit in totum, foris illitum. Vulsis pilis ex aceto illitum, renascentem mollit lanuginem summam. Omnium generum vis in adstringendo: unde nomen Graecis. Ob id oculorum vitiiis aptissima sunt. Sanguinis fluxiones inhibet cum adipe. Sic et infantium hulcera. Putrescentia hulcerum compescit cum adipe, et hydropicorum eruptiones siccant. Et aurium vitia cum succo punici mali: et unguium scabritias, cicatricumque duritias, et pterygia, ac perniones:

Regg. 2, 3, et edit. princeps, *inertioris*. Brot.

Quod strongylen vocant. Στρογγύλη στυκτηρία, rotundum alumen, a forma sic nuncupatum, ab ipso Dioscoride, loc. cit. HARD.

Et diximus. Sub initium huius capituli. HARD.

Sanguinem sistit in totum. Hoc est, omnino sistit, unde unde is profluat, sive e naribus, sive ex alvo. Reg. 2, «Sistit latus in totum.» HARD.

Vnde nomen Graecis. Στυκτηρία, quod vim habet στυκτηρήν, adstringentem. Galenus de Fac. simpl. med. lib. IX, p. 269. HARD.

Ob id oculorum vitiiis. etc. Quæ reliquo deinceps capite continentur, hæc totidem fere verbis Diosc. loc. cit. HARD.

Et hydropicorum eruptiones. Hæc ego eruptiones ἐξυθίματα interpretor, hoc est, pusulas, pustulasve, quæ solet plerumque Plinius pituitæ eruptiones appellare. H.

Et aurium vitia. Theod. Prisc. lib. I, cap. 3, «de aurium causatione... Si cum illa indignatione doloris, etiam derivatio fuerit saniosa, alumen melle et oleo resolutum infunditio.» H.

Pterygia, ac perniones. Sic etiam

phagedaenas hulcerum ex aceto, aut cum galla, pari pondere cremata: lepras cum succo olerum: cum salis vero duabus partibus, vitia quae serpunt: lendes et alia capillorum animalia, permixtum aquae. Sic et ambustis prodest, et furfuribus corporum cum sero picis: infunditur et dysentericis: uvam quoque in ore comprimit, ac tonsillas. Ad omnia, quae in caeteris generibus diximus, efficacius intelligitur ex Melo ad-
vectum: nam ad reliquos usus vitae in coriis lanisque perficiendis, quanti sit momenti significatum est.

LIII. Ab his per se omnia ad medicinas pertinentia terrae genera tractabimus. (xv.) Samiae duae sunt,

Marcell. Emp. cap. xxxiv, pag. 232. HAAH.

Vitia quae serpunt. Vt hulcera et erysipelata. HAAH.

Sic et ambustis, etc. Hoc est, permixtum aquae. Oleum adhibet Theodor. Priscian. lib. I, cap. 47: « Alumine scisso cum oleo contrito omnes ustiones ungo. » H.

Cum sero picis. Hoc est, cum pisselaeo, da quo nos alibi diximus. Ita hunc locum restitulumus ex fide Reg. 2 cod. quum prius legeretur, *cum sero et pice*. Neque modo eius exemplaris auctoritas ad id impulit; sed et Serapionis medici calculus: namque illius interpretes, c. 420, de Alumine: « Quando linitur, inquit, cum aqua picis caput, cum eo aufert furfures capitis: ut legisse plane videatur in graeco, οὖν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, hoc est, cum pisselaeo sive sero picis. Neque me movet, quod apud Dioscoridem legatur in libris nunc vulgatis, οὖν ἐπὶ τῆς καὶ κεφαλῆς. Quis enim aut illos ab omni culpa praestet, aut pisselaeum neget cum alumine simul permixtum ad pityriasi prodesse, quod

et Plinii codices MSS. et Serapion asseverat? HAAH.

Uvam. Hoc pariter Marcell. Empir. cap. xiv, p. 99, et cap. xv, pag. 106. HAAH.

Efficacius intelligitur. Quod ex insula Melo alumen advehitur, id esse praestantius caeteris significat, et in usu medicinae efficacius. H.

Significatum est. Sub initium huius capituli. HAAH.

LIII. *Ab his per se omnia.* Sic et edit. princeps. Broter. ex Regg. 2, 3, 5, *ab his paene omnia*; nec enim omnes hic Plinius recenset medicas terras, Lemniam, Melitensem, Armeniam, etc. EN. P.

Terrae genera. Terrae omnes illae argillaceae (*silicates aluminoux*), cum silice aliisque mineralibus aut secum iuvicem commistae, quarum usus hodie in variis artibus frequens, sed in medicina fere nullus. EN. P.

Samiae duae sunt. Genera haec omnia terrarum, olim in medicinae usu frequentia, nunc exolevere penitus, neque perferuntur ad nos. Vide Matthiol. in Diosc. lib. V, cap. 137; Al-

quae collyrium, et quae aster appellantur. Prioris laus, ut recens sit et levis, linguaeque glutinosa: altera glebiosa, candida: utraque uritur, ac lavatur. Sunt qui praeferant priorem. Prosunt sanguinem expuentibus: emplastrisque quae siccandi causa componuntur, oculorum quoque medicamentis miscentur.

LIV. Eretria totidem differentias habet. Namque et alba est, et cinerea, quae praefertur in medicina. Probatur mollitie, et quod si aere perduca-

drovand. de Metall. lib. II, c. 8, p. 248. H. — Cf. item Tournef. tom. I, pag. 412. En. P.

Quae collyrium. Sic Reg. 2, Colb. 3, aliique. Sic Pintianus, et alii ante eum. Et quod potissimum videtur, Dioscorides ipse quoque, lib. V, cap. 172, qui duo pariter genera Samiae terrae agnoscit; alterum quod κολλύριον, alterum quod ἀστὴρ appelletur. Dioscoridem, ut solet, sequitur Oribasius, lib. XIII, pag. 226. Priori generi collyrii nomen inditum putamus, quod oculorum medicamentis adderetur, quae collyria vocitantur. Quamquam et eam dotem ei cum astere Samio communem esse, non ex Plinio modo, verum etiam ex Marcello Empirico discimus, cap. viii, pag. 52, ubi collyrium concinnat in primis « ex terra Samia, quam astra vocant. » Haan.

Prioris laus, ut recens sit, etc. Dioscorid. lib. V, cap. 172: Τῆς δὲ Σαμίας γῆς τὴν ἄγαν λευκὴν προκρίσιν, καὶ διαφανήν, καὶ ἐν τῷ θίγειν τὴν γλῶτταν κρατουμένην ἰσχυρότως... οἷα ἴσθιν ἢν τις κολλύριον καταύσιν. » Et Samia terra praefertur ea quae maxime candida, levis, et tangenti linguae glutinis

modo adhaerescens.. cuiusmodi est quam aliqui collyrium vocant. » Totidem id pariter verbis Orib. Collec. XIII, pag. 226. Haan. — *Et levis.* Broter. ex MSS. Regg. 2 et 3, et tenuissima. En. P.

Altera glebiosa. Aster nimirum Diosc. loc. cit. Ο καλούμενος ἀστὴρ, πλακώδης ὢν καὶ πυκνός, ὡς ἀκόνις. » Glebosa et densa in modum cotis. » Vehementer hallucinari eos qui asterem volunt esse talcum, docet Aldrovand. de Metall. lib. V, cap. 34, p. 686, multoque accuratius Caesius noster, de Miner. lib. II, cap. 6, p. 148. Haan.

Utraque uritur, ac lavatur. Diosc. loc. cit. Haan.

Prosunt sanguinem expuentibus. Dioscor. loc. cit. Aëtius, lib. II, cap. 6, p. 49, et Oribas. lib. XIII, p. 225. Haan.

Emplastrisque. Aëtius, loc. cit. H. *Oculorum quoque medicamentis.* Marcell. Emp. c. viii, p. 52. H.

LIV. Eretria totidem differentias habet. De terrae Eretriae generibus atque facultatibus, totidem verba Dioscor. V, 174. H.

tur, violaceum reddit colorem. Vis et ratio eius in medendo dicta est inter pigmenta.

LV. Lavatur omnis terra (in hoc enim loco dicemus) perfusa aqua siccataque solibus: iterum ex aqua trita ac reposita, donec consadat, et digeri possit in pastillos. Coquitur in calycibus crebro concussu.

LVI. Est in medicaminibus et Chia terra candicans: effectus eiusdem, qui Samiae. Vsus ad mulierum maxime cutem: idem et Selinusiae. Lactei coloris est haec, et aqua dilui celerrima: eademque lacte diluta, et tectoriorum albaria interpolantur. Pnigitis Eretriae simillima est, grandioribus tantum glebis, et glutinosa: cui effectus idem qui Cimoliae,

Violaceum reddit colorem. Et quod si in aere linea ducatur ex ea terra, violacei coloris ea linea fit. Dioscorid. loc. citat. Ἀρίστη δὲ ὑπάρχει ἡ τῇ χροῖ ἀποδιζούσα, καὶ μαλακὴ ἄγαν πρὸς τὰ χαλκώματα ἱκνυσθῆσα γραμμὴν ἰδίᾳ ἀποριζομένη. «Optima verohabebatur ad einereum colorem vergens, et perquam mollis: quaeque si per aera menta tractim ducatur, aeruginiei seu violacei coloris lineam efficit.» HARD.

Dicta est inter pigmenta. Cap. 21. HARD.

LV. *Lavatur omnis terra.* Haec totidem verbis Dioscorid. loc. proxime cit. HARD.

Coquitur in calycibus crebro concussu. Diosc. loc. cit. coqui in fictilibus perforatis iubet, ore obturato, subditis prunis, quae foliis continenter perflectant. Oribas. similiter, lib. XIII, cap. 225. H. — *In calycibus crebro concussu.* Brot. ex Regg. codd. 2, 3, et edit. princ. in calycibus crebro concussis. Eo. P.

LVI. *Chia terra.* Dioscorides ad verbum, V, 173; Orib. lib. XIII, p.

226; Galenus de Fac. simpl. med. lib. IX, pag. 249. H. — *Eiusdem.* Gron. et al. eius. Eo. P.

Idem et Selinusiae. Dioscorides totidem verbis, V, 175; Galenus, Oribasius, H. cc. A Sellunte porro Siciliae oppido creditor haec nomen invenisse. H. — Hic de Siciliae quidem oppido agi videtur; aliae vero fuerunt Selinuntis in Marmarica et Cilicia. Eo. P.

Et tectoriorum albaria. Hoc est, tectoria parietum, quibus propter vetustatem color albus induci solitus exolevisset, exalbantur Selinusia terra lacte diluta, renovanturque. H.

Pnigitis. A Pnigeo Libyae Marcotidis vico nomen accepisse credit Agricola: alii a πνίγω derivant, quod eam terram deglutienti periculum suffocationis affert. Diosc. V, 177: H δὲ λεγομένη πνιγίτις γῆ, τῇ χροῖ ἰσχυρὴ πᾶσι τῇ Ερετρίᾳ: ἴσται δὲ ἀσπρόσωτος, et caetera totidem verbis cum Plinio, et Galeno de Fac. simpl. med. lib. IX, pag. 252. HARD. — *Pnigitis.* Gron. et al. Pignitis. Eo. P.

Et glutinosa. Tactu linguae usque

infirmior tamen. Bitumini simillima est ampelitis; experimentum eius, si cerae modo accepto oleo liquescat, et si nigricans colos maneat tostae. Vsus ad molliendum discutiendumque: ad haec medicamentis additur, praecipueque in calliblepharis et inficiendis capillis.

LVII. (XVII.) Cretae plura genera. Ex iis Cimoliae duo ad medicos pertinentia, candidum, et ad purpurissimum inclinans. Vis utrique ad discutiendos tumores, et sistendas fluxiones aceto assumpto. Panos

adeo glutinosa, ut penalis haerent, τῇ τε γλώσση μέλιστα κολῶται, ὥς ἀκριμάσθαι. HANB.

Bitumini simillima est ampelitis. Ἀμπελίτις vocatur, quod vitibus, ταῖς ἀμπέλους, circumlita, vermes qui vitium oculos erodunt, odore suo interimit: vel quod in ea vites felicius proveniunt. Auctores, Aetius, lib. II, cap. 9, pag. 49, et Oribas, lib. XIII, pag. 226, post Dioscor. lib. V, pag. 181, et Galen. de Fac. simpl. med. lib. IX, pag. 251. Iam tum aeo suo aegre reperiri terram ampelitim scribit Marcell. Empir. cap. VII, pag. 49. Bitumen verius esse quam terram, Agricola: carbonem piceae parvos referre Dioscor. loc. cit. II. — An eadem quae nobis etiam dicitur *ampelite*, dubium. Eo. P.

Experimentum eius, si cerae modo, etc. Sic probat eam Dioscorid. loc. cit. ut eam anteponat, quae trita cito liquescat, si olei aliquantulum affundatur. HANB.

Ad haec medicamentis additur. Et inde alterum ei *παρρακίτιδος* nomen, teste Aetio, loc. cit. II.

Praecipueque in calliblepharis, Dioscor. et Oribas. II. cc: HANB.

LVII. *Ex iis Cimoliae duo.* Haec totidem verbis Dioscorid. V, 176, et

Oribas. lib. XIII, pag. 226: Τῆς δὲ Κιμωλίας ἡ μὲν ἔστι λευκὴ· ἡ δὲ ἀμπαργυρὸς Nomen a Cimolo habet, una e Sporadibus insulis, unde Ovid. Metamorph. XII, 464, excinit: « cretosaque rura Cimoli. » H. — *Cimoliae* duo. Non cretae (*carbonates de chaux*) generibus, sed argillarum (*silicates aluminieux*) adscribitur terra Cimolia; nobis etiam nunc *argile Cimolite*, ab insula nempe Cimoli, vel l'Argentière sic appellata. Confer Cl. Tournefort, *Voyage du Levant*, t. I, pag. 172. Eo. P.

Vis utrique ad discutiendos tumores. Aceto nempe diluta. Totidem plane verbis Dioscorid. loc. citat. Ἐκάτεροι δὲ διαγορεύουσιν ὅτι διαμέναι, παρωτίδας, καὶ τὰ ἄλλα ῥύματα, etc. De psoridibus subscibit et Plin. Valer. lib. I, c. 13, et Theod. Prisc. lib. I, cap. 8. HANB.

Aceto assumpto. Marcell. Empir. cap. v, p. 44: « Creta Cimolia ex aceto trita, et quam densissime fronti imposita, pituitam sistit. » Et cap. x, pag. 87: « Creta quoque Cimolia, ex aceto tusa, quam densissima fronti eius imponitur, cui sanguis vel pituita descendit. » Cels. lib. I, cap. 3: « Creta figurata corpori illita alvum adstringit » HANB.

quoque et parotidas cohibet: et lichenas illita, pusulasque. Si vero aphronitrum et nitrum adiiciatur et acetum, et pedum tumores: ita ut in sole curatio haec fiat, et post sex horas aqua salsa abluatur. Testium tumoribus cypro et cera addita prodest. Et refrigerandi quoque natura cretae est: sudoresque immodicos sistit illita. Atque ita papulas cohibet ex vino assumpta in balineis. Laudatur maxime Thesalica: nascitur et in Lycia circa Bubonem. Est et alius Cimoliae usus in vestibibus: nam Sarda, quae affertur e Sardinia, candidis tantum assumitur, inutilis versicoloribus: et est vilissima omnium Cimoliae generum: pretiosior Vmbrica, et quam vocant saxum. Proprietas saxi, quod crescit in macerando: atque pondere emitur, illa mensura. Vmbrica non nisi poliendis vestibibus assumitur. Neque enim pige-

Aphronitrum et nitrum. Broter. et cyprus, ea MSS. Regg. et edit. princeps, in quibus, et cyprum. De cypro autem, sive oleo cyprino, dictum supra lib. XII, cap. 54. Ed. P.

Testium tumoribus. Dioscorid. l. c. Theod. Prisc. lib. I, cap. 25: « Testes tumentes Cimolia trita frequenter cum aqua perunges, etc. »

Cypro et cera addita. Ita MSS. non cypria cera. Cyprum autem accipe pro oleo cyprino, ut alibi monuimus, aliove, quod sit optimae notae: ceram, pro cerato. HARR.

Sudoresque immodicos sistit. Celso, lib. III, cap. 49: « Si sudor vincit, deliniendus homo est, vel argenti spuma, vel Cimolia creta. » H.

Atque ita papulas. Pusulas, ὀφθαλμοί, quae ieiunae plerumque salivae defricatione curantur. HARR. — *Circa Bubonem.* Bubon, oppidum Lyciae. Ed. P.

Est et alius Cimoliae usus in vestibibus. In dealbendis nimirum vestibibus. Vnde cretata ambitio candidatorum, a Persio appellatur, hoc est, petitorum in candida toga, in quam album ex creta apud fullones additum fuit. Homines quoque tenuiores, quum copia mutandae togae non esset, tamen ut nitidi ac melioris fortunae apparerent, sub dies ludorum togulam suam incretabant. Huc illud Plautinum alludit, in Aulul. act. IV, scen. 9, 6: « Qui vestitu et creta occultant sese, atque sedent, quasi sint frugi. » HARR. — *In vestibibus.* In insula Cimolo, l'Argentièrre, ad dealbandas vestes etiamnunc terra Cimolia utuntur. Ed. P.

Proprietas saxi. Proprietas eius cretae, quam saxum vocant, quod crescit dum aqua maceratur. H.

Illam mensura. Sarda vero mensura emitur. HARR.

bit hanc quoque partem attingere, quum lex Metella exstet fullonibus dicta, quam C. Flaminius, L. Aemilius censores dedere ad populum ferendam. Adeo omnia maioribus curae fuere. Ergo ordo hic est: primum abluitur vestis Sarda, dein sulphure suffitur: mox desquamatur Cimolia, quae est coloris veri. Fucatus enim deprehenditur, nigrescitque, et funditur sulphure. Veros autem et pretiosos colores emollit Cimolia, et quodam nitore exhilarat contristatos sulphure. Candidis vestibus saxum utilius a sulphure, inimicum coloribus. Graecia pro Cimolia Tymphaico utitur gypso.

LVIII. Alia creta argentaria appellatur, nitorem argento reddens. Est et vilissima qua circum praeducere ad victoriae notam, pedesque venalium trans

Lex Metella. Latam a M. Metilio, qui tertium tribunus plebis fuisse dicitur, ann. V. 354, olim alios sequuti diximus: nunc timidiore facili a constanti consensu librorum omnium discedere, religioni ducimus. Itaque legem Metellam reposuimus. Est quidem *Metellus* Caeciliorum cognomen. A nominibus autem propriis, non ab eorum cognominibus, qui leges tulere, appellatioem eas accepisse non diffitemur. Sed transierat Metelli cognomen in proprium nomen familiae Metellorum. H. — *Censores.* Anno scilicet Urbis conditae 535, ut Broterio placet. Eo. P.

Primum abluitur vestis Sarda. Primo vestes abluuntur Sarda creta: deinde sulphure suffumigantur: mox desquamantur Cimolia, cuius color sit sincerus. Fucatus enim deprehenditur, etc. H. — *Funditur sulphure.* Gron. et al. *effunditur.* Eo. P.

Candidis vestibus saxum utilius. Candidis vestibus creta vulgaris, quae

saxum vocatur, utilior est, postquam sulphure sunt suffitae: inimica vestibus, quae sint colore aliquo infectae. Haseo.

Tymphaico utitur gypso. Nomen id gypsi genus habet a Tymphaeis Aetoliae populis, de quibus in Geographica diximus, lib. IV, cap. 3. De gypso Tymphaico rursum inferius lib. XXXVI, cap. 59. Haseo.

LVIII. *Alia creta argentaria.* Diximus de ea dudum lib. XVII, cap. 4. Haseo. — *Argentaria.* Annulariam eam vocat supra, cap. 6 huius libri. Dalec.

Nitorem argento reddens. Hoc est, argenteis vasis. Galenus de Facult. simpl. med. lib. IX, p. 252: Διό καὶ ἄνθρωποι λαμπρύνουσιν αὐτὴ τὰ βύπαρὰ τῶν ἀργυρωμάτων. H. — *Nitorem argento.* Cretam bene lotam in eundem usum hodieque convertimus. Eo. P.

Qua circum praeducere ad victoriae notam. Seoceta, ep. cxc, cretam in

mare advectorum denotare instituerunt maiores: in-
lemque Publium mimicae scenae conditorem, et astro-
logiae consobrinum eius Manilium Antiochum, item

circo, *calcem* nempe, *carcerem* anti-
quis vocatam fuisse scribit. Albae li-
nae in circo meminit Cassiodorus,
lib. III Varior. «Alba linea, inquit,
non longe ab antiis, in utrumque po-
dium, quasi regula directa produci-
tur, ut quodrigis progredientibus inde
certamen oriretur, ne dum propere
conantur elidere, spectandi volupta-
tem viderentur populis abrogare.»
Quidam volunt triumphantibus aut
evanilibus romanis ducibus in more
fuisse, ut indicio publici gaudii circus
creta deslaretur, quemadmodum
accepta clade populus vestem muta-
bat, et pullam lugubremque sume-
bat. Ad albam lineam Cassiodori per-
tinent hi Virgilii versus, «... signo-
que repente Corripiunt spatia audito,
limenque relinquunt.» In quibus Ser-
vius *linen* exponit regulam, vel si-
gnum de creta factum. Eius meminit
et Martialis, Epigr. I. VIII: «Omnia
habet sua dona dies, nec linea dives
Cessat, et in populum multa rapina
cadet.» De hac Circensi creta vide
Rhod. V, 11, et Salmas. p. 914. DAL.
— *Circum praeducere*. Hoc est, me-
tam in circo creta signare, ut con-
spicua sit. Meminit huius moris obli-
ter Seneca, epist. cxxii: «Hanc quam
nunc in circo cretam vocamus, etc.»
Plinius, lib. VIII, cap. 65, de cursu
equorum in circo: «Perseto legiti-
mo cursu ad cretam stetero:» sic
enim emendavimus, quum prius *ad
metam* legeretur. Multa in eam rem
Vossius in Etymolog. verbo *Colx*.
HARD.

Venidium. Honestior lectio *vena-*
litorum, ut infra «venalitiis gregi-

bus.» PIET. — Inven. «Nuper in
banc urbem pedibus qui venerat al-
bis.» Tibullus *gypsatos* pedes vocat;
et Ovid. Amor. I, eleg. viii: «Nec
tu, si quis erit capitis mercede re-
demptus, Despice gypsati nomen
inane pedis.» Mancipiorum pedes
creta signabantur, cum heri sigillo
si privati homines essent, si publica,
reipublicae. Itaque caelatos servos
Propertius appellat, lib. VI, Eleg. v.
Fuit et Asiaticis signatos creta, qua
ceriae loci litterae obaiguabant. Vi-
ctorius, XIV, 4. DAL.

Publium. Quis fuerit hic Publius,
adhuc inexploratum: neque enim
Syrus ille mimographus esse potest,
qui temporibus Augusti inclaruit:
quem non modo Plinii prosvus vi-
dere, sed et pater potuit. in Reg. 2
cod. *Publium Lochium*, in Colbert.
3, P. *Lucilium* legitur, H. — Brot.
ex Regg. codd. 3, 5, *Publium Lucii-*
lium; forte Publius Syrus mimo-
graphus, cuius exstant sententiae.
ED. P.

Et astrologiae. Subintellige, con-
ditorem. Cave tamen existimes eum
esse, cuius Astronomicon libri ex-
stant: quum is quem Plinius nunc
appellat, multo sit vetustior, quippe
qui Plinii tantum prosvus notus fue-
rit, ac bello Punico tertio, ut mox
dicemus. Sed et externum hominem
hunc fuisse, ipsum Antiochi nomen
declarat. H. — *Manilium Antiochum*.
Huius Manilii Antiochi filius mihi
videtur fuisse M. Manilius qui carmen
scripsit astronomicum; illudque post
Varianam cladem Augusto inscripsit.
BAOR.

grammaticae Staberium Erotem, eadem nave adve-
ctos videre proavi. (xviii.) Sed quid hos refero ali-
quo litterarum honore commendatos? Talem in ca-
tasta videre Chrysogonum Syllae, Amphionem Q. Ca-
tuli, Heronem L. Luculli, Demetrium Pompeii,
Augenque Demetrii, quanquam et ipsa Pompeii
credita est: Hipparchum M. Antonii, Menam et Me-
necratem Sex. Pompeii, aliosque deinceps, quos
enumerare iam non est, e sanguine Quiritium et

Staberium. Sic MSS. omnes, non *Taberium*. Sueton. de illustrib. Gram. 13: «*Laberius Hiera* (lege ex Plinio, *Staberius Eros*) suo hero emptus de catasta, et propter litterarum studium manumissus, docuit inter caeteros Brutum et Cassium. Sunt qui tradant tanta eum honestate praeditum, ut temporibus Syllanis proscriptorum liberos gratis, et sine mercede ulla in disciplinam receperit.» HASE.

Eadem nave advectos videre proavi. Hinc eorum omnium aetas intelligitur, in tempus fere devictae Carthagini incidisse, hoc est, ante annos circiter 220 quam haec scriberet Plinius: qui libro seq. cap. 4, a nepote ad proavum 12 Olympiadas numerat. H. — *Videre proavi.* Circa Sullana tempora; minime vero bello Punico tertio, ut voluit Hase. quem sequutus est Bentleius. Sed haec in nostra notarum brevitate fusius non licet persequi. Bior.

Talem in catasta. Catasta locus fuit, in quo servi venales, gypsoque vel creta notati, custodiebantur, et venditioni exponebantur. Vide Thesaurum Linguae Latinae. H. — *In catasta.* Pegma fuit ligneum, in quo servi venales exponebantur. Teste enim Scholiaste Persii, Sat. VI, 77,

«*apud antiquos venales gladiatores in catasta ponebantur, ut in eis posset omnia membra inspicere.*» Bior.

Chrysogonum Syllae. Syllae libertum, sectorem Roscii Amerini, ut est apud Tullium, in orat. pro Roscio. HASE.

Catuli. Q. Lutatii Catuli, qui post Syllae obitum, Capitolium dedicavit. Egimus de eo saepius. H.

L. Luculli. Eius qui contra Mithridatem bellum gessit. H.

Demetrium. Seneca de Tranquill. cap. viii, pag. 682: «*Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non pudit locupletiores esse Pompeio? Numerus illi quotidie servorum, velut Imperatori exercitus referebatur, etc.*» Vide et Plutarchum in Pompeio, p. 604. Fuit hic Gadarensis e Syria, ut quidem docet Iosephus. HASE.

Hipparchum. Ἰππάρχου, apud Plutarch. in Anton. p. 950. H.

Menam. De Mena seu Menodoro, Sexti Pompeii liberto, elassisque praefecto, ac postea ad Caesarem transfuga, vide Dionem, lib. XLVIII, p. 375, et Sueton. in Aug. lxxiv. De Menecrate eiusdem Sexti liberto, idem Dio, pag. 385. De utroque Appianus, Bell. Civil. lib. V, pag. 748. *Seatus Pompeius Magni filius fuit:* is

3 proscriptionum licentia ditatos. Hoc est insigne venalitiis gregibus, opprobriumque insolentis fortunae: quod et nos adeo potiri rerum vidimus, ut praetoria quoque ornamenta decerni a senatu, iubente Agrippina Claudii Caesaris, viderimus libertis: tantumque non cum laureatis fascibus remitti illo, unde cretatis pedibus advenissent.

LIX. (xix.) Praeterea sunt genera terrae proprietatis suae, de quibus iam diximus: sed et hoc loco reddenda natura. Ex Galata insula, et circa Clupeam Africae scorpiones necat: Balearis et Ebusitana serpentes.

quem Appianus et Dio adeo insanosse finxere, ut se Neptuni filium diceret: quoniam in ipsius nummis scriptum videntur ΝΕΠΤΥΝΙ. At est illud pro Neptunius, hoc est, maris dominus: et est ille nummus Sesti, non Magni patris, ut incogitanter olim edidimus. HARD.

Et praetoria quoque ornamenta.
Pallantem Claudii Caesaris libertum

ab ipso curae rerum impositum, arbitrumque regni factum, Tacitus ait Annal. XIII, pag. 200. Agrippinae Claudii uxori stupro illigatum, idem lib. XII, p. 179. HARD.

LIX. *De quibus iam diximus.* De terra Galatae, Clupeaeque, dictum superius lib. V, cap. 7. De Baleari et Ebusitana, III, 41. H.

EXCVRSVS

Ad ea Plinii verba, lib. XXXV, cap. 34:

*Non constat... multas post Olympiadas celebrando
pictores, quam statuarios, ac toreutas.*

« Le mot du texte est *toreutas*, qu'on entend ordinairement par *graveurs* ou *ciseleurs*. Mais je croirais que Plinie ne lui donne ici d'autre signification que celle de *sculpteurs* : la suite de son raisonnement paraît le démontrer, puisqu'il nomme Phidias et Colotès, pour prouver qu'on peignait long-temps avant que ces artistes fussent célèbres dans la sculpture, et même qu'on faisait des tableaux qui se payaient au poids de l'or. Quoiqu'on ne trouve pas ici le mot *sculptores*, que Plinie emploie ordinairement pour désigner les artistes qui travaillent le marbre et les autres matières qui ne se fondent point, il n'entend pas, si je ne me trompe, les ciseleurs; parce que la ciselure, proprement dite, n'entre point en parallèle avec la peinture, et que c'est des deux arts qui ont entre eux le plus de rapport qu'il doit parler. Pourquoi donc n'y a-t-il pas *sculptores*? Je crois en voir la raison. C'est qu'en supposant qu'il ait écrit *toreutas*, il regarde peut-être les sculpteurs sous un point de vue particulier, et non comme travaillant le marbre, mais comme exécutant et composant des bas-reliefs de quelque métal que ce soit.

« Plinie dit au livre XXXIV, chap. 49, que Phidias et Polyclète exerçaient *artem toreuticen*. S'il eût entendu qu'ils étaient simplement graveurs ou ciseleurs, il les eût nommés quand il marque, au livre XXXIII, les meilleurs artistes en ce genre, et qu'il appelle *caelatores*. Quoique le nom de *toreutas* convienne aux ciseleurs, et que les Grecs les appelassent ainsi, peut-être ce mot avait-il, comme bien d'autres, plusieurs significations, et qu'on l'employait pour désigner celui qui composait un bas-relief, comme pour celui qui le ciselait, quand ce n'était pas le même artiste qui faisait tout. Les Grecs nommaient aussi *anaglyphes* celui qui faisait des bas-reliefs ciselés : dans ce sens, Plinie aurait pu donner également ce nom aux plus grands statuaires, lorsqu'il les envisageait comme faisant de ces ouvrages.

« Cependant, si on voulait qu'il ne fût question ici que des simples ciseleurs, je pense qu'on imputerait une faute de plus à Plinie, et qu'il ne me parait pas avoir commise. Pouvons-nous croire qu'au dixième chapitre de ce livre il entende la ciselure à l'exclusion de la sculpture, lorsqu'il dit que l'art dont il parle n'était exercé chez les Grecs par aucun esclave, et cela 100 ans environ après que Phidias eut produit le sublime Jupiter Olympien?..... En un mot, les Myron, les Alcamène, les Polyclète, les Scopas, les Praxi-

tèle avaient aussi paru ; leur illustration venait-elle principalement de la ciselure ? Ce que je puis dire de mieux , c'est que les éditions varient tant et si bizarrement sur ce *torcuto*, que je n'ai aucune certitude de sa légitimité, et que je pourrais bien n'avoir fait là qu'un commentaire à la Mathanasius; car qui peut m'assurer que dans son manuscrit original Pline n'avait pas écrit *sculptores*, ainsi qu'il conviendrait, au lieu de *torcuto*, ou de quelque autre mot que ce soit.

« Quand on voit l'étonnante variété des manuscrits et des imprimés de cet auteur, et combien il a souffert d'altérations, l'espérance de l'entendre parler lui-même est considérablement diminuée. Cependant, comme des hommes très-habiles dans cette partie ont successivement rectifié des milliers de passages, et qu'ils y ont réussi en proportion des connaissances qu'ils avaient des sujets, et du plus ou moins de leurs préjugés, il se peut que dans la partie des beaux-arts ils aient encore laissé quelque chose à faire. C'est pourquoi je ne veux pas toujours donner tort à Pline, quand il me paraît l'avoir, sur-tout quand il ne s'agit que d'un mot. Mais si le vice est dans le raisonnement, quelques mots qu'offre le texte, ou si les manuscrits et les imprimés s'accordent, je n'hésite pas à croire que Pline est reprenable. Le scepticisme alors ne serait-il pas lui-même reprenable ?

« Puisque je prends si souvent la liberté d'attaquer Pline, c'est bien le moins que je cherche à le justifier toutes les fois que j'en ai l'occasion ; ce n'est pas ici la seule. Ne perdons pas de vue son plan dans les trois livres que j'examine. Il écrit premièrement de la statuaire, puis de la peinture, puis de la sculpture. Il paraît donc fort naturel que, selon l'ordre établi dans sa tête, il ait dit en parlant des Grecs : « ils n'ont célébré les peintres que plusieurs olympiades après les statuaires et les sculpteurs. » Quelques éditions, celle de Rome par exemple, au lieu de *ac torcuto* porte *auctores* qui ne produit là qu'un sens absurde : mais voyez combien cet *auctores* est voisin du mot qui doit être à sa place, et comme il est facile que la corruption ait été faite. Pour peu qu'une ou deux lettres fussent en partie effacées, ou mal formées dans un manuscrit, un copiste mal habile aura bientôt fait du mot *sculptores* le mot *auctores*. Si le manuscrit que j'ai entre les mains n'était pas mutilé dans cet endroit, qui sait si je n'y trouverais pas le mot convenable, comme ailleurs j'y ai trouvé ce qu'on n'a pas dans les imprimés, et où la méprise ne peut pas avoir également lieu ? »

FALCONET, not. sur le XXXV livre de Pline.

C. PLINII SECVNDI NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXXVI.

I.

(1.) **L**apidum natura restat, hoc est, praecipua morum insania; etiam ut gemmae cum succinis, atque crystallinis, murrhinisque sileantur. Omnia namque, quae usque ad hoc volumen tractavimus, hominum causa genita videri possunt. Montes natura sibi fecerat ad quasdam compages telluris visceribus densandas, simul ad impetus fluminum domandos, fluctusque frangendos, ac minime quietas partes coërcendas durissima sui materia. Caedimus hos, trahimusque, nulla alia, quam deliciarum, causa, quos transcendisse quoque mirum fuit. In portento prope maiores habuere Alpes ab Hannibale exsuperatas, et postea a Cimbris: nunc ipsae caeduntur in mille genera marmorum: promontoria aperiuntur mari, et rerum natura agitur in planum. Evehimus ea, quae separandis gentibus pro terminis constituta erant: navesque mar-

*I. Crystallinis. Gronov. et al. atque
crystalli cum myrrhinis Ed. P.*

Ad quasdam compages. Ad quas-

*dam terrae partes, quibus caeterae
compaginantur, in telluris visceribus
comprimendas ac densandas. H.*

morum causa fiunt: ac per fluctus, saevissimam rerum naturae partem, huc illuc portantur iuga, maiore etiamnum venia, quam quum ad frigidos potus vas petitur in nubila, caeloque proximae rupes cavantur, ut bibatur glacie. Secum quisque cogitet, quum pretia horum audiat, quum vehi trahique moles videat, quam sine his multorum fuerit beatior vita: ista facere, immo verius pati mortales, quos ob usus, quasve ad voluptates alias, nisi ut inter maculas lapidum iaceant? ceu vero non tenebris noctium dimidiaei parti vitae cuiusque gaudia haec auferentibus.

Portantur iuga, etc. Gron. et al. ante Harduin. » portantur iuga montium, maiore etiam vesania, etc. » Eo. P.

Quam quum ad frigidos potus vas petitur in nubila. Et mirum genus loquendi videatur, tamen et sic lib. IX, cap. 35: » Indicus maxime has mittit Oceanus. Inter illas belluas tales tantaque, quas diximus, per tot maria venientes, tam longo terrarum tractu, e tantis solis ardoribus, atque India quoque in insulas petuntur: et admodum paucis. » Lib. XIV, c. 4: » Non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicumve merces petitis. » Et hoc lib. XXXVI, cap. 6: » Nam id quoque accessit, ut ad Aethiopas usque peteretur, quod faceret marmora: immo vero etiam in Indos, unde margaritas quoque, etc. » Sic autem nostri, praesertim optimus; nun secaret. Videtur autem scribendum: quod laeseraret marmora. GAON. — *Vas petitur.* Queritur vas crystallinum, in montium iugis, quae nubila contingunt. HARD.

Glacie. Nam crystallum glaciem concretam multorum annorum apatio et saeculorum aevo credidit Plin. DALEC.

Sed et quam sine his multorum fuerit beatior vita (sic prius). *Multorum,* τῶν πολλῶν, vulgi. Quamvis interdum dubitavi, eo fuisset *multorum*, nempe animantium. *Ista facere*, vel ut *verius* dicam, *pati* scilicet etiam *cogitet*, nullum bonum ob usum, sed ut inter maculas cubent. De τῷ *verius* vide quae notamus ad Livii lib. XXI, c. 16, in Addendis. GAON. — *Multorum* Hanc vocem Brot. ex MSS. Regg. 2, 3, 5, et edit. princ. omittit. Eo. P.

Ad quamque multorum necesse sit necesse ista facere (sic prius). In scripto codice, cum maiore littera, *Ista facere*, reliqua omnia in eo non habentur, ut videtur exclamatio ex abrupto nimiam ob indignationem. PIER. — Brot. ex Reg. cod. 5 et edit. princ. ad quam multorum necesse sit necesse restituit; et mox ino delet: puncto item post τὸ *mortales* posito. Eo. P.

Iaceant. Cubent, dormiantque: pe-

II. Ingens ista reputantem subit etiam antiquitatis rubor. Exstant censoriae leges, glandia in coenis, gliresque, et alia dicta minora apponi vetantes. Marmora invehi, et maria huius rei causa transiri, quae velaret, lex nulla lata est. (11). Dicat fortassis aliquis: non enim invehebantur. Id quidem falso. Trecentas LX columnas M. Scuri aedilitate ad scenam theatri temporarii, et vix uno mense futuri in usum, viderunt portari silentio legum. Sed publicis nimirum indulgentes voluptatibus. Id ipsum cur? aut qua magis via irrepunt vitia, quam publica? Quo enim alio modo in privatos usus illa venire, ebora, aurum, gemmae? aut quid omnipotens relinquimus? Verum esto, indulserint publicis voluptatibus: etiamne tacuerunt maximas earum, atque adeo duodegndragenum pedum, Lucullei marmoris in atrio Scuri collocari? nec clam illud occulteque factum est. Satisfari sibi

inde quasi non detrahat haec glandia, non dimidia pars vitae, utriusque nostrum. Hanc.

II. *Exstant censoriae leges.* Tum supra laudatae Plinio, VII, 82. II. *Glandia in coenis.* Glandia, ut Petronius pariter esse intestinorum putat. Verum alii, tubera in carne, et glandulas, praesertim in apris, circa cervicem, ubi sunt glandulae: Haec enim huius vocis acceptio est apud Plinium, XVI, 73. Plaut. in Capt. act. IV, sc. 4: «Adveniens disturbavit totum cum carne carnarium, Arripuit gladium, praetruncavit tribus tergiculis glandia.» Et in Curcul. act. II, sc. 2, v. 44: «Pernam, obdormi, sunice, suis gladium.» II. *Glirique.* Inter convivales delicias glirum, una celebris olim fuit. Petronius in Sat. pag. 101: «Ponticuli

terfuniculi sustinebant glires melle et papavere sparsos, et Ammian. Marcell. XXVIII, pag. 37: «Pomantur etiam in convivio struthiae, ut appositae pices et volucres ponderentur, et glires.» De eorum signatione videndus Apic. VIII, 9. II.

M. Scuri aedilitate. De qua inferius cap. 24. Hanc.

Silentia legum. Nulla interim lege in contrarium lata. Hanc.

Maximas earum. Dicitur de his loco praedictus citato. Hanc.

Lucullei marmoris. De quo dicimus inf. cap. 8. Hanc.

Satisfari. Promitti sibi per eadem coegit is, qui classes selensibus locarat, damnum arcendum, quod classis inferrent phaustra, dum eas columnas veherentur in Pelasium. Satisfare autem dicitur assuetudo

PLIN. N. II. Tom. IX

Ee

damini infecti coegit redemptor cloacarum, quum in Palatium extraherentur. Non ergo in tam malo exemplo moribus caverè utilius fuerat? tacere tantas moles in privatam domum trahi præter fictilia deorum fastigia.

III. (III). Nec potest videri Seaprus rudi et huius mali improvidae civitati obrepisse quodam vitii rudimento. Iam enim L. Crassum oratorem illum, qui primus peregrini marmoris columnas habuit in eodem Palatio, Hymettias tamen nec plures sex, aut longiores duodenum pedum, M. Brutus in iurgiis ob id Venerem Palatinum appellaverat. Nimirum ista omisere, moribus victis frustra que interdicta quae retuerant cernentes, nullas potius, quam irritas, esse leges mauerunt. Sed et qui sequentur, meliores esse nos probabunt. Quis enim tantarum hodie columnarum agrius habet? Sed prius, quam de marmoribus dicamus,

nostro, quum pro eo quod a nobis petit, ita cavemus, ut cum hoc nomine secutum faciamus, datis fideiusoribus: Damnum infectum est damnum nondum fictilibus, quod futurum veremur. Glomae: Damni infecti, ἀγὼν ἑκταῖς μισθούσις. Hase.

Quum in Palatium. Vbi Scuri domus fuit, decima Urbis regione. Hase.

Vitium fuerat quum tacere (sic prius). Vois. et Pichiani: «utilius fuerat? Tacere tantas moles in privatam domum trahi præter fictilia deorum fastigia.» Quasi diceret: At illi tacere: vel, Tantum aheat, ut moribus caverint, ut etiam tacuerint. Recte autem et Vois. fictilia deorum fastigia. Frustra, qui simulacra aut fastidia subiecit. Lib. XXVI, 2: «Quum in fastigium eiusdem delubri praeparatae quadrigae fictiles in for-

naca erexissent.» Lib. XXXV, 42: «Hinc et fastigia templorum orta, propter hanc plussae appellati. Ga.

Tacere. Et tacere illi tamen, quum videre tantas moles trahi in privatas domos, præter oculos deorum, quorum templis fictilia sunt fastigia. Hase.

Fictilia. Superiore lib. cap. 45: «Fictilem solem Iuliae... fictiles in fastigio templi eius quadrigae.» Et cap. 42, ubi de plussae: «Illuc et fastigia templorum orta. Hase.

III. Quodam vitii rudimento. Quasi tunc primùm irreperit in Urbem eo vitio. Ita rectius visum est, quam quod prius legebatur, quodam vitio. In Reg. 2 et Coll. 3, ult. Hase.

Iam enim L. Crassum. Vide lib. XVII, cap. 1. Hase.

Sed et qui sequentur. Brot. ex Reg. g.

hominum in iis proferenda iudicamus pretia. Ante igitur artifices percensebimus.

IV. (iv). Marmore scalpendo primi omnium incla-
ruerunt Dipoenus et Scyllis, geniti in Creja insula,
etiānum Medis imperantibus, priusque quam Cyrus
in Persis regnare inciperet, hoc est, Olympiade cir-
citer L. li Sicyonem se contulere, quae diu fuit ossi-
ciparum omnium metallorum patria. Deorum quo-
rundam simulacra publice locaverant Sicyonii; quae
prius quam absolverentur, artifices iniuriam questi
abierunt in Aetolos. Protinus Sicyonem fames invasit
ac sterilitas, moerorque dirus. Remedium petentibus
Apollo Pythius affuturum respondit, si Dipoenus et
Scyllis deorum simulacra perfecissent. Quod magnis
mercedibus obsequisque inpetratum est. Fuere au-
tem simulacra ea Apollinis, Dianae, Herculis, Miner-
vae, quod e caelo postea tactum est.

(v). Quum ii essent, iam fuerant in Chio insula
Malas sculptor, dein filius eius Micciades, ac deinde

2, 3, et ed. princ. Haec et quae se-
quuntur, et sic Pintian. - Eo. P.

Proferenda. Sic MSS. editi, proe-
ferenda dicemus. HARD.

IV. Dipoenus et Scyllis. Δίποιος
καὶ Σκύλλης. Non alii Daedali discipu-
los, filios alii fuisse voluit, inquit
Pausan. Corinth. II, pag. 441: Σκύ-
λλης καὶ Δίποιος, Κρητικῶ. αἶμας, ἐν-
δριαντοῦ, inquit Clemens Alexan-
drinus, in Protreptic. pag. 31. H. —
Scyllis. Brot. ex Reg. cod. 5. Scyllis.
Eo. P.

Medis. Astyages ultimo Medorum
rege, cui Cyrus deinde, eius ex filia
nepos, ex patre Cambysae Petas, suc-
cessit. HARD.

Sicyonem. Gron. et al. ante Hard.
Sicyonias. Eo. P.

Affuturum. Haec vocem Brot.
ex MSS. Regg. et edit. princ. delet.
Eo. P.

Apollinis. Id simulacrum ab Scyl-
lidis Dipoenique discipulis absolutum
legit Pausan. libro cit. pag. 146. H.

Dianae. De his operibus Clemens
Alexandri. Ioe cit. Σκύλλης καὶ Δίποι-
ος ἀνομαζέσθην. Τοῦτο δὲ καὶ ἐν Ἀρ-
γεί τοις διασηλοῦσι ἀγάλματι κατε-
κείσθην, καὶ τὰ ἐν Τίρυντι Ἡρακλέους
ἀνδριάντα, καὶ τὰ ἐν Μουσυχίᾳ Ἀρ-
τέμιδος ἑστάντα ἐν Σικυονί, ὡς Styles
et Dipoenus locabantur, qui et ima-
gines Castoris et Pollucis, quae sunt
Argis, et effigiem Herculis, quae est
Tirynthe, et Munychiae Dianae in
Sicyoniae statuam fecerunt. II.

nepos Anthermus Chiús, cuius filii Bupalus et Anthermus clarissimi in ea scientia fuisse, Hipponactis poetæ ætate, quem certum est ex Olympiade fuisse. Quod si quis horum familiam ad proavum usque retro agat, inveniet artis eius originem cum Olympiadum origine coepisse: Hipponacti notabilis fœditas vultus

Anthermus. Brot. ex Rég. codd. 2, 3, et edit. princeps, *Archermus*, cuius. Et statim mox, *Athenis*, non *Anthermis*, ut ipse Hard. in editione sua priore. Ep. P.

Bupalus et Anthermus. Bupalus meminuit Pausanias in Messeniaca, pag. 224, et in Boeot. pag. 596; Athenidis Suidas, verbo Ἰππώναξ. Sic enim appellat pro Anthernio. Notatius Epod. carm. VI, Hipponax, acer hostis Bupalus. — Sic libri omnes tum manu exarati, tum editi, a vastissimis et ræcensissimorum quibus proinde tutius credas, quam Suidas, qui pro Anthernio habet Athenidem. Sic enim verbo Ἰππώναξ: Γράψαι δὲ πρὸς Βούπαλον καὶ Ἀθηνίην, ἀγῶνα τοιοῦτόν, ὅτι αὐτοῦ εἰκόνα πρὸς ὄψιν εἰργάσασθαι. Scripsit Hipponax in Bupalum et Athenidem statuarios, quod suas imagines in ipsius contumeliam fecissent: Quam potro carminum amaritudinem distinxisse in Bupalum aliosque adversarios Hipponax a Plinio hoc loco dicitur, et egregie suggillatur quibusdam epigrammatis in Anthol. III, 26, in primisque illo Mimbermi, sive Philippi: ὦ ξύνε, παύει τὸν χαλαρῶς τάπον, Τὸν ἄριστον Ἰππώνακτος: εὖ σε χ' ἂν τέρπει λαμπρῶς Βουβάλων εἰς ὄνυχος Μήνης ὀφελὲς στήθε' ἔνν χοιμῶμεν. Quod ὁδὸν ποῖν οὐκ ἀνέμενον χολος, Σκίζουσι μέτρον ὁρὰν τοξίστας ἔρη. Hunc grandævum, si visis,

tumulum fuge. Victor, Hipponactis hostis Bupalus Atrox iambis stridet ipse etiam cunctis. Vide crabronem de cubantem ancisesi. Nondum quiescit eius apud orcoem furor: Sed recta vibrat tela claudo carmine: Alterum Leonidae huic simile: Ἀρπύρα τὸν τύβηον παρακρούει, μὴ τὸν ἐν ὕπνῳ Πηλεὶδὸν ἐγείλῃσι στήθε' ἀπακρούμενον. Ἀπὲρ γὰρ Ἰππώνακτος: ὁ καὶ τῶνδε το βούλας, Ἀπὲρ ἀνεμῶνται θυμὸς ἐν ἔσθῃ. Ἀλλὰ προμνησάσθαι: τὰ γὰρ κενερωμένα χεῖρες Πήματα παρακρούειν οἶδα καὶ εἰς αἰῶνα. Quam potes hac tacitus transi, ne forte crabronem Espergescias, quem sopor altus habet. Hipponactis enim, quæ natus aether latravit ira aures, multa nunc cubat in requie. Sed cave nunc aliam, noxas: ex ipsius oculis Dilis adhuc laedunt ignea dicta viri, a Mollis paulo tardus Theopriti: Ὁ ποσειδάσιος ἐνθάδ' Ἰππώναξ κούει. Εἰ μὴ ποσειδῶς, μὴ μετὰ χεῖρ τὸν τύβηον. Εἰ δ' ἀπὲρ πρόθυγος τε, καὶ παρὰ χροσῶν, ἑσπεύειν ἡδύχρεον, καὶ ὀλέας, ἀνέμενον. Vates sepultus hic quiescit Hipponax: Abscede busto, si quis es mala meote: Quod si bonus sis ipse de bonis natus, Tutus sedeto: si libere, at dormi. Quantum quod Alcæi est, huic ægre omittitur, quod non æqua ac superiora attideat. Haec.

Hipponactis. Ephesius fuit, iamborum carminum scriptor. Vide Suidas. Meminit eius et Athen. XII, p.

erat: quamobrem imaginem eius lascivia iocorum ii
proposuere ridendum circulis. Quod Hipponax indi-
gnatus, amaritudinem carminum distinxit in tantum,
ut credatur aliquibus ad laqueum eos compulisse:
quod falsum est. Complura enim in finitimis insulis
simulacra postea fecere, sicut in Delo, quibus subie-
cerunt carmen, non vitibus tantum censi Chium,
sed et operibus Anthermi filiorum. Ostendunt et Iasii
Dianam manibus eorum factam. Et in ipsa Chio nar-
rata est operis eorum Dianae facies in sublimi posita,
cuius vultum intrantes tristem, exeuntes hilaratum
putant. Romae signa eorum sunt in Palatina aede
Apollinis in fastigio, et in omnibus fere quae divus
Augustus fecit. Patris quoque eorum et Deli fuere
opera, et in Lesbo insula. Dipoeni quidem Ambracia,
Argos, Cleonae, operibus refertae fuere. Omnes au-
tem tantum candido marmore usi sunt e Paro insula,
quem lapidem coepere lychniten appellare, quoniam
ad lucernas in cuniculis caederetur, ut auctor est
Varro: multis postea candidioribus repertis, nuper
etiam in Lunensium lapicidinis. Sed in Pariorum mi-

552. Al Proclus in Chrestomathia, ut
Photius refert in Bibl. cod. 239, pag.
984, Hipponactem ait Darii temporibus
floruisse, hoc est, Olympiade
xiv: Ο δὲ Ἰωνῶν κατὰ Δαρίον
ἔκμαζεν. HARD.

Quamobrem, etc. Refert hoc quoque
Suidas loc. cit. HARD.

Hipponax indignatus. Vide Hadr.
Iun. lib. I, cap. 16. DAF.

Amaritudinem carminum distinxit.
Quemadmodum enim gladium di-
stringimus petitori hostem, ita hic
Hipponax metaphorsae dicitur amari-
tudinem carminis, quae illi pro telo
fuit, in inimicos distinxisse. GEL.

Non vitibus tantum censi Chium.

Laudatissima enim ex Chio vina, ut
disimus XIV, 9. HARD.

Ostendunt et Iasii. Urbis est Cariae
Iasus, de qua lib. V, c. 29. HARD.

In Palatina aede. In aede quam
Apollini dedicavit Augustus in Pal-
atio, decima Urbis regione. H.

Argos. Ibi sane Castoris et Pollucis
statua a Dipoeo facta viscebatur, ut
ex Clemente Alexandrino, paulo ante
disimus. HARD.

Lychniten. Λυχνίτην, quasi lucer-
narium. Idcirco et λίθον λυχνία ap-
pellat Callixenus Rhodius apud Athen.
lib. V, pag. 295. HARD.

In Lunensium lapicidinis. In Italia.
Gruteri inscriptio, p. 593: ΤΑΥΤΑ-

rabile proditur, gleba lapidis unius cuneis dividendum soluta, imaginem Sileni exstitisse.

- ⁵ Non omittendum, hanc artem tanto vetustiorē fuisse, quā picturam, aut statuāriam, quarum utraque cum Phidia coepit LXXXIII Olympiade, post annos circiter trecentos triginta duos. Et ipsum Phidiam tradunt scalpsisse marmora, Veneremque eius esse Romae in Octaviae operibus eximiae pulchritudinis. Alcāmenem Atheniensem (quod certum est) docuit in primis nobilem, cujus sunt opera Athenis complura in aedibus sacris, praeclaraque Venus extra muros,

RIVE MARMORVM LYSEIIVM. II — Nunc adhuc nobilissimae illae lapidinae: *les carrières, de marbre de Masta et de Carrare*. BAOT.

Sed in Paripum mirabile proditor. Apud Ciceronem lib. I, num. 23, de Divinali, Carnades narrat in Chiorum lapidinis saxo diffusio. Panuci caput exstitisse. Apud Origenem lib. 157 *φιλοσοφουμένων*, Xenophanes Colophonius tradit, in lapidina, quae Syracusis propinqua sunt, inventas esse piscinem et phocaem figurat in profundissima vena marmoris Pari, lauri imaginem: Theodotus Cytherus, Variar. lib. I, cap. 45. Dicitur in Pariporum. Subintellige, lapidina, HARR.

Imaginem Sileni, Quem Bacchi pueritium fuisse, vel paedagogum ferunt. H. — *In Silenē.* In his naturae huius plus videt plerumque imaginatio, quā oculi. Nunc in sede Betleemica, in ludæis, dñi Hieronymi imago ostenditur; Venetiis, in sede divi Georgii, clarior imago Crucifixi. Vid. *Voyage de M. du Baux*, pag. 477. BAOT.

Trecentos Ab institutis Olympiadicis. Naturae Plinius hoc cap. dixit, § 2: « Si quis Bupal et Anthemi

familiam ad proavum usque retro agat, inveniet artis eius originem cum Olympis dum origine coepisse. » Et sane Olympiades octoginta tres completae annos plane totidem efficiunt, hoc est, cccxxiii. Hunc locum praepostero acceperit Mars. Cagnatus, Var. Obs. IV, 8, pag. 267, perinde quasi Plinius voluisset Olympiadem cccxxv in annum V. C. incidere trecentessimum xxiii. HARR.

Veneremque eius esse Romae. Ex Pario lapide. Pausan. Attic. I, p. 37. HARR.

In Octaviae operibus. Hoc est, in Octaviae porticibus ac rebolis, ut dicitur XXXV, 37 et 40. H.

Alcāmenem. Cicero lib. de Nat. Deor. 2 Et quidem, inquit, Iudamda Athenis Vulcanum eum quem fecit Alcāmenes, in quo plante et vestito leniter appareret claudicatū non deformis, et nimicūm τοῦ χυλλοκαδίσκου. Victor. lib. XXIX, cap. 49. Dicitur Alcāmenem. Alcāμένης, de quo multa idem Pausan. in Eliac. prior p. 305, in Boeot. pag. 559, et alibi passim. Diximus de eo iam antes lib. XXXIV, cap. 49. HARR.

Praeclaraque Venus. Pausan. in Attic. pag. 33: Το δὲ ἀγαθὴν τῆς Ἀπο-

quae appellatur Aphrodite ἐν Κήποις. Huic summam manum ipse Phidias imposuisse dicitur. Eiusdem discipulus fuit Agoracritus Parius, ei aetate gratus. Itaque e suis operibus pleraque nomini eius donasse fertur. Certavere autem inter se ambo discipuli in Ve-

dicat ἐν τοῖς Κήποις, ἔργον εἶναι Ἀφροδίτης, καὶ τοῦ Ἀθήνην ἐν ἁγίοις θείας εἶναι. Quod in Hortis Veneris, signum cerolitur, Alcamaen opus fuit, et inter ea quae Athenis cum admiratione spectantur, suum obtinet locum. Memipit et Lucianus in Imagin. Haec.

Ἐν Κήποις. In Hortis. Begluncula haec Athenis fuit, proxime templum Apollinis, ubi et aedes Veneris Οὐρανίας sive Caerulis. Est aulein appellata graeco Appoditra Venus, ut quidem arbitramur, non δὲ τὰς τοῦ ἁπλοῦ γένεσιν, eo quod e maris sponsa silens, neque enim id etymologiae leges ferunt: sed ex ἀπὸ ἐπὶ ποδῶν, mutata in ἀπὸ tenni in aspiratam, ob sequentem litteram φ: ita ut sit Appoditra, pro ἀποδίτρα, rosei coloris similis, ob venustatem: unde et iuream γένεσιν Appoditra vocat Hesiod. in Ἔργον, vers. 65. Haec.

Eiusdem discipulus fuit Agoracritus Parius, et aetate gratus. Scribo: a ipsius discipulus fuit Agoracritus, par ei arte, sed gratus, et ex scripto codice. PIER. — Eiusdem Phidias scilicet. Pausanias in Beroi. pag. 593. Τίχην Ἀγορακρίτου, μάλιστα δὲ καὶ ἁπλοῦτος Φιδίαν. Haec.

Ei aetate gratus. Significat, quod multis fuit Alcibiades, de quo Cornelius Nepos: Ineunte adolescentia amatus est a multis more Graecorum. Sed hoc saepe et diligi turpius quam par erat hominibus loquebatur, ut idem Nepos in Hamilcare. Sic Livius, lib. XXI: a Florem aetatis,

inquit Hasdrubal, etc. et Sic Philumenae haecreditatibus officio aetatis extorsit: a apud Petronium. Dotes formae purritiaeque vocat Iustinus. Optanda isti aevo simplicitas magni viri, qui corrigi potest ei arte, sed gratus. Gr.

— Ei aetate. Hoc est, propter aetatem. Sic libri omnes, etiam MSS. quibus invidia corrigi Proflanus, par ei arte, sed gratus. Al inferiorem arte suam, gratum tamen Phidiae, aptissimumque ab ipso ob iuniorum aetatem, testatur. et Tzet. Chyl. VII, Hist. 151. v. 90. Φιδίας ὁ περὶ ἁφροδίτας, ὁ Ἀττικὸς, ὁ πλάστης, Ἀγορακρίτου χάριτας ποιῶν τὰ ἱερὰντα. Ἀνθρώπου αὐτὸν οὐκ εὐχάρων πρὸς τὴν πλαστοτέλειαν Ἀγαμέμνονας καὶ ἰσχυρὰ Φιδίαν τὰ τέχνη. Τὸ ἐν Παριῶντι ἀγαλμα. Νικητήρας, αὐτὸς τῶν ἑσπερίων ἀντιθέσιν ἐπιγράφειν χρῶνται, Ἀγορακρίτου ἀγαλμα τούτου ἐστὶ Παρίου. Phidias celebratus Atticus scilicet Agoracrito gratiam faciens sibi dilecto Homini, licet manu non apta ad statuariam. Quam scilicet, statuum optimam Phidias arte. Quae in Bhamunte est statua Nemesidis, Iovisque, illi attribuit, titulum scalpent, Agoracriti status haec est Paris. Haec. — Ei aetate: Brot. ex MSS. Regg. 2 et 5, et aetate: Plures autem fuisse adolescentuli Phidiae grati et dilecti. Arnob. advers. Gentes, lib. VI; Clem. Alexandrin. in Protrept. Ed. P.

Donasse Tzetzes, Chyl. VII, Hist. 151. Suidas item et Hesychius, verbo Παριώτην Νικητήν. Haec.

nere facienda: vicitque Alcámenes non opere, sed civitatis suffragiis, contra peregrinum suo faventis. Quare Agoracritus ea lege signum suum vendidisse traditur, ne Athenis esset, et appellasse Nemesin. Id positum est Rhamnunte pago Atticae, quod M. Varro omni-

In Venere facienda. Praepositione caret Vossian. Et genus loquendi Tullianum est, *Venere facienda*, pro *Venerem* faciendo. Restitimus ex Livio. Gnos. — *Certaverit* Alcámenes Atheniensis, et Agoracritus Parus. Haas.

Non opere. Non opera praestantia. Haas.

Suo. Civi suo. Haas.

Nemesia. Appellari signum illud artifex Agoracritus voluit pro Venere Nemesin, subscripto seu nomine, hoc est, Vlticem deam. Id vero de industria fecit, ut si quis illud loco movere aut transferre vellet Athenas, vindictam a dea metueret. Nemesia alterius, hoc est, deae officiorum monitrice, effigies quae fuerit, dices ex gemino epigrammate, quod in Anth. esset. IV, de statu Nemesios, εἰς στήλην Νημεσίως. Ἡ Νήμιος προ- λέγει τὸ πᾶσι τὸ τε χαλκῷ, μήτ' ἑμαῖον τι ποῦναι, μετ' ἀγγέλῳ ἰδ- γων. Grotio interprete: Haec Nemesis frenum gestans normamque moneret Nil effrene loqui, nil facere absque modo. Eiusdem argumenti alterum: Ἡ Νήμιος πᾶσι κατέχει τίνος εὐνοῖα; λίθος Πᾶσι παρα- γῶλλας, μηδὲν ὑπὲρ τὸ μέτρον. Normam gesto manu Nemesis: cur, quaeris, oclnor: Absque modo cunctis suadeo ne quid agant. Fuit et alia Atheniensium Nemesis, in quam Theaeteti Scholastici epigramma ibidem legitur: Θεαίτητος Σχολαστικῷ ἕως τὴν Ἀθηνάων Νήμισιν. Χρυσῶς με γῆδ' οὐκ ἀνέκωκυς ἐκ περὶ πᾶσι

Λαοῦρος τρέψας παρὰ τῶν αὐτῶν Μήδ'ος ἐκπαινεύσας, ὅπως ἀνδρά- κηλα τοῦτ' ἔξ' αὐτῶν Ἀθηνάων σύμ- βολα καμύνης. Ὡς δὲ θαλασσίους Νηρηίους ἀνέκλυται Πέρσας, καὶ ὅπως ὀργισθέντων χερσὶν αἰσάλλοις ἔξε- σαν Ἀδράστειαν ἀριστάδην Ἀθῆνας. Ἀνδρῶν ὑπερβύλλας ἰσχυτάτων μερό- πων, Ἀντιλαωνέων τὰς ἀπιδας αἰρᾶ δι καὶ οὐ Νήαν Ερεχθίδην, Ἀδου- ρίους Πέρσας. Me niveum viva ha- pidem de rupe cecidit, Marmoream rumpega cuspidam quistiam, Peria da- ret quum vela Notis, ut fingeret ex me De Cecropis viciatru gente tro- phaea marmis. Cladibus at Marathon postquam resonavit Eois, Perque cruore rubens aequor lere rates: Facit Adrastem de me gens foris Athe- niae, Uleisci solitam facta superba Deam. Spes ego libertas teneo, Vi- ctoria nam sum Cecropidis: Nemesia nec minus Assyria. Haas.

Id positum est Rhamnunte. De Rham- nunte diximus IV, 14. Mela, III, 33: Rhamnus parva, illustris ta- men, quod in ea Phidiaca Nemesia. Hesychius, pag. 814, Ραμνυντίας Νέ- μισιν. Ex Ραμνυντί Νημεσίως ἔδρουτο ἔργα ματ' ἀνὰ πᾶσι, ἐλέλιθον, ἔργον φιδίου, ἔχον ἐν τῇ χειρὶ μηδὲν ἀλλόθεν. Simulacrum denum cubito- rum, a solido lapide, ramum manu gestans arboris mali. Ex eo ratum tabellam penduisse, Zenobius auctor est, Cent, v, prov. 82, Πτυγόν τι μέγαν, in qua scriptum ΔΙΟΡΑ- ΚΡΙΤΟΣ ΠΑΡΙΟΣ ΕΡΩΜΗΝΕΝ. H.

bus signis praetulit. Est et in Matris Magnae delubro in eadem civitate Agoracriti opus.

Phidiam clarissimum esse per omnes gentes, quae Iovis Olympii famam intelligunt, nemo dubitat: sed ut merito laudari sciant etiam qui opera eius non viderunt, proferemus argumenta parva et ingenii tantum. Neque ad hoc Iovis Olympii pulchritudine utemur, non Minervae Athenis factae amplitudine, quam sit ea cubitorum viginti sex; ebore haec et auro constat: sed scuto eius, in quo Amazonum praelium caelavit intumescente ambitu parmæ: eiusdem concava parte deorum et gigantum dimicationem: in soleis vero Lapitharum et Centaurorum: adeo momenta omnia capacia artis illi fuisse. In base autem quod caelatum

Est et in Matris Magnae. Hoc est, Naturae maghorum anihorum gentricis. HARD.

Phidiam. De eo distimus XXXIV, 49; sub initium. De Iove Olympio Val. Max. eleganter, III, 7, p. 184 HARD.

Quae Iovis Olympii famam intelligunt. Ea simulacro pfecto Phidia, interrogatus unde id propemodum e caelo petilum lineamentis eboris amplexus fuisset, respondit ex Iliad. A. II, καὶ χρυσίου ἐκ ἀργυροῦ νύξερ Κρονίων. Ἀφροδίτῃ δ' ἔφα χρίται ἐπεβύσσοντα, ἑκαστος Κρατὸς ἀν' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' Ὀδυσσεύς Ὀλύμπιον. DALED.

In quo Amazonum praelium. Tradit hoc ipsum Paus. I, sive in Attic. pag. 29 et 43, Amazones aliquando assumptis Scytharum armis in Atticam incursarunt, ut auctor est Iustin. lib. II; victas tum esse a Theseo Pausanias idem ait in Atticis. II.

Deorum et Gigantum. Quam describit Ovid. Metam. I, 151. H.

Lapitharum et Centaurorum. De hoc certamine ob raptum matronarum initio, vide Hyginum Fab. 223, et Ovid. Metam. XII, 240. HARD.

Adeo momenta omnia capacia artis. Adeo partes quaeque minime in ea statua capaces ei visae sunt alicuius artis et figurae recipiendae. In libris hactenus editis, *compacta artis.* In Reg. 2, *estacia.* Nos cum Gronovio *capaci* scripsimus. In Colberi, 3 hoc tantum: *adeo momenta omnis artis illi fuisse.* HARD.

In base. Pausan. loc. cit. pag. 43 sq. Εστὶ δὲ τὰ βάθρον τοῦ ἀγάλματος ἐπιγραμμένη Πανόπρας γένεσις. De Pandora Hesiodum vide, caeterosque mythologos. Mulierem fuisse fabulantur, Vulcani opus e luth, cui doli singuli sua dona dederunt: Pallas sapientiam, Venus decorem, Apollo musicam. Unde Pandora dicitur, quasi omnium donum, vel ab omnibus donata, vel omnis generis rebus pollens. HARD. — *Base.* Brot. ex MSS. Regg. et edit. princ. basi. Ed. P.

est, Pandoras genesin appellavit: ibi dii sunt xx numero nascentes, Victoria praecipue mirabili. Periti mirantur et serpentem, ac sub ipsa cuspidē aeream sphingem. Haec sunt obiter dicta de artifice numquam satis laudato: simul ut noscatur illam magnificentiam aequalem fuisse et in parvis.

9 Praxitelis aetatem inter statuarios diximus, qui mar-
moris gloria superavit etiam semet. Opera eius sunt Athenis in Ceramico: sed ante omnia, et non solum Praxitelis, verum et in toto orbe terrarum, Venus, quam ut viderent nulli, navigaverunt Gnidum. Duas fecerat, simulque vendebat: alteram velata specie, quam ob id quidem praetulerunt, quorum conditio erat, Coi, quum alteram etiam eodem pretio detulis-

Ibi. In eadem base. HARD.

Victoria. Fuit haec altitudine cubitorum fere quaternum: καὶ Νίκη τοῦ ὄρου τέσσαρων πηχῶν, ex eborē Pausan. Altip. I, pag. 43. H.

Et serpentem. Pausan. loc. cit. καὶ οἱ πρὸς τοῖς ποσὶν ἀπὸ τοῦ κεῖται, καὶ πλησίον τοῦ ὀφθαλμοῦ δράκων ἐστίν. Εἴη δ' ἂν Εὐρυθόμιος οὗτος ὁ δράκων. » facit ad pedes scutum: ad imum hastam draco, quem Erichthonium esse existimare possis. HARD.

Sub ipsa cuspidē aeream sphingem. Alteram praeterea sphingis effigiem in casside caelata fuisse auctor est Pausan. loc. cit. Μῆνιν μὲν οὖν ἐπὶ κεφαλῇ οἱ τῷ κρᾶντι Σπινγὸς εἰκὼν. H.

Inter statuarios diximus. L. XXXIV, cap. 49. HARD.

In Ceramico. Prope Ceramicum vicum, et in ipsius aditu. Pausanias lib. I, Praxitelis opera duo fuisse tradit, alterum statuem equestrem, alterum Neptunum, qui in equo sedens Polybota gigantem hasta petit. DAVES.

Venus. In illud simulacrum exstant epigrammata perelegantia Anthol. lib. IV, IV, cap. 12, quorum illud primum Antipatri: Τὴν Ἄφρον ἐφύχουσα: τίς ἐν χθονὶ Κύπριν εἰσεῖδεν; Ἰμερον ἐν πέτρῃ τίς τόσον ἐργάσατο; Πραξιτέλους χειρὼν ὅδε πού. πόνος; ἢ τὰχ' Ὀλυμπος Χρηδαί, Παφίης εἰς Κνύσαν ἐρχομένης. » Quis lapidi spirare dedit? quis Cyprida vidit In terris? quantum minor amoris habet? Praxitelis manus est: Venere, ut puto, regia caeli iam caret: ad Cnidios venit ut ipsa Venus. » Et sextum ab isto, Eveni: Πάλλας καὶ Κρονίδαο συνένεστι: εἰπόν ἰδοῦσαι Τὴν Κνυδίην, ἀδίκως τὸν Φρύγα μεμφομένη. » Vt Cnidiam videre Iovis soror alque Minerva, Dixerunt: querimur non bene de Paride. » HARD.

Quam ob id quidem praetulerunt optione quorum (sic prius). Voss. » praetulerunt, quorum conditio erat Coi » sine τῷ optione, quod interiecerunt, qui nescirent τὴν conditio esse id ipsum hic quod optio. Cicero,

set, severum id ac pudicum arbitantes: reiectam Gnidii emerunt, immensa differentia factae. Volebat eam postea a Gnidiiis mercari rex Nicomedes, totam aevi vitatis alienum, quod erat ingens, dissoluturam se promittens. Omnia perpeti maluit, nec immerito: illo enim signo Praxiteles nobilitavit Gnidium. Aedicula eius tota aperitur, ut conspici possit undique effigies deae, favente ipsa, ut creditur, facto. Nec minor ex quacumque parte admiratio est. Ferunt amore captum quemdam, quum delituisse noctu simulacro cohaesisse, eiusque cupiditatis esse indicem maculam. Sunt in Gnido et alia signa marmorea illustrium artificum: Liber pater Bryaxidis: et alter Scopae, et Minerva: nec maius aliud Veneris Praxitellae specimen, quam quod inter haec sola memoratur. Eiusdem est et Cupido obiectus a Cicerone Verri, ille propter quem

orat. pro Cluentio, num. 14: « Sed quum esset haec illi proposita conditio, ut aut iuste pleque accusaret, aut acerbe indignaque moreretur, accusare, quoquo modo posset, quum illo modo emori maluit. » Iustinus lib. 1: « si conditio preponatur, utrius vitae sortem legant, hysteroi laboris an praesentium epularum. » Pintianus observat in suo quoque codice defuisse τὴν optionem: alioqui, subiicit, legendum videretur: « optio quorum conditione. » Nihil melius scriptura veteri. Gnon.

Nicomedes, Bithyniae rex, Mithridaticis temporibus. HARD.

Ferunt amore captum quemdam, etc. Vide Valer. Max. VIII, 11, pag. 400. Ex Posidippo historico refert hoc ipsum Clemens Alex. in Protrepti. pag. 38: Ἀρροδίτην δὲ ἂν ἐν Γνιδίῳ ληθὲς ἦν, καὶ καλὸν ἦν ἑταίρος ἀπάσθην ταύτης καὶ μὴνύσθαι τῇ Ἀθηνῶν Ποσει-

δωτος ἱστορεῖ ἐν τῷ κατὰ Κνίδου. HARD.

Bryaxidis, Βρύαξις statuaris a Pausania laudatur Attic. lib. 1, pag. 73, et alibi passim. Σκώπας ab eodem inf. Attic. etc. HARD.

Nec maius aliud, etc. Nec maiore commendatio esse potest Veneris illius Praxitellae, quam quod sola inter tot signa, quae Gnidus habet, memoratur. HARD.

A Cicerone Verri. Nunc est. In orat. VI, in Verrem, de Signis, n. 4: « Idem, apud artifices, Praxiteles, eiusdemmodi Cupidinem fecit illum, qui est Thespis, propter quem Thespiae visitur: nam alia vivendi causa nulla est. Itaque ille L. Mummius, quum Thespis eas quae ad sedem Felicitatis sunt, caeteraque profana ex illo oppido signa tolleret, hunc marmoreum Cupidinem, quod erat consecratus, non attigit. »

Thespieae visebantur, nunc in Octaviae scholis positus. Eiusdem et alter nudus in Pario colonia Propontidis, par Veneri Gnidae nobilitate et iniuria. Adamavit enim eum Alchidas Rhodius, atque in eo quoque simile amoris vestigium reliquit. Romae Praxitelis opera sunt, Flora, Triptolemus, Ceres in hortis Servilii: Boni Eventus, et Bonae Fortunae simulacra in Capitolio: item et Maenades, et quas Thyadas vocant, et Caryatidas: et Sileni in Pollionis Asinii monumentis, et Apollo, et Neptunus.

Deportatum nihilominus postea Romanam, non Plinium modo, sed et Pausanias in Boeot. sive lib. IX, p. 58r, edocet. Ait a Caio Caesare primo sublatum, Thespiensibus deinde a Claudio redditum, demum a Nerone Romanam advectum, igni postea confregisse. Erat is e marmore Pentelico. HARD.

Ille propter quem Thespieae visebantur. Pausanias in Boeotia, C. Caesarem ideo necatum putat, quod eam imaginem sustulerit: eadem etiam causa interfectum Nerone, quod illam Thespias deportatam iterum demolitus sit. Victorius, lib. XVIII, cap. 21. DALCO.

In Octaviae scholis. De his legimus XXXV, 37. HARD.

Eiusdem et alter. Pausan. loc. cit. etsi id obscure. HARD.

Flora. Ita etiam MSS. Eadem Chloris appellata. Ovid. Chloris etiam, quae Flora vocor. H.

Triptolemus. Cereis alumnus, ab ipsa frugum actionem edoctus. H.

Ceres. Praxitelis Cereis Pausanias meminit in Attic. lib. 1, pag. 4. HARD.

In hortis Servilii. Ab eo Servilio nomen hi hortii habent, opinor, qui

tribus plebis fuit, Cicerone consule. HARD.

Boni Eventus. Diximus de huius simulacri forma, XXXIV, 19. H.

Et Bonae Fortunae. Fortunae simulacrum a Praxitele elaboratum Pausanias laudat in Attic. lib. 1, p. 81. HARD.

Maenades. Μαῖνιδες mulieres eae dicebantur, quae Bacchi sacra capillis apertis cursitantes hinc inde, celebrabant: μαῖα τὸ μαινέσθαι, quod insanire significat. HARD.

Thyadas. Θυᾶς Bacchi patiter sacrificula. Hor. Carm. III, Od. 15: «Pulso Thyas uti concita tympano.» H. — Maenadas Thyadasque passim videre est in veteribus monumentis, et in picturis Herculeis: BACCH.

Caryatidas. Τὰς ἐν Κρυάταις ἀσπίδων appellat Pausan. in Messen. lib. IV, pag. 247. Idem porro in Lacon. lib. III, pag. 178. Caryas ait vicum esse haud procul Lacedaemone, Dianae sacrum, ubi eius deae Caryatidis appellatae signum, τὰς Κρυάτιδες: quoniam in loco Lacedaemoniorum virgines, id pariter nomen sortitae anniversarium festum obirent, patrioque ritu salutarent. HARD.

Et Sileni. Bacchi comites, ut di-

Praxitelis filius Cephissodorus et artis haeres fuit. Cuius laudatum est Pergami symplegma, signum nobile, digitis corpori verius, quam marmori, impressis. Romae eius opera sunt: Latona in Palatii delubro: Venus in Pollionis Asinii monumentis: et intra Octaviae porticus in Iunonis aede Aesculapius, ac Diana.

Scopae laus cum is certat. Is fecit Venerem, et Pothon, et Phaethontem, qui Samothrace sanctissimis caerimoniis coluntur. Item Apollinem Palatinum, Vestam sedentem laudatam in Servilianis hortis, duasque Chamaetæras, circa eam; quarum pares in Asinii monu-

simus lib. XXXV, 36. De hoc Praxitelis opere existat Aemiliani epigramma perquam venustum in Anthol. lib. IV, cap. 6: Τέχνης ἀρετὰ οὐκ αἶψ' ἔσθ' ἀπὸ βροτῶν, Πραξιτέλης λόγος, καὶ πάλιν κοινώταται. Νῦν δ' οὐκ οὐκ γὰρ εἶς ἔσθ' ἀπὸ βροτῶν, ἀλλ' ὁ πρῶτος Ἀλλήνοισι κόμῳ, βλάσκαρος ἐστὶν Ἀλφός. Praxiteles, lapis ipse lue lascivit ab arte: Et mox salubritas in modo solve basi: Nunc nos Silenos numerorum lege moveri Non sentium, nisi sed velat invidia.

Hard.

Asinii monumentis. Huius monumenta qua Urbis regione sita fuerint, inexploratum. De ipso Pollione diximus in Auctorum Indite. De Silanis proxime antea. Hard.

Et artis haeres. Gron. et al. ante Hard. rei et artis haeres. Ed. P.

Symplegma. Complexus duorum pectorum, mutuo sese osculantium: vel duorum colluctantium: ut mox hoc ipso capite. Dalec.

Corpori verius, quam marmori. Carissimi, credas, non marmor, injuvari. Hard.

Is fecit Venerem et Pothon, etc. Pausan. in Attic. hoc est, l. 3, p. 81: Σκόπας δὲ, Ἐρως, καὶ Πόθος, καὶ Πό-

θος. s. Scopae Cupido, Appellatus et Pothos, seu Desiderium. s. H.

Et Phaethontem. Revocat in memoriam effigies ea picturam eiusdem Phaethontis insecte factam, in quam Luellius yates facete lausit, in Anthol. lib. II, tit. 19: Γράφας Δρυαχλῆνα, Μινωτράτι, καὶ Φαίθοντα, Ζητίς τις τοῦτοιο ἄλφ' ὅτι τίς; Τὸς ἴδιος αὐτοῦς τιμωροῦν ἔστι; ὅτος; Ἐστὶ παρὸς Φαίθον, Δρυαχλῆος δ' ὄδατος. s. Pictus Deucalion, Phaethonque; Menestræus, pictus Est tibi: quo dignus, quæris, uterque labor? Vt quod cuique sanum est, illis tribuatur: habento Et sanis Phaethon, at mori Deucalion. s. H. Samothracei: Gron. et al. ante Hard. Samothraciae. Ed. P.

Apollinem Palatinum. Diversus hic est a Capitolino, da quo Plinius, XIII, 27; et XXIV, 13, etsi unicum Dulcampius conflat ex duobus. H.

Vestam sedentem. Sic fere et in nummis antiquis pingitur: altera manu lucem, discum altera, seu libatorium poteram praefert. Fox ad ignem pertinet: discus ad sacrificia solemniorum ritu perpetuoque oblata. H.

Chamaetæras. Socias humi sedentes, non in sedili. Vertendum scilicet mi-

mentis sunt, ubi et Canephoros eiusdem. Sed in maxima dignatione Cn. Domitii delubro in circo Flaminio Neptunus ipse, et Thetis, atque Achilles, Nereides supra delphinos et cete, et hippocampos sedentes. Item Tritones, chorusque Phorci, et pristes, ac multa alia marina, omnia eiusdem manus, praeclarum opus, etiam

nime puto, quoniam id Vestae pudicitiae non conveniret: nisi quis putet in facie comitum Vestae expressisse meretricum duarum imaginem, quas amabat, pedissequas. Quidam legunt, *Comotrias*. DAL. — *Chamelacrae*. *Xapatae* Hesiychio *πόρην* dicitur, sortum: "At ita *πόρην* sociam et amicam, magis severa ac pudico etiam nomine sonat. Quare *Xapatae*, socias humi sedentes interpretor. H.

Canephoros. Ita Beg. 2. recte, non *Canephorus*. Duas e virginibus illis intelligit, quas Athenienses *Κνίφε*, vas vocabant, *Κανφόρες*, quas Minervae doua capita ferrent, cistis seu sportulis inclusa. Pausan. Attic. lib. I, pag. 49. Vide Hesiych. verbo *Κανφόρες*. Fecit et Canephoros Polyclethus, Tullio teste, sub initium lib. IV in Verrem, sed ex aere: "Erant, inquit, aenea praeclara duo signa non maxima, verum eximia, vanastata, virginali habitu ac vestitu, quae manibus sublati, sacra quaedam moere Atheniensium virginitum, reposita in capitibus sustinebant. Canephorae ipsae vocabantur; sed eorum artificem quem? quemquam? recte admoveo: Polyclethum esse dicebant." HARO.

Cn. Domitii. P. Victor, in descript. Romae, regione nona, in qua circus Flaminius, prope theatrum Marcelli, Delubrum *Cn. Domitii*. Aedes haec fuit Neptuni sacra. Unde mox Plinius subiecit, *Neptunus ipse*, cuius

nempe hoc delubrum fuit conditum a Cn. Domitio, ex Akenobarbotum familia. Livius, lib. XXVIII, pag. 323. Ara Neptuni multo sudore mansue in circo Flaminio dicebatur, etc. H.

Eth hippocampus. Hippopotamis quoque veli Neptunum Staius prodidit in Thibaida; sed diversi hi ab hippocampus. Nonius: "Hippocampi equi marini, a flexu caudarum, quae piscosae sunt, etc. H. — *Hippocampus*. Hippocampus intelligi par est hoc loco, non pisciculum meminitum Dioscoridi et Galeno; sed potius monstrum cetaceum equo simile, quoniam et *καμπας* equos macinos Graeci vocant et alia omnia cetacea. Naevius in Aegistho: "Tum autem lascivum Nerei simul pecus Laidens ad tantum classium lustratur. Sirenes citis Delphino fructus vehiculis, hippocampusque asperis." Apud Nonium in dictionibus *hippocampus, lustrare*; pecus Scapio.

Item Tritones. Sic: Maro Aeneid. III, v. 824: "Tritonesque citi, Phorci que exercitus nimis." Phorcus, Neptuni filius, marinum nomen a poetis fingitur. HARO. — *Chorusque Phorci*. Iam fuit rex Corsicae ac Sardiniae, et eodem habitu pro deo marino. Phorcus mythologi maris extremum amblium interpretatur, maris et terrae filium, atque Colonis congressu genitum a partu statim Graecis caesus,

si totius vitae fuisset. Nunc vero praeter supra dicta, quaeque nescimus, Mars est etiamnum sedens colosseus eiusdem, in templo Bruti Callaici apud circum eundem. Praeterea Venus in eodem loco nuda praxitelliam illam antecedens, et quemcumque alium locum nobilitatura.

Romae quidem magnitudo operum eam obliterat, ac magni officiorum negotiorumque acervi omnes a contemplatione talium abducunt: quoniam otiosorum et in magno loci silentio apta admiratio talis est. Quae de causa ignoratur artifex eius quoque Veneris, quam Vespasianus imperator in operibus Pacis suae dicavit, antiquorum dignam fama. Par haesitatio est in

nimirum apud quas illius mare suo littori excitat. Rhod. lib. XXXVI, cap. 18. DALAC.

Quaerque nescimus. Vt Baccham, seu Naenadem laudatum in Anthol. lib. IV, cap. 3; epigr. 4. Graeca quae sunt obvia, praeternitimus: latine Grotius interprete reddimus: « Quis adstat ista? Baccha. Quis sculpsit? Scopas. Quis exthensit? Bacchus an Scopas? Scopas. » Et paulo ante: « Baccha, quod infans, non hoc tunc, sed ars est. Vivit enim lapidi mixtus, eb arte furor. » HARD.

Eiusdem. Hoc est, Scopae. Meritis scilicet in aede, a Decimo Iun. Bruto Callaico anstructa se dedicata. P. Victor loc. cit. prope delubrum Cu. Domitii, Templum Bruti Callaici. De Bruto diximus IV, 35, Callaici cognomen tribu a Callaetis dayctis Hispaniae populi. Vide Livii Epil. lib. LVI. HARD.

Apud circum eundem. In libris ad hunc diem aditis, subnectuntur his vocibus, quae sequuntur, ad Labianam portam eunti: quas nec codices nostri MSS. nec Pantioj agno-

sciunt: nec viarum Urbis ratio petitur, Lavicana poeta a circulo Flaminio ingenti intervallo seclunda: ut animadvertit Alexander Donatus noster, de urbe Roma, lib. III, cap. 14, pag. 261. HARD.

Praxitelliam illam antecedens. Scopas locuit, testa Plin. l. XXXIV, c. 8; Olympiada LXXXVII; Praxiteles eundem Olympiade ere; Plin. ibid. Scopas Venus praxitelliam Venerem antecedens quidem tempore, at non dignitate. Laudanda tamen valde fidi illa Scopae Venus, quod quum feral Praxitelia antiquior, egregia tamen esset; at quemcumque elium locum nobilitatura. Non pugnantia ergo loquitur Plinius, ut vult Cl. Falconet. Bior. — Praxitelliam Grön. et al. ante HARD. Praxitelliam illam Chidiam antecedenti. Eo P.

In operibus Pacis. Pacis templum intelligit conditum a Vespasiano, ut alibi diximus: multis simul aedificiis additis, ut in Octaviae operibus dictum est, XXXV, 37. Scholis videlicet at bibliotheca Bibliothecae certe

mentis sunt, ubi et Canephoros eiusdem. Sed in maxima dignatione Cn. Domitii delubro in circo Flaminio Neptunus ipse, et Thetis, atque Achilles. Nereides supra delphinos et ceteros, et hippocampos sedentes. Item Tritones, chorusque Phorci, et pristis, ac multa alia marina, omnia eiusdem manus, praeclarum opus, etiam

nime puto, quoniam id Vestae pudicitiae non conveniret, nisi quis putet in facie comitum Vestae expressisse meretricum duarum imaginem, quas amabat, pedibusque. Quidam legunt, *Commotias*. Dat. — *Chamataeras*. *Χαμταεας* Hesychio sociam et amicam, magis severo ac pudica etiam nomine sonat. Quare *Χαμταεας*, sociis humi sedentes interpretor. II.

Canephoros. Ita Reg. 2; recte, non *Canephoris*. Duae virginibus illis intelligit, quas Athenienses *Cistiferae* vocabant, *Κιστιφόροι*, quas Minervae doua capite ferrent, cistis seu sportulis inclusa. Pausan. Attic. lib. I, pag. 49. Vide Hesych. verbo *Κιστιφόροι*. Fecit et Canephoros Polycleus, Tullio teste, sub initium lib. IV in Verrem, sed ex aere: «Erant, inquit, acuta praeterea duo signa non maxima, verum eximia, venustate, virginali habitu ac vestitu, quae manibus sublatiis, sacra quaedam more Atheniensium virgulum, reposita in capitibus sustinebant. Canephoros ipsae vocabantur; sed earum artificem quem? quemnam? recte admoeris: Polycleum esse dicebant.» Haro.

Cn. Domitii. P. Victor, in descript. Boniae, regione nona, in qua circus Flaminius, prope theatrum Marcelli, Delubrum. Cn. Domitii. Aedris haec fuit Neptuni sacra. Vnde mox Plinius

subiicit, *Neptunus ipse*, cuius nempe hoc delubrum fuit conditum a Cn. Domitio, ex Athenarum familia. Livius, lib. XXVIII, pag. 323; «Ara Neptuni multis audere mansisse in circo Flaminio dicebatur, etc.» II.

Et hippocampos. Hippopotamis quoque vehi Neptunum Statius prodidit in Thebaidi; sed diversi hi ab hippocampis. Nonius: «Hippocampi equi marini, a flexu caudarum, quae piscosae sunt, etc.» II. — *Hippocampus*. Hippocampus intelligi potest hoc loco, non pisciculum memoratum Dioscoridi et Galeno; sed potius monstrum satyricum equo simile, quoniam et *χάμαι*, equos marinos Graeci vocant et alia omnis cetaceae. Naevius in Aegistho: «Tum aptem lascivum Nerei simum pecus Laidens ad tantum classium lustrat: Sirenes citis Delphino iunctis vehiculis, hippocampisque asperis.» Apud Nonium in dictionibus *hippocampus*, *lustrare*, *pecus*. Scapio.

Item Tritones. Sic: Maro Aeneid. III, v. 824: «Tritonesque citi, Phorcique exercitus nuntis.» Phorcus, Neptuni filius, mariorum nomen a portis fingitur. Haro. — *Chorusque Phorci*. Is fuit rex Corsicae ac Sardiniae, et tandem habitus pro deo marino. Phorcum mythologi maris extremum ambitum interpretantur, maris et terrae filium, eumque Coloniis congressu genuisse a partu statim Graecas caecos,

si totius vitae fuisset. Nunc vero praeter supra dicta, quaeque nescimus, Mars est etiamnum sedens colosseus eiusdem, in templo Bruti Callaici apud circum eundem. Praeterea Venus in eodem loco nuda praxitelliam illam antecedens, et quemcumque alium locum nobilitatura.

Romae quidem magnitudo operum eam obliterat, ac magni officiorum negotiorumque acervi omnes a contemplatione talium abducunt: quoniam otiosorum et in magno loci silentio apta admiratio talis est. Quae de causa ignoratur artifex eius quoque Veneris, quam Vespasianus imperator in operibus Pacis suae dicavit, antiquorum dignam fama. Par haesitatio est in

nimirum apud quas illam mare suo littori excitat. libod. lib. XXXVI, cap. 18. DALG.

Quaeque nescimus. Vt Baccham, seu Naenadem laudatam in Anthol. lib. IV, cap. 3; epigr. 4. Graeca quae sunt obvia, praetermittimus: latine Grotius interprete reddimus: Quis adstat ista? Baccha. Quis sculpsit? Scopas. Quis entheavit? Bacchus an Scopas? Scopas. Et paulo ante: Baccha quod instans, non hoc natura, sed ars est: Vivit enim lapidi mixtus ab arte furor. HARD.

Eundem. Hoc est, Scopae Martia scilicet in sede, a Decimo Iuv. Bruto Callaico exstructa ac dedicata. P. Victor. loc. cit. prope delubrum Cu. Domitii, Templum Bruti Callaici. De Bruto diximus IV, 35, Callaici cognomen fuisse a Callaëcia dejectis Hispaniae populis. Vide Livii Epit. lib. LVI. HARD.

Apud circum eundem. In libris ad hunc diem editis, subnectuntur his vocibus, quae sequuntur: ad Labicam, portam eunti: quas nec codices nostri MSS. nec Pantlonj agno-

sciunt: nec visum Urbis ratio patitur, Lavicana porta a circo Flaminio ingenti intervallo sejuncta, ut non immerito Alexander Donatus noster, de urbe Roma, lib. III, cap. 14, pag. 261. HARD.

Praxitelliam illam antecedens. Scopas vocat, teste Plin. I. XXXIV, c. 8; Olympiade LXXXVII; Praxiteles autem Olympiade CIV; Plin. ibid. Scopae Venus praxitelliam Venerem antecessit quidem tempore, at non dignitate. Laudanda tamen valde fuit illa Scopae Venus, quod quum foret Praxitelia antiquior, egregia tamen esset; et quemcumque alium locum nobilitatura. Non pugnantia ergo loquitur Plinius, ut vult Cl. Falconet. Bior. — Praxitelliam Grœc. et al. ante HARD. Praxitelliam illam Cindiam antecedens. Ed. P.

In operibus Pacis. Pacis templum intelligit conditum a Vespasiano, ut alibi diximus: multis annis aeglicis additis, ut in Octaviae operibus dictum est, XXXV, 37. Scholis videlicet et bibliotheca Bibliothecae eſſe

templo Apollinis Sosiani, Nioben cum liberis morientem, Scopas an Praxiteles fecerit: item Ianus pa-

templi pacis meminit Gallius, l. XVI. cap. 8. HARN.

Apollinis Sosiani. *Sosianum* quidam volunt esse τοῦ σούζην, quasi σωτήρα, qua ratione σωσίνην deum, victis Arcadibus, Elei coluerant; Pausania auctore, lib. VI. Alii *Sosiani* interpretantur, quasi *Susiani*, Susis Romam aucti. Vide Lysium Gysal-dum. Alii placet *Sosianum* vocari, quod ad librariorum scriptorum officium locatus esset. Sosius enim praestantissimos eius artis magistros Horatius memoravit in Arte: « Hic liber aera meret Sosius, » et in Epist. « Sosiorum punice mundus. » D. ULRICH. — *Sosiani.* Huius appellationis origo nobis satis, ut renatur, explicata; at templi ipsius situs obscurus. Facta iam illius origo innotio, XII, (1: « Caedrius est Romae in delubro Apollo Sosianus, Seleucia advectus, » a C. Sosio scilicet, M. Lepidi quaestore, qui sub Gabinio in Syria et Aegypto militavit, ac post caedem Caesaris adhaesit Antonio: quo detecto, quamquam aegre, veniam impetravit ab Augusto. Huius nummus exstat in Cimelio Regio, expressus a Seguino, p. 83: sosius iuv. In nummo graeco, cuius effigiem expressam in cera servamus, scribitur: ΕΠΙΙΩΣΣΙΟΥ: aries currens pingitur, cum superposito solis sidere: symbolo Orientis et laudatissimi in Syria Antiochena arietini velleris. Sub alvo arietis: ΔΓ, Δόγματι Παυσολας: « Editor vel Decreto Senatus » In parte antica caput Iovis est laureatum. Est esse vere minimo. HARN.

Nioben cum liberis morientem. Niobe liberos septem procreabat, totidemque filias: idcirco se numero filiorum

Latonam superare gloriabatur. Ob id Apollo filius eius in silva venantes sagittis interfecit in monte Siplylo. Diana filias sagittis interemit, praeter Chloridem. Genitrix liberis orba fiendo lapides facta esse dicitur. Auctor Hyginus, Fab. IX; Ovid. Metam. VI, 302. Inde Iridum in Nioben epigramma Anthol. III, 7: Ο τόμβος οὗτος ἔσθ' οὐκ ἔχει νεκρόν. Ο νεκρὸς οὗτος ἔσθ' οὐκ ἔχει τάφον. Αλλ' αὐτὸς αὐτῷ νεκρὸς ἔσθ' ἀπὸ τῶν. « Videtur sepulchrum quod caret cadavere: Simul cadaver insepultum conspicis: Sed quod sepulchrum est, quod cadaver est idem. » Versa nempe in lapidem Niobe ipsa sibi sepulchri vice. At morientem cum liberis hic lapis exhibet, adeoque et dolentem liberorum vicem, quo habitu in epigrammate amatorio describitur Macedonii consilia, Anthol. VII: Τὴν Νιόβην κλαίουσαν ἰδὼν ποτὶ βουνόλος ἀνὴρ Θάμβηται εἰ ἔστιν ἄνθρωπος οἷός τε λίθος. Αὐτὸν ἐπὶ στήθεσσι τέρας κατὰ νύκτος ὀφείλειν Ἐπικυρὸς Εὐπίπης οὐκ ἴλασθαι λίθος. Αἴτιος ἀμφοτέρων ἔρωτος ἡγετὴρ ἀνὴρ. Τῇ Νιόβῃ τέλει, αὐτὸν ἐμὸν παλίν. « Ad Nioben pastor plorantem substitit uliv. Miratus posset si lacrymare lapis. At nihil Euhippe tota me nocte gemente Flēctitur: Euhippe quid nisi viva si-lex? Causa amor est utrique: fluunt hoc fonte dolores, Quos Niobe proles fecit, antea mihi. » H. — *Nioben.* Exstat adhuc pulcherrimum illud antiquitatis monumentum, et in eo videre est summum terroris exemplum. Opus praecelestissimum ante aliquot annos Roma e villa Medicae Florentiam translatum est. Boet.

Scopas an Praxiteles fecerit. Pra-

ter in suo templo dicatus ab Augusto, ex Aegypto advectus, utrius manus sit, iam quidem et auro occultatus. Similiter in curia Octaviae quaeritur de Cupidine fulmen tenente. Id demum affirmatur, Alcibiadem esse principem forma in ea aetate. Multa in eadem schola sine auctoribus placent. Satyri quatuor ex quibus unus Liberum patrem palla velatum Veneris praefert; alter Liberam similiter; tertius ploratum infantis cohibet; quartus cratere alterius sitim sedat:

aiteli tanto post Plinium temporis intervallo intrepide adscribit Ausonius in Epitaphiis, num. 28, pag. 61: «Vivebam, sum facta silex, quae deinde posita Praxitelis manibus vivo iterum Niobe. reddidit artificis manus omnia, sed sine sensu: Hunc ego, quam laesi nomina, non habui.» Item auctor incertus epigrammatis in statuum Niobes in Anthol. IV, 9: *Ἐξ τοῦ μὲν θεοῦ τοῦτο γὰρ λῆθον· ἐκ δὲ λῆθους ζωὴν Πραξιτέλης ἐμπαλιν ἐργάσατο.* «Ex viva lapidem me Dii fecero: sed ecce Praxiteles vivam me facit ex lapide.» Sunt ibi pervenusta alia de eodem argumento epigrammata, quae tu consule. Haso.

In suo templo. Templum Iani, teste P. Victore, in regione urbis octava fuit, in qua et forum Romanum. H.

Vtrius manus ait. Quod sup. est subintellig. «haesitatio par est a Praxitelis an Scopae. Eo. P.

Et auro occultatus. Celat aurum, quo marmor integitur, indicia vestigiaque, quibus internosci commode posset suctor. H. — *Occultatus.* Brot. ex Regg. MSS. 2, 3 et edit. princ. occultatur. Eo. P.

In curia Octaviae. Porticus Octaviae, de qua lib. XXXV, cap. 37, aedificia multa complectebatur, scho-

lam, curiam, bibliothecam, templum Iunonis, et Apollinis. Haso.

Alcibiadem. Alcibiadem sub eius dei effigie representatum, forma eximia. Haso.

Sine auctoribus. Quamquam auctorum nomina hodieque vint incomperta. Haso.

Palla velatum Veneris praefert. Sic Reg. 2 aliique, et quos Barbarus vidit. Item Parmensis editio, aliaeque, ante Gelenum, qui maluit, *palla velatus humeris*. Palla vestimentum honestarum mulierum, inquit Nonius. An satius *Veneri* legi? Haso.

Alter Liberam similiter. Sic libri omnes tum MSS. tum editi ante Harmsplauum, qui *Liberum similiter*, vel *Liberum Semeles* iussit reponi. Liberum, Liberamque simul appellant passim suctores antiqui. Liv. l. XXXIII, pag. 398: «Cereri, Liberoque et Liberae tria signa aenea posuerunt.» Cicero, de Natur. Deor. II, num. 62: «Hinc Liber etiam: hunc dico Liberum Semele natum, non eum quem nostri maiores auguste sanctique Liberum cum Cerere et Libera consecraverunt. . . . Idcirco Cerere nati sunt, nominati Liber et Libera.» Apud Livium, lib. III, p. 60: «Ad des Cereris, Liberi Liberique.» M.

duaeque Aurae velificantes sua veste. Nec minor quæstio est in septis, Olympum et Pana, Chironemque cum Achille, qui fecerint; praesertim quum capitali satisfactione fama iudicet dignos.

- 18 Scopas habuit aemulos eadem aetate, Bryaxin, et Timotheum, et Leocharem, de quibus simul dicendum est, quoniam pariter caelavere Mausolo Cariae regulo, qui obiit Olympiadis centesimae sextae anno secundo. Opus id ut esset inter septem miracula, ii

In septis. In campo Martio fuere septa: locus nimirum, quo populus conveniebat ad ferenda suffragia in comitiis, qui prima ligneis cancellis, mox et marmoreis septus est. Quare propter similitudinem caularum, et ovile dictum. HARD.

Olympum et Pana. Olympum Apollinis discipulum, tibia victorem, ut refert Hyginus, cap. 473. Pana, qui fistulae cantum primus invenit, ut idem ait, cap. 274: « Qui primus calamos cera coniungere plures instituit, et ut cecinit Virgil. Ecl. 2. H. — *Olympum.* Statuae illae, Olympus, Pan, Achilles cum Chirone, expressae videntur in Herculaneis picturis, *Pitture antiche d'Ercolano*, tom. I, tab. 8 et 9. Bætz.

Chironemque. Chironem scilicet praebentem Achilli hastam illam suam medendi vi praeditam, quae Telephum sanasse dicitur, cui vulnus intularat. Hyginus, Fab. ca.

Quum capitali satisfactione. Quum fama publica iudicet dignos qui asserventur, cum obstrictione capitula eorum, quibus haec tutela committitur. HARD.

Bryaxin. Βρύαξις Pausanias laudet in Atticis, lib. I, pag. 75. Τυρόθειον, in Corinth. lib. II, p. 446. Διωχάρη

denique in Eliac prior. lib. V, pag. 327. HARD.

Leocharem. Telocharen Vitruvius appellat lib. II, cap. 8. Idem fecit et Martis statuem colosseam in eius templo Halicarnassi, quam ἀνρόλητος voverunt. DALEC.

Pariter caelavere. Inseruere his ista interpolatores: a caelavere Mausoleum. Sepulchrum hoc est ab uxore Artemisia factum Mausolo, etc. quae MSS. nulli agnoscunt: quum satis intelligatur ex subsequente oratione a regina Artemisia, quae mariti memoriae id opus exstrui iusserat. HARD.

Cent. sextae. Sic Reg. 2, et alii. Typi centesimae tantum, mendose. Vide quae dicemus inferius cap. 6. H. — *Centesimae sextae.* Immo Brot. ex MSS. Regg. 2, 8, 5, et edil. principe, olymp. centesimae anno secundo, et sic libb. ante Hard. vulgg. De Mausoleo illo conf. Cl. DE CAULIA, *Memoir. de l'Acad. des Inscriptions*, tom. XXVI, pag. 321. Ed. P.

Inter septem miracula. Haec vulgo censentur: 1° Muri Babylonici. 2° Dianae Ephesae templum. 3° Iovis Olympi simulacrum. 4° Pyramides Aegyptiae. 5° Mausoleum. 6° Colossus Rhodius. 7° Cyri regia. H.

maximè artifices fecere. Patet ab austro et septentrione sexagenos ternos pedes, brevius a frontibus, toto circuitu pedes quadringentos undecim: attollitur in altitudinem viginti quinque cubitis: cingitur columnis triginta sex. Pteron vocavere. Ab oriente caelavit Scopas, a septentrione Bryaxis, a meridie Timotheus, ab occasu Leochares: priusque quam peragerent, regina Artemisia, quae mariti memoriae id opus extrui iusserat, obiit. Non tamen recesserunt, nisi absoluto iam, id gloriae ipsorum artisque monumentum iudicantes: hodieque certant manus. Accessit et quintus artifex: namque supra pteron pyramis altitudine inferiorem aequavit, vigintiquatuor gradibus in metae cacumen se contrahens. In summo est quadriga mar-

A frontibus. Ab oriente sole, et ab occidente. Hæd.

Toto circuitu, etc. Opus ipsum circumibat cingebatque vel fossa, vel murus exterior, aliquantum ab ipso opere dissitus: quare totus Mausolei ambitus pedum fuit quadringentorum undecim. Hæd.

Cingitur columnis triginta sex. Quorum altitudo quoniam minime est expressa, existimare licet fuisse tantam, quantæ Ephesi templi columnæ fuisse: ipso Plinio teste, esp. 24 libri huius, hoc est: sexaginta pedum aut fortassis etiam plurium. H.

Pteron vocavere. Has voces lypsi hæcenus vulgati prætermisere: quas et in vetustis codicibus Turnebus ante nos vidit. Itapai in re ædificatoria muri duo sunt in altitudinem consurgentes, alarum instar. Vide Strabonem lib. XVII, pag. 805. Namque pteri, seu alarum vice columnæ eas tuere, quibus imposita deinde pyramis altera, uti mox dicitur, inferiori operi altitudine par. H.

Ab oriente caelavit Scopas. Vitruvius in præf. lib. VII, p. 125: «Namque singulis frontibus (Mausolei) singuli artifices sumpserunt certatim partes ad ornandum: Leochares, Bryaxes, Scopas, Praxiteles: nonnulli etiam putant Timotheum: quorum artis emiciens excellentia cõgît ad septem miraculorum eius operis pervenire famam. » Libro verò II, c. 8, cave credas ab eo scriptore Mausoleum describi, quod viros eruditos in fraudem impulit. H.

Hodieque certant manus. Hodieque contentio est, quæ culus artificis manus in eo opere primas obtineat. Hæd.

Vigintiquatuor gradibus. Errant Dalecampius et Allatius, qui hos xiv gradus ab basin pyramidis fuisse autumant: nulli enim gradus ad pyramidis basin fuisse: ipsa pyramis gradibus xiv constabat, quibus ipsa ascendebatur, ut satis perspicue ex Plinii verbis liquet.

morea, quam fecit Pythis. Haec adiecta centum quadraginta pedum altitudine totum opus includit.

- 20 Timothei manu Diana Romae est in Palatio, Apollinis delubro, cui signo caput reposuit Aulanius Evander. In magna admiratione est et Hercules Menestrati et Hecate Ephesi in templo Dianae post aedem, in cuius contemplatione admonent aeditui parcere oculis, tanta marmoris radiatio est. Non postferuntur et Charites in propylaeo Atheniensium, quas Socrates fecit, alius ille quam pictor: idem, ut aliqui putant. Nam

Quam fecit Pythis. Πύθης, sculptor. Haseo.

Haec adiecta centum quadraginta pedum. Locus hic suspectus est. Nam quum altitudo inferioris aedificij fuerit xxxvii pedum cum dimidio, pyramidisque par celsitas, numerus is geminatus efficit pedes lxxv, quos si ab altitudine totius operis, quae fuit clx pedum auferas, restabunt pedes lxxv tribuendi quadrigae impositas, et viginti gradibus ad pyramidis basin collocatis. Non est autem probabile altitudinem tantam fuisse quadrigae et graduum. Dax. — *Haec adiecta*, etc. Columis primum, quibus opus inferius ciogebatur includebaturque, altitudo fuit, ut coniecimus, pedum ut minimum lx. Operi deinde his imposito seu pyramidi superiori, altitudo inferiori par, hoc est xxxv cubitorum, seu, quod idem est, pedum vii et xxx cum semisse: nam cubitus pedem cum semisse obtinet. Sunt hi pedes ferme centum. Quare quadrigemi quadrigae cum triumphali curru ut plurimum tribuuntur. Nihil hic Alatus vidit, in libro Philoos, de septem orbis miracula: nihil Dolecampius, qui praecivit Allatio, II.

Menestrati. Μενεστράτου huic lau-

dat Tatianus in Oratione contra Graecos, p. 182. Haseo.

Hecate. Sic postea Lunam, Proserpinam, Dianam ipsam vocant. H. — *Hercules Menestrati.* Non exstat ille Hercules, qui io magna admiratione fuit. At Romae in palatio Farnesiano visitur Hercules Glyconis Atheniensis, qui et ipse est summa admiratione dignus, et inter praestantissima exemplaria quibus restitutae sunt artes, memorandus. Inveotus est io Thermis Antoninianis, sub Paulo III, pontifice maximo. Bsoz.

Charites. Gratae. H.

In propylaeo. Arcis nempe vestibulo. Haseo.

Alius ille quam pictor. Ita libri omnes, etiam MSS. Qui alium existimaverunt Socratem hunc esse, quam pictorem, de quo lib. XXIII, c. 40, philosophum eum esse censuerunt Platonis magistrum. Ex horum numero Pausanias existit, tum lib. IX, pag. 596: Σωκράτης δὲ ὁ Σωκροῦσιανου πρό τῆς ἐς τὴν ἀκρόπολιν ἰσίδου, Χαρίτων ἀργύρεοις ἀγάλματα Ἀθηναίους, etc. « Socrates ante arcis vestibulum, Gratarum Atheniensium e marmore signa fecit. » Paulo etiam distinctius in Atticis, lib. I, pag. 40: Ερμῆν ἐν

Myronis illius, qui in aere laudatur, anus ebria est Smyrnae in prunis incluta. Pollio Asinius, ut fuit acris vehementiae, sic quoque spectari monumenta sua voluit. In iis sunt Centauri nymphas gerentes. Archesi-²¹ tae, Thespiades Cleomenis, Oceanus et Iupiter Entochi, Hippiades Stephani, Hermerotes Taurisci, non

προτύλαιον ἐνδράζουσι, καὶ Χάριτας Συναράτῃ τῇ Σαυρονίσκου λέγουσι, ὃ σοφῶ γενέσθαι μάλιστα ἀνθρώπων ἴσθιν ἢ Πυθία μάρτυς. « In ipso introitu arcis, Mercurium, quem Propylaeum vocant, Gratiasque, Socratem fecisse ferunt, Sophronisei filium: quem inter homines maxime sapientem fuisse, Pythia testis. » Adnotat Laërtius in Socratis vita, lib. II, pag. 37, quàm nudae alias Gratiae fingentur, eas Socratem veste amictas posuisse. Vide et Suidam in verbo Συναράτης. Πρώτατος γινόμενος λευξός, ὥστε καὶ παρὶ αὐτῷ εἶναι τὰς Ἀθηνῶν ἐνδιδυμένας Χάριτας, etc. Nudae nummi duo exhibent; alter: ΑΔΡΙΑΝΟΡΑΕΙΤΟΝ: aliter, ceteri. PL. PAG. DEULT. Describuntur a Seneca oratione satis quidem compta, lib. I, de Benef. cap. 3. Fuerunt eae omnino tres: quare quam pulchritudinis dote pollere mulierem veteres volebant significare, hanc quartam esse Charitatem dicebant: Venerem quoque Paphiam alteram, decimamque Músam, Ruffini epigramma in Anthol. VII: Τόσσαρες αἱ Χάριτες. Ἡστέας δύο, καὶ δίνα Μούσαν, Δερκυλλὲς ἐς πέντας, Μούσαν Χάρις, Ἰακύν. » Bina Venus, Musaeque decem, his Gratia bina: Dercyllis, est etenim Gratia, Musā, Venus, & Haro.

Myronis filius. De quo dictum lib. XXIV, cap. 19. H.

Archetiae. Sic libri omnes, etiam MSS. Malleum, Arctelae, vel Arce-

silae: quo nomine appellatum superiore libro pictorem memini: caelatorem e marmore aliterum inferius. Haro.

Thespiades. Musae Thespias (est id Boeotiae oppidum) incolentes. H.

Hippiades Stephani. Equestres stultae, ut Amazonum, quae primae ascenderunt equos. Haro. — Rhodiginus legit, *Hippodes*, c. 1. Quidam; *Hesperiades*. Alii, *Hippé*: Chironis ea filia fuit: *Aqueus*, *Appiades*: illasque interpretatur Venerem, Palladem, Vestem, Concordiam, Pacem, quarum simulacra ornandis Appiae aqueductibus, et fornicibus positae fuerunt. Ovidius, lib. II de Arte Am. » Haec Venus a templis multo radiantibus auro Laeta videt lites, Appiadesque desce. » Probabile tamen non est, graecum sculptorem et in Italiam fortassis nunquam transgressum, illas fecisse: nisi forte aditus illas Appiadum deorum, Romam advectas ad Appiae aquae ornamenta existimes. DAL. — *Hippiades Stephani*. Caret his verbis et Reg. 2 cod. et Pintia. H. — *Hippiades*; etc. Haec desunt et in edit. principe; ideoque delenda esse Brot. opinatur. — Ed. P.

Hermerotes. Sic libri omnes. Mercurii et Cupidinis simul ionta in uno lapide simulacra vox ea sonat. Sic Hermathena, de qua nos alibi, Mercurium et Miocervam indicat. In uno lapide tria interdum numina copulata esse Philodemi de Panos sigillia epi-

caelatoris illius, sed Tralliani, Jupiter hospitalis Pamphili Praxitelis discipuli. Zethus et Amphion, ac Dirce et taurus, vinculumque ex eodem lapide, Rhodo advecta opera Apollonii et Taurisci. Parentum ii certamen de se fecere: Menecratem videri professi, sed esse na-

gramma testatur, in Antholog. lib. IV, c. 12: φιλοθέμου εἰς ἑτερον ἀγαλμα Πανός. Τρισσοὺς ἀθανάτους χωρεῖ λίθος· ἃ κεφαλὰ γὰρ Μανίου τραυὸς Πάνα τὸν αἰγόκαρπον. Στέρνα δὲ καὶ νωθός, Ἡρακλῆα· λοιπὰ δὲ Μηρών καὶ κνήμη· Ἑρμοῦ ὁ πτερόπους· Πάκιν. Θύειν ἀνέστη ξένη μηχανή. Τοῦ γὰρ ἰνὸς σοὶ Θύματος οἱ τρισσοὶ θαίμοντες ἀπτόμεθα. » Ne sperne hunc lapidem: tria numina continet unus: nam Pan cornigero nascitur ex capite. Hérculis est pectus validi, cum ventres: quod infra est In femore et suris, penniger Arcas habet. Hic igitur omnipotens parcas adolere, Viator: Victima nam ternos obligat una deos. » Aliis in Hermis seu Mercurii statuis solum caput eminebat, reliquum corpus erat rude et informe; et sine manibus. Vnde apud Iuvenalem, Sat. viii, 53: » tenucoque simillimus Herminae » de inertī dicitur. H.

Caelatoris illius. Cyziceni, de quo lib. XXXIII, cap. 55. H.

Jupiter hospitalis. Σένος Ζεύς, Iovis epithetum, apud Homerum, *Odys.* ε', vers. 283, et alibi passim. Hinc Maro: » Jupiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur. » H.

Zethus et Amphion. Ζῆθος et Ἀμφίων fratres, a quibus Thebas esse conditas auctor est ex Homero Paus. *Corinth.* lib. II, pag. 96: Hi Dirceam ad taurum indomitum deligatam vita privarunt, » inquit Hygin. *Fab. vii.* Vide et Suidam, verbo Ἀντιόχη, et Apollodor. de Diis, lib. III, p. 179,

et Propert. lib. III, eleg. 13. Hodieque id simulacrum visitur in Palatio Farnesianorum: unde et illi Romanorum vulgus nomen indidit: *Il Toro Farnese*, hoc est, Taurus Farnesianus. H. — *Taurus.* Stupendum illud artis monumentum inventum est in Thermis Antoninianis sub pontifice maximo Paulo III. Quam multis in locis esset fractum, iussu cardinalis Farnesii a Ioanne Baptista Blanco Mediolanensi instauratum est. Licet vero sit magnitudine operis mirum, non est tamen absoluta artis praestantia. Boor.

Ex eodem lapide. Id vero in primis singulare est; quod et in alio opere pariter Plato demonstrat hoc versiculo, Anthol. IV, 18: Εἰς λίθος, ἄρα, Δαρὴρ, ἔκροτ, ζυγός, ἄντα; μέσση. » Flagrum, currus, equi, frenum, iuga, vir, lapis unus. » H. — *Eodem lapide.* Longum est maximum illud artis monumentum palmos xiv; totidem latum; altum palmos xviii. Boor.

Taurisci. Parentum; etc. In veteribus legitur: Par autem ii certantes de se iudicium f. » Lego ex manuscripto, » Taurisci parentum: ii certamen de se fecere, » etc. » Menecrates et Artemidorus patres fuerunt Apollonii et Taurisci. Hi seipsos plinexerunt aemulationis certamine. Dab. — *Parentum ii certamen de se fecere.* Fecere ii, ut certarent inter se duo, uter verius parens ipsorum diceretur: quum professi sunt in statuarum inscriptionibus videri quidem esse Me-

turalem Artemidorum. Eodem loco Liber pater Euty-
chidis laudatur. Ad Octaviae vero porticum Apollo Phi-
lisci Rhodji in delubro suo. Item Latona et Diana, et
Musae novem, et alter Apollo nudus. Eum, qui ci-
tharam in eodem templo tenet, Timarchides fecit. In-
tra Octaviae vero porticus, in aede Iunonis, ipsam
deam Dionysius, et Polycles aliam: Venerem eodem
loco Philiscus: caetera signa Praxiteles. Timarchidis
filii Iovem, qui est in proxima aede, fecerunt. Pana-

neastrum, sed naturalem Artemido-
rum esse. Incertum sic reliquere,
uter parens verius foret, quam elteri
amborum artem, alteri locum debe-
rent. HARD.

Eutychidis. Sic libri, etiam MSS.
Eutychides Sicyonius, Lysippi sta-
tuarii discipulus, laudatur. a Pau-
sanie in Eliac poster. sive lib. VI,
p. 346. Ille nimirum, quem inter fi-
ctores ex aere Plinius ante enume-
ravit, lib. XXXIV, cap. 49. At hic
ex eo diversus: nam Milesius appel-
latur in epigrammate sat venusto apud
Gruterum, pag. 1142: Πραξιτέλιος
ἡθοῦς λαοφίλος οὗτος ἰχθυόων, Εξ δ'
ἑλίου διαπύξ ἤλθεν ὀρθοάδας. Οὐνομα
δ' Εὐτυχίδης· φειδώνηρον, ἀλλὰ με-
γαλὸν Θῆκεν ἀπαρπάξας αὐτότατ' ἐς
αἶδα. s. Par ego Praxiteli formare in
marmore vultus: Totā sed. annorum
vita his octo fuit. Eutychides mihi
nomen erat; sed fecit ut esset Hoc
solum, sapiens me cito Parca nimis. s.
HARD.

In delubro suo. Inter Octaviae
opera, ut saepius diximus, cum por-
ticu fuisse aedes Apollinis et Junonis.
HARD.

Timarchides. Τιμαρχίδης statu-
rius a Pausania laudatur in primis,
Phocic. lib. XVIII, p. 675. H.

Ipsam Deam. Iunonem. H.

Polycles. Πολυλάης, idem, opinor,
quem inter fictores ex aere appella-
tum superius vidimus, l. XXXIV, cap.
49. HARD.

Caetera signa Praxiteles. Scri-
bo, *Paisteles*, non *Praxiteles*, tum
ex vetusto codice, tum etiam ex
Pausania in Eliacis. Meminit et Pli-
nius *Paisteles*, infra hoc ipso capite.
PAST.

Timarchidis filii. In libris hacten-
us editis, s. item Polycles et Dio-
nysius Timarchidis filii. e. At priora
verba inserta hoc temere, repetitaque
ex antecedentibus quis non intelligit?
Desunt ea certe in nostris codicibus:
et deesse in suis sensit Pintianus.
Quod si his nominibus Timarchidis
filii fuere, dici id prius oportuit,
non in istum locum conici. H.

37. *In proxima aede Iovis.* In
fragmentis vestigii veteris Romae,
tabula II, aedes Iovis et Iunonis in
Octaviae porticibus exhibentur hoc
modo: PORTICVS. OCTAVIAN. ARMS. IOVIS.
ARMS. IYTHONIS. ARMS. HERCVLIS. MYSA-
RYM. Cognomen adhuc retinet aedes S.
Mariae in Porticu, nunc sanctae Gallae,
quae Iunonis aedes: altera proxima
s. Nicolai, quae Iovis fuisse dicitur.
Sed sunt hi spurii tituli. Numinum
nomina inscribi delubris, moris an-
tiqui sanè fuit, et adici verbum

et Olympum luctantes, eodem loco Heliodorus, quod
 23 est alterum in terris symplegma nobile: Venerem la-
 vantem sese: Daedalum stantem Polycharmus. Ex ho-
 nore apparet in magna auctoritate habitum Lysiae
 opus, quod in Palatio super arcum divus Augustus
 honori Octavii patris sui dicavit, in aedicula columnis
 adornata. Id est quadriga currusque, et Apollo ac
 Diana ex uno lapide. In hortis Servilianis reperio lau-
 dados, Calamidis Apollinem illius caelatoris, Dercyli-
 dis Pyctas, Amphistrati Callisthenem historiarum scri-
 ptorem.

24 Nec multo plurium fama est, quorundam claritati
 in operibus eximiis obstante numero artificum, quo-
 niam nec unus occupat gloriam, nec plures pariter
 nuncupari possunt, sicut in Laocoönte, qui est in

ARDES, ab omni prorsus fuit usu alie-
 num. Deinde unde confectus fuerit
 Hercules Musarum superius ostendi-
 mus lib. XXXV, cap. 36. G.

Pana et Olympum. De quibus iam
 antea dictum. HARR.

Symplegma. De ea voce sup. hoc
 ipso capite. H.

Calamidis. De quo XXXIV, 49.
 Pausan. in Attic. p. 6: Οὐ δὲ καλεῖσθαι
 Αλαξάνδρον Ἀπόλλωνα, Κάλυμας
 ἰνοῦσιν. s. Apollinem cognomento
 Averruncum Calamis fecit, s. Causam
 huius appellationis discere ex ipso, al
 vacat. HARR.

Dercylidis Pyctas. Hoc est, pu-
 giles. Usum es voce Plinium haud
 semel, ex Indice intelliges. Ita porro
 scripsimus, ex fida Reg. 2 codicis et
 Pintiani quoque admonitu, quum
 prius legeretur, *Dercylidis Pyctas*.
 Aliis Dercylis feminae nomen est,
 ut paulo antea hoc capite vidimus.
 HARR.

Amphistrati. Ἀμφίστρατος statua-
 rium laudat et Tatianus, in orat.
 contra Graecos, p. 182. HARR.

Callisthenem. De quo nos in Au-
 ctorum Indice. Hunc Alexander Ma-
 gnus interemit. Vide Senecam, Nat.
 Quae. lib. VI, cap. 23. H.

Deinde multorum obscurior fama
est (sic prius). Voss. et Pintiani r
i Nec multo plurium fama est, s
sine rō obscurior. Non multo plures
ad famam pervenerunt. Gsow.

Sicut in Laocoönte. Historia quam
 simulacrum id exhibet, ex Ma-
 rone repetenda, Aeneld. lib. II.
 Nunc in hortis Vaticanis pontificis
 asservatur. Negat tamen Triultius
 quidam in Actis Eruditorum Lipsien-
 sibus, anno 1797, pag. 144, «ex uno
 lapide confectam statuam illam esse,
 s. plus minus quatuor compaginibus
 occulte ferrumintam circumlitamque
 esse contendit. s. H. — In Laocoönte.
 Praestantissimum illud monumen-

Titi imperatoris domo, opus omnibus et picturae, et statuariae artis praeponendum: Ex uno lapide eum et liberos draconumque mirabiles nexus de consilii sententia fecere summi artifices, Agesander, et Polydorus, et Athenodorus Rhodii. Similiter Palatinas domos Caesarum replevere probatissimis signis, Craterus cum Pythodoro, Polydectes cum Hermolao, Pythodorus alius cum Artemone, et singularis Aphrodisius Trallianus. Agrippae pantheum decoravit Diogenes Atheniensis: et Caryatides in columnis templi

tum, in quo maximum est doloris, et fortitudinis exemplum, omnibus teste ipso Plinio, et picturae et statuariae artis monumentis praeponendum, Romae adhuc visitur in pontificii Vaticani hortis. Nec forte ipsum est exemplar, duobus enim constat lapidibus, sed Plinii aetate junctura potuit non apparere. Tanta fuit huiusce monumenti, cui quantum debeant restitutae artes, satia non potest dici, laus et admiratio, ut Iulius II et Leo X, artium aestimatores peritissimi, fautores magnifici, Pelicem de Fredis, qui illud reperit, donis et dignitatibus ornaverint. Eius quoque tumulo inscriptum est, anno 1528; » Qui ob proprias virtutes, et reperi- tum Laocoontis, quod in Vaticano cernis, simulacrum immortalitatem meruit. » Baor. — In Museo Parisiensi celeberrimum artis illud opus aliquandiu asservatum vidimus. Ed. Paa.

In Titi imperatoris domo. Titi thermas in regione Urbis tertia a P. Victore video collocari: nam procul inde domus abfuerit, adhuc inexploratum. H. — *In Titi imperatoris domo.* In ea quoque domo cuius, ut Thermarum, manent adhuc rudera, inventae sunt veteres et elegantissi-

mae picturae, quas delineavit P. Santes Bartoli, et publicavit Cl. de Caylus, ut fusiùs dixi in altera Taciti editione, tom. V, p. 351. Baor.

Præferendum (sic prius). Parum interest: sed Voss. et alii *praeponendum*. Gron.

Eum et liberos. Praeter Virgilium, lib. II Aeneid. eius rei historiam describit Eumolpus luculentissima versibus in Satyra apud Petronium. Dal.

Palatinas domos. Aedibus Caesarum nomen dedit Palatinus mons, in quo illae aedificatae, decima regione Urbis. Ibi domus Augustana, et Tiberiana a P. Victore statuitur; accessere Caes. deinde aedes, ac Domitiani, aliaeque. H.

Craterus, etc. Κράτιος, Πυθόδορος, Πολυδύκτες, Ερμόλαος, Αφροδίσιος. Ex his unum Pythodorum novimus, Thebanum statuarium, cuius mentio apud Pausaniam in Boeot. I.

IX, pag. 594, nisi forte Artemon idem, qui fuit in pictorum albo supra recensitus, lib. XXXV, cap. 40. H.

Et Caryatides. De his supra hoc ipso capite dictum. H.

52. *In columnis templi eius.* Estat quidem adhuc Pantheon; at illae Caryatides in columnis, et signa in fa-

eius probantur inter pauca operum: sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata.

- 26 Inhonorus est, nec in templo ullo Hercules, ad quem Poeni omnibus annis humana sacrificaverunt victima, humi stans, ante aditum porticus ad nationes. Sitae fuere et Thespiades ad aedem Felicitatis, quarum unam adamavit eques Romanus Iunius Pisciculus, ut tradit Varro: admiratur et Pasiteles, qui et quinque volumina scripsit nobilium operum in toto orbe. Natus hic in Graecia Italiae ora, et civitate ro-

atigio posita non iam comparent. Forte illa rapuere imperatores, qui, collapsis artibus, ex probatissimis antiquitatis monumentis sua condecorabant. Brot.

Inhonorus est, nec in templo ullo. Sic MSS. veteres, Reg. 2, Colbert. 3, caeterique omnes, atque adeo probatiores editiones, ut Elseviriana, Gronoviana. At sunt autem aliae non paucae, in quibus auctore ac piosore, ut credimus, Beroaldo, contraria plane sententia legitur, et In honore est et in templo illo: s quod sane ineptum est: nam si in templo, non igitur ante aditum porticus fuit, quem tamen eius simulacri situm fuisse verbis conceptis Plinius asseverat: Il. — *Nec in templo ullo.* Gronov. et al. ante Harduinum, *nec in templo illo.* Eo. P.

Ad quem Poeni, etc. Saturno quoque mactari iofantes a Carthaginiensibus solitos, auctores sunt Arnobius, Isidorus, etc. H. — *Humana sacrificaverunt victima.* Saturno infantes Carthaginienses sacrificare solitos esse Lactantius et Silius tradunt: quin etiam Plato in Protagora, Diodor. Sicul. lib. XX. A Tyriis hoc

traditum, et usque ad urbis excidium servatum Q. Curtius scribit. D. Augustinus infantes etiam a Gallis Saturno immolatos fuisse memorat. Vide Rhodig. lib. XIII, cap. 24. Plautus in Amphitr. a Faxo ut bubulis coriis onustus sis Saturni hostia. s DALBC.

Porticus. Servius ad illud Maronis Aeneid. VIII s aptatque superbis Postibus: Porticum enim, inquit, Augustus fecerat, in qua simulacra omnium gentium collocaverat, quae porticus appellabatur ad Nationes. s HARD.

Sitae fuere et Thespiades ad aedem Felicitatis. De his supra hoc ipso capite, et lib. XXXIV, cap. 19. Signa haec Tullius intellexit sub initium IV in Verrem: s Itaque ille L. Mummius Achaicus, quem Thespiis ea quae ad aedem Felicitatis sunt, caeteraque profana ex illo oppido signa tolleret, etc. s IL.

Pasiteles. Quem idem Varro superius quoque laudat lib. XXXV, c. 45. Egimus de eo in Auctorum indice. HARD.

Natus hic in Graecia Italiae ora. In

mana donatus cum iis oppidis, Iovem fecit eboreum in Metelli aede, qua campus petitur. Accidit ei, quum in navalibus, ubi ferae Africanæ erant, per caveam intrens leonem caelaret, ut ex alia cavea panthera erumperet, non levi periculo diligentissimi artificis: Fecisse opera complura dicitur: sed quæ fecerit, nominatim non refertur.

Arcesilaum quoque magnificat Varro, cuius se marmoream habuisse leaenam tradit, aligerosque ludentes cum ea Cupidines, quorum alii religatam tenerent, alii e cornu cogerent bibere, alii calcearent soccis, omnes ex uno lapide. Idem et a Coponio XIV nationes, quæ sunt circa Pompeii, factas auctor est.

Invenio et Canachum laudatum inter statuarios, fecisse marmorea. Nec Sauron atque Batrachum obli-²⁸ terari convenit, qui fecere templa Octaviae portici-

Magna Græcia, quæ Italiae ora, ut dictum est, lib. III, cap. 45. H.

Cum iis oppidis. Quæ scilicet Magna Græcia continentur: quibus civitatem iam tum Varronis ævo donatam innuit. H. — Cum iis oppidis. Vel. apud Dalec. cum suis oppidanis. Ed. P.

Iovem fecit eboreum. Sic MSS. omnes, non eburnum. Plautus eburratum dixit, nec semel. Haan.

In Metelli aede. Macedonici nimium, et qui primus omnium Romæ aedem ex marmore molitus, vel magnificentiae, vel luxuriae princeps fuit, et inquit Velleius, lib. I, cap. 44. Haan.

Qua campus. Martius. H.

Quum in navalibus. In tertia decima Urbis regione ad Aventinum et primum Urbis moenia, navale fuit; et velut, Plutarcho in Catone minore. Livius, lib. III, pag. 51: et La. Quintilius trans

Tiberim, contra eum ipsum locum, ubi nunc navalis sunt, colebat agrum, etc.

Arcesilaum. Platen illum videlicet, quem idem Varro superius laudavit, lib. XXXV, cap. 45.

XIV Nationes. Gentium imagines et simulacra intelligit, de quibus Suetonius in Claudio, cap. XLVII. et A simulacris gentium ad Pompeii theatrum dedicatarum, etc. et In regione Urbis nota. De his et Servius egit, loco a nobis superius laudato. Haan. — Circa Pompeii. In MSS. Regg. et edit. princeps, circa Pompeium. Brof. ex Suetonio, circa Pompeii theatrum. Ed. P.

Laudatum. Lib. XXXIV, 49.

Qui fecere templa. Iunonis et Apollinis, ut alibi diximus. Haan. — Sauron. Saurum; et paulo infra, alio modo usurpare; his necesse vocibus loco et omissis. Ed. P.

has inclusa, natione ipsi Lacones. Quidam et opibus praepotentes fuisse eos putant, ac sua impensa construxisse, inscriptionem sperantes. Qua negata, hoc tamen alio loco et modo usurpasse. Sunt certe etiamnum in columnarum spiris insculpta nomina eorum argumenta, lacerta atque rana. In Iovis aede extitisse picturam, cultusque reliquos omnes femineis argumentis constat. Etenim facta Iunonis aede quum inferrentur signa, permutasse geruli traduntur: et id religione custoditum, velut ipsis Diis sedem ita partitis. Ergo et in Iunonis aede cultus est, qui Iovis esse debebat.

- 29 Sunt et in parvis marmoreis famam consequuti, Myrmecides, cuius quadrigam cum agitatore cooperuit alis musca: et Callicrates, cuius formicarum pedes atque alia membra pervidere non est.

In columnarum spiris. Dicemus de his cap. 56. HARD. — *In columnarum spiris insculpta.* Cl. Winkelmannus, *Monimenti antichii inediti*, tom. II, pag. 269, exhibet num. 206 capitulum Ionicum columosae quod adhuc exstat Romae in templo dei Laurentii extra moros. In eius volutis videtur ex una parte ranam inversam, ex altera lacertam. Male ergo MS. Reg. 5, edit. princ. et Cl. Rinzoni, habent, *epistyllis insculpta*. Epistylla enim sunt *les architraves*, non ipsa columnarum capitella. BOCR.

Argumenta. Gron. et al. abte Hard. *argumento.* Ed. P.

Lacerta atque rana. Nempe lacertam Graeci *σαῦρον* et *σαῦρον* vocant: *βάρπαρον* ranam. H.

Cultusque reliquos. Sigas et ararum orantus, quas sacris deorum caerimoniis magia congruerent. H.

Permutasse geruli traduntur. Quae Iovis templo destinata erant, in Iunonis aede posuisse, et vice versa. H. Debebat. Br. debuit. Ed. P.

Myrmecides. Idem refert Aelianus, Var. Hist. lib. I, qui et addit elegiacum distichon aureis litteris scriptum fuisse in semine sesami; lib. VII, cap. 24. Idem Myrmecides navem fabricatus est, quam apicula planis absconderet. Varro, lib. VI de Lingua Latina: *Et eoim facilius obscuram operam Myrmecidis ex eborae oculi videant, al extrinsecus admoveant nigrae setae.* 6 Hadrian, lib. VI, cap. 4. DARE. — *Myrmecides.* Et aliam ex ebone praeter hanc marmoream, quadrigam in se, de qua dictum est lib. VII, cap. 24; ut et Callicrates, cuius artificio delectatum Periclem in primis scribit Plutarchus in Pericle, p. 459. H.

V. (vi). Haec sint dicta de marmorum sculptoribus, summaque claritate artificum: quo in tractatu subit mentem non fuisse tum auctoritatem maculoso marmori: fecere e Thasio Cycladum insularum, aequae ete Lesbio: lividius hoc paulo. Versicolores quidem maculas, et in totum marmorum apparatus Menander etiam diligentissimus luxuriae interpres, primus et raro attigit. Columnis demum utebantur in templis, nec lautitiae causa, nondum enim ista intelligebantur; sed quia firmiores aliter statui non poterant. Sic est inchoatum Athenis templum Iovis Olympii, ex quo Sylla Capitolinis aedibus advexerat columnas. Fuit tamen inter lapidem atque marmor differentia iam et apud Homerum. Dicit enim marmoreo saxo percussum: sed hactenus. Regias quoque domos quum laudatissime praeter aes, aurum, electrum, argentum, ebore tantum adornans. Primum (ut arbitror) versicolores istas maculas Chiorum lapidinae ostenderunt, quum exstruerent muros, faceto in id M. Ciceronis sale: omnibus enim ostentabant, ut magnificum. Multo, inquit, magis mirarer, si Tiburtino lapide fecissetis.

V. *Fec. e Thasio*, etc. Statius. Thasii lapidis apud Senecam mentio, epist. LXXVI, cuius initium: «In ipsa Scipionis Africani villa, etc.» Lesbii marmoris, apud Isid. Orig. lib. XVI, cap. 5, quod et lividius esse confitetur. HARS.

Menander. Comicus, qui luxuriae genus omne pulchre callebat. Phaedrus, Fab. lib. VI: «In quibus Menander nobilis comoediis vnguento delibutus, vestitu adfluens, Veniebat gressu delicato et languido, etc.» HARS.

Templum Iovis Olympii. Inchoatum pariter dicit Tranquillus in Augusto, cap. L. Perfectum vero dedi-

calumque ab Hadriano, Spartianus, in eius vita; et Pausanias in Attica. HARS.

Dicit. Addunt libri editi: «Dicit enim Paridis os marmoreo.» At has voces duas *Paridis os* MSS. nulli agnoscunt: nec de Paride id usquam, quod quidem meminerim, Homerus prodidit, sed de Cebrione, Hectoris auriga, Iliad. II, vers. 735. H.

Sed hactenus. Sed non ultra marmoris mentionem fecit. H.

Ebore tantum adornans. Nulla marmoris facta mentione. Locum Homeri attulimus, lib. XXXIII, cap. 23. H.

Si Tiburtino lapide. Qui Romanus vulgaris, in eam advectus insulam;

Et Hercules, non fuisset picturae honos ullus; non modo tantus, in aliqua marmorum auctoritate.

VI. Secandi marmor in crustas nescio an Cariae fuerit inventum. Antiquissima, quod equidem inveniam, Halicarnassi Mausoli domus Proconnesio marmore ex-culta est, lateritiis parietibus. Is obiit Olympiadis cvi anno ii, urbis Romae anno ccccliii.

VII. Primum Romae parietes crusta marmoris ope-ruisse totius domus suae in Caelio monte Cornelius

accepisset fortassis ab loci inde pe-teretur, intercapedine pretium. H.

VI. *An Cariae*, etc. Cui Mausolus regulus iura dabat. Harn.

Mausoli domus. Haec pariter tra-duntur a Vitruvio, lib. II, cap. 8, pag. 29: s Item Halicarnassi, inquit ille, potentissimi regis Mausoli do-mus quum Proconnesio marmore omnia haberet ornata, parietes ha-bet latere structos, qui ad hoc tem-pus egregiam praestant firmitatem, ita tectorii operibus expositi, ut vi-tri perluciditatem videantur habere. s Harn.

Is obiit Olympiadis C anno II., *urbis Romae anno CCCII* (sic libb. ante Hard. vulgg.). Lege: s Is obiit Olympiadis c anno ii, Urbis Romae cccclxiv. s Nam Olympiadis centesimae annus secundus, erat Urbis Romae trecentessimus septuagesimus quartus. Vide Meurs. Arch. Athen. p. 142. DAL. — *Olympiadis CVI*. Sic Reg. 2, et Colbert. 3, atque in edi-tione Parmensi, Tarvisia, aliisque vetustioribus, *centesimae sextae*, sine ullis compendiorum notis. Libri po-sterius editi, *Olympiadis C*, menda-se. Harn. — *Olympiadis CVI anno II*, etc. Brot. ut supra cap. 4, emen-dat ex Regg. codicibus 2, 3, 5, et

edit. princ. s Olympiadis c anno se-cundo, Urbis Romae anno cccclxiv. s Et id postulat Scopae aetas, sIs enim floruit, ut dictum est supra lib. XXXIV, cap. 19, Olympiade lxxvii. s Tunc certe natus erat Scopas annos circiter 30. Si mortuus est Mausolus anno secundo Olympiadis centesimae sextae, ut habent recentiores editio-nes, Scopas habuit annos circiter centum, quum, defuncto Mausolo, eius mausoleum caelavit. Pars vero quam caelandam suscepit, patebat pedes 36 latitudine, et altitudine 20. Talesne et tam diuturnos labo-res sustinere potest senectus efflocta? Ex nott. Brot. ad hunc locum. En. P.

Anno CCCCIIII. Ita codices Reg. quatuor, et Vaticani duo. In Colb. 3, et vet. codice Dalecampii, *CCCCII*. Lege: s Olympiadis cx anno secundo, Urbis Romae anno cccclv, s et omnia ad Plinii mentem veritatemque congruent. Est hic annus 350 ante Chri-stum. In libris hactenus editis, *CCCCII*, errore minime obscuro. Harn.

VII. *Crusta marmoris operuisse*. Id non aliud fuit, quam marmor in tenues crustas varii coloris sectum pa-rieti acite imponere, et pro tectorio ei dare. Lucanus, lib. X, vers. 114: s Nec summis crustata domus, se-

Nepos tradidit Mamurræ Formiis natum, equitem Romanum, præfectum fabrum C. Caesaris in Gallia. Neque indignatio sit tali auctore inventa re. Hic namque est Mamurra Catulli Veronensis carminibus proscissus, quem et res, et domus ipsius clarius, quam Catullus, dixit habere, quidquid habuisset Comata Gallia. Namque adiecit idem Nepos, eum primum totis aedibus nullam nisi e marmore columnam habuisse, omnes solidas e Carystio aut Lunensi.

ctisque nitebat Marmoribus. » Declamator apud Senecam patrem: » In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, ut teui fronte parietem tegat. » Has marmorum crustas Graeci *πλάνας* vocabant et *μαρμάρων πλανήσεις*. HARD.

Præfectum. Habebat unaquæque legio fabros tignarios, carpentarios, ferrarios, structores, reliquosque artifices ad hibernorum aedificia, ad machinas, turresque ligneas, caeteraque. Horum iudex proprius erat præfectus fabrum. Sic » præfectus fabrum Cn. Pompeii, » apud Ciceronem ad Attic. lib. IX, ep. 8. HARD. —

Fabrum. Gron. et al. *fabrorum.* Ed. P.

Neque indignatio sit. Voss. *neque id indignati desit tali.* Scribe: » ne quid indignari desit tali auctore inventa re. » Lib. XXXIII, cap. 44: quæ et ipsa (Achaica victoria) signa et tabulas pictas iuvenit, ne quid deesset. » Lib. XXXV, cap. 44: » Ne quid desit temporis eius securitati, tibiis tanens. » Lib. XXXVI, cap. 75: » Bis vidimus urbem totam cingi domibus principum Cail et Naronis, huius quidem (ne quid deesset) aurea. GAZ.

Catulli Veronensis carminibus. Catull. 222 in Caesarem: » Quis hoc potest videre? Quis potest pati, Nisi impudicus et vorax, et aleo? Mamur-

ram habere, quod Comata Gallia Habebat unctum, et ultima Britannia? » De Mamurrae divitiis; Tullium vide lib. VII, ep. 7 ad Atticum. H.

Quem et res, et domus ipsius. Quem, et res familiaris, alia opes. Sic totidem fere apicibus libri manu exarati, quum in editis ad hunc diem libris addatur, » Quem ut res est, domus ipsius » val nulla, vel implicata nimis sententia. Tegebat olim Scaliger ex coniectura, *Metrodorus Scepius*, horum verborum vice, ut res est domus ipsius. Acute magis quam solide excogitatum. Quid anim apertius, quem quod illis verbis significatum? Rem familiarem, seu opes Mamurrae, domumque eius clarius illum ipsum declarasse, quod Catullus approbat, quam hunc ipsum potius suis carminibus corraam scilicet ab illo, congestumque in illam domum, quidquid opum foret in Comata Gallia. Rem dici de pecunia opibusque translaticum est. Hinc apud Tullium aliosque idoneos latinitatis auctores passim offendas, » Augere rem, habere rem, facere rem, etc. » HARD. — *Quem et res, et domus.* Nihil tale habent MSS. quos Hard. laudat. Brof. ex Ragg. 2, 3, 5, et edit. principe, restituit quem, ut res est, domus, etc. Ed. P.

E Carystio aut Lunensi. De Cary-

VIII. M. Lepidus Catuli in consulatu collega, primus omnium limina ex Numidico marmore in domo posuit magna reprehensione. Is fuit consul anno Urbis DCLXXVI. Hoc primum inveci Numidici marmoris vestigium invenio, non in columnis tamen crustisve: ut supra Carystii: sed in massa ac vilissimo liminum usu. Post hunc Lepidum ferme quadriennio L. Lucullus consul fuit, qui nomen (ut apparet ex re) Luculleo marmori dedit, admodum delectatus illo: primusque Romam invexit, atrum alioqui: quoniam caetera maculis aut coloribus commendentur. Nascitur autem in Nili insula, solumque paene horum marmo-

sto, lib. IV, cap. 21. Carystiarum columnarum meminere Stephanus, Strabo et alii, Tibullus, lib. III, eleg. 3: « Quidve domus prodest Phrygiis innixa columnis? Tænaræ sive tuis, sive Carystæ tuis? » De Lunensi marmore supra diximus cap. 4. H.

VIII. M. Lepidus. Eius domus suo saeculo Romæ pulcherrima fuit, cap. 45 huius libri. DALBC. — Gron. et al. ante Hard. « Denique M. Lepidus. » Ed. P.

Limina ex Numidico. Pavimenta ex Numidico *Poenica* vocat apud Festum Cato his verbis: « Diceret possum, quibus villæ atque aedes edificatae, atque expolitæ maximo opere citro, atque eboro, atque pavimentis Poenicis stent, etc. » DALBC.

Anno Urbis DCLXXVI. Ita Reg. 2, quod et temporum ratio, Fastique Consulares postulant. In libris hactenus editis, DCLXVI.

Non in columnis tamen. Sic MSS. Reg. 2, et alii, non vero tantum; Favet Isidorus, Orig. XVI, 5: « Numidicum marmor Numidia mittit, ad eutem succum dimittit croco si-

milem: non crustis, sed in massa, et liminum usu aptum. » Aevo tamen subsequente, Neronis scilicet principatu, et crustas e marmore Numidico inductas legimus. Seneca, Ep. LXXXVI, p. 372: « Alessandra, inquit, marmora Numidici crustis distincta. » Et Sidonius, lib. II, ep. 2, balneolum suum describens: « Non illic Paros, inquit, Carystos, Phryges, Numidæe rupium variarum posuere crustas. » HASD.

Vilissimo liminum usu. Limen inferum portarum ut hoc loco intelligatur, vilissimos qui nunc dicitur usus, admonet. HASD.

L. Lucullus consul fuit. Anno V. 680. Haec totidem verbis Isid. Orig. lib. XVI, cap. 5. HASD.

Nascitur. . . in Nili insula. Reg. 2, et Colb. 3, in *Nilo insula*. Pintian. coniciebat in *Melo* legi posse commodius. Nos in *Chio*, Isidoro auctore, qui hunc locum exscripsit. HASD. — In *Nili insula*. Male edit. princ. in *Melo*, Brot. ex Isidor. in *Chio insula*. Ipse Plinius, lib. V, cap. 38, *Chium marmor* memoravit. Ed. P.

rum ab amatore nomen accepit. Inter hos primum, ut arbitror, marmoreos parietes habuit scena. M. Scauri non facile dixerim sectos, an solidis glebis positos, sicuti est hodie Iovis Tonantis aedes in Capitolio. Nondum enim secti marmoris vestigia iuvenerat Italia.

IX. Sed quisquis primum invenit secare, luxuriamque dividere, importuni ingenii fuit. Arena hoc sit, et ferro videtur fieri, sefra in praetenui linea premente arenas, versandoque, tractu ipso secante. Aethiopica ad haec maxime probatur. Nam id quoque accessit, ut ad Aethiopas usque peteretur, quod faceret mariora: immo vero in Indos, quo margaritas quoque peti severis moribus indignum erat. Haec proxime laudatur: mollior tamen, quae Aethiopica. Illa nulla scabritie secat: indica non aequae laevigat:

Ab amatore nomen accepit. Lucullo videlicet, qui admodum delectatus illo. Sic Iulder. loc. cit. v. Solumque perne hoc marmor ab amatore nomen accepit. Hano.

Inter hos primum, etc. Inter Lepidi et Luculli consulatum, igitur, anno fere V. 628, aedilitatem gessit M. Scaurus, quam in annum abhinc duodevicesimum ex ipsi coniectura rexit Pighius in Annalibus, hoc est, in consulatum Gabinius et Pisonis, anno V. 696. Hano.

Scena. Scena theatri pars ea dicitur, quae inter duos cornus pertenditur. Hano.

Glebis. Molibus. Hano.

In Capitolio. Aedem Iovis Tonantis in Capitolio extruxit Augustus. Sueton. cap. xxi. *Marmorare* porro dixere Veteres, quod nos deinde *venire marmore*. In vetusto lapide apud Grut. p. 129. *AEDem MARMORAVIT*. Hano.

PLIN. N. H. Tom. IX

Invenerat Italia. Broterius ex Argg. codicibus 2 et 3, *vestigia Invenio in Italia*. Ed. P.

Tractu. Dum trahitur terra, secat, premento arenas praetenui acie sua. Hano.

Pt. ad Aethiopas usque peteretur. Similes loquendi formulas ex Pliniano Indice pete. Hano.

Quod faceret marmora. Sic etiam MSS. Forte, *quod secaret*. Vel *quod laevaret*. Sed et *faceret* quoque satisfaci: est enim *facere marmora*, ex rudibus, impositisque glebis, *faceret* polita, et aedibus ornandis idonea. Hano.

Inmo vero etiam in Indos, unde, etc. (sic prius). Scribe, *inmo vero in Indos, quo margaritas peti, etc.* v. ex vetere codice: et aliam ante commodiorem reor lectionem *secaret*, quam *faceret*. Pxr.

Haec proxime laudatur. Indices post Aethiopiam proxime laudatur. H.

Gg

sed ea combusta, polientes marmora fricare iubentur. Simile et Naxiae vitium est, et Coptidi, quae vocatur Aegyptia. Haec fuere antiqua genera marmoribus secandis. Postea reperta est arena non minus probanda, ex quodam Adriatici maris vado, aestu nudante, observatione non facili. Iam quidem quacumque arena secare e fluviis omnibus fraus artificum ausa est; quod dispendium admodum pauci intelligunt. Crassior enim arena laxioribus segmentis terit, et plus erodit marmoris, maiusque opus scabritia politurae relinquit. Ita sectae attenuantur crustae. Rursusque Thebaica polituris accommodatur, et quae fit e pero lapide; aut e puinice.

X. (vii). Signis e marmore poliendis, gemmisque etiam scalpendis atque limandis, Naxium diu placuit ante alia: ita vocantur cotes in Cypro insula genitae. Vicere postea ex Armenia vectae.

XI. Marmorum genera et colores non attinet dicere in tanta notitia: nec facile est enumerare in tanta multitudine. Quoto cuique enim loco non suum marmor invenitur? Et tamen celeberrimi generis dicta sunt in ambitu terrarum cum gentibus suis. Non omnia

Et Coptidi. E Copto videlicet Aegypti oppido. HAAR.

Maiusque opus scabritia. Et plus laboris scabritia relinquit politurae, quae fit post sectionem marmoris. HAAR.

X. *Cotes in Cypro.* In Cypro quidem genitae, sed ex oppido Cretae Naxo, ubi parari eas ac concinnari mos erat, Romam advectae: lude Naxii nomen. Suidas: Νάξια λίθος, ἡ Κρητικὴ ἀκρόν. Νάξος γὰρ πόλις Κρήτης. Sic sicum Cypriam nuncupari in Creta Theophrastus auctor est, quo-

nium eo e Cypro translata, Histor. Plant. lib. IV, cap. 2. HAAR.

Ex Armenia vectae. Laudat eas Theophrastus de Lapidibus, p. 9.

XI. *Quoto cuique enim loco, etc.* Et in Gallia quoque quiper; hand procul regia Fontis Bellaquei basilica, ingens reperta est egregii marmoris fodina. H. — Nec non in Gallia Narbonensi, ad Pyrenaeos, Gebennas, plurimisque aliis locis.

In ambitu terrarum. In libris geographicis. HAAR.

tamen in lapicidinis gignuntur, sed multa et sub terra sparsa. Pretiosissimi quaedam generis sicut Lacedaemonium viride, cunctisque hilarius. Sic et Augustum, ac deinde Tiberium in Aegypto Augusti ac Tiberii primum principatu reperta. Differentiaque eorum est ab ophite, quum sit illud serpentium maculis simile, unde et nomen accepit: quod haec maculas diverso modo colligunt, Augustum undatim crispum in vertices, Tiberium sparsa, non convoluta canitie. Neque ex ophite columnae, nisi parvae admodum, inveniuntur. Duo eius genera, molle candidum, nigri-

Non omnia tamen in lapicidinis. Transcriptioni haec Isidorus, Origg. lib. XVI, cap. 5, totidem plane verbis ac syllabis, usque ad eum locum, « Neque ex ophite, etc. » H.

Pretiosissimi quidem generis Lacedaemonium; Academ. Gud. Men. Voss. a generis sicuti Lacedaemonium a Forte: a Pretiosissimi quaedam generis, sicuti, etc. a Gaos.

Lacedaemonium. Prudent. lib. II, contra Symmachum, vs. 246: « Et quide aaaa Paros secat, et quae Punica rapae, Quae viridis Lacedaemon habet, maculosaque Synna. » Sidonius in Panegyri. Maioriani: « ... post caute Lacpoum Marmoris herbosi rardiana interviret ordo. »

Augustum, ac deinde Tiberium. Brot. ex Regg. MSS. et edit. princ. « Augustum ac deinde Tiberianum. » Eo. P.

Vnde et nomen accepit. Nam ophi-graeco serpentem sonat. Haab. — A nobis quoque dicitur *marbre serpent.* Eo. P.

Augustum undatim crispum in vertices. Legendi: « Augustum undatim crispum in vertices, Tiberium sparsa, non convoluta canitie. » Sic de men-

sis citreis. « Praecipua dos in venam crispia, vel in vortices parvos. » Onys igitur vel alabastriles lapis, candidus vel mellei coloris, et in vortices maculosus. Salm. — *In vertices.* Sic etiam MSS: At lib. XIII, cap. 30, eodem sensu, in *vortices parvos.* Haab.

Tiberium sparsa, non convoluta canitie. Sententia est, in marmore, quod in Tiberii nomen adscitum est, fuisse maculas candidas, non convolutas quidem in vertices, ut in Augusteo, sed sparsas. In Colb. 3, Augustum et Tiberianum legitur. — *Sparsa, non convoluta,* etc. Sic MSS. Reg. 2, Colb. 2, et Putschii. In editis ad hunc diem libris, contraria plane sententia, vel potius nulla, legebatur, « Tiberium sparsum convoluta canitie. » Nos et codicivorum exemplarium auctoritatem sequuti sumus ipsamque loci sententiam, et Isidori fidem, qui hunc locum totidem verbis exscripsit. Origg. lib. XVI, cap. 5. Haab.

Duo eius genera. Tria Dioscoridi: primum, nigrum et ponderosum; secundum cinereum, notis compunctum; tertium, lineis candidis interiectum.

cans durum. Dicuntur ambo capitis dolores sedare adalligati, et serpentium ictus. Quidam phreneticis ac lethargicis adalligari iubent candicantem. Contra serpentes autem a quibusdam laudatur praecipue ex his, quem tephriam appellant, a colore cineris. Vocatur et Memphites e loco, gemmantis naturae. Huius usus conteri; et iis, quae urenda sint aut secanda, ex aceto illini. Obstupescit ita corpus, nec sentit cruciatum. Rubet porphyrites in eadem Aegypto: ex eo candidis intervenientibus punctis, Leptosephos vocatur.

DALERC. — Duo. Haec totidem verbis Isidor. Orig. lib. XVI, c. 6. H.

Capitis dolores sedare. Dioscor. lib. V, cap. 162, totidem verbis, et Orib. lib. XIII, cap. 230. Haas.

Quidam. Dioscor. l. c. H. — Adalligari. Non operae pretium est laes nugas confutare. Ed. P.

A quibusdam laudatur. Ibid. eisdem verbis l. c. Haas.

Tephriam appellant. Τεφριαν, quod genus est ophitis tertium, αροδοσίδης τὴν χροάν, colore cinereo a Dioiscoride appellatum, punctisque distinctum: unde Lucanus, lib. IX, v. 214: «Pluribus ille notis variatara pingitur alvum, Quam parvis tinctus maculis Thebanus ophites.» Nam et τεφρις Graecis, et αροδοσίς cinerem significat. Haas.

Vocatur et Memphites a loco. Novum lapidis et marmoris genus, ab Aegypti oppido Memphi nominatum: de quo totidem verba faciat, Dioscorid. lib. V, c. 158, et Isid. Orig. lib. XVI, cap. 4. Haas.

Gemmantis naturae. Gemmarum magnitudinem ac lucem imitatur. Diosc. loc. cit. Εχει ψευδὴν πέγνιν, ἀκαρπὸς δὲ καὶ ἡερδία, «calculorum magnitudinis, pinguis et versicolor.» Haas.

Huius usus conteri. Dioscor. loc. cit. Οὗτος ἰσχυρῶς καταχρηστικὸς ἐστὶν ἐν τοῖς πολλοῖς τοῖς ἐμπροσθεν ἡ καὶ οὖν τοῖς ἀνασθηνοῖς ἀνιδύναμις ἐκείνῃ. Hoc tradunt trito et illiso partes quae urendae secandaeve sunt, citra periculum; ita obstupescere, ut non sentiant cruciatum. H.

Rubet porphyrites. Aliud rursus marmoris genus. Ibid. Orig. l. XVI, cap. 4: «Purpuriles ex Aegypto, est rubens, candidis intervenientibus punctis.» Haas.

Candidis intervenientibus punctis, etc. Ex eo marmore genus illud quod punctis candidis distinguitur, ob exigentiam dicitur Leptosephos, minutus calculus. Haas.

Leptosephos vocatur. Αετρίφης, quod nempe, ut Memphites, de quo dictum est proxime, calculorum magnitudinem id genus, quod est candidis punctis interstinctum, non auferet. Hunc Plinii locum Salmasius praepostere accepit in Solis. p. 562, qui a punctorum seu furturum candore, qui in posteriore illo porphyritis genere spargantur, Leptosephi cognomen inditum putavit. In libris haecenus editis, λευκοκίττος, ex eruditorum interpolatione legebatur. At Reg. 2. Colb. 3, et Piantini codex,

Quantislibet molibus caedendis sufficiunt lapicidinae. Statuas ex eo Claudio Caesari procurator eius in Urbem ex Aegypto advexit Vitrasius Pollio, non admordum probata novitate. Nemo certe postea imitatus est. Invenit eadem Aegyptius in Aethiopia, quem vocant basalten, ferrei coloris atque duritiae. Unde et nomen ei dedit. Numquam hic maior repertus est, quam in templo Pacis ab imperatore Vespasiano Augusto dicatus:

Leptosphos, unde nos *Leptosephos* effecimus. HARD.

Quantislibet molibus caedendis. Id vero de priorie porphyritis genere accipiendum. HARD.

Triarius Pollio (sic prius). Tres quibus utimur; *Vitridius Pollio*. Recte igitur recitatum *Vitrasius*, ut placet Menapius. Sed quosdam sic legere cecidit, ut apud Modestium Iuriconsult. in rescripto Hadriani ad *Vitrasium Pollionem*: verum id minime quadrare, quam Hadrianum multis ante Plinius antecesserit eoque alium Pollionem fuisse necessum esse quam eum, ad quem scripsit Hadrianus. Quis dubitat? nec Plinius Hadrianum modo, sed et Claudius Plinium. Qui rescriptum Hadriani advocavit, insinuat non eundem utrobique hominem appellari, sed *Vitranam* gentem comenam, et eius gentis cognomen *Pollionem* fuisse. Satie igitur quadrat hoc rescriptum. Quemadmodum etiam, quod scribit Dio, lib. LVIII: Κἄν τοῦτο Οὐντραίου Παλίωνος τοῦ τῆς Αἰγύπτου ἀρχόντος τελευτήσαντος, ἰσχυρῶς τὴν Κασσάρην χερσὶν τῶν τοῦ αἰῶνος ἐνέριψεν. Interim Vitrasio Pollione, Aegypti praefecto, vile suspecto, etc. Hic vel pater, vel e nota maioribus proximorum fuit eius, cuius meminit Plinius. Lapis Puteolis in quadam

torri apud Gruterum, fol. 192, 10: DEDICATA. VI. ID. AVG. T. VITRASIO. POLLIONE. TI. N. FLAVIO. APRO. Apud eundem fol. 302: VITRACIVS. PONIO. GROS. — *Vitrasius Pollio*. Libri hactenus fere editi; *Triarius Pollio*; Permen. ed. *Tris Asinius Pollio*. At Reg. 2 et Colb. 3, *Vitruvius Pollio*. Nos tum ex Dione, tum ex antiquis monumentis, Grondovio praevenite, *Vitranum* scripsimus. HARD.

Non admodum probata novitate. Et merito quidem: in his enim etetis summe difficultas, nulla gratia. Et in antiquis porphyriticis statuie, quae exstant, caput, manus, pedes, sunt ex illo marmore candido, basalte, etc. BRON.

Quem vocant basalten. Hunc lapidem sic describit Strabo, lib. XVII: « Nos Philas ex Syene plastrum venimus, per campum veldi planum, centum stadiorum. Per totam viam utrinque multis in locis videbantur quasi hermaes, scopuli elii, rotundi, admodum politi, paene teretes, nigri ac duri lapidis, e quo morteria sunt, etc. Tales lapidee, sed animalali, reperiuntur prope Caillon, arcem Rhotomegeusis archiepiscopi, foris asperi, tuberosi, velut obliuio; et candicantes, intus gagate nigiores. DAL. — *Basalten*. Aegyptio ac peregrino vocabulo, non oris latini

argumento Nili, XVI liberis circa ludentibus, per quos totidem cubita summi incrementi augentis se annis intelliguntur. Non absimilis illi narratur in Thebis delubro Serapis, ut putant, Memnonis statue dicatus: quem quotidiano solis ortu contactum radiis crepare dicunt.

græcivc. Loquim hunc non bene exscripsit Isidor. loc. cit. HARD.

Argumento Nili, etc. Argumentum caelaturæ in lapide, Nilus et pueri sedecim... quibus intelligitur summum Nili exundantis incrementum. — Expressere huius marmoris effigiem Ortelius in ipsa operis geographici fronte, et Oisellus in calce Thesauri numismatum. Philostratus: Περὶ τὸν Νεῖλον οἱ πῶχες ἀνέροντες, παλαιὰ ἑξήμετρα τῷ ὀνόματι καὶ ὁ Νεῖλος αὐτοῖς ὑπεργάνυται, τὰ τε ἄλλα, καὶ οἱ κερύττωσι αὐτὸν, ὅσος Αἰγυπτίους πρὸςχέθη. « Cubiti circa Nilum ludunt, pueri corporis quantitati cognomines, quibus Nilus summopere oblectatur, lum ob alia, tum vel maxime, quod ipsum quantum Aegyptiis profusus sit, enuntient. » Lib. primo Iconum, p. 737. Reliqua descriptio simili nitet lepore, De Nili incremento vide quæ diximus lib. V, cap. 10. Est Hadrianus Aug. nummus ex ære magno, in Gaza Parmensi, in quo Nilus decumbens pingitur, cum ærudine et cornucopiæ: infra, hippopotamus. In imo L. TPICKAIA. « Anno XIII Hadriani. » Supra 17. sedecim cubiti ad quos eo anno Nilus excrevit. Anno præcedente, sive duodecimo Hadriani idem notatur, in nummo æreo pariter: L. ΔΔΔΕΚ. Supra 17. H. — Nili, XVI liberis circa ludentibus. Statua illa nunc non existat, ex ha-

sulte, sed antiquum eius exemplar ex marmore candido, servatur in pontificia Vaticani hortu. Ad eius similitudinem expressum quod in publicis hortis, les Tuileries, conspicitur. Egregium illud monumentum eiusque basis, plena sunt Aegyptiæ naturæ, et plurimæ Plinii loca illustrent. Ex Brot. not. ad hunc loc. Eo P.

Cubita. Gron. et al. cubiti, et paulo infra, stutua, non statuae. Ea. P.

Memnonis statue dicatus. De hac Philostratus in Iconibus et Heroicis, Lucianus in Toxari, Apollonius Tyaneus fusissime, Strabo, Pausanias, Rhodig. lib. XXII, cap. 5. Dat. — *Memnonis statue dicatus.* Exstat adhuc Thebis illa statua, quam vide apud Cl. Pococke, *Descriptio of the East*, etc. tom. I, pag. 102, tabb. 36, 37. De hac statua, eiusque inscriptionibus, et vocali sono, alia dixi ad Tacitum, Annal. lib. II, cap. 60. Brot.

Crepare dicunt. Vocem fundere, φέρειν, si Philostrato credimus; de vita Apoll. lib. VI, cap. 3, pag. 263. Tacitus, Annal. lib. II, p. 61: « Memnonis saxea effigies, ubi radii solis icta est, vocalem sonum reddens. » De simulacris imaginibusque loquentibus multa congestis pro more Grotius in Explic. Decalogi, p. 29. Verum Memnonis, legi hic oportere, non Memnonis fideri faciunt

XII. Onychen etiam tum in Arabiae montibus, nec usquam aliubi, nasci putaveré nostri veteres: Sudines in Germania. Potioris primum vasis inde factis, dein pedibus lectorum sellisque. Nepos Cornelius tradit magno fuisse miraculo quum P. Lentulus Spinter Amphoras ex eo Chiorum magnitudine cadorum ostendisset: post quinquennium deinde triginta duorum pedum longitudine columnas vidisse se. Variatum in hoc lapide postea est. Namque pro miraculo insigni quatuor modicas in theatro suo Cornelius Balbus posuit. Nos ampliores triginta vidimus in coenatione,

quae diximus ad lib. VI, cap. 35, et lib. X, cap. 37. H.

XII. Onychen. Onyx, *F. Albatre oriental*, quem quidam dicunt, *F. Albatre Onyx*. Romae in Biblioteca Vaticana stat egregia columna ex onyche, alta palmos 43 1/2, reperta via Appia, cum linteis ex albatro. Bap.

In Germania. Sic libri editi et manu exarati. Brot. post Salmasium, in Germania. Non raris quidem in Germania lapidis alabastrites, *F. albatre*, sed onychi, *Ponyx*, multo inferior gratia et pretio. En. P.

Potioris primum vasis inde factis. Hic locus ostendit, ut recte animadvertit Dalecampius, murrhina vasa alia fuisse, quam quae ex onyche fierent. Tunc *onyx* notissimus meminit Athen. lib. XI, pag. 494, et *onyx* *onyx*, p. 495, ex Posidonio philosopho. Cave porro onychem hoc loco putes a Plinio pro gemma esse accipi, quam nostri vocant *cassidoine* (*calcedoine*, *oxide de silicium*, *quartzagate*); ut plerisque visum; quam sit onyx modo aliud nihil praeter marmorei lapidis genus quoddam quem et alabastriten prisca appella-

rent. H. — Conf. de alabastro, alabastrite et onyche, quae dictum suum ad lib. XXXVII, cap. 24 et 54. En. P.

P. Lentulus. Qui aedilis fuit Ciceronis consule, anno Urbis C. 691. En. P.

Chiorum. Recte autem Hermolaus amphoras ex eo Chiorum magnitudine cadorum; frustra subiicit, vel *Antiochorum*. Lucianus l. II Verac. Hist. *ἑκατόν αὐτῶν χίον ἡδυν ἑπὶ πλῆθος*. Guonov. — Horat. lib. III, Od. 19: Quae Chium pretio cadum Mercemur, a Romae cadus quanta mensura fuerit, diximus lib. XIV, cap. 17. Habi.

In theatro suo. Quod ille, nempe Corn. Balbus alter, anno V. C. 741, Tiberio Claudio Nerone, P. Quintilio Varo cons. dedicavit, ut auctor est Dio, lib. LIV, p. 539. H.

In coenatione. Coenatio, locus est ad coenandum. Sueton. in Nerone, cap. xxxi: Coenationes laqueatae tabulis eburneis versatilibus, ut flores ex fistulis, et unguenta desuper spargerentur. Praecipue coenationum rotunda, etc. H.

quam Callistus Caesaris Claudii libertorum potentia notus sibi exaedificaverat. (viii). Hunc aliqui lapideum alabastriten vocant, quem cavant ad vasa unguentaria, quoniam optime servare incorrupta dicitur. Idem exustus emplastris convenit. Nascitur circa Thebas Aegyptias, et Damascum Syriae. Hic caeteris candidior: probatissimus vero in Carmania, mox in Iodia: iam quidem et in Syria Asiaque. Vilissimus autem et sine ullo nitore in Cappadocia. Probantur quam maxime mellei coloris, in vertices maculosi, atque non translucidi. Vitia in iis, corneus color aut candidus, et quidquid simile vitro est.

XIII. Paulum distare ab eo in unguentorum fide multi existimant, Lygdinos in Paro repertos: amplitudine,

Callistus. De quo superius lib. XXXIII, cap. 47. H.

Hunc aliqui lapideum, etc. Onychem videlicet. Ex horum est numero Diosc. lib. V, cap. 153. Apparet quam imperite divulgata haec fuerint a pristinis Plinii editoribus, ut novum ab his verbis caput aspiciatur. Hunc porro locum plane ad verbum excipit Dioscorus, Orig. lib. XVI, cap. 5. H.

Servare incorrupta dicitur. Plinius, XIII, 3: a Unguenta optime servantur in alabastris. a Horat. Carm. IV, od. 42: a Nardi parvus onyx eliciet cadum. a Hoc est, vasculum ex onychie. Et Martial. lib. VII, ep. 1011, de Papilio male olente: a Unguentum fuerat, quod onyx modo parva gerebat. Offecit postquam Papilus, ecce guttum est. a Haad.

Idem exustus emplastris convenit. Dioscor. V, 153: Αἰθερ ἀλαβαστρίτης, ὁ καλούμενος οὐχὶ ἀναληθῆς κεκρίμενος ὄντις ἢ κεκρίνη, διαφασὶς ἀλκή, etc. a Alabastrites vocatus onyx,

exustus, et resina, aut pice excipit, durities discessit, etc. a Galenus similiter de Fac. simpl. med. IX, p. 257. H.

Nascitur circa Thebas, lido. Orig. XVI, 5. H.

Mellei coloris. Talia adhuc et ejusdem coloris exstant etiam antiquis. Sed de alabastrite lapide eruditissime disseruit Cl. D'Aubenton, *Mémoire de l'Académie des Sciences*, anno 1754, pag. 237. Exstat Parisiis, in Museo regio, insignis fragmentum antiquum, partim alabastrites, partim marmor. Bpox.

In vertices maculosi. Hoc est, in parvos vortices, habentes crispatas maculas. Sic Reg. 2, ali. H. — *In vertices.* Gron. et al. ante Hard. in vertior. Ed. P.

XIII. In unguentorum fide. In unguentis nempe incorruptis diu servandis. H.

Lygdinos in Paro repertos. Libani omnes edidi, in Tawro; Reg. 2, in Tora. Nos (post Salmasium) ex Iud.

qua lances craterasque non excedant, antea ex Arabia tantum advehi solitos, candoris eximii.

Magnus et duobus contrariae inter se naturae honos: Coralitico in Asia reperto, mensurae non ultra bina cubita, candore proximo ebori, et quadam similitudine. E diverso niger est Alabandicus terrae suae nomine, quanquam et Miletj nascens, ad purpuram tamen magis aspectu declinante. Idemque liquatur igni, ac funditur ad usum vitri. Thebaicus interstinctus aureis guttis, invenitur in Africae parte Aegypto adscriptae, coticulis ad terenda collyria quadam utilitate naturali conveniens. Circa Syenen vero Thebaidis Syenites, quem ante pyropoecilum vocabant.

XIV. Trabes ex eo fecere reges quodam certamine obeliscos vocantes, Solis numini sacratos. Radiorum

Origg. XVI, 5; in *Paro*. a *Parus* lapis, inquit, Lygdinus cognomento: hic apud *Paron* insulam nascitur: unde et *Parus* nuncupatus. Magnitudo eius, quas lances craterasque non excedat: unguentis et ipse aptus. a Hesychius: *Αύδος λίθος*... ε. *Πάρης*. *HAAR*.

Magnus et duobus. Subintellige, lapidum, sive macerum generibus. *HAAR*.

Coralitico in Asia reperto. De Coralitico, Alabandicoque totidem verba facit Isidor. Origg. XVI, 5. Vide et Marhod. de Lapid. pret. 8, et Aelium da Re med. II, 33, p. 53. In indies Coralitico. *HAAR*. — Coralitico. Brot. ex Regg. codd. 1, 2, etc. coralitico. Eb. P.

Alabandicus terrae suae nomine, quanquam, etc. Ex Alabanda Cariae. Vide Agricola lib. V. Possidium. *DALRO*.

Thebaicus interstinctus aureis guttis. Eum lapidem officinae, quaedam pro

Armenio ostendunt. Thebaico similis, colore caeruleus effoditur prope Lugdunum in pago Divi Belli (*Saint-Bel*). *DALRO*. — Thebaicus. Isidorus haec de Thebaico lapide pariter totidem verbis ac syllabis loco cit. *HAAR*.

Coticulis ad terenda collyria quad. utilitate. Praebel, inquit, hic lapis coticulas usus eximii, ad terenda collyria. Sic libri omnes, etiam MSS. Sic et Isidor. loc. cit. Salmasius tamen in *Solir.* p. 1051, tuniculas legi mavult. Cotes in poliendo marmore superius commendavit Plinius, c. 10. *HAAR*.

Pyropoecilum. *Πυροποείλον*, punctis ignei coloris distinctum et varium. H. — Gronf. et al. ante *Hard.* *pyrrhopoecilum*; et sic quoque Brot. ex edit. princ. et Cl. Bezzonico. *Πυροποείλον*, nempe a *πυρρός*, fulvus. Nobis etiam nunc dicitur *Granite rouge, sienite*. Eb. P.

XIV. Radiorum eius argumentum.

eius argumentum in effigie est, et ita significatur nomine Aegypto.

- 2 Primus omnium id instituit Mestres, qui in Solis urbe regnabat, somnio iussus: hoc ipsum inscriptum in eo: etenim sculpturae illae effigiesque, quas videmus, Aegyptiae sunt litterae.

- 3 Postea et alii regum in supra dicta urbe, Sothis quatuor numero, quadragenum octonum cubitorum

Excogitata obeliscorum effigies est, ad significandos solis radios: et radium quidem Aegyptii obeliscum vocant. II.

Mestres. Sic Regg. 2 et Vaticana exemplaria, Kircheri nostro teste, de origine et erectione obeliscorum, l. 4, non ut editi *Mitres*: Hunc autem Aegypti regem, etque adeo et consequentes, longe post Moysi aetatem imperitasse credimus. II.

In Solis urbe regnabat. Basilin scribit Diodorus, lib. II, cap. 4, civitatem maximam condidisse, quam Aegyptii vocarunt civitatem solis, nempe Ηλιόπολιν: Graeci vero Thebas fix-
τονεύλου, Διόσπολιν vocari, non Ηλιόπολιν, Strabo prodidit, quo fit ut mendosum Diodori codicem. er-
bitur, praesertim quum alia sit He-
liopolis. — Dalec. — *In Solis urbe.*
Helipoli, ut diximus lib. V, c. 44.
Obeliscos porro a Mestre conditos,
Kircherus loc. cit. 8, eos esse suspi-
catur, qui Romae etiamnum Mahu-
taeus, Medicaneus et Scauro Caelius
appellantur, minoris quidem formae,
ut prima rerum esse principia solent:
H. — *In Solis urbe.* Helipolis, nunc
Ain el-chams, id est oculus Solis, no-
bis vulgo dicta, *Matharic*. Ibi adhuc
exstat ille obeliscus, quem exhibet
Cl. Shaw, *Voyages*, tom. II, p. 442.
P. Sicard, qui diligentissime Aegy-

ptum lustravit, ibi reperit octodecim
obeliscos, nempe Alexandriae 2,
Helipoli 4, Arsinoe 4, Thebis 10, et
in Insula Philae 4. BAOT.

Aegyptiae sunt litterae. Hierogly-
phicae, de quibus Chacremont, Horus
Apollon, Diodorus, lib. IV Bibl. igno-
rabiles; Apul. lib. XI Asini; Rhodig.
lib. XXIX, c. 26. Litteras has sacras
soli adverant Sacerdotes, et qui ab
iis describendis ἱερογλυφικὰ voca-
bantur, vulgus aliis utebatur. DAL.—
De hieroglyphicorum characterum in-
terpretatione multa invenies a doctis,
nostrate Champollion-Figeac typis
nuper mendata. EN. P.

Postea et alii regum. MS. Reg. 2,
et alii eorum, quod eodem recidit.
HARD.

Sothis. In MSS. *Sothis*, Alias *τὸν
Σοῦς*, Aegyptii caniculam vocant,
ut diximus lib. II, cap. 40, ex De-
masio apud Photium. II. — *Sothis.*
MSS. Regg. 2, 3, et Laurentian. *so-
tis*. Al. et edit. *prisc. ephotis*. Chiff.
Rezzonic. Brot. *Sothis*, et sic quo-
que scribit Gronov. et al. ante Hard.
EN. P.

Quatuor numero. Tum ex ratione
mensurae, tum ex hieroglyphicorum
characterum interpretatione, Kirche-
rus colligit, ex iis quatuor obeliscis,
eum unum esse, qui Pemphilus ep-
pellatur ab Innocentio X Pontifice.

longitudine. Ramises autem is, quo regnante Ilium captum est, quadraginta cubitorum. Idem digressus inde, ubi fuit Mnevidis regia, posuit alium, longitudine undecenis pedibus, per latera cubitis quatuor. (ix.) Opus id fecisse dicuntur cxx. n. hominum. Ipse rex, quum subrecturus esset, verereturque ne machinae ponderi non sufficerent, quo maius periculum curae artificum denuntiaret, filium suum adalligavit cacumini, ut salus eius apud molientes prodesset et lapidi. Hac admiratione operis effectum est, ut quum oppidum id expugnaret Cambyses rex, ventumque esset incendio ad crepidines obelisci; extinguere ignem iuberet molis reverentia, qui urbis nullam habuerat.

Sunt et alii duo, unus a Smarre positus, alter ab Eraphio sine notis, quadragenum octonum cubito-

a quo hope erectus, quum diu prostratus iacuisset. H.

Ramises. Hunc Tacitus Rhamsen appellat Annal. lib. II, p. 61. Pappus Diodor. Sicul. Bibl. lib. I, pag. 51. Josephus Ramphem, Herodotus Rampsinitum vocat, lib. II, Euterpe, n. 21. H. — MSS. Regg. 2 et 3, *Ramisesis*. Brot.

Quadraginta cubitorum. Subintelligit, totidem ab illo positus, quot et a patre, hoc est, quatuor, sed cubitorum tantum quadragenum. Ita Kitcherus l. c. II.

Mnevidis regia. Haud procul. Hehiopoli: nam apud huius oppidi eives Mnevis bos colebatur; apud Memphis, Aplis. Testis est Strabo, XVII, pag. 803. H.

Posuit alium. Hic ille insignis obeliscus, quem Sixtus V. erutum e Circo maximo, ubi a Constantio, Constantini Magni filio, fuerat olim erectus, teste quidem Ammiano, lib. XVII, ante Basilicam Lateranen-

sem, ingenti ausu erexit, anno 1586. HAD.

Undecenis pedibus. Male. MSS. Regg. et edit. princeps, *undenis*. Brot. post Rezonienum, *undecenis*. Ed. P.

A Smarre positus. Ne huius quidem, aut Eraphii, Nectobidis, Olespheseque, qui hoc capite nominantur inter Aegypti reges, ulla apud Herodotum, aut Diodorum mentio. DAE.

— *A Smarre.* Eundem hunc esse quidam existimant, qui Eusebio in Chronico Ammerrea Aethiops appellatur. H. — *Smarris.* Brot. ex MSS. Regg. Ambrosian. 4 et edit. princeps, *Zmarre*. Forte est Psammis, pater regis Apries, de quo Herodot. Es. P.

Ab Eraphio. Qui Vaphres ab Eusebio in Chronico appellatur, ut nonnulli putant. H. — *Eraphio.* Gron. et al. ante HAD. *Eraphito.* Brot. ex Pinitio. Ambrosian. 2, Regg. 2, 3, *Raphio.* Raphius ille idem videtur esse ac Pharaon Ephret, vel Ilophus, de quo Ieremias, XLIV, 30. Ab Hero-

rum. Alexandriae statuit unum octoginta cubitorum Ptolemaeus Philadelphus; quem exciderat Nectabis rex purum: maiusque opus fuit in devehendo statuendove multo, quam in excidendo. A Satyro architecto aliqui devectum tradunt rate: Callisthenes a Phoenice, fossa perducta usque ad iacentem obeliscum e Nilo: navesque duas in latitudinem patulas, pedaliibus ex eodem lapide ad rationem geminati per duplicem mensuram ponderis oneratas, ita ut subirent obeliscum pendentem extremitatibus suis in ripis

doto, lib. II, n. 164, dicitur Apries. Eo. P.

Sine notis. Forsan, quod erant alienigenae, Aethiopes nimirum, Aegyptiorum hieroglyphicis notas haud satis edocti. H.

Nectabis. Apud Athenaeum, pag. 207, versu 9, Alexis mentionem facit Neothabis regis Aegypti, qui fortassis hic Nectabis esset. Apud Plutarchum, in Agesilao, Nectanebis Tachi Aegyptiorum regis patruelis, ab eo delegit, regnumque invasit, et Agesilao ope fugato Tacho, ac Mendesiis, quem regem designaverant, regnum obtinuit. Dan. — *Nectabis.* Qui Eusebio in Chronico Nectanebis, cuius aetas Alexandri Magni tempora vix et annis antecessit. H. — *Quem exciderat Nectabis.* Brot. ex MSS. Regg. 2, 3, edit. princ. Rezzonici. etc. exciderat eum Neothabis. Is appellatur Nectanebis a Cornelio Nepote, in Chabris. Eo. P.

Purum. Id est, sine notis, aut hieroglyphicis characteribus. Mox Brot. ex edit. princ. Regg. MSS. et Rezzonici. a maiusque opus in devehendo statuendove multo fuit, quam, etc. Eo. P.

A Satyro. Quem de Mausoleo li-

brum condidisse auctor est Vitruvius in Praef. lib. VII, p. 125. H. — Ptolemaei secundi architectus fuit Satyrus, et Philoteram urbem Troglodyticam aedificavit. Strabo, I. XVI, p. 769. Baor.

Callisthenes. Sic MSS. non *Callixenus*, ut editi. Egimus de eo in Auctorum indic. H. — *Callisthenes.* Brot. ex MS. Reg. 5, *Callixenus.* Callisthenem enim occiderat Alexander Magnus, ut testatur Seneca, Natur. Quaest. lib. VI, cap. 23, fateturque ipse Harduicq. paulo supra cap. 4. Eo. P.

Fossa perducta. Fossae illius vestigia, a lapicidinis Thebaici marmoris ad Nilum, etiamnum agnoscitur testatur Brot. ad h. l. Es. P.

Pedaliibus. Pedaliibus laterculis ex eodem lapide naves oneratas duplo magis quam esset pondus obelisci: sic aestimato pondere, ut laterculi congererentur in navem, quot obelisci longitudinem his adaequarent: sic naves eo pondere pressae, subire obeliscum, qui duabus vis extremitatibus ripae annis interfluentis incumbabat. Postea egestis laterculis, naves sublevarae excipere onus. H.

utrinque: postea egestis laterculis alleuatas naves excepisse onus statutum. Excisos autem sex tales in monte eodem, et artificem donatum talentis quinquaginta. Hic fuit in Arsinoëo positus a rege supra dicto, munus amoris in coniugem; eademque soror.

Excepisse onus statutum. Excisos autem sex tales. etc. Brot. ex MSS. Regg. 2, 3, 5, Ambros 2, etc. excepisse onus. Statutum autem in sex talis e monte eod. a Heszonie. Statutum autem excisos sex talis e monte. En. P.

Talentis. Talenta hæc Aegyptia, interpretor, quorum singula argenti librai octingenta capiunt, ut ex Varone vidimus, lib. XXXIII, cap. 15. H. — Talenta Aegyptia quinquaginta sunt gallicæ monstæ libraræ 261,450. Brot.

Hic autem obeliscus fuit in Arsinoëo positus (sic prius). Voss. Hic fuit in Arsinoëo positus ab rege supradicto. Nusquam tamen autem obeliscus quæ ab aliquo male sedulo esse alibi mihi exploratum est. Appollonius est monumentum Arsinoë. Ptolemæus quoque scribend. ait *Arsinoëo*. Gagn. *A rege supradicto.* Ptolemæo Philadelpho, qui uxori, eidemque sorori quæ, monumentum exstruxit, Appollonius appellatum. Sic Iseum, Isidis monumentum vocant. H. — *A rege.* Brot. ex Regg. 2, 3, etc. ab rege. En. P.

Eandemque sororem. Aegyptiorum ille regum mos fuit. Testis insignis præ cæteris in Thesouro reginæ nummus aureus, cuius pars prior capita duo exhibet, quorum alterum alteri applicitum est: epigraphæ, ΘΕΩΝ. Posterior capita duo alia, et alterum similiter applicitum alteri: epigraphæ, ΑΔΕΛΦΩΝ. Vidimus et alium pondo aureorum Francicorum trium. ΘΙΩ;

nemo regum Aegypti vel Syriæ dictus est, vel dici potuit ante Philometorem, vel æqualem eius Antiochum ΘΙΩ. Nunc pari iure coniux Philometoris ΘΙΩ appellatur: quæ, nisi soror eiusdem esset, esse ΘΙΩ, vel omnino Cleopatra, dici non potuit. In altera huius nummi parte sunt utriusque parentes; Ptolemæus Philopator, qui et Tryphon, cum coniuge eademque sorore. Unde et ambo ΑΔΕΛΦΟΙ vocantur. Philometor igitur cum Cleopatra coniuge et eadem sorore, in hoc nummo pingitur parte una; et ambo ibi ΘΕΩΝ: in altera deinde ΑΔΕΛΦΩΝ, hoc est, fratris et sororis pariter regum (nam sunt omnium capita cincta diadematæ) filii appellantur. ΘΙΩΙ ΑΔΕΛΦΩΝ dicuntur, quæ forma et Alexander Philippi, subiecto filii nomine, nuncupatur. Vidimus ex auro similem pulcherrimum apud D. de Bore: in quo æque atque in aliis et sunt clausis oculis Ptolemæus Philopator et uxor, ut iam Talo functi; et maiorem præferunt ætatem, quibus nomen ΑΔΕΛΦΩΝ superscriptum est, quæ quibus ΘΕΩΝ: quoniam videlicet illi parentes, hi liberi sunt: ideoque hi non clausis oculis, sed apertis, ut vivi pinguntur. Itaque ΘΙΩΙ ΑΔΕΛΦΩΝ dicuntur: id quod idem valet ac si dicas: orti ambo ex patre, avo, proavo, abavoque regibus; namque hoc tantum; sed et iidem ambo filii filiorum regum: hoc est, ex matre etiam nisi ambo, siquidem fratres, quæ ipsa esset ex patre, avo

rem Arsinoen. Inde eum navalibus incommodum Maximus quidam praefectus Aegypti transtulit in forum, reciso cacumine, dum vult fastigium addere auratum, quod postea omisit.

8 Et alii duo sunt Alexandriae ad portum in Caesaris templo, quos excidit Mestres rex quadragenum binum cubitorum. Super omnia accessit difficultas mari Romam devehendi, spectatis admodum navibus. Divus Augustus priorem advexerat, miraculique gratia Puteolis navalibus perpetuis dicaverat; sed in-

et proavo regibus orta. Voces enim ambobus ΘΕΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ coniungi oportere, manifeste docet nummus alter, in quo unicam epigraphen partis antiae voces eae duae efficiunt: tametsi vultus iidem quatuor utramque implent paginam, hoc est, nummi aream. Θεός in nummis Aegypti vel Syriae regum, non divum significat, siue relictum inter divos, aut consecratum. Neque enim consecrat, aut inter divos reponit, nisi potestas superior eo qui consecratur. Ea causa est, cur nulli regum in Graecia, Syria, vel Aegypto consecrati appareant; ne ipse quidem Alexander Magnus; quippe qui sint ipso iure natalium divi post mortem reges. Atque hinc intelliges, id quod aliunde constat argumentis, Imperatores romanos senatui fuisse subiectos, a quo utique consecrabantur ii, qui hunc sibi post obitum deferri honorem in vita meruissent. Hoc fuit acta eorum omnia rata haberi, et publica auctoritate confirmari. Denique hinc quoque dicet, falsam illam sictamque inscriptionem esse, ΘΕΟΙΣ ΣΩΤΗΡΣΙ, quae dicata Ptolemaeo Soteri et coniungi dicitur. Hase.

· Arsinoen. Nummus tetradrachmae pondere ex auro eximius, quem vi-

dimus apud D. de Clesses, caput velatum ex una parte exhibet, cum lato in vertice: quod velum matronarum insigne est; ut lotus Aegypti: ex altera parte geminum Cornucopiae, cum hac epigrapha: ΑΡΣΙΝΟΗΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ. Hinc L. ΔΓ, anno xxxiii; inde ΠΑ; hoc est, Παρίον. Infra litteras ΠΑ columba est, quoniam columbae Cypriae etiam hodieque celebratissimae sunt ob crissae venustatem. Hinc Arsinoe profectus aequae sui principatus ac suae ditionis Aegyptum esse, atque fratris eiusdemque mariti sui. Notandum in eo nummo praeterea est, litteram L pro Λυκάβανος adscitum ab Aegyptiis fuisse ex alphabeto romano, priusquam in Asia sive Syria. H.

Ad portum in Caesaris templo. Grænov. et al. ante Hard. in portu ad Caesaris templum. Eo. P.

Mestres. Ita codices nostri et Pintiani, ut supra, non ut editi, Mestphers. Hase.

Spectatis admodum navibus. Vnde ad al. melior lectio: structus ad modum navibus, hoc est, ad pondus et quantitatem. Pint. — Spectatis admodum navibus. Insignibus admodum structis in eam rem navibus. H. vii

condio consumpta est. Divus Claudius aliquot per 9 annos asservatam, qua Caius Caesar importaverat, omnibus quae unquam in mari visae sunt, mirabiliorum, turribus Puteolano ex pulvere exaedificatis, perductam Ostiam, portus gratia mersit: alia ex hoc cura navium, quae Tiberi subvehant. Quo experimento patuit, non minus aquarum huic amni esse, quam Nilo.

Is autem obeliscus, quem divus Augustus in circo magno statuit, excisus est a rege Semneserteo, quo regnante Pythagoras in Aegypto fuit, centum viginti-quinque pedum, et dodrantis, praeter basim eiusdem

Qua Caius Caesar importaverat. Navim qua Caius Caligula obeliscum importaverat ex Aegypto. Tranquillus in Claudio, cap. xx: «Portum Ostiae exstruxit, circumducto dextra sinistraque brachio, et ad introitum profundo iam solo mole obiecta: quam quo stabilius fundaret, navem ante demersit, qua magnus obeliscus erat ex Aegypto adventus: congestisque pilis superposuit altissimam turrim, in exemplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursum navigia dirigerent.» HARD.

Puteolano ex pulvere. Quem diximus libro sup. cap. 47, mersum mari fieri lapidem inespugnabilem undis HARD.

Alia ex hoc cura navium. Alia deinde subit cura naves struendi, quae Tiberi obeliscum subveherent. HARD.

— *Quae Tiberi subvehant.* Broter. ex Vet. apud Dalec. subveherent. Eo. P.

Patuit. Broter. ex Reg. cod. 5, Ambr. 4, 2, edit. princ. et Cl. Rezzon. palam fit. Eo. P.

Is. Eum esse Kircherus existimat, quem e circo erutum, post alteram ruinam, ante sedem B. Virginis del-

Popolo, Sixtus V Pontifex maximus ecessit. HARD.

In circo magno. Circum maximum fere vocant, regione Urbis undecima. HARD.

A rege Semneserteo. Psammetichum verius, et ad Aegyptiacae linguae proprietatem asinius dici scribitur Kirchvrs existimat loc. cit. H. — Semneserteus successit Amasidi regi, ut colligere est ex Diogene Laërtio, lib. VIII, cap. 3. Brot.

Quo regnante, etc. Laërtius tamen, non Semneserteo, sed Atmaide regnante venisse in Aegyptum Pythagoram prodidit, in eius vita, p. 214, commendatumque ei per litteras a Polycrate Samiorum tyranno. Id quoque testatur Tzetzes, Chil. XI, Hist. 366, v. 7 t. Numa Pompilio rege Romanorum paulo priorem Pythagoram Plinius facit, XIII, 27. H.

Et dodrantis. Et pollicum novem. HARD. — *Centum viginti quinque pedum, et dodrantis.* Brot. post Bosconium, LXXXII pedum ei dodrantis, quod quadrat cum eius obelisci altitudine, quam Mercurius et Kirche-

lapidis: is vero, qui est in campo Martio, novem pedibus minor a Sesostride. Inscripti ambo rerum naturae interpretationem Aegyptiorum philosophia continent.

XV. (x.) Ei qui est in campo, divus Augustus addidit mirabilem usum ad deprehendendas solis umbras, dierumque ac noctium ita magnitudines, strato lapide ad magnitudinem obelisci, cui par fieret um-

rus aliique produnt esse palmorum romanorum cx. Ed. P.

Præter basin. Basis altitudinem intelligere est ex MS. codice bibliothecæ Vindobonensis, cui titulus *Imperia Caesarum*. Ibi enim legitur sub Augusto: Ille imp. navis Alexandrina prima in portum romanum introiit, nomine Acatus, quæ stultis frumenti modios cœcæ; vectores mœcæ; piper, hirsutamen, carta, vitra, et opolisum (leg. chartas, vitrea et obeliscum) cum sua sibi base, qui est in circo maximo, altam pedes LXXXVII s. Ergo basis eius obelisci alta fuit pedes 4 3/4. BAOT.

Novem pedibus minor. Altus ergo fuit pedes 73 3/4. BAOT.

A Sesostride. Dislinis de eo lib. VI, cap. 33. Fuit Tholæ Israëlitarum iudici cœvnis, regum Aegypti potentissimus. HARO.

Philosophia. Ex philosophia Aegyptiorum, in libris editis, philosophiæ legebatur. MSS. philosophia. H.

XV. *Ei qui est in campo*, etc. In campo Martio. Obelisci huius vestigia quædam adhuc exstare, cernique per cellam quandam cryptamve subterraneam, quo ex loco celissimis delectis, temporum diuturnitate terra subrutus, ignobilis villium addificio- rum fundamentis servare cogitur, testis est αὐτοῦστας Kircher, lib. cit. c. 9. HARO. — *Ei qui est in campo.* In

campo Martio. Celeberrimus ille obeliscus iacebat in fundamentis conditiarum quarumdam domorum, non procul S. Laurentii in Lucina apud. Fuit eum curavit Pontifex maximus Benedictus XIV, et erudito opere illum illustravit Cl. Bandini, *Dell'obelisco di Cesare Augusto*, Roma, 1750, in-fol. Operi additæ sunt eruditæ litteræ Cl. Stuarti, et Bosto- viæ. Fractus ille obeliscus adhuc iacet, mole et sculpturis conspiciendus. Quam eum erecit, stylobatæ inscripsit Augustus: ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔστιν αὐγύστης ποτὶς ἄλλῃ. CASSAN DIVI P. AUGUSTUS PONTIFEX MAXIMUS IMP. XII COS. ET TIB. POT. XIV AEGYPTO IN POSTERITATEM POPULI ROMANI REACTA SOLI DORVM DEOIT. BAOT.

Mirabilem usum. Nempe, ut esset in horologio solari pro gnomone. In Indice huius loci: « De eo obelisco », qui pro gnomone in campo Martio. HARO.

Ad deprehendendas solis umbras. Ita libri omnes; nequicquam hæc mutante Scaligero ad. Menilium, pag. 250. Stratum illud lapideum pro plano fuit, in quo describerentur heræ: obeliscus pro gnomone. HARO. — *Ad deprehendendas solis umbras.* Augusto imperique romani maiestate dignus fuit ille gnomon, meridienne. BAOT.

Cui par fieret umbra. Non quidam par ad obelisci proceritatem, quo-

bra, brumae confectae die, sexta hora, paulatimque per regulas (quae sunt ex aere inclusae) singulis diebus decresceret, ac rursus augesceret : digna cognitu res et ingenio fecundo mathematici. Apici au-

modo in Venetorum tractu, sive climate, aequinoctil die gnomoni par umbra est, sed quatenus umbra et gnomon respondent ad rationem eius tractus. DAT. — *Umbra*. Quantam umbram faciebat obeliscus die brumae in meridie, tantum erat lapideum illud stratum, media sui parte, quae horam illam signabat. H. — *Cui par*, etc. *Cui*, ut erudite observavit Boscovichus, non ad obeliscum refertur, sed ad stratum lapideum. Die enim brumae umbra bis et quinta inaequali parte, $2 \frac{1}{5}$, longior erat quam obeliscus. Ex notis Broter. ad hunc loc. Eo. P.

Brumae. Ita Reg. 2 aliqui codices et ipse Scaliger loc. cit. non, ut hactenus editi, *Romae confecto die*, quod insulsum. Brumae confectus dies appellatur is, quo bruma committitur. Sic XVI, 36, *sidus confectum* Plinius, pro peracto solstitio dixit, quod et alibi ab eo usurpatum, ex Indice intelliges. H. — *Brumae confectae die*. Die solstitii hiemalis; tunc enim umbra est totius anni longissima. Mirum ut Galliani sicuti Ernesti Freeman nomine, locum hunc Plinii obruit inanibus coniecturis falsisque explicationibus, quas Boscovich. italica ad Bandin. epistola confutavit. Boet.

Sexta hora. Quam nos duodecimam, seu meridiem appellamus. H.

Per regulas Lineolarum aereas. H.

Decresceret. A bruma ad solstitium vicissimque a solstitio ad brumam augesceret. Fuit haec igitur forma horologii: in praegrandi lapide plano,

qui in mille amplius palmorum spatium extendebatur; descripti arcus curvi ab ortu ad occasum, exhibebant magnitudines dierum ac noctium. Umbra enim obelisci in unum illorum incidens, ostendebat horarum, verbi gratia, quindecim diem esse, novemque noctem. Lineae vero, quae arcus istos intersectabant, situm et ordinem horarum antiquarum signabant: ita ut hora prima appellaretur ea quae solis ortum proxime sequeretur; sexta quae medium diem signaret; duodecima, quae solis occasum. Eo enim horologii genere Veteres uti sunt, quod singulos dies ac noctes dividerent in duodecim aequales horas, sive eae longiores fuerint, ut diurnae aestate, bruma nocturnae; sive breviores, ut hieme diurnae, nocturnae solstitio. Vnde August. de vera Relig. « Hora, inquit, brumalis aestivae comparata minor est. » Lineae porro istae ex aeneis laminis confectae, horizontali plano insertae, gratum ex altiore loco spectaculum intuentibus praebebant. Horologii eius iconem delineavit accurate Iacob. Masius, Syracusanus. Haas.

Ingenio fecundo mathematici. Quis ille mathematicus fuerit MSS. codices non indicant. Typi interpolati sic exhibent « et ingenio fecundo. Manlius mathematicus apici, etc. » Nobis a vetustorum exemplarium fide desciscere religio est. Vidit hoc et Pinius. H. — *Ingenio fecundo mathematici*. Emendavit Bandin. loc. cit. cap. 13; *ingenio Facundius L. math.* Sed ignotus ille *Facundius*, ignotus li-

ratam pilam addidit, cuius umbra vertice colligere-
tur in seipsa, alias enormiter iaculante apice, ratio-
ne, ut ferunt, a capite hominis intellecta. Haec ob-
servatio triginta iam fere annis non congruit, siue
solis ipsius dissono cursu, et caeli aliqua ratione mu-
tato, siue universa tellure aliquid a centro suo dimo-
ta, ut deprehendi et in aliis locis accipio: siue urbis
tremoribus, ibi tantum gnomone intorto: siue inun-
dationibus Tiberis sedimento molis facto: quamquam
ad altitudinem impositi oneris in terram quoque di-
cantur acta fundamenta.

(XI.) Tertius Romae in Vaticano, Caii et Neronis

burtus. Brot. ex Reg. cod. 5 et edit.
prine. ingenio fecundo. Manilius
mathematicus apici, etc. » Eo. P.

Apici auratam pilam addidit. Quo-
nam modo id sit molitus dubitant. An
pilam sic imposuerit, ut exlaret tota
humani capitis similitudine: an in-
severit, et demissam exculpto lapi-
de, coniunxerit: an de lapide rese-
cuerit, quantum altitudo pilae fuit
additura: quod minime credo, quum
obeliscos sacros ob religionem habe-
ret antiquitas. DAL.

*Cuius umbra vertice colligeretur in
seipsa.* Cuius pilae umbra in vertice
modum colligeretur in seipsa: quum
alioqui apud obelisci amplior quam
par sit, enormem lassamque nimis
iacularetur umbram. Sic paulo ante,
cap. 11, *eripsum in vertices*, dixit et
cap. 12, *maculosum in vertices*. Sic
totidem plane apicibus syllabisque
Reg. 2 codex et Pintiani, nisi quod
in ipsa, non *in seipsa* habent. Ita et
MSS. alii omnes probatoris notae.
At in editis ad hunc diem libris pro-
digiose haec corrupta: a Cuius vertice
umbra colligeretur in semetipsam, alia
atque alia incrementa iaculalem

apice. » Quam sunt porro haec cor-
rupta, tam sunt obscura, quae Sal-
masius affert in Solin. pag. 610, ad
interpretationem huius loci, quem ex
suis quoque codicibus restituit aequae
ac Pintianus. H. — *Colligeretur in se-
ipsa.* Verissime et accuratissime di-
ctum. Qui plura de his valuerit, con-
sulat laudatas Roscovichii epistolas.
BAOT.

A capite hominis intellecta. Cuius
umbra colligitur in pilae modum,
pressiorque est, quam quae reliquo
corpore laetatur umbra. H.

A centro suo dimota. Brotler. ex
MSS. Regg. 2, 3, etc. a centro suo
aliquid emota. Eo. P.

Sedimento molis facto. Mole sub-
sidente. HASO.

Impositi oneris. Sic Reg. 2 et Pin-
tiani codex, non *impositae rei*: et
max acta, non *inota*. Altitudinem fun-
damentorum magnitudini obelisci pa-
rem fuisse significat. HASO.

Tertius Romae in Vaticano. Hunc
Sistus V e circo Vaticanum ante S.
Petri ardem transtulit, et Sanctae
Cruci dedicavit. HASO.

Cui. Quem Caligulam appellarunt.

principium circo, ex omnibus unus omnino factus est imitatione eius, quem fecerat Sesostridis filius Nuncoreus. Eiusdem remanet et alius centum cubitorum, quem post caecitatem visu reddito, ex oraculo Soli sacravit.

XVI. (XII.) Dicantur obiter et pyramides in eadem Aegypto, regum pecuniae otiosa ac stulta ostentatio. Quippe quum faciendi eas causa a plerisque tradatur, ne pecuniam successoribus aut aemulis insidiantibus praeberent, aut ne plebs esset otiosa: multa circa hoc vanitas illorum hominum fuit, vestigiaque complurium inchoatarum exstant. Una est in Arsinoite nomo, duae in Memphite, non procul labyrintho, de quo et ipso dicemus. Totidem ubi fuit

Circum hunc a Caio, ut credimus, coeptum, a Nerone perfectum, Tacitus haud obscure significat, Annal. lib. XIV: « Clausumque valle vaticana spatium, in quo equos Nero regeret haud promiscuo spectaculo. » HARD.

Factus est imitatione eius, etc. Locum hunc integerrima fide repraesentamus, qualem exhibent MSS. codices, Colb. 3, Vet. Dalecampii, et Vaticana quoque exemplaria, teste Mattio Orig. obelisc. I, 9. Caeteri, nempe editi, cum Reg. 2, « fractus est in molitione, quem. » Haud dubie mutili ac falsi. Nam qui videre, ac diligenter explorare, integrum adhuc esse renuntiant. H.

Sesostridis. MSS. *Sesosidis*; vetustae editiones, *Sesotidis*: quod idem est. HARD.

Nuncoreus. Pheronem appellat Herodotus, Euterpe, lib. II, num. cxi, pag. 429. Defuncto patre Sesostride, regnum administrasse: luminibus in-

terim captum esse: restituto visu obeliscos duos Soli sacrasse, longitudinis centenum cubitorum, octonum latitudinis. Σωώτριος δὲ τελευτήσαντος, ἐκδέχασθαι ἔλεγον τὴν βασιλῆην τὸν παῖδα αὐτοῦ Φέρωνα, etc. Eadem refert et Diodor. Sicul. Bibl. lib. I, p. 54, qui hunc Sesostridis filium Sesostrin secundum vocat. H.

XVI. *Pyramides* Pyramides exstructas fuisse, ut essent symbolum anni, nonnulli putant. CELL. — Plures in honorem sepulturae, cuius studiosissimi ac curiosissimi fuerunt Aegyptii, exstructas volunt. DAL. — *Pyramides*. P. Sicard. in Aegypto viginti magnas pyramides invisit, non numeratis quae minores sunt. Magnas quinque lustravit, trium interiora descripsit. BROU. — Conf. de Pyramidibus magnificentissimum ac vere imperatorium opus, cui titulus, *Description de l'Égypte*, etc. EO. P.

De quo. Infra cap. 19. H.

Totidem. Pyramides duae. A rege Moeride exstructas ait Herod. Euterpe

Moeridis lacus, hoc est, fossa grandis. Sed Aegyptus inter mira ac memoranda narrat harum cacumina extrema, quae eminere dicuntur. Reliquae tres, quae orbem terrarum implevere fama, sane conspicuae undique adnavigantibus, sitae sunt in parte Africae, monte saxeo sterilique, inter Memphim oppidum, et quod appellari diximus Delta, a Nilo minus quatuor millia passuum, a Memphi VII M P, vico appposito, quem vocant Busirin in quo sunt assueti scandere illas.

XVII. Ante has est sphinx, vel magis narranda; quasi silvestre numen accolentium. Amasin regem putant in ea conditum, et volunt invecam videri. Est

lih. II, p. 126, n. 101, in media palude: passus 2 ab aqua exstare, etc. Diodorus item Bibl. lib. I, pag. 49, ab eo rege duas ibi pyramides positas, alteram sibi, uxori alteram. II.

Moeridis lacus. Diximus de eo lib. V, c. 9. HARD.

Narrat harum. MSS. *narrato harum.* Pintianus, *narrat harum.* H.

A Nilo. Paululum discrepat Diod. Bibl. I, pag. 57. Nam is a Nilo stadia αὐτὴ πέντε πρὸς τοῖς τεσσαράκοντα, hoc est, passuum amplius quinque millia statuit: a Memphi cxx, hoc est, xv mill. pass. De hisce pyramidibus existit epigramma Anthol. IV, 17: εἰς τὰς ἐν Μέρμη πυραμίδας. Ὅσων ἐν' Ὀλύμπῳ καὶ Πήλιον ὕψι τιθέντα Ψευδᾶς ἰστορίης ῥήσις ἀντιλάσαστο. Πυραμίδες δ' εἴτι νῦν Νειλῶϊδες, αἶψα μίτωπα. Κυροῦσι χρυσίοις ἄστρασι Πιχίῳδον. s Pelion atque Ossam dorso scendentis Olympi Falsa loquens vatium fama superposuit. Pyramides sed adhuc terra Nilotide tangunt Aurea Pleiadum sidera fronte sua. s H.

XVII. *Ante has est sphinx.* Ante

pyramidas sphinx occurrit, opere mirabili. Durare adhuc sphingem hanc in Aegypto, auctor est testis oculus Petr. Bellonius de admirabil. operum Praestantia, cap. II. Ausonius de sphinge, in gripho tenuarii: s Terruit Aouiam volucris, leo, virgo, triformis Sphinx, volucris pennis, pedibus fera, fronte puella. s H. — *Sphinx.* Existat adhuc sphinx illa, sed praeter caput et collum, caetera sunt arenis obruta. Eius effigiem et mensuras vide apud Pococke, *Description of the East*, tom. I, pag. 46. Item SHAW, *Voyages*, t. II, pag. 157. BAOT.

Narranda. Gron. et al. ante Hard. *magis miranda.* Ed. P.

Amasin regem putant in ea conditum. Eum Appion Grammaticus Pharaonem fuisse putat, Iudaeis iniquissimum, memoratum in sacris litteris Hebraeorum. At Philoni Phario Tecmosis fuit, Eusebio Cenchres, Artabano Nechenfres. Amasin saevum ac crudelem, in omnes impotentem ac superbum, ab Actisane Aethiopum

autem saxo naturali elaborata, et lubrica. Capitis monstri ambitus per frontem centum duos pedes colligit, longitudo pedum cXLIII est, altitudo a ventre ad summam apsidem in capite, LXII.

Pyramis amplissima ex Arabicis lapicidinis constat. 2
Trecenta LXVI hominum millia annis xx eam constru-

rege principatu spoliatum fuisse scribit Diodorus, lib. II Bibliothecae. DAL. — *Amasis*. De eo diximus lib. X, cap. 41. Huic certe in Saite nomo colossos posuisse et ἀνδρόπυγας scribit Herodotus, Euterpe, sive lib. II, n. 175, pag. 457. At sepultum in pyramide Lucanus credidit, Phars. IX, v. 455: « Non mihi pyramidum tumulis evulsus Amasis. » Et sane in MSS. Reg. 2 alisque, non *Amasin* hoc loco, sed *Armain* elare legitur (quod iam Gronovius animadvertit): quem in Aegypti regibus Eusebius enumerat, eumque altero nomine Danaum appellatum prodit. H.

Et lubrica. Polla, laevigata. Notavit Pinetus a Strabone dici *ερεμπίτην*, ἰξήριον, quod nondum reperire in eo auctore potui. DALC.

Ad summam apicem (sic prius). Scribe, *ad summam absidem*, vel *absidem*, hoc est, curvaturam. Lib. II, 45. « Circularum, quos Graeci absidas in stellia vocant, » Ibidem, cap. 46: « Igitur a terrae centro absides altissimae sunt Saturno in Scorpione, etc. » Denique ipsum illud, quod huc revocavimus: « quia deductas ab summa abside lineas coarctari ad centrum necesse est, sicut in rotis radios. » Plinius alter, lib. II, ep. 47: « Adoequitur angulo cubiculum in absida curvatum. » Hieronymus in Epist. ad Ephesios: Namsquid caelorum circulos, quas philosophi sphaeras vocant, transiens atque transcen-

dens stetit in summo caeli fornice, et ut verbo ipsorum utar, abside. « Cassianus, Collat. XXIV, cap. 6: « Si quis absidis camaram volens in sublime concludere » Haec ascripseram quum vidi editum olim *ad summam apsidem*: et Hermolaum notasse vetustos codices habere *apicem*, forte tamen legendum *absidem*, hoc est, curvaturam. Sic ille: peius elegerunt. GRON. — *Ad summam apsidem*. Nunc eminent tantum caput et collum, quorum altitudo est pedum 27. Ergo a Plinio, vel potius auctorum, quos sequutus est Plinius, temporibus, aggregati sunt arenae pedes 35. Ex Brot. not. ad b. loc. Eo. P.

Pyramis amplissima. Quam exultari luxit Cheops Aegypti rex, ex Arabicis lapidibus, inquit Herodotus, lib. II, num. 124. HARN.

Ex Arabicis lapicidinis constat. Marmore simili ebori maculoso. Dioscorides. DAL.

Trecenta LXVI hominum millia. Centum hominum millia solum Herodotus habet, lib. II, Euterpe, n. 124, pag. 437, hoc est, myriades decem. At Diodor. Sicul. Biblioth. I, pag. 57, triginta sex myriades, hoc est, hominum millia cccLx. HARN. — Brot. ex MSS. Begg. edit. principe, et Diodor. Sicul. *trecenta LX hominum millia*. Eo. P.

Annis. Priore decennio ad vecta saxa esse narrat Herodotus, loc. cit. altero fabricam absolutam. Diodor. loc. cit.

xisse produntur. Tres vero factae annis LXXVIII et mensibus IV. Qui de iis scripserint, sunt Herodotus, Euhemerus, Duris Samius, Aristagoras, Dionysius, Artemidorus, Alexander Polyhistor, Butorides, Antisthenes, Demetrius, Demoteles, Apion. Inter omnes eos non constat a quibus factae sint, iustissimo casu oblitteratis tantae vanitatis auctoribus. Aliqui ex his prodiderunt, in raphanos, et allium, ac caepas, mille sexcenta talenta erogata. Amplissima octo iugera obtinet

Τὸ δὲ πᾶν κατασκευάσμα τῆς ἐργῆς μὲν γὰρ ἅπλων εἶκοσι διελθόντων. II.

Herodotus, etc. De his egimus in auctorum Indice. HARD.

Butorides. In libris manu exaratis, *Butoridas*. HARD.

Inter omnes eos, etc. Discrepantes auctorum sententias refert Diod. Sic. Bibl. I, pag. 59. II. — *Non constat a quibus factae sint*. Maximam a Cheope Herodotus, a Chemmye Diodorus factam scribit: minorem ab eius filio Chabreo Diodorus, a Cephrene fratre Herodotus (has Aegyptii, eorum regum nomina detestantes, Philittonia pastoris, qui prope illas græges ducebat, esse aiunt): tertiam a Mycerino Cheopis filio Herodotus, Chemmyos Diodorus. Is auctor est, proditum a quibusdam, non supradictos ab ipso reges, sed maximam pyramidem fecisse Armeum, secundam Amasin, tertiam Masum: hancque velle quosdam Rhodopis pellicis sepulchrum fuisse, idque nonnullorum principum, qui eam amassent, communi opera absolutum. Addit praeterea tres alias esse pyramides, minores, quas suis uxoribus pro sepulchro primi illi dicti reges aedificarunt. Herodotus quartam pyramidem exstructam ad lacum Moeridis prope

labyrinthum a duodecim viris post Sethonis regis obitum, qui Aegyptio praefuerat, longitudine 40 passuum. Strabo aut ea sepultum Imandem fuisse tradit. DAL.

In raphanos, etc. Herod. I. e. pag. 138. Sic Reg. 2 caeterique codices manu exarati. In editis perperam mille octingenta. Manuscriptis faveat Herod. Euterp. II, n. 125, p. 138: Ες τε σφυραίνην, καὶ πρόμμνα, καὶ σκόροδα, ἑξακόσις καὶ χίλια τάλαντα ἀργυρίου τετέλεσθαι. » In raphanos, caepas et allia... mille et sexcenta talenta pecuniae esse insumptis. » Diodor. Sicul. similiter, Bibl. I, pag. 58: Τάλαντα πλείω τῶν χιλίων καὶ ἑξακοσίων. HARD.

Mille sexcenta talenta. Aegyptiaca scilicet, quas ex Varronia aestimatione, quam attulimus XXXIII, 15, monetae nostrae efficiunt libras 8,446,400. BAOT.

Amplissima. E tribus supradictis Herod. p. 137, singulas frontes quadratae pyramidis aut obtusiuscuae πλάτῃς μὲν τῶν ἑκαστῶν. In Reg. 2, septem iugera. Mela, I, 9, quatuor tantum iugera, quae sunt Herodoti πλάτῃς ὅκτω. II. — *Octo iugera*. MSS. Regg. 2, 3, et editio princeps, septem iugera. ED. P.

soli, quatuor angulorum paribus intervallis, per octingentos octoginta tres pedes singulorum laterum, altitudo a cacumine pedes xv s. Alterius intervalla singula per quatuor angulos pares dccxxxvii s. comprehendunt. Tertia minor quidem praedictis, sed multo spectatior. Aethiopicis lapidibus, assurgit ccclxii pedibus inter angulos. Vestigia aedificationum nulla exstant. Arena late pura circum, lentis similitudine, qualis in maiori parte Africae. Quaestionum summa est, quanam ratione in tantam alti-

Per octingentos octoginta tres pedes. Sic Reg. 2, 3 et edit. princ. Brot. ex Reg. cod. 5, *per septingentos octoginta tres*, quod magis quadrare putat cum Herodoti et Pomponii Melae mensuris. Recentiorum autem mensurae non satis etiam inter se constant, quod minime mirum videbitur, si quis ob aggestas arenas, metiendi difficultatem sestimaverit. Eo. P.

Altitudo a cacumine pedes. XV s. Sic MSS. Hoc est, quindecim millia pedum, cum semisse. Prius legebatur *latitudo ... pedes XXV*. HARO. — *Altitudo*, etc. Id est, latitudo cacuminis est pedum 15 1/2, et forte emendandum, *Latitudo*. Mirum id non accepisse Harduinum de latitudine cacuminis, sed de altitudine totius pyramidis, et prodidisse eam fuisse quindecim millium pedum cum semisse, quod absurdum est. Ex Brot. not. ad hunc loc. Eo. P.

Alterius. Secundae c. tribus superioris memoratis. HARO.

DCCXXXVII S. Hoc est, pedes dccxxxvii, cum semisse; sic MSS. H. — Brot. tamen ex MSS. Regg. at ed. princ. *DCCXXXVII comprehendunt*. Pococke, l. c. sup. laud. ait se observasse e cacumine maioris pyramidis

eandem fere esse utriusque altitudinem. Eo. P.

Aethiopicis lapidibus. Aethiopicis lapide, ad medium usque esse conflantem, Herodotus est auctor, Euterpe II, n. 134. HARO.

Inter angulos. Inter pares angulos: erat enim quadrata. Singulis lateribus tria πλεθρα, sive tria semiungers Herodotus attribuit, l. c. HARO.

Vestigia. Totidem verbis haec Diodor. Sic Bibl. I, p. 57: Καὶ τὸ θαυμάσιώτατον, τὸ τετρακκοῦτον ἴσον κατασκευασμένον, καὶ τοῦ περιέχοντος τόπου παντὸς ἀμώδους ὄντος, οὐδὲν ἔχον, οὕτως τοῦ χώματος, αὐτὰ τῆς τῶν λίθων ξιστουργίας, ἀπολείπεται, ὥστε δοκεῖν μὴ κατ' ὀλίγον ὑπ' ἀνθρώπων ἐργασίας, ἀλλὰ συλλήβδην καὶ ἐμοῦ, ὡς περὶ ὑπὸ θεοῦ τινος τὸ κατασκευάσθαι τεθῆναι πάντας εἰς τὴν περιέχουσαν ἄμμον. * Et quod maximam pariat admirationem; substructio tam insana perfecta est in loco qui totus circumquaque arenosus est, ut ne vestigium quidem, tum aggeris, tum caesi et politi lapidis sit reliquum. Vnde non paulatim hominum ope, sed coniunctim et seorsim, seu a deo quopiam, tota illa moles in circumfusa arenis collocata esse videatur. H.

tudinem subvecta sint caementa. Alii enim nitro ac sale adaggeratis cum crescente opere, ac peracto fluminis irrigatione dilutis: alii lateribus e luto factis in privatas domos distributis. Nilum enim non putant rigare potuisse multo humiliorem. In pyramide maxima est intus puteus octoginta sex cubitorum; flumen illo admissum arbitrantur. Mensuram altitudinis earum omniumque similium deprehendere, invenit Thales Milesius umbram metiendo, qua hora par esse corpori solet. Haec sunt pyramidum miracula: supremumque illud, ne quis regum opus miretur, minimam ex his, sed laudatissimam, a Rhodope mere-

Alii enim nitro ac sale. Alii enim aggeribus e nitro et sale, simul ut crescebat opus, factis, subvecta caementa aiunt: qui aggeres, opere peracto diluti sinu fluminis per canales immissi irrigatione. Diodor. Sicul. l. cii. postquam aggerum adminiculo deportatos lapides dixit ad pyramidum structuram, haec statim subiungit: Επιχειροῦσι δὲ τινες τῶν Αἰγυπτίων τερατολογεῖν καὶ μυθίσθαι ὑπὲρ τούτων, λέγοντες ὡς ἐξ αἰῶν, καὶ νέτρου τοῦ χοιματῶν γεγονότων, ἐπαφθῆς ὁ ποταμὸς ἐπέβη καὶ διέλυσε αὐτὰ, καὶ παντὶ ὡς ἐφάνησεν, ἀνευ τῆς χειροποιήτου πραγματείας. s Aegyptiorum nonnulli prodigiose de his loqui, et nescio quas fabulas conantur obtrudere: quod nimirum quum aggeres isti e sale et nitro constarent, fluvius immisus eos liquavit, dissolutosque prorsus aboleverit, intacta operis absoluti structura. H.

In privatas domos distributis. Peracto opere. HARO.

Est intus puteus. Exstat adhuc et additur ille puteus, non rectus, sed obliquus. Immo fertur in Aegypto

esse ex illo puteo, per subterraneum iter, exitum in desertum. BNOT.

Thales. Apud Platsch. in Conviv. sap. pag. 147, Thaletem Nilotenus sic compaiat: Επὶ τοῦ τα, καὶ τὰ ἄλλα θαναμάζον, καὶ τῆς πυραμίδος τὴν μέτρησιν ὑπερβῶνως ἐγάπησεν, ἃτι πάσης ἀνευ πραγματείας, καὶ μηδενὸς ὀργάνου διηθείς, ἀλλὰ τῆς βακτηρίας στάσας, ἐπὶ τῷ πέρατι τῆς σκιάς, ἣν ἡ πυραμὶς ἐποίησεν, γενομένων τῇ ἐπαφῇ τῆς ἀκτίνος δυοῖν τριγώνων, ἔδειξας, ὅν ἡ σκιά πρὸς τὴν σκιάν λόγον εἶχε, τὴν πυραμίδα πρὸς τὴν βακτηρίαν ἔχουσαν. s Nam quum te quoque ob alia quaedam suscipit (Amasis videlicet Aegypti rex), tum vero mirum in modum ei arridet, quod pyramidis altitudinem absque ullo labore, aut instrumento dimensus es, sed scipione, ad umbrae; quam faciebat pyramis, finem erecto, ac tactu radiorum duobus triangulis constitutis, demonstravisti altitudinem pyramidis ad scipionis altitudinem ea esse proportionem, quam umbra filius ad huius umbram haberet. HARO.

A Rhodope. Negat hoc esse verum

tricula factam. Aesopi fabularum philosophi conserva quondam et contubernalis haec fuit, maiore miraculo tantas opes meretricio esse conquisitas quaestu.

XVIII. Magnificatur et alia turris a rege facta in insula Pharo, portum obtinente Alexandriae, quam constitisse octingentis talentis tradunt: magno animo ne quid omittamus, Ptolemaei regis, quod in ea permiserit Sostrati Gnidii architecti structurae ipsius nomen inscribi. Vsus eius, nocturno navium cursu ignes ostendere, ad praenuntianda vada, portusque introitum: quales iam compluribus locis flagent, ut Ostiae ac Ravennae. Periculum in continuatione ignium ne sidus existimetur, quoniam e longinquo similis flammaram aspectus est. Hic idem architectus primus omnium pensilem ambulationem Gnidi fecisse traditur.

Herodotus, *Euterpe*, lib II, n. 134; iactitatum id falso a Graecis ait: conditam pyramidem eam esse a Mycerino Choeopis filio, Aegypti rege. Sed fuere, ut dictum est supra, de pyramidum auctoribus discrepantes sententiae. Rhodopen hanc factam esse Aegypti reginam Aelianus affirmat Var. Hist. I. XIII, 33, et Strabo lib. XVII, p. 808. HARN.

XVIII. *Octingentis talentis*. Attica haec ego talenta interpretor, quoniam a principe e Graecia oriundo persoluta. Non alia Plinius talenta laudat: toto opere praeter Aegyptiaca, Atticae. H. — *Octingentis talentis*. Aegyptiis scilicet, ait Brot. quae gallicae monetae libras efficiunt 4,133,200. Si Atticamagis placet intelligi, libras accipe 3,655,000. ED. P.

Ptolemaei regis. Lagi P. qui primus post Alexandrum Aegypto praefuit. HARN.

Sostrati. Dexiphanis is filius fuit

Aegypti regum familiaris amicus, DAL. — *Sostrati*. Inscriptionem recitat Strabo, lib. XVII, p. 791. ΣΩΤΡΑΤΟΣ. ΔΕΣΙΦΑΝΟΥΣ. ΚΝΙΔΙΟΥ. ΘΕΟΥΣ. ΣΩΤΗΡΙΝ. ΥΠΕΡ. ΤΩΝ. ΠΛΩΖΟΜΕΝΩΝ. ΣΩΣΤΑΤΗΣ. ΚΝΙΔΙΟΥ. ΔΕΞΙΦΑΝΗΣ. Υ. ΔΙΩ. ΣΕΒΑΣΤΟΚΡΑΤΩ. ΠΡΟ. ΣΑΛΥΤΗΣ. ΝΑΥΙΓΗΤΩΝ. Refert et Lucianus lib. quomodo historia sit conscribenda: dolumque simul aperit, quo id fuerit peractum a Sostrato. HARN.

Quales. E nostra id coniectatione est. Nam in editis hactenus libris: « Sicut iam tales compluribus locis flagent, ut Puteolis ac Ravenna. » Vnde hand poenitenda emendatio, ut *Ostiae*. Nam Ostiae certe a Claudio imperatore erectam esse « altissimam turrim, in caesplum Alexandrini Phari, ut ad nocturnus ignes cursum navigia dirigerent, » auctor est Tranquillus in eius vita, cap. xx. HARN.

Ambulationem. Ambulatio locus aut

XIX. (XIII.) Dicamus, et labyrinthos, vel portentosissimum humani impendii opus, sed non, ut existimari potest, falsum.

Durat etiam nunc in Aegypto in Heracleopolite nomo, qui primus factus est ante annos, ut tradunt, quater mille sexcentos a Petesucco rege, sive Tithoë. Quanquam Herodotus totum opus regum esse dicit, novissimique Psammetichi. Causam faciendi varie interpretantur. Demoteles regiam Motherudis fuisse, Lyceas sepulchrum Moeridis, plures Soli sacrum id exstructum, quod maxime creditur.

2 Hinc utique sumpsisse Daedalum exemplar eius

ad deambulandum. Qua de voce lexicographos consule. II.

XIX. *Impendii*. Profusi sumptus. Ita Reg. 2, non *ingenii*, ut editi et Coll. 3. Pavet ipse Plinius in calce huius capituli: a Adeo vesana dementia, quaesisse gloriam impendii nulli profuturo. v. Vidit hoc et Pintianus. II.

Durat etiam nunc in Aegypto. Plinius, ut plerique auctores, unum in Aegypto labyrinthum memorat. P. Sicardus, Diodorum sequutus, tres labyrinthos reperit et lustravit; primus et antiquissimus, a rege Mende Marove aedificatus, exstat adhuc integer in desertis provinciae *Faioum*. Secundus, quem unum Plinius, ut et alii multi, memorat, a Petesucco rege, vel Psammeticho, exstructus est; magnificum et vere portentosissimum humani impendii opus. Ingentes et admirabiles eius ruinae exstant in *Athenas el-Medine*. Tertius factus a rege Maena in deserto inter urbem Crocodilopolim et lacum Moeridis, ubi nunc *Hawara*. Baor.

Quater mille sexcentos. Brotet, *ter mille seceentos*, Eo. P.

A Petesucco. Si Diodoro fides Bibl. I, pag. 55, a Mende potius rege, quem et nonnulli Maron appellant. Haer.

Herodotus totum opus regum esse dicit. Aegyptios Herodotus ait, Eusterpe, lib. II, num. 147 seq. recuperata libertate, duodecim reges sibi delegisse, in totidem partes Aegypti distributa. Horum unum fuisse Psammetichum, qui caeteris deinde sublati e medio, novissimus ipse solusque regnavit. Eos communi consilio, in sui nominis monumentum, labyrinthum fecisse, anno urbis Romae 86. Manasse regis Iudae temporibus, Psammetichus Aegypti tenuit principatum. Haer.

Hinc utique sumpsisse Daedalum exemplar. Sic Diodor. Sicul. Bibl. lib. I, p. 55. II. — *Daedalum sumpsisse exemplar*. P. Sicard. auctoritate Diodori Siculi, I, 97, probat exemplum sumptum a Daedalo, non e labyrintho Petesucci, vel Psammetichi, sed ex antiquissimo Mendetis, sive Mari, labyrintho. Quod verissimum est. Baor.

labyrinthi, quem fecit in Creta, non est dubium, sed centesimam tantum portionem eius imitatum, quae itinerum ambages, occursumque, ac recursus inexplicabiles continet: non, ut in pavementis puerorumve ludicris campestribus videmus, brevi lacinia millia passuum plura ambulationis continentem, sed crebris foribus inditis, ad fallendos occursum, redeundumque in errores eosdem. Secundus hic fuit ab Aegypto labyrinthus: tertius in Lemno: quartus in Italia. Omnes lapide polito fornicibus tecti: Aegyptius, quod miror equidem, introitu lapide e Pario: columnis reliquis, e Syenite: molibus compositis, quas dissolvere ne saecula quidem possint; adiuvantibus Heracleopolitis, qui id opus invisum mire infesta-

In Creta iuxta Gnossum. Pausanias in Allicis, aliique. H.

Quae itinerum ambages. Legitur iterum, non itinerum, in vetusto codice, quasi iteris flectatur ab iter, recto, non itineris, quod et alibi notatum est: PARR.—Labyrinthum illum Creticum descripsit Cl. Tournefort, *Voyage du Levant*, tom. I, p. 176. Confer item *Mémoires de l'Académie des Sciences*, ann. 1702, p. 217. Ed. P.

In pavementis. Recte quidem pavementa; quod non intellexere Plinii interpretes. Nempe mos erat in pavementis Creticum labyrinthum exprimere. Sic eum videre est musivo opere, en mosaïque, expressum in pavimento tessellato in aede D. Michælis Ticini, *Pavie*. Tale quoque est Romae pavementum in aede D. Mariae, trans Tiberim. Ba.

Ludicris campestribus. Vt et in hortis fingi e buxo solent: quibus in labyrinthis per limites exiguis, humili buxo vel herba praecinctus (Plinius

laciniam vocat) millia passuum plura consueuntur. HAZO.

Brevi. Humili instar laciniae buxo vel herba. HAZO.

Aegyptius. Diodorus quidem ingredientibus illas sepulchri ambitum, domum occursum tradit, columnis circumfultam quatuor ad quodlibet latus positam. DAL.—Quod miror equidem. Mirari iure aubit, quom Aegyptus tot marmorum domi generibus abundet, e Paro qualesse, ut ad introitus labyrinthi columnas ex eo es-cideret, componeretque structis ex eo lapide molibus. HAZO.

Introitu lapide e Pario. Prius legabatur, a introitu lapidis columnis-que reliquis e molibus compositis. Adjuvit promovitque emendationem Reg. cod. 2, in quo sic legitur, a introitu lapidis e Paro, columnis reli-que Syenitae molibus compositis. Sic etiam Colheri. 3, aliique probatioris notae. H. — Sic Brot. distinguit e Pario columnis: reliquis e Syenite molibus, etc. Ed. P.

vere. Positionem operis eius singulasque partes enarrare non est, quum sit in regiones divisum, atque in praefecturas, quas vocavi noinos, sedecim nominibus earum, totidem vastis domibus attributis: praeterea templa omnium Aegypti deorum contineat, superque Nemeses quindecim aediculis incluserit, pyramides complures quadragenarum ulnarum, senas radicum oras obtinentes. Fessi iam eundo perveniunt ad viarum illum inexplicabilem errorem. Quin et coenacula prius excelsa, porticusque ascenduntur nonagenis gradibus omnes: intus columnae de por-

Qui id opus inuimus. MSS. libb. « qui id opus in usu. » H.

Positionem operis eius. Eleganter a Mela describitur, lib. I, cap. 9, pag. 43: « Psammetichi opus labyrinthus, domos ter mille, et regios duodecim, perpetuo parietis ambitu amplexus, marmore exstructus ac tectus, nnum in se descensum habet, intus paene innumerabiles vias, etc. H.

In regiones divisum, etc. Vt intelligatur illa labyrinthi divisio, necesse est animo concipere villas imperatoris Sinarum: manifestum est enim idem esse exemplar. Quod indicare nunc sufficit, quum id fuisse persequi non licet per hanc notarum notarum brevitatem. P. Sicard. docet totum spatium labyrinthi quadratum esse, et patere quadransum unius lenae. Hoc in spatio videri triginta colles oppletos ruinis, ubi fuere vastae illae domus sedecim praefectarum Aegypti, illa templa omnium Aegypti deorum, quindecim illae Nemeses, seu quindecim Nemeses aediculae, pyramides quarum senae oras radicum labyrinthi obtinerent. Brot.

Quas vocavi. Lib. V, scilicet, e, 49.

Sic porro MSS. non ut editi, quas vocant. H.

Sedecim nominibus. Viginti septem, Strabo: duodecim; Herodotus, et in illis aedificia 3,500. DAL.

Nemeses. De Nemesi diximus c. 5 libri huius. H.

Pyramides, complures, etc. Ad angulum floitur labyrinthus. Herodotus scribit pyramidem fuisse quadraginta passuum. Idem Strabo, sed eius quadratae quodlibet latus quatuor iugerum fuisse pari altitudine et in ea sepultum Imandem. Alias pyramides praeter eam illi scriptores non recitant. DAL.

Senas radices muros (sic prius). Scribe, « senas radicum oras, ex vet. spographo. PINT. — Senas. Itelare MSS. omnes. Ad radicem pyramidis intelligi ab eo arbitramur, spatiosiora fundamenta, seu gradus quosdam, per quos introitus pyramidis peteretur. H.

Coenacula prius excelsa. Brot ex Reg. cod. 2, coenacula clivis excelsa, et mox e Reg. 5, et editione principe, porticus quoque descenduntur; item,

phyrite lapide, deorum simulacra, regum statuae, monstriferae effigies. Quarumdam autem domorum talis est situs, ut adaperientibus fores, tonitruum intus terribile existat. Maiore autem in parte transitus est per tenebras: aliaeque rursus extra murum labyrinthi aedificiorum moles; pteron appellant. Inde aliae perfossis cuniculis subterraneae domus. Refecit unus omnino pauca ibi Circummon spado Nectabis regis, ante Alexandrinum Magnum annis quingentis. Id quoque traditur, fulxisse trabibus spinæ oleo incoctae, dum fornices quadrati lapidis assurgerent. De Aegypto et Cretico labyrinthis, satis dictum est.

Lemnius similis illis, columnis tantum centum quin-

» nonagenis gradibus; » nempe Τῶ
omnes omisso. Ed. P.

Monstriferae effigies. Gron. et al.
monstrificae. Ed. P.

Aliaeque. Broter. aliae rursus, de-
leta copula. Ed. P.

Pteron appellant. Πτερὰ, inquit
Strabo, ἰσοῦν τῷ νεφ' εἰς δύο,
κατ' ἀρχάς μὲν ἀποσώματα ἀπ' ἀλλήλων
μικρὸν πῖνον ἢ τὸ πλατὺ ἐστὶ τῆς
κρηπίδος τοῦ νεφ' ἵπναια εἰς τὸ πρό-
σθεν προέχοντα κατ' ἐπινευούσας γραμ-
μὰς μέχρι πενήκοντα, ἢ
ἑξήκοντα, x. τ. λ. » Alae, muri duo
sunt: templo pares altitudine, prima
et infima parte paulo plus distantes
ab invicem, quam lata sit erepido
templi: deinde curvatis lineis proceden-
tes a: prominentes ad quinqua-
giata usque vel sexagiota cubitos,
etc. » Dal. — *Pteron.* Pteron, quae
supra describitur, omnino ab eo di-
versum esse cuius Nuoc osaler me-
minit, neque omnino cum descri-
ptione et structura labyrinthi constare
posse Broterius existimat, qui ex
corrupta Regg. codicum et edit. prin-

cipis voce ἵeron, refinxit ἵτρον, id
est, inum ventrem, la bas, ou le
petit labyrinthe; nescio an satis fe-
liciter. Ed. P.

Refecit. MSS. Regg. 2, 3 - et edit.
prior. facit. Reg. 5, fuit: sic apud
Gori Inscript. Antiq. lom. II, pag.
400, vicit, profecit. Broter. fecit, et
mox, ul supra, *Nectabis.* Ed. P.

Annis quingentis. Io editione princ.
annis D; manifesto errore, pro an-
nis L. Mirum id eruditum Hard. non
deprehendisse, quum ipse paulo su-
pra, c. 44, annotasset: » *Nectabis*,
qui Eusebio in Chronic. *Nectanebis*,
cuius aetas Alexandri Magni tempora
vix xl. annis antecessit. » Broter. *annis*
quinquagenis. Ed. P.

Fulxisse. Dicitur ausculasse id opus
trabibus Aegyptiae spinæ, oleo in-
coctae. H.

Trabibus spinæ. Spinæ Aegyptiae
sive Arabicæ, de qua l. XXIV, cap.
65. II. — Spina Aegyptia, de qua
Herod. II, 96, nobis *Acacia Arabica*,
de qua iam dictum loc. proxim. est.
Ed. P.

quaginta mirabilior fuit: quarum in officina turbines ita librati pependerunt, ut puero circumagente tornarentur. Architecti illum fecere Zmilus et Rhodus, et Theodorus indigena: exstantque adhuc reliquiae eius, quum Cretici Italicique nulla vestigia exsistent.

- 7 Namque et Italicum dici convenit, quem fecit sibi Porsenna rex Etruriae sepulcri causa, simul ut externorum regum vanitas quoque ab Italis superetur. Sed quum excedat omnia fabulositas, utemur ipsius M. Varronis in expositione eius verbis: Sepultus est, inquit, sub urbe Clusio: in quo loco monumentum reliquit lapide quadrato: singula latera pedum lata tricennum, alta quinquagenum: inque basi quadrata intus labyrinthum inextricabilem: quo si quis improperet sine glomere lini, exitum invenire nequeat.
- 8 Supra id quadratum pyramides stant quinque, quatuor in angulis, in medio una, in imo latae pedum quinum septuagenum, altae centum quinquagenum: ita fastigiatae, ut in summo orbis aeneus et petasus

Quinquaginta mirabilior. Gronov. et al. aute Hard. *quadraginta mirab.* Brot ex MSS. Regg. et edit. pr. *quinquaginta memorabilior.* Ed. P.

Turbines ita librati. Quarum cardines et axes in torno ita librati temperatique, ut puero rotam circumagente, cuius illae erant axi implicitae, tornarentur ab opifice. H.

Theodorus. Lemnius igitur. Est is fortassis, quem de aede Dorica Iunonis, quae est Sami, commentarium condidisse Vitruvius prodidit in praef. lib. VII, p. 424.

Nulla vestigia exsistent. Exstant tamen adhuc quaedam vestigia Cretici labyrinthi, oculato teste Tournefort,

de quo supra. Ed. P.

Superetur. Libb. ante Hard. vulgg. *superaretur.* Gron. coniecit, *Italis spectaretur.* Ed. P.

Lapide quadrato. Broter. ex Regg. codd. 2, 3, *lapide quadrato quadratum.* Monumentum illud fuit in urbe Clusio, nunc *Chiusi*. Ad eius imitationem plures postea facti fuere subterranei labyrinthi, quibus Clusii defunctorum cadavera deponerent. Ex Brot. nott. ad hunc loc. Ed. P.

Pedum lata tricennum. Brot. ex iisdem, *pedum tricennum.* Ed. P.

Quo si quis improperet. Introire properet. H.

Petasus. Galeri forma. H. — *Pe-*

unus omnibus sit impositus, ex quo pendeant exapta catenis tintinnabula, quae vento agitata, longe sonitus referant, ut Dodonae olim factum. Supra quem orbem quatuor pyramides insuper singulae stant altae pedum centenum. Supra quas uno solo quinque pyramides, quarum altitudinem Varronem pudit adicere. Fabulae Hetruscae tradunt eandem fuisse, quam totius operis: adeo vesana dementia quacessisse gloriam impendio nulli profuturo. Praeterea fatigasse regni vires, ut tamen laus maior artificis esset.

XX. (xvi). Legitur et pensilis hortus, immo vero totum oppidum Aegyptiae Thebae, exercitus armatos subter educere solitis regibus, nullo oppidanorum sentiente. Etiamnum hoc minus mirum, quam quod flumine medium oppidum interfluente. Quae si fuissent, non dubium est Homerum dicturum fuisse, quum centum portas ibi praedicaret.

XXI. Magnificentiae vera admiratio exstat templum

tasu. In petaso et tintinnabulis insignis manent antiquitatis monumenta, quae adhuc videntur in Sinensibus monumentis. BAOZ.

Exapta. Hoc est, aptata, coniuncta, *συνεπμένα, ἐξηρησμένα.* Sic MSS. Reg. 2 et alii: non ut in editis legitur, *excerpta.* Vnus ea voce Lucretius, lib. IV, vs. 827: a Brachia tum porro valida exapta lacertis. a Et Lucilius, X: a Pellicula extrema exapta pendere opus ingens. a H.

Vt Dodonae olim fuerunt. Vbi columnae fuerunt duae sublimae, quarum in altera posita pelvis aerea esset: in altera pensile pueri simulacrum, flagellum aereum manu tollentis. Quoties vero vehementior paulo ventus afflaret, impulsu scutica pelvim feciret saepiuscule, quae Diu post tin-

nitum referret. Vnde paroemia: *Δωδοναίων χαλκίων, Dodonaeum aes.* HARK.

Vno solo. Nempe in eadem planitie. H.

XX. *Quum centum portas.* Iliad. I, v. 382 seqq. οὐδ' ὅσα Θήβας Διγυπτίας, ὅτι πλείστα δόμοις ἐν κτήματα καίται, Αἰθ' ἐκατόμυλοι εἰσι, διπλότοι δ' ἄν' ἐκάστην Ἄνδρες ἐξέχουσιν σὺν ἵπποισι καὶ ὄχλοις. DAL.

XXI. *Templum.* Robertus Cenalis, Hist. Gall. II, perioche 3, pag. 430, subductis accurate calculis splendide demonstrat templum B. Virginis Parisiis sacrum, maius esse multo ac splendidius, quam fuerit Ephesinum, mensuris utriusque collatis, atque operosius fabricatum. H. — *Templum Ephesiae Dianae.* De hoc templo in-

Ephesiae Dianae ducentis viginti annis factum a tota Asia. In solo id pallustri fecere, ne terrae motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursus ne in lubrico atque instabili fundamenta tantae molis locarentur, calcatis ea substravere carbonibus, dein velleribus lanae. Vni-
 verso templo longitudo est ccccxxv pedum, latitudo ducentorum viginti, columnae centum viginti septem a singulis regibus factae, lx pedum altitudine: ex iis xxxvi caelatae, una a Scopa. Operi praefuit Chersiphron architectus. Summa miracula, epistylia tantae molis attolli potuisse. Id consecutus est ille acon-

gentibusque substructionibus ac ruderibus vide Cl. Tournefort, *Voyage du Levant*, tom. III, p. 393. Magnificentissimae huius aedis frontem videre est in multis Domitiani, Hadriani, Antonini, aliorumque nummis. Baor.

Ducentis viginti annis. Quadringentis, lib. XVI, cap. 40. De eius incendio vide Veler. Maxim. lib. VIII, cap. 15; Strabonem, lib. XIV. DAL. — *A tota Asia.* Livius lib. I, pag. 16: s. iam tunc erat inclytum Dianae Ephesiae fanum: id communiter a civitatibus Asiae factum fama ferebat. s. H.

Calcatis ea substravere carbonibus, dein vell. Augustinus de Civit. Dei, lib. XXXI, c. 4: s. Quid? in carbonibus nonne miranda est, et tanta infirmitas, ut ictu levissimo frangantur, pressu facillimò conterantur: et tanta firmitas ut nullo humore corrumpantur, nulla aetate vincantur, usque adeo ut eos subternare soleant.... Quis eos in terra humida effoscos, ubi ligna putrescent, tamdiu durare incorruptibiliter posse, nisi rerum ille corruptor ignis, effecit? s. Huius consilii auctorem Theo-

dorum Samium, Rhoeci filium fuisse, scribit Diogen. Laërt. in Aristippo, lib. II, p. 58. H.

Una a Scopa. Quam Scopus floruerit, ut supra dictum est, Olympiade LXXVII, templum vero Ephesium conditum sit Olympiade CVI, Cl. Winckelmann, *Monumenti inediti*, tom. II, pag. 271, emendabat uno e scapo, ingeniosa correctione, sed non necessaria. Quam columnae a tot regibus sint datae, cur unus non dederit columnam antea a Scopa caelatam, et laudatam praecipue ob artem et artificem? Ex Broter, not. ad b. I. En. P.

Operi praefuit Chersiphron. Prioris templi architectum fuisse Chersiphronem scribit quidem Strabo: eius autem, quod ab Hernstrato incensum, restitutum est, Cherostrate, Alexandriae designandae ab Alexandro praefectam. Quem hic Chersiphronem vocat, Plinius cum Strabone, lib. VII, cap. 37, vocavit, *Chersiphontem*. DAL. — Chersiphron. Χερσίφρων pariter Straboni, lib. XIV, pag. 640. HARN.

Epistylia. Eginus de ea voce, lib. sup. c. 46. H.

bus arena plenis, molli clivo super capita columnarum exaggerato, paulatim exinaniens imos, ut sensim opus in cubili sederet. Difficillime hoc contigit in limine ipso, quod foribus imponebat. Etenim ea maxima moles fuit: nec sedit in cubili, anxio artifice; mortis destinatione suprema: traduntque in ea cogitatione fessum nocturno tempore in quiete vidisse praesentem deam, cui templum fiebat, hortantem ut viveret: se composuisse lapidem: atque ita postero die apparuit, et pondere ipso correctus videbatur. Caetera eius operis ornamenta plurium librorum instar obtinent, nihil ad speciem naturae pertinentia.

XXII. (xv). Durat et Cyzici delubrum, in quo filum aureum commissuris omnibus politi lapidis subiecit artifex, eboreum Iovem dicaturus intus, coro-

Aeronibus. Sportolis. Ita Reg. 2, Colb. 3, aliique. In editis perperam legitur, *peronibus*. De *aeronum* voce et significato vide Voss. in Etymol. Sententia huius loci est, arena saccis convecta excitatum collem fuisse, qui summas columnas excederet: per eum elivum epistylia attolli in altum facile potuisse: tum ab imo exinanitum collem fuisse, quamdiu sederet epistylum in columnae alio, quod unum erat epistylion cubile. II.

Molli clivo. Sic MSS. supra laudati: Libri vulgati, *molli pulvino*. Apud Quintil. lib. XII, c. 10: « Mollietur clivis elatus solum. » Vbi hodie perperam legitur, « Mollietur dives et laetius solum. » Sunt qui legant, « Mollietur elivus et elatus solum. » H.

Opus. Libri hactenus editi, « ut sensim totum insideret. » Reg. 2, « ut sensim motus in colo sederet, » Salmasius in Solin. p. 818, « moles

in cubilis sederet » forte quoniam sequitur: « Etenim ea maxima moles fuit: nec sedit in cubili. » Apud Vitruvium, lib. II, cap. 8, pag. 28, *cubilia lapidum*, et lib. IV, cap. 2, pag. 64, *tignorum cubilia*, ubi lapides et tigna sedent et conquiescunt. Haseo.

Mortis destinatione. Quum destina-
ret sibi necem inferre. H.

Traduntque. Brot. ex Regg. et edit.
princ. *tradunt in ea.* Ed. P.

Pondere ipso correctus. Et suo se pondere lapis ad debitum situm statumque revocarat. H.

Ad speciem naturae. Ad commendationem naturae. H.

XXII. *Cyzici.* Hard, operarum errore, *Cyzaci*. In hac urbe, *Artaki*, manent etiamnum antiquitatis monumenta ac veteres inscriptiones, teste Brot. Ed. P.

Commissuris. Iuncturis. II.

nante eum marmoreo Apolline. Translucet ergo pictura tenuissimis capillamentis, lenique afflatu simulacra refovente, praeter ingenium artificis ipsa materia quamvis occulta, in pretio operis intelligitur.

XXIII. Eodem in oppido est lapis, fugitivus appellatus: Argonautae eo pro ancora usi, ibi reliquerant. Hunc e Prytaneo, ita vocatur locus, saepe profugum vinxere plumbo. Eadem in urbe iuxta portam, quae Trachia vocatur, turres vii acceptas voces numerosiore percussu multiplicant: nomenque huic miraculo Echo est a Graecis datum. Hoc quidem natura locorum evenit, et plerumque conyallium: ibi casu acci-

Translucet ergo pictura. Sic MSS. omnes, Reg. 2, Colb. 3. In editis, = translucet ergo iuncturae. = Parm. ed. Ven. Brix. et aliae ante Froben. = tral. ergo picturae. = M. — Vet. ap. Del. collucent. En. P.

Afflatu simulacra refovente. Auri fulgore simulacra ea leniter feriente, praeter ingenium artificis, ipsa simulacrorum materia, ob percussum auri, quamvis occulto nitore ex lapidum iuncturis, addit operi pretium. HARD.

XXIII. *Argonautae.* Qui sanum Dindymeneis Matris Deorum in ea civitate aedificaverunt. Strabo, lib. XII, p. 575. H.

E prytaneo. Πρυτανεῖον. Liv. lib. XLI, pag. 527: = Cyzici in Prytaneum, id est, penetrale Urbis, ubi publice quibus is honos datus est, vescuntur, etc. = Vide Lexicon Constantin. H.

Vinxere. Gron. et al. ante Hard. fixere. En. P.

Eadem in urbe, etc. Simile est, quod de Byzantio Dio refert, in Severo, lib. LXXIV, p. 847: Επὶ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν Θρακίων πολὺς πύργος

καθιστηκότες πρὸς τὴν Σέλατσαν ἦσαν, τοῦτων δὲ τί μὲν τις ἄλλω τῷ προσέμιξεν, ἡσυχος ἦν· εἰ δὲ δὴ τῷ πρώτῳ ἐνεβήσθαι τινα, ἣ καὶ λαθὼν ἀνέβροχεν, αὐτὸς τε μηχανῇ τινα ἐλάλει, καὶ τῷ δευτέρῳ τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν παρασίδου· καὶ οὕτω διὰ πάντων ὁμοίως ἐχώρει, οὐδὲ ἐπετάραττον ἀλλήλους, ἀλλ' ἐν τῷ μέρει, πάντες, παρὰ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἑταρος, τὴν τε ἤχην καὶ τὴν φωνὴν διαδέχασθαι τε καὶ παραπύμπνοιο. Ibi septem turres a portis Thraciae ad mare stabant. Harum ad aliam quampiasti si quis se contulisset, ea silebat. Sin autem in primam quia voces aliquas emisisset, aut lapidem iniectisset, tum ipsa per machinam loquebatur, tum id ipsum alteri faciendum tradebat: atque ita per omnes illud eodem modo pertinebat: neque altera alteram turbabat; sed unaquaeque per vices appropinque antecedenti aonium vocemque acceptam ad sequentem transmillebat. = H.

Quae Trachia. Τράχηα ἀσπερα. Sic Mss. non, ut editi, Thracia. H. — Trachia. Sic Reg. eod. 2; in Regg.

dit. Olympiae autem arte, mirabili modo, in porticu, quam ob id heptaphonon appellant, quoniam septies eadem vox redditur. Cyzici et buleuterion vocant aedificium amplum, sine ferreo clavo, ita disposita conignatione, ut eximantur trabes sine fulturis, ac reponantur. Quod item Romae in ponte Sublicio religiosum est, posteaquam Coclite Horatio defendente aegre revulsus est.

XXIV. Verum et ad Urbis nostrae miracula transire conveniat, nongentorumque annorum dociles scrutari vires, et sic quoque terrarum orbem victum ostendere: quod accidisse toties paene, quot referentur miracula, apparebit: universitate vero acervata, et in quemdam unum cumulum coniecta, non alia ma-

3, 5, *Tracia*; unde Broter. reposuit, *Thracia*. Ed. P.

Heptaphonon. Ἑπτάφωνον, quasi septies vocalem. Vide Plutarchum de Placitis Philos. lib. IV, cap. 20, pag. 903. Idem de Garrul. p. 502, porticum hanc ipsam commemorat quae Olympiae fuit, ἑπτάφωνον appellatam, quia vocem scilicet septies iteraret. Lucretius lib. IV: «Sex etiam, aut septem locis vidi reddere voces, Vnam quum iaceres: ita colles collibus ipsis Verba repulsantes iterabant dicta referre, etc.» Quem in locum Lambinus ait, in Charentouio (*Charenton*) vico, qui viciis tribus passuum milibus ab urbe Parisiorum abest, auditum a se echo fuisse voces septies regerentem: Tieni in aula magnae Basilicae ter et decies vocem referri. HANB.

Buleuterion. Βουλευτήριον, curiam, senatum, consilii locum. H.

Sine fulturis. Sine fulcimento aliquo. HANB.

In ponte Sublicio. Lapidum fecit

cum pontem Lepidus quaestor. Pontis figura cum imposita equestri stetua spectatur in aversa porte antiqui denarii: editis inter fornices pontis his litteris *SEX. DAT.* — Nomen is habet a sublicis, hoc est, a tignis, quibus pons innititur. Sic enim Formiani ea tigne nuncupabant. Auctor Festus. Idem roboreus, a trabium materia dictus, Ovid. Pastor. V, 622, quare et *ἑυλόων γέφυραν* Plutarchus appellat in Gracchia. Emilius quoque P. Victori, in descriptione Romae, «Pons Aemilius, qui ante sublicius.» Dum trebibus, sive sublicis sine aere aut ferro stetit, vel clavum ei addere religioni fuit: quare pons sacer tym habitus, et *ἱερὰν γέφυραν* Graeci nominarunt. H.

Coclite. Vide quae diximus lib. XXXIV, cap. 44. H.

XXIV. *Nongentorumque*. Scrutari quid potuerit nongentis annis ingenii sui docilitate assequi populus romanus. HANB. — *Nongentorumque*. Sic et libri ante Hard. editi. Brot.

gnitudo exsurgit, quam si mundus alius quidam in uno loco narraretur.

- 2 Nam ut circum maximum a Caesare dictatore exstructum longitudine stadiorum trium, latitudine unius, sed cum aedificiis iugerum quaternum, ad sedem cclx millium inter magna opera dicamus, nonne inter magnifica basilicam Pauli columnis e Phrygibus mirabilem, forumque divi Augusti, et templum Pacis Vespasiani imperatoris Augusti, pulcherrima operum, quae umquam: Pantheon Iovi Vitori ab Agrippa factum, quum theatrum ante texerit Romae Valerius Ostiensis architectus ludis Libonis?

emendavit, octingentorumque. En. P.

A Caesare. Designatum iam olim a Tarquinio Prisco Romanorum rege inter Aventinum et Palatium. HARR.

Stadiorum trium. Hoc est, passuum cccxxv. Nam stadium, inquit Plinius, II, 24: «centum viginti quinque nostros efficit passus.» H.

Iugerum quaternum. Singula iugera ex eodem Plinio lib. XVIII, cap. 3, pedes continent cccx. H.

Ad sedem CCXL millium. Reg. 2 et Coib. 3, ac vetus Dalecampii ccl. At P. Victor in descr. Romae, ratione urbis undecima, «Circus maximus, qui capit loca trecenta octoginta quinque millia.» Certe Traianus quinque millia locorum adiecit: forte et alii plura. H. — *Ad sedem CCLX.* Brot. ex Mss. Regg. et edit. princeps, CCL millium. En. P.

Inter magnifica basilicam Pauli. Fuit hic L. Aemilius Paulus, qui C. Marcelli in consulatu collega, anno Urbis 703, in medio foro, ut quidem scribit Cicero ad Attic. lib. IV, ep.

46, basilicam novam magnificentissimam exstruxit. Exstat huius insignis monumentum in nummo vetere gentis Aemiliae, quem Patinus exhibet lib; de Fam. Rom. pag. 7. Meminerat Plutarch. in Caesaris; Dio, lib. XLIX. P. Victor in descr. Romae, regione octava, ubi et forum romanum, «Basilica Pauli cum Phrygiis columnis.» HARR.

Columnis e Phrygiis. Marmoris Synnadici, vel, ut Phryges loquuntur, doeimitis: coloris varietate alabastrinae similis. Confar. Strabo lib. XII. DAL.

Forumque divi Augusti. P. Victor loc. cit. «Forumque Augusti; cum aede Martis Vitoris.» Vide Sueton. in Augusti c. xxix. H.

Templum Pacis. Foro proximum, ut alibi diximus. HARR.

Pantheon. Nunc aedes est Deiparae sacra. Rotundam a forma structurae vocant. Est enim ut ait Ammian. XVI: «Speciosa celsitudine fornicata.» HARR.

Ludis Libonii. Scribonii Libonis,

Pyramidas regum miramur, quum solum tantum³ foro extruendo II-S millies Caesar dictator emerit: et si quidem impensae movent captos avaritia animos, P. Clodius, quem Milo occidit, sestertium centies et quadragies octies domo empta habitaverit: quod equidem non secus, ac regum insaniam, mi-

qui Ciceronis consulatu aedilitatem gessit. Huius est nummus argenteus in Museo nostro, et apud Patinum, in Fam. pag. 249. Caput Concordiae velatum exhibet, et nomina Pauli Lepidi, ut iam superius vidimus ad lib. XXXIII, qui *Paulus* ex patre, *Lepidus* ex matre fuit, filius Lepidi triumviri. Ex altera parte in ambitu legitur, PVTEAL. SCRIBON. Infra LIBO, in medio compages lignea quadrata, seris ac floribus circumdata; hinc inde pendent velut arculae duae, vel sacculi forenses duo, in quibus essent instrumenta litium: in imo malleolus, quo signum a praetore daretur praetorii dimitteudi. Curiae ea septa sive claustra sunt, cuiusmodi apud nos est quod vocant *le parquet*. Praetor urbanus, quum hic nummus cuderetur, Scribonius Libo fuit, et idem primus auctor haec claustra construendi. Huius meminit Horat. lib. I, ep. 49, v. 8: s *forum puteal-que Libonis Maudabo siccis*: s quoniam siccos oportet esse, non madidos, qui coram Libone praetore perorarent. Et lib. II, Sat. vi, vs. 35: s *Roscius orabat sibi adesses ad puteal cras*. s Nimirum ut apud praetorem causam ipsius agitaret. Claustra illa seplave, quod putei crepidinem representarent, Romani *puteal* appellarent. Fuit praetor urbanus Scribonius Libo e gente patricia: cuius e posteris C. Scribonius consul a Plinio memoratur l. 2, c. 35. Vidimus et

illum pariter ex argento nummum, parte una simili forma putealis: superne, PVTEAL: infra SCALDON. Parte altera caput Augusti nudum, CAESAR. AVGVSTVS. Alius est Statius Libo, cuius est nummus ex aere mediocri in Thesouro Regio et apud Patin. pag. 266. Caput Augusti nudum exhibet: epigraphe, CN. STATI. LIBO. *Cneus Statius* (non *Statilius*) *Libo*, Triumvir monetalis. Clypeus votivus, dextro latere: sinistro, urceus, insignie sacerdotum; infra, SACERDOS. Sententia est: *Solidum Auro Clypeum Eduae Restitutori Donavit Ordo Sacerdotum*. Caesaris Augusto scilicet, cuius hic vultus est, ut recte agnovit D. Vaillant in Fam. Ab Augusto enimvero Eduae deinceps cognomen Augustae fuit, quoniam collapsam restituit. HARD.

II-S millies. Sestertium millies, h. e. millies centenis millibus sestertium. Suet. in Iulio cap. xxvi: s *Forum de manubiis inchoavit*, cuius arca super II-S millies constitit. s H. — Gallicae monetae, ut ait Brot. librae sunt, 49,455,025. EN P.

Sestertium centies et quadragies octies. Sic etiam Mss. omnes, nequequam obstreperente Gronovio, de Sest. lib. III, cap. 46, pag. 547. Summa haec ipsa digna regum, quae mox irridetur, insaniam. H. — Gallonetae librae sunt 2,879,412. EO. P.

ror. Itaque et ipsum Milonem sestertium septingenties aeris alieni debuisse, inter prodigia animi humani duco. Sed tunc senes aggeris vastum spatium, et substructiones insanas Capitolii mirabantur: praeterea cloacas: operum omnium dictu maximum, suffossis montibus, atque, ut paulo ante retulimus, urbe pensili, subterque navigata.

* A M. Agrippa in aedilitate post consulatum, per

Sestertium septingenties. Sic libri omnes, Mss. quaque, Reg. 2, alique probatores; etsi Budaeus lib. III, p. 39, talenta pro sestertiis ex corrupto aliqua exemplari reponere nititur. H. — Sunt autem sestertium septingenties centena millia, monetae gallicae librae, ut Brot. ait 43,618,517. Ed. P.

Aggeris vastum spatium. Plinius, lib. III, cap. 9, de urbe Roma. « Claudius ab oriente aggere Taqueinti Superbi, inter prima opera mirabili. Namque eum muris aequavit, qua maxime patebat aditu plano. » Intec portam Esquilinam et Collinam Dionysius Halic. IX, aggerem hunc situm affirmat. Servius Tullio adscribere id opus Strabo videtur, lib. V, p. 234. II.

Praeterea cloacas. Dionysius Halic. Antiq. Rom. lib. III, pag. 200: Ἐξέτο δὲ καὶ τοὺς ὑπονόμους ὁρμήταιν τάπρους, δὲ τὴν ἐν τῷ Τιβέρι ὄχλῳ κατα πᾶν τὸ σπῆδον ἐκ τῶν στίβων ὄδωρ, etc. « Coepit et Cloacas Tarquinus Priscus fodere, quibus in Tiberim corrivatur, quidquid aquarum est per vias: diei via potest quam mirabili opere. Mihi sane tria magnificentissima videntur, ex quibus maxime apparet amplitudo romanis imperii: aqueductus, viae stratae, et hae cloacae: reputanti non solum

utilitatem operum, verum etiam impensarum magnitudinem: quam vel hinc licet conicere, quod neglectas aliquando cloacas, et non transmittentes aquas, censors mille talentis purgandas locaverint. » Cloacarum maior admiratio est, quod earum fornicibus firmae tamquam solis altissimae domorum niterentur moles: quod in pontibus Sequanae impositis mirabiliore, ut credimus, opere paralis sit. Haec urbis Romae cloacas dum reserui imperat Italiae rex Theodoricus idem impense praedicat, apud Casiodor. Varr. lib. III, ep. 30: « Splendidas romanae civitatis cloacae tantum visentibus conferunt stuporem, ut aliarum civitatum possint miracula superare. Videas illic fluvios, quasi montibus concavis, clausos. Videas structis navibus per aquas rapidas non minima sollicitudine navigari, ne praecipitato torrenti marina possint naufragia sustinere. Hinc Roma singularis, quanta in te sit, potest colligi magnitudo. Quae enim urbium audeat suis culmicibus contendere, quando nec ima tua possunt similitudinem reperire. Hanc.

Et paulo ante retulimus. Nempe de Thebis Aegyptiis c. 20. H.

In aedilitate. Anno Urbis conditae 221. Ed. P.

meatus corrivati septem annes, cursuque praecipiti torrentium modo rapere atque auferre omnia coacti, insuper mole imbrum concitati, vada ac latera quatiant: aliquando Tiberis retro infusi recipiant fluctus, pugnantque diversi aquarum impetus intus: et tamen obnixa firmitas resistit. Trahuntur moles internae tantae, non succumbentibus causis operis: pulsant ruinae sponte praecipites, aut impactae incendiis: quatitur solum terrae motibus: durant tamen a Tarquinio Prisco annis octo prope inexpugnabiles: non omitendo memorabili exemplo, vel eo magis, quoniam celeberrimis rerum conditoribus omissum est: quum id opus Tarquinius Priscus plebis manibus faceret, essetque labor incertum longior an periculosior, passim conscita nece, Quiritibus tae-

Septem annes. Rivi septem ex aqua per Urbem fluentibus collectisque corrivati. Nam vis iogens aquarum, quae per aquaeductus in usum civitatis effluit, receptacula, quo illaberetur, poscebat. Ex his praecipua septem fuere, minutiora plura. HARD.

Aliquando Tiberis retro infusi recipiunt fluctus. Postremum verbum desideratur in vetusto codice: reliqua sic leguntur, «aliquando Tiberis retro infusus recipitur.» PAST. — *Tiberis intro refusi.* Tiberis exundantis. HARD.

Pugnantque diversi aquarum impetus. Firmitatem operis commendare aggreditur, causasque quatuor commemorat, quarum vel singulae firmissima opera evertant, quum universae non labefactent istud. Nimirum pugnata aquarum et copia intus: moles purgamentorum ac lapidum quas aquae volvant: ruitae variae et pondera incidentium aedificiorum: de-

nique solidi aliquot tetrae motus. HARD.

Trahuntur moles internae. Trahuntur intus purgamentorum moles ingeoles, nec tamen parietes fornicesque succumbunt, quibus fulcitur opus. Pulsant urbem ruinae domorum quas aut sponte aut incendiorum vi ceciderunt. HARD.

Causa operis. Ita Mss. omnes, frustra rescribente Reines. lo Varr. Lecti. lib. II, cap. 7, pag. 175, *causa operis*: quoniam et cavas fuisse cloacas per se satis intelligitur, et imo a Plinio cavorum istorum amplitudo describitur. HARD.

Annis DCCC. Brot. ex Reg. cod. 5, *annis prope septingentis*, et sic HARD. Jo priori sua edit. Gron. et al. *annis DCCC prope.* ED. P.

Rerum conditoribus. Historiarum. HARD.

Conscita nece. Voluntaria morte quaesita, taedio operis. H.

dium fugientibus, novum et inexcogitatum antea posteaque remedium invenit ille rex; ut omnium ita defunctorum figeret crucibus corpora spectanda civibus, simul et feris volucribusque laceranda. Quamobrem pudor rom. nominis proprius, qui saepe res perditas servavit in praeliis, tunc quoque subvenit; sed illo tempore imposuit, iam erubescens, quum puderet vivos, tamquam puditurum esset extinctos. Amplitudinem cavis eam fecisse proditur, ut vehem feni large onustam transmitteret. *

7 Parva sunt cuncta, quae diximus; et omnia uni comparanda miraculo, antequam nova attingam. M. Lepido, Q. Catulo coss. ut constat inter diligentissimos auctores, domus pulchrior non fuit Romae quam Lepidi ipsius. At hercule intra annos xxxv eadem centesimum locum non obtinuit. Computet in hac aestimatione, qui volet, marmorum molem, opera pictorum, impendia regalia, et cum pulcherrima lau-

Remedium invenit. Refert hoc quoque Tarquinii factum ex Cassio Hemina Servius. Simile est quod de Miletiis virginibus Gellius et Plutarchus narrant, omnibus notum. HARD.

Sed illo tempore. Sed imposuit illis pudor, ipse iam erubescens, quum ob eam rem puderet vivos, quod, ut quidem rebantur, puditurum esset extinctos. H.

Vt vehem feni. Prodidit id quoque Strabo lib. V, p. 235. Marlianus, qui dimensus est, pedum sedecim latitudinem se repetisse ait. Quum hoc autem opus Tarquinii iam durasse annis 700 Plinius testatur, quum haec scriberet, hoc est, anno Urbis 830, manifeste indicat, coeptum saltem hoc opus a Tarquinio fuisse anno Urbis 430, ac proinde regnare coepisse eum circiter ineuntem annum

Urbis 428. Non obiit autem ante annum Urbis 483, ut disimus ad lib. XV, cap. 4. Igitur regnavit annos 56, vixit annos 86, si regnum suscepit annos natus, ut verisimile est, tricenos: vel 94, si triginta quinque. Inde ei certe *Prisci* cognomen verius existimamus inditum, quam ex eo quod alterum cognominem Tarquinium praecessit: nam si haec causa foret, tantum Tarquinius prior, ut Africanus prior, a Plinio, credo, diceretur. H.

M. Lepido. Anno post Syllam, obitum: Urbis 676, ut disimus, cap. 8. HARD.

Lepidi ipsius. Qui primus marmor Numidicum invenit, supra cap. 6 huius libel. DAL.

Et cum pulcherrima. Cum M. Lepidi domo. HARD.

datissimaeque certantes centum domos: posteaque eas ab innumerabilibus aliis in hunc diem victas. Profecto incendia puniunt luxum: nec tamen effici potest, ut mores aliquid ipso homine mortalius intelligant.

Sed eas omnes duae domus vicerunt. Bis vidimus urbem totam cingi domibus principum, Caii et Neronis, et huius quidem, ne quid deesset, aurea. Nimirum sic habitarunt illi, qui hoc imperium fecere, tantas ad vincendas gentes triumphosque referendos ab aratro aut foco exeuntes quorum agri quoque minorem modum obtinere, quam sellariae istorum.

Bis vidimus. Vulgatum illud in eam rem de Nerone carmen recitat Tranquillus, in eius vita, cap. xxxix: «Roma domus fiet: Veios migrate, Quirites: Si non et Veios occupat ista domus.» Haad.

Caii et Neronis. Caii Germanici Caesaria, et Neronis. Domus illius in Palatio fuit: iatus a colle Palatino Palatioque principum, totas ferme Esquillas occupavit: ut non immerito de ea Martialis cecinerit in Spectae. libro, Epigr. xi: «Vnaque iam tota stabat in urbe domus.» Similia istud Olympiodori, in Bibl. Photii cod. lxxx, pag. 197: Εἰς δόμος αὐτοῦ πῦρ, πόλις αὐτοῦ μὴ πῦρ. «Vna domus urbs est: urbs oppida plurima claudit.» Suetonius, in Nerone, cap. aaar: «Domum a Palatio Esquillas usque fecit, quam primo transitoriam, mox incendio absumptam, restitutamque, Auream nominavit, etc.» Et in Othone, cap. vii: «Quingentes aethestium ad peragendam Neronis Auream domum Otho subscripsit.» Haad.

Nimirum. Dictum εἰσπνεύσας. H.

Ab aratro aut foco. Ab aratro, ut

Quinctius Cincinnatus, de quo lib. XVIII, cap. 4. A foco, ut Fabricius, de quo Seneca, lib. de Provid. cap. iii: «Infelixa est Fabricius, quod rus suum, quantum a republica vacavit, fodit? quod bellum tam enim Pyrrho, quam cum divitiis gerit? quod ad focum coenat illas ipsas radices, et herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vuluit? etc.» H.

Quorum agri quoque minorem modum obtinere, quam sellariae istorum. Prius sellaria legebatur. In Reg. 2, sellaria. In Colbert. 3, sellariae, optime. Sellaria locus est, in quo sedes disponuntur. Plinius supra lib. XXXIV, cap. 19: «Violentia Neronia in Urbem convecta, et in sellaris domus aureae disposita.» De hac aurea domo nunc agitur. Suetonius, in Tiberio, c. xxi: «Secessu vero Capreensae, etiam sellariam excoegitavit, sedem arcanarum libidinum, etc.» Similia Valerii Maximi sententia legitur, lib. IV Exemplorum, cap. 4: «Anguste se habitare nunc putat, cuius domus tantum patet, quantum Cincinnati rura patuerunt.» Haad.

9 Subit vero cogitatio, quota portio harum fuerint areae illae, quas invictis imperatoribus decernebant publice ad aedificandas domus: summusque illarum honos erat, sicut in L. Valerio Publicola, qui primus consul fuit cum L. Bruto, post tot merita, et fratre eius, qui bis in eodem magistratu Sabinos devicerat, adiaci decreto, ut domus eorum fores extra aperirentur, et ianua in publicum-reiiceretur. Hoc erat clarissimum insigne inter triumphales quoque domos.

10 Non patiemur duos Caicos, vel duos Nerones, ne hac quidem gloria famae frui: docebitusque etiam insaniam eorum victam privatis operibus M. Scauri, cuius nescio an aedilitas maxime prostraverit mores civiles, maiusque sit Syllae malum, tanta privigni

Sicut in L. Valerio Publicola. Publicum appellat Livius, lib. II, p. 23, non L: hoc est, Lucium, ut Pliniani libri omnes. Hoc adiutore lunius Brutus consulum primus, eius collega, reges eiecit. HARO.

Et fratre eius. M. Valerio, de cuius gemina a Sabinis reportata victoria. Vide Dionys. Halic. lib. VI, Antiq. Rom. p. 349 et 373. H.

Magistratu. In consulatu. H.

Adiaci decreto, etc. Respublica M. Valerio aream ad aedificandum donavit in praecipua parte Palatii: sumptus in aedificium praebuit ex herario: et huius domus valvae solae, inter omnes Urbis et publicas, et privatas aedes, dum aperitur ianua, revolvuntur in viam publicam. Ita Dionys. Halic. lib. V Antiq. Rom. pag. 307. HARO.

Triumphales quoque domos. Ab his habitatas, qui triumphales, hoc est, dignas triumpho reportassent. In num-

mo argenteo Constantis Aug. OR. VICTORIAM TRIUMPHALEM. Est alius argenteus apud Patinum, pag. 228, num. 4, et in museo nostro quinarus, exhibens una parte caput Concordiae: retro, ROM. Infra, M. CATO PROPR. Marcus Cato propraetore. In altera sedens Victoria, dextram extendit, sinistro humero palmam gerit. Infra, VICTRIX. Sententia sub his litteris latens haec est: «Victoria Imperatoris Caesaris TRIUMPHALIS NOMINA.» Colligatae hic sunt litterae duae, T et R: quoniam eae ad eandem vocem pertinent. Imp. Caesar nomen spit Octavii Caesaris, post devictum Antonium, praesertim antequam Augustus cognominaretur. H.

Aedilitas. In quod illa tempus incidit, contra Pighium diximus, c. 8. HARO.

Tanta privigni potentia. Caecilium M. Aemilii Scauri, eius qui princeps senatus fuit, uxorem, huius aedilis

potentia, quam proscriptio tot millium. Hic fecit in aedilitate sua opus maximum omnium, quae umquam fuere humana manu facta, non temporaria mora, verum etiam aeternitatis destinatione. Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex in altitudinem cccxlx columnarum, in ea civitate, quae sex Hymettias non tulerat sine probro civis amplissimi. Ima pars scenae e marmore fuit: media e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriae: summa, e tabulis inauratis. Columnae, ut diximus, imae duodequadragesimum pedum. Signa aerea inter columnas, ut indicavimus, fuerunt tria millia numero. Cavea ipsa cepit hominum lxxx millia: quum Pompeiani theatri toties multiplicata Vrbe, tantoque ma-

Scauri parentem, Sylla duxerat in matrimonium. Plutarchus in Sylla, pag. 473. HASE.

Non temporaria mora. Etiam si non modico temporis spatio, sed in omne aevum destinasset animo id opus duraturum. *Temporarium* pariter Scauri curipsum ipse laudat, libro III, cap. 40. HASE.

Scena ei triplex. Hoc est, triplex columnatio: tergeminus sursum versus columnarum ordo. HASE.

Sine probo civis amplissimi. Ob eas M. Brutus Crassum Venerum palatinam vocavit. DAL. — *Civis amplissimi.* L. Crassi, ut dictum est libro XVII, cap. 4, et libri huius cap. 3. HASE.

Summa, e tabulis. Vel unius litterulae immutatio quantas sententiarum varietates afferat, ex hoc loco intelligere licet, quem libri vulgari hactenus sic representant: » Summae tabulis inauratis columnae, ut diximus: imae duodequadragesimum pedum. » Atqui summas tabulis inauratis columnas nusquam dixit: columnas imas, quae fuere eadem ma-

ximae, duodequadragesimum pedum fuisse superius admonuit, cap. 2: » Etiamne tacuerunt, inquit, maximas earum columnarum, atque adeo duodequadragesimum pedum Lucillei marmoris in atrio Scauri collocari, » translatas e scena scilicet. Denique quum scena triplex existeret, ima-que dicatur e marmore, e vitro media, quae summae materia fuerit, cur non illi quoque aperitur? H.

Ut diximas. Cap. 2. H.

Imae. Quae et maximae, ut operis et architecturae ratio postulat. H.

Indicavimus. Lib. XXXIV, cap. 17. HASE.

Amphitheatri (sic prius). Tacitus, lib. XIV, theatrum dicit: » Quippe, inquit, erant, qui Cn. quoque Pompeium incensatum a senioribus ferrent, quod mansuram theatri sedem posuisset. Nam antea subitarius gradibus, et scena ad tempus structa ludos edi solitis, vel si vetustiora repetisetur, tantem populum spectavisse. » Theatrum certe, non amphitheatrum, molem gradibus mansuram perpetuam, Pompeium aedificasse; et

iore populo, sufficiat large quadraginta millibus. Sed et reliquus apparatus, tantus Attalica veste, tabulis pictis, caeteroque choragio fuit, ut in Tusculanam villam reportatis quae superfluebant quotidiani usus deliciis, incensa villa ab iratis servis, concremaretur ad II-S millies.

- 13 Aufert animum, et a destinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigae mentis, aliamque connecti maiorem insaniam e ligno. C. Curio, qui bello civili in Caesarianis partibus obiit, funebri patris munere,

exhibendis spectacula primum dicasse, ac idcirco reprehensum accusatumque fuisse narrant Plutarchus in eius vita, Dionys. Hal. lib. XXXIX; Marcellinus lib. XVI; Tertullianus lib. de Spectaculis, ut hic mendum subesse coniectari liceat. GENT.

Quadraginta millibus. Minorem dimidio Pompeiani theatri caveam fuisse indicat, quam Scauriani, etsi maiore tum civium numero, quam aevo Scauri fuisset. — Sic totidem plane litteris, apicibusque Regius 2 codex, quum in libris ad hunc diem editis, *Pompeii amphitheatri*; et mox, *quadringentis millibus* legatur, gemino errore: nam, ut a posteriore incipiam, quum ei consilium ait amplitudinem theatri, quod Scaurus edidit, tanto maiorem ostendere, quam fuerit Pompeii, etsi multiplicata numero civium Urbe, non potuit quadringenta millia Pompeianum capere, si fuit illud alterum LXXX tantum millium capax. Quod ad altum attinet, Pompeiani certe theatri (quod et ex suo exemplari Pintianus vidit scribi hoc loco oportere), meminere omnes: amphitheatri, nemo: P. Victor, in descript. Romae, regione octava, *Theatrum Pompeii*.

Tacitus, lib. XIV Annal. (cf. not. superior.) Theatrum hemicycli specie constructum fuit: amphitheatri forma rotunda, et veluti ex duobus constans theatri: unde et nomen. H.

Choragio. Apparatu scenae. Χοράγιον scenicum instrumentum vocant, quo scena instruitur, et apparatus. Dicitur etiam choragium funeris, pro funebri apparatu. HAN.

Quae superfluebant. Quae redundabant. Sic MSS. At in editis, quae *superfuerant*: forte, post domum urbanam ex scenico eo instrumento ornata, quae supererant, rejecta in villam ut intelligantur. H.

Quotidiani usus deliciis. Ad delicias quotidianas. H.

Ad II-S. millies. MSS. *concremaretur II-S. millies.* VI lib. XXXVII, cap. 6, *Datum mille talentum.* Sextertium millies centena millia, est enim id temper subintelligendum. H. — *Ad II S. millies.* Brod. ex Regg. 2 et 3, praepositionem delevit. Sunt monetae gallicae librae 49,455,025. EV.P.

C. Curio. Ad Curionem plurimae Ciceronis exstant epistolae. H.

Funebri patris munere. Ludis in funere patris habitis. H.

quum opibus apparatuque non posset superare Scaurum (unde enim illi vitricus Sylla, et Metella mater proscriptionum sectrix? unde M. Scaurus pater, toties princeps civitatis, et Marianis sodalitiis rapinarum provincialium sinus?) quum iam ne ipse quidem Scaurus comparari sibi posset, quando hoc certe incendii illius praemium habuit, convectis ex orbe terrarum rebus, ut nemo postea par esset insaniae illi. Ingenio ergo utendum fuit: operae pretium est scire quid invenerit, et gaudere moribus nostris, ac nostro modo nos vocare maiores. Theatra duo iuxta fecit amplissima e ligno, cardinum singulorum versatili suspensa libramento, in quibus utrisque antemeridiano ludorum spectaculo edito inter sese aversis, ne invicem obstreperent scenae: repente circumactis ut contra starent, postremo iam die discedentibus tabulis, et cornibus in se coeuntibus faciebat

Vnde enim illi vitricus, etc. Non erat, inquit, Curioni, ut Scauro, vitricus Sylla, tot proscriptor civium: non Metella Caecilia mater, filia Caecilii Metelli Pii pontificis, etc. Haso.

Sectrix, s. Sectors dicti sunt inquit Asconius in Verr. III, aestimatores, redemptoresque honorum damnati, qui spem lucri sui sequuti, bona damnatorum semel auctionabantur. Unde Antonius a Citarone, Philipp. II, num. 75, sector Pompeii appellatur, quoniam in subhastatione bona Cn. Pompeii redemerat. H.

Et Marianis Sodalitiis. Marii partes in bello civili foverat, Iugurthae largitionibus locupletatum, avaritiamque suam callide occultasse, Salustius est auctor in bello Iugurthino. Haso.

Sinus. Receptaculum. H.

Nos vocare maiores. Nos credere maioribus nostris pares, nec minus severis moribus: quum simus Curionis aetate aeviores. H.

Inter sese aversis. Ut tergo sese ac posteriore parte theatra contingerent. Haso.

Ne invicem obstreperent. Ne se invicem auctores in scena exaudirent. Haso.

Circumactis ut contra starent. Ut utriusque theatri frontes adversae starent. H.

Discedentibus tabulis. Totam ligneam machinam, sedilibusque simulata priore situ discedentibus, at circumactis. Hoc certe Virgilius respexit, quum cecinit, Georg. III, vers. 22 r. s. iam nunc solennes ducere pompas Ad delubra iuvat, caeterosque videre iuvenco: Vel scena ut veras discedat, frontibus, s. Tamen in Reg. 2

amphitheatrum; et gladiatorum spectacula edebat, ipsum magis auctoratum populum rom. circumferens.

45 Quid enim miretur quisque in hoc primum? inventorem, an inventum? artificem, an auctorem? ausum aliquem hoc excogitare, an suscipere? parere, an iubere? Super omnia erit populi furor, sedere ausi tam infida instabilique sede. En hic est ille terrarum victor, et totius domitor orbis, qui gentes et regna diribet, iura externis mittit, deorum quaedam immortalium generi humano portio, in machina pendens, ad periculum suum plaudens. Quae vilitas animarum ista? aut quae querela de Cannis? Quantum mali potuit accidere? Hauriri urbes terrae hiatibus, publicus mortalium dolor est. Ecce populus romanus universus velut duobus navigiis impositus, binis cardinibus sustinetur, et se ipsum depugnantem spectat, periturus momento aliquo luxatis machinis: et per hoc quaeritur in tribuniciis concionibus gratia, ut pensiles tribus faceret. Qualis hic

legitur, » postremo dies etiam sedentibus aliquis, cornibus in se, etc. » IIAR.

Auctoratum. Mori destinantem, et ad id quasi pretio obligatum. Plinius, lib. XIV, c. 3: » Vindemitor auctoratus rogum ac tumultum excipit. » Horat. l. II, Sat. 7, vers. 58: » Quid refert uri virgis, ferroque necari Auctoratus ess? » H.

Regna. Ita certe legimus in nummis Traiani Imp. REGNA ADIGNATA: et, REX PARTHUS DATVS. In nummis Antonii Pii: REX ARMENIIS DATVS, et REX QVADIS DATVS. H.

Diribet. Distribuit, dividit. H.

Generi humano. Reg. 2; genere. Malim ego, repetita e superiore voce litterula m, divulsiue, legi, in ge-

neri humano. Defendi tamen et vulgata lectio potest, ut sit sententia, instar deorum esse humano generi senatum populumque romanum, qui gentes et regna diribet, etc. H.— *Ad periculum.* Brot. ex ed. pr. et ad peric. Ed. P.

Quae vilitas animarum. Adeone vilis populi rom. vita videatur, ut sic certae morti obici impune possit? Quid de Cannensi clade quaerimus, quum maior hic fieri luxata machina, potuisset? H.

Ut pensiles tribus faceret. In MSS. Regg. et edit. principe omissum, faceret. Brot. cui displicebat etiam illud verbum, coniecit, ut pensiles sint tribus. Capperonni, qui hunc Plinii locum recensuit, theatri Carionis il-

in Rostris? Quid non ausurus apud eos, quibus hoc persuaserit? Vera namque consistentibus populus romanus funebri munere ad tumulum patris eius depugnauit universus. Variavit hanc suam magnificentiam sessis turbatisque cardinibus: et amphitheatri forma custodita, novissimo die duabus per medium scenis athletas edidit, raptisque e contrario repente pulpitis eodem die victores e gladiatoribus suis produxit. Nec fuit rex Curio, aut gentium imperator, non opibus insignis, ut qui nihil in censu haberet, praeter discordiam principum.

Sed dicantur vera aestimatione invicta miracula, 17 quae Q. Marcius Rex fecit. Is iussus a senatu aquarum Appiae, Anienis, Tepulae, ductus reficere, no-

Iustitiae causa, apud penales tribus, paulo audacius emendabat. Cf. Memoire de l'Acad. des Inscrip. tom. XXIII, p. 378; Ex Brot, not. ad h. l. Ed. P.

Qualis in Rostris? Vnde nimirum concionabantur tribuni, consulesque ad populum. Qualis, inquit, hic fuit, qui id populo romano persuaserit in concione? H.

Turbatisque cardinibus. Pondere tutius machinae. H.

Duabus. Brot. ex MSS. Regg. et edit. princeps, diversis duabus, etc. Ed. P.

Per medium scenis. In medio amphitheatro. H.

Raptisque e contrario. Raptimque excitatis contra medium amphitheatri pulpitis duobus, etc. H.

Pulpitis. Pulpitum locus est ante scenam editor, in quo omnis comœdiæ recitatur. Plinius junior, lib. IV, ep. 25: s. Iode ista ludibria, scena ei pulpito digos, s. ibi auctores gerebant partes. H. — Victores, e gladiatoribus suis prod. Iosannum sane fuit munus illud celebre a C. Curione anno V. C. 704 editum, satendum tamen in eo fuisse, mirum artis mechanicae monumentum. Brot.

Quae Q. Marcius rex fecit. Proconsul is bello Mithridatico cum tribus legionibus in Ciliciam et Lycaoniam missus est: bello Catilinario Fepulis pro republica exercitum coëgit: Gallos sub Alpibus sitos vicit: coloniam Narbonem Martium deduxit: Sallustius, Dion, Eutropius. Aquam Marciam, de qua hic, adduxit. DAL. — Q. Marcius Rex. In Iulio Frontino, l. l. de Aquaeductibus, legimus aquam Marciam a M. Tito praetore (pro Marcio praetore) perductam anno Urbis 610, Ser. Sulpicio Galba, L. Aurelio Colla cons. Concipl aquam eam idem via Valeria admonet, etc. Hant.

Appiae. Appius Claudius Caecus aquam adduxit, quam et suo praenominis Appiam, ut scriptores plerique appellauit: vel e nomine Clau-

Appiae. Appius Claudius Caecus aquam adduxit, quam et suo praenominis Appiam, ut scriptores plerique appellauit: vel e nomine Clau-

vam a nomine suo appellatam cuniculis per montes actis intra praeturae suae tempus adduxit. Agrippa vero in aedilitate sua, adiecta virgine aqua, caeteris corrivatis atque emendatis, lacus septingentos fecit: praeterea salientes centum quinque: castella centum triginta, complura etiam cultu magnifica: operibus iis signa trecenta aerea aut marmorea imposuit, columnas ex marmore quadringentas, eaque omnia annuo spatio. Adiicit ipse in aedilitatis suae commemoratione, et ludos undesexaginta diebus factos, et gratuita praebita balinea centum septuaginta, quae nunc Romae ad infinitum auxere numerum.

diām, ut Cassiodorus, et alii, nancupavit. Livium vide lib. IX, p. 162. Velus inscriptio apud Gruterum, p. 489, sed ficta: *APPIA. CLAUDIA. C. F. CARSVS. VIAN. APPIAM. STRAVIT. ET, AQVAM. IN. VRBEM. ADVEXIT. Vnde aqua ea deducta sit, docet Frontinus, lib. I, de Aquaeduct. H.*

Anienis. Ab Aniene amne deductae, de quo lib. III, cap. 47. Apud Iul. Frontin. I. de Aquaeduct. existat senatusconsultum. *DE. SIVIS. SPECTVRA. FORIFICVSVQVE. TVLLAE. MARCIAE. APPIAE. TETVLLAE. ANIONIS. RVSIFICENDIS.* Et initio libri primi, Anionem veterem, et Anionem novum, inter aquas appellat, quae in Urbem influunt. Anionem veterem a M. Curio Dentato, qui censuram cum L. Papirio Cursore gessit, ex manubus de Pyrrho captis, perductum in Urbem. De hoc Plinius agit. Anio novus deinde Claudio principe consummatus. Tepulam vero ex agro Lucullano, quem quidam Tusculanum credunt, Cn. Servilius Caepio, et L. Cassius Longinus censor, ann. 629, M. Plautio Hypsaeco, M. Fulvio Flacco cons. Romam et in

Capitolium adducendam curaverunt. «Concipitur via Latina» inquit idem Frontinus, etc. H.

Novam a nomine suo. Aquam Marciam cognominatam. Vide quae de ea re diximus lib. XXXI, cap. 24. H.

Agrippa. Vide quae dicta sunt superius a nobis, lib. XXXI, cap. 24. Cessit is aedilitatem anno Urbis 721. Auctor Dio, lib. XLIX, pag. 419. H.

Lacus. Des abreuvoirs. H.

Salientes. Scaturigines aquarum quae tubulis emittuntur, et fistulis.

Des fontaines. H.

Quinque. Brot. ex Regg. cod. 2, 3, et 5, centum sex. En. P.

Castella. De hac voce diximus lib. XXXI, cap. 31. H.

Annuo spatio. En quod romanum est. Numquam lenta ibi fuere publica opera, sed perniciosissima. BAOT.

Et gratuita praebita balinea. Dio Cassius, lib. XLIX, pag. 419, de Agrippae muneribus in aedilitate agens tāτις βαλανεῖα προῖκα δι' ἔτους καὶ ταῖς ἀνθρώποις, καὶ ταῖς γυναιξὶ δωρεῖσθαι παρίσχει. «Et anno toto bal-

Vicit antecedentes aquarum ductus novissimum¹⁸ impendium operis inchoati a Caio Caesare, et peracti a Claudio. Quippe a lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omnes Urbis montes levarentur, influxere Curtius atque Caeruleus fontes. Erogatum in id opus sestertium LV D. Quod si quis diligentius aestimaverit aquarum abundantiam in publico, ba-

neorum lavacra tam viris quam mulieribus gratuito praebeat, etc. H.

Auxere numerum. Postea fuere Romae balinea 856, teste P. Victore. Brot.

A Caio Caesare. Germanici filio. Suetonius in Claudio, c. xx. H.

A Claudio. Suetonius, l. c. « Claudiae aquae gelidos atque uberes fontes, quorum alteri Caeruleo, alteri Curtio et Albano nomen est, simulque rivum Anienis novi, lapideo opere in Urbem perduxit, divisitque in plurimos et ornatissimos lacus. » Ad Aventini caput esse perductam notat Cassiodorus, lib. VII, formula 6. H.

Quippe a lapide quadragesimo. Frontinus, paulo minore intervallo spatium definit, lib. de Aquaeduct. num. 20: « Claudia, inquit, concipitur via Sublacensi ad milliarium xxxviii diverticulo sinistrorsus, intra passus ccc ex fontibus duobus amplissimis, et speciosis: Caeruleo quia similitudine appellatus est, et Curtio. » Huc pertinent inscriptiones tres, quas refert Gruterus, p. 476, sed recentes: duae priores, cum falsa adnotatione, IMP. XV. ET IMP. XVII. TI. CLAUDIVS. DRVSI. P. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIFEX. MAXIM. TRIB. POTEST. V. IMP. XV. P. P. COS. DESIG. IV. ARCVS. DVCTVS. AQVAE. VIRGINIS. DISTVRBATO. PER. G. CAESAREM. A. FVNDAMENTIS. NOVOS. FECIT. AC. RESTITVIT. Altera, cui

plane similem in Claudii nummo epigraphen vidimus, sed adulterino: ut ipsi Patino suboluit, in Thesouro Numismat. pag. 403: TI. CLAVDIVS. DRVSI. P. CAESAR. AVGVSTVS. GERMANICVS. PONTIF. MAXIM. TR. POT. XII. IMP. XVII. S. P. Q. R. P. P. AQUAS. CLAVDIAM. EX. FONTIBVS. QVI. VOCABANTVR. CAERYLAEVS. ET. CVRTIVS. A. MILLIARIO. XXXV. ITEM. ANIENEM. NOVAM. A. MILLIARIO. LXII. SYA. IMPENSA. IN. VRBEM. PERDVCENDAS. CVRAVIT. COS. V. Has deinde post Plinii obitum Vespasiani pater et filius restituisse leguntur. Gruter. loc. cit. IMP. CAESAR. VESPA- MIANVS. AVGVST. PONTIF. MAX. AQUAS. CVRTIAM. ET. CAERYLEAM. PERDVCTAS. A. DIVO. CLAVDIO. ET. POSTEA. INTER- NISSAS. DILAPSASQVE. PER. ANNOS. NO- VEM. SYA. IMPENSA. VRBI. RESTITVIT. Similis et Titi inscriptio ibidem. H.

Curtius atque Caeruleus fontes. Adii- cit Brot. *Et Anio novus*, qui nunc *Teverone* dicitur. In Regg. codd. *et aut novus*; in edit. priuicp. *et ante novus*. Ed P.

Sestertium ter millies. « Sestertia quingenta LV millia. » Manuscript. Summa haec Budaei calculo efficit decies centena millia, trecenta octo- ginta quinque millia et quingentos coronatos. DAL. — *Sestertium LV. D.* Hoc est, sestertium quinquagies quin- quies, et quingenties centenis milli- bus. Sic Reg. 2, probatoresque cae-

lineis, piscinis, domibus, euripis, hortis, suburbanis, villis, spatioque advenientis exstructos arcus, montes perfossos, convalles aequatas, fatebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarum.

Eiusdem Claudii inter maxime memoranda equidem duxerim, quamvis destitutum successoris odio, montem perfossum ad lacum fucinum emittendum, inenarrabili profecto impendio, et operarum multitudine per tot annos: quum aut corrivatio aquarum, qua terrenus mons erat, egereretur in vertice machinis, aut silex caederetur: omniaque intus in tenebris fierent, quae neque concipi animo, nisi ab iis qui videre, neque humano sermone enarrari possunt.

- 20 Nam portus Ostiensis opus praetereo: item vias inter montes excisas: mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum: tot pontes tantis impendiis factos. Et inter plurima alia Italiae miracula, ipsa marmora in lapidinis crescere auctor est Papirius Fabianus,

terti codices. Budaeus id quoque in suis codicibus vidit, interpretatusque est, « sestertia quingenta LV II, » quod et Parmensis editio habet, et Frobenius in sua sequutus est. Libri alii perperam, « sestertium ter milles. » Haas. — Gallicae monetae auri, teste Brot. librae 10,797,624. Ed. P.

Spatioque advenientis. Toto spatlo quo aqua advenit in Urbem exstructi arcus, etc. Brot.

Eiusdem Claudii. Tranquillus in Claudio, c. xx: « Fucinum lacum ingressus est, non minus compendii spe, quam gloria, quum quidam privato sumptu emissuros se repromitterent, si sibi siccali agri, concederentur. Per tria autem passuum milia,

partim effuso monte, partim exciao, canalem absolvit aegre, et post undecim annos, quamvis continuis xxx hominum milibus sine intermissione laborantibus. » H.

Successoris odio. Neronis. At post Plinii obitum perficiendo operi manum admovit Hadrianus, ut quidem auctor est Spartianus in eius vita, p. 11. II.

Nam portus Ostiensis. Suetonius in Claudio, cap. xx: « Portum Ostiae exstruxit, etc. » Haas. — Portum Ostiensem postea ampliavit et ornavit Traianus. Conf. Tacitum, t. V, pag. 481 et 385 ed. mass. Brot.

A Lucrino. A Lucrino lacu, de quo lib. III, c. 9. Haas.

naturae rerum peritissimus: exemptores quoque affirmant compleri sponte illa montium hulcera. Quae si vera sunt, spes est numquam defuturam luxuriam.

XXV. (xvi.) A marmoribus digredienti ad reliquorum lapidum insignes naturas, quis dubitet in primis magnetem occurrere? quid enim mirabilius? aut qua in parte naturae maior improbitas? Dederat vocem saxi, ut diximus, respondentem homini, immo vero et obloquentem. Quid lapidis rigore pigrius? Ecce sensus manusque tribuit illi. Quid ferri duritia pugnacius? Sed cedit, et patitur mores: trahitur namque a magnete lapide, domitrixque illa rerum omnium materia ad inane nescio quid currit: atque ut propius venit, assistit, teneturque, complexuque haeret. Sideritin ob hoc alio nomine appellant, quidam Heracleon. Magnes appellatus est ab inventore (ut auctor est Nicander) in Ida repertus: namque et passim invenitur, ut in Hispania

XXV. *Vt diximus.* Cap. 23. II.

Et patitur mores. Et miliores videtur induere et accipere mores. II.

— *Mox Brot. tenetur, etc.* Ed. P.

Ad inane nescio quid. Ad aliquid quod videri oculis nequit. H.

Sideritin. Σιδερίτιν Hesych. II. — *Ob hoc.* Brot. ob id. Ed. P.

Quidam Heracleon. Subintellige, lapidem. Hesychius, pag. 427: *Ἡράκλειον λίθος, ὃν ἔνιοι μαγνήτιν λίθον... πελάγηται δὲ σὺν τῷ ἀπὸ Ἡρακλείας τῆς ἐν Αὐδῆς πέλαγος. Διὸ καὶ Ζεφολῆς Αὐδῆαν λίθον αὐτὴν καλεῖ, οἱ δὲ σιδερίτιν, οἱ δὲ Ἡρακλείων.* Ab Heraclea Lydiae civitate id ei nomen haesisse significat. Μάγνησα λίθος et Ἡράκλειον Tzetzes, Chiliad. VI, v. 627. Hano.

Magnes appellatus, laidorus, Orig.

lib. XVI, cap. 4. Sane Magnes viri proprium nomen est, etque eo nomine Comicus apud Athenaeum laudatur, lib. IX, pag. 367. — *In Ida repertus,* Sic libri omnes, etiam MSS. Nec tantum laidoro tribuendum putamus, ut quidquam moveamus hoc loco, quanquam ille Pliniana haec ex more transcribens, Orig. lib. XVI, c. 4, in India legisse videatur, ut et Marbodeus, lib. de Lapid. prel. cap. 43, fol. 44: « Magnetes lapis est inventus apud Troglodytas, quem lapidum genitrix ubilominus India mittit. » Inventoris certe, a quo magneti ea indita appellatio est, viri proprium spud Graecos nomen esse docuimus. Hano. — *Magnes.* Vulgo, *aimant* (fer magnétique, oxidulé amorphe) variis coloribus. Ed. P.

quoque. Invenisse autem fertur, clavis crepidarum et baculi cuspidē haerentibus, quum armenta pasceret. Quinque genera magnetis Sotacus demonstrat: Aethiopicum: e Magnesia Macedoniae contermina; Boebeida lacum petentibus dextra: tertium in Hyrietico Boeotiae: quartum circa Alexandriam Troadem: quintum in Magnesia Asiae. Differentia prima, mas sit an femina: proxima in colore. Nam qui in Magnesia Macedonica reperiuntur, rufi nigrique sunt. Boeotius vero rufi coloris plus habet, quam nigri. Is qui in Troade invenitur, niger est et feminei sexus, ideoque sine viribus. Deterrimus autem in Magnesia Asiae, candidus neque attrahens ferrum, similisque pumici. Compertum tanto meliores esse, quanto sunt magis caerulei. Aethiopico laus summa datur, pondusque argento rependitur. Invenitur hic in Aethiopiae Zimiri: ita vocatur regio arenosa. Ibi et haematites magnes sanguinei coloris, sanguinemque red dens, si teratur, sed et crocum. In attrahendo ferro non eadem haematitae natura, quae magneti. Aethiopici argumentum est, quod magnetem quoque alium

Invenisse autem fertur, etc. Isidorus, Inc. cit. HAN.

In Hyrietico Boeotiae. In agro, Hyrien Boeotiae oppidum circumiacente. De eo oppido, lib. IV, cap. 12. Libri hactenus editi, in *Echio Boeotiae*. Reg. 2, et Pintian in *Hyrtio*; Colb. 3, in *Hyetico*. Nihil visum est verae lectioni propius, quam *Hyrietico*, ab oppido Boeotiae, ut diximus, de quo lib. IV, c. 12. H.

Nam qui in Macedonia et Magnesia reperiuntur (sic prius). In vel. cod. « Nam qui in Magnesia Macedonica reperiuntur, » posset etiam legi eodem sensu, « Nam qui in Macedoniae

Magnesia reperiuntur » ut paulo ante, « Aethiopicum: e Magnesia Macedoniae » PIR.

Compertum tanto meliores esse. Sic Dioscorides, lib. V, c. 146: *Ἀριστὸς ἔστιν ὁ τὸν αἰθέρον εὐχερῶς ἔλκων, καὶ τὴν χροὴν κωνίαν, πυκνὸς τε καὶ οὐκ ὄργαν βάρυς.* H.

Haematites. Magnetis genus, αἷμα- τέρες, cui a colore sanguineo nomen. HAN. — *Haematites magnes.* Haematites, vulgo la pierre sanguine, metallum ferri ditissimum. Cf. Hill, p. 138. BAOT. — Ferri iustus (*fer oxidé, hématite*) fragmenta, ignis vim

ad se trahit. Omnes autem ii oculorum medicamentis prosunt, ad suam quisque portionem: maximeque epiphoras sistunt. Sanant et adusta cremati tritique. Alius rursus in eadem Aethiopia non procul mons gignit lapidem theameden, qui ferrum omne abigit, respuitque. De utraque natura saepius diximus.

XXVI. Lapidem e Scyro insula integrum fluctuare tradunt, eundem comminutum mergi.

XXVII. (XVII.) In Asso Troadis sarcophagus lapis

passa, magnetica virtute pollent. Ed. PAR.

Omnes autem. Hoc de hsematite lapide speciatim tradit et Dioscor. lib. V, cap. 144. HARD.

Sanant et adusta. Plin. Vol. lib. III, cap. 36. HARD.

Lapidem theameden. Theamedes lapis nunc ignotus. Cl. dux de Noya celebritatem addidit alteri lapidi, qui si modico igne calefiat, pulvisculum attrahit, deinde longe repellit. Lapis ille, qui in insula Taprobane, Ceylan, reperitur, la tourmaline appellatur. BOOT.

Saeptius diximus. In primis, lib. XX, cap. 1. Simile est quod Plinius ante retulit, lib. II, cap. 98: s Duo sunt montes iuxta flumen indum: alteri natura est, ut ferrum omne teneat, alteri ut respuat. Itaque si sint clavi in calcamento, vestigia avelli in altero non posse, in altero sibi non posse. s In Reg. 2 cod hoc tantum: s Alius rursus in eadem Aethiopia non procul mons ferrum omne abigit, respuitque. s

XXVI. Lapidem e Scyro. Egimus de ea insula in Geographiis, lib. IV, cap. 23. E Scyro, non e Scyro, libri quidam MSS. praefecerunt. Ego vero de Scyro ut haec potius accipienda putem, faveamque vulgatae hactenus

lectioni, facit Eustathii in primis auctoritas, qui ad Dionys. va. 524, p. 71, Σκύρον Scyrum insulam sic esse appellatam prodidit, quod sit petrosa, σκυρώδης: sitque e lapidinis erui variegatos lapides, qui Scyrii appellantur: μέτ' αὐτὰ δὲ εἰσι περικλινές λεῖθον, Σκυρίως λεγόμενης. Et in Proverbiis Zenobii, centur. 4, num. 32: Πετρώδης καὶ λυπηρὰ ἐστὶν ἡ Σκύρος. Ae Suidas idem habet, et Apostolius Suidam sequutus. De Syro nihil legas usquam eiusmodi. Isidorus incaute locum hunc exscribens, Orig. lib. XVI, cap. 4: s Syrius lapis, inquit, s Syria, ubi reperitur, appellatur: hic integer fluctuare traditur, comminutus mergi. s Isidori errorem sequitur Albertus, lib. II, tract. 2 de Miner. cap. 17. HARD. — Lapidem e Scyro. De hoc lapide iam supra Plinius, lib. II, cap. 106. Lapis ille volcanicus est; nec mirum est eum fluctuare integrum, comminutum mergi. BOOT.

XXVII. In Asso Troadis, etc. Insula Assus, etiam nunc Asso appellatur. Ed. P.

Sarcophagus lapis. Aliis pyritis genus chalcanthodis, aliis misyos, aliis pumicis aerosi. DALC. — Fissili vena scinditur. Hoc est, in assulas, seu laminas potius. HARD.

fissili vena scinditur. Corpora defunctorum condita in eo, absumi constat intra xl diem, exceptis dentibus. Mucianus specula quoque, et strigiles, et vestes, et calciamenta illata mortuis lapidea fieri, auctor est. Eius generis et in Lycia saxa sunt, et in Oriente, quae viventibus quoque adalligata, erodunt corpora.

XXVIII. Mitior est autem servandis corporibus, nec absumendis chernites, ebori simillimus, in quo Darium conditum ferunt: Parioque similis candore et duritia, minus tamen ponderosus, qui porus vocatur. Theophrastus auctor est et translucidi lapidis

Corpora. Sic Dioscorid. lib. V, cap. 142, ex Assio lapide, qui hic ipse est, quem Plinius a re ipsa, seu vi corpora exedendi *σαρκοφάγον* vocat, loculos fieri ait, qui defunctorum carnes essedant. Plinius ipse lib. II, cap. 98: « At circa Asson Troadis lapis nascitur, quo consumuntur omnia corpora: sarcophagus vocatur. » Theophrast. lib. de Igne, pag. 142; Albertus M. lib. II, tract. 2 de Mineral. cap. 17. HARD.

Strigiles. Quibus utuntur in balneis ad fricanda corpora. Eas describit Apuleius, lib. II Floridorum, de Hippia loquens. DAL.

Illata mortuis. Sic Reg. 2, Colb. 3, vetus Dalec. alique: non, ut editi libri, *illata omnia*. Reculas eiusce-modi, quibus vivi usi fuerant, aut delectati, in eodem sepulcro mortuis inferri solita, tralatitium est. II.

Lapidea fieri. Crusta potius lapidea obtegi. Lapis ille sarcophagus videtur fuisse pumicosus. BAOT.

Eius generis. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 4. Refert auctor libri de Admir. Auscultat. Pergami ad metalla

Croesi fugisse quosdam propter hostium metum: elusis vero metallorum ostiis suffocatos ibi esse, mox longo post tempore effusis puteis eorum ossa lapidea reperta esse, vasaque pariter, quibus usi in latebris fuissent. HARD.

XXVIII. *Chernites.* Theophr. lib. περί λίθων, p. 2: Καὶ ὁ τῷ ἄλλαντι ὁμοίος, Χερνίτης καλούμενος, ἐν ᾧ παρὶ καὶ ἀπείρων κείσθαι. Καὶ ὁ Πῦρος ὁμοίος τῷ χρώματι καὶ τῇ πυκνότητι τῷ Παρίῳ, τὴν δὲ κοινότητα μόνον ἔχων τοῦ πύρου. Quae sunt Plinianis verhis de chernite, poroque, plane similia. HARD. — *Chernites.* Species est marmoris candidi, nunc ignota BAOT.

Qui porus. Πῦρος, Suidas, Hesichius, alique. II. — *Porus.* Species marmoris nobis ignota. BAOT.

Theophrastus quetor est. Sic Reg. 2, Colb. 3, et Pintiani codex, excepto quod *Phio* non *Chio*, sed mendose, legunt. Theophrast. lib. de Lapid. p. 2: Μῆλας αὐτῶν (ἐν Διγύπτῳ) διαφανὴς ὁμοίως τῷ Χίῳ. Nec latuit hoc Pintianum et Hiermolaum. In libris

in Aegypto, quem Chio similem ait: quod fortassis tunc fuerit, quoniam et ii desinunt, et novi reperiuntur. Assius gustu salsus podagras lenit, pedibus in vase ex eo cavato inditis. Praeterea omnia crurum vitia in iis lapicidinjs sanantur, quum in metallis omnibus crura vitentur. Eiusdem lapidis flos appel-

haecenus editis, et translucidos lapides in Aegypto inveniri, quos ophiota similis ait, interpolantium manu. Haseo.

Quod fortassis tunc fuerit. Quod fortassis tunc fuerit ibi iste lapis: et nunc novi ibi reperiuntur.

Assius. Idem qui paulo antea sarcophagus vocatus est, quavis alterum ab alio hic Plinius distinguere videatur. Dat. — *Assius.* Redit ad Assium lapidem, a quo paulisper discesserat, ut contrariam et in chernite, et in poro vim asservandi corpora obiter indicaret: nunc ad Assii lapidis medicinas revertitur, quas in indice huius loci ita designat: s De sarcophago, medicinae x. De chernite, de poro De lapidibus ossis, etc. s Quoniam ex loco apparet non existimasse Plinium a sarcophago differre Assium lapidem, ut Salmasius in Solinum, pag. 1203; et Dalec. censuere.

Podagras lenit. Diosc. lib. V, cap. 142. Celsus lib. IV, cap. 24: s Lapis etiam, qui carnem esedit, quem *σάρκοφαγόν* Graeci vocant, excisus sic ut pedes capiat, demissus eos, quum dolent, retentosque ibi levare consuevit: ex quo in Asia lapidi Asio gratia est. s Haseo.

In vase ex eo cavato inditis. Sic etiam Mss. omnes. Solium, loculum, *πέδος* Dioscorides appellat, loc. cit. Salmasius *ἀπεσφαιρ.* quum s embraei ex eo cavata s legit. H.

In iis lapicidinjs sanantur. Flore lapidis, seu farina, quae multa sem-

per est in lapicidinjs, vitio omnia crurum sanantur; contra crura in metallis omnibus vitiantur ob mephitum. Quum lapis Asios apud nos non occurrat, Cl. Caesalpinus, de Metallicis cap. 51, ei substituebat lapidem insulae Ilvae, *l'Elbe*, in qua effoditur alumen. Boer. — *Alumine sulfate, alunite.* Eo. P.

Eiusdem lapidis flos appellatur. Est eiusdem lapidis quod flos appellatur, nempe farina mollis, etc. Sic libri omnes edidit: sic Reg. 2 totidem syllabis apicibusque. Salmasius Amen lo Solinum p. 1204, ex nescio quibus edicibus, corruptis certe et interpolatis, sic emendat: s Eiusdem lapidis flos appellatur, farina ex eo quaedam perinde efficax. s Ut videatur esse sententia, in farinam, seu tenuissimum pulverem teri hunc lapidem, qui pulvis flos appellatur. Id vero quum longe et a scriptoris mente, et a rei veritate abhorreat, testis Aetius, lib. II de re med. cap. 23, p. 52, ubi de lapide Asio: s Hunc, inquit, quiddam agnoscitur, pulvisculo farinae plastrorum paratibus insidenti simile, quod florem Asiae petrae vocant. s Graecus Ms. Esti δὲ καὶ ἄλλος λίθος... ὃν οἱ καλοῦσιν Ἀσίον· πυρροῦθης κατὰ τὴν γροῖαν καὶ τὴν σύστασιν... Περιτίθεται δὲ αὐτῷ τι παραπλήσιον ἀλούμεν λεπτοτάτῃ τῷ ποσσίδαντι τοῖς τοῖχοις τῶν μυλώνων. Iosidet itaque flos ille lapidi: non ex eodem comminuto, sed frusto, tritove fit. Sic Oribsius lib. XIII, p.

latur, in farinam mollis, ad quaedam perinde efficax. Est autem similis punici rufo. Admixtus aeri Cyprio mammarum vitia emendat: pici autem resinaeve, strumas et panos discutit. Prodest et phthisicis linctus. Cum melle vetera hulcera ad cicatricem perducit: excrescentia erodit. Et ad bestiarum morsus utilis. Repugnantia curationi, ac suppurata siccatur. Fit et cataplasma ex eo podagricis, mixto fabae lomento.

XXIX. (xviii.) Idem Theophrastus et Mucianus esse aliquos lapides qui pariant, credunt. Theophrastus auctor est et ebur fossile candido et nigro colore inveniri, et ossa e terra nasci, inveniri que lapides

229: «Lapis Assii flos est salsugo summo lapidi insidens, etc.» post Dioscor. lib. V, cap. 42, et Galenum lib. IX de Facult. simpl. med. pag. 257. HARD.

Est autem similis. Flos ille lapis Assii colore puniceum refert. Dioscor. loc. cit. HARD.

Pici autem resinaeve. Dioscor. loc. cit. HARD.

Prodest et phthisicis. Dioscor. loc. cit. Εὐλαχόμενον δὲ τὸ ἄνθος μετὰ μέλιτος, φθισικὸς ὡφέλις. H.

Cum melle hulcera vetera. Dioscor. loc. cit. Πληροὶ δὲ καὶ τὰ καὶ τῶν ἰλκῶν... σὺν μέλιτι. H.

Repugnantia curationi. Vetera, et cicatrici repugnantia hulcera: τὰ παλαιὰ, καὶ δυσκαταλύματα ἴαση. Dioscor. loc. cit. H.

Podagricis. Sic Reg. 2 et alii, non podagricis. Dioscor. loc. cit. Καὶ ποδαγρικοῖς ἐν καταπλάσματι μετὰ ἐρέγμου. H.

XXXI. Idem Theophrastus. Adde Democritum apud Albertum Magnum, lib. 1, Miner. tract. I, esp. 4. E recentioribus Cardanum, et alios. Clarior vero Rueus lib. I de Gem-

mis cap. 4, ubi relatum sibi ab integerrimae fidei hominibus ait, duos sibi domi esse ex avita hereditate adamantes, qui alios subinde gignant, plane ut intuentes congenere sibi prolem eniti illos putent: aere fortassis circumfuso, vi quadam adamantis ei ingenuis, in aquam primum transmutato, mox indurato in adamantem. H. — Lapidem qui pariant. Lapidem illi qui parere dicuntur, sunt aetidae, les pierres d'aigle. Frequentes sunt in Aegypto, maxime in Bhar-bela-ma. Multos vidi a P. Sicard missos. Ba. — Cf. de aetitia lapidibus inf. cap. 39. Ed. P.

Theophrastus auctor est. Vide Theophr. lib. περὶ λίθων, p. 8. H.

Ebur fossile. Ebum fossilem, qui igne non accenditur, in metallis aluminis ad Illudensim reperiri tradit Agricola. Hoc Theophrastus libello περὶ τῶν λίθων quem nos emendavimus. Dat. — Ebur fossile, l'ivoire fossile, cuius tanta copia in multis imperii Rossici provinciis reperitur: ut videre est in commentariis Acaemiae Petropolitanae. Baor.

Ossa e terra nasci. Non e terra na-

osseos. Palmati circa Mundam in Hispania, ubi Caesar dictator Pompeium vicit, reperiuntur, idque quoties fregeris. Sunt et nigri, quorum auctoritas venit in marmora, sicut Taenarius. Varro nigros ex Africa firmiores esse tradit, quam in Italia. E diverso albos tornis duriores, quam Parios. Idem Lunensem silicem serra secari: at Tusculanum dissilire igni. Sabinum fuscum addito oleo etiam lucere. Item molas versatiles Volsiniis inventas, aliquas et sponte motas invenimus in prodigiis.

XXX. Nusquam hic utilior, quam in Italia, gignitur: lapisque, non saxum, est. In quibusdam verb provinciis omnino non invenitur. Sunt quidem in eo genere molliores, qui et cote laevigantur, ut procul intuentibus ophitae videri possint. Neque est alius firmior: quando et lapidis natura, ut lignum, similiter imbres solesque aut hiemes non patitur, in aliis atque aliis generibus. Sunt qui et lunam non tolerent, et qui vetustate rubiginem trahant, colo-

acuntur, sed sunt ossa fossilia, quae passim inveniuntur. Vidi effossa Parisiis in caemeterio DD. Innocentium. De ossibus fossilibus vide Cl. Leihultizium, in Prologaea, p. 62 sqq. Baor. — Conf. item de ossibus iis D. Cuvier. tom. III, p. 572 sqq. edit. huiusce. Ed. TAYR.

Palmati. Qui palmæ intus fracti effigiem referant. H.

Pompeium. Cneium Pompei Magni filium: conf. III, c. p. 3. H.

Venit in marmora. Tantam habent in aedificiis auctoritatem, quantam ipsa marmora. H.

Sicut Taenarius. De Taenariis lapideis cf. Strab. VIII p. 367.

Ad Tusculanum dissilire igni. Sic in igne crepitat, quem Galli ardoise

appellant, pyranique fere ad legularum usum. Frequens in Aremoricis Britonibus, Andegavisque. H.

Item molas versatiles. Quarum circumactu cultri, ac novaculae acuntur. H. — *Volsiniis inventas.* Tota illa regio antiquitus volcanicis ignibus exarsit. Inde molas illae versatiles, quae vulgo *pierres médières* (*quarts-agatemolaires*) dicuntur. Ed. P.

XXX. Nusquam hic utilior. Nusquam lapis molaris utilior, lapisque scutillis est, non saxi duritia. H.

Ophitae. Marmoris genus illud est, de quo superius cap. 11. H. — *Notris vulgo, serpentine.* Ed. P.

Sunt qui et lunam non tolerent. Alio ordine in Archetypo nostro: *Sunt et qui lunam non tolerent.*

remve candidum oleo mutent (xix.) Molarem quidam pyriten vocant, quoniam sit plurimus ignis illi; sed est alius etiamnum pyrites similitudine aeris. In Cypro eum reperiri volunt, et in metallis, quae sunt circa Acarnaniam, unum argenteo colore, alterum aureo. Coquantur varie ab aliis iterum tertioque in melle, donec consumatur liquor: ab aliis pruna prius, dein melle, et postea lavantur, ut aes. Vsum eorum in medicina excalfacere, siccare, discutere, humorem extenuare, duritias nimias mollire. Utuntur et crudis tusisque ad strumas atque furunculos. Pyri-

Considerandum autem an sit verius lectio *limam*, quam *livam*. FIST.

Molarem quidam pyriten vocant. Plinii editores ab iis verbis novum caput auspici, titulum praeflere, a De cursio vel pyrite s quo fingi nihil absurdius potuit Videre illi in quibusdam exemplaribus extrita prior littera, *olarem quidam*, non aliis permutatis, curatum ibi latere commenti sunt. Nihil habet eiusmodi germanus Plinii Iudex: s De molaribus lapidibus; s de quibus nempe dictum est proxime: s Pyrites, medicinae es eo, etc. s H.

Quoniam sit plurimus ignis illi. Πύρρως λίθος appellatur lapis quilibet, ex quo ignis excutitur H.

Sed est alius. Dioscor. lib. V, cap. 143: Πύρρην; εἶδός ἐστι λίθου, ἀρ' οὗ χαλκός μεταλλεύεται λεπτόν μάλιστα τὸν χαλκοειδῆ, etc. s Pyrites lapidis genus est, ex quo aes conflatur. Eligi debet aeris similitudine, etc. H.

Pyrites. Pyriten lapidem vivum Gratius vocat: s Et vivum lapidem, et circa Melitensia neclunt. s Turn. Advers lib. VI, c. 9

Metallis, etc. Pyrites ille cupri,

aeris minera est (*cuius pyriten*) omnium vulgarissima: aureo colore nitet, aut variegata. ED P

Vivum argenteo colore. Aetius lib. II, cap. 20, p. 51, ex Ms. Graeco: Ο πυρίτης ἀσημαζόμενος, ὁικίως ἀργύρεον τὴν χροίαν, etc. HASE.

Coquantur varie ab aliis iterum, etc. Iis cunctisae modi latus a Dioscoride exponuntur lib V, cap. 143. HASE.

Vsum eorum in medicina. Dioscor. l. c. Δύναμιν δὲ ἔχει κακαρμύνης καὶ ὤμῳ θερμαντικὴν τῶν ἐπισκροτούντων ταῖς ὀφθαλμοῖς, διαφθορητικὴν τε καὶ πομπικὴν σκληρωμάτων s Vis est viti crudique excalfacere, abstergere, ut suam oculis caliginem expurgare, duritias et discutere et maturare. s In MSS. s Et duritias lous vertere. s Forte, *intus*. Thcod. Priscianus, lib. I, cap. 9, ubi de furunculis, strumis, duritiisque maturandis: s Hoc, inquit, lapis molaris facit, suus et cribellatus, et resinae commistus s HASE.

Et duritias nimias mollire. In apographo nostro: s et duritias in ius vertere s Scribendum forte, *in pus vertere*. FIST.

tarua etiamnum aliqui genus unum faciant, plurimum habens ignis, quos vivos appellamus, et ponderosissimi sunt. Hi exploratoribus castrorum maxime necessarii, qui clavo vel altero lapide percussi scintillas edunt: quae exceptae sulphure aut fungis aridis, vel foliis, dicto celerius ignem trahunt.

XXXI. Ostracitae similitudinem testae habent. Vtus eorum pro pumice ad laevigandam cutem. Poti sanguinem sistunt: et illiti cum melle hucera, doloresque mammarum sanant. Amiantus alumini similis,

Pyritarum etiamnum aliqui genus unum faciunt. Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 4. Hoc pyritarum genus, seu igniorum lapidum, pierres à feu, pierres à fusil, vulgus vocat. Vnde Scalligerum Exercit. XVI, p. 77. H.

Vivos appellamus. Pyritae illi vivi (quarta agata pyromaque), vulgo la pierre à fusil. Ed. P.

Ignem trahunt. Sic MSS. non ignem praebent, ut editi. Igem trahere, scite dicitur, pro exipere, concipere. Sic lib. XII, cap. 14: « luni-peri haecae piperis vim mire trahere » ac transferre in se dicuntur. Libro VII, cap. 15: « Dentes candorem trahunt. » Libro XII, cap. 27: « celeriter situm trahens » hoc est, contrahens. Et lib. XIV, c. 27: « vinum odorem trahit. » Iterumque cap. 49, num. 5: « Mira vitium natura, saporem alium in se trahendi. » Plura vide in Indire.

XXXI. *Ostracitae.* Οστρίτην vocat Orpheus lib. περί λίθων. Dalec. — *Ostracitae.* Totidem verbis Dioscoridas, lib. V, cap. 165: Ἄλλος ὀστράκινος ὁμοίος ἐστὶν ὀστράκῳ, πλακώδης καὶ ἀσπίδης, ἣ γράσσεται ἀντὶ νοσήσεως πρὸς ἐργῶν ἄσπευ αὐ γυναικός. « Ostracites testas similitudinem habet, crustaceus, et in laminas fissilis,

quo mulieres ad pilos amoveendos pro pumice utuntur. » Οστράκων Graecis testa dicitur. H. — *Ostracitae.* Ostracites, l'ostreaite, l'huitre pétrifiée. Diversus est in eis duritiei gradus. In agro nostro Nivernensi Galliaeque medullitio, vidi in sico D. Desiderii, saint-Didier, prope oppidum Tannay, montem durissimis ostracitis constantem. Virioa regio abundat cerasiis lapideis, les belaminites, cornibus Hammonis, les cornes d'Hammon, peregrina etiam illice vermiculatis, aliisque mari spollis. In Imo montis et proximo fluvio Ioanna, l'Yonne, aurum intermicat. Tantum maris, tantum peregrinas naturas ubique permistum! Bnor.

Poti sanguinem. Potu eo alsti menses feminarum ait Diosc. loc. cit. H.

Et illiti cum melle hucera. Totidem verbis Diosc. loc. cit. H.

Amiantus. Diosc. lib. V, c. 158: Ἀμιάντος λίθος γεννᾶται μὲν ἐν Κύπρῳ στυπτηρία σφιστῇ τοιαύτῃ ὅτι ἐργαζόμενοι ὑπόματα ποιεῖσιν ἐξ αὐτοῦ ὅπως ὑμνῶδους πρὸς θάνατον ἐκθέττα εἰς πῦρ φλογεῖνται μὲν, λαμπρότερα δὲ ἐξέρχονται, μὴ κατακαίεσθαι. « Amiantus lapis in Cypro nascitur, acissili alumini similis, e quo elaborato, utpote flexili, telas

nihil igni deperdit. Hic beneficiis resistit omnibus, privatim magorum.

XXXII. Geoden ex argumento appellant, quoniam complexus est terram, oculorum medicamentis utilissimum: item mammarum ac testium vitiis.

XXXIII. Melitites lapis succum remittit dulcem mellitumque. Tusus et ceræ mixtus, eruptionibus pituitæ, maculisque corporis medetur, et faucium exulcerationi. Epinyctidas tollit, et vulvarum dolores impositus velleri.

XXXIV. Gagates lapis nomen habet loci et amnis

aspectaculi gratia texunt: quæ ignibus iniectæ ardent quidam, sed flammis invictæ splendidiore exsunt. Et hinc effecta quondam ellychnia erederim, quæ nihil igne deperderent. Anasilisus, in S. Silvestro, p. 49: «Vbi candela est... nixum varo es stupa amianti.» Lege, «myxum vero ex stupa amianti.» Παρ. — *Amiantus*. Nobis *asbeste flexibile*, vulgo *amiente*. De alumine, στυντηρία, diximus XXXV, 52. Ed. P.

Alumini similis. Putri ligno, Theophrast. lib. Περὶ λίθων. Dat.

Nihil igni deperdit. Inde ex amianto facta ellychnia. Reperta est lucerna antiqua talibus ellychniis instructa, in qua erat adhuc oleum crassissimum, Cl. Ficoroni teste. Baor.

Hic beneficiis resistit. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 4. Haro.

XXXII. *Geoden*. Aetitis genus, quod intra se terram continet, non lapidem. Dat. — *Geoden*. Habet is ex re ipsa nomen, nempe ex terra, Graeci γῆν vocant, quam intra se complexitur. Dioscorid. lib. V, cap. 169: Λίθος γεώδης στήρει, ξηραίνει, ἀποκαθαίρει τὰ ἐπισκοτούμενα τοῖς ὀφθαλμοῖς παπαχοισθέντα δὲ μὲθ' ὕδα-

τος, μαρτῶν καὶ ὀρχεων παύει φλεγμονάς. Huius icones varias exhibet Aldeovandus, de Metal. lib. IV, cap. 5, p. 591. H. — *Geoden*. *Geodes*, la gèode, la pierre d'aigle bêtarde. Baor.

XXXIII. *Melitites lapis succum remittit dulcem, mellitumque tusus*. Et *ceræ mixtus*, etc. (sic prius.) In supputatione verborum error est: lege, «*Melitites lapis succum remittit dulcem melleumque*. Tusus et ceræ mixtus, etc. PINT. — *Melitites*. Μαλκτείνης λίθος, Dioscorid. lib. V, cap. 151. Locum hunc Isidorus exscripsit, Orig. lib. XVI, cap. 4. Sed apud eum mandose *melantes*, pro *melites*. H. — *Melitites lapis*. Ad argillas flavas, l'argile jaune, referendus videtur. Baor.

XXXIV. *Gagates*. Nicander Theiacis vocat ἑγγάγγιδα πέτρην, interpretis esponit γαγγήτην, quod magous et pallescens reperitur in litore ad Gangas oppidum Lyciæ, sive Gagas cuius meminit Stephanus, eamque dum accensa uritur, ἀποφορᾶν καὶ ὀσμήν ἀσφαλώδη ἔχειν. Scabo gangitis lapidis nitorem τὰ ἱερτὰ φεύγειν tradit Plin. lib. X, cap. 3, gagaten etiam aetiten appellari scribit,

Gagis Lyciae. Aiunt et in Leucolla expelli mari, atque intra XII stadia colligi. Niger est, planus, pumicosus, non multum a ligno differens, levis, fragilis: odore, si teratur, gravis. Fictilia ex eo inscripta non delentur. Quum uritur, odorem sulphureum reddit: mirumque, accenditur aqua, oleo restinguitur. Fugat serpentes ita, recreatque vulvae strangu-

nihilque igne deperdere. Vide adnotata in eum locum. Rhodiginus lib. XIII, c. 20. Vide et apud Orpheum de hoc lapida versus luculentos. Dat. — *Gagates lapis*. Nomen habet a Gage urbe Lyciae, de qua lib. V, c. 28, et ab amoe praeterfluente. Diosc. lib. V, cap. 149: *καλεῖται δὲ ὁ τόπος καὶ ὁ ποταμὸς Γάγας, παρ' οὗ τῷ στόματι τὸ ῥέονοντα οὗτος αἱ λίθοι.* s Vocatur autem Gagas et locus et amnis, ad cuius ostium id genus lapidum invenitur. s Ambram nigram esse censet Aldrovandus, de Metall. lib. III, c. 19, p. 418, Cardamum, et alios sequutus. Paleas eo attrahi auctor est Marbod. cap. 29, libro de Lapid. pret. s Vicinas paleas trahit attritu calefactus. s Sic et Albertus Magnus, lib. II de Miner. tract. 2 cap. de gagate: s Confricatum autem trahit paleas, et incensum ardet sicut thus. s H. — *Gagates*. Bituminosis cognatus, nostris vulgo, *jayoi*. Ed. P.

Aiunt et in Leucolla. In nostro apographo *Leucolla* habetur, non *Leucola*: quid si legas, etsi duriuscula correctione: s Aiunt et ad Plagiapolin expelli mari, s ex Dioscor. lib. V, in mentione eius lapidis. PINT. — *Leucolla*. Promontorium id, oppidumque Pamphyliæ, de quo lib. V, cap. 26. Hæd.

Intra XII stadia. Mille quingentes pass. Hæd.

Niger est, etc. Diosc. loc. cit. Mæ-

λας δὲ κοινῶς ὑπάρχει καὶ αὐχμηρὸς, εἰ δὲ πλακώδης καὶ κοφρὸς ἄγαν. Est autem niger plerumque, et squalidus, præterque crustosus, et perquam lavia. s Hæd.

Fictilia ex eo inscripta. Ibid. Orig. lib. XVI, cap. 4. Hæd.

Quum uritur. Dioscor. loc. cit. odorem bituminis accensio eo reddi ait. Sulphureum, auctor libri de Simp. med. ad Patern. tom. XIII operum Galeni, pag. 993. Hæd.

Mirumque, accenditur aqua, oleo restinguitur. Notabilia memoriae error Plinii nostri. Nam quod Nicander in Theriaca et Dioscorid. lib. V, tribuunt Thracio lapidi, ipse gagatæ dedit: causa erroris fuit, quæ subinde contingere solet, quod Diosc. de gagata et Thracio lapide pariter disserit; notavit hoc etiam ante nos Marcellus Dioscorid. interpres. PINT. — *Mirumque*. Solin. cap. xxii, p. 43; Isidorus, loc. cit. Marbodeus, lib. de Lapid. pret. cap. 29 de gagatæ: s Ardet aqua lotus, restinguitur unctus olivo. Per assumigium muliebria menstrua reddit. Accensus prodit fumi nidore caducos, etc. s Hæd.

Fugat serpentes ita. Hoc est, quum uritur, nidore suo. Isidorus, loc. c. et Diosc. lib. V, cap. 146. Item auctor Kiranidum, lib. II, p. 75; Nicander in Theriac. p. 3. Vide et eius Scholiasten, p. 7. Hæd.

lationes. Deprehendit sonticum morbum et virginitatem suffitus. Idem ex vino decoctus, dentibus medetur, strumisque cerae permixtus. Hoc dicuntur uti magi in ea, quam vocant axinomantiam et peruri negant, si eventurum sit, quod aliquis optet.

XXXV. Spongiae lapides inveniuntur in spongiis, et sunt nativi. Quidam eos tecolithos vocant, quoniam vesicae medentur: calculos rumpunt in vino poti.

Recreatque vulvae strangulationes. Dioscorid. lib. V, cap. 146. H.

Sonticum morbum. Epilepticum; ὀνίχτι ἐπιληπτικός, inquit Dioscor. Sonticum tamen morbum, in XII tabulis interpretantur eum qui noceat, Turn. Advers. lib. XVII. cap. 7. DAL. — *Sonticum.* Nam suffitu prodit eos qui sunt ei morbo obnoxii: statim enim correpti eo cadunt: Diosc. loc. cit. Ἐστὶ δὲ καὶ ἐπιληπτικὸν ὀνίχτις ὀναδύμωνος, etc. Aetius item, lib. II, cap. 34, p. 53; Isidorus loc. cit. Apuleius in Apologia, Theodorus Priscianus, lib. IV: « Latentes epilepticos, gagatis lapidis admotum fumigium, semper repentinis casibus publicavit. » HASD.

Virginitatem suffitus. Virginitatem ideo deprehendit, quod a virgine ieiuna potus statim urinam provocat. Idem narrant et de nostra ambra cinerea odorata. DAL. — *Et virginitatem.* Isidorus, loc. cit. Albertus Magnus, lib. II, de Mineral. tract. 2, cap. 7, pag. 231, de gagate. « Aiant autem de expertis esse, quod si colatura, et eius lotura cum rasura datur virgini, hibita retinebit eam, quod non minget. Si autem non est virgo, statim minget: et sic debet probari an sit virgo. » HASD.

Dentibus medetur. « Fluidos firmat dentes, ul aiant » inquit Albertus L.

c. Marbod. item, loc. cit. « Et dilutus aqua dentes firmat labefactus. » H.

Strumisque. Aetius, l. c. II.

Hoc dicuntur uti magi, etc. Lege: « Hoc dicunt uti magi in ea quam vocant causinomantiam. » H. καυσινομαντία apud magos est μαντία τῶν καυσίων, rerum scilicet, quae uri possunt SALM.

Axinomantiam. Ea sit gagati imposito securi candenti. DAL. — *Axinomantiam.* Sic libri omnes etiam MS3. Ἀξινομαντία divinatio est quae fit securibus, ut dictum est lib. XXX, cap. 5. Salmasius in Solin. pag. 252, inauditum Magis divinationis genus comminiscitur, quo in hunc Plinii locum obtrudit, sprete lectione veteri, καυσινομαντίας. H.

Et peruri negant. Alio scilicet a superiore illo divinationis genere, quocumque id demum nomine appellari oporteat. HASD.

XXXV *Spongiae lapides.* Dioscorides, lib. V, c. 53: Ἀπὸ αἱ ἐν τοῖς σπόγγαις εὐρισκόμενοι σὺν οἶνῳ πίνοντες, τοὺς ἐν κύστει λίθους θρύπτουσι. HASD.

Quidam eos tecolithos. Τηκολίθους, quod lapides in vesica rumpunt, et atterunt, ut ex Diosc. diximus. Galen. IX, de Facult. simpl. med. 258, non vesicae, sed renum calculos rumpi

XXXVI. Phrygius lapis gentis nomen habet. Est autem gleba pumicosa. Vritur ante vino perfusus, flaturque follibus, donec rubescat, ac rursus dulci vino exstinguitur, et hoc ternis vicibus: tingendis vestibis tantum utilis.

XXXVII. (xx.) Schistos et haematites cognationem habent. Haematites invenitur in metallis: ustus minii colorem imitatur. Vritur ut Phrygius, sed non re-stinguitur vino. Adulteratum schisto haematiten di-

eo ait. H. ← At nullos calculos eo rumpi credibile est. Ed. P

XXXVI. *Phrygius lapis.* In Cappadocia tamen nascitur. Dioscorides. DALEC. — *Phrygius lapis.* Isidorus, lib. XVI, Orig. cap. 4: «Phrygius lapis ex loco traxit vocabulum: nascitur enim in Phrygia, etc.» Et in Cappadocia nasci tradit Diosc. lib. V, cap. 41. HARD.

Est autem gleba pumicosa. Pumicum instar, modice ponderosus, corporis compage minime solida, μέσως βαρὺς, οὐκ εὐτόνος τῇ συγχύσει τοῦ σώματος Diosc. loc. cit. H.

Vritur. Totidem verbis haec Dioscor. et Isidorus, loc. cit. H.

Et hoc trinis vicibus (sic prius). In vetusto codice, «dulci vino exstinguitur exterius vicibus» forte pro duabus ultimis vocibus, substitui poterit, *et ternis vicibus*; semper enim in cod. vet. pro hoc nomine *trinus* invenio *ternus*. PINT.

Tingendis vestibis tantum utilis. Nam deterioria facultate vestium sor-dibus exemptis, ut commodius et fidelius tincturam bibant, praestat. DALEC. — *Tingendis vestibis.* Diosc. loc. cit. Αἰδὸς Φρύγιος, ᾧ οἱ βαρεῖς ἐν Φρυγίᾳ χρῶνται. «Phrygius lapis, quo infectores in Phrygia utuntur,» Sed

et ad alios usus graeci medici lapidem eum adsciscunt: Diosc. loc. cit. Gale-nus, lib. IX, de Fac. simpl. med. p. 256, et alii. HARD.

XXXVII. *Haematites.* Theophrast. lib. πρὶ ἀέρος haematiten dici vult, non quod tritus sanguineum succum reddat, non quod sanguinem sistat, sed quod similis sit αἵματι ξηρῷ πε-πηγῶτι, arido sanguini et concreto. DALEC. *Schistos*, etc. Schistus, *le schiste*, lapis est argillosus et scissilis. Haematites, *l'hématite*, *la pierre sanguine*, ut iam supra dictum, cap. 25, n. 41. Ed. P.

Cognitionem habent. Quare et haematites schisto adulteratur. Dioscor. lib. V, pag. 444, moxque ipse Plinius. A colore sanguineo, quem reddit is quum teritur, nomen accepit, teste Aëtio, lib. II, cap. 43, pag. 50. Nec schiston Recentiorum ulli, nec haematiten norunt. HARD.

Minii colorem imitatur. Diosc. loc. cit. τοῦ κινναβάρωος. H.

Vritur ut Phrygius. Diosc. loc. cit. HARD.

Adulteratum schisto (sic prius). Lege: «Adulteratum schisto haematiten discernunt venae rubentes.» Paullo post lege: «Proficit oculorum lacrimis,» SALMAS.

scernunt venae rubentes, et friabilis natura. Oculis cruore suffusis mire convenit. Sistit profluvium mulierum potus. Bibunt eum et qui sanguinem reiecerunt, cum succo punici mali. Et in vesicae vitiis efficax. Bibitur et in vino contra serpentium ictus. Infirmior ad omnia haec eadem est, quem schiston appellant. Sed in iis commodior croco similis, peculiariter splendet. Proficit oculorum lacrymis in lacte muliebri; procidentesque oculos praeclare cohibet. Haec est sententia eorum, qui nuperrime scripsere.

XXXVIII. Sotacus e vetustissimis auctoribus quinque genera haematitarum tradit, praeter magnetem. Principatum dat ex iis Aethiopo, oculorum medicamentis utilissimo, et iis quae panchresta appellant: item ambustis. Alterum androdamanta dicit

Oculis cruore suffusis. Dioscor. loc. cit. totidem verbis: Galenus, lib. IX, de Facult. simpl. med. pag. 254, et Marbod. lib. I, de Lsp. pr. cap. 36, de haematite. HABO.

Sistit profluvium. Diosc. et Marbod. loc. cit. HABO.

Bibunt eum. Dioscor. et Galenus, loc. cit. et Marbodeus: «Eius ramentis si glarea mixta sit ovi, Succo dilutus quem punica mala remittunt, Vel resolutus aqua: iuvat hos qui sanguinis ortu Grumos emittunt, etc. HABO.

Et in vesicae vitiis. Diosc. et Marbod. loc. cit. HABO.

Bibitur et. Marbodeus: «Vino dilutus veteri, bibitusque frequenter Serpentis morsus, vel quod sit ab aspide vulnus, Egregie curat.» H.

Infirmior. Totidem verbis Dioscor. lib. V, cap. 145, et Aëtius, lib. II, c. 44, pag. 50. Galenus item, loc. cit. HABO.

Sed in iis commodior. Sed e schistis lapidibus, inquit, ille probatior multo est, qui croci colorem aemulatur. Diosc. loc. cit. Σχιστός δὲ λίθος... ἀριστος εἶναι δοκεῖ ὁ παρακραύζων τῇ χροῖ, etc. Idemque commodior, mitior, in usu iucundior, πρῶτος, inquit Galenus, loc. cit. p. 255. H.

Proficit oculorum lacrymis. Diosc. loc. cit. HABO.

XXXVIII. *Praeter magnetem.* Praeter id magnetis genus, quod haematiten pariter appellari superius dictum est, cap. 25. H.

Panchresta appellant. Omnibus acritudinum generibus utilia, πρὸς πάντα νοσήματα χρηστά, καὶ ὠφέλιμα. *polychresta* quidam legunt et aptius, ut arbitror. DAL. — *Quae panchresta.* Πάγχρηστα, perbenigna, prorsus utilia. HABO.

Alterum. Locum hunc plane ad verbum excipit Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 4. H.

vocari, colore nigro; pondere ac duritia insignem, et inde nomen traxisse, praecipueque in Africa re-
pertum. Trahere autem in se argentum, aes, fer-
rum. Experimentum eius esse in cote ex lapide
basanite. Reddere enim succum sanguineum, et esse
ad iocineris vitia praecipui remedii. Tertium genus
Arabici facit, simili duritia, vix reddentia succum
ad cotem aquariam, aliquando croco similem. Quarti
generis elatiten vocari, quamdiu crudus sit: coctum
vero milititen, utilem ambustis, ad omnia utiliore
rubrica. Quinti generis schiston, haemorrhoidas re-
primentem. In totum autem haematitas omnes tritos
in oleo trium drachmarum pondere a ieiunis sumen-
dos, ad vitia sanguinis. Idem auctor, schiston alte-
rius generis quam haematiten tradit, quem vocant

Androlamanta. Haematitae omnes nobis ferro aliis mineralibus mixto constant (peroxide, hydroxide de fer, hématite rouge, brune, etc.) forma, colore, structura variant. Ed. P.

Et inde nomen. Quod hominum conatus in frangendo domet, ἀνδρο-
δύναμις. Haad.

Trahere autem in se. Vt ferrum a magnete trahitur, lisdorus, loc. cit. Haad.

In cote ex lapide basanite. Qui lapis nullum ex se succum aut colorem re-
mittit. Pro cote mortarium dicitur Plinium debuisse, contendit Salma-
sius in Solin. p. 433. Frustra: tum quod ex attrito ad cotem lapide haud
secus reddi succus intelligatur, quam ex eodem, si teratur in mortariis:
tum quod ipsa mortaria cotes appel-
lari recte possint, quod ex eis fiunt.
Vnde lib. XXXVII, cap. 54, de achate
Medici cotillas inde faciunt. Haad.

Ad cotem aquariam. Quae aqua aspergitur. Haad.

Quarti generis elatiten vocari. Quar-
tum illud genus, quia crudum es-
set, vocabatur elatites, ob colorem
ἐλάτης, sive abietis; coctum vero di-
cebatur militites, ob μίλον, seu ru-
bricæ colorem. Coctum rubescebat,
ut corpora omnia ferruginea. Elatites
autem, ut et Arabicus croco similis,
dicebatur asanibus, teste Theophrasto,
de Lapidibus, cap. 66, quod Dioscori
color ex albo flavescent appellabatur
xanthus; ἢ κίανος γινώσκειν. Baer.

Utiliorem rubrica. Cuius vires in
medicinis superius proditas, l. XXXV,
cap. 44. Haad.

Haematitas omnes tritos. Haematit-
arum unis apud nos, sed rarior in
medicina. Ed. P.

Quam haematiten. Supra dictum c.
37, nam et ipse suo modo exυγρός,
assiduis est, quod per venarum loca

anthraciten. Nasci in Africa nigrum, attritum aquariis cotibus reddere ab ea parte, quae fuerit ab radice, nigrum colorem: ab altera, croci. Ipsum utilem esse oculorum medicamentis.

XXXIX. (xxi.) Aetitae lapides ex argumento nominis magnam famam habent: Reperiuntur in nidis aquilarum, sicut in decimo volumine diximus. Aiunt binos inveniri, marem et feminam: nec sine iis parere, quas diximus aquilas: et ideo binos tantum. Genera eorum quatuor. In Africa nascentem pusillum ac mollem, intra se et velut in alvo habentem argillam suavem, candidam: ipsum friabilem, quem feminei sexus putant. Marem autem, qui in Arabia nascitur, durum, gallae similem, aut subrutilum, in alvo habentem durum lapidem. Tertius in Cypro invenitur, colore illis in Africa nascentibus similis, amplior tamen atque dilatatus: caeteris enim globosa facies. Habet in alvo arenam iucundam et lapillos: ipse tam mollis ut etiam digitis frietur.

grosculos ductu diffingitur. Diosc. lib. V, cap. 145. H.

Anthraciten. Qui carbonum, avopaxus colorem imitatur. H. — Anthraciten. Anthracites ille non videtur esse quem nos dicimus, anthracite; sed alia materies caliginosa, nostris dicta houille; vulgo, charbon de terre. En. P.

Ab radice. Ab humo cui lapis haeret. Haen.

XXXIX. Aetitae. Totidem verbis haec Ildorus, Orig. lib. XVI, cap. 4. Nomen habet ab aetate; hoc est, ab aquilis, quarum in nido reperitur. H. — Aetitae. Vulgo pierret d'aigle (fer hydraté, globulaire, goudique); aetites quidem ferri minera

constat, geodes vero illos, achate, etc. En. P.

In decimo. Libro X, cap. 4.

Quas diximus. Loco proximo citato, his verbis: « Tribus primis, et quinto aquilarum gederi inmedicatur nido lapidis utiles, etc. » Vide Philostr. lib. II de vita Apollonii, cap. 7, pag. 74. Haen.

Et ideo binos tantum. Libro X, c. 4: « Excludunt pullos binos: vix sunt et tres aliquando. » H.

Genera eorum quatuor. Duo priores Ildorus ignorat, Orig. lib. XVI, c. 4. Haen.

Pusillum ac mollem. Reperitur prope Viennam in rivulo, qui nomen Salomonis praeterfluit. Dat.

17 - 7 18 7 20 7

Quarti generis Taphiusius appellatur, nascens iuxta Leucadem, ubi est mons Taphius, qui locatus est dextra navigantibus ad Leucadem. Invenitur in fluminibus candidus et rotundus. Huic est in alvo lapis, qui vocatur callimus, nec quidquam tenerius. Aetitae omnes gravidis adalligati mulieribus, vel quadrupedibus, in pelliculis sacrificatorum animalium, continent partus, non, nisi parturiant, removendi: alioqui vulvae excidium fit. Sed nisi parturientibus auferantur, omnino non pariunt.

XL. Est lapis Samius in eadem insula, ubi terram

Vbi est mons Taphius. Taphiassus collis, de quo diximus in Geographicis, lib. IV, cap. 3. Hunc locum ex fide codicis Colb. 3 representamus, quoniam libri haecenis editi insulse huic locum ita referant: « iuxta Leucadem, in Taphiusa, qui locus est dextra navigantibus ex hac ad Leucadem. HARD.

Qui vocatur callimus. Lege: « huic est in alvo lapis, qui vocatur Callainus, » a colore scilicet calaino. SALMAS. — *Callimus*. Καλλιπός, pulcherrimus, a nomine κάλλος. Ita Reg. 2, probatiorque codices. Tamen in Colb. 3, *calainus*: sed, ut remur, mendose: quanquam lectionem eam avide Salmastus arripit, in Solin. p. 743. HARD.

Nec quidquam tenerius. In ipsa fodina aetitae lapides tenerissimi sunt et citrei coloris: aëre perculsi dure-scunt, pariunt et nigrescunt. Nondum, ut videtur, innotuerant aetitae lapides, quos Aegyptus fert: nisi forte sint quos et de Africa commemoravit Plinius. BROU.

Aetitae omnes. Aetius lib. II, c. 32, pag. 54, post Diosc. lib. V, cap. 461. HARD.

Continent partus. Solini paraphrasis, cap. xxxvii, pag. 67: « Spem uteri defendit a fluxibus abortivis. » H. — Nugae merae. Ed. P.

Non, nisi parturiant. Non nisi quum parturiunt removendi: tum vero maxime auferendi, alioqui vulva corrumpitur, retento diutius partu. HARD.

Vulvae excidium fit. Ita Reg. 2, non ut vulgo, *vulvae excidunt*, quanquam ita Isidorus, Orig. lib. XIV, 4, aliudque vulvae vitium, quam pro-cidentiam eiusdem esse, hoc intelligimus: quum et contineri partus adalligato lapide proxime dictum sit, tantaque vis in continendo statim significetur, ut, nisi parturientibus auferatur, omnino non pariunt. Qui hunc locum ante nos intelligeret, ut alia plurima, vidimus neminem: qui tractatione aut simili vitio laborare dicerent, sed desperatione ad id adacti, complures Rem tamen ita se habere, comprobantque multis recentiorum medicorum experimentis hanc lapidis aetitae vim, discere ex Schenkio possis, Observ. Medic. lib. IV, pag. 647. HARD.

XL. *Est lapis Samius.* Isidorus,

laudavimus, poliendo auro utilis. Vtilis et in medicina oculorum hulceribus cum lacte, quo supra dictum est modo, contra veteres lacrymationes. Prodest et contra vitia stomachi potus: vertigines sedat: mentes commotas restituit. Quidam et morbis comitialibus utiliter dari putant, et ad urinae difficultates. Acopiis etiam miscetur. Probatur gravitate et candore. Vulvas et partus contineri adalligato eo tradunt.

XLI. Arabus lapis ebori similis, dentifriciis accommodatur crematus. Privatim haemorrhoidas sanat cum lanugine linteorum, linteolis insuper impositis.

Orig. lib. XIV, cap. 1. Dioscorides, lib. V, cap. 173: *Εὐπλάστει δὲ τῆς ἐν τῇ Σαμῷ γῆς λάθος, ἣν αἱ χρυσόχοοι χρῶνται πρὸς τὴν λεύκην, καὶ στυλίου.* HARD.

Laudavimus. Lib. XXXV, 53.

Poliendo auro utilis. Inde in veteri inscriptione SAMIARH DORYPHORON, qui praetorianorum et satellitum imperatoris arma, spicula, feramenta ad nitorem fruebant et tergebant, gladiorumque praeterea et incolorum aciem et cuspidem exasperabant. Turneb. libro XXI, cap. 27. DAL. — *Vtilis, etc.* Diosc. loc. cit. HARD. — Tetrac autem Sami argillaceae, lapidivae Samii nullus fere ibi medicina usus. ED. P.

Quo supra dictum est modo. Hoc est, cum lacte muliebri: ut de achilaeo proxime dictum est cap. 37: « Proficat oculorum lacrymis in lacte muliebri. » HARD.

Vitia Stomachi. Diosc. l. c. H.

Vertigines sedat. Dioscorides haec paulo obscurius, loc. cit. quum ait hanc innoxiam vim Samio lapidum instrumenta sensum adiuvet, et ab iniuria vindicet. H.

Probatur gravitate, etc. Dioscor.

loc. cit. *Διαπλεῖ δὲ ὁ Ἄραβος, καὶ στυλίου.* HARD.

Vulvas, etc. Dioscor. loc. cit. *Δεντὶ δὲ καὶ στυλίου τῆς καὶ γυλακθῆτος τῶν στυλίου, πρὸς πτόμας.* « Creditur, et adalligatus accelerare partus, et conceptus seminarum custodire. » HARD.

XLI. *Arabus lapis ebori similis.* Sic M. s. omnes, tum hoc loco, tum in Indice. Arabium Galenus vocat de Fac. simpl. med. lib. IX, p. 257: *Ὁ γὰρ μὲν Ἀράβιος καλούμενος λάθος, ἐκ τῆς ἰδίας, ἐφαπτικῆς καὶ πυρρῆς ἐστὶ θούμης.* Diosc. lib. V, pag. 149, *Ἀραβικόν.* Lapidum item lib. XVI, cap. 1. Arabum pro Arabico antiqui dixerunt. Ovidius in ep. Sapphus, vs. 76: « Non Arabo noster rora capillus olet. » Hoc est, myrrha Arabica. Quae porro de viribus lapidis Arabi produuntur a Plinio, haec verbis fere totidem Diosc. loco cit. Qui porro sit lapis Arabicus, non satis constat. HARD. — *Arabus lapis.* Idem est ac lapis Arabicus, *la pierre d'Arabie*, quem inter pumicosos lapides (ignibus volcanicis opitos) les pierres poncees, refert Theophrastus de Lapidibus, c. 55. ED. P.

XLII. Non praetermittenda est et pumicum natura. Appellantur quidem ita et erosa saxa, in aedificiis, quae musea vocant, dependentia, ad imaginem specus arte reddendam: sed et ii pumices, qui sunt in usu corporum laevigandorum feminis, iam quidem et viris, atque, ut ait Catullus, libris, laudatissimi sunt in Melo, Nisyro, et Aeoliis insulis. Probatio in candore minimoque pondere, et ut

Cum lamina. Hoc est, ut alibi dixit, cum linteolis conceptis. Charpit. HAN.

XLII. Erosa saxa. Pumex, cavum et latebrarum saxum, pendens, antrosum; non tantum rari, laxi et levisissimi lapides. Propertius lib. III, eleg. 3: «Pendebantque cavit tympana pumicibus.» Virgil. Aeneid. XII: «Inclusas et quum latebroso in pumice pastor Vestigavit apes, fumoque implevit amaro.» Turneb. XVI, 33. DAL.

Quae musea vocant. Musea, hoc est, diversoria eruditorum. Plinius Iunior lib. I, epist. 9: «O mare! o litus! verumque secretumque navigationis, quam multa invenitis? quam multa dictalis?» Aliud longe est, quod mosaicum opus appellamus, de quo nos alibi dicturi sumus, et alii plerumque aliter intelligi viris eruditis. H.

In usu corporum. Pullulantem in corporibus pubertatem pumicibus eradebant. Martialis lib. XIV, epigr. ccc: «Sit nobis aetate puer, non pumice, laevis.» Hinc apud Plinium iuniorum lib. II, ep. 2: «Homo comitus et pumicatus.» Nam eo moluitur, non dicam elegantiae, de-voluti erant, ut et manus et aliae corporis partes pumice sibi laevigarent. Ovidius Art. Am. I, 307: «Sed tibi nec ferro placeat torquere capil-

los, nec tua mordaci pumice, crura teras.» Martialis lib. V, epigr. xcix: «Et pumicata pauperes manu mon- stris.» HAN.

Et ait Catullus. Epigr. 4: «Quoi dono lapidum novum libellum, Arida modo pumice expolitum?» quem in locum Muretus, «Pellibus, inquit, ut nunc sit, libri etiam olim integ- bantur: eaeque pumice poliri ac laevigari solebant. Lepide Martialis de bibliopola, apud quem libri eius prostabant venales, lib. I, epigram. cxxviii: «De primo dabit alterove pido, Bagum pumice porparaque cultum, Denariis tibi quinque Mar- tialem.»

In Melo, Nisyro. De pumicibus agitur. Prius in Melo Scyro, lega- batur. Ex suis exemplaribus in Syro Pinitianus rescribere videbatur. Atque ita sane Reg. 2. At Colb. 3., in Me- lonis Scyro. Nos, in Melo, Nisyro, indubitata conjectura reponimus. Auctor ita emendat, praeter ve- stigia codicum omnium, Theophras- tus, qui libro πρὸς Ἰβνους, pag. 5, pu- mices laudat in primis eos qui et in Nisyro et in Melo expariuntur. Eu- stathius item in Dionys. vers. 526, p. 76, molares lapides «Nisyro com- mendat, Nisyros πετρόδης ἐστὶν Ἰβνους, πύλῳ. HAN. — Probatio in candore, etc. Totidem verbis Diosc. lib. V, c.

quam maxime spongiosi aridique sint, ac teri faciles, nec arenosi in fricando. Vis eorum in medicina, extenuare, siccare, tertia unctione, ita ut torreatur carbone puro, ac toties vino restinguantur albo. Lavantur deinde, ut cadmia, et siccati conduntur, quam minime uliginoso loco. Usus farinae eius oculorum maxime medicamentis: hulcera purgat eorum leniter, expletque cicatrices, et emendat. Quidam tertia unctione refrigeratos, potius quam restinctos, terere malunt ex vino. Adduntur etiam ad malagmata, caputum verendorumque hulceribus. Utillissima sunt ex his dentifricia. Theophrastus auctor est, potiores in certamine bibendi praesumere farinam eam: sed nisi immenso potu impleantur, periclitari: tantamque refrigerandi naturam esse, ut musta fervere desinant pumice addito.

XLIII. (xiii.) Auctoribus curae fuere lapides mor-
tariorum, quoque, nec medicinalium tantum, aut ad

425, et *Qribas* lib. XIII, pag. 228.
Hann. *ibid.* 425.

Aridique Plantar in Aulor. & Pal-
mar non sequit. est aridus, et quod hic
est virex. & Dalc.

Tercia uisio. Post tertiam uisionem. Disce. et Oribas. lotis cil.
Hanc

Vt ostendit. De cuius lotionis dictum est lib. XXXIV, c. 22.

Plus fortes, etc. Pupilla in le-
uissimum ferriam triti. Adhibere
a Dioscorid. ad purganda ea quae
pupillis effundunt caliginem et ad
explenda hucula, perducendaque ad
diastolem. H.

Quidam tertio mitione refrigeratis. Per ea videlicet ac sponte refrigeratis potius, quam vino cinctos. In horum est numerus Diatomidæ L.

et qui Dioscoriden, fere sequitur,
Orbasia. H.

Dentifricia. E farina pumicis. Kie-
enae quatuor odonatos lila. Dionc.
l. c. Viget is hodieque apud nos trilli
pumicis usq. En. P.

Theophrastus *nictor* est, *potiora*.
Apid Theophr. Hist. lib. IX, c. 48,
Eudemus Chius post septenariam ve-
ratri potionem, vomitus cohibuit
pituitum, sumpto piceo nigro diluto
et macerato. Dsc.

Tantalepis. Hoc pariter Dioscor.
loc. cit totidem verbis ex Theophras-
to. HALL.

XIII. *Lapides mortuariorum*. Thyras, Hermolao. Hippocrates thylla ad terendum utitur, scilicet cole. Ray.

Nec medietas. In quibus me-
dicamenta vitillo tenentur. H:

pigmenta pertinentium. Etesium lapidem in iis præ-
tulere cæteris: mox et Thebaicum, quem pyropoe-
cilon appellavimus: aliqui psaronium vocant. Tertium
ex chalazio chrysiten. Medici autem et basaniten.
Hic enim lapis nihil ex sese remittit. Li autem lapides
qui succum reddunt, oculorum medicamentis utiles
existimantur: ideoque Aethiopici maxime ad ea pro-
bantur. Taenarium vero lapidem et Poenicum, et
haematiten iis medicamentis prodesse tradunt, quæ
ex croco componantur: ex alio Taenario, qui niger
est, et ex Pario lapide, non aequè medicis utilem;
potiorem ex alabastrite Aegypto, vel ex ophite albo.
Est enim hoc genus ophitis, ex quo vasa etiam et
cados faciunt.

*Aut ad pigmenta. Ad colores te-
rendos. Ζυρρόπων θυαλί. H.*

*Etesium. Ετήσιον. Sic Mas. omnes
Reg. 2, alique. Sic et Plinius 'pos in
Indice libri huius. In libris hactenus
editis, Ephesium, mendose. Isidorus
Orig. lib. XVI, cap. 3. Lapidēs
quoque medicinalium mortariorum
et pigmentorum usibus apti, Etesium
præcipuus et inde colaticus. The-
baicus quoque, et basanites lapis;
vel ex sese remittentes. Λεξιόν
Chymus: Πορροφύτης, σπρίτης, καί
ήθιος. H. — Etesium lapidem. Quis
ait ille lapis, non compertum. Forte
est, le granit à éches grises. Baor.*

*Pyropocilon appellavimus. Sic Mas.
recte, non pyropocillon. Eginus
de ea vocè cum Plinio, cap. 13. H.
— Pyropocilon. Baor. pyrrhopocilon,
le granit rouge d'Égypte (syénite))
de quo dictum est supra: 13. L. P.*

*Aliqui psaronium. Ψαρόνιον, hoc
est, variis coloris, a ψάρον, Hæth.
ψάρον, ψαρόνιον, ἴδιον; χροματίζον ψά-
ρον, ψαρόνιον, ὑπόχρουν.*

*Ex chalazio chrysiten. Libro se-
quenti, chalazias gemma grandinæ
hinculat. Dact. — Chrysiten. Qui
grandinæ colorem imitatur aureis
intervenientibus punctis. In Indice
similiter, Etesium lapis, Thebaicus;
Chalazius. Κατάφα grandinæ, χρυσός
aurum sonat. H. — Ex chalazio.
Hic lapis videtur etiam referendus
ad speciem aliquam Thebaici mar-
moris, le granit, cuius maculae flave-
scunt. Baor.*

*Nihil ex sese remittit. Nullum suc-
cum ex sese remittit, quem tollit;
Hæro:*

*Et Poenicum. Punicum, Cartha-
giniensem, Hæro.*

*Ex alio Taenario. Sateum sphin-
telligi, ex alio Taenatio lapide, qui
niger est. Hæro.*

*Alabastrite Aegypti, vel ex ophite
albo. Repertum est in villa Sabiana
iussu Caesaris, nunc S. Cesario, vas
ovatum ex alabastrite; cuius ambitus
est palmorum viginti quinque, alti-
tudo palmorum quatuor. Baor.*

XLIV. In Siphno lapis est, qui cavatur tornaturque in vasa coquendis cibis utilia, vel ad esculentorum usus: quod in Comensi Italiae lapide viridi accidere scimus. Sed in Siphnio singulare, quod exalfectus oleo nigrescit, durescitque, natura mollissimus. Tanta qualitatum differentia est. Nam mollitiae et trans Alpes praecipua sunt exempla. In Belgica provincia candidum lapidem serra, qua lignum, faciliusque etiam, secant, ad tegularum et imbricum vicem: vel si libeat, ad quae vocant pavonacea tegendi genera: et hi quidem sectiles sunt.

XLV. Specularis vero (quoniam et hic lapis no-

Conf. de alabastrite c. 59 infra. Ed. P.

XLIV. In Siphno lapis *Σίφνης* νοτίαιος Stephano, verbo *Σίφνης*. H. — In Siphno lapis. Illic lapis ophitis (serpentinae) varietas est; nostris, pierre oltaire. Siphnus, nunc Serphanto. Ed. P.

In Comensi Italiae lapide viridi. Lapis ille viridis, la pierre oltaire colubrine. In agro Comensi, Come, et in Helvetia reperitur. BROT.

Sed in Siphno. Isidor. totidem verbis, Orig. lib. XVI, cap. 4, Plinium sequutus. Theophrastus *Ἐπεὶ λίθος*, pag. 9. HARD.

In Belgica provincia candidum lapidem. Non in Belgica tantum provincia, sed et in Gallia Celtica reperitur ille lapis, la pierre franche, quo in agris tuguriâ templaque tegantur. BROT.

Pavonacea: Docili complures legendum putant pavita aut pavimenta, id est, pavimenti modo facta et constructa. Ego pavonacea interpretor, picturatis lapidum inpositorum quadris ad instar pentharum pavonis fulgentia et splendentia, ut hodie sit in principum aedibus, tegulis magna

colorum varietate nitentibus et conspicuis. DAL. — Pavonacea. Tecta aciliret e lapide fissili, in squamam secto et composito, in pavonum caudae similitudinem picto: quem morem et in viridi lapide, qui sectilis est, observant etiam nostrate. Pannum pavonatilem dixit aetas sequior, pro variegato in pavonum caudae speciem. Vid. Du-Cangium in Glossario. H. — Pavonacea. Nomen illud retinent Itali in marmore, cuius maculae pavonarum candarum sunt similes: idque vocant pavonato vel pavonastetto. BROT.

XLV. Specularis vero. Nomen hic lapis invenit a natura translucens. Quadroe ex eo lichen, sive orpra, fenestris inserti, ad immittendam lucem, adventus excludendos, ad vicem et alium vitreorum. Nunc siue in notitia, nescio: in usu certe non est: at olim in frequenti, qui Augusti fere temporibus coepit. Sane, epist. 11: Quaedam nostra demum prodixisse memoria scimus, ut specularem usum perlucens testa clarum transmittente lumen. *λίθος σπουδαίος* a Basilio dicitur, homil. 3 in Hex.

men obtinet) faciliore multo natura finditur in quamlibet tenues crustas. Hispania hunc olim citerior tantum dabat, nec tota, sed intra centum millia passuum circa Segobricam urbem: iam et Cypros, et Cappadocia, et Sicilia, et nuper inventum Africa: postferendos omnes tamen Hispaniæ, et Cappadociae, mollissimis et amplissimæ magnitudinis, sed obscuris. Sunt et in Bononiensi Italiae parte breves, maculosi, complexu silicis alligati, quorum tamen appareat natura similis eis qui in Hispania puteis effodiuntur profunda altitudine. Necnon et saxo inclusus sub terra invenitur, extrahiturque, aut exciditur. Sed maiori parte fossili natura, absolutus segmenti modo, nunquam adhuc quinque pedum longitudine amplior. Humorem hunc terræ quidam autumant crystalli modo glaciari. Et in lapidem concreescere manifesto apparet, quod quum ferae decidere in puteos tales, medullæ in ossibus earum post unam hiemem in eandem lapidis naturam figurantur. Invenitur et niger

pag. 84. Vide Licetum lib. I de Quasitis per epist. pag. 146: Adi, si lubet, et Matthæum Silvaticum, cap. 479. Hæm. — *Specularis*. Lapis specularis, vulgo *pietre spéculaire*, *selenite transparente*, ad selenitas gypsumque (*chaux sulfatée*) pertinet. Eo. P. Hispania. Hæc pariter Isidor.

Orig. lib. XVI, cap. 4. H.

Segobricam urbem. Segobrica, Segorbe, in regno Valentino. Eo. P.

Et Cappadocia. De speculati lapide Cappadocico, vide Strabonem lib. XII, pag. 540. Hæm.

Et Cappadociae. Subintellige, lapidibus. Locum huic uti edidimus, ne typi omnes, manuscriptique præbissimum repræsentant, Reg. 2 et alia quibusdam tamen, sed tunc men-

dose, legas: « Praeferrendum tamen omnibus Hispania, sed libecurum. » Qua, quæso, dote specularis lapis commendari possit, si sit hincursus, nec idejñ tamen molliis aut amplius? Hæm.

In Bononiensi. Hunc esse quem talcum (*auca splinée*) varii coloris reperire est: candidi nempe, flavi, viridis, nigri, etc. Eo. P.

Quorum tamen appareat natura similis eis, qui in Hispania, etc. Dele duas dictiones eis qui, et scribe eam maiore littera, ut sit initium sequentis coli, « Puteis Hispania effoditur, et ex antiquo exemplari. Pæt.

Absolutus segmenti modo. A saxo terraque divisus, et tamquam rescutus. Dæ.

aliquando. Sed candido natura mira, quum sit mollitia nota, perpetendi soles rigoresque: nec senescit, si modo iniuria non arsit; quum hoc etiam in caementis multorum generum accidat. Invenere et alium usum in ramentis quoque, Circum maximum ludis Circensibus sternendi, ut sit in commendatione candor.

XLVI. Nerone principe in Cappadocia repertus est lapis duritia marmoris, candidus atque translucens, etiam qua parte fulvae inciderant venae, ex argumento phengites appellatus. Hoc construxerat aedem Fortunae, quam Seiam appellant; a Servio rege sacram, aurea domo complexus. Quare etiam fori-

XLVI. In Cappadocia repertus est lapis, etc. Isidorus Orig. lib. XVI, cap. 4. HARD.

Ex argumento phengites appellatus. Ex re ipsa. Nam φήγος splendorem sonat. Meminit huius lapidis Tranquillus in Domitiano cap. xiv, his nempe verbis: «Tempore quoque suspecti periculi appropinquante, sollicitior in dies porticum, in quibus spatium consueverat, parietes phengite lapide distinxit, e cuius splendore per imagines quidquid a tergo fieret, provideret.»

Hoc construxerat. Nero scilicet, quo principe si inventus est lapis, quique aurea sua domo hanc aedem complexus dicitur, quando et hoc lapide aedem construxit. HARD.

Seiam appellant. Seia fortassis ea est, quam D. Augustinus ex Varrone segetibus ait fuisse praepositam, quamdiu sub terra essent. DALEC.

Quam Seiam appellant. Sic libri omnes, etiam Mss. Gruteri inscriptio, pag. 79, SEIAE. FORTUNAE. mendose credo, pro Seia. Seiam Deam a ferendo dictam vidimus supra lib. XVIII, cap. 2. HARD.

A Servio rege. De hac aede Fortunae a Servio Tullio dedicata, Livius sub finem libri X, p. 187. Fortunae brevi sacram ait Plutarchus, in Quaest. Rom. pag. 281: Ἀπὸ τῆς Μαρίας Τύχης ἱερὸν ἰδρύσατο Σερβίος Τύλλιος ὁ βασιλεὺς, ἐν Βρόμιον καλοῦσιν. HARD.

Aurea domo. Hanc Fortunae aedem aurea Neronis domo, de qua cap. 24, inclusam significat. HARD.

Quare etiam foribus operis, etc. Tota domus e marmore illo phengite structa erat. Clausis foribus et fenestris, nihilominus diurna claritate illustrabatur, tamquam inclusa, non transmissa luce, alio quam speculbrium modo, qui lucem transmittunt, non includunt; et transmissa luce domum illuminant. SALK.— Quare etiam foribus operis. Sic Reg. 2, et Pindiani codex, rectissime. Prius legebatur insulse, foribus apertis; et mox, haud alio quam specularium modo, quod verbis statim sequentibus adversatur. Emendationem nostram Isidori calculo comprobamus: «Phengites, inquit ille Orig. lib. XVI, cap. 4, Cappadociae lapis, du-

bus opertis interdiu claritas ibi diurna erat, alio quam specularium modo, tamquam inclusa luce, non transmissa. In Arabia quoque esse lapidem vitri modo translucidum, quo utuntur pro specularibus, Iuba auctor est.

XLVII. Nunc ad operarios lapides transisse conveniat, primumque cotes ferro acuendo. Multa earum genera: Creticae diu maximam laudem habuere: secundam Laconicae ex Taygeto monte, utraeque oleo indigentes. Inter aquarias Naxiae laus maxima fuit: mox Armeniacae, de quibus diximus. Ex oleo et aqua Ciliciae pollent, ex aqua Arsinoeticae. Repertae sunt et in Italia aqua trahentes aciem acerrimo effectu.

ritia marmoris, candidus atque translucidus: ex quo quondam templum constructum est a quodam rege. foribus aureis, quibus claudis claritas diurna erat. a Pliniana haec narratio, quae fidem excedere quibusdam videtur, non paucis comprobatur exemplis. Notum inter alia Florentiae in ecclesia S. Miniatis fenestras esse, in quibus pro vitro tabulae sunt ex alabastrite, quindecim pedes altae; et ecclesia tamen, foribus quamvis operis, luce perfunditur. HARO.

Alio quam specularium modo. Nam speculares lucem transmittunt, non includunt (ut a Solmasio notatum est supra): phengites lapis lucem in se includit, et ex se fundit. H.

Alio quam specularium modo. Ex loco Tranquilli supra dudum, patet phengitem, imaginem speculi instar representasse. Fuit ergo translucidus, ut lumen externum acciperet; politus simul et splendens, ut intus imagines lumenque remitteret. Videtur ergo multum accessisse ad alabastriten, *alabastris orientalis*, in quo sunt haec dotes. Ex Broti. not. Eo. P.

XLVII. *Creticae.* Alfenus, in leg. Caesar. 15. Dig. de Publicanis: «Caesar quum insulae Cretae cotarias locaret, legem ita dixerat: No quib praeter redemptorem post idus martias cotem ex insula Creta fodito, neve esimitis, etc. » H. — Multae ei apud nos ferro acuendo cotes, grès houillier, grès rouge, schiste argileux, Dolomie, etc. quibus et ex aqua, et ex oleo utimur. Eo. P.

Inter aquarias. Quae aqua indigent, quae asperguntur aqua. H.

De quibus diximus. Cap. 10. H.

Ex aqua Arsinoetiae. Vel ex oppido Cyprî Arsinoe, de quo V, cap. 35. Nam et Cyprîs cotibus commendatio praecipua fuit, ut dictum est cap. 10. Vel, quod similis veri arbitror, ex Arsinoe Ciliciae oppido, de quo lib. V, cap. 22, quod huius regionis cotes proximè possere ex oleo et aqua dictum est, uti has ex aquis. HARO.

Trahentes. Acutum reddentes aciem cultrorum, ut quam acerrimis postea secant. HARO.

Trahentes aciem. Vide quae de hac

Necnon et trans Alpes, quas passernices vocant. Quarta ratio est saliva hominis proficientium; in tonstrinarum officinis, inutilis fragili mollitia. Flaminianae ex Hispania citeriore in eo genere praecipuae.

XLVIII. E reliqua multitudine lapidum, tofus aedificiis inutilis est mortalitate mollitiae. Quaedam tamen loca non alium habent, sicut Carthago in Africa. Exercetur halitu maris, fricatur vento, et verberatur imbri. Sed cura tuentur picando parietes, quoniam et tectorij calce roditur: sciteque dictum est, ad tecta eos pice, ad vinum calce uti, quoniam sic musta condiant. Alia mollitia circa Romam Fidenati, et Albano.

voce diximus, c. 30. Iudorus, Orig. lib. XVI, cap. 3: «E cotibus aliae aquariae sunt, aliae oleo indigent in aciendo; ad oleum lenem, aquariae aciem acerrimam reddunt.» H.

Passernices. Vox celtica: H.

Quarta ratio. Quantum obtinent locum sae cotes quae saliva asperguntur, et molliores fiunt: Hano.

Flaminianae. Sic etiam MSS. Forte *Fluminianae* a Flaminio quod pium re deumptore, seu publicano: ut a metallorum dominis. Livianum aë, et Sallustianum, appellatum esse meminimus lib. XXXIV, cap. 2. Vel *Damanianae* a Damanis, Hispaniae citerioris oppido; de quo diximus lib. III, cap. 4. Hano.

XLVIII. *E reliqua.* In libris tacterius editis, «Reliqua multitudine lapidum in totum aedificiis inutilis est,» quod abhorreret sane a similitudine veri longissime. Regius 2 codex: «Reliqua multitudine lapidum totus aedificiis, etc.» Non e superiore voce litterula repetita, «E reliqua multitudine,» et. mox indubitata

emendatione *tofus* scripsimus. Emendandi auctor Iudorus Orig. I. XIX, cap. 40, ubi hunc locum asperibit: «Tofus, inquit, aedificiis inutilis est, fundamentis aptus, mortalitate mollitiae. Ex aestu enim et halitu maris fricatur, et verberatur imbris.» Et Plinius Index: «XLVII. De notibus. XLVIII. De tophis. XLIX. De aliquo utitur.» Tophum alii, alii tofum scribunt. Vossium vide in Etymol. Totum nostrates vocant, *du taf*-Laquearibus olim cum putrice exprimitus. Ovid. *Fastor.* 4. II: «Antra subit tofis loquens, et pumice vivum Gargilius in primo limine rivus erat.» Hano.

Mortalitate. Ob mollitiem minime durabilis Hano.

Et verberatur imbri. Non inusitata Plinio locutio. Vide lib. XIV, cap. 27, extremo Hano.

Sic musta condiant. Plinius lib. XIV, cap. 24: «Africa gypso mitigat asperitatem vini, nec non aliquibus sui partibus calce.» Hano.

Alia mollitia. Vitruvius, lib. II, c.

In Liguria quoque, Umbria, et Venetia, albus lapis dentata serra secatur. Hi tractabiles in opere, laborem quoque tolerant, sub tecto dumtaxat. Aspergine et gelu pruinisque rumpuntur in testas: nec contra humores et auram maris robusti. Tiburtini ad reliqua fortes, vapore dissiliunt.

XLIX. Nigri silices optimi: quibusdam in locis et rubentes. Nonnusquam vero et albi, sicut in Tarquinienſi Anicianis lapicidinſis circa lacum Volsiniensem.

7, pag. 26, de Lapicidinſis: »Sunt enim, inquit, alia molles, uti sunt circa Urbem rubras, Pallienſes, Fidenſes, Albanas, etc. » H. —

Umbria, etc. Vitruvius l. c. » In Umbria, et Piceno, et Venetia, locus albus, qui etiam serra dentata, uti lignum secatur. » HARD.

Laborem. Opera tectorum. H.

Sub tecto dumtaxat. Vitruvius, loc. cit. » Si sunt in apertis et patentibus locis, gelicidia et pruins congesta, friantur et dissolvuntur: iterum secundum oras maritimas ab salangine esesa diffluunt: neque perferunt aestus. » HARD.

Vapore dissiliunt. Vitruvius: » Tiburtina vero, et quae eodem genere sunt omnia, sufferunt, et ab operibus, et a tempestatibus iniurias: sed ab igni non possunt esse tuta: simulque ut sunt ab eo tacta, dissiliunt et dissipantur: ideo quod temperatura naturali parvo sunt humore, etc. » H. — *Vapore. Calore.* HARD.

XLIX. Nonnusquam vero et albi. Quae contractiore paulo oratione Plinius, haec. fusiore et explanatiore multo Vitruvius lib. II, cap. 7, pag. 27: » Sunt vero, inquit, lapicidinae complures in finibus Tarquinienſium, quae dicuntur Anicianae: colore qui-

dem quemadmodum Albanae, quarum officinae maxime sunt circa lacum Volsiniensem: item praefecturae Statoniensi. Eae autem habent iocunditas virtutes, neque enim his gelicidiorum tempestas; neque taquam ignis potest nocere: sed sunt firmae, et ad vetustatem permanentes. ... Id autem maxime ludicare sicut e monumentis quae sunt circa municipium Ferentis ex his facta lapicidinſis: namque habent et statuas amplas factas egregie, et minora sigilla, floresque, et acanthos eleganter sculptos: quae quam sint vetusta, sic apparent recentia, usque sicut modo facta. Non minus etiam fabri aerarii de his lapicidinſis in aedibus statua formas habent comparatas, et ex his ad aedificandum maximas utilitates, etc. » Hunc Plinii locum exscripsit Isidorus Orig. XIX, 10, H. — Anicianus lapis idera forte cum tofaceo lapide, frequentissimo in Etruria, et aedificiis utilissimo. Nunc Itali *travertin* vocant. Eo. P.

Anicianis. Sive ex aliquo Etruriae loco, ut suspicabamur ad librum III, cap. 8, seu, quod nunc verius remur, ab Anicia familia, per quem eius loci possessio fuerit, nomen id tractum sit. Nam Boetius, qui ex ea

Et in Statoniensi sunt, quibus ne ignis quidem nocet. Idem et in monumentis sculpti, contra vetustatem quoque incorrupti permanent. Ex iis formae sunt, in quibus aera funduntur. Est et viridis silex, vehementer igni resistens, sed nusquam copiosus; et ubi invenitur, lapis, non saxum, est. E reliquis pallidus in caemento raro utilis. Globosus, contra iniurias fortis, sed ad structuram infidelis, nisi multa suffratione devinctus. Nec certior fluvialis, semper veluti madens.

L. Remedium est in lapide rubro, aestate eum exi-

familia fuit, ubi praedia villasque in montibus Aureliae fuisse tenatur. Haas.

Et in Statoniensi. Volgo, *Lago di Mettano*. Est et lapis Gabinus pariter igni impervius, Tacito teste, *Annal. lib. XV, pag. 254.* Haas.

Ex iis formae. Gallis, *les mondes*, in quibus nummi, Maticulae, aliaque eiusmodi, ex aere, argento, auro, plumbo, Trabellius Pollio, in *Victoris*, p. 200: «Casi sunt eius nummi aerei, aurei et argentei: quorum hodieque forma existat apud Treveros. Prius enim nummi fundebantur, tum deinde ad summam perfectionem atque absolutionem ferebantur. Unde triumviri monetarii, aeri, auro, argentove fundendo simul ac ferundo praestici dicebantur. H.

Est et viridis silex. Libri haecenus editi, etiam et MSS. quidam, *est et viridis lapis*. At de silicem universò genere nunc esse sermonem, non antecedentia modo iudicant, sed et ea quaeque quae subsequuntur. De nigris haecenus, rubentibusque, et albis: nunc de viridi, pallido, globoso, fluvialiique silice ait. Admonuit erroris Isidorus, qui locum hunc

integerrima fide descripsit. Orig. l. XIX, cap. 10: «Viridis silex, inquit, vehementer et ipse igni resistens, sed nusquam copiosus, et ubi invenitur, lapis, non saxum est. Pallidus in caemento raro utilis. Globus contra iniurias fortis, etc.»

Non saxum est. Quod molis, asperius, duriusque, quam lapis, est.

Globosus. Sic etiam MSS. omnes, Reg. Colb. alii. Isidorus Orig. lib. XIX, cap. 10, *globus*. Quid si *globus*, vel *globus* legas? nam de silicem coloribus, nigro, rubro, albo, viridi, pallido, est et sermo. Nec globosus lumen omnino displicet, ob ea quae sequuntur: et quod cap. 62 extremo, globosi lapidis mentio sit. Haas.

Suffratione. Colligatione, arctaque structura, quae lapidem veluti freno retineat. Sic Isidorus, Orig. lib. XIX, cap. 10: «Globus contra iniurias fortis, sed in structuris infidus, nisi fuerit multa suffratione devinctus a Haas.

Nec certior fluvialis. Silica nimiam. Isidorus, loc. cit. a Fluvialia silex semper veluti madens est. a H.

L. Remedium est in lapide rubro. Contra nimium lapidis rubri molli,

mere, nec ante biennium eum inserere lecto, domitum tempestatibus. Quae ex eo laesa fuerint, in subterranea structura aptantur utilius. Quae resisterint, tutum est vel caelo committere.

LI. Graeci e lapide duro, aut silice aequato construunt veluti lateritios parietes. Quum ita fecerint, isodomon vocant genus structurae. At quum inaequali crassitudine structa sunt, pseudisodomon. Tertium est emplecton, tantummodo frontibus politis;

item, remedium est, cum biennio sub dio siccare, ut dometur tempestatibus, antequam in aedificiis adhibeatur. Vidit Pintianus hunc locum in mendo rubare, quum legeretur, et Remedium est in lapide dubio: itaque iudo, vel *humido* potius, legi censuit oportere. Nor rubro, suctore Vitruvio. Sic enim ille, l. II, cap. 7, p. 27: « Quum ergo propter propinquitatem necessitas cogat ex rubris lapicidinis, et quae sunt Vrbi proximae, copia uti (si qui voluerint sine vitis perire, ita erit praeparandum: Quum aedificandum fuerit, ante biennium ea saxa non hieme, sed aestate eximantur, et iscentia permagent in locis patentibus. Quae autem a tempestatibus in biennio tacta laesa fuerint, ea in fundamenta coniciantur: caetera, quae non erunt vitata, ab natura rerum probata, durare poterunt supra terram aedificata. » Vitruvianae orationi simillimam esse Plinianam, perspicuum est. Remedium, inquit, in rubro lapide, qui circa Urbem eruitur, et mollior est, etc. Nam molliorem esse eum, ipse prius admonuit superius cap. 2. Alia mollior, inquit, circa Romam: quod ex Vitruvio pariter liquet, ita scribente: « Sunt enim aliae lapicidinae molles, uti sunt circa Urbem ru-

brae, etc. » ut suo loco indicavimus. Haec.

Quae ex eo, Vitruvius lib. II, c. 7, pag. 27. H.

Laesa fuerint. A tempestatibus. H.

Vel caelo committere. Ex eo lapide supra terram aedificare. Vitruvius, loc. cit. Haec.

LI. Graeci e lapide. Haec totidem verbis Vitruvius lib. II, cap. 8, p. 28. Haec.

Aequato. Aequalis crassitudinis ac latitudinis. Haec.

Isodomon. *Isodomo*, quum omnes lapidum ordines in structura aequales sunt: quum vero sint inaequales, ita ut versus inferior exempli gratia sit lapidum acquipedalium, pedulum vero superior, tunc *pseudisodomon* Graeci vocant. H.

Tertium est emplecton. Vitruvius, loc. cit. « Altera structura est, quam *quadraxton* appellant, quae etiam nostri rustici utuntur: quos frontes poliuntur, reliqui ita ut sunt nata, cum materia collocata, alternis alligant coagmentis. Sed nostri celeritati studentes, erecta toria locantes, frontibus servant, et in medio farciunt. Ita tres suscitantur in structura cratae: duae frontium, et una media farciurae. » Haec.

reliqua fortuito collocant. Alternas congmentationes fieri, ut commissuras antecedentium mediæ lapides obtineant; necessarium est in medio quoque pariete; si res patitur: si minus, utique a lateribus. Medios parietes farcire fractis caementis, diamicton vocant. Reticulata structura, qua frequentissime Romæ struunt, rimis opportuna est. Structuram ad normam et libellam fieri, et ad perpendicularum respondere oportet.

LII. (xxiii.) Et cisternas arenæ puræ et asperæ quinque partibus, calois quam vehementissimæ duabus construi convenit, fragmentis silicis non excedentibus libras. Ita ferratis vectibus calcari solum, parietesque similiter. Utilius geminas esse, ut in priore vitia considant aquæ, atque per colum in proximam transeat maxime pura aqua.

LIII. Calcem e vario lapide Cato Censorius impro-

Alternas. Tum sunt alternas congmentationes, quum maiores lapides minoribus inseruntur vitibus alternis. Hæc.

Diamicton vocant, Ἀδιάκτων, ob immixta, sive iniecta inter medios parietes caementa. Locum hunc interpolatores hactenus corrupte insigniter, et præpostera interpunctione, et solius perturbatione sententiae, in hunc modum: « si minus utique a lateribus medios parietes farcire fractis caementis. Dichtycheton vocant reticulatam structuram, quam frequentissime Romæ struunt, rimis opportunam; » Nos coditivorum librorum fidem integerrime sequuli suo auctori loquimur restitimus. Et Pintianus in suo codice *Diamicton* legit. Ἀδιάκτων architecti genus illud structuræ nuncupaverunt scilicet, ut medici

sua medicamenta ἁπλῶς, aliæque signilla nuncuparunt. H.

Reticulata. Reticulatum opus dicitur, quum lapides in quadram secti, non iscentes, sed in lateres stantes collocantur, instar sculariarum tessellarum, ἢ τοῦ τετραγώνου. Nos vocant *maçonnerie maille*. Vitruvius, lib. II, cap. 8, p. 27: « Structuram genera sunt hæc. Reticulatum, quo omnes utuntur, et antiquum, quod incertum dicitur. Ex his venustius est reticulatum: sed ad ruinas (an rimas?) faciendas ideo paratum; quod in omnes partes dissoluta habet tubicosa et coagmenta. » H.

Structuram ad normam. Normam, *l'équerre*; libella, *le niveau*; perpendicularum, *le plomb*: H.

LIII. Calcem e vario lapide Cato Censorius improbat. Vitruv. lib. II,

bat. Ex albo melior. Quae ex duro, structurae utilior: quae ex fistuloso, tectoriis. Ad utrumque damnatur ex silice. Vtilior eadem ex effosso lapide, quam ex ripis fluminum collecto. Vtilior e molari, quia est quaedam pinguior natura eius. Mirum, aliquid, postquam arserit, accendi aquis.

LIV. Arenae tria genera. Fossitia, cui quarta pars calcis addi debet: fluviatili aut marinae, tertia. Si et testae tusae tertia pars addatur, melior materia erit. Ab Apennino ad Padum non invenitur fossitia, nec trans maria.

LV. Ruinarum Urbis ea maxime causa, quod furto

cap. 5. Omittit Plinius, islem calcem confectam e testis buccinarum, et aliorum id genus piscium, memoratam a Diosc. Dat. — Cato Censorius. L. de Re rust. c. xxxviii, pag. 33: «Lapidem bonum in fornacem, quam candidissimum, quam minime varium indito.» II.

Ex albo melior. Prius legebatur, «Ex albo melior, quam ex duro, et structurae utilior.» Erroris admittit, non Pintiani modo codex, sed et Vitruvius, lib. II, cap. 5, pag. 24: «De calce, inquit, diligentia est adhibenda, uti de albo saxo aut silice coquatur: et quae erit ex spisso et duriore, erit utilior in structura: quae autem ex fistuloso, in tectoriis.» Sic etiam Palladius, de Re rust. lib. I, c. 10, pag. 14: «Calcem quoque ex albo saxo duro, vel Tiburtino... coquemus... Quae erit ex spisso et duro saxo, structuris convenit: ex fistuloso vero, aut molliori lapide, tectoriis adhibetur utilius.» II.

Ad utrumque. Sentire contra Vitruvius videtur lib. II, c. 5. H.

Vtilior eadem. Ita Vitruvius lib. II, cap. 4, pag. 23. H.

PIN. N. H. Tom. IX

LIV. Fossitia, etc. Haec pariter Vitruvius lib. II, c. 5, pag. 24. Sic et Palladius, lib. I, cap. 10, p. 14, apud quem testae oretae, pro tritae, perperam legi credimus. H.—Arenae fossitiae optimum genus, quod Puteolanum vocant, pozzuolane. Eo. P.

Si et testae. Vitruvius, l. c. H.

Apennino. In scripto exemplari non legitur Padum, sed earum; scribendum puto, «Ab Apennino ad Urbem non invenitur, etc.» nam sequitur statim: «Ruinarum Urbis ea maxima causa est, etc.» PIN. — Ab Apennino. Vitruvius lib. II, p. 26: «Maxime vero licet considerare, quod quia mons Apenninus regiones Italiae Etruriaeque circumcingit, prope omnibus locis non desunt fossitae arenaria: trans Apenninum vero, quae pars est ad Adriaticum mare, nulla invenitur: item Achaia, Asia, et omnino trans mare, ne nominantur quidem.» Sed Philandri notas ad eum locum consule. H. — Intrita. Nobis, chaux fustee. Eo. P.

LV. Quod furto calcis. Ut pingentium furtum in minio lib. XXXIII, cap. 40, sic modo in calce tectorum

M m

calcis sine ferrumine suo caementa componuntur. Inritā quoque quo vetustior, eo melior. In antiquarum aedium legibus invenitur, ne recentiore trima uteretur redemptior. Ideo nulla tectoria eorum rimae foedavere. Tectorium quidem nisi ter arenato et bis marmorato inductum est, non satis splendoris habet. Vliginosa, et ubi salsugo vitiat, testaceo sublini utilius. In Graecia tectoris etiam arenatum quod inducuntur sunt, prius in mortario ligneis vectibus subigunt.

rapinam coarguere, plane videtur. Ferrumen, id quod alligat, glutuatque, Latini vocant: unde ferruminare, pro glutinare, tralatitium est. In tectoriis calx ferruminis vicem praebet, quod caementa ligat, ut dicitur eap. 68. Eo destituta, rimas fere agere, ac dissolvi necesse est. Huc Caius Caesar Germanicus alludebat quum teste Tranquillo, cap. 111: « Senecam tum maxime placentem, commissiones meras componere, et arenam esse sine calce diceret. » Haao.

Inrita quoque. Inritam calcem vocant, ut cum Hermolao, aliisque credimus, quae longo tempore macerata sit, ac fermentata. Vitruvium lege toto cap. secundo lib. VII. II. — In terris quae quondam ignibus volcanicis exarsere, arena fossilia plerumque reperitur; neque ipsa in multis Galliae locis infrequens, quamquam Italicae impar fere videtur. Eo. P.

Redemptor. Redemptores proprie et ea antiqua consuetudine dicebantur, qui certo pretio conducebant universum aliquod opus faciendum. II.

Tectorium quidem. Vitruvius, lib. VII, cap. 3, pag. 132, et Palladius, lib. I, eap. 15, tria arenae coria, tria marmoris deciderant, ut sit opus et

solidum, et adeo nitens, ut etiam expressas imagines adspicientibus remittat. Tectorium, illinimentum est, et quasi incrustatio parietis, quae sit gypso, calce, etc. Constat pluribus eorundem, *plusieurs couches de chaux et de plâtre.* « Calicata aedificia » Festus appellat, quae sunt *calce polita.* II.

Arenato. Hodie mortarium appellamus, quod fit ex arena et calce. Marmoratum, quod e marmore trito et calce. Nam caementa marmorea, sive assulae, quas marmorarii ex operibus deliciunt, pilis ferreis contunduntur, cribrisque excernuntur. Eae autem escretae calci miscentur. Vitruvium vide, lib. VII, cap. 6, pag. 138, et Dioscor. libro V, cap. 133. Galli marmoratum vocant, *du stuc.* II.

Marmorato. Marmoratum fit e marmore trito et calce viva. Dat.

Vliginosa. Loca humida et salsugine infecta, tectorio sublini debent, quod fiat e testis tuis. Haao.

Testaceo. Vitruvius, lib. VII, cap. 4, « de positionibus in humidis locis, pag. 134: Pro arenato testa truliasetur. » Haao.

Prius in mortario. Mortarium dicitur pro alveo, loco, conceptaculo, ubi adnitente certatim hominum multitudine materia pinsitur, ac subigitur: Vitruvius, lib. VII, cap. 3, p. 133.

Experimentum marmorati est in subigendo; donèc rutro non cohaereat. Contra in albario opère, ut macerata calx ceu glutinum haereat. Macerari nonnisi ex gleba oportet. In Elide aedes est Minervae, in qua frater Phidiae Panaenus tectorium induxit lacte et croco subactum, ut ferunt: ideoque si teratur in ea hodieque saliva pollice, odorem croci saporemque reddit.

LVI. Columnae in aede densius positae crassiores videntur. Genera earum quatuor. Quae sextam partem altitudinis in crassitudine ima habent, Doricae vocantur: quae nonam, Ionicae: quae septimam, Tusca-

« Graecorum vero tectores, non solum his rationibus utendo faciunt opera firma, sed etiam mortario collocato, calce et arena ibi confusa, decuria hominum inducta ligoeis veticibus pinsunt materiam: et ita ad certamen subacta tunc utuntur. » H.

Experimentum. Vitruvius quasi paraphrastes esto, l. c. pag. 132: « Marmorati ita materies temperetur, uti quum subigitur, non haereat ad rutrum, sed purum ferrum e mortario libretur. » — Rutrum instrumentum est, *le rabot*, quo structores utuntur, ad subigendum marmoratum, *le mortier de marbre*. Ed. P.

Contra in albario opere. Albarium opus sit ea calce sola, vel solo gypso: eaque re a caeteris tectorii generibus discriminatur, quae arenam aut marmor adasciscunt. Opifices in eo genere albarii in vetusto lapide appellantur, apud Gruterum, pag. 642. H.

Ceu glutinum. Ita Vitruvius, lib. VII, cap. 4, pag. 130, et post eum Palladius, lib. 1, cap. 14, pag. 15: « Opus quoque albarium saepe delectat, cui calcem debemus adhibere, quum multo tempore fuerit mace-

rata. Ergo ut utilem probes, ascia calcem quasi lignum dolabis. Si nusquam acies eius offenderit, et si quod asciae adhaeret, fuerit molle atque viscosum, constat albarii operibus convenire. » Haas.

Macerari. Vitruvius, loc. cit. p. 129: « Erit albarium opus recte, si glebae calcis optima aote multo tempore, quam opus fuerit, macerabuntur, etc. » Haas.

Ex gleba. Quum in gleba est. H.

LVI. *Densius positae.* Quum angustius est inter columnas spatium. Tullius *intercolumnium* nuncupat: Galli, *l'espacement des colonnes*. Haas.

Genera earum quatuor. Vitruv. lib. IV, cap. 1, 2, 3. Tria tantum genera is recenset: Ionicam, Corinthiam, Doricam. DAL. — *Genera earum quatuor.* Totidem Vitruvius enumerat, lib. IV, cap. 6, extremo, pag. 73. Nostrates vocant, *l'ordre dorique, l'ordre ionique, l'ordre toscan, l'ordre corinthien*. Quintum adiciunt, ex Ionico, Corinthioque compositum, *l'ordre composite*. Haas.

Tuscanicae. Vitruvius, lib. IV, cap. 7, pag. 75; de Tuscanica ratione i

nicae. Corinthiis eadem ratio, quae Ionicis: et differentia, quoniam capitulis Corinthiarum eadem est altitudo, quae colligitur crassitudine ima: ideoque graciliores videntur: Ionici enim capituli altitudo, tertia pars est crassitudinis. Antiqua ratio erat columnarum altitudinis, tertia pars latitudinum delubri. In Ephesiae Dianae aede, de qua prius fuit sermo, primum columnis spirae subditae, et capitula addita: placuitque altitudinis octava pars in crassitudine, et ut spirae haberent crassitudinis dimidium, septimaeque partes detraherentur summarum crassitudini. Praeter has sunt, quae vocantur Atticae columnae, quaternis angulis, pari laterum intervallo.

LVII. (XIV). Calcis et in medicina magnus usus.

« Columnae, inquit, sint ima crassitudine, altitudinis parte septima. » H.

Et differentia. Vitruvius, lib. IV, cap. 4, p. 59: « Ionici capituli altitudo, tertia pars est crassitudinis columnae: Corinthi, tota crassitudo scapi. » Scapum nostrates vocant, *le vis de la colonne.* HARD.

Antiqua ratio. De qua Vitruv. lib. IV, cap. 7, pag. 75. HARD.

De qua prius fuit sermo. Cap. 21. HARD.

Spirae subditae. Spirae sunt tori sive anuli basium, qui serpentium, seu funis convoluti similitudinem referant: *les astragales, le tore ou le bâton qui composent la base de la colonne.* Ex his et basi ipsa spirae nuncupatur. Festus: « Spira dicitur basis columnae, unius tori, aut duorum. » HARD.

Et capitula. *Le chapiteau de la colonne.* H. — Columnis spirae subditae, et capitula addita. Immerito Cl. Aquino Vocabularium Architecturae, p.

83, Plinium arguit, quod dixerit columnis spiras fuisse subditas, et capitula addita. Iuxta eum, dicendum erat bases et capitula scapis addita, non columnis; quod columnas suas partes habeat basim, scapum, et capitulum. Non attendit vie eruditus fuisse columnas, quum nondum essent bases et capitula. Paestum, nunc *Piesti*, habet antiquissima et pulcherrima templa, multis ornata columnis, sine ullis basibus. Vide Cl. Major, *les Ruines de Paestum, ou de Ponderie, dans la Grande-Grèce*, pag. 26 seq. P. Sicard vidit in Pharaonicis Aegypti columnis capitula, quae erant capita animalium, aliaque id genus. Ex nott. Brot. ad h. loc. Eo. P.

Et ut spirae. Et ut basi in altitudine haberet dimidium crassitudinis columnarum: et ei dimidia crassitudini pars septima detraheretur, ut fieret iusta mensura crassitudinis summae columnae, sive capituli. H.

Eligitur recens, nec adpersa aquis: urit, discutit, extrahit, incipientesque serpere hulcerum impetus coërcet. Aceto et rosaceo temperata perducit ad cicatricem. Luxatis quoque cum adipe suillo, aut liquida resina ex melle medetur: eadem compositione et strumis.

LVIII. Maltha e calce fit recenti. Gleba vino restinguitur: mox tunditur cum adipe suillo et ficu, duplici linamento: quae res omnium tenacissima, et duritiam lapidis antecedens. Quod malthatur, oleo perfricatur ante.

LIX. Cognata calci res gypsum est. Plura eius genera. Nam et e lapide coquitur, ut in Syria ac Thuriis: et e terra foditur, ut in Cypro, ac Perrhaebis: e summa tellure et Tymphaicum est. Qui coquitur

LVII. *Eligitur*, etc. Haec totidem verbis Dioscor. V, 133. H.

Incipientesque. Diosc. loc. cit. Marcellus Empiricus, cap. IV, p. 42, et Plinius Vler. III, 22. HARD.

Aceto et rosaceo. Auctores lidem proxime appellati. HARD.

Eadem compositione. Plinius Valerius III, 29. HARD.

LVIII. *Maltha*. *Maltha*, vetus dictio, mollem significat. Luc. Sat. XXVIII: « Insanum vocant, quem feminam et maltham dici volunt. » Bitumen, *maltham nativum* vocari, vide supra lib. II, cap. 104. DAL. — *Maltha e calce*. Palladius, libro I, cap. 17, pag. 16: « Illoc genus malthae adhibebimus... picis liquidæ quantum voveris, et tantundem sumes unguinis, quod vocamus axungiam, vel sebum. Tunc in ollis utrumque macebis, et coques, donec spumet: deinde ab igne removebis. Quum fuerit eadem refrigerata permixtio, calcem minutim superadicies, et ad unum

corpus omnia mixta revocabis. » Et cap. 41, pag. 35: « malthae calidarise compositio telis est: ammoniacum remissum, ficum, stupam, picem liquidam.... item sebum liquefactum. » Alter Festus: « Maltha dicitur s Graecis pix cum cera mixta. » HARD. — *Gleba*. Glebs calcis. H.

Duplici linamento. Sic typi omnes. MSS. *liniamento*. Forte, *linimento*: ut sit sententia, duplici corio malthae si tectoria parietum inducantur, nihil fore tenacius. H. — Brot, ex ed princ. *liniam*. Eo. P.

LIX. *Nam et e lapide*. Quae deinceps sequuntur, usque ad ea verba, *Fusa gypsi*, etc. tradita totidem verbis a Theophrasto, lib. πρὶ λίθων, p. 13 et 14. H. — Gypsum (*chaux sulfatée calcinée*), vulgo *plâtre*. Eo. P.

Ac Perrhaebis. Περὶ Τυμφαίας, καὶ πρὶ Περρῆβιαν, inquit Theophrastus, loc. cit. De his utrisque Aetoliae populis, Plinius IV, 3. H.

Tymphaicum est. A Tymphacis

lapis, non dissimilis alabastritae esse debet, aut marmoreo. In Syria durissimos ad id eligunt, coquuntque fumo bubulo, ut celerius urantur. Omnium autem optimum fieri compertum est e lapide speculari, squamamve talem habente. Gypso madido statim utendum est, quoniam celerrime coit ac siccatur; tamen rursus tundi et in farinam resolvi patitur. *Usus gypsi* in albariis, sigillis aedificiorum et coronis gratissimus. Exemplum illustre, C. Proculium, Augusti Caesaris familiaritate subnixum, in maximo stomachi dolore gypso poto, conscivisse sibi mortem.

LX. (xxv). Pavimenta originem apud Graecos habent elaborata arte, picturae ratione, donec lithostrota

Aetolibus, quibus vicini Perrhaebi sunt, IV, 2, potius quam a Tymphacis Macedonibus. DALC.

Non dissimilis alabastritae. Talia in Sequanis ad oppidum Pollinium in pago S. Lothini reperitur, et ab incolis alabastrum vocatur. Theophr. lib. πρὶ τοῦ μάρμαρου. DALC.

Aut marmoreo. Lapidis marmoreo, hoc est, marmori. Theophr. loc. cit. Καίτοι μάρμαρον, etc. H.

Omnium autem. Isidorus, Orig. I. XVI, cap. 3: «Gypsi plura genera: omnium autem optimum, lapis specularis: est enim signis aedificiorum, et coronis gratissimus.» H. — *Ad siccatur.* Haec Br. delet. Eo. P.

Usus gypsi in albariis. Veteres etiam gypso arma dealbasse, quom noctu vellent hostes aggredi, ut suos ab adversariis dignoscerent, monstrant Herodotus in Vrania, et Pausanias initio lib. X. *Usos quoque ad claudenda vini dolia, operculaque continenda*, monstrat hic locus Arbitri in Satyra: «Statim, inquit, alatae sunt amphorae vitreae diligenter

gypsaee, quarum in cervicibus pilatae erant affixa cum hoc titulo: Falernum Opimianum annorum centum.» Cicero vero Medeam Ennii maolibus gypsatis quare dicat, vide Victorium, lib. XXX, cap. 13; Politianum, Miscell. cap. xxvii; Muretum, Variar. lib. VIII, c. 17. DALC.

Sigillis. Parvis signis, seu statuis, et simulacris. HARO.

Coronis gratissimus. Coronis admisceri prohibet Vitruvius, VII, cap. 3. DALC. — *Et coronis.* Coronidem nostrates vocant, la corniche. Vide Baldum, de signific. Vocabulorum Vitruvianor. verbo Corona. Coronides eae sunt in contignationibus, ornamentis magis causa, quam necessitate HARO.

C. Proculium. Egimus de eo lib. VII, cap. 46. HARO.

Gypso poto. Gypsum epotum stragulare scribit pariter Dioscorides, I. V, cap. 134: Ποθὶτα δὲ πρὶν τὸ κατὰ πνεῦμα τρέπεω HARO.

LX. *Donec lithostrota.* Αὐθόστρωτα, lapidibus strata, significat. Pavimenti

expulere eam. Celeberrimus fuit in hoc genere Sosus, qui Pergami stravit quem vocant asaroton oecon, quoniam purgamenta coenae in pavimento, quaeque everri solent, veluti relictæ, fecerat parvis et testulis tinctisque in varios colores. Mirabilis ibi columba bibens, et aquam umbra capitis infuscans. Apricantur aliae scabentes sese in canthari labro.

LXI. Pavimenta credo primum facta quae nunc vocamus barbarica, atque subtegulanea, in Italia fistucis pavita: hoc certe ex nomine ipso intelligi potest.

genus, teste Isid. Orig. lib. XV, c. 8, et parvulis crustis, tessellisque tinctis in varios colores. Sic modo et e latere coctilli, atque adeo e ligno sunt variis figuris sectilia pavimenta. Nunc vulgo Musæica nuncupant H.

Asaroton oecon. Ἀσάρωτος οἶκος domum sonat, quam verrere scopis omiserint, ab α et οίσις: nam in his pavimentis quasi purgamenta coenae remansissent humi, sic erant depicta. Vsi hac voce Sidonius, alii-que. Papinius in primis, lib. I Silv. ubi sic canit: «Dum vago adspectu, visusque per omnia ducor, Calcabam nec opinus opes, Nam splendor ab alto Desubus, et nitidum referentes æra testæ Monstrare solum, varias ubi picta per artem Gaudet humus, suberantque novis asarota figuris.» Hoc poëta significat: tam solum marmoreis tessellis pictum ac variegatum fuisse, quam tectum ipsum ac fornicem pellucidis ac splendidissimis testis obductum: a quibus lux splendorque longe lateque quodammodo deflueret. Eas porro nitidissimi speculi more modoque pavimenti figuræ, atque asarotæ repræsentasse. Quam igitur eo pervenisset Statius, atque oculos huc illucque circumdu-

ceret, necdum ad solum oculos adieciisset, non ante quid calcaret animadvertiisse, quam sublati oculis pavementum per testulas illa transpiceret. Ita Petavius in notis ad orationem Themistii XVIII, pag. 186. H.

Quoniam purgamenta. Inerant et aliae figurae ibi pictæ, ut ex æquonibus intelligitur: *Mirabilis ibi*, etc. H. — *Everri Brot. verri.* Ed. P.

Veluti relictæ. Quasi relictæ ibi fuissent, in pavimento erant elaboratæ et testulis, tinctis in varios colores. Hæd. — *Veluti. Brot. velut*, et mox *tesserulis*, pro *testulis*. Ed. P.

Scabentes sese. Sic omnes editi, cum Reg. 2. Iu Colb. 3, *lavantes*. H. — Hanc pavimenti partem Pergamo, ut videtur, translata, inter Hadriani villæ rudera reperit Cl. Furiellus, ann. 1737. Ed. P.

LXI. *Subtegulanea.* Quæ sunt sub tegulis, in caviæ aedium, ὑπόστεγα, quibus subdialis opponuntur, ὑπαιθήρα. Hæd.

Fistucis pavita. De fistuca diximus iamdudum. Machina est vulgo nota, qua pavimenta utuntur ad complananda pavimenta, et est utrimque aurata. Hæd.

Ex nomine ipso. Nam pavimenta

Romae scalpturatum in Iovis Capitolini aede primum factum est post tertium Punicum bellum initum. Frequentata vero pavimenta ante Cimbricum magna gratia animorum, indicio est Lucilianus ille versus: «Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.»

LXII. Subdialia Graeci invenere, talibus domos contegentes tractu tepente: sed fallax, ubicumque imbres gelant. Necessarium binas per diversum coassationes substerni, capita earum praefigi ne torqueantur, et ruderi novo tertiam partem testae tusae addi:

a paviendo dicta, id est, feriendo: ut ipsum instrumentum pavicula appellatur. HARO.

Scalpturatum. Variis sculpturis elegantius factum. HARO.

Lucilianus. Versus Lucilii hi sunt: «Leses compostae, ut tesserulae omnes Arte pavimento, atque emblemate vermiculato.» Hoc est, dictiones compositae, quemadmodum sunt tesserulae in pavimento ex arte et emblemate picto tiocrove. II.

LXII. *Subdialia Graeci invenere.* Haec totam rationem vide prolise et diligenter explicatam a Vitruv. I. VII, cap. 4, et Palladio, lib. I, c. 9. DAL. — *Subdialia.* Quae sunt sub dio. Vitruvius, lib. VII, pag. 428: «Sub dio vero maxime idonea facienda sunt pavimenta, etc.» *Υπὸ πρ* Graeci vocant: nostri, *des terrasses*. II.

Domos contegentes. In Graeciae calidiore tractu domos quidem tectis non operiunt, sed aedificiorum summa parte reclusas et detectas ambulationes relinquunt aerae captandae gratia, quae vaporum saelum refrigeret, et praecipue fervidia aestatis noctibus. DAL.

Tractu tepente. Calidiore caeli tractu. HARO.

Necessarium. Vitruv. lib. VII, cap. 4, pag. 428: «Quum coassatum fuerit, super altera coassata transversa sternatur, clavisque fixa duplicem praebat coignationis loricationem. Deinde ruderi novo tertia pars testae tusae admisceatur: calcisque duae partes ad quique mortarii mixtionibus praestent responsum. Statuminationis facta rudus inducatur, idque pinum absolutum, ne minus pede sit crassum. Tunc autem nucleo inducitur, uti supra scriptum est, pavimentum e tessera grandi circiter binum digitum caesa struatur, fistigium habens in pedes duos, digitos binos.» Sic etiam Palladius, lib. I, cap. 9. HARO.

Binas. Duplex substerni debet tabularum ordo contrario situ, directus acilicet atque transversus: extremitates earum clavis figendae, ne torqueantur. HARO.

Capita earum. Vitruv. p. 427: «In singulis tignis extremis partibus axis, hinc clavi fingantur, uti ocella ea parte possint se torquendo anguli escitare.» HARO.

Ruderi novo. Rudus novum fit e lapide tum primum contuso, aut testis, addita una parte calcis ad duas

deinde rudus, in quo duae quintae calcis misceantur, pedali crassitudine fistucari. Tunc nucleo crasso sex digitos induci, et ex tessera grandi non minus alta duos digitos strui. Fastigium vero servari in pedes denos sesquuncem: ac diligenter cote despumare: quernisque axibus contabulare. Quae torquentur, inutilia putant: immo et filicem aut paleam substerni melius

redivivum, seu renovatum e veteri, fit ex pavimentis, aut aedificiis dirutis, adiectis duabus partibus calcis ad quinque. DALC. — *Ruderi novo.* Rudus novum est materia pavimenti, hoc est, saxa recens confusa, seu testae confractae cum calce ad pavimentum faciendum. Vitruvius, l. c. mortarium vocat. Ruderationem facere Galli, *howder.* HARD.

In quo duae quintae. Legendum ex Vitruvii loco allato videtur, permixtis vobis duabus, s. in quo quintae duae calcis misceantur: s. hoc est, in quo quintae parti ruderi sive mortarii duae calcis partes misceantur: nam ille, s. calcisque duae partes ad quinque mortarii, etc. s. II.

Fistucari. Fisturationibus magna cura solidari, inquit Vitruvius, pag. 126, hoc est, fistuca exaequari. De fistuca diximus cap. sup. II.

Tunc. Tunc alterum corium ruderi alterius crassum sex digitis inducatur. HARO.

Nucleo crasso. Corio, crusta, tectorio. *Nucleus* medium pavimenti corium, media crusta. Itali *animam* vocant. Is Vitruvii fit ex testae tribus partibus et una calcia. DALC. — *Tunc nucleo.* Vitruvius, p. 127: s. Insuper ex testa nucleum inducatur, mixtionem habens ad tres partes unam calcia, uti ne minore sit crassitudine pavementum, digitorum senum. Supra

nucleum, ad regulam et libellam exacta, pavimenta struantur, sive sectilibus, seu tessera. s. H.

Et ex tessera. Tesseras sive acutulas in pavimento vocant frusta quadrata et rotunda. HARO.

Fastigium. Fastigium pavimenti sic paulisper attolli debet, ut in singulos denos pedes attollatur pollice uno cum dimidio: tum cote laevigandum est. E quercu tabulae sive asseres eligendi. HARD. — *Sesquuncem.* Brot. ex Reg. 5, s. *rescunciae.* ED. P.

Despumare. Polire, abstergere, fricare, uti nulli gradus sint in scutulis, aut quadratis. Vitruv. loc. cit. qui et ea despumandi voce unus, lib. VII. cap. 4, p. 135. H.

Quernisque axibus contabulare. Quernos asseres Vitruvius improbat, quoniam humorem ubi perceperunt, torquent se et in pavimento faciunt rimas: ex esculo vero praefert. Idem Palladius, lib. I, cap. 9. DALC. — *Quernisque axibus.* Quernis esculinas Vitruvius anteponit, loc. citat. nisi querni tenuiores secti sint. Sic et Palladius, lib. I, cap. 9. HARD.

Et filicem. Sic Reg. 2, non, ut editi, *silice.* Vitruvius, lib. VII, c. 1, pag. 127: « Coassationibus lectis, si erit, filix: si non, palea substernatur, uti materia ab calcis vitis defendatur. » Palladius item, loc. c. HARD.

esse, quo minor vis calcis perveniat. Necessarium et globosum lapidem subiici. Similiter fiunt spicata testacea.

LXIII. Non negligendum est etiamnum unum genus Graecanici. Solo fistucato iniicitur rudus aut testaceum pavementum: dein spisse calcatis carbonibus inducitur, sabulo, calce, ac favilla mixtis: materia crassitudine semipedali ad regulam et libellam exigitur, et est forma terrena. Si vero cote depoliturum est, nigri pavimenti visum obtinet.

LXIV. Lithostrota acceptavere iam sub Sylla: parvulis certe crustis exstat hodieque, quod in Fortunae

Quo minor vis calcis perveniat. Ne calx, quae contignatione et coactionis materiam contactu vitare potest, in profundum subeat. Dac.

Necessarium. Vitruvius, loc. cit. » Tunc insuper statuminetur, nec minore saxo, quam quod possit manum implere: etatūminibus inductis, ruderetur, etc. » Statumen, pavimentorum imum stratum est. H.

Spicata testacea. Spicate pavimenta fiunt e laterculis coctilibus iunctis, et in latus proclinatis ad apicae formam. Vide Philandrum in Vitruvium. Dac. — *Spicata testacea* Hoc est, pavimenta e testis seu laterculis, in formam apicae dispositis. Vitruvius, lib. VII, c. 4, pag. 128: » Item testacea spicate Tiburtina sunt diligenter exigenda, etc. » Spicati operis iconem Philander exhibet ad eum Vitruvii locum, p. 129. H.

LXIII. *Graecanici.* Subintellige, pavimenti. Vitruvius, libro VII, c. 4, pag. 135: » Graecorum hibernaculorum usus, qui minime sumptuosus est, sed utilis apparatus. Foditur enim lotre libramentum trielinii alti-

tudo circiter pedum binum: et solo fistucato inducitur aut rudus, aut testaceum pavementum. Deinde congestis et spisse calcatis carbonibus, inducitur ex sabulone, et calce, et favilla mixte materies, crassitudine semipedali, ad regulam et libellam: et eummo libramento cote dispumato, redditur species nigri pavimenti. Ita convivis eorum, et quod poculis et apulismatis effunditur, simul atque cadit, siccescit: quique versantur ibi ministrantes, etsi nudis pedibus fiant, non recipiunt frigus ab eiusmodi genere pavimenti. » Haro.

Si vero cote depoliturum. Plano depoliturum. Festus: *Depoliturum, perfectum*, etc. H. — Brot. ex MSS. et ed. princ. *politurum*. En. P.

LXIV. *Lithostrota acceptavere.* Sic lib. MSS. non *acceptavere*. Subintellige, Romani, sive Latini, seu prisci. Haro.

Exstat. Pavimentum scilicet λιθόστρωτον. H. — Exstat hodieque egrugium illud musivum, *la mosaïque de Palestrine*, ea arte elaboratum, ut adspicientibus etiam pictoribus admi-

delubro Praeneste fecit. Pulsa deinde ex humo pavimenta in cameras transiere, e vitro: novitium et hoc inventum. Agrippa certe in Thermis, quas Romae fecit, figlinum opus encausto pinxit: in reliquis albaria adornavit: non dubie vitreas facturum cameras, si prius inventum id fuisset, aut a parietibus scenae, ut diximus, Scauri, pervenisset in cameras. Quamobrem et vitri natura indicanda est.

LXV. (xxvi). Pars est Syriae, quae Phoenice vocatur, finitima Iudaeae, intra montis Carmeli radices paludem habens, quae vocatur Cendevia. Ex ea cre-

rationem moveat. Eruditissimam de eo dissertationem scripsit Barthelémy, *Mém. de l'Acad. des Inscrip.* t. XXX, p. 503: cf. etiam Winckelmann. *Monumenti inediti*, t. II, p. 215. Ex Br. notl. Ed. P.

Pulsa deinde. Hoc est, ut prius pavimenta, ita postea et camerae tessellato opere contexti coeptae sunt: et quidem ex vitro, seu vitri partibus quadratis, aut trigonis, aut hexagonis: ex quibus quoddam quasi tessellatum, ac musivum, sive mosaicum, e vitro natus fuit. Glossae MSS. « Musivum, quod fit de vitris in parietibus. » Vita sancti Laurentii Ep. Sipontini, cap. 2: « Ex minutis vitreis lapidibus, etc. » Paulinus, epist. 12: « Camera musivo illusa. » Ex Leone Ostiensi, lib. III, cap. 27, intelligitur musivi operis artifices appellatos, « qui absidas et arcus musivos componerent: quadratarios vero, qui pavimentum lapideum pulchra varietate consternerent. » Plura de hoc argumento V. Gl. Du-Cangius contulit in Glossario, verbo *Musivum opus*, unde haec fere delibavimus. Parmensis editio: « Pulsa deinde . . . in cameras transiere, ut primum vitrum: et hoc in-

ventum Agrippae. Certe, etc. » penitus adspersanda lectione. H.

In Thermis. Thermae Agrippae in regione Urbis nona, « Publio Victore collocantur, in descr. Romae: HARD.

Figlinum opus. Parietes laeritios. Sic MSS. omnes, Reg. 2, alique. Colb. 3, *figulinum*. Nullus *signinum*, ut Salmasius interpolat, in Solin. p. 1215. Nec iam de pavimentis sermo. HARD.

Encausto. Hoc est, ceris coloratis, et igne resolutis. Vide quae diximus lib. XXXV, c. 41. H.

Et diximus. Cap. 24: « Ima pars scenae e marmore fuit, media e vitro, inaudito etiam postea genere luxuriae, etc. » H.

LXV. *Pars est Syriae.* Haec totidem verbis Isidorus Orig. lib. XVI, cap. 15. Vide quae diximus lib. V, c. 17. H.

Ex ea creditur nasci Belus. Supra lib. V, cap. 19. Vide prolixam huius rei narrationem apud Rhod. ex Iosepho lib. XXII, c. 5. DAL. — Amnis Belus, nunc *Nahr-Halou*, Ptolemaei, *Acre*. BA.

ditur nasci Belus amnis, quinque π pass. spatio in mare perfluens, iuxta Ptolemaidem coloniam. Lentus hic currit, insalubri potu, sed caerimoniis sacer, limosus, vado profundus. Non nisi refuso mari arenas fatetur: fluctibus enim volutatae nitescent, detritis sordibus. Nunc et a marino creduntur adstringi morsu, non prius utiles. Quingentorum est passuum non amplius littoris spatium, idque tantum multa per saecula gignendo fuit vitro. Fama est, appulsa nave mercatorum nitri, quum sparsi per littus epulas pararent, nec esset cortinis attollendis lapidum occasio, glebas nitri e nave subdidisse. Quibus accensis permixta arena litoris, translucens novi liquoris fluxisse rivis, et hanc fuisse originem vitri.

LXVI. Mox ut est astuta et ingeniosa solertia, non

Sed caerimoniis sacer, limosus, vado profundus, etc. Lege: « sed caerimoniis sacer, limosus, vado profundus, non nisi repulsus mari arenas fatetur: fluctibus enim volutatae nitescent detectis sordibus. Tunc et marino credunt adstringi meatu, non prius utiles. Quingentorum est passuum non amplius littoris spatium, idque tamē multa per saecula gignendo fuit vitro. » Salmas. p. 619, a. DAL.

Non nisi. Belus amnis, quum limosus sit natura, infusi maris vi arenas fateri, et agnoscere quasi cogitur. Sic et Tacitus refert Hist. lib. V, et Iosephus belli lud. lib. II, cap. 9. HARU.

Nunc et a marino. Salis acrimoniam ac mordacitate, vim eam vitri conflandi creduntur accipere, non prius utiles. H. — *Nunc et a marino.* Br. tunc et marino. Ed. P.

Idque tantum. Es tam exiguo spatio quum arenas convehant quotannis

onustae naves plurimae, sufficiunt tamen semper recentes, quibus ille locus impellente vento impletur. Iosephus loc. cit. Tacitus, Hist. lib. V, p. 447: « Et Belus amnis Iudaico mari illabitur: circa cuius os collectae arenae, admixto nitro, in vitrum excoquantur. Modicum id littus, sed egerentibus inexhaustum. » H.

Fama est. Haec totidem verbis Isid. Orig. lib. XVI, c. 15.

Cortinis. Isid. vasis. H.

Glebas nitri. E succis concretis, quum lapidibus liquescentibus ad vitrum conficiendum naturali cognatione iunguntur, primae nitro defecuntur: secundae salis, etc. Vide Agricola, de re metall. lib. XII, pag. 470. H.

Novi liquoris. Sic MSS. omnes, et Isidor.: non, ut typi, *novilis liquoris*, H. — Mox Brot. *ut est ingen. solertia*; deletis vocibus his duabus, *astuta et*. Ed. P.

fuit contenta nitrum miscuisse: coeptus addi et magnes lapis: quoniam in se liquorem vitri quoque, ut ferrum, trahere creditur. Simili modo et calculi splendentes multifariam coepti uri: deinde conchae, et fossiles arenae. Auctores sunt, in India e crystallo fracta fieri, et ob id nullum comparari Indico. Levibus autem aridisque lignis coquitur, addito Cyprio, ac nitro, maxime Ophirio. Continuis fornacibus, ut aes, liquatur, massaeque fiunt colore pingui nigricantes. Acies tanta est quacumque, ut citra ullum sensum ad ossa consecet, quidquid afflaverit corporis. Ex massis rursus funditur in officinis, tingiturque. Et aliud flatu figuratur, aliud torno teritur, aliud argenti modo caelatur, Sidone quondam iis officinis nobili:

LXVI. Levibus. Læge: *Lenibus*. Graeci ἀλατὰ vocant; Homerus αἰγάλα, quae ἀριμύρτια κάρφοι non habent. Lenibus τὰ ἀριμύρτια contraria sunt. Apud Catonem, « lenibus lignis facito calescat: » apud Varroo. l. I, c. 63, amurca decoquitur in ahenis, lenibus lignis. Dal. — *Levibus autem*. Isid. Orig. lib. XVI, cap. 15. **HARD.**

Addito Cyprio. Hoc est, aere Cyprio. Isid. *addito cupro*. H.

Maxime Ophirio. MSS. *Ofirio*, et *Offirio*. Quid si *Ophrynio*, ab oppido Troadis cognominis, cuius meminere Sirabo, lib. XIII, p. 595; Harpocratio, alique? Quid si potius *aphro-nitro*? H.

Continuis. Sic Isid. totidem verbis. Vitrariis aliis hodie tres suol fornaces, alia duae, aliis una. Quibus tres, hi in prima coquunt materiam, in secunda recoquunt, in tertia refrigerant vitrea vasa, caeteraque opera candentia Agricola de re metall. lib. XII, p. 471. H.

Quacumque. Quocumque quid massae vitri ferventis incidere. H.

Ex massis. Isid. l. e.

Et aliud flatu. Vti nunc moris est in vitrariis. H.

Aliud torno. Hoc olim: nunc obtuluit. Torno formati calices e vitro, audaces dicebantur, et plebei tamen erant, et parvo venibant. Martialis, libro XIV, epigr. xciv, cuius lemma, « Calices audaces: Nos sumus audacia plebeia torcumata vitri, Nostra nec ardenti gemma feritur aqua. » **HARD.** — *Aliud.* Multa utriusque generis exstant, quae diximus, *patres antiquos*. **BART.**

Aliud argenti. Achilles Tatius, lib. II de amoribus Clitophonis et Leucippes, poculum e vitro caelato describit: κρατήρα παρῶνεν μετὰ τὸν Γλαύκων τοῦ Χίου διότιον ὄζλον μὲν τοῖ ἔργον ἀμυρμύνης, etc. In scalpendo porro caelodove, ne frangerentur vitra, magna cautio fuit: nam, ut caecinit Martialis, lib. XIV, epigr. cxv, cuius lemma, « Calices vitrei:

siquidem etiam specula excogitaverat. Haec fuit antiqua ratio vitri. Iam vero et in Vulturno, mari Italiae, arena alba nascens, sex M pass. littore, inter Cumas atque Liternum, quae mollissima est, pila molaque teritur. Dein miscetur tribus partibus nitri pondere vel mensura, ac liquata in alias fornaces transfunditur. Ibi fit massa, quae vocatur ammonitrum: atque haec recoquitur, et fit vitrum purum, ac massa vitri candidi. Iam vero per Gallias Hispaniasque simili modo arenae temperantur. Ferunt Tiberio principe excogitatum vitri temperamentum, ut flexibile esset:

quibus addere plura Dum cupit, ah quoties perdidit auctor opus! » H.

Vulturno mari. Quod circa ostium Vulturni amnis, quo de amne diximus l. III, cap. 9, appellatione maris quod eam oram alluit, nulli alteri scriptori, quod quidem sciam, usurpata. H. — Brot. in *Vulturno, mari ital.* Ed. P.

Atque Liternum. In libris hactenus vulgatis, *Cumas atque Lucrinum.* In Reg. 2 et Colb. 3, *atque littorum.* Indubitata emendatio est, *atque Liternum.* Tum ex Antonino, sive Aethico, qui in itinere a Tarracina Neapolim, Literno Cumas, tanto distare intervallo docet, quantum illud modo litus esse dicitur, quo Vulturnum mare nuncupatur, hoc est, vi m. p. Tum ex Plinio ipso, qui lib. III, c. 9, haec esse vicina inter se admonet, Vulturnum, unde mari appellatio, Liternum, Cumas: » In ora . . . Vulturnum oppidum cum amne, Liternum, Cumae Chalcidensium. » Subiungit hic eius loci error Camillo Pellegrino, l. de *Campania Felice*, pag. 483. H.

Quae mollissima, etc. Haec dein-

ceps totidem verbis Isidorus, Orig. l. XVI, c. 45. H.

Ammonitrum. Ἀμμόνιτρον, voce conflata ab ἄμμος, *arena*, et ἵτρον, *nitrum*. Hodie opifices *fritta* nuncupant, teste Caesalpino. H.

Iam vero. Isid. l. c. H.

Vt flexibile esset. Rhodig. lib. XX, c. 30, narrat, quum supplex quidam coram Tiberio de industria poculum vitreum allisum, ἄδραστον, id est, illaesum et infractum ostendisset, iussu eius fuisse interfectum. Dar. — *Vt flexibile esset.* Et flecti sane, si debite incalcescat, potest: malleo duci in tenues laminas, quemadmodum visum est Isidoro, Orig. l. XVI, cap. 45, non potest: quantumlibet suffragari ei Dio videatur, qui hoc Tiberiani artificis factum amplificat, lib. LIX, p. 617, multo minus caute quam Plinius, qui ne flectendi quidem excogitatum ab eo rationem, liquido asseverat; sed crebriore id modo prodit, quam certiore fama pervulgatum. HARD. — *Excogitatum*, etc. Brot. ex Reg. 2, *excogitatum vitri temperamento.* Ed. P.

et totam officinam artificis eius abolitam, ne aeris, argenti, auri metallis pretia detraherentur: eaque fama crebrior diu, quam certior fuit. Sed quid refert? Neronis principatu reperta vitri arte, quae modicos calices duos, quos appellabant pterotos, H.S. Sex millibus venderet.

LXVII. In genere vitri et Obsidiana numerantur, ad similitudinem lapidis, quem in Aethiopia invenit Obsidius, nigerrimi coloris, aliquando et translucidi, crassiore visu, atque in speculis parietum pro imagine umbras reddente. Gemmas multi ex eo faciunt: vidimusque et solidas imagines Divi Augusti, capti materiae huius crassitudine: dicavitque ipse pro mira-

Pterotos. Quasi pinnatos et alatos, duabus ansis appositis. Quidam legunt *apptotos*, et ita dici putant vasa frigidaria. DAL. — *Pterotos.* Πτερωτός, quasi pinnatos, duabus ansis appositis. In Reg. 2, et Colb. 3, *petrotos*. H.

H.S. sex millibus. Sesteritium sex millia, monetae nostrae libras efficiunt, 4. 167. Bs.

LXVII. *Et obsidiana.* Obsidiana illa quae Plinius memorat, factilia erant, ad similitudinem lapidis Obsidiani, et in genere vitri reponebantur. Fiebat et Obsidianum rubens ad escaria vasa. Idem Plinius: « Fit et tinctoria ex genere Obsidiani, ad escaria vasa solum rubens vitrum atque non translucens, haematicum appellatum; fit et album et murinum. » Ita legendus ille locus, vulgo corruptissimus. At verus Obsidianus ab Obsidio nomen; nugatur. Graeci ὀψιδιόν vocant, numquam ὀψιδιανόν. Scribitur apud eundem: « multi ex eo gemmas faciunt: » hic gemmae sunt lapideae anulorum, et sic proprie,

quidquid lapidum ad ornatum indueretur. SALV.

Obsidius. Gruteri Inscriptio, p. 72, OESIDIVS AVGVVS. H.

Nigerrimi coloris. Isidor. Orig. lib. XVI, cap. 15: « Est autem niger inludum, et virens aliquando, et translucidus, crassiore visu, et in speculis parietum pro imagine umbras reddente. » Et cap. 4: « Obsidius lapis niger est, translucidus, et vitri habens similitudinem. Ponitur in specula parietum propter imaginem umbras reddendam. » HARD. — Obsidianus lapis, nobis quoque Obsidiennes dictos, ad ea pertinet quae ignibus volcanicis in vitri similitudinem reducta sunt: pumici, ponce, affinis item ei lapidi quem vocant *feld-spath compacta*. Eo. P.

Crassiore visu. Crassiusa multo, quam vitrum, lucem transmittit. H.

Gemmas multi. Isidorus, loca citatis gemmas, lapides anulorum vocat. H.

culo in templo Concordiae Obsidianos quatuor elephantos. Remisit et Tiberius Caesar Heliopolitarum caerimoniis repertam ibi in hereditate eius qui prae fuerat Aegypto, Obsidianam imaginem Menelai. Ex quo apparet antiquior materiae origo, nunc vitri similitudine interpolata. Xenocrates Obsidianum lapidem in India et in Samnio Italiae, et ad Oceanum in Hispania nasci tradit. Fit et tincturae genere Obsidianum, ad escaria varia vasa, et totum rubens vitrum, atque non translucens, haematinon appellatum. Fit et album, et murrhinum, aut hyacinthos sapphirosque imitatum, et omnibus aliis coloribus. Nec est alia nunc materia sequacior, aut etiam picturae accommodatior. Maximus tamen honos in candido translucens, quam proxima crystalli similitudine. Vsus vero ad potandum argenti metalla et auri pepulit. Est autem caloris impatiens, ni praecedat frigidus

In templo Concordiae. Regione Vrbis octava. Hoc loco *Obsidianos* etiam scribit Reg. 2, alibi *Obsianus* et *Obsianum*: sed mendose. Index de *Obsidianis*. Tamen Arriano: *Ὀψιδανός λίθος*. Et Isid. *Obsius lapis*. In *Pandectis*, *Obsidianus lapis*. Forte ἀπὸ τῆς ὀψις, a visu, seu translucens natus. HARD.

Menelai. Helenae mariti, qui Graeciam repetens in Aegyptum est tempestate delatus. Vide Hyginum, Fab. c. xviij. H.

Et in Samnio Italiae. Isidor. hinc emendabis, qui locis cit. in *Samo Italiae* dixit. H.

In Hispania. In Lusitania certe reperiri, vixque a se ollam ex eo lapide perpolitam, scribit Vasconcellius. HARD.

Fit et. Fit etiam certo quodam tincturae genere, ut lapidem Ob-

sidianum rubens vitrum aemuletur. HARD.

Fit et tincturae, etc. Sic typi omnes, et MSS. nequicquam immutante Salmasio, in *Solin.* pag. 91: s. Fit et tinctura ex genere Obsidiani, etc. HARD.

Haematinon. Αἱματινον, sanguinem. HARD.

Fit et album et murrhinum. Quod murrhinos eslices imitetur, aut hyacinthi, sapphirive colorem. Isid. Orig. I. XVI, c. 15. H.

Nec est alia nunc materia sequacior. Dum flatu figuratur. Isid. hunc locum legisse aliter videtur: s. Neque est alia, inquit loco cit. speculis aptiore materia, vel picturae accommodatior. Maximus tamen honor in candido vitro, etc. s. H.

Est autem. Calorem ferre vitreus calix non potest, sed igni applicitus

liquor: quum addita aqua vitreae pilae sole adverso, in tantum excandescant, ut vestes exurant. Fragmenta teporata agglutinantur tantum: rursus tota fundi non queunt, praeterquam abrupta sibi met. Tingit ars, veluti quum calculi sunt, quos quidam abaculos appellant, aliquos etiam pluribus modis versicolores. Vitrum sulphuri concoctum ferruminatur in lapideum.

LXVIII. At peractis omnibus, quae constant ingenio, artem natura faciente, succurrit, mirari, nihil paene non igni perfici. (xxvii). Ignis accipit arenas, ex quibus alibi vitrum, alibi argentum, alibi minium, alibi plumbi genera, alibi pigmenta, alibi medicamenta fundit. Igne lapides in aes solvuntur, igne ferrum gignitur ac domatur, igne cremato lapide caementa in tectis ligantur. Alia saepius uri prodest. Eademque materia aliud gignit primis ignibus, aliud secundis, aliud tertiis: quando ipse carbo vices habere incipit

frangitur, nisi aqua interveniat: quum tamen orbes vitrei aqua pleni solis radiis sic excandescant, etc. II.

Vitreae pilae sole adverso. Crystalinae praecipue. Inde reperta speculorum nreutium materia. DAL. — *Vitreae pilae.* Lactantius, l. ii. de ira Dei, cap. 40, pag. 508: « Orbem vitream plenum aquae si teneris in sole, de lumine, quod ab aqua resulget, ignis accenditur, etiam in durissimo frigore. » Plin. l. XXXVII, cap. 40: « Invenio medicos: quae sunt urenda corporum, non aliter utilius id fieri putare, quam crystalina pila, adversis posita solis radiis. » HARR.

Tingit ars. Vitra scilicet Non habent has voces libri hactenus editi. Reg. cod. 2, *tingit ars*. Collb. 3, *tingit*. Quid propius vero videretur, nihil occurrit aliud, quam *tingit ars*.

PLIN. N. II, Tom. IX

Quum praesertim sequenti proxime c. legatur: « Peractis omnibus quae constant ingenio, artem natura faciente succurrit, etc. » II.

Calculi . . . quos . . . abaculos. Scrupos, opinor, lusorios intelligit, qui versicolores erant. *Des dames.* Alii calculos intelligunt, quibus in supputatione nummorum utimur. *Des jetons.* II.

Ferruminatur. In lapidis modum induratur. II.

LXVIII. *Igne lapides.* Lib. XXXIV, c. 2. II.

Igne cremat lapide. Ex quo calx efficitur. II.

Eademque materia. Ut de plumbo dictum est, l. XXXII, c. 47: « Eius qui primus fuit in fornacibus liquor, stannum appellatur: qui secundus, argentum, etc. » II.

N II

reinctus, atque interiisse creditus, maioris fit virtutis. Immensa et improba rerum naturae portio: et in qua dubium sit, plura absumat, an pariat.

LXIX. Est et ipsis ignibus medica vis. Pestilentiae, quae solis obscuracione contrahitur, ignis suffitu multiformiter auxiliari certum est. Empedocles et Hippocrates id demonstravere diversis locis. Ad convulsa viscera, aut contusa, ut M. Varro: ipsis enim verbis eius utar: « Lix cinis est, inquit, foci. Inde enim cinis luxatis potus medetur: ut licet videre gladiatores, quum deluserunt, hac iuvari potione. » Quin et carbunculum genus morbi, quo duos consu-

LXIX. *M. Varro auctor est.* Duo postrema verba delenda, ex scripto codice, sequitur enim illico verbum inquit, PIST.

Lixivum potus medetur. Lixivum cinerem (Graeca κοίαν στανθήν) Plautus simpliciter cinerem vocat in Milite. *Lixa*, aqua inde elixare, aqua coquere. *Lixae*, qui officium sustinent aquae vehendae militibus. *Lix* cinis, vel humor cineris mixtus, hodie lixivium. NOX. — Quidam legunt, « Inde enim cinis luxatis potus medetur, etc. » cinerem hic lixivium exponentes. Vide Diction. Constant. in voce κοία. Diosc. de lixivio idipsum prodidit his verbis: ποτίζονται πρὸς πύματα, ῥήγματα, θλάσματα, cap. de Fico. DAL. — *Cinis luxatis.* Sic recte Romana vetus editio: non ut Dalecampius, *cinis lixivus*. Cinis lixivus dicitur, non cinis ipse modo qui aqua est percolatus, sed ipsum lixivium liquidum. Sic enim accepit et Scribonius Largus, cap. cxxvi: « Illoc teritur ex cinere lixivum, donec laeve factum habeat mellis spissitudinem a Iterum: a Illoc terere oportet ex cinere lixivum e caprifico vel sarmentis,

donec laevia habeant temperamentum. » A Plinio tamen, ut ex sequentibus liquet, pro cinere ipso accipitur. HARR.

Vt licet videre gladiatores quum deluserint. In eodem, quum deluserunt: scribendum forte, quum deluxerunt: ut dici solet, fregit crus, pro « fractum est ei crus: » et praecedit statim ante, luxatis potus medetur. PIST. — *Vt licet videre gladiatores,* etc. Praeludunt gladiatores in arena, quum ante veram pugnam clypeos et parvas in altum mittunt, quas venuste excipiant, hastasque rudes et gladios iactant, quod *ventilare* dicitur: eludunt vero, sive deludunt, quum illo exercitationis genere ludere desideriol. Sic Aquilius litus definit, quod fluctus eluderet, id est, ludere cessaret. Lips. Saturn. lib. II, c. 19. DAL. — *Quum deluserunt.* Delussisse gladiatores dicuntur, quum, ut in digladiando fit, aliquod membrum luxarunt aut laeserunt, ut iam ludere non possint. Turnebus, advers. lib. XXII, cap. 5, pag. 709. Vel potius deludere est, ita infeliciter ludere, ut vel nimio aestu, vel causa simili morbum

lares nuper assumptos indicavimus, querneus carbo tritus cum melle sanat. Adeo in rebus damnatis quoque, ac iam nullis, sunt aliqua remedia, ut in carbone ecce et cinere.

LXX. Non praeteribo et unum foci exemplum, romanis litteris clarum. Tarquinio Prisco regnante tradunt repente in foco eius comparuisse genitale e cinere masculini sexus, eamque, quae insederat, ibi Tanaquilis reginae ancillam Ocrisiam captivam, consurrexisse gravidam. Ita Servium Tullium natum, qui regno successit. Inde et in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumque Laris familiaris filium: ob id Compitalia et ludos Laribus primum instituisse.

aliquem, dolorem verbi gratia lateris contrahas: cui morbo cinerem commode adhiberi docet inscriptio vetus, apud Gruterum, pag. 71, sed ficta aereens: ΑΟΥΚΙΩ ΠΑΕΥΡΕΙΤΙΚΩ ΚΑΙ ΑΠΗΛΠΙΣΜΕΝΩ ΥΠΟ ΠΑΝΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΕΧΡΗΜΑΤΙΖΕΝ Ο ΘΕΟΣ ΕΛΘΕΙΝ ΚΑΙ ΕΚ ΤΟΥ ΤΡΙΒΩΜΟΥ ΑΡΑΙ ΤΕΦΡΑΝ ΚΑΙ ΜΕΤ' ΟΙΝΟΥ ΑΝΑΦΥΡΑΣΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΙΝΑΙ ΕΠΙ ΤΟ ΠΑΕΥΡΟΝ ΚΑΙ ΕΞΩΘΗ ΚΑΙ ΔΗΜΟΧΙΑ ΉΥΧΑΡΙΣΤΗΣΕΝ ΤΩ ΘΕΩ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣ ΣΥΝΕΧΑΡΗ ΑΥΤΩ. » Lucio lateris dolore affecto, et desperato ab omnibus hominibus oraculum Deus reddidit. Veniret, et ex ara tolleret cinerem, et eum vino misceret, imponderetque latèri. Et convalescit, et publice gratias egit, et gratulatus ei populus est. » Graeca apud Gruterum mendia scilicet. H.

Indicavimus. Lib. XXVI, cap. 4. Hæro.

Ac iam nullis. Igne consumptis. Sic lib II, c 63, mortuos iam nullos vocat. Hæro.

LXX. *Tarquinio.* Narrat hoc et Dionys. Halic. fabulisque accenset, Antiq. Rom. lib. IV, p. 207. Arnobius, adversus gentes, lib, V, pag. 169: » Sed et deos Conserentes .. taceamus, quos cum cæteris scribit Flaccus in humani penis similitudinem versos obruisse se cineri, qui sub ollula fuerat factus extorum: quem quum Tanaquil dimoveret Etruriae disciplinarum perita, surrexisse se deos et nervis obduruisse divinis, etc. » Pudet tam obscena, quamvis Arnobio præeunte, chartis mandare. H.

Inde et in regia. Sic Dionys. loc. cit. Livius lib. I, pag. 15, Florus lib. I, cap. 6, p. 17. Vide quae diximus lib. II, cap. 111. H.

Ob id Compitalia, etc. De his egimus in notis ad librum III. H.

C. PLINII SECUNDI
NATURALIS HISTORIAE
LIBER XXXVII.

I.

Vt nihil instituto operi desit, gemmae supersunt, et in arctum coacta rerum naturae maiestas, multis nulla sui parte mirabilior. Tantum tribuunt varietati, coloribus, materiae, decori: violari etiam signis gemmas nefas ducentes. Aliquas vero extra pretia ulla, taxationemque humanarum opum arbitantes, ut plerisque ad summam absolutamque rerum naturae contemplationem satis sit una aliqua gemma. Quae fuerit origo gemmarum, et quibus initiis in tantum admiratio haec exarserit, diximus quoadtenus in mentione auri anulorumque. Fabulae primordium a rupe Caucasea tradunt: Promethei

1. *Diximus quoadtenus.* Libro XXXIII, cap. 4: « Nam de Prometheo omnia fabulosa arbitror, quamquam illi quoque ferreum anulum dedit antiquitas: vinculumque id, non gestamen, intelligi voluit. » H.

Fabulae primordium. Vide Servium in sextam Virgillii Eclogam. Iidorus Orig. lib. XVI, cap. 16: « Primordia gemmarum, inquit, a rupe Caucasi fabulae ferunt Prometheum Primum fragmentum saxi eiusdem inclusisse

ferro, ac digito circumdedit: hisque initiis coepisse anulum atque gemmam. Sic et Marbodeus in praefat. HARD.

Promethei vinulorum interpretatione fatali. Prometheus Caucasi rupibus Iupiter alligaverat, quod per ludibrium sibi ossa pingui lecta in convivio apposuisset: quod ignem caelestem esset furatus: quod de alupro Minervam sollicitasset. Eum tamen post solvit, quod Thetidis amore

vinculorum interpretatione fatali: primumque saxi huius fragmentum inclusum ferro, ac digito circumdatum, hoc fuisse anulum, et hoc gemmam.

II. (1.) His initiis coepit auctoritas, in tantum amorem elata, ut Polycrati Samio severo insularum ac littorum tyranno, felicitatis suae, quam nimiam fatebatur etiam ipse, satis piamenti in unius gemmae voluntario damno videretur, si cum fortunae volubilitate paria faceret: planeque ab invidia eius abunde se redimi putaret si hoc unum doluisset. Assiduo ergo gaudio lassus, profectus navigio in altum, anulum inersit. At illum piscis eximia magnitudine regi natus, escae vice raptum, ut faceret ostentum, in culinam domini rursus Fortunae insidiantis manu reddidit. Sardonychem eam gemmam fuisse constat: ostendunt-

captus, ab eo fatorum praescio cognovisset, nasciturum ea Thetide filium patre, maiorem fore, et memor eorum quae adversus patrem gesserat, metueret ne par redderetur: sed ea lege ut suarum poenarum monumentum anulum ferreum, et coronam textam colligatis floribus gestaret. Rhodigions lib. VI, cap. 19. DAL. — *Fatali*. Infelici. Ita libri omnes: non, ut quibusdam placet, *futuri*. H.

Hoc fuisse anulum. Sententia est, ferrum digito circumdatum, anuli vicem praebuisse: gemmae, saxi fragmentum ferro inclusum. HAN. — *Hoc fuisse anulum*. Gron. et al. ante Hard. *digito circumdatum anulum et hoc gemmam*. Eo. P.

II. *Polycrati Samio*. Vide supra lib. XXXI, cap. 4; Valer. Max. lib. VI, cap. ultimum. Tali historia, vel potius fabula, apud Pausaniam lib. I, Theus gemmam caelatam, quam Minos ira percussus in mare proiecerat, demersus retulit. DALEC.

Felicitatis suae, quam nimiam fatebatur. Felicitatem suam satis minuendam arbitratus est, unam eam gemmam si sponte perderet, si hoc fortunae semper alias blandienti quasi vicissim traderet, ne in aliis rebus adversam sentiret. HAN.

Paria faceret. Diximus de ea forma loquendi lib. II, cap. 88. Referunt hanc historiam auctores alii appellati a nobis lib. XXXIII, cap. 6. HAN.

Fortunae insidiantis manu reddidit. Meminimus ea Strabonis, apud lib. XIV, a Peraarum aatrpa dolo captum et suspendio necatum. DAL. — *Fortunae insidiantis*. Blandientis nunc quidem, sed paulo mox necem molientis, ut disimus lib. XXXIII, cap. 6. HAN.

Sardonychem. Ita et Solinus, cap. XXXII, pag. 63. Smaragdum alii aiunt fuisse, inter quos Herodotus in Thalia lib. III, num. 41, pag. 178. H. — De smaragdo et sardonyche conf.

que Romae, si credimus, Concordiae delubro, cornu aureo Augusti dono inclusam et novissimum prope locum tot praelatis obtinentem.

III. Post hunc anulum regia fama est gemmae Pyrrhi illius, qui adversus Romanos bellum gessit. Namque habuisse traditur achaten, in qua novem Musae et Apollo citharam tenens spectarentur, non arte, sed sponte naturae ita discurrentibus maculis, ut Musis quoque singulis redderentur insignia. Nec

infra cap. 47 et 23. Eo. P.

Outenduntque Romae. Herodoto qui amaragdam fuisse ait, consentiunt Pausanias, Dionysius, Halicarnassensis, Suidas alique. Non erat ergo Poly-crata gemma, quae Romae ostendebatur, ut et mox infra cap. 4 observandum fuit. Conf. Brut. nott ad hunc loc. Eo. P.

In Concordiae delubro. Verbis regioe octava. HARO. — Broter. praepositionem delet. Ed. P.

Augusti dono. Sic Mus. omnes, non *Augustae*, ut editi, quod hoc loco absonum. HARO.

Tot praelatis. Quam tot alii ipsi praeferebantur. HARO.

III. *Pyrrhi illius.* Regis Epirotarum, qui bellum adversus Romanos decennio toto pro Tarentinis gessit, ante Punium primum. HARO. — Pyrrhus bellum adversus Romanos gessit anno V C. 474. Eo. P.

Namque habuisse traditur achaten. Solinus iisdem verbis cap. v, p. 24; Marbodeus lib. de Lapid. pret. cap. 2. fol. 40, et alii. Similem achaten, in quo Christi Domini nomen affabre delineatum cernatur, aservat gazophilacium Augusti Romanorum imperatoris, teste Lambecio, de Bibl. Caes. lib. I, fol. 25, § 27. Alium, in quo B Virginis cum puero leau effigies,

aperte naturae depicta esset, vidisse se Aldrovandus ait, de Metallis lib. IV, cap 73, pag. 407. Vide et Pancirolum, lib. Rerum memorab. tit. 46, pag. 43, et scriptores Ephemerid. Germ. tom. I, Obscrv. 456, pag. 336, et Kircherum denique nostrum, de Mundo subterraneo. lib. VIII, cap. 4. HARO.

Vt Musis quoque singulis redderentur insignia. Musarum insignia ex vetere tabula recitantur in museo Coepiano, pag. 450. Calliope alphabeti elementa quatuor et viginti depicta gerit in tabella: quoniam libris totidem heroum facta. ut Achillia et Vlyssis contineantur. Ausonius Idyll. 20: «Carmina Calliope libris heroica mandat,» Clio ante pedes abiectos historiarum libros habet: «Clio gesta canens transacta tempora reddit a Erato lyra canit: a Plectra gerens, Erato saltat pede, earmine, vultu, a Thalia in viridanti luco obambulat: «Comica lascivo gaudet sermone Thalia,» Melpomene librum apertum manu gestat: «Melpomene tragico proclamat moesta honto, a Terpsichore, citharam: a Terpsichore affectus citharis movet, imp-rat, auget, a Euterpe, fistulam: «Dulciloquos calamos Euterpe flatibus urget, a Polyhymnia, duplicem citharam:

deinde alia, quae tradatur, magnopere gemmarum claritas exstat apud auctores: praeterquam Ismeniam choraulem, multis fulgentibusque uti solitum, comitante fabula vanitatem eius, indicato in Cypro sex aureis denariis smaragdo, in quo fuerat sculpta Amy-mone, iussisse numerari: et quum duo relati essent, imminuto pretio, male hercules curatum, dixisse: multum enim detractum gemmae dignitati. Illic vide-

« Signal cuncta manu, loquitur Polyhymnia gestu. » Vrania, phaeram, circumque: « Vrania caeli motus scrutatur, et astra. » HARD.

Ismeniam. Ἰσμενία, tibicinem, Thebanum, de quo Plutarchus lib. adversus Epicurum pag. 1095, et in Pericle: « Quum audisset, inquit, Anisthenes, Ismeniam optimum esse tibicinem, respondit: Malus igitur, nam si probus esset, tibicen non esset. » HARD.

Choraulem. Χορεύων, tibicinem qui in choro tibia canit. Olim quippe in comediis, « quando chorus canebat, choricis tibiis, id est, chorauleis, artifex eoucinebat » inquit Dionysius lib. III, p. 489. Apud Gruter. pag. 4035, GLAUCI CHORAVLAN mentio. In conviviis etiam cecinisse choraules, ex Martiali scimus, epigr. lib. IX. « Quod optimum sit quacris convivium? In quod choraules non venit. » HARD.

Indicato. Aestimato. H.

Sex aureis denariis. Denarios, nummosve aureos hic interpretantur, quorum quadraginta octo in libras auri fierent, singuli sex scrupulorum, quorum unumquodque vicenis sestertia communibus, hoc est, duorum assium cum semisse singulis, aestimaretur, ac proinde quinque denariis argenteis; monetae nostrae (ul

superius denarium argenteum assibus nostris octo taxavimus) assibus quadraginta. Ita aurum quisque denarius, qui esset sex scrupulorum, ac proinde sex sestertiorum, sive xxx denariorum argenti esset monetae nostratis, librarum duodecim. 4 écus. Sex denarii, septuaginta duae librae, 72 livres, vel 24 écus. HARD. — *Indicato in Cypro sex aureis denariis smaragdo.* Edit. princ. « indito in Cypro vi aureis denariis pro smaragdo. » Brol. ex Mss. Regg 2, 3, 5, 6, « indicante in Cypro rege aureis denariis c. pro smaragdo » Centum aurei denarii sunt gallicae monetae librae 2,362. Infra cap 17, in Cypro insula memoratur eius regulus Her-mias. HARD.

Any-mone. Una ex Danai quinquaginta filiabus, quae a Neptuno compressa Nauplium peperit. DAL. — *Any-mone.* Danae filia, cuius fabulem vide apud Hyginum, num. cxxix. H.

Et quum duo relati essent. Mercatorem puduit tanti aestimasse vel unicuique pretio persoluto, duos emptori obtulit. HARD.

Male hercules curatum. Male profecto provisum esse a mercatore. HARD.

Gemmae dignitati. Cui gemmae ex maiore pretio maior dignitas accessisset. HARD.

tur instituisse, ut omnes musicae artis hac quoque ostentatione censerentur, veluti Dionysodorus aequalis eius et aemulus, ut sic quoque par videretur. Tertius, qui eodem tempore fuit inter musicos, Nicomachus, multas gemmas habuisse traditur, sed nulla peritia electas: sorte quadam his exemplis initio voluminis oblati adversus istos, qui sibi hanc ostentationem arrogant, ut palam sit eos tibicinum gloria tumere.

IV. Polycratis gemma, quae demonstratur, illibata intactaque est. Ismeniae aetate multos post annos, apparet scalpi etiam smaragdos solitos. Confirmat hanc eandem opinionem edictum Alexandri Magni, quo vetuit in gemma se ab alio scalpi, quam a Pyrgotele, non dubie clarissimo artis eius. Post eum Apollonides et Cronius in gloria fuere: quique divi Augusti imaginem similem expressit, qua postea principes signabant, Dioscorides. Sylla dictator traditione Iugur-

Omnes musicae artis. Subintellige, periti. Sic lib. VII, cap. 40: « Grammaticae artis Daphni, Gratii, etc. » HASE.

Initio voluminis, etc. Initio huius libri his exemplis casu propositis adversus eos, etc. HASE.

Illibata intactaque est. Ergo quae Romae ostendebatur, non fuit Polycratis gemma, ea enim signabat Polycrates, teste Herodoto loc. cit. Regnabat autem anno V. C. 229, ante Chr. n. 523. Cf. Brot. not. ad hunc loc. Ed. P.

Ismeniae aetate. Vixit is fere annis centum post Polycratem: hic Tarquinii Superbi Romanorum regis aetate. H. — *Ismeniae aetate.* Chorsules ille, tibicenve, vivebat ann. ante Chr. nat. circiter 391. Multo ante

caelatos fuisse smaragdos docet Moses, Exod. xxxviii, 17. Brot.

Edictum Alexandri. De quo diximus antea lib. VII, cap. 38. H. — *Edictum.* Quo ab Apelle pingi, a Lysippo fingi, a Pyrgotele scalpi se iusserat. Ed. P.

Qua postea principes signabant. Suetonius loc. cit. Dio, lib. XLIX, pag. 117. H. — *Signabant.* Brot. ex MSS. Regg. et edit. princ. *signant*; et sic scribere debuit Noster, quum eius aetate ea gemma signarent principes. Ed. P.

Dioscorides. Mentio huius apud Tranquillum in Augusto, c. 1. H. — *Dioscorides.* Exstant adhuc gemmae ab illo scalpatae, cum suo nomine, ΔΙΟΣΚΟΡΠΙΔΟΥ. Brot.

Sylla dictator traditione Iugurthae.

thae semper signavit. Est apud auctores, et Interca-
tensem illum, cuius patrem Scipio Aemilianus ex
provocatione interfecerat, pugnae eius effigie signas-
se: vulgato Stilonis Praeconini sale, quidnam fuisse
facturum eum, si Scipio a patre eius interemptus es-
set. Divus Augustus inter initia sphinge signavit. Duas
in matris anulis iam indiscretæ similitudinis invēne-
rat. Altera per bella civilia, absente eo, amici signa-

In antiqui denarii adversa parte im-
pressum est caput Torquati cuiusdam
cum his litteris, FAVSTVS: in aversa
parte signatus Sylla in solio sedens,
adstante Boccho in genua procum-
bente, et velut herbam porrigente,
Iugurthaque manibus in tergum re-
vinculis, humi abiecto, elato crure
dextro. Vrsinus 75. Vide Valer. lib.
VIII, cap. 45; Plutarchum in Sylla.
DAL. — *Traditione Iugurthae*. Hoc
est, sigillo in quo Bocchus erat in-
sculptus, Iugurtham Syllae tradens.
Plutarchus in Mario pag. 411: Αὐτός
τε Σύλλας σπραγίδα ποιησάμενος ἐφό-
ρει, γλυφὴν ἔχουσαν ἐγγχειριζόμενον
ὑπὸ τοῦ Βόκχου τὸν Ιουγούρθαν ἐκτυφῶ,
καὶ ταύτη χρώμενος αἰὲ διέτλει. Hoc
ipsum repetit iterum pag. 424, et in
Sylla pag. 452, et libro de Reip. ge-
rendae praeceptis p. 806. Valerius
Max. lib. VIII, cap. 14. p. 408: « L.
Sylla... Iugurthae a Boccho rege ad
Marium perducti totam sibi laudem
tam cupide asseruit, ut annulo quo
signatorio utebatur, inscriptam illam
traditionem haberet. » Bocchus Iu-
gurtham Syllae dedit, quum is a
Mario legatum ageret, anno V. C.
648. Exstat eius facti memoria in
nummis apud Patinum p. 88. II.

Intercatensem. Ab Intercatia Hi-
spaniae citerioris oppido, de quo lib.
III, cap. 4. HARD.

Scipio Aemilianus. Idem Africanus
posterior appellatus, qui Carthaginem
Numantiamque deleuit. Epitome Li-
vii lib. XLVIII: « In Hispania P.
Cornelius Africanus, Scipio Aemi-
lianus, L. Pauli F. Africani nepos,
sed adoptivus, provocatorem barbarum
tribunus militum occidit. » H.

Stilonis. De eo in auctorum Indice
diximus, verbo *Aelius Stilo*. In Colb.
3 aliter haec leguntur, sed mendose,
credo: « vulgato stilo, plerumque
incommodum valere aliquid: non
enim hoc fuisse acturum eum, si
etc. » HARD.

Facturum. Brot. ex Regg. et ed.
princ. acturum. ED. P.

Sphinge signavit. Pompeius ensi-
fero leone. Alex. ab Alex. I. II, c.
49. DAL. — *Sphinge*. Dio Cassius,
lib. XLIX, pag. 417. Tranquillus in
Augusto cap. 1: « In diplomatibus,
libellisque, et epistolis signandis,
initio sphinge usus est: mox imagine
Magni Alexandri: novissime sua,
Dioscoridis manu sculpta: qua si-
gnare insequenti quoque principes
perseverarunt. » Sigilli huius, sive
sphingis effigiem, discite ex Plinio I.
VIII, cap. 30. II. — *Sphinge*. Sphin-
gem videre est in nummis familiae
Carisiae. Brot. — *Iam indiscretæ*.
Broter. ex Mss. τὸ iam deleuit. ED. P.

Maecenatis rana. Seneca in epist.

vere epistolas et edicta, quae ratio temporum nomine eius reddi postulabat, non infaceto lepore accipientium aenigmata asferre eam sphingem. Quin etiam Maecenatis rana, per collationem pecuniarum in magno terrore erat. Augustus postea ad evitanda convicia sphingis, Alexandri Magni imagine signavit.

V. Gemmas plures, quod peregrino appellant nomine dactyliothecam, primus omnium habuit Romae privignus Syllae Scaurus. Diuque nulla alia fuit, donec Pompeius Magnus eam quae Mithridatis regis fuerat, inter dona in Capitolio dicaret, ut M. Varro aliique eiusdem aetatis auctores confirmant, multum praelatam Scauri. Hoc exemplo Caesar dictator sex dactyliothecas in aede Veneris Genetricis consecravit: Marcellus Octavia genitus in Palatina Apollinis cella unam.

VI. Victoria tamen illa Pompeii primum ad margaritas gemmasque mores inclinavit: sicut L. Scipio-

415 de Maecenate: « Nam etiam quum absentis Caesaris partibusungeretur, signum a discincto petebatur. DAT. — *Maecenatis rana*. Quod in anulo signum habebat, id ob exactiones pecuniarum, quae Augusti nomine fiebant, magnos terrores ingerebat: iussausto enimvero onus coarare ea rana iactabatur. H.

Dactyliothecam. Δακτυλιοθήκην, anulorum repositorium. H.

Scaurus. Aedilis ille, de quo lib. XXXVI, cap. 24. HARD.

Mulum praelatum Scauri. Subintellige, dactyliothecae. H.

In aede Veneris Genetricis. In foro. HAAS.

Octavia genitus. Fuit ea Augusti principis soror, cuius ille nomine et

bibliothecam condidit, Octavianam appellatam. Dio, lib. XLIX, p. 447. De hoc Marcello Maro Aeneid. lib. VI: « Tu Marcellus eris. » H.

Apollinis cella. Cella pars templi sacratior, in quam ingredi non fas fuit. Sic MSS. nos ut editi, *Apollinis aede*. Fuit autem haec aedes in Palatio, decima Urbis regione, unde Palatina dicta. Sic Gellius, lib. VII, cap. 4, ait « Scipionem Africanum solitavisse noctis extremo, prius quam dilucisaret, in Capitolium ventitare, ac iubere aperiri cellam Iovis, atque ibi solum diu demorari, quasi consultaturum de Republica cum Iove, etc. »

VI. *L. Scipionis*. Asiatici, de quo lib. XXXIII, cap. 53, et alibi aepius. HAAS.

nis et Cn. Manlii ad caelatum argentum, vestes Attalicas, triclinia aerata: sicut L. Mummii, ad Corinthia et tabulas pictas. (II.) Id uti planius noscatur, verba ex ipsis Pompeii triumphorum actis subiiciam. Ergo tertio triumpho, quem de piratis, Asia, Ponto, gentibusque et regibus in septimo operis huius volumine indicatis, M. Pisone, M. Messala consulibus, pridie kalend. octob. die natalis sui egit, transtulit alveum cum tesseris lusorium e gemmis duabus, latum pedes tres, longum pedes quatuor (et ne quis de ea re dubitet, nulla gemmarum magnitudine hodie prope ad hanc amplitudinem accedente, in ea fuit luna aurea pondo xxx): lectos tricliniarios tres: vasa ex auro et gemmis abacorum novem: signa aurea tria, Minervae, Martis, et Apollinis: coronas ex margaritis triginta tres: montem aureum quadratum cum cervis et leonibus, et pomis omnis generis, circumdata vite aurea: museum ex margaritis, in cuius fastigio horologium erat: imago Cn. Pompeii e margaritis, illa regio honore grata: illius probi oris venerandique per cunctas gentes, illa, inquam, ex margaritis, severitate victa, et ve-

Cn. Manlii. De eo lib. XXXIV, cap. 8. HARD. — *Vestes.* Broter. et vestes, etc. Ed. P.

L. Mummii. Achaici, qui Corinthum, cepit anno 608. H.

In septimo. Libro VII, c. 7. H.

M. Messalaconsultibus. Anno Urbis 693. HARD.

Die natalis sui. Vnicum triumpho diem Plinius adsignat. Vide Plutarchum in Pompeio H.

Alveum cum tesseris lusorium) *Vndamier*, vel un *échiquier*. H.

Abacorum. Quae novem abacis onerandis paria forent. H.

Museum. Μουσῶν simulacrum esse aediculae Musis dictae videtur. Sic Ἰσίδος Isidis Monumentum, ut alibi diximus H. — *Museum.* Museum crediderim esse armarium, quo res pretiosae erant conditae. Sic et nos *musae* adhuc dicimus armaria, quibus nummos, aliaque huius antiquae curiositatis, recondere solemus. BROT.

Horologium erat: imago. Brot. ex edit. princ. ut constet oratio, quum caetera sint in quarto casu, « horologium erat, ut et imago Cn. Pompeii. » Ed. P.

Illius probi oris. In quo forma et

riore luxuriae triumpho. Profecto inter molles viros durasset cognomen Magni, si prima victoria sic triumphasset. E margaritis, Magne, tam prodiga re, et feminis reperta, quam gerere te fas non sit, hinc fieri tuos vultus? sic te pretiosum videri? Nonne illa similior tui est imago, quam Pyrenaei iugis imposuisti? Grave profecto foedumque probrum erat, ni verius irae deorum ostentum credi oporteret, clareque intelligi posset, iam tum illud caput, Orientis opibus sine reliquo corpore ostentatum. Caetera triumphi eiusdem quam virilia! reipublicae et quaestoribus, qui

species est liberalis. Familiaris Plinio locutio, usurpata superius lib. VII, cap. 11. HARD.

Et veriore luxuriae triumpho. Et verius luxuriae, quam Pompeii triumpho. — *Veriore luxuriae triumpho.* Brot. ex Mss. Regg. et edit. principe, « veriore lusuria quam triumpho. » ED. P.

Profecto inter molles, etc. Profecto et molles viri ad Magni cognomen aspirasse et, si prima victoria sic triumphasset: quum incertum foret, virtutis tom, an luxuria triumpharet. A profuso quidem sumptu in exstruktionem Pompeiani Theatri, Magni ei cognomen haesisse, sensit Cassiod. lib. IV, Var. ep. 51: falso ut constat ex Plinio lib. VII, cap. 27. Nam ex Africa tota subacta et in ditionem redacta id cognomen tulit. Transiit illud ad posteros cognominis vice. — Sic totidem apicibus ac syllabis. Reg. 2, Colb. 3, aliique Mss. Quibus verbis quum subit sententia paulo reconditior, nec statim legentibus obvia, Pliniani interpolatores hactenus ita edidere: « Quam profecto » vel « Quod profecto ioter illos viros durasset cognomen, etc. » II.

Prima victoria. Africa nempe subacta, unde Magni cognomen tulit, ut dictum est prosime: etsi victoriae antea illius aliae commemorantur. H.

Et feminis reperta. In seminarum usum. HARD.

Pyrenaei iugis. Vide quae dicta sunt lib. VII, cap. 27. H.

Iam tum illud caput. Quod e margaritis, hoc est, Orientis opibus, thorace teous, ut solet, conflatum, ea triumphi pompa delatum est: perinde ac si saevum illud deorum ostentum esset, fore aliquando ut caput eius praecisum Orienti toti aine reliquo corpore osteotaretur. Ptolemaei scilicet regis Aegypti iussa trucidatus est, ut quidem referunt scriptores rerum romanarum omnes. HARD.

Reipublicae et quaestoribus, qui oram maris, etc. Nusquam grassata liberius, quam in huoc locum, editorum audacia: sic enim typi hactenus volgati: « Reipublicae datum mille talentum; legatis et quaestoribus, qui oras maris defeodissent, H-S bina nulla: commilitibus singulis quinquaginta. » Quis umquam io latina lingua commilites audiit? Nos exemplarium vetustissimorum, integerrimorumque,

oram maris defendissent datum mille talentum: militibus singulis sena millia sestertium. Tolerabiliorem tamen fecit causam Caii principis, qui super omnia muliebria, socculos induebat e margaritis: et Neronis principis, qui sceptrum et personas histrionum, et cubilia amatoria unionibus construebat. Quin immo etiam ius videmur perdidisse corripiendi gemmata potoria, et varia suppellectilis genera, anulos trans-euntes. Quae enim non luxuria innocentior existimari possit?

VII. Eadem victoria primum in Urbem murrhina

sequuti sumus fidem, in primis Reg. 2, et Colb. 3, in quibus totidem syllabis et apicibus locus hic exhibetur, quot repraesentamus: neque in his modo, sed et in illis quos Budaeus inopexit, de Asse, lib. III, fol. 82. De portione certe praemiorum, quae sunt millibus singulis distributa, ad eorum codicum fidem, quos sequuti sumus, accedit auctoritas Appiani ac Plutarchi, a quibus illud ipsum memoriae traditum est. Ille enim, lib. de bellis Mithrid. pag. 252, iste in Pompeio, pag. 612, viritum singulis collatas aiunt drachmas Atticas mille et quingentas, καὶ ἑξακτον ἄνδρα χιλιάς πεντακοντίας Ἀττικὰς δραχμὰς. Sunt autem 10 drachmae, seu denarii, sena millia sestertium, ut liquet. Harn.

Mille talentum. Sic Tullius, Philipp. VI, 45: «Quis inventus est, qui L. Antonia mille nummum ferret expensum? a Talenta porro Attica mille (nam de his accipiendum id puto) monetae nostrae libras faciunt annuo 2,400,000. H. — Immo nostrae monetae librae 4,568,750. Bors.

Sena millia sestertium. Monetae

gallicae librae sunt 1,167. Bors.

Caii principis. Caesaris Germanici. Indutum hunc muliebribus vestimentis progressum in publicum, prodidere etiam Iosephus, Antiq. Iud. lib. XIX, cap. 4, et Tranquillus in eius vita, cap. LX: «Vestitu, calceatque, et caetero habitu, neque patrio, neque civili, ac ne virili quidem, ac deique humano semper usus est. Sarpe depictas gemmatasque indutus paenulas.... ac modo in speculatoria caliga, nonnumquam socco muliebri, etc.» Harn.

Qui super omnia muliebria. Qui inter alios mores muliebres. Harn.

Et personas histrionum, etc. Sic Reg. 2 index. In Colb. 3, aet cubilia victoria. » In libris hactenus editis, » et personas, et cubilia viatoria » histrionum voce praetermissa, caeterisque immutatis. Harn. — *Et personas.* Brot. ex MSS. Regg. Vindobon. et edit. princ. sceptrum personis histrionum. En. P.

Corripiendi. Reprehendendi gemmata potoria. Harn.

Anulos. Quando de anulis silemus, Quae enim non luxuria prae illa innocentior videtur? Harn.

invexit: primusque Pompeius lapides et pocula ex eo triumpho Capitolino Iovi dicavit: quae protinus ad hominum usum transiere, abacis etiam escariisque vasis inde expetitis: excrescitque in dies eius rei luxus, murrhino LXX talentis empto, capaci plane ad sextarios tres calice. Potavit ex eo ante hos annos consularis, ob amorem abroso eius margine, ut tamen iniuria illa pretium augetet: neque est hodie murrhini alterius praestantior indicatura. Idem in reliquis generis eius quantum voraverit, licet existimare ex multitudine, quae tanta fuit, ut auferente liberis eius Nerone Domitio, theatrum peculiare trans Tiberim hortiis exposita occuparent: quod a populo impleri canente se, dum Pompeiano praeludit etiam

VII. *Pompeius lapides et pocula*, etc. A codicum fide et conspirante consensu non discedimus, Reg. 2, Colb. 3, veteri Dalecampii exemplari, aliisque. Typi hactenus vulgati id exhibent solum: *Pompeius sex pocula*: iosigni admodum interpolatione: nam e sex poculis, abacos et vasa escaria, id quod statim affirmatur a Plinio, conflata umquam aut conflari umquam posse, quis credat? HARN. — *Pocula*. Quibus in itinere, profectionibus et expeditionibus quum Roma discessisset, utebatur. DALEC. — *Pocula*. Id argumento est murrhina fuisse e lapide, siquidem Noster ait lapidea et pocula. BRON.

Abacis etiam. Abacos vocat fulera, pluteosque, quibus vasa, candelabraque, et alia imponimus. *Des guéridons*. HARN.

LXX talentis. Ita Reg. 2, Colb. 3, vet. Dal. De talentis Atticis haec accipimus, de quibus alibi. Typi vulgati hactenus *LXXX sestertis*, nullo codice suffragante. II. — *LXX se-*

stertis. Sic Regg. 2, 3, 5, 6; septuaginta autem talenta sunt gallicae monetae librae 326,812. In MSS. Vindobon. et Ambrosiao. *LXX sestertis*, quae sunt monetae nostratis librae 15,562; at in tanta luxuria poculique magnitudine, maiorem numerum veriorum esse credit et Broterius. Eo. P.

Ad sextarios tres. Mensura gallica, *deux pintes et demi-setier*. Vide quae diximus I. XIV, c. 6. II.

Ob amorem. Quoniam calicem hunc deperibat. HARN.

Praestantior indicatura. Maius pretium. Disimus de hac voce in praef. ad Titum, et lib. XXIX, c. 8. II. — Sic supra cap. 3, indicante in Cypro rege. BRON.

Auferente. VI quum Nero Caesar ea pocula liberis eius auferret.

Hortiis. In hortiis suis, Neronis sc. P. Victor. in descript. Romae, regione XIV: « Trans Tiberim... Hortus Domitii. » HARN.

Dum Pompeiano praeludit. Scilicet

Neroni satis erat: qui vidit tunc annumerari unius scyphi fracta membra: quae in dolorem, credo, saeculi invidiamque fortunae, tamquam Alexandri Magni corpus, in conditorio servari, ut ostentarentur, placebat. T. Petronius consularis moriturus, invidia Neronis principis, ut mensam eius exheredaret, trullam murrhinam trecentis talentis emptam fregit. Sed Nero, ut par erat principem, vicit omnes, trecentis talentis

theatro: ut intelligamus theatrum hoc transliberum Pompeiani fuisse praeludium. Nam Nero priusquam probe perficisset frontem, minoribus se ostentavit theatris, postremo in Pompeii theatro in conspectu totius populi romani ineptire non erubuit sive cantando, sive aurigando. GELX. — *Dum Pompeiano praeludit.* Dum se parat ad canendum in Pompeii theatro. Tranquillus in Nerone, cap. xxi: «Mox et ipse aurigare, atque etiam spectari saepius voluit: positusque in hortis, inter servitia, et sordidam plebem rudimento, universorum se oculis in circo maximo praebeuit.» Et ante c. xxi: «Quum magni aestimaret cantare, etiam Romae Neronem agens ante praestitam diem revocavit: flagitantibusque cunctis caelestem vocem, respondit quidem in hortis se cupiam volentibus facturum.» HAN. —

Qui vidit tunc annumerari. Sic et edit. princeps; Brut. ex Regg. codd. 2, 3, 5, *vidi tunc annumerari.* Ed. P.

In dolorem. Vt doletet praesens aeculum, invideretque fortunae superioris aetatis. HAN.

Alexandri. «Magni Alexandri thoracem repetitum a Caligula e conditorio eius» scribit Tranquillus, cap. xxi, in Caio. Fuit illud Alessandriae, aureum primo, mox vitreum, quum

ablatus fuisse aureum fuisset. Strabo, lib. XVIII, p. 791. HAN.

T. Petronius. Titum quoque Plutarchus appellat, lib. de Discrimine adulatoris et amici: ubi exprobratam ab eo Neroni temeritatem ac sordes refert. Caius Tacitus non sensel appellat: in primis Annal. lib. XVI, pag. 274, ubi de hoc ipso loqui eum, de quo et Plinius agit, res ipsa indicio est. Ibi proconsul Bithyniae, mox consul, dem revolutus ad vicia, seu vitiorum imitationem, inter paucos familiarium assumptus a Nerone dicitur. Et pag. 272: «Flagitia principis sub nominibus exoletorum feminarumque, et novitate cuiusque stupri perscripsit, atque obsignata misit Neroni, etc.» Quibus verbis opus illud signari quidam arbitrantur, quod Petronii Arbitri Satyricon appellatur: quibus non ego credulus. HAN.

Exheredaret. Heredi auferret. H. — *Exheredaret.* Vt trullam hanc mensae principis auferret. Eo. P.

Trullam. Trullam glossae *χλυστρον* et *acquiminale*, seu pollubrum interpretantur, *un bassin à laver.* H.

Trecentis talentis. Sic MSS. omnes. Antica tñenta ubique interpretator. Libri hactenus editi, et hoc loco, et eo qui proxime sequitur, *trecentis sestertiis* legunt, nullo adstipulante

capidem unam parando. Memoranda res tanti imperatorem patremque patriae bibisse.

VIII. Oriens murrhina mittit. Inveniuntur enim ibi in pluribus locis, nec insignibus, maxime Parthici regni: praecipue tamen in Carmania. Humorem putant sub terra calore densari. Amplitudine nusquam parvos excedunt abacos: crassitudine raro, quanta

vetere exemplari. H. — *Trecentis talentis emptam*. Ita MSS. Regg. 2, 3, 5, 6. In MSS. Vindobon. et Ambros. *trecentis sestertiis*; Rezz. *CCC H-S*, et explicat *tereenta millia sestertia*: melius dixisset trecenties centena millia sestertium, seu monetae gallicae libras 5,836,507; trecenta autem sestertia sunt librae 58,359; trecenta vero talenta, 4,370,625. Ex Brot. nott. ad h. l. Ed. P.

Capidem unam. Capis genus est poculi a capiendo dictum, auctore Festo. Livius lib. X: «Cum capide ac lituo capite velato. victimam caedat.» In MSS. *iaspidem*, sed mendose. H. — *Trecentis talentis*. Brot. *C talentis*, etc. Edit. princ. *C lib*. Ambrosian. 2, *C sestertiis*. Vindobon. *quadringentis sestertiis*. Rezzon. *CCCC H-S*. id est, «quadringenties centena millia sestertium» seu gallicae monetae libras 7,782,040. Centum autem sestertia, sunt nostrae monetae libras 49,453; quadringenta sestertia, librae 77,812: centum talenta, librae 456,875. Omnes tamen vicit Nero, quum non ingentia vasa, sed unam capidem, minusculum vas, tanti emisset. Ex Brot. nott. ad hunc loc. Ed. P.

VIII. Oriens murrhina. Passarium vetus Latino Gallicum, murrhina vasa vocat *hanaps de madre*. Sed *madrata* haec opera e ligno fuisse verius alii

censent cum Ruellio, quem sequitur sumus lib. XIII, cap. 30. Vasa fuere ex pretioso lapide sui nominis, siue generis. Vide quae Passeratius habet in Propertium lib. IV, Elegia 5. Hunc Plinii locum totidem fere verbis exscripsit Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 42. H. — *Oriens murrhina mittit*. Scaliger, Mariette, alique existimavere murrhina esse la porcelaine. Quae sententia prorsus adversatur Plinianae murrhinorum descriptioni. Si quis conferat locos omnes, in quibus Plinius agit de murrhinis, perspiciet murrhina esse lapidem, et, ut Broterio videtur, achatum non absimilem, at rariorem et praestantiorum. Nunc vero apud peritissimos mineralogiae auctores constat, plurimisque probavit argumentis Cl. de Rosière, lapidis nempe duntaxat et splendore, colorum varietate ac percussu, zonis discurrentibus maculisve in purpuram, candorem, etc. se circumagentibus, nihil aliud murrhinorum antiquorum materiam fuisse, quam quod recentiores vocant *fluor* (*fluat de chaux, phthorure de calcium*), de quo conf. Cl. nostras Beudant, *Traité de Minéralogie*, pag. 456 et 718, Paris. an. 1824. Ed. P.

Praecipue tamen. Brot. ex MSS. Regg. 3, 5. Vindobon. et ed. princ. *praecipua tamen*. Ed. P.

Parvos excedunt abacos. Abaci, des

dictum est vasi potorio. Splendor his sine viribus: nitorque verius, quam splendor. Sed in pretio varietas colorum, subinde circumagentibus se maculis in purpuram candoremque, et tertium ex utroque ignescentem, veluti per transitum coloris, in purpura, aut rubescente lacteo. Sunt qui maxime in his laudent extremitates, et quosdam colorum repercussus, quales in caelesti arcu spectantur. His maculae pingues placent: translucere quidquam, aut pallere, vitium est. Item sales, verrucæque non eminentes, sed ut in corpore etiam plerumque sessiles. Aliqua et in odore commendatio est.

Ignescens, ut diximus sup. cap. II. *Consuetudine*. Raro, inquit, murrhini lapidis crassitudo tanta est, ut excavari possit in eam altitudinem, quae vasi potorio superiore capite, ut trilitus est, et capaci plane ad sextatios tres calices. Hanc.

Senes viribus. Neque enim erant translucida, nisi forte, ut Plinius verbis utar, crassiore vitæ; nos propere dicimus, *senes*, *transparens*. Ep. P.

In purpura. Quam murrhini area vel purpurea sit, vel lactici coloris simul ac rubescentis. H. — *In purpura*, ut rubescente lacteo. Sic MSS. omnes. Editi corrupte, et purpura rubescente, aut lacte candescente. Hidorus, qui hunc locum totidem alioqui verbis expressit, voces eas nihilo neglexit. Varietas eius, inquit, Orig. lib. XVI, cap. 12, in purpuram candoremque, et ignem, cum quibusdam colorum repercussionibus, quales in caelesti arcu spectantur. H. — *Ignescentem*... in purpura. Brot. et MSS. Regg. 2, 3, 5, 6, et edit. prime. et ignescente, veluti per transitum coloris, purpura. Ep. P.

Sessilis. Depressæ. Hanc.

PLIN. N. H. Tom. IX

Aliqua et in odore. E murrhina caryophyllus vina potabant, quod ex illo vasis genere græcorum ea traherent saporem. Martialis, lib. XIII, epigr. 113, cui lemma: Myrrhina: Si calidum potas, ardentis myrrhæ Faleros continit; et melior sit sapor lode mero. Hanc.

IX. Contraria hinc causa, crystallum facit. Ad verbum hæc Iidorus, loc. cit. Et cap. LIII: Crystallus resplendens et aqueus colore. Traditur quod in eis glaciæ durata per annos. Vnde et nomen ei Græci dederunt. Statius item in Epithalamio Stellæ: Baroque longævæ nivibus crystallæ gelat. Seneca Natural. Quæst. lib. III, cap. 25: Quis non crystallinas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt? Contra autem est: tenuissimis enim hoc evenit, quæ frigus ob ipsam tenuitatem facillime gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet. Κρύσταλλος enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quam illam glaciero, ex qua fieri creditur, etc. Basilii quoque, humil. III, in Hexæm. pag. 34. Dio-

Oo

IX. Contraria huius causa crystallum facit, gelu vehementiore concreto. Non alibi certe reperitur, quam ubi maxime tubernae nives rigent; glaciemque esse certum est: unde et nomen Graeci dedere. Oriens et hanc mittit, quoniam Indicae nulla praefertur. Nascitur et in Asia vilissima circa Alabanda, et Orthosiam, finitimisque montibus, item in Cypro. Sed laudata in Europae Alpium iugis. Iuba auctor est, et in quadam insula Rubri maris ante Arabiam sita nasci, quae Necron vocetur, et in ea quae iuxta gem-

dorus Siculus, Bibl. lib. II, p. 133, crystallum sit quidem ex aqua purissima in glaciem indurata coalescere, non quidem a frigore, sed disincti ignis potentia.

Gelu vehementiore concreto. Fallitur Plinius. Crystallus sit e lapidescente persipico succo, quem sub terris, aut inter gelidas rupium venas frigiditas vehemens glaciatur, et durat. Vide Agricola lib. VI Fossil Rhod. lib. I, c. 10. De crystallo vide Orpheum et Theophr. περὶ λίθου. Dale.

Non alibi certe reperitur, quam ubi, etc. Id vero alii negant, ut Marbodius eccinit, lib. de Lapid. praet. cap. 23: Pars negat, ut multis perhibent in parvis orbis Crystallum nasci, quae non vis frigoris ulla est. Nec glacialis hiems, etc. Sequitur Nepos Solinorum, d. xv, p. 36. H.

Glaciemque esse certum. Glaciem intellige, non caelestem aquam, in estivis montium iugis, sed succus potius in terrae visceribus, atque inter cuntes, uti mox dicitur vehementiore gelu concretum: frigoris vi congelatum et coactum, H.

Vnde et nomen. Κρυσταλλος a frigore, ἀπὸ τοῦ κρύους. H. — Nolis quartz crystallis in colore, quartz hyalin

limpide. Vulgo, cristal de roche. Eo. Pan.

Indicae nulla praefertur. Gaccias ab Horto lib. I, cap. 47, nullam per universam Indiam crystallum reperiri scribit. Dalec. — Quoniam Indicae, Sic MSS. Reg. 2, Colb. 3, aliique. Libri hactenus editi: sed Indicae nulla praefertur: male. Sententia est, etiam in Oriente giant crystallum, idque vel ex eo argumento constare, quod vulgo crystalli Indicae nulla praefertur. Nunc per universam Indiam reperiri nullam crystallum aiunt. Fuisse olim, luculentus est auctor Strabo, lib. XV, pag. 747. Solinus item, et Marbodius, laudandi infer. cap. 15.

Nascitur et in Asia. Solinus, cap. xv, pag. 36, in Scythia. Strabo lib. XV, pag. 140, in Cappadocia. De Alabandia, Orthosiaque lib. V, cap. 29. Hand.

Alpium iugis. Sic Isidor. Orig. lib. XVI, cap. 13. H.

Quae Necron vocetur. Sic MSS. omnes: Reg. 2; Colb. 3, vetus Dalec. etc. Τὴν νηξρὸν insula, Necronnesos, hoc est, montuorum: ut Macaronesos, τὴν μακάρων. Libri editi, Neron, meadose. H. — Neron, lu-

nam topazion ferat, cubitalemque effossam a Pythagora Ptolemaei regis praefecto. Cornelius Bocchus et in Lusitania nasci perquam mirandi ponderis Ammaensibus iugis, depressis ad libramentum aquae puteis. Mirum et quod Xenocrates tradit Ephesius, aratro in Asia et Cypro excitari. Non enim inveniri in terreno, nec nisi inter cautes creditum fuerat. Similius vero est, quod idem Xenocrates tradit, torrentibus saepe deportari, Suidines vero negat, nisi ad

insula Necroni nihil addatur esse, *Fide Maesira*. Boor.

Et in ea. De hac insula dictum est lib. VI, cap. 31. II. — Quae iuxta geminam topazion ferat. Est insula Topazos, nunc *Zemorgete*, haud procul portu urbis Bezenices, usque Coae. Geminam topazos, la topaze. Ba.

Cubitalemque. Crystallum. II. — Nobis multo maior est crystalli copia et magnitudo quam antiquis. Boor.

Cornelius Bocchus et in Lusitania, etc. Legendi: « Cornelius Bocchus et in Lusitania nasci perquam mirandi ponderis in Lunensis iugis, etc. » Lunae promontorium in Lusitania « depressos puteos ad libramentum aquae », ad libranda aquam depressos intellige. Legi etiam posset, *Amaensibus iugis*, ut de iugis intelligat, unde Ana fluvius oritur. Saem. — Cornelius Bocchus. Laudatur hic saem. in Indice huius libri, ex MSS. omnibus. Hoc loco tamen quidam codices, non *Bocchus*, sed *Nepos* habent: mendose. Nam et vetustae additiones *Bocchus* habent: et ipse Plinius hoc ipsum repetens inferius, cap. 43: « Bocchus, inquit, auctor est, et in Hispania repperit, quod in loco crystallum dictis ad libramentum aquae puteis defossis inde erant, a II.

Ammaensibus iugis. In MSS. Reg.

2, et Cist. 3, *Ammaensibus*, et *Ammaensibus iugis*. Salmasius in Soliman p. 407, *Ammaensibus iugis* legi coniebat posse, quoniam, credo, Ζαχην; ὄρος Iurtae promontorium in Lusitania Ptolemaeus agnovit, satis audaci coniectura. Adiecit idem, posse scribi *Admaensibus*, ut de iugis intelligatur, unde Ana fluvius oritur, perinde quasi in Lusitania is, non in Hispania ceteriore oriatur, ut diximus lib. III, cap. 2, p. 288. Ammaensibus, sive Ammaensibus in Lusitania populus novimus appellatur lib. IV, cap. 35. Hinc iuga Ammaensia. II. — *Ammaensibus*. Ammaensibus populi videntur fuisse, ubi municipium Ammaia, nunc *Portalegre*. Boor.

Ad libramentum. Quantum effudere aquae permittunt, non scaturientes. Eodem loquendi genere usus est et c. 9 sequente. Dat. — *Ad libramentum aquae*. Vbi fodiuntur scopos seu putei ad ducendam ex libramento aquam. De hac voce diximus lib. XXXI, cap. 31. II.

Nec nisi inter cautes creditum fuerat. Certe vulgo inter cautes, se quis, invenitur crystallus; sed et alibi inventa. Hisque nuperis annis, navis gallica, quae ex India revertebatur, quum vectores aqualium descendissent in insulam *Madagascar*, unus

meridiem spectantibus locis nasci: quod certum est: non enim reperitur in aquosis, quanquam in regione praegeleida, vel si ad vada usque glacientur amnes. Caelesti humore, parvaeque nive id fieri necesse est; ideo caloris impatiens, non nisi frigido potui addicitur. Quare sexangulis nascatur lateribus, non facile ratio inveniri potest: eo magis quod neque mucronibus eadem species est, et ita absolutus est laterum laevor, ut nulla id arte possit aequari.

X. Magnitudo amplissima adhuc visa nobis erat, quam in Capitolio Livia Augusta dicaverat, librarum circiter quinquaginta. Xenocrates auctor est, vas

forte cavernam subit, quo splendentibus particulis invitatus processit, et reperit maximam optimam crystalli vim, quae Parisiis venit. Vidi illius crystalli particulas non ita puras, in quibus psalae, et musci, atque id genus, conspicebantur. Boer.

Caelesti humore, parvaeque nive id fieri necesse est. Legend. a Caelesti humore, parvaeque nive id fieri necesse est, ideo caloris impatiens, non nisi frigido potui dicatur, s. Salu. — Non nisi frigido potui addicitur. Libri haecenus vulgati, nisi frigido potui addicuntur. At MSS. Reg. 2, Onlb. 3, atque, ut edidimus. Adjuvat et Solinus cap. 24, pag. 36, de crystallo: «Multus ad pocula destinatur, quamlibet nihil aliud quam frigidum potui possit.» H. — *Caelesti humore parvaeque nive.* Nos meliora de origine crystalli docuere tempus et experientia. Boer.

Non facile ratio. Assignare tamen Cardanis est ausus, quem ob eam rem Scaliger exagitat, Exerc. 118. Hard.

Eo magis. Mucronum quidem numerum servat natura diligenter: spe-

ciem, sive formam, ac similitudinem non item. Nicol. Chorier, hist. Delph. lib. 1, pag. 72, auctor est, in montibus Ebrodunensibus; Diemibusque, in Delphinatu, crystallum eiusmodi crebro passimque reperiri H. — *Eo magis quod neque mucronibus eadem species.* Id nascitur vel ex salibus, vel ex metallis quae determinatas habent suas figuras, immo et praeter varios colores, qui ex diversis oriuntur mixturis, inest quoque singulis metallis in minutissimum pulverem reductis, proprius suus color: aureo, ruber, le rouge; plumbo, hyacinthinus, Corailé; argenteo, flavus, le jaune; aeri, viridis, le vert; ferro, caeruleus, le bleu, etc. Quod in regia societate Londinensi multis experimentis docuit Cl. Humez Dehaval Boer. — *Mucronibus.* Broter. operarius errore, mucronis. Eo P.

X. *Magnitudo.* Solinus. Haec ad verbum excipit, cap. 24, pag. 36. Hard.

Livia Augusta. Sic etiam Solinus. At MSS. Divus Augustus. H.

Librum circiter quinquaginta. An librarum CL? legitur etiam in Plin.

amphorale visum: et aliqui, ex India crystallum sextariorum quatuor. Nos liquido affirmare possumus, in caulis Alpium nasci, atque adeo iuvius, ut plerumque fune pendentem eam extrahant. Peritis signa et indicia nota sunt. Infestantur plurimis vitijis: scabro ferrumine, maculosa nube, occulta aliqua vomica, praeduro fragilique centro: item sale appellato. Est

exemplaribus: aquam Divus Augustus dicaverat. SALM. — *Copieder quinquaginta*. Sic etiam MSS. At Solinus CL. II. — *Magnitudo amplissima*. . . *Librarum circiter quinquaginta*. Quanto ampliorem nunc posuimus crystalli magnitudinem! In montibus vallis Oberhanti, in pago Bernensi; *le canton de Berne*, inventa est pars crystalli, cuius pondus erat librarum 400, vel 500; plures librae sunt amplius 100. Totum pondus partium crystalli in una caverna ibi repositarum et praesentissimae naturae sine vitijis, fuit librarum 100,000. Tota haec crystallus fuit aestimata gallicae nostrae monetae libris 90,000. Vnde Gruver, *Histoire naturelle des glaciers de la Suisse*, pag. 40. Adeo ob copiam imminutum est apud nos crystalli pretium. BROT.

Idem Xenocrates auctor est (sic prius). Lege: *Idem Xenocrates auctor est vas amphorale visum: et aliqui ex India crystalli sextariorum quatuor*. Id est, vas crystalli ex India. SALM. — *Vas amphorale*. Quid sit amphora, diximus lib. XIV, cap. 5. HARD.

Sextariorum quatuor. Tres pintae vulgus Lutetiae vocat. H.

Fune pendentem. E summis caulis, iugisque montium. H.

Infestantur plurimis vitijis, scabro, ferrugine, etc. Leg. *Infestantur plu-*

rimis vitijis, scabro, ferrumine, maculosa nube, occulta aliqua vomica, praeduro fragilique centro, item sale appellato. In ferro το σίδηρον agnoscere Graeci, partem eius durissimam. SALM. — *Infestantur*. Crystalli, inquit, haec vitia sunt: scabrities ac ferrugo, seu qualis in ferro rubigo cernitur, (MSS. ferrumine hoc loco agnoscunt; non, ut editi, scabro ferrugine) maculosa nubes, etc. H.

Occulta aliqua vomica. Vomica proprie tumor est excrescens in aliqua parte corporis, sanie fluidam continens in sese. Ad huius similitudinem in crystallo vomicam Plinius, opinor, intelligit, occultam in trodia crystalli aquae guttulatam, quae nondum fuerit gelu concreta. Eadem in similem crystallum epigramma Claudianum geminum, in Anthologia lib. IV, tit. 18: Κλαυδίου εἰς χρυστάλλον ἐνός ὕδαρ ἔχοντα. Χιονία χρυστάλλος ὡς αἶψος ἀσκήθεα; δαΐζει ἀκραιότατο παλαιόθεν εἶχενά ποτόν, Οὐρανὸς ἀγκυρὴν ἔχοντα βαρυκτύπου ἔδωκε ποτόν. De crystallo intus aquam habente: Aëris ingenio glacies sortita figuram, Exhibet immensatam nobis in imagine mundum, Aethera qui fluctus pelagi complectitur in se, Alterum priore haud inferius elegantia, Istiusmodi: Εἰν' ἄγχι πέτ', χρυστάλλῳ, λίθῳ περικυκλωμένῳ ὕδαρ, τίς πᾶσι; βορέης· ἢ τίς Ἰλνυς; Νότος. Dic, aqua sub lapidis glaciali tegmine, quo

et rufa aliquibus rubigo: aliis capillamentum rimae simile. Hoc artifices caelatura occultant. Quae vero sine vitio sunt, puras esse malunt, acenteta appellantes: nec spumae colore, sed limpidae aquae. Postremo auctoritas in pondere est. Invenio medicos, quae sunt urēda corporum, non aliter utilius id fieri putare, quam crystallina pila adversis posita solis radiis. Alius hic furor, H-S. CL X trullam unam non ante multos annos mercatam a matre familias, nec divite. Idem Neto amissarum rerum nuncio accepto, duos calyces crystallinos in suprema ira fregit illisos. Haec fuit ratio saeculum suum patientis, ne quis alius ex his biberet. Fragmenta sarciri nullo modo queunt. Mire ad similitudinem accessere vitrea, sed prodigii modo, ut suum pretium auxerint crystalli, non diminuerint.

tu Compacta es? Borea; quo resoluta? Noto. s. HARD.

Centes. Quid centum sit, diximus lib. XVI, cap. 76. II.

Item sale. Verrucarum instar non eminentiam, vitium id esse non in crystallis modo, sed in murchinis intelligitur ex his Plinii verbis, cap. 8, s. Murchinis transducere quidquam, aut pallere, vitium est. Item sales verrucaeque non eminentes, sed ut in corpore etiam plerumque sessiles. (HARD.)

Acenteta. ΑΞΙΝΗΤΑ, sive caelatura, de qua dictum est proxime: sive quae scalpri puncturam non senserunt. Ασυνθητά legi hoc loco vir doctus in prius, informemque crystallum interpretatus est, Notis in Alexiad. p. 279. Nos a MSS. non discedimus. H. — Paulo ante puras esse maluit; sic Gron. et al. pura Bröter. Ed. P.

Nec spumae coloris. Solinus, c. xv, pag. 36: s. Qui eligunt purissimum

captant: ne quid rufum, ne quid nubilum, vel spumae oblitum, arceat perspicuitatem. s. Prius legebatur, nec spumae coloris limpidae aquae. s. HARD.

Invenio medicos. Vide quae diximus lib. XXXVI, cap. 67. Expertum id a se feliciter testatur Matthiolus, in Diosc. lib. V, cap. 116, pag. 435B. HARD.

H-S. CL X. Sesterium centum quinquaginta milia, monetae gallicae sunt librae 29,179. Ed. P.

Trullam unam. Crystallinam: un bassin de cristal. H. — Trullam Brot. interpretatur, une coupe, ut videtur est apud furem Satyr. III, vers. 108. Ed. P.

Idem Neto. Tranquillus in Neron. cap. XLVII: s. Nuntiata interim defectione, ... duos scyphos, gratissimi mihi, quos Homericos, s. caelatura carminum Homeri vocat, solo illis, etc. s. H.

XI. Proximum locum in deliciis, seminarum tamen adhuc tantum, succina obtinent: eandemque omnia haec, quam gemmae, auctoritatem: sane maiorem aliquibus de causis crystallina et murrhina, rigidi potus utraque. In succinis causam ne deliciae quidem adhuc excogitaverunt. Occasio est vanitas Graecorum diligentiae. Legentes modo aequae perpetiantur me de ortu eorum, quum hoc quoque intersit vitae, scire posteros quidquid illi prodidere mirandum. Phaëthontis fulmine icti sorores fletu mutatas in arbores populos, lacrymis electrum omnibus annis fundere iuxta Eridanum amnem, quem Padum vocamus: et electrum appellatum, quoniam sol vocitatus sit Elector, plurimi poëtae dixere, primique, ut arbitror,

XL. *Seminarum tamen adhuc tantum.* Hinc Ovidius, Metam. lib. II, vers. 364: «Inde fluunt lacrymae, stillataeque sole rigescunt De ramis electra novis: quae lucidos amnis Excipit, et ouribus mittit gestanda Latinis.» HARD.

Succina. Ruellius, de Nat. stirp. I, cap. 39, p. 115: «Succinum nostrae officinae, rursaque, et vulgus medicorum Ambram vocant citrinam: Mauritaioi Karabe. Gestant nostrae molieres decoris causa, quaedam molillum vice: aliae obvienlos ex eo efficiunt, quibus suas preces onerant.» Alia res omnino est, quam Ambram griseum vocitant. II. «*Succina.* Succinum; le sucin, l'ambre jeune, bituminia genus est: Succin mameloins, celluleux, insectifère, etc.» II.

Rigidi potus utroque. Sic libri omnes: hoc est, frigidi. Tamen et ad calidos potus murrhina Martialis adhibet, laudatus a nobis paulo antea, c. 8. II.

De ortu eorum. Veti. apud Dal: de ortu eorum dicere. Eo. P.

Phaëthontis fulmine icti, etc. Nasonem vidi, l. c. II.

Lacrymis electrum omnibus annis. Inde lacrymosum Virgilio in Citi, «Non me delicia commovit regia dives Coralio fragili se electro lacrymoso.» Orpheus quoque in Argonauticis αἰγυρον πλόζαν υστερον, populum lacrymosam vocat, quod succinum, populi esse lacrymam arbitretur. Dal.

Iuxta Eridanum amnem. Eridanum, le Rodanum, amnis est qui in laevum Vistulae ostium infuit, et urbem Danzick alluit. Ibi magna succinei eripia. At quum Germanorum Eridanus, Rhodanusve et Padus appellatus quoque ab Italis Eridanus similium nominum habeant, iode natas ut fabulae de patria et origine succini. Baor.

Elector. Ηλεκτρον, quod nos ἀλέκτρον, hoc est, sine lecto faciat, et aumpo lectoque excitet: τρύχην παρ-

Aeschylus, Philoxenus, Nicander, Euripides, Satyrus. Quod esse falsum, Italiae testimonio patet. Diligentiores eorum, Electridas insulas in mari Adriatico esse dixerunt, ad quas dilaberetur Padus. Qua appellatione nullas umquam ibi fuisse, certum est: nec vero ullas ibi appositas esse, in quas quidquam cursu Padi devehī possit. Nam quod Aeschylus in Iberia, hoc est, in Hispania, Eridanum esse dixit, eundemque appellari Rhodanum: Euripides rursus, et Apollonius in Adriatico litore confluere Rhodanum et Padum: faciliorem veniam facit ignorati succini, in tanta orbis ignorantia. Modestiores, sed aequē falsum prodidere, in extremis Adriatici sinus rupibus inuis arbores stare, quae Canis ortu hoc effunderent gummi. Theophrastus in Liguria effodi dixit. Chares vero Phaethontem in Aethiopia Hammonis obiisse: ob id delubrum ibi esse atque oraculum, electrumque gigni.

φρίων ἤλεκτρον ἰδίῃ κη. Iliad. Z. Dal.

— *Elector*. Potius id ei nomen est ab electri splendore. H. — *Elector*. Sol Homero aliisque saepe dicitur ἤλεκτρον. Bror.

Euripides. Petrus Victorius, lib. XXV, cap. 4, Apollonii versus et Euripidis ex Hippolyto coropato recitat. Dal.

Diligentiores eorum. Apollonius Rhodius, Argon. lib. IV, vers. 506. Qui Radaunū amnem (is Dantiscum praeterfluit) pro Rhodano acceptum a Veteribus voluit, λήρους ληρούσιν, H. — Conf. not. pag. praeced.

Electridas insulas. Electrides insulae sunt in ipsis Vistulae, la Vistule, ostiis. Bror.

Hoc est, in Hispania. At Iberiae nomine vetustissimi scriptores intellexere tractum omnem illum terrarum,

qui a Rhodano ad Gadēs pertinet, teste quidem Strabone, lib. III, pag. 166. H.

Et Apollonius. Idem qui supra Rhodius appellatus, Argon. lib. IV, vers. 627. H.

Faciliorem veniam facit. Venia digni, quod succini ortum ignorarint, qui vel orbis situm ipsum nescierunt. HARD. — *Quae canis ortu hoc effunderent gummi*. Sic quoque Gronov. et libri omnes ante Hard. editi. Broterius vero, hanc effunderent gummi. Ed. P.

Theophrastus in Liguria effodi. Theophrastus, libro περὶ λίθων, n. 53, pag. 6: «Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ ἤλεκτρον λίθος, καὶ γὰρ ὄρυκτόν τὸ περὶ Αὐγχεῖσθην.» Electri nempe natura est lapidea, quum in Liguria effodiatur, etc. H.

Philemon fossile esse, et in Scythia erui duobus locis: candidum atque cerei coloris, quod vocaretur electrum: in alio loco sylvum, quod appellaretur subalternicum. Demonstratus lyncurion id vocat, et fieri ex urina lyncum bestiarum, e maribus sylvum et igneum, e feminis languidius atque candidum. Alii dixere langurium, et esse in Italia bestias langurias, Zenothemis langas vocat easdem, et circa Padum iis vitam assignat. Sudines arborem quae gignat in Liguria. In eadem sententia et Metrodorus fuit. Sotacus credidit, in Britannia petris effluere, quas electrídas vocat. Pytheas Guttonibus, Germaniae genti, accoli aestuarii Oceani, Mentonomon nomine, spatio stadiorum sex millium: ab hoc diei navigatione insulam abesse Abalum: illuc vere fluctibus advehi, et esse concreti maris purgamentum: incolas pro ligno ad

Fossile esse. Succinum fossile, l'ambre de rochers. Contra quod in mari reperitur, l'ambre lavé, l'ambre poli. Baor.

Subalternicum. Gronov. et al. ante Hard. *malternicum.* Eo. P.

Lyncurion. Iosephus, I, V, ἀλώμενος, λυγρὸν vocat. Vide Brod. lib. III, cap. 10; Theoph. lib. de Lapidibus. Dal. — *Lyncurion.* De lyncurio diximus lib. VIII, cap. 57. Strabo similiter, lib. IV, pag. 202, ubi de Liguriis: Ἰλυσσάδες δὲ καὶ τὸ λυγρὸν παρ' αὐτοῖς, ὃ τινες ἤλεκτρον προσηγορεύουσι. «Copiosum est apud illos lyncurium, quod nonnulli cognominant electrum.» H. — *Lyncurion.* De lyncurio dicetur infra c. 13. Eo. P.

Assignat. Sic et Chiff. affirmat Gr. et al. ante Hard. Eo. P.

Petris effluere. Sic Reg. 2, Colb. 3, Chiff. vet. apud Dalec. alique. In

editis perperam, arboribus effluere. H. — Vocat. Gronov. et al. vocavit. Eo. P.

Guttonibus. Legendum *Guttis*, qui Ptolemaeo, lib. II, Gothi vocantur. Guttos alii Prussiae Smolandiam esse putant, aestuariumque Mentonomon, Curienhe litus, quod Germanis appellatur *der Curische Strand*: Eo namque fluctibus Oceani magna succini copia efficitur, sicut et ad Daniscum, *Danzick*, Prussiae. Dal. — *Guttonibus.* De his agimus lib. IV, c. 28. H.

Aestuarium Oceani. In Vistulae scilicet ostiis. Baor.

Abalum. Aeternum sunt Electrídos Glesmariseve Insulae. Ba.

Veris temperie. lib. IV, cap. 13, quamvis illic quidam legant *veris tempore.* Dal. — *Illuc vere fluctibus advehi.* Subintellige, succinum. HARR.

ignem uti eo, proximisque Teutonibus vendere. Huic et Timaeus credidit, sed insulam Basiliam vocavit. Philemon ait flammam ab electro reddi. Nicias solis radorum succum intelligi voluit. Hos circa occasum credit vehementiores in terram actos, pinguem sudorem in ea parte Oceani relinquere, deinde aestatibus in Germanorum littora eici. Et in Aegypto nasci simili modo, et vocari sacal: item in India, gratusque thure esse Indis. In Syria quoque feminas verticillos inde facere: et vocare harpaga, quia folia et paleas, vestiumque fimbrias rapiat. Theochrestus, Oceano id exaestuante ad Pyrenaei promontoria eicit: quod et Xenocrates credidit, qui de iis nuperrime scripsit. Vivit adhuc Asarubas, qui tradidit iuxta Atlanticum mare esse lacum Cephisiada, quem Mauri vocant Electrum. Hunc sole excafactum ex limo dare electrum fluitans. Mnaseas Africae locum Sicyonem appellat, et Crathin amnem in Oceanum effluentem e lacu, in quo aves, quas meleagridas et penelopas

Basiliam vocavit. Sic MSS. omnes, non *Baltiam*. Sic Pytheas, lib. IV, c. 27. H.

Ait. Gron. et al. ante Hard. *negavit.* Eo P.

Aestivas (sic prius). Non prius absque ratione legitur *aestivas*. Comperit enim est in Argemis bitumen e fonte quo non nisi aestate scaturire. Dal.

Et vocari incol. Lingua Aegyptiaca, non Hebraea. H. — *Sacal.* Ob similitudinem lapidis, qui sacal a Iudaels adhibet dicitur. Ba.

Verticillos. Verticilli instrumenta sunt, quae fuso adhibentur, ut facilius vertatur. H.

Et vocare harpaga. Succinum videlicet. *Agnae* Graecis rapacem, seu

raptorem sonat. Exscripsit hunc locum Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 8. Hase.

Theochrestus. Sic Reg. 2, Colb. 3, alique. Sic hoc huius index; non, ut editi, *Theophrastus*. H.

Mnaseas. Sic MSS. proxime laudati: sic Iudex. In editis male, *Mnecias*. H.

Appellat. Gronov. et al. ante Hard. *appellatum.* Eo P.

Et penelopas. *Harporae*, quae aves qui non videntur, aquaticas esse, anasibusque similes communicant. H. — *Meleagr.* et *penelopas*. Has ad genus avia referunt, quod nostri vocant *pintade*. Cf. supra lib. X, c. 52. Ep. P.

vocat: et vere ibi nasci, ratione eadem, qua supra dictum est de Electride lacu. Theomenes, iuxta Syrtim magnam hortum Hesperidum esse, ex quo in stagnum cadat, colligi vero a virginibus Hesperidum. Ctesias Indis flumen esse Hypobarum, quo vocabulo significetur omnia in se ferre bona: fluere a septentrione in exortivum Oceanum iuxta montem silvestrem arboribus, electrum ferentibus. Arboreas eas, siptachoras vocari, qua appellatione significetur praedulcis suavitas. Mithridates in Germaniae littoribus esse insulam, vocarique eam Oserictam, cedri genere silvosam: inde defluere in petras. Xenocrates non succinum tantum in Italia, verum etiam thyon vocari, a Scythis vero sacrum, quoniam et ibi nascatur. Alios putare in Numidia gigni. Super omnes est Sophocles tragicus poeta, quod equidem miror tanta gravitate cothurni,

Et vere ibi nasci. Subintellige electrum. H.

Qua supra dictum. Proxime antea, de Cephisiade lacu. H.

Celat. Vet. ap. Dal. *cadit.*

Ctesias Indis flumen esse Hypobarum. In libro de rebus Indicis apud Photium in Bibl. cod. 73, pag. 149: Εστι δὲ καὶ ποταμὸς διαβήσας διὰ τῆς Ἰνδίας... ὅσων δὲ τῶ ποταμοῦ ἵσθιοι μὲν ὕψιστος (rectius ὑψίστος), ἰλλυνοῖσι δὲ, πῖπον πάντα τὰ ἀγαθὰ. Οὗτος τοῦ ἐναιουτοῦ λ' ἡμῶν· ἡλκιστρον καταρρεῖ, etc. s. Est et fluvius Indiam interlabens... qui ab India Hypobarus appellatur, quod graece sonet, Ferens omnia bona. Trīginta diebus per singulos annos succinum undis vehit, etc. s. H.

Omnia de se ferre bona. Sic ex conjectura, lavente Ctesiae loco ante alato scripsimus, mutilis hac parte libris. Edidit hactenus typi, omnia rava

ferre bona. H. — Vet. apud Dalec. *omnia vado ferre.* Eo. P.

Aphytaeoras. Eas esse quidam putant, quae caphuram fundunt, voce ad caphuram multum accedente. Dal. — *Siptachoras.* Non ut typi hactenus vulgati, *Aphytaeoras.* Ctesias, loc. c. τῶ θεοῦ πρὸς δὲ τοῦτο ὀνομάσθητι τοῦτο τὸ ἐνταχέρον, ἰλλυνοῖσι σημαίνει γλυκύ, ἡδύ. Quod idem iterum repetit p. 52. De ea arbore vide ibi plura. HAN.

Thyrum (sic prius). Hoc est, thyrum, sacris folia aptidm vel theicon, sulphuri simile: vel theicon, divinum. Dal. — *Thyon vocari.* Quo nomine Veteres arboris genus appellarunt, quod esset cedro citroque affine, ut *Sisithus* lib. XIII, c. 30. H.

Tanta gravitate cothurnus. Tanta in posui gravitate. De eo genere loquendi *Sisithus* lib. XXXV, cap. 36. HAN.

et praeterea vitae fama, alias principe loco genitus Athenis, rebus gestis, exercitu ducto. Hic ultra Indiam fieri dixit e lacrymis meleagridum avium Meleagrum deflentium. Quod et credidisse eum, vel sperasse aliis persuaderi posse, quis non miretur? quamve pueritiam tam imperitam posse reperiri, quae avium ploratus annos credat, lacrymasve tam grandes, avesque e Graecia, ubi Meleager periit, ploratum isse in Indos? Quid ergo? non multa aequae fabulosa produnt poetae? Sed hoc ea in re, quae quotidie invenitur atque abundet, et hoc mendacium coarguat, serio quemquam dixisse, summa hominum contemptio est, et intoleranda mendaciorum impunitas.

(III). Certum est gigni in insulis septentrionalis Oceani: et a Germanis appellari glessum: itaque et a nostris unam insularum ob id Glessariam appellatam, Germanico Caesare ibi classibus rem gerente, Austraviam a barbaris dictam. Nascitur autem defluens

Rebus gestis Quas a Suida accurate recensitas vide. HARD.

Meleagrum deflentium. A matre interfectum, quem quum sorores eius deflerent, deorum voluntate in aves sunt transfiguratae, quae Meleagrides vocantur. Hyginus, fabulae cxxxiv. H.

Quae quotidie invenitur. Sic codices manu exarati. Prius editi, *invenitur*. HARD.

Certum est gigni. Haec totidem verbis exscripsit Solinus cap. 52, pag. 40. HARD.

Appellari glessum. Forte quod translucet et nitet ut vitrum, *glas* a Germanis appellatum: DALEC. — *Glessum.* Tacitus lib. de moribus Germ. pag. 138: a Sed et mare scrutantur, ac soli omnium suocinum,

quod ipsi glessum vocant, inter vade, atque in ipso litore legunt, etc. H.

Lique et a nostris. A romanis militibus. De Glessariis insulis egimus lib. IV, cap. 30. H.

Nascitur autem defluens, etc. Legendi » Nascitur autem defluens e medulla in pice generis arboribus, ut quoniam in cerasis ac prunis, etc. » SALM. — *Nascitur autem,* etc. In regione, quae succinum, nitil, resiniferse nollae sunt arbores. At in Septentrionalium littorum tractu bituminis certe genus flavum est, ut nigrum apud nos in Arvernia, eiusque naphtha flava, qualem e Saxonibus auferunt, et petroleum vocant, ut apud nos etra. Quomodo ergo fonte suo secutur bitumen id, molle adhuc et li-

te medulla pinei generis arboribus, ut gummi in cerasis, resina pinis. Erumpit humoris abundantia; densatur rigore vel tepore autumnali. Quum intumescens aestus rapuit ex insulis, certe in littora expellitur, ita volubile, ut pendere videatur, atque con-

quidum obvia quaeque amplectitur, retinet, includit. Fluctu vero lambente in altum provolutum, maria vertigine ac sanguine, temporisque diuturnitate durescit, ut apud nos pissaspaltum; et iam tum succinum est, atque concretum in littora ejus scaturigini apposita adversa ventis eligitur. Gagas, qui procul dubio bitumen est sphaeribus tergis nullis speculis, excoctum, glebam habui, arutam prope Narbonem in ejus lapidis fodinis, dimidia ex parte nigram, altera flavam, succini modò, quod argumento certissimo est, succinum eo modo gigni quo diximus. Globulos quoque, et sperino duodecim haud ita pridem in fossiliis thesauro meo servavi, singulos cuculicem ostendentes, vel fornicem intus sepultam. Dat. — *Nascitur*. Ita Solinus loc. cit. Subscribit et Olaus Magnus Hist. lib. XII, cap. 8, pag. 500: « Abietes, inquit, seu piceae arbores, natura sua resinose, excelsa proceritate, aive super littora maria, sive super rivos, vel alias silvarum declivitates crescentes, succinum sudant, maxime dum maturis frugibus solis fervor, etc. » Sed altera praeterea succini generatio est, e terra scilicet: quum sit piceis fossilis, seu bituminis genus, quod non in littore modo. Prussiæ maris, sed et in locis ab eo pluribus passuum millibus distantis, atque adeo in ipsa montibus reperitur. Vide Kinschgrum, de Mundo subterr. lib. VIII, cap. 13, pag. 75. Succinum e

cetaceorum piscium spermate fieri, recentioribus quibusdam negotiatoribus Sarmaticis credidit Alcijatus, Paterni, juris lib. VII, tom. VI, cap. 4, fol. 151. Consule de hoc argumento historiam Academiae Regiae Scientiarum, anni 1705, pag. 43. H. « Non de succino, *ambre jaune*, verum de ambaro, *ambre gris*, auctores quosdam hoc prodidisse meminimus. Ea. P. »

Resina pinis. Sic Mas. omnes, non *pinis*. Sextus hic causis, a *pinis*, *pinis*, secundae declinationis. H.

Erumpit humoris abundantia, etc. Lege: « Erupit humoris abundantia densatur frigore vel tepore, aut mari quum intumescens aestus rapuit ex insulis; certe in littora expellitur ita volubile, ut pendere videatur, atque non sidere in vado. »

Vel tepore autumnali. Solinus l. c. At Isidorus Orig. l. XVI, c. 8, *vel tempore*, mendacis. H.

Quum intumescens. Tacitus loc. cit. « Exundiora igitur memora lucasque, aient Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim, quae vicini solis radiis expressa atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa littora exundant. »

Ut pendere videatur. Ut modo pendere, in aquis, modo in vado considerere videatur. Ita Mas. omnes, Salmasius in Solin. p. 234, legit, atque

sidere in vado: quod arboris succum esse prisca nostri credidere, ob id succinum appellantes. Pineae autem arboris esse indicio est pineus in attritu odor, et quod accensum tediae modo ac nidore flagret. Affirmatur a Germanis ideo maxime appetitam provinciam: et inde advectos primum, quos Graeci macatos voca-

non sider. Tacitus, loc. cit. inter vada succinum peti ait. H.

Quod arboris succum esse prisca nostri. Priscos illos sequutus est Nepos Cornelius, ut ex Cassiodoro intelligimus. Var. lib. V, epist. 2. Solinus loc. cit. Succum esse arboris de nominis significatione capessit: veram unde profluit, si uiseris, odor indicabit. s. II. — Quod arboris succum. Sic et edit. prius. Brol. ex Mas. Regg. *Arboris succum*; nempe res quod omnis. Ed. P.

Quod accensum tediae modo. Inde fortassis Germani *brühen* vocant, quod accensum et nidorosum significat. Dal. — Et quod accensum. Tacitus loc. cit. a Si naturam succini admoto igne tristes, in modum tediae accenditur: alitque flammam pinguem et olestem: mox ut in picem resinamve lentescit, etc. H.

Affirmatur a Germanis ideo maxime appetitam provinciam, etc. Propter succinum. Notat luxuriam, morum tempotum. Nec syllabam, nec apicem, quidem manuscriptis codicibus Reg. 2, Coll. 3, aliisque addicimus aut detrahimus. Recere id audacius, qui Pliniam aut edidere primum, aut emendare deinde conati sunt. Parmensis editio. s. Affertur a Germanis in Pannoniam, mox per provinciam. Inde Veneti primum, quos Graeci Henetos vocant, rei famam facere. Proxima Pannoniae id accipientes circa mare Adriaticum. s.

Aliae mox sequuntur: s. Affertur a Germanis in Pannoniam maxime provinciam. Inde Veneti primum, quos Graeci Henetos vocant, rei famam facere proximi Pannoniae, etc. s. Salmagius in Solin. pag. 235. s. Affertur a Germanis in Pannoniam, ideo maxime appetitam provinciam, et inde ad Venetos primum, quos Graeci Henetos vocant. Hi rei famam facere proximi Pannoniae, etc. s. Quam ista nobis frigida, quam asieno loco posita videntur, s. quos Graeci Henetos vocant? s. et mox proximi Pannoniae? s. La Mas. ut apparet, nulla Vegetorum mentio est, nulla apud Solinam; qui hunc locum exscripsit cap. xx, pag. 40. Neque vero vocem hanc macatos deploratam negamus: sed representari famam vel sic a nobis oportuit, quibus religio est vel latum unguem a codicum antiquioris fide desuicere: hinc enim omnes clare prae se ferunt. Et spes est fortasse fore ut ex his vestigiis, quae sincera vox ibi delitescat, feliciter aliqua aliquando capietur eruat. Haec. — Et inde advectos primum, quos Graeci macatos Brol. ex Mas. Regg. 2, 3, 5, 6. s. Et inde Veneti primum, quos Graeci Enetos vocant, famam rei, etc. s. Non Pannoniae, sed Veneti Succinum accipientes circa mare Adriaticum. Ed. P.

Macatos vocabant. Majores succini glebas, vel pretiosiores, *μακτρούς*. Haec.

bant. Famam rei fecere proximae Pannoniae, id accipientes circa mare Adriaticum. Pado vero annexae fabulae videtur causa, hodieque Transpadanorum agrestibus feminis, monilium vice succina gestantibus, maxime decoris gratia, sed et medicinae: quando tonsillis creditur resistere, et saucium vitis, vario genere aquarum iuxta infestante guttura ac vicinas carnes. Sexcentis fere M pass. a Carnuto Pannoniae abest litus id Germaniae, ex quo invehitur, perco-¹³gnitum nuper. Vidit enim eques romanus, missus ad id comparandum a Iuliano curante gladiatorum munus Neronis principis, qui haec commercia et lit-
tora peragravit, tanta copia invecta, ut retia arcendis feris podium protegentia succino nodarentur: arma

Annexae fabulae videtur causa. Solini paraphrasis cap. xx, pag. 40, de succino: « Pretium operae est ira longius, ne Padanae silvae credantur lapidem flevisse. Hanc speciem in Illyricum barbari intulerunt, quae quom per Pannonica commercia usu ad Transpadanos homines foret devoluta, quod ibi primum nostri viderant, ibi etiam natum putaverunt. » HARD.

Transpadanorum agrestibus feminis. Sic Mss. non *Transpadanarum*. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 8: « E succino fiunt decoris gratia agrestium feminarum monilia. » Ovidius supra laudatus, *nuribus gestantida Latinis*. H.

Sed et medicinae. Vide Matthiolum in Diosc. lib. I, cap. 93, pag. 439. HARD.

Vario... aquarum. Praesertim nivalium, quae ex summis Alpium fugis liquatae cum amnibus corrivantur. Iode strumis eorum amnium accolae potioresque obnoxii. H.

Ac vicinas carnes. Nullus est e

Mss. codicibus qui Salmasio faveat, ita legenti: « Iuxta ius infestante guttura, ac vicinis Carnis. » HARD.

Carnuto. Carnunti rudera adhuc videntur inter *Humbourg* et *Pitronneb*. BAOT.

Gladiatorum munus. Quod in amphitheatro ligneo, in regione Martii campi intra anni spatium fabricato dedit. Suetonius in Nerone cap. xii. HARD.

Ut retia arcendis feris podium protegentia succinis notarentur (sic prius). Lege: *succino nodarentur*. Arma omnia gladiatoria, et vasa e ludo composita erant succino. Retia porro quae podium protegebant, succino erant nodata, i. e. nodos habebant e succino, vel loco nodorum succinum: *nodosa retia* Tibullo. Retibus totum amphitheatri podium praetendebatur ad arcendas feras. SATM. — *Podium.* In theatro Menianum, locum ad spectandum idoneum, citius pars magis provecta *pulpitum* dicitur: « Nero, inquit Suetonius, per raro ludis prae-

vero, et libitina, totiusque unius diei apparatus esset e succino. Maximum pondus is glebae attulit xiii librarum. Nasci et in India certum est. Archelaus, qui regnavit in Cappadocia, illinc pineo cortice inhaerente tradit advehi rude, polirique adipe suis lactentis incoctum. Liquidum primo destillare, argumento sunt quaedam iatus translucentia, ut formicae, aut culices,

adde, caeterum accibus primum parvis foraminibus deinde, toto podio adaptato spectari consueverat. v. Das. — Podium. Orchestra, in qua erant senatorum designata loca, Romae inter cuneos et scenam interiecta erat, praeducto muro pedem duum alto, quod podium dicebatur: qui ruitus columbae tres pedes altis ornabatur, quibus spectatores inanti possent. Erat orchestra graduum quatuor aut quinque, longe dimidium scenae pariter. Gradus orchestrae dignissimus imus fuit, podium proximus, et secundus, Iuvenalis Satyra II, versu 145: Et Capitolinis generosior, et Marcellis Et Caesuli Paulique minoribus, et Fabijs, et Omnibus ad podium spectantibus: his licet ipsum Admyssa, culus tunc munere retia muni, Haas. — Succino uodarentur. Sic Mss. Reg. 2, Coll. 3, aliique. Haas.

Libitina. Apparatus humilis, seculis, sandapilae, et, ut inquit Martialis, occinnsae spondae. Pugnaturs gladiatoribus in arena libitinae instrumenta ferebantur, ut sandapilae, et lecti, sive tot, ut motui protinus efferrentur. Portam vero qua evehebantur, in amphitheatro Libitorem sem idea vocabant. Quintilianus: Sonabant feraci clangore iuba, illatque libitinae toxas ducebatur. Iunius abie. mortem. Libitina. — Et libitina. Lectus quo gladiatores in

arena mortui statim efferbantur, Libitina dicebatur: quoniam in sede Libitinae deae pararentur omnia necessaria ad funebrem apparatus. Horatius lib. III, od. ult. Multaque pars ipsi Vitabit Libitinae, c. H.

Totiusque unius diei, Solinus, c. xx, pag. 40. Haas.

Maximum... is glebae attulit XIII librarum. Hoc est, Solinus interprete, loc. cit. xiii millium librarum. Masiam succini equo innoctum ad litus Schetlandiae appulsa aliquando prodidit Hector Boetius in Hist. Scotorum. Haas.

Nasce et in India certum est. Fortassis Indiae Tartaria septentrionali. Daisio. — Nasce et in India. Solinus cap. xx, pag. 61. Ulesius in Indiam apud Photium ord. 73, pag. 152. H.

Archelaus. Cuius regnum in formam provinciae Tiberius redegit, ut Suetonius prodidit c. xxvi. H.

Pineo cortice. Facem pineo ex Das. addidimus. Solinus paraphrastes cap. xx, pag. 41, de succino: a rude prius nascitur et corticosum, deinde incoctum adipe lactentis aui expolitur, ad quem videmus nitorem. Haas.

Liquidum primo destillare. Hoc ipsum experimenta confirmant sanctorum virorum huius etiam aevi. Vide Kircherum nostrum. Mundi subit. tom. II, pag. 75 et 76. H.

Ut formicae aut culices, etc. Mar-

lacertaeque, quas adhaesisse musteo, non est dubium, et inclusas indrescenti.

XII. Genera eius plura. Candida odoris praestantissimi. Sed nec his, nec cereis pretium: fulvis maior auctoritas. Ex iis etiamnum amplior translucentibus, praeterquam si nimio ardore flagrent: imaginem igneam inesse, non ignem, placet. Summa laus Falernis a vini colore dictis, molli fulgore perspicuis. Sunt et in quibus decocti mellis lenitas placeat. Verum hoc quoque notum fieri oportet, quocumque libeat, tingi, hoedorum sevo, et auchusae radice: quippe etiam conchylio inficiuntur. Caeterum attritu

tialis lib. VI, epigr. xv: « Dum Phaethontes formica vagatur in umbra, Implicuit tenuem succina gulta feram. Sic modo quae fuerat vita contempta manente, Funeribus facta est pons pretiosa suis. » Et lib. IV, epigr. xxxii, de api electro inclusa: « Et laet et lucet, Phaethontide condita gemma, Ut videatur apis nectare clausa suo. Dignum tantorum pretium tulit illa laborum: Credibile est ipsam sic voluisse mori. » Et epigr. xix de vipera electro inclusa: « Flentibus Iliadum ramis, dum vipera serpit, Fluxit in obstantem succina gemma feram. Quae dum miratur pingui se rore teneri, Concreto riguit vincta repente gelu. Ne tibi regali placeas Cleopatra, sepulcro: Vipera si tumultu nobiliore iacet. » Vide et Tacitum lib. de Moribus German. pag. 178. Kircherus in suo museo servare se ait, loc. cit. precariam decadem, quam *rouire* vocant, in qua quot succinei globis spectantur, tot differentes muscae sunt. HARD.

Musteo. Recentis. HARD.

XII. *Summa laus Falernis.* Solinus

cap. xx, pag. 41, de succino: « Pro facie habet nomina: nulleum dicitur, et Falernum: utrumque de similitudine aut vini, aut utique mellis. » HARD.

Verum hoc quoque. Isidorus haec breviter, Orig. lib. XIV, cap. 8, de succino: « Quocumque autem modo libeat, tingitur; nam anchusae radice conchylioque inficitur. » HARD.

Caeterum attritu digitorum accepta caloris anima, etc. Lege: « Caeterum attritu digitorum accepta vi caloris attrahunt in se paleas ac folia arida, et quae levia sunt; ac ut magnes lapis, ferri ramenta quoque. Succina oleo addito flagrant dilucidius diutiusque, quam lini medulla. » SALM. — *Accepta caloris anima.* Hoc est, vi caloris. In Mss. Reg. 2, et Colb. 3, *accepta vi caloris attrahunt*, etc. Tamen vulgatae lectioni favet Isidorus, qui exscripsisse ad verbum integra fide hunc locum videtur, Orig. lib. XVI, c. 8: « Vocari autem, inquit, a quibusdam harpaga, eo quod attritu digitorum accepta caloris anima, folia paleasque... rapiat, sicut

digitorum accepta caloris anima trahunt in se paleas ac folia arida, quae levia sunt: ac ut magnes lapis; ferri ramenta quoque. Succina oleo addita flagrant dilucidius diutiusque, quam lini medulla. Taxatio in deliciis tanta, ut hominis quamvis parva effigies, vivorum hominum vigentiumque pretia superet: prorsus ut castigatio una non sit satis. In Corinthiis aes placet auro argentoque mixtum, in caelatis ars et ingenia. Murrhinorum et crystallinorum diximus gratiam: uniones, quod capite circumferuntur, geminae digitis: in omnibus denique aliis vitiis ostentatio aut usus placet: in succinis deliciarum tantum conscientia.

3 Domitius Nero in caeteris vitae suae portentis, ca-

magnes ferrum. » Mox vero, ubi prius legebatur, » ac folia arida, ac philyras, ut magnes lapis ferrum. Ramenta quoque eius in oleo addita flagrant dilucidius, diutiusque, quam lini medulla » eodem sequenti codices ad suum nitorem plane hunc locum restituimus, ut cuius singula expendenti constabit. De attractiva electri virtute, multa Kircherus noster erudit, *Mundi subterr.* lib. VIII, tom. II, pag. 76. HARR.

Ferri ramenta quoque. Non levia modo, sed et ponderosissima omnis generis metalla, ferrum, argentum, aurum, plumbum, ad x ac xx libras, ligneos baculos, lustras, chirotheras, succini frusto atroxasse se Kircherus idem contestatur, pag. 77. Quod porro Genponicon auctor lib. XV, cap. I, pag. 406, samaque vulgi ocinum accipit, quod a succino posse trahi negat, ἀχυρώδη καὶ κοῦφα ἔλκεν πρὸς ἐαυτὸν. πλὴν ἀκρίμων, id variis experimentis falsum esse et ipsi scimus, et idem Kircherus vidit. II. — *Ac ut magnes lapis, ferri ramenta, etc.* Gron. et al. ante HARR. » Folia arida

ac philyras, ut magnes lapis ferrum. Ramenta quoque succini oleo, etc. Eo. P.

Quam lini medulla. Ita libri omnes: laud dubie tamen, quam *pinii medulla*, legi satius fuerit. Quid enim *lini medulla*? Stupae, quae medullae proxima? Vereor ut id satis dicatur apposite. Pini veru medullam, quam Graeci *καρδίαν* vocant, Theophrast. Hist. Plant. lib. I, cap. 9, maxime *ἐνδοφύλον* esse vere praemonstravit, hoc est, *teda resectam*. HARR.

Taxatio in deliciis tanta, etc. Superiore saeculo vigeat adhuc apud nos ille succini amor; iam exolevit. Vidi plures e succino effigies, etc. BEOT.

Ut castigatio una non sit satis. Ut castigasse iuvetique in mores semel obiter non sit satis. HARR.

Auro argentoque mixtum. Gron. et al. ante Harduinum *argentoque mixto*. Eo. P.

Quod capite circumferuntur. Auribus videlicet. HARR.

Domitius Nero. Vide Auctorum indicem. HARR. — *Succina appi-*

pillos quoque coniugis suae Poppaeae in hoc nomen adoptaverat, quodam etiam carmine succina appellando. Et quoniam nullis vitiis desunt pretiosa nomina, ex eo tertius quidam hic colos coepit expetia matronis. Vsus tamen succinorum invenitur aliquis in medicina: sed non ob hoc feminis placent. Infantibus adalligari amuleti ratione prodest. Callistratus et cuiuscumque aetati contra lymphationes prodesse tradit, et urinae difficultatibus potum, adalligatumque. Illic et differentiam novam attulit, appellando chryseletrum, quasi coloris aurei, et matutino gratissimi aspectus, rapacissimum ignium, et si iuxta fuerint, celerrime ardescens. Hoc collo adalligatum, mederi febribus et morbis: tritum cum melle ac rosaceo, aurium vitiis: et si cum melle Attico conteratur, oculorum quoque obscuritatibus. Stomachi etiam vitiis vel per se farina eius sumpta, vel cum mastiche ex aqua pota. Succina etiam gemmis, quae sunt translucidae, adulterandis magnum habent locum, maxime amethystis, quum omni, ut diximus, colore tingantur.

XIII. De lyncurio proxime dici cogit auctorum pertinacia. Quippe, etiam si non electrum id esset, lyncurium tamen gemmam esse contendunt. Fieri

lando. Brot. ex Regg. Mss. et edil. princ. motinos appell. Ed. P.

Tertius quidam hic colos. Post aurum et uniones: quae pariter matronae gestant. HARD.

Chryseletrum, quasi coloris, aurei. Haec iisdem fere verbis Marbodeus, lib. de Lapid. prel. cap. 47. HAAR. — *Chryseletrum.* Hoc chryseletrum aureo colore praestans, est hyacinthus ex albo flavescens, *L'hyacinthe d'un blanc jaunâtre.* Brot. — *Gratissimi aspectus.* Gron. et al. ante HARD.

gratissimo aspectu. Ed. P.

Stomachi etiam vitiis. Id quoque de suo electro πρὸς πυρρόπῳ Dioscorides lib. II, cap. 100. HARD.

Vt diximus. Hoc ipso cap. HAAR.

XIII. *Lyncurium tamen gemmam esse contendunt.* Haec totidem verbis Solinus, cap. 11, p. 15, ac pro veris habuit. Item auctor Kiranidum, p. 42. Vide quae de lyncurio dicta sunt, lib. VIII, c. 57. H. — *Lyncurium.* Lyncurium gemmae genus, dictum Recentioribus, *tourmaline.* Ed. P.

autem ex urina quidem lyncis, sed egestam terra protinus bestia operiente eam, quoniam invidet hominum usui. Esse autem qualem in igneis succinis, colorem, scalpique. Nec folia tantum aut stramenta ad se rapere, sed aeris etiam ac ferri laminas, quod Diocles quidem et Theophrastus credit. Ego falsum id totum arbitror, nec visam in aevo nostro gemmam ullam ea appellatione: et quod de medicina simul proditur, calculos vesicae eo potio elidi, et morbo regio occurrere, si ex vino bibatur, aut si portetur etiam.

XIV. Nunc gemmarum confessa genera dicemus, a laudatissimis orsi. Nec vero id solum agemus, sed ad maiorem utilitatem vitae obiter coarguetur magorum infanda vanitas, quando illi vel plurima prodidere de gemmis, medicinae ex his blanda specie prodigia transgressi.

Ex urina quid. lyncis, sed eg. t. protinus bestia operiente, etc. De hac falsa origine lyneuri, iam Noster supra dixit, lib. VIII, c. 57. Ed. P.

Qualem in igneis succinis, colorem. Lyncurium ille lapis, la pierre de lynx, est colore hyacinthino ad puniceum inclinante, sine ulla nigritudinis mixtura, hyacinthe la belle, de couleur aurore ou orangée, tirant sur le ponceau. BROT. — Conf. paulo sup. not. 1. Ed. P.

Scalpique. Non scalpi quidem, sed scalpendis gemmis eam esse idoneam prodidit Phile, lib. de Propr. Anim. pag. 108: Οὐρον δὲ λυγγὸς ἐκτραχυνθὲν εἰς λίθον, Στεῖρὲς τις ἐστὶν ἑγκοιῦς πρὸς τοὺς λίθους. HAEN.

Sed aeris etiam ac ferri. Quod lyncurium si scilicet electrum esse arbitrantur. Nam aecino vim eam inesse paulo antea diximus. Ilac toti-

dem verbis apud Theophr. leguntur, lib. περὶ λίθων, p. 6. HAEN.

Theophrastus credit. De Lapid. c. 50. Gron. et al. ante Hard. *credidit.* Ed. P.

Ego falsum id. Falsum id quoque Dioscorid. arbitratur, lib. II, c. 100. II. — *Gemmam ullam ea appellatione.* Nempe mutata erant tempora: et Dioscoridia Pliniquae aetate, lyncurii ad succina referebantur. BROT.

Calculos vesicae. Vide quae dicta sunt lib. XXVIII, cap. 32. H. — *Calculos vesicae, etc.* Idem de crystallo perhibet Terzagius, Museum Septilianum, pag. 26. Nunc medici in lapidibus nullam vim medicam agnoscunt. BROT.

XIV. *Medicinae.* Omnia medicinae prodigia superantes, blandis pollicitationibus remedium a gemmis, quae sunt incredibilia et falsa. II.

XV. (IV). Maximum in rebus humanis, non solum inter gemmas, pretium habet adamas, diu non nisi regibus et iis admodum paucis cognitus, auri modo in metallis repertus, perquam raro: comes auri, nec nisi in auro nasci videbatur. Veteres eum in Aethiopum tantum metallis inveniri existimavere, inter delubrum Mercurii, atque insulam Meroën: dixeruntque non ampliorem cucumis semine, aut colore dissimilem inveniri. Nunc genera eius sex noscuntur: Indici, non in auro nascentis, sed quadam crystalli² cognatione. Siquidem et colore translucido non differt,

XV. *Diu non nisi regibus et iis admodum paucis cognitus.* Lege: « Diu non nisi regibus, et iis admodum paucis cognitus; ita appellatus, auri modo in metallis repertus, perquam raro comes auro, sed nec nisi in auro nasci videtur. » Verum adamantem et hoc nomine maxime dignum eum habitum vult Plinius, qui in auro nasceretur. Vel legendum: « perquam puro comes auro. » SALM. — De adamantis generibus, vide Garciam ab Horto rerum Indicarum lib. I, cap. 47. DAL.

Auri modo. Sic Reg. 2, et Colb. 3. In editis vitiose, unus modo. Nec minus corrupte in Chiff. *auri nodus*, quanquam id intelligo placere Salmasio, in Solin. p. 4037. Ariolantur qui Plinium hallucinatum hoc loco putant, ac spumam auri, quam id dum excoquitur, exspuit (Graeci nonnulli ἀδάμαντα nuncupant) pro adamante gemma accepisse autumant. HARD.

Nec nisi in auro. Mox, et in auro non nisi excellentissimo natales. » H.

Inter delubrum Mercurii, etc. Fabulosum id. DAL.

Indici, non in auro nascentis. In

Indiae provincia Bisnagar, duabus vel tribus cauitibus: in Decan duabus: una ad fretum Taniarum reperiri, scribit Garcias. DAL. — *Non in auro nascentis.* Bene ac vere. Indicus adamas maxime reperitur in eo terrarum spatio quod interiacet inter fluvios Crichna et Penna. PINT.

Sed quadam crystalli cognatione. Fere crystalli similis. Solinus, cap. LII, pag. 82, de adamante: « In quadam crystalli genere invenitur, materiae, in qua nascitur, adaeque similis, splendore liquidissimo, in mucronem sexangulum utrimque secus leniter turbatus, nec umquam ultra magnitudinem nuclei avellanae repertus. » Expressit hoc idem versu Marbodeus, lib. de Lapidib. pret. c. 4: « Ultima praecipuum genus India fert adamantis, De crystallorum natum sumptumve metallis: Hunc ita fulgentem crystallina reddit origo, Ut ferruginei non desinat esse coloris. Hic sed avellana maior nuce non reperitur. » Genera adamantum a Plinio, caeterisque Veterum proposita, aetati huic nostrae ignota censemus, cum Aldrovando de Metall. lib. IV, cap. 78, p. 947. HARD.

et laterum sexangulo laevore turbinatus in mucronem: aut duabus contrariis partibus, ut si duo turbines latissimis suis partibus iungantur: magnitudine vero etiam avellanae nuclei. Similis est huic quidem Ara-

Laterum sexangulo laevore. Immo adamas octoocis naturaliter habet angulos, ut in celeberrimo Imperatoris Brasiliae clarissime apparet, cui hominis manus non accessit. Conf. infra not. 9. Ed. P.

Aut duabus contrariis partibus. Subintellige, acuminatus, seu turbinatus in mucronem, ab utraque parte. Gallice, *en losange*. Harn. — Duae sunt quas adamas arte induit, apud nos praecipuae formae: *le brillant*, *la rose*, quarum princeps optima; posterior non ita commendabilis, quum ad adamantas minores, aut vitio quodam deturpato plerumque pertineat. Tertia fuit et forma, *taille en biseau*, quae iam pridem obsolevit. Ed. P.

Magnitudine vero etiam avellanae nuclei. Adamantibus locupletiores longe sumus quam antiqui; maiores quoque habemus. Vulgatissimi apud nos cuius pondus infra quatuor grana (vulgo *carat* appellant) consistit; nec eorum usus nisi ad minutissima opera, vel ad secundum vitrum pulveremve suppeditandum, quo adamas unice potest caedi, *l'égrisée*: pluris aratimantur qui unum, vel duo, *bras* aut quatuor *carats* pendent; optimi habentur, qui quinque aut paulo amplius; rariores iam qui duodecim; rarissimi, quorum pondus viginti *carats* sit. Sed inventi sunt, qui centum, immo bis terve centum *carats* penderent, pretii videlicet immensi. Insigniores nostris temporibus existeret: in Gallia, *le Sancy*, cuius pondus 55 *carats*, teste Romé Deslisle,

non 126, ut olim ferebatur; emptus est gallicae monetae libris 600,000: *le Régent*, sic dictus ab Aurelianensi duce Philippo illo, qui pulcherrimam omnium huius generis gemmam emit libris 2,500,000; nunc multo pluris veniret: pondus eius 136 *carats* 371; priusquam caederetur plus pendebat 440. In Austria imperatoris adamas, cuius pondus 139 *carats* 172; pretium eius ex Tavernieri computatione, librae 2,608,335. Omnium maximus in insula Bornensi (*Borneo*) adamas ducis quem vulgo dicunt *raja de matou*: pendet *carats* ter centum, seu duas et amplius uncias. Mox in India, Mogolici imperatoris, adamas, cuius pondus 279 *carats* 9716; pretium ex Tavernieri computatione eadem, 11,723,278. Tum in Russia, adamas ovi columbini magnitudine, quem anno 1772 Catharina II, imperatrix, a mercatore graeco emit 450,000 *roubles*, gallicae monetae lib. 2,250,000, pacti insuper, quamdiu mercator vixerit, annuas monetae nostrae lib. 100,000. Fertur fuisse subreptus in India a milite gallo in templo *Bramae*. Vnus erat ex oculis statuae dictae de *Scheriam*. Pondus eius 193 *carats*: prioris autem formae, neque ex nitidissimis, videtur adamas imperatoris Brasiliae qui pendet 120, sive, ut alii volunt, 93 *carats* 344, sed non fuit caesus, ut iam supra monuimus. Ed. P.

Similis est huic quidem Arabicus, etc. Lege: a Similis huic Arabicus,

Indicus, minor tantum similiter et nascens: caeteris pallor argenti, et in auro non nisi excellentissimo natales. Incudibus hi deprehenduntur, ita respuentes ictum, ut ferrum utrinque dissultet, incudesque etiam ipsae dissiliant. Quippe duritia inenarrabilis est, si-

minor tantum, similiter nascens, caeteris pallidior ut argentum. At in auro non nisi excellentissimo natales. Incudibus deprehenditur, etc. SALM.

Minor tantum. Haec verba sic Marbodeus accepit, ut minoris pretii quidem, non item molis esse intellexerit, loco citato: *«Alius generis proficit Arabs adamantem, non sic invictum: nam frangitur absque cruore: Nec par huic nitor est, pretiique minoris habetur: Pondere sit quamvis, enormi et corpore maior. a. H.*

Similiter et nascens. Hoc est, ut Indicus, non in auro nascens, sed quadam crystalli cognatione.

Caeteris pallor argenti. Caeteris adamantis generibus, praeter Arabicum, ludicumque, pallor est argenti, natales in excellentissimi auri metallia. Libri hactenus editi insulse, «caeteris pallor gentis.» Alii, *pallor ingens*, reponero nitescant. Reg. 2, et Colb. 3, «caeteris pallidior argento et auro,» Salmasius in Solinum, «caeteris pallidior ad argentum, et in auro... natales» ut haec ad Arabicum adamantem referuntur, de quo proxime antea sermo fuit. Mos idem, «incudibus hi deprehenditur, ita respuens ictum, etc.» Quae sunt omnia a scriptoris mente admodum abhorrentia: nam Arabicum primum adamantem *similiter* atque Indicum *nasci* ante prodidit, hoc est, «non in auro, sed quadam crystalli cognatione:» caeterisque generibus communes deinceps dotes eas esse velle, palloris nimirum argentei, viriumque

Incudibus indomitatum, aperte prodit, quum subiicit: «Unum ex iis vocant cenchron s ex iis ac, generibus quae modo complectitur, dotibus assignatis, quae sunt omnibus iis communes. Errandi argumentum et causam Salmasio Solinus obiecit, c. lxi, p. 82, ubi posteaquam de Indico adamante dixit, Arabico neglecto, transiit ad unum e reliquis generibus, de quo sic ille: «Huic proximus, in excellentissimo auro deprehenditur, pallidior, ac magis ad argenti colorem revivens.» Quae Salmasius ad Arabicum adamantem, quem Plinius Indico proximum facit, pertinere credidit. Sed Adamantis genera Plinius, quam Solinus, plura agnovit: iste quaterna tantum: sena ille, ac diversa.

Incudibus hi. Marbodeus Indico-Solihanc dotem assignat. Solinus, c. lxi, pag. 82, Indico et alteri generi, cuius natales in auro: «Nec ferro vincuntur, inquit, nec igne domantur, s. II.

Ita respuentes ictum. Fabulosum id esse tradit Garcias, nam et in acohem malleolo redigi, et facillime confringi atterique in mortario pistillo ferro. DAL. — *Quippe duritia.* Haec totidem verbis Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 13. Vide egregiam de ea re dissertationem, apud Theophr. Simocattam, phys. Quaest. I. Nostri tamen adamantes adeo non ictum mallei respuunt, ut etiam in acohem malleolo redigantur. Facillime vero pistillo ferreo in mortario confringi et atteri solent, ut eorum scobe adamantes alii po-

mulque ignium victrix natura, et numquam incalescens. Unde et nomen indomita vis graeca interpretatione accepit. Vnum ex iis vocant cenchron, quod est milii magnitudine. Alterum Macedonicum in Philippico auro repertum: et hic est cucumis semini par. Post hos Cyprius vocatur in Cypro repertus, vergens in aërium colorem, sed in medicina, ut dicemus,

liaotur. Vide Garciam ab Horto, in Arom. Hist. cap. xlvii. H. — *Duritia inenarrabilis est.* Quum duritiae invictae adamantem esse crederent Veteres, falsa haec opinio cum scriptis eorum ad superiores transit, et maximo, peacesetum Lusitania, damno fuit, qui plurimas et pretiosissimas quidem gemmas malleolo tenere confregerunt, dum naturam experiri velent. Ed. P.

Unde et nomen indomita. Ἀδόμας, ἀπὸ τοῦ α καὶ δαμάζω, id est domo, quod nulli materiae cedat. H.

Vnum ex iis vocant cenchron. Lege: « Vnum ex iis vocant centron, quod est milii magnitudine. » Graeci κέντρον vocant in omni materie uodosam duritiem, quae ietus respuit, ac ferro findi frangique negat. Vide Plin. lib. XVI, c. 39: « Publicum omnium vitium vocant spiras ubi convolvere se venae atque nodi. Inveniuntur in quibusdam, sicut in marmore centra, id est, duritia clavo similis, inimica serris. » Atqui in gemmis ea centra reperiuntur. Plin. de Sapphiris Medicis: Praetera iuvenes sculpturae intervenientibus crystallinis centris. » Ergo illa centra in gemmis ferro scalpi negant et sculpturae resistunt. SALM. — *Cenchron.* Ita Hare Colb. 3, alique MSS. et typi omnes. Et κέντρος quidem milium sonat, unde ei adamantini nomen. Nodum quaerit in

serpo Salmasius, in Solin. pag. 1074, qui centron reponere conatur, hoc est, centrum, seu nodum, nodosamve duritiem, quae in gemmis reperitur interdum. HARR.

In Philippico auro repertum. In metallis aurariis, quae sunt in Philippensi Macedonia agro. In ferrariis dixit Marbodius, loc. cit. « Tertius est adamas, quem dat maris insula Cyprus. Quantum producit ferraria vicia Philippis. » At falso, quum his generibus natales in auro esse Plinius praemonuerit. Sed Solinum ille transcripsit, qui quantum similiter genus adamantis metallis ferrariis adjudicat, non tamen Philippensibus: quum neque in ullis, ut mox dicemus, reperiri possit. HARR.

In aërium colorem. Vel caeruleum, vel in translucido liquidum. Ita clare Culb. 3. In aliis *aereum*, errore minime dubio. Epiphanius, de gemmis, pag. 230: Ο λίθος ὁ ἀδόμας ἐμπροσθε ἔστι κατὰ τὴν χρυσίαν τῷ ἀέρι. Et p. 231: Ος ἦν ὁ ὀνηλοῦς ἀδόμας, τὴν χρυσίαν ἀπρίζων. Hoc loco corruptis Plinii codicibus usum Solinum intelles, qui et *aereum* legit, et *aereum* adamantem commentus est, et Cyprus pro cupro, sive pro aere interpretatus est. « Tertius, inquit, e. lu, pag. 82, in venis cupri apparet propior ad aeream faciem. » Similemque alium subiecit errorem, quum

efficacissimus. Post hunc est siderites ferrei splendoris, pondere ante caeteros, sed natura dissimilis. Nam et ictibus frangitur, et alio adamante perforari potest: quod et Cyprio evenit: breviterque, ut degeneres, nominis tantum auctoritatem habent. Idque, quod totis voluminibus his docere et mandare conati sumus, de discordia rerum concordiaque, quam antipathiam ac sympathiam appellavere Graeci, non aliter clarius intelligi potest. Siquidem illa invicta vis duarum violentissimarum naturae rerum, ferri ignisque, contemptrix, hircino rumpitur sanguine; neque aliter quam recenti calidoque macerata, et sic quoque multis ictibus: tunc etiam, praeterquam eximias, incudes inalleosque frangens. Cuius hoc ingenio inventum? quove casu repertum? aut quae fuit conie-

eum quem Plinius sideritem dixit, quod ferrei sit coloris, ipse in ferrariis officinis colligi somniavit: «Quartus, inquit, in metallis ferrariis legitur, pondere caeteros antecedens, etc. HARD.

Pt dicemus. Sub finem nempe huius capituli. HARD.

Post hunc est. Σιδήρις, non quod in ferrariis metallis invenitur, ut Solinus somniavit, cap. LII, p. 82, sed quod est ille ferrei coloris. HARD. — *Siderites ferrei splendoris.* Adamas ille, *le diamant bleuâtre ou couleur d'acier.* CL. Boyle tales adamantes vidit, qui a magnete attraherentur. Cyprius quoque, ut credi potest, fuit siderites. BAOR.

Nam et ictibus frangitur. Totidem verbis haec Solinus, loco citato. II. — *Et alio adamante.* Adamas, omnium corporum quae novius, durissimum, non nisi alio adamante, in scobem relicto, eadē, perforari aut poliri potest. ED. P.

Siquidem illa invicta vis duarum violentissimarum naturae rerum, etc. Haec Solinus ad verbum, loc. cit. et Isidorus. Orig. lib. XVI, cap. 13. HARD.

Hircino rumpitur sanguine. Garcias ab Horto expertum se id scribit, ad vana spe. DALZC. — *Hircino rumpitur sanguine.* Negant hoc esse verum recentiores physici, nisi hircus antea petroselino ac silere montano pastus sit: his herbis frangendi vim hircinum sanguinem adipisci: sicut ut ruta muraria sola hircio enutrito, per dies quadraginta, prohibitoque ab omni potu, nisi ut sub noctem pluviam decidentem lamberet, interfecti sanguinem leniter exsiccatum, comminuendi casculi causa aegris propinatum esse, felicissimo eventum. II. — *Hircino rumpitur sanguine.* Fabula mera, cui ne ullam adieceret fidem, bono Harduino satis erat Dalecampii notam inspersisse. Hanc divulgatam credit fabulam Bonterus, ut adamantis fran-

ctura experiendi rem immensi secreti, et in foedissimo animalium? Numinum profecto muneris talis inventio omnis est. Nec quaerenda in ulla parte naturae ratio, sed voluntas. Et quum feliciter rumpere contigit, in tam parvas frangitur crustas, ut cerni vix possint. Expetuntur a sculptoribus, ferroque includuntur, nullam non duritiam ex facili cavantes. Adamas dissidet cum magnete lapide in tantum, ut iuxta positus ferrum non patiaturs abstrahi: aut si aduotus magnes apprehenderit, rapiat, atque auferat. Adamas et venena irrita facit, et lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente: et ob id quidam eum anachiten vocavere. Metrodorus Scepsius, in

gendi artem mercatores opificesve occultarent. En. P.

Expetuntur a sculptoribus. Solinus, loc. cit. s Fragmenta sculptoribus in usum insigniendae cuiuscumque modi gemmae expetuntur. s Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 8: s Adamantis fragmentis scalptores pro gemmis insigniendis perforandisque utuntur. s Albertus Magnus de Miner. lib. II, tract. 2, p. 227: s Hic autem lapis penetrat ferrum, et caeteras gemmas omnes, praeter chalybem, in quo retinetur. s H. — Nullam non duritiam ex facili cavantes. En egregium artis experimentum, quo antiquitus durissima quaeque adamante fuisse sculptis manifestum est. Et antiquissimum esse illum usum non modo constat Plinii auctoritate; sed et Ieremise multo antiquioris. Ierem. XVII, 1. Artem olim notissimam rennexit circa annum 1175 Ludovicus Berquemiuss. Baor.

Dissidet cum magnete lapide in tantum, ut, etc. Fabulosum id quoque Garciss ah Horto, non semel expertus, tradit Dalbe. — Adamas. Ita Solinus, Isidorus, Albertus, locis

citatis Marbodeus, de Lapid. pret. c. 1: s Omnibus aequa tamen vis est adducere ferrum: Quod facit et magnes absente potens adamante: Nam praesens adamas magneti quod rapit, aufert. s Non habet hanc vim adamas ubi nullo nunc cognitus. Hasp. — Immo numquam habuit, ut ex omnibus recentiorum experimentis patet. En. P.

Adamas et venena irrita facit. Solinus, et Isidorus, locis citatis. Albertus his amplius, loco citato: s Dicuntque Magi, quod lacerto sinistro alligatus, valet contra hostes, et insaniam, et indomitae bestias, et feroces homines, et contra iurgia et rixas, et contra venena, et incursum phantasmatum, et incuborum. s Marbodeus, loc. cit. s Et noctis lemures, et somnia vana repellit, Atra venena fugat, etc. s

Et ob id quidam eum anachiten vocavere. Anachyten, quod animi moerorem effundit; ἀνάχυσιν mollities, lascivia. In MSS. legitur, *anachitem*: fortassis ἀναχίτην, quod cubitoris metu depulso, moeroreque levato,

eadem Germania et Basilia insula nasci, in qua et succinum, quod equidem legerim, solus dicit: et praefert Arabicis: quod falsum esse quis dubitet?

XVI. Proximum apud nos Indicis Arabicisque margaritis pretium est, de quibus in nono diximus volumine inter res marinas.

(v). Tertia auctoritas smaragdis perhibetur pluribus de causis. Nullius coloris aspectus incundior est. Nam herbas quoque virentes frondesque a vide spectamus: smaragdos vero tanto libentius, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis viret. Praeterea soli gemmarum contuitu oculos implent, nec satiant. Quin et ab intentione alia obscurata, aspectu smaragdi recreatur acies. Scalpentibusque gemmas non alia gra-

sonnum conciliet, recreata tranquillataque meote. Alii quod τὰ ἄχρη, id est, τὰς λύπας πάντα, quod acimi aegritudines et anxietates sedet et discuit. DAL. — *Anachiten*. Sic libri fere omnes edidi. In Parmeosi edit. *anachiten*. Reg. 2, et Colb. 3, quodam *euvaciten*. An εὐναχίτην (ut Dalecampius legi voluit), quod metus a lecto somnoque pellat? nam et εὐνή et χοίτη lectus dicitur. Salmasius in Solin. ἀναχίτην legit, p. 1085, quod metus sedet: nam metum ille, caeterosque animi affectus, quae πᾶν Graeci vocant, ἀνάχης appellari posse, credi cogit? parent, quibus ille iusserit. II. — *Anachiten* Broter. ex MSS. Regg. 2, 3, 5, 6, *euvaciten*, id est, sapientem, abolentem curas; ab εὐνάω et ἀνάχης. EN. P.

XVI. In nono diximus. Lib. IX, c. 54 et seqq. HARO.

Tertia auctoritas smaragdis. Haec iisdem fere verbis Solinus, esp. xv, pag. 35; Isidorus item Orig. lib. XVI, cap. 7. Maragdum absque praevio

sibilo scribendum esse contendit Athenaeus lib. III, pag. 94, quod ἀπὸ τοῦ μαρμαρίπτειν, hoc est, a splendore nomen habere vult. Nostris, *émeraude*. HARO. — *Smaragdis*. Non ignotus fuit antiquis verus smaragdus, ac perfecte viridis, ut videtur ex Plinii aliorumque descriptionibus, et gemmis antiquis, maxime Mariae, Honorii imperatoris uxoris Pedes Marlii imperatoris Turcici (ut fertur) smaragdis fulgent. Sunt tamen qui veliot verum smaragdum reperiit tantum in America. BROR. — Et in Asia quoque orientali. EN. P.

Nihil omnino viridius comparatum illis viret. Leg. 2 Smaragdos vero tanto libentius, quoniam nihil omnino viridius comparatu, etc. 2 SALM.

Praeterea soli, etc. Solinus, ex Theophrasto, et Isidorus, locis citat. HARO.

Scalpentibusque gemmas non alia gratior. Solinus, loca citata: 2 Deinde obtutus fatigatos coloris rescit lenitate: nam visus, quos alternis

tior oculorum refectio est: ita viridi lenitate lassitudinem mulcent. Praeterea longinquo amplificantur visu, inficientes circa se repercussum aëra: non sole mutati, non umbra, non lucernis, semperque sensim radiantes, et visum admittentes, ad crassitudinem sui facilitate translucida: quod etiam in aquis nos iuvat. Iidem plerumque et concavi, ut visum colligant. Quapropter decreto hominum iis parcur, scalpi

gemmae fulgor retuderit, smaragdi recreant et exacuunt » H.

Amplificatur visu, etc. Amplificari visu longinquo scribit, quia aërem sibi vicinum inficientes, quae proxima sunt, immo etiam longinqua, videnda tradant oculis viridi colore infecta. Et paulo post lego: » quod etiam in aquis nos iuvat; » in aquis hoc etiam iuvare ait et delectare, si vitrea perspicuitate visum ad imum usque fundum admittant. Et paulo post lego: » Proximam laudem habent sicut et sedem, Bactriaci in commissuris saxorum colligere eos dicuntur Etesis flantibus: tunc enim tellure aperta nitent, etc. » Et paulo post: » Tertium locum Aegyptii habent, qui eruntur circa Coptoo Ineolis, ex cautibus » id est, qui eruntur ex cautibus ab iocolis circa Copton. SALM. — *Amplificatur visu*. Praeterea ex longo spatii intervallo oculos feriunt, et amplissimam emittunt ex se lucem. HARD.

Inficientes circa se repercussum aëra. Eadem ambage sermonis, Solinus, pag. 36: » Proxima sibi inficiunt aëre repercusso » Isidorus, loc. cit. » Inficiunt circa se viriditate repercussum aërem. » Albertus Magnus de Miner. lib. II, pag. 239: » Vicinum aërem sui videtur tingere viriditate. » H. Non sole mutati. Nec sol, nec nun-

bra, nec lucrosae, vividam eam viriditatem auferunt. HARD.

Ad crassitudinem sui facilitate translucida. Ad intimum usque sui crassitudinem, quoniam translucida est, et facile visum transmittit. H.

Quod etiam in aquis nos iuvat. Sic MSS. Reg. 2, Colb. 3, alique, non ut editi perperam, » quod etiam in aquis non fit. » Sententia est, in aquis etiam iuvare hoc ac delectare plurimum, si vitrea ac pellucida perspicuitate, ad imum usque fundum, visus admittant. Hinc illud de fonte pervulgatum, ut ait » vitreis pellucidus undis. »

Ut visum colligant. Ut aspectum cogant, nec radios, quos vocant visuales, dissipent Dignus risu ac sibilu Solinus, qui cap. xv, pag. 36, hunc Plinii locum sic interpretatur: » Quum concavi sunt smaragdi, inspectantium facies aemulantur. » H.

Quapropter decreto. Solini paraphrasis: » Nec aliam ob causam placuit ut non scalperentur, ne offensum deus imaginum facinus corrumpere- tur. » HARD. — *Scalpi vetitis*. Inde in dactyliothecis antiquarum gemmarum rarissimi sunt smaragdi. At quum his legibus non tenerentur principes, in sepulcro Mariae, filiae Stilliconis, uxoris Honorii, quod effissum est in Vaticano D. Petri templo, anno 1593,

vetitis. Quanquam Scythicorum Aegyptiorumque duritia tanta est, ut nequeant vulnerari. Quorum vero corpus extensum est, eadem, qua specula, ratione supini imagines rerum reddunt. Nero princeps gladiatorum pugnas spectabat smaragdo.

XVII. Genera eorum duodecim: nobilissimi Scythici, ab ea gente, in qua reperiuntur, appellati. Nullis maior austeritas, nec minus vitii. Et quantum smaragdi a geminis distant, tantum Scythici a caeteris smaragdis. Proximam laudem habent, sicut et sedem, Bactriani; quos in commissuris saxorum colligere

inter caeteras gemmas pluresque smaragdos unus erat in quo incisum Honorii caput. BROT.

Quanquam Scythicorum, etc. Solinus loc. cit. HAARD.

Quorum vero corpus extensum est. Solinus item loc. cit. et Isidorus Orig. lib. XVI, 7. Marbodeus lib. de Lapid. pret. cap. 54: «Optimus hic situs est, quorum sunt corpora plana.» H.

Nero princeps. Isidorus, loco citato. Marbodeus, lib. de Lapid. pret. cap. 54: «Omne virens superat forma viridante smaragdus, Cuius bis quinae species binaeque feruntur: Praecipuus Scythicis huius est; et gratia maior. His usum speculis testatur fama Neronem, Quam gladiatorum pugnas spectare libebat.» HAARD.

XVII. *Genera eorum.* Albertus Magnus, lib. II, de Mineral. pag. 236: «Smaragdi, propter planitiei et coloris varietatem, dicunt esse diversitates duodecim.» Nunc genera tantum bina nascuntur; orientale et occidentale: ab Indiis unde advehuntur. HAARD.

Nobilissimi Scythici. Garcias ab Horto locum eius usitatum via cognosci tradit, nullis fragmentis remanentibus, quoniam ea propter raritatem

mercatores auferant. Verum alia et certa haec ratio est, quod smaragdi in Scythia, Bactria, Aegypto, regionibus procul dissitis ab Indiis, in qua Garcias degebat, reperiuntur. DAT.—*Nobilissimi.* Isidorus et Solinus, locis cit. Scythidem gemmam appellat Martianus, lib. I, pag. 48 et 20. HAARD.

Nullis maior austeritas. Solinus, loc. cit. «laudantur austeri,» hoc est, saturi coloris. MSS. tamen Reg. et Colb. «nullis maior auctoritas,» sed mendose: quum idem cap. seq. clare exhibeant, «tenorem illum Scythicae austeritatis non semper custodiunt.» H.—*Austeritas.* Austeritatem illam nos dicimus *le velouté*. BROT.

Proximam laudem habent. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 7, et Theophr. πρὶ λίθων, p. 7. Vbi tamen, ut optime Dalecampius animadvertit, alioque post eum, nihil illa de commissuris saxorum: sed intexi solum smaragdus calycibus gemmatis, et; τὰ λεθόλλα: colligi eosdem in arena Etesii fluctibus, quia venti ii movent arenas, ac tellure deterga intermitentes smaragdos aperiant. HAARD.

Quos in commissuris saxorum colligere Nihil

dicuntur Etesiis flantibus. Tunc enim tellure inter-
nitent, quia iis ventis maxime arenae moventur. Sed
hos minores multo Scythicis esse tradunt. Tertium
locum Aegyptii habent, qui eruuntur circa Copton
oppidum Thebaidis in collibus, ex cautibus. Reliqua
genera in metallis aerariis inveniuntur. Quapropter
principatum ex iis Cyprii obtinent: dosque eorum
est nec in colore liquido, nec diluto, verum ex hu-
mido pingui, quaque perspiciatur, imitante translu-
cidum mare: pariterque translucentem colorem ex-
pellit, et aciem reficit. Ferunt in ea insula tumulo

de hac re Theophrastus Et probabile,
si arena commota inveniuntur, in sa-
bulo magis nasci: nisi forte putemus,
alio tempore nitorem illorum obscu-
rari arenarum appulsu, Etesiis vero
flantibus discuti sabulum illud ac
disiici, ideoque tum fulgere. Theo-
phrastus verba sunt haec lib. περὶ λί-
θων. Οἱ δὲ εἰς τὰ λιθόκολλα χρώνται
ἐκ τῆς Βακτριανῆς εἰς πρὸς τῇ ἐρη-
μῇ συλλέγουσι δὲ αὐτοὺς ὑπὸ ἐτη-
σίαις ἵπποις ἐξόντες· τότε γὰρ ἐμπα-
ντοὶ γίνονται κινουμένης τῆς ἁμμῶν
διὰ τὸ μέγεθος τῶν πνευμάτων· εἰσι
δὲ μικροὶ καὶ οὐ μεγάλοι. Id. est,
« Carbunculi ex Bactriana, quibus
uluntur ad gemmata monilia, in de-
sertis nascuntur. Colligunt eos flanti-
bus Etesiis equites illo egressi; tum
enim aurae vehementia commotis
arenis apparent. Sunt autem parvi
ac non magni. » DAL.

Tellure internitent. Solinus, loc. c.
« Inveniuntur Etesiis flantibus: tunc
enim detecto solo facillime internit-
tent: nam Etesiae plurimum arenas
movent. » Isidorus similiter, loc. cit.
« Tellure decoperta intermicant. »
Theophrastus, loc. cit. τότε γὰρ ἐμ-
παντοὶ γίνονται. H. — *Tellure inter-*

nitent. Broter. ex Mss. Regg. 2, 3, 5,
6, et edit. princ. tellure tersa, nitent.
Eo. P.

Tertium locum Aegyptii. etc. Isid.
loc. cit. H.

Thebaidis in collibus. Inter Copton
et Berenicen mons est ille smaragdus,
la nune d'émeraude, quem P. Sicard.
invisit. Baur.

Reliqua genera. Solin. et Isid. locis
cit. H.

*Quaque perspiciatur, imitante trans-
lucidum mare.* Legend. « Dosque eo-
rum est in colore liquido, nec diluto,
verum ex humido pingui, quaque
perspiciatur, imitante translucentem
maris. » Ita liquidos vult esse illos
smaragdus, uti diluti non sint, sed ex
liquido et humido pingues. SALM. —
Brot. ex Mss. post Salmasium, quaque
perspiciatur, imitante translucentum ma-
ris. Eu. P.

Translucentem colorem expellit.
Aequae atque mare, colorem emittit
translucentem, aciemque reficit. Sic
Mss. omnes: typi interpolati: « pa-
riterque translucet et nitet, hoc est,
colorem expellit, et aciem recipit. »
HARD.

reguli Herminiae, iuxta cetarias, marmoreo leoni fuisse inditos oculos ex smaragdis, ita radiantibus etiam in gurgitem, ut territi refugerent thynni: diu mirantibus novitatem piscatoribus, donec mutavere oculis gemmas.

XVIII. Sed et vitia demonstrari oportet in tam proclivi erratu. Sunt quidem omnium eadem. Quaedam tamen nationum peculiaria, sicut in homine. Ergo Cyprii varie glauci, magisque ac minus in eodem smaragdō aliis partibus tenorem illum Scythicae austeritatis non semper custodiunt. Ad hoc quibusdam intercurrit umbra, surdusque fit colos, qui improbatur, etiam dilutior. Hinc genera distinguuntur. Sunt aliqui obscuri, quos vocant coecos: alii densi, nec e liquido translucidi: quidam varia nubecula improbatī. Aliud est hoc, quam umbra, de qua diximus. Nubecula enim albicantis est vitium, quum viridis non pertransit aspectus, sed aut intus occurrit, aut excipit in fine visum candor. Haec coloris vitia: illa corporis, capillamentum, sal, plumbago. Ab iis Aethiopici laudantur a Copto diernm trium itinere, ut auctor est

Herminiae. De illo Suidas: Ερμινίης ὁ κύνορχος, etc. H.

Vt territi refugerent. Gron. et al. ante Hard. ut territi instrumenta refugerent. Eo. P.

XVIII. *Scythicae austeritatis.* De qua dictum est sup. cap. Sic Mss. Reg. 2, Colb. 3, Fux. et alii omnes. Editi male, *austeritatis*. H. — Mox Brot. male, *ab hoc*. Eo. P.

Surdusque fit colos. Hebesque fit. H. 1100.

Quos vocant coecos. Marbodeus, lib. de Lapid. pret. in praef. de gemmis: « Quae non translucent, caecas voluere vocari, » H.

De qua diximus. Paulo ante, ac plane modo. H.

Albicantis. Smaragdi. H.

Ille corporis. Solinus, cap. xv, p. 36, de smaragdis: « Vitiosi eorum intrinsecus quassam sordes habent, vel plumbo, vel capillamentis, vel etiam sali similes, » hoc est, grano salis, sive verrucae, ut dictum antea. De plumbo, sive plumbagine, ipse mox. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 7, hunc locum describens, *lapillamentis mendose*, pro capillamentis posuit. H.

Iuba, acriter virides, sed non facile puri aut concolores. Democritus in hoc genere ponit Hermeos, et Persicos: illos extumescences: Persicos vero non translucidos, sed iucundi tenoris, visum implere, quem non admittant, felium pantherarumque oculis similes: namque et illos radiare, nec perspicui eosdem in sole hebetari: in umbra refulgere, et longius, quam caeteros, nitere. Omnium horum etiamnum vitium, quod fellis colorem, aut aeris habet. In sole dilucidi quidem ac liquidi, sed non virides. Haec vitia et Atticis maxime sentiuntur, in argentariis metallis repertis, in loco qui Thoricos vocatur, semper minus pingues, et e longinquo speciosiores. Frequens et iis plumbago, hoc est, ut in sole plumbei videantur. Illud peculiare, quod quidam ex his senescunt, paulatim viriditate evanida, et sole laeduntur. Post hos medici plurimum viriditatis habent, interdum et e

Acriter virides. Mss. omnes, *alacriter virides*. — Reg. 2, Colb. 3, Fux. alii, H. — *Acriter*. Sic et edit. princ. Brot. ex Regg. 2, 3, 5, 6, *alacriter*. Color autem alacriter viridis nobis dicitur, *le vert gai*. Eo. P.

Hermes. Sic idem Mss. non *Hermineos*. Ab Hernia supra dicto nomen habent. H. — *Extumescences*. Gron. et al. addita una voce, *extum. pinguiter*. Eo. P.

Quod fellis colorem, aut aeris habet. Prius legebatur, *aut aëria*. Mss. Reg. 2, Colb. 3, Fux. alii, *aeris olei* exhibent, credo mendose. Aeris certe color fellis est coloris alinis. Et Marbodius, lib. de Lapid. prol. cap. 51, de smaragdis: « Sunt et qui venis nasci perhibentur in aeris, Quos maculis vitiosa notat uatura smaragdi. » Rubiginis aeris habere viriditatem ait Albertus Magnus, lib. II de Mineral.

tract. 2, pag. 237: « et qui in venis aeris nascuntur, maculosos, quod admixturam habent cum illo lapide. » — Albertus Magnus, lib. II de Min. p. 236: « Aliquando quoddam fel nigrum per modum virgularum permixtum habet. » H.

Thoricos vocantur. Populus ex Acanthide tribu. Dal. — *Thoricos*. Lib. IV, cap. 41: *Thoricos promontorium*: HARD.

Hoc est, ut in sole. Ita melius Romana et Parmensis editio, quam Mss. quidam, in *sole*. H. — Brot. tamen, in *solo*. Eo. P.

Post hos medici. Horum meminit etiam Solinus, c. xv, p. 35. E Media, quae Persidis regio est, advehuntur. HARD.

Plurimum viriditatis. Mss. omnes, *varietatis*, minus recte. H. — Br. ex Regg. 2, 3, 5, 6, *varietatis*. Variant

sapphiro. Hi sunt fluctuosi, ac rerum imagines complexi, ut verbi gratia papaverum, aut avium, pinarumque vel capillorum, aut similium. Qui non omnino virides nascuntur, vino et oleo meliores fiunt: neque est aliorum magnitudo amplior.

Calchedonii nescio an in totum exoleverint, postquam metalla neris ibi defecerunt: et semper tamen viles fuere, minimique. Idem fragiles, sed colore incerti, et virentium in caudis pavonum columbarumque collo plumis similes, ad inclinationem magis aut minus lucidi, venosi quidem squamosique. Peculiare erat in his vitium sarcion appellatum: hoc est, quaedam gemmae caro. Mons iuxta Calchedonem, in quo legebantur, Smaragdites vocatus est. Iuba est auctor, smaragdum, quem cholam vocant, in Arabia aedificiorum ornamentis includi, et lapidem quem alabastrum Aegyptii vocant. Complures vero e proximo,

plurimum ut habeant colorem sapphiri caeruleum. Ed. P.

Et e sapphiro. Isterdum et sapphirum imitatur. H.

Vel capillorum. Sic Mss. omnes. Editi, catulorum. H.

Qua non omnia. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 7. Solinus, cap. xv, pag. 36: «Mero et viridi proficiunt oleo, quamvis natura imbutiptar.» Haad.

Calchedonii. A Calchedone smaragdi nomen habent. Sic Mss. omnes, Reg. 2, Colb. 3, et alii, non, ut editi libri, Carchedonii, a Carthedone, hoc est, a Carthagine: etsi Carchedonius Marbodeus vocat, lib. de Lapid. prel. cap. xlv, de smaragdis: sed mendose. H. — *Viles*. Gron. et alitante Hord. *vilissimi*, Calchedonius nobis eodem nomine dictus, Calcedoine. Ed. P.

PLIN. N. H. Tom. IX

Virentium in caudis pavonum columbarumque. Hi sunt quos dicimus, les calcedoines elatoyantes. Ed. P.

Ad inclinationem. Vi supini vel prout inclinantur. H.

Sarcion appellatum. Σαρκίον, caruncula. H.

Mons insulam fuisse Theophrastus auctor est: et fortassis insula mons ille fuit. Dal. — Mons iuxta Calchedonem. Theophrastus; ἡ περὶ Ἀθῶνα δὲ τῆς νῆσος τῆς ἐνταυτῇ Καρχηδῶν, lege Καρχηδῶν. H.

Cholam (Sic prius). Χολὴν vocant, quasi claudum, et alius gratia, nobilitate, auctoritate inferiorem. Lego chorton, vel chloron, id est, e pallido virescentem. Lapidis viridis genus esse putant. Dal. — Cholam vocant. Ita Mss. omnes: nec tamen Arabica vox ea est, neque Græca. Haad. — Cholam. Is videtur esse

Qq

Laconicos in Taygeto monte erui, medicis similes, et alios in Sicilia.

XIX. Inseritur smaragdis et quae vocatur tanos, e Persis veniens gemma, ingrato viridis, atque intus sordida. Item chalcosmaragdos e Cypro, turbida aereis venis. Theophrastus tradit in Aegyptiorum commentariis reperiri, regi eorum a rege Babylonio missum smaragdum munere iv cubitorum longitudine, et trium latitudine. Et fuisse apud eos in Iovis delubro obeliscum e iv smaragdis, xl cubitorum longitudine, latitudine vero in parte quatuor, in parte duorum. Se autem scribente, esse in Tyro Herculis templo stantem pilam e smaragdo, nisi potius pseudosmaragdus sit. Nam et hoc genus reperiri, et in Cypro inventum ex dimidia parte smaragdum, ex dimidia iaspidem, nondum humore in totum transfigurato.

quem dicimus, la calédoine laiteuse. Dier.

E proximo Laconicos in Taygeto (sic prius). Lege: » E proximo Laconicos in Taygeto monte, etc. » Complures vero e proximo erui, ut Laconicos in Taygeto monte, et alios in Sicilia, e proximo ex τῶν γατόνων; nulli enim smaragdi magis e proximo eruebantur. SALM.

XIX. Quae vocatur tanos. Tanos aliique lapides, de quibus hic sermo, ad pseudo smaragdos a nonnullis referuntur, vulgo, émeraude delardes, primes d'émeraude. E. P.

Item chalcosmaragdos, etc. Ibidem verbis Isid. Orig. lib. XVI, cap. 7. H.

Theophrastus tradit, etc. Libro πρὸς ἄλλους, unde Plinius haec omnia mutuatus est. Garcia auctor est, apud Indos e frustis lagenarum vitrearum, ac iaspide viridi, confici smaragdos

eximii coloris, et insignis magnitudinis. Dat. — Theophrastus. Libro πρὸς ἄλλους, pag. 5 et 6, quibus simillime sunt Pliniana, usque ad eum locum: » Apion cognominatus, etc. » H. — Missum smaragdum munere, etc. Quum smaragdos tantae magnitudinis non existisse plus quam probabile verisimile sit, smaragdos plerique credunt fuisse, quas nunc dicimus; prases, jaspera viris, optha fusibiles, primes d'émeraude, fluors, ou fontes de chaux, quae eadem cum murchinis, ut supra monuimus. Ep. PAR.

Esse in Tyro. Et hunc Tyrium smaragdum, templumque, visum a se positer Herodotus contestatur, lib. II, Euterpe, num. 44, pag. 107. H.

Nisi potius pseudosmaragdus sit. Theophr. si μὴ ἄρα ψευδὲς ἐμάρμαδος. Hase.

Nondum humore. Humore de scilicet,

Apion cognominatus Plistonices, paulo ante scriptum reliquit, esse etiam nunc in labyrintho Aegypti colossum Serapin e smaragdo novem cubitorum.

XX. Eandem multis naturam aut certe similem habere berylli videntur. India eos gignit, raro alibi repertos. Poliuntur omnes sexangula figura artificum ingeniis, quoniam hebescent, ni color surdus percussu angulorum excitetur. Aliter enim politi non habent fulgorem eundem. Probatissimi sunt ex iis, qui viriditatem puri maris imitantur. Proximi, qui

qui e caulis defluens in smaragdum indurescit. II.

Apion cognominatus Plistonices. Apion ille est, quem mundi cymbalum Tiberius vocavit praefatione huius operis, dictus Πλαστονίκης, ab ingenio contentioso, vel Πλαστονίκου, quod in historico certamine multas palmas adeptus fuisset. Aulo Gellio Polyhistor nominatur. Scat.

Serapin. Sic Iovem vel Solem, Naturamve per sidus solis largitricem frumenti Aegyptus appellavit: et Graecia, in nummo Οἰσητάρου Thraciae, a nobis olim explicato: ΘΕΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΥΡΙΑ. Κυρίῳ Ζαφάνιος. Item e Gallia Lugdunensi et Narbonensi, sub Iuliano ethnici: qui gratulantes sibi, quod postquam religio Christiana, quam oderant, sub Constantino et successoribus dñi flourisset, demum haberent imperatorem superstitioni suae addictum, nummum inscripserunt, DEO SERAPIDI hoc est. Deditum. Expositum Orbi SERAPIS Iulianum. Dedit Imperatorem; ut iam in simili fere alio diximus, ad librum XVIII, cap. 47. Hase.

XX. Eandem multis naturam. Vide Gasciam ab Horjo, Rerum Indicarum

lib. I, c. 47. DAL. — Eandem. Haec totidem fere verbis Solinus, c. 121, p. 82; Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 7, Marbod. lib. de Lapid. pref. cap. 12. Hase.

Berylli. Graeca βήρυλλος. Crystalli species videtur. II. — Similem habere berylli videntur. Beryllus recentioribus, eodem nomine est, béryl, et aiguemarine. Ed. P.

Raro alibi repertos. Iusta Babylo-nem etiam reperiri scribit Dionys. Perieg. vers. 1042. II. — Raro alibi repertos. Gronov. et al. ante Hard. in India originem habentes, raro alibi reperti Ed. P.

Poliuntur omnes sexangula figura. Isidorus et Solinus, locis cit. II. — Sexangula figura. Ob eam causam inaequales vocat Iuvenalis, Satyr. V, » ipse capaces Heliadum crustas, et inaequales beryllos. » DAL.

Ni color surdus. Solini paraphrasis, loc. cit. » Beryllos in sexangulas formas Iudi atterunt; ut habetem coloris lenitatem angulorum percussu excitent ad vigorem. »

Probatissimi sunt ex iis. Aquas matinas gemmarum vocant. DAL. — Probatissimi. Solinus et Isidorus, loc. cit. Hase.

vocantur chrysoberylli, et sunt paulo pallidiores, sed in aureum colorem exeunte fulgore. Vicinū genus huic est pallidius, et a quibusdam proprii generis existimatur, vocaturque chrysoprasus. Quarto loco numerantur hyacinthizontes. Quinto, quos aëroides vocant. Post eos autem cerini: ac deinde oleagini, hoc est, colore olei. Postremi crystallis fere similes. Hi capillamenta habent, sordesque: alioqui evanidi: quae sunt omnium vitia. Indi mire gaudent longitudine eorum, solosque gemmarum esse praedicant, qui carere auro malint: ob id perforatos elephantorum

Exeunte fulgore. Hoc est, ad aureum nitorem inclinante fulgore. Solinus, cap. lxx, pag. 82, absone vocem eam interpretatur: «Chrysoberylli, inquit, languidius micantes nube aurea circumlonduntur.» Existimat chrysoberyllos in exitu, hoc est, in ora extrema nube aurea circumcingi: quod ineptum, ac falsum. Rectius Isidorus, loc. cit. «Chrysoberyllus dictus, quod pallida eius viriditas in aureum colorem resplendet.» H. — An nostras *chrysoberil*, aut *cymophane*? Eo. P.

Proprii generis. Peculiaris, et a beryllis diversi. Χρυσόπρασος vocari ait Isidorus, loca cit. «quod colore porri succum referat, aureis intervenientibus guttis.» Solinus, «quod ex auro et porraceo mixtam lucem trahat.» Hæd. — Vocaturque *chrysoprasus*. Chrysoprasus apud nos etiam eodem nomine dicitur, *chrysopræse*. Kn. P.

Hyacinthizontes. Qui hyacinthos prope referunt, inquit Solinus, loc. cit. Epiphanius, de 12 gemmis, pag. 230: Ἄθος βηρύλλιον γλαυκίζον μὲν ἔστι, θαλασσεύαρις, ἔχων σίδος καὶ τῆς ὑδαρροστέρας ὑακίνθου. «Beryllus gemma glauca est, colore maris, aut

hyacinthi dilutiora.» Hæd.

Aëroides. Αἰπειδοῦς, colore aëri affines. Hæd.

Post eos autem cerini. Cerei coloris. Epiphanius, loc. cit. de beryllorum generibus: ἔστι δὲ καὶ ἄλλα πάλιν ομοία ἀλλή. Hæd.

Postremi crystallis, etc. Solinus, cap. lxx, p. 82: «Eps vero beryllor, qui crystallo similes, capillamentis intercurrentibus obscurantur: hoc enim vitio illorum nomen est: scintillam lapidum plebi dederunt.» Isidorus item, Orig. lib. XVI, cap. 9. Hæd.

Evanidi. Senescentes, paulatim splendore evanescente: quæ sunt omnium gemmarum vitia. H.

Indi mire gaudent longitudine eorum. Solini paraphrasis, loc. cit. σινδίου τέγες hoc genus gemmas in longissimos cylindros amant fingere, eosque perforatos elephantorum selis suspendunt, ac monilia habent: aut ex utroque capite inserunt aureos umbilicos, ut marcentem faciem ad nitelam incendant pinguiorem: quo per industriam metallo hinc inde addito, fulgentiorem trahant lucem.» Hæd.

Carere auro. Sine auro gestari,

setis religant. Aliis convenit non oportere perforari, quorum sit absoluta bonitas, umbilicis tantum ex auro capita comprehendentibus. Ideo cylindros ex iis facere malunt, quam gemmas, quoniam est summa commendatio in longitudine. Quidam et angulosos putant statim nasci, et perforatos gratiores fieri medulla candoris exempta, additoque auro repercussa, aut omnino castigata, causa perspicuitatis, crassitu-

quoniam vel sic melius niteant. H.

Aliis convenit. Indl, inquit Plinius, beryllorum longitudine summopere delectantur. *Aliis convenit*, id est, inter alios homines convenit, non oportere eos perforari, quorum sit perfecta bonitas. SALMAS.

Umbilicis tantum. Sic MSS. omnes, non statim, ut ediji ita ipsa quaque postulante loci sententia. Sunt autem umbilici, ornamenta quaevis, sive lignea, sive ebores, sive aurea demum, quae absolutis olim voluminibus addebantur, quae capita elenchorum, seu cylindrorum ornabant. Unde ducta paroemia, *Ad umbilicum ducere*, hoc est, absolvere ac finire. HAARD.

Ideo cylindros ex iis facere malunt, etc. Quia commendatur in his lapidibus longitudo, eo cylindros ex his facere malunt, quam gemmas. Cylindri sunt lapides longiores ac rotundi manufacti. SALMAS. — *Ideo cylindros.* Eo pertinet versus Lucretii, « Tu nube, atque tace: donant arcana cylindros. » DAL. — *Cylindros ex iis facere.* Cylindri sunt oblongi, et eos saepe videre est in antiquis missivis operibus. Verum ut facilius datur intelligere, et cylindros, et gemmas, muliebremque antiquitatis ornatum decorumque cultum, operae pretium est afferre inscriptionem,

quae reperta est in urbe Acci, munc *Guadix et vicio*, in Hispania Tarraconensi: « Isidi... Fabia L. F. Fabiana avia in honorem avitae neptis piissimae ex arg. P. CXXI s. (id est, ex argento pondo seu librae CXXII cum semisse). Item ornamenta in basilio (*diadema est*) unio et margarita n. vi (numero VI) Zmaragdi duo, cylindri n. vii, gemma carbunculus, gemma hyacinthus, gemmae ceraoniae duae; in auribus, smaragdi duo, margarita duo; in collo quadribacium margaritis n. xxxvi; smaragdus n. xvi et in clavis duo; in tibiis smaragdi duo, cylindri n. xi; in sinistris smaragdi n. viii, margarita n. viii; in digito minimo anuli duo gemmis adamant. Digito sequenti anulus polypsepus smaragdi et margarito; in digito summo anulus cum smaragdo; in soleis cylindri n. viii. » BAOT.

Quam gemmas. Anulis scilicet in-
classos lapides, *σπαργιδας*. Nam, ut dictum est cap. 12: « gemmae digitis circumferuntur. » Cylindri aptantur ensibus. Tertull. lib. 1, de cultu femin. cap. 6: « Latent in circulis smaragdi, et cylindros vaginae suae solum gladius sub sinu novit. » H.

Medulla candoris. Medulla candidiore sic exempta. HAARD.

Crassitudine. Quoniam aliquid de

dine. Vitia, praeter iam dicta, eadem fere, quae in smaragdis, et pterygia. In nostro orbe aliquando circa Pontum inveniri putantur. Indi et alias quidem gemmas crystallum tingendo adulterare repperunt, sed praecipue beryllos.

XXI. (vi). Plurimum ab iis differunt opali, smaragdis. tamen cedentes. India sola et horum est mater: atque in pretiosissimarum gemmarum gloria compositi, maxime inenarrabilem difficultatem dederunt.

crassitudine demitur, fieri ait Idcirco magis perspicuus. Ita Reg. 2, Colb. 3, et alii, Prius, ad crassitudinem, legebatur. HARO.

Praeter iam dicta. Cap. 48. II.

Et pterygia. *Pterygia*, nuculae instar unguium. HARO.

Crystallum tingendo. Gron. et al. ante HARO. *crystallo invento*; Vet. apud Dal. *liquato*. EO. P.

XXI. *Minimum* *idemque plurimum ab iis differunt opali, smaragdis tantum cedentes*. Scribe: « Plurimum ab iis differunt opali, smaragdis tamen cedentes. » In veteri codice Regiae bibliothecae non comparent haec verba, *minimum idemque*. Dicit opalos multum praeferrī beryllis, cedere tamen smaragdis, quibus tertia auctoritas post adamantas et margaritas. Quae sequuntur sic lege: « atque in pretiosissimarum gemmarum gloria, compositi maxime inenarrabilem difficultatem dederunt: est enim in his carbunculi tenuior ignis, etc. » Dicit opalos in gloria esse pretiosissimarum gemmarum et compositos maxime inenarrabilem difficultatem dedisse. SALMAS. — *Plurimum ab iis*. Libri hactenus editi, « Minimum, idemque plurimum ab iis. » At voces quas priores, quae certe sunt spuriae,

nullus codex MSS. ex iis quos terimus, repraesentat. Nec Fuensis item. HARO. — *Opali*. Opalus, nobis etiam nunc dictus, *opale* (*irisée, de flamme, arlequine; opale de feu*); gemma raritate et colorum varietate praestantissima. EO. P.

Opali, smaragdis, etc. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 42. HARO.

India. Isidorus, loc. cit. H.

In pretiosissimarum gemmarum gloria compositi. Et cum pretiosissimis gemmis comparati, maxime inenarrabilem dederunt difficultatem, num gemmis aliis, quarum similitudinem referunt, potiores eas haberi oporteret. Sic totidem apicibus syllabisque codices MSS. omnes, Reg. 2, Colb. 3, alique: neque quicquam est ea oratione planius: nihil tamen obscurius, si libros hactenus vulgatos sequere, qui locum hunc sic temeratum prodigiose referunt: « Atque ideo eis pretiosissimam gloriam compositores gemmarum, et maxime inenarrabilem difficultatem dederunt. »

Inenarrabilem difficultatem. Opali certant gloria cum pretiosissimis gemmis; et si inter se comparentur, inenarrabilis est difficultas an opalus caeteras gemmas vincat, quarum similitudinem refert. BAOT.

Est enim in iis carbunculi tenuior ignis, est amethysti fulgens purpura, est smaragdi virens mare, et cuncta pariter incredibili mixtura lucentia. Alii summo fulgoris augmento, colores pigmentorum aequavere: alii sulphuris ardentem flammam, aut etiam ignis oleo accensi. Magnitudo nucem avellanam aequat, insigni apud nos historia. Siquidem exstat hodieque huius generis gemma, propter quam ab Antonio proscriptus Nonius senator est, filius Strumae Nonii eius, quem Q. Catullus poeta in sella curuli visum indigne tulit: avusque Servilii Noniani, quem consulem vidimus: ille proscriptus fugiens, hunc e

Carbunculi tenuior ignis, etc. Haec totidem verbis Isidorus, loc. proxime cit. HARD.

Smaragdi virens mare. Isidor. « nitens viriditas. » HARD.

Augmento. Gron. et al. ante HARD. argumento. Eo. P.

Ab Antonio. Triumviro, a quo et proscriptus Cicero. HARD.

Quem Catullus poeta. Versus Catulli sunt iambici trimetri; carm. LIII: « Quid est, Catulle, quod moraris emori? Sella in curuli Struma Nonius sedet. » Boethius strumam vitium esse vult, ac per translationem probum et dedecus intelligit. Eius verba sunt: « Vnde Catullus licet in curuli sedentem Nonium tamen strumam appellat. » Turn. Advers. lib. XXI, cap. 4. DALEG. — Q. Catullus. Hoc ei. praenomen MSS. asserunt: typi sustulerunt. HARD.

Quem consulem vidimus. Supremis fere Tiberii temporibus, eum C. Cestio Gallo, M. Servilius M. F. Rufus Nonianus gessit consulatum, anno Urbis 787, ex Fastis. Ille animadvertit ex descriptione generis Servilii Noniani, hanc fuisse rationem cogno-

minum apud Romanos, ut desinentia in iamus coniugem vel matrem significarent. Sic enim Nonius senator, avus Servilii Noniani fuit: en schema generis:

Nonius Struma,

|

Nonius Senator,

|

Nonia, coniux Servilii, qui Noniam ex eo coniugio nominatus est.

|

Servilius Nonianus, Nonii senatoris nepos.

Fuit ex hac gente Nonia Sex. Nonius, cuius est in theatro Regio, et apud Patin. in Famil. pag. 85, num. 4, nummus argenteus. In eo Antonius Imp. clypeo insidet, dextra tenens bacillum imperatorium: a tergo Victoria palmas sinistra tenet; dextra coronam Antonino imponit. Infra, SEX. NONI. In ambitu, PR. L. V. P. P.) (Caput senatus laureatum, vultu senili, cum litteris S. C. retro adscriptis; et sceptro, insigni potestatis. Deinde sinistro latere, SYNERAS. Integra haec sententia est, SEXtus NONius Praetor Ludos Votivos Ple-

fortunis suis omnibus anulum abstulit secum, quem certum est sestertium viginti millibus aestimatum. Sed mira Antonii feritas atque luxuria, propter gemmam proscribentis; nec minor Nonii contumacia; proscriptionem suam amantis, quum etiam ferae abrosas partes corporis relinquant, propter quas se periclitari sciant.

XXII. Vitla opali, si color in florem herbae, quae vocatur heliotropium, exeat, aut crystallum, aut grandinem: si sal interveniat, aut scabritia, aut puncta oculis occurrantia: nullosque magis India similitudine

beios Feoit: Sacra Victoriae Fieri Edixit Narbone; Antonino Sospite. Senatus Consulto. Ita congruit egregie titulus cum pictura. At cave Nonianum aliquem in altero isto numismate designari, quod ex auro est apud Gorlaeum: in gente Considia: ex argento apud Plinium, pag. 80, num. 5. Hinc habet deae Veneris myrto cinctum caput; latere dextro; c. COSMIO NONIANI: sinistro, ad inum, sc. In altera parte, claustra sunt asfabre facta, cum porta, qua patet iter ad templum in colle positum. In ipso colle scriptum est S.A.V.C. quod cave similiter referas ad Venerem Erycinam. Vox NONIANI admonet, neque ipsam, neque priorem proinde, c. COSMIO nomen hic esse. Neque enim in genitivo casu nomina virorum leguntur in nummis latinis. Et quae in I ibi desinunt, legenda sunt, ut esseunt in ias. Sic AVRELI Aurelius est: CASI Cassius, et sic caetera omnia. Sententia igitur integra est, Capitolium Condidere Narbone Senatores, Iunctis Decurionum Impensis: Narbonenses Optavere Nomen Imponi Antonini Imperatoris. Deinde S.A.V.C.

interpretare, Exorabilis Romanis Venus Capitolina. Capitolium Narbonae restitisse, ex nummis et ex historicis ostendimus in nummis populorum et urbium. HARR.

Sestertium viginti millibus. In MSS. Reg. 2, Colb. 3, caeterisque, viginti mille nummum, et quod idem est. H. — Viginti millia sestertium sunt monetae nostrae librae 3,890; quod minimum certe est opali pretium, si pulcherrimus fuit; et esse sane debuit, qui tantopere diligere-tur. Unde quum edil. princeps exhibeat, H-S. XX, emendandum forte Broterius opinatur, H-S. XX; quae sunt vices centena millia sestertium, seu gallicae monetae librae 389,252; sed et maius id pretium videtur. EN, P.

Quum etiam ferat abrosas. De fibro id supra scripsit I. VIII, c. 30. DAG. — Quum etiam ferat. Castores, de quibus lib. VIII, cap. 47. H.

XXII. Si sal interveniat. Verrucae genus, instar grani salis. HARR.

Similitudine indisereta. Tanta similitudine, ut vix falsos discernere liceat a veris. HARR.

indiscreta vitro adulterat. Experimentum in sole tantum. Falsis enim contra radios libratis, digito ac pollice unas atque idem translucet colos in se consumptus. Veri fulgor subinde variat, et plus huc illucque spargit, et fulgor lucis in digitos funditur. Hanc gemmam propter eximiam gratiam plerique appellavere paederota. Sunt et qui privatum genus eius faciunt, sangenonque ab Indis vocari dicunt. Traduntur nasci et in Aegypto, et in Arabia, et vilissimi in Ponto. Item in Galatia, ac Thaso, et Cypro. Quippe opali gratiam habet: sed mollius nitet, raro non scaber. Summa coloris ex aëre et purpura constat: viriditas smaragdi deest; constatque melior ille, cuius fulgor vini colore fuscatur, quam qui diluitur aqua.

XXIII. Hactenus de principatu convenit, mulierum maxime senatusconsulto. Minus certa sunt, de quibus et viri iudicant. Singulorum enim libido singulis pretia facit, et praecipue regum. Claudius Cae-

Vitro adulterat. Perfectissima ergo fuit apud Indos vitri et vitrearum mixturarum ars. Id quidem nos in tanta artium luce latef. Caeteras omnes gemmas, praeter opalum, sumus imitati. Boor. — Novimus certe vitream mixturam, *strass*, cuius ope adamantem indiscreta similitudine, praeter duritiam ac pondus, imitatur; multae sunt aliae mixturae, quibus gemmas plurimas alias adulteramus; opalos vero stanni et arsenici (*oxides d'étain et d'arsenic*) mixtura. Ed. P.

Libratis. Versatis. HAD.

In se consumptus. Nihil extra se lucis efficiens, aut spargens. H.

Veri fulgor. etc. Veri autem opali fulgor. HAD.

Paederota. Παίδρωτα, venustum aequè ac puerum: vel laevore puerili corpori similem. Orpheus, *περί λίθων*, tit. Οπάλλωρ Φησὶ δὲ τοὶ τέρας καὶ ὀπάλλιον οὐρανίουνα, Ἀγλαόν, ἱεροῦ τέρας χρῶς παίδος ἔχοντα. — *Paederota.* Ita appellabatur opalus, a venustate et amore puerorum Graecis notissimo. Boor.

Privatum genus. Sunt qui paederota velint esse gemmam proprii generis, et ob opalo diversi. HAD.

Traduntur nasci. Mox ex eodem, *vilissimum*, non *vilissimi*. Ed. P.

Ex aere et purpura. Sic Reg. 2, et Colb. 3, alique. Editi hactenus libri, mendose, *ex aere*. Plinius iuscius, cap. 46: « Colunt intus trans-

sar smaragdus induebat, et sardonychas. Primus autem Romanorum sardoniche usus est prior Africanus, ut in historia tradit Demonstratus, et inde Romanis hanc gemmam fuisse celeberrimam. Quamobrem proximam ei dabimus locum. Sardoniches olim, ut ex nomine ipso apparet, intelligebantur candore in sarda, hoc est, velut carnibus ungue homini imposito, et utroque translucido. Tales esse Indicas tradunt, Ismenias, Demonstratus, Zenothemis, Sotacus: hi quidem duo reliquas omnes, quae non transluceant, caecas appellantes, quae nunc nomen

lucidam crystallum, viridis suo modo aer, simulque purpurea, et quidam... croci nitor. » HAAR.

XXIII. Prior Africanus. Scipio Africanus prior, qui bello punico secundo, ut ab Italia revocaret Hannibalem, transportavit bellum in Africanam, Poenosque debellavit. II.

Et inde Romanis. Hoc pertinet illud Martialis, lib. II, Epigr. 28: « Rufe, vides illum subsellia prima teoentem, Cuius et hinc lucet sardonycata manus. » Aemulum enim gerebat equites romani, ac senatores, cum gemma sardoniche, eo inclusa. HAAR.

Sardoniches olim, ut ex nomine, etc. Sardonichis nomen compositum ex *Sarda*, quae Graecis Σάρδιον et ὄνυχ quae ungrem significat et gemmam unguis colore; ergo sardonich ita olim intelligebatur, velut unguis carnibus impositus esset. Sequentia sic lege: « Radice nigra aut caeruleum imitante: et ungue minium iocretum candido pingui, nec sine quadam spe purpureae in minium transeunte, » dicit Arabicus sardonichas nullum habere sardae vestigium, ut Indicas, sed aliis coloribus intelli-
gi. SALM. — Sardoniches. Haec tot-

idem fere verbis Lidorus, lib. XVI, cap. 8; Marbodeus, lib. de Lapid. pret. c. 56: « Sardonichem faciunt duo nomina, sardus, οὐγκυα. » Graecis σαρδόνιχ, nostris sardone. HAAR.

In sarda. Hoc est, candore addito colori sardae gemmae, de qua inferiorius, cap. 31. Sardius autem lapis piscem cognominem colore aemulatur. Epiphanius, de 12 gemmis, p. 225: Λίθος σάρδιος ὁ Βαθυλῶμος, εὖτω καλούμενος, ἐστὶ δὲ πυρρὸς τοῦ εἶδους καὶ αἵματος, σαρδίον ἰχθύος τετραρχουμένην εἰκάζει· διὸ καὶ σάρδιος λέγεται, ἀπὸ τοῦ εἶδους λαβὼν τὸ ἐπώνυμον. Hoc est, Petavio nostro interprete: « Sardius Babylinus forma est ignea, et quae sanguinis colorem referat, sardio pisci sale condito et inveterato similis: quod de causa etiam sardius dicitur, a forma seu colore nomine desumpto. » II. — Intelligebantur candore in sarda. In sardoniche est candor onychis additus rubro colori gemmae sardae. Sarda autem dicitur, quod colorem referat sardae piscis, sale conditi et inveterati: de quo dictum est I. XXXII, cap. 53 (coof. notum superior.). BROT. — Velut carnibus

abstulere. Nullo sardarum vestigio Arabicae sunt: coeperuntque pluribus hae gemmae coloribus intelligi, radice nigra, aut caeruleum imitante, et ungue minium, incretum candido pingui, nec sine quadam spe purpuræ candore in minium transeunte. Hæc Indis non habitas in honore Zenothemis scribit: tantæ alias magnitudinis, ut inde capulos factitarent. Etenim constat ibi torrentibus detegi. Et pla-

ungue hominis imposito. Onychem, onyx (calcédoine rubanée) antiqui gemmae genus appellabant, quod unguem hominis colore imitabatur: sardem, sardis (calcédoine rouge, coralline), quæ carneum colore referret: sardonychem, sardonix, sardonis, cuius carneus color trans unguem elucere videbatur. Eo. P.

Nullo sardarum vestigio. Nullum vestigium bonitatis sardarum gemmarum referunt arabicae sardoniches: sed illis cognoscuntur coloribus, sed quidem in una eademque gemma pluribus. Nam radix, etc. Hæc.

Et ungue minium. Et id quod ungui humano simile est, minium imitetur, velut incetum candore pingui, qui subesse intelligitur, idemque in purpuram inclinet et minium. H. — Et ungue minium, etc. In Oriente plures sunt lapides trium ordinum colore distincti: frequentissimi autem apud Sinos, ubi multi ex illis quasi pigmenta conficiunt, et arbores, fructus, aves, imitantur. Baor.

Creditum enim candido pingui (sic prius) Leg. incetum candido pingui, etc. — SALM. — Incetum, etc. Locum huic interpolatores Pliniani in libris hactenus editis sic vitiant: « et unguem: creditum enim candido pingui, etc. » Reg. 2, Colh. 3, vetus codex Dalec. cæterique: « et ungue minium creditum condito,

etc. » Nos e MSS. codicum fide non discedimus, nisi quæ vitij ipsi merito credi possunt, incetumque pro creditum scribimus, euctore Isidoro, qui Orig. lib. XVI, cap. 8, de sardoniche, ex hoc Plinii loco lieud dubie epitomen faciens, ex eincertiore exemplari: « Constat enim, inquit, tribus coloribus: subterius nigro, medio, candido, superius mineo. » Marbodeus similiter, lib. de Lapid. præf. cap. 56, de sardoniche: « Tres espit ex binis unus lapis iste colores: Albus, et hinc niger est, rubeus supereminet albo. » Vterque, ut apparet, ungui seu superiori et extimæ lapidis parti minii, colorem assignat, mediæ sive intimæ candidum, quod minio subsit. Plinius ipse, cap. 75, sardonichi tergeminum colorem ad iudicat: nigrum, candidum, minium. H. — Incetum candido pingui. Sic post Salmasium Harduinus; optimo quidem et vero sensu: audacter tamen: nemo enim antiquorum dialt incetum hoc sensu. Retinendum ergo creditum, ex Mss. Regg. et edit. principe; ut dicimus, credere terris semina, et e candido pingui exoritur minium, ut segetes e terre. Ex Brot. not. ad hunc loc. Eo. P.

Capulis factitarent. Gladioz mambria. Hæc.

Etenim constat. Isidorus, loc. cit. de sardoniche: a reperitur autem ap.

cuisse in nostro orbe initio, quoniam solae prope gemmarum scalptae ceram non auferrent. Persuasi-
mus deinde et Indis, ut ipsi quoque iis gauderent :
utiturque perforatis utique vulgus, tantum in collo :
et hoc est nunc Indicarum argumentum. Arabicae
excellunt candore circuli praelucido atque non gra-
cili, neque in recessu gemmae, aut in deietu riden-
te, sed in ipsis umbonibus nitente, praeterea sub-
strato nigerrimo colore. Et hoc in Indicis cereum
aut corneum invenitur, etiam circuli albi: quaedam
in iis caelestis arcus anhelatio est. Superficies vero
locustarum maris crustis rubentior. Iam melleae, aut
faeculentae (hoc enim nomen est vitio) improban-
tur: et si zona alba fundat se, non colligat. Simili
modo, si ex alio colore in se admittat aliquid enor-
miter. Nihil enim in sua sede alieno interpellari pla-
cet. Sunt et Armeniacaе, caetero probandae, sed
pallida zona.

Indus et Arabes detecta torrentibus. »
HABD.

Ceram non auferrent. In signando
partem ceræ non tenent. Isidorus,
Orig. lib. XVI, cap. 8, de sardony-
che: » Haec sola, inquit, in signando
nihil ceræ evellit. » Marbodeus, lib.
de Lapid. pret. cap. 56: » Hic solus
lapidum ceram convellere nescit. »
HABD.

Neque in recessu gemmae. Neque
quum longius gemma summovetur,
aut quum delicitur, aridet: sed in
ipso umbilico, cui subternitur niger
color: in Indicis sardonychibus, ce-
reus etiam, corneus: qui color et
albi quoque circuli aliquando est:
quaedam et in ipsis arcus caelestis
expressio est. HABD.

Ridente. In MSS. rime ridente.

Libri vulgati, *renidente*. H. — Brot.
renidente, edit. princ. *renitente*. Eo. P.

Sed in ipsis umbonibus nitente. Pa-
raphrasia Solini, c. xxxiii, p. 63, de
sardonyche: » Medietas circumitur li-
mite raudicante... reliqua nigro fi-
nientur. » HABD.

Caelestis arcus anhelatio. Adum-
bratio, inchoatio: atque illa coloris
unius in alterum inclinatio: et in
transitu quidam labor et anhelatio.
Sic MSS. omnes, et typi. HABD.

Locustarum maris. De his lib.
XXXII, cap. 53. Hoc multo brevius
Solinus, cap. xxxiii, p. 63, praeter-
missa locustarum commemoratione :
» Superficies eius probatur, si mela-
cius rubent: arguitur, si fuerit fae-
culentior. » HABD.

Et si zona alba fundat. Et si cū-

XXIV. Exponenda est et onychis ipsius natura, propter nominis societatem: hoc in gemmam transiit ex lapide Carmaniae. Sudines dicit in gemma esse candorem unguis humani similitudine: item chrysolithi colorem, sardae, et iaspidis. Zenothemis Indicam onychem plures habere varietates, igneam, nigram, corneam, cingentibus candidis venis oculi modo, intervenientibus quarumdam oculis obliquis venis. Sotacus et Arabicam onychem tradit: sed eam a caeteris distare, quod Indica igniculos habeat, albis cingentibus zonis singulis, pluribusve, aliter quam in sardoniche Indica. Illic enim momentum esse,

culus candidus in vicinis coloribus effundat se, non in se sistat. — Hoc est, circulus ille praelucidus supra dictus, atque non gracilis. Solini peripli, loc. cit. « Optima est, si nec colorem suum spargat in proximum, nec ipsa ex altero mutuetur. » HARO.

XXIV. Exponenda est et onychis ipsius natura. Hodie docili prope omnes onychem gemmam cum onycha marmore confundunt. Vbi cumque onyx pro unguentario vase ponitur, non de gemma accipi debet, sed de lapide, vel marmore. SALM. — Onychis ipsius natura. Onyx gemma (quar. agate onyx, onicédoine rubanée) prorsus diversa est ab onyche marmore (albatre veine), de quo Nostr. l. XXXVI, c. 12. Ed. P. — Onychis. Nunc canica vocatur, teste Kircheri, lib. VIII, mundi subterr. pag. 81. HARO.

Transiit. Broter. ex Regg. 2, 3, 5, 6, transiit. Ed. P.

Sudines dicit. Et Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 8: « Oonyx appellata, quae habet in se permixtam candorem in similitudinem unguis humani.

Graeci enim unguem οὖνυα dicunt. » HARO.

Intervenientibus quarumdam oculis obliquis venis. Lege 1. « Cingentibus candidis zonis oculi modo, intervenientibus quarumdam et albis venis, » quae vera est lectio. Auctor ante dixit: « candore in sarda, hoc est, velut cornibus ungue hominis imposito, » talesque ludicas sardonychas vulgo existimatas, et videtur sentire sardonychen dictam quasi sarconychem, quod in ea velut unguis carnibus impositus esset; quoniam ex sarda et onyche gemma compositum sit istud nomen. SALM. — Quarumdam. Gemmarum onychum. H. — Oculis obliquis venis. Bene Brot. ex Regg. MSS. 2, 3, 5, 6: « quarumdam et obliquis venis. » Statim mox « et arabicam tradit » nempe τὴν onychem delendo. Ed. P.

Sotacus. Isidorus quoque, loc. cit. de onyche: « Hanc India et Arabia gignit: distant autem invicem. Nam Indica igniculos habet albis cingentibus zonis: Arabica autem nigra est cum candidis zonis. » HARO.

Illic enim momentum esse. In sar-

hic circulum. Arabicas onychas nigras inveniri candidis zonis. Satyrus carnosas esse Indicas, parte carbunculi, parte chrysolithi, et amethysti, totumque id genus abdicat. Veram autem onychem plurimas variasque cum lacteis zonis habere venas, omnium in transitu colore inenarrabili, et in unum redeunte concentum, suavitate grata. Nec sardae natura differenda est, dividuae ex eodem nomine: obiterque ardentium gemmarum indicanda.

XXV. (VII.) Principatum habent carbunculi, a similitudine ignium appellati, quum ipsi non sentiant ignes, ob id a quibusdam acausti vocati. Horum ge-

donyche Indica punctis constat is circulus: in onyche, linea perpetua et crassiore. HARD.

Abdicat. Improbatur. HARD.

In transitu colore inenarrabili. In transitu a quovis colore ad alterum fit color inexplicabilis, ex utriusque confinio conflatus. HARD.

Nec sardae natura differenda. Prius tamen ardentes gemmae Indicabuntur: post de sarda dicitur, c. 31. H.

Dividuae ex eodem nomine. Quae cum sardoniche dividuum sive dimidium nomen communient: nam sarda ea appellatur. HARD.

XXV. *Principatum habent carbunculi.* Carbunculus nostris dictus, le rubis. BROT.

Quum ipsi non sentiant ignes. Carbunculi multo minus sentiant ignes, quam adamas. Igne tamen solis ita tenerescunt, ut his sigillum imprimi possit, teste experientia Florentiae facta. Quum enim carbunculus ibi per quadraginta quinque minuta prima temporis, quarante-cinq minutes, foco speculi ustorij fuisset expositus, ita tener fuit, ut ei impressum sit sigillum ex lapide. At vi illius ignis

nihil de pondere formaeque amissi carbunculus. BROT.

Apyroti vocati. (sic prius). Leg. ob id a quibusdam pyropi vocati, non dicit apyrotos vocatos quod ignes non sentiant, sed pyropos ab ignium similitudine: carbunculi, inquit, a similitudine ignium vocati, quum tamen ignes non sentiant: ob id, id est, ob eam ignium similitudinem pyropi a quibusdam vocati, id est, πυροποι. SALM. — Ob id a quibusdam, etc. Morbodeus, lib. de Lapid. pret. cap. 10: « Ardentes gemmas vocat carbunculus omnes: Nam velut ignis radios iacit undique carbo, Nominis unde sui easum traxisse videtur. » Epiphanius, de XII gemmis, pag. 227: Αἰθερ ἄρπαξ, etc. HARD. — *Acausti vocati.* Acausti, inusti, ustionem non experti. Prius legebatur, apyroti vocati. Parmenaeus edit. apyrustae. Antiqua codicum veterum lectio, ipso Barbaro teste, acausti: nos acausti, ἀκαυτοὶ scripsimus, Theophrasto auctore, lib. περὶ λίθων, pag. 4: ἀκαυτοὶ διὰς, etc. Inanis Salmasii coniectura in Sollo. p. 277, legis pyropi. HARD.

nera, Indici, et Garamantici, quos et Carchedonios vocant, propter opulentiam Carthaginis magnae. Ad-
diciunt Aethiopicos et Alabandicos, in Orthesia caute
nascentes, sed qui perficiantur Alabandis. Praeterea
in omni genere masculi appellati acrius, et feminae
languidius refulgentes. In masculis quoque observant
liquidioris alios flammae, nigrioris alios, et quosdam
ex alio lucidos, ac magis caeteris in sole flagrantis.
Optimos vero amethystizontas, hoc est, quorum ex-

Indici. Carbunculus Indicus pleris-
que videtur esse, *le rubis oriental*,
quo nihil novit Orleus praestantius:
ibi adamanti anteponitur. Ad id au-
tem gemmarum genus pertinet, quod
vocamus *telesias*, *corindon*. Cf. not.
seq. Ed. P.

Garamantici. Garamanticus car-
bunculus, *le grenat*. Carbunculum
(*l'escarboucle*) Veterum Cl. Illius,
nec sine ratione, ut videtur, idem
opinabatur esse cum gemma quara
nostrates *grenat* appellant; et cuius
plurima genera recentiores fecere. No-
ster nempe carbunculo dicitur ab ignium
similitudine appellatus, liquidioris
nigriorisve flammae, amethystizon-
tas optimos esse, Indicos in sextarii
unius mensuram cavari, etc. quae
omnia certe ad id genus (*grenat*)
pertinere videntur magis, quam ad
quidpiam aliud. Forsan et diversa
genera, dum graecos auctores, ut
sere solet, transcriberet, Plinius non
satis bene distinxit. Ed. P.

Carchedonios. Theophrastus *πρι-
λίδιον* afferri praestantissimum a Car-
thagine et Massilia tradit. Dal. —
Carchedonios. A Carthagine, quae
Graecis *Καρχηδών*. Theophrast. loc.
cit. pag. 4, ἔγεται ἐκ Καρχηδόνος.
Vide inferius cap. 30, Epiphanius,
loc. cit. *Γίνεται δὲ ἐκ Καρχηδόνος τῶς*

Αἰθίης, ἣ τις Ἀρρική καλεῖται. Pe-
tronius, in Satyr. p. 207: « Quo Car-
chedonios optas ignes lapideos? » H.

Propter opulentiam Carthaginis.
Propter divitias mercatorum eius ci-
vitas, qui ex Garamantibus, Aethio-
plaeque et Persiae populis advehe-
bant. Dal.

In Orthesia caute. Iuxta urbem
cognominem, de qua vide lib. V,
cap. 29. Hase.

Alabandis. Id carbunculi genus
nostri adhuc gemmarum vocant, nunc
alabandine, nunc *almandine*. Dal. —
Carbunculus Alabandicus, *Almandine*;
alabandicus dicitur ab Alabanda Ca-
rise urbe. Bior.

Liquidioris alios flammae. Dilutio-
ris. Sic lib. III, cap. 14, pag. 349.
« Steangyle a Lipara liquidioris flam-
ma tantum differt. » Hase.

Quosdam ex alio lucidos. Aliena
solis luce. Hase.

Amethystizontas. *Αμethystίζοντες*.
Haec totidem syllabis *Isidorus*, Ovig.
lib. XVI, cap. 9. At Niss. non « in ame-
thysti violam, » sed « in amethystum »
dumtaxat legunt. H. *Amethystizon-
tas.* Carbunculus amethystiron non-
nullis videtur esse, *le rubis bolais*;
quae gemma ad id genus refertur
quod recentiores dicunt *spinelle*. An
potius ad illud pertinet quod vulgo

tremus igniculus in amethysti violam exeat: proximos illis, quos vocant sititas innato fulgore radiantem. Inveniri autem ubicumque, maxime solis repercussu. Satyrus Indicos non esse claros dicit, ac plerumque sordidos ac semper fulgoris horridi: Aethiopicos pingues, lucemque non emittentes, aut fundentes, sed convulso igne flagrare. Callistratus fulgorem carbunculi debere candidum esse positi, extremo visu nubilantem: si attollatur, exardescentem: ob id a plerisque hunc carbunculum candidum vocari. Qui languidius ac lividius ex Indicis lucent, lithizontas appellari. Carchedonios multo minores esse: Indicos etiam in sextarii unius mensuram cavari. Archelaus,

gemmati appellant, *grenat syrien*? quadrat certe color violaceo-purpureus. Eo. P.

Sititas, innato fulgore. *Σιτίτης*, quasi saginatus, ob colorem saturum, eodemque innatum: qua dote ab superioribus discrepant, qui dicuntur ex alio lucidi. *Miss.* omnes, *sititas* *pinato*: editi, *syrtitas* exhibent: sed mendose, ut arbitramur. Nam quid est tandem pinatus fulgor? Et vox *syrtitas* habere hic locum nequit. *Salm.* aliquanto, ut quidem videtur, confidentius, in *Solin* pag. 380, s. *Aulitas*, innato fulgore: s. perinde quasi αὐτίτης ἀνθραξ usurpaverit Graecia aliquando, ut innato fulgore, non necesse radiantem carbunculum significaret. *Hard.* — *Pinato fulgore radiantem* (sic prius). *Lego innato.* Nam gemmae fere sordido luto involutae, aut scabro corio vestitae reperiuntur, quod mola deteri oportet et asperri priusquam radient. *Dalac.*

Satyrus Indicos non esse claros dicit. *Legend.* s. Satyrus Indicos non esse claros dicit, sed plerumque sor-

didus, ac semper fulgoris horridi: Aethiopicos pingues, lucemque non emittentes aut fundentes, sed convulso igne flagrantem. s. *Salm.* — *Fulgoris horridi.* Sic *Miss.* omnes, non retorridi. *Hard.* — *Fulgoris horridi.* Non ex India maximeque ex insula Taprobane, Ceylan, absolutissimos habemus carbunculos, quorum praecipuus color est *le ponceau*. Hunc colorem Plinius dicit horridum. *Boor.*

Sed convulso igne. Collecto in se igne, nec sparso. *Hard.*

Positi. Humi deiecti ac residentis, extremo ambitu nubium quamdam speciem referat. *Hard.*

Lithizontas appellari. *Λιθίζοντες*, lapidis qualitatem potius quam gemmae referentes. *Hard.*

In sextarii unius mensuram cavari. Parisini dicunt, *trois demi-setiers*. Vide quae diximus lib. XIV, cap. 6. *Hard.* — *In sextarii.* Haec Noster non setia chute transcripsit ex Graecorum, aut peregrinantium fide, quibus quilibet augendi semper fuit aequa potestas. Quid vero hoc moneri? an

Carchedonios nigrioris aspectus esse, sed igne, vel sole, et inclinatione acrius, quam caeteros, excitari. Eisdem umbrante tecto purpureos videri, sub caelo flammeos, contra radios solis et scintillare: ceras signantibus his liquescere, quamvis in opaco. Multi Indicos Carchedoniis candidiores esse, et e diverso inclinatione hebetari scripsere: etiamnum in Carchedoniis maribus stellas intus ardere, feminas fulgorem universum fundere extra se. Alabandicos caeteris nigriores esse scabrosque. Nascuntur et in Thracia coloris eiusdem, ignem minime sentientes. Theophrastus auctor est, et in Orchomeno Arcadiae inveniri, et in Chio. Illos nigriores, e quibus et specula fieri. Esse et Troezenios varios intervenientibus maculis albis: item Corinthios, et pallidiores, et candidos. Bocchus et in Olisiponensi erui scripsit magno labore, ob argillam sole adustis saltibus.

nillus nunquam rubions, ut aiunt, vel io Oriente (*rubis orientis*) repertus fuit tam inauditae amplitudinis? quae amplitudo, etiam non tanta fuerit, ex hoc tamen loco patebit, carbunculos Veterum et Indicos quidem, ad nostrates rubinos referri non posse. Cf. sup. not. 5 hoc ipso cap. Eu. P.

Et inclinatione. Quum leviter inclinantur. HARD.

Stellas intus ardere, velut scintillantium fulgentiumque stellarum projectos radios. DAL. — *Stellas intus ardere.* Veluti scintillantes intus stellas apparere. HARD.

Nascuntur et in Thracia. Thracius carbuoculus idem nonnullis esse videtur, cum gemma nobis *vermeille* dicta. Ad id genus pertinet, quod *grenat* appellatum supra diximus: a colore nomen trahit, ex rubro in citrigum inclinante. Eu. P.

Theophrastus auctor est. Libro περὶ λίθων, pag. 7, ubi haec solidem verbis exstant. HARD.

Illos nigriores. Orchomenios, Theophrast. loc. cit. Ἐστὶ δ' αὐτὸς μελάντερος τοῦ Χίου, κάτοπτρα δὲ ἐξ αὐτῶν ποιοῦσι. HARD.

Esse et Troezenios, etc. Theophr. loc. cit. HARD.

Item Corinthios. Theophrast. Περὶ χύας δὲ καὶ ὁ Κορινθίος, etc. H.

Et Olisipone scripsit magno labore (sic prius.) Legend. « Et io Olisipone erui scripsit magno labore ob argillam soli adusti solibus » difficulter erui carbunculos in Lusitano littore dicit, ob solum argillaceum solibus adustum. SALM. — *Bocchus et in Olisiponensi erui.* Sic Mas. omnes. Editi hactenus libri, « Massilia quoque importari Bocchus et Olisipone scripsit. » De Massilia Theo-

XXVI. Nec est aliud difficilius, quam discernere haec genera: tanta est in eis occasio artis, subditis per quae translucere cogantur. Aiunt ab Aethiopi-
bus hebetiores in aceto maceratos quatuordecim die-
bus nitescere, totidem mensibus durante fulgore.
Adulterantur vitro simillime: sed cote deprehendun-
tur, sicut aliae gemmae factitiae: mollior enim ma-
teria, et fragilis: et centrosa scobe deprehenduntur,
et pondere, quod minus est vitreis: aliquando et
pustulis argenti modo relucetibus.

XXVII. Est et anthracitis appellata in Thesprotia
fossilis, carbonibus similis. Falsum arbitror, quod et
in Liguria nasci tradiderunt, nisi forte tunc nasce-
bantur. Esse in iis et praecinctae candida vena tra-
duntur: harum igneus color, ut superiorum, est:

phrastus quoque confitetur. lib. πρὶ
λίθων, pag. 4. sed Pliniani codices
sileni. H. — Immo Broterius ex eod.
Regg. 3, 5, 6, et edit. princ. resti-
tuit, « Massilia quoque importari
Bocchus, etc. Ed. P.

Qb argillam. Qua obrolutae haec
gemmae vix delectantur. H.

Sole adustis solibus. Lectio haec
librorum visa sincerior, quam manu
scriptorum, « ob argillam soli adustis
solibus; » sic enim Reg. 2, Colb. 3,
et alij; vel quod Salmasius suggestit
in Solin p. 277: « ob argillam soli
adusti solibus. HARD.

XXVI. Subditis. Bracteis coloratis.
HARD.

Sed cote deprehenduntur. Mola, ad
quam gemmae poliuntur, quae e
cote fit. HARD.

Et contr. scobe. Scobe exsiliante,
quoniam in gemmis illis adulterinis
centrum intervenit, quod esse duri-
tiem quandam ac veluti callum no-

dumve, alibi diximus. H.

XXVII. Est et anthracitis. Ανθρα-
κίτης, quod carbonum ardentium spe-
ciem referat. H. — Anthracitis. An-
thracitis Broterio videtur esse, *le*
rubis spinelle; Dalecampio vero *carbo*
fossilis, la houille, le charbon de terre,
de quo supra diximus, lib. XXXVI,
cap. 38. Nos de carbunculis veriamon
iam hic sermonem esse credimus.
Ed. P.

Fossilis. Fortassis quem nasci ad
Binas scribit Theophrastus lib. de
Lapidib. Anthracitin hanc haema-
titis genus facit Agricola DALL.

Tunc nascebantur. Theophrast.
prodidit lib. πρὶ λίθων, hocque ge-
nus ligno putri simile adpectu, oleo
perfusum accendi, et quam exsili-
entem fuerit tale videri quale antea
fuerat. DALL.

Esse in iis, etc. Haec deinceps
totidem verbis Isid. Orig. lib. XVI,
cap. 3. HARD.

peculiare quidem, quod iactatae in ignem velut intermortuae exstinguuntur, contra aquis perfusae exardescunt.

XXVIII. Cognata est huic sandaresus, quam aliqui Garamantiten vocant: nascitur in India, loco eiusdem nominis. Gignitur et in Arabia ad meridiem versa. Commendatio summa, quod velut in translucido ignis obtentus, celantesque se transfuscent aureae guttae, semper in corpore, numquam in cute. Accedit religio narrata, a siderum cognatione, ab inspectoribus, quoniam fere stellarum Hyadam et numero, et dispositione stellantur, ob id Chaldaeis in caerimoniis habitae. Et hic mares austeritas distinguit, quodam vigore apposita tingens. Indicae

Quod iactatae in ignem. Idem de Thracio lapide recitat Dioscorides, quem nostrum carbonem fossilem esse pro ladubitate habetur. DAL.

XXVIII. *Nascitur in India.* Isidorus Orig. lib. XVI, cap. 13: « Sandaresus (sic enim legi necesse est, tum ex hoc loco, tum ex Indice, non sandaresus) nascitur in India, loco eiusdem nominis. » H. — *Sandareus.* Nunc non noscitur ille carbonculus. BANT. — Nec de carbonculo loqui Plinium arbitramur, quamquam sandaresum ad certam gemmae speciem referre nequimus. EO. P.

Commendatio summa, quod velut in translucido stellantes intus, etc. (sic prius). Legend. « Summa eius commendatio, quod velut in translucido ignis intus celantesque se transfuscent aureae guttae, semper in corpore nunquam in cute. » Hinc summopere commendari ait, quod aureae guttae quas intus habet, velut in translucido, et sese celantes transfuscent. SALM. — *Ignis.* Ignis intus

conditus, ac veluti discentes sese aureae guttae. HARD.

Ignis obtentus. Sic MSS. omnes, quos inspeximus. Primum legebatur: « velut in translucido stellantes intus fulgent aureae guttae. » Isidorus loc. cit. « Quod velut in lucido igne intus fulgent aureae guttae. Constat autem inter omnes, quatuordecim numerus stellarum secedit, tanto et pretium accedere. » HARD.

Et hic mares, etc. Vt in carbonculis, cap. 25. HARD.

Austeritas distinguit, quodam vigore, etc. Legend. « Et hic mares austeritas distinguit, siquidem vigor apposita tingens indicat: quidam etiam, etc. » Et cap. 5 eiusdem libri: « nullis maior austeritas, nec minus vitii. » Et paulo post: « ergo Cypril varie glauca: magis ac minus in eadem smaragdo aliis partibus tenorem illum Scythicae austeritatis non semper custodiant. » Πικρὸν Graeci vocant quod austerum in coloribus Latini. SALM.

quidem etiam hebetare visus dicuntur. Blandior feminis flamma : alliciens magis , quam accendens. Sunt qui praeferant Arabicas Indicis , fumidoque chrysolitho illas similes dicant. Ismenias vero negat poliri sandareson , propter teneritatem : et ob id in magno errore sunt , qui sandaricas vocent. Inter omnes constat , quantum numero stellarum accedat , tantum et pretio accedere. Affert errorem aliquando similitudo nominis , sandasel , quod Nicander sandareseon vocat , alii sandareson. Quidam vero hanc sandastron , illam sandaresum : in India nascentem illam quoque , et loci nomen custodientem : mali colore , aut olei viridis , omnibus improbatam.

XXIX. Ex eodem genere ardentium , lychnis appellata a lucernarum accensu , tamen praecipuae gratiae. Nascitur circa Orthosiam , totaque Caria , ac

Quid Nicander. Sic Mss. omnes , et hoc loco , et in Indice. Typi omnes perperam , Nicanor. H.

Illam sandaresum. De qua dictum est initio huius cap. H.

In India nascentem illam. De qua plane modo Nicander. H.

XXIX. *Lychnites appellata a lucernarum accensarum praecipua gratia* (sic prius). Lege : » Ex eodem genere ardentium Lychnis , appellata a lucernarum accensu , tum praecipuae gratiae. » Tum praecipuae gratiae esse dicit hanc gemmam quum lucernae accensae sunt , quia vigor eius et ardor excitatur accensarum lucernarum flagrantia. Seq. sic leg. » Et inter has invenio differentiam , una purpura radiat , altera cocco. A sole escalescens , aut digitorum attritu paleas et chartarum fila ad se rapit. SALM. — *Lychnis*, Isidorus, Orig. I.

XVI, cap. 43 : » *Lychnis* ex eodem genere ardentium est appellata , a lucernarum flagrantia. H. — *Lychnis*, et hanc Broterius ad carbunculos refert , eandemque ait cum eo quem nostrates appellant , *rubis couleur de cerise* ; quam satis apte peritiores iudicaverint , quum Plinius ex hac , ut e carchedonio , vasa potiora faciliata fuisse tradat infra cap. 30. Eo. P.

Tamen praecipuae gratiae. Sic Reg. 2. Sic paulo antea cap. 21 , » *amaragdis tamen cedentes*. » In Coll. 3 , » *tum praecipuae gratiae* : » quasi quum lucernae accenduntur , tum gemmae illius vigorem excitari significet. Quae mens Isidori certe non fuit , cuius verba proxime retulimus : at fuit Solini , cap. III , p. 82 : » *Lychnites* perinde fert India , cuius lucis vigorem ardor excitat lucernarum , quae ex causa lychnites Graeci vocaverunt. » H.

vicinis locis: sed probatissima in Indis, quam quidam remissiozem carbunculum esse dixerunt. Secunda bonitate similis est Ionia, appellata a praelatis floribus. Et inter has invenio differentiam: unam quae purpura radiat: alteram quae cocco: a sole excafactas, aut digitorum attritu, paleas, et chartarum folia ad se rapere.

XXX. Hoc idem et Carchedonius facere dicitur, quanquam multo vilior praedictis. Nascitur apud Nasamonas in montibus, ut incolae putant, imbre divino. Invenitur ad percussum lunae, maxime plenae. Carthaginem quondam deportabatur. Archelaus et in Aegypto circa Thebas nasci tradit, fragiles, venosas, morientibus carbonibus similes. Potoria vasa et

In Indis. Isidorus, loc. cit. Plutar. lib. de Fluvia, pa. 1149, iuxta Hydaspem amnem reperiri asseverat: Γεννᾶται δὲ ἐν αὐτῇ λίθος Ἀύχνας καλούμενος. Παισιῶδες δὲ ἔστι τῇ χροίᾳ, καὶ ῥεστός πᾶν. HARD.

Quam quidam remissiozem, etc. Isidorus loc. cit. Remissior carbunculus a nostris appellatur, rubis balais. HARD.

Ionia appellata, etc. Quoniam violae colorem prae se fert, et representat; durum loquendi genus. DAL. — *A praelatis floribus* A praecipuis floribus, nempe viola, cuius colorem refert, lex Graecis viola est. Iονία, locus violis consitus. H. — *Ionia*, quae purpura radiat, Broterio iudice, le rubis à teinte de pourpre; altera quae cocco, le rubis couleur d'écarlate ou laque Indique. EO. P.

Et inter has. Sic Mss. omnes, non et alias invento, ut editi. Habet haec quoque Isidorus, loc. cit. Solinus, cap. LII, pag. 82: «Duplex ei facies: aut enim purpurea emicat claritate,

aut meracius suffunditur cocci rubore. At si excaudit radiis solis incita, vel ad calorem digitorum attritu excitata est, aut palearum cassia, aut chartarum fila ad se rapit, etc. H.

Paleas, et chartarum folia ad se rapere. De Chalcedonio id Albertus, Isidorus, Bartholomaeus Anglieus, Pandectarius. DAL. — *Et chartarum folia.* Sic MSS. Reg. 2, Colb. 3, Fua. et alii. Tamen editi hactenus libri, et Isidorus, ac Solinus, *fila.* HARD.

XXX. *Hoc idem et Carchedonius facere dicitur, quanquam multo, etc.* Superius iam ebitur indicatus, c. 25: «Garamantici carbunculi, quos et Carchedonios vocant, propter opulentiam Carthaginis magnae, a quo scilicet deportabantur, ut mox ipse Plinius subicit. Isidorus haec eadem verbis, Orig. I. XVI, cap. 43: «Carchedonius, hoc quod et lychnites facere dicitur, quanquam multum vilior praedictis. Nascitur apud Nasamonas, etc. » HARD. — *Carchedonius.* Nobis *calcedoine* (oxide de silicium),

ex hoc lapide, et ex lychnite factitate invenio. Omnia autem haec genera scalpturae contumaciter resistunt, partemque ceræ in signo tenent.

XXXI. E diverso ad hoc sarda utilissima; quae nomen cum sardoniche communicavit. Ipsa gemma vulgaris, et primum Sardibus reperta, sed laudatissima circa Babyloniam, quum lapicidinae quaedam aperirentur, haerens in saxo cordis modo. Hoc metallum apud Persas defecisse traditur. Sed inveniuntur compluribus aliis locis, sicut in Paro, et Asso. In India trium generum: rubrum, et quod dionum vocant a magnitudine: tertium, quod argenteis bracteis sublinitur. Indicae perlucet: crassiores sunt

de qua supra, cap. 25. Eo. P.

Omnia autem haec. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 43. Haas.

XXXI. *E diverso... sarda utilissima.*

Ad signum scilicet, quod ceram id signando sarda non retineat. Ita MSS. Editi, *ad haec*, hoc est, ad utrumque, ad scalpturam, et ad signum: quoniam nec sit *ἀγύρτης*, nec ceram in signo auferat. Haas. — *Sarda.* Sardam (*coquelardes rouges*) nobilitates appellant, *cornualline*, de qua etiam supra cap. 25. Eo. P.

Sardibus. In Lydia. Nunc in Sardis probae notae reperiri Kircherus noster affirmat. Mundi subterr. lib. VII, pag. 21. Haas. \.

Quum lapicidinae. Theophrast. lib. septi. *λίθων*, pag. 7: *ἐκρίνεται δὲ καὶ σαρδίων διακοκτούμεν τὸν μέγαν.* Haas.

Haerens in saxo cordis (sic prius). Legi: *ἀλλογενὴς in saxo cordis modo*, hoc metallum apud Persas defecisse traditur, s. i. e. hoc genus marmonis vel *saxi*, intra quod inveniebantur sardae gemmae. SALMAS.

In Paro et Asso. Hoc a Gelenio est. MSS. omnes, *In Ephiro.* An in Epiro? Max certe sequitur, et inveniuntur et circa Leucada Epiri. et Haas.

In India trium generum. Legi: et in India trium generum: rubrum et quod d. semini vocant a magnitudine. et *διόνιον*, quod a magnitudine erat, ut duae *σφαιρίδες*; ex eo fieri possent. SALM. — *Et quod dionum vocant, a magnitudine.* Sequitur eundem codicum MSS. verghammas types, qui prae se ferunt, et quod dionum vocant a pinguedine. et *διόνιον* vel barbara indorum lingua dionum putantur: vel, si graeca, quasi *διῶν* *διῶν*, quod duplicato pretio ob magnitudinem comparari possit. *διόνιον* Solusius dum reponit, in Salm pag. 483, ut omnium caetera, MSS. codicum consensum nauci facit. H. — *Dionum.* Brot. ex MSS. Legg. 2, 3, 5, 6, et edit. principe, *dionum*, Eo. P.

Argenteis bracteis. Subditis nimis

Arabicae. Inveniuntur et circa Leucada Epiri; et circa Aegyptum, quae bractea aurea sublinuntur. Et in his autem mares excitatius fulgent: feminae pigriores sunt, et crassius nitent. Nec fuit alia gemma apud antiquos usu frequentior. Hac certe apud Menandrum et Philemonem fabulae superbiunt. Nec ulla est translucentium, quae tardius suffuso humore hebetetur, oleoque magis, quam alio liquore. Damnantur ex iis melleae, et validius testaceae.

XXXII. (viii). Egregia etiam nunc topazio gloria est, suo virenti genere, et quum reperta est, prae-latae omnibus. Id accidit in Arabiae insula, quae Cytis vocatur: in qua Trogodytae praedones, diutius fame et tempestate pressi, quum herbas radicesque effoderent, eruerunt topazion. Haec Archelai sententia est. Iuba Topazon insulam, in Rubro mari a conti-

rum, ut translucere vel sic cogantur.
HARD.

Pigriores Ita MSS. non *pinguiore*s. Sic ipse cap. 25, de carbunculis: «Masculi acrius, feminae languidius relulgentes.» HARD.

Apud Menandrum. Ex Menandri comedia, quae Πεδίον inscribitur (an Παιδίον potius?), apud Athen. lib. III, pag. 94. recitatur hic versiculus: Μαρτύρων εἶναι τὰς τὸν ἔθου xxi σάφεια. DALEC.

Damnantur ex iis melleae, etc. Sarda mellea, vel melleo colore, nobis est la cornaline jaunâtre; testacea, quae testam colore refert, la cor-naline rougeâtre. ED. P.

Testaceae. Quae testam colore referunt. HARD.

XXXII. Topazio. Topazium vocat Orpheus lib. πρὶ ἀλφειῶν, scriptis de eo multis et venusis carminibus. DAL. — Topazio. Haec totidem verbis

Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 7, Chrysolithorum generis esse nunc a peritis existimatur. H — Topazoi. Antiquorum topazius a nostris differt; quod satis patet ex Pliniana descriptione. Sed haec fusius persequi non licet in tanta notarum brevitate et nominum varietate. BAOT. — Topazio. Topazius Veterum, ut bene vidit Harduinus ad chrysolithum nostratensem, chrysolite, referri debet; chrysolithus vero Veterum ad nostratensem topazium, topaze. ED. P.

Quae Cytis vocatur. De ea lib. VI, cap. 34. In MSS. a quae Trogodytis vocatur, in qua praedantes, etc. mendose. HARD.

Tempestate pressi. MSS. omnes, fessit et Isidorus similiter, loc. cit. HARD.

Topazon insulam, in Rubro mari. Libro VI, cap. 34, HARD.

nente diei navigatione abesse tradit, nebulosam, et ideo quaesitam saepe navigantibus, ex ea causa nomen accepisse. Topazin enim Trogodytarum lingua significationem habere quaerendi. Ex hac primum importatam Berenicae reginae, quae fuit mater sequentis Ptolemaei, a Philemone praefecto regis, ac mire placuisse: et inde factam statuam Arsinoae Ptolemaei Philadelphi uxori, quatuor cubitorum, sacratam in delubro, quod aureum cognominabatur. Recentissimi auctores et circa Thebaidis Alabastrum oppidum nasci dicunt: et duo eius genera faciunt, prasoidem atque chrysopteron, similem chrysoprasso.

Diei navigatione. Sic MSS. omnes fere, Reg. Colb. Fuz. At Chiffi CC stadiis, horum verborum vice legit. Libri omnes editi, stadiis CCC, hoc est, XXXVII M. D. pass. H.

Topazius. Isidorus loc. citat. haec totidem verbis: «Ναπ τανάκων Τρογodytarum lingua significationem habet quaerendi. HARR.

Sequentis Ptolemaei. Hoc est, secundi, sive Philadelphi: eademque uxor Ptolemaei Lagi, qui princeps post-Alexandri obitum Aegypti positus est. Sic Africanum sequentem saepe Plinius, hoc est, posteriorem vocat. De eiusdem Berenices adamante Iuvenalis, Sat. VI, vers. 555: «Murrhina: deinde adamas notissimus, et Berenices In digito factus pretiosior: hunc dedit olim Barbarus incestae: dedit hunc Agrippa sorori, Observant ubi festa metra pede sabbata reges, Et vetus indolget senibus clementia porcis.» HARR.

Ptolemaei Philadelphi uxori. Pariter et sorori. HARR.

Quatuor cubitorum. Topazius tantae magnitudinis pertinet potius ad lapi-

des, les pierres fines, quam ad gemmas, les pierres précieuses, ut iam de smaragdo dictum est supra cap. 19 Eo. P.

Prasoidem. Πρασοειδής, colore porraceo: et χρυσόπτερον, vel illi exhibent MSS. omnes, χρυσόπτερον, a pallore videlicet, qui vergat in colorem aureum. Denique χρυσόπρασος, a colore porri viridi, aureoque mixto. H. — *Prasoides.* Topazius prasoides nonnullis eadem esse videtur cum gemma recentioribus dicta, *chrysolite orientale*, colore aureo ad poraceum inclinante; aut etiam cum nostrate *peridot oriental*, cuius color ex porraceo ad aureum vergit. Eo. P.

Chrysopteron similem chrysoprasso. Topazii Sibenburgensis meminuit, cuius. pollor ad auri colorem vergit DALEC. — *Chrysopteron.* Topazium chrysopteron nonnulli referunt ad nostratam gemmam, *topaze orientale* dictam; cuius color aureus (corindon, *télaie jaune*); alii chrysoprasso non absimilem putant, quae carchedoni species (*calcédoine vertpomme*), vulgo *chrysoprase*. Eo. P.

Eius enim tota similitudo ad porri succum dirigitur. Est autem amplissima gemmarum. Eadem sola nobilium limam sentit: caeterae Naxio et cotibus poliuntur. Haec et usu atteritur.

XXXIII. Comitatur eam similitudine propior, quam auctoritate, callais, e viridi pallens. Nascitur post aversa Indiae, apud incolas Caucasi montis Phycaros, apud Sacas et Dahas, amplitudine conspicua, sed fistulosa ac sordium plena. Sincerior multo praestantiorque in Carmania. Vtrobique autem in rupibus inuiset gelidis, oculi figura extuberans, leviterque adhaerens, nec ut agnata petris, sed ut apposita. Quamobrem scandere ad eam pigritia pedum equestres populos taedet, simul et periculum terret. Ergo

Caeterae Naxio cotibus poliuntur. Non a Naxo, una e Cycladibus, sed ab alia Cretensi. Stephanus, Νάξις Ἰλλος, ἢ Κρήτης ἀπέκ. Cretensis cotis mentio fit etiam decimo octavo volumine in ratione pratorum. Gal.

Naxio. Naxo e Creta advectas cotes, Naxium appellabant. Plinius lib. XXXVI, cap. 40: «Signis e marmore poliendis, gemmisque etiam scalpendis, atque limandis, Naxium diu placuit ante alia: ita vocantur cotes in Cypro insula genitae.» Nuncigitur ad gemmas limandas, et cotes Naxias, et alias inferioris notae advocat. H.

XXXIII. *Callais.* Callais, *la turquoise*. Tota Persia eam plurimam nasci tradit Garcias ab Horto, Persaeque Arabibus vocari. Dal. — *Callais.* Turchesiam hanc esse falso quidam autumant, *la turquoise*: quam an Veteribus cognita omnino turchesia fuerit, haud sane satis sit exploratum: e Semarcanda Tartariae ceterioris provincia ad nos advehitur. Callais vero ab Isidoro Callaica ap-

pellatur, Orig. lib. XVI, cap. 7, et a Salino similiter, cap. xx, pag. 41. II. — *Callais.* Callais, ut nonnullis videtur, ex viridi pallente, pertinet ad gemmas quas dicimus *peridot orient.* Ep. P.

Post aversa Indiae. Post ultimam Indiam. Harb.

Apud Sacas et Dahas. De his egimus lib. VI. Permutato verborum ordine in Reg. et Colbert. 2, *Sacas apud Dahas* legitur. At in libris haeciens editis corrupte ex gemina voce una conflatur, ac *Asdotas*. Iampridem ita emendandum Salmasius quoque viderat. Harb.

In Carmania. Sic libri omnes vulgati, ut opinor, recte. Nihilominus MSS. omnes, in *Germania*. Quin et Solinus, cap. xx, pag. 41, postquam de succino Germaniae egit, «In Germaniae continentibus, inquit, Callica reperitur, quam gemmam Arabicis anteponunt.» Isidorus item, Orig. lib. XVI, cap. 7: «Nascitur in India, vel Germania, in rupibus ge-

fundis e longinquo incessunt, et cum toto musco excutiant. Hoc vectigal, hoc est gestamen in cervice ac digitis gratissimum. Hic census, haec gloria a pueritia delectorum numerum praedicantium, in quo varia fortuna. Quidam ictu primo cepere praeclaras, multi insectando nullas. Et venatus quidem callaidis talis. Sectura formantur, alias fragiles. Optimus color smaragdi: ut tamen apparet, ex alieno est quod placeant. Inclusae decorantur auro, aurumque nullae magis decent. Quae sunt earum pulchriores, oleo, unguento, et mero colorem deperdunt. Viliores constantius repraesentant: neque est imitabilior alia mendacio vitri. Sunt qui in Arabia inveniri eas dicant in nidis avium, quas melancoryphos vocant.

XXXIV. Viridantium et alia plura sunt genera. Vilioris est turbae prasius: cuius alterum genus sanguineis punctis abhorret: tertium est virgulis tribus distinctum candidis. Praefertur his chrysoprasius, porri succum et ipsa referens, sed haec paulum

lidis, oculi modo: stuberant. u. Verum quam equestris populus barum gemmarum scitabat: res Plin. ut paulo mox appellat, Cumanis polius quam Germanis, quivis, credo, cordatus intelligat.

Gestamen in cervice. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 12: « Nihil iucundius aurum dicens » Isot.

Color smaragdi. Quis in smaragdo cernitur. Hanc.

Ex alieno. Ex aucto pitor: nempe ex auro quo inclusae decorantur. Hanc.

Constantius repraesentant. Servant colorem. Hanc.

• *Neque est imitabilior.* Neque est alia gemma, quam melius vitrum miculata similitudine imitetur. H.

Sunt qui in Arabia. Solinus, c. 22, pag. 41. Hanc.

XXXIV. *Vilioris est turbae prasius,* etc. A colore nomen habet: est enim πρᾶσις graece viridis. Aecuginet coloris, πᾶσις τῆ χροῦς a Theophrast. dicitur, περὶ ἰσθμῶν, p. 8. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 7: « Prasius pro viriditate colore dictus, sed vilis. Cum alterum genus sanguineis punctis abhorret. » Sic et Pliniani codices: forte abhorret: « Tertium distinctum virgulis tribus candidis. » Sic et Marbodus, lib. de Lapid. pret. cap. 22, li. — *Prasius* Nostra item prase (quantogate prase, quantamphiboleus) gemmarius dicitur, Eo, PAR.

Chrysoprasius. Chrysoprason a chry.

declinans a topazio in aurum. Huic et amplitudo ea est, ut cymbia etiam ex ea fiant: cylindri quidem celerrime.

XXXV. India et has generat, et Nilion, fulgore hebeti ac brevi, et quum intueare, fallaci. Sudines dicit et in Syvero Atticae flumine nasci. Est autem color fumidae topazii, aut aliquando melleae. Iuba in Aethiopia gigni tradit, in littoribus amnis, quem Nilum vocamus, et inde nomen trahere.

XXXVI. Non translucet molochites, spissius virens, et crassius quam smaragdus, a colore malvae nomine accepto, reddendis laudata signis, et infantium custodia quadam, innato contra pericula ipsorum medicamine. Nascitur in Arabia.

XXXVII. Viret, et saepe translucet iaspis, etiam

soprasio distinguunt Albertus, Isidorus, Pandectarus: quod et adnotatum est in vocabulo chrysolampis. Da. — *Praefector hic chrysoprasmus*. Mixto colore auri cum viridi. A nostris appellatur *prime d'éméralde*. Ha. — *Chrysoprasius* Aures nempe et viridi colore, nonnunquam auri punctis interstinctus; nobis quoque (*calcedoine de couleur vert pomme*) *chrysoprase* appellatur, ut supra dictum. Eo. P.

XXXV. *Et Nilion* Dictam ab amna Nilo. H. — *Nilion*. N. his Nilion dicitur *jaspé*, *caillon d'Égypte*. Eo. P.

XXXVI. *Non translucet molochites* Haec Isidorus plane ad verbum. Orig. XVI, 7. *Μολόχης*, vel *μολόχης* malva aut sonat. Hinc molochinus color apud Nonium, cap. xvi, num. 2. Et molochinorū, apud Plautum, ut diximus lib. XXI, cap. 22, not. 7. Haec postremo voces, a et crassius quam smaragdus adiecit nunc primum, non solum adnotita codicum Reg.

2, Colbert. 3, Fux etc. sed et Isidori hunc locum ita reddentis, Orig. lib. XVI, cap. 7: a *Molochitis spissius virens*, et crassius quam *amethystis*, a colore malvae nomen accepit in molochitis laudata signis. Nascitur in Arabia. a Solius postea cap. xxxiii, pag. 61: a Et molochiton Arabs invenit, virentem crassius quam smaragdus, contra infantum pericula ingenta vi resistentem. a Sed et mox quae ex eorumdem codicum et veterum fide adhibemus, a Nascitur in Arabia: quae voces a libris omnibus editis abeant H. — *Molochites*. Nostris *molochite* (*Hydro carbonata vert de coire*), de qua iam supra, at de chrysocolla dictum l. XXXIII, cap. 26. Eo. P.

Et infantum custodia. Solinus, c. xxxiii, pag. 61, et Method. lib. de Lapid. prel. cap. xlv. H.

XXXVII. *Viret et saepe translucet iaspis*. Iaspis illa eadem Boetio vi-

si victa a multis, antiquitatis tamen gloriam retinens. Plurimae ferunt eam gentes: smaragdo similem Indi: Cypros duram glaucoque pingui: Persae aëri similem: ob id vocatur aerizusa. Talis et Caspia est: caerulea, circa Thermodoontem amnem: in Phrygia, purpurea: in Cappadocia; ex purpura caerulea, atque non refulgens. Amisos Indicae similem mittit, Calchedon turbidam. Sed minus refert nationes, quam bonitates, distinguere. Optima ergo, quae purpurae quidquam habet: secunda, quae rosae: tertia, quae smaragdi. Singulis autem Graeci nomina ex argumento dedere. Quarta apud eos vocatur Borea, caelo autumnali matutino similis: et haec erit illa, quae vocatur aerizusa. Similis est et sardae, imitata et violas. Non minus multae species reliquae, sed omnes in vitio caeruleae, aut crystallo similes, aut myxis. Item tere-

detur esse species cum ea quae nobis dicitur *jaspé vert*. En. P.

Smaragdo similem Indi. Ἰσπανίς σμαραγδίζων, Dioscoridi, lib. V, c. 160. H. — *Smaragdo similem.* Haec iaspia, le jaspé vert de pré; aërizusa, le jaspé bleu-céleste; caerulea, le jaspé bleu; purpurea, le jaspé pourpre; Sardae, le jaspé sardé; imitata violas, le jaspé violet, terebinthizusa, le jaspé jaune, le jaspé térébenthiné. Boor.

Glaucoque pingui. « Glaucam pinguemque » in nonnullis veteribus legitur: in aliis, « glacieque pinguis. » Fortassis id genus, quod esse pituitae simile Dioscorides scribit. Dal. — *Glaucoque pingui,* Saturi coloris. Haad.

Aërizusa. Ἀερίζουσα. Hanc esse quam turchesiam nostri vocent, Salmasius existimat; in Solin. pag. 202, aequalis Agricola. Dioscoridi, loc. cit. est Ἰσπανίς ἀερίζων. H.

Amisos Indicae similem mittit. Est

antem Amisos Ponti urbs, sicut Calchedon Bithyniae. Galea.

Nomina ex argumento. Nempe σμαραγδίζοντος ἰσπανίδος, ἰσδίζοντος, σμαραγδίζοντος. Haad.

Borea. Βόρειος septentrionalem sonat. Haad.

Imitata et violas. Est ei quae violas imitatur. Haad.

Aut myxis. Λεγ. aut pituitae, τῇ μύξει. Plinius ambigua voce τῆς μύξης hallucinatus est. Dal. — *Aut myxis.* De myxis eginus XV, 12 et 13. Frustra sunt qui *myxis* hic reponunt, cum Salmasio in Solin. pag. 131, quam vocem, numero multitudinis, pro pituita nassi, nusquam me legere memini. Nam quae pituitae ei similis esse a Dioscoride perhibetur, ea ipsa est, quae crystallum refert: ὁ δὲ κρυστάλλος ἰσικὺς πλέγματι. Quae vero est myxis affinis crystallina discrepare facie nunc affirmatur. H.

Item terebinthizusa. Τερεβινθίζων

binthizusa, improprio, ut arbitror, cognomine, velut e multis eiusdem generis composita gemmis. Quamobrem praestantiores funda clauduntur patentes, nec praeterquam margines auro amplectente. Vitium est et brevis in iis nitor, et longe splendens, et sal, et omnia quae in caeteris. Et vitro adulterantur: quod manifestum fit, quum extra fulgorem spargunt, atque non in se continent. Nec diversae, quas sphragidas vocant, publico gemmarum dominio iis tantum dato, quoniam optime signent, (ix). Totus vero Oriens pro amuletis traditur. gestare eam, quae ex iis smaragdo similis est, et per transversum linea alba media praecingitur, et grammatis vocatur: quae pluribus polygrammos. Licet obiter vanitatem magicam hic quo-

Dioscoridi loc. sit, quod terebinthi colorem representet. Quum porro velut a multis composita gemmis videatur, magis proprie ex ea re, inquit auctor, quam ex terebintho appellationem duceret. H.

Funda. Anuli umbilico cinguntur ita, ut omnino epineant, solos margines amplectente auro circulo. H.

Funda clauduntur. Funda; ut ex hoc loco intelligitur, circulus est ex auro, alioue metallo, quo gemmae ita nectuntur, ut aurum nonnisi margines amplectatur. Palam anuli alii appellant, quo sensu et σφιδόνες Plato dixit, τὸ περιεπίς τοῦ δακτυλίου. Idem Plinius infra, c. 43, de chrysolithis: «Funda includuntur perspicuae. a HARD.

Et omnia quae in caeteris. Vitia superius recensita fere c. 18. H.

Quod. Quod vitium manifestum sit. HARD.

Nec diversae. Nec sunt diversae ab iaspide gemmae eae, quas σφραγίδας vocant, hoc est, signatorias. H.

Pro amuletis. Priscianus in Periegesi, pag. 384: «Atque malos lemures, quod pellit manus, iaspin. a Omnia iaspidis genera pro amulella gestari promissus auctor est Dioscorides, lib. V, cap. 160: Δέσονται δὲ πάντα; εἰς πυλακτάρια περιάσσει. Codices a quibus refingere hunc locum aliter Salmasius nititur, in Solin. pag. 134, mutili sunt ac vitiosi. H.

Et grammatis. Γραμματίς; Γράμμα Graecis lineam sonat. H. — *Grammatias.* Iaspis grammatis, le jasper fleuri rouge, à raies blanches, polygrammos, le jasper fleuri rouge, à taches blanches; onychipuncta, le jasper-onyx, nives in summitate complexa, le jasper calcédoine à petits flecons de neige; stellata, le jasper onyx moucheté; capnias, le jasper onyx enfumé. BNOT.

Quae pluribus. Quae pluribus lineis cingitur. HARD.

Licet obiter. Adde quae habet Albertus Magn. lib. II de Miner. pag. 232: «Aliud quod gestantem se a

que cōarguere, quoniam hanc concionantibus utilem esse prodiderunt. Est et onychipuncta, quae iasponyx vocatur: et nubem complexa, et nives in summitate. Est et stellata rutilis punctis: est et salem imitata: et veluti fumo infecta, quae capnias vocatur. Magnitudinem iaspidis quindecim unciarum vidimus: formatamque inde effigiem Neronis thoracatam.

XXXVIII. Reddetur et per se cyanos, accommodata gratia paulo ante nominato colore caeruleo. Optima Scythica, dein Cypria, postremo Aegyptia. Adulteratur maxime tinctura, idque in gloria regis Aegypti adscribitur, qui primus eam linxit. Dividitur

luxuria prohibet. In magicis etiam legitur, quod si intantius sit, reddit gratum, et potentem; etc. H.

Est et onychipuncta. Onychinis distincta punctis: quamobrem et composita voce ὀνυχίου a Graecis vocatur. Haab.

Iasponyx. Iasponyx, quae altera parte iaspidem repraesentat, altera onychem. Dat.

Capnias. Καπνίας. Fumum graeco καπνός sonat. De hac gemma rursus inferius Noster dicit cap. 56. H.

XXXVIII. Reddetur et per se cyaneus. Appellabitur et seorsim cyaneus, cui gratia est a colore caeruleo paulo ante nominato. H.

Cyanos. Κύανος, a colore caeruleo. Haec sapphiro simillima, unde a gemmariis nostris indiscreto nomine sapphirus appellatur: nec iuchina sane ea est, ut nonnullis visum. H. — Cyanos. Nobis dictus lapis lazuli, talulite, vulgo pierre d'acier. Ed. P.

Accommodata gratia, etc. Sic Reg. 2, Colb. 3, Fux. alique. In editis interpolata omnia, et Accommodata

paulo ante iaspidis nomine, colore caeruleo. et Colorem caeruleum Plinius paulo ante nominavit superiore capite, quum in vitio dixit esse ante dictarum gemmarum. H.

Optima Scythica. In pigmento contra, quod caeruleum appellatum est lib. XXXIII, cap. 57, prima Aegyptium obtinet, Cyprium secundas, postremas Scythicum. H.

Adulteratur maxime. Theophrastus, lib. de Lapid. non tingi solum in Aegypto memorat, sed οὐκ ἀληθὴς καὶ τεχνητὴν εἶναι, fictitium et arte fictum. Dat. — Adulteratur. Vitro scilicet in eum colorem tincto: fusa materia, et colore imbuta caeruleo. Theophrastus lib. περὶ λίθων. H.

Tinctura. Vi ex feminis mares fiant. Mares enim valde nigri, feminae candidae. Agricola lib. VI de Fossil. Dat.

Tinxit. Εὐρίσκει χυτὴν, μιμησάμενος τὸν αὐτοφυῆ. Theophrast. fuisse fecit ad imitationem nativi. Dat.

Dividitur autem; Theophr. περὶ λίθων, pag. 7. H.

autem et haec in mares feminasque. Inest ei aliquando et aureus pulvis, non qualis in sapphirinis.

XXXIX. In sapphiris enim aurum punctis collucet caeruleis. Sapphirorum, quae cum purpura, optimae

Inest ei aliquando. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 9. H. — *Aureus pulvis.* Cyani (*lazulite*) varietas, etiam nunc apud nos expetitur, caeruleo colore ad purpureum declinante; pyritis interstincta, quorum venae aut puncta, dum trans purpuram lucent, auri fulgorem imitantur. Ed. P.

XXXIX. *Sapphiris enim.* Locus hic sumptus est ex Theophrasti lib. περὶ λίθων, sed depravatissima scriptura. Verba illius sunt: ἐξ ὧν καὶ τὰ σφραγίδες γλύφουσι, αἱ μὲν τῇ ὀψι μόνον (ἡδίστα) οἷον σάφειον καὶ ἱάσις καὶ ἡ σάπφειρος, αὐτὴ δ' ἐν τῇ σφραγίδι χρυσοῦσσι. Legendum vero, σάπφειρος καὶ κρᾶνος αὐτὴ δέ, etc. Satis mirari non possum, Plinium, tantum vitum et in perscrutandis rerum naturis curiosum ac diligentem, hic errasse tam pueriliter, quum de sapphiro ea scribit, nimirum quod non pellucet, et aureis punctis conspergitur, quae prorsus de cyano gemma, colore caeruleo simili audienda sunt. Dal. — *Aurum.* Aureus sapphiri color caeruleis punctis inspergitur. H.

Aureis punctis collucet. Remigius Belleau, poeta Gallus, lepidissimis versibus pretiosissimum et rarissimum sapphirum a se visum describit, nuncula e rubro purpurascens, subcaeruleo colore in infima gemmae parte conspicua, simile sulphuris glauco nitore dum accenditur, granis aureis, exiguis, intus scintillantibus, et flavo fulgore splendentibus. Aureis autem vel guttis, vel lineis distinctis; notatas, variatas, conspersas gemmas in hoc Plinii velut indice

reperio. 1. Sandastrum, fulgentem aureis guttis. 2. Cyanon. 3. Sapphiron. 4. Corallochaten. 5. Acopida. 6. Chelonitida. 7. Hibernesien, raptantem auro. 8. Leucopetalon, aureis lineis candore distincto. 9. Lysimachum, Rhodio marmori similem aureis venis picturalum. 10. Leucochryson. 11. Ponticam primam, stellatam aureis guttis. 12. Ponticam secundam, lineis aureis virgatam. Dal. — *Aurum punctis collucet caeruleis.* Aureis punctis sapphiri cutem esse inspersam, et pariter caeruleis, purpureisve, quod alterum sapphiri genus est mox appellandum, indicat. Vnde intelligitur, quantum sapphirus Pliniana a nostra discrepet, quae et tota caerulea est, et perlucida: nec apud Medos solum indosae, sed et apud nos in Europa natales habet. Plinius infra, cap. 54: «Corallochaten guttis aureis sapphiri modo sparsa.» H. — *In sapphiris aurum.* Sapphirus nostras tota caerulea est, et perlucida (*corindon, telesie bleue, saphir oriental*), ita ut videatur gemmam Veterum cognominem a nostrate diversam esse, aut Plinium in transcribendis auctoribus hallucinatum. Ed. P.

Cum purpura. Garcias ab Horto, qui de rebus Indicis scripsit, tradit in eadem fodina reperiri nonnumquam sapphirum mixtum cum carbunculo (rubino), eumque vocari ab incolis sapphirorubinum (sapphiranthraci). Gemmarii nostri vocant, *saphir rouge*. Dalcamp. — *Cum purpura.* Cum punctis purpureis. Epiphanius, de XII gemmis, pag. 227:

apud Medos: nusquam tamen perlucidae. Praeterea inutiles sculpturae, intervenientibus crystallinis centris. Quae sunt ex iis cyanei coloris, mares existimantur.

XL. Alius ex hoc ordo purpureis dabitur, et ab illis descendentibus. Principatum amethysti Indicæ

Ἄλλος σάππειρος πορφυρεύων. Πολλὰ δὲ γένε τοῦτου ὑπάρχουσιν ὅτε γὰρ ἡ βασιλική, χρυσόστιχες· οὐ πάντων δὲ οὗτος θαυμαζόμενος, ὡς ὁ διόλου πορφυρεύων· καὶ οὗτος δὲ λέγεται εἶναι ἐκ τῆς Ἰνδίας, καὶ Αἰθιοπίας. ὁ Σαπφίρος γέννημα πορφυράσκει. . . Multa sunt eius genera. Est enim regius aureis punctis varius. Non est vero hic in tanta admiratione, quanta ille qui prorsus purporascit. Et hic dicitur esse quum in India; tum etiam in Aethiopia. « Haec totidem syllabis, apicibusque representamus, quos sunt in codicibus Mss. Reg. 2, Colb. 3, Pax. et alii: mire. In libris editis hactenus interpolata: « Sapphirus enim et aureis punctis collucet. Caerules et sapphiri, raroque tum purpura Optimæ apud Medos, etc. » Quae in eius interpretatione foet Salmasius in Solin. pag. 132, οὐδ' αὖτε committit, nec enumerare vacat, nec refellere. Sed neque Isidoro crede, Orig. XVI, 9, hunc Plinii de sapphiro locum ex depravatis exemplaribus describenti. H.

Optimæ apud Medos. Marbodæus, lib. de Lapid. pret. cap. xiii, de sapphiro: « Ille quoque syrtites lapis a plerisque vocatur, Quod circa Syrtis Libyis permixtus arenis, Fluctibus expulsus. . . Ille sed optimus est, quem tellus Medica gignit; Qui tamen asseritur nunquam transmissere visum. » H.

Crystallinis centris. Dyrhæ crystallina. H.

XL. Et ab illis. Et ille, qui sunt affines purpuree, coloribus. H.

Principatum amethysti. Ἀμethystός, vel quiddam ebrietati resistit, vel quod violæ colorem trahit. Elegantiæ duo epigrammata de amethysto vide in Antholog. Gronov. lib. IV, tit. 48. Alterum Platonis Iunioris, de Baecho sculpto in amethysto: Πλάτωνος νεώτερου, εἰς Διόνυσον γυγλυμμένον ἐν ἀμethystῷ. Ἄλλος ἐστὶ ἀμethystός· τῷ δ' ὁ πόντος Διόνυσος. Ἡ πῶτα νῆπιος, ἢ πῶτα μέθυσος. . . Ille gemma est amethystus: amans ego vinum Lyaeus: Pota sit, aut ut sim sobrius, efficial. « Asclepiadae alterum: Εἴμυ μὲν τὸ γλυκύμα σοφῆς χειρὸς, ἐν δ' ἀμethystῷ γέλυμα, τὸ χυμὸς δ' ἡ λῆθος ἀλλοτρία. Ἀλλὰ Κλασιπάρης ἐστὶν κτῆρ' ἐν γὰρ ἀνάσσει· Χρηὶ οὖν νῆπτον καὶ μεθύουσαν ἰδοί. » « Ebrictas ego sum: qui fert lapis est amethystus: Ingenio gemmae dissidet artis opus. Sed quia me Cleopatra tenet, Dea concita vino, Est in reginae sobria facta manu, » Generis est ea vox apud Plinium feminini; masculini, Ovidio. H.—Amethysti. Amethystus apud nos servat nomen (Corindon, telesia violette, amethyste orientale); aut et gemmae cognomina, cum amethysto orientali non confundendae; nempe ex lapide, quem nostrates appellant, quæ violet, amethyste. Ed. P.

tenent. Sed in Arabiae quoque parte, quae finitima Syriae Petraea vocatur, et in Armenia minore, et in Aegypto, et in Galatia reperiuntur: sordidissimae autem vilissimaeque, in Thaso et Cipro, Causam nominis asserunt, quod usque ad vini colorem non accedunt: prius quam enim degustent, in violam desinit fulgor. Aliqua siquidem in illis purpura, non ex toto in igneum, sed in vini colorem deficiens. Perlucet autem omnes violaceo colore, sculpturis faciles: Indicae absolutum felicitis purpurae colorem habent: ad hancque tingentium officinae dirigunt vota. Fundunt autem eum aspectu leniter blandum: neque in oculos, ut carbunculi, vibrant. Alterum earum genus descendit ad hyacinthos. Hunc colorem Indi sacon

In Galatia. Sic Mss. omnes. Editi haecenus, in *Gallia*. II.

In Thaso. Reg. 2, Colb. 3, et alii, *In Tarso*. H.

Causam nominis. Haec totidem fere verba Isidorus, Orig. l. XVI, c. 9. Locum hunc integra fide ex Mss. Reg. 2, Colb. 3, Fux. et aliis representamus. Prius legebatur: « Quod usque ad vini colorem accedens, priusquam eum degustet, in violam desinat: fulgorque quidam in illa purpurae, non ex toto igneus, etc. » Nostris exemplaribus favet Isidor. Orig. lib. XVI, cap. 9: « Causam nominis eius asserunt, quia alii quidam in purpura illius, non ex toto igneum, sed vini colorem habens. » HASEN.

Perlucet, etc. Isidor. loc. cit. H. — *Sculpturis facilis.* Amethystus indica, ut omnes eiusdem generis (*corindon*, *telesie*) gemmae, nulli fere duritie cedit, praeterquam adamantini. Quum autem Noster s absolutum felicitis purpurae colorem indicae s dicat,

orientalem nostram amethystum, *amethyste orientale*, certe designare voluit, quam et gemmarum recentiores variis modis imitari vel adulterare noverunt. Eo. P.

Ad hancque. Vi in lana quae tingitur purpurae succo, amethysti color eluceat. Vid. l. IX, c. 62. H.

Alterum earum. Isidorus, l. c. Epiphanius. p. 229, de xii gemmis: Ο μὲν αὐτῶν ἱστὶν ὑπερίθρη καὶ χαρπὴ παρὰ πλῆθος. II.

Descendit. Accedit. H.

Hunc colorem Indi sacon vocant. Legend. « Hunc colorem Indi sacon vocant, talemque gemmam sacondion dilutiorem, eadem et Pharanitis in ora contermina gentis Arabiae. » SALM. *Dilutior eadem.* Hoc tertium amethysti genus, dilutioris paulo coloris. Ex quo intelliges perperam hunc locum a Salmasio in Solin. p. 566, sic emendari. « Talemque gemmam sacondion dilutiorem. Eadem et Sapeos vocatur, etc. » Nam haec ad genus amethysti pertinere necesse est, si ita le-

vocant, talemque gemmam sacondion. Dilutior eadem et sapenos vocatur. Eadem et Pharanitis in contermino Arabiae, gentis nomine. Quartum genus colorem vini habet. Quintum ad viciniam crystalli descendit, albicante purpuræ defectu. Hoc et minime probatur, quando praecllens debet esse in suspectu, velut ex carbunculo refulgens quidam in purpura leviter roseus nitor. Tales aliqui malunt paederotas vocari, alii anterotas, multi Veneris gemmam, quod maxime videtur decere et species, et colos. Eas gemmas magorum vanitas resistere ebrietati promittit, et

gatur. Vbi igitur tertii generis mentio, quum quartum quintumque proxime sequatur? II.

Eadem et Pharanitis. Sic Reg. 2, Colb. 3, alique, non *paranites*, ut editi. Pharan urbs est Arabiae iuxta Saracenos, de qua Eusebius et Hieronymus consulendi, in locis Hebraicis. HARD.

Purpuræ. Purpuræ colore in albicantem deficiente. II. — *Purpuræ defectu.* Sic Mss. supra laudati: non *defectu*, ut in libris vulgatis. Sententia est, ubi purpura deficit, in extremis videlicet oris allucare gemmam. Epiphanius, de XII gemmis, p. 229: *Λίθος ἀμέθυστος. Οὗτος κατὰ τὴν τοῦ περιφέρειαν φλογίζων ἐστὶ βαθείως· ἡ δὲ αὐτὴ ἐστὶ λευκότερα, ἐκ τοῦ μέσσου οὐρανὸν ἀποπέμπουσα εἶδος.* Circumferentiam habet profundo seu colore flammæ ardentem. Est autem cuius circumferentia albicet, e medio sui fundens vini colorem. « Etsi hunc locum aliter vertit doctus interpres. HARD.

In suspectu. Quum sublimis aspicitur: veluti si tunc ex carbunculo refulgeret nitor cum purpura roseus. Occurrit vox ea jam superius, lib. XXI, cap. 22. II.

Paederotas. Quod a pueris amantur, vel quod qui gestant pueris amabiles sunt: anterotas quod mutuum amorem concilient. DAL. — *Paederotas.* Παῖδερωταὶ καὶ ἀντέρωτα, quod aequè venusti sint atque puelluli, immo atque ipse Amor. Hinc apud Vopiscum *Oxypaederotinus color*, qualis nimirum in paederote gemma, et intensus quidem, id enim οἷνός sonat, sive, ut Plinius ipse ait plane modo, praecllens in suspectu, et veluti ex carbunculo praeulgens color roseus, purpura leviter mixtus. II.

Quod maxime videtur decere. Lege: Quod maxime videtur decere et species et colos: eas gemmas magorum vanitas resistere ebrietati promittit. « *SALM.* — *Et species, et colos.* *Eas gemmas.* Sic Mss. proxime appellati. Prius inepte: « *Et specie et colore extremo gemmae Magorum ... ebrietati eas, etc.* » II.

Magorum. Marbodeus, l. de Lapid. pret. cap. 4. Albertus Magnus, de Miner. l. II, p. 228, de amethysto: « Operatur autem contra ebrietatem, ut dicit Aaron, et facit vigilem, etc. HARD.

inde appellatas. Præterea si lunæ nomen aut solis inseratur in iis, atque ita suspendantur collo e capillis cynocephali, vel plumis hirundinis, resistere veneficiis. Iam quoque adesse reges adituris. Grandinem avertere, et locustas, precatione addita, quam demonstrant. Nam smaragdis quoque similia promittere, si aquilæ scalperentur, aut scarabaci: quæ quidem scripsisse eos non sine contemptu et irrisu generis humani arbitror.

XLI. Multum ab ea distat hyacinthos, tamen e vicino descendens. Differentia hæc, quod ille emicans in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho. Primo quoque aspectu gratus, evanescit antequam satiet, adeoque non implet oculos, ut pæne non attingat, marcescens celerius nominis sui flore.

XLII. Hyacinthos Aethiopia mittit, et chrysolithos, aureo fulgore translucens. Præferuntur iis Indicæ, et si variae non sint, Tibaranae. Deterrimæ autem

Inde appellatas. Alio paulo ante nominis interpretatio reddita, quod ad vini colorem accedentes, eo prorsus inebriatæ, atque temulentæ non sint, sed leviter tantum degustant.

DAL.

XLI. *Hyacinthos.* Ψάκινθος, colore subpurpureo, ὑποπορφυρεῖον, inquit Epiphanius, p. 228. Hyacinthum ex rubinorum esse genere quidam volunt, ut animadvertit Garcias ab Horta, in hist. Aron. pag. 222. H. — *Hyacinthos.* Colore est auri et viridi herbaceo ad caeruleum declinante. Differt ergo ab recentiorum hyacintho, cui propius color, le rouge orangé. ED. P.

Nominis sui flore. Hyacintho, « qui maxime dorat » ut dictum est lib. XXI, c. 38. H.

XLII. *Chrysolithos.* Κρυσόλιθον, ab

aureo colore: χρυσοῦ λίθος ἐστιν, inquit Epiphanius, pag. 229. Gemmarum hodierni topazium vocant. Marbopeus, cap. XI: « Aethiopes legimus nobis hanc mittere gemmam, etc » HARD.

Indicæ. Chrysolithi scilicet. H. — Chrysolithus Veterum, ut iam supra monuimus, est topazius nostras (corindon, telesie jaune) gemmarum, topaze orientale. Multae sunt aliae eiusdem nominis gemmae, varii coloribus distinctae, sed multa minoris aestimatae. ED. P.

Præferuntur iis Indicæ, et si variae non sint. Lege: « Præferuntur iis Indicæ, et si variae non sint, Tibaranae. » Populi ad Pontum Tiberani vel Tibereni: hæc sunt quæ Ponticas paulo post vocat. SALM.

Tibaranae. In Mss. Reg. et Colb,

Arabicae, quoniam turbidae sunt et variae, et fulgentes interpellatae nubilo inacularum, etiam quae limpidae contingere, veluti scobe sua refertae. Optimae vero sunt, quae in collatione aurum albicare quadam argenti facie cogunt. Funda includuntur perspicuae. Caeteris subiicitur aurichalcum.

XLIII. Iam etiam expertes gemmarum usu, appellantur aliqui et chryselectri, in colorem electri declinantes, matutino tantum aspectu iucundi. Ponticas deprehendit levitas. Quaedam in iis durae sunt ru-faeque, quaedam molles et sordidae. Bocchus auctor est, et in Hispania repertas, quo in loco crystallum

Zibaranae. Nos *Tibaranae* scripsimus, et quod Ponticas paulo post gemmas eiusdem fere generis Plinius commendat: at quod Tiboreni, seu Tibarani populi, ad Pontum siti sunt, ut distimus lib. VI, cap. 4. Libri hactenus editi, *Bastrianae*, male. Hasm.

Et fulgentes interpellatae. Sic Mss. omnes. Editi: et fulgoris interpellati. s. H.

In collatione. Quando cum auro confertur et componitur. H.

Funda includuntur. Vide quae de hac voce ac forma loquendi distimus, cap. 37. H.

Caeteris subiicitur aurichalcum. Caeteris chrysolithis, s. quae non sunt optimae notae s. subiicitur aurichalci bractes, s. quae translucere cogit. s. Hasm.

XLIII. *Iam etiam expertes gemmarum usu.* Quoniam nec funda includuntur, nec sunt ad signandum utiles, ni gemmae reliquae. Haec in Mss. sic leguntur: s. tam etiam ex parte de gemmarum usu. s. In editis: tametsi iam expertes gemmarum usu, s. s. Expertem fama et fortuna s.

Sallustius; s. expertem meta, expertem domo s. Plautus dixit. Coniiciebat Salmasius, in Solin. p. 407: aquondam etiam et per se gemmarum in usu. Appellatur, etc. s. ut esset sententia, aurichalcum olim et per se in usu gemmarum diu apud Veteres in admiratione fuisse. Quis vero usus ille fuerit, nec ipse cepedit, neque me fateor intelligere. H.

Chryselectri. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14: s. Chryselectrus similis auro, sed in colorem electri vergens, matutino tantum aspectu iucundus; rapacissimus ignium, et si iuxta fuerit, celerrime ardescit. s. H. — *Chryselectri.* Chryselectrus, de quo iam in succinis dictum, nonnullis idem esse vidatur cum quodam hyacinthi specie, vulgo dicta, *hyacinthe d'un blanc jaunâtre*, Ed. P.

Ponticas. Chrysolithos. H.

In Hispania repertas, etc. Lege: s. Bocchus auctor est, et in Hispania repertas, quo in loco crystallum dicit ad libramentum aquae puteis depressis erutam Chrysoliton xii pondo a se visam, s. SALM. — *Ad libramentum aquae.* Hanc ipsam sententiam

dicit ad libramentum aquae puteis depressis erutam, chrysolithon xii pondo a se visam.

XLIV. Fiunt et leucochrysi, interveniente candida vena. Sunt in hoc genere capniae. Sunt et vitreis similes, veluti croco refulgentes. Vitrei vero ut visu discerni non possint, tactus deprehendit, tepidior in vitreis.

XLV. In eodem genere sunt melichrysi, qui veluti per aurum sincero melle translucent. Has India mittit, quanquam in duritia fragiles. In eadem et xanthi, plebeia ibi gemma.

XLVI. Candidarum dux est paederos: quanquam

explicuimus cap. 9. Porro Mss. omnes *depressis*, ut edidimus, atque ut ipse Plinius loco nunc citato, non *de fossis*, ut hactenus vulgati exhibent. HARD.

Depressis. Defossis ad ducendam ex libramento aquam puteis. H.

XLIV. *Fiunt et leucochrysi.* Iasid. loc. cit. λευκοχρυσος. H.

Capniae. Καπνιαί, veluti fumo infecti. H.

Veluti croco. Mallem, « Et veluti croco, » H.

Vitrei vero. Fortassis ὀχλουδής Theophr. lib. de lapidibus. DAL.

XLV. *In eodem genere sunt melichrysi.* Leg. « In eodem genere sunt melichrysi, qui veluti per aurum sincero melle translucent: has India fert, quanquam in duritia fragiles: in eadem et Xanthi, plebeia ibi gemma. » SALM. — *In eodem genere.* Iasidorus loc. cit. μελιχρυσος. H. — *Melichrysi.* Melichrysus nonnullis hyacinthispecies videtur, quam gemmarum dicunt *hyacinthe miellée*; at haec revera ad topasios pertinet, *topaze jaune de miel.* Ed. P.

Has India. Subintellige, gemmas. HARD.

In duritia fragiles. Sic Mss. omnes, Reg. 2, Colb. 3, Fux. vet. Daler. et caeteri. Editi corrupte, « ad inuriam fragiles. » H.

In eadem et xanthi. Reg. 2, Colb. 3, hoc loco, xanthi. At in Indice xanthi. Libri hactenus vulgati, « Eadem et xystion parit » interpolantinum scilicet manu. Eadem gemma haec est, de qua inferius cap. 60: « Est et alia quae vocatur memui ab India, xanthos appellata Graecia, » fulvo candicans. »

XLVI. *Candidarum dux est paederos*, etc. Loquitur hic de opalo, quem paederota plerique vocabant, non de illo privato genere. Sequentia sic legenda: « quamquam quæri possit, in quo colore numerari debeat. » Et paulo post lege: « adeo ut decoris prerogativa vocabulo facia sit. » Sequitur de altero paederote, qui sui generis est, et ab opalo diversus: quæ sic legenda: « Est et suum genus spectatione tanta dignum, » præter opalum, quem *paederos*.

potest quæri, an in colore numerari debeat, toties iactati per alienas pulchritudines nominis: adeo decoris praerogativa in vocabulo facta est. Est et suum genus expectatione tanta dignum. Coeunt intus translucida, crystallus; viridis suo modo aër, simulque purpura, et quidam vini ac croci nitor, semper extremus in visu: sed purpura coronatus, et his pariter omnibus. Nec gemmarum ulla est liquidior, captis iucunda vanitate oculis. Laudatissima est in Indis,

derota multi cognominant, est et suum genus, huius nominis spectatione et merito dignum. *Sequentia* sic lege: «coeunt in uno translucida crystallus, viridis suo modo aër simulque purpura.» SALM.

An in colore. An inter gemmas peculiaris cuiusdam coloris censeretur *paederotus* debeat, quum id nomen totius usurpetur in aliis generibus, in quibus eae, quae habent decoris praerogativam, id sibi pariter nomen adsciscunt. At est praeterea sui generis gemma nunc explicanda, tanto digna nomine. II.

Toties iactati. Nam de opalo, cap. 22: «hanc gemmam propter eximiam gratiam plerique appellavere *paederota*.» Et de amethystis, cap. 40: «Tales aliqui malunt *paederotas* vocari, alii *anterotas*, etc.» Eo. PAR.

Est et suum genus. Est et peculiare *paederotis* genus, tam nobili appellatione dignum. II.

Expectatione. Mss. Reg. et Colb. *spectatione.* II.

Vini ac croci nitor. Prius legebatur: «Et quidam vini aureus nitor... sed purpura coronatus, madere singulis videtur his, et pariter omnibus.» Ex interpolantium scilicet officina.

In Mss. Reg. 2, Colb. 3, Fux. «vini aurei nitor: et caetera, uti edidimus.» At vini aurei nitorem, vinumque aureum, qui viderit, requiro. Nos interim «vini ac croci» rescripsimus, indubitata emendatione, cuius auctor Solinus, cap. xxxiii, p. 64, dum ex hoc Plinii loco epitomen facit: «In *paederote*, inquit, congruit quidquid eximium est, quadam decoris praerogativa: crystallinum lucret, ruhet purpura, in orarum extimis corona cruenta, velut e liquido renidente: hac suavitate oculos allicit, visum illicet, detinet intuentes.» II.

Extremus in visu. Solini paraphrasis, cap. xxxiii, pag. 64: «In orarum extimis corona crocea velut e liquido renidente.» II.

Liquidior. Liquidae gemmae dicuntur, quae sunt diluti admodum coloris, non per quas facile pertransit aspectus, ut visum est Salmasio in Solinum, p. 567. II.

Captis iucunda. Sic Mss. omnes, Reg. Colb. Fux. etc. non ut libri editi hactenus, «capiti iucunda, suavis et oculis.» Solinus certe loc. cit. de capite nihil: «Hae suavitate, inquit, oculos allicit, visum allicit, detinet intuentes.» Legi potest et *suavitate* HARD.

apud quos sagenon vocatur. Proxima apud Aegyptios, ubi Tenites. Tertia in Arabia, verum scabra. Mollius radiat Pontica et Asiatica. Ipsae vero molliores sunt Galatica, et Thracia, et Cypria. Vitia earum languor, aut alienis turbari coloribus, et quae caeterarum.

XLVII. Proxima candicantium est Asteria, principatum habens proprietate naturae, quod inclusam lucem pupillae modo quamdam continet, ac transfundit cum inclinatione, velut intus ambulantem ex alio atque alio loco reddens, eademque contraria soli regerens candicantes radios, unde nomen invenit, difficilis ad caelandum. Indicae praefertur in Carmania nata.

XLVIII. Similiter candida est, quae vocatur astrios, crystallo propinqua, in India nascens, et in Pallenēs littoribus: intus a centro ceu stella lucet fulgore lunae plenae. Quidam causam nominis reddunt, quod

Sagenon. Ita Mss. omnes, tum hoc loco, tum in Indice; et mox *Tenites*, non *argenon* et *senites*, ut editi. Forte *Tenites*, pro *Tanites*, a praefectura eius nominis in Aegypto. II.

Candition. Hoc est, mollior Indica, Aegyptia, Arabica, quam Galatica, etc. H.

Et quae caeterarum. Vitia gemmarum superius enumerata, cap. 18. HAAR.

XLVII. *Asteria.* Variis in locis Italiae reperitur. Isidor. haec totidem verbis de asteria, quae Plinius: sed *asteriten* vocat, Orig. I. XVI, cap. 10. H. — *Asteria.* Asteria, solis gemma B.ëtio. Nodis vulgo *girasol* (*opala chatoyante*) appellatur. Cf. Cl. Lehmann, *Mém. de l'Acad. de Berlin*, ann. 1751, p. 67. Eo. P.

Cum inclinatione. Quando leviter inclinatur. HAAR.

Unde nomen Astropia, ab *ἀστὴρ*, quae vox stellam, scintillantesque radios sonat. HAAR.

XLVIII. *Similiter candida est,* quae vocatur *astrios*. Legend. = Similiter candida est quae vocatur *astrion*, crystallo propinqua, in India nascens, etc. = Dicta *ἀστρίων* quasi parvum *ἀστὴρ*, vel parvus *ἀστὴρ*. SALM — Quae vocatur *astrios*, Isidorus ad verbum haec transcribit, Orig. lib. XVI, cap. 13: = *Astrion* ex India est, crystallo propinqua: in cuius centro, stella lucet fulgore lunae plenae. Sumpsit autem nomen, quod astris opposita fulgorem rapit ac regerit. = Forte *ἀστρίων* dicta, quasi parvum *astrum*, seu μικρὸς ἀστὴρ. HAAR.

astris opposita fulgorem rapiat, ac regerat. Optimam in Carmania gigni, nullique obnoxiam vitio. Cerauniam enim vocari, quae sit deterior. Pessimam lucernarum lumini similem.

XLIX. Celebrant et astroitem, mirasque laudes eius in magicis artibus Zoroastrem cecinisse, qui circa eas diligentes sunt, produnt.

L. Astrobolon Sudines dicit oculis piscium similem esse, et radiare candido, in sole.

LI. Est inter candidas et quae ceraunia vocatur, fulgorem siderum rapiens. Ipsa crystallina, splendoris caerulei, in Carmania nascens. Albam esse Zenothemis fatetur, sed habere intus stellam concursantem. Fieri et ceraunias, quas nitro et aceto per aliquot dies maceratas concipere stellam eam, quae post totidem menses relanguescat. Sotacus et alia duo genera

Cerauniam. Quasi inciam fulmine. Κερκυνός fulmen est. Hæm.

XLIX. *Et astroitem.* Astroites Cardano gemmâ minime perspicua, ciuerea, stellatis maculis distincta, quae in aceto, aut vino sponte movetur, animalium incessu progrediens, nunc antrosum, nunc retrorsum, nunc in istus. Dat. — *Celebrant et astroitem.* Sic libri huius Index. In quibus MSS. *astrionem.* In Reg. 4, *astrototen.* Vt sit ἀστροίτης, vel ἀστροπιδής. Hæm.

L. *Astrobolon Sudines dicit.* Legend. « Astolon (an austrulon?) Sudines dicit oculis piscium similem esse, et radiare candido in sole. » Vtrum a forma oculis piscium similem esse dicit, an a candore? Hoc potius. SALM. — *Astrobolon.* MSS. quidam *astolon*, mendose. II.

LI. *Est inter candidas.* Hæc Isi-

dorus ad verbum, Orig. lib. XVI, cap. 43. Hæm.

In Carmania nascens. Sic libri omnes editi. At MSS. ut cap. 33, sic et ista, « in Germania nascens. » Sic Plinii simius et transcriptor Solinus, cap. xx, p. 41, ubi postquam de succino Germaniae disputavit, subiicit statim: « Cerauniorum porro genera diversa sunt: Germanicum candidum est: splendet tamen caeruleo: et si sub dio habeas, fulgorem rapit siderum. » Marbodeus similiter, cap. xxii, de ceraunia: « Crystallo similem Germania mittere fertur, Caeruleo tamen infectum, rutiloque colore. » Certior his omnibus auctor Albertus Magnus lib. de Mineral. p. 232: « Iris, inquit, lapis est crystallo similis; et est ut frequentius hexagonus. Dicitur autem Evax, quod ex Arabia venit, et in

fecit cerauniae, nigrae rubentisque, ac similes eas esse securibus: iis, quae nigrae sunt et rotundae, urbes expugnari et classes, easque betulos vocari: quae vero longae sunt, ceraunias. Faciunt et aliam raram admodum, et Parthorum magis quaesitam, quoniam non aliubi inveniatur, quam in loco fulmine icto.

LII. Proximum cerauniae nomen apud eos habet, quae appellatur iris. Effoditur in quadam insula Rubri maris, quae distat a Berenice urbe sexaginta millia pass. caetera sui parte crystallus. Itaque quidam radicem crystalli esse dixerunt. Vocatur ex argu-

mari Rubro nascitur. Nos autem invenimus maximam copiam horum lapidum in montibus Germaniae, qui sunt inter Rhenum fluvium, et Treverensem civitatem: et diversae quantitatis omnes sunt hexagoni. Hanc.

Easque betulos. Betuli illae rotundae, *les betyles, coquillages pétrifiés*; quas magi miras esse effectibus praedicabant et mentiebantur. Bror.

Quae vero longae sunt. Cerauniae illae longae nobis dicuntur, *les belemnites*. Bror.

Quoniam non aliubi inveniatur. Isidorus, loc. cit. Marhodus, lib. de Lapid. pret. cap. 22: «Ventorum rabie quum turbidus aestuat aer, Quum tonat horrendum, quum fulminat igneus aether, Nubibus illis caelo cadit iste lapillus, Cuius apud Graecos exstat de fulmine nomen: Illis quippe locis quos constat fulmine tactos, Iste lapis tantum reperiri posse putatur.» De lapidibus cerauniis, qui de caelo decidere creduntur, vide plura apud scriptores Miscellaneorum Curiosorum, siue

Ephemeridum Germanicarum, anno 8, p. 256, ubi describuntur ii, quos delapsos aiunt mense maio, anno 1660. Cerauniam unam in museo nostro Parisiensi servamus. H. — *Quam in loco fulmine icto.* Lapidem illi qui de caelo decidunt, aut decidere creduntur, nobis videntur esse quos vulgo dicimus, *pierres météoriques, aérolithes*: quorum de origine peritiores adhuc viri non consentiunt, Ed. P.

LII. *Proximum cerauniae.* Quoniam, ut a fulmine ceraunia, sic ab arcu caelesti iris nomen habet: utraque ex similitudine rei alicuius in aëre genitae. Hanc.

Quae appellatur iris. Nonnullis idem esse videtur ac lapis, quem nunc vocant, *quarz hyalin irisé* (*intérieurement*), seu irin Veterum, *iris*. Et eodem tamen nomine designant crystallos quasdam (*quarz limpide*), teste Cl. Hauy, quae certa inclinatione ad solem, sideris imaginem, singulis distinctam coloribus, radiis refractis, in pariete vicino pingunt. Ed. P.

Vocatur ex argumento. Hoc est, ex re ipsa. Haec totidem verbis Solinus,

mento iris. Nam sub tecto percussa sole, species et colores arcus caelestis in proximos parietes ejaculatur, subinde mutans, magnaue varietate admirationem sui augens. Sexangulam esse, ut crystallum, constat. Sed esse aliquas scabris lateribus, et angulis inaequalibus dicunt, in sole aperto proiectas, radios in se cadentes discutere; aliquas vero ante se projecto nitore adiacentia illustrare. Colores vero non nisi ex opaco reddunt, nec ut ipsae habeant, sed ut percussu parietum elidant: optimaque, quae maximos arcus facit; simillimosque caelestibus. Est et alia iris, caetero similis, at praedura: quam Horus crematam tusamque ad ichneumonum morsus remedio esse, nasci autem in Perside tradit.

LIII. Similis est aspectu, sed non eiusdem effectus, quae vocatur zëros, alba nigraque macula in transversum distinguente crystallum.

LIV. Expositis per genera colorum principalium gemmis, reliquas litterarum ordine explicabimus.

(x). Achates in magna fuit auctoritate, nunc in nulla. Reperta primum in Sicilia iuxta flumen eiusdem nominis, postea plurimis locis, excedens amplitudine, varietatibus numerosa. Multa et cognomina eius.

cap. xxiii, p. 63, et 64; Isidorus lib. XVI, cap. 13. Marbod., cap. xlviii: « Clara luce micans, fert causam nominis hulus, etc. Haro.

LIII. Quae vocatur zëros. In Mas. hoc loco eros. In Indice, lepor. Haro.

LIV. Achates in magna fuit auctoritate. De Achate multa Orphens, lib. περί λίθων, laudes eius quater repens, quasi gemmae maximae dignitatis. Dat. — Achates. Illic in titulum verbis Solinus cap. v, pag. 21; Isi-

dorus lib. XVI, cap. 64, et Marbod. lib. de Lapid. prel. cap. 11. Nostris, agate. Haro.

Nunc in nulla. Fecit villiorem copiam. Haro.

Reperta primum. Nempe gemmae, quae achates dicitur. Alias enim masculini generis ē ἀχάτης. H.

In Sicilia. Theophr. lib. περί λίθων. Κατὰ δὲ λίθος καὶ ὁ ἀχάτης ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀχάτου ποταμοῦ τοῦ ἐν Σικελίᾳ. Haro.

Vocatur enim iaspachates, cerachates, sardachates, haemachates, leucachates, dendrachates, velut arbuscula insignis: autachates, quum uritur, myrrham redolens: coralloachates guttis aureis sapphiri modo sparsa, qualis copiosissima in Creta, sacra appellata.

Vocatur enim iaspachates. Ab af-
finitate cum iaspide, ut supra ias-
ponix, cap. 37. Aetius lib. II, de Re
med. cap. 37, pag. 54: « Iaspachates
inter inaspidem, qui smaragdo assi-
milatur, et achaten, medius. » *Iz-
απαχάτης*, ἐκ τῆς σμαραγδίζουσης
ἐστὶν ἱασιδός, καὶ τοῦ ἀχάτου. Prius
legebatur in Plinianis libris vulgatis,
paisachates, insulse. In Mss. Reg. 2,
Colb. 3, aliisque; *psaspachates*. Nos
certissima coniectura, *iaspachates* re-
scripsimus, non Aetii modo auctori-
tate pisi, sed et poetæ Orphei,
iaspachaten describentis, et sardacha-
ten, lit. *Αχάτης*, vers. 3: Πολλὰ μὲν
οὖν πέτρα γ' ἴσται Ἀχάτου χρωματ' ἰδέ-
σθαι. Ἐν γὰρ οἱ θεοὶ ὁρώων ὑλῶπιτο
ἱκάσπιν, ἑκάσθια δ' αἰματόεσσα καὶ αἰ-
γλήεντα μάραχθον. II. *Iaspachates*.
Nobis dicta *jaspé agaté*; *cerachates*,
agate orangée; *sardachates*, *sarde-
agate*; *haemachates*, *agate à veines
rouges*; *leucachates*, *ag. blanche*; *den-
drachates*, *ag. arborisée*; *coralloa-
chates*, *ag. coralline*; specie flami-
num, *ag. andulée*; iumentorum, *ag.
zoomorphite*; leoninae pellis, *ag.
léontine*, *fauve*; hyenae pellis, *agate
pointillé*, etc. BRON.

Cerachates. De hoc genere Solinus
cap. v, pag. 21: « Qui sunt facie ce-
rea, abundantes trivialiter, negligun-
tur. » Marbodeus cap. II, de achate:
« Cereā cui facies, quia creber, villis
habetur. HARD.

Sardachates. Ob aliquam cum sar-
da similitudinem. Meminit huius
Olympeus, lit. *Αχάτης*, B.

Haemachates. Solinus loc. cit. « Hae-
machates sanguineis maculis rubescit.
Αἱμαχάτης. » Meminit et Marbodeus
loc. cit. HARD.

Leucachates. *Λευκαχάτης*. A colore
albicante nomen. HARD.

Dendrachates. Nemorosae, silvosaq.
Camillus Pisarenensis achaten se te-
statur vidisse, in cuius plantis se-
ptem arbores delineatae conspicie-
bantur. DAL. — *Dendrachates* *Δεν-
δραχάτης*. Non una modo arbuscula,
sed viridarii integri, seu nemoris
specie insignem esse Orpheus cecinit:
Εἰ καὶ δένδροφυτοιο φέρεις τρύφος ἐν
χερσπέτρῃ; Μᾶλλον καὶ τέρποιτο θεῶν
νόος αἰὲν ἰόντων. Δένδρεα γὰρ μάλα
πολλὰ κατόφεισι ὥς ἐνὶ κήτῳ Ἀνθε-
μόεντι, κλάδισιν ἱκασυτέροις κο-
μῶντα. Τοῦνεκά οἱ καὶ φῶτες Ἀχάτη
δένδρηντι Θῆχαν ἱκωνυμένῃ, etc. II.

Autachates. Legend. « Stactachates
quum uritur, myrrham redolens. »
Stactachates sic dictus, quod stactae
odorem, id est, myrrhae haberet ustus,
SALM. — *Autachates*. Sic Mss. omnes.
Editi, *antachates*. Salmasius in Solin.
pag. 133, coniciebat *stactachates*,
cui vellem codex aliquis probae no-
tae fuisset. Stacten scio myrrham
appellari. De hoc genere tacito illius
nomine Marbodeus loc. cit. « Est et
qui myrrhae succensus spirat odo-
rem. HARD.

Coralloachates. Marbodeus loc. cit.
« Hunc quoque corallo similem gerit
insula Creta: Cuius planities croceis
est illita ren's. Iste nepae virus fu-
gat, et quod vepera fundit. » Solinus.

Putant eam contra araneorum et scorpionum ictus prodesse. Quod in Siculis utique crediderim, quoniam primum eius provinciae afflatu scorpionum pestis exstinguitur. Et in India inventae contra eadem pol-
lent, et aliis magnis miraculis. Reddunt enim species fluminum, nemorum, et iumentorum, etiam esseda, et staticula, et equorum ornamenta. Medici coticulas inde faciunt. Spectasse etiam prodest oculis. Sitim quoque sedant in os additae. Phrygiae viridia non habent. Thebis Aegyptiis repertae carent rubentibus venis et albis. Et hae quoque contra scorpiones validae. Eadem auctoritas et Cyprii est. Sunt qui maxime probent vitream perspicuitatem in his. Reperiuntur et in Thracia, et circa Oetam, et in Parnasso, et in Lesbo, ac Messene, similes limitem floribus, et in Rhodo. Aliae apud magos differentiae. Leoninae pelli similes, potentiam habere contra scorpiones dicuntur. In Persis vero suffitu earum tempestates averti, et praeterea fulmina. Argumentum esse, si in

esp. v, pag. 21: « Dat Creta, quem euralioschaten vocant, euraliosimilem; sed illitum guttis auro micantibus, et scorpionum ietibus resistentem. »
HABD.

Scorpionum pestis exstinguitur. Qui a scorpione icti sunt, ea peste levantur, ubi attingere auram Siculi caeli.
HABD.

Species fluminum. Marbodeus et Solinus locis cit. H.

Et staticula. Quid sint staticulae, iam diximus lib. XXXIV, c. 48. H.

Medici coticulas. Mortaria parva, ut quidem interpretati sumus l. XXXVI, esp. 38, quod frequenter ex cote sunt.
HABD.

Spectasse etiam prodest. Solinus et Marbod. locis cit. Iam Albertus

Magnus, de Miner. lib. II, pag. 228.
HABD.

Sitim quoque sedant. Auctores proxime appellati. HABD.

Sunt qui maxime probent vitream perspicuitatem in his. Legend. « Sunt qui maxime probent vitream perspicuitatem. Reperiuntur et hae in Thracia. » SALM. — *Sunt qui maxime.* Solinus loc. cit. « Qui maxime probantur, vitream habent perspicuitatem, ut Cyprius. » H.

Limitem floribus. Floribus qui in limetibus agrorum nascuntur. H.

Et praeterea fulmina. Iidorus Orig. lib. XVI, esp. 11, de achate: « Magi, inquit, suffitu earum si creditur, tempestates avertunt, flumina sistunt. » Ex Plinianis codicibus, ful-

serventes cortinas additae refrigerent: sed ut prosint, leoninis iubis alligandas: nam hyaenae pelli similem abominantur, discordialem domibus. Eam vero, quae unius coloris sit, invictam athleticis esse. Argumentum eius, quod in olla plena olei cocta cum pigmentis, et intra duas horas subfervefacta, unum colorem ex omnibus faciat minii. Acopos nitro similis est, pumicosa, aureis guttis stellata. Cum hac oleum subfervefactum perunctis lassitudinem (si credamus) solvit. Alabastrites nascitur in alabastro Aegypti, et in Syriae Damasco, candore interstincto variis coloribus. Haec cremata cum fossili sale ac trita, gravitates oris et dentium extenuare dicitur. Aleatorias vocant in ven-

mina legi multo malim. H.

Leoninis iubis. Pilo e iubis leonum. Sic paulo infra, aspilaten ait cameli pilis asplenicis alligari oportere. H.

Quae unius coloris sit. Sic Mss. omnes, editique libri, rectissime: non *minii coloris*, ut visum est non-nemini. HAZZ.

Invictam athleticis esse. Invictos redere athletas. Vires conferre corporibus disit Albertus Magnus, de Mineral. lib. II, pag. 228. Scilicet quod omnia pigmenta quibuscum incoquebatur, intra duas horas colorem suum miniacum sorbere adigebat, eo argumento athletas invictam eam esse pronuntiabant. H.

Minii. Miniaci coloris achaten laudat et Orpheus, lib. Αχάτης. Εὐδ' ὄνα μιλτοπάρης, etc. H. — *Acopos.* Ακόπος, quod laborem, τὸν κόπον, et lassitudinem levare creditur. H.

Alabastrites. Apollonius apud Galenum lib. V κατὰ τόνους, alabastritem ustum cum sale et pumice totis, valde probat ad dentes denigratos. DAL. — *Alabastrites.* Αλαβαστρίτης. Gemma haec diversa a mar-

more eiusdem nominis. H. — De alabastrite marmore, *albitre calcaire* (chaux carbonatée concrétionnée), de alabastro, *albitre gypseux* (chaux sulfatée compacte), iam supra diximus XXXV, 42. Ed. P.

Candore interstincto variis coloribus. *Interstincto*, id est, distincto, διαστρίχτω, nempe de alabastrite. GALEN.

Haec Cremata. Apollonius apud Galenum, lib. V, κατὰ τόνους pag. 518, alabastritem ustum cum sale et pumice totis valde commendat ad emendandam dentium nigritiem. H.

Aleatorias vocant in ventriculis. *Aleatoria* quum dicitur, subintelligitur gemma: quum *aleatorias*, lapis. SALM. — *Aleatorias* vocant, etc. *Aleatorias* in Indico, ut gemmas subintelligas. Haec iisdem verbis Solinus, cap. 4, pag. 8, et Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 13. Ab ἀλέτωρ, quae vox gallum sonat, nomen huic gemmae datum. Marbodeus, lib. de Lap. pret. cap. 3: «Ventriculo galli qui testibus est viduatus. Quum tribus ad minimum factus spado vixerit annis, Nascitur ille lapis, cuius non ultima

triculis gallinaceorum inventas, crystallina specie, magnitudine fabae: quibus Milonem Crotoniensem usum in certaminibus, invictum fuisse videri volunt. Androdamas argenti nitorem habet, ut adamas, quadrata, semperque tessellis similis. Magi putant nomen impositum ab eo, quod impetus hominum, et iracundias domet. Eadem sit, an alia, argyrodamas, auctores non explicant. Antipathes nigra non translucet. Experimentum eius si coquatur in lacte: facit enim hoc myrrhae simile inmissa. Eam contra effascinationes auxiliari magi volunt, Arabica ebori simillima est: et

laus est, Et per his binus capit incrementa sequentes: Hinc alectorio nomen possidere priores; Mensuramque fabae crescens excedere nascit: Chrysallo similis, vel aquae, quum limpidia paret. Invictum reddit lapis hic quemcumque gerentem. Nam Milo Crotonias pugiles hoc praeside vicit: Hoc etiam multi superarunt praelia reges; Acquiruntque novos, veteresque inaurat honores, etc. Vt bona tot praestet, clauus portetur in ore. u. HARR.

Quibus Milonem. De eo in Anthologia lib. III, cap. 2: Μίλωνος τὸ δ' ἄγαλμα καλὸν καλόν, ὃς ποτὶ Πίστην Ἐπτάκι νικήσας, ἐς γόνυ τ' οὐκ ἔπαυεν. » Pulchra haec Milonis statua est, cui praemia septem Pisa dedit lapsa nec semel in genua. » H.

Invictum fuisse videri volunt. Vicit eum Tritormas bubulcus Rhodig. DALLG.

Androdamas argenti nitorem habet. Vim et duritiem adamantis habere androdamantem innuit. SALMAS. — *Androdamas.* Ἀνδροδάμας, παρὰ τὸ τοῖς ἄνδρας δαμάσθην. Solinus haec pariter totidem verbis, cap. XXXI,

pag. 64, et Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14. Marbodeus cap. v, addit in mari Rubro hunc lapidem inveniri. HARR. — *Magi putant.* Sic auctores proxime appellati H.

Argyrodamas. Vel argyrodamas, quasi argenteus adamas: quod, ut androdamas, argenti nitorem habet. HARR.

Antipathes. Ctesias apud Stobaeum, ὅρος ἐστὶ τῆς μυσιάς εὐθρας καλούμενον, γεννᾶται δὲ ἐν αὐτῷ λίθος ἀντιπαθὴς προσονομαζόμενος. ὃς ἐλάχιστα ποιεῖ πρὸς ἀίματος, καὶ λέπρας δι' αὐτοῦ τρεφόμενος, καὶ τοῖς πάσχουσιν ἐπιτίθεται. DALLG. — *Antipathes.* Αντιπαθὴς Gemmae ei nomen ex eo quod veneficijs resistere existimatur. Ctesias apud Stobaeum, sermone de morbis, λέγων ἀντιπαθὴ, e Mysiae monte effossum, tritum impositumque ait lepram sanare sc vitiligines. Dioscoridi lib. V, cap. 140, ἀντιπαθὴς corallium est coloris nigri. H.

Arabica ebori simillima est. Marmoris genus. Hanc ab Orpheo, lib. περὶ λίθων, Barbarum lapidem vocari putant. DALLG. — *Arabica.* Isidorus haec quoque, Orig. lib. XVI, cap. 14.

hoc videretur, nisi abnueret duritia. Putant contra dolores nervorum prodesse habentibus. Aromatites et ipsa in Arabia traditur gigni, sed et in Aegypto circa Pyras, ubique lapidosa, et myrrhae coloris, et odoris, ob hoc reginis frequentata. Asbestos in Arcadiae montibus nascitur, coloris ferrei. Aspilaten Democritus in Arabia gigni tradit, ignei coloris. Eam oportere cameli pilo splenicis alligari: inveniri quoque in nido Arabicarum alitum. Et aliam eodem nomine ibi in Leucopetra nasci argentei coloris, radiantem, contra lymphatum habendam. Atizoën in India et in Perside ac Ida monte nasci tradit, argenteo nitore fulgentem, magnitudine trium digitorum, ad lenticulae figuram, odoris iucundi, necessariam magis regem constituentibus. Augites multis alia videtur esse, quam quae callais. Amphitane alio nomine appellatur chrysocolla, in Indiae parte, ubi formicae eruunt aurum, in qua

Fortè idem qui *Arabus lapis superior* appellatus est, ebori similis, l. XXXVI, cap. 41. H.

Aromatites. Succini species. DAL. — *Aromatites*. *Αρωματίτης*, cui ob odoramentis nomen. Caesalpinus existimat embram esse, l'ambre gris. H. — *Circa Pyras*. Brot. emendat circa *Philas*. Ed. P.

Asbestos. In optimo libro *Aspictes* scribitur. SALMAS. — *Asbestos*, etc. *Ἀσβεστος*, cui nomen est, inquit Solinus, cap. vii; pag. 22, quod accensus semel exstingui nequit. » Isidorus lib. XVI, cap. 4, Albertus tract. 2, p. 227; Marbodeus cap. vii. Lignum asbestium, de quo lib. IX, cap. 4, fieri ex eo lapide in fila tenuia deducto, quod vulgo creditum est, falsum est. H. — *Asbestos*. Asbesti nomine variae intelliguntur substantiae, quae nostri vocant, *diatlage so-*

yeux ou asbestiforme, pyroxène asbestoïde, stéatite fibreuse: épidote fibreuse et fibre soyeuse, etc. Ed. P.

Aspilaten. In indice *Aspinatis* incognita. HARD.

Arabicarum alitum. Quae nielsen *coryphos* vocant cap. 33. H.

Contra lymphatum. Rectius forte, *contra lymphaturos*. Sed nihil simile Mas. cod. habent: in quibus clare, » radiantem cum luna habitum habentium » ut apperet corrupte. H.

Atizoën Index, Atizone. H.

Regem constituentibus. Mas. omnes, *regum constitutionibus* H.

Augites. *Ἀύγιτης*, cui a splendore, *αὐγή*, sive perspicuitate, nomen. De callaide cap. 33. H. — Illic restituendum videtur *augitis*, ut ei sup. *alabastritis*, etc. Ed. P.

Amphitane. Mas. *Amphitane*. Sed Index e probatissimis exemplaribus,

invenitur auro similis quadrata figura: affirmaturque natura eius, quae magnetis: nisi quod trahere quoque aurum traditur. Aphrodisiace ex candido rufa est. Apsyctos septenis diebus calorem tenet excalfacta igni, nigra ac ponderosa, distinguentibus eam venis rubentibus. Putant prodesse contra frigora. Aegyptillam Iacchus intelligit, per alvum sarda, nigraque venis transeuntibus: vulgus autem in nigra radice caeruleam facit.

LV. *Balanitae* duo genera habent, subvirides, et Corinthii aeris similitudinē. Illa Copto, haec ex Troglodytica veniens, medias secante flammæ vena. Coptos et *Batrachitas* mittit: unam ranae similem co-

Aphidane, nomine, ut videtur, barbarico. Habet hæc eadem, quæ Plinius de crysochlis, Isidorus Orig. lib. XVI, cap. 14. HARD.

Aphrodisiace. Quasi dicatur Veneris gemma, quod nomen vidimus cum aliis pariter communicatum, c. 44: *trachatae* speciem esse Dalecampius coniecit; nec male. II.

Apsyctos. Sic etiam in indice. Libri hactenus edidi, *Apsyctos*. Albertus Magnus, lib. II de Mineral. pag. 227, et Marbodeus cap. VI, qui hæc totidem verbis referunt, *absinthos* mendose, pro *apsyctos* habent. Isidorus lib. XVI, cap. 11, item vitiose, *absyctos*. Αψυκτος graece intelligitur, qui refrigerari nequit, qui non insalescit. HARD.

Aegyptillam. Onychis genus. DAT. — *Aegyptillam*. Sic ab Aegypto Isidorus quoque appellat. Vgutin quoque in Glossario Ms. s. *Aegyptilla* gemma, ab Aegyptu, ubi invenitur. s. Tamen in indice *Aegyptulla*. Reg. 2, Colb. 3, et Fux. alii *agistilla*. II.

Per alvum. Per medium discurr-

tibus venis rubris nigrisque. H.

Sarda nigraque. Sardae gemmae colorem rubrum esse superius vidimus cap. 31. Locum hunc codicum ope sanavimus, Reg. 2, Colb. 3, Fux. etc. Prius legebatur, per alvum sarda nigraque vena transeunte. s. H.

Vulgus autem. Et Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 11: s. *Aegyptilla*, inquit, nigra est radice, caerulea facie: ex Aegypto ubi invenitur, vocata. HARD.

LV. *Balanitae*. Hæc Isidorus ad verbum, Orig. lib. XVI, cap. 14. A glandium forma, τῶν βάλάνων, et magnitudine, accepiisse nomen videntur. Lapidem Iudaicum nunc appellant, ovali figura ad similitudinem olivæ. HARD.

Batrachitas. Βατραχίτης nomen habet a rana, βάτραχος, cuius colorem refert. Ex Aegypto afferri ait pariter auctor libri de Simplicio, med. ad Patern. tom. XIII opusculum Galeni, pag. 995. Cum hoc nomine tantum, non natara convenit lapis qui in bufonis capite reperitur, vulgo *crapaudine*,

lore: alteram ebeni: tertiam rubentis e nigro. Baptes, mollis alioqui, odore excellens. Beli oculus albicans pupillam cingit nigram, e medio aureo fulgore lucentem. Haec propter speciem sacratissimo Assyriorum Deo dicatur. Aliam autem quam Belum vocant, in Arbelis nasci, Democritus tradit, nucis iuglandis magnitudine, vitrea specie. Baroptenus, sive barippe, nigra, sanguineis et albis nodis: aliis sacra dicitur, velut portentosa. Botryites alia nigra est, alia pinea, incipienti uvae similis. Zoroastres crinibus mulierum similiorem bostrychiten vocat. Bucardia bubulo cordi similis, Babylone tantum nascitur. Bronte e capitibus

Græcis similiter, βατράχιος λίθος.
HARD.

Alteram ebeni. Sic MSS. omnes. In editis, ebori, male. H.

Tertiam rubentis. Subintellige coloris. HARD.

Baptes. Succinum anebusatinctum. DALHC. — *Baptes.* Sic libri omnes. Βάπτης græce fucatus, sive tinctus intelligitur. H. — Suecini herbarum colore infecti genus ille videtur Dalec. iure an iniuria, nobis non satis liquet. H.

Beli oculus. Iisdem verbis hæc Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 40: «Beli oculus albicans pupillam cingit, etc.» Sic etiam MSS. omnes, non ut editi, pingit, «Cingere autem dictum ibi pro delineare in orbem. HARD. — *Beli oculus.* Nostris, œil de chat (quæz chatoyant) vulgo appellatur. EN. P.

Assyriorum deo. Isidorus, *Assyriorum regi Belo*, qui primus Assyriam tenuit, Ninæ pater. At Iovem ipsum Assyrii Belum vocant. Diod. Sic Bibl. lib. II, διὰς ἐν καλοῦσιν οἱ Βαβυλωνίαι θεῶν. HARD.

Nucis iuglandis magnitudine. Te-

eolithi species. DAL.

Baroptenus, sive barippe. In Indice, barice. HARD.

Aliis sacra. Sic MSS. omnes. Prius alligata legebatur. Sed et pro nodis, sitae notis legi aliquanto satius, viderint alii. Legit certe Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 41: «Baripos, inquit, nigra est, cum sanguineis et albis notis.» HARD.

Botryites Βοτρυίτης, ab uvæ sive racemi, τοῦ βότρυος, similitudine. HARD.

Alia pinea. Sic Reg. Colb. 3, caeterique omnes. Editi, pampinea.

Bostrychiten vocat. Amianti genus. DAL. — *Bostrychiten.* Βοστρυχίτην, a cincinnato mulierum, ἀπὸ τοῦ βοστρύχου. Gestari hunc lapidem ad aciem oculorum tuendam suadet Marcellus Emp. cap. VIII, p. 61. HARD. — *Crinibus, etc.* Broter. a crinibus mulierum, etc. EN. P.

Bucardia. Callaidia, sive Turcicæ genus, quale ego vidi. DAL. — *Bucardia.* Βουκαρδία. Turchicæ genus quoddam esse arbitrantur, figuræ cordis. HARD.

Bronte e capitibus. Hunc locum ex

PLIN. N. H. Tom. IX

Tt

testudinum tonitribus cadit: putantque ea restingui fulmine ictum, si credimus. Boloe nimbo inveniuntur, glebae similitudine.

LVI. Cadmitis eadem esset, quam ostracitin vocant: nisi quod hanc caeruleae interdum cingunt bullae. Callais sapphirum imitatur, candidior, et littoroso mari similis. Capnitis quibusdam videtur suum genus habere, plurimis spiris fumida, ut suo loco diximus. Cappadocia in Phrygia nascitur, ebori similis. Callainas vocant e turbido callaino. Ferunt plures simul inveniri coniunctas. Catochitis Corsicae lapis est, caeteris maior: mirabilis, si vera traduntur, impositam manum veluti gummi retinens. Catopyritus e Cappa-

MSS. codicum fide restituiamus. Totidem ferme verbis exscripsit Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14.

Boloe. Βῶλοι, vulgo *crapoudines*, DALEC. — *Boloe nimbo.* Subintellige cadere, ex antecedentibus. Βῶλοι graece glebas sonat. H. — *Nimbo.* Hoc verbum Brot. delet. Ed. P.

LVI. *Cadmitis.* MSS. *calamitis.* Ostraciti ostrea nomen ob similitudinem dedere. Dicemus de ea inferius, cap. 65. HARD.

Littoroso mari. Aquae qua littora alluuntur. Callaidis *e viridi pallens* superius dicta est, cap. 33. H.

Capnites. Marmoris genus, Arahicus lapis, chrysolithus fumida DAT. — *Capnitis.* Eadem paulo antea, cap. 37, capnias appellata, in iaspidium generibus, « Est et veluti fumo infecta, quae Capnias vocatur. » H.

Cappadocia in Phrygia nascitur, ebori similis. Sic totidem syllabis MSS. omnes. Qui Plinio edendo haetenus navarunt operam, quum gemmae nomen esse Cappadociam non intelligerent, id quod ex Indice dicere eos oportebat, ita scripsere:

« In Cappadocia et in Phrygia nascitur, ebori similis. » Nomen habet haec gemma a Cappadocum officinis, in quibus ea poliri, unde Romam advelhi solita olim esset. H.

Callainas vocant e turbido callaino. Hoc est, callaini coloris, qualis in gemma callaide, sed turbidi. Has voces porro, « vocant e turbido callaino » adiecimus e MSS. exemplaribus, quum a typis eae abessent. In Indice, *Callaica.* Οστράκον καλλάινου tritum, dentibus denigratis, gingivisque stabiliendis, affricat Galenus, lib. V, κατὰ τόπους, p. 548. H.

Catochitis. Κατοχίτης λίθος, a retinendo, παρὰ τὸ κατέχειν, nomen accepit. Succini species, seu bituminis videtur. Solinus, cap. 11, p. 17: « Κατοχίτην vocant lapidem fatu dignissimum. Maior est caeteris, qui ad ornatum destinantur: nec tam gemma, quam cautes, etc. » H.

Corsicae lapis est. Bituminis, aut succini species esse Dalec. ait; ut videtur nobis, recte. Ed. P.

Catopyritus. Subintellige, gemmas HARD.

docia provenit. Cepitis, sive cepolatitis, candida est, venarum nodis coeuntibus, candore imaginem regrens. Ceramites, testae colorem habet. Cinaediae inveniuntur in cerebro piscis eiusdem nominis, candidae et oblongae, eventoque mirandae, si modo est fides, praesagire eas habitum maris, nubilo colore aut tranquillitate. Ceritiscerae similis est: circo accipitri: corsoides canitiei hominis: coralloachates corallo aureis guttis distinctae, Corallis minio similis gignitur in India et Syene. Craterites inter chrysolithum et electrum colorem habet, praedurae naturae. Crocallis cerasum repraesentat. Cytis circa Copton nascitur

Cepitis. A cepa, vel ab horto dicta, achatis genus. DAL. — *Cepitis*, etc. Sic in Indice huius libri. MSS. hoc loco, *cepitis*, sive *cepolanes*. Ab horto, ἀπὸ τοῦ κήπου, appellationem trahere ea videtur, ob odorum varietatem. HARD.

Ceramites. Κέρατος testam sonat. HARD.

Cinaediae inveniuntur. Iisdem verbis Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 10. Cinaedi pisces superius appellati, lib. XXXII, cap. 53. De lapillis eiusmodi, vide quae diximus lib. XXIX, c. 38. HARD.

Ceritis. Ἀπὸ τοῦ κηροῦ, a cera.

Circos. Teocolithi genus. Turneb. Advers. lib. XXVIII, cap. 36, legit, *circos spiris*, id est, circulis. DALC. — *Circos accipitri.* Subintellige, similis est, ex antecedente sententia. Libri omnes haecenus editi: *circos pyris*. Turneb. Advers. lib. XXVIII, cap. 36, pag. 1021, consilicbat *spiris*, hoc est, circulis, quod *circum* appellari gemmam intelligeret. At vocibus graecis fere gemmae omnes redduntur a Plinio, non latinis, MSS. Reg.

2, Colb. 3, et alii, *circos accipiri*. Vnde Indubitata lectionem erimus, *circos accipitri*. Nam κίρκων ex accipitrum genere esse, qui cum vulpibus inimicitias gerat naturae repugnantis, quis ignorat, qui graeca litteras, vel labris ultimis degustarit? HARD.

Corsoides. Amiantis species: κέρσις, maxillae, tempora, barba; inde κερσός, tonsor, κερσώτης tonsorina. Rhod. lib. IV, cap. 4. DAL. — *Corsoides.* Κερσώτης, a κέρσις, quae vox capillum graece sonat, ἀπὸ τοῦ κίρσθηαι. HARD.

Coralloachates. De ea iam supra, cap. 51. HARD.

Craterites. A praedura natura ei nomen, διὰ τὸ κρατερὸν, seu κρατερόν εἶναι. HARD.

Cissites. Cyssites, ἀπὸ τοῦ κύστιν, a conceptu, quasi gravida: quanquam et κιστὴν Graeci etiam κύστιν dixerunt. Turn. ibid. DAL. — *Cytis.* Sic libri huius Index, non ut h. l. typi, *cissites*. H. — Aetitae quoddam, ut videtur, genus. Ed. P.

candida, et videtur intus habere petram, quae sentiatur etiam strepitu. Chalcophonos nigra est, sed illisa aeris tinnitum reddit, tragoedis, ut suadent, gestanda. Chelidoniae duorum sunt generum: hirundinum colore: et altera parte purpureae nigris interpellantibus maculis. Chelonia oculus est Indicae testudinis, vel portentosissima magorum mendaciis. Melle enim collutam, et linguae impositam futurorum scientiam praestare promittunt: quintadecima luna, et silente, tota die: decrescente vero, ante solis ortum: caeteris diebus, a prima in sextam horam. Sunt et

Petram, quae. Sic MSS. omnes. Libri editi, *partum qui.* H.

Chalcophonos nigra est. Vide Solinum, c. 1. Chalcophoni prope Anicium Vellauniorum plurimae sunt ubi in structuris murorum, et parietibus temere congestis, nigrae, leves, fistulosae, tophaceae, quum ferro percutiuntur tinnientes. Parietes delubri divae Virginis alternis ordinibus huius lapidis et candidi illic extructi sunt. DAL. — *Chalcophonos.* Ad verbum haec Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14. Χαλκῳφῶνος, ab aeris sonitu. Solinus, cap. XXVII, p. 67: « Chalcophthongos resonat ut pulsa aera: pudice habitus, servat vocis claritatem. » Habet eadem Marbodeus, cap. XVI, adicitque esse nigri coloris. HARN.

Chelidoniae. Χαλιδόνια. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 9: « Chelidonia ex hirundinum vocata colore: et duorum est generum: quarum una ex altera parte purpurea: et altera purpurea nigris intervenientibus maculis. » Chr. Encelins, de Re metal. et gemmis, lib. III, cap. 44, viros a se lapides ait in ventriculis pullorum hirundinum, primo partu excluso-

rum, magnitudine seminis lini: quorum alter niger, rufus alter esset, etc. HARN.

Hirundinum. Priores hirundinum colore: posteriores altera parte purpureae, cum nigris maculis. H.

Chelonia. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14. Marbodeus, cap. XII: « Indica testudo mittit lapidem chelonitum, Gratum purpureo, varioque colore nitentem. Quem si sub lingua loto quis gesserit ore, Posse magi credunt hunc divinare futura. Orto mane die sextam dumtaxat ad horam, Tempore quo lunae succrescens cernitur orbis. Sed luna prima lapidis praedicta potestas Totius fertur spatium durare diei. Quintae post decimam concordant tempora primae. At decrementi lunaris tempore toto Ante diem lapidi tantum manet illa potestas. » HARN.

Melle enim. Mallem ego, mane enim. Nam Marbodeus, « orto mane die: » de melle, nihil. H.

Et silente. Et Interlunii die tota. HARN.

In sextam horam. Quae nobis duodecima est, sive merides. H.

Sunt et chelonitides. Testudinibus

chelonitides testudinum similes, ex quibus ad tempestates sedandas multa vaticinantur. Ea vero, quae sit aureis guttis, cum scarabaeo decocta, et deiecta in aquam ferventem tempestates moveri. Chloritis herbacei coloris est, quam dicunt magi inveniri in motacillae avis ventre, congenitam ei: ferroque includi iubent, ad quaedam prodigiosa moris sui. Choaspitis a flumine dicta est viridis, fulgoris aurei. Chrysolampis in Aethiopia nascitur, pallida die, et in nocte ignea. Chrysopsis aurum videtur esse. Ceponides in Aeolidis Atarne, nunc pago, quodam oppido, nascuntur, multicoloribus translucetes, alias vitreae, alias crystallinae, alias iaspideae. Sed et sordidis tantus est nitor, ut imagines reddant, ceu specula.

LVII. Daphniam Zoroastres morbis comitialibus

videlicet, ταῖς χλωρίαις, colore similes. HARD.

Chloritis. A colore viridi, quem Graeci χλωρὸν dicunt. H.

Motacillae avis. Quae a crebra agitatione clunium et caudae ουσσόνι-γις graece et ούσσουρα dicitur: Gallia, lavandière, bergeronette, Bellon. lib. VII, cap. 10. HARD.

Choaspites. Chrysoberylli genus. DALC. — *Choaspitis.* A Choaspe fluvio, de quo lib. VI, cap. 31. Haec Isidorus iisdem verbis, Orig. l. XVI, cap. 7. HARD.

Chrysolampis in Aethiopia nascitur. Chrysolitibi genus. *Chrysoprasiun* vocant Isidorus et Marbodeus: *chrysopagion* Albertus: *chrysopsis* quidam. Alius est *chrysoprasus* descriptus supra cap. 8. DALC. — *Chrysolampis.* Sic libri omnes. Χρυσολαμπίς. Chrysopasum Solinus vocal cap. xxx, pag. 57. Isidorus item, Orig. lib. XVI, c. 16: « Chrysoprasius Aethiopicus est, quem lapidem lux celat, prodit ob-

scuritas. » Item cap. 14, chrysolampin appellat, atque iisdem verbis describit. H. — Quibusdam videtur esse la pierre de Bologne. ED. P.

Chrysopsis. Hyacinthi species. DALC. — *Chrysopsis.* Χρυσώπις, ab auri aspectu et specie. Sic MSS. omnes, et Index, non ut editi, *chrysophis.* Isidor. Orig. lib. XVI, cap. 14. H.

Ceponides. Sic MSS. omnes hoc loco: in Indice variant: ab horto, quem Graeci κήπον vocant, nomen traxit, ob colorum varietatem. H.

LVII. *Daphniam Zoroastres.* Praeter gemmas, quarum nomen incipit a littera C, memorat Plinio, Orpheus lib. πρὶ λῆων, coryphoden recenset, et chabazium. Coryphoden alii esse volunt sex lateribus angulosum, cuius meminit auctor capite altero huius libri: alii vero Indicum adamantem, lateribus sexangulum, descriptum capitis quarto huiusmodi libri: alii beryllum, e quo cylindros Indi faciunt, supra capite 5 ultimo

demonstrat. Diadochos beryllo similis est. Diphyes duplex, candida ac nigra, mas ac femina, genitale utriusque sexus distinguente linea. Dionysias nigra ac dura mixtis rubentibus maculis: ex aqua trita saporem vini facit, et ebrietati resistere putatur. Draconites, sive dracontia, e cerebro sit draconum: sed nisi viventibus abscisso nunquam gemmescit, invidia animalis mori se sentientis. Igitur dormientibus amputant. Sotacus qui visam eam gemmam sibi apud regem scripsit, bigis vehi quaerentes traditi: et viso dracone spargere som-

proximo. De chabazio nondum liquet. DAL. — *Daphniam*. *Δαφνίαν*, quasi lauream. HASE.

Diadochos. *Διάδοχος*, quasi berylli vicaria, eidemque substituta. Apud Albertum M. de Mineral. pag. 230: *diacodos*, mendose. Marbodeus, c. xxiv: «Diadochos, perquam responsa petentibus apud Daemonis effigies varias ostendere fertur, etc. Huic autem perhibent similem fulgore beryllo, etc. » HASE.

Diphyes. Sic etiam Index: non *diphrys*. Graeca *διφύς*, quasi biformis, aut antipitula naturae: quod utriusque sexus in se delineatum genitale exhibet. HASE.

Dionysias nigra ... ex aqua trita saporem vini facit. Nota haec locutio latine scientibus, « lapidem ex aqua terere » nihil aliud est, quam in aqua terere, vel cum aqua. SALM. —

Dionysias. *Διονυσία*. Solinus, cap. xxxvii, pag. 67: « Dionysias fuscus est, etc. » Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 11. Marbodeus, cap. xxv: « Nigra micat rubela Dionysia consita guttula. Hanc in aqua tritam vinum fragrare loquuntur. Et tamen ebrietas ipsius odore fugatur, etc. » H.

Draconites, sive dracontia. Philostratus scribit in Indis dracones esse,

alios palustres, tardos, pigros, sine cristis: alios montanos, grandiores, acriores, cristatos. In horum capite reperiri gemmam specie aspectuque floridam, et iucundam, potentia mirabilem, quod testatur Gygis anulus. Rhodig. lib. XVI, cap. 11. DALC. — *Draconites*, etc. In vetusto codice legitur, *dracontis*: legendum *dracontitis*, ἢ *δρακοντίτης*, et *dracontia*, ἢ *δρακοντίαι*, aubaudiendum, germana. SALM. — *Draconites*. Sic Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 13; Albertus M. de Mineral. lib. II, tract. 2, pag. 230. Solinus, cap. xxx, pag. 56: « Exciditur e cerebris draconum dracontias lapis: sed lapis non est, nisi detrahatur viventibus: nam si ubeat prius serpens, cum anima simul evanescit, duritie soluta. » H. — *Nisi viventibus abscisso*, etc. Broter. *absciso*, Eo. P.

Sotacus, Solini paraphrasis, loc. cit. « Auctor Sotacus gemmam hanc etiam visam sibi scribit, et quibus interceptiatur modis, edocet. Praestantissimi audacia viri explorant antiquum foveas, et receptas: inde praesolati ad postum exeuntea, praetervectique percitis cursibus, oblicuius gramina medicata, quantum possent, ad incitandum saporem; ita summo

nifica medicamenta, atque ita praecidere. Esse autem candore translucido, nec postea poliri, aut artem admittere.

LVIII. Encardia cognominatur et ariste: una, in qua nigra effigies cordis eminet: altera eodem nomine, viridi colore, cordis speciem repraesentat: tertia cor nigrum ostendit, reliqua sui parte candida. Enorchis candida est, divisaque fragmentis testium effigiem repraesentat. Exebenum Zoroastres speciosam et candidam tradit, qua aurifices aurum poliunt. Eristalis quum sit candida, ad inclinationes rubescere videtur. Erotylos eadem amphicome, et hieromnemon, a Democrito laudatur in argumentis divinationum. Eumeces in Bactris nascitur, silici similis: sed capiti supposita visa nocturna oraculi modo reddit. Eumithren Beli gemmam, sanctissimi deorum sibi, Assyrii appellant, porracei coloris, superstitionibus gratam. Eupetalos quatuor colores habet, caeruleum, igneum, minii, mali. Euneos nucleo olivae similis est, striata concha-

obsopitis, e capitibus exsecant lapides, etc. » Tradit haec pariter Isidorus, loc. cit. Hano.

Est autem candore. Isidorus, loc. cit. Hano.

LVIII. Encardia . . . et ariste. Sic Reg. 2, Colb. 3, aliique, et Index: non, ut editi libri, et cardisce. *Ἐνκαρδία* nomen habet a similitudine cordis. Turchesiae genus videtur esse. Hano.

Enorchis. *Ἐνορχίς*, a testium, τῶν ὀρχέων, signa. Hano.

Exebenum. Isidorus haec totidem verbis, Orig. lib. XVI, c. 10 *Ἐξέβενον*. Hano.

Eristalis. In MSS. hoc loco, *eristila*. Forte, *erythra*, a rubro colore quem exhibet, quum inclinatur. H.

Erotylos. In Indice, «*Erotillos*, sive amphicome, etc.» In MSS. Reg. et Colb. hoc loco, *erichilos*. Forte *ἑρίκυλος*, a labiis, ἀπὸ τῶν χειλῶν, in divinatione futurorum aperiendis. Eodem *ἀμφύκομος*, quasi pulcre comata: et *ἱερομνήμων*, rerum sacrarum abditarumque designatrix gemma. H.

Eumeces. *Εὐμήκης*, gemma pro-cera, praelonga. Hano.

Eumithren. Videtur ex hoc loco Mithres, aut apud Persas Solis, sic. Beli apud Assyrios nomen fuisse. H.

Eupetalos. Opali genus, vel nostri heliotropii. Dal. — *Eupetalos*. *Εὐπένταλος* graece virescens intelligitur. Hano.

Euneos epicoros. Vel, quidam *epicheo-*

rum modo, non adeo candida. Eurotias situ videtur operire nigritiam. Eusebes ex eo lapide est, ex quo traditur Tyri in Herculis templo facta sedes, ex qua dii facile surgebant. Epimelas fit, quum candida gemma superne nigricat colos.

LIX. Galaxiam aliqui galactiten vocant, similem proxime dictis, sed intercurrentibus sanguineis, aut candidis venis. Galactitis ex Nilo, colore lactis est. Eamdem dicunt leucogaeam et leucographiam appellant, et synophiten, tritam lactis succo ac sapore notabilem. In educatione nutricibus lactis fecunditatem:

rios: aliis, *epiehoros* aliis, *epiehoros*. Io dictione ἐπιχορος, ut et in νιόχορος, lactei significatio religionis, ornamenti, custodiae Turneb. lib. XXVIII, cap. 36. DALL. — Eusebes. Εὐσεβής. Sic et in Iodice, et hoc loco MSS. omnes. Haseo.

Eurotias. Nomen habet ex argumento: nam εὐρώτα Graeci situm vocant, cariem, putredinem: εὐρωτάω putresco. H.

Eusebes. Εὐσεβής, religiosus, et sacris dicata gemma. H.

Surgebant. Eminebant, eastabant. Haseo.

Epimelas. Επιμέλας, nigricans. Vtilur hac voce Theophrastus, H.

LIX. *Galaxiam*. A recto *galaxias*, ut in Indice. Γαλαξίας idem qui μέροχος inferius, cap. 63, lacte sudare dicitur. Diosc. lib. V, c. 452: Λάθος μέροχος, ὃν ἔνισι γαλαξίαν, etc. H.

Galactites ex vino colore lactis est (sic prius). Lege: «Galactites e Nilo colore lactis est.» SALM. — *Galactitis ex Nilo colore lactis est*. Hoc est, succum emittit, quum subigitur, colore lactis. Dioscorid. lib. V, cap. 450. Prius legebatur, «Galactites ex vino colore lactis est.» Libri manu

exarati, ex uno. Nos (post Salmasium) certissima coniectura, ex Nilo. Auctor sic emendandi, Solinus primum, cap. VII, pag. 22, ubi de galactite: «Quem post Nilum, inquit, Achelous dat, nec alter alius.» Albertus Magnus de Mineral. p. 232: «Galactites lapis est similis cineri, et secundum plurimum invenitur in Nilo et Acheloo fluviis. Hic tritus dat saporem lactis: et succus eius in ore clausus turbat mentem, etc.» Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 40: «mittunt eam Nilus et Achelous amnis, etc.» Marbodeus deoique, cap. XXXI: «Huoc mittit Nilus, producit et huoc Achelous. Huoc lapidem cineri similem, galactida dicunt. Lactis dat succum tritus, lactisque saporem; Sed turbat mentes, et clausus in ore liquescit.» H.

Leucogaeam, etc. Λευκόγαυν λευκογραφίαν, συνοφίτην. H.

In educatione nutricibus lactis. Apud Orpheum poemate de lapidibus, galactitis hoc homine magna commendatio est. DALL. — *In educatione*, Orpheus de Lapid. tit. γαλακτίτης. Solinus, cap. VII, pag. 22; Isidorus,

infantium quoque alligata collo salivam facere dicitur, in ore autem liquescere. Eandem memoriam adimere dicunt. Mittit eam et Achelous amnis. Sunt quismaragdum albis venis circumligatum galactiten vocent. Gallacia argyrodamanti similis est, paulo sordidior: inveniuntur autem binae vel ternae. Gasidanem Medi mittunt, coloris orobini, veluti floribus sparsam. Naschitur et in Arbelis. Haec quoque gemma concipere dicitur, et intra se partum fateri concussa, concipere autem trimestri spatio. Glossopetra linguae similis humanae non in terra nasci dicitur, sed deficiente luna caelo decidere, memoriae quoque necessaria. Quod ne credamus, promissi quoque vanitas facit: ventos enim ea comprimere narrant. Gorgonia nihil aliud

Orig. lib. XVI, cap. 40; Albertus Magnus de Miner. p. 232. H.

Adimere dicunt. Legit *adimere* Marbodeus: quod ex hoc versu manifestum est: « Sed turbat mentes, et clausus in ore liquescit. » Quamquam in vulgatis exemplaribus legitur: « Sed turbat mentem, si clausus ore liquescat. » DAL. — *Eandem memoriam.* Auctores proxime appellati, et Marbodeus, cap. xxxi. H.

Sunt qui smaragdum. Isidorus, l. c. H.

Gallacia. Sic libri omnes, etiam MSS. H.

Gasidanem. Index, *gassidiana*. MSS. h. l. *gessinaden*, voce magorum propria, non graeci latinive oris. H.

Coloris orobini. Hoc est, ervi: nam ὀροβοῖς ervum est. H.

Haec quoque gemma concipere dicitur. Geodis genus. Fortassis nostrum bezost. DAL. — *Haec quoque gemma.* Perinde atque aëtitas, de quo lib. XXXVI, cap. 39, cuius forte quoddam fuit genus. Ed. P.

Glossopetra. Solin. cap. xxxvii, p. 67: « Glossopetra deficientibus lunis caelo cadit, linguae similis humanae: non modicae, ut magi ferunt, potestatis, qui ex es lunares motus excitari putant, » hoc est, ventos. Sic etiam Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 44. HARD.

Memoriae quoque. Sic Reg. 2, Colb. 3, et alii. In editis insulse, « et lenocinanti necessaria creditur. » H.

Gorgonia nihil aliud est .. emollit maria. Scripti omnes leg. *emollit maria*. Corrigere ergo: « nominis causa quod in duritiem lapidis mutatur et molli marina. » Gorgonis, inquit, ideo sic vocatur, quod e molli marina, Jura sit et lapides extra mare positi. SALM. — *Gorgonia.* Γοργωνία. Inde factum nomen, quod in duritiem lapidis verteretur, uti iis fabulae ferunt contigisse, qui Gorgonis caput inspicere. Nomen id corallio datum a Metrodoro, si Solino credas. HARD.

est, quam corallium: nominis causa, quod in duritiam lapidis mutatur. Emollit maria. Fulminibus et typhoni resistere affirmant. Goniaeam eadem vanitate inimicorum poenas efficere promittunt.

LX. Heliotropium nascitur in Aethiopia, Africa, Cypro, porracei coloris, sanguineis venis distincta. Causa nominis, quoniam deiecta in vas aquae, fulgorem solis accendit sanguineo percussu, maxime Aethiopica. Eadem extra aquam speculi modo solem accipit, deprehenditque defectus, subeuntem lunam ostendens. Magorum impudentiae vel manifestissimum hoc quoque exemplum est, quoniam admixta herba heliotropio, quibusdam quoque additis praecantationibus, gerentem conspici negent. Hephaestitis quoque speculi naturam habet in reddendis imaginibus, quan-

Emollit maria. Sic libri omnes, sive publici, sive conditivi. Vt insulis Salmasii emendatio videatur, ita legentis in Solinum, p. 90: sin duritiam lapidis mutatur e molli marina, s quod nec Plinianam quaque orationem respicit, et aberrat a mente scriptoria. Expressit eam satis accurate Marbodeus, lib. de Lapid. pret. cap. de Corallio, quod esse idem eum Gorgonia Plinius ipse admonuit: s Fulmina, typhonas, tempestatesque repellit, A rate, vel tecto. s H.

Fulminibus et typhoni. De corallio hoc ex Metrodoro scribit Marbodeus. Dalec.

Goniaeam. Sic Index. MSS. hoc loco discrepant. Reg. 2, *goniem.* Colb. 3, *gonim.* Editi libri vulgo, *genianen.* Hass.

LX. *Heliotropium.* E genere est illius gemmae, quam nostri nunc vocant, *prime d'enerme.* Solinus haec totidem verbis, cap. xxvii, pag. 52;

Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 7. Marbodeus, de Heliotropio, cap. xxxiv: s Hanc nunc Aethiopes, nunc Cyprus et Africa mittit: Sanguinis aspersam guttis, similemque smaragdo. s H.— Aliis lapidis genus, aliis achatae, sanguineis punctis distinctae. Ed. P.

Causa nominis. Marbodeus, loc. cit. s Ex re nomen habens est heliotropia gemma. Quae solis radia in aqua subiceta batillo, Sanguineum reddit mutato lumine solem, Eclipsamque novam terris effundere cogit. s Habet haec pariter Solinus, et Isidorus, locis citatis. Albertus item de Miner. p. 230. H. — *Fulgorem solis accendentem*, etc. Leg. s Fulgorem solis accendit sanguineo percussu. s Sal. *Eadem extra aquam.* Isidorus, loc. cit. Hass.

Magorum, etc. Solinus, Isidorus, Albertus, Marbodeus, locis citatis. Hass.

Hephaestitis. Totidem verbis Isido-

quam rutilans. Experimentum est, si ferventem aquam addita statim refrigeret: aut si in sole addita aridam materiam accendat. Nascitur in Coryco. Horminodes, ex argumento viriditatis in candida gemma vel nigra, et aliquando pallida, ambiente circulo aurei coloris, appellatur. Hexecontalithos in parva magnitudine multicolor, hoc sibi nomen adoptavit. Reperitur in Troglodytica regione. Hieracitis alternat milvinis nigrisque veluti plumis. Hammitis ovis piscium similis est, et alia velut nitro composita, praedura alioqui. Hammonis cornu inter sacratissimas Aethiopiae gem-

rus, Orig. lib. XVI, cap. 14, *Ἡρακίτις*, quasi gemma Vulcania.

Aut si in sole. « Aut si soli opposita » Isidorus. HARD.

Nascitur in Coryco. Quum haec raptim cursimque Marbodeus legeret, vidisse se in *Corinθο* credidit, itaque cecinit, cap. xxxv: « Nascitur in bimari, pretiosior aere, *Corinθο* Dictus hephaestites rutilans lapis, et rubicundus: Qui si ferventi fuerit coniectus aheni, Ignibus exsultans prius, illico sistitur unda, Frigida post modicum lapidis virtute futura. » Isidorus in *Coryco* legit. H.

Horminodes. A similitudine nimium cum hormino: ὄρμινον Graeci vocant herbae genus, de quo diximus lib. XVIII, cap. 22. MSS. tamen omnes hoc loco *hermeodes* exhibent. HARD.

Hexecontalithos in parva, etc. Quod multicolores in ea gemmae deprehenderentur, *hexecontalithos* dicta est. SALMAS. — *Hexecontalithos.* Solinus, cap. xxxi, pag. 58, de *Troglodytis*: « Tantum lapide uno gloriantur, quem ἑξήκοντάλιθον nominamus, tam diversis notis sparsum, ut sexaginta geminarum colores in parvo eius or-

biculo deprehendantur. » Haec totidem verbis Marbodeus, cap. xxxvii; Albertus, pag. 231; Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 12. H.

Hieracites, alternat tota. Legend. « Hieracitis, alternata milvinis nigrisque veluti plumis: » quae alternatim milvinis veluti plumis ac nigris distincta est. SALM. — *Hieracitis.* Ab ἱέραξ, quae vox accipitrem et milvum sonat. *Ἱερακίτης λίθος*, Aëtio lib. II, cap. 30, ex MSS. cod. ὑπόχλωρος μὲν ἔστι, καὶ πρὸς τὸ μέλαν ἐντετραμμένος, ἐπιπεραμμένος χροαῖς ἱέρακος, ὡς περικλός εἶναι, ὡς φησὶ Διογένης ἐν τῷ περὶ λίθων. « Lapis subviridis, ad nigredinem vergens, aliisque subinde alternatis coloribus toto corpore interstinctus, ut varii coloris dici possit. » HARD.

Hammitis. Quod ἄμμον, hoc est, sabulum vix mole superet, aut quod eodem recidit, piscium ova. H.

Et alia velut nitro « Hammites similis nitro, sed durior (inquit Isidor. Orig. lib. XVI, c. 14). Gignitur in Aethiopia et Arabia, etc. » H.

Hammonis cornu. Vel ex hoc loco intelligitur Iovis Hammonis effligiem cornu arietinum in fronte gestasse,

mas, aureo colore, arietini cornus effigiem reddens, promittitur praedivina somnia repraesentare. Hormesio inter gratissimas aspicitur, ex igneo colore radians auro, portante secum in extremitatibus candidam lucem. Hyaeoniae ex oculis hyaenae, et ob id invasae, inveniri dicuntur: et, si credimus, linguae hominis subditae futura praecinere. Haematites in Aethiopia quidem principalis, sed et in Arabia et Africa invenitur, sanguineo colore, non omittenda promissis ad coarguendas barbarorum insidias. Zacharias Babylonius in his libris quos scripsit ad regem Mithridatem, humana gemmis attribuit fata: hanc non contentus oculorum et iocinerum medicina decorasse, a rege etiam aliquid petitoris dedit, et litibus iudiciisque interposuit: in praeliis etiam ex ea ungi salutare pronuntiavit. Est et alia eiusdem generis, quae

quale in nummo Cyrenaeorum argenteo conspicitur, qui ubique est obvia. HARD.

Hormesio. In Indice *hormesio*. Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 13, *Ermesio*, mendose: alioqui caetera de gemma ea totidem verbis refert. HARD.

Hyaeoniae ex oculis hyaenae. Leg. » Hyaeoniae ex oculis hyaenae, et ob id invasae, inveniri dicuntur. » SAT. — *Hyaeoniae ex oculis.* Solin. cap. xxvii, p. 51; Isidorus Orig. lib. XVI, c. 14; Albertus Magnus, de Miner. p. 232. HARD.

Et ob id invasae. Et ob id quaesitae venatu, ut dictum est de draconte lapide, cap. 57. H.

Et, si credimus. Solinus, et Isidorus, locis citatis. Item Marbodeus c. xxxiii. HARD.

Haematites. Ille nimirum, de quo

iam superius dictum est lib. XXXVI, cap. 25. Haec iisdem fere verba, Isid. Orig. lib. XVI, cap. 8, et Marbod. cap. xxxvi. H. — Nobis, *peroxide de fer.* Ed. P.

Promissus. Ob promissa magorum, utilem fore hunc lapidem ad detegendum insidias. H.

Insidias. Plinii interpretes Isidorus, loc. cit. de haematite: » De qua promittunt magi quiddam ad coarguendas barbarorum insidias. »

Zacharias Babylonius in his libris. Legend. » Zacharias Babylonius, etc. humana gemmis attribuens facta, haec non contentus, etc. a legend. hanc, de haematite enim sola loquitur, quam medicina oculorum et iecoris decoravit: nec hic contentus quasi et gemmae humanis factis censeantur, et idem praestare possint quod homines, hanc eandem et in

vocatur menui ab Indis, xanthos appellata Graecis, e fulvo candicans.

LXI. *Idaei dactyli* in Creta, ferreo colore pollicem humanum exprimunt. *Icterias aliti* lurido similis, ideo existimatur, salubris contra regiones morbos. Est et alia eodem nomine liquidior. Tertia folio viridi similis, latior prioribus, paene sine pondere, venis luridis. Quartum genus in eodem colore nigris venis discurrentibus. Iovis gemma candida est, non ponderosa, tenera. Indica gentium suarum habet nomen, subrufo colore, in attritu sudorem purpureum manat. Alia eodem nomine candida, pulvereo aspectu. Ion apud Indos violacea est, sed raro saturo colore lucet.

LXII. *Lepidotis* squamas piscium variis coloribus imitatur. *Lesbias* Lesbi patriae nomen habens: invenitur et in India. *Leucophthalmos* rutila alias, oculi speciem candidam, nigramque continet. *Leucopoeilos* candorem lineis ex auro distinguit. *Libanochrus* thuris

iudiciis multum posse, et petitorios aliquid a rege commendare. SALM.

Xanthos. De ea diximus cap. 45. Vide et Theophr. περὶ λίθων, p. 8.

LXI. *Idaei dactyli* ἰδαῖοι δάκτυλοι. Totidem verbis haec Solinus, c. xi, p. 30, et Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 4. Ab Ida monte Cretensi, ex quo eruuntur, cognomen habent: nomen a forma digiti pollicisve. H. — *Bélemnites longues*.

Icterias aliti lurido. Gulgulo, quem ἰκτερός Graeci vocant, communi cum morbo regin, sive arquato, appellatione. In MSS. aliter haec leguntur, sed corrupte, credo: «*Icterias malicute*, aureis mamillis: idem, etc.» HARD.

Ion apud Indos, ἰον viola nigra Graecis, HARD.

Sed raro. In MSS. Reg. 2, Colb. 3, Fux. etc. «*Rarum ut alio colore luceat*, a H. — Brot. *sed raro, ut saturo colore luceat*. Eo, P.

LXII. *Lepidotis*. Λεπιδωτός, vel λεπιδωρίς, squamosa. H.

Leucophthalmos. Λευκοφθαλμος.

Leucopoeilos. Λευκοποιήλος, candore alternato. Prius legebatur, «*Leucopetalos candorem nivis ex aureo distinguit*» Reg. 2, et Colb. 3, *leucopetilos*, caeteraque uti edidimus: in Indice, *leucopoeilos*, quod nomen sincerum est, ex argumento candoris cum lineis ex auro alternati, ut variegata ποιήλος, seu multicolor gemma videtur. H.

Libanochrus. Λιβανόχρους, a thuris colore. HARD.

similitudinem ostendit, sed succum mellis. Limoniatis eadem videtur, quae smaragdus. De lipare hoc tantum traditur, sufflata ea omnes bestias evocari. Lysimachus Rhodio marmori similis est aureis venis: politur ex marmore, amplitudine in angustias coëunte, ut inutilia exterantur. Leucochrysos sicut crystallus albicat.

LXIII. Memnonia qualis sit, non traditur. Medea nigra est, a Medea illa fabulose inventa: habet venas aurei coloris: sudorem reddit croci, saporem autem vini. Meconites papaver exprimit. Mithrax a Persis accepta est, et Rubri maris montibus: multicolor, contra solem varie refulgens. Morochites porracea,

Limoniatis. Λιμονιάτης λίθος, a virore pratensi. H.

De lipare. Marbodeus, cap. XLII: « Partibus in Libycis lapis est lipares vocitatus, Ad quem sponte sua properat genus omne ferarum, Quas venatorum saevit labor exagitare: Non eget ergo canum morsu, curave sagaci, Saltus perlustrans, lapidem qui gesserit istum, Sternendae satis est venabula tollere praedae. » Vide et Isidorum, Orig. I. XVI, cap. 44, et Albertum, de Mineral. 233. Λιπαρή graece opimam et pinguem sonat. H.

Leucochrysos. Nomen indicat crystallum candidam, aureis vel guttis, vel lineis distingui, vel variari. DAL. — *Leucochrysos.* Nomen indicat gemmam aurei coloris, quae in crystalli modum albicet. In libris hactenus vulgatis sic legebatur: « Leucochrysos fit chrysolitho interalbicante, » contra omnium MSS. fidem. H.

LXIII. *Medea*, etc. Haec verbis totidem Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 44. HARD.

Meconites. Μήκωνς Graeci papaver

nuncupant. Haec pariter Solinus cap. XXXVII, pag. 67, et Isidor. Orig. lib. XVI, cap. 44. H.

Mithrax a Persis. Qui Solem ipsum Mithran vocant, ut Strabo prodidit, lib. XV. Hinc vetustae inscriptiones passim: SOLI INVICTO. MITHRAE. Tamen Herodotus lib. I, Clio, Mithram dicit a Persis Venerem fuisse appellatum. Haec gemma dicitur a Solino, loc. cit. et Isidoro, Orig. lib. XVI, cap. 42, *Mithridax*, mendose. Pliniani omnes libri, *Mithrax* habent. HARD.

Morochitis. Sic libri omnes. Morochitis gemma, inquit, quanquam per se porracea, viridisque, trita tamen candicat. Ita rescriptimus ope codicum Reg. 2, Colb. 3, et Indicis, in quo *Morochites*, non ut in libris vulgatis; *Merocetes*. Moroxus idem et leucographis appellatur ab Aëtio, de Re Med. lib. II, cap. 46, pag. 51, et a Galeno quoque: subviridis ipse quidem, sed ubi cote vel asperiore indumento teritur, aperte candicans. Codex MS. Τῶν δὲ εἰς χυλὸν ἀνα-

lacte sudat. Morio in India, quae nigerrimo colore translucet, vocatur Pramnion: in qua miscetur et carbunculi colos, Alexandrinum; ubi sardae, Cyprium. Nascitur et in Tyro, et in Galatia. Xenocrates et sub Alpibus nasci tradit. Hae sunt geminae, quae ad ectypas sculpturas aptantur. Myrrhites myrrhae colorem habet, facie minima gemma: odorem attrita, etiam nardi. Myrmecias nigra habet eminentias similes verrucis. Myrsinites melleum colorem habet, myrti odorem. Mesoleucos est, mediam gemmam candida distinguente linea. Mesomelas, nigra vena quemlibet colorem secante per medium.

LXIV. Nasamonitis est sanguinea, nigris venis. Nebritis Libero Patri sacra, nomen traxit a nebridum

λουμένων, ὅτι καὶ ὁ καθ' Ἀγυπτον γινόμενος λίθος, ὃ χρῶνται στίλβουσιν τὰς θόνας· ἐν τινεὶ μόροξον, οἱ δὲ λευκογραφίδα καλοῦσιν· ὑπόχλωρος γὰρ γινόμενος οὗτος, εἰ πεπραμμένη ἀκόνη καὶ ἱματίῳ τραχυτέρῳ, λευκαίνει τὸν τόπον. Sic etiam Galenus, de Facult. simpl. med. lib. IX, pag. 255. Dioscoridi, lib. V, c. 152: Δίθος μόροξος, ἐν ἑνὶ γαλαξίῳ, etc. H.

Morion Indica. Fortassis morochrus, quem et galaxian, et leucographida vocari Diosc. scribit, mollis, liquescens, dealbandis vestibus utilis, in Aegypto nascens. DAL. — *Morio in India.* Indicum id barbaricumque vocabulum esse significat: graecis, quae subsequuntur: πρᾶμνιον, etc. HAD.

Ad ectypas sculpturas. Ad sculpturas imaginum, quae ceræ apprimuntur. Diximus de ea voce ectypion lib. XXXV, cap. 43. H.

Myrrhites myrrhae colorem habet. Legend. » Myrrhites myrrhae colorem habet, facie minima gem-

ma: odorem attrita, etiam nardi. » SALMAS. — *Myrrhites*, etc. Solinus, cap. XXXVII, pag. 67. Priscianus, in Periegesi, p. 393: «Myrrhitenque, bonum nardi quum reddat odorem.» HAD.

Myrmecias. Μυρμηκίας, a similitudine verrucae, quam Graeci μυρμηκίαν nuncupant. HAD.

Myrsinites. Ab odore myrti, quae Graecis μυρσίνα, HAD.

Mesoleucos. Μεσολευκος εἰ μεσόμελας, contrariis ex esus habent nomina, ut apparet. Ita apud Iudorum, Orig. lib. XVI, cap. 11, mendoss meramelas appellatur. HAD.

LXIV. *Nasamonitis.* Solinus, cap. XLVII, pag. 52: «Nasamoniten lapidem Nasamooes dant, sanguineum universum, nigris venulis adumbratum.» HAD.

Nebritis. Vide num ea sit, quam scriptus Orpheus vocal. *Gagatromum* ex Alberto Marbodeus vocat, *Gagattonica* Pandectarium. DAL. — *Nebritis.* A pellium cervinarum si-

eius similitudine. Sunt et aliae nigrae generis eiusdem. Nympharena urbis et gentis Persicae nomen habet, similis hippopotami dentibus.

LXV. Olca barbari nominis, e nigro fulvoque, et candido placet. Ombria, quam aliqui notiam vocant, sicut ceraunia et brontia, cadere cum imbribus et fulminibus dicitur: eundemque effectum habere, quem brontia, narratur. Praeterea in aras addita ea, libamenta non amburi. Oritis globosa specie, a quibusdam et sideritis vocatur, ignem non sentiens. Ostracias, sive Ostracitis, est testacea durior: altera achatae similis, nisi quod achates politura pinguescit: duriori tanta inest vis, ut aliae gemmae scalpantur fragmentis eius. Ostracitidi ostrea nomen et similitudinem dedere. Ophicardelon barbari vocant, nigrum colorem binis lineis albis includentibus. De Obsidiano lapide di-

mitudine, quas νεφρίδας appellabant, quibus usus olim Bacchus, ac deinde qui sacris eius initiati. Vid. Suid. et Mytholog. HARO. — *Nebritis* aliqui ad acbatas iaspidesve referunt. Eo P.

LXV. *Olca barbari nominis*. In his, quae ad N incipiunt, Neuriten Plinius non recenset, memoratam ab Orpheo libro *περί λέθων*, sicut nec in iis, quae a P, τὴν πετράκην ab eodem Orpheo celebratam: et in iis, quae ab O, Omphacem, cuius meminit Theophr. lib. *περί λέθων*, nisi Bolrytes, ab auctore descripta. DAL. — *Olca*. Sic MSS. Sic Isidorus ipse haec transcribens, Orig. lib. XVI, cap. 42. In editis, male, *orca*. HARO.

Ombria, quam aliqui notiam. Ομφρία ad imbribus: ab humido Noto, Austrove, Notia appellata.

Orites. Albertus tria describit genera, primum rotundum ac nigrum: secundum viride, alba macula notatum: tertium colore ferri, asperum altera parte, altera planum, prodigiousque tribuit effectus. D. — *Oritia*. Quod globosa specie montis effigiem referat, τοῦ ὄρους. Plura de ea vide apud Marbodeum cap. 47. HARO.

Ostracias, etc. Haec verbis totidem Isidorus, Orig. Lib. XVI, cap. 14. HARO.

Ostracitidi ostrea nomen. Nam ὀστράκων, ostreorum testam dixerunt Graeci; nobis, *ostracite*. Eo P.

Ophicardelon. Barbara, ut Plinius prodit ipse, vox: non originationis graecae. HARO.

De Obsidiano lapide. Lib. XXXVI, cap. 67. H. — Vulcanicis lapidibus adscribitur *obsidiemne*. Eo P.

ximus superiore libro. Inveniuntur et gemmae eodem nomine ac colore, non solum in Aethiopia Indiaque, sed etiam in Sannio, ut aliqui putant, et in litoribus Hispaniensis Oceani.

LXVI. Panchrus leve ex omnibus coloribus constat. Pangoius non longior digito, ne crystallus videatur, numero plurium angulorum caret. Paneros qualis sit, a Metrodoro non dicitur: sed carmen Timaridis reginae in eadem dictum Veneri non inelegans ponit, ex quo intelligitur additam ei fecunditatem. Quidam hanc pansebaston vocant. Ponticarum plura sunt genera. Est stellata nunc sanguineis, nunc auratis guttis, quae inter sacras habetur. Alia pro stellis eiusdem coloris lineas habet, alia montium convul-

In Sannio, ut aliqui putant. Xenocratem intelligit, quem clare testem eius rei appellavit, loco proxime citato. Hanc.

LXVI. Panchrus. Πανχρος, quod omnicolor. Mendosa Panchera legitur apud Albertum, de Mineral. pag. 235, et apud Method. c. xix. H. Ad opalium pertinet. Ed. P.

Pangoius. Πανγιωής, omniangulus, ab omni parte angulos habens: quoniam autem tantum senti crystallo. H. Paneros Πανeros, omni amore digna. Hanc.

In eadem. In eadem gemma insculptum, dictamque Veneri, nec inelegans: unde intelligitur votum ei gemmae aliquam ad fecunditatem inesse. Hanc.

Pansebaston. Πανσεβαστον, omnino angustum MSS. Reg. et Colb. pansebaston. In indice, pansebastas, quod sincerius videtur. Hanc.

Ponticarum. Nomen habent a Ponto, unde adhibetur. Haec quoque Solinus, cap. xxi. p. 33. Harum ico-

nes Aldrandus exhibet, lib. IV. de Metall. 875, 878. Prius legebatur, utris guttis. At MSS. Reg. Colb. 2, 3, Fuz. et alii, aureis. In quibusdam etiam aureis. Solinus hanc locum exhibens, cap. xxi. p. 33: Mihi Pontus et gemmas, inquit, quas et patrias Ponticas dicimus, genere diverso: quippe aliae aureae, aliae sanguineas habent stellae: et eis, quidem inter sacras habentur, etc. Isidorus item, Orig. lib. XVI, cap. 42: Ponticae a Ponto dicuntur genere diverso: nunc congelatae, nunc rotatae guttis micantes: aliae habentes stellas: quae longis colorum ductibus sunt pictae: H. — Ponticae ad nostras vel ad istas gentes quidam referunt. Ed. P.

Quae inter sacras. Quoniam, ut Isidorus ait, Orig. lib. XVI, c. 44: dicunt per eam interrogari daemones, et fugari. Hanc.

Alia pro stellis. Solinus, l. c. et Isidor. Orig. lib. XVI, c. 42. H.

dias facit: quaeque nascitur in Aethiopia Sideropoeilos, ex ea fit, variantibus guttis. Spongitis spongiae nomen repraesentat. Synodontitis e cerebro piscium est, qui synodontes vocantur. Syrtides in litore Syrtium, iam quidem et in Lucania inveniuntur, e melleo colore croco refulgentes: intus autem stellas continent languidas. Syringitis stipulae internodio similis, perpetua fistula cavatur.

LXVIII. Trichrus ex Africa nigra est, sed tres succos reddit, a radice nitrum, medio sanguinem, summo ochram. Telirrhizos cinerei coloris aut rufi, candidis radicibus spectatur. Telicardios colore cordis. Persas, apud quos gignitur, magnopere delectat:

Solinus, cap. xxxvii, p. 67: « Siderites a contemplatione ferri nihil dissonat: verum maleficis quoquo inferatur, discordiam excitat. » Sic et Isidorus, Orig. I. XVI, cap. 14. HARR.

Sideropoeilos, ex ea fit. Hoc est, sideritis alias quidem persimilis est, sed praeterea variis est aspersa guttis, unde nomen *σίδεροποιλός*.

Synodontitis. Tales sunt qui et in coracinorum et umbrarum piscium capitibus reperiuntur, quos ad regium morbum, colicos ac nephriticos dolores prodesse vulgus credit. DAL.

Qui synodontes. *Συνόδοντις* Graecis poetis apud Athenaeum, lib. I, pag. 5; et lib. VII, pag. 322. Denticem Latine Gaza reddidit. Et denticem certe piscem cum aurata et mugile laudat Apicius, lib. IV, cap. 2, pag. 47. Conf. Rondeletius, lib. V, c. 19, apud quem iconem piscis huius vidimus. HARR.

Syrtides. Solinus, cap. 11, pag. 16; et Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 13,

totidem verbis. In Indice *Syrtidis*. II. *Syringitis.* Quidquid fistulosum est et cavernosum, *σύνις* Graeci nuncupant. HARR.

Stipulae internodio similis. Denticem vocant pharmacopoeae. DAL.

LXVIII. *Trichrus.* *Τρίχρος* a triplici succe, seu colore. Prius legebatur, a radice nigrum, medio sanguineum, summo candidum. Nos sincera fide totidem syllabis apicibusque locum repraesentamus, quot sunt in MSS. Reg. 2, Colbert. 3, vet. Dalec. aliisque. Adiuvat ex parte Isidorus, Orig. lib. XVI, c. 16: « *Τρίχρος*, inquit (lege *Trichrus*), ex Africa nigra est: sed tres succos reddit: a radice nigrum (scribe *nitrum*): medio sanguinem: et summo ocreae (lege *ochrae*). » HARR.

Telirrhizos. *Τελίρριζος*, quasi perfecta radix. *Τελικαρδίας* a similitudine cordis absoluta. Persae barbarico nomine *muchulam* (sic enim ex Indice rescribendum, pro *maculam*) appellabant. HARR.

muchulam appellant. Thracia trium generum est, viridis, aut pallidior, tertia sanguineis guttis. Tephritis, novae lunae speciem habet curvatae in cornua, quamvis cinerei coloris. Tecolithos oleae nucleus videtur; neque est ei gemmae honos, sed ungentium calculos frangit pellitque.

LXIX. Veneris crinis nigerrimi nitoris continet speciem rufi crinis. Veientana Italica gemma est,

Thracia. Sic libri editi hactenus, et Index ipse. At MSS. hoc loco *Thracia*, a *τράγος*, quae vox hircum sonat. Hæro.

Tephritis. A colore cinereo: *τέφρα* graece cinis. H. — Nonnullis dicitur, *Agate Uranie*, Ep. P.

Tecolithos oleae nucleus similis videtur. Lege: *«Tecolithos oleae nucleus videtur, neque est ei gemmae honos; sed, etc.»* Salm. — *Tecolithos.* *Τεκλίθος*, ab attenuandis in vesica calculis, *πρόκα το σπέρμα τοῦ λίθου*, Lapidem Iudicum appellant, Dioscor. lib. V, cap. 155. Aetius, lib. II, cap. 49 aliiq. Sic MSS. omnes, Reg. Colb. vet. Dal. aliiq.: a quibus discedunt libri hactenus vulgati, in quibus *oleae nucleus similis* et mox, *sed ungentium* legebatur. Equidem non eo incitatus, tritum hunc lapidem, potumque, prodesse calculosis, quum id discrete proditum a Dioscoride intelligam, lib. V, c. 155, a Solino, cap. xxxvii, pag. 67; Alberto magno de Mineral. pag. 229; Marbodeo, lib. de Lapid. pref. cap. 60; Prisciano in Periegesi, p. 393, aliaque: et hinc, sive in ecligmate sumpta medicamenta complura auxiliari aegris seio. Verum hoc loco, aut lingi commodè dictum a Plinio, quod tritum hauriri potu oporteat, aut non ungentium, quod MSS. omnes præ-

se ferunt, defendi oportere, id vero nego. Sequutus enim Necepsion Plin. videtur, quem in Iod. asperius appellat; qui, ut refert Aet. de Re Med II, 49, pag. 51, *tecolithum* lapidem, quem et Iudaicum, et Syriacum appellat, tritum potumque ex aqua calida regum quidem calculos pellere; sed ad vesicae calculos inutile esse: subactum lamæ ex aqua ad glutini consistentiam, atque abrasio pills pubi applicatum, frangere ac comminueret ipsos vesicae calculos. Sic ille ex MSS. Græco: *Εστὶ δὲ τὸν ἐν νεφροῖς δυσσπασίμων λίθον διασπάρων, ἀνελκύνον ἐν ἀκόνιτι, καὶ ποταμῶντος δι' ὁδοῦ σπέρματος ἐν δὲ τῷ ἐν κύστει λίθου οὐδὲν ὀξύρρον ἀνέει δὲ δὲ Νεκρόφω φασὶ, περὶ τοῦ κύστου καὶ τὸ ἀσθενὲς κατάρχει, καὶ τῶν τῶν λίθου τῶν ἐν τῇ κύστει. H.*

LXIX. *Veneris crinis, nigerrimi nitoris.* Lege: *«Veneris crinis nigerrimi nitoris continet in se speciem rufi crinis.»* Salm. — *Veneris crinis.* Solinus, cap. xxxvii, pag. 67: *«Veneris crinis nitet nigro, internis ductibus ostentans ruforum crinium similitudinem.»* Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 11, totidem litteris atque apud Plinium transcripsit. In Indice, *Veneris crines.* Hæro.

Veientana. Isidem verbis Solinus, cap. 11, pag. 16. Pro limite albo fuit

Vetis reperta, nigram materiam distinguente limbo albo.

LXX. Zanthenum in Media nasci Democritus tradit, electri colore, et si quis terat in vino palmeo, et croco, cerae modo lentescere, odore magnae suavitatis. Zmilampis in Euphrate nascitur, Proconnesio marmori similis, medio colore glauco. Zorani-sceos in Indo flumine nascitur: Magorum gemma esse narratur: neque aliud amplius de ea.

LXXI. (XI.) Est etiamnum alia distinctio, quam equidem fecerim, subinde variata expositione. Si quidem a membris corporum habent nomina: hepatis a iocinere: steatitis singulorum animalium adipe numerosa. Adadunephros, eiusdem oculus, ac digitus Dei: et hic colitur a Syris. Triophthalmos cum onyche nascitur, tres hominis oculos simul exprimens.

dorus, loc. cit. dixit « albas intermi-
cantes notas » minus recte.

LXX. *Zmilampis*. Sic MSS. omnes, Reg. 2, Colb. 3, Fux. vat. Daleg. etc. Solino tamen, cap. xxviii, pag. 66. *Zmilanthis*, Isidoro, Orig. lib. XVI, cap. 14. *Zmilianisius*. Libri haecenus vulgati, *Zmilacet* HARR.

Zoranisceos. Sic MSS. modo citati. Index, *Zoranica*, et *Zoranisceos*. H.

LXXI. *Hepatitis*, etc. Hæc igitur iecur, *σπία* adipem sonat, HARR.

Adadunephros. Tergeminam hæc loca gemmam intelligimus: *Αδάδου νεφρός*, *Αδάδου σφαλμόν*, *Αδάδου δάκτυλος*, « Adadi renes, Adadi oculum, Adadi denique digitum. » Fuit autem Adadus unus e praeiis illis Syrorum regibus, cuius sacra Hebraeorum historia meminit. Hunc Syri ob meritis consecratum in colitum numerum retulerunt. Immo Iovæ ipsius, Solemve ab Assyriis

eo signari nomine, auctor est Macrobius, lib. 1, Saturnalium, cap. 18. Etiam et Phryges, si fides Hesychio, divinis eum honoribus coluere: *Αδάδου θεός* τῆς παρὰ Φρυγῆς χλαίτης, *Εμυρρόδιτος*. Prius legebatur corruptissime, « Adadunephros » eiusdem oculus dicitur: Deus et hic colitur Syris. » Sic triplex gemma in unicam conflabatur. In Reg. 2: « eiusdem oculus, digitus Dei; et hic colitur a Syris. » Nos adiecta vocula *eo*, suum Iulianæ orationi nitorem sensumque reddidimus. Sic et Indicem huiusce loci relinimus. « Adadunephros. Adaduophthalmos. Adadudactylos; » quæ in MSS. legeretur admodum vitiose. « Adadunephros, Adaduophthalmos, Adaduosoculus, » HARR.

Triophthalmos. Marbodius in suo poemate *ophthalmium* nominare videtur. DAL.

LXXII. Ab animalibus cognominantur, carcinas marini cancri colore, echitis viperæ, scorpitis scorpionis aut colore, aut effigie: sciritis scari piscis, triglitis mulli; aegophthalmos caprino oculo: item alia suillo: et a gruis collo geranitis, hieracitis accipitris. Aëtis a colore aquitæ candicante cauda. Myrmecitis innatam repentis formicæ effigiem habet, scarabæorum cantharias. Lycophthalmos quatuor est colorum, ex rutilo sanguinea: in medio nigrum candido cingitur, ut luporum oculi, illis per omnia similis. Taos pavoni est similis, item aspidi, quam vocari chelidoniam invenio.

LXXIII. Arenarum similitudo est in hamnochryso,

LXXII. Ab animalibus. Quorum hæc videlicet nomina: Καρκίνος, cancer. Ξύς, viperæ. Σκorpion, scorpis. Ξάρος, scarus. Τρύλα, mulus. Αἴς, capra. Γίρανος, grus. Ἰσπίς, accipiter, etc. Carcinæ lapidis nomen Ἰσidorus, Orig. l. XVI, c. 14; Echitæ Solinus, cap. xxxvii, p. 67; Echitæ viperæ habet maculas; et Ἰσidorus, loc. cit. ubi et scorpitæ mentio. Hæd.

Echites. Ophites. Diosc. Dal.

Scorpites. Scorpion vocat Orpheus lib. πρὸς Ἰδμν. Dal.

Aut colore, aut effigie. Ἰσidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14, et colore, et effigie. Hæd.

Aegophthalmos. Ἰσidor. l. c. II.

Item alia suilla. Hyophthalmos, ὁφθαλμός. Hæd.

Collo geranitis. Leg. colore. Sic legendum esse verba sequentia ostendunt. In accipitris enim colore hieracitis similitudinem intelligimus, ut antea dixi, non in collo. Dalec. — A gruis collo. Sic libri omnes. Rectius

tamen forte colore, nisi colli ipsius colorem intelligas, quod sane verum videtur. Hæd.

Aquitæ candicante cauda. E secundo aquilarum genere, de quo Plinius, lib. X, cap. 3, ubi de aquilis; « Secundi generis est pygæus, albicante cauda. » Hæd.

Myrmecitis. Μύρμηξ formica est, καύλαρος scarabeus. De myrmecite lapide totidem verba facit Solinus, cap. xxxvii, pag. 67, et Ἰσidor. Orig. lib. XVI, cap. 14. Hæd.

Lycophthalmos. Ἰσidor. l. c. Αὐτοφθαλμός, oculus lupi intelligitur. Hæd.

Taos. Ἰσidor. loc. cit. Græce ταὸς pavonem sonat. Hæd.

Quasi vocari chelidoniam invenio. Non habent hæc voces MSS. codices, quos inspicimus. Hæd.

LXXIII. Arenarum. Hæd. sermo verbis Solinus, cap. xxxvii, pag. 67; et Ἰσidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14. Hæd.

velut auro arenis mixto. Cenchritis milii granis velut sparsis. Dryitis e truncis arborum: haec et ligni modo ardet. Cissitis in candido perhincet ederae foliis, quae totam tenent. Narcissitis venis et odore distincta. Cyamea nigra est, sed fracta ex se fabae similitudinem parit. Pyren ab olivae nucleo dicta est: huic aliquando inesse piscium spinae videntur. Chalazias grandinum et candorem, et figuram habet, adamantinae duritiae. Narrant etiam in ignem additae manere suum frigus: pyritis nigra quidem, sed attritu digitos adurit. Polyzonos nigra multis zonis candicat. Astrapiae in nigro aut cyaneo, discurrunt e medio fulminis radii. In phlogitide intus ardere quaedam videtur flamma, quae non exeat. In anthracitide

Cenchritis, etc. κένυρος milium est. Δρύς, quercus, unde gemma δρυίτις. Sed libri quidam δεινδρίτις a δεινδρον, hoc loco habent. Κισσός, edera. Κόρυς, subs. πυρήν, seu πυρήν, olivae nucleus, etc. In quibusdam MSS. *pyrene*. H.

Narcissitis. Αγεργία νάρκισσους dixit Dionysius de situ orbis. DAT. — *Narcissitis venis et odore*. Narcissi videlicet. Dionysius in Perieg. vers. 1034, ἀγεργία νάρκισσους vocat. Prius legebatur, « Venis etiam ederae » contra omnium codicum fidem. HAD.

Chalazias grandinum. Leg. « Chalazias figuram grandinum, etc. » et recte: « etiam igni addito » recte, id est, Chalazias in ignem addito. SALM. — *Chalazias grandinum et candorem*. Sic MSS. omnes, non *colorum*. Sic et Solinus, cap. xxvii, p. 67; et Isidorus, Orig. lib. i, XVI, c. 10; et Marbodeus, cap. xviii; Albertus denique, de Mineral, p. 232. H.

Pyritis. Ab igne, από τοῦ πυρός;

quod ignis instat urit. Priscianus in Periegesi, pag. 393: « Necnon pyrites, digitos qui strictus adurit. » Meminere Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 11; Marbodeus, cap. 2; Solinus, c. xxxvii, pag. 67: « Pyrites fulvus est (lege *furvus*) tenerique se vehementius non permittit: ac si quando arctiori manu premitur, digitos adurit. » HAD.

Astrapiae. Αστραπία ab ἀστραπή, coruscatione, sive fulgure. H.

In Phlogitide intus ardere. Leg. « In phlogitide intus, etc. » et φλογίτις gemma. Et ante pro *Astrapiae* leg. *Astrapae*. SALM. — *In phlogitide*. Solinus, cap. xxviii, p. 67: « Phlogites ostendit intra se quasi flammam aestuantes. » Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 13: « Phlogites ex Perside est, ostentans intra se quasi flammam aestuantes, quae non exeant. » Φλόξ Graecis flammam sonat. H.

In anthracitide. Ανθράξ est Graeco carbō. Solinus, cap. xxxviii, p. 67:

scintillae discurrere aliquando videntur. Enhydros semper rotunditatis absolutae, in candore est laevis, sed ad motum fluctuat intus in ea veluti in ovis liquor. Polytrichos in viridi capillatur, sed deflavia eorum facere dicitur. Sunt et a leonis pelle et pantherae nominatae, leontios, pardalios: colos appellavit chrysolithum aureus, chrysoprasum herbaceus, melleus melichrota: quamvis plura eius genera sint. Melichloros est geminus, parte flavus, parte melleus: crocia, croci: polia, canitiem quamdam sparti indicat: eandem duriores, nigra spartopolios. Rhoditis a rosa est. Melitis, mali coloris: chalcitis, aeris: sycitis, fici. Ratio nominum non est in borsycite, in nigro

« Anthracias coruscant velut scintillantes stellae. » HARD.

Enhydros. Enhydron diei vult Albertus, et eius auctoritate nimum fuis Marbodeus, quod aqua stillet ex eo perpetuo. DALEG. — Enhydros. Ενυδρος, aquosus, madidus. Nomen ex argumento. Sic libet omnes edidi. At in MSS. Reg. 2, Colb. 3, vet. Dalec, caeterisque, vorus liquor. Et sane nihil de ovo Solinus, c. xxxvii, pag. 67: « Enhydros exsudat, inquit, ut classam in eo putes fontaneam scaturiginem. » Nihil Isidorus, qui Solinum exscripsit, Orig. lib. XVI, cap. 13. Nihil denique Marbodeus, lib. de Lapid. pret. cap. 28. — II. — Nobis quoque dicitur, gēde enhydre. ED. P.

Polytrix in viridi capillatur. In viridi coloris solo lineis subtilibus capillos imitatur. Ridiculis et inepte coactor dictionarii Roberti Stephani explicat, « in virentis aetatis homine capillos renasci facit. » DALEG. — Polytrichos, Πολύτριχος, quasi capillosa gemma. HARD.

Pardalios. Pantherus, ex Marbodeo in suo praefatio. DAC.

Melichloros. Μελιχλωρός geminos in se colores colligit, μελιχρὸν videlicet, melleum, et χλωρὸν flavum seu luteum. Isidorus, Orig. l. XVI, c. 7: « Melichloros est bicolor, etc. » HARD.

Crueta. Κρούτος, crocum, πολὺς, cinum, πολίτης, canitiem sonat. De spatio diximus lib. XIX, sub initium. Glossae: Ἰσχυροπόλιος, incanua. Vsus ea voce et Pollux, lib. IV. HARD.

Polia. Leg. « Polia can. quomd. inducit sardia, eandem rariorem pigro, sparto pollosa. » Polia gemma est, quae radicem vel fundum habet colore sardii vel sardae gemmae, id est, rubrum; cui inducta est canities quaedam, unde et polia dicta, nam πολὺς est canities. SALEM.

Rhoditis. Rhoditis a ῥόδον, melitis a μέλι, a χάλυξ, chalcitis, a σύκον, hoc est a fico, sycitis. II.

In borsycite. Et borsycitem, et gemmita, barbata esse vocabula indicat.

ramosa, candidis aut sanguineis frondibus: nec gemite, velut in petra candidis manibus inter se complexis. Ananchitide in hydromantia dicunt evocari imagines deorum: synochitide umbras inferiorum evocatas teneri: dendritide alba defossa sub arbore, quae caedatur, securis aciem non hebetari. Et sunt multo plures, magisque monstrificae, quibus barbari dedere nomina, confessi lapides esse. Nobis satis erit in his coarguisse dira mendacia.

LXXIV. (XII.) Gemmae nascuntur et repente novae, ac sine nominibus: ut Lampsaci in metallis aurariis una inventa, quae propter pulcritudinem Alexandro regi missa fuit, ut auctor est Theophrastus. Cochlides quoque nunc vulgatissimae, sunt verius,

Borystis, quasi *borystis* dici vult Turnebus. Advers. lib. I, cap. 17. pag. 18. Haas.

Nec gemite. Turnebus emendat *gamite*, vel *gamitide*, quod Obstantin. non probat. Esset enim ratio nominis ἀπὸ τοῦ γάμου, a nuptiis ducta, quod auctor negat. Dat.

Ananchitide. Ananchitis Turnebo ἀπὸ τῆς ἀνέτης. id est a necessitate dicitur: ut *synochitis*, a continendo. Dat. — *Ananchitide in hydromantia*, etc. Puto varius scribi *Anagigitide*, *Avayigitis* ἀπὸ τοῦ ἀνέτης. ab evocandis deorum manuum imaginibus: ut *synochitis*, a retinendis quae evocatae sunt. Leg. etiam, in *Necromantia*, per *hydromantia*. SALM. — *Ananchitide*. Sic Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14, inter supersticiosas gemmas: « Ananchitide in Necromantia daemonum imagines evocare dicuntur. » Turnebus, Advers. lib. I, cap. 17, pag. 18, mavult *Anachitide*, ab ἀνάγη legi, hoc est, a necessitate: ut *synochitis* a continendo:

Salmasius in Solinum, p. 1091, Ἀναγίγιστος ἀπὸ τοῦ ἀνέτης. Haas.

In hydromantia. Sic MSS. omnes. Isidorus, *necromantia*. Haas.

Imagines deorum. Manium videlicet, sive inferiorum. Haas.

Dendritide. Ἀδύπος arbor est: inde gemma δένδρις. Haas.

LXXIV. Gemmae nascuntur et repente novae. Lege: « gemmae nascuntur et repente novae, ac sine nominibus, ut ecce Lampsaci una inventa in metallis aurariis reperta. » SALMAS.

Theophrastus. Nunc legitur in lib. περὶ λίθων. Εἰς Λάμψακον δὲ περὶ ἐν τοῖς χρυσείοις, εὐρήθη θυμαστὴ λίθος, ἐξ ἧς ἀνεγχετοῦς πρὸς αὐτὴν, ὅπου γίδων γλαυρόν ἀνεγχετο βεβαιὰ δὲ τὸ περιττόν. « Ac Lampsaci, inquit, in perisodinis inventa est aliquid quando getum admiranda, ex qua, quum ad malleum relata esset, sigillum sculptile missum est regi, propter praestantiam. » Haas.

Cochlides. Cochlidibus dissimile,

quam nascuntur: in Arabia repertis ingentibus glebis, melle excoqui tradunt septenis diebus noctibusque sine intermissione: ita omni terreno, vitiosoque decusso, purgatam puramque glebam, artificum ingenio varie distribui in venas, ductusque macularum, quam maxime vendibili ratione sectantium: quondamque tantae magnitudinis fecere, ut equis regum in Oriente frontalia, atque pro phaleris pensilia facerent. Et alias omnes gemmae mellis decoctu nitescent, praecipue Corsici: in omni alio usu acrimoniam abhorrentes. Quae variae sunt, et ad novitatem accedere calliditate ingeniorum contigit, ut nomen usitatum non habeant, physes appellant, velut ipsius naturae admirationem in his venditantes, quum finis nominum non sit, quae persequi non equidem cogito, innumera ex Graeca vanitate conficta. Indicatis nobilibus gemmis, etiam plebeiis rariorum generum,

non sunt cochlides, Negaris ubiis in lapicidinis obviis, aliis molliores, insigniter candidi; cochlides moricinis pleni; auctore Pausanis, lib. I. Cochlides in lapicidinis Lugduno propinquius frequenter inveniuntur compressae cochleae similes, multis spiris flexuosis, saepe inclusae, amplos, ponderosae, visenda et admiranda in his formandis naturae solertia: in iisdem lapicidinibus ad pagum divi Cyriaci et Romani cochlides reperiuntur, quales Pausanis describit. Alexander Neapolitanus, lib. V, cap. 9 Genial. dierum, scribit in montibus Calabriae procul a mari versicolaris se marmoris frustum vidisse, in quo multiplices conchas congestas et conretas coaluerant, easque potius quam lapideas, etiam quum marmor dissectum, intus delitescerent. Cochlidis id genus est. DAL. — Cochlides, Κοχλιδες, a similitudine cochlearum. H. — Cochlides illae ad conchas lapideas pertinere videntur; nostris, *coquillages pétrifiés* Eo. P.

Terreno. Terreno pulvere adhærescente. HARD.

Sectantium. Foris sectantium, hoc est, politum. HARD.

Frontalia. Ornamenta equorum fronti, sive elephantorum, imponi solita. Occurrit vox ea et apud Livium. In MSS. Reg. Colb. et Fux. haec brevius, sicut equis regum in Oriente phaleras superent. Sunt autem phalerae, quaevis equorum ornamenta. HARD.

Acrimoniam abhorrentes. Sic MSS. omnes. Editi, *acrimoniam*. HARD.

Physes. Φύσις, naturas, seu naturae opera. HARD.

dictu dignas distinxisse satis erat. Illud modo meminisse conveniet, incrementibus varie maculis ac verrucis, linearumque interveniente multiplici duetu et colore, mutata saepius nomina in eadem plerumque materia.

LXXV. Nunc communiter ad omnium gemmarum observationem pertinentia dicemus, opiniones sequuti auctorum. Cavae aut extuberantes viliores videntur aequalibus. Figura oblonga maxime probatur: deinde quae vocatur lenticula: postea cycloides et rotunda: angulositas autem minima gratia. Veras a falsis discernendi magna difficultas: quippe quum inventum sit, ex veris gemmis in alterius generis falsas traducere. Sardonyches e ternis glutinantur gemmis, ita ut deprehendi ars non possit: aliunde nigro, aliunde candido, aliunde minio: sumptis omnibus in suo genere

LXXV. *Lenticula*. An a similitudine lentis aliqua, an ab affinitate cum vasis genere quodam, quod et lenticula appellatur, a figura lentis? HARD.

Postea clypeidos et rotunda. Turn. emendat, *epipeidos*. Constantini vero legit *κυκλώπιος*. Vide lib. I, c. 24, *Adversar.* Legit, *clypei modo rotunda*. Ahi, *clypeooides*. DAL. — *Cycloides*. Primum legebatur *clypeidos*, tamquam a similitudine clypei. At displicet hybrida vox. *Κυκλώπιος* magis arrisit. In MSS. omnibus, *clitidos*: H.

Veras a falsis. Haec totidem verbis Isidorus, Orig. lib. XVI, cap. 14. HARD.

Ex veris gemmis in alterius. VI electrum in anethystum, crystallum in amaraglum. DAL. — Sic apud nos ex quadam sapphiri specie, ignis ope, adamas fingitur. ED. P.

Sard. e ternis glut. etc. Prius le-

gebatur, « Sardonyches e cernuini. » MSS. Regius 2, Colb. 3, e *granatis*. Alterum interpolantium coniectura, vitio amanuensium alterum temere oblatum. Non e ternis, tum ex coniectura, quod sequuntur proxime tergemini ii. colores, qui simul glutinati sardonychem repraesentare dicuntur: tum auctore Isidoro, locum h. Plinii exscribente, ex sincerioribus, ut apparet, exemplaribus, Orig. I. XVI, c. 14: « Quippe quum inventum sit, inquit, ex vero genere alterius in alia falsa traducere: ut sardonyches quas ternis glutinantur gemmis, ita ut deprehendi non possint: fingunt enim eas ex diverso genere, nigro, candido, minioque colore. » Et sane tres eos colores sardonychem proprios esse Plinius ipse admonuit, cap. 23. H.

Aliunde minio sumptis omnibus. Sic sunt hodie perdicophthalmi, et

probatissimis. Quin immo etiam exstant commentarii auctorum, quos non equidem demonstrarim, quibus modis ex crystallo tingantur smaragdi, aliaeque translucētes, sardonix e sarda; item ceterae ex aliis. Neque est ulla fraus vitae lucrosior.

LXXVI. (XIII.) Nos contra rationem deprehendendi falsas demonstrabimus (quando etiam luxuriam adversus fraudes muniri decet): praeter illa, quae in principibus quibusque generibus privatim diximus. Translucētes matutino probari censent: aut si necesse est, in quartam horam; postea vetant. Experimenta pluribus modis constant. Primum pondere, si graviores sentiuntur: post haec corpore. Fictitiis pusulae in profundo apparent, scabritia in cute, in capillamento fulgoris inconstantia; et prius quam ad oculos perveniat, desinens nitor. Decussi fragmenti paulum, quod in lamina ferrea teratur efficacissimum experimento excusant mangones gemmarum. Recusant similiter et limae probationem. Obsidianae fragmenta veras gemmas non scarificant: Fictitiae, scarifi-

catophthalmi, passim venales in tabernis gemmāriorum, DAL.

Quibus modis ex crystallo. Hoc est, ut Isidorus ait, loc. cit. » quibus modis pro lapide pretiosissimo smaragdo, vitrum aut crystallus arte inficiatur, ut fallat oculos sub dolo quaedam falsa civitas, etc. » HARR.

LXXVI. In quartam horam. Post solis exortum scilicet: duabus ante meridiem horis, HARR.

Quod in lamina. Sub lamina teratur, Nam quae sunt sinceræ, in exiguo pulvere atteruntur, H.

Obsidianae fragmenta veras gemmas non scarificant. Legend. » Obsidianae fragmenta veras gemmas non scarificant fictitiae scarificationes candi-

cantium fugiunt. » SALM. — Obsidiano de lapide, sive gemma, dictum est XXXVI, 65.

Non scarificant. MSS. omnes, ut saepe monuimus, scarificant. Sic paullo antea Plinius, cap. 65, ostracitidi » duriori tanta inest vis, ut aliae gemmae scarpantur fragmentis eius. » Unde scarificare hoc etiam loco pro scalpere accipi non incommode forsitan possit, HARR.

Fictitiae. Gemmae scilicet fictitiae falsaeque, quia duritiae carent, calcaturam refugunt candicantium gemmarum, quae verae sunt ac producant, ut » Asteria difficilis ad calcandum, supra, cap. 47, HARR.

fications candicantium fugiunt: tantaque differentia est, ut aliae ferro scalpi non possint, aliae non nisi retuso, verum omnes adamante. Plurimum vero in his terebrarum proficit fervor. Gemmiferi amnes sunt Acesines et Ganges: terrarum autem omnium maxime India.

LXXVII. Et iam peractis omnibus naturae operibus, discrimen quoddam rerum ipsarum atque terrarum facere conveniat. Ergo in toto orbe et quacumque caeli convexitas vergit, pulcherrima est omnium, rebusque merito principatum naturae obtinens, Italia, rectrix parensque mundi altera, viris, feminis, ducibus, militibus, servitiis, artium praestantia, ingeniorum claritatibus, iam situ ac salubritate caeli atque temperie, accessu cunclarum gentium facili, littoribus portuosis, benigno ventorum afflatu (etenim contingit procurentis positio in partem utilissimam, et inter ortus occasusque mediam): aquarum copia, nemorum salubritate, montium articulis, ferorum animalium innocentia, soli fertilitate, pabuli ubertate. Quidquid est, quo carere vita non debeat, nus-

Omnes adamante. Hodieque adamante in mibutissimum pulverem contrito caeteras gemmas poliant gemmarum. Smiride quoque de quo Dioscorid. *Σμῖρις λίθος ἐστίν, ἣ τὰς ψήφαυς οἱ βακταριογλύφοι σμήχουσι*, quo gemmas aliterunt gemmarum scalptores. Hesychius: *Σμῖρις, ἄμμου λίθος, ἣ σμήχονται ἀκλῆροι τῶν λίθων*. Nostri, *Fémeri*. II. — Adamantis pulvis, nobis *égrisée*; ad aliud genus (*cōrindon*) pertinet, quod nostri vocant, *émeri*. Ed. P.

Plurimum vero in his. In scalpendis gemmis prius calefieri terebras decet. Habb.

LXXVII. *Mont. articulis ferorum*. In veteribus legitur, *montium articulis*: quae ab externarum scilicet gentium iniuria moenium vice Italiam defendunt. Id nimirum est, quod scribit lib. XII, cap. 4, Gallias inessuperabili munimento Alpium coerceri, ne Italiae se superfundant. Vide lib. XXXVI, cap. 4. DAL. — *Montium articulis*. Discit Salmasius ad Solinum, nosse se montium pedes, suras et scapulas, articulos vero se non nosse: itaque legendum esse, *montium ostaculis*. Vefum fallitur. *Articuli montium* sunt nexi et juncturae quibus sibi invicem adherent. Vide Isac.

quam est praestantius: fruges, vinum, olea, vellera, lina, vestes, iuveni. Ne equos quidem in trigariis praeferrere ullos vernaculis animadverto. Metallis auri, argenti, aeris, ferri, quamdiu libuit exercero, nullis cessit: et iis nunc in se gravida pro omni dote varios succos, et frugum pomorumque saporos fundit. Ab ea, exceptis Indiae fabulosis, proxime quidem duxerim Hispaniam, quaecumque ambitur mari.

Vopium in Metam. p. 161. Dat. —
Montium arceolis. Saltibus, colliculis.
H. H. H.

Fruges, vinum, olea, vellera,
ne equos quidem in trigariis. Triga-
rium locus est in quo equi exercen-
tur. Glossae: trigarium, rōnos dīcu-
lū et yūpōdēstas. Vulgo manipulum
vocamus. Et paulo ante dixit mon-

tium arceolis, sed quid arceoli mon-
tium faciunt, ad laudem Italiae? In
eod. antiquis legitur, montium ob-
staculis: recte; obstacula ibi sunt mu-
nimenta et propugnacula. SALV.

In trigariis. De ea voce dicimus
lib. XXVIII, c. 32. H. H.

Vernaculis. Italici. H. H.

NATURALIS HISTORIAE FINIS.



ESSAI

SUR LE CLASSEMENT CHRONOLOGIQUE DES SCULPTEURS
GRECS LES PLUS CÉLÈBRES (1).

PAR M. T. B. ÉMÉRIC-DAVID, MEMBRE DE L'INSTITUT (ACADÉMIE DES
INSCRIPTIONS ET BELLES-LETTRES).

Je me propose de rappeler dans ce mémoire quels furent les grands maîtres grecs qui portèrent la sculpture à la plus haute perfection; et surent l'y maintenir. Je ferai en sorte de fixer les différentes époques où vécurent ces habiles artistes, et de rappeler les principes qu'ils se transmiseient *comme de main en main* (2). Comment prononcer les noms de Phidias, de Myron, de Scopas, de Lysippe; de Praxitèle, sans demander s'il existe encore quelqu'un des chefs-d'œuvre de ces hommes célèbres, ou s'il est du moins parvenu jusqu'à nous quelques belles copies de leurs ouvrages? Je rapporterai ce que les antiquaires ont écrit à ce sujet de plus probable. Persuadé que les Anciens nous ont transmis dans des fables un grand nombre de faits relatifs à l'histoire et à la théorie des sciences et des arts, je voudrais remonter d'abord à Prométhée, à Vulcain, de qui les mythes, évidemment mêlés d'allégories, me paraissent renfermer les principes les plus importants de l'art statuaire; mais je me bornerai quant à présent à ce qui est purement historique.

Je n'ai pas suivi l'ordre chronologique de Pline: mon objet, au contraire, a été de relever les nombreuses méprises, où des renseignements apparemment équivoques ont entraîné ce savant écrivain. Il suivrait de la chronologie, que l'art aurait éprouvé chez les Anciens des révolutions semblables à celles qui l'ont conduit plusieurs fois chez les Modernes du médiocre au bien, du sublime au médiocre, et cette opinion serait inexacte. En assignant à cha-

(1) Cet ouvrage a été publié en 1806, et réimprimé en 1807. J'ai cru par cette raison, en le publiant aujourd'hui pour la troisième fois, devoir le maintenir dans sa première forme, sauf quelques corrections et de nombreuses additions. J'ai fait seulement remarquer par des notes additionnelles que plusieurs statues dont je parle, et qui se voyaient dans notre Musée royal, en 1806, ne s'y trouvent plus.

(2) Pausan. lib. VI, cap. 3.

que artiste son époque, nous verrons avec satisfaction l'art grec s'élever jusqu'à une beauté achevée par une marche toujours progressive, se soutenir pendant plusieurs siècles dans une étonnante perfection, décliner ensuite lentement, et enfin se corrompre par la puissance des circonstances politiques qui dominaient la Grèce sans perdre totalement sa grandeur. Le développement successif de l'art grec est semblable à la vie d'un homme sage, dont la conduite à tous les âges est un produit de sa force physique et de sa raison. La différence entre les Anciens et les Modernes est venue, à ce qu'il me semble, de ce que chez les premiers les artistes s'étaient formé des règles qu'ils se transmettaient dans les écoles, et dont le goût général de la nation protégeait le maintien; tandis que chez les Modernes chaque artiste n'a eu de lois que ses propres inclinations, ou bien a cédé inconsidérément à l'influence usurpée de quelques génies dominateurs. C'est cette vérité importante que j'ai voulu mettre en évidence (1).

Dibutade de Sicyone et Dédale l'Athénien commencent la longue série des artistes connus, qui se transmirent ces règles précieuses de l'art qu'on disait avoir été enseignées par les dieux.

Personne n'ignore l'histoire de la fille de Dibutade. On sait que le père de cette fille ingénieuse appliquant de l'argile dans un profil qu'elle avait tracé, modela un médaillon. Telle fut chez les Grecs, suivant une heureuse tradition, l'origine de la *plastique*, ou de l'art de modeler (2). Pline donne ce récit comme un fait certain (3). Si on le regardait comme une fable, cette fable serait encore plus instructive que la réalité. La plastique, invention d'une amante, n'ayant dû chercher dans son premier essai que la représentation fidèle d'un objet aimé, une semblable fiction signifierait évidemment que le premier mérite de l'art de modeler, et par conséquent de l'art statuaire, consiste dans une imitation vive et parlante de la nature.

Les prodiges mêlés à l'histoire de Dédale ont porté quelques écrivains modernes à regarder cet artiste comme un personnage fabuleux. Les Anciens ne paraissent pas avoir douté de son existence. Dédale était fils d'Eupalamus, petit-fils de Métion, et arrière-petit-fils d'Érechthée, roi d'Athènes (4). Il

(1) Le présent *Essai* n'est que l'esquisse d'un travail plus étendu.

(2) Athénagoras suppose que Dibutade était plus ancien que Dédale (Legat. pro Christ. pag. 60, ed. 1706). Je me conforme à cette tradition, par la raison que si le médaillon de Dibutade eût été fait après les ouvrages de Dédale, il n'aurait plus rien offert de remarquable.

(3) Plin. lib. XXXV, cap. 43, ed. de Hard. Le médaillon que l'on regardait comme l'ouvrage de Dibutade fut conservé à Corinthe jusqu'à la prise de cette ville par Mummus.

(4) Platon, Diodore de Sicile et Plutarque le disent fils de Métion, et petit-fils d'Érechthée. Je me conforme à l'opinion d'Apollodore, de Servius, de Lactance, etc. adoptée par M. Larcher. Histoire d'Hérod. Chronol. tom. VII, pag. 342 et 544.

naquit, suivant les calculs d'un savant chronologiste, vers l'an 1400 avant notre ère (1). Une ancienne épigramme grecque lui donne le titre de Héros (2). Il était regardé comme le premier qui eût osé séparer les jambes des statues en ronde bosse. Pausanias dit que ses ouvrages, quoique grossiers, avaient quelque chose de divin (3). Homère fait le plus bel éloge d'un bas-relief de sa composition, qui représentait un chœur de danses, en disant que Vulcain l'avait imité sur le bouclier d'Achille (4). Suivant Diodore de Sicile, ce fut l'admirateur qu'inspirèrent ses ouvrages qui lui fit attribuer des aventures fabuleuses (5). On dit de lui, comme de Prométhée, que Minerve avait daigné l'instruire (6). Ses statues respiraient, elles marchaient; il fallait les enchaîner; sans cette précaution, elles quittaient leur base et prenaient la fuite (7). Il éleva par reconnaissance une statue à Hercule, qui avait honoré d'une sépulture son fils Icare: cette statue, dit Apollodore, ressemblait parfaitement au héros; Hercule qui l'aperçut durant la nuit, lui lança une pierre, la prenant pour un être vivant (8). Ces fables, ou plutôt ces exagérations, sont une nouvelle preuve de l'esprit qui dirigeait les artistes dans les premiers temps. Cet esprit ne changea point: les Grecs s'exprimaient encore à peu près dans les mêmes termes en parlant des ouvrages de Scopas, de Lysippe et de Praxitèle; ils en admiraient la grace, la noblesse, la grandeur; mais ils accordaient encore de plus grands éloges à la vérité de l'imitation; ils croyaient rendre à un statuaire l'hommage le plus accompli, l'élever en quelque sorte au rang des dieux, en disant qu'il avait réellement animé l'airain ou le marbre.

Plusieurs artistes contemporains de Dédale, moins célèbres que lui, ne furent peut-être pas moins habiles. Les habitants de l'île de Délos consacrèrent, à cette époque reculée, une statue à Apollon, qui était l'ouvrage d'un de leurs concitoyens. Le dieu tenait son arc dans la main droite; de l'autre il portait les trois Grâces, représentées, la première avec une lyre, la seconde avec des flûtes, et celle du milieu avec un chalumeau qu'elle approchait de sa bouche (9).

Smilis d'Égine, de qui la Junon était révérée dans le temple d'Argos, vivait à la même époque (10).

(1) M. Larcher. *ibid.*

(2) *Antholog. græc. lib. IV, tit. vi.*

(3) Pausan. *lib. II, cap. 4.*

(4) *Iliad. lib. XVIII, vs. 590 seqq.* Lucian. *de Salt. cap. 13; Pausan. lib. X, cap. 40; Callistr. in Stat. Cupid. Praxit. Philostr. Icon. in Pyr.*

(5) Diodor. *Sicul. lib. IV, cap. 76.*

(6) Hygin. *Fab. XXXIX.*

(7) Diodor. *Sicul. loc. cit. Plat. in Men. Lucian. in Philops. cap. 49; Hesych. voc. ἀνιδάλειν.*

(8) Apollod. *lib. II, cap. 6, sect. 3, § 4.*

(9) Plutarch. *de Music. tom. II Opp. pag. 4136.*

(10) Pausan. *lib. VII, cap. 4.*

Dédale eut pour élève Endéus d'Athènes (1). On attribua à cet artiste trois statues de Minerve. L'une de ces figures existait encore dans le temple d'Erythres, au temps de Pausanias. Elle était en bois et très-grande; elle représentait Minerve Poliaïde (ou protectrice de la ville). La déesse était assise sur un trône; elle tenait une quenouille des deux mains, et portait sur le tête un emblème du pôle céleste (2). Endéus avait placé aux avenues du temple des statues en pierre représentant les Saisons et les Grâces (3). Une autre de ces figures de Minerve était conservée dans la citadelle d'Athènes (4). La troisième était celle de Minerve Aléa; elle était toute d'ivoire. Auguste l'enleva de la ville de Tégée, et la plaça dans le forum qu'il fit construire à Rome (5).

Vers le temps du siège de Troie vivaient Iomalius, qu'Homère a voulu sans doute honorer, en disant qu'il avait façonné le sautoir arrondi, entièrement en ivoire et en argent, sur lequel s'asseyait Pénélope (6); Épéus, dont Platon et Pausanias avaient vu des ouvrages (7); Alexandre, fils de Machaon, à qui les habitants de Titane dédièrent une statue (8), et d'autres artistes que les héros grecs, après la destruction de Troie, employèrent à élever des monuments qui devaient perpétuer le souvenir de leur victoire.

On peut croire que Rhœcus, natif de Samos, florissait vers la première olympiade (9), car Téléclès son fils, et Théodore, que Pausanias et Hérodote disent fils de Téléclès (10), vivaient l'un et l'autre long temps avant que les Bacehiades fussent chassés de Corinthe (11), et l'expulsion de cette famille se rapporte à la seconde année de la vingt-neuvième olympiade (ou à l'an 663 avant notre ère). Ce fut dans le même temps, c'est-à-dire vers la première olympiade, qu'un artiste dont les Anciens ne nous ont pas transmis le nom, sculpta le coffre qui fut ensuite consacré par les Cypselides dans le temple de Junon à Olympie (12). Ce coffre précieux était de bois de cèdre; il était orné sur toutes les faces de bas-reliefs représentant l'histoire

(1) Pausan. lib. I, cap. 26; Athenag. Legat. pro Christ. pag. 61.

(2) Pausan. lib. VII, cap. 5.

(3) Id. ibid.

(4) Id. lib. I, cap. 26.

(5) Id. lib. VIII, cap. 46.

(6) Odyss. lib. XIX, vs. 56, 57.

(7) Plet. Ion. Pausan. lib. II, cap. 19.

(8) Id. lib. II, cap. 2.

(9) L'en. 776 avant J.-C.

(10) Hérodote: lib. III, cap. 41; Pausan. lib. VIII, cap. 14.

(11) Plin. lib. XXXV, cap. 43.

(12) Pausan. lib. V, c. 17, 18, 19, Fréret, Acad. des Belles-Lettres, tom. VII, pag. 295.

des dieux et des héros grecs ; plusieurs de ces bas-reliefs étaient en or et en ivoire, et appliqués sur le bois ; les autres étaient sculptés sur le bois même. Gitiadas de Lacédémone exécuta dans sa patrie des statues, des bas-reliefs et des trépieds de bronze. Cet artiste n'était pas seulement statuaire, il était architecte, il était poète : il avait composé des cantiques sur des airs doriens, et entre autres un hymne en l'honneur de Minerve. Il florissait pendant la première guerre de Messénie ; plusieurs de ses ouvrages furent exécutés immédiatement après la prise d'Ithome, qui eut lieu la deuxième année de la quatorzième olympiade (1).

Théodore de Samos, qu'on dit le second de ce nom, fils de Téléclès, était regardé comme l'inventeur d'un art qui a été mis rarement en pratique, celui de faire des ouvrages de sculpture en fer fondu (2). Cet artiste était orfèvre, architecte et graveur en pierre fines. C'est lui qui avait gravé l'émeraude que Polycrate, tyran de Samos, jeta dans la mer, et qu'il eut, dit-on, le chagrin de retrouver dans le corps d'un poisson (3). Il doit être placé entre la quinzième et la vingt-deuxième olympiade (4).

Vers la trente-huitième vivait Malas de Chio (5). Il eut pour fils Micciade, qui fut père d'Anthermus ; celui-ci eut deux fils, Bupalus et Anthermus que Suidas nomme *Athénis*. On compte ainsi dans cette famille quatre générations de sculpteurs illustres (6).

Dipœnus et Scyllis (7), qui florissaient vers la cinquantième olympiade (l'an 580 avant notre ère), acquirent autant de renommée par le mérite de leurs élèves que par leurs propres ouvrages. Ils formèrent Léarque de

(1) Pausan. lib. III, cap. 47, 48, et lib. IV, cap. 44.

(2) Pausan. lib. III, cap. 42.

(3) Herodot. lib. III, cap. 41, 42 ; Pausan. lib. VIII, cap. 44 ; Plin. lib. XXXVII, c. 2 et 4.

(4) Je fonde mon opinion, 1. sur le témoignage de Pline, qui dit que Théodore de Samos florissant long-temps avant que les Bacchiades eussent été chassés de Corinthe (lib. XXXV, cap. 43) ; 2. sur le sentiment d'Eusèbe, qui place ce dernier événement à la première année de la trentième olympiade (Cronic. lib. poster. pag. 121), et sur celui de Lercher, qui le porte à la deuxième année de la vingt-neuvième. (Hist. d'Herodot. Chronol. tom. VII, p. 527.) Ce savant place Théodore de Samos à la vingt-deuxième. Ibid. pag. 601.

(5) M. Heyne, des Époques de l'Art. Rec. de pièces intéressantes, publiées par M. Jansen, tom. III, pag. 83.

(6) Plin. lib. XXXVI, cap. 4 ; Suid voc. *Ἰανθῶναξ*. Quelques éditions de Pline, et notamment celle de Brotier, portent d'après l'éditio princeps *Anthermus* au lieu d'*Anthermus*.

(7) Plin. lib. XXXVI, cap. 4.

Rhègè, Émilus d'Égine, Téoclès fils d'Hégylus, Dontas, Doryclidas et son frère Médon, tous de Lacédémone, et entre autres, Tectéus et Angéliou, qui furent les maîtres de Callon d'Égine (1).

Émilus, Théoclès, Médon, Doryclidas s'illustrèrent par des statues en ivoire et en or, représentant Jupiter, Junon, Thémis, les Saisons, Minerve, que l'on conservait toutes à Élis dans le temple de Junon (2). Ces figures d'un style simple et roide (3), mais remarquables par leur richesse, doivent être classées vers la cinquante-quatrième olympiade.

Bathyclès de Magnésie se rendit célèbre par le trône d'Apollon qu'il éleva dans le temple d'Amicyles. Ce monument, sur lequel il plaça une ancienne statue colossale du fils de Latone, était soutenu par des figures représentant les Saisons et les Graces, et orné de bas-reliefs où l'on voyait l'histoire des dieux presque entière; il était accompagné de différentes statues, toutes faites par Bathyclès (4). Crésus fournit aux Lacédémoniens l'or nécessaire pour le décorer. Il fut élevé vers la cinquantesixième olympiade (5).

Bupalus et Anthermus, natifs de Chio, arrière-petit-fils de Malas, vivaient dans la soixantième. Ces deux frères ayant exécuté divers ouvrages à Délos, osèrent y graver cette inscription : *Les fils d'Anthermus se rendront célèbres, à Chio, autant et plus que tes vignes*. Ils se permirent aussi de modeler un portrait du poète Hipponax qui était d'une extrême laideur, et de l'exposer à la risée du public. Le poète indigné se vengea par des vers satiriques qui portèrent la douleur dans le cœur de ces artistes orgueilleux (6). On voyait à Rome plusieurs de leurs ouvrages dans des temples élevés par Auguste (7); on y a découvert de nos jours un piédestal portant cette inscription : *Bupalus la faisait* (8).

(1) Pausan. lib. II, cap. 32; lib. III, cap. 17; lib. V, cap. 17; lib. VI, cap. 19.

(2) Pausan. lib. V, cap. 17.

(3) Pausan. lib. V, cap. 17.

(4) Pausan. lib. III, cap. 18.

(5) Herodot. lib. I, cap. 69; Pausan. lib. III, cap. 10; Diog. Laërt. vitæ Thales, cap. 1, segm. 28, 29; Fréret, Académies des Belles-lettres, tome VII, pag. 596, 598. Les Lacédémoniens, voulant témoigner à Crésus leur reconnaissance pour les dons qu'ils en avaient reçus lui firent présent d'un cratère de bronze, qui était un objet d'un grand prix. Ce cratère contenait trois cents amphores; il était orné extérieurement, et jusqu'au bord, d'un grand nombre de figures d'animaux en relief. Il fut déposé peu de temps après à Samos, dans le temple de Junon. Herodot. lib. I, cap. 70.

(6) Horat. Epod. od. VI; Plin. lib. XXXVI, esp. 4; Anthol. grec. lib. III, cap. 25, n. 25.

(7) Plin. lib. XXXVI, esp. 4.

(8) Ce piédestal a été trouvé dans la même fouille que la Vénus accroupie

Élève de Tecton et d'Angelion, Callon d'Égine doit être placé vers la soixante-cinquième olympiade, ainsi qu'Hégésias, son contemporain. Ils n'étaient exempts ni l'un ni l'autre de la sécheresse des anciens maîtres. Ces deux statuaires sont les premiers dont Quintilien ait fait mention (1) : cela vient apparemment de ce que malgré la dureté et le style étrusque qu'il leur reproche, il les jugeait supérieurs à leurs prédécesseurs, Callon était auteur d'une Minerve Siléniade en bois, que l'on conservait dans la citadelle de Trézène (2).

Hégésias exécuta des statues de bronze de Castor et de Pollux, qui furent transportées à Rome, et placées devant le temple de Jupiter Tonant (3).

Daméas de Crotona mérite une attention particulière. Il y a lieu de croire que la statue de Milon, son compatriote, qu'il exécuta au plus tard vers la soixante-septième olympiade, était une de ces statues iconiques ou *statues-portraits*, qui devaient offrir dans chacune de leurs parties une image parfaitement ressemblante du corps des athlètes (4). Milon avait remporté six fois, à cette époque, le prix de la lutte (5). L'usage d'élever des statues iconiques

sortant du bain. On en voit une copie au Musée Napoléon, servant de support à cette même statue de Vénus. Mais le style de cette figure ne permet pas de croire qu'elle soit d'un temps aussi reculé. M. Visconti, Mus. Pio-Clem. tom. I, tav. 10; Id. Notice des statues antiques du Musée Napoléon, n. 54.

(1) Quintil. lib. X, cap. 12.

(2) Pausan. lib. II, c. 32. Plin., en plaçant ce maître à la 87.^e olympiade (lib. XXXIV, cap. 19), a brouillé les époques et obscurci l'histoire des progrès de l'art.

(3) Plin. lib. XXXIV, c. 19, § 16, ed. Hard. D'Hancarville avait apparemment oublié que cet artiste était dur et presque Toscan, et en outre que ces statues de Castor et Pollux étaient en bronze, lorsqu'il a cru les retrouver dans les groupes de Montecavallo. Poinsinet, dans ses notes sur Plin., a confondu Hégésias avec Agathias, auteur de la statue appelée le gladiateur combattant; et, d'un autre côté, renversant le texte de Plin., il a attribué les statues de Castor et Pollux à Hégias, qui exécuta une statue de Pyrrhus deux cents ans plus tard. Hardouin a rétabli le texte de Plin., et il s'est par là trouvé d'accord avec Quintilien.

(4) Plin. lib. XXXIV, cap. 9.

(5) Diod. Sic. lib. XII, cap. 9. Corsini, induit en erreur, avait pensé que Milon commandait l'armée des Crotoniates contre les habitants de Sybaris dans la quatre-vingt-troisième olympiade. (Dissert. Agonist. pag. 134.) M. Larcher a rétabli le fait. (Hist. d'Hérodote, liv. V, § 44, not. 88 et 90, tom. IV, pag. 221, 222.) Milon commandait cette armée vers la troisième année de la soixante-septième olympiade. Objet de l'admiration de ses concitoyens, à cause de ses nombreuses victoires olympiques, il marchait à la tête des troupes armé d'une massue, et couvert d'une peau de lion. Diod. Sic. loc. cit.

sous athlètes couronnés trois fois, que Pline donne comme très-ancien, dut nécessairement précéder les chefs-d'œuvre de Phidias et les règles de proportions perfectionnées par Pythagore de Rhège et par Polyclète; mais d'un autre côté on ne saurait le faire remonter au-delà du temps où vivaient les élèves de Diponous et de Scyllis. La statue de Milon était de bronze; cet athlète le porta sur ses épaules, pour la placer au lieu qu'elle devait occuper dans le bois appelé l'*Altis*, consacré à Jupiter, auprès d'Olympie (1).

Aristoclès de Cydon exécuta un groupe, qui représentait Hercule combattant contre une amazone à laquelle il voulait enlever un baudrier; le héros était à pied, l'amazone à cheval. Ce groupe fut sculpté avant que la ville Zancle eût pris le nom de Messine, c'est-à-dire avant la soixante-onzième olympiade (2).

Cet exposé rapide suffira pour rappeler combien la sculpture avait déjà produit de grands ouvrages avant l'invasion des Perses, dans les siècles de Pythagore, de Sapho, de Solon, d'Alcée, d'Archiloque, et même dans les temps héroïques.

A l'époque mémorable marquée par les victoires de Mèrathon et de Salamine, et par les conquêtes de Cimon, les arts firent des progrès éclatants et rapides. Un grand nombre d'habiles maîtres se succédèrent de très-près dans l'espace de quarante ou cinquante années, et la plupart furent contemporains. Cette période s'étend de la soixante-douzième olympiade à la quatre-vingt-quatrième, c'est-à-dire de l'an 492 à l'an 444 environ avant notre ère.

Il paraît que c'est eu talent de Canachus, natif de Sicyone, qu'il faut attribuer en grande partie les progrès de ces cinquante années, époque intéressante qui sépare la première école d'Égine d'avec l'école de Phidias. L'âge moyen de Canachus doit être fixé vers la soixante-septième olympiade. Ce maître ne fut pas entièrement exempt de la sécheresse de ses prédécesseurs; il ne s'approche pas assez de la vérité, dit Cicéron (3); mais si nous en ju-

(1) Pausan. lib. VI, cap. 14.

(2) Pausanias a placé le changement du nom de la ville de Zancle à la trentième olympiade; Scaliger et Corsini (Fest. Attic. tom. III, pag. 46) à la vingt-neuvième. D'Hancarville les a suivis, afin de reculer l'époque d'Aristoclès. M. Larcher a démontré, avec son exactitude et sa clarté ordinaires, que la nouvelle dénomination de la ville de Zancle doit être placée dans la soixante-onzième. Histoire d'Hérodote, liv. VII, § 164, not. 262, tom. V, pag. 382 et suiv.

(3) « Duriora et Tuscankis proxima Callon etque Hegesias; iam minus rigida Calamis; molliore adhuc supra dictis Myron fecit. » Quintil. lib. XII, cap. 10. « Quis non intelligit Canachi signa rigidiora esse quam ut imitentur veritatem? Calamidja dura illa quidam; sed tamen molliora quam Canachi, » Cic. de clar. orat. cap. 18, § 70.

geons par le parallèle que cet habile connaisseur établit entre Caton l'Ancien et lui, on admirait dans ses sculptures un caractère grave, mâle, original, et quelque chose de grand et de divin qui le distinguait d'avec tous les statuaires des anciennes écoles (1). Il suffirait de ce rapprochement entre Canachus et Caton l'Ancien, pour montrer à quelle époque florissait Canachus (2). Ses principaux ouvrages furent une statue colossale d'Apollon Isménien, en bois de cèdre, qu'on voyait près de la ville de Thèbes; un colosse représentant Apollon Didyméen, adoré à Milet, et la statue de Vénus Uranie, colosse en ivoire et en or, placé dans le temple de cette déesse à Sicyone, figures célèbres, qui subsistaient encore au temps de Pausanias (3).

(1) « Nec ossa solum, sed etiam sanguinem ... antiquior est huius sermo, et quaedam horridiora verba ... et adde numeros ut aptior sit oratio. » Cic. de clar. orat. cap. 17.

(2) Le temps où vivait Canachus semble pouvoir être fixé par différentes preuves. Premièrement, Cicéron dit d'une manière très-claire (*paulo supra*, not. 1) que Myron était moins ancien que Calamis moins ancien que Canachus: or, Calamis vivait dans la quatre-vingt-unième et dans la soixante-dix-huitième olympiade: il faut par conséquent faire remonter Canachus au-dessus de cette époque. Secondement, il résulte du témoignage de Cicéron, en le rapprochant de celui de Quotilien déjà cité, que Canachus était contemporain de Callon d'Égée; ce dernier était élève de Tectéus et d'Angelios, élèves eux-mêmes de Diponius et de Scyllis, et ces artistes vivaient dans la cinquantième olympiade. Troisièmement, Aristoclès, frère de Canachus, eut pour élève Synnoon; Synnoon eut pour élève son fils Ptoliclus ou Polyclès: ce dernier fit la statue de Théognète d'Égée, qui remporta le prix de la lutte des enfants. (Pausan. lib. VI, cap. 9.) Nous ne savons point en quelle année Théognète fut couronné; mais nous voyons dans Pindare (Pyth. VIII, vers. 48, 49, 50, et Scol. ibid. ad vs. 48), que ce Théognète était oncle d'Aristomène, qui remporta le prix de la lutte des hommes aux jeux pythiens, dans la quatre-vingt-troisième olympiade. Aristomène fut célébré par Pindare, qui mourut la quatrième année de cette même olympiade. (M. Larcher, Hist. d'Hérodote, tome VII, Chronol. pag. 657, 658.) Canachus était par conséquent antérieur à la quatre-vingt-troisième olympiade au moins de deux générations. Quatrièmement enfin, Canachus, de qui le style était sec et carré, ne pouvait pas être postérieur à l'époque brillante de Phidias, de Polyclète le Sicyonien, de Naucydès et d'Alcamènes, et il faudrait le croire postérieur à cette époque, si on le supposait élève d'un élève de Naucydès. Il paraît, d'après cela, que Plin. a fait une erreur en le plaçant à la quatre-vingt-quinzième olympiade; Winckelmann, Heyne et d'autres savants ont suivi Plin. Conf. Plin. lib. XXXIV, cap. 49.

(3) Pausan. lib. II, esp. 10. Cette statue, qui était en bronze, avait apparemment échappé au ravage de la ville de Milet, qui eut lieu la 3.^e année de la 71.^e olympiade.

Aristoclès, frère de Canachus, statuaire ainsi que lui, et presque aussi habile, dit Pausanias, fonda une école où des maîtres se succédèrent sans interruption au nombre de sept. Ce furent Synnoon et son fils Ptolichus, trois autres dont les noms on ne nous ont pas été conservés, et ensuite Sostrate, qui transmit son art à son fils Pantias (1).

Ptolichus sculpta la statue de Théognète, qui remporta le prix de la lutte des enfants, vraisemblablement vers la soixante-seizième olympiade.

Glaucias d'Égine exécuta le char et la statue de bronze que Gélon, tyran de Gêla, et ensuite de Syracuse, vainqueur à la course des chars dans la soixante-treizième olympiade, fit placer dans l'Altis comme un monument de sa victoire (2). Il sculpta ensuite la statue de Théagène de Thase, vainqueur au pugilat dans la soixante-quatrième olympiade (3), et celle de Philon de Corycye, deux fois vainqueur au combat du ceste, de laquelle l'inscription fut composée par Simonides, mort la première année de la soixante-dix-huitième (4).

Anaxagoras d'Égine fut auteur de la statue de Jupiter, que les peuples grecs, vainqueurs à Platée, élevèrent à Olympie après cette journée mémorable (5); ce qui appartient à la première année de la soixante-quinzième olympiade.

Simon d'Égine, Dionysius et Glaucus d'Argos, vivaient dans la soixante-seizième olympiade. Le premier avait sculpté des chevaux de bronze, un chien, un archer; Glaucus, une Vesta, un Neptune, une Amphitrite; Dionysius, un Bacchus, un Orphée, un Jupiter, une statue d'Homère, une statue d'Hésiode. Néron fit enlever d'Olympie plusieurs de ces statues, et les fit transporter à Rome (6).

Ménechme et Sôidas ne furent guère moins anciens, dit Pausanias, que Canachus et que Callon d'Égine. Ils exécutèrent ensemble une statue de

(1) Pausan. lib. VI, cap. 9.

(2) Herodot. lib. VII, cap. 154, 155, 156; Dionys. Halicarn. Antiq. Rom. lib. VII, cap. 1; Pausan. lib. VI, cap. 9; Corsini, Fast. Attic. tom. III, pag. 153. J'ai ici l'avantage de me trouver d'accord avec M. Otfried Müller, Aeginet. p. 403. (1830.)

(3) Pausan. lib. VI, cap. 6 et 11.

(4) Id. lib. VI, cap. 9.

(5) Id. lib. V, cap. 23.

(6) Pausan. lib. V, cap. 26 et 27. Ces trois artistes étaient contemporains de Gélon et d'Héron. Dionysius et Glaucus firent la plupart des ouvrages dont nous parlons pour Smicrythus, tuteur des enfants d'Anaxilas, tyran de Rhégye; Anaxilas mourut la première année de la soixante-seizième olympiade. Herodot. lib. VII, c. 170; M. Larcher, ibid. n. 262, tom. V, pag. 382 et suiv. Diodor. Sic. lib. XI, cap. 48; Macrob. Saturn. lib. I, cap. 11.

Diane *Laphria*, en ivoire et en or, pour la ville de Patras (1). Ménéclème composa un traité sur son art (2).

A l'époque où nous sommes parvenus, se présentent en foule des hommes célèbres, qui nous montrent dans toute sa gloire l'école qui précéda Phidias ; tous plus âgés que ce grand maître, tous ses contemporains dans une partie de sa vie, ils semblent tous rendre hommage par les défauts plus ou moins sensibles de l'école précédente, dont ils n'étaient pas entièrement exempts, à l'excellence des perfectionnements qu'opéra son génie.

Hippias déjà connu à la soixante-septième ou à la soixante-huitième olympiade, par la statue de Doria de Samos, qui remporta le prix du pugilat des enfants, l'année où les Samiens furent chassés de leur île (3), pouvait vivre encore vers la soixante-seizième.

Agélaüs, natif d'Argos (4), élève le monument consacré à Olympie à l'occasion de la victoire remportée par Cléosthènes d'Épidaurne en la soixante-seizième olympiade. C'était un char de bronze attelé de quatre chevaux ; Cléosthènes et son écuyer étaient sur le char (5). Vers le fin de sa carrière, ce maître exécuta la statue de Jupiter Ithomate, placée dans la forteresse d'Ithome, pendant la troisième guerre de Messénie. Cette statue fut consacrée, lorsque déjà les Messéniens possédaient la ville de Naupacte (6). Or, les Athéniens ne leur ayant cédé cette ville qu'après l'expédition de Cimon dans la Messénie (7), fait qui eut lieu la quatrième année de la soixante-dix-neuvième olympiade (8), tandis que d'un autre côté les Messé-

(1) Pausan. lib. VII, cap. 48. Il suit de ce passage de Pausanias, que Canachus et Callon d'Égine étaient contemporains.

(2) Pausan. *ibid.*

(3) Pausan. lib. VI, c. 43; Herodot. lib. III, c. 139, 149; Larcher, *ibid.* not. 256, 264. Cette statue fut élevée l'année où les Samiens rentrèrent dans leur île sous la conduite d'Anaxagoras de Milet, et celui-ci fut tué dans la Thrace la troisième année de la soixante-dixième olympiade. Larcher, *Canon chron.* Elle appartient par conséquent à la soixante-neuvième ou à la soixante-dixième olympiade.

(4) Pausan. lib. VIII, cap. 42.

(5) Pausan. lib. VI, cap. 40. Agélaüs avait exécuté auparavant la statue de Timasithée de Delphes, qui avait remporté trois fois le prix du panerace aux jeux olympiques. Cet athlète fut mis à mort à Athènes, avec d'autres partisans de l'archonte Isagoras, la première année de la soixante-huitième olympiade. Pausan. lib. VI, cap. 8; Herodot. lib. V, cap. 72; Corsin, *Fest. Attic.* tom. III, pag. 130. Pline a été évidemment induit en erreur, lorsqu'il a placé Agélaüs à la quatre-vingt-septième olympiade. Plin. lib. XXXIV, cap. 19.

(6) Pausan. lib. IV, cap. 33.

(7) Id. lib. I, cap. 29; IV, 24.

(8) Larcher, *Can. Chron.*

viens abandonnèrent l'homme la première année de la quatre-vingt-unième (1), il suit de là que cette statue de Jupiter fut exécutée dans la quatre-vingtième olympiade. Winckelmann croyait pouvoir attribuer à Agéladas une statue colossale représentant une Muse, que l'on voit à Rome au palais Barberin (2).

Téléphane, Phocéen de naissance, qu'on assimilait à Pythagore de Rhège et à Myron (3) florissait dans la soixante-troisième et la soixante-dix-huitième olympiade.

Plin. distingua trois statuaires nommés Pythagore, qui furent à peu près contemporains (4). Le premier, natif de Léontium, fit la statue d'Astylos, vainqueur au stade pour la troisième fois en la soixante-quinzième olympiade (5). Le second était natif de Samos; on voyait plusieurs de ses ouvrages à Rome, dans le temple de la Fortune (6). Le troisième était le célèbre Pythagore de Rhège; celui-ci exécuta la statue d'Euthyme de Lagres, qui, dans la soixante-dix-septième olympiade, remporta pour la troisième fois le prix du pugilat (7). Cette statue, vraisemblablement *léontique*, était, suivant le témoignage de Pausanias, un ouvrage admirable. Pythagore, *aussi habile*, dit le voyageur grec, *qu'aucun de ceux qui ont existé* (8), fit faire de grands progrès à l'art. Il était regardé comme un des inventeurs de ce beau système de proportions qui fut ensuite perfectionné par Polyclète (9). C'est lui qui exécuta la statue mentionnée par Pline, représentant un homme blessé à la jambe et boiteux dont les spectateurs émus croyaient ressentir la douleur (10). Il a lieu de croire que cette figure était un Philoctète. L'image

(1) Diodor. Sic. lib. XI, cap. 64.

(2) Hist. de l'Art. liv. VI, ch. 4; Anthol. gr. lib. IV, cap. 42.

(3) Plin. lib. XXXIV, cap. 49.

(4) Plin. lib. XXXIV, cap. 49, § 4 et 5, edit. Hard.

(5) Diodor. Sic. lib. XI, cap. 4. Pausan. lib. VI, cap. 43; Plin. loc. cit. Corsin. Fast. Attic. tom. II, pag. 463.

(6) Dlogène fait mention de ce Pythagore de Samos, et le fait distinguer d'avec Pythagore de Rhège, lib. VIII, cap. 4, segm. 47, in Pythag.

(7) Plin. lib. XXXIV, cap. 49; Pausan. lib. VI, cap. 6. Pythagore de Rhège pouvait vivre encore, ainsi que le dit Pline, dans la quatre-vingt-septième olympiade; mais cette statue prouve qu'il exerçait déjà son art dans la soixante-dix-septième.

(8) Pausan. lib. VI, cap. 44.

(9) Οἱ δὲ καὶ ἄλλοι ἀνδραγατεύοντες Πυθῖνον γυμνάσιον παρὶ Πυθαγόραν, πρῶτον δαμνόντα βούμῃ καὶ συμμετρίας ἐστοχάζεσθαι. Diogen. Laërt. lib. VIII, cap. 4, segm. 47, in Pythag.

(10) Pline attribue cette statue à Pythagore de Léontium; mais il dit en même temps qu'elle fut faite par le même artiste qui avait exécuté celle de

de ce héros, que l'on voit sur une pierre gravée dans les *Monumens inédits* de Winckelmann (1), peut en être une imitation (2).

Mycon, Athénien, peintre et sculpteur, exécuta la statue du pancratiaste Callias, couronné à la soixante-dix-septième olympiade (3).

Simon d'Egine, Dionysius et Glaucus d'Argos, se partagèrent l'exécution de plus de vingt statues de bronze, consacrées dans l'Altis d'Olympie par Smicythus, tuteur des enfants d'Anaxilas, tyran de Rhège, et par Phormis de Mécasle, officier dans les armées de Gélon et d'Hiéron I^{er}. Dans ce nombre de figures se voyaient, outre plusieurs divinités, un Orphée, un Homère, un Hésiode, deux chevaux, grands comme nature, tenus chacun par un palefrenier (4). Phormis ayant dû ne consacrer son offrande qu'après la mort de Hiéron, qui avait fait sa fortune, et ce prince étant mort la deuxième année de la soixante-dix-huitième olympiade (5); c'est de cette époque et de l'olympiade suivante que doit dater le riche monument dont nous parlons.

Calamis fut à la fois, comme beaucoup de sculpteurs de l'antiquité, orfèvre et statuaire. Les vases d'argent qu'il avait enrichis de bas-reliefs étaient encore à Rome et dans les Gaules, au temps de Néron, un objet de luxe pour les grands, un sujet d'émulation pour les artistes (6). Il se rendit célèbre dans l'art de modeler des chevaux (7), et il ne le fut pas moins dans l'imitation de la nature humaine. Ce maître paraît avoir connu la plupart des grands principes de la sculpture. Son style, suivant le jugement d'un des critiques anciens les plus éclairés, avait, comme celui de Callimaque, de la grace et de la légèreté (8). Lucien admirait sur le visage de sa Sosandre un sourire

l'athlète Mnāséas de Cyrène, surnommé *le Lybien*: or, suivant Pausanias (lib. VI, cap. 43), celle-ci était un ouvrage de Pythagore de Rhège. Il est vraisemblable, d'après cela, que Pline a été induit en erreur. Heyne (*Opusc. Acad.*, tom. V, pag. 374) nie même l'existence de Pythagore de Léontium, et donne à Pythagore de Rhège les ouvrages que Pline attribue à cet artiste. Le même Pythagore de Rhège sculpta, à l'occasion de la victoire remportée par Cratisthène de Cyrène dans la course des chars, un char de bronze sur lequel était placée la figure de la Victoire à côté de celle du vainqueur. Pausan. lib. VI, cap. 48.

(1) Monum. ined. tom. I, fig. 419, et tom. II, pag. 460.

(2) C'est l'opinion de M. Visconti.

(3) Pausan. lib. VI, cap. 6.

(4) Id. lib. V, cap. 26, 27.

(5) Larcher, Canon chronol.

(6) Plin. lib. XXXIII, cap. 55; lib. XXXIV, cap. 48.

(7) « Exactis Calamitis se mihi jactat equis. » Propert. lib. III, eleg. 7.
 « Vindicat ut Calamis laudem, quos fecit, equorum. » Ovid. de Ponto, lib. IV, epist. 4. « Equis semper sine aemulo expressis. » Plin. lib. XXXIV, cap. 49, § 44 ed. Hard.

(8) Dion, Halic. de antiq. Orat. in Isocrat. cap. 3.

fin et gracieux, joint à l'expression d'une pudeur virginale (1). Cicéron et Quintilien lui reprochaient seulement d'avoir conservé, dans les détails, un reste de la sécheresse qu'avait eue avant lui Canachus (2). Il exécuta, vers la soixante-dix-huitième olympiade, conjointement avec Onatas, le char de bronze placé à Olympie en mémoire de la victoire remportée dans la course des chevaux par Hiéron, tyran de Syracuse (3). Dans la quatre-vingt-unième, sous l'archonte Callias, il fit pour les Athéniens une figure de Vénus (4). Pindare consacra une statue de Jupiter Ammon dans le temple que ce dieu avait à Thèbes; cette statue était un ouvrage de Calamis (5). Pindare mourut la quatrième année de la quatre-vingt-troisième olympiade.

Amant insatiable du beau, Callimaque recherchait la perfection sans cesse, et jamais il n'était satisfait de ses efforts (6). Peintre, statuaire, architecte, cet ingénieux artiste nous a légué un monument qui atteste l'élévation de ses idées et la délicatesse de son goût, c'est le chapiteau à feuilles d'acanthes, appelé *chapiteau corinthien* (7). Oh, qui ne lui pardonnerait, en admirant un chef-d'œuvre aussi accompli, d'avoir brisé vingt fois, et vingt fois recommencé son ouvrage ! Il y a lieu de croire que ce maître célèbre était contemporain de Calamis (8).

Onatas, né à Égine, fils de Mycon, sculpteur et peintre, aussi que son père

(1) Lucian. Imag. esp. 6.

(2) Cicér. de clar. Orat. (supra, pag. 696, not. 4); Quintil. lib. XII, cap. 10.

(3) Pausan. lib. VI, cap. 42. La victoire d'Hiéron eut lieu dans la soixante-quinzième olympiade, et ce prince mourut la deuxième année de la soixante-dix-huitième. Le monument fut, il est vrai, placé à Olympie, après sa mort, par son fils Dinomène (Pausan. lib. VIII, cap. 42); mais on doit croire qu'il avait été commencé du vivant d'Hiéron. Dans tous les cas, il aura été placé du moins dans la soixante-dix-neuvième olympiade. Ce fait sert en même temps à prouver l'époque où vivait Calamis et celle où florissait Onatas.

(4) Pausan. lib. I, cap. 23; Corsin. Fast. Attic. t. III, pag. 202, 259, 260.

(5) Pausan. lib. IX, cap. 16.

(6) Plin. lib. XXXIV, cap. 19, § 34; éd. Hard. Pausan. lib. I, cap. 29.

(7) Vitruv. lib. IV, cap. 4.

(8) Plusieurs faits semblent venir à l'appui de cette conjecture. Scopas employa l'ordre corinthien dans la construction du temple de Minerve Aléa, qu'il éleva à Tégée, ville d'Arcadie. (Pausan. lib. VIII, cap. 45.) Il dut commencer à bâtir cet édifice dans la quatre-vingt-seizième olympiade, époque où l'ancien fut incendié, ou au plus tard dans la cent-deuxième, après la bataille de Leuctres et lors de la fondation de Mégalopolis. Avant Scopas, suivant le témoignage de Vitruve (lib. VII, in proœm.), l'architecte Argellius avait déjà composé un traité sur les proportions de cet ordre. L'écrit d'Argellius dut être postérieur à des monuments qui servissent d'objets de comparaison, et de fondement à la théorie que cet artiste voulut établir. Cela nous prouve que l'inventeur du chapiteau corinthien était beaucoup plus ancien que Scopas.

termine cette série d'hommes célèbres qui appartenait soit à l'école d'Égine, soit à l'ancienne école athénienne. Cet habile maître, un peu plus âgé que Phidias, mais son contemporain, dut venir au monde vers la soixante-sixième olympiade. Un Hercule de bronze, haut de dix coudées placé à Olympie par les habitants de Thasos (1), dix statues consacrées à Olympie par les Achéens aux neuf héros qui tirent au sort pour combattre Hector; et à Nestor représenté tenant les neuf bulletins dans son casque (2), augmentèrent successivement sa réputation. Il est vraisemblable qu'il exécuta la statue de Cérès de Phigalie, dite la Noire (3), dans la quatre-vingt-sixième olympiade, âgé de soixante à soixante-dix ans. Le poète Antipater disait de son jeune Apollon *Adulte*, qu'il attestait par la noblesse de ses traits la beauté de Latone et la majesté de Jupiter (4). On pourrait le supposer auteur de la belle Pallas de Velletri: car cette noble figure nous offre l'art éginétique dans sa plus haute perfection, et agrandi par la manière large et vraie de Phidias.

Il existe d'autres fragments qui peuvent nous faire connaître, sinon la beauté des ouvrages en ronde bosse exécutés à l'époque dont nous parlons, du moins les principes que les grands artistes mettaient dès lors en pratique; ce sont les bas-reliefs de marbre qui enrichissent les métopes et les frises extérieures du temple de Thésée existant encore aujourd'hui au milieu d'Athènes, et consacré à saint Georges. Ces restes précieux de l'art des anciens

Pausanias dit d'ailleurs (lib. I, cap. 27) que Callimaque fut le premier qui trouva l'art de percer le marbre. On ne peut croire que cette invention fût postérieure à Myrmécide, à Phidias, Alcamène, qui travaillèrent le marbre avec une grande habileté. Nous venons enfin de voir que Denys d'Halicarnasse associe cet artiste à Calamis: « Le style de Phidias et de Polyclète; dit-il, se fait admirer par sa noblesse, par sa grandeur, celui de Calamis et de Callimaque, par son élégance et sa légèreté. » N'est il pas vraisemblable; d'après tout cela, que Callimaque était contemporain de Calamis, auquel il ressemblait pour le style, de même que Polyclète était à peu près contemporain de Phidias, auquel le critique grec l'associe? Il existe à Rome, dans le Musée du Capitole, un bas-relief représentant une danse de Bacchantes, qui porte cette inscription, ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΣ ΕΠΟΙΕΙ, *Callimaque le faisait*. Le style de ce bas-relief que plusieurs antiquaires, et notamment M. Visconti, regardent comme une copie d'un ouvrage de Callimaque, semble confirmer l'opinion que je hasarde. On le voit gravé dans les *Monum. inéd. de Winckelmann*, tom. I, au frontispice du Discours préliminaire.

(1) Pausan. lib. V, cap. 25.

(2) Pausan. *ibid.*

(3) Pausan. lib. VIII, cap. 42; Pausanias croit qu'il l'exécuta plusieurs générations après l'invasion des Perses.

(4) Anthol. Gr. lib. IV, cap. 14.

maîtres représentent les exploits de Thésée, le combat des Centaures et des Lapithes, et celui des Athéniens contre les Amazones. Toutes les parties de ces bas-reliefs n'offrent pas une correction parfaite; mais le mouvement de toutes les figures a de la vérité, de l'aplomb, de la grâce; le nu présente de grandes divisions, des masses fermes, des articulations justes et légères; les os et les principaux muscles sont rendus avec énergie; les têtes sont mâles et expressives (1); on voit enfin dans ces beaux bas-reliefs les premiers traits de cette grandeur *homérique* qui distingua Phidias (2). Ces ouvrages durent être exécutés durant la vie de Cimon, dans les seize années qui s'écoulèrent depuis que ce général eut apporté de l'île de Scyros les ossements de Thésée: jusqu'à sa mort, arrivée la quatrième année de la quatre-vingt-deuxième olympiade (quatre cent quarante-huit ans avant l'ère chrétienne).

Tel était l'art agrandi, ennobli, et successivement rapproché de la vérité dans l'école d'Égine et dans l'ancienne école attique, lorsque Phidias annonça par ses premiers succès, une ère nouvelle.

Les artistes dont nous venons de parler, en commençant à Canachus, furent contemporains d'Eschyle, de Pindare, de Sophocle; quelques-uns virent les derniers jours d'Anacréon; les autres furent témoins des premiers succès d'Hérodote et d'Euripide.

Né dans la soixante-dixième ou la soixante-huitième olympiade, Phidias fut élève d'Hippias, suivant Dion Chrysostôme (3), d'Éladas (4) ou de Géladas (5), suivant d'autres témoignages. Mais les noms d'*Eladas* et de *Géladas* paraissent des corruptions de celui d'*Agéladas*; et, si l'on admet cette opi-

(1) Le style offre un reste des formes carrées qui caractérisaient les ouvrages des premières écoles; mais il faut remarquer que dans les bas-reliefs placés au grand air et à une hauteur considérable, de fortes saillies contribuent à la fermeté des masses et à l'harmonie de l'effet général.

(2) Ces bas-reliefs pourraient être un ouvrage de Mycon, père d'Onatas. Cet artiste était peintre et sculpteur; il avait peint les mêmes sujets dans l'intérieur du temple. (Pausan. lib. I, cap. 47.) Il ne faut pas les confondre avec ceux du Parthénon. Ceux-ci ont trois pieds un pouce environ de hauteur dans la frise, et trois pieds dix pouces dans les métopes. Ceux du temple de Thésée n'ont que deux pieds six pouces et demi de hauteur environ. Ils ont été moulés par M. Fstrel, par les soins de M. Choiseul-Gouffier. Le gouvernement en possède des plâtres. Il en paraîtra incessamment des gravures dans le second volume du *Voyage de la Grèce* de cet illustre amateur. Stuart les a donnés dans le troisième volume de ses *Antiquities of Athens*. On peut les voir aussi dans les *Ruines des Monuments de la Grèce*, de M. Le Roy, pag. 47, 48 et 42, pl. XIX.

(3) Dion. Chrysost. orat. LV.

(4) Schol. Aristoph. Ran. vs. 504.

(5) Tzetzes, Chiliad. VII, hist. 154, et Chiliad. VIII, hist. 192; Suidas, voc. *Ἰελάδας*.

nion, il s'ensuit qu'Agéladas eut la gloire de contribuer aux progrès des trois plus grands maîtres de l'âge qui lui succéda, Phidias, Mycon et Polyclète de Sicyone.

La Minerve de Platée, exécutée par Phidias, et consacrée en mémoire de la victoire des Grecs sur Mardonius, doit appartenir à la soixante-seizième olympiade (1). La Minerve *Lemnienne*, élevée dans la citadelle d'Athènes par les habitants de Lemnos, dut être postérieure aux victoires par lesquelles Cimon soumit les insulaires à la puissance d'Athènes; elle se classe par conséquent à la soixante-dix-neuvième olympiade. Pausanias regardait cette statue comme le chef-d'œuvre de Phidias (2); il dut l'exécuter à l'âge de trente-quatre ou de trente-six ans. Il est vraisemblable que le Jupiter d'Olympie fut exécuté dans la quatre-vingt-sixième olympiade (3). Les années où ces monuments furent terminés ont été regardées comme une époque remarquable dans l'histoire de la Grèce, je pourrais dire même dans l'histoire des progrès de l'esprit humain. Ajoutons que ce grand maître mourut à Elis, comblé d'honneurs, la première année de la quatre-vingt-septième olympiade, première année de la guerre du Péloponnèse, âgé de soixante-cinq à soixante-sept ans, l'an 431 avant notre ère (4).

Presque tous les ouvrages de Phidias paraissent avoir été détruits (5): les sculptures du Parthénon, dont une partie subsiste encore, sont à peu près les seuls chefs-d'œuvre où nous puissions reconnaître avec assurance les pensées et le style de ce prince des statuaires (6). Les bas-reliefs de ce

(1) Pausan. lib. IX, cap. 4.

(2) Id. lib. I, cap. 28.

(3) Corsini, qui a soutenu cette opinion (Fast. Attic. tom. III, pag. 218, 220), se fonde principalement sur ce que Phidias représenta, dans un des bas-reliefs le jeune Pantarcès, la tête ornée d'une bandelette, qui paraissait être le signe de la victoire qu'il avait remportée à Olympie. (Pausan. lib V, cap. 11.) Pantarcès remporta le prix de la lutte des enfants dans la quatre-vingt-sixième olympiade. (Pausan. ibid.) M. Heyne pense, malgré cela, que cette statue dut être faite dans la quatre-vingt-unième olympiade. (Des époques de l'Art; Recueil de pièces intéressantes publ. par M. Jensen, tom. III, pag. 53, 56.) Je me fais un devoir de rapporter son opinion, quoique je ne la partage pas.

(4) Je suis obligé de supprimer ici les détails autant qu'il est possible. On peut voir mon article *Phidias* dans la Biographie universelle publiée par M. Michaud. (1830.)

(5) Théodose Ier avait fait transporter le Jupiter Olympien à Constantinople (Georg. Cedren. Hist. Compend. tom. I, pag. 322.) Un incendie qui eut lieu, vers l'an 475, sous le règne de Zénon l'Isaurien, durant la révolte de Basiliscus, détruisit cette belle statue, ainsi que la Vénus de Cnide, de Praxitèle; la Junon de Samos, attribuée à Bupalus; l'Occasion, de Lysippe; un grand nombre d'autres statues, et une bibliothèque renfermant vingt mille volumes. Georg. Cedrenus, ibid. pag. 351.

(6) M. de Choiseul-Gouffier a fait mouler les bas-reliefs du Parthénon,

temple furent exécutées sous sa direction, et durent être l'ouvrage de ses élèves. Nous pourrions supposer, sans trop d'invoisemblance, qu'ils furent, du moins en partie, l'ouvrage d'Alcamène, attendu que cet artiste sculpta, sous les yeux de son maître, un des frontons qui décoraient le temple de Jupiter, auprès d'Olympie (1).

Quel artiste grec a reçu plus de louanges que Myron? Ce ne sont pas seulement quelques poètes du moyen âge, ce sont les écrivains anciens, doués du goût la plus pur, qui ont célébré la beauté de ses ouvrages, et qui en ont principalement admiré la vérité. Ce laborieux artiste était pleinement contemporain de Phidias. Il était déjà connu au commencement de la soixante-quinzième olympiade, lorsque le coureur Astylus remporta le prix du stade; (2) et il mourut vraisemblablement peu après la quatre-vingt-septième où Plin l'a placé. (3) Il serait inutile de répéter les éloges qui lui ont été donnés mille fois. Son Discobole lançant la disque était un de ses ouvrages les plus célèbres; le temps en a respecté plusieurs belles copies en marbre; nous en possédons une au Musée Napoléon. (4)

ainsi que ceux du temple de Thésée. Le gouvernement en possède des plâtres. On en voit un fragment original, en marbre, dans la seconde salle du Musée Napoléon (n. 42, aujourd'hui n. 82, 4830). Ceux qui étaient placés dans les métopes du Parthénon ont environ quatre pieds un pouce neuf lignes de hauteur: ils représentent le combat des Centaures et des Lapithes. Ceux qui ornaient la frise extérieure de la *cella*, ou du corps du temple, n'ont que trois pieds un pouce six lignes; ils représentant les cérémonies des Panathénées, de jeunes filles, les unes portant des corbeilles, les autres des vases, etc. etc. Ces bas-reliefs ont été publiés successivement par le Roy (Ruines des plus beaux monuments de la Grèce, deuxième édit. pag. xxi et xxii); par Stuard (the Antiquities of Athens, t. II, chap. 4, pl. 3 à 30); par M. Le Grand (Gall. antiq. chez MM. Treuttel et Wurtz, t. 1^{er} et 2^e livraisons). Lord Elgin, ambassadeur d'Angleterre à Constantinople, a arraché en dernier lieu plusieurs fragments de ces bas-reliefs, de la frise où ils étaient encore, ainsi que les sculptures qui restaient dans le fronton du temple. Le vaisseau sur lequel il faisait transporter ces monuments à Londres a fait naufrage sur les côtes de l'ancienne île de Cythère. On assure qu'il est parvenu à faire retirer du fond de la mer une partie des caisses où ils étaient renfermés. — *Note.* J'écrivais ceci en 1806. Depuis cette époque ces chefs-d'œuvre déposés dans le Musée britannique, et dont nous possédons des plâtres à Paris, ont excité une admiration universelle.

(1) Pausan. lib. V, esp. 40.

(2) Diodor. Sic. lib. XI, cap. 4; Pausan. lib. VI, cap. 43.

(3) Plin. lib. XXXIV, cap. 49. Il exécuta des statues de Jupiter, de Minerve et d'Hercule, placées à Samos (Strab. lib. XIV, p. 437, B); un Apollon conservé dans le temple d'Esculape à Agrigente (Cic. in Verr. IV, 3), et beaucoup d'autres ouvrages.

(4) Ceci était exact en 1806. Il y a lieu de croire que l'original du Discobole était en bronze. Une des copies dont nous parlons avait appartenu au chevalier Hamilton, et se trouve aujourd'hui en Angleterre; elle était fort mutilée. La tête de celle du Musée Napoléon a été restaurée. Celle de ces statues

Émule de Phidias, de Myron et d'Alcamène, statuaire, architecte, et de plus, judicieux écrivain, Polyclète de Sicyone s'éleva presque dans la sculpture, suivant le jugement de Cicéron, à la plus haute perfection possible. (1) Antérieur de cent ans à Lysippe, (2) qui avait vingt ou vingt-quatre ans au commencement de la cent deuxième olympiade; père de deux fils qui étaient du même âge que les enfants de Périclès, (3) il dut naître vers la première année de la soixante-quinzième olympiade.

La beauté du Jupiter Olympien et de la Minerve de Phidias, dit Columelle, quoiqu'elle ait étonné les statuaires de l'âge suivant, tels que les Bryaxia, les Lysippe, les Praxitèle, les Polyclète, ne les a pas empêchés d'aspirer à toute la perfection où ils pourraient atteindre. (4) Polyclète exécuta dans la quatre-vingt-troisième ou la quatre-vingt-quatrième olympiade la statue Callias, qui avait signé la paix avec Artaxercès, la quatrième année de la quatre-vingt-deuxième, et la célèbre Junon d'Argos au commencement de la quatre-vingt-onzième. (5) Sa statue appelée le Canon ou la Règle, c'est-à-dire le modèle des proportions, est un des monuments les plus célèbres de l'antiquité. (6) Voulant hâter les progrès de l'art, Polyclète ne se borna point à ce premier ouvrage; il composa un traité dans lequel il démontra quelles devaient être les proportions de toutes les parties du corps humain, comparées les unes aux autres, et dans chacune de leur subdivisions. Cet écrit fut appelé le Canon, ainsi que la statue dont il expliquait, et dont il complétait le système harmonique; (7) ces deux ouvrages furent désormais pour les ar-

que l'on voit à Rome, au palais Massimi, est regardée comme la plus belle; elle est gravée dans la tom. II de la traduction italienne de Winckelmann, donnée par Fea (pl. 2). M. Visconti a parlé de ces différentes figures dans le Museo Pio-Clem. tom. I, tav. A, pag. 95, num. 6, et tom. III, tav. xavv. On peut voir aussi les notes de Fea sur Winckelms. tom. II, pag. 244 et suiv. — La vache d'Araia de Myron, célébrée par tant de poètes, se voyait encore à Rome dans le Forum de la Paix, au temps de Procope, vers le milieu du sixième siècle (Procop. Goth. lib. IV, cap. 21). Elle a péri vraisemblablement durant les désordres du moyen âge, ainsi que le peuple nombreux de statues, et l'immense troupeau de chevaux de bronze qui embellissaient Rome dans le temps de Théodorie, et qui avaient excité l'admiration et la sollicitude de ce prince. Procop. ibid., Cassiodor. Var. lib. VII, formul. 13. (Le Discobole lançant le disque ne se trouve plus au Musée royal. 1830).

(1) « Pulchriora etiam Polycleti (signa), et jam plane perfecta, ut mihi quidem videri solet. » Cic. de clar. Orat. cap. 18, §. 70.

(2) Plin. lib. XXXIV, cap. 19.

(3) Platon, Protagoras, tom. I opp. pag. 328.

(4) « Nec pulchritudine Iovis Olympii, Minervæque Phidiasæ, sequentia ætatis ætatis pignora caperiri-Bryaxiam, Lysipum, Praxitelem, Polycletum, quid efficere aut quousque progredi possent. » Colum. de Re rust. præf.

(5) L'ancien temple fut incendié la deuxième année de la quatre-vingt-neuvième.

(6) Plin. lib. XXXIV, cap. 19, §. 2, edit. Hard.

(7) Galen. de Hippocr. et Plat. Placit. lib. V, cap. 3.

tistes la règle du goût. (1) Une copie antique du *Diadumène* de Polyclète paraît être le seul ouvrage en ronde bosse sur lequel nous puissions retrouver aujourd'hui l'empreinte de son génie. (2)

Praxias, disciple de Calamis, qui exécuta en grande partie le fronton du nouveau temple de Delphes, terminé après sa mort par Androsthène, Athénien, élève d'Encadmus; (3) Callitèle, fils et disciple d'Onatas; (4) Lycius, fils et disciple de Myron, et digne de son maître, (5) florissaient de la quatre-vingt-einquième à la quatre-vingt-quinzième olympiade.

Alcamène et Agoracrite furent les élèves les plus illustres de Phidias. Alcamène conçut le premier l'idée de représenter Hécate sous l'aspect de trois femmes réunies par le dos. Ce groupe se voyait à Athènes auprès du temple de la *Victoire sans ailes*. (6) Un de nos savants croit en reconnaître une imitation dans l'Hécate à trois corps, que l'on conserve à Rome au Musée du Capitole. (7)

L'école de Polyclète devint célèbre non seulement par les élèves du chef qui la fonda, mais encore par les élèves de ces artistes, dont on peut suivre la filiation d'un maître à l'auteur, jusqu'à la quatrième génération.

(1) Galen. *ibid.* — Les canons ou règles de proportions que s'étaient faits les artistes grecs, et le canon de Polyclète en particulier, m'ont fourni la matière d'un chapitre dans mon ouvrage intitulé: *Recherches sur l'art statuaire, considéré chez les anciens et chez les modernes*. Paris, veuve Nyon, 1805, in 8, pag. 177 à 200.

(2) Cette statue se voyait autrefois à Rome, dans le jardin Farnèse, sur le mont Palatin; elle a été transportée à Naples depuis quelques années. Elle représente un jeune athlète, attachant sur son front la bandelette qui était le symbole de la victoire. (*Διαδύμενος*, quasi *toenia revinciens sese*). L'authenticité de cette copie est prouvée par sa conformité avec divers bas-reliefs antiques, où le *Diadumène* de Polyclète est représenté et accompagné d'inscriptions. Un de ces bas-reliefs se voit à Rome dans le Musée du Vatican. (Vestibule en Rotonde, troisième niche, num. 6). Il est mentionné dans le Catalogue du *Musée Pio-Clem.* pag. 48. On peut consulter Carlo Fea dans ses notes sur Winckelmann, tom. II, pag. 495. Winckelmann croyait voir une copie des *Cariéphores* de Polyclète sur un bas-relief qu'il a donné dans sa *Monum. ined.* (num. 482, pag. 35). M. Visconti pense que son *Apoxyomène* (figure d'un homme qui se frottait le corps avec un strigile) représentait Tydée se purifiant du meurtre de son frère, et que cette figure a été copiée sur un grand nombre de pierres gravées. *Mus. Pio-Clement.* tom. I, pag. 23, not. a.

(3) Pausan. lib. X, cap. 49.

(4) Id. lib. V, cap. 27.

(5) « Dignum præceptore. » Plin. lib. XXXIV, cap. 49, §. 47, edit. Hard.

(6) Pausanias dit que Myron avait représenté Hécate avec un seul visage et un seul corps, avant qu'Alcamène eût conçu l'idée de lui donner trois corps et trois visages. (Pausan. lib. II, cap. 36): cela peut donner lieu de croire que Myron était connu avant Alcamène.

(7) M. Visconti, *Dissert. ined.* Cette figure est en bronze; elle a un palme romain de hauteur (*Winckelmann*, lib. VI, chap. 7, tom. II, pag. 302), on la

Plin. nomme huit élèves de Polyclète. (1) Damias et Athénodore qui étaient de ce nombre exécutèrent une partie des trente-quatre statues consacrées dans le temple de Delphes par les Lacédémoniens, après le combat d'Aegon-Potamos, la quatrième année de la quatre-vingt-treizième olympiade.

A ces maîtres formés par Polyclète, il faut joindre Périclète, fils de Mœthou, quoique Plin. ne le nomme point parmi les artistes sortis de cette école; car Pausanias qui le dit élève de Polyclète, (2) ne peut avoir voulu parler que de Polyclète l'ancien, et non du second qui fut disciple de Naucydès. (3) Ainsi Périclète a dû fleurir dans les quatre-vingt-huitième, quatre-vingt-dixième, quatre-vingt-douzième olympiades. Il eut pour disciples Naucydès son frère, et Antiphane, (4) de qui les ouvrages appartiennent à la quatre-vingt-quatorzième, à la cent-deuxième et à la cent-troisième olympiade.

Naucydès, frère de Périclète, exécuta vers la quatre-vingt-huitième olympiade la statue d'Euclys, vainqueur au pugilat, petit-fils du célèbre Diagoras de Rhodes, que ses deux fils Acusilas et Damagète, victorieux l'un et l'autre en la quatre-vingt-sixième, portèrent en triomphe dans Olympie. (5) La parfaite égalité de trois belles statues antiques, représentant un Discobole qui paraît méditer sur la manière dont il lancera la disque, (6) les a fait regarder comme des copies d'un de ses ouvrages les plus renommés. (7) Celle du Musée Napoléon, qui ne laisse presque rien à désirer quant à la conservation, (8) doit donner une haute idée des talents de cet artiste: Il y a cependant lieu de croire, si l'on considère le choix des formes, que cette statue est une figure iconique, c'est-à-dire un portrait.

Un second Canachus fut aussi élève du premier Polyclète. Il exécuta dans la quatre-vingt-quatorzième olympiade, conjointement avec Patrocle, son frère, huit des statues consacrées à Delphes après le combat d'Aegon-Potamos. (9)

trouve gravée dans le *Museum Romanum* de Michel-Ange de la Chausse, tom. I, sect. 2, pl. 20, 21 et 22.

(1) Plin. lib. XXXIV, cap. 49.

(2) Pausan. lib. II, cap. 22; lib. V, cap. 47.

(3) Pausan. lib. VI, c. 6. Hayne a brouillé toute la chronologie de cette époque, en faisant du premier Polyclète un élève de Naucydès, et en donnant pour élève à ce même Polyclète Aristoclès et Canachus. Antiq. Arthum inter Graec. Hist. inter Opusc. Acad. t. V. p. 377, 378.

(4) Pausan. lib. V, cap. 47.

(5) Pausan. lib. VI, cap. 6 et 7. Doriéus, troisième fils de Diagoras, remporta le prix du pancrace dans la quatre-vingt-septième et dans la quatre-vingt-huitième olympiade. C'est ce fait qui m'a déterminé à placer la victoire d'Euclys, petit-fils de Diagoras par sa mère Callipatire, vers la quatre-vingt-huitième.

(6) a *Spatulum* iam immane parabat. a Stat. Thebaid. lib. VI, vs. 693.

(7) Plin. lib. XXXIV, cap. 49. §. 49. — M. Visconti, *Museo Pio-Clem.* tom. III, tav. 26. — Une de ces statues a été décrite par Cavaceppi, *Raccolta di Statue*, etc, tom. I, fig. 42, et par Mercurialis, *de Arte Gymnast.* lib. II, cap. 42, elle est aujourd'hui en Angleterre. Il y en a une à la villa Borghèse, Stanz. VII, num. 9.

(8) Mus. Nap. num. 109. Aujourd'hui (1830) au Musée royal, num. 349.

(9) Pausan. lib. X, cap. 9. Ces figures furent exécutées à l'occasion d'un com-

Alype de Sicyone, élève de Naucydès, exécuta la statue de Symmaque, qui remporta pour la seconde fois le prix de la course dans la quatre-vingt-neuvième olympiade. (1)

Dédale de Sicyone, fils et disciple de Patrocle, florissait dans la quatre-vingt-onzième, dans la quatre-vingt-seizième et dans la quatre-vingt-dix-huitième olympiade. (2)

Euphranor, Pantias, natif de Chio, et Chéon de Sicyone furent contemporains. Pantias, fils et disciple de Sostrate, était le septième maître sorti de l'école d'Aristoclès; (3) il exécuta la statue de l'athlète Aristée, fils de Chimon. (4) Cléon, disciple d'Antiphane, sculpta deux statues de Jupiter dans la quatre-vingt-dix-huitième olympiade, et celle de l'athlète Dinolochus dans la cent deuxième. (5)

Le second Polyclète, natif d'Argos, élève de Naucydès, exécuta dans la quatre-vingt-dix-huitième olympiade la statue d'Antipater de Milet, qui remporta à la même époque le prix du pugilat; (6) celle de Jupiter *Philus* à Mégapolis, dans la cent deuxième; (7) et dans la cent neuvième, celle de Jupiter *Milichius* à Argos. (8).

bat d'Aegor-Potamos et d'une victoire remportée sur les Tégéates par les Lacédémoniens. Pausan. lib. X, ap. 9, C'est ce second Canachus qui a induit en erreur Plin et Winckelmann.

(1) Pausan. lib. VI, cap. 1.

(2) Il sculpta dans la quatre-vingt-onzième olympiade la trophée que les Éléens élevèrent dans l'Altis, après avoir vaincu les Lacédémoniens commandés par Agis premier (Pausan. lib. III, cap. 8; lib. V, cap. 4; lib. VI, cap. 2. Plutarch. in Agis). Cette victoire eut lieu trois ou quatre ans avant qu'Agis prit la fort de Dédéia, dans l'Attique; et ce fort fut pris la troisième année de la quatre-vingt-onzième olympiade. (Thucyd. l. VIII, cap. 49). Le même Dédale de Sicyone sculpta dans la quatre-vingt-seizième la statue de l'Athlète Eupolème, qui lui-même la lui fit exécuter (Diodor. Sic. lib. XIV, cap. 54; Pausan. lib. VI, cap. 3, et lib. VII, cap. 45); et dans la quatre-vingt-dix-huitième, celle de l'Athlète Aristodème. Pausan. lib. VI, cap. 3.

(3) Pausan. lib. VI, cap. 3.

(4) Pausan. lib. VI, cap. 9. Naucydès avait fait deux statues de Chimon, que Pausanias appelle deux chefs-d'œuvre, lib. VI, cap. 9.

(5) Pausan. lib. V, cap. 47; lib. VI, cap. 24, et lib. II, cap. 4.

(6) Pausan. lib. VI, cap. 6.

(7) Pausan. lib. VIII, cap. 34.

(8) Pausan. lib. II, cap. 20. La guerre, à la suite de laquelle cette statue fut élevée, commença la quatrième année de la cent sixième olympiade (Diod. Sic. lib. XVI, cap. 34), et se termina dans la cent neuvième (Demost. Orat. II in Philipp. ed. Francof. p. 65; Wolf in Demost. ibid.). Cicéron, Vitruve, Strabon, Quintilien, Plutarque, Lucien, n'ont fait mention que d'un seul Polyclète. Plin n'en cite qu'un, et il lui attribue des ouvrages distans l'un de l'autre de cent seize années. Pausanias en distingue formellement deux, mais il n'assigne pas nettement à chacun ses ouvrages. Junius, Boullenger, Winckelmann se sont conformés au teste de Plin. Heyne est tombé dans d'autres erreurs. J'ai tâché de distinguer ces deux

Scopas, (1) Léocharès, Bryaxis et Timothée travaillèrent ensemble dans la cent septième, au tombeau de Mausole; chacun de ces artistes orna de bas-reliefs un des côtés de ce célèbre monument; (2) Pythias exécuta le quadriga de marbre qui fut placé au sommet de la pyramide. (3) Scopas, architecte et sculpteur, natif de Paros, avait dû commencer à bâtir vingt ans auparavant, dans la ville de Tégée, le temple de Minerve Alcée. (4) Léocharès avait fait, dans la cent cinquantième olympiade au plus tard, la statue d'Isocrate. (5) Il exécuta vers la cent onzième les statues d'or et d'ivoire d'Amyntas, père de Philippe, roi de Macédoine, et d'Alexandre son fils, celles d'Olympas et d'Eurydice, et celle de Philippe lui-même, que ce prince consacra dans un temple qu'il fit élever à Olympie après la bataille du Chéronée. (6) Les belles statues parvenues jusqu'à nous, qui représentent la famille de Niobé, sont généralement regardées comme un ouvrage de Scopas, ou du moins comme d'excellentes copies faites d'après ce maître. (7) Deux groupes antiques de marbre, entièrement semblables l'un à l'autre, représentant l'enlèvement de Ganymède, paraissent être des copies du célèbre Ganimède de Léocharès. (8)

maîtres par deux articles insérés dans la Biographie de M. Michaud, l'un sous le nom de Polyclète, dit de Sicyone, et l'autre sous celui de Polyclète d'Argos.

(1) L'illustre M. Heyne a fixé avec précision l'époque où vivait Scopas. (Des Époques de l'Art; Rec. de pièces intéressantes, publ. par M. Jansen, tom. III, p. 93 et suiv.). J'ai suivi l'opinion de ce savant professeur.

(2) Plin. lib. xxxvi, esp. 4, §. 9. Vitruve rapporte le doute de quelques écrivains sur la question de savoir si le quatrième de ces sculpteurs était Praxitèle ou Timothée; « Praxitales; nonnulli etiam putant Timotheum. » (Lib. VIII in proem.). Nous verrons, en recherchant le temps où vivait Praxitèle, qu'il ne pouvait pas avoir travaillé à ce monument.

(3) Plin. loc. cit.

(4) Nous avons rappelé l'époque où ce temple fut bâti, supra pag. 701, not. 8.

(5) Ce fut Timothée, fils de Conon, qui consacra cette statue d'Isocrate, son ami, dans le temple d'Éleusis. Ce général fut banni d'Athènes, et mourut la quatrième année de la cent cinquantième olympiade. Plutarque. Vit. X Rhet. in Isocrat. Corsini, Fast. Attic. t. IV, p. 24.

(6) Cette bataille eut lieu la troisième année de la cent dixième olympiade.

(7) Pline dit que l'on doutait de son temps si les statues représentant la famille de Niobé, qui se voyaient à Rome dans un temple d'Apollon bâti par Quintus Sosius, étaient de Scopas ou de Praxitèle. (Plin. lib. xxxvi, cap. 4, §. 8). Winckelmann, en considérant le style des figures de la famille de Niobé, qu'on voit aujourd'hui à Florence, et que l'on regarde comme des copies de celles-là (Maffei, Race. di stat. dat. da Rossi, tav. 32), a pensé que les originaux devaient être de Scopas, attendu que cet artiste était plus ancien que Praxitèle. (Winck. liv. VI, chap. 2, tom. III, p. 37). L'auteur du Musée Pio-Clémentin regarde la Muse Érato du Vatican, qui tient une lyre de la main gauche, et la main droite pendante, comme une copie de l'Apollon Citharède de Scopas. Mus. Pio-Clément. tom. I, tav. xxiii, p. 45.

(8) M. Visconti, Mus. Pio-Clém. tom. III, tav. 49, p. 65, 66.

Quelque gloire qu'eussent acquise les artistes auxquels nous venons de rendre hommage, Lysippe et Praxitèle les surpassèrent tous. A la beauté des proportions déterminées par Polyclète et par Pythagore de Rhège, à la fermeté, à l'ampleur, à la majesté du style de Phidias, (1) ces deux maîtres joignirent dans les contours une élégance, dans les chairs une chaleur, un moelleux, qui manquaient encore aux ouvrages les plus admirés. (2) En imitant la nature avec autant de choix et plus de vérité que n'avaient fait leurs prédécesseurs, (3) ils portèrent l'art à un degré de perfection que les Anciens eux-mêmes regardaient comme un prodige. Toutefois ils ne se ressemblaient pas entièrement: Lysippe était plus héroïque, Praxitèle plus délicat, plus achevé, plus suave.

Lysippe, orfèvre dans sa jeunesse, se forma sans maître, mais ce fut en étudiant principalement le *Doryphore* (ou *porte-lance*) de Polyclète. (4) Il exécuta dans la cent deuxième olympiade la statue de Pyrrus d'Elée vainqueur à la course des chevaux, (5) et il vivait encore dans la cent quatorzième, après la mort d'Alexandre, lors de la bataille de Lamia. (6) Une statue d'Hercule, peu remarquable quant à l'exécution, que l'on voit à Florence au palais Pitti, porte son nom. (7) Cette statue, si l'on excepte la position des jambes, est parfaitement semblable à l'Hercule Farnèse. Cette ressemblance donne lieu de croire que la statue du palais Pitti est une copie d'un des Hercules de Lysippe, (8) et que l'Hercule Farnèse en est une imitation, sur laquelle Glycon a cru pouvoir graver son nom à cause des changements qu'il y avait faits. (9)

(1) Demetr. Phaler. de eloc. cap. xiv et xl; Dionys. Halicarn. de antiq. Orat. in Isocrat.

(2) « Non habet latinum nomen Symetria, quam diligentissime custodivit (Lysippus). Proprie huius videntur esse argutiae operum, custoditae in minimis quoque rebus. » Plinius, lib. XXXIV, cap. 49, §. 6, edit. Hard.

(3) « Ad veritatem Lysippum et Praxitelem optime accessisse affirmant. » (Quint. de Orat. lib. XII, cap. 40). « Gloria Lysippo est, animosa effingere signa. » Propert. lib. III, eleg. 7.

(4) Cicér. de Clar. Orat. cap. 86.

(5) Pausan. lib. VI, cap. 4.

(6) Pausan. lib. VI, cap. 4.

(7) Maffei, Raccolt. di stat. dat. da Rossi, tav. XLIX et L.

(8) Cette opinion est de M. Visconti. (Mus. Pio-Clem. tom. III, p. 66). On voyait à Rome, il y a quelques années, au palais Farnèse, une autre statue d'Hercule semblable à celle du palais Pitti. Il y en a une troisième à la villa Borghèse. (Stanz. 3, num. 9). Elles ressemblent toutes à l'Hercule gravé sur une des médailles de la famille romaine *Eppia*. (Car. Patin. Fam. rom. num. p. 206; Eckel. Doctr. num.-vet. part. 2, tom. V, p. 206). Il en existe une autre, semblable à l'Hercule Farnèse, et qui porte le nom de Glycon; elle est gravée dans Ficoroni. Le Vestig. di Rom. ant. p. 195.

(9) Il existe un grand nombre de statues de Cupidon tenant un arc, entièrement semblables à celle qui se voit au Musée Napoléon (num. 60). Cette conformité a fait présumer que toutes ces figures pourraient être des copies du Cupidon de bronze que Lysippe avait fait pour les Thespiens. (Not. du Mus. num. 60). Si les portraits d'Alexandre étaient bien connus, nous pour-

Lysistrate, Sibénis, Euphronide; Silanion paraissent avoir été contemporains de Lysippe. (1) Silanion fut auteur d'une statue de Sapho, d'une statue de Corinne; (2) il exécuta aussi une statue de Platon qu'un Persan, nommé Mithridate, éleva dans l'Académie et consacra aux Muses. (3).

Praxitèle parvint à l'achèvement de tout ce qui constitue le charme le plus accompli d'une statue: ce doit être par conséquent une erreur que de l'avoir placé avant Lysippe; dans l'ordre naturel des progrès de l'esprit humain, il ne devait fleurir qu'après lui. Suivant Pausanias, en effet, Praxitèle était postérieur à Alcamène de trois générations. (4) Si, d'après cette donnée, on fixe l'âge moyen d'Alcamène à la fin de la quatre-vingt-huitième olympiade, ou à l'an 424 avant notre ère, on arrive pour l'âge moyen de Praxitèle à la fin de la cent douzième. La passion de Praxitèle pour Phryné, (5) qui ne saurait être passée sous silence dans l'histoire de l'art, nous donne un renseignement encore plus positif. De tous les pays du monde, les Anciens allaient à Gnide adorer la statue de Vénus, ou plutôt admirer, dans l'image de cette déesse, les charmes de Phryné représentés sur le marbre par le ciseau de son amant. (6) Or, Praxitèle était jeune sans doute lorsqu'il brûlait pour cette courtisane; et elle jouissait de tout son éclat et de toute sa renommée dans la cent onzième olympiade. On voit enfin que Praxitèle vivait encore durant la vieillesse du philosophe Théophraste; car celui-ci le chargea d'exécuter après sa mort un buste de Nicomaque, et il mourut la troisième année de la cent vingt-troisième olympiade, deux cent quatre-vingt-six ans avant l'ère chrétienne. Ces divers faits nous autorisent à placer la jeunesse de Praxitèle vers la cent onzième olympiade, et ses derniers jours vers la cent vingt-troisième. (7) Entre l'époque de sa mort et la date de celle de Phidias, il y a par conséquent un intervalle d'environ cent quarante-cinq ans.

Il nous reste quelques imitations des ouvrages de ce maître. Le Faune en repos, du Musée Napoléon, (8) dont il existe un grand nombre de répétitions,

rien peut-être retrouver la main de Lysippe dans plusieurs bustes de la plus belle sculpture, qui semblent nous offrir les traits de ce héros.

(1) Plin. lib. xxxiv, cap. 49.

(2) Tatian, Orat. ad Græc. p. 432.

(3) Diog. Laert. lib. III, segm. 25, in Plat.

(4) Pausan. lib. VIII, cap. 9.

(5) Athen. Deipn. lib. XIII, cap. 6, p. 564.

(6) Athen. ibid. Plin. XXXVI, cap. 4, §. 5, edit. Hard.

(7) Phryné devait jouir de sa plus grande célébrité lorsqu'elle offrit de rebâtir à ses frais la ville de Thèbes. (Athen. loc. cit.) Cette ville fut détruite par Alexandre la deuxième année de la cent onzième olympiade. Théophraste écrivit dans son testament, qui nous a été conservé par Diogène Laërce, qu'il voulait que ses héritiers plaçassent dans son Musée, après sa mort, un portrait de Nicomaque, et qu'il avait chargé le sculpteur Praxitèle de ce travail. (Diog. Laert. in Theophr. lib. V, cap. 2, segm. 52). Ce philosophe pouvait avoir fait son testament quelques années avant sa mort; mais au surplus, en supposant que Praxitèle eût vingt-cinq ans lors de la destruction de Thèbes, il n'en avait que soixante-quatorze à la mort de Théophraste.

(8) Num. 50 du Catalogue. (Cette statue ne se trouve plus au Musée royal. — 1830).

est regardé comme une copie de son Faune ou de son *Satyre*, (1) surnommée *Périsboëos*, ou le *célebre*. (2) Il est vraisemblable que le *Cupidon* du Vatican, aujourd'hui dans le Musée Napoléon, est une copie antique de celui de Thespies. (3) On voit à Rome, dans le Musée du Vatican, et dans divers palais, un grand nombre de statues de *Vénus*, qui sont évidemment des copies de la *Vénus de Cnide*. (4) L'*Apollon Saurcetone*, en bronze, de la villa Albani, ne saurait être, comme le supposait Winckelmann, l'original sorti des mains de Praxitèle; (5) mais il paraît certain que ce bronze, et plusieurs marbres fait d'après le même modèle, sont des copies antiques de cette célebre figure. (6).

La plupart des chefs-d'œuvre originaux qui nous restent, paraissent avoir

(1) Les Grecs ne distinguaient pas comme nous les *Satyres* d'avec les *Faunes*; ils donnaient le nom de *Satyres* à ces deux espèces de divinités.

(2) M. Visconti, Mus. Pio-Clem. tom. II, tav. 30. Winckelmann avait la même opinion; il avait vu plus de trente répétitions de cette figure (lib. IV, ch. 2, tom. II, pag. 52). On peut voir aussi ce que dit à ce sujet M. Heyne dans sa dissertation sur les *Faunes* et les *Satyres*. Rec. de pièces publ. par M. Jansen, tom. I, p. 73.

(3) M. Visconti, Mus. Pio-Clem. tom. I, tav. 9; id. Notice du Musée Nap. num. 63. La multiplicité des répétitions de cette même figure, qui existent dans différents cabinets, paraît autoriser cette conjecture. D'Hancarville cite une de ces copies antiques qu'il dit la plus belle de toutes celles qu'il a vuës. Elle étoit de son temps en Angleterre, dans la collection de M. C. Townley. Recherches sur l'origine des arts de la Grèce, tom. I, p. 345.

(4) On en voit une, dans le Musée Pio-Clementin (tom. I, tav. xi, p. 45). Elle a été gravée avec une draperie qui n'est qu'une pièce de rapport. Nous possédons à Paris dans le jardin des Tuilleries, sur la terrasse du midi, une copie en bronze de cette statue du Vatican; elle n'a point de draperie; mais l'artiste qui l'a modelée a supprimé le vase au-dessus duquel la *Vénus* de Cnide soutenait son vêtement. L'authenticité de toutes ces copies est prouvée par leur ressemblance avec la figure de *Vénus*, représentée sur plusieurs médailles de la ville de Cnide, Spanheim, de Praest. et Usi numism. t. II, p. 296; Mus. Pio-Clement. tom. I, tav. A, num. 2; Bartholémy, Ansch. pl. XXVI; Haym, Tesor. Brit. t. II, part. 4, p. 215. Pierres grav. du Cab. d'Orléans, par La Chan et Le Blond, tom. 1, pl. auxi, p. 135 et suiv. M. Heyne, des différentes manières de représenter *Vénus*; Recueil de pièces inéd. publ. par M. Jansen, tom. I, p. 44 et 46. — On peut voir ce que M. de Montaubert dit au sujet de la copie en bronze de la *Vénus* de Cnide, du jardin des Tuilleries, dans son ouvrage intitulé *Traité complet de la Peinture*, tom. II, p. 420 à 424. (1830).

(5) Winckelmann, lib. VI, c. 2, tom. III, p. 58 et 60.

(6) On conserve une copie en marbre de l'*Apollon Saurcetone* (tant on paraissait tuer un litari) à la villa Borghèse. St. II, tabl. 5. Winckelmann, inéd. num. 40. (Cette statue est celle qu'on voit aujourd'hui à notre Musée royal, num. 19. 1830). Il y en a une au Vatican. (Mus. Pio-Clem. tom. I, tav. 63). Il en existe plusieurs autres.

été exécutés dans les quatre siècles qui suivirent le mort de Praxitèle, ou du moins celle d'Alexandre. Malgré notre respect pour les opinions de l'illustre antiquaire, qui ne voyait, après la mort de ce prince, que le règne des imitateurs, (1) nous osons croire qu'en marchant sur les traces des grands maîtres, l'art, non seulement se soutint dans son état de perfection, mais qu'il fit encore en de certaines parties quelques nouveaux progrès. On ne voit pas qu'il eût exprimé jusqu'alors des passions violentes, et il y parvint.

Ces temps peuvent être divisés en deux périodes: La première renferme les cent vingt années des règnes successifs de Ptolémée Philadelphe, roi d'Égypte, et de Ptolémée Evergète, son fils; d'Attale premier, roi de Pergame, et son fils Eumènes II, depuis la cent vingt-quatrième olympiade jusqu'à la cinquante-cinquième. La seconde commence à la destruction de Corinthe par Mummius, c'est-à-dire à la cent cinquante-huitième olympiade (cent quarante-six ans avant notre ère); elle s'étend jusqu'au règne d'Antonin, et même jusqu'à celui de Marc-Aurèle.

Dans la première de ces deux périodes vécurent Daméas, Phoenix, Eutychide, Charrès, auteur du Colosse de Rhodes, (2) tous élèves de Lysippe; (3) Euthycrate, Dabippe et Bêda, ses fils; Xénocrate son petit-fils, qui composa un traité sur la sculpture; (4) Céphissodote (5) et Eubolus, fils de Praxitèle; (6) Pamphile, son élève; Cantharus, élève d'Eutychide, Tisicrate, élève d'Eutycrate, et de qui les ouvrages étaient quelquefois confondus avec ceux de Lysippe lui-même; (7) Agasias d'Ephèse, fils de Dosthès; Polyeucte, Harmatius, Héraclide, fils d'Agasias; Hermoclès de Rhodes, qui travaillait à la cour des premiers Séleucides; Isigone, Pyromaque, Straton, qui représentèrent dans leurs ouvrages les victoires d'Attale et d'Eumènes; (8) Timoclès, Acébésitas, Timarchide; Antigone, qui écrivit un traité sur son art; (9) et l'illustre Cléomènes, à qui nous devons un des chefs-d'œuvre les plus accomplis de tous ceux que le temps a respectés.

Ces artistes furent contemporains d'Euclide, du poète Aratus, de Bion, de Moschus, de Théocrite, de Callimaque, d'Apollonius le Rhodien, du sage Polybe. Tandis que quelques écrivains grecs commençaient à perdre de vue

(1) Wiock. lib. IV, c. 6, tom. II, p. 255 et suiv.

(2) Plin. lib. XXXIV, cap. 48, §. 4, edit. Haef.

(3) Plin. lib. XXXIV, cap. 49, § 7 et 20.

(4) Plin. ibidem § 23.

(5) Plin. fait distinguer deux sculpteurs de ce nom. (Lib. XXXIV, cap. 49, § 27). Le premier vivait dans la cent deuxième olympiade; Phocion avait épousé sa sœur (Plutarch. in Phocion. tom. I, pag. 750). Le second était fils de Praxitèle; il parait avoir travaillé à la cour des rois de Pergame. Ce Céphissodote est celui que Plin. place avec raison à la cent vingtième olympiade. Plin. lib. XXXVI, cap. 19, § 6.

(6) Le nom d'Eubolus, fils de Praxitèle; se voit sur un hermès placé autrefois à la villa Negroni. Mus. Pio-Clem. tom. VI, tav. 21, p. 36; Cayl. Acad. des B. L. tom. XXV, p. 333.

(7) « Lysippi sectae propior, ut vis discernantur complura signa. » Plin. XXXIV, cap. 49, § 8.

(8) Plin. lib. XXXIV, cap. 49, § 24.

(9) Plin. ibid. Diog. Laërt. lib. VI, cap. 7, segm. 188, in Chrysipp.

les grands modèles, le goût des statues se conservait dans toute sa pureté. Il semble même que l'amour des arts acquit de jour en jour une nouvelle énergie. Ce fut dans ce temps que les Cnidiens, accablés par les malheurs des guerres et par le fardeau des contributions, refusèrent de vendre la Vénus de Praxitèle pour une somme égale à toutes leurs dettes, (1) et que le peintre Nicias, après avoir refusé soixante talents attiques (ou environ trois cent vingt-quatre mille fr.) d'un de ses tableaux, en fit présent à la ville d'Athènes sa patrie. (2)

Polyeucte exécuta la statue que les Athéniens élevèrent à Démosthène après sa mort ; la première année de la cent vingt-cinquième olympiade : cette statue était en bronze ; il en existe plusieurs belles copies antiques. (3)

La vérité, l'énergie, la légèreté, la simplicité qu'on admirait dans les ouvrages de Lysippe, se retrouvèrent dans la statue d'Agasias, faussement appelée le Gladiateur combattant ; le style de cette belle statue et la forme des lettres employées dans l'inscription semblent nous autoriser également à placer Agasias parmi les élèves de Lysippe, ou du moins parmi les artistes qui lui succédèrent immédiatement, et qui adoptèrent ses principes. (4)

Céphissodote, fils de Praxitèle, hérita des talents (5) et même des inclinations de son père. Il exécuta des statues des courtisanes Anyte et Myro ; (6) il modela aussi une Vénus que l'on voyait à Rome, dans le Musée d'Asinius Pollion ; (7) et un groupe de luteurs, dont Pline loue principalement la vérité. (8)

Minerve, les Graces et Vénus elle-même semblaient avoir cumulé de leurs faveurs l'heureux Cléomène, sculpteur athénien. Les statues des Muses appelées les *Thespiades*, que ce digne successeur de Praxitèle avait sculptées pour la ville de Thespies (9), et qui furent apportées à Rome par Mammius, (10),

(1) « Omnia perpessi malueris, nec immerito ; illo enim signo Praxiteles nobilitavit Cnidum. » Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 5, édit. Hard.

(2) Plin. lib. XXXV, cap. 40, § 28.

(3) Plutarch. vit. decem orat. pag. 842. On en voit une très-belle en Angleterre ; elle est en marbre ; elle appartenait, il y a quelques années, au duc de Dorset ; elle est gravée dans le Winkelmann de Fés (Tom. II, tav. vi). Le Musée Napoléon possède une belle statue, dont la tête est évidemment une copie antique d'une tête de Démosthène. L'authenticité des portraits de cet orateur est complètement prouvée. On peut consulter à ce sujet le Musée Pio-Clementin, tom. III, tav. xiv, et les antiquités d'Herculanum, Bronzi, tom. I, tav. xi, xii, xiii et xiv (Aujourd'hui au Musée royal, num. 92 — 1830).

(4) Les caractères de l'inscription gravée sur le tronc de l'arbre placé auprès de cette statue indiquent, par leur forme, qu'elle est une des plus anciennes parmi celles qui portent des inscriptions.

(5) « Praxitelis filius... artis haeres fuit. » Plin. lib. XXXVI, cap. 1, § 3.

(6) Talian. Orat. ad Graec. pag. 114 (Oxon. 1700).

(7) Plin. lib. XXXVI, cap. IV, § 6.

(8) « Huius laudatum est Pergami Symplegma, signum notabile, digitis corporis verius, quam marmori impressis. » Plin. loc. cit.

(9) Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 10, édit. Hard.

(10) Cic. in Verrem, IV, cap. 2.

offraient des formes si élégantes, tant de vérité, tant de charmes, que l'une d'elles inspira une passion insensée au chevalier romain Junius Pisciculus. (1) Est-ce à Cléomènes que nous devons l'admirable statue qui est pour nous le modèle accompli de la beauté? Cet artiste est-il le même que Cléomènes l'Arbénien, fils d'Apollodore, auteur de la Vénus de Médici? C'est ce que M. Visconti, à l'aide des rapprochements les plus heureux, semble avoir prouvé jusqu'à l'évidence. (2)

La période suivante ne nous présente ni des noms moins célèbres, ni des ouvrages moins dignes d'admiration.

Les plus habiles artistes grecs, appelés à Rome, enrichirent cette ville, devenue la capitale du monde, d'une quantité de statues qui nous paraît aujourd'hui prodigieuse.

Polyèès, fils de Timarchide, sculpta un hermaphrodite en bronze, qui obtint une grande célébrité. (3) Quatre belles statues antiques de marbre, entièrement semblables l'une à l'autre, dont une se voit au Musée Napoléon, peuvent en être des copies ou des répétitions. (4)

Autès, Callistraté, Cléon, Callicles, Céphis, Dalsphron, Démocrète le Sicéonien, Apollodore, et une foule d'autres artistes exécutèrent pour les grands de Rome, dans les derniers temps de la république, des bustes en bronze, représentant des philosophes. (5) La plupart des marbres antiques qui nous restent en sont vraisemblablement des répétitions ou des copies. Des marbres nous offrent des simples portraits tous les grands principes de la sculpture grecque.

Stodieux imitateur de la nature, (6) Pasitéle répétait souvent ce principe conforme aux opinions de Lysippe, que la plastique est la mère de l'art statuaire; que le sculpteur et même le ciseleur ne doivent exécuter aucun ouvrage sans avoir fait auparavant un modèle en cire ou en argile. (7) Cet artiste né dans la grande Grèce, vint à Rome vers l'an 665 de la fondation de cette ville, dans la cent soixante-douzième olympiade. (8)

(1) « Quam unam adamavit eques romanus, Junius Pisciculus, ut tradit Varro. » Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 12.

(2) M. Visconti a développé cette opinion dans un mémoire intitulé : *Note critique sur les sculpteurs grecs qui ont porté le nom de Cléomènes*, imprimé à Paris dans le journal de la *Becade littéraire*, an X (1802). Ce savant nous fait espérer une nouvelle dissertation sur le même sujet. (Il ne l'a jamais publiée. 1830).

(3) « Hermaphroditum nobilem fecit. » Plin. lib. XXXIV, cap. 19, § 20.

(4) Deux de ces figures sont à Rome au palais Borghèse, la quatrième est dans le Musée de Florence.

(5) Plin. lib. XXXIV, cap. 19, § 26, 27, 28 et al. loc.

(6) Un jour qu'il modelait un lion d'après nature, une panthère renfermée dans le voisinage rompit sa loge, et il se trouva dans le plus grand péril. « Non levi periculo diligentissimi artificis. » Plin. l. XXXVI, c. 4, § 12.

(7) Plin. lib. XXXV, cap. 45.

(8) Pasitéle devint citoyen romain lorsque le droit de cité fut accordé à toutes les villes de la grande Grèce (Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 12). On leur fut donné par la loi *Plotia*, en l'an 663 ou 666 de Rome (Heinece. Antiq. Rom. iur. illustr. append. ad l. l, cap. I, § 9). Le même artiste composa

Apollonius d'Athènes, fils de Nestor, dut travailler à Rome dans le temps de Pompée. Il est vraisemblable que son Hercule en repos, dont il nous reste un fragment admirable, appelé *le Torse*, décorait le portique élevé par cet illustre Romain; (1) et la forme des lettres gravées sur ce précieux fragment ne permet pas de croire qu'il ait été fait avant le septième siècle de Rome. (2)

Glycon d'Athènes paraît avoir vécu dans le même temps. L'Hercule Farnèse qui porte son nom est regardé comme un ouvrage original. La forme des lettres gravées sur cette figure prouve que Glycon n'était pas plus ancien qu'Apollonius. (3).

Cléomènes d'Athènes, fils de Cléomènes, auteur de la statue connue sous le nom de *Germanicus*, ne saurait avoir vécu avant ces deux grands maîtres. (4) Quel que soit le personnage romain dont cette statue nous offre l'image, l'artiste l'ayant représenté nu, elle ne peut avoir été faite avant le temps où les Grecs, forcés de flatter leurs maîtres, apprirent aux grands de Rome qu'ils pouvaient, dès leur vivant, être mis au rang des dieux, et ce temps ne remonte point au-delà du siècle de Cicéron et de Pompée.

Diogènes orna de diverses sculptures le Panthéon de Rome bâti par Agrippa. (5)

Philocus de Rhodes sculpta des statues de Latone, de Diane, de Vénus,

un ouvrage en cinq volumes, renfermant la description des monuments les plus célèbres de tout l'univers. Plin. *ibid.*

(1) Il a été découvert dans les ruines de ce portique, auprès du théâtre de Pompée. Nous voyons dans Ovide, dans Properce et dans Martial, que ce portique, journellement fréquenté par la jeune noblesse de Rome, était décoré avec la plus grande magnificence. Il entourait un terrain orné de platanes, qui est aujourd'hui appelé *Campo di fiore*.

(2) L'omega y est écrit ainsi ω, au lieu de Ω. Suivant le témoignage de Eckel. (Doctrin. num. vet. proleg. gen. cap. 17, tom. I, p. 104), la lettre ω est peu ancienne. Un des exemples les plus anciens est un Cistophore de Pergame, dont ce savant fait mention, et dont il fixe l'époque aux années 699 ou 700 de Rome (Tom. IV, part. 1, pag. 354, num. 12, et pag. 360). Cette médaille est gravée dans le *Tesoro Britannico* de Haym. tom. I, pag. 459 (édit. 1719). Winckelmann cite un exemple du temps de Mithridate. Liv. VI, c. 4, tom. III, pag. 122.

(3) Le silence de Pausanias sur ces deux grands artistes prouve qu'ils avaient élevé peu de monuments dans la Grèce. Il est vraisemblable, d'après cela, qu'ils furent emmenés à Rome par Pompée, après la guerre des pirates. Ce général ayant visité la ville d'Athènes après sa victoire, les Athéniens gravèrent en son honneur des inscriptions dans lesquelles ils le plaçaient au rang des dieux. Ce fut alors qu'il dut concevoir le projet d'élever à Rome des monuments dignes d'être comparés aux chefs-d'œuvres de la Grèce.

(4) Cette statue se voit au Musée Napoléon. La tête paraît être un portrait. M. Visconti pense qu'elle représente un orateur romain, auquel l'artiste a donné les attributs de Mercure, dieu de l'éloquence. Not. du Musée Napol. num. 80 (Aujourd'hui au Musée Royal, num. 712 — 1830).

(5) Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 11, édit. Hard.

des neuf Muses, qui furent placées dans le portique d'Octavie, auprès des ouvrages de Scopas, de Praxitèle et de Timarchide, qu'on y avait rassemblés. Il fit deux statues d'Apollon; l'une, où le dieu était représenté nu, se voyait dans ce même portique; l'autre fut élevée dans un temple bâti vraisemblablement pour honorer ce chef-d'œuvre. (1) Il est possible que les Muses Clio, Euterpe, Melpomène et Terpsichore, que l'on voit au Musée Napoléon, et dont il existe plusieurs répétitions, soient des imitations des Muses de cet artiste. (2)

Lysias, Criton, Nicolaus exécutèrent de grands ouvrages à Rome dans le même temps. Une Caryatide découverte auprès du tombeau de Cécilia Métella porte le nom de Criton et de Nicolaus. (3)

Stéphanus, élève de Pasitèle, et Ménélas, élève de Stéphanus, contemporains de ces mêmes artistes, conservèrent fidèlement les principes que Pasitèle leur avait transmis. Une statue que l'on voit à la villa Albani représentant, suivant toute apparence, un athlète victorieux, est un ouvrage de Stéphanus; (4) le beau groupe de la villa Ludovisi, où Winckelmann a cru voir Electre et Oreste, porte le nom de Ménélas. (5)

Ce fut, suivant toute apparence, sous le règne d'Auguste, que Ménophante fit une copie en marbre d'une statue célèbre de Vénus que l'on conservait à Alexandrie Troas. Ce marbre sur lequel il grava son nom subsiste encore. (6) Nous possédons au Musée Napoléon une copie antique ou de la Vénus de Troas, ou de l'ouvrage de Ménophante.

Sous le règne de Néron, Zénodore exécuta dans l'Auvergne un colosse en bronze, représentant Mercure. (7) Appelé ensuite à Rome, il fit une statue colossale de l'Empereur. Cette statue était en bronze; elle avait cent dix

(1) « Ad Octaviae vern porticum, Apollo Philisci Rhodi in delubro suo. » Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 40.

(2) M. Visconti, Musée Pio-Clémentin, tom. I, tav. XVII, XVIII, XX et XXS, pag. 35, 36, 37, 42, 48.

(3) Plin. lib. XXXVI, cap. 4, § 40; Winckelmann, lib. VI, cap. 5, tom. III, pag. 452.

(4) Gaet. Marini, Inscrizioni antiche della villa Albani, class. V, num. 457, pag. 473, 474.

(5) On voit une copie de ce groupe aux Tuileries, dans l'allée des orangiers. (Elle ne s'y trouve plus; elle a été remplacée par un Hercule en bronze de M. Bosio. 1830).

(6) Il appartient au prince Chigi. On en voit une gravure dans le quatrième volume du *Museum Capitolinum*, pag. 352. L'inscription porte ces mots : ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝ ΤΡΩΑΔΙ ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΜΗΝΟΦΑΝΤΟΣ ΕΠΟΙΕΙ. *Ménophante la faisait d'après la Vénus de Troas.* La ville d'Alexandrie Troas, appelée d'abord *Antigonie*, devint colonie romaine sous Auguste, et commença, sous ce prince, à jouir des mêmes droits que les villes d'Italie (Cellarius, Not. orb. antiq. lib. III, cap. 3, sect. 2, § 5). Par un effet de ces droits, la statue originale ne dut pas lui être enlevée. Ce fut vraisemblablement cette difficulté qui déterminas Auguste, ou quelque grand de Rome, à en faire faire une copie.

(7) Cette statue coûta quarante millions de sesterces, qui, suivant les calculs de l'abbé Barthélemy, représenteraient aujourd'hui environ neuf millions de francs. Zénodore y travailla pendant dix ans. Plin. l. XXXIV, c. 18, § 4.

pieds de haut. (1) Zénodore était-il né dans l'Auvergne? Plin. ne le dit point, mais il donne lieu de le présumer. (2)

L'admirable ouvrage d'Agésander, de Polydore et d'Athénodore, le Laocoon existait-il déjà dans le temps de Virgile, comme l'ont présumé quelques écrivains modernes? Le silence de tous les auteurs antérieurs à Plin. nous empêche d'adopter cette opinion. (3) On pourrait supposer que ce groupe, ouvrage de trois artistes Rhodiens, fut fait à Rhodes, entre le règne d'Auguste et celui de Vespasien, et que ce dernier empereur le fit transporter à Rome, lorsqu'il réduisit l'île de Rhode à l'état de province romaine. (4) Il est cependant plus vraisemblable qu'il fut exécuté à Rome même, et terminé sous la règne heureux de Titus qui le plaça dans son palais. (5)

Aucun auteur, aucune inscription ne nous a transmis les noms des sculpteurs qui exécutèrent les bas-reliefs de la colonne trajane. Si l'on considère le style de ce monument, on se persuadera peut-être que ces habiles artistes avaient hérité des principes de Lysippe, d'Euthycrate et d'Agasies.

Une foule d'ouvrages de sculpture, que l'on peut croire appartenir au règne d'Adrien, enrichissent les plus belles collections de l'Europe. Nous rappellerons de préférence les deux censures de marbre noir trouvé à la villa Adriani, par la raison qu'ils portent l'un et l'autre le nom d'Aristéas et de Papias, sculpteurs natifs d'Aphrodisias, ville de Carie. (6) La beauté des images d'Antinotis suffirait pour prouver d'une manière évidente que les Grecs, rappelés au bonheur par Adrien, possédaient, à cette époque, des artistes aussi habiles que les plus grands maîtres des siècles précédents.

(1) Suétone dit qu'elle en avait cent vingt (in Neron. cap. 31). Après la mort de Néron, ce colosse fut consacré au Soleil. Plin. loco citato, et lib. V, cap. 5.

(2) Il dit positivement que c'était dans l'Auvergne que Zénodore avait acquis sa réputation. « Postquam satis ibi artem approbaverat, Romam accitus est a Nerone. » Plin. lib. XXXIV, cap. 48, § 4.

(3) Lessing paraît avoir très-bien prouvé que Virgile n'a point eu l'intention d'imiter ce groupe dans la description qu'il a faite de la mort de Laocoon, et même qu'il ne le connaissait pas. Du Laoc. ch. vi, p. 64 à 70 de la traduction française.

(4) L'an 74 de notre ère. Suet. in Vesp. cap. ix.

(5) Plin. lib. XXXVI, c. 4, § 41. Je supprime les preuves qui pourraient consolider cette opinion. Quelques unes ont déjà été données sommairement par M. Visconti, dans le Musée Pio-Clémentin, tom. II, pl. xxxix. Je ne dois point chercher à prévenir ce que cet illustre antiquaire a dû dire à ce sujet, dans la Notice relative au Laocoon, qui sera publiée dans le Musée français. Le groupe de Zéïhus, Amphion et Dirce, ou le *Tauveau Furnée*, ouvrage d'Apollonius et de Tauriscus de Tralles, se voyait à Rome, dans le Musée d'Asinius Pollion, au temps d'Auguste (Plin. lib. XXXVI, c. 4). Winckelmann ne l'a cru postérieur au Laocoon que parce qu'il a pensé que le Laocoon avait été fait dans le temps d'Alexandre.

(6) Mus. Capit. tom. IV, pl. xxxi et xxxii, p. 465. On voit une répétition antique d'un de ces censures dans le palais Borghèse; il porte un amour enfant qui lui a lié les mains derrière la dos (Sculpt. della villa Pinciana, stang.

Les monuments de Septime Sévère sont les premiers où se manifestent des signes de décadence; quelques bustes de Caracalla rappellent même encore les jours brillants d'Auguste et de Périclès.

Cette décadence devint sensible de plus en plus sous les règnes suivants; le goût se corrompit chaque jour davantage après la division de l'empire romain; cependant l'art ne s'aneantit point. Dioclétien, Constantin, Théodose construisirent des édifices dignes, du moins par leur immensité, de la grandeur romaine, et de nombreuses sculptures ne cessèrent point d'enrichir ces vastes monuments.

Dans les premières années du cinquième siècle de l'ère chrétienne, le sénat de Rome vota une statue au poète Claudien, et la fit élever dans le *Forum* de Trajan. (1) En l'an 453, le pape saint Léon, après avoir délivré l'Italie des fureurs d'Attila, fit exécuter la statue de bronze de saint Pierre, que l'on voit encore dans l'église du Vatican. (2) Vers l'an 483, Zénon l'Isaurien honora Théodoric d'une statue équestre qu'il fit placer à Constantinople devant son palais. (3) Les ouvrages de sculpture en marbre et en bronze, faits dans le sixième siècle, sous le règne de Justinien, sont innombrables. Ce prince éleva dans le *Forum* appelé *Augusteum*, une colonne revêtue de bas-reliefs de bronze, sur laquelle il plaça sa propre statue équestre, colossale, de même métal. (4) Presque tous les empereurs, leurs femmes et leurs ministres avaient des statues. Léon l'Isaurien, célèbre pour son attachement fanatique pour les opinions des Iconoclastes, s'en fit élever à lui-même un grand nombre. (5)

12, num. 4). Il y a une copie de cette figure à Paris, dans le jardin des Tuileries (Celui du palais Borghèse se trouve aujourd'hui à notre Musée royal, num. 134. 1830).

(1) Cland. in Praef. Bell. Get. L'inscription de cette statue se voit dans Gruter, tom. I, p. 394, num. 5. Cinquante ans plus tard, le sénat fit élever une statue de bronze à Sidonius Apollinarius, et la fit placer pareillement dans le *Forum* de Trajan. Sidon. Apoll. lib. IX, epist. xvi, p. 284; et carm. VIII, v. 8, pag. 350.

(2) Marangoni, delle Cose gentilische trasportate all'uso delle chiese, cap. 20, pag. 68; Fr. Cancellarius, de Secr. nov. Basilic. Vat. tom. III, pag. 1504, ad 1510.

(3) Jornand. de Reb. Goth. cap. LII; Tillemont, Histoire des empereurs, tom. VI, p. 506.

(4) Procop. de Aedif. lib. I, c. 8. Les Turcs ont fondu cette statue pour en faire des canons. Gyllius, qui écrivait au commencement du seizième siècle, dit l'avoir vue. Il assure que la jambe était plus haute qu'un homme. Gyllius, Constantinop. Topogr. lib. II, cap. 47 apud Gron. tom. VI.

(5) Il en avait plusieurs à Rome, vers l'an 721. Elles furent détruites à cette époque par le peuple, lors des différends du pape Grégoire II avec cet empereur. M. Helyne a donné une énumération très-détaillée des statues et des édifices élevés par les empereurs grecs, depuis Constantin jusqu'à Manuel Comène, dans plusieurs dissertations intitulées: *Senioris artis opera quae sub imperatoribus Byzantinis facta memorantur* (Comment. Societat. Reg. Scient. Gotting. tom. IX, pag. 36 et sequent.); *De interitu operum quon-*

Parvenue au douzième siècle de notre ère, la sculpture grecque n'offrait plus qu'une pure routine, mais étonnante dans ses vieux jours, cette routine n'avait point entièrement oublié la savante théorie dont elle avait reçu l'héritage. Le portail de l'église de Saint-Trophime d'Arles, terminé en 1152, (1) dernier soupir du ciseau grec, reporte l'imagination vers les plus belles époques de l'art : on y retrouve encore dans les attitudes du naturel, dans les draperies de la simplicité, dans les têtes de la vérité, de la dignité, de l'énergie, et quelque fois sur les bas-reliefs d'heureuses réminiscences des compositions antiques.

Des chefs-d'œuvre d'une haute antiquité, un Hercule de Lysippe, une Junon plus ancienne, honorée autrefois à Samos, des statues d'athlètes, des chars et des chevaux de bronze, apportés d'Olympie, conservés avec respect, embellissaient encore Constantinople dans le commencement du treizième siècle; et les Grecs gémissaient sur la barbarie des Latins qui, dans le pillage de cette capitale, détruisaient sans pitié tant de vénérables monuments (2).

Enfin, vers ce même temps et pendant les deux cents années qui avaient précédé, les derniers artistes qu'ait produits la Grèce opprimée, appelés en Italie par de sages magistrats, y apportèrent la dernière étincelle du feu qu'ils n'avaient pas laissé périr (3). Pise, Sienne, Florence, recueillirent ce dépôt précieux; bientôt la flamme se ralluma, la Grèce, qui avait perfectionné les arts, eut, avant de tomber dans une entière servitude, le mérite de nous transmettre les restes de l'antique héritage. L'art n'avait pas péri dans l'Occident, mais ranimé par les productions des Grecs, il y puisa une sorte de grandeur, une âme, une expression, que depuis long temps il ne connaissait plus.

Revenons maintenant sur nos pas, et considérons l'ensemble de notre travail. Quelle route immense nous venons de parcourir ! quel nombre prodigieux d'hommes illustres et de beaux ouvrages nous a présenté l'histoire d'un seul peuple ! Pendant les dix siècles écoulés depuis Délos jusqu'à Phidias, nous avons vu s'élever, de toutes parts, de grands, de riches monuments, qui attestaient à chaque génération des efforts soutenus et des conquêtes successives. Chez le plus léger, chez le plus inconstant de tous les

antiquae, tum serioris artis quae Constantinopoli fuisse memorantur, eiusque enusis ac temporibus, comment. prior (ib. tom. XII, p. 273 et seq.); *Comment. altera* (ib. p. 292 et seq.) *Artes e Constantinopoli nunquam prorsus exulantes*, etc. (ibid. tom. XIII, p. 3 et seq.) Le lecteur pourra consulter ces savantes dissertations.

(1) Gallia Christ. tom. I, col. 561, C. D. On trouve une gravure de ce monument dans le voyage au midi de la France de M. Millin. Pl. LXX.

(2) Nicetas, de Statuis sen. ign. trad. apud Fabric. Bibl. graec. tom. VI, p. 405 et seq. Edit. 1708.

(3) Buschetto, architecte et statuaire, un des artistes grecs les plus renommés des derniers temps, fut appelé à Pise en l'an 1016, et bâtit la célèbre cathédrale qui fait encore l'ornement de cette ville. On peut regarder cet artiste et les sculpteurs qu'il amena de la Grèce comme les fondateurs de l'école moderne de sculpture. Les magistrats de Pise lui firent élever un tombeau. Vasari. Proem. delle vite, p. 76, 77. Ed. 1759.

peuples, au milieu de révolutions et des guerres les plus sanglantes, nous avons vu l'art, dirigé dès son enfance par de sages principes, repousser toutes les erreurs, marcher avec constance vers le but auquel il devait atteindre, jamais ne rétrograder, ne s'arrêter jamais. Nous l'avons vu, parvenu au plus haut degré de perfection, se soutenir dans cet état glorieux pendant six cents années. Dix siècles avaient instruit sa jeunesse; après la longue durée de sa vigueur et de sa gloire, dix siècles se sont écoulés durent son déclin! Quelle différence entre cette marche ferme, soutenue, toujours progressive, et les nombreuses révolutions que l'art naissant à peine a déjà éprouvées parmi nous.

Antique patrie d'Homère, de Démosthène, de Lysippe, de Phidias, mère infortunée des lettres, des sciences et des arts, jamais nous ne l'aurons assez accordé de louanges et d'actions de grâces! Chaque jour nos vains efforts attestent la divinité de ton génie. Tous les hommes éclairés s'inclinent devant les dieux que formèrent tes enfants. Toi seule as montré l'art, rival de la nature, luttant avec elle dans la formation de la beauté. Tes exemples et tes préceptes doivent être nos guides; si nous parvenons à égaler tes chefs-d'œuvre, ce ne sera qu'à force de les étudier: mais nous surions en vain reconnu tes sages principes, en vain nous posséderions tes ouvrages les plus admirables, nous n'obtiendrions jamais une gloire égale à la tienne, si nous n'apprenons encore, en imitant ta conduite, à vaincre l'inconstance de nos goûts.

P. S. Cet écrit ayant été publié en 1826, époque où il n'avait paru que très-peu de traités méthodiques sur la même matière, j'ai cru devoir le réimprimer tel à peu près qu'il était d'abord, sauf de nombreuses additions. Depuis sa publication, plusieurs illustres archéologues ont composé des ouvrages où les mêmes questions ont été discutées, avec plus ou moins d'étendue. Je dois citer MM. Frédéric Thiersch, *Über die Epochen der bildenden Kunst unter den Griechen*, Munich 1825; Jacobs, *Über den Reichthum der Griechen an plastischen Kunstwerken*, Munich 1810; Otfried Müller, dans ses deux ouvrages intitulés *Orehomène*, et *les Doriens*; Böttiger, *Archéologie de la peinture*; Sillig, *Catalogus artificum graecorum et romanorum*, Dresdae 1827; les savants auteurs des *Mémoires* qui forment le *Recueil* publié par M. Böttiger sous le titre d'*Amalthée* ou *Musée de l'antiquité figurée*, Dresde 1824; Quatremère de Quincy, *le Jupiter Olympien*, 1814. Mais les époques où j'avais placé les principaux chefs d'école n'ont point été changées. Ces maîtres sont Dipœnus et Scyllis, Callon d'Égine, Canachus l'ancien, natif de Sicyone, Glaucias d'Égine, Calamis, Onatas, Phidias, Policlète de Sicyone, Naueydès, Lysippe, Praxitèle, Agasias, Pasitèle, Apollonius, mais principalement Callon, Canachus, Lysippe et Praxitèle, qui élevèrent l'art graduellement, depuis l'ancien style éginétique, jusqu'à sa plus haute perfection.

MM. Böttiger, Thiersch et Otfried Müller pensent qu'il faut distinguer deux Théodore de Samos, l'un fils de Rhœcus, qui florissait vers le commencement des olympiades; ce serait celui dont parlent Diogène Laërce, liv. II, segm. 403, et Diodore de Sicile, liv. I, ch. 98; l'autre, fils de Télécle, et petit-fils du même Rhœcus, serait celui dont Hérodote fait

mention, liv. I, ch. 51; liv. III, ch. 44. Je suis d'autant plus disposé à me ranger à cette opinion, qu'elle est partagée par mon honorable confrère, M. Hase. Elle ne change rien à la marche que j'ai tracée des progrès de l'art.

On pourroit objecter contre mon sentiment au sujet de Canachus, que Xersès enleva de Milet sa statue colossale d'Apollon Didyméen, la deuxième année de la soixante-quinzième olympiade (Pausanias, I, 46; VIII, 46), pour la placer à Ecbatane; et que la ville de Milet ayant été saccagée par Darius la troisième année de la soixante-onzième olympiade (Hérodote, VI, 118), il est à croire que cette statue n'y avait été consacrée qu'après ce dernier événement. Je répondrais que le pillage et la destruction même d'une ville ne supposent pas l'anéantissement des statues des dieux, témoin la ville de Corinthe, où furent conservées tant de statues anciennes. Mais il y avait ici un motif particulier pour faire respecter l'Apollon de Canachus, c'est le culte que les Perses rendaient au soleil. Nous voyons, dans Hérodote, qu'après la bataille de Marathon, Datis, général de Darius, ayant appris qu'un de ses soldats avait enlevé une statue d'Apollon de la ville de Délium, la transporta lui-même à Délos, comme un objet que sa propre religion lui enseignait à révéler (Hérodote, VI, 118). C'est ce sentiment qui porta Xersès à placer la statue de Canachus à Ecbatane.

Heyne et d'autres critiques voudraient supprimer la nom de *Périclète* du texte de Pausanias, tant dans le chapitre 22 du livre II, que dans le chapitre 47 du livre V, et le remplacer par celui de *Polyclète d'Argos*, ou Polyclète le jeune, d'où il suivrait que celui-ci aurait été élève de Polyclète l'ancien. J'avoue que je ne saurais adopter cette correction, quand même elle semblerait autorisée par la texte de quelques manuscrits. Deux motifs me déterminent : le premier, c'est que Pausanias se trouve d'accord avec lui-même dans les deux passages, et qu'il dit formellement que Périclète était fils de Mothon, et frère de Naucydès; le second est l'âge comparé des deux Polyclètes, car Polyclète l'ancien, dit *Polyclète de Sicyone*, dut naître dans la soixante-quatorzième ou la soixante-quinzième olympiade, vers l'année 480 avant notre ère; et Polyclète le jeune exécuta son dernier ouvrage connu, qui est la statue de Jupiter *Milichius* d'Argos, au plutôt la deuxième année de la cent neuvième olympiade, l'an 343 avant J.-C. (Voyez la Biographie univers. articles *Polyclète de Sicyone*, *Polyclète d'Argos*.) Il y a par conséquent entre la naissance du premier de ces maîtres, et le dernier ouvrage connu du second, un intervalle de cent quarante ans. Une si grande distance suppose au moins une génération entre les deux Polyclètes. En admettant avec Pausanias que Polyclète l'ancien a été le maître de Périclète, celui-ci le maître de son frère Naucydès, et Naucydès le maître de Polyclète le jeune, tout est d'accord. Mon opinion est conforme à celle de Facius, éditeur de Pausanias. Pausan. Græc. descript. lib. II, cap. 47, not. 42, tom. I, pag. 261.



MAG 2006

TABVLA RERVVM

QVAE IN HOC NONO VOLVMEINE CONTINENTVR.

C. Plinii Secundi Naturalis Historiae lib. XXXIII.	2
C. Plinii Secundi Naturalis Historiae lib. XXXIV.	138
Excursus I. De annis Alexandri Magni . . .	253
Excursus II. De Aere et eius recrementis . . .	260
Excursus III. De Ferro	270
Excursus IV. De Plumbo et Stanño	271
Excursus V. De Arsenico	273
C. Plinii Secundi Naturalis Historiae lib. XXXV.	276
Excursus	429
C. Plinii Secundi Naturalis Historiae lib. XXXVI.	431
C. Plinii Secundi Naturalis Historiae lib. XXXVII.	564
Essai sur le classement chronologique des sculpteurs grecs les plus célèbres	688

NONI VOLVMINIS FINIS.

 Facultate obtenta

100



